DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

DENIS
BERTHOLET

SARTRE

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Sartre'ın yaşamını ve düşüncesini gerçekçi bir bakış açısıyla bir arada ele almak. Metinlere, kapsamlı yazışmalara, yapıtlara, anılara dayanarak XX. yüzyılın en büyük aydınının portresini çizebilmek. Denis Bertholet'nin amaçlayıp gerçekleştirmiş olduğu işte bu.

Sartre'ın, kim olduğunu ve bu dünyadaki varoluş nedenini anlamak için her an izini sürdüğü o tutkulu ve geri dönüşsüz yol; sürekli değişim ve gelişim halindeki yapıtı Bertholet'nin çalışmasının temelini oluşturmaktadır.

Sürekli başkalarının, kadınların, okurların, altmışlı yılların gençliğinin sevgisine ulaşmaya çabalayan babasız bir oğul olmanın ağırlığı Sartre'ın tüm yaşamına, yapıtlarına, dünya görüşüne damgasını vurmakta; yaşadığı yüzyılla, çağdaşlarıyla ilişkisini belirlemektedir. Sovyetler Birliği, Fransız Komünist Partisi ve Cezayir savaşıyla ilgili çelişki arz eder gibi görünen tercihleri kendi içsel yolculuğundan, farkındalıklarının sürekli değişip gelişmesinden hiç de bağımsız değildir.

Bertholet'nin ciddi bir araştırma ürünü olan bu yapıtı, nesnel bir bakış açısıyla Sartre'ı tüm yönleriyle tanımamızı, anlamamızı sağladığı gibi, XX. yüzyıl tarihine ışık tutan önemli bir belge aynı zamanda.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DENIS BERTHOLET Denis Bertholet, doktorasını edebiyat alanında yaptı. Halen Cenevre Üniversitesi Avrupa enstitüsünde ders vermektedir. Kendini 20. yüzyıl Fransız entelektüellerinin biyografilerini yazmaya adamıştır. Başlıca eserleri Plon'dan çıkmış olan *Paul Valéry* (1996), *Sartre* (2000) ve *Claude Lévi-Strauss*'tur (2003).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Denis Bertholet
Sartre
Özgün Adı: *Sartre*

İthaki Yayınları - 641
Tarih Toplum Kuram - 111
Portre-Yorum
ISBN 978-975-273-449-4

1. Baskı, İstanbul / Haziran 2009

Türkçe Çeviri: Zühre İlkgelen, 2007
© İthaki, İstanbul, 2009
© Plon, 2000

Bu eserin tüm hakları ONK Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.
Yayıncının yazılı izni olmaksızın herhangi bir alıntı yapılamaz.

Yayına Hazırlayan: Alev Özgüner
Sanat Yönetmeni: Murat Özgül
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan Aydın
Kapak, İç Baskı: İdil Matbaacılık
Emintaş Kazım Dinçol Sanayi Sitesi No: 81 / 19
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 674 66 78

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Mühürdar Cad. İlter Ertüzün Sok. 4/6 34710 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Denis Bertholet

SARTRE

Çeviren
ZÜHRE İLKGELEN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

I
CENNET VE CEHENNEM
1905-1920

1. İzler 11
2. Uyanış 25
3. Başlangıçlar 40
4. Düşüş 55

II
ÇIRAKLIK YILLARI
1920-1930

5. İyi Aile Çocuğu 77
6. Seçkinler Toplumu İçinde 96
7. Ertelemeler 114

III
BUNALIMDA BİR ADAM
1931-1939

8. Hatalı Çıkış 143
9. Sınırların Kışkırtıcılığı 163
10. Kitaplar ve Kadınlar 187

IV
HİÇLİKTEN ÜNE
1940-1946

11. Yeraltı Yılları 221
12. Özgürlüğün Ağırlığı 247
13. Büyük Adam 270

V
TARİH ÖNÜNDE
1946-1952

14. Dünyaya Bir Bakış Açısı 301
15. Mücadele İçinde 335
16. Geri Çekilme 357

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

VI
MARX'IN GÖLGESİ
1952-1960

17. Partiyle Birlikte 383
18. Egonun Baş Dönmeleri 407
19. Kaçış Hatları 433

VII
DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK
1960-1968

20. Savaş 459
21. Moskova'ya Dönüş 484
22. Aydın ve İmparatorluğu 513

VIII
DÜŞLERİN ALACAKARANLIĞI
(1968-1980)

23. Olmak ve Olmamak 541
24. Cephede 557
25. Melankoli 579
26. İnsanın Doğuşu 598

Bibliyografya 615
Dizin 623

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bana yardım eden, öğüt veren,
beni yüreklendiren, destekleyen
karım Monica'ya, Clémence de Biéville'e,
Eléonore Faure-Kamir ve Jean-Louis Faure'a,
Arnaud Guillon, Jacqueline ve Claude Aubert'e,
yayımcım Anthony Rowley'e.
Bu kitap onlarsız yazılamazdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I

CENNET VE CEHENNEM

1905-1920

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1

İZLER

Kımıldamamak. Bu katıksız huzuru terk etmemek. Rahimle tek vücut olmak, beslenmek, soluk aldırılmak, var edilmek. Bu ılık, nemli, şekerli, hoş kozada sonsuza dek yaşamak.

Kozayı yitirmemek. Bu bağırmayan, sadece orada, içeride olduğunu, bir varlık içinde iki varlık olduğumuzu, biyolojik mutluluğu katıksız bir biçimde yaşadığımızı anımsatmak için kımıldayan bu kusursuz varlıkla ortakyaşarlığı sürdürmek.

Anne ve cenin bir düş dünyasında birbirlerine dayanırlar. Sartre annesinin onuncu gebelik ayını anımsamayacaktır. Ama erişkin yaşında kafasını kurcalayıp duran düşe, herkesin hem kendi hem başkası, hem özne hem nesne olduğu, şimdiki zamanın hem geçmişin bütünlüğünü hem geleceğin sonsuz büyüklüğünü içerdiği düşe bu dinginliği yansıtacaktır.

Anne-Marie'nin mayıs ayının sonunda ya da haziranın başında doğurması bekleniyordu. Deniz teğmeni olan kocası Jean-Baptiste mayısın son günlerinde gemiyle yola çıkmak zorundaydı. Enginlere açılmadan önce çocunu kucağına alacağını umuyordu.

Günler geçer ama bebek dünyaya gelmez. Deniz kuvvetleri komutanlığı müstakbel babanın izin isteğini reddeder. 29 Mayıs'ta baba *La Tourmente* torpidosunda ikinci kaptan olarak Toulon'dan ayrılır. Her uğranılan limanda, telgraf alışverişi yaşanır: Bebek hâlâ gelmemiştir. Nihayet çocuğu 21 Haziran 1905'te, yazın ilk günü, dünyanın mırıltısını seçmeye başladığında Jean-Baptiste Girit açıklarında seyretmektedir.

Çocuk erkektir. Kız olsaydı adı Annie olacaktı, yeni doğana Paul adı verilir. Bebeğin adına babasınınkini de eklerler. Jean-Paul: Baba ve oğul nüfus dairesinde değişmez bir gerçeklik içinde birleşir. Cömert davranılarak annenin babası-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nın adı Charles, babanın dedesinin adı Aymard da buna eklenir. Sartre gökten düşmemiştir.

Bebek yaşama Paris'in XVI. bölgesinde, annesinin oturduğu Siam sokağı 16 numara ile anneannesiyle büyükbabasının yaşadığı Mignard sokağı 13 numaralı evler arasında başlar.

Anne-Marie'nin bir aile adı vardır. Schweitzer soyadı ile doğmuştur. XVII. yüzyılda yaşamış bir Protestan papazın soyundan gelen ataları, Alsace'lılık, Protestanlık ve ilkokul öğretmenliğinden gelme iyi bir içgücüne sahiptir. XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak politika bunu değiştirmiştir. Anne-Marie'nin büyükbabası Philippe-Chrétien (1817-1899), Fransa'nın kuzeydoğu sınırından pek de uzakta olmayan Pfaffenhoffen'de yaşıyordu. Cumhuriyetçiydi ve dik kafalıydı. Napoléon'a bağlılık andı içmeyi reddedince öğretmenlikten ayrılmak zorunda kalmış ve bakkal olmuştu. 1870'te Fransa'nın yenilgisinden ve Alman işgalinden sonra Alsace halkının bir bölümü Fransız topraklarına katılmayı seçtiği sırada o, bulunduğu kentten ayrılmadı, orada zengin oldu, belediye başkanı seçildi.

Philippe-Chrétien'in üç oğlu oldu. En büyükleri, Anne-Marie'nin babası Charles'dır. Charles, babasının tersine, Fransa'yı seçti. Onun küçüğü Auguste Paris'e yerleşti, orada büyük bir ticarethane kurdu. En küçükleri Louis papaz oldu. Alsace'ta kaldı, dünyaya Albert adlı şerefli bir erkek çocuk vermekle ünlendi; bu çocuk, kentlerden uzak yaşayan, org çalan, dillere destan iyi yürekli Doktor Schweitzer'dir, yani Albert Schweitzer ile Sartre'ın annesi kardeş çocuklarıdırlar.

Sartre'ın özyaşamöyküsü *Les Mots*'nun [*Sözcükler*] ilk sayfaları, Schweitzer hanedanını inceler. Gelenek karşıtı torun, burada kara mizah kullanır. Bıkıp usanmadan yüklenir de yüklenir. Bir aileye sahip olmayı ister ama enayi olmadığını da göstermeyi de amaçlar. Soy sop o kadar da önemli değildir. Bu insanlar, okura ne kadar yabancıysa ona da o kadar yabancıdır. Onlara hiçbir borcu yoktur. Yerçekimi hikâyeleriyle başını şişirmişlerdir. Taine –Sartre'ın baş belası– çok uzun süre borusunu öttürmüştür. Bizler tarlada bitmedik.

Ama bir yerlerde doğduk işte. Sartre bir Schweitzer'dir. Kendisine aktarılmış bir aile kültürü vardır. Birtakım değerler özümsemiştir. Onlardan biriyle inceden inceye alay eder ve onunla çapraşık bir ilişki yürütmeyi kesmediği için o alaydan daha da büyük bir keyif alır: Zihin etkinliklerinden başka soylu ve arzu edilebilir etkinlik olmadığını; buna karşılık, genelde ticaret ve ekonomik etkinliklerin horgörülür olmasa da en azından kuşkulu olacağını düşünür. Sartre'ın dedesinin

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bakkal olan babası ya da tüccar olan büyük amcası konusunda pek bir şey söylememesi bunu gösteriyor. Ataları arasında ilkokul öğretmenleri bulunan, bir öğretmen torunu ve öğretmen yeğeni olan Sartre, eğitimin bir tür dindışı kutsal görev kabul edildiği bir dünyada yetiştirilmiştir. Bu inancı reddedebilir ya da ona kuşkuyla bakabilir, daha önemlisi o kanının idealist ön-varsayımlarını aşabilir. Ama bu olmamış gibi, bundan etkilenmemiş gibi yapamaz. İnsan, ancak gerçekliğe olabildiğince yakın durumda özgür olur.

Küçük Paul beş ay boyunca annesiyle yaşar. Bir süt çocuğu, biliyoruz ki en küçük özerkliğe bile sahip değildir. Ama annesinden kişiliğini oluşturan etkiler alır. Gelecekteki insan bu dönem boyunca toplumun içine atılmasını ya da atılmamasını sağlayan güven duygusunu kazanır. Altmış beş yıl sonra yazar Jean-Paul Sartre'ın, Anne-Marie'nin memesinin tüm ufkunu oluşturduğu ayları anımsatan notunda açıkladığı düşüncesi böyledir. "Bakım aracılığıyla süt çocuğuna verilen değer, sevecenlik ne kadar belirginse, onu o kadar derinden etkiler: Anne çocukla konuşursa çocuk dilden önce *niyeti* hisseder; gülümserse, onun yüzünden önce *ifadesini* tanır. Küçük dünyasından, ona *işaret eden* akanyıldızlar geçer ve bu yıldızların önemi her şeyden önce annenin davranışlarının ona *yönelik* olmasından gelir. (...) Bir çocuk üç aylıkken, altı aylıkken, hayatında bir kez bu övünç mutluluğunu tadabilse, adam olur. (...) Talihi kötüye döndüğünde bile kendi değeri konusunda beslediği soyut ve dingin inanç üzerine kurulu bir tür dinsel iyimserliği yitirmeyecektir."[1] Bu inanç Sartre'ın içine yerleşmiştir. Bunun bilincindedir ve tüm yaşamı buna tanıklık eder. Ne yaparsa yapsın, başına ne gelirse gelsin bir canlılık, karşı konulmaz bir içsel güç onu durmadan ileriye doğru itecektir. O söz konusu olduğunda, egonun herhangi bir olumlanmasının ötesinde varoluşu, annesine ve annesinin besbelli ki ona hiç hesapsız bol bol verebildiği sevgiye bağlanabilir.

Kasım ortası. Sonunda özgür kalabilmiş Jean-Baptiste baba ocağına geri döner ve oğlunu kucağına alma mutluluğuna kavuşur. Kendinden geçmiştir. Çocuğu en güzel, en güçlü kuvvetli, en zeki çocuktur. Buna karşılık kendi sağlığı kötüdür. Tropikal iklim ona yaramamıştır. Beş yıl önce Koşinşin'de, hiç iyileşmeyecek bir kolite –bağırsak yangısına– yakalanmış, altı ay hastanede kalmış ve nekahet devresinden sonra vatanı Fransa'ya geri gönderilmişti. 1905 yılının ya-

---

1) *L'Idiot de la famille*, Paris, Gallimard, 1971; yeni baskı 1983, c. I, s. 136-137 (Sartre'ın yapıtlarından yapılan alıntılarda yazar adı verilmemiştir).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zında Girit'te iken hastalık nükseder, bunun yanında ciğerleri de hastalanmıştır. Yönetim ona yarım aylıkla bir nekahet izni verir.

İlk aylar Jean-Baptiste durumunun iyiye gideceğini umar. Ama kış sonunda gerçeği görmek gerekir, sağlığı giderek kötüleşmektedir. Ciğerlerindeki hastalık veremdir. 1906 Mayıs'ında Paris'teki evi bırakıp karısını, çocuğunu ve eşyalarını alıp memleketine dönmeye karar verir. Kır havası onu iyileştirecektir.

Sartre'ların memleketi Jean-Baptiste'in doğduğu, Dordogne bölgesinde bir kasaba olan Thiviers'dir. Jean-Baptiste, köyden birkaç dakika uzaklıkta, kısa süre önce kardeşine ve kendisine miras kalmış otuz yedi hektar gibi geniş bir araziyle çevrili bir çiftlik olan La Brégère yurtluğuna yerleştirilir. Etrafında, elbette Anne-Marie ama aynı zamanda her gün gelen erkek kardeşi Joseph ile anne ve babası dört dönerler. Babası Eymard[2] doktordur ama elinden pek fazla bir şey gelmez. Jean-Baptiste göz göre göre güçten düşmektedir. Temmuz ayında oraya gelen Charles Schweitzer damadını "çok yaşlanmış, çok değişmiş" bulur ve "acı gerçeği"[3] sonunda anlar. Artık umut kalmamıştır. 17 Eylül'de Doktor Sartre hastayı Thiviers'nin merkezindeki aile evine götürür. Onu çocukluğundaki odasına yerleştirirler. Birkaç saat sonra ölür.

Küçük Paul daha yaz başında babasından uzaklaştırılmıştır. Anne-Marie, sinirli ve öteki işler başından aşmış olduğundan bebeği emzirmeyi bırakmıştır. Zorunlu memeden kesilme, bu acılı ayların baskılı havası, suskunluklar ve ayrılıklar, gidiş gelişler, tüm bunlar, büyükanne ve amcanın ilgisine karşın, bebeği olumsuz etkiler. Bebek sararıp solar. Gürbüz bebek cılızlaşır. Ev halkının yüreği sızlar. Sartre, bu korkunç aylara dönüp baktığında "ölmek üzere olan iki kişi"yi ve onların "çifte can çekişme"sini hatırlayacaktır: "Ben de ölmeye çalıştım: Bağırsak yangısından, belki de duyduğum acıdan."[4] Bu dönemle ilgili doğrudan anıları olmasa gerek, çünkü babası öldüğünde on beş aylık bile değildir. Öte yandan babası hakkında söylediklerine bakıldığında, yaptığı betimleme şaşırtıcıdır. Betimleme babasının tanımını tam olarak kurgular. O yaşıyor, ben yaşıyorum; o, kolit yüzünden acı çekiyor, ben bağırsak yangısı yüzünden (bazı sözlüklerde bu iki hastalığın karşılığı aynıdır); o can çekişiyor, ben can çekişiyorum. Çocuk babasının ölümünü kendi ölümü gibi içinde yaşamıştır.

---

2) Kuşak değişirken Eymard'm E'si A olacak ve sözcük Aymard'a dönüşecektir. Aynı isim anlaşılmalıdır.
3) Annie Cohen-Solal, *Sartre 1905-1980*, Paris, Gallimard, 1985, s. 61.
4) *Les Mots*, Paris, Gallimard, 1964, s. 16 (1995, Folio, yeniden basım).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu yansılama yoluyla can çekişme imgesine, başka hiçbir yerde, Sartre'ın hiçbir yazısında ya da konuşmasında rastlanmıyor. Bu nedenle beklenmedik bir itiraf etkisi yapıyor. O çok az gördüğü babayı sevmiş, benliğinin en derin katmanlarında ondan birkaç iz kalmış da, yetişkinliğinde bu eski huzursuzluğu deşmek hoşuna gidiyor olabilir mi?

Kuşkusuz olası bir acı düşüncesi araya bir mesafe koyar. Bu mesafe babasının kendisi ile değil, anne babasının nasıl olduklarıyla ilgilidir. Onu emzirmeyi bırakan bir anneye ve uzaklaşan bir babaya karşı çocuk haklı olarak kin duyma hakkına sahip olur. Kimlik belirlenmesinin ilk etkisi burada güçlenmiş olarak ortaya çıkar: Çocuğun sararıp solmasının iki nedeni vardır.

21 Eylül'de Jean-Baptiste'in toprağa verilmesi, toplum sınıfları içinde yükselmek için bir aile tarafından üç kuşaktır desteklenen çabanın da sona erişidir.

Baba tarafından ataları XIX. yüzyılın başında Thiviers yakınlarında küçük bir köyde çiftçiydiler. Devrim'den sonra küçük bir çiftliği alıp bunu genişlettiler. Ailenin toprakları gelişip gönendi. Hali vakti yerinde bir köylü ailesi olan Sartre'lar, içlerinden birini üniversiteye gönderebildiler. 1837'de doğmuş olan Eymard, Montpellier'de tıp eğitimi görerek, orada "yağ urları" konusunda bir doktora tezi sundu, sonra Thiviers'ye yerleşti. Öldüğü 1913 yılına kadar sevilen, saygı gösterilen, hastalarını sürekli yoklayan, batıl inançları kınayan ve hastalardan çoğu zaman para değil de vaat alan köy doktorunun simgesi olacaktır.[5]

Karısı Elodie Chavoix Thiviers'deki eczacının kızı, özellikle de yerel ve bölgesel bir eşraf ailesinin mirasçısıdır. Ailede doktorlar, noterler, avukatlar, belediye başkanları, milletvekilleri, il genel meclisi üyeleri olmuştur. Drahoma olarak yirmi bin frank, topraklar, Sartre'ların aile evi olacak geniş bir konut ve son derece iyi bir sülaleye ait olma duygusu getirmiştir.

Evlilik bir fiyaskodur. "Doktor Sartre kırk yıl karısına tek bir söz etmeden yaşadı,"[6] diye savlıyor torunları. Bu sav biraz sert, ama doktorla karısının yan yana nasıl yaşadıklarını kuşkusuz açıklıyor: Her biri kendi işleriyle uğraşır, yirmi odalı evde ancak ender olarak karşılaşırlar. Görünüşe göre iyi yürekli doktorun biraz eli sıkıymış, dürüst ve iyi karısı da kendisiyle aynı dünyadan olmadığını doktorun başına kakmış gibi.

---

5) Dil sürçmesi ya da kalem sürçmesi konusunda rastlantı kimi zaman psikanalistten daha güçlüdür: doktorun, hasta ziyaretleri için uğradığı yerler arasında bir "Saint-Germain-des-Prés ve bir "Saint-Sulpice" bulunuyor.

6) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 15.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

Baba tarafından büyükanne ve büyükbabasını pek tanımadığı için Sartre onlardan pek etkilenmemiştir. Doktor Flaubert portresinde belki de büyükbaba Eymard'dan bir şeyler vardır. Büyükanne ve büyükbabasının toplum içindeki hayatları ile özel hayatları arasındaki karşıtlığın ona adeta bir karşı-model oluşturmuş ve onların sessiz öfkelerinin, donukluğuyla, köylü ağırlığıyla onda mülkiyet ve görgü kurallarına karşı bir kin uyandırmış olması mümkündür. Onun için baskı, önce nefret edilecek bir duygunun anısı, sonra da kınanacak bir yetkiyi kötüye kullanma olacaktır.

Bu tam oturmamış birlikten üç çocuk doğar. En büyükleri Joseph ailenin şapşalıdır. Neredeyse okuma yazması olmayan Bègue, kibarlığın ta kendisidir. Jean-Baptiste ölümle pençeleşirken küçük Paul'ün gözetimi ona bırakılır. Bir meslekle uğraşamadığı için, az çok mutlu bir biçimde kendini aile mülklerinin yönetimine verir. Pek de sevimli olmayan kız kardeşi Hélène zar zor bir koca bulacak ve Sartre'ın dediğine göre çıldıracaktır. Yazar kendi yaşamöyküsünü hazırlarken 1960'ta sülalede hayatta kalmış son kişi olan bu unutulmuş hala ile ilişki kurmak istemiş, evinin kapısına ulaştığında birkaç ay önce öldüğünü öğrenmiştir.[7]

Ailenin en küçük çocuğu ve umudu olan Jean-Baptiste 1874'te doğar.[8] Aldığı eğitim ve başarma istenciyle ailesine toplum içinde önemli bir sıçrama yaptırır. Taşrada kalıp anne tarafının göreneklerine uyarak eşraftan biri olmayı içine sindiremediğinden, kasabadan ayrılıp Paris'e "çıkmaya" karar verir. Parlak bir öğrencidir. Olgunluk sınavını Henri-IV Lisesi'nde verir. 1895'te ortanın epeyi üzerinde bir dereceyle Politeknik'e kabul edilir. İki yıllık bir askeri eğitimin ve ciddi çalışmanın sonunda iki yüz yirmi üç öğrenci arasından yirmi yedinci olarak bitirir. Bu, ona bütün kapıları açacak parlak bir sonuçtur.

Toplumda bir yer edinme hırsı onda serüven düşlerine karışır. Diplomasıyla elde edebileceği güvenilir ve saygın mesleklere sırtını dönerek öteden beri istediği şeyi yapar, donanmaya girer. Bu katıksız toprak çocuğu açık denizlerin havasını solumak ister. Aile yaşamının boğucu havasına tepki olsa gerek. Belki de ordunun insanı coşturan ünü. 1897 Ekim'inde yelkenli bir firkateynle Brest'ten

---

7) Ailesinin peşine düşmüş bir Sartre imgesine dayanamayan bazı Sartre hayranları bu bölümün gerçeğe uygunluğundan kuşku duydular (anlatan: Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 24). Ama Sartre 1970 yılına doğru kendisi bunu John Gerassi'ye anlatmıştır (*Sartre, conscience haïe de son siècle*, Monaco, Editions du Rocher, 1992, s. 69).

8) Jean-Baptiste Sartre ile ilgili bilgiler tek ve başvurulması olanaksız bir kaynaktan geliyor. Bu kaynak, içinde Jean-Baptiste'in özel arşivinin bulunduğu bavuldur. Annie Cohen-Solal, Sartre biyografisinde bavulun içeriğini açıklar.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

açılır. Asteğmen Sartre üç ay Atlas Okyanusu'nda yol alır. Üstleri kendisinden hoşnuttur. Uzakdoğu'ya atanır. Descartes kruvazörü Tonkin Körfezi'nin kuzeydoğusunu denetimi altında tutmaktadır. Along Koyu ile Hainan Adası arasında, savaş ile bastırma hareketi arasında, Jean-Baptiste acılarla dolu sömürge yaşamını ilk kez görür. Alışamaz. Komutlara boyun eğer. Fakat görevine inancı kısa sürede yok olur. Düş kırıklığı tamdır.

1899 yazında kolit yüzünden zor bir yolculukla ülkesine döner. Denizcilik mesleği yerinde saymaktadır. İki yıl boyunca, Akdeniz'de ya da karada bir yere atanmasıyla tedaviler dönüşümlü olarak birbirini izler. 1903'te tümüyle iyileşmiş görünür. Atış okulları sorumlusu olarak atanır ve görevini titizlikle uygulamaya başlar; terfi durumu olağan hızına kavuşmuştur.

Gemisinin Cherbourg'a bir uğrayışında, donanma mühendisi olarak oraya yerleşmiş olan okul arkadaşı Georges Schweitzer'i görmeye gider. Georges onu kız kardeşi Anne-Marie ile tanıştırır. Birkaç hafta sonra, Charles Schweitzer ve Jean-Baptiste'in gemi komutanı bir evlilik talebiyle karşılaşırlar. Genç kızın babasının onayı gelenek uyarınca istenir: Hemen de verilir. Üste sunulan dilekçeyse zorunludur; gerekli soruşturma yapılır, gelinin ödeyeceği drahoma bu soruşturma sonunda kırk bin frank olarak saptanır, bu da genç subayın düşük maaşına iyi bir katkı sağlayacaktır; ve başvuru kabul edilir. Nikah 5 Mayıs 1904'te kıyılır.

Üç ay sonra, Jean-Baptiste Brest limanında demirlemiş bir zırhlıdadır. Denizci yaşamından ayrılmaya karar verdiğinden, yeni bir mevki arayışına girmek üzere altı aylık ücretsiz izin alır. 1904-1905 kışını Anne-Marie'nin yanında geçirir. Gebeliğinde onu yalnız bırakmamıştır.

Bir balayı, altı ay ortak yaşam, bir bebek, arkasından can çekişme ve ölüm. Jean-Baptiste'in yapabileceklerini göstermeye vakti olmamıştır. Denizcilik mesleğini seçmekle yanıldığı açık. Anne-Marie'ye, "Oğlum donanmaya girmeyecek,"[9] der. O, uzak ufuklara değil de dingin bir yaşama uygun biriydi.

Yine de, denizde yaşadıklarına bakılırsa, içinde başkaldıran bir şey vardır. Kendine çizdiği yol, sevimsiz bir aile geçmişinden, geleceğe yönelik olarak da fazlasıyla kalın çizgilerle belirlenmiş toplum ve meslek içi tasarılardan kaçışın yarıda kalmış girişimidir adeta. Onu önceden, XIX. yüzyılın ağır ilerleyen Fransa'sının derinliklerinde yazılmış bir öyküyü somutlaştırmak üzere programlamışlar, o ise başka bir öykü yaşamaya çalışmıştı. Ölümü bir geri çekiliş, kaçmış

9) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 73.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olduğu şeye geri dönüş dönemine rastlar. Yaşam elverseydi, hangi yöne sapardı, bunu kestirebileceğimiz hiçbir işaret yok. Fakat, özgür bir insan olmak istediğini kendince gösterecek kadar zaman bulabilmiştir.

Genç çift, gerek Thiviers, gerek Paris'te herkes üzerinde uyumlu bir birliktelik oluşturdukları, belki de mutlu oldukları izlenimini bırakmıştı. Tanışmaları da, evlilikleri de her bakımdan geleneklere uygun olmuştur. Bugün elde bulunan belgelerin hiçbirine yansımamış olan duyguları kavramak için olayı deşmenin bir yararı yok. Sartre'a gelince, o, bu konuda bir fikre sahip olacaktır: "Anne-Marie hastaya bağlılıkla, fakat uygunsuzluğu onu sevmeye kadar götürmeksizin bakıyordu."[10] Bu yargı, ilk bakışta, klasik bir çözümlemeye dayanır: O zamanlar bir genç kız "mantık izdivacı" denen bir evliliği kabul zorunda kalır, fakat kendisine dayatılan yaşama uymaz, uyamazdı. Jean-Baptiste sevimsiz burjuva rolünü, Anne-Marie ise koşullara uyan burjuva kadını rolünü oynamışlardı. Araya bir aşk sokuvermek uygunsuzluk olurdu.

Uygunsuzluk kadar ağır bir sözcük kullanması, Sartre'ın yargısının çözümselden çok duygusal mantığa dayandığını gösteriyor: Annem hiçbir zaman babamı sevmek uygunsuzluğunda bulunmazdı; kuşkusuz görevinin bilincinde bir kadındı ama bu gelip geçici adama bağlanmış olması söz konusu değildir. Jean-Baptiste'in 1906'da ölmüş olması yetmiyor, bir de Anne-Marie'nin onu hiç sevmemiş olması gerekiyor. Hattâ adamın hiç var olmamış olması. Sartre babasının Politeknik mezunu* olduğunu hiçbir yerde anmaz. Kendisinin onca yolculuk yapmasına karşın, babasının Doğu'da geçen yıllarından tek bir kez söz etmez. Hiç. "O baba bir gölge bile, bir bakış bile değildir."[11]

Sartre bir kanı edinmiştir. Jean-Baptiste'in ölümünün onu kurtardığına inanır. "Babam, yaşasaydı, boylu boyunca üzerime yatar, beni ezerdi."[12] Çifte can çekişme, 1906 yazının karabasanı, bütün bunlar, örselenme çocuğun ruhunda yer etmeden, kendini suçlu hissetmesine kalmadan, zamanında olup bitmiştir. Jean-Baptiste'in er meydanından kaçmış olması sayesinde, oğlu babasını öldürmek zorunda kalmamıştır. Saldırı da yok, başkaldırı da: "Aslında, babamın ara-

---

10) *A.g.y.*, s. 16.

* 1794 yılında kurulmuş ve bir teknik üniversite dengi olan Ecole polytechnique mezunları ülkenin en saygın diplomalarından birine sahiptir. –*çn*

11) *A.g.y.*, s. 20.

12) *A.g.y.*, s. 18.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dan çabuk çekilişi beni çok eksik bir "Oiedipus" ile ödüllendirmişti."[13]

Sözcükler kitabını okuyan bir kişi, pekâlâ Freud'a da, Sophokles'e de başvurmadan, Sartre'ın babasını yok etmek için didindiğini düşünebilir. Aynı okur, birkaç sayfa ilerleyince, belki, var olmayan bir kişinin zihni kurcalayan varlığını ele alan ünlü bölümü okurken Jean-Baptiste'in boş yerinin fazlasıyla göze çarptığını düşünecektir. "Burada eksik olan biri var."[14]

Sözcükler'i yazdığı sırada Sartre bir bebekle, küçük Gustave Flaubert ile çok meşguldür. Romancının yaşamının ilk on beş değil, ilk üç ayından söz ederken bu zaman parçasının büyük önemini vurgular. "Bir çocuğa *yaşama görevinin* yüklenmiş olması gerekir; görevlendirecekler de anneyle babadır; sevgiden gelen bir lütuf çocuğu o anın sınırını aşmaya çağırır; çocuk hemen bir sonraki anda beklenir, ona şimdiden tapılır, her şey çocuğu sevinç içinde karşılamak üzere hazırlanmıştır (...). Şayet ileride, işler biraz iyi gider de, 'Yaşamımın bir amacı oldu, yaşamımın amacını buldum' diyebilirse, anne babasının sevgisi (...) ona yaşamını bir amaca yönelik devinim olarak gösterebilmiş demektir; o, havada yol alırken uyanıp uzaktaki okçuyu da, hedefini de gören, aynı zamanda uçma sarhoşluğunu tadan bilinçli bir ok gibidir."[15] Çocuk Sartre bilince eriştiğinde okçunun yitip gittiğini görecek, onu kendisi yaratmadıkça da, rahat nedir bilmeyecektir.

Bu arada, annesiyle baş başa kalmıştır. Derhal iyileşir. Annesi ölüm döşeğinde yatan adamın tekelindeydi. Çocuğunu bırakmıştı; şimdi ise sadece onunla uğraşacaktır. O da yeniden yaşamın tadına varır. Poulou –Anne-Marie ona böyle der, bundan sonra adı öyle olacaktır– nefis bir iyi aile çocuğu yaşamına başlar.

Cenazeden sonra kocasının anne ve babasının evinde bir işi kalmayan Anne-Marie Paris'e döner. Bir mesleği yoktur; oğluyla birlikte ikisine yılda sekiz yüz otuz üç frank gibi gülünç bir aylık bağlatabilmek için bir yıl boyunca Donanma yönetimiyle mücadele etmek zorunda kalır. Jean-Baptiste'in önemsiz terekesinin sonuca bağlanması ise yıllarca sürüncemede kalacaktır. Yirmi dört yaşında bir dul olan Anne-Marie kendini yine annesiyle babasının evinde bulur. Zor durum. Schweitzer'ler kızlarını evine yerleştirmişlerken o kucağında bir bebekle dönüp gelmiştir. Bu, bir başarısızlıktır. Şimdi beslenecek iki boğaz daha eklenmiştir. Charles emekli olmaya karar vermişken tencereyi kaynatabilsin diye işinde kalır.

13) *A.g.y.*, s. 24.
14) *A.g.y.*, s. 76.
15) *L'Idiot de la famille, a.g.y.*, c. I, s. 140-141.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Schweitzer'ler Meudon kasabasının tepelerinde bir yere yerleşmişlerdir. Bu yeni evde, bir belirsizlikler komedisi başlar. Biri altmış iki, öteki elli sekiz yaşında olan Charles ve Louise Schweitzer yeniden anne baba rollerini üstlenir ve bunu büyük ciddiyetle uygularlar. Yaşam onlara kötü bir oyun oynamıştır, buna dayanmak gerekmektedir. Anne-Marie, sanki evliliği unutulması uygun düşecek bir ara dönemmiş gibi, yeniden bir küçük kız kimliğine bürünür. O da dayanmak zorundadır. Dayanıklı kocaya düşseydi daha yerinde olacağı ima edilir kendisine. Beceriksizliğini unutturmak için, uslu bir kız olur, her şeye uygunluk gösterir ve boyun eğer. Bir kabahate pek benzeyen bir olayın sonuçlarını, maddi ve manevi bağımlılık içinde, çok çalışarak ve sorumsuz genç kız derecesine inmeyi gıkı çıkmadan kabul ederek silmeye çabalar. Sartre, annesinin, davet edildiği yere gitmeden önce izin almak ve saat ondan önce döneceğine söz vermek zorunda olduğunu anlatır. "Davetler seyrekleşti, annem de bedeli öylesine ağır zevklerden soğudu."[16]

Bebeğin durumu, birçok bakımdan, sorunsuzdur. Yaşamının ilk yıllarını, kimsenin göz koymadığı ve yalnızlığı nedeniyle tüm sevgisini ona verebilmesine bir engel bulunmayan annesinin yanında geçirmektedir. Annesinin talihsizliğini çocuğun omuzlarına yüklemek gibi bir bayağılığa düşmeyen bir anneanne ile büyükbaba tarafından el üstünde tutulur. Her şeyin bir sevgi alışverişi olduğu bu evrende hiç kimse gelip ortamı bulandırmaz. Dış dünya yoktur. Mutluluk ilkesi ölçülü bir biçimde egemendir.

Altı yaşına kadar Meudon'daki ev onun krallığıdır. Çocuk ve annesi aynı odada birlikte kalırlar. Öbür odalar "Karlémami" dedikleri Karl ve Mamie adındaki çift başlı bir varlık tarafından işgal edilir: Karl, Charles adının Almancasıdır, Louise de onun karısıdır. Ortak varoluşlarının düzmece birliği içinde biri diğerine karışmıştır. Aslında bu ikisi, olabildiğince birbirlerinden ayrı, birbirlerine benzemeyen varlıklardır ama aynı çatı altında rahat rahat, yabancı gibi yaşarlar.

Babası, 1844'te doğan Charles Schweitzer'in Protestan rahibi olmasını istemişti, böylece sanki bakkal dükkanına düşüşü, daha sonraki kuşakta, göğe yükselmeyle unutturmak istiyordu. Babasından hiç de daha uysal olmayan oğul, bir kadın meselesinin ardından papaz okulunu terk etti. 1871'de Paris'e yerleşen Charles, Almanca agregasyon sınavını verdi ve Mâcon'a yerleşti, orada bir dava

16) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 18.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: https://rantey.org

vekilinin kızı olan Louise Guillemin ile evlendi. Öğretmenlik mesleği onu Lyon'a, daha sonra da Paris'e Janson-de-Sailly Lisesi'ne götürdü. Öğrenmeye düşkün biri olan Charles, Paris Edebiyat Fakültesi'nde, *XVI. Yüzyılda Bir Alman Ozanı, Hans Sachs'ın Yaşamı ve Yapıtları Üzerine İnceleme* başlıklı bir tez verdi. 1889'da Guillaume d'Aquitaine hakkında *De poemate latino Walthario* adlı Latince ek bir tez daha sundu. Eğitimbilimci olarak, dil öğretiminde dolaysız denen yöntemin kurucularından biri oldu. 1900 ve 1917 yılları arasında, her düzeydeki öğrenciler için Fransızca, Almanca ve İngilizce öğretimi için çok sayıda okul kitabı yayımladı. Meslektaşı Emile Simonnot ile birlikte yazdığı *Méthode directe pour l'enseignement de la langue française* ve onun Almanca karşılığı, *Deutsches Lesebuch*, klasikleşmiş ve otuz yıldan fazla üst üste basılmıştır.

İnsan önüne çıkmak Charles Schweitzer'in hoşuna giderdi. Ödül dağıtımı nedeniyle verdiği iki söylev yayımlanmıştır. 1893'te yeni Sorbonne'un büyük amfiteatrında "Yaşayan diller, bugünün dünyasındaki işlevleri, öğretilmelerinde izlenecek yöntem" konusunda bir konuşma yapma onuru elde eder. Torunu, çizdiği portrede, onun bu gösterişe düşkün yanını ortaya koyar ve inceden inceye alay eder. 1914'te Arcachon'da bir film gösterimini yarıda kesip erkek seyircilerin zafer çığlıkları arasında Marne bildirisini okumak için sahneye çıkışını anlatır. Ağarmış uzun sakalıyla kendisini Tanrı –ya da Victor Hugo, ikisi de aynı kapıya çıkar– yerine koyardı, diyor o günün yumurcağı. Poz vermekten ve beklenmedik olaylar yaratmaktan çok hoşlanırdı: "Kendisinin heykeline dönüştüğü o kısa sonsuzluk anlarına bayılırdı."[17] Bu davranışları, etkisini göstermekteydi. Charles Schweitzer'in metresleri vardı, karısı da biliyordu ve bunlara razı olmuş görünüyordu.

Eğer hayranlığın etkilerini hafifletmek için en iyi yerde bulunan kişi tarafından antikorlar sağlanmış olmasaydı bu son derece bilgiç büyükbabanın varlığı bir çocuğun ruhunda yıkımlara neden olabilirdi. Louise, kocasının göze çarpan kişiliğince itildiği karanlığa karşı kendine göre bir savaşım vermişti. Balayı seyahatleri onda kocasının bir hödük olduğu kanısını sağlamlaştırmıştı. Aldatılmış olmak istemedi ve yaşamını hastalıklarla uğraşarak geçirdi. Yanına yaklaşılmaması için odasını ayırdı, sağlıklı günlerini çoğu zaman ortak evlerinin uzağında geçirdi. Her konuda Charles'ın tam tersini savundu. Bir dereceye kadar kültürlü olan Louise, Schweitzer'in ciddiyetinden nefret ediyordu, bu nedenle bile bile

17) *A.g.y.*, s. 23.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

terbiye kurallarını hiçe sayan Voltaire'vari bir alaycılık geliştirdi. "Charles onda korku, olağanüstü sinirlilik yaratıyordu, kimi zaman da dostluk duyguları uyandırıyordu, yeter ki ona dokunmasın."[18] Soğukluğu, güzel sözleri, anlaşılması zor bilgeliği onu kocasının otoritesine ve ondan hareketle, geçerli önyargıların ve kurumların ağırlığına bir tür sessizce meydan okuyan, alışılmışın dışında bir kişilik haline getirdi. Bu bir başkaldırı değil, ama kocasının tüm toplumsal varlığının ilan ettiği ilkelere dokunmadan onları çökerten sessiz ve sürekli bir direnişti. "Kayıp geçiniz, ölümlüler, abanmayınız": Onun bu özdeyişi torunu için bir ilke ve bir biçem olacaktır. Sartre, devlet mekanizmasına, gösterişe, resmi gösterilere karşı yüzeysel bir biçimde tepki gösterecektir. Bunda yadsımalarına birincil bir haklılık tanıyan büyükannesinin çok etkisi vardır.

Louise Schweitzer, zekâsına karşın, çocuklarını babalarından uzaklaştırmak için dinin ürkütücü silahına başvurmakta duraksamamıştır. Charles Protestandı, o, Katolik. Çocuklarına inancını aşıladı ve onları Dominiken rahiplerin, rahibelerin yanına yatılı öğrenci olarak verdi. Görünüşe göre Charles, Schweitzer'lerin geleneksel eğilimine yapılmış bu hakarete kayıtsız kaldı. Zaten çocuklarıyla çok az ilişkisi vardı. Çok ağırdı ve ağırlığı çocuklarını eziyordu. Sakin bir çocuk olan Georges uzaklaştı. Politeknik'te okudu ve taşraya yerleşti. Emile, babası gibi, Almanca öğretmeni oldu, onu taklit etti, ondan tümüyle nefret etti, yalnız yaşadı ve öldü.

Jean-Paul bir oğul değildi; bir yük gibi değil, bir armağan gibi karşılandı. Charles, büyükbaba gibi davrandı. Louise de onu eğitmek gibi bir görevi olduğunu hissetmedi. Bebek yaşamına girdiği sırada günlerini yatakla koltuk arasında, sürekli yarı karanlıkta geçiriyordu. Yeni doğan için hem sevimli hem mesafeli, hem anlayışlı hem alaycı bir büyükanne oldu.

Bu doğaçlama aile sisteminde Anne-Marie'nin kişiliği en az belirgin olandır. Nedensiz de değil. Küçük Poulou ile birlikte "çocukların odası" dedikleri odaya yerleşmiş olan Anne-Marie öyle pek fark edilmeyen biridir. Kardeşlerin en küçüğü olan bu kız 1882'de doğmuştur. Ona, derli toplu genç kızlara gerekenler öğretildi; görgü kuralları, dikiş nakış, geleneklere uyma ve sabır: Yaşamını yönetmeyi başkaları üstlenmiştir; ona düşen, başına gelene katlanmaktır. Zamanının birçok kadını gibi, kendine değer vermeyi öğrenmemiştir. "Elli yıl sonra bir

18) A.g.y., s. 14.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

aile albümünü karıştırırken Anne-Marie bir zamanlar güzel olduğunu fark etti."[19] Ona, var olma olanaklarının tanındığı tek alan müziktir. Piyanoyu kocayı kendine bağlamanın bir yolu gibi görerek değil, bir müzik aleti olarak çalar. Schweitzer'ler Paris'te de Alsace'ta olduğu gibi müzisyen olarak bilinirler. Charles da zaman zaman piyanonun başına geçer; onda besteci yeteneği vardır. Ortaya çıkardığı besteler, torununun daha sonra söyleyeceği gibi, Mendelssohn'unkilere benzer. Kızını piyanist yapmakla ailenin Cermen ve Protestan mirasını canlı tutar. Anne-Marie, Auber'in şarkılarını ya da Fauré'nin ezgilerini değil Beethoven'in, Chopin'in ya da Schumann'ın yapıtlarını seslendirir. Schubert ya da Brahms çalarken şarkı da söyler. Kuzeni Albert, Bach'a "sen" diye hitap ederek bu geleneği ünlendirecektir. Küçük Sartre ise müziği sevecek ve Husserl okuyacaktır.

Küçük kardeş ve abla yani Poulou ve Anne-Marie, eş yataklarda yatarlar. "Ayakkabılarımı giydirmelerine, burnuma damla damlatmalarına, üstümü fırçalamalarına, beni yıkamalarına, giydirip soymalarına, süslemelerine ve şımartmalarına uslu uslu izin veriyordum."[20] Küçük hayvan huzur içinde yaşar. Aslında o kral, çevresini saran herkes onun kölesidir. İnsanın tüm dikkatlerin merkezi, tüm mutlulukların nedeni, kısaca aile yapısının çimentosu olduğunu anlaması için büyük düşünce yeteneği geliştirmiş olması gerekmez.

Bu çok hoş düzenin merkezi olan Poulou sonsuza kadar o düzenle aydınlanmış kalacaktır. XIX. yüzyıl sona ermiştir, usçul bilgilerden geçmeden insanın kendisini ifade etmesi artık olanaksızdır. Sartre annesine karşı olan tutkusunu Stendhal kadar kösnül bir coşkuyla açıklayamaz. Ama soyutlamanın, heyecanı hafifletme ve tutkuların belirtilmesini kolaylaştırma gibi bir üstünlüğü vardır. Sartre ensestten söz edebilir. Erkek ve kız kardeş imgesi onun peşini bırakmaz. "Bugün bile –1963– beni duygulandıran tek aile bağlantısı budur." En sıkı, en tam, ahlaksal ya da toplumsal kalıntılarla en az karışmış olan aşkı bu bağ simgeler. "Herhalde, bir kardeşim olsaydı, enseste yatkın olurdum."[21] Anne-Marie ablasıdır. Bir çocuk, sevgisinin ne tür bir sevgi olduğunu öğrenmeyi dert edinmez. Bu sevgiyi dolaysız ve saltık bir biçimde duyar. Ortak yaşamlarını bir ürperti ile anar. "O yıkanmak üzere bir koşu banyoya giderken ben hâlâ uyuyor olurdum; giyinmiş olarak geri gelirdi."[22] Sartre bu tümceyi yazarken *Vie de Henry Brulard*'ı

---

19) *A.g.y.*, s. 15.
20) *A.g.y.*, s. 24.
21) *A.g.y.*, s. 47.
22) *A.g.y.*, s. 20-21.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

düşünmüş olabilir."[23] Birkaç yıl sonra bu görüntüye yine dönecektir. "O anda, annemin tenselliğine dair hayallerim yoktu." Ama bir gün onu kombinezonla görmüş olduğunu anımsar ve koltukaltlarındaki gür tüyler onu şaşırtır. Bu ayrıntı, diye ekler, "bugün bile beni şaşırtır."[24]

Altmış yıl sonra Sartre, bir başka anne-oğul çiftinden söz ederken annesiyle ilk ortak yaşamlarıyla ilgili olarak şu kanıya vardığını açıkça belirtecektir: "Tüm iyi anneler gibi o da tensel ve cinsel bir varlık olmuştur, bu varlığı kimi zaman kendisine öylesine yakın buluyordu ki artık onunla tek bir bütün oluyordu."[25] Doğumdan önceki mutlu birliğe kavuşulmuş olunuyor. Anne-Marie'nin yanındaki yaşantısının kusursuzluğunu Poulou yeniden yaşamayı isteyecek fakat başarılı olamayacaktır. Arzu ve tatminin çakıştığı bir evrende yaşamıştır.

Bu lütuf, kimliğinin oluşmasına damgasını vurmuştur. Çocuk, kendi gözünde dünyanın bütünlüğü, yani annenin bütünlüğüyle çakışan bir yaşam içinde tümüyle erimiş olarak, orada kendine yıkılmaz bir güven oluşturuyor. "Bir çocuğun bireyselleşmek ve çekinmeden onaylayacak bir *ben* oluşturmak üzere gereksindiği tüm sevgiye ilk yıllarında sahip olduğu için köklü gerçeklikleri olan, kendinden emin bu küçük çocuk, bu küçük erkek çocuğu ben'im."[26] Var olduğunu, yerinin onu ezelden beri beklediğini, hiç kimsenin bu konuyu tartışmaya yetkili olmadığını bilir.

İşte bu nedenle Poulou, konuşmaya ve bilince hazır olduğunda cennette yaşadığını fark etti.

---

23) "Bana gelince, son derecede suçluydum, vücudunun çekiciliğine vurgundum. Bir akşam (...) bu dipdiri ve ceylan gibi hafif kadın kendi yatağına beninkinin üzerinden atladı" (Stendhal, *Vie de Henri Brulard*, böl. III). Belki Stendhal'in kayıtsız şartsız sevdiği tek yazar olmasını, ikisinde ortak olan bir huzursuzluğa, tapınılan bir annenin çok yakınında yaşamış olmanın huzursuzluğuna bağlamak gerekir.

24) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 76.

25) *L'Idiot de la famille*, *a.g.y.*, c. II, s. 1025.

26) *Situations, X, Politique et autobiographie*, Paris, Gallimard, 1976, s. 97.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

2

UYANIŞ

"Cennetteydim. Her sabah neşeli bir şaşkınlık içinde, beni ailelerin en bütünleşmişinde, dünyanın en güzel ülkesinde dünyaya getiren çılgın rastlantıya hayran olarak uyanıyordum."[1] Sevilen bir çocuk için, dünyaya gelmek rahatlıktır. İnsanlar ve nesneler saydamdır. Anlamları, sadece var olmalarıyla, aracısız ortaya çıkar. Mesafe yoktur. Aile ve evren, bu ikisi birdir: Aynı bütünlük, aynı mutluluk, aynı aydınlık vaat.

Sartre'ın çocukluğu burjuvadır, Parislidir. 1911'de Karl Schweitzer sonunda emekli olur. Çalışmadan duramayacaktır. Emekli maaşı düşük, öğretmenlik tutkusu büyüktür. Meslektaşı Emile Simonnot ile birlikte Yaşayan Diller Enstitüsü'nü kurar. Alman gençleri Paris'e gelip burada dolaysız yöntemle Fransızca öğrenirler. Aile Meudon'dan ayrılır, Paris'e gelir, V. bölgede Le Goff sokağı 1 numarada altıncı kata yerleşir.

Poulou'nun cenneti yerle gök arasında asılı kalmıştır. İlk anıları geniş, yüksek tavanlı bir daire, zarif binalarda son zamanlarda görülen bir lüks olan hidrolik asansörlü bir merdiven boşluğu, Soufflot sokağı ve annesinin onu hemen hemen her gün gezmeye götürdüğü Luxembourg bahçesi arasında biçimlenir.

Okul dönemleri uzun tatil süreleri sunma gibi bir yarar sağlar. Kökeni Parisli olmayan Schweitzer'ler için bu, akrabalarını karşılıklı ziyaret etmek için bir fırsattır. Yılda bir kez Alsace'ta Pfaffenhoffen'e ve Gunsbach'a amcaları ve kuzenleri görmeye giderler. Karl yurtseverce bir patırtı yaparak değerini ortaya koyma fırsatını kaçırmaz; kocasının ailesinden nefret eden Louise ona ister Alman olsun ister Fransız, Alsace'ın kendisine uymadığını anımsatır. Temmuzun ikinci yarısı boyunca Nièvre'de bulunan Guérigny'de Georges amcada kalırlar. Anne babasını dökümhanesinde ağırlayan Georges amca, babasının kibar kayıtsızlığı ile kar-

1) *Les Mots, a.g.y.*, s. 30.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

şılaşır: "Karl cumhuriyetinde mühendise, tacire ve belki bir de subaya yer yoktu."[2] Mamie'nin ailesinin yaşadığı Saint-Gobain'e de bir ziyaret yaparlar. Bu ilişkiler küçük Sartre'da pek iz bırakmaz. Oyun arkadaşlarından hiçbiri dostu olmayacak, büyükanne ve büyükbabasmın aileleriyle hiçbir bağı kalmayacaktır.

Sartre'larla ilişkiler daha zayıftır. Yılda bir kez Thiviers'ye kısaca uğramak bol bol yetmektedir. Yaz tatilinin zaten yüklü programından ötürü ziyaretin büsbütün iptal edildiği de olur. Teker teker ölümler oldukça, Anne-Marie'nin de kocasının ailesiyle ilişkileri seyrekleşir. Doktor Eymard 1913'te ölür. Jean-Baptiste'in ölümünden sonra bebeğe vasi atanmıştı. 1913'te onun yerine bu göreve oğlu Joseph getirilir ve doğruyu söylemek gerekirse, o da Anne-Marie'nin yaşamını karmaşık bir hale getirmekten başka bir işe yaramaz. Onun ilgisizliğine aradaki uzaklık ve yönetimdeki yavaş işleyiş de eklenince, en basit bir başvuru usanç verici bir hale gelir.

Yaşayan Diller Enstitüsü'nün iyi bir gelir getirdiği sonunda görülür. Karl ailesine, artık alışılmış ziyaretlerden başka Vichy ve Arcachon'da düzenli olarak kalma olanağı sağlayabilir, böylece Mamie de orada sağlığına özen gösterir. Ailenin oradan oraya dolaşması Fransa'nın ücra yerlerini, eski taşlarını, gotik görkemini keşfetmek için mükemmel bir fırsat oluşturur. Klasik kültür tutkunu Karl, torununa özenli açıklamalarda bulunur. İsviçre'de kaplıcaların bulunduğu Seelisberg ya da Montreux kentlerinde geçirilen birkaç gün dışında Fransa'dan ayrılmazlar.

Sartre'ın yaşam çerçevesi belirlenmiştir. Yetişkin olduğunda da kendini okul tatillerinin ritmine uyduracak, bunun kendisi için hiçbir anlamı kalmadığında bile böyle yaşayacaktır. Çocukluğunun geçtiği binanın en fazla iki kilometre uzağında yaşayacaktır hep. Bu bir etkidir: Sartre bir köyden, Paris'in sol yakasındandır. Ailesinin geleneklerini ve kültürel yapısını özümlemiştir ve bunlardan başkasını merak etmez. Dünyasının âdetlerine sadık, onlarla eksiksiz biçimde bütünleşmiş olarak, hiçbir şeyi tanıtlamak zorunda değildir. Oturduğu yere, estetik çevresine her zaman kayıtsız olacaktır. Onun değerini kabul etmeyi bilenlerin arasında, olduğu gibi olmak ona yeter.

Başka bir etki de şudur: Büyümüş ve durmuş oturmuş bir çevrede gelişmiştir, iç savaşların kötü etkilerine karşı savaşmak zorunda kalmamıştır. "İnsan çocukluğunda aile anlaşmazlığı içinde yaşamamışsa –ben yaşamadım–, annesi ta-

2) *A.g.y.*, s. 50.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rafından sevilmişse, kısacası içinde kendisinin vazgeçilmez olduğu bir dünya yaratmışsa kendini özgür hisseder."[3]

Sartre *Sözcükler*'de çocukluğunun rahatsız edici bir portresini kaleme alır. Onun Poulou'su dayanılmaz bir varlıktır, az çok kesin ama bulanık anılar, yürek sızlamaları, hırçınlıklar ve özellikle de gösterişçi istençle oluşmuş biridir.

En cılkı çıkmış şakalarla onu neşelendirmeye, tüm kaprislerini çekmeye hazır, kendisine deli olan bir büyükbaba tarafından el bebek gül bebek büyütülmüştür. "Bana hayrandı, çünkü hayatını hayranlık içindeki bir ihtiyar olarak bitirmek istiyordu."[4] Çocuk sadece varlığının bile bir armağan olduğunu anlamıştır. Bundan yararlanır ve utanıp sıkılmadan kötüye kullanır. "Bir tek görevi vardır: Hoşa gitmek; her şey gösteriş içindir."[5] Baştan çıkarıcı ve oyuncu olan çocuk yetişkinlere istediklerini verir. Sürekli sahnede gibidir. Onlar da bunun karşılığını okşamalar ve sevgi belirtileriyle öderler.

O zaman tam bir uslu çocuk olur. İnsanlar ona karşı koyamazlar: İsyan etmenin, tepinmenin bir yararı yoktur. Orada olmak ve gülümsemek yeterlidir. "İçtenim, gizlim saklım yok, bir kız gibi tatlıyım."[6] Daha iyisi söylenemez: Poulou kusursuz küçük bir kız çocuğudur. Bebekken, çağın âdetlerine uygun olarak kız gibi giydirilir: Bebeğin cinsiyeti vurgulanmaz. Çocukken saçları uzatılır. Annesi Marie onun sarı buklelerine deli olur. Bir erkek çocuğunun annesi olmakta kuşkusuz hiç acele etmez. Tatlı, kolay, gürültücü olmayan bir çocuğa sahip olmak hoşuna gider. Durumdan hoşnuttur.

Çok uslu olduğunun farkında olan çocuk durumu biraz abartır. Erdem örneği gibi görünmek ister. Pazar günleri kilisede diz çöker, kımıldamadan durur, en ağırbaşlı duruşuyla öylece kalır. "Paaat," diye bağırabilir, "okunmuş su kabına çişini yapmak isteyebilirdi:"[7] Hayır, gözünü bile kırpmaz. Bu iyiliğindendir. Büyükler onu övgülere boğmakta haklıdırlar, övgüleri hak etmektedir.

Büyükler kendilerine bunca mutluluk veren bir çocuğu hoşnut etmekten niye kaçınsınlar ki? Poulou şımarık bir çocuk olabilirdi. "Şımarık mı? Hayır, diyordu hizmetçim. O ahlaksızdır."[8] Tüm istekleri yerine getirilir. Sadece büyükanne-

---

3) *Sartre, un film réalisé par Alexandre Astruc et Michel Contat*, Paris, Gallimard, 1977, s. 32.
4) *Les Mots, a.g.y.*, s. 22.
5) *A.g.y.*, s. 29.
6) *A.g.y.*
7) *A.g.y.*, s. 25.
8) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots", Genèse d'une autobiographie*, yay. haz. Michel Contat, Paris, PUF, 1996, s. 420.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

si uyanıktır. Uslu çocuk görünümü altındaki soytarıyı keşfetmiştir. Onu palyaçoluk yapmakla suçlar, numaralarını yüzüne vurur. "Galiba bana zor katlanıyordu."[9]

Yansıtma oyununa kendini kaptıran oyuncu, seyircisinin ona tapmamasını kabullenemez. Poulou kendini herkesten üstün görür. "Büyüklere saygı gösteriyorum, yeter ki beni çok sevsinler."[10] En küçük bir uyarıya katlanamaz, kendini beğenmişliği en üst noktadadır, kim onu bir melek gibi görmezse onunla çatışır.

Sonuç şaşırtıcı değildir. "Arkadaşı yoktur."[11] Poulou, yaşıtı çocuklar tarafından dışlanır. Bazen onların oyunlarına karışmaya çalışır ama başaramaz. Hiç kimse, içine sınıfının önyargıları ve kötülüğün işlemiş olduğu bu sıkıcı burjuvayı istemez. "Kilise prenslerinin yumuşak davranışlarına, papazların sevimliliğine sahibim. Astlarıma eşitim gibi davranıyorum; onlara davranışım, onları mutlu kılmak için yararlı bir yalan."[12]

Bu dönemin bir fotoğrafı onun gerçek yüzünü gösterecektir. "Pembe yüzlüyüm, sarı buklelerim, tombul yanaklarım var, bakışlarımda yerleşik düzene nazik bir saygı görülüyor, ağzım ikiyüzlü bir küstahlıkla şişmiş; değerimin ne olduğunu biliyorum."[13]

Akıllı uslu bir çocuktan yola çıkıp bir canavara ulaşıyoruz. Sartre'ın girişiği işin bir amacı vardır. Yazmaya kaçışını açıklamak için bir sahtekarı ele vermek ya da daha doğrusu, sınıfına ihanet eden bir yazarı kurtarmak için burjuvayı küçültmek istemektedir.

Bu hesaplaşma adaletin, çoğu zaman da doğrunun aleyhine olur. Sartre ne ailesinin üyelerine ne de kendine hak ettiklerini verir. Özyaşamöyküsünü okuyan annesi, bir gün, Sartre'ın kendi çocukluğunu hiç anlamadığını söyleyecektir. Pek düşünmeden yapılmış bir eleştiri, çünkü herkes geçmişini elinden nasıl geliyorsa öyle anlatır. Ama Sartre'ı kendi geçmişine kuralları hiçe sayan bir içerik vermeye hangi gerekçelerin yönelttiğini, kurgunun altında, araştırmamız da yasak değildir.

Yakınları ile ilgili ortaya koyduğu görüntü çoğu zaman karikatür gibidir. Büyükbabası onu taparcasına sevmiş olabilir. Bu, onun tüm saygınlığını bir yana bı-

---

9) *A.g.y.*, s. 419.
10) *Les Mots, a.g.y.*, s. 29.
11) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots"*, a.g.y., s. 418.
12) *Les Mots, a.g.y.*, s. 29.
13) *A.g.y.*, s. 26.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

raktığı anlamına gelmez. Büyükbaba eğitimbilimciydi, öyle de kaldı. Çocuğun ilk eğitiminin sorumluluğunu üstlendi. Onun tüm kaprislerini yerine getirdiğini düşündürecek hiçbir belirti yok. *Sözcükler*'in birçok yerinde torununun davranışlarına kuşkuyla yaklaştığını, evdeki hanımların taşkınlıklarını yatıştırmaya çalıştığını görüyoruz. Kuşkusuz zorlayıcı olmaktan çok, kibar davranıyordu ama her zaman kararlıydı. Torununun onun karşısındaki tutumu bunu tanıtlıyor. Karısının da aynı biçimde kendisi varken yapılan şaklabanlıklara sinirlendiği ve üzüldüğü olmuştur. Olaya soğukkanlılıkla bakabilmişse, kesinlikle –Poulou'ya değil, çünkü o bir şey yapamazdı– kocasına ve özellikle kızına çatmıştır.

Kızı *Sözcükler*'de yoktur. Kuşkusuz görünür ama aile içindeki rolü belli belirsizdir. Karl ve Louise'in portrelerinin çok belirgin olması her şeyden önce bu es geçişi gizlemek içindir. Sartre annesini zayıf, boyun eğen, sessiz bir varlık olarak gösterir. İşlev yüklenmekten çok, tanık olarak kalır ya da kurbandır.

Aslında oğluna karşı hoşgörülü, hattâ ona yaltaklanıyor gibidir, oysa çocuk bu davranışları büyükbabasınınmış gibi gösterir. Olağanüstü koruyucu ve hayranlık içinde, çocuğunun her yaptığını ya da ortaya koyduğu her şeyi alkışlayan –çocukken babasının gösterilerini alkışlamış olduğu için buna son derece hazırlıklıdır– anne ve abla, ilk yılların ortakyaşarlık ilişkileri içinde bunu hep sürdürür. Eğer Sartre uslu bir çocuk olduysa, bu, özellikle her an kendisine arkadaşlık eden, dostu, işbirlikçisi olan bir anne tarafından üstüne titrendiği içindir. "Annem ve ben aynı yaştaydık ve birbirimizden ayrılmıyorduk."[14] Büyükbabasıyla yapamadığı her şeyi annesiyle yapma yetkisini kendinde görür. Karl'ın yanında Poulou tutarlı davranır, kendini denetler, yasal bir otoritenin isteklerine duyarlı bir çocuğun özenini gösterir, öyle bir çocuk gibi davranır. Annesinin yanında kendini bırakır, isteklerini dile getirir, yüksek sesle düş kurar, annesinde koşulsuz bir sevgi ve özen bulduğundan emindir. Gerçek hayatını yaşadığını duyumsar.

Sözcükler'in yazarı için bu suçortaklığında, tertemiz, çok kolay bir şeyler vardır. Kendini göstermek için kişiliğini gerçeksi bir biçimde bu acınası uca, yazmaya götüren daha gergin, daha sapkın ilişkilere ihtiyacı vardır. Bu amaçla büyükbabasına büyük ölçüde annesinin niteliklerini yükler. Karl kişiliği oyuna katılır. Babanın yerini almaz – bu yer daha sonra doldurulacaktır. Bu nedenle annenin yerini almaya ya da daha çok Sartre'ın annesine yüklemeyi başaramadığı annelik rolünü üstlenmeye hazırdır.

---

14) *A.g.y.*, s. 176.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu yeteneksizlik, engellenmeye çok benzeyen bir sadakatin sonucudur. Sartre Anne-Marie'yi kendi kuramsal düzenine dahil etmeyi başaramaz. Annesi ona fazlasıyla yakındır. Önce elbette çocukluğuna eğildiği anda henüz onunla yaşamakta olduğu içindir bu. Ama ondaki anne imgesi dokunulmaz olduğu içindir de. O imge aralarında kurulan büyülü döngüden çıkmamıştır, biri öbürünü yansıtmakta, öbürü de onu doğrulamaktadır. Narsis, kendini annesinin yüzünde seyretmeye devam eder. Bunu görmek ve anlamak, döngüyü kırmak ve olduğu gibi olmayı bırakmak olacaktır. Kapana sıkışmış Sartre, sonsuza kadar özdeşleşmekten vazgeçmeyeceği bir görüntüyle sürüklenmeye mahkumdur, aksi takdirde yok olacaktır. Kadınları bundan bir şeyler öğreneceklerdir.

Sartre, ailesinin tablosu üzerinde düzeltmeler yapmakla yetinmez. Poulou'yu iki paralık eder. Bu amaçla anılarını çarpıtmakta duraksamaz. *Sözcükler*'de, Alsace'taki yaz tatilleri sırasında, bir bakkalın büyük halası Caroline'e yakınmalarda bulunduğunu anlatır. Durmadan onun dükkanına giden çocuk, olur olmaz bahanelerle onu rahatsız etmektedir. Suçlanan çocuk aşırı kendini beğenmişlikle tepki gösterecektir: Alsace'lılar ona saygısızca davranmaktadırlar, Almanların onları Fransa'dan almaları hiç de kötü olmamıştır. Daha 1939'da bu olayı aktarır: İlk anlatıda onun canını sıkmış gibi görünen bakkalın "birkaç feniki önemsemeyecek adam olmadığını", kendisini onun yüzünden azarlayan büyük halasının "yaşlı bir inek"[15] olduğunu söyler; buna karşılık kendisinin burnu havada çocuk tepkisi ortaya konmaz. Bir anlatımdan öbürüne, haince bir eleştiriyle yüreğinden yaralanan çocuk bir tür kasıntılı küçük şef olur. Kısacası Sartre'ın sözlerine inanmamak gerek. Poulou'ya gerçek boyutları verilmek isteniyorsa *Sözcükler*'deki otoportre yeniden elden geçirilmelidir.

Jean-Paul 1910-1915 arasında herhalde akıllı uslu bir çocuktur. Şiddet oyunlarını sevmediği, yaşıtı çocuklarla kavga etmediği için, dert çıkarmayan çocuk sınıfına girer. Ama çizdiği o sakin ve her şeye ilgisiz varlık da değildir. Kızdırmayı, kabalaşmayı, hattâ fırsat çıktığında kavga etmeyi ve münasebetsizlikler yapmayı bilir. Tepki gösterir, karşılık verir, kendini azarlatır. Kendini kuşkulu girişimlerin içine attığı da olur: "Kendimi Le Goff sokağında, yedi sekiz yaşlarında pencerenin tül perdelerini kibritle yakarken görüyorum."[16] İşte bu ferahlatıcı.

15) *Carnets de la drôle de guerre, septembre 1939-mars 1940*, yayımlanmamış bir defterle birlikte yeni baskı, Paris, Gallimard, 1995, s. 371.
16) *A.g.y.*, s. 265.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

Melaike, bir kundakçıya dönüşebilmektedir. Kendisine yakıştırılan erdemleri yansıtmakla yetinmez.

Annesinin onu bir kız çocuğu görünümünde tutma isteği Karl'ın şiddetli direnişi ile karşılaşır. Karl bir gün bu saçmalığı sona erdirmeye karar verir. Torununu gezmeye götürme bahanesiyle alıp bir berberin önüne oturtur ve eve gerçek bir erkek çocuğu ile beraber döner. Poulou yedi yaşındadır. Hayatı eskisi gibi devam eder. Luxembourg bahçesinde koşar, eğlenir, kan ter içinde annesinin yanına döner. Annesi ona çok koşmamasını söyler ve yeniden oynamaya gönderir. İyimser yapısı ve görece sakinliğine karşın yine de bir erkek çocuktur.

Buna karşılık şımartılmış bir çocuk olduğu kuşku götürmez – bu nitelikleri yetişkin olduğunda da görülür. Annesi onun yaptığı her şeyi affeder. Temel konularda bilinçli olan büyükbabası çok sevdiği torununu şımartma keyfine karşı koyamaz. Kuşkucu anneannesi kızını ve kocasını doğru yola getirmeyi başaramaz. Duygusal tartışmaların üzerinde odaklandığı merkez olan çocuk kendi durumunu güçlendirmek için tüm bu zayıflıklardan yararlanır. Oyunu yönetir. Öyle görünüyor ki istediği tüm oyuncaklara sahip olur. Gereğinden fazla cömertlik: İstencinin ya da isteğinin, ne olursa olsun, başka hiçbir şeyle engellenmeyeceğini bilmek ona yetmektedir.

Poulou tek çocuktur ve bir çocuğun küçük komşularıyla sokaklarda koştuğu bir çevreden gelmemektedir. Anneannesi ve büyükbabası daha çok, yaşlı insanlarla görüşürler; yani krallığını başka çocuklara gösterme fırsatı pek olmaz. Bulunduğu durum onu görece bir yalnızlığa mahkum eder. Ama o ne bir vahşidir ne de dışlanmış biri. Kendi yaşındaki çocuklarla ilk kez karşılaştığında –bu Meudon'da olur– onlara tüm oyuncaklarını verir. Luxembourg bahçesinde ya da ailesiyle gittiği yaz tatillerinde, sevinçlerini paylaşabildiği zamanlarda ve yerlerde hiçbir şey başka çocukların ondan kaçtıklarını göstermemektedir. Birkaç gösteri yapmak için seyirciye gereksinim duyarsa bunu kolayca bulur.

Poulou başarıyı ve iltifatları sever. Yanına gelenler küçük adamlığını pohpohlamakta ve onu bu durumu abartmaya, belki de çok ileri götürmeye itmektedirler. Çok alışılageldik bir durum. Oynamış olduğu için kendini suçlu hissettiği komedi onun bir soytarı, bir kendini beğenmiş olmasına katkıda bulunmaz. Tam tersine, herkeste olduğu gibi bu bir toplumsallaşma aracıdır. Burjuvalara özgü kendini beğenmişliği için de aynı şey söz konusudur. Poulou'nun, durum elverdiğinde, sınıfının önyargılarını ve tavırlarını benimsemiş olması mümkün-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dür. Basit bir araziye uyma; bu da onu çekilmez çocuk yapmaya yetmez.

Sözcükler'in Poulou'su tuhaf bir biçimde kimi kez, *L'Enfance d'un chef* [*Bir Şefin Çocukluğu*] kitabının, bir sabah bir budala olarak uyanacak kadar içi boş, kendini herkesten üstün gören, üçüncü kişilere karşı küçümseyici zavallı kahramanını düşündürüyor. Sartre'a, kitaptaki kişide biraz da kendi kişiliğinden bir şeyler olup olmadığı sorulduğunda sinirlenirdi. Haklıydı. Poulou'nun hamurunda aşağılık yaratık mayası yoktur. Meziyetleri kadar, kusurları da insani boyutlardadır. İnsani teriminin bir dizgeye uymayı değil de, meziyet ve kusurların, iç rahatlığı ve sinirliliğin kabul edilebilir bir karışımını gösterdiği düşünülürse bu, doğaldır.

Poulou ev yaşamına göre yetiştirilmiştir. Yetişkin olduğunda, Camus gibi kalabalıklar içinde rahat olan sokak çocuklarını kıskanacaktır. Şimdilik en çok sevdiği yer okuma odası yerini tutan aile salonudur. "Yaşamıma, kuşkusuz bitireceğim yerde başladım: Kitapların ortasında."[17]

Karl yazılı şeylere inanır. Eski tarz bir bilgin ve hümanist olarak düşünce ve sanatın sonsuz görkemine tam bir hayranlık duyar. Hepsi birer anıt gibi raflara yerleştirilmiş binlerce kitabı vardır. Onları okşaya okşaya açar, konuşmalarını süsleyecek alıntıları arar ve törensel bir biçimde yeniden kapatır. Yılda bir kez hepsinin teker teker tozu alınır. Karısı daha çok edebiyat kitaplarıyla ilgilenir. Kocasının övüncü olan yapıtları hiç okumaz. Haftada bir kez bir kütüphaneye gider, oradan kadınlar için yazılmış, Gyp ya da Henri Lavedan türünden iki roman alır. Koltuğuna kurulur, bu kitapları okuyarak zevke dalar, zaman zaman şu ya da bu bölümün tadını çıkarmak için kızını yanına çağırır. Karl elbette bu bayağı okumaları küçümser.

Anne-Marie oğluna öyküler anlatır. Altı yaşında, dedesini örnek alan Poulou, kendi kitaplarının olmasını istediğini söyler. Ona ozan Maurice Bouchon tarafından yayımlanmış halk öykülerinden bir derleme verilir. Çocuk derlemeyi açar, karıştırır ama hiçbir şey anlamaz. Ağlamak üzeredir, annesinden ona derlemeyi okumasını ister. "Sana ne okumamı istiyorsun yavrum? Perileri mi?" Çocuk dehşete kapılır. Bu, annesinin onu giydirirken, ev işi yaparken yüzlerce kez ona anlattığı öyküdür. Bu öykü onlara aittir. "Annem konuştuğu sürece yalnızdık, başkalarından gizlenmiştik, insanlardan, tanrılardan, rahiplerden uzaktık, öteki ge-

17) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 35.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yiklerle birlikte ormanda iki geyiktik, Periler bizdik."[18] Yapay süsler içinde, fazla özenle kullanılan fiil zamanlarıyla kaleme alınıp donmuş öykü bütün çekiciliğini yitirmişir. İlk düş kırıklığı geçtikten sonra Poulou buna alışacaktır. Sartre yine de bir gerçeği açığa vuran bu dönemi açımlamaz. O sadece Schweitzer fabrikasında imal edilmiş bir ürün değildir. Kurgusal dünyalara ve yaşamöykülerine tutkun Anne-Marie'nin de oğludur. Okuma sevgisi ona çifte mirastır.

Ama okumayı öğrenmek gerekir. Küçük çocuk cesaretle işe koyulur. Bir kitap alır, arkalarında hangi sözcükleri gizlediklerini bulmaya çalışarak işaretleri birer birer gözden geçirir. "Beni kitapla yakaladılar –ya da ben kendimi yakalattım–, bağırıp çağırdılar, bana alfabeyi öğretmenin zamanı geldiğine karar verdiler." Gösterdiği çaba mucize yaratır. Sandık odasına yerleşip Hector Malot'nun *Sans famille* kitabıyla okumayı söker. "Tüm sayfaları art arda gözden geçirdim, son sayfayı çevirdiğimde okumayı biliyordum."[19] İşte yüzünün akıyla işin içinden çıkmıştır. Öğretmen yok, zorluk yok. Bu biraz Meryem Ana'nın günahsız gebeliği gibidir. Sartre abartır. Biri ona harflerin neyin karşılığı olduğunu göstermiştir. Biri ona rehberlik etmiştir. Büyükbabası mı? Annesi mi? Bunu bilmiyoruz. Yine de kestirme yolla anlattığı şeyi kabul edelim. Sartre iki yadsınamaz olayı belirtiyor: Öğrenmesi olağandışı bir çabuklukta oldu ve okuma onun için dolaysız ve çarpıcı bir tutku oldu.

Gerçekten de başka çaresi pek yoktu. Karl tarafından klasiklere derin saygı, Anne-Marie tarafından roman zevki: Kıskaca alınmış çocuğun sadece iki olanağı vardı, özümleme ya da reddetme. Poulou büyükbabasının kitaplığına sırt çevirmeyecek kadar akıllı, annesinin onu götürdüğü alanlarda onu izleyecek kadar sevgi doluydu. Kitapları, tüm kitapları oburca bir iştahla bir çırpıda okuyup bitirdi. Bunların içeriğini sindirmesi için ona tüm bir yaşam ve dev bir yapıt gerekecekti.

Bizi inandırmaya çalıştığı gibi, okuma işine Corneille, Hugo ya da Maupassant ile başlamaz. Anne-Marie ona peri masalları anlatan kitaplar almakla işe koyulur. Gözü doymayan çocuk daha karmaşık öyküler ister. Her perşembe, bir sonraki perşembe çıkacak olan, *Cri-Cri*, *L'Epatant* ya da *Les Vacances*'ın* yeni sayısını sabırsızlıkla bekler. Zevki çok çabuk belirlenir. Olağanüstüden serüvene geçer. Jean de La Hire'den sonra *Les Aventures du Capitaine Corcoran*'ı, *Le Dernier des Mohicans* kitabının çocuklar için hazırlanmış baskısını ve *Les Cing Sous de*

18) *A.g.y.*, s. 39 ve 40.
19) *A.g.y.*, s. 42.
* İçinde komik, dramatik ya da tarihi romanlar, peri masalları bulunan resimli dergiler. –*çn*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Lavarède kitaplarını keşfeder. Yedi yaşında Jules Verne'i okursa da, Paul d'Ivoi kadar ilginç bulmaz. Hetzel dizisi başını döndürür. "Kırmızı ve yaldızlı ciltlerin güzelliği, resimler, kenarları yaldızlı sayfalar karşısında çarpılmıştım."[20]

Poulou artık Le Goff sokağı ile kitapların onu sürüklediği değişik ve çok hoş bir dünya arasında yaşamaktadır. "Bu okumak mıydı? Hayır, zevkten ölmekti: Benim ortadan yok olmamla birlikte mızraklarıyla yerliler, çalılıklar, beyaz zırhlı başlıklarıyla kaşifler ortaya çıkıyordu."[21] Seyahat eder, coşar, İyi'nin Kötü'ye karşı utkularının tadını çıkarır, saf bir mutluluk içinde yüzer. Ama bu kaçışların saati vardır: Karl bunları bilmez. Onun akşama doğru eve dönüşü torunu için eski dünyaya kısa süreliğine geri gelme anlamına gelir. Çalılıklardan ya da Amerika kıtasından, son derece daha renksiz bir alana, ciddi denen okumaların dünyasına döner bir anda.

İkinci okuyuculuk dönemi belirsiz. Kitaplığın raflarını süsleyen donmuş anıtların tam anlamıyla damgasını vurduğu bu dönem, önceleri basit yansılamadan yola çıkar. Poulou Karl'a öykünür. Kitapları alır, eliyle ağırlığını yoklar, gıcırdatır, sonra açar. Sözcükler üzerine atlar. Apokop, kiasma, parangon* gibi sözcüklerin gizi onun cesaretini kıracağına daha çok kendine çeker. Dilbilgisi kitaplarını, Maupassant'ın öykülerini, sanat yapıtlarını özellikle de onu büyüleyen *Büyük Larousse*'un sayfalarını karıştırır: Dünya çocuğa onun içinde sunulmaktadır. Resimli sayfalar ona saf, tüm dökümtülerden temizlenmiş gerçeği salt özgünlüğü içinde gösterir. "Botanik bahçesinde maymunlar daha az maymun, Luxembourg bahçesinde insanlar daha az insandılar. (...) Dünyayla kitaplarda karşılaştım."[22]

Sonra yazarları tanımayı öğrenir: "Corneille, cildi pürüzlü, sırtı deriden, zamk kokan kıpkırmızı büyük bir kitaptı (...) Flaubert, bez ciltli, kokusuz bir kitapçık."[23] Bu duygusal alışverişten bir yakınlık doğar: Hiçbir zaman ne Corneille ne Flaubert Sartre'ı korkutmayacaktır. Kutsal canavarlar** değildirler. Bu beyler eski arkadaşlarıdır. Bir kokuları, bir ağırlıkları vardır; Sartre o koku ve o ağırlığı unutmamacasına bellemiştir.

Sonunda Poulou okumaya koyulur. Ama klasikler usanç vericidir. O en kısa

---

20) *L'idiot de la famille*, *a.g.y.*, c. 1, s. 285.

21) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 62.

* *Apocope*: sonses düşmesi; *chiasme*: tamlamada sözcüklerin yer değiştirmesi; *parangon*: örnek. –*çn*

22) *A.g.y.*, s. 44.

23) *A.g.y.*, s. 55.

** Kutsal canavar. (Fr.) *Monstre sacré*. Jean Cocteau'nun bir oyununun başlığı. Gösteri sanatları ya da yazında çok büyük yeri olan kişi –*çn*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yolu tutar. Corneille dizisinin yazarın ikinci derecedeki yapıtlarını tanıttığını, Larousse'un da tiyatro oyunları ve romanlardan özetler sunduğunu keşfeder. Büyülenmiştir. "Ağzımı cafcaflı sözcüklerle, kalbimi yüce duygularla dolduruyordum."[24] Büyükleri onun *Cinna*'yı okumaya daldığını ve bunu çok sevdiği için iyi bir zevki olduğuna inanırlar. Ayaklarının ucuna basarak yaklaşırlar, onun bir şahesere gömülmüş olduğunu fark ederler, çok sevinerek uzaklaşırlar. Bu çocuk klasikleri sever, bu kesindir. Edebiyat onun yazgısı olacaktır.

Karl'a göre edebiyat tarihi Victor Hugo ile sona ermiştir. Kendi çağdaşlarından sadece ikisi onun ilgisini çekmeye değerdir: Anatole France ve Courteline. Bu ikincisinin yapıtlarını, özet halinde olmasa da, Poulou anlayabilir. Eğlenceli bir klasik: Sartre fırsattan yararlanır, eline verilen her şeyi merakla okur. Büyük yazarlar Sartre'ın dengi olduklarına göre neden hayran olduğu kişiye yazmasın? 26 Ocak 1912'de sadece heyecanının sesini dinleyerek –kuşkusuz büyükbabasının sesine de kulak vererek– eline kalemini alır ve girişir:

> Azizim Bay Courteline,
>
> Büyükbabam size büyük bir nişan verildiğini bana söyledi, bu beni çok menun etti çinki Théodore'u okurken çok güldüm (...) İyi Almancamla Théodore'u çevirmeye de çalıştım ama zavallı ninim şakaların manesini annamadı.*
>
> Gelecekteki dostunuz
> (iyi yıllar)
> Jean-Paul Sartre
> 6,5 yaşında[25]

İşte insan kendi dengi olanlara böyle davranır: Saygısızlık etmeden nazik, dalkavukluk etmeden kibar. Büyük adamların dostu Poulou ve büyükbabası düş kırıklığına uğrarlar. Çünkü Courteline yanıt vermemiştir.

Bu olayın ortaya çıkardığı ruh hali, çok tatsız olabilecek bir sonuç doğurur elbette. Artık Poulou'nun üzerine bir imge yapışıp kalır. O, okumayı tek başına öğrenmiş, Racine ve Hugo ile düşüp kalkan harika çocuk, düşünce prenslerinin yakını, kısacası geleceği herkesçe bilinen çocuktur. Büyükbabası gibi tapınağın bekçisi olacaktır.

---

24) *A.g.y.* s. 61.

* Metinde yanlış yazılan sözcükler Fransızcada yanlış yazılmış sözcüklere benzetilmeye çalışılmıştır. –*çn*

25) Annie Cohen-Solal'in *Sartre* kitabında alıntılanmış mektup, *a.g.y.*, s. 80-81.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Küçük Poulou için dünya ile kitaplar tümden birbirinin içine geçmiş değildir. Dünya insanlarla doludur. Anne-Marie, Karlémami, birkaç aile dostu vardır. Dairelerinden çıktığında birkaç komşuya, kendisi gibi Luxembourg bahçesinde oynayan çocuklara rastlar. Tanıdık yüzler arasında erkek çocuklar da vardır. Onları geçelim. Ama çok hoş varlıklar, yani kızlar da vardır.

Onların yanında bulunmaktan hoşlanır ve bunu onlara belli eder. "En eski anılarımdan biri de kendimim: Anneannem ellerini gökyüzüne doğru kaldırıyor çünkü beni Seelisberg'de bir otel odasında kendi yaşımda küçük bir İsviçreli kızla doktorculuk oynarken yakalıyor."[26] Sartre bu olayı (*L'Être et le Néant*'ın [*Varlık ve Hiçlik*] çok özen gösterdiği bir bölümünde bir kez daha anlatacaktır: Bir çocuk, oyunu çok ilerilere götürebilir) "delik" konusuna ayrılmış bir açıklamanın arasına yerleştiriyor ve cinsellik-öncesi olay olarak değerlendiriyor. Belki de. Ama ne olursa olsun özgeci olarak nitelendirmenin kaba kaçacağı ama başkasının varlığını ve mümkünse iznini gerektiren bir davranış oluyor. Poulou saf biri değildir. En dünyevi olan şeyleri öğrenmek ister.

Oyun arkadaşı küçük kızlara karşı eğilimi, ona her yerde ve her fırsatta "nişanlılar" bularak eğlenen Karl tarafından desteklenmektedir. "Vichy'de dört beş nişanlım vardı; Arcachon'da küçük bir kızı çok sevmiştim ama bir yıl sonra öldü; altı yaşındaydım."[27] Thiviers'de kuzini Annie Lannes ile çocukluktan sonra da sürecek bir bağ kurar. Paris'te daha başkalarını, bu arada asansörde tanıdığı aynı yaşta bir komşu kızı bulur. Nicole, yüzü çillerle kaplı bir kızdır, gezintilerde karşılaşırlar. "Baştan çıkarıcıyı, palavracıyı oynuyordum."[28] Kadınlarla çevrili, göz kamaştırmaya alışık Poulou her çareye başvurur. Ama hiçbir huzursuzluk hoşa gitme mutluluğunu bozmaz. Küçük kızlarla ilişkilerinde hâlâ kösnüllük yoktur.

Sadece yetişkinler onda heyecan uyandırır. "Kadınların biçimleri, göğüsleri, kaba etleri ben daha küçükken ilgimi çekti. Beni mıncıklarlardı ve bu hoşuma giderdi." Alsace'ta on sekiz yaşındaki bir genç kız eğlence olsun diye ya da nezaketinden onunla karı koca oyunu oynamaya razı olur: "Onu güzel buluyordum ve ona tutulmuştum, yedi yaşındaydım."[29] Eve konuk olarak gelen annesinin arkadaşları, büyükbabasının öğrencileri orada açıkça kendileriyle ilgilenen bir yu-

---

26) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 364.
27) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux* ve *Entretiens avec Jean-Paul Sartre*, Ağustos-Eylül 1974, Paris, Gallimard, 1981, s. 370.
28) A.g.y., s. 371.
29) A.g.y., s. 372.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

murcakla karşılaşınca şaşırıyorlardı. On yaşında iken genç bir kadına ilgi duydu: "Onu on yaşındaki bir çocuğun arzu edebileceği kadar arzuluyordum, yani gerdanını görmek, omuzlarına dokunmak istiyordum. Onun hoşuna gitmeye çalışıyordum. Bir gün yaşımı unutacak kadar coşkuya kapılıp bir kız yüzünden acı çektiğimi ve intikam almak düşüncesiyle karşıma çıkacak tüm kadınlara acı çektirmeye karar verdiğimi ona söyledim."[30] Galiba küçük Kazanova gerçek bir başarı elde etmiş ve âşık olduğu kız da ona çok çekici bir insan olarak sürdüreceği bir yaşamı müjdelemiş.

Dünyanın keşfi sadece zevklerden ibaret değildir. Poulou eski bir hastalıktan mustariptir. Üç dört yaşındayken Arcachon'da, sağ gözünün saydam tabakasında bir leke oluşmuştur. Bu tür hastalığın tedavisi yoktur. Leke yok olmaz. Tam tersine giderek artan bir şaşılık da yaratır ve gözü yavaş yavaş kör eder. On yaşında Poulou henüz pek belli olmayan, ona yavaş bir uyum için zaman bırakan ve yabancıların bakışındaki etkileri onu şimdilik ilgilendirmeyen bir süreçten pek zarar görmemiş gibidir. *Sözcükler*'e göre sarı buklelerin yok olarak şaşılığının ortaya çıkması acı bir durum yaratacak, çirkinliğinin bilincine varacaktır. Arkasından bir kriz geçirecektir. Baştan çıkarma oyunları artık başarıya ulaşamayacaktır, kendini fazlalık hissedecek ve sadece bir sahtekar olduğunu anlayacaktır. Bu yanlış. Böyle bir kriz geçirecektir ama daha sonra.

Buna karşılık bedeniyle barışık olmadığı[31] doğrudur. Çok kısa boyludur ve öyle kalacaktır. Bu durum annesinin hoşuna gider çünkü "portatif ve rahat taşınır"[32] bir çocuğa sahip olmanın zevkini çıkarır. Bu aynı zamanda onun bir Sartre olduğunu doğrulamaktadır: Jean-Baptiste'in boyu bir metre elli altı santimdi, baba tarafından ailenin tüm üyeleri kısa boyluydu, Sartre da yetişkin olunca boyu babasınınkinden bir santimetre fazla olacaktır. Buna karşılık öteki Sartre'ların aksine sağlam bir yapıya sahip değilmiş gibi görünüyor. İştahlı ve istendiği kadar sağlıklı değildir. Bronşiti kulak yangısına, nezlesi gribe dönüşür. Bu zayıflık yıllarla yok olacaktır. Belki de bu zayıflık, şımartılan bir çocukta yatak keyfini fazla sevmesiyle ve annesinin büyük hoşgörüsüyle abartılmış bir durumdur.

Tüm çocuklarda olduğu gibi Poulou'da da başkaları ve kendisiyle ilgili deneyim, her şeyin nedeni ve nasılı konusunda sorulara yol açar. "Altı yaşımdayken

30) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 506.
31) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 74.
32) *A.g.y.*, s. 111.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

her yerde ölümü görüyorum."[33] Saplantısının konusu gerçek, organik ya da psikolojik bir süreç değildir. Bu içi boş bir varlıktır, ölülerin arasında dolaşan hiçliktir. Bu ölüm imgesi ona edebiyattan gelir. Elinde tırpanını sallayan iskelet biçiminde her yerde gezinir. Poulou onunla sokakta karşılaşır. Akşam yatağının kıyısına ilişir. Onu göndermek için avazı çıktığı kadar yüksek sesle şarkı söylemesi gerekmektedir. Kitaplarda da başıboş gezinir durur. La Fontaine'in bir fablında da ona rastlayan Poulou bir daha o kitabı açmaz. Ama yararı olmaz: Birkaç gün sonra ölüm bir Mérimée öyküsü içinde, *La Vénus d'Ille*'de karşısına çıkıverir. "Ürkü içinde yaşadım, bu gerçek bir nevrozdu,"[34] der Sartre. Abartılı bir sözcük. Bu, hayatında bir dönemdi, uzun sürmeyecek bir sersemlemenin dışavurumuydu. Zaten *Sözcükler*'in ilk elyazmalarında Sartre bu konuya ancak birkaç satırla değinir. Çocukların çoğu, şu ya da bu zamanda böyle bir kaygıya düşerler. Şaşırtıcı olan Sartre'ın buna yüklediği biçim. Birincil duyum –burada kaygı– okumaları sırasında derlenmiş verilere ve resimlere bağlı olarak işlenmekte, biçimlenmektedir. Dünyayı algılayışı kitaplardan geçmektedir şimdiden.

Ölüm saplantısı Poulou'yu ciddi bir dinsel krize sürüklemiş, kriz "başarısız kalmış bir Tanrı çağrısı hikâyesi"[35] ile son bulmuştur. Bunu kuşkuyla karşılayabiliriz. *Sözcükler*'in müsveddelerinde bu konuya kaçamak bir yaklaşım vardır: Din aile çevresinde önemlidir ama yeri ikincildir. Sartre aslında, Hıristiyanlıktan sıyrılmış, din sorununun, kayıtsızlık içinde yaşandığı bir ortamdan gelir. Kimse hiçbir zaman ondan inanmasını istemeyecektir ve o da kendisini herhangi bir geleneğe göre tanımlamak zorunda kalmayacaktır.

Protestan olan Karl açık düşüncelidir. Tanrıya inanmaya bir şey demez çünkü bir gün karşılaşabileceği biriyle arayı bozmamak iyi olur. Ama gülünç mucizeleriyle kilise adamlarının dini onun alaylarını da hak etmektedir. Katolik olan karısı ve kızı güzel bir ayinin coşkusunun keyfini çıkarırlar ve biraz gözyaşı dökmek isterler, yeter ki bu, Saint-Sulpice kilisesi ya da Notre-Dame katedralinde olsun ve dua güzel bir org müziğiyle süslensin.

Poulou Katoliktir. Vaftiz edilmiştir. Dua etmeyi öğrenir. Diz çöker, ellerini kavuşturur, her akşam çok fazla düşünmeden, uslu bir çocuğun boyun eğmesi gereken sayısız buyruklara uymaya çalışır. Güzel bir duadan sonra daha rahat uyunduğuna çocuğunu inandırmış olan annesi, "bir kaşık portakal çiçeği

33) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots"*, *a.g.y.*, s. 425.
34) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 81.
35) *A.g.y.*, s. 86.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi, https://rantey.org

suyu"yla onu ödüllendirir. Birkaç ay boyunca haftada bir kez, annesiyle babasını evlendirmiş olan rahip Dibildos'nun derslerini izler. Rahibin dürüstlüğüne inanan büyükbaba bunu onaylamıştır. Rahip, din kitabının ana çizgilerini öğrencisinin kafasına iyice yerleştirir. Ama ne amaçla? Belki de hâlâ yaşayan bir toplumsal tören olan ilk Kudas ayini için. Sartre bundan hiçbir yerde söz etmez.

İyi bir öğrenci olan Poulou öğretmenine İsa konusunda bir yazı ödevi hazırlayıp verir. Bu olay Anne-Marie'yi öylesine heyecanlandırır ki ödevi el yazısıyla kopya eder. Bu şaheser bir gümüş madalya alır: "Bu yazıyı ve madalyayı düşündüğümde hâlâ sevinç ve hayranlıkla dolarım." Çocuğun coşkusunda inanç, annenin hayranlığından daha az yer tutar. Din onun için çok hoş ve kadınsı bir şeydir. Çocuk, dinin yaydığı iyiliğin tadını çıkarır ama arkasında bir şeyin gizlenip gizlenmediğini sormaz kendine. Burada da soru ve yanıt daha sonra gelecektir.

Her öykü tektir. Sartre tümüyle Poulou'da mevcut değildi. Ama Poulou'da, Sartre'ı mümkün kılmış olan harçlar vardı. Bazı şeyler onda çok erken biçimlendi ve yaşamının tümüne ayırt edilebilir bir renk verdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3

BAŞLANGIÇLAR

Çocuk okumayı öğrenir, heyecanlanır. Amerika'nın ovalarında ve Doğu'nun çöllerinde yaşar, sayısız genç kızı kurtarır, arabalar dolusu kötü insanı kılıçtan geçirir. Michel Strogoff olur, Michel Zévaco'nun her gün *Le Matin*'de hainleri kılıçla öldüren kahramanı Pardaillan olup iyi kralları kurtarır, kötüleri bozguna uğratır. Bu durumlar, bu kişiler, her şeyin gerekli olacağı bir dünyanın, her şeyin doğrulanacağı bir yaşamın doluluğuna sahiptirler. Sadece çocukların yapabildikleri gibi, yani kayıtsız şartsız ve kesin bir biçimde kendini bu kahramanlarla özdeşleştirir.

Ne yazık ki her serüvenin bir sonu vardır. Bu hoşa gitmeyen bir şeydir. Poulou bu zevkin sürmesini, onu heyecanlandıran bölümleri yeniden yaşamayı, öykünün içinde kalmayı yeğleyecektir. Bunun mümkün olduğunu ve buna ulaşmanın yolunun çok basit olduğunu da hemen anlar. Kendisini tüm varlığıyla öykünün içinde bulması için onu kendi kendine yeniden anlatması yeterlidir. Kendini bundan yoksun bırakmaz. Her gün öğleden sonra annesi piyanoya oturur, dağarındaki birkaç parçayı, Chopin'in bir baladını, Franck'ın *senfonik çeşitlemelerini* ya da oğlunun en sevdiği parçayı, *Hebridler* uvertürü olan *Fingal Mağarası*'nı çalar. Poulou bir kılıç kuşanır –bu, büyükbabanın cetvelidir–, müziğin tonuna uyan bir dramı canlandırır: Hızlı bölümler için şiddetli, üst üste gelen tutkular ya da kavga dövüşler, yavaş bölümler için sevgi dolu aşklar ya da melankoli. Her akşam uyumadan önce yatağından çıkar ve kendini tehlikelerle ve kahramanlıklarla dolu bir hayatın içine atar. Alevler içindeki bir çatının üstünde ayakta durur, kollarında baygın bir kadın taşır. Kalabalık bağırır çağırır, bina yerle bir olacaktır. "Tam o anda yazgısal sözcükleri söylüyordum: 'Devamı gelecek sayıya' – 'Ne dedin?' diye soruyordu annem. İhtiyatlı bir biçimde yanıt veriyordum: 'Kendimi beklemeye alıyorum.' Gerçek şu ki tehlikelerin göbeğinde nefis bir güvensizlik içinde uyuyordum."[1]

1) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 96.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Düş, ikinci bir yaşamdır. Birincisine, onun rahat düzenini bozmadan onda eksik olan tuzu biberi ekler. Bu, düş gücünün üstünlüğüdür. Kendine tutkun kişi, annenin gözlerinde kendi kendini hayranlıkla seyretmekten vazgeçmeksizin, yersiz yurtsuz kahramanlara dönüşebilir.

Düşün utkusu, gerçekdışının utkusu değildir. Kahraman-çocuk, kurtarıcı-çocuk, kimliğinin oluşumuna katılan kendi imgesini hazırlar. Güçlü duyguların ve basit heyecanların bu boşalması içinde insanların ve onların düzenli dünyalarının pek önemi yoktur. Onlar ikinci sırada gelir. Poulou kendini gemlemeden arzularının içine dalar. İç dünyası gerçekliklerin karşı konulmaz gücüyle kendini ona kabul ettirir. Eğer bir ölçü varsa, bu ancak kötülüğü kovan ve genç kızları kurtaran yiğidin kahramanlığında somutlaşır. Toplumsallaştırma yoktur: Çocuk, ya yenecek ya da yenilecektir, ya her şey olacak ya da hiçbir şey olmayacaktır.

Sartre birçok olasılık arasından kendisine örnek aldığı kahramanlık tipini, zamanın düşüncesinin ve burjuva bireyciliğinin ortak sonucu gibi düşünür. "Halbuki ne acımasız ne de savaşmayı seven biriydim ve doğmakta olan bu yüzyılın beni epik biri yapması da benim kusurum değil."[2] Kendinden başka kimseye benzemeyi istemediğini ileri süren biri için bu açıklama biraz tuhaf. Sadece ortada bir kusur olsun istemekle kalmıyor, bir de o kusurun sorumluluğunu yüzyıla yüklüyor. Çocuklar elbette ki zamanın koşullarından çok etkilenen kırılgan küçük varlıklardır. Ama Sartre ne acımasız ne de savaşmayı seven biri olduğunu söylediğinde ona inanamayız. O da herkes gibi acımasız ve savaşkandır. Hattâ herkesten daha fazla öyledir, işte tam da bunun içindir ki annesinin yanındaki hayatı fazla sakin, fazla düzenliydi ve içindeki ateşin taşması gerekiyordu. Kahramanlık düşü egemenlik girişimidir. Pardaillan'ın ve arkadaşlarının serüvenlerinde ahlak ikincil bir rol oynar. Önce tehdit edilen bir kadın ve onun kurtarıcısı, bir kurban ve onun fatihi –kovalanan bir dişi ve egemen bir erkek– gerekir. Bir erkeğin rakipleriyle vuruşması ve onları ezmesi gerekir. Baba imgesinin yokluğunda Poulou'nun düşleri erkekliğini göstermenin bir yoludur. Bu sağlıklı bir yoldur ve onun, ailenin sevgili küçük meleği olmayı yadsımadan, içinde uyuklar gibi olan erkek çocuğuna dayanıklılık vermesini sağlar. Onu tamamlar.

Poulou'nun düşsel yaşamı, yazma isteğinden ayrılamaz – *Sözcükler*'in uzun betimlemeleri bunu kanıtlar. Öykü Arcachon'da başlar. Karl, ailesini her zaman

2) *A.g.y.*, s. 97.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

haziran ayı başında oraya gönderir, kendi de okul yaz tatiline girince onların yanına gider. Bu dönemde her hafta karısına ve kızına mektup yazar. Torununa ayrıca birkaç sözcük yazar ve bunları dizeler biçiminde kaleme almaktan hoşlanır. "Mutluluğumun tadını daha iyi çıkarmam için annem ölçülü, uyaklı yazmanın kurallarını öğrendi ve bunları bana da öğretti. Birisi beni koşuklu bir yanıt kararken yakaladı, onu bitirmem için zorladı, bunun için bana yardım etti. (...) Postadan benimkine yanıt geldiğinde başarımı öven bir şiir aldım; buna bir şiirle yanıt verdim. Ve bu alışkanlık haline geldi."[3]

Poulou bu yepyeni oyunu kullanır, ve kötüye kullanır. Ona bir uyak sözlüğü armağan edilir. O durmadan koşuklar düzer, o günlerde nişanlısı kimse onun onuruna madrigaller yazar. Louise ve Anne-Marie kendilerinden geçerler. "Büyük adam gibi görünmek için beceriksizce taklit ederek, törensel bir biçimde yazıyordum." Büyük bir alçakgönüllülükle La Fontaine'in fabllarını aleksandren* dizelerle yeniden yazmaya karar verir. "Bu iş benim gücümü aşıyordu, başkalarınıysa güldürüyormuş gibi geldi; o yüzden bu, şiiri son deneyişim oldu. Ama bir kez tanınmıştım işte."[4]

Tanınmışlık. Düzyazıya geçerek kalemini düşsel etkinliklerinin hizmetine verir. Heyecan verici bir öyküyü kendine mal etmek için onu yeniden yazmaktan daha iyi bir yol olabilir mi? Kendi kendine öyküler anlatan, uyumadan önce "heyecanlı" noktasına getirip kesen çocuk, başarılarını kalıcı kılmak için hayran olunacak bir yol bulur: Artık bunları kendisine, yazarak anlatacaktır. Bu işi yaparken yeni bir güç kazanır; bu da kendi dışında var olma gücüdür. Kâğıt üstüne geçer geçmez, daha önce düşüncesinde yaşayan varlıklar başlı başlarına soluk almaya başlarlar. "Yazmaya başlar başlamaz tadını çıkarmak için kalemi bir an bıraktım. (...) Düşlerimi dünyaya iyice yerleştirdiğimi sandım."[5]

Soylu edebiyattan kabul edilen şiirin rahatsız edici bir yanı vardı. Poulou bundan hoşlanabilir, hattâ tat alabilir ama bunda kendini bulamazdı. Düzyazı halinde anlatıları tümüyle ve hemen kabul gördü. Sevinci, bu ilk deneyimin olağanüstü yoğunluğunun kanıtıdır. Yarı aydınlıkta oluşturduğu anlatıların etkisi zayıflamaya başladığında Poulou onları renklendirmek ve boyut kazandırmak konusunda eşine rastlanmayan bir yol seçer. Yazarken kendine döner. Yazı ile

---

3) *A.g.y.*, s. 115-116.
* On iki hecelik Fransız dizesi. –*çn*
4) *A.g.y.*, s. 116.
5) *A.g.y.*, s. 117.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: https://rantey.org

kimlik arasında en derin duyarlık içinde bir bağ kurulur: Yazı, kimliği açığa çıkarır ve onu destekler.

1913 yılının yazındayız. Sartre sekiz yaşını yeni kutlamıştır. Ailesiyle Pfaffenhoffen'de oturmaktadır. Halasının salonuna yerleşir: "Pencereye sırtım dönük olarak bir yazı masasına oturmuş, *Pour un papillon* adlı bir serüven romanı yazıyordum."[6] Bir dükkandan Alman usulü ince çizgili defterlerle kalemlerini satın alır –satıcı, Poulou'nun, rahatsız ettiği için halasından azar işittiği adamdır–; bu arada şekerlerini de oradan aldığı için belleğinde mürekkep ve kâğıt kokusuna şekerlerin tadı da karışır.

Bu Sartre'ın yazınla ilgili anılarının ilkidir. Roman, ender rastlanan bir kelebek türünü araştırmak için Amazon'a giden klasik bir üçlünün –bilgin, kızı ve âşık/kaşif– başlarından geçenleri anlatır. Poulou'nun hangi ölçüde kopya ettiği, yeniden yazdığı ya da kendisinin bulup anlattığını bilmek olanaksızdır. *Sözcükler*'de kendisini bir aşırmacı olmakla suçlar; Müsveddelerinde kişilerin adlarını değiştirdiğini ve entrikaları karıştırdığını anlatır. "Bu değişiklikler belleğimin hareketlerini hayal gücümün atılımlarıyla birbirine karıştırmamı sağlıyordu."[7] Bir çocuğun anlaşılmazlıklarının pek önemi yoktur. Tüm varlığıyla benimsediği anlatıya kaptırır kendini ve yaptığı şeyi anlamaya çalışmaz. Önemli olan öykünün kendi içinde ilerleyip gitmesidir. Hayatı söz konusudur, kaşifin ya da bilginin hayatı değil. Sözcüğü sözcüğüne kopya etmiş olsa da ona bir aşırmacı diyemeyiz.

Poulou'nun bir an sarsılan düşsel yaşamı yeniden başlar. Amazon serüvenlerini, kahramanı dünyayı kurtaran *Le Marchand de bananes*, ileride *Le Diable et Le Bon Dieu* oyununda da karşımıza çıkacak olan *Goetz von Berlichingen* ve ateşli bir esinle yazılmış birçok kısa olay anlatısı izler. "Yazı masama kapanıyor ve mastürbasyon yapar gibi kendimi gizli görevime veriyordum, kalemim o kadar hızlı işliyordu ki bileğim acıyordu; defterler dolunca onları yere atıyor ve unutuyordum."[8] Bitirecek zamanı yoktur. Bir düşten bir düşe, tehlikelerden çarpışmalara, özverilerden zaferlere uçar. Hiç duraksamadan olanaksızın sınırlarını yıkar. Bir şövalye tüm bir orduyu bozguna uğratır, bir çarpışma üç gün üç gece sürer. Kahramanlık coşkusu, yiğitlik taşkınlığı içindedir.

Yaratıcı, o kendinden geçmeleri sırasında büyükbabasının torunu olduğunu

---

6) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 370.
7) *Lectures de Sartre*, Claude Burgelin tarafından derlenip yayımlanmış metinler, Lyon, Presses universitaires de Lyon, 1986, s. 80.
8) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots"*, *a.g.y.*, s. 422.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

unutmaz. Kendini yazar gibi hissetmek hoşuna gider ve fırsat çıktığında küçük bir mesleki alıştırma yapmaktan geri kalmaz. Kahramanları, okyanusun ortasında bir şamandıraya tutunmuştur. Aç bir camgöz balığı çevrelerinde dolaşmaktadır. O anda çocuk kalkar, gidip *Büyük Larousse*'u açar, ilgili sayfayı bulur ve not eder: "Atlantik Okyanusu'nda köpekbalıklarına çok rastlanır. Bu çok yırtıcı büyük deniz balıklarının boyları on üç metreyi bulur..." Tüm maddeyi yazar. Bu sırada kazazedeler kaderlerini beklerler ve yazar "nefis bir trans içinde, öykünün devamını kurgulamaktadır."[9]

Yazındaki başarıları farklı biçimlerde karşılanır. Şiir yazanı yüreklendirmiş olan Karl öykücüyü kabul etmez. Yapıtlarını küçümser, okumayı reddeder ya da onlardaki yazım yanlışlarını ortaya çıkarmakla yetinir. Bu karalamaları çocukça eğlenceler olarak görür. Büyükbabanın bu tutumu, yazma işinin neden gizli saklı ya da yarı gizli yapıldığını açıklıyor. Poulou büyükbabasının göremeyeceği yerde kendini yazma işine verir.

Ama öte yandan şaşırtıcı bir başarı elde eder. Her zaman Poulou'nun coşkularının koruyucusu olan annesi onun yapıtlarını parlak kâğıtlar üzerine kopya eder ve elden ele dolaştırır. Onu ziyaretçilerin önünde çıkarıp caka satar. Yumurcak da çok mutlu olup kurumlanır. Annesinin tutumu, ailenin yakın dostlarından Bayan Picard'ı çocuğa basbayağı hayran bırakır. Bayan Picard Poulou'ya, kişilerinin yerini saptamayı kolaylaştırsın diye bir küre armağan eder ve *bu çocuk ileride yazar olacak*, der. İyi bir öğretmen olan Emile Dayı da bir yazı makinesi armağan eder ama Sartre onu hiç kullanmayacaktır – Sartre'ın bu tür makineleri sürekli reddedişi o gün başlamış olsa gerek. Mamie bile onun yazdıklarını kabullenir çünkü yazı yazan çocuk gürültü yapmaz.

Karl otoriteyi ve haklılığı elinden bırakmamaktadır, ne olursa olsun, hiç kimse onun kararlarını tartışmayı düşünmez. Yazdıklarındaki dağınıklığı derleyip toplaması yolunda torununa verdiği öğütler üst üste çocuk tarafından geri çevrilince, onun övgüleri de gittikçe durulur ve Anne-Marie coşkusunu sessiz bir biçimde göstermeye başlar – bir çeşit sansür olan bu davranış belki de küçük dâhinin kendini beğenmiş biri olup çıkmasını engellemiştir.

Bununla birlikte Karl'ın içi rahat değildir. Poulou'nun yazmasını engellemeye çalışmaz, hattâ öğrencilerinin önünde, onda "yazın kafası"[10] olduğunu açıkla-

9) *Les Mots*, *a.g.y*, s. 119
10) *A.g.y.*, s. 127.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mak lütfunda bulunur." Gerçekte, torununun sonunda daha soylu çalışmalara kendiliğinden karar vermesi için işi zamana ve çocuğun eğitiminin gelişmesi sürecine güvenmektedir. Ve özellikle de, çocuğa, ailenin diğer üyelerininkinden kuşkusuz daha az gösterişli, ama onun ne olduğu ve ne olabileceği konusunda daha kaygılı bir hayranlık besler.

Onu son derece zeki bir çocuk olarak görür. Sartre'ın ileri sürdüğüne göre, Yüksek Öğretmen Okulu'nda* okuyup, agregasyon** sınavına girip edebiyat öğretmeni olması gerektiğini kafasına sokan büyükbabasıdır. Karl'ın bir mektubu bunun tam tersini kanıtlıyor: "Onun hayatta ne olabileceğini anlamaya çalışıyorum. (...) Yetenek türünü niteleyen şey, söz. (...) Sadece serüven ve şiir düşlüyor ama bunlar XX. yüzyılda çok yararsız etmenler. Kavgacı ve güzel konuşur olma, ne yazık ki, insanı en fazla bir avukat ya da milletvekili yapar!"[11] Sartre'ın meslek yaşamı büyükbabasını kuşkusuz mutlu edecektir. Ama Karl bunu ona zorla benimsetmek istememiştir. O belki de aile bireyleri içinde Sartre'ın yaşamını peşinen kitapların arasına hapsetmeyen tek kişidir: Sartre'ın yeteneklerinin gelişmesine uygun bir alan yaratma kaygısıyla hareket etmiştir.

Bu amaçla onun eğitmeni oldu. Ona edebiyat, tarih ve coğrafya öğretti; büyük adamları ve kötü kralları, Fransa'yı, Devrim'i ve cumhuriyetin erdemlerini: Bir III. Cumhuriyet çocuğunun iyi bir vatandaş olması için gereken her şeyi ona öğretti. Ama Karl en önemli birkaç noktayı unutmuş gibi görünüyor. Bunu 1913 sonbaharında büyük bir korkuyla saptama fırsatı bulur. Torununun artık zorunlu eğitim çağının gelmiş olduğuna karar veren Karl onu Montaigne Lisesi'nin sekizinci sınıfına yazdırır. Bir felaket yaşarlar, çünkü acemi romancının yazım kurallarından haberi yoktur. İlk yazdırılan metin bu inanılmaz kusuru ortaya çıkarır. Tek sözcüğü bile doğru yazılmamıştır. Küçük Sartre'ın gerçek düzeyi onuncu hazırlık sınıfıdır. Çocuğu geri almak gerekir.

Bir ilkokul öğretmeni tutulur. Bu dönem birkaç ay ya da birkaç haftada son bulur. Ne çocuk öğretmenden ne de öğretmen çocuktan hoşlanmıştır. Hattâ Karl öğretmenin bir mason olmasından –ne korkunç bir şey– kuşkulanır. Okul haya-

---

* Ecole normale supérieure: 1794'de Fransa'da kurulmuş olup eğitimci yetiştiren en iyi yüksekokullardan biridir; daha yakın bir tarihte araştırmacı da yetiştirmeye başlamıştır. –*çn*

** Liselerde ve hukuk, tıp, eczacılık fakültelerinde ders verme hakkının kazanıldığı eğitim süreci ve sonundaki sınav. –*çn*

11) Anne Cohen-Solal tarafından alıntılanmış tarihsiz bir mektup, *a.g.y*, s. 73.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

tındaki bu yanlış başlangıç Poulou için hiçbir sorun yaratmaz. "Ben yazım kurallarını bilmeyen bir harika çocuktum, hepsi bu."[12]

Üstüne titrenen çocuğun kolay yaşamına geri döner ve cömert insanlar onun önüne zevk alacağı şeyler sergilemeye devam ederler. Her zaman bir müzik atmosferi içinde yaşar. 1914'e doğru piyanonun başına oturturlar. Annesi, bazen de anneannesi onu çalıştırır. Solfejin ön bilgilerini edinir. Eğitiminin düzensiz niteliğine karşın sonuç yüz ağartıcı olmanın ötesindedir: bir virtüoz değil ama iyi bir amatör olacaktır. "Chopin'i, Franck'ı, Bach'ı çalmayı beceriyordum."[13] Beethoven'in sonatlarının çoğunu kendisi, dörtlülerin ve senfonilerin dört ele indirgenmiş halini ise annesi ile birlikte çözüp çalacaktır.

Schweitzer'ler plak dinlemezler. Konsere giderler. Pazar günleri büyükbabası Poulou'yu Seine sokağında verilen oda müziği konserlerine götürür. Poulou konser arasında kiraz likörü ikram edildiğini anımsamaktadır. Ona aşılanan müzik kültürü yalnızca klasiktir. Çağdaşı müzisyenler arasında sadece Debussy'den söz edildiğini duyacaktır. Bunun dışında sanat kültürü parlak değildir. Müzelerin varlığını çok geç keşfedecektir ve resim bilgisi *Büyük Larousse*'ta gördüğü ünlü tabloların özdeşbaskılarıyla sınırlıdır.

Buna karşılık o yılların yeni bir sanatı onu heyecanlandırmaktadır. Yağmurlu günlerde, birbirlerine danışma gereksinimi duymadan, Anne-Marie ve oğlu kendilerini bir sinema salonunda bulurlar. Zigomar'ın, Fantomas'nın ve Maciste'in kahramanlıkları acemi romancının içindeki deftere yeni yüzler ekler. Kişilerin konuşmaması, onların hissettiklerini dile getirme görevini müziğin yüklenmesi hoşuna gider; onların duyguları onun duyguları olur, onlar artık "sadece tek bir ruh"[14] haline gelirler. Biraz daha ilerde, onu Comédie-Française'e götürürler, orada *Riquet à la houppe* ve *Le Cid*'i seyreder. *Sözcükler*'in bir elyazmasında, "Çılgınca eğleniyordum," der.[15]

Poulou sinemada, roman okumaya başladığı dönemdeki gibi bir büyüye kapılır. "Çok mutluydum, içinde yaşamak istediğim dünyayı bulmuştum, en iyiye ulaşmıştım."[16] Işıklar yeniden yandığı an yerinden sökülüp koparılmış gibi olur. Büyü-

---

12) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 65.
13) *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 284.
14) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 103.
15) *Lectures de Sartre*, *a.g.y.*, s. 81.
16) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 104.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

nün sürdürülmesinin yolu çabuk bulunur. Ona bir film makinesi armağan edilir. Bir kolu çevirerek kısa görüntüleri art arda geçirir. Ama bu ona yetmez: "Ben seyirci ve oynatıcıydım, oysa yapımcı ve sahneye koyucu olmak istedim."[17] Arcachon'da bir kukla gösterisine gider. Bu tam olarak onun ihtiyacı olan şeydir. Annesi ona küçük bir tiyatro sahnesi armağan eder. Önünde yeni bir meslek hayatı açılır.

Birkaç kuruşu olur olmaz kendine bir kukla alır. "Yahudi, Jandarma, İhtiyar, Guignol'ün* kendisine vs. sahiptim."[18] Kararlı bir okuma, olayı çerçeve içine alır. *Monsieur le Vent et Madame la Pluie*'yi keşfeder: "Bu kitap beni tam anlamıyla büyülüyordu. Tüm yaşamım boyunca buna benzer bir hayranlık duyduğumu anımsamıyorum."[19] 1940'ta hâlâ bu kitabı bulmayı düşler, yazarının adını anımsayamaz. Yazar Musset'dir. Öykü çok güzeldir: Pierrot adlı küçük bir köylüye büyülü kuklalar tiyatrosu armağan edilmiştir; büyülü sahnede kimse hareket ettirmeden bebekler kendi kendilerine değişik güldürü oyunları oynarlar; bu küçük piyeslerden, bol romantizm dolu bir tanesi, Şövalye Jasmin ile Prenses Eglantine'in aşk macerasını anlatır; çok sevinçli olan Pierrot, tiyatrosunu göstermek için komşu şatolara gider; araya giren birçok olaydan sonra baronun kızı Marguerite'in sevgisini kazanır: "Bir gün sen benim Jasmin'im olacaksın, ben de senin Eglantine'in."[20]

Bu öyküyle Poulou'nun gözlerinin kamaşmış olmasına şaşmamak gerek çünkü bu onun kendi öyküsüdür. O, Pierrot'dur, kuklası onu Prens Jasmin'e dönüştürür. İki elinde birer kukla, küçük piyesler tasarlar ve oynar. Bunları aile içinde birkaç kez denedikten sonra cesaret bulur, kuklalarını alır, Luxembourg bahçesine iner ve bir bahçe sandalyesini sahne haline getirir. Yüksek sesle konuşmaya çalışarak oynamaya koyulur. "Beklediğimin ne olduğunu çok iyi biliyordum, daha ilk seferde beklediğim oldu, on beş dakika sonra çocuklar oyunlarını bıraktılar, sakin bir biçimde sandalyelere oturdular ve bu bedava gösteriyi dikkatle izlediler."[21] Oyun yazarının tutkusu ise bedava değildir. O, küçük kızların hoşuna gitmeyi amaçlamaktadır. Bunu elde eder, mutlu olur. Kızlar sinekler gibi üşüşürler. Özellikle küçük Nicole'e bağlanır, onu herhangi bir doğal çekicilikle değil

---

17) *Lectures de Sa*rtre, *a.g.y.*, s. 69-70.

* Guignol: Bir özel ad (XVIII. yüzyılda yaşamış Lyon'lu bir ipekçi) iken kukla tiyatrosuna ve o tiyatrodaki bir kurnaz tiplemesine verilen cins adı olmuştur. –*çn*

18) *Carnets de la drôle de gu*erre, *a.g.y.*, s. 502.

19) *Lectures de* Sartre, *a.g.y.*, s. 66.

20) *A.g.y.*

21) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 503.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de, becerisiyle kazanmış olmakla övünür. "O dönemden beri sanatı ve aşkı öylesine birbirine bağlıyordum ki –yazma isteğimin derinliklerinde olan şey belki de buydu– bu küçük kızların sevgisini oyuncu ve öykücü niteliklerimden başka bir biçimde elde etmek bana olanaksız gibi geliyordu."[22]

Roman çatışmalarında yiğitlik, oyunlarının mizansenlerinde baştan çıkarıcılık. Küçük Sartre cinsiyetsiz bir varlık değildir. Bir kızı bir erkekten ayırt etmeyi bilir. Roman onun cinsel itkilerine açık bir alan sunmaktadır. Tiyatroyla birlikte, arzusunun nesnesi ile ilişki kurar. Yaratmak, sevmek ve sevilmektir. Yapıt, tüm biçimleriyle baştan beri Sartre'ın başkasına ulaşma yoludur.

Sözcükler'de, kendisindeki "yazma nevrozu"nu anlamak istediğini ileri sürer. Ama okuyucunun, cinsellik ve yazma arasında bir ilişkinin izini sürebileceği her şeyi bilinçli bir biçimde buradan çıkarıp atar. Çünkü onun nevrozunun kaynağı –eğer bir nevroz varsa– tam da bu ilişkinin içindedir ve o bunu bilmeyi reddeder. Kendi yazarlık mesleğini siyasi anlamda açıklama derdine düştüğünde, yazma tutkusunun ona, büyükbabasının kurulu düzene uygun entrikalarıyla gelmemiş olmasını kabul edemez. Keza, çocukluğunun narsis evreninden çıkmak için uyanmakta olan libidosunun bulduğu tek yolun yazma tutkusu olduğunu da kabullenemez. Burada özyaşamöyküsü maske işlevini görür. Aydınlatmak ister gibi göründüğü öyküyü saklamaktadır.

Sartre, buna karşı, olgunlaşmamış yazarlık yaşamı üzerinde yazının egemenliğini güçlendirmeye katkısı olmuş olan, çocukluğundaki kalıcı bir öğeye ait hiçbir şeyi saklamaz. Anne-Marie ve oğlu kendi evlerinde değillerdir. Bakımları Karl'ın sorumluluğundadır. Çevrelerindeki hiçbir şey onlara ait değildir. "Bana her şey verildiği için bundan hiç kaygı duymadım; ama soyut kalıyordum."[23] Para, mal mülk. Bu sözcükler onu ilgilendirmeyen birtakım olgu ve sorunları ifade eder. Ona, gereksinim duyduğu şeyler verilir, hepsi bu. Değer kavramı tümüyle ondan uzaktır. Varlığı neredeyse yerle gök arasında asılı kalmıştır, çünkü ekonomik derinliği olmadığından ne bir bağı vardır ne de tutkusu. Gerekli değildir.

"Ben dünyanın yararlanma hakkına sahip biriyim. Hiç kuşkusuz, ilk izlenim bundan doğuyor: Fazlalık olmak."[24] Bir düş yakasını bırakmaz. Kaçak bir yolcu olarak Dijon'a giden bir trenin kanepesinde biletçi tarafından uyandırılır: "Biletiniz!" Bileti yoktur. Hiçbir kimlik belgesi de yoktur. Kaçak yolcu olduğunu seve

22) *A.g.y.*
23) *Les Mots, a.g.y.*, s. 74.
24) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots", a.g.y.*, s. 421.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

seve kabul eder ve biletçinin yetkisinden kuşkulanmak bir an bile aklına gelmez. Ne yapmalıdır? – Bir roman elbette. "Fransa'yı ve belki de insanlığı"[25] ilgilendiren çok önemli bir görevin onu gizlice Dijon'a çağırdığını anlatır; yolunu izlemesine izin vermek gerekmektedir, üstün bir çıkar bunu gerektirir. Oyun oynanmıştır. Ayna-çocuğun varlığının gerekliliğinden kuşkuya düşmüş fazlalık çocuk somutlaşır. Bir öykünün büyüsüyle bu dünyadaki varlığını doğrular ve gerçekliğe kavuşur. "Ben yazıdan doğdum."[26]

1914 yazı. Savaş aileyi Arcachon'de yakalar. Karl Paris'e dönme tehlikesini göze alamaz. Arcachon'da kalış süresini uzatır. Bu karar, Poulou'yu birkaç ay sıradan bir ilkokula gitmek zorunda bırakır. Öğretmene sıkı sıkıya salık verilir, o da çocuğu koruması altına alır ve kendi kürsüsünün yanında oturtur.

Poulou'nun sınıf arkadaşlarıyla ilişkisi yoktur. İlk kez sürekli olarak kendi yaşıtlarının arasında bulunmaktadır. Onlar Poulou'ya tuhaf, biraz da ürkütücü görünürler. "Bir sınıfa yeni öğrenci olarak girmekten hoşlanmıyordum; bunu sevmiyordum, oradaki çocukları sevmiyordum. (...) Öncelikle, bunlar benim için düşman kimselerdi."[27] Aile kozası içinde yaşamaya alışmış tek çocuk üçüncü kişilere açık değildir ve asla da olmayacaktır. Toplumsal yaşam yakınlar, tanıdıklar ya da dostlar arasında sürmelidir. Üstelik burjuva kesimden gelen bu çocuk halkın sadece adını bilmektedir. Balıkçı ya da esnaf çocukları olan bu taşralılar anlaşılmaz varlıklardır. Kendini küçük kişisel kulesine kapatır, hiçbir şey duymaz, hiçbir şey görmez ve görünüşe bakılırsa hiçbir şey öğrenmez.

Sonbahar sonunda Paris'e dönülmesiyle 1975 Ekim'i, yani yeni ders yılı başlangıcı arasında Poulou bir dizi okul deneyimi yaşar; bunlar da birinciden daha iyi bir sonuç vermez. Onu önce Poupon Enstitüsü'ne yerleştirirler, orada hüzünlü matmazeller annelerin hoşgörüsüz bakışları altında bir küçük dâhiler takımına haksever bir biçimde iyi ve kötü puanlar vermeye çalışırlar. İlk olarak Anne-Marie'nin mi Poulou'nun mu bundan bıkıp usandığı bilinmiyor. Birkaç ay sonra yeniden özel eğitmenler sistemine dönülür. Moral bozucu bir öğretmen olan Matmazel Marie-Louise'in ardından bir dizi uygun öğretmen gelir – "o kadar uygundular ki hepsini unuttum."[28]

---

25) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 92.
26) *A.g.y.*, s. 126.
27) Simone de Beauvoir, *Entretiens avec Jean-Paul Sartre*, *a.g.y.*, s. 368.
28) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 70.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Poulou okul sermayesini zar zor belli bir düzeye getirirken okuma işini de sürdürür. Savaş, alışkanlıklarını altüst eder. Jean de La Hire ve *Le Tour du monde en hydravion* kitabını çok sevdiği Arnould Galopin artık yurtseverlik üzerine kurulu romanlar yazmaya başlamışlardır. Haftalık *Epatant* dizisinin kahramanı Marcel Dunot, *Dünya Çevresindeki Serüvenler*'ini düşünmeden bırakıp Fransız ordusuna yazılır ve *Boche'ların* sırtını yere getiren adam* olur.

İlk zamanlar Poulou hayal dünyasını koşullara uydurur. Hayranı olan Bayan Picard ona iyi aile çocuklarının kullanımı için hazırlanmış bir soru kitapçığı armağan eder. Poulou masaya oturur, kalemini alır. "En büyük isteğiniz nedir?" sorusuna, kendini bir şey sanan çocuk hiç duraksamadan, "Asker olmak ve ölenlerin intikamını almak," diye yanıt verir. Hanımlar hayran kalırlar. Aşağı yukarı o sıralarda yardım toplamak amacıyla yapılan bir gösteride büyükbabası tarafından yazılmış kısa bir piyeste oynar. Burada soylu bir yüreği olan genç bir Alsace'lı rolündedir. "Oyunun dokunaklı anı gelince hüzünlü bir sesle öyle başarılı bir biçimde, 'Elveda, elveda sevgili Alsace'ımız', diyerek kolumu öne doğru uzattım ki Reims katedralinin yöneticisi Mösyö Simon hemen birkaç çizgiyle benim resmimi yapıverdi. Annem hâlâ bu suluboya resmi saklar."[29] Yine aynı abartılı yurtsever düşünce ile Kaiser'i kaçıran, onu kıskıvrak bağlayan, Fransa'ya getiren, "kahraman askerlerimizin önünde onu pataklayan"[30] *Er Perrin'in Öyküsü*'nü yazar. Yazar dönemin sesini iyi yakalamıştır. Ama bu yeni kahramanlık türü onu düş kırıklığına uğratır. Yurtseverce yazılmış yapıtların uzun ömürlü olmadığını anlamakta gecikmez. Yiğit Perrin boşuna çabalamaktadır, hiçbir zaman gerçek II. Wilhelm'i yenemeyecektir. İyisi mi, başka konuya geçmelidir.

Rastlantı işleri yoluna koyar: Savaştan kısa bir süre önce Poulou son derece egzotik bir dizi kahraman keşfeder. Bunlar Nick Carter, Buffalo Bill, Texas Jack ve Sitting Bull'dur. Bu yeni kahramanlar onun serüven dolu bir Amerika'yı keşfetmesine yol açarlar. Burada bir anda Manhattan'dan çayırlara, haydutlardan adalet dağıtanlara ya da yerlilere geçilir. Bunların yayıncısı bir Alman olduğundan savaş başlar başlamaz kitaplar ortadan kaybolur. Çekicilikleri de bu oranda

---

* Boche: Kaba dilde, Alman. –*çn*

29) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 79 ve 80. Yarım yüzyıl sonra çocukluğunda duyduğu kin, *Sözcükler*'de Sartre'ı soğukkanlılıkla yalan söylemeye götürür. İzleyicileri ikiyüzlülüğü sezinlemiş olacak, iki olay da orada kalır. İncinmiş olan çocuk azarlanmış olmalı.

30) *A.g.y.*, s. 79.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

artar. Merhametli Anne-Marie koleksiyonu tamamlamak için oğluyla birlikte kitapçıdan kitapçıya koşar. Ana oğul arasında yeni bir işbirliği daha oluşur.

Anne ve oğul 1914-1915 yıllarında birbirlerine her zamankinden daha yakındırlar. "Uydurmacalarımız, dilimize pelesenk olmuş sözcükler, her zaman yaptığımız şakalar vardı. (...) Başkalarının önünde gizli anlaşmalarımız vardı: Bir göz kırpma yetiyordu."[31] Birisi yanlarına gelsin: "(...) Anne-Marie ve ben artık sadece ürküp bir adım geriye sıçrayan tek bir genç kızdık."[32] Küçük bir gerileme olduğunu tahmin etmek çok da yanlış olmaz. Anne ve oğul ortakyaşarlığın getirdiği mutluluk döneminin sonuna yaklaştıklarını bilirler: Poulou liseye gidecek, Anne-Marie de on yıldır unutmuş olduğu kadınlığına geri dönecektir. Bu aslına dönüşün etkisi hemen görülür. Birkaç ay Poulou artık hiçbir şey yazmaz. Hiç isteği kalmamıştır. Mutluluk içinde yüzer. "Bugün hâlâ çocuk-annesine ağırbaşlılıkla, sevgiyle, büyük bir ciddiyetle bir şeyler söyleyen çocuğu gülümsemeden düşünemem."[33]

1915 Ekim'inde on yaşını üç ay önce doldurmuş olan Sartre Henri-IV Lisesi'nin altıncı sınıfına girer. Okul, ailenin oturduğu apartmanın iki adım ötesindedir: Gündüzlü olarak kaydı yapılır. Sınıfın havasına, tüm tepkeleriyle reddetme eğiliminde olduğu insanların varlığına alışmak, ortak çalışmayı, ders saatlerini, ödevleri, notları öğrenmek, kafasını birtakım tuhaf yeniliklere, iller listesine, *rosa-rosa-rosam*'a,[34] çarpım cetveline, yazıma açmak zorundadır. İlk çalışmaları şöyle böyledir ama çok geçmeden kendine güveni gelir ve notları yükselir. "Çok fazla çaba harcamadan oldukça iyi bir öğrenci oldum."[35] Çabuk ve kolay öğrenir. Matematik gibi kesin bilimlerde iyi değildir: Özenle çalışır. Öğretmenleri onu yüreklendirirler. Sorularını düşünmek üzere zaman harcamadan yanıt verdiği için onu kınarlar ama değerlendirmeleri genelde olumludur. Onun merakını, üstün belleğini, coşkusunu, canlılığını, sınıfta derse katılmasının ortaya çıkardığı görece olgunluğunu takdir ederler.

Yaşamı paylaştığı çocuklar ona benzemektedirler. İyi aile çocuklarıdır. Korku çabuk yok olur. Küçük Sartre artık benimsendiği için, sınıf arkadaşları arasında

---

31) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 177.
32) *A.g.y.*, s. 178.
33) *A.g.y.*
34) Latince ad çekimi. –*çn*
35) *A.g.y.*, s. 180.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rahatı yerindedir. Yetmişli yılların başında şöyle diyecektir: "Gerçek bir demokrat olmuştum. Okul çıkışında sokakta futbol oynuyor, kavga ediyor, aylak aylak dolaşıyordum."[36] Gavroche'a* dönüşmüş Poulou; ama imge aldatıcı. İyi yetişmiş bir çocuk gibi davranır. Okuldan eve giderken arkadaşları ne yapıyorsa o da onu yapar. Eğlenir, el kol hareketleri yapar, çığlık atar, rahatlar. "Kimseyi incitmemeyi ve oyunlarımızda bile kibar olmayı görev biliyorduk. Alaylar ve laf atmalar kesinlikle yasaktı."[37] Sartre'ın demokrasi sandığı şey saygınlıklarının bilincinde olan bir soylular derneğine çok benziyor. Sahte haydut, Le Goff sokağına gelince asansöre biner, eve girer, oturma odasına yerleşir ve ödevlerini yapar.

Yine de okul Poulou'nun yaşamına gerçek bir yenilik getirmiştir. Dostlar edinir. Sokakta, Panthéon meydanında Malaquin kardeşlerle ya da Meyre kardeşlerle top oynar. Erkek erkeğe birlikte olmanın, neşeyi paylaşmanın, tek bir erkek gibi hareket etmenin zevkini keşfeder. Okulun üstü kapalı avlusunda onun gibi dul bir kadının oğlu, onun gibi edebiyat tutkunu Marc Bercot ile saatlerce arkadaşlık eder. Bildikleri kitap adlarını keyifle sıralarlar. Bir gün Bercot ona, yazmak istediğini söyler: Kardeş oluverirler. Üç niteliğinden ötürü, annesi yetenekli bir kadın terzisi, çocuğun kendisi sınıf birincisi olduğu ve onulmaz bir hastalık çektiği için zavallı Bénard'a karşı sınıfta herkesin duyduğu hayranlığı paylaşır. Herkesin saygı duyduğu bu örnek çocuk yıl sonunda ölür. "Cenazesinin ardından kırk kişi hıçkıra hıçkıra ağladık."[38]

Birkaç hafta sonra sınıfa yeni bir öğrenci gelir. Hık demiş Bénard'ın burnundan düşmüş gibidir. Aynı gözlükler, aynı atkı, aynı ifade. Sınıf o anda yeni geleni benimser. "Hepsinden daha çok ben etkilenmiştim; ders arasında dostluk için ilk adımı attım, o da buna yanıt verdi: Birbirimize bağlanmıştık."[39] Yeni gelenin adı Paul-Yves Nizan'dır. Demiryollarında bir mühendisinin oğlu olan Nizan çok okumuştur ve yazmaktan söz etmektedir. Ama küçük Sartre onun herkesi kandırdığını çok çabuk fark eder: Dışarıdan Bénard'a benzeyen Nizan, var olmadan vardır. Ortak zevklerine karşın Poulou ona güvenemez.

Küçük liseli Henri-IV'te iki yıl geçirir. Okul onu normalleştirebilir, roman tarzı yazmayı ve gizli zevklerini, güldürüyü ve aşk büyüsünü unutturabilirdi.

---

36) *A.g.y.*

* Victor Hugo'nun *Sefiller* romanındaki iyi yürekli sokak çocuğu. –çn

37) *A.g.y.*, s. 181-182.

38) *A.g.y.*, s. 184.

39) *A.g.y.*, s. 185.

Ağırbaşlı olabilirdi. Ama bunlardan hiçbiri olmamıştır. Kuşkusuz, kahramanlık romanı yazarları bu yıllarda nadir gibidir. Öğretmenleri onun boş zamanlarını doldurmaya çalışırlar, erkek etkinlikleri nedeniyle eskisi kadar düşsel kahramanlıklara başvurmaz olur. Esin kaynaklarından biri zayıflamıştır. Ama duygusal yapısı beklenmedik biçimde değişime uğramaz. O hep Anne-Marie ile ölmüş bir babanın oğludur: Toplumsallaşması mayınlı bir arazide gerçekleşmektedir. İyi öğrencinin düzenli yaşamının arkasında bir yeraltı çalışması sürer gider.

Yazmak onun var olmasını sağlamıştır. Var olmak bir yazma aracı olur. Gelişme sıkıntısı çeken bir erkekliğin ifadesi olan şey başlı başına bir erek olur. Başarının koşulunu yazıya egemen olmak gibi gören okul bu süreci destekler. Arkadaşları gizli kaygı ve açığa vurulmuş tutkularıyla, onun tek başına yaptığı etkinliğin, sonuç olarak özlemlerin en soylusuyla karıştığını ona her gün kanıtlarlar. Yazmak onun kafasında yaygınlaşır, büyür ve her şeyi yutar. Sonunda geçmişin ve geleceğin, haklılığın ve umudun yerine geçer. Poulou bundan sonra ölümsüzlüğü düşler. Onu heyecanlandıran ün artık Pardaillan'ın ünü değildir, gelecek kuşaklara bir başyapıt bırakmak için hayatlarını kurban etmeyi bilenlerin, azizlerin ünüdür. Şimdiki zaman artık sadece bir belirsizliktir, yaratmaktan geri kalmayacağı yapıtı yukarıdan algıladığı bir andır. "Gelecekteki bir beklentiden doğan ben, ışık saçarak, bütünlük halinde, sıçrıyordum ve her an benim doğuş törenimi yineliyordu."[40] Geleceğin büyük adamı bilir ki, yapacak tek bir şey kalmıştır: Olduğu şey olmak. Yaşamak, bir yapıtın ve tamamlanmış bir yazgının istenen bütünlüğüne en sonunda kavuşmak için ileri atılmak, boşlukta ilerlemektir.

On-on iki yaşlarında bir çocukta bu düşler kuşkusuz Sartre'ın ileri sürdüğü kadar sistemli ve bilinçli değildir. Ama var olduklarını da kabul etmek gerekir. Bu düşler yazma gereksiniminin yavaş yavaş içine işlediğini gösteriyor. "Gereksinimlerim derime kazınmıştı: Bir gün yazmasam yara izleri yanıyordu."[41] Babasız bir çocuk olarak kendini eksikli, kendisine hiçbir gereksinim duyulmayan bir dünyaya gelmiş gibi hissetmeye devam etmektedir. Narsis biri olarak, çatlaksız bir bütünlüğün mutluluğunun ne olduğunu bilir. Temel eksiklik deneyimi ile salt mutluluk deneyimi arasında yazı, kendini tam hissetmenin ve bu yolda sınamanın tek yolu olur. Bilgileri artan çocuk, yazma eylemine sadece tamamlayı-

---

40) *A.g.y.*, s. 192.
41) *A.g.y.*, s. 135.

cı bir isteği, yazar olma isteğini ekler. Düşsel yaşamının derinliği içinde daha önce benimsenen formül toplumsallaştırılır.

Ama Poulou hâlâ sadece bir çocuktur. Onun için gerçeklik, hoşlanma ya da hoşlanmama biçiminde ortaya çıkar. Derinliği yoktur. Sözcüklerin düşlerden başka bir şey yakalayabilmesi için çetin bir sınavdan geçmek de gerekecektir. 1917'de Sartre dünyaya atılmıştır.

4

DÜŞÜŞ

Anne-Marie 1903 yılında Cherbourg'da erkek kardeşi Georges'un evinde kaldığı sırada Jean-Baptiste Sartre ile tanıştırılmıştı. Yine o sırada Georges ile Jean-Baptiste'in dönem arkadaşları olan Politeknik Yüksek Okulu mezunu, genç bir deniz subayı ile de karşılaşmış, delikanlı genç kıza tutulmuş, ancak bir demiryolu görevlisinin oğlu olan Joseph Mancy, genç kıza sunabileceği iyi bir konumu olmadığı için, kendinde ona evlenme teklifinde bulunma hakkını görmemişti.

On üç yıl sonra, arkasında son derece saygıdeğer bir meslek yaşamı vardır. Yetenekli genç adam Delaunay-Belleville fabrikalarına müdür olmuştur. Malthusçu iyi bir burjuva olan Joseph evlenmeyi düşünür. Tüm bu süre içinde Anne-Marie ile ilişkisi olup olmadığını bilmiyoruz. Ama onu unutmamıştır. Evlenme teklif eder.

Oğlu okula başladığından beri Anne-Marie artık onun özel bakıma gereksinimi olmadığını düşünür. On yıldan fazla süren bir dönemi sona erdirme ve hayatının kesilen akışını yeniden yakalama zamanı gelmiştir. Bir iş aramaya koyulur ve Çalışma Müfettişliği giriş sınavlarına başvurur. Yaşı geçmiştir: Adaylığı kabul edilmez. Joseph'in evlilik önerisi tam zamanında gelir. Anne-Marie kabul eder.

26 Nisan 1917'de Anne-Marie, Bayan Nancy olur. Bu bir kurtuluştur. Daha önceleri sadece bir ad, kimliksiz bir çocukken artık dolu dolu ve kabul gören bir toplumsal yaşamı olacaktır. Bir kadının uzun zamandır kocasına bağımlı yaşıyor olması gereken yaşta o babasına bağımlı yaşıyordu. Bu gelişme çok önemlidir.

Sartre, bunun Anne-Marie açısından bir aşk evliliği olmadığında ısrar edecektir. İşin bu yanı kuşkuludur. Annesi ve üvey babası elbette gelip geçici duygular yaşayacak yaşta değillerdir. Anne-Marie otuz beş yaşındadır, Joseph, kırk üç. Bir araya gelmeleri elbette maddesel, simgesel ve toplumsal yararlarının gerçekçi bir biçimde ölçülüp biçilmesi üzerine kuruludur. Ama bu hiçbir bakımdan aşkın

dışlanması anlamına gelmez. Dönemin geleneklerinin, eş olarak daha genç bir kadını seçmesine izin verdiği, hattâ yüreklendirdiği Joseph Mancy'nin Anne-Marie'ye evlenme teklif etmesi onun genç kadına karşı eskisi kadar derin duygular beslediğini kanıtlıyor. Kuşkusuz toplumsal düzen anlayışıyla daha bir güdülenmiş olan Anne-Marie'nin evet cevabı, duygusal bir ilişkiyi hiçbir biçimde dışlamaz. Sartre bu kez de annesinin kendisinden başka bir erkeği sevmiş olması düşüncesini kabul edemez ve kendi isteğini kesin bir gerçeklik olarak görür.

Her ne olursa olsun bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Mancy'ler uyumlu olduğu kadar rahat bir yaşam sürecekler, karşılıklı görevlerini yerine getirecekler ve ayrılmayacaklardır: Burjuva bir toplumda önemli olan budur. Buna karşılık geleneklerinin XIX. yüzyıla ait olduğu, çocuğa dönemini tamamlamış bir yaşam biçimi örneği verecekleri apaçık ortadadır.

Çift, IX. bölgede Condorcet sokağına yerleşir. Poulou'nun okul yılı başlamış olduğu için onu ev değiştirmeye zorlamak istemezler. Çocuk geçici olarak anneanne ve büyükbabasının evinde kalır.

Annesinin gidişi Poulou'yu altüst eder. Son derece iyi niyetli olan Anne-Marie, evlenmesini isteyip istemediğini Poulou'ya sormuştur. "Benimle çok nazik konuşuyordu, bir büyükmüşüm gibi konuşuyordu, o zaman evet dedim ama bu kesinlikle gerçek düşüncem değildi, aslında her şeyin bittiğini düşünüyordum."[1]

Delaunay-Belleville fabrikalarının, gemi ve araba yaptıkları La Rochelle şantiyeleri için bir müdüre gereksinimi vardır. Görev Mancy'ye verilir. Mancy yaz sonunda karısı ile birlikte Paris'ten ayrılır. Göreve başlayış, toplum içindeki konumu yükselen bir patronun orununa uygun bir daire arayışı, onu dayayıp döşeme, günlük yaşamın düzenlenmesinin ardından Mancy'ler sonbaharda Carnot caddesinde çok rahat bir eve yerleşirler, kısa bir süre sonra Saint-Louis sokağında da yine o kadar rahat başka bir eve taşınırlar. Jean-Paul'ü karşılamak için her şey hazırdır. Jean-Paul anneanne ve büyükbabasını, Le Goff sokağını, Henri-IV Lisesi'ni ve dostlarını terk eder. Kendini hiçbir köşesini bilmediği bir kentte, ona yabancı bir ortamda, artık tanımadığı bir ailenin içinde bulur.

Poulou boşluğa atılmıştır. Annesi büyüyü bozmuştur, ona ihanet etmiştir. Annesinin gözlerinde artık olağanüstü bir çocuğun yansımasını görmez. Bay Mancy'nin karısı bir yabancıdır. Ona kendisini sevdiğini söyleyebilir ama bunun yararı yoktur, hain kadının artık tümüyle kendisine ait olmadığını bilir. Yazdık-

1) John Gerassi tarafından alıntılanmıştır, *a.g.y.*, s. 87.

larını annesine gösterdiğinde, "Güzel, iyi bulmuşsun,"[2] der ama gerçekten böyle mi düşünmektedir? Artık hiçbir şeyden emin olamaz. Koşulsuz hayranlık zamanı geçmiştir.

Bir olay, yüzüstü bırakılmışlık duygusu içinde olmasını haklı çıkarır. Bir akşam Poulou üvey babasına küstahça bir şey söyler. Annesi ona bir tokat atar: "Bu hayatımda yediğim son tokat oldu."[3] Eğitimin doğal gereği yediği daha öncekiler unutulmuştur. Bu, unutulmaz. "Her şey bitmişti," diye yineler Sartre. "Eskiden tümüyle bana aitti. Şimdi seçmek zorunda kalınca bana karşı oldu. Ben bir yabancı olmuştum. Artık kendi evimde değildim."[4] Büyüsü bozulmuş bir dünyanın ortasında son bağ da kopmuştu. Annesi ona Poulou demeyi sürdürecektir. Ama Poulou ölmüştür. Bundan sonra adı Jean-Paul'dür, yaşadığı yer de cehenneme benzer.

La Rochelle'deki yaşam kötü başlar, felaketle sona erer. Sartre her zaman bu yılların hayatının en kötü yılları olduğunu söyleyecek ve anımsamaktan nefret edecektir. Karşı karşıya kaldığı dramın şiddeti ve derinliği daha önceki öyküsüne bağlıdır. Aile çevresi onu gerçek dünyadan uzak tutmuştur. Babanın hiç mevcut olmayışı onun direnme şiddetini ve yeteneğini ölçmesine fırsat vermemiştir. Her şey her zaman onun keyfine göre olmuştur. Birden, çocukluktan çıktığı anda dünya karşısında yapayalnız kalır. Gerçeklik ilkesi tüm katılığıyla kendini kabul ettirir. Hiçbir şey onu bu şoka hazırlamamıştır ve o bunu bir lanet gibi görür.

Zor bir ortak yaşam başlar. "Üvey babamla olan yaşamıma gelince, çok iyi bir adamdı, kusursuzdu."[5] Şurası açık gibi: Sartre'ı, üvey babasını kınamakla suçlayamayacağız. Ama kendi psikanalizini yapar. Barikatların üstüne çıkıp, "Mancy'yi öldürmek gerek," diye bağıramayacağını bilir. Baudelaire'in yaşamöyküsü yazarı, on iki yaşındayken kendi General Aupick'ini* bulduğunu belirtmek istemez. Ama olan da budur.

Yaşamında dayanamadığı bir olay vardı: Annesinin ikinci evliliği. Bu konuda konuşmadan duramıyordu ve korkunç mantığı bunu hep şöyle özetliyordu: "İn-

---

2) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 186.
3) *Sartre, un film réalisé par Alexandre Astruc et Michel Contat*, *a.g.y.*, s. 16.
4) John Gerassi, *a.g.y.* s. 91.
5) *Sartre, un film*, *a.g.y.*, s. 16.
* General Aupick: Baudelaire'in üvey babası. –çn

sanın bir oğlu varsa –ima edilen, 'benim gibi bir oğlu'dur– bir daha evlenmez."

Bu ani kopuş ve bunun sonucu olan acı onu birden kişisel varoluşa götürür. Daha çok kısa bir süre önce annesi ile oluşturduğu ikilinin tam ve derin yaşamı ile dopdoluydu. Bu yaşam onu tek başına ve ne yapacağını bilmez halde bırakarak bir dalga gibi çekilmiş, o da savunmasız kalmıştı. Tek olduğunu, varlığının ona bedava verildiğini utanç içinde keşfeder. Dışlanmış olmaktan duyduğu öfkeye derin bir gözden düşmüş olma duygusu da karışmıştır.[6]

Sartre annesinin ikinci evliliği konusundan pek söz etmez. Bu ayrıntı bir yana bırakılırsa, yaptığı genç Baudelaire portresi onun La Rochelle'de geçirdiği krizi tam olarak betimler. Anne sevgisinin kayboluşu, katılık, utanç ve terk edilmişlik duygusu, bir yandan da kendi tekliğini ve farklılığını keşfetme: İşte La Rochelle'de geçirdiği üç yılın öyküsü.

Bu sürece, onu yeni yaşamına sürüklemiş olan davetsiz misafir Joseph Mancy'nın görüntüsü egemendir. Sartre, "Aptalın biri,"[7] diye kestirip atar. Üvey babasını tüm varlığıyla reddetmektedir. "Onu sevmiyordum. Onun beni sevdiğine de inanmıyordum. Görevini, bir burjuva olarak görevini yapıyordu."[8] Mancy bu görevi çok iyi yerine getirmektedir. Evlenirken Anne-Marie ondan oğlunun vasisi olmasını istemişti çünkü Joseph Sartre bu görevi ihmal ediyordu. Mancy bu işi büyük bir özenle yapar. Jean-Paul'ün babaannesinin 1919'da ölümünden sonra vasisi olduğu çocuğun çıkarlarını onun miras haklarını tanımaya pek hevesli görünmeyen amcasına ve halasına karşı büyük bir titizlikle savunur. Mancy sadece Jean-Paul kendi oğluymuş gibi davranmakla kalmaz, bunu hukuk ve yönetimin çarklarının nasıl döndüğünü bilen biri olarak büyük bir beceriyle yapar.

Mancy aynı zamanda bir bilgindir ve Karl'ın küçümsediği sanayi uygarlığının içindedir. Jean-Paul'ü de o dünyaya sokmaya çalışır. Akşamları ona sabırla matematik, fizik ya da geometri çalıştırır. Ama pek başarılı olmaz: Öğrenci bunlarla ilgilenmez. Kültür ufku Schweitzer'lerin ufkudur, oradan çıkmayacaktır. Bilim ve teknik dünyası ona yabancıdır ve öyle de kalacaktır. Bu dünyayı varoluşun belgesel nitelikteki görünümü olarak yönetim için iyi ama özde tüm anlamdan ve özgünlükten yoksun bir şey gibi görür. Mancy ve üvey oğlu farklı iki gezegende yaşarlar.

---

6) *Baudelaire*, Paris, Gallimard, 1947, s. 19 (yeniden basım, Folio, 1996).
7) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 91.
8) *A.g.y.*, s. 90.

"İlişkilerimizin tümü yanlış anlama ve nezaket üzerine kuruluydu."[9] Üvey baba karısına onun çocuğunu kendi oğlu gibi seveceğine söz vermiştir. Bu işe az çok inanarak kendini verir. Kocasına öncelik tanıdığının bilincinde olan kadın, bir tarafın çok açık çekingenliğinin öbür tarafın sabrını taşırmasından korkar. Oğluna "amca"sının çok iyi biri olduğunu, sadece onun mutluluğunu istediğini, ona karşı nazik olması gerektiğini bıktıracak denli yineler. Jean-Paul onu sevmeye ya da en azından iyi bir çocuk gibi davranmaya çaba gösterir. Akşam yemeklerinde Mancy "bir işyeri şefinin sorumlulukları ya da buna benzer konularda" konuşmaya başlar; "Ben de her zaman ona karşı çıkardım."[10] Nezaket kurallarının işlemediği de olur. Yeniyetme, ne kadar iyi yetiştirilmiş olursa olsun, çoğu zaman dik kafalı ya da küstah davranır. Ara sıra öfke krizine kapıldığını anlıyoruz. Bir koltuğu tıraş bıçağıyla kestiğini anımsar. Bu hareket elbette büyük bir suç değildir ama az da olsa bozulmuş bir havanın belirtisidir.

Mancy en kötü zamanda gelmiştir. Üvey oğluna gerçek bir baba olması için çok geç, bir dost ya da danışman olması için çok erkendir. Ancak üvey oğlunun değerini ortaya çıkarmaya yarayan bir karşıt uç işlevini görmesi için zaman uygundur. Çocuk için durum basittir: Mancy ondan annesini çalan ve dünyanın tadını kaçıran pis herifin biridir. Varlığı uğursuz bir ışıkla gerçekliği aydınlatmaya yeter. Onun yanında yaşamak "La Rochelle'in bu iğrenç Protestan ortamına,"[11] çok sıradan insanların, küçük övüngenliklerin, küçük bayağılıkların içine gömülmektir. Anlamsızlığın, kendinden yoksunluğun içinde yaşamaktır. Mancy bu dünyada nefret edilecek her şeyin son derece iyi bir simgesidir. "Öyle ki, kendisine karşı yazı yazdığım insan hep oydu. Hayatım boyunca; ve yazma olgusu hep ona karşıydı."[12] Sartre biraz abartıyor. Daha pek çok başka neden için yazmıştır. Ama şurası da bir gerçek ki yazma, ilişkilerinin başından başlayarak, onun üvey babasından farklılaşmasını sağlar. Yazma sayesinde ona benzeme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaz. Yazma onun burjuvalaşmasma karşı bir güvencedir.

Jean-Paul'ün zihninde, bu nefret edilecek insan, günlük yaşam atmosferi ve koşulları dışında da derinden derine etkili olur. Babanın yokluğu onda bir boşluk, kafasında kistleşmiş bir tür yoğun hiçlik oluşturmuştur. Çocukluğundan beri peşini bırakmayan fazlalık olma duygusu bu eksikliği yansıtır: "Bir baba bana

---

9) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots"*, *a.g.y.*, s. 420.
10) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie*, Paris, Seuil, 1974, s. 290.
11) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 95.
12) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 186.

birtakım kalıcı inatlar edindirebilirdi; kendi kaprislerini benim ilkelerim, cahilliğini benim bilgim, kendi hıncını benim gururum, kendi tuhaf meraklarını benim yasam haline getirerek içime yerleşebilirdi"; ama o bu rahattan yoksun kalmıştır. "Hiç adam yerine konulmadığımı keşfediyor, bu düzenli dünyada alışılmamış varlığımdan utanç duyuyordum."[13] Anne-Marie'nin onu terk ettiği anda bu izlenim her zamankinden daha belirgin hale gelir. Fazlalık olan çocuğun aklanmaya gereksinimi vardır. Ruhunun derinliklerinde hiç kimse bir şey söylemez. On iki yaşında henüz beyaz bir sayfadır. "Üstbenim yok," der *Sözcükler*'de.[14] Bu, kuşkusuz aşırı bir söz. Ama çocukluğunun ve gençliğinin kalıcı izlenimini dile getirir, "herhangi bir yerde, herhangi bir biçimde"[15] doğmuş olma, kararlılığa sahip olmama, biçimsiz ve belirsiz bir özden yapılmış olma izlenimi.

Bu açıdan, hayatına Mancy'nin zorla girmesinin değerli olduğu görünüyor. Bu durum Jean-Paul'e babasının yokluğuna karşı –o boşluğu doldurmak gibi değil, ondan kaçmak gibi– tepki gösterme olanağını veriyor. Yine bu durum, ona, genelde babalara herhangi bir yasallık tanımamanın duygusal yollarını gösteriyor. Mancy nefret edilecek biri midir? Bunun önemi yok. Tüm babalar böyledir. Bu sadece bir şeyi kanıtlar: Yetim olmak bir şanstır. Nedeni artık anlaşılmıştır: Babalar sadece oğullarını bozan ya da onları şu zavallı Flaubert gibi budalalar haline getiren yararsız, hattâ zararlı varlıklardır. "İyi baba yoktur, bu bir kuraldır."[16] Bir insan tek başına doğar ve ölür. Baba olsa olsa insanı üretendir. Bu da bol bol yeter. Baba imgesine gerek yoktur, üstbene gerek yoktur. Mancy sayesinde babalar sonsuza kadar pis herifler olacaktır. Mancy bir burjuva olduğuna göre babalar ayrıca burjuvadırlar. Sartre için bu iki terim birbirine karışır.

Okulda da işler evdekinden daha iyi gitmez. Jean-Paul erkek lisesinde dördüncü sınıfa Latince-Yunanca bölümüne kaydolmuştur. Okulda aldığı notlar Henri-IV Lisesi'nde son aylarda aldıkları gibidir. Birinci yıl ortanın altındadır, sonra daha önceki düzeye gelir. Jean-Paul üçüncü sınıfı Fransızca kompozisyon ve Latinceden birinci olarak bitirir, üvey babasının verdiği dersler sanki sonunda kafasında yer etmiş gibi matematikte de ikinci olur. İkinci sınıfın sonunda Latinceden Fransızcaya, Fransızcadan Latinceye çeviri derslerinde birinci olur ama

13) *Les Mots, a.g.y*, s. 73.
14) *A.g.y.*, s. 19.
15) *A.g.y.*, s. 157-158.
16) *A.g.y.*

Fransızca kompozisyonda ikincilikle yetinir. Fen derslerinde artık başarılı değildir. Almanca ve İngilizcede de ikinci olur. Sartre her zaman iyi anlayan ve çabuk öğrenen iyi bir öğrencidir. En çok sevdiği alanlar değişmez.

Buna karşılık arkadaşlarıyla olan ilişkileri karabasan gibidir. Ortak hiçbir noktasının olmadığı çocukların arasında kalmıştır. Bunların çoğu kırsal kesimden, ticaret dünyasından ya da seçkin Protestan burjuvazisinden gelmektedir. Ekonomik durumları ortalama ve üstüdür, bunların arasında en zenginlerle en yoksullara rastlanmaz çünkü Katolik aristokrasiden olan çocuklar papazların yönettiği okullara gönderilir; halktan gelenlerse çıraklığa verilir. La Rochelle toplumu çok açık biçimde bölümlere ayrılmıştır. Burada insanlar kendi sınıflarındakilerle görüşürler, aynı sınıftan olmayanlara ve yabancılara –yani kente yabancılara– kötü gözle bakılır. Çocuklar anne babalarının önyargılarını benimserler: Birbirlerini içinde bulundukları sınıflara, loncalara ve gruplara göre değerlendirir, durmadan birbirlerine saldırır, kavga ederler. Savaş, yaşamı karmaşık hale getirmiştir. İçlerinden çoğunun cephede babası ya da ağabeyi vardır. Anneleri işe gider ya da çocukların kılık kıyafetlerini düşünmekten başka kaygıları vardır. Ayrıca kendi kendilerine bırakılmışlıklarının, duydukları öykülerin ve Amerikan askerlerinin varlığının –kentin kapılarında bir üs vardır– yönlendirdiği bu çocuklar sert, saldırgan ve kavgaya hazır görünürler.

Jean-Paul hemen dışlanır. Parisli çocuk konuşması yapmacık bulunur, giyişi bolluk içinde yüzdüğünü ve kentli olduğunu belli eder. Ödevlerinde çok iyidir, bazı öğretmenler onu severler. Yeni sınıf arkadaşlarından kötü eğitilmiş olanlar için bu ondan nefret etmelerinin haklı nedenlerini oluşturur. "La Rochelle'in küçük 'bıçkınları' tarafından dördüncü sınıfta sert bir biçimde hırpalandım ve dövüldüm. İki yıl boyunca günah keçisiydim."[17]

Yeni gelenin tek bir düşü vardır, sınıfa kabul edilmek ve onlarla kaynaşmak. Bay Loosdregt adında, sürekli ve ustaca düzenlenmiş alaycı gösterilerin kurbanı bir Fransızca öğretmeni vardır. Jean-Paul sınıfın tembellerinin ortak çılgınlığına uymaya çalışır. Ama içi elvermez. Arkadaşları iyi çocuğun kokusunu alırlar. Onların suyuna gitmesi ara sıra onlarda sevgi uyandırabilir ama aralarından biri olmasına yetmez. "Onlarla bütünleşebilmek için elimden gelen her şeyi yaptım. Dövüştüm ama çoğu zaman onlar beni dövdü."[18]

---

17) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 177-178.
18) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 94-95.

Başka bir strateji geliştirir. Öyküler uydurur, yalan söyler, çalım satar. Arkadaşlarını özellikle onların ilgi alanlarında, "kadınlar" konusunda alt ederek şaşırtmaya çalışır. Her biri kendisinin bir sevgilisi olduğunu ve onunla olabildiğince güzel ve şehvetli anlar geçirdiğini söyler. Jean-Paul onlarla yarışmaya girmiştir. Paris'te bir yosma ile olduğunu, öğleden sonralarını onunla bir randevuevinde geçirdiğini anlatır. Palavrasını biraz desteklemek için hizmetçiye bir mektup yazdırır, bu mektupta kız çılgınca sevişmelerini özlediğini söylemektedir. Kâğıdı sınıfta elde ele dolaştırır fakat bu numarasını bir arkadaşına anlatma aptallığını gösterir: "Bu, bütün sınıfa yayıldı ve o andan sonra ben gerçekten Parisli oldum, yani yalanlar uyduran, gülünç şeyler anlatan, hattâ gülünç duyguları olan biriydim. O anda çok yalnız kaldım."[19]

Her gün kızlarla erkeklerin toplandığı bir yer olan Mail'de zavallı çocuk yalnızlığının ne boyutta olduğunu görür. "En iyi arkadaşlarımın önünden geçiyor ve onları görmemiş gibi davranıyordum, böylece onlara beni çağırmaları için fırsat veriyordum (...) ama çağırmıyorlardı. O zaman yeniden onların önünden geçmek için koşarak bir tur atıyor ve hep bana seslenmeleri için onlara yeni bir fırsat veriyordum. İçlerinden birinin, 'Hey budala, ne diye on beş dakikadır çevremizde dolanıp duruyorsun?' demesine kadar bu durum böylece sürüyordu."[20]

Küçük La Rochelle'lilerle ilişki ona yeni bir düş kırıklığı hazırlar. "Kafalarında her şeyden önce cinsellik olan utanmazlar, hödükler, serseriler"[21] onu varlığından tümden habersiz olduğu ahlaksal bir evrene sokarlar. Onun için aşk cinsellik dışı bir şeydir. Beş yıl sonra yazdığı ve bugüne kalmış ilk romanı olan *Jésus la Chouette*'te ona bir ağabey gibi benzeyen bir anlatıcı La Rochelle'e ilk gelişini ve aşk düşlerini hikâye eder. "Öpebileceğim temiz bir yüz istiyordum. Bir kadınla yapmayı düşlediğim tek şey, bir kız kardeşim olsaydı ona yapacağım gibi içinde kötülük barındırmayan bir şeydi."[22] Toplumu tanımamanın sıkıntısını çeken Jean-Paul arkadaşlarının düzeyine inmeye, düşüncelerini yoldan çıkarmaya çalışır. Parisli "yosma" öyküsü bu düşünceden ortaya çıkar. Bir gün saygı görme başarısına erişir: "Ar damarı çatlamış biri gibi, yani bir kadınla bir erkek arasında ne olup bittiğini bilen biri gibi kabul edildim, çünkü banyodan çıkan

---

19) *Sartre, un film*, a.g.y., s. 19.
20) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 573-574.
21) A.g.y., s. 82.
22) *Ecrits de jeunesse*, Michel Contat ve Michel Rybalka tarafından yayına hazırlanmış, Paris, Gallimard, 1990, s. 102.

bir erkek resmi yapmış ve onun kıllarını da resimde göstermiştim."[23] O hızla annesine oğlancılık sözcüğünün ne olduğunu sorar. Annesi dayak, diye yanıt verir, sonra da olayı kocasına anlatır.

Yeniyetme Sartre, yetişkinlerin ve Mancy'nin çatık kaşlı ahlakının gizli tuttuğu şeyleri keşfetmeye başlar. Ama kesin olmayan bilginin, ne kadar iç gıcıklayıcı olursa olsun, başarısı kesin değildir. Her gün karşılaştığı palavracılar fırsat çıktığında kendi yaşlarındaki kızlarla el ele gezinirken o hiçbir şey yapamaz. Mancy küçük kızlarla tüm ilişkiyi hemen hemen olanaksız kılmıştır. Bir liselinin başka liselilerle arkadaşlık etmesi gerektiğini düşünmektedir, bu böyle olacaktır. Aile çevresinde kız kardeşi olan bir arkadaşı yoktur. Adeta bir çöl. "Sadece annemin iki üç arkadaşına karşı belli belirsiz duygular besledim."[24]

Bu bağlamda "gemiler için araç gereç satıcısının kızı"[25] Lisette (ya da Gisèle: Sartre adı pek iyi anımsamıyor) Joiris ile ilişkisindeki aksilik olabildiğince hissediliyor. Kızın güzel gözlerini ona çevirmesini çok ister ama bunun için ne yapması gerektiğini bilmez. Konuyu arkadaşlarına açar, onlar da şansının çok yüksek olduğunu, filanca gün filanca saatte Mail'de onun yanına gitmesini öğütlerler: Kıza haber vereceklerdir. Kızın çevresinde birçok erkek varken acemi çapkın yanlarına gider. Grubun çevresinde beceriksizce dolaşır, bu durum kız aralarından çıkıp bisikletine bininceye dek sürer. Kızı izler ama bir şey söylemeye cesaret edemez. Hiçbir şey olmaz. Ertesi gün aynı oyun sürer. Jean-Paul yaklaştığı anda kız yüksek sesle arkadaşlarının yanında, "gözlüklü ve kocaman şapkalı koca budala"nın[26] kim olduğunu sorar. Başka bir anlatıda Sartre daha çiğ bir seslenmeyi anımsar: "Bu şaşkaloz herif de kim?"[27] Hakaret hedefi tam ortasından vurur. Jean-Paul, daha önce kendisine bol keseden verilmiş sevgiyi kazanmanın kolay olmadığını keşfeder. Buna ek bir başka aşağılanma da başka erkek çocukların, hattâ budala olanların, onun erişemeyeceği başarılarını anlatmalarıdır. Artık Sartre o hanımların yeğlediği erkek değildir. Son sürgü de çekilmiştir: Eski yaşamından hiçbir şey kalmamıştır.

Hepsi bu değildir. Küçük Lisette ile serüveni bir ilk sahne olarak sonsuza dek belleğine yerleşir. Kız onun bir sakatlığı olduğunu korkunç bir anda yüzüne vur-

---

23) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 95.
24) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 372.
25) *A.g.y.*, s. 373.
26) *A.g.y.*
27) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 97.

muştur. "Çirkinliğim bana kadınlar tarafından açıklanmıştı."[28] Iraksak şaşılığı ve gözlükleri, son derece kalın dudaklarına ve en kısa boylulardan daha kısa boyuna eklenince gerçek ortaya çıkar: Baştan çıkarmak için dış görünüşünün çekiciliğine asla güvenemeyecektir. Sartre, çirkinliği olgusunu bir tür beğenilme merakı ile vurgular. Çirkin sıfatını abartmamalıyız. Jean-Paul itici biri değildir. Ama bu olay ona, üzerinde bir talihsizliğin gezinmekte olduğunu gösterir. Doğuştan gelen bir mutsuzlukla iyi geçinmek zorundadır.

Elbette kendini göstermeyi bilir. Yaptığı keşif tüm kazanımların sözden geçmesi gerektiği duygusunu ortaya çıkarır ve doğrular. "Bu, bir kez daha, yaratı ile aşk arasındaki uyumu kavramaktı."[29] Ama o sırada hiçbir şey ona düşünü somutlaştırma olanağı vermez. Bir erkek dünyasının içine gömülmüş olan Jean-Paul'ün sözünü yönelteceği kimse yoktur, kimse bunları duyamaz, kabul edemez ve ona var olduğunun kanıtını veremez. Çirkinliğinin onu yalnızlığa mahkum ettiği olgusuna katlanmak zorundadır.

Daha kötüsü işin içine Mancy de karışır. "Tam o sırada üvey babam beni kızgın demirle dağlayacak gibi bir söz etti: 'O da benim gibi,' dedi beni göstererek, 'kadınlarla nasıl konuşmak gerektiğini asla öğrenemeyecek.'"[30] Bundan daha acımasız bir aşağılanma düşünülemez. Üvey babası ile özdeşleşmiş, çirkinlik ve başarısızlık görüntüsüne hapsedilmiş Jean-Paul'e ancak felaketin büyüklüğünü hesaplamak kalır. Tüm çıkışlar kapanmıştır. "O andan itibaren benim için en büyük iş sevmek ve sevilmekti. Özellikle de sevilmek."[31]

Neyse ki, tatil günleri vardır. Perşembe ve pazar günleri küçük Sartre sonunda kendi başına kalabilir. Sabahtan akşama dek okur. Tüm Ponson du Terail elden geçer. Kitabın gerçeğin merkezi olduğuna iyice inanır. Yaşamın diğer alanları, bunun tersine, ona az çok küçük gölge-olaylar gibi görünür. "Onları çok büyük gerçekler gibi görmüyordum çünkü içinde mutsuz olduğum bir dünyaydı."[32] Bir okuma odasına ve belediye kitaplığına üye olur, oradan okumak için *Rocambole* dışında Gustave Aymard'ın serüven öykülerini ya da Claude Farrère'in romanlarını alır. Annesi ve üvey babası okuma konusunda katı değillerdir.

---

28) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 394.
29) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 508.
30) *A.g.y.*, s. 509.
31) *A.g.y.*, s. 508.
32) *Sartre, un film*, *a.g.y*, s. 24.

"Yasak yoktu, hiçbir yasak yoktu."[33] Sadece bir kez, o da Henri Barbusse'ün *L'Enfer*'ine gömüldüğünü fark ettiklerinde tepki gösterirler: Bir adam otel odasından insanların yaşamını gözlemektedir. Çocuk bundan pek fazla bir şey anlamaz ama imge onu etkiler. Bunu hep anımsayacaktır.

Jean-Paul hayatında ilk kez, yazmanın çalışma alanlarının en soylusu ve en saygını olarak düşünülmediği bir ortamın içinde kendisini bulmaktadır. Mancy için edebiyat oturaklı insanların işidir, ilkokul çocuklarının değil. Okulda öğrencilere yazı cezası verilir. Yazmak her zamankinden daha çok tek başına yapılan bir çalışmadır. "Bir gün arkadaşlarıma öykülerimden birini gösterdiğimi anımsıyorum. Öykü şu sözlerle başlıyordu: 'Bu gerçek öykünün kahramanı...' Bu 'gerçek öykü' onları katıla katıla güldürdü. 'Ama senin öykün düzmece. Neden onun gerçek olduğunu söylüyorsun?'"[34] Tüm duygudaşlık ortadan kalkınca küçük yazara artık ürettiklerini kendine saklamaktan başka yapacak bir şey kalmaz.

La Rochelle'de yazdıklarından hiçbir şey kalmaz. "On dört-on beş yaşıma kadar başka yapıtları taklit ettim, taklit etmediğimde de küçük gazetelerden eski öyküleri ve serüvenleri karıştırdım."[35] Dördüncü sınıfta, çocukluğunda yaptıklarını ilk hızıyla sürdürür ve görünüşe bakılırsa birkaç çok etkileyici kahramanlık öyküsü ortaya çıkarır. Üçüncü ve ikinci sınıflarda artık pek yazmaz. Hattâ iyi bir mesleğin kendisini mutlu edebileceğini, yazma düşüncesinden vazgeçmek gerektiğini düşünür. Bunlar, kısa süren ve işe yaramaz kuruntulardır. Büyümektedir, olan bu.

Sınıf arkadaşlarıyla şehir tiyatrosuna gider. Operetler ona coşku verir. Operet yazmaya kalkar. Salonda başköşede bulunan kuyruklu piyanoda La Rochelle'e geldiğinden beri düzenli olarak çalmaktadır. En sevdiği parça, Offenbach'ın *La Grande-Duchesse de Gerolstein* operetinden aryalardır. Az çok felaket havası taşıyan müzik temleri ve librettolardan etkilenerek, bir yandan da Latince alıntılar doldurarak, peş peşe sahneler, oyuncuklar yazar. "Kahramanının adı Horatius Coquelès olan bir tane vardı. Bir başkasında da kahraman Mucius Scaevola idi. Hattâ bunun iki dizesini anımsıyorum: 'Ben Mucius'um, Mucius Scaevola/Ben Mucius'um, Mucius, ve işte o kadar.'"[36] Eğlendirmek ister ama, ne yazık ki, seyircileri artık Luxembourg bahçesinde kendisini seyreden küçük hanımlar değildir.

---

33) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 246.
34) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 95.
35) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 166.
36) *Les Temps modernes*, no. 531-533, *Témoins de Sartre*, s. 874.

Fakat aşı tutmuştur. Dramatik bölümler ve oyun kişileri tasarlamak, onları sahneye koymak, onlara can vermek: Çocuğun karşısındakini kendine bağlamak için yaptıkları, derine inilirse, bir alıştırma ve bir oyalanmadır. Artık Jean-Paul'ün istediği, kitaplarda rastladığı sahneleri sihirli bir çerçevede yeniden yaşamak değil, ilginç bulduğu görüntü ve konuların bütününü uyumlu bir biçim altında toplamaktır. İşleme derecesi yükselir. Yazınsal yaratının en tembel ve en yoksul düzeyinde, parodi düzeyinde kalınır ama fakat tam bir öykünmeden de söz edilemez.

Bu tür yaratılarının hafifliğine bakıp yanlış bir izlenim edinmemeli. Jean-Paul'ün ruh durumu, tasaları, düşleri hâlâ bırakılmışlığın, mutsuzluğun etkisi altındadır. Griseldis'in öyküsünü döne döne okumaktadır: Öyküdeki o kadın* gibi yazar da horgörülmekte, herkes tarafından yadsınmaktadır. Fakat soyluluğu sonunda kabul edilecektir. Yeniyetme Sartre da, Griseldis gibi, onurun gösterdiği yoldan gider ve o, "yaratılanın yalnız bırakılması"[37] karşısında, yaratanın yalnızlığını seçer. Sartre, *Sözcükler* adlı kitabında bu kararını çocukluğuna verir. Poulou, kuşkusuz, başkaları gibi olmadığı, hattâ onlardan daha değerli olduğu hissini daha önce duymuştur. Fakat bunun bir kesinlik kıvamı alması için, onun kendisini çağdaşlarından ayıran uzaklığı ölçmesi gerekiyordu. "Gurur, gurur adını aldı, on iki yaşımdan sonra ve herhangi bir ada sahip olmadığı bir ilk yaşamdan sonra kendini gurur olarak hissetti."[38]

Biletsiz yolcu dünyanın soğuk olduğunu anlamıştır. Artık, aile içi sevgi belirtilerini ve genel olarak, her türlü sevgi gösterisini, bir yalan olarak kabul etmektedir. "O mutlu ayılıp bayılmalardan nefret eder oldum."[39] Yalnız bırakılmış çocuk, kendisini kaldırıp atmış olan dünyaya zerre kadar güvenmez. O, Sartre, kendisini yok saymakla yanıldığını o dünyaya bir gün gösterecektir: Sekiz yaşında olduğu gibi, on yaşında olduğu gibi, onu bekleyen şey, şöhrettir. "On dört yaşımdayken (...) on satır yazsam, çok büyük bir iş yapmışım gibi gelirdi."[40] Günün birinde, başkalarının gözünde bir değer taşıyacaktır. Bundan emin olmak, kendisini umursamayanları umursamamak olanağını vermektedir ona. Elbette, kendisini sevmelerini ister ama, bunun için alçalması da söz konusu olamaz. "Tüm yaşamımca bana gelmelerini bekledim, hiçbir zaman ilk adımı ben atma-

* Boccacio'nun *Decamerone*'sinden (1348 sonrası) başlayarak çeşitli yapıtlarda karşılaşılan bir kadın. –çn

37) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 94.
38) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 328.
39) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 94.
40) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 520.

dım; ben aranmak isterim."[41] Gurur ve narsisizm at başı gider. Jean-Paul fotoğraf çektirmeye bayılmaktadır. Başında defne yapraklarından bir taçla poz verir ve fotoğrafçının en iyi görünümünü yakalayıp çekmesine dikkat eder.

Tek başına kahramanlık yolunu seçtiği için, çok açıktır ki, herhangi bir kimsenin yardımını da istemeyecektir. Babaya da gereksinimi yoktur, Tanrı'ya da. Bu yargı, onu birden kavramıştır. "Tanrı vardı ama, ben onunla ilgilenmiyordum. Sonra, günün birinde, La Rochelle'de, okul yolunda benimle birlikte yürüyecek olan Machado ailesinin kızlarını bekler ve geciktikleri için sabırsızlanırken bir de baktım, Tanrı'yı düşünüyorum. 'Tamam, dedim, yok işte!' Neye dayandığını hiçbir biçimde bilmesem de, bu pek kesin bir gerçeklikti. Sonra bitti. Nasıl yaşayan Tanrı'yı dert etmediysem, ölen Tanrı'yla da bir daha hiç ilgilenmedim."[42] O sırada on iki yaşındadır. Sorun, bir daha ortaya konulmamak üzere çözümlenmiştir. Yalnız olmak gerekiyorsa, kesin biçimde yalnız olmak daha iyidir. Bir varlık birtakım inançlarla ya da kalıp törenlerle meydana getirilmez. O işi yapmak için bir hayale güvenmek uygun düşmez.

Şiddet ve yalnızlık, Jean-Paul'ün La Rochelle'deki yaşamının tümünü doldurmaz. "Ötekilerle benim aramda dostluk da vardı. Bana karşı gösterilen tek davranış, beni rahatsız etme biçiminde değildi; benimle konuştukları da, benim dostum oldukları da, benimle gezintiye çıktıkları da olurdu."[43] *Sözcükler*'deki çocuk bir yabanıl değildi, mutsuz yeniyetme de su katılmadık bir kurban değildir. Bir yaşamı vardır, solur, arkadaşlarının tümü ona karşı cephe oluşturmuş değildir. Birkaç tanesi hem nazik hem koruyucudur. Topluca bir arada olmadıkları yerlerde, bazıları ona nazik davranır. İyi öğrenci olmasından dolayı saygı duyan arkadaşlarının sayısı artmaktadır. Ara sıra, yazar yetenekleriyle, beceriksiz bir öğretmenin yanlışını düzeltir ya da adamı gülünç duruma düşürür, böylelikle sınıf arkadaşlarını kendi yanına çeker. Kendini rahat, hattâ mutlu hissettiği bile olur.

Fakat karşılaştığı her durumu bozan bir şey vardır. "Sarsılarak ilerleyen gençliğimde, uzun bir yılgı dönemi geçirdim. (...) yine de ara sıra sade bir mutluluk tattığım olurdu, örneğin havanın güzel olması, bir arkadaşa gitmem ya da işimden memnun olmam gibi. Bir an kendimi o duyguya kaptırırdım, sonra, birden, o hoşnutluğun içinden acılık fışkırıverirdi, kendi kendime, 'Böylesine mut-

41) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 573.
42) *A.g.y.*, s. 267.
43) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 444.

lu olmak doğal bir şey değil. Bunda bir tuzak var (...)' derdim. Tuzağı arar, ve elbette, bulurdum."[44]

Tuzak, onun kendi içindedir. Dünyanın içine düşmeye ve varlıksal konumunun yıkılışına onu hiçbir şey hazırlamamıştır. Yeni ufkunu oluşturanların tümü, kendisinin olduğunu sandığı şeyi yadsımaya, silmeye yardım eder. Elbette, dünya dönmekte, günler geçmektedir ama, onun emin olduğu şeyler hemen hemen bu kadardır. Gerisi, parmaklarının arasından kayıp gider ve yazınsal dağarında taşıdığı düşler ve umutlardan başka bir şey bırakmaz onda. Bundan ötürü, onun mutsuzluğunda saltık bir şey bulunduğu söylenebilir: Varlığı bin parçaya ayrılmıştır. Yaşamda kalabilmek için kendisini yeniden inşa etmesi gerekmektedir: "Kendime sil baştan başladım."[45]

Savaşımcı birinin düşmanla karşılaştığında göstereceği olağan tepki, kendisini mutsuzluğa gömmüş olan şeyi yadsımak olur. Jean-Paul, tüm dünyaya karşı olumsuz bir duygu besler. Le Goff sokağında pohpohlanarak oturtulduğu o seçkin yere benzer, kalabalığın o aşağılık gelgitinden uzak, günlerin kutlu bir içtenlikte akıp gideceği bir ortamda, tamamen bir "başka yerde" yaşamayı düşlemez de ne yapar?

> Acaba bendeki o kendimin kral olacağı seçilmiş toplum düşü o sıralarda mı doğdu? Sanırım. Böyle diyorum, çünkü benim için o düşün kaynağı, bilmem neden, Verlaine'in o yıllarda okuduğum *Les Uns et les autres* başlıklı bir oyunuyla ilişkili. Belki bir denklik düşüydü. Yakışıklı, zarif, zeki ve güçlü delikanlılardan ve çekici genç kızlardan oluşan bir topluluk hayal ediyordum. Ben oradaydım ve kafa gücü ve cazibeyle hüküm sürmekteydim.[46]

Verlaine'in oyunu, Watteau'nun tablolarını andırır bir bahçede, tümden olağanüstü varlıkların duygusal bir haz peşinde koştukları ve düşsel bir yer için ideal olan bir dekorda geçer. Kral yoktur: Eşitlikçilikten pek hoşlanmayan Jean-Paul, kralı oraya kendini öne çıkarmak için oturtur.

Elbette bunlar hoş birer ödünlemedir ama, gerçek olmaktan öylesine uzaktır ki, yaratıcısına ancak pek zayıf bir tatmin sağlar. Jean-Paul, yoksunluk ve doyumsuzlukları düşüne atar, ancak o düşün gerçekliğe dönüşmesi de elinden gelmez. Idealist yalınlığın, yumuşak renklerin fazlalığı onu olsa olsa tiksintiye ve

---

44) *La Reine Albemarle ou le Dernier Touriste, fragments*, Paris, Gallimard, 1991, s. 95
45) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots"*, *a.g.y.*, s. 429.
46) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 508.

umutsuzluğa götürür. *Sözcükler*'de, "Ölüm başımı döndürürdü, çünkü yaşamayı sevmezdim,"[47] der. Ya Kytheria'da* yaşayacak ya ölecek; bu, biraz da yeniyetmenin ikilemidir. Elbette Jean-Paul, birçok yeniyetmenin tersine, kendini öldürmeyi düşünmez. Fakat, her sabah okula gitmeye, orada kafasını bilgiyle doldurmaya, öğretmenlerin çapsızlıkları ve arkadaşların şiddet gösterilerine katlanmaya, sonra da eve dönüp tinsel rahatlık içinde soluksuz kalmaya yaşamak deniyorsa, yaşamayı sevmemektedir. Dünyadan kaçıp yazıya sığınmak: Bu düşte ucuz bir romantizm vardır ama bu düş Jean-Paul için kaçınılmaz bir şeydir. "Yazma tutkusu, yaşamı reddedişi gizler."[48] Bu dünya için ölü olmak, gözden yitmek, silinmek. Ünlü bir bedende yeniden doğacak ve gelecek kuşakları aydınlatacak olduğuna göre, bir yazar için bundan daha kolay ne düşünülebilir? Zaafı onun gücünü yapar, gücü de zaafını besler. Sartre her fırsatta, "Yitiren kazanır," sözünü yineleyecektir.

Fakat, dünyanın sırtı pek. Dünya acımasız, zorlu, iğrenç, kabul. Bunlar, dünyayı belirsiz bir trajedi nedeni yapmaya yeter mi? Düşünülürse, Jean-Paul başına gelmiş olan olumsuzluğa karşı olumlu davranabilir, kendini ona uydurabilirdi ya da üvey babasına karşı başkaldırabilirdi, herkes gibi yüzeysel, basit davranabilirdi. Bunların hiçbirini yapmaz. Herkes gibi yaşamayı istememek, aristokratik bir tarzda yazıyı ve kibri seçmek, yaralanmış bir ruhun kendini savunma tepkisi değildir sadece.

Jean-Paul'ün kendisiyle ve başkalarıyla olan ilişkileri çetin ilişkilerdir. Dünyaya atıldığı anda, varlığından zaten kuşkulandığı, arada şöyle bir rastlayıverdiği, fakat hakkında hemen hiçbir şey bilmediği tedirgin edici bir varlık ortaya çıkmıştır. Bu, Öteki'dir, bilinmeyendir, sokaktaki adamdır, tezgahının arkasındaki satıcıdır.

Jésus la Chouette'teki anlatıcı, La Rochelle'e geldiği sırada, kendi kişiliğinin şaşırtıcı bir niteliğini betimler: İnsanların özel yaşamlarına sokulmaya dayanamamaktadır. Örneğin, satıcı kadının bir müşteriyle konuşmakta olduğunu görürse, o dükkana girmeyi göze alamaz. "Buna karşın içeri girersem, dükkanda kaldığım sürece, o konuşan kişilerin öfkeli ya da horgören bakışları üzerimdeymiş gibi ge-

---

47) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 157.

* Kytheria, üzerinde Aphrodite'ye adanmış bir ilkçağ tapınağı bulunan Akdeniz adası. Watteau'nun *Kytheria'ya hacca gidiş* (L'Embarquement à l'île de Cythère, 1717) tablosuna gönderme. –çn

48) *A.g.y.*, s. 156.

lirdi. Yüzümü kıpkırmızı yapan, yanaklarımı tutuşturan o utançtan kaçınmak için (...) dükkana girmeden önce içerinin boşalmasını beklerdim. Eşiğini aşma cesaretini buluncaya kadar berber dükkanının önünde bir saat beklediğim olmuştur."[49] O derecede ki, annesi oğlunu alışverişe göndermeyi artık göze alamaz.

Yazar, hiç kuşkusuz, bununla kendi portresini çizmektedir. Sartre için, ötekinin ve kendi'nin keşfi, bakışının duyumuyla ve o bakışın neden olduğu utançla başlar. Onun Baudelaire'i, gördüğümüz gibi, utancın içinde varlığının bilincine varıyordu. Sartre bu hastalıklı işleyişi Jean Genet'nin biyografisinde ayrıntılarıyla verir: "Cenneti tanıdı ve onu yitirdi; çocuktu, çocukluğundan kovuldu";[50] bu, bir anda olmuştur: Hırsızlık yapıyordu, biri onu gördü; "çocuk Genet'nin utancı ona sonsuzluğun kapısını açar: O, hırsızdır."[51] On bir yaşında, üçüncü kişilerin bakışıyla sonsuza dek tanımlanmıştır. Sartre'a gelince, o, ötekinin varlığının bilincine vardığı ve içebakış bilincine kendini açtığı gün on iki yaşındadır: Öteki beni görüyor, ben onu görüyorum, şu halde aynı kişi değiliz. O, odur; ben, benim. Bu deneyim, empati kipinde gerçekleşebilirdi ama, öyle olmamıştır. Utancın içinde gerçekleşir ve utanç, hemen kendi antikorunu salgılar, yani kibir ve gururu. Çeyrek yüzyıl sonra, *Varlık ve Hiçlik* bu anın anısını yansıtır. "Başkasının bakışını ve o bakışın ucundaki beni bana gösteren utanç ya da gururdur."[52]

Bu duygu ya da, daha doğrusu, bu duyum rastlantıyla ortaya çıkmış değildir. Çocuğu küçüklük yıllarının sihirli çemberinin dışına atan olayla çakışır. "Utanç, cennetten kovuluş duygusudur; şu ya da bu yanlışı yaptığımdan ötürü değil, sadece dünyanın içine, şey'ler arasına düşmem ve olduğum şey olmam için başkasının aracılığına gereksinim duymam yüzünden."[53] Daha önce kendisi ve başkaları için doğrudan vardı. Şimdi ise, var olduğu görmektedir: Öteki'nin bakışı bir ceza gibi ensesine dikilmiştir ve ona geçmiş zamanın cennetinden kovulduğunu her an anımsatır. "Benim cennetten kovuluşum, Öteki'nin varoluşudur."[54] *Huis clos*'da [*Gizli Oturum*] şöyle diyecektir: "Cehennem, Ötekilerdir."

Peki, utanma niçin? Sonra, aşkı da acımayı da tanımaz gibi görünen şu korkunç Öteki kimdir? Bu iki soru birbirine bağlıdır. Jean-Paul, dünyaya dalınca,

---

49) *Écrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 61.
50) *Saint Genet, comédien et martyr*, Paris, Gallimard, 1952, s. 9.
51) *A.g.y.*, s. 27.
52) *L'Être et le Néant, Essai d'ontologie phénoménologique*, Paris, Gallimard, 1943, yeni basım 1995 (Tel), s. 301.
53) *A.g.y.*, s. 328.
54) *A.g.y.*, s. 302.

kendisinin çıplak olduğunu görür. Gerekli değildir, dünyada bulunuşu için haklı bir neden gösterilmemiştir; varlık nedeni yoktur, tam anlamıyla. Ölü gibidir. Oysa ötekilerin, aile kozasının basit bir uzantısı olmadıklarını artık bilmez değildir. Bilir ki, onlar onu, onun onları gördüğü gibi görmektedirler. Peki, ne görürler? Yararsız, boş, varlıksal bir güvenirliği bulunmayan bir varlık. Nasıl utanmasın? Nasıl bayılmak, bir deliğe girip gözlerden ırak olmak –bu da bir başka Sartre izleğidir– istemesin? Gururdan ötürü hemen tepki verir. O, vardır, dünyadaki varoluşu önemsiz değildir, bunu ispatlayacaktır. İnsanın babası, yani başkasının horgörüsünün karşısına çıkaracağı bir hazır imgesi olmayınca, bu, kolay iş değildir. Güvenebileceği, yalnızca kendisidir.

Sartre bunu her vesileyle ve her perdeden tekrar tekrar söyleyecektir: Kendinden başka kimseden bir şey almak istemez. Bu formülü en güçlü anlamıyla kabul etmemiz gerekiyor. Kendi kendisinin babası olmak, derinliğini, kimliğini, tutkularını aldığı kişi olmak ister. Başkası tarafından tanınma, sevilme arayışında kendisini yönlendirecek olan ahlak dizgesini yaratacaktır. Kendinde eksik olan üstben'i taş üzerine taş koyarak meydana getirecektir.

Bu, çok geniş, tüm yaşamını gerçekten dolduracak olan bir tasarıdır, fakat bir tuzak içerir. Babalar, birer alçaktır. Sartre, tüm yaşamı boyunca, bu kısırdöngüden çıkamayacaktır. Kendi kendisinin babası olmak demek, kendi kendisine alçakça davranmak demektir. Kendine tanıdığı işlevi yerine getirmek istiyorsa, kendine sert ve adaletsiz görünmesi, kendi kendisine rahat vermemesi, kendi kendisiyle savaşması, kendinden nefret etmesi gerekecektir. Öteki, onu gören, ona utancını hissettiren, bakışıyla onu dünyaya düşürmüş olan Öteki, Mancy değildir. Daha o zamandan Öteki kendisidir; kendi babası niteliğiyle işe koyulmuş olan, henüz görünmeyen sansürcü rolünün bilincinde olmayan, fakat etkin ve daha o zamandan bakışıyla kendisini utanca sürüklediği için göz korkutucu olan Jean-Paul'dür.

İçindeki bu baba, Sartre'ın zihninde gittikçe büyüyen bir yer tutacaktır. Şimdilik bir varsayım, zar zor seçilebilen bir gölge olmaktan öteye gitmez. Fakat mevcuttur. Sartre kendi kendisine karşı kayıtsızdır. Bunu açıkça söyler ve yineler: Kendisini sevmemektedir. Neredeyse bunu bir erdem yapacaktır: "Kendimi yeterince sevmediğimden, kendimi tehlikelere attım; sonuç: Kendimi eskisinden de az seviyorum, bu kaçınılmaz gidiş beni kendi gözümde sürekli olarak küçük düşürüyor: Dün, dün olduğu için kötü hareket ettim ve kendi hakkımda yarın

vereceğim sert yargıyı bugünden duyumsuyorum."[55] *Sözcükler*'in ilk sayfasından son sayfasına kadar bu acımasız yargıcı iş başında görürüz. Çocukluğunu yıkan odur, her sayfada Poulou'yu cezalandıran, hiçbir şeyini bağışlamayan, en masum gösterilerini beterin beteri dolaplar diye gösteren, horgörüsü altında onu ezmek için yalan söylemekten çekinmeyen, onu gelecek kuşaklara bir canavar gibi göstermeye çalışan odur. Ona yeniden rastlayacağız.

Savaşın sonu küçük Sartre'ı hiç ilgilendirmez. "Seks sorunu zihnimi çok daha fazla kurcalıyordu. 11 Kasım günü kumsalda 75'likler [75'lik toplar] atılırken Pelletier surların üzerinde bana hiç de masum olmayan şeyler öğretiyordu."[56] Jean-Paul, zamanla, düşlerinden birini, bir dereceye kadar gerçekleştirir: Sonunda arkadaşlarıyla aynı telden çalmaya başlamıştır. Dövüşmesini öğrenmiş, fiziksel yeteneklerini geliştirmeye çalışmaktadır. Hattâ, üçüncü sınıfın sonunda jimnastik dersinden bir dördüncülük bile koparır.

Yalnızlığı ne denli büyük, gururu ne denli yüksekse, hangisi olursa olsun bir topluluğa girip onunla bütünleşme isteği de o denli güçlüdür. Bilir ki, genellikle yaşamı kimsenin onu izlemediği bir düzeyde akıp gitmektedir. "Kendimi –bir çocuk bu deyimi kullanabilirse– derin olarak düşünüyordum; ya da şöyle diyeyim, arkadaşlarımın kendi içlerinde kıpırdatamadıkları şeyleri harekete geçirebileceğimi düşünüyordum."[57] Fakat kişisel alanından çıkıp da ortak alanlarda avlanmaya kalktığında, bütün bunlar yok olur. Yeteneklerini dayatıp da kendini sevdirmeye çalışmanın bir yararı yoktur: O yetenekler sıradan becerilerin ötesinde şeylerdir. Jean-Paul kendini çevresine benzetmekten sağlayabileceği yarara güvenir; ona sunulmuş davranış kalıplarının içine süzülür, kendini unutmaya, kendisinin gerçek yaşamını yapan her şeyi silmeye ve başkalarına benzemeye çalışır. La Rochelle'deki ikinci yılı biterken bu yöntemle sonuç almaya başlar.

Anasının gözü iki açıkgöz bulmuştur; bunlar gizli yaşamlarına onu da katmaya, annesi bir sinemada yer göstericilik yapan Marcelle ile buluşmalarına onu da üçüncü kişi olarak almaya razı olurlar; bu, değer biçilemez bir onurdur. "Kızla konuşurduk, evine kadar geçirirdik, hepsi bu kadar."[58] Küçük Lisette karşısında uğradığı başarısızlık bir yana bırakılırsa, bu, La Rochelle döneminde yaşadığı tek

55) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 193.
56) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 82.
57) *A.g.y.*, s. 187.
58) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 374.

kadın macerasıdır. İçinde bulunduğu duygusal kıtlıkta bu, Jean-Paul'e ilaç gibi gelir. Bir kızla –ötekilerin değerini öne çıkarmak için bile olsa– iki üç laf etmesine izin verildiği için mutludur ve o iki arkadaşına karşı son derece minnettar davranır.

"Paylaşılmayan aşkın sıkıntılarını tattım. Gerçi bir kız için değildi, arkadaşlarımdan ikisi, Pelletier ve Boutillier içindi. Söz konusu olan eşcinsel bir sevgi değil, sınırsız bir hayranlık ve sevgiydi; iki oğlan da bunu yararlarına kullanmakta gecikmediler. Bana pahalı ödetiyorlardı, kendimi onların uşağı yapmıştım."[59] İyiliklerinden dolayı teşekkür etmek için, hiç sektirmeden onları kentin en iyi pastanesine götürür, tıka basa pasta yedirir. Onu yer göstericinin kızıyla birlikte bir kafeye davet etseler, dondurmaların, limonataların parasını elbette yine o verir. Kısaca, zavallı Jean-Paul, kabul edilme gereksinimi içinde, onların sevgisini satın almaya çalışır.

Fakat bu cömertlikler paraya dayanır. Parayı nereden bulacaktır? Yeniyetme Sartre annesinin çantasının bir dolapta olduğunu bilir. Mancy'nin her ay karısına ev masrafları için verdiği para o çantanın içindedir. Jean-Paul bir ya da iki franklık bozuk paralardan çalar. Bu, aylarca sürer. Olabildiğince, kâğıt paralara dokunmadan yapar bu işi. Sonunda, üzerinde her zaman yirmi otuz frank, bazen daha fazlası bulunur; birkaç günlük sevgi satın almaya yetecek bir miktardır bu. Cebindeki bu bozuk paralar bazen şıngırdar. Annesi bir akşam ceketini alıp silkeler. "İçinde birbirine çarpan paraların çın çın ses çıkardıklarını duydu."[60] Ahlakı bozuk oğlu, kendisi ve arkadaşlarının bu paraya, Cardineau'ya terbiyeli olmayı öğretmek için zorla el koyduklarını anlatmaya kalkar. Ertesi gün, sözde kurbanı, "yumruğunu suratına patlatmakla"[61] onu tehdit eder, sonra anlatılan masalı doğrulamaya razı olur; karşılığında çalınmış tutarın beşte üçünü alacaktır. Birkaç gün sonra, Bayan Cardineau, oğlunun bol para harcamasından işkillenerek onu sorguya çeker. Çocuk itiraf eder. Bayan Mancy, olay kendisine anlatıldığında, paranın nereden geldiğini anlar. Heyecanlı sahneler, azarlar, kınamalar. Jean-Paul kötü etkiler altında kalmaktadır, kötü yola gidiyordur. Birkaç günlüğüne kızlarının yanına gelmiş olan büyükbabayla anneanneye de olay duyurulur. Bir eczanede, Karl elinden bir madeni para düşürdüğünde Jean-Paul almak için seğirtir ama, yaşlı adam hırsızı durdurur ve eklemleri çatırdayarak –alt-

59) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 507.
60) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 189.
61) *A.g.y.*, s. 190.

mış yıl sonra Sartre hâlâ bu gürültüyü duyar– kendisi eğilip parayı alır. Yeniyetme torun donar kalır. Tanrı baba onu güvenine layık bulmamıştır.

Sartre on dört yaşındadır; annesiyle üvey babası tedirgin olmaya başlarlar. Onu La Rochelle'den uzaklaştırmak gerekmektedir. Kısa süren ve pek göze batmayan birkaç olaydan sonra olabildiğince ellerini çabuk tutmaları gerektiği yolundaki sezgileri güçlenir. Bir gün annesi bir çiçekçiye girer, oğlu dışarıda beklemektedir. Çıkarken bir de bakar ki, oğlu yerde, bir serseriyle dövüşüyor. Périgueux'de, yakınlarından Lannes ailesinin evinde yaptığı terbiyesizliklerin de sevgili Annie'sini biraz soğutmuş, hattâ kendisini dayanılmaz kılmış olması mümkün. Nedensiz davranışları, insanı tasalandıracak bir karışıklık olduğunu gösterir. On beş gündür isteyip annesine aldırdığı şapkayı tramvayın altına atar ve annesinden iki de tokat yer; bu, annesinin ona atacağı son şamardır.

Onu yine Paris'e göndermeye karar verirler. Üç yıl önce ayrıldığı Henri-IV Lisesi'ne 1920 sonbaharında dönecektir. Bu karar onu pek sevindirmez. "Kendimi, daha çok, alışmış olduğum bir dünyadan sürülmüş buldum."[62] Düşmanlıklar, takım çekişmeleri, bütün bunlar, düşünülürse, duygu bağlarından oluşmuş önemlice bir ağ oluşturur. O ağdan, hele kabile âdetleri içinde rahatsız edilmekten hoşlanılmayan bir yaşta, kurtulmak kolay değildir.

Üstelik Jean-Paul bilmektedir ki, annesinden kalıcı olarak uzaklaştırılmaktadır. La Rochelle'de geçireceği son yaz için rastlantılar ona annesiyle son bir beraberlik sunar: Yüzerken akut bir ortakulak yangısı kapmıştır. Apse ağırlaştığından bir ameliyat geçirir ve haftalarca bir klinikte yatar. Odasına Bayan Mancy için bir yatak koyarlar. Küçük röntgenci kirpiklerinin arasından onu gözetler. Merakının içinde masumluktan iz yoktur. Erkekler dünyasına girmeye hazırlanmaktadır.

62) *A.g.y.*, s. 195.

II

ÇIRAKLIK YILLARI

1920-1930

5

İYİ AİLE ÇOCUĞU

Paris, 1920 sonbaharı, ders yılı başı. La Rochelle'deki küçük hayta, sıkı gözetim altına alınmıştır. Hafta içi Henri-IV Lisesi'nde yatılı, pazarları ise artık Saint-Jacques sokağında oturan Karl ve Louise Schweitzer'in sorumluluğu altındadır.

Anneannesi ve büyükbabasıyla olan ilişkileri değişmiştir. Eskiden karşısında biraz ürküntü duyduğu Louise'i şimdi ötekine yeğler olmuştur. "Onunla [Louise] saatler geçiriyordum, her şeyden söz ediyorduk; üzerinde hep beni rahatlatan o hafifçe edep kurallarına aldırmaz havası vardı."[1] Karl ile Jean-Paul'ün birbirlerinde duydukları hayranlık son bulmuştur. Olympos dağından inen tanrı, yeniyetmeye, olduğu gibi, yani sevecen ve az çok kafa ütüleyici bir büyükbaba olarak görünmektedir. Hâlâ eğitimciliğini elden bırakmayan Karl, torununu Louvre'a götürür. Dedesinin sıkıcı söylevleri Jean-Paul'ün müzeye hayran kalmasını engellemez. Sartre hiçbir zaman resimden müzikten olduğu denli dolaysız tat almayacaktır. Bakışlarının bir yerde tutunması için, dilden ve konuşmadan geçmesi gerekecektir. Yine de, Louvre'a yeniden, yanında büyükbabası olmaksızın gitmesi ona, güvenilir bir duyarlık ve bir başvuru dizgesi kazandırır.

Birkaç yıl boyunca, yaşamında önem taşıyan her şey okulun dört duvarı arasında olup biter. Jean-Paul lisenin koridorlarında tanıdık bir hava bulur. Fakat orta yerinde kesilmiş bir öykünün seyrini sürdüremez. Uslu bir çocuk olmaktan çıkmıştır. Şamar oğlanı olarak yaşadıkları, bir yandan artık kendini oyuncak etmeme istencini güçlendirirken, başkaları karşısında duyduğu korkuyu da artırmıştır. "Paris'te liseye, 'Bir daha öyle olmasın,' diye kendimi katılaştırarak başladım."[2] Ayrıca, XIX. yüzyıl romanlarında, yatılı öğrenci yaşamının bir karabasan olduğunu okumuştur. En kötü durumla karşılaşacağını düşünür.

---

1) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 101.
2) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 178.

İşler yolunda gider. Yatılı okul cezaevi değildir, öğretmenler sadik davranışlar sergilemez, öğrenciler adi taşralılar gibi dövüşmezler; yatakhane yaşamı da bayağı eğlencelidir. Birkaç ayda küçük Sartre içinde bulunduğu ortamla tamamen kaynaşır. Her pazar, anneannesiyle büyükbabasına gitmeden önce lisenin küçük kilisesine gider. Kilise korosundadır. Delikanlı olma yolundaki çocuk, orada en güzel sesiyle, ayinin okumasına katılır.

Eski günlerden kalma birkaç arkadaşını bulmuştur. Bunlardan Paul Nizan'a hemen bağlanır. Nizan, yazarlık heveslerini olduğu gibi, okuma tutkusunu da yitirmemiştir; okuma ona savaş-sonrası dünyasmda bir yol göstericidir. Jean-Paul, çok geçmeden görür ki, yazınsal oluşumu La Rochelle'de ciddi biçimde geri kalmıştır. Kendisini heyecanlandırmış olan yazarları unutmuştur. Bir Parislinin Claude Farère'le ne işi olur? Parisli Giraudoux'ya hayran olmalıdır ya da Paul Morand'a. Jean-Paul hemen işe koyulur.

Öyle pek coşkuya filan kapılmaksızın, art arda Gide'i ve Cocteau'yu, Valéry Larbaud'yu ve Jules Romains'in *Les Copains*'ini okur. En önemlisi, Nizan ve birkaç başka arkadaşla birlikte, o tarihte henüz tamamlanmamış olan *A la recherche du temps perdu*'yü* keşfeder. Proust'un roman kişileriyle yaşar, onlarla birlikte soluk alırlar, onlardan yaşayan arkadaşları gibi söz ederler. Kendilerini Charlus ya da Swann'ın yerine koyarlar, sonunda onları içsel anlamda tanır, en gizli düşüncelerini, en ufak isteklerini kestirir olurlar. Yaşamları Proust'un yapıtında yeni bir zenginlik ve yeni bir tat kazanır. Jean-Paul, esriklikle, kendini içebakışa verir. Proust'u okuması, bilincini o zamana kadar bilmediği bir alana açmakla, yazın alanındaki duyarlığını derinden değiştirir: "Bu, büyük keşif oldu. Macera romanından kültür romanına, kültürel kitaba geçişi sağlayan odur."[3]

Georgin adında sıradışı bir Fransızca öğretmeni bu etkiyi pekiştirir ve yönlendirir. Jean Paul'ün sonunda klasik yazınla ilgilenmesi onun sayesinde olur. O zamana kadar bu yazına ancak kıyısından köşesinden yaklaşmıştı: Ona ya el sürülmediği için saygıdeğer olan anıtların ya da kafayı dinlendiren kitaplara benzer, az çok hoş yapıtların bir araya gelişi gibi bakmıştı. Bay Georgin, önüne bir sorun getiren öğrencilerine kendi başlarının çaresine bakmalarını söyleyecek kadar zeki bir adamadır. Jean-Paul, Sainte-Geneviève kitaplığına postu serer ve ne bulursa okur. "O sırada yazın alanına yazar olarak değil, kültür adamı olarak girdiğimi düşündüm."[4]

* *Kayıp Zamanın İzinde.* –yhn

3) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, a.g.y., s. 247-248.

4) A.g.y., s. 168.

Birinci sınıfı 1921 Haziran'ında Fransızca ve Latinceden birincilik alarak, yüksek başarıyla geçer. Olgunluk sınavının birinci aşamasını da verir.

Okul arkadaşlarıyla ilişkileri çok iyi yürümektedir. Nizan dışında, eski arkadaşlarından Bercot ile ve birkaç yeni kişiyle görüşür: Bir ressamın kardeşi olan Gruber, ileride çok yakın dostu olacak olan Pierre Guille ve Nizan'ın dostu Jean Chadel. Chadel'e kanı kaynayacaktır ve birlikte öğrenci mahallesinin kahvelerinde kakao içip satranç oynayacaklardır. Bunlar sınıfın en iyi öğrencileridir, hepsi bol bol kitap okur, Proust'a tutkundur. Birbirinin dengidirler.

Sartre, La Rochelle'de yaşadıklarının tersini yaşar, kısa sürede kendini öteki öğrencilere kabul ettirir. Her türlü olasılığa karşı sert bir tutum takınmış olması, ona toplumsal ilişkilerle ilgili kabataslak –ama kalıcı– bir görüş sağlamıştır. "İnsanlar böyledir, etkilerler ve etkilenirler. Fakat bir kısmı etkiler, bir kısmı etkilenir."[5] Sartre, hazırlıksız yakalanmamak için, etkileyenlerden olmaya karar vermiştir. Arkadaşlarını güldürür, her çeşit girişimde bulunur, muziplikler, eğlenceler düzenler. Birinci sınıfın sonunda, kendisine durumunu iyice sağlamlaştıracak bir san verilir: R.S. yani maskaralık ve yatakhane şamatası uzmanı *resmi satyros* olmuştur. Hem çok iyi bir öğrenci hem eğlenceli genç. Dikkatini bir noktada toplayabilmedeki büyük yeteneğiyle bu ikisini birlikte yürütebiliyordu.

Şaklaban fırsatını bulduğunda sınırlarını zorluyor muydu? "Paris'teyken bende belli belirsiz eşcinsel eğilimler ortaya çıktı: Yatakhanelerde çocukların donlarını çıkarmaya kalkıyordum."[6] Olay, herhalde zararsız bir şeydi. Yatılı okul yaşamı böyle belirsizlikler olmadan yürüyemez; duyguları bastırma ve iç içe yaşama karışımının yarattığı kaçınılmaz şeylerdir. Üstelik bu hareketler, kendini kabul ettirmeye kararlı bir yeniyetmenin işidir. Olabilir ki, kösnüllükten çok bilinçsiz bir egemen olma istencini yansıtmaktadırlar.

Sartre, en önemlisi, birkaç ay içinde Nizan'ın yakın dostu olur. İki genç artık birbirlerinden ayrılmazlar. "Dostluğun bana getirdiği şey, sevgiden çok (sevginin niteliği ne olmuş olursa olsun), dostumun ve benim tüm değerlerimizi, düşüncelerimizi ve zevklerimizi bir araya getirdiğimiz federatif bir dünyaydı. O dünya ardı arkası kesilmeyen bir buluşla yenileniyordu. (...) Bundan çok güçlü bir *çift* çıkıyordu."[7] Dostluk, öncelikle, bir şeyi hak olarak isteme demektir. Dostlar birbirilerinin bakışları altında yer alırlar ve birbirlerinin varlığını kabul ederler. Jean-Paul, üçüncü ki-

5) *A.g.y.*, s. 175.
6) *A.g.y.*, s. 374.
7) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 510.

şilere sunmak üzere oluşturduğu kişiliğinin tersine, dostuna olanca saydamlığı içinde görünür. Burada söz konusu olan, duygularını, sırlarını ortaya sermek değil de, yapmacık, kaçamak olmaksızın kendini çırılçıplak ortaya koymak, her düşünceye, zihnin her hareketine –hattâ bunlar henüz belirgin bir biçim almadan– ötekinin anında ulaşmasına izin vermektir.

Nizan'ın karşısında –dostlukta Nizan'ı izleyecekler karşısında da olacağı gibi– Jean-Paul kesin çizgiler edinir, hiçbir şey saklamamayı, işi lafa boğmamayı öğrenir. Gölgede kalmış noktaları uzaklaştırır, genelgeçer kalıplara, belirsiz açıklamalara başvurmaktan düzenli olarak kaçınır. Bilinçte doğan şey, açığa vurulabilir ve vurulmalıdır: Belirsiz ruh durumlarına, belirsiz duyarlıklara ödün vermez. Her şeyi adlı adınca söyler. "O zamandan başlayarak zihnimde acımasız bir aydınlık egemen oldu. Zihnim artık bir ameliyathane gibi tertemiz, gölgesiz, kıyı bucaksız, mikropsuzdu, çığ bir ışık altındaydı."[8]

Dostluk Jean-Paul'e ayaklarının üzerinde durma olanağını verir. Duyumsadığı her şey, düşüncenin sınamasından geçirdiği için, sunulabilir duruma gelir. Dosta, üçüncü kişilere, tanımadığı dinleyicilere sunulabilir. Dostluğun dayattığı eğitim onu bir bütün insan, utanç cehennemine düşmekten, özünü yadsımaktan korkmaksızın kendini başkalarının bakışlarına sunabilen bir toplumsal varlık yapmıştır.

Lisenin felsefe sınıfı da denilen son sınıfında okumak, artık "büyümüş" olan bu gençlere birtakım özgürlükler verir. Sartre ve Nizan kentin büyük caddelerinde gezerler. Dünya gözlerinin önüne açılmaktadır. Işıklı reklam, sunlight ya da alçak şasili araba gibi sihirli sözcükler başlarını döndürmektedir. Bu iki zihin cerrahı, peri yerine koydukları sanayinin tansıkları karşısında kendilerinden geçercesine hayran olurlar. Çok hızlı bir ritimle yaşamanın düşünü kurarlar. Amerika'da banço müziği eşliğinde ateşli aşklar, patırtılı ayrılmalar yaşanmaktadır. Caz, cinsel çılgınlıklara kapıyı açar. Bizim zavallıcıklar bütün bunların onlara göre olmadığını bilirler. Kendilerini avutmak için Jules Laforgue'u okuyup duygulanırlar, gözleri yaşarır. Umutsuz aşklar, erişilmez ve acımasız kadınlar, onların payına düşen budur. Bu nefis acılar Jean-Paul'ü Henri-IV Lisesi'nin kapıcısının kızına âşık olmaktan alıkoymaz ama belli ki doğru dürüst bir sonuç da alınmaz.

Soğukkanlı mantıklarının pek de ağır bir biçimde mahkum etmişe benzeme-

8) *A.g.y.*, s. 512.

diği bir coşku içinde, iki delikanlı, hayal güçlerini beslerler. "Ben, kendi hesabıma, kalıcı biçimde etkilendim. 1939'a kadar Paris'in her yerinde tutkuyla sevdiğim şey, o çoktan kapanmış dönemdi."[9] Savaş sonrası, bir savaş öncesine dönüştüğünde,* bütün bunlardan geriye ulaşılmaz bir özgürlük imgesi ve gerçekleşmemiş olanın üzüntülü anısından başka bir şey kalmayacaktır.

Jean-Paul'ün dünyası genişlemektedir. Geçmişin serüvenleri sınırları olmayan bir evrende, düş ürünü bir evrende olup bitmekteydi. Sözcükler nesnelerle çakışmaya başlar. New York, kitaplarda boy göstermeden önce dünyada yerini almıştır. Düşler isteklere dönüşür. Oraya, Amerika'ya, Çin'e, her yere gitmek ne iyi olurdu. Conrad'ı okur, coğrafyayı keşfeder. Yer adlı gezegen merak edilmeye değer, orada oturan insanlar çeşitli, ilginç, şaşılası, bazen de gizemlidir. Okuma hevesiyle gezme hevesi koşutluk gösterir.

Jean-Paul, toplumun ortamlardan oluştuğunu da Proust'u okuyarak anlamıştır. La Rochelle'deki topluluğun oluşturduğu minik dünya ona belki şiddeti öğretmiş, ama bir toplum bilinci vermemiştir. Onu aydınlatanlar Bayan Verdurin ve Guermantes düşesidir. Gerçeğin ele gelirliğini ve karmaşıklığını onlar aracılığıyla kavradığını sanır. Bilgi, tıpkı düşlerdeki gibi, hemen isteğe dönüşür. Jean-Paul yayılmak, çoğalmak, tüm ortamlara ait olmak ister. Yazar her yerde mevcut olmalıdır.

Kitap, insanın her türlü girişiminin başı ve sonudur. Jean-Paul Dostoyevski'yi okur. "Bana bir sır verdiğini sanıyordum, sırrın ne olduğunu pek bilmiyordum ama onda bilimsel bilgiden, sıradan bilgiden fazla bir şey vardı, biraz gizemli bir şeydi."[10] Kitabın gücü: Dünyayı keşfettirirken anlamını da insana gösterir. Kimbilir, belki ilk nedenlerle son amaçları da ortaya koyar. Dostluğun elmas gibi sertleştirdiği delikanlının zayıf yanları vardır. Bir şeyi, şaşırtıp hayran bırakacak bir şeyi, belki dünyanın bir kez daha sihre sahne olmasını beklemektedir.

Stendhal ona aşağı yukarı böyle bir şey getirir. "Stendhal hakkında her şeyi bilmek istedim."[11] Yazarın kitapları, ona yazın denen şeyin ne yapabileceğini gösterir. İçeriğini yoksullaştırmadan dünyayı bir araya getirmek, her nesneyi, her durumu anlamını tüketmeden aydınlatmak, özneyi gözden yitirmeden gerçek olana bağlanmak: Delikanlı bilebileceği, algılayabileceği, isteyebileceği her şeyi, aynasında ken-

---

9) *A.g.y.*, s. 161.

* I. Dünya Savaşı sonrasıyla II. Dünya Savaşı öncesinden söz ediliyor. –*çn*

10) *Sartre, un film*, *a.g.y.*, s. 24.

11) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 351.

di kararlılığını, art düşüncelerini, zekâsını, tereddütlerini gördüğü bir dünyayı Stendhal'da bulur. *La Chartreuse de Parme* [*Parma Manastırı*] başucu kitaplarından biri olmuştur. 1940'ta, bu kitabı en az yirmi kez okuduğunu söyleyecektir.

Sartre ve Nizan teneffüslerde bıkıp usanmadan okulun avlusunda yürürler. Birbirlerine benzemezler ama bazı öğretmenleri onları karıştırmaya başlamıştır bile; arkadaşları da onlara Nitre ve Sarzan diye ad takmışlardır. Tartışmalarının sonu gelmez: Kendilerinin kral oldukları bir fikir dünyası geliştirirler. Boş zaman, para, aşk yoktur, fakat zihinleri coşku içindedir. "Bir sanat kuramımız, bir ruhbilim yöntemimiz, bir sevgi kuramımız, bir Ahlakımız vardı."[12] Derslerde kendilerine verileni kendi yollarınca böyle özümserler. Zeki öğrencidirler. Dünyayı yeniden kurma faaliyetleri, ne denli soyut olursa olsun, gittikçe büyüyen bir bilgi dağarından beslenmekte ve birtakım sağlam yeniliklerle zenginleşmektedir. Birbirlerinin karşısında hiçbir zaman güçsüzlük göstermeyecekleri, pes etmeyecekleri konusunda anlaşmışlardır. Kuramları çelişebilir; yapılması gereken, onları uygun yolla ve güçlü biçimde savunmaktır. Kısaca, ikisi karşılıklı birbirini eğitip yetiştirmektedir.

Kuşkusuz, alışverişlerinin düzeyi, inceliği dikkate değer. Her halde, bundan büyük övünç duymalarına yetecek düzeydedir. "On altı yaşımdayken bana üstün insan olmamı önerdi, seve seve kabul ettim."[13] Birbirlerine Ra ve Bako ya da yerine göre, R'hâ ve Bor'hou diye Bröton adları takarlar. Ayaktakımına yüksekten bakarlar. Önemsiz arkadaşları onların dünyasına birer üçüncü kişi olarak girmek isterse de, bir işe yaramaz. Chadel'cik "üç silahşorlar" olduklarından emindir. Boş şişinme: "Onu horgörürdük."[14] Hafifçe züppe bu iki arkadaş, o üstün varlıkların, *khâgne** öğrencilerinin yakınında bulunmaya bakarlar. Onların ders sonrası çalıştıkları yerlere girerler, adlarını bilirler, onlardan kitap alırlar. Hep aynı düşünce çizgisinde, Paris içindeki gezintilerini o "solucanlar"a, o "hanım evlatları"na karşı verilen birer savaşım olarak görürler: "Kentin bir başından öteki başına dolaşıp duruyorduk. İsteğimiz, olabildiğince çok mahalleyi zeki bakışlarımızla, söylemimizin yüksek düzeyiyle, ceketlerimizin zarif kesimiyle şaşırtmaktı, bu arada elden geldiğince az para harcayacaktık."[15] Kendi coşkularına

---

12) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 142.
13) *Situations, IV*, Paris, Gallimard, 1964, s. 143.
14) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 176.
* Liselerde Yüksek Öğretmen Okulu'nun giriş sınavına hazırlayan sınıf. –*çn*
15) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 141-142.

kapılan iki yumurcak kendilerini Rastignac* gibi görür ve kendilerine fazla güvenirler. Birçok yeniyetme gibi onlar da, en çok, hayal gücü eksikliğinden yanlışa düşerler: Yeni kıyılar keşfetmişlerdir, sanırlar ki kendilerinden önce kimse oralara ayak basmamıştır.

Ne var ki, bu birliktelik Sartre'da eski eğilimleri pekiştirir. Yazarla dâhinin imgeleri yolunun üzerine bir kez daha birlikte çıkmıştır. Yazından dünyayı kendisine göstermesini beklediği için, kendisi de, yazar olduğunda çağdaşlarına dünyayı gösterecektir. "Başka bir deyişle, bende (...) koskoca bir kuram vardı, ona göre ben bir dâhiydim."[16] Ne yazık ki, uygulama bu kuramı hep yalanlar. Rimbaud değildir, bunu da bilir. Yazmak, öğrenilen bir sanattır. Sözcükler, tümceler belirli ilişkiler içinde bir araya getirilir ve ortaya birden bir hakikat çıkıverir. Bu işte aklının kesmediği bir sihir vardır ve o, bu sihre göre alacağı konumu saptamakta güçlük çekmektedir. Şimdilik bildiği şey, çok nefis olduğu oranda bulanıktır da. Yaşamı, büyük bir yazarınki gibi, "dokunaklı ve doygun"[17] olacaktır; şu halde tek görevi büyük bir yazar olmaktır: Yaşam arkasından gelecektir.

Toplumsal açıdan seçkin bir katmana ait olduğunun bilincindedir. Dışarıya karşı gösterdiği kibir, bir burjuva çocuğunun küstahlığı değil, bir yaratıcı, bir sanatçı tarafından dünyanın geri kalanı karşısında –o geri kalan, ona göre, değersizlikten, bayağılıktan başka bir şey değildir– duyulan küçümsemedir. Pek açık olmayan bir konum: *De facto*, burjuva aile çocuğudur, bunu saklar, caka sattığı biçimiyle yaratıcı da olmamıştır henüz. Bu çeşit bir zıtlığı geliştirmeye yatılı okul da yardım eder. Orada, aile çevresinden uzak bir topluluk yaşamı sürülür. O limonluk ortamında her düş gelişip çiçeklenebilir; kimse de bundan rahatsız olmaz.

Buna karşılık, politik sorunlara ilgisizdir. Büyükbabası ve üvey babası onu cumhuriyet ve demokrasi saygısı içine yetiştirmişlerdir. Yürürlükte olan rejim ona göre açıkça yasaldır. Ona birisi Devrim'den söz etse, 1789'u, belki 1793'ü düşünür; 1917'nin aklına gelmeyeceği kesindir. Bazı arkadaşlar "Sosyalist Gençler"e[18] katılmasını önerirler. Kabul edilecek şey değildir. Bir örgüte, o örgüt ne olursa olsun katılması, içinde bir dâhinin gelişmekte olduğu duygusuyla bağdaşmaz. Kendisinde politik bakımdan bir erken gelişmişlik bulanlara, ben bir anar-

---

* Honoré de Balzac'ın (1799-1850) birkaç romanında işlenen açgözlü bir yükselme heveslisinin adı. –*çn*

16) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, a.g.y., s. 178.
17) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 268.
18) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 101.

şisttim, diyecektir. Bu, terimin içeriğini tümüyle boşaltmazsak, doğru değildir. Elbette kurumlar, *establishment** ve akademik şişinmeler onun için iticidir. Bir yaratıcı, Millet Meclisi'ndeki, Cumhuriyet Senatosu'ndaki içi boş palavralara karışmaz. Fakat iktidar nedir, hükümet ne olabilir diye hiç merak etmemiş, bu konuda hiçbir şey okumamıştır; hiçbir öğretiye başvurmaz. Politika onu ilgilendirmemektedir.

Bir yazar, yazar. Tek önemli olan budur. Sartre ve Nizan öyküler yazıp bunları yatakhanede birbirlerine okurlar, sonra yırtıp atarlar. Anlaşıldığına göre, geleneğini değiştirmemiş olan Jean-Paul, arkadaşlarının okuması için gülünç sahneler de yazmaktadır. "Arkadaşlarından birinin dediğine göre *Kral Übü* tarzı bir oyun yazmıştır. 'Vaticiner sans pouvoir' başlığını taşıyan bu oyunda Rodin'in *Düşünen Adam* yontusu gülünç biçimde anlatılır."[19] Lisedeki son yılından kalan tek yazınsal anı bir tuhaflıktır. Beşinci katta oturan bir adam firavun olduğunu düşünür. "Orada durmuş, bir genç kadınla konuşuyor, ona felsefeyle ilgili bir şeyler söylüyordu, onlar benim fikirlerimdi."[20] Belki, Edgar Poe'nun *Bir Mumya ile Küçük Bir Hasbihal* başlıklı yapıtının anımsanması söz konusudur. Kuşkusuz bu metin, Sartre'ın yazınsal yapıt anlayışında gerçekleşen köklü değişikliği göstertir.

Romancı felsefeyi keşfetmiştir. Öğretmeni Bay Chabrier'nin etkisi altında felsefe ona, "dünya bilgisi" gibi görünür. Romanın işlevi dünyayı anlatmak olduğuna göre, yolu tümüyle çizilmiştir: "Felsefede uzmanlaşırsam yazında sözünü etmem gereken dünyayı tümüyle öğrenirim diye düşünüyordum."[21] Serüven anlatıları son bulmuştur. Düşselliğin saygınlığı yavaştan zayıflamaya başlar. Genç Sartre hem bir gerçekçi hem bir kuramcıya dönüşür: Olanı göstermek ve açıklamak gerekir. Bir roman bir tez savunur.

Kısa süre önce sıkıcı bulduğu felsefeden, Nizan'la yaptığı uzun tartışmalara, ikisinin de öğrendiklerinin bir bireşimini çıkarma ve açıklama isteklerine bağlı olarak tat almaya başlar. Daha derine inilirse, o tat felsefenin, daha önce kendisinde var olan fakat adı konulmamış bulunan bir duyguyu anlama yolunu Sartre'a açmasından ileri gelmektedir. "Özgürlük sözcüğünü ya da, hiç değilse, felsefedeki anlamını ben Paris'te, Henri-IV Lisesi'nde, ikinci sınıfta yani felsefe sı-

* Metnin aslında da İngilizce. Kurulu düzen. –çn

19) Michel Contat, *Les Ecrits de Sartre*, Paris, Gallimard, 1972, s. 23.
20) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 169.
21) *A.g.y.*, s. 177.

nıfında öğrendim. O sırada özgürlüğe merak saldım ve onun büyük savunucusu oldum."[22] Coşkusu soyut değildir. Belirleyici bir bilinçlenmeyi anlatır: Arkadaşlarının arasında kabul edilen ve değeri bilinen Jean-Paul sonunda gerekli bir varlık olmuştur. O niteliğiyle ve La Rochelle'de geçen zor yılların tersine, kendini özgür olarak algılar: Başkalarının onu oldurdukları şey değil, kendisi neyse odur. Kendisini seçebilmektedir.

1922 yılı Haziran ayında Sartre felsefi yazı dersinden birincilik ödülü alır. Önde gitmediği sadece iki ders vardır; bunlar elbette matematikle fiziktir. Olgunluk sınavının ikinci bölümünü de sorunsuz verir. Özgürlüğünü kullanma zamanı gelmiştir.

Ailesinden aldığı kültür, yetişmesi, hevesleri, her şey genç lise mezununu Yüksek Öğretmen Okulu'na yöneltmektedir. Hazırlık sınıfına kaydolur. İki yıllık hazırlıktan sonra okula kabul sınavına girecektir. Sonra önünde agregasyona ve öğretmenliğe giden o düş yolu açılacaktır. Fransız kurumlarının değişmeyen işleyişine dahil olmuş yaşamının gözlerinde canlanması ona bir coşku vermemektedir. Bir büyük yazar bu çeşit tasaların üzerinde yaşar. Her ne olursa olsun, yazgısı kendiliğinden hazırlanacaktır. Bu arada, girdiği yolda kalsa daha iyi olur. Yan yollara sapmak işini geciktirmekten başka bir şeye yaramaz.

O 1922 yazının tek sürprizi, Alain'in kişiliğinin gölgesindeki Henri-IV'ün hazırlık sınıfına değil de, Saint-Jacques sokağında bulunan Louis-le-Grand'ın hazırlık sınıfına kaydolmasıdır. Herhalde bu seçim pek basit bir hesaba dayanmaktadır. Yüksek Öğretmen Okulu'na girmek istiyorsa en güvenilir kuruluşu seçmesi yararına olacaktır. Louis-le-Grand, Yüksek Öğretmen Okulu'na öğrenci gönderenlerin başında gelmektedir: Başvuranların üçte biri, kabul edilenlerin yarısı oradan mezun olmaktadır. Sartre ve seçimini aynı yolda yapmış olan Nizan, kendilerini önceki arkadaşlarına benzemeyen altmış beş öğrenciden oluşan bir sınıfta bulurlar. Çoğu bir taşra lisesinden çıkmıştır. Paris'e taşra şiveleriyle, değerleriyle –genellikle de ilk kez– gelen bu gençler okuldaki başarılarından ötürü tanımadıkları bir ortama girmişlerdir. Mütevazı çevrelerden gelen bu çalışkan öğrenciler arasında Sartre zengin burjuva çocuğu gibi durur.

Sartre'ın yaşam koşulları bir kez daha değişir. Mancy ailesi La Rochelle'den ayrılıp yeniden Paris'e yerleşir. XVIII. arondisman, Clignancourt alanı 2 numarada oturmaktadırlar. Jean-Paul iki yıllık hazırlık sınıfları boyunca evcidir, ak-

22) *A.g.y.*, s. 444.

şamları annesi ve üvey babasının yanındadır. Onlarla olan ilişkileri yumuşamıştır. On sekiz yaşına giren bir delikanlıdır. Yaşamı ve beğenileri artık aile çevresine bağlı değildir.

Olgunluk sadece bir sınav değil, aynı zamanda yetişkinliğe geçiş törenidir; eline o belgeyi alana değerli bir yer sağlar. Jean-Paul için bu dönüşümün ilk etkisi kurallara uygun biçimde bir bekaret yitimi olur. Kendisinin anlatışından bu işin tarihi tam olarak saptanamıyor. Ya lise son sınıfın bitiminde –gelecekteki başarıların pey akçesi olarak– ya da Louis-le-Grand'a girdikten sonra olsa gerek. Tatilde şöyle bir tanıştığı fakat aralarında hiçbir şey geçmemiş olan, Thiviers'li bir doktorun karısı Paris'te bulunduğu bir ara Jean-Paul'ü görmeye okuluna gider. Bir sonraki perşembe için ona bir hanım arkadaşının evinde randevu verir. Delikanlı randevuya gider. Kadın otuz yaşındadır. "Yatabileceğimizi hissettirdi. (...) Büyük coşku duymadan yaptım, çünkü pek güzel bir kadın değildi; ama kötü de değildi. Az çok işin içinden çıktım, o da hoşnut göründü. (...) Ertesi gün gidiyordu. Yani kadın okula kendini düzdürmeye gelmişti."[23]

Artık bir kez başlamıştır. Arkadaşlarıyla birlikte, Saint-Michel mahallesinin kızlarıyla buluşurlar. Buluşmanın bir yatak odasında bittiği de olur. Sartre, kızlardan biriyle, kendi yaşında güzel bir kızla yattığını anımsar. Bunlar, burjuva eğitimli bu küçük beylerin sürdürmeyi düşünemeyeceği yarınsız serüvenlerdir. Aşk mektupları, sonsuza dek bağlılık yeminleri iyi aile kızlarına saklanır.

Kadınlar çok iyi bir konuşma konusu oluşturur. Sartre ile Nizan kararlı bir biçimde vücudu yüceltme yolunu seçerler. Cluny'de oturup, "kanlı canlı bir sarışının bir söğüşlü sandvici dişleyişine bakarak"[24] haz duyarlar. Bir kadın, bir kadındır; bir vücutsa, bir vücut. İşte o kadar, ötesi yoktur bunun. Montherlant ve "vücuda övgü"leri iki arkadaşa coşku verir. Fakat fiziksel coşkular, meleksi eğilimlerini yok etmez. Jules Laforgue'u hâlâ çekici bulmaktadırlar. Sartre onun şiirlerini bir kez daha okurken ağladığını anımsar.

Yine aynı duygusal esin içinde, akrabasından birini, kız kardeşi gibi gördüğü kuzini Annie Lanne'ı Nizan'a tanıtır. Kendisi Annie ile yılda en az bir kez Périgueux'de bir araya gelir; ayrıca düzenli olarak mektuplaşırlar. "Kışkırtıcı, üstün, parlak, küstah"[25] olan kız, eğitimi için birkaç ayı Paris'te geçirir. Vaktiyle bir kız kardeşi ölmüş olan Nizan da onların bu yakınlığının içine üçüncü kişi olarak ka-

23) A.g.y., s. 376.
24) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 372.
25) Annie-Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 143.

tılıverir. İki delikanlı, çeşitli yerlerde kıza koruyuculuk, yol göstericilik etmekten hoşlanırlar.

Böyle gelişip olgunlaşmaları, yazınsal etkinliklerindeki kökten bir değişmede anlatım bulur. Denemeler ve üne ulaşma düşleri bitmiştir. Daha olgunluk sınavını izleyen yaz Sartre *Jésus la Chouette* diye bir roman yazmaya koyulmuştur. Kendi gerçekçi yazın anlayışına uygun olarak olayın çerçevesi, kişiler ve durumlar yazarın tanıdığı dünyadan, yani anılarından alınmıştır. Anlatan kişi, yaşı hafifçe ilerlemiş bir Poulou, sınıfında ciddiye alınmayan bir öğretmenin çektiği sıkıntıları anlatır; yazara La Rochelle'de ona Fransızca dersi veren bahtsız öğretmenin tıpkısıdır bu. Öykünün başlığı da havası da, o sıralarda yeni keşfedilmiş olan Francis Carco'nun *Jésus la Caille*'ından esinlenmiştir. Birçok izlek ve olay da yeni okunmuş başka bir yapıtı, *Madame Bovary*'yi andırır. Sartre'ın elde kalmış ilk *opusu* olan bu yazı ne taktik ne de parodidir; bir gösteriş de değildir. Her ne kadar bitmemiş bir yapıtsa da, basılı seksen dört sayfa tutar. Sartre artık sözcüğün tam anlamıyla bir yazardır. Her tümce kendi kaleminden çıkmıştır; yapı ve genel görünüm kendi yaratısıdır, sonuç ve çözüm kendi buluşudur.

Yazının biçimsel görünümüne Sartre'dan daha çok duyarlık gösteren Nizan'ın bu ilk denemeyi kurallara biraz fazla bağlı bulduğu anlaşılıyor. Jean-Paul yeni bir öykü yazmaya oturur. Başlığı *L'Ange du morbide*'dir. Edgar Poe ile yakınlığı başlıkla sınırlıdır. Geri kalanı yazarın daha sonraki yapıtlarında uzun süre yaşayacak olan izlekler ve bilinçli ya da bilinçsiz düşsel kurguların özgün biçimde bir araya getirilmesidir. Sartre burada kendini olduğu gibi gösterir. Mallarmé'nin güçsüzlük izleklerine, hastalıklı düşüncelerine düşkün bir öğretmen veremli bir kızı baştan çıkarmaya çalışır; kızın bir öksürük krizine tutulmasıyla dehşete kapılıp kaçar. Zevksizlik ve kışkırtmanın altında açığa vurucu imgeler akıp gitmektedir.

Geğirmeleri ve başka fizyolojik belirtileri bir dizi sıfatla vurgulayarak betimlemesi, söğüşlü sandvici yiyen genç kadın betimlemesine şaşırtıcı bir biçimde ters düşmektedir: Sartre fiziksel mevcudiyete övgüler düzebilir ama, bir vücudun canlı bir organizma olduğu düşüncesi karşısında duyduğu tiksintiyi saklayamaz. Etkin bir cinsel yaşama geçişle birlikte ortaya çıkan bu büyülenme ve reddetme karışımı güçlü bir engellenmeyi gösterir ve bununla ilerideki yapıtlarında zaman zaman karşılaşılacaktır. Sartre kadın vücudunun varlığını kabulde zorlanır. İstek ve tiksinti birbirine karışır, birincisi ötekini çağırır ve onda kendini yok eder. Aşk fizyolojiden vazgeçebilseydi, her şey yolunda giderdi.

Sapkın öğretmenin betimlenmesi bazı zihinsel yoldan çıkışlara karşı basit bir saldırı değildir. O kişi, hem gelecekteki "pis herif"in bir ilk resmidir, hem de yazarın yansımasıdır. Kendisini öğretmene dönüştürecek bir çarkın içine giren Jean-Paul göründüğü kadar kendinden emin değildir. Çürüyüp bozulmaktan korkmaktadır. Öyküsünün kahramanı kendini üstün insan sanır: Jean-Paul birkaç ay önceki kendi iddiasının ahlaksızca bir şey olduğunu bilmektedir artık. Eleştirisindeki açık sertlik, saldırısındaki acımasızlık kendisine yönelmiştir. Bunlar, içinde gizli olabilecek ve öğretmenliğin meydana çıkarabileceği pis herifle arasına bir uzaklık koymasına yardım eder.

Gözünde canlandırdığı toplumsal dünya hep belirgin kalır. XIX. yüzyılın en iyi gelenekleri içinde Jean-Paul burjuva kişide bayağılığın somutlaştığını görür. *Jésus la Chouette*, La Rochelle'in yüksek tabakasını bir budalalık, eyyamcılık, ikiyüzlülük ve tabansızlık karışımı olarak gösterir. Her türlü deneyim ve hakikat sorunu dışında ele alınırsa, böyle bir betimleme klasik diye görülebilir: Türün kurallarına bağlı kalınmıştır. Aynı biçimde, *L'Ange du morbide*'deki öğretmenin sonu da kötü gelir: "Tüm arkadaşlarıyla ilişkisini kesti ve pembe tenli, sarışın, aptal ve sağlıklı bir Alsace'lı kızla evlendi. Bir daha bir şey yazmadı ve, elli beş yaşında, 'Burjuvazi'nin tartışma götürmez beratı olan Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirildi."[26] Yazın alanındaki eğitimi, inancını doğrular ve güçlendirir. Burada yazı ve burjuvazi oldukları gibi görünürler: Üyeleri öteki aracılığıyla ve ötekine karşı yaşayan, aralarında zıtlık bulunan bir çift. Burjuvaziye giren yazmayı bırakır. Ta başlangıçtan beri yazar olan Sartre, burjuvazinin günahından uzaktır. Sağlam bir yazın geleneği bu konuda ona güvence verir. O, Baudelaire ve Flaubert'in mirasçısıdır.

Çoğu ilk hazırlık sınıfında ya da ikincinin başlarında yazılmış olan daha birçok metnin bölümleri, verimliliğinin ve yapıtlarının çeşitliliğinin bir kanıtıdır. Bir öyküye başlar, olayın ana çizgilerini belirler, hepsini bırakıp bir başka projeye girişir, onu da unutur, tür değiştirir, başvurmadık yol bırakmaz. *La Belle et la Bête*'in iğneleyici bir benzeri olan bir masal; La Rochelle'deki gönül kırıklıklarının acı bir alayla yeniden ele alındığı bir öykü; caz üzerine konudışı açıklamaların eşlik ettiği, dans salonunda ayartmaya dair anlaşılmaz bir bölüm; boynuzlanmak üzere olan bir yazarın portresi; bir çıraklık dönemi romanı denebilecek olandan geriye kalanlar.

Jean-Paul, yazdığının her noktasında mevcuttur. Bu metinlerde öne çıkan iki

26) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 49.

erkek görürüz: Biri –çoğu zaman anlatıcı olan– aptal bir genç adam; öteki sınıfının alışılmış kusurlarına bürünmüş bir burjuvadır. Yazarın neşeli muzipliği bu ikisine yüklendikçe yüklenir.

Safdil olan, elbette, dün ve önceki gün düşündüğü ve hareket ettiği haliyle, yazarın kendisidir. Edinmekte olduğu düşünsel silahları öncelikle kendi üzerinde ve acımasızca kullanır. Genç Sartre kendini yadsıyarak ortaya çıkar.

Buna karşı, burjuva kişilerinden biri bu kalıplara uymaz. *Nelly ou De l'inconvénient des proverbes* başlığını taşıyan tamamlanmamış bir öyküsünün kahramanlarından biri yazın adamı ve burjuvadır. Görmüş olduğumuz gibi bu iki nitelik birbiriyle bağdaşmazdır. Bir insan her ikisi birden olamaz. Yazarın kafasında bu bir ucubeliktir. Niçin ikisini aynı vücutta birleştirmiştir? Sartre bir ara öyküsüne şaşırtıcı bir başlık koymayı düşünmüştür: "L'Heautontimoroumenos" – Kendi kendinin celladı. Bu bir şaka değil. Bir şeyleri sezinlemektedir. Vaktiyle olmuş olduğu kişiyi suçladığında, kendisine saldırıp yargıladığında, maskenin altında kendisinin, celladın işini yapan yazarın bulunduğunu tahmin etmektedir.

Nitre ile Sarzan çöp sepeti için yazmaktan bıkmışlardır. Sınıf arkadaşlarından biri aracılığıyla garip bir kişiyi, gazeteci Charles Fraval'i tanıma fırsatını bulurlar. Fraval, genç yazarlar ve sanatçılardan oluşan bir dernek yardımıyla "gençlerin savunma organı"[27] olabilecek bir dergi çıkarmayı tasarlamaktadır. *La Revue sans titre*'in ilk sayısı 15 Ocak 1923'te çıkar. *L'Ange du morbide* orada yayımlanır. 10 Şubat ve 25 Mart arasında yayımlanan daha sonraki dört sayıda *Jésus la Chouette*'ten uzun parçalar vardır. Romanının adamakıllı özyaşamöyküsel olan niteliğinden ötürü Jacques Guillemin diye bir takma adın arkasına gizlenmeyi yeğler. Guillemin anneannesinin kızlık soyadıdır: Son zamanlardaki yakınlıklarına bir selam göndermiş olmaktadır Sartre. Nizan'a gelince o da, *Complainte du carabin qui disséqua sa petite amie en fumant deux paquets de Maryland* adlı metne imza atmıştır. Ayrıca, ileride UNESCO müdürü olacak olan René Maheu'nün bir katkısı ve Pierre Mendès France'ın ise bir yüreklendirme mektubu *La Revue sans titre*'de yer almıştır.

Yayın beş sayı çıktıktan sonra kesilir. Ancak buna, bir başarısızlık da denemez. Çıkan sayılar oldukça iyi satmıştır, yani liseliler ve öğretmenlerden oluşan okur kitlesine ulaşmıştır.

Yapıtını birçok baskı yanlışıyla ve kötü bir kâğıt üzerinde görmekle biraz düş kırıklığına uğrasa da, bazı arkadaşları yazdıklarının niteliğiyle eğlenmekten tat

27) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 516.

alsalar da, Sartre yayımlandığını görmekten gurur duyar. Birkaç ay sonra kurumlanmaktan çekinmez: "Sonunda, bir süre önce başımdan geçen bir serüvenin küçük bir romanını yazdım; sınırlı bir çevrede az çok bir başarı kazandım ve, bu ufak utkuyla, bundan sonra sadece kendi yaşamımdan olayları anlatan öyküler yazmaya karar verdim."[28] Peki, utku diyelim, ufak da olsa. O coşkunluğu içinde onun açısından önemli olan, gerçek bir yazınsal tasarının tanımlanmasıdır. Özyaşamöyküsüyle ilgili seçimi basit bir heves değildir. Jean-Paul, kahramanlık konusundan gerçekçi ilkelere geçtikten sonra anlar ki, ancak kendi deneyiminden yola çıkarak çalışabilecektir. Düş ürünü dünyaları işlemenin yararı yoktur çünkü onların nereden geldiğini artık pek iyi bilmekte ve kendisi için ne anlam taşıdıklarını kestirmektedir. Yazı, ona dostluğun dayattığı öz baskının aynını dayatır: Her şey çiğ ışıkta görülecek, saydam olacaktır, kaçamağa yer yoktur.

Anlaşıldığına göre *La Revue sans titre* serüveni Sartre ile Nizan arasındaki ilişkiler üzerinde birtakım ikinci derecede etkiler yaratmıştır. Belki karşılıklı alınmalar olmuştur ya da ufacık bir etkileme mücadelesine girmişlerdir. 1923 yılı Mart'ından Ekim'ine kadar araları soğuktur. Arkadaşlıklarında, daha en baştan, Sartre davacı konumunda olmuştur. Züppe ve ne yapacağı kestirilemez, bir gün suskun, ertesi gün ateşli olan Nizan ise arkadaşına bağlılıkta kusur eder. Birden bağlandığı bazı şeyler yüzünden uzaklaşır, bıkınca geri döner. Sartre bundan acı çeker. Aralarındaki kopuştan birkaç ay sonra, ayrılmalarını yeni bir romanda anlatmaya girişir. *La Semence et le Scaphandre* başlığını verdiği kitap *La revue sans titre*'in doğuşunu, piyasaya çıkışını anlatacaktır ama dargın arkadaşların barışmasıyla yazılışı yarıda kalır. Yazar darılmanın nedenini anlatmaya zaman bulamamıştır. Fakat uzun uzun Nizan'a duyduğu, "bir tutkudan daha fırtınalı" dostluğu anlatır: "Kaçık bir âşık gibi kaba, kıskanç, düşüncesizdim, esnek değildim,"[29] der. Âşık olduğundan değil. Bağımlıdır. Dostluğa, dostluğun gerekliliğine, ona dayattığı *öz denetime* gereksinimi vardır. Fakat Nizan ona benzemez. Bir alter egoya yani bir öteki ben'e onun kadar gereksinim duymaz. Daha hızlı gider, başka bir ritimde solur. Dümdüz gitmeyen bir süreçte bu dargınlık ilk sarsıntıdır.

Toplumsal açıdan Sartre, korkulacak etkililikte bir makine olmuştur. La Rochelle'de öğrendiği saldırganlık ve şiddetten bir şey yitirmeksizin üzerine bir ra-

---

28) *A.g.y.*, s. 145. Sözünü ettiği "küçük roman" elbette *Jésus la Chouette*'tir.
29) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 140.

hatlık, esneklik gelmiştir. Arkadaşlarına sıradışı bir kişilik olarak görünür. Sadece çalışma gücüne, rahatlığına ve elde ettiği parlak sonuçlara imrenmezler, aynı zamanda her gün keyifli olmasına, şakadan, şamata yapmaktan hoşlanmasına şaşarak hayran kalırlar. Yatakhanenin komiği, Nizan'ın işbirliğiyle, Jules Laforgue'un *Complainte*'inin güçlü bir parodisine imza atar: "Biz gidiyoruz hazırlığa / Domuzlar gibi çalışmak için / Oysaki –bir peştemalları bile olmaksızın– / Arkadaşlar genelevde (*tekrar*) / Bir tarih yapıyoruz / Onlar orospuları mıncıklıyor. / Uzun sürüyor çanaktakini içmesi / Ve kahretsin dopdolu çanak (*tekrar*) / Kadınların memeleri yerine / Yunanca sözlükleri okşuyoruz biz (...)."[30] Bu öğrenci yazını başyapıtı Louis-le-Grand'daki gündelik yaşam konusunda bir fikir veriyor: Sıkıntı, çalışma ve boşalma.

Arkadaşlarını eğlendiren Sartre bir asi değildir. Şakaları, maskaralıkları okulun özelliğine tümüyle uygundur. Okul yönetimi bunu bilir. Ona bir de resmi görev vermişlerdir. Her gün, saat tam on dokuzda, gündüzlülerin etüt saati bitince, gözetmen ona özür bildirmiş ya da bildirmemiş olarak etütte bulunmayanların adlarının yazıldığı yoklama defterini verir, o da bunu yatılıların gözetmenine teslim eder. Bu görev tamamlanınca, düzenin sadık yardımcısı otobüse atlayıp evin yolunu tutar.

Tanınmış birkaç öğretmen, Fransızca ve Latincede André Bellessort, tarihte Alphonse Roubaud, ikinci yıl felsefede François Colonna d'Istria, hazırlık öğrencilerinin gözünü açmak, onları düşünmeye alıştırmakla görevlidirler. Hiç kimsenin oğlu olmayan Sartre ne için olursa olsun kendini herhangi bir kimseye borçlu hissetmeyi sevmez. Öğretmenleri için pek iyi şeyler düşünmez ve ileride söylemeyecektir de. Fakat dikkatli bir öğrencidir. Öğretmenler verdikleri dersin karşılığını alırlar. Verilen derslerin tümünde, yani klasik Yunan ve Latin dili ve edebiyatı alanında son derecede karmaşık ve çeşitli bir başvuru sistemi geliştirir. Bu, sınava hazırlayıcı okulların üstünlüğünden gelen bir şeydir. Oralarda sınavda çakmayan öğrenci yetiştirilir. İleride ne yaparsa yapsın, Sartre, Louis-le-Grand'daki birikimlerine güvenebilecektir. Dersler dışında duyarlıkların inceltilmesine de çalışılmaktadır. Bu bakımdan Jean-Paul başkalarına oranla özerktir. Sevdiği alan olan yazına öğretmenlerinin bakışı galiba onu pek etkilememiştir. Yine de, evdeki ortam, okul arkadaşlarıyla tartışmaları, programların ağırlığı, bütün bunlar onun eleştirel anlayışını yönlendirmiş ve geliştirmiştir.

---

30) *A.g.y.*, s. 338.

Dizgelere ve kurumlara bağlanan Nizan'ın dünyaya yaklaşımının tersine Sartre'ınki kendini merkez alır. Öğretmen sözleri arasında belleğinde kalan sadece Bellessort'un şu aptalca yargısıdır: "Siz daha kazanılacak savaş varken ölen komutan gördünüz mü hiç?"[31] Bu tümce onu derinden etkilemiştir. Tümce ona, kendisinden söz eder. O tümcede kendisinin deha ve şan için doğduğuna olan inancını bulur. Bu coşkunun insanı sevindiren bir yanı da vardır. Okul kişilikleri tektipleştirmeye çalışmamaktadır. Felsefe öğrencisinin üstüne başına önem vermez görünümü, kirli önlüğü altında eskinin yumurcağı hâlâ mevcuttur: Bir kahraman olmak için yaratılmıştır sanki. Berrak görüp düşünmesi için çalışılmıştır, düşlerini boğmak için değil.

Bazı öğretmenler ders vermeyi dünyanın dışında gelişecek bir sanat gibi kabul etmez. Özellikle André Bellessort, Action française'e* olan sempatisini saklamaz. Birçok öğrenci halk sorunlarına ilgi duyar. Onlar arasında politika bakımından seçkin tutum, daha çok soldan yanadır. Sosyalistler ve radikaller egemendir. "Solcular Birliği" denen küçük bir grup kurulur. Nizan da bu grup içindedir. Bir akşam, arkadaşına bir toplantıya katılmayı önerir. Zincirlerinden boşanan ikili, toplantıda bulunanları gülmekten kırıp geçirirler. Politika hiç söz konusu edilmez. Başka arkadaşlar "bilmem hangi sosyalist bildiriyi"[32] imzalamasını isterler. Kesin bir dille geri çevirir. Böyle şeyler onu ilgilendirmemektedir. *Jésus la Chouette*'te bir solcu milletvekili portresi çizer: Adam, ağzı bol laf yapan bir yalancıdır, şişmandır ve üzerinden bayağılık ve tabansızlık akmaktadır. Bu, neşeli bir sosyalizm karşıtı betimlemedir ve hafifçe Yahudi karşıtı bir havası da vardır. Genç Sartre'ın burjuva bireyciliğinden kendini sıyırmasının, militan solun saflarında yer almasına yettiğini ileri süremeyiz.

O iki yıl boyunca yazınsal zevkleri eklektiktir Kutsal Kitap'ı, en çok da Eski Ahit'i okur: "Hep onu okuyordum; bunu hiçbir dinsel düşüncem olmadan, Yahudileri tanıma isteği duymadan yapıyordum. Niyetim, daha çok, antikçağda doğan ve Yunan da Latin de olmayan bir düşünce biçimini öğrenmekti."[33] Güncel olayları kaçırmamak istediğinden, sonra da zevk için, gerçeküstücülerle ilgilenmeye başlar. "Gerçeküstü biçem alıştırmaları yaptığımı anımsıyorum, demek

31) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 56.

* XIX. yüzyılın sonunda ortaya çıkmış, çeşitli değişikliklerle bugüne kadar gelmiş bir aşırı milliyetçi kuruluş. –*çn*

32) *A.g.y.*, s. 84

33) Eli Ben-Gal, *Mardi, chez Sartre. Un Hebreu à Paris, 1967-1980*, Paris, Flammarion, 1992, s. 251.

ki bu, benim için çok önemli bir şey olmuştu."[34] Akımın bu çekiciliği pek sürmez. Eluard, Breton ondan ancak birkaç yaş büyüktür. Daha en başlarda fazla yaklaşmamaya, kendisinin onların izleyicisi olmadığını göstermeye önem verir. Ayrıca "kimbilir neden"[35] Octave Mirbeau'ya da tutulur. Çocukluk işte.

Büyük sarsıntılar felsefeden gelir. "On sekiz yaşımdayken olumsallığı ilk öğrenişim benim için büyük bir aydınlanma oldu. Çünkü onu hep duyumsamıştım. Bugün de duyumsarım."[36] Sartre sinemaya düşkündür. Beyaz perdeye yansıyan evrenle büyülenir. Orada gördüğü en ufak hareketi, en ufak nesneyi gerekli bulur. Sinemadan çıktığında tansık biter: Sokaktan gelip geçenler, başka bir yerde de olabilirlerdi, dünya ona anlamdan yoksun, kocaman bir devinim gibi görünür. Bir gün, etüt saatinde, yazdığı bir şeyi Nizan'a verir. O anda bir imgeler, sezgiler ve bilgiler bütünü, tek bir sözcüğün içine hücum eder. Artık sinemadan her çıkışında duyumsadığı hisse bir ad verebilecektir: Olumsallık.

Daha çocukluğunda bu his onu altüst etmekteydi. "Bende iki çeşit düşünce vardır: Bir yanda çocukluktan gelen kök-düşünceler; öte yanda o andaki olaylardan gelen ve gençlik düşüncelerini canlandırmaya ve onları birbirine bağlamaya çalışan düşünceler. *Olumsallık* ve *özgürlük*, işte bu iki düşünce yaşamım boyunca bende var olmuştur."[37] Sartre aynı yollardan tekrar tekrar geçer. Her defasında, kendisinde her bilgiyi, her bilinci kuran deneyimleri kavrar. Görüş açısı değişir, çözümleme araçları zenginleşir, amaç aynı kalır. Düşüncesi çocukluğuna ve dünya konusundaki ilk önsezisine bağlılık içinde ve o bağlılıkla gelişip olgunlaşır.

İkinci yılda, kesin sonuca götüren bir kitabı okuması, birden önünde kapsamını açıkça fark edemediği bir düşünce alanı açar. Felsefe öğretmeni Colonna d'Istria öğrencilerinden ödev olarak "sürekli olma duygusu" konulu bir yazı yazmalarını ister. Jean-Paul fikir almak için Bergson'un *Essai sur les données immédiates de la conscience*'ını inceler. Yapıta vurulur. Onda açıkça, kendi bilincinin işleyişini bulmuştur. Felsefe gerçekten harikulade bir şeydir!

Bu hayranlığın kısa vadeli sonucu olumsuzdur: Mademki Bergson doğruyu anlatmıştır, onun düşüncesine herhangi bir şey eklemek boşuna olur. Öğrenci, okuduğunu özetlemekle yetinir ve orta derecede bir not alır. Ne var ki, uzun vadeli sonuçları ölçüye gelecek gibi değildir. "Bir kitapta böyle gökten inmiş doğ-

---

34) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 180.
35) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 515.
36) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots"*, *a.g.y.*, s. 418.
37) *Obliques*, no. 18-19, "Sartre", 1979, s. 21.

ruyu bulunca kendi kendime, 'Başkalarını da indirmeli ama,' dedim.[38] Katıksız yazın adamı, doğurgan yazar, tiyatro ve gülünç sahneler düşkünü, yayımlanmış ve sınırlı da olsa bir okur kitlesince beğenilmiş romanların yazarı Sartre düşüncesini değiştirmiştir. Filozof olacaktır. "Çok basit, Bergson'dan sonra bu bir eğilim haline geldi, yani felsefeyle yazın arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu pek iyi bilmeden bunu yapmak gereksinimini duydum."[39] Karar o anda verilmez, hazırlığın son ayları boyunca olgunlaşır. Yüksek Öğretmen Okulu'nda yazın değil, felsefe agregasyonuna yönelecektir.

Bu dönüşüm, yazdıklarının niteliğinde kendini gösterir. Metroda, sayfaları alfabetik düzende, kullanılmamış bir defter bulmuştur. Doktorlar için düşünülmüştür kuşkusuz. Her sayfasında "Midy Pomat ve Fitilleri" yazmaktadır. Bu Midy defteri Jean-Paul'e düşüncelerini alfabetik olarak kaydetme fikrini verir. Düşünceler, alıntılar, öykü taslakları, her çeşit tasarı ve yorum, Aşk'ın ya da Aeroplan'ın A'sından Zaaf'ın, Zayıf'ın ya da Zorlu'nun Z'sine birbirince karışır. Bu buluşa *La Nausée*'de [*Bulantı*] bir kez daha rastlanır. Orada Otodidakt, alfabetik sıraya göre kendini yetiştirir.

1924 yılı başlarında, birkaç ay içinde, Sartre tasalarının radyografisi gibi görünen şeyi kâğıda geçirir. Sevgi ve müzik, Paul Morand ve Goethe (aslından okumuş olabilir: Alıntılar Almanca verilmiştir), geometri, tarih ya da duygular; bütün bu izlekler alfabe gereği bağlantısız olarak birbirini izler. Herhangi bir dizge kurulmamıştır, sadece döne döne birçok izlek karşımıza çıkar. Sartre bilincinin durumları ve işleyişi konusunda kendi kendine sorular yöneltir. İçindeki filozof henüz taptazedir. Sokrates'in "Kendini tanı" savsözünün yararlarını keşfetmektedir: "İyi incelersek kendimizde her şeyi bulabiliriz. (...) Yapılacak şey, iyi araştırmak."[40] Bu, Bergson'a olan hayranlığını haklı çıkarıyor. İçinizde olup bitenleri çözümlemeyi öğrenin, başkasını anlamanın anahtarını elde etmiş olursunuz. Sartre bu yolu hiç bırakmayacaktır. Her felsefi düşünce özneden çıkar ve ona geri döner. Alfabetik sırada şu sözcükler onu uzun zaman uğraştıracaktır: İmgeler, Sezgi, Niyet, Zekâ. Sinema onu büyülemektedir. Alışık olduğu o karanlık salonlarda bir insan bilincinin yansımasını görür. Zaten birkaç ay sonra sinemayla ilgili bir deneme yazar; az çok geliştirdiği bu yazıda bu benzerliği çözümleyip bir dizgeye oturtmaya çalışır. Kendi içini araştırarak, roman tasarılarıyla so-

38) *Sartre, un film*, *a.g.y.*, s. 41.
39) *A.g.y.*
40) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 452.

yut düşünceleri birbirine katarak, kâh Proust'a kâh Descartes'a dayanarak ego-nun kimyasını anlamaya çalışır.

İki yılda Sartre önemli bir temel edinmiştir. Midy defterindeki düzey, bunun kanıtıdır. Soru işareti yoktur. Kesin konuşur. Elbette pek çok alıntı verir; fakat alıntı onun için, yaklaştığı düşünceyi kendine mal etmenin bir yoludur. Kendi bilinç ufkuna giren şeyi hemen ele alır, çözümler, işler ve kendi ilgi ağının içine oturtur.

Hazırlıkta, iyi sonuç alacağına oldukça güvenir. Louis-le-Grand'ın ikinci yı-lında aldığı notlar, La Rochelle yıllarından beri aldığı en az parlak notlardır. Dersleri kırar, eğlenir, neyle ilgileniyorsa kendini ona verir. İş buna kalsın. Ken-disinin hazır olduğunu bilmektedir. 1924 Ağustos'unda Yüksek Öğretmen Oku-lu giriş sınavında Nizan yirmi ikinci, Sartre yedinci olur. Artık ne yaparsa yap-sın, ne düşünürse düşünsün Fransa'nın seçkin aydınlarının bağımsız bir üyesi kabul edilecektir. Şurası kesin ki, bağımsız kafası, toplumsal meselelere kayıtsız-lığıyla, bu duruma ne anlam ne de itibar atfeder.

6

SEÇKİNLER TOPLUMU İÇİNDE

"Yüksek Öğretmen Okulu, çoğumuz için, benim için, daha ilk günden bağımsızlığın başlangıcı oldu. Birçok kişi, benim dediğim gibi, dört yıl boyunca mutluluğu yaşadığını söyleyebilir."[1] Sartre on dokuz yaşındadır. Hazırlık sınıfına girişi gibi, Ulm sokağı 25 numaradaki o saygıdeğer kuruluşa kabulü de beklenen, yadırganmayan bir geçiş olmuştur. Bir yetişkin ve sorumlu olarak kabul edilmektedir. Manen özgürdür.

Yüksek Öğretmen Okulu'nun 1924 girişlileri kurum tarihinin en parlakları arasındadır kuşkusuz. Elbette, sonbaharda dersler başlarken bu, henüz bilinmiyordu. Bununla birlikte çağdaşlarının tanıklıkları aynı doğrultudadır: Okulda herkes Sartre ile Nizan'ın geleceğine inanmaktaydı. Durum belli olduktan sonra ortaya sürülmüş bir kanıya benzemiyor bu.

İkili korkutacak bir otoriteyle hemen kendisini kabul ettirir. "Sartre ile Nizan'ın ikisi de Louis-le-Grand'dan geliyordu ve delikanlılarda bile az görülen bir dostlukla birbirlerine bağlıydılar. Her ikisi de kendini hem yazına hem felsefeye vermişti; her ikisi de arkadaşlarınca sıradışı kabul edilirdi; kendileri de yeteneklerinin bilincindeydi, yollarına koyulmuşlardı bile (Sartre'da kuşku diye bir şey yoktu, Nizan'da belki)."[2] Bunları yazan Kişi, Raymond Aron, bir gün Sartre ile Nizan'ın kendisini, "barikatın berisine, dışarıdaki karanlığa atmadıklarının arasına"[3] yerleştirdiklerini bir arkadaşından öğrendiğinde, felsefe öğretmeninden övgüler duyduğu günde olduğundan daha çok gururlanmıştı.

Kendilerine olan güvenleri öyle güçlüdür ki, o zamana dek dikkate değer bir şey üretmemiş olsalar da onların en kısa sürede bir yere varacaklarına körü kö-

---

1) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 149.
2) Raymond Aron, *Mémoires*, Paris, Julliard, 1983, s. 32.
3) *A.g.y.*

rüne güvenilmektedir. Saygınlıklarını destekleyen güçlü kanıtlar vardır. Zekâları, ustalıkları, çözümleme becerileri tartışılmaz; topluluk yaşamına etkin biçimde katılmaktadırlar, ne bir eğlentiyi ne bir muzipliği kaçırırlar. İyi ve okul ruhuna uygun öğrenciler olarak, dönem arkadaşlarına yeteneğin, düşlemin nelere kadir olduğunu gösterirler.

Fakat güçleri ne demokratik ne iyicildir. Nitre ile Sarzan çevreye yılgı saçarlar. "Yüksek Öğretmen Okulu'nda şiddet uygulayanlara dönüşmüştük."[4] Seçkinler içinde seçkin, seçilmişler arasında seçilmiş bu iki kişi aptalları horgörüleriyle ezmektedir. Kendi alanlarını fiziksel olarak belirlemekten hiç çekinmezler. Hele Sartre yeni öğrencilerin kabulü eğlencelerinde çok sert davranabilmektedir. "Adamlara kötek atardım."[5] Beden eğitiminde, Aron gibi uslu delikanlılar tenis oynarken o, boksu seçer ve gücünü geliştirir: "Kısa boyuyla, tıknaz ve sağlam vücuduyla, bacaklarıyla dik açı oluşturarak ipin tepesine tırmanırdı, bunu hepimizi hayran bırakan bir rahatlık ve hızla yapardı."[6] Aydın varlığı ile yabanıl varlığı, bunlar bir bütündür. Sartre kendini kabul ettirmek ister ve ettirir. Kendine eşit diye kabul ettikleri ona hayrandır, kendi düzeyinde bulmadıkları ondan korkar. Küstahlığının, saldırganlığının tepki uyandırdığı olur. "Yüksek Öğretmen Okulu'nda, ara sıra, kafamı gözümü yardıkları olmuştur."[7]

Davranışındaki mantık, Poulou'nun on yıl önceki mantığından değişik değildir: Sevilmemekten korkmaktadır. Yetmiş yaşındayken de, insanların –belirsiz ve daima korkutucu olan varlığın– önsel olarak ondan nefret ettiğine inanacaktır: "Sokakta karşıma çıkan ve bana bakan kişi, normal olarak, düşmandır"; hele Yüksek Öğretmen Okulu'na girdiği sırada "genel olarak bir düşmanlık vardı"[8] der. Ötekinin bakışı ve bunun içerdiği utanç karşısındaki korku: Sartre değişmemiş, sertleşmiştir. Artık utanca katlanmak, ötekinin kendisini ele geçirmesine izin vermek söz konusu değildir. Edilginlikten vebadan korkar gibi korkar.

Yüksek Öğretmen Okulu'nda geçirdiği mutlu yıllar, Paris'e döndüğünden beri sürdürdüğü uzun çalışmanın vardığı noktadır. Ötekinin bakışlarından kaçmak için saldırı yolunu seçmiştir. Kendini her an her yerde bulunur, her yerden ve herkes tarafından görünür kılar. Fakat bileşim halinde bir Sartre görmelerine dik-

---

4) *Sartre, un film, a.g.y.*, s. 33.
5) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie, a.g.y.*, s. 295.
6) Raymond Aron, *Mémoires, a.g.y.*, s. 35.
7) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 194.
8) *A.g.y.*, s. 368.

kat eder. Kişiliği bundan böyle oluşmuştur. Acımasız, sert ve alaycıdır, güldürür, dondurur, güven verir, parçalar; kısaca, kendi üzerine çullanmasından korktuğu utancı ya da kendisini arkadaşlarını kabule iten gururu ötekilere aktarır. Ne denli herkese açık olursa, o denli tanınacaktır ve o oranda az görülecektir.

İlk iki yılın –lisansa kadar– programı çok ciddidir. Birinci sınıf öğrencisi psikolojiyle başlar (sertifikasını 1925 Mart'ında alır), sonra iki bin yıllık felsefe tarihini yutar (1925 Temmuz'u). İkinci sınıfta genel felsefe ve mantık okur (1926 Mart'ı) ve lisansını ahlak ve toplumbilimle tamamlar (1926 Temmuz'u). Bu uzun koşu gereği okuduklarını tek tek sayıp döksek sıkıcı olurdu. Yılda üç yüz dolayında yapıt. Liselinin, sonra da hazırlık sınıfı öğrencisinin şöyle bir üzerinden geçiverdiği şeyler artık birer birer sindirilerek okunacaktır; elbette bazı ders kitaplarında bir yapıtın derli toplu bir özetinin verildiğini, öğrencinin bununla yetinebildiğini de kabul etmek gerekir. Sartre durup dinlenmeden çalışır. Vakit yitirmeye hiç dayanamaz. Boş, gereksizce yinelenen ya da yavaş olan her şey onu rahatsız eder. Bir gün, arkadaşı Daniel Lagache'a, "En çok şey bilen adam olmak istiyorum,"[9] der.

Böylesine bir becerinin gerçekleşmesi için en yüksek düzeyde bir örgütleme gerekir. Sartre, kendi kendisine değişmez bir çalışma izlencesi dayatmıştır: Sabah dokuzdan bire, öğleden sonra dört ya da beşten sekiz ya da dokuza dek. Bu, fazladır. Zaten sıradışı bir belleği olan bir delikanlının sekiz saat bir konu üzerine etkili biçimde odaklanması çok büyük miktarda bilgi özümlemesine, onları düzene sokmasına, gerektiğinde yazılı ya da sözlü olarak kullanmasına olanak verir. Sartre yaşamının sonuna dek bu izlenceye bağlı kalacaktır, ve bu, onun etkililiğinin koşullarından birini oluşturacaktır. Hiçbir şey ona çalışma saatlerini feda ettirmeyecektir.

Hiç kimseye hiçbir şey borçlu olmak istemeyen adam, tahmin edilebileceği gibi, dersleri izlemeyi sevmez. Agregasyon adayı olarak, Sorbonne'a kaydolması ve agregasyon konferansı denilen dersleri izlemesi gerekmektedir. Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak, mesleğe giriş konferanslarını izlemek ve bir dizi uygulamalı çalışmaya katılmak zorundadır. Bütün bunlar sıkıcı şeylerdir. Kurumuna sapına kadar bağlı olan Sartre kendi dünyasından olmayan her şeyi toptan yadsır. "Sorbonnecular tam insan olmayan birtakım varlıkları temsil ediyorlardı."[10] Onlarla her ne türlü olursa olsun bir ilişkiye girmeyi reddeder ve Sorbonnecu Émile Bréhier'nin felsefe tarihi derslerini düzenli olarak "kırar".

9) "Qui était Sartre à vingt ans?", Claude Bonnefoy'nın araştırması: *Arts*, no. 804, 11-17 Ocak 1961.

10) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 315.

Okulun sınırları içinde bu yıllara damgasını vuran felsefeci, Léon Brunschvicg'dir. Bir yeni-Kantçı olan Brunschvicg hem metafiziği hem Hegelciliği reddeder ve felsefeyi sakınımlı bir tutumla bir epistemoloji boyutlarına indirgemeye çalışır. Öğrencisi derslerini elinden geldiğince seyrek izlemektedir ve düşüncesinden pek bir şey kalmayacaktır belleğinde. Sürekli devam ettiği yer, Sainte-Anne hastanesidir; orada Nizan, Aron ve Lagache ile birlikte Profesör Georges Dumas'nın derslerini izler. Bu dönem, Lagache'ın mesleğinde önemli bir yer tutar: Felsefeci ve tabip olacak, Sorbonne'da patolojik psikoloji profesörlüğü yapacaktır. Aynı dönem, Sartre için Bergson'un keşfine yol açan dönemdir. Hastaların tanıtılması onu büyülemektedir. Psikoloji, bilincin işleyişlerini aydınlattığı ve daha iyi anlaşılmasını sağladığı için felsefeyi bütünler.

Çalışmaları, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine kendi topluluklarının etkinliklerine katılmalarına olanak verecek kadar boş zaman bırakmaktadır ve bu etkinlikler öyle pek sıradan şeyler değildir. Pis fakat sevimli öğrenci odalarında birlikte yaşama, bitmez tükenmez çene çalmalar, topluca yenen yemekler, her çeşit törensel etkinliğe katılma, bütün bunlar ülkenin gelecekteki seçkinlerine bir sınıf oluşturma yolunu açar.

Bu noktadan bakınca Sartre tam bir örnektir. İki yıl boyunca animatörlük yeteneğini okulun hizmetine sunar. Okul balosuna, geleneksel "çatılar üzerinde gezinti"ye, ünlü "öğrenci odasında gece yemeği"ne katılır. Nizan ile arkadaşlığının yabancılara kapalı niteliği gittikçe yumuşar. Felsefeciler arasında bir arkadaş grubu oluşmaya başlar. O grupta Sartre ve Nizan'dan başka Aron, Lagache ve Georges Canguilhem'i görüyoruz. İkinci yıl, yeni gelenlerden Henri Lecarme, Louis Herland, Louis-le-Grand Lisesi'nden tanıdıkları René Maheu ve en önemlisi, aralarında hemen güvenli bir arkadaşlık kurulacak olan yazın bölümü öğrencisi Pierre Guille gibi birkaç kişi daha bunlara katılır. Yemekhanede aynı masaya otururlar. Sartre, Debussy'nin *Pelléas*'ının tonlamasıyla tuz ister. Öğle yemeğinden sonra kahveyi Triboulet Bar'da içerler. Orada ciddi konuşmalar yasaktır. Akşamları Gay-Lussac sokağında La Baronne'da buluşur ya da Vavin sokağındaki College Inn'de caz dinlerler. Beylerin ara sıra bile isteye sarhoş oldukları da görülür. "Yerlerde yuvarlanacak derecede sarhoş olurduk. (...) Biraz şöyle düşünürdük: Her şeyden sıyrılıyoruz, bu bir eğlenceye dönüşüyor, içimizdeki her şeyi yeniden ele alıyoruz, içiyoruz, saçmalıyoruz, kendimiz olmaktan çıkıyoruz, içimizi boşaltıyoruz, gevşiyoruz."[11]

11) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 116.

Açık ve duygusal sınırları değişebilen bu takım, Okul'un göbeğinde iyi, zeki, etkin, kendi kusursuzluğunun kanıtı ve güvencesi olan öğelerden bir çekirdek oluşturuyordu. Kendisini her türlü tasadan kurtaran bir yaşam içine rahatça yerleşmiş olan Sartre'ın, geri kalan yaşamını öyle sürmeye itirazı olmazdı. Peter Pan kompleksi edinmektedir: "Ben büyümek istemeyen bir çocuğum," der nadir şiirlerinden birinde. "Her şey oyun, benim için dünyadaki her şey oyun."[12]

Grubun birkaç üyesi, eski bir kuruma özel bir ışık vermeye katkıda bulunur. Her ilkbaharda bir revü yılın olaylarını alaycı bir dille yazılmış kısa sahneler ve şarkılarla anlatır. Okul'un Folies normaliennes* adını taşıyan tiyatrosu 28 Mart 1925'te "La Revue des Deux Mondes, ou le Désastre de Lang-son"u oynar. Gösteri okulun müdürü Lanson'a iyice yüklenmektedir. Brezilya'yı fethetmek üzere yola çıkan Langson, korkunç Timeo Danaos ile onun karısı Dona Ferentes'in (Vergilius, *Aeneis*, şarkı III) eline düşer, "des grues et des boas" (Hugo, *Chansons des rues et des bois*) şarkısı üzerine kadına vurulur. Dona Ferentes rolünü Lagache oynar. Lanson'u ufacık boyu, keçi sakalıyla Sartre canlandırır. Metin Canguilhem tarafından temize çekilmiştir ama bir ortak yapıttır. Herkes bir sözcük oyunu, bir tekerlemeyle katkıda bulunmuştur. Sartre müziği de üstlenmiştir; herkesin bildiği bir şarkıya piyanoda eşlik edebilecek ya da doğaçlamadan birkaç ara ölçü çıkarabilecek kadar bu işin üstesinden gelir. Gösterinin orta yerinde seyirciler arasından sesler duyulur. Başbakan Edouard Hériot, Meclis Başkanı Paul Painlevé ve Milli Eğitim Bakanı François Albert gelmiş, yerlerine oturmaktadırlar. Canguilhem hemen doğaçlamadan birkaç dize söyler. Herkes, o günün ve geleceğin seçkinleri, alkışlar. Okul ve devlet birbirlerini karşılıklı tanımışlardır. Bir parça güldürü, kurallara biraz başkaldırma, hele geleneklere dayanıyor, buram buram hümanist kültür kokuyorsa hiçbir zaman kurulu düzeni bozmamıştır. Ertesi yıl, aynı tören yinelenir. Daha yenilikçi olan revünün adı "A l'ombre des vieilles billes en fleur"dür. Lanson rolü yine aynı oyuncudadır. Ertesi gün, *L'Œuvre* gazetesi öğrenci Sartre'ın parlak oyunu üzerinde durur.

Her telden çalan bu gösteriler Yüksek Öğretmen Okulu'nu bir barış yuvası yapmaz. Gerilimler yaşanır. Din, mezhep sorunu her an canlıdır. Tala'lar (kilisede ayine katılanlar) ile genellikle daha az inançlı olan Patala'lar karşı karşıyadır. Birinciler edepsiz sözcük oyunlarını, gece kulüplerine gitmeyi, dine aykırı şeyler

12) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 409.

* Yüksek Öğretmen Okulluların Çılgınlıkları. Folies bergère adlı ünlü kabarenin adından. –*çn*

düşünmeyi, Sartre'ın bayıla bayıla yaptığı şeyleri hiç sevmezler. Durumu ağırlaştıran bir şey daha vardır, Sartre Henri-IV Lisesi'nin eski öğrencilerinden bir grupla arkadaşlık etmektedir. "Alain'in öğrencilerinden yana olduk; o yıllarda haşin ve kaba gençlerdi, okulda bir çeşit terör estirmek istiyorlardı."[13] Başka bir ayrılık çizgisi, daha az görünür olan bir çizgi, dünyeviler ile ruhanileri karşı karşıya getirir. Şaşırtıcı ama, Sartre bu ikinciler arasında yer alır: Her şey zekâ için, maddi çıkarlar için hiçbir şey; her şey çalışma ve Okul için, toplumsal ilişkiler ve meslek planları için hiçbir şey. Bu bölünme belki bir başka bölünmeyle, servet düzeyleri arasındaki ayrılıkla örtüşmektedir. Yirmi sekiz kişilik arkadaş topluluğu içinde bursa gereksinimi olmayan dört öğrenci vardır ve bu ayrıcalıklılardan biride Sartre'dır. Gelecekteki parasal durumu için tasalanmaz, hiçbir art düşünceye takılmaksızın kendini öğrencilik yaşamına verebilir.

Sartre, tümüyle politikadışı bir anlamda, angajedir. Bir tarafı, bir topluluğu tutar. Duyduğu yakınlıklar, içindeki şiddeti yönlendirmekte, aynı zamanda ona güç vermektedir. "Hem sonra, baş olmak istiyordum, hiç değilse 'animatör'."[14] Doyasıya eğlenir. Akşam okula smokinle dönen dünyevilerin üzerine su fışkırtıp da yapmacıklı bir nazik sesle, "Böyle işerdi Zerdüşt" diye bağırmaktan daha olağan bir şey olabilir mi? Bir Katolikle karşılaşınca kavgaya tutuşmaktan daha yerinde bir şey olabilir mi? Sartre'dan çoğu zaman arkadaşların en iyi, en eğlenceli, en hoş olanı olarak söz edilmiştir; kuşkusuz öyledir ama, herkes için değil.

1925 yazında, on dokuz yaşında veremin alıp götürdüğü kuzini Annie Lanes'ı yitirir. O, aile çevresinde Sartre'ın kendini yakın hissettiği tek kişidir. Onu hiç unutmayacaktır. *Bulantı*'nın kadın kahramanının adı Annie olacaktır; *L'Imaginaire*'de [*Imgelemsel*], daha sonra *Varlık ve Hiçlik*'te adı geçen kadın dosta Anny adını verecektir. Ölmüş akraba kızının anısı, zihninde, yavaş yavaş, çok sonra *Sözcükler*'de sözünü edeceği, olanaksız ve hep düşünü kurduğu bir aşkın imgesine, mahrem aşk duyduğu bir kız kardeşin imgesine bağlanmış olabilir.

Jean-Paul cenazede bulunmak üzere Thiviers'ye gider. Yengesinin yemek davetinde o yörede yaşayan doktorları, noterleri dinlerken içi sıkılır. Yemekte bir genç kadın vardır. Birbirlerinden hoşlanırlar. "Kahvelerimizi içer içmez, o genç kadınla ben çıktık ve ikimiz kırlarda gezindik. İşte yıllarca süren bir dostluk o

---

13) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 314-315.
14) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 552.

sırada başladı."[15] Simone-Camille Sans adındaki bu kadın yirmi bir yaşındadır. Oyuncudur, sahne yaşamında Simone Jollivet adıyla tanınacaktır. Toulouse'da oturmaktadır. Sartre ve dostları ona Toulouse adını takacaktır. Simone de Beauvoir, Anılarında ondan Camille olarak bahsedecektir. Bu çeşitli kimlikler altında şaşırtıcı bir kadın yaşar. Eczacı kızıdır, güzel şeylerden hoşlanır, aynı zamanda hafifmeşreptir ve erkeklere acı çektirmeye bayılır. "Güzeldi: Gür sarı saçları, mavi gözleri, incecik bir derisi, hoş bir vücudu vardı, el ve ayak bilekleri kusursuzdu."[16] Kendini erkeklere kraliçeler gibi baktırır, kendini teşhir eder, eğlenir, bir âşıktan ötekine uçar. Geceleri yaşayan bu kendine tutkun kadın yaşamını yaşamaktan çok sergiler. Sıradan bir gönül macerası onun için dayanılmaz bir şeydir. Bir gün Simone de Beauvoir'a Sartre'da kendisini çeken şeyin çirkinliği olduğunu söyleyecektir. Thiviers'de siyah kostümü ve başına büyük gelen şapkasıyla uyuklarken görünce, "Bu adam Mirabeau,"[17] diye düşünmüştür.

Sartre'cık afallamış durumdadır. Kadın güzeldir, zekidir, onu çirkinliği için ve çirkinliği aracılığıyla sevmektedir. Delikanlının aklı almaz. Aron'un dediğine göre, o dönemde her fırsatta fiziksel görüntüsünden söz eder. "Fakat, aslında, konuşmaya başlar başlamaz, zekâsı sivilcelerini, yüzündeki kabartıları siler, çirkinliği yok olurdu."[18] Yakınında bulunmuş kimseler Aron gibi, çirkinliğinin zekâsıyla ortadan kalktığı konusunda hemfikirdir. Yanılgı: Çirkinlik silinmez. Olsa olsa unutulabilir. Fakat Sartre'ınki unutulmuyor. Bakışlar onu görünmez kılmıyor. Nedensellik ilişkisini tersine çevirmek gerek, yani zekâ çirkinliği yok etmiyor da çirkinlik zekâyı öne çıkarıyor. Çirkinlik ne derece mevcutsa zekâ o derece parıldıyor. Simone Jollivet ile olan macera bunun kanıtı. Bir gün Simone Sartre'a onun çirkin olduğunu söyler. "O zaman dedim ki: 'Peki nasıl oluyor bu iş? – İşte, gerektiği gibi konuşuyorsun da ondan.' O zaman dedim ki: 'Ya daha da çirkin olsaydım? – O zaman bütün gece konuşmanı isterdim.'"[19] Sartre, Toulouse sayesinde çehre züğürtlüğünü evcilleştirir, onu kendisine bir müttefik kılar.

Arkadaşları da şaşırıp kalmışlardır. Yüksek Öğretmen Okulu bir manastır değildir. Kapıcı, bu beyefendilerin kendi kendilerine bir ödül olsun diye getirttikleri ve hiçbir şeye aldırmaksızın birbirlerine de sundukları bazı kadınların bina-

15) *Le Nouvel Observateur*, Şubat 1977, "Sartre et les femmes", Catherine Chaîne ile görüşme.
16) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, Paris, Gallimard, 1960, s. 79 (yeni baskı, Folio 1991).
17) *A.g.y.*, s. 81.
18) Raymond Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 35.
19) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 97-98.

ya girip çıkmasına göz yummaktadır. Sartre da bu gençler arasındadır ve ünlü bir zenci kadını matematik bölümünden birinden devralmıştır. Gizemli taşralı kadınınm başka tür biri olduğu kısa zamanda ortaya çıkar. Kendisi bu başkalıktan çok söz eder. Arkadaşları, odasında çok sağlam bir zevkle seçilmiş, tartışılmaz bir özgünlüğün işareti olan bir süsü görür, hayran kalırlar. "Tavandan yeni bir abajur sarkıyordu: Mor pamukludan ve ağı toprak rengi bir yalancı danteldan güzel bir don."[20] Sartre taşralı kadını Okul'un balosu için Paris'e çağırır. Partallar içindeki pasaklı öğrenci bir akşam için bir züppe olup çıkar. İkisi, görenler üzerinde güçlü bir etki bırakırlar. Konuk kadının sıradışı sayılabilecek şıklığı ortalığı kasar kavurur.

Fakat aslında bu balo kötü geçmiştir. Sartre'ın elinde genç kadının beklediği lüksü sunacak olanaklar yoktur. Paris, konuğu düş kırıklığına uğratır. Toulouse'a döner. Bahtsız genç adam para biriktirip zaman zaman oraya gidebilmektedir. Onun orada geçirdiği zamanlar da daha iyi geçmez. Kadın Sartre'ı gece yarısından sonra kabul etmektedir. Sabah erkenden de kapıyı gösterir. Delikanlı gece yaşamına alışık değildir, bütün gün ve, otele gidecek parası olmadığından bazende parklardaki banklarda uyuklar.

İki yıldan uzun bir süre, kadın Sartre'a zor bir yaşam sürdürür. Bir kez, son görüşmelerinin ardından altı ay geçmiş ve Sartre Toulouse'a gitmek için tren parasını ancak denkleştirmişken kadın onu kabul edemeyeceğini bildirir. Sartre isyan eder. "Bencilsiniz, havaisiniz ve üstüne üstlük ödleksiniz."[21] Hele kadının alıştırmaya zorladığı şey, cinsel özgürlük ona pek güç gelmektedir. Kadının başka âşıkları olmasına dayanamaz; duygusal davranır, kadını sahiplenmeye kalkar. "Güçlü görünme arzusu yüzünden size söyleyemediğim şeyi itiraf etmekle güvenimi ispatlamış oluyorum: İsteğim sevginizde ilk değil, *tek* olmaktır."[22] Kadın Sartre'ı bu çeşit isteklerinden kısa sürede vazgeçirir. Sadık değildir, canı isterse... Dahası, bu, meşru bir şeydir, öyle ki, erkek kadının öteki erkeklerden kendisine söz etmesini, tuvalet masasının üzerine üzerinde erkek adlarının baş harfleri bulunan beş tane koku şişesini sıralamasını olağan bulmalıdır.

Sartre, onunla, kendini olduğu gibi verir ve kendini savunmayı öğrenir. Bugün elde kalmış olan mektuplarının ilkinde kendini çifte kişilikli biri olarak tanıtır. "Bir yandan son derecede hırslıyımdır. Fakat hevesim, hırsım neye? Ün de-

20) Henriette Nizan ve Marie-José Jaubert, *Libres Mémoires*, Paris, Laffont, 1989, s. 117.
21) *Lettres au Castor et à quelques autres*, cilt I, Paris, Gallimard, 1983, s. 15.
22) *A.g.y.*, s. 17.

nilen şeyi bir dans salonu dolusu fraklı beyle tuvaletli hanımın benim onuruma kadeh kaldırmaları olarak gözümde canlandırırım. Derinlikten yoksun bir tablo ama, çocukluğumdan beri gözümün önündedir." İçindeki hırslı kişi yaratıcı kişiyle karışmaktadır. "Bir şey inşa etmem, ama ne olursa olsun yapıp meydana çıkarmam gerekiyor. (...) Bir sayfa beyaz kâğıt göreyim de üzerine bir şey yazma hevesi duymayayım, bu mümkün değil." Öte yandan, daha köklü bir eğilim yakasını bırakmamaktadır. "Ne yazık ki, üstüne üstlük, tabiatımın derinliklerinde bir kız kurusu mizacı yatıyor. Ben çehreme uyan bir mizaçla doğmuşum: Delicesine, aptalcasına duygusal, ödlek ve hanım evladıyım."[23] Başka bir mektupta Charlot tipinden söz ederek şöyle der: "Benim 'doğal ruhum', üzgün ve salaklıklar yapan o ruh."[24]

Kendi kendini, elbette, bu temeller üzerinde yapmıştır. "Yaptığım ilk gerçek yapı, kendi karakterimdir." Kendi kendisinin babası rolünü, bildiği gibi gerçekleştirebilmek için önce kendi yakasına sarılması, kendini horlaması gerekmiştir: "Kendimden hoşlanmamaya çok erken başladım. (...) Karakterimi bastırmak için, onu saklamaya kendimi zorladım." Artık kendini çok güvende hissetmektedir. Yola getirme sonuç vermiştir. "Ne istediğimi dışarıya belli etmeme noktasına ulaştım." Chaplin'i unutup Erich von Stroheim olmayı düşler. Fakat, oyun kazanılmamıştır: "(...) Sanmayın ki içimdeki bütün o gülünç eğilimleri boğdum: Onlar hâlâ duruyor. Evet, ödlek ve hanım evladıydım, bugün de öyleyim." Yaratıcı etkinlikleri de kendi yağdırdığı yıldırımlardan korunamaz: "(...) Yaptıklarımın arasında hiçbir şeyi sevmiyorum, ya da kendi türümde yazmıyorum.[25] Sert baba olarak, günün birinde, kendisini tam anlamıyla mat etmeyi, içinde taşıdığı yumuşak ve aptal küçük varlığı kalıcı biçimde yok etmeyi, yani Poulou'yu öldürmeyi kafasına koymuştur.

Tartışmasız, Simone Jollivet ona bu yolda yardımcı olur. Onu duygusallığının son belirtisi olan kıskançlığını bastırmaya zorlar. İleride, Sartre kıskançlık nedir bilmediğini söyleyecektir. Yalan. Pek iyi bilir ama, ilk aşkı ona kıskançlığın yıkımlarına karşı önlemler almayı öğretmiştir. Toulouse, ona bir ahlak öğretmekten çok, kendine duygusal bir zırh yaratma fırsatını vermiştir. Bundan böyle Sartre, olabildiğince, aldatılmış kişi olmaktansa aldatan kişi olmaya bakacaktır. Öylesi daha az acı verir.

23) *A.g.y.*, s. 9-10.
24) *A.g.y.*, s. 17.
25) *A.g.y.*, s. 9-10.

Sartre, lisans sınavlarını verdikten sonra, 1926 yılı Ağustos ayında, Pontigny'de "Hıristiyan damgası" izleği üzerinde on günlük bir toplantıya katılır. Konu onu pek heyecanlandırmaz. Descartes hakkında bir sunum yaparsa da kendini rahat hissetmez. Katılımcılardan hiçbiriyle yakınlaşamaz. O aydınlar, Paul Desjardins, Charles Du Bos, başka bir dünyaya aittir. Kendi kendine söz verir, "bir daha böyle salon toplantılarına katılmayacaktır."[26] İki yıl sonra çağrılan Raymond Aron, hiçbir şeyi yadırgamayacak ve Malraux ile arkadaşlık edecektir.

Üçüncü sınıf öğrencisi olunca, Sorbonne'un profesörlerinden, mistisizm tarihi ve sanat psikolojisi uzmanı Henri Delacroix'nın yönetiminde "Ruhsal yaşamda imge: işlevi ve doğası" konulu bir yükseköğrenim tezi hazırlar. Felsefe ile ilgili olarak okudukları ve o alandaki zevkleri klasik şeylerdir. Platon'a hayrandır, Aristoteles'i okurken içi sıkılır. Hume'u biraz sever ama Kant'ı, zor sindirilir dilini itici bulsa da, ona yeğler. Goethe onu Spinoza'ya götürmüştür. *Ethica*'daki güçten etkilenir, insanın gücü ise gözlerini kamaştırır. En çok yeğlediği filozof olan, yenilikle biçimsel eksiksizliği aynı safta birleştiren ve üzerine kendi yapısını kurabileceği temelleri *cogito*'da yoğunlaşmış olarak ona sunan Descartes karşısında coşar. Bir felsefe dizgesi geliştirmeye değilse de, ileride böyle bir dizge olacak olan şeyin öğelerini yerli yerine oturtmaya başlar. İmgede onu ilgilendiren, imgenin var olmaması, gerçeğe ait olmayışı, fakat "gerçeği bütünlük olarak düşünebilmek için *zorunlu olması*"[27] olgusudur. Bir kez bu işe girişince, "eksiksiz bir estetik"[28] ortaya koymayı düşünür.

İmgeye verdiği önem, onun kendi deneyimi içinde tuttuğu yere uygundur. Toulouse'a yazdığı bir mektupta "iktidarsız aydınların geçim kapısı" olan şu mantık üzerinde kafa yoran "ukalalar"a, ateş püskürür: "Başka biçimde, *uslamlamaya gitmeden* düşünce sahibi olmaya çalışın. Göreceksiniz, düşünceler kendiliğinden gelir, insan düşüncesinde bir imge tasarlar, birden bir baloncuk gibi bir kabartı hisseder, ayrıca kendisine gösterilmiş bir yöndür bu; yapılacak işin hemen tümü yapılmıştır; sadece anlaşılır dille ortaya koymak kalır."[29] Usçuluk karşıtı Sartre: Duygusallık ve duyarlılık tuzaklarına karşı kendini korumaya almış bu adam, düşüncesini besleyen verileri kendi içinde arar. Önsezi de, düşlem de söz konusu değildir. Algıladığı, sonra da özümsediği şeyin tarlasından beslenir;

26) Maurice de Gandillac, *Le Siècle traversé*, Paris, Albin Michel, 1998, s. 98.
27) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie, a.g.y.*, s. 294.
28) *Lettres au Castor*, cilt 1, *a.g.y.*, s. 27.
29) *A.g.y.*, s. 23.

yani imgeler halinde hücum eden ve egosunun ayrılmaz bütünü olan duyumsal anılar ve coşkusal anılardan. Aslında, dışsal yaşamında geliştirmeyi reddettiği coşkusal ve kavrayışsal duyarlığı kendi içinde işlemektedir. Kaynağı çocuklukta bulunan ve kendisinin kök-düşünceler dediği şeyle karşı karşıyayız: Düşünce, geçmişten yola çıkarak, onda hissetme ve acı çekme yetisinin oluştuğu andan beri yığılmış malzemeden yola çıkarak işler. Dışa dönük yaşamda ölmüş olan Poulou içeride egemendir.

Açıkça, Poulou kendini, fazlalık, gereksiz ve boş hissetmekteydi. Olumsallık düşüncesi artık Sartre'ın düşüncesinin merkezinde yer almaktadır. Raymond Aron onun bu düşünceyi ilk kez Léon Brunschvicg'in seminerinde Nietzsche konusunda bir sunum yaparken ele aldığını hatırlar. Sartre güldürü yollu bir "olumsallık şarkısı" yazar; bu parça pek de felsefi olmayan bir biçimde başlamaktadır: "Unutuş getiriyorum ve sıkıntı getiriyorum."[30]

Bundan da önemlisi, bir roman yazmaya kalkar ve adını önce *Empédocle* [*Empedokles*] koyar, sonra bunu *Une défaite* [*Bir Yenilgi*] olarak değiştirir. Kitapta Frédéric adında muziplikten hoşlanan bir Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisinin yaşamını anlatmaktadır. Öyküsü "zavallı delikanlıyı Olumsallığın bağrına atar."[31] Jean-Paul gibi, Frédéric de bir yaratıcı, bir inşacıdır. Jean-Paul'de olduğu gibi, onda da fikir ve uslamlamadan çok, "imgeler, izlenimler, duygular, en çok da anılar"[32] buluruz. Yalnız biridir, varlıklar ve nesneler arasında belli bir amacı, yönü olmaksızın dolaşır. Onlar onun dışında yaşar, var olurlar, onunla ilişkileri, onun orada bulunmasına kayıtsız kalmalarından öteye gitmez: Bu, olumsallıktır. Rastlantı onu dâhi bir müzisyen olan Richard Organte ve karısı Cosima ile karşılaştırır. Tahmin edileceği gibi, Sartre bu kadını Simone Jollivet'nin çizgileri altında betimler. Frédéric, kocaya duyduğu sınırsız hayranlıkla karısına beslediği umutsuz aşkın birbirine karıştığı zor bir üçlü ilişkiden geçerken nesnelerin ve varlıkların bir ruhu olduğunu keşfeder. Bu ruhu yakalayamaz ama seyrek eksiksizlik anlarında onun içinde erir: Bu da özgürlüktür.

Frédéric, Richard ve Cosima: Herhalde Nietzsche, Wagner ve Cosima von Bülow yeterince belli oluyor. Sartre ünlü yazarların yaşamöykülerini yutar gibi okur. "Artık büyük adamların yaşamlarını anlatan yazılardan başka bir şeyle ilgilenemiyorum. Onlarda kendi yaşamım konusunda bir işaret, o zamandan be-

30) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 182.
31) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 27.
32) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 224.

nim yaşamımla ilgili bir ipucu bulmaya çalışıyorum."[33] Yaşamlarını "şu ya da bu şeye adama" andı içmiş o kişilerin temizliğine hayrandır ama, kendisinin böyle bir coşku gösteremeyeceğini de duyumsar. "Gelecekteki değerimin güvencesi olarak elimde yalnızca uçsuz bucaksız gururum, bir de yaşamım çevresindeki o belli belirsiz duygu var.[34] Elbette Sartre'da, bir dizi edim ve seçim doğuracak bilinçli, istençli bir andın izini bulamayız. Fakat yaşamıyla ilgili "belli belirsiz duygu" bir kesinlik zemini üzerinde ortaya çıkar, yani yaşam, onun gözünde, yazı olmaksızın, kendisine biçim ve anlam veren sözcükler olmaksızın var olamaz. And içme, onda öylesine iyi içselleşmiştir, öylesine derinden özümsenmiştir ki, o andın sürekli gündemde kalması için onun hiçbir biçime, hiçbir bilinçli girişime gereksinimi yoktur. "(...) Genç Berlioz ya da genç Goethe dendiği gibi kendimin de genç Sartre olduğumun iyice bilincindeydim."[35]

Daniel Halévy'nin yazdığı *La Vie de Frédéric Nietzsche* ve Charles Andler'in yazdığı *La Jeunesse de Nietzsche*'yi okumuştur. Nietzsche'yi filozoftan çok şair sayar. Fakat onda bir herkese karşı düşünme yetisi, felsefeyi sadece kendi zihinsel gücüne ve büyük adam yazgısına olan güvenine oturtarak yeniden yaratma yolunda bir beceri görür ki, kendini bununla özdeşleştirir. Hiç kimsenin oğlu olmayan Nietzsche, bu anlamda, onun bir Üstat arasaydı kendisine Üstat diye seçeceği kimsedir – tıpkı Richard Organte/Wagner'in Frédéric'in seçmek istediği Üstat olması gibi.

Bir Yenilgi bir ayrılıkla son bulur. Frédéric, Cosima'nın kızlarının özel öğretmenidir; Organte ailesi Paris'ten ayrılınca yalnız kalır. Fakat roman bitmemiştir. İkinci bölüm planı, yenilginin hiç de kalıcı bir yenilgi olmadığının ortaya çıkacağını gösteriyor. Frédéric yazgısını yaşamaya hazırdır: "Yalnızca utkular görecegi zaman yaklaşıyor.[36] Sartre yaşlanmakta olan bestecinin kişiliğine sevecen bakmaz, öte yandansa yetişme durumundaki yaratıcı tümden Nietzsche'vari bir güç edinmektedir: "(...) Bilinç, Güç ve Neşe (...) onun ruhunun yasaları olmaktaydı."[37] Yazar kendini roman kişisiyle birebir özdeşleştirmektedir. "Kendi hesabıma, geçen yıla kadar çok melankolik bir mizacım vardı çünkü çirkindim ve çirkinliğim yüzünden acı çekiyordum. Bunu kesinlikle beynimden çıkarıp attım çünkü bu bir zaaf. Kendi gücünü duyumsayan kimse şen olmalı."[38]

33) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 14.
34) *A.g.y.*
35) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 269.
36) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 203.
37) *A.g.y.*, s. 282.
38) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 29.

Her zamankinden daha büyük bir güvenle ileri atılan Sartre bıkıp usanmadan yazmaktadır. Guille, kız arkadaşlarını etkilemek isteyen Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerinin onları Okul'un çatısına çıkardıklarını anlatacaktır. Kızlar orada iki manzara görebilirlerdi: Ya kadınlara düşkün ve zamanının çoğunu sevişmekle geçiren bir arkadaş ya da masasına oturmuş, coşkuyla çalışan Sartre. "İkincisi, diyordu Guille, daha şaşırtıcı gelirdi."[39] Aron, Sartre bir çalışmaya girişmiş de üç hafta geçtikten sonra el yazısıyla üç yüz elli sayfalık bir şey ortaya çıkarmamışsa herkesin telaşlanmış gibi yaptığını hatırlar. Sartre, Gallimard'ın *Bir Yenilgi*'yi basacağına güvenmekte, bir şeyden kuşkulanmamaktadır. Romanda "Eski Dost" adıyla boy gösteren ve dosyanın yayınevine verilmesinde aracılıkla görevlendirilen Nizan'ın ise, başarılı olacağına pek inanmadığı bir dosyayı desteklemeyi uygun bulmadığı anlaşılıyor.

Eski Dost'un varlığı, Frédéric'in özel öğretmeninin durumu, üçüncü yılda Sartre'm dostluklar ağında ortaya çıkan değişiklikleri gösterir. 1926 Eylül'ünden 1927 Nisan'ına kadar olan süre içinde Nizan Paris'te değil, bir tacir ailesinin çocuklarına özel öğretmenlik etmek üzere Aden'dedir. Döndükten sonra, nefret etmiş olduğu bir okulda kendini rahat hissetmez. Sartre ile aralarında hâlâ sessiz bir bağ vardır ama, Sartre dostluğunu artık başka arkadaşlara çevirmiştir.

Zihinsel açıdan, konuşmayı yeğlediği ayrıcalıklı kişi artık Raymond Aron'dur. Fikirlerini ve tasarılarını kendisini köşeye sıkıştırabilecek tek insan olduğunu söylediği kişinin amansız eleştirisine sunmaktadır düzenli olarak. Bir konuda zıtlaşmaktadırlar: Aron psikanalizi savunur, Sartre onu kesinlikle yadsır. Bilinçdışı kavramı, onun gözünde, "dört köşe bir çember ile eşdeğerdir; ruhsallık ile bilinç birbirinden ayrılmaz."[40] İki delikanlı durmadan tartışır, ama yaşamları pek kesişmez. Buna karşılık, yeni gelen biriyle, Maurice Merleau-Ponty'yle Sartre'ın pek az teması vardır. Orta halli dul bir kadının oğlu olan bu öğrenci, "iyi aile" çocuklarının rahatlığına sahip değildir. Üstelik pek dini bütün biridir ve okul arkadaşının açık saçık dizelerinden dehşete düşer. Bir gün, bazı öğrenciler onu dövmek isterken Sartre araya girerek onu kurtarır: "Bunun üzerine bir şey yapmadılar, çekip gittiler."[41]

Kardeş kadar yakın dost, gezme arkadaşı, artık Pierre Guille'dir. "Ne felsefeci ne siyasetçi olan Guille hepimizi çekerdi çünkü çekiciydi, hepimiz onu severdik

39) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 18.
40) Raymond Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 35.
41) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 329.

çünkü sevimliydi."[42] İlişkilerinde vaktiyle Nitre ile Sarzan ilişkisinde görülen dobracı sertlik yoktur. Sartre'ın bu arkadaşı kendisinin de ait olduğunu düşündüğü ve "kadın-erkek" kategorisi dediği çeşittendir. İkisinin bir arada bulunması, bir çeşit kadın kadınalıktır. Guille, diyecektir Sartre, "bir surattan, ışığın şöyle bir görünüp kaybolmasından, kendisinin o sıradaki ruh durumunun ufak bir değişikliğinden ya da önümüzde cereyan etmiş önemsiz bir olaydan söz ederken saatler harcayabilirdi."[43] Erkeklerin kendilerini "tümüyle dışa vurmaları", erkeklik yarışına çıkmaları gerektiği yolundaki aptalca mecburiyetten kurtulmuşlardır.

Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri gelir kaynağı kollarlar. Ay sonunu getirebilmek için bazı işler yapar, bu arada "tapir"ler denen bazı özel öğrencilere ders verirler. Sartre da bu geleneğe katılır. Hattâ piyano dersleri bile verir. Guille Albert Morel adında biraz safdil bir delikanlıyı "tapirleştirir". Felsefe için Sartre'ın yardımını alır. İkisi de delikanlının evine gidip gelmeye başlarlar. Etine dolgun, fıkır fıkır bir hanım olan annesine yarı dostane yarı âşıkane bir duyguyla bağlanırlar. Bayan Morel iki çocuğu ve savaş bittiğinden beri düş ürünü hastalıklarıyla birlikte kapandığı loş odasından çıkmayan kocasıyla yaşamaktadır. Monden yaşamın neye yaradığını aklı almaz ve cinsel yaşamı "maskaralık"[44] sayar. Geriye zihinsellik ve dostluk kalmaktadır. İki dost, hanımdan çok hoşlanırlar. Basbayağı âşık olan Guille'in çok geçmeden o evde bir odası olur. Guille'in döneminden olan René Maheu de gruba katılır. Birbirlerine takma adlar verirler. Bayan Morel "Şu Hanım" olur, kızı Jacqueline'e "Mops", oğluna da elbette "Tapir" derler. Sartre'a "küçük adam" diye seslenirler. Hemen her gün görüşürler. Bayan Morel, Sartre'ın kibirli istenççiliğiyle eğlenir. *Bir Yenilgi*'yi elyazması biçimiyle okuduktan sonra ona "zavallı Fédéric" der, o da buna bayılır.

Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir yayın organı olan *La revue universitaire internationale*'de çalışan arkadaşı Daniel Lagache'ın isteği üzerine 1927 yılı Ocak ayında Sartre o dergide "Çağdaş Fransız Düşüncesinde Devlet Kuramı" konulu bir makale yayımlar. Bu yazıda birçok uluslararası hukuk kuramcısının yakın bir tarihte kaleme aldıkları yazıların karmasını yapar. Aldığı sonuç, övülecek bir çaba gösterdiğini ortaya koyar. Fakat Sartre'ın bundan çıkarı en çok okul düzeyindedir. Bu makale üzerinde çalışması ona siyaset felsefesi, toplumbilim ve hukuk kavramlarını özümseme ve keyifle birbirine karma fırsatını vermiştir. Son dere-

42 Raymond Aron, *Mémoires, a.g.y.*, s. 45.
43) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 518-519.
44) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 44.

ce akademik düzeyde bir yazıdır: Bu kalem çalışmasında bir kuram ortaya koymaktan başka hiçbir amaç güdülmemiştir. Birkaç ay sonra, Sartre'ın Lagache ile birlikte Milletler Cemiyeti konusunda bir dizi konferans dinlemek üzere Cenevre'ye gitmesi söz konusu olur. Bu gerçekleşmez. Bu tasarının nedeninin basit bir merak ya da bir gezi yolculuğu yapma isteğinden çok olumlu bir ilgiye dayandığını gösteren hiçbir şey yoktur.

Sartre'ın politik sorunlar karşısındaki alerjisi olduğu gibi sürer. Kamusal meselelerle uğraşmak onun gözünde fabrika yönetmek ya da dükkan işletmek gibi horgörülecek bir şeydir. Aşırı sağ hareket içinde kısa bir süre kaldıktan sonra 1927'de Komünist Parti'ye giren Nizan'ın radikalleşmesinin Sartre için hiçbir anlamı yoktur. Devrimci olmak ona "tümden gülünç"[45] görünür. Marx'ı XIX. yüzyıl ortalarının bir Alman filozofu olarak kabul eder –bu, doğal bir şey; ne var ki, bir gün gelecek, böyle bir şey söylemek bir cürüm sayılacaktır– ve *Kapital* ile *Alman Ideolojisi*'ni aydın merakının ötesine geçmeyen bir kafayla okur: Güçlü yapıtlardır, hepsi bu. Bununla birlikte, bir rastlantı sonucu politik denebilecek bir adım atar. 1927'de sosyalist Paul-Boncour millet meclisine yeni bir askeri yasa tasarısı sunar ve bu yasa karşısında yüksekokullar ortak bir cephe oluşturur. Aron ve Sartre, elli kadar Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisiyle birlikte tasarıya karşı bir dilekçe imzalarlar.

Alain'i, hele onun *Mars ou la Guerre jugée* başlıklı kitabını okumak Sartre'ın içindeki barışçılığı pekiştirir; bu, düşünceden çok duyguya dayanan ve ilerideki düşünceleri arasında hemen hiç iz bırakmayacak olan bir barışçılıktır. O sıralarda bu eğilim esas haliyle Okul'un yıllık revüsünde tezahür eder; Sartre bu gösteride yine Lanson rolündedir. Yazarlar –hep aynı takım– gösteriye son derece antimilitarist birkaç kıta karıştırmıştır; bunlardan biri *La Marseillaise* ezgisiyle söylenir. Kabul edilebilir sınırlar aşılmıştır. Islıklar, öfkeli bağırışlar. Eskiler salondan çıkıp gider. Gustave Hervé, bayrağa saygısızlık eden serserileri *La Victoire*'da yayımlanan bir yazısıyla lanetler. Disiplin kovuşturması açılır. Canguilhem ve olayın belli başlı failleri ağır kınama alırlar. Sartre paçayı kurtarır. Bu olaya politik demek, sözcükleri zorlamak olur ama, bozguncu zihniyet dedikleri bir durumu göstermektedir.

Sartre, kurulu düzene boyun eğme konusunda gittikçe daha dik kafalı görünmektedir. Sayısız muziplikleri, kurumlara, resmi söyleme çatmak için duyduğu

45) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie*, *a.g.y.*, s. 294.

sürekli bir isteği yansıtır. Kışkırtmaktan hoşlanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'na Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerinin gönderdiği yeni bir dilekçeden sonra, çok tutucu bir gazete olan *Echo de Paris*'nin genel yayın müdürüne bir karşıdilekçe yollar: Arkadaşların tümü iğrenç barış yanlıları değildir, aralarında Okul'un disiplininden, güzel geleneklerinden yana olanların sayısı çoktur. Dilekçenin altında öğrencilerden en yanlı olanların, olabildiğince komünistlerin ya da Action française üyelerinin imzaları vardır. Genel yayın müdürü metni alelacele yayımlar ama, ertesi gün de alaya alındığını birinci sayfada kabul etmek zorunda kalır.

Fakat Sartre sadece okul arkadaşlarının çoğundan daha yaratıcı ve daha hareketli bir öğrenci değildir. Muziplik ve yutturmacaları Okul tarihine geçmiştir, çünkü bunlar alışılagelmiş yaramazlıklara benzemez: Can yakmaktan çekinmez. Örneğin polise, mahallede cesedi bulunmuş bir kadının katili diye bir arkadaşı ihbar eden bir mektup gönderir. Lindbergh'in Atlas Okyanusu'nu geçişinden sonra, çok şaşırtıcı bir oyun sahneler. Lindbergh'e Okul'un onur öğrencisi payesi verileceğini, törenin filan gün filan saatte yapılacağını basına duyurur. *Le Petit Parisien* gazetesi olayı ilan eder. O gün gelir, Okul'un bulunduğu Ulm sokağında gazeteciler, meraklılar ve polislerden oluşan büyük bir kalabalık toplanır. Armand Bérard adında –Helenistin oğlu– bir arkadaşı taksiden iner. Az çok Lindbergh'e benzeyen biridir. Alkışlar, söylevler. "Halk yuttu, hattâ yaşlı bir bey adamın elini öptü."[46] Sartre başarıdan ötürü az gurur duymaz. Fakat basın zaten revüdeki gösteri dolayısıyla hırpalanmış olan Lanson'u hedef alır. Çökkünlük içindeki yorgun Lanson istifa eder. Sartre bu istifadan doğrudan doğruya sorumlu tutulamaz. Fakat ardı arkası kesilmeyen muziplikleri Okul müdürünün kamu karşısındaki imgesini yıpratmaya, bunun sonucunda da mesleki yaşamının sonunun çabuklaşmasına katkıda bulunmuştur.

Sartre yaptığı şakaların üçüncü kişiler üzerindeki etkisine aldırmaz. Yeter ki şaka güçlü bir şey olsun ve amacına ulaşsın. Birisi yaralanmışsa, ne yapalım. Bu, içinde zapt edemediği bir sadizm bulunmasından değildir; edimlerinin nereye varacağını hesaplamamasındandır. Karşısındaki kişinin onun gözünde hemen hiç önemi yoktur. Burada baba yokluğu kendini iyice duyurur: Sartre ötekini kabul etmeyi bilmez ya da, daha doğrusu, kendini ötekinin aynasında tanıyamaz. "Tedirginlik veriyorum çünkü bende vakar yok, kuşkusuz bir miktar soy-

46) *Lettres au Castor*, cilt 1, *a.g.y.*, s. 35.

tarılık var, soytarılığım ise toplumsal gruplar içinde su yüzüne çıkıyor."[47] Kendisini tam ve saygıdeğer bir varlık olarak kabul edemediğinden üçüncü kişilerin her birine bir yabancı, hattâ bir tehlike gibi yaklaşır. Bunun için de doğal olarak ahlakdışıdır.

Bu konuda Simone Jollivet'ye aydınlatıcı birkaç satır gönderir: "Tinsel sağlık konusunda ufak bir ders daha. Bu (...) tüm toplumsal baskılardan tümden kurtulmadır. Önce ahlak. Ahlaklıysanız topluma boyun eğersiniz. Ahlaklı değilseniz topluma başkaldırırsınız ama onun kendi alanında, insanın yenileceğinden emin olduğu alanda. Ne biri ne diğeri olunmalı: Bunların üzerinde olacaksınız."[48] Toplumdan bir şey almayın, her şeyi kendi içinizden çekip çıkarın. Öyle olsun. Fakat Sartre seçimini şaşırtıcı biçimde yorumlar: "Elbette başkalarıyla birlikte yaşamak gerek *ama hiçbir zaman –hattâ sizden zayıf olsalar bile– üzerinizde bir etki yapmalarına, sizin için vazgeçilmez olmalarına izin vermeyeceksiniz ki, istediğiniz zaman 'canın cehenneme' diyebilesiniz.*"[49] Toplumsal baskılara yüklenmek kolay: Burada söz konusu olan kişi ötekidir. Sartre kendi içinde ötekinin varlığına karşı bir set çekerken kendini toplumsal belirlemelerin dışında özgürce oluşturduğu savındadır. İçindeki neşe ve güç acıklı bir zemin üzerinde belirir: Kendisini sevmeyen bir adam başkalarını nasıl sevebilir?

Bu soruya verilebilecek tek yanıt *Bir Yenilgi*'den gelir. Frédéric, Cosima'nın kızlarına bir masal anlatmaktadır. Cosima yanlarına gelir ve oturup dinler. Bir cadı bir prensi "ruhları görebilme"[50] yetisinden yoksun bırakmıştır. Günün birinde prens, av sırasında yolunu kaybeder ve rastladığı bir çoban kızından yol sorup gideceği yere gider. Fakat kızı unutamaz. Dönüp onu bulur, âşık olmuştur. Çok etkilenen Cosima öyküye katılır. Prens çoban kızına sorular sorunca yanıtları o verir. Kız uzaklaşırken o da odadan çıkar gibi yapar. Yavaş yavaş konuşmanın içine sızar, öyküde başlamış sohbeti Frédéric ile sürdürür. Aşk, sonunda prensin, hoşlandığı kızın ruhunu görmesine imkân verir; evlenirler ve (belki) birçok çocukları olur. Cosima tavlanmıştır: "Gözlerini indirdi. Birbirlerine söyleyecek hiçbir şeyleri kalmamıştı."[51]

Frédéric öyküsünü uydurmuştur. Bir yandan konuşur, bir yandan bu acayip

---

47) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 522.
48) *Lettres au Castor*, cilt I, a.g.y., s. 28-29.
49) A.g.y., s. 29. Sözcüklerin altı Sartre tarafından çizilmiştir.
50) *Ecrits de jeunesse*, a.g.y., s. 238.
51) A.g.y., s. 245.

fikirlerin aklına nerden geldiğini merak eder. Sartre'ın anılarından, annesinin anlattığı öykülerden, birlikte periler ülkesine gittiklerinde annesine duyduğu saf sevgiden çıkmaktadırlar. Bir aşkın doğması, ötekinin aydınlanıp tanınması için bir öykünün yardımı gerekir. Kendine kayıtsız kalan Sartre, yaşamını sözcüklere döker. Karşılığında sözcüklerden, onların olanaklı kıldıkları tanışmalar ve aşklarla değişmiş olarak yaşamını kendisine geri vermelerini bekler. Gururu, büyük yazar olacağına inancı, günün birinde çocukluğundaki gibi sevip sevilme umudundan başka bir anlama gelmez. Örmekte olduğu duvardaki tek kapı olan yazı, dünyadaki her şeyi temsil eder. O, mutluluk vaadidir.

7

ERTELEMELER

Yükseköğrenim diplomasını Sartre 1927 Haziran'ında pek iyi (17/20) dereceyle alır. Öğrencinin artık üniversite formaliteleriyle işi bitmiştir. Önünde tek bir sınav kalmıştır: Felsefe dalında agregasyon. Beş yıl önce girdiği kurumsal çark onu, Fransız yükseköğretiminin temel taşı olan bu benzersiz ana yöneltmiştir. O sınav da bitince, meslek yaşamına atılacaktır.

Simone Jollivet ile arasındaki bağlar gevşemektedir. Kuşkusuz kadını sever, kadın onu çeker, baştan çıkarır ama o artık dersini bellemiştir. Kuşkucu, koşullara bağlı bir aşk beslemektedir. Kadının başkalarına ayıracak vakti vardır, onun da başka maceraları olur. Her ikisi de kendi yaşamını sürer. Sartre yazın bir bölümünü Usson-en-Forez'de, arkadaşı Alfred Péron'un evinde geçirir. Yazın geleneğine uygun olarak ev sahibinin genç ve hoş kuzinine âşık olur. Âdetlere biraz uymaktan zarar gelmez. Kız ona tutulmuştur. Genç adamın gururu okşanır, oyuna katılmaktan tat alır. Kıza bağlanır. Hikâye gelişir, derinleşmese de yayılır.

Nizan, Aden'den döndüğünden beri, aklında Okul'dan kaçmaktan başka bir şey yoktur. Komünist olduğundan, ellerini kullanacağı bir iş tutmayı düşler. Eliyle koluyla çalışan biri olmak istemiştir ama, Okul'u bitirmeye karar verir. "Niçin hâlâ orada olduğum sorulursa, tembellikten, kararsızlıktan, meslekler konusundaki bilgisizlikten, bir de devlet beni beslediği, barındırdığı, bedava kitap verdiği, aydan aya cebime yüz frank koyduğu içindi."[1] 24 Aralık 1927'de Paris'in V. arondismanında bir bankerin kızı olan Henriette Alphen ile evlenir. Kısaca Rirette dedikleri bu kızla birinci sınıfta tanışmıştır. Şahitleri Sartre ile Aron'dur. Kaygılı, ölüm saplantısı içinde olan bu militan "kurulu düzeni yıkmak" için çalışmaya başlamadan önce "mutluluktan nasibini alma yolunu seçmiştir: Bir evi, bir karısı ve çocukları olacaktır."[2]

---

1) Paul Nizan, *Aden Arabie*, Maspero-La Découverte, 1960 ve 1987, s. 6-65.
2) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 147 ve 149.

Apolitik ve bekar olan Sartre bundan hiçbir şey anlamaz. İnsan Yüksek Öğretmen Okulu'nda kendini öyle rahat hisseder ki. Oradan uzaklaşmak, ona artık en az zamanı ve en az dikkati vermek neden?

Sartre artık "arşiküb" olmuştur (bu sözcük hem son sınıf öğrencileri hem de Okul'un mezunları için kullanılır). Metinler olsun, düşünceler olsun, odasını paylaştığı Aron'un eleştirisine sunar hep. Aron anılarında şöyle der: "Fikirler geliştiren *oydu*, onları tartışan *bendim*. (...) Bir fikri denerdi ve tutmazsa, ben asılmazsam başka bir fikre geçerdi; bazen kendisini fazlasıyla köşeye sıkışmış hisseder, öfkeye kapılırdı."[3] Eleştiri karşılıklı değildir. Aron çalışmalarını Sartre'a okutur ama onun ne düşündüğünü öğrenmek için Guille'e başvurup Sartre'ın neler söylediğini sormak zorundadır. İkisinin birlikte keşfedip hayran oldukları Rousseau üzerine hazırladığı bir sunumdan Sartre'ın hoşlandığını, psikoloji konulu bir metniniyse sevmediğini bu yolla öğrenir: "Her iki durumda da haklıydı ama, pekâlâ bana söyleyebilirdi."[4]

Sartre yüz yüze durumları sevmez. Düşüncesini, kanıtlarla göstermekten çok, tavrıyla belli eder. Başkasının düşüncesinin içine girmek, o düşüncenin mekanizmalarını parçalara ayırmak, nasıl işlediğini anlamak, bunlar onu ilgilendirmez. Dışsal kalan şeyin, öğrenilenin hiçbir değeri yoktur. Olanca değerlerini elde edebilmek için fikirlerin onun tasaları içinde yerlerini bulmaları gerekmektedir; o onları ancak bundan sonra ele alıp işleyecektir. Yargılarının her zaman çok kesin olması bu yüzdendir: Bir kenara ittiği, ne ilgiye ne geliştirmeye değer. Eleştirisini ayrıntılandırmak, incelikler getirmek için zaman kaybetmenin bir yararı yoktur. Ya alır ya atar.

Agregasyon sınavına hazırlanmak insanı korkutacak bir iştir. Sartre Ulm sokağındaki son kışında yazmaya hemen hiç vakit bulamaz ve hiçbir geniş çaplı roman işine girişmez. Nizan ile birlikte Karl Jaspers'in *Allgemeine Psychopathologie*'sinin çevirisini temize çekerler. "Sartre'ın anımsadığına göre, ikisinin katkısı sıradan bir gözden geçirmenin çok ötesinde bir şey olmuştur."[5] Jaspers bilimsel nedenselliğe karşı evrenselden çok tekili kavrayan bir sezgisel düşünce fikrini ortaya koyar. Sartre, coşkuyla, şeyleri ve varlıkları aracısız biçimde çözmeye verir kendini: Grafoloji ya da fizyognomoni* psikanalizden ve onun kuramlarından

---

3) Alıntılayan: Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 136.
4) *A.g.y.*
5) Michel Contat, Michel Rybalka, *Les Ecrits de Sartre, chronologie, bibliographie commentée*, Paris, Gallimard, 1970, s. 50.
* İnsanın yüz biçim, çizgi ve anlatımlarından mizaç ve karakterinin incelenmesi. –çn

daha çok şey söyler. Yazın alanında şaşırtıcı bir keşifte bulunur: *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*. Kendisinin agnostikliği ve Rilke'nin spiritüalizmi arasındaki bağdaşmazlığa karşın, bu şair onu derinden etkiler. Rilke'de, var olmayış ve ölüm korkusunun pençesinde bir genç adam olan anlatıcının kaygılarına aşina çıkar.

Agregasyon sınavından üç ay önce, Sartre bir rastlantı sonucu "bir yıl önce birinci olmuş biri"ne[6] rastlar. Tedirgin bir sınav adayı olarak öğüt ister. Basit, der sınav birincisi genç, jüri özgün şeyler yazılmasını bekler. Sınavda Sartre iki yıldan beri üzerinde durduğu fikirleri düzenli –ve belki biraz fazla ayrıntılı– bir biçimde sunar. Hiç de iyi etmemiştir. Zavallı, ellinci gelir ve daha yazılıda "çakar". Raymond Aron ise birinci olmuştur. Daha sonra, kendisini yanıltanın ona öğüt veren kişi olduğunu ileri sürecektir. Bu parlak öğrenci, sıradanlıkla özgünlüğü karıştırmıştır. Jüri üyelerinin korkunç burjuvalar, biraz kişisel bir zihnin içindekileri anlayamayacak kişiler olduklarını ima edecek, fakat sonunda özgün olmak istemekle iyi etmediğini, çünkü özgünlük olanaklarına sahip olmadığını kabul edecektir.

Sartre'ın başarısızlığı büyük yankı yapar. "Raymond Aron'un listeyi sonuna kadar okuyuşu gözlerimin önünde. Öfkeyle bağırmış, şapkasını yere atarak üstüne çıkıp tekmelemiş, 'Ah p..ler, p..ler! Sartre'ı çaktırmışlar!' diye bağırmıştı."[7] Okul'un müdür yardımcısı bir "kaza" olduğu düşüncesindedir ve "Sartre'a çok güveniyorduk,"[8] der. Agregasyona hazırlananlar sınırlı bir çevre oluştururlar. Sorbonne'daki öğrencilerin hepsi bu parlak, herkesi yıldıran ve ara sıra koridorlarda rastladıkları kısa boylu adamcağızı tanır. Aralarında gelecek yıl sınava girmek isteyen bir genç kız da vardır: Simone de Beauvoir. Sonuca pek şaşmıştır.

Daniel Lagache sınavdan birkaç gün sonra Sartre'a rastlar. "Bu başarısızlıktan pek etkilenmişe benzemiyordu. Olayı gururla ele alıyordu. Yarı alaylı biçimde bana şöyle dedi: 'Ailene sınavda çaktırdıkları numarası çekersen, geriye yapacak bir tek şey kalıyor, o da gelecek yıl birinci olmak.'"[9] Sartre'ın duygularını açığa

---

6) Jon Gerassi, *a.g.y.*, s. 136.

7) *Commentaire*, "Histoire et politique", Paris, Julliard, 1985, s. 14. Sanki Sartre ile Aron'un ezelden beri birbirlerinin düşmanı olmaları gerekirmiş gibi, Aron'un hareketini tersine çevirip, Sartre'm "çakmış" olduğunu öğrenince Aron'un sevincinden şapkasını çiğnediği söylentisini çıkaranlar olmuştur.

8) Jean-François Sirinelli, *Deux intellectuels dans le siècle, Sartre et Aron*, Paris, Fayard, 1995, s. 48.

9) Claude Bonnefoy, "Qui était Sartre à vingt ans?", *a.g.y.*

vurduğu pek seyrek görülür. Kayıtsızlığı, olaydan etkilenmemiş olduğunu göstermez. Bu bakımdan aileye yaptığı gönderme epeyce şey belli eder. Başarısızlığı bir aile sorununu akla getirir. Jean-Paul yirmi üç yaşındadır ama çıktığı çevreye göründüğünden çok daha bağlı kalmıştır. Arkadaşlarından birinin, Jean Fabre'ın anımsadığına göre, "sanki utanıyor ya da sıkılıyor gibi, ailesinden az, çocukluğundan pek az söz ederdi. Aslında, çocukluğundan kurtulmakta zorluk çekiyordu."[10] Elbette o da, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerinin çoğu gibi, her fırsatta o aşağı varlıkları horgördüğünü belli eder. Seçkinler kendi aralarında ayaktakımıyla ilişkiyi kestiklerini göstermekten hoşlanırlar. O taraklarda bezi olmayan Aron ise Sartre'ın büyükbabasından söz ederken kullandığı çiğ, hattâ acımasız dil karşısında bazen dehşete düşer.

Yüksek Öğretmen Okulu'na özgü çalım satmalar Sartre'a çok uygun düşmüş, onun gerçek duygularını olağan kayıtsızlık ve kötülükler perdesi arkasında saklamasına olanak vermiştir. Lagache bir gün ona Karl Schweitzer ile dolaşırken rastlar. Herhangi bir özelliği olmayan dokunaklı görüntülerden biri. Torunun büyükbabaya yılbaşında, Paskalya yortusunda gönderdiği kartlar "çok saygılı bir dille" yazılmıştır.[11] Mancy'lere de aynı bağlılığı gösterir. Yüksek Öğretmen Okulu'na girdiğinden beri pazar günleri öğle yemeğinde Joseph ve Anne-Marie ile birlikte sofraya oturmakta hiç kusur etmez. Merak edilmesin, onların sofra sohbetlerinden son derecede sıkılır. Yine de sohbete katılır. Aileden ve Okul'dan haberler, evle ilgili laklaklar, gündelik politika haberleriyle ilgili bazısı sert olan içi boş sözler, arkadan biraz müzik. Böylece oyun tamamlanır. Sartre görevini yerine getirmiş, Jean-Paul ailevi sonsuzlukla temas ederek yüreğini ısıtmıştır. Yeri düştüğünde Sartre ailesinin yanında boy göstermekten de çekinmez. Simone Jollivet ile ilişkisinin başlamasından beri Hélène Hala tarafından yayılan tatsız dedikodulara, Joseph Amca'nın açık eleştirilerine karşın, Thiviers'de metresiyle birkaç gün geçirme uğruna La Brégère'deki evde oturma hakkını kullanmak için didinir.

Sınavı veremeyişi ailenin geçmişindeki bazı durum ve hikâyeleri birden su yüzüne çıkarır. Jean-Paul sözünü tutmamış bir iyi aile çocuğu oluvermiştir. Lagache'a söylediği söz, başarısızlığını ne denli ciddiye aldığını gösterir. Bu tutumu sadece olayların öne çıkardığı bir çeşit incelik olarak görülmemeli; bu, aynı zamana agregasyon sınavından aylarca önce başlamış derin bir krizi de belli eder.

10) Jacques Lecarme, "*Les Mots* de Sartre: un cas limite de l'autobiographie?", *Revue d'histoire littéraire de la France*, Paris, Armand Colin, 1975, no. 6, s. 1062.
11) *A.g.y.*, s. 1065.

Alfred Péron'un kuzinine âşık olan Sartre, kendi ahlak anlayışına ters düşen bir şey yapar. Sanki Nizan'ın izinden gitmek ister gibi, nişanlanır. Aron ve Guille nişan dolayısıyla ona bir kutlama mektubu gönderir. İş bir şaka olsa Okul'un geleneklerine uygun olarak bol bol gülünecektir. Ne var ki, şaka değildir. Sartre'ın nişanlısı Lyon'da oturmaktadır. Seyrek görüşürler. Damatları olacak olan delikanlı hakkında her şeyi öğrenmek isteyen kız anne babası genç adamı bir özel detektife izletmişler, o da onun Okul içinde sevdiği kız hakkında kaba laflar ettiğini saptamıştır. Fakat Sartre tasarısında direnir ve Bay ve Bayan Mancy'nin Bay ve Bayan Péron'dan çok resmi ve en saygılı yoldan kızlarını istemelerini rica eder. Damat adayı agregasyon sınavını vermeme gibi bir münasebetsizlikte bulunduğundan, rica geri çevrilir ve konu kapanır.

Nikah memuru önünde Sartre. Öyle bir sahneyi akıl almıyor ama, neredeyse gerçekleşecekmiş. Bu parlak zekâlı delikanlıya, kurumlara tepeden bakan bu kişiye ne olmuştur da bu noktaya gelmiştir? 1928'de kaleme aldığı felsefi bir öykü, Ermeni Er adında ölmüş fakat yaşayanlar arasında dönmüş garip bir kişiyi anlatır. Adam yaşayanlara tanrılar ve titanlarla arasında geçen konuşmaları anlatır. İlginç bir geçmişi vardır. "Mutluluğa zenginlikle erişilebileceği yolunda belli belirsiz ama derin bir umudum vardı. (...) Hafif eğimli bir dağı arkama bakmadan, sendelemeden çıkıyordum; tek isteğim doruğa varıp öteki yamacı görmekti. (...) Oysa, zengin olduktan sonra belirsizlik içine düştüm (...) ve belirli bir amacı bulunmayan herhangi bir insana benzedim."[12] Zenginliğin yerine bilgiyi koyarsak, Okul'da geçmiş yılları uzun bir tırmanma sayarsak, öyküdeki eğretilemeye açık. Sartre, amaca yaklaşırken iyice görüyor ki kendisi de sıradan koşulların içine düşecektir. "Davranışlarıma kusursuz bir uyum veren o ayrıcalıklı durumu yitirdiğimin pekâlâ farkındaydım."[13] Agregasyondan sonra ortaya çıkacak durumun, "öteki yamaç"ın korkusu, fazlasıyla rahat, Fransız üniversite yaşamının kapalı dünyasıyla fazlasıyla bütünleşmiş bu öğrencide, kuşkusuz, bekleme ve korkunun patlayıcı karışımı olan bir çeşit içsel dalgalanma yaratmıştır; sınavda başarısızlık olsun, evlenme hikâyesi olsun bu dalgalanmanın birer belirtisidir.

Yaşadığı karmaşa içinde Ermeni Er kendisini sorgular. Niçin kendisine uzun süredir acı çektiren güzel Zulischa'dan öyle etkilenir de, ne denli güzel olursa olsun hiçbir kadın onu çekmez? "Ah benim çelikten yüreğim! Çelikten yüreğim!

---

12) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 295-296.
13) *A.g.y.*, s. 300.

Sana ne oldu?" Olan şu ki, âşıktır ve aşkın mutluluğu onu zavallı bir köle yapmıştır. "İçinde bu mutluluk umudunu besleyen, onu ruhunun derinliğinde saklayan kişi (...) acı çekmeye yazgılıdır." Kararını vermiştir: "Öfkelenmeden ona, bana yeterince sıkıntı vermiş olduğunu ve ayrılmamızın zamanı gelmiş de geçmekte olduğunu söyledim."[14] Simone de Beauvoir, Sartre'ın Simone Jollivet'yle bağlarını 1928 başında kopardığını söyleyecektir. Sözcüğün tam anlamıyla bir kopma olduğu kesin değildir. Böyle bir şey Sartre'ın tarzı değildir. Fakat o dönemde uzaklaşmasının köklü ve kesin olduğu düşünülebilir. 1928 yazında yazdığı bir mektup buna tanıktır: Sartre yine, "Aziz aşkım," diye başlar ama önceki yıllardaki sevgi gösterisi yerini, arzu nesnesi olmaktan çok estetik şaşkınlık nesnesi olan muğlak bir çıplaklığın soğukça anımsanmasına bırakır: "Hattâ o erkek maskesi ve aralanmış, bir kadın cinsel organıyla son bulan çıplak bacaklarla, senin çok güzel bir hayalin duruyor bende."[15] Birbirleriyle teması hiç yitirmeyeceklerdir. Fakat o güçlü tutkular dönemi kapanmıştır.

Er düşünmeyi sürdürür. Aşkı aramak, mutluluğu istemek, hayallerin en sıradanına ve en zararlısına kendini bırakmak demektir: "En güçlü çekim Ev'den geliyor; çünkü o mutluluğun gerçek simgesi." Sartre Matmazel Péron'u istetirken bir burjuva yaşamı sürdürmeyi düşünmüş olabilir mi? Kabul etmek gerekir ki, burada sağlam antikorlara sahiptir. Böyle bir yaşamı kabullenmek, diye düşünür, devinimsizliği ve ölümü seçmek demektir. "Bir anıt-mezar, bir ev, bu bir bütün. (...) Kendi kendime ant içtim, mutluluğun kötücül çekiciliğini kendimden sonsuza dek uzaklaştırmak için yaşamıma epeyce belirli amaç seçecektim."[16]

Sartre'da ev imgesi şaşırtıcıdır. Anılarında bu imge sadece La Rochelle yıllarına bağlı olarak somutlaşır. Yani onu uzun zaman meşgul edemez. Fakat bir süre için zihninde yer etmiştir. Poulou, okula başlamadan önce, annesiyle kaynaşma konusunda küçük bir bunalım yaşamıştı. O bunalımdan çıkmak üzereyken aile değerlerine döner gibi olmuştur. Bu, olumlu bir adımdan çok, gelecek karşısında duyduğu korkuyu ifade eden bir gerilemedir. Nişanlı genç kızın anne babası Mancy'lerin isteğine olumlu yanıt verselerdi, damat adayının evlilik mutluluğundan bir anda geri adım attığını göreceklerdi kuşkusuz.

Ölümü ve yeniden doğuşu Er'i şimdiki zamana getirir. Tanrılarla arasındaki felsefi konuşmalar, ona Okul'un öte dünyasında yaşamını sürdürmesi sorununu

14) *A.g.y.*, s. 269 ve 299.
15) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 38.
16) *Ecrits de jeunesse*, *a.g.y.*, s. 298-299.

agregasyon sınavına girecek birinin kesinliğiyle ortaya koyma olanağını verir. İlk sorun, tedirginliklerini kime açacağı sorunudur. Vardığı sonuçları bir yazar gibi topluluğa sunmaya hazırdır. Hemşerilerinden kentin meydanına toplanıp kendi düşüncesinin ürünlerini dinlemelerini ister. Fakat o düşünce ürünleri ancak insanlarla birlikteyken işlenebilir. "Gücüm azalmıştı, bana birtakım öğütler, bir yol gösterici gerektiğini pekâlâ biliyordum ama, yeryüzünde, Hippias'ın dediği gibi, kendi dengim birine hiç rastlamamıştım; kendimden düşüklerden fikir almayı da istemiyordum."[17] Bu hiç de alçakgönüllü bir söz değil ama, ne yaparsınız. Çıksın bakalım tanrılar katına. Er her çeşidinden tanrıya ve yarı-tanrıya rastlar; onlar kendisine iki bin yıllık düşünce tarihinin sonuçlarını tanıtırlar. Yani Sartre kendi felsefi sermayesi içinde kendi kaygısına bir yanıt aramaktadır. Dostlarına açılmayı düşünmemekte, kendisini o kaygıdan kurtarması için zihinsel silahlarına güvenmektedir.

Kendini dış dünyaya fırlatılıvermiş –ya da fırlatılmak üzere– bulan ve evliliğe sığınmak istemeyen bir erkek ne yapmalıdır? "Her şeyden önce kendime bir ahlak oluşturmam gerekiyordu: Ancak öyle bir şey beni mutluluğun çekimine karşı bir süre için koruyabilirdi."[18] Kötülüğün ne olduğunu titanlara sorar. Bunun arkasından uzun bir tartışma gelir; tartışmaya Prometheus ve daha başkaları da katılır. Tamamlanmamış bu metnin can alıcı noktası bu tartışmadır. Prometheus kesin konuşur: "Yeryüzünde Kötülük yoktur, bu nedenle İyilik de yoktur."[19] Peki, bu durumda, insan kendini hangi ilkeye göre yönlendirmeli? Apollon biraz kişisel ama tümden doyurucu bir yanıt verir:

> "Bir ahlak mı? Ne aptallık! Fakat bir sanat yapıtı yaratma isteğini yitirmemek, o yapıtın gereçlerini her an, her durumda aramak (...), kafasının içindeki düşüncenin güçlü bir çabasıyla o gereçleri dönüşüme uğratmak, tutkulara karşı kendini o tutkuların hepsinden daha yeğin bir istekle korumak (...), kendi içinde olabildiğince öne doğru atılırken kendini tümüyle unutmak, işte ben bunu öneririm. (...) Sen, sabırlı bir işçi ve bir kurban olacaksın. Bileceksin ki, insanın yaptığının dışında hiçbir şey güzel değildir (...), ödünç vereceksin, temelli vereceksin, hep vereceksin, nesnelere de insanlara da vereceksin, ve gerçek amacın parmaklarının altında şekillenen kitap, resim ya da yontu olacak."

---

17) *A.g.y.*, s. 304. Hippias: Platon'un *Hippias minor*'da tanıttığı sofist.
18) *A.g.y.*, s. 300.
19) *A.g.y.*, s. 320.

Zavallı Er ise, her ne kadar hevesliyse de, bir kuşku duyar:

"Bana önerdiğin bu yaşamı başarmak için deha ister..."
Apollon birkaç saniye gözlerini gözlerime dikti, sonra şöyle dedi:
"Haydi git, korkma. Sende deha var."[20]

Sartre'a gelince, onda soluk eksik değildir. Hiç değilse, kendini topladığı söylenebilir. Çocukluğunun usdışı öykülerini (inandığı şey uğruna acı çekme) yeniden bulmuş, sıradan kişiler arasına düşüp de yitirmekten korktuğu kabul edilirliği kendi içinde yeniden kurmuştur. İşte artık bir tanrı tarafından görevlendirilmiş filozof ve sanatçıdır. Geçmişteki insanüstü varlık ölmüş, onun yerini romantik bir dizi imge almıştır. Saltık olan artık insanın içinde değil, dışındadır: Bir bireyin hiçbir değeri yoktur, onu kurtaran yapıtıdır.

Bu estetik konum, onun ahlaksal heveslerini dışa vurmasına olanak verir. Apollon ona "vermeyi, hep vermeyi" öğütlememiş midir? Sartre yıllardan beri bunu, hesabını tutmaksızın, yapmaktadır. Fakat okuyanı yoktur ve o bu durumu bilir. Kendini boşluğa bırakır. Deviniminin ucunda *öteki* yoktur. Yazının ona getireceği sevgi, yazar coşkusunun göze görünmez devindiricisi, hâlâ nesnesiz bir bekleyiş olarak durmaktadır. Kimse yanıt vermemektedir.

Sartre, boşluğa atlamak üzereyken en çok yalnızlıktan korkmaktadır. Yüksek Öğretmen Okulu ona herhangi bir kendini bırakış duygusuna yer vermeyen bir toplu yaşam biçimi sunmuştu. Bir titan Er'e kendi topluluk üyelerince düzenlenen garip şenlikleri anlatır. Bazı sabahlar hepsi yan yana büyük alanda toplanırlar. Sessizce beklerler. "O şey öğleye doğru oluyordu: Varlığımızı, bireysel görüş noktamızı meydana getiren cılız engeller birden sökülüp atılınca evrensel kardeşliğin selleri akmaya başlıyordu. On Bin Titan, birdenbire eriyip tek bir varlığa dönüyordu. Bu vecit durumu uzun zaman sürüp giderdi."[21] Sartre'ın daha Le Goff sokağındayken görülen, sonra La Rochelle'de süren kaynaşma ütopyası somutlaşmaya başlar. Titanlar arasında bir titan olan Yüksek Öğretmen Okullu, sözcüğün tam anlamıyla dayanışma ruhu denilebilecek olan o nefis ve unutulmaz deneyimi yaşamıştır. Bilir ki, bu anlık bütünleşme mevcudiyetini özleyecektir. Egosunun dar sınırları içinde hapis, yalnız olarak, yakında insanlar içinde bir

---

20) *A.g.y.*, s. 330 ve 331.
21) *A.g.y.*, s. 322-323.

insan olacaktır. İstesin ya da istemesin, iyi ve kötü sorunu bir kez daha ortaya konulacaktır.

Yüksek Öğretmen Okulu'nun tüzüğü Sartre'ın sınavdaki başarısızlığından sonra Ulm sokağında kalmasına olanak tanımaz. 1928 Eylül'ünde, ders yılı başında kendine Jourdan bulvarındaki üniversite yurdunda bir oda bulur ve çalışmaya koyulur. Ona Ulusal Kitaplık'ta, Yüksek Öğretmen Okulu'nda ve Sorbonne'da rastlarlar. Sorbonne'dan birkaç ders izlemeye karar vermiştir. Sınavda başarısız olması mezuniyetini bir süre ileri attığına göre, bundan yararlanması iyi olacaktır.

En çok Okul'a kendisinden bir yıl sonra girmiş olan Maheu ile ve Aden'de geçirdiği yıl yüzünden agregasyonu bir yıl ileri atmak zorunda kalmış olan Nizan ile birlikte çalışır. Üçü birlikte, titanlar şenliğini kendilerine göre kutlarlar. Maheu iki üç yıl önce Cocteau'nun *Le Potomak* adlı romanını okumuş ve arkadaşlarının da keşfetmesine vesile olmuştur. O zamandan beri, eğlence olsun diye, kendilerini o kitaptan esinlendikleri ulamlar içine yerleştirirler. Kendi aralarında kullandıkları ufak bir doğa felsefesi gelişir. Böyle meydana gelen hiyerarşinin basamaklarında yer alanlar birbirlerine "Küçük Dost" diye seslenirler. En yüksek san olan Eugène'liğe sadece Sartre, Nizan ve Maheu'nün hakkı vardır. Bu yoldaki öncüllerinin adları Sokrates ve Descartes'tır. Aron bir Mortimer'dir, yani bir beyefendi ve gezgindir. Eugène sanlarına ek olarak Nizan'a Grandük, Maheu'ye de Lama derler. Pek az sayıda seçkin aralarına katılmıştır; onlara, niteliklerine göre, Maran, Bardan ya da başka düşük kimlikler gösteren düşsel adlar verirler. Sartre, bilimsel monografilere eğlentili yoldan öykünen bir yazıda Maran'ın güya bilimsel bir çözümlemesini yapar. Cocteau'nun dünyası gittikçe gelişip yayılmaktadır. Birtakım hayvanlar da o dünyada yerlerini alırlar: "Kendi ayaklarını yiyen katoblepaslar, meramını yellenerek anlatan katoboriksler."[22] *NRF* dergisi çalışanları bu son ulamdandır.

Sartre, toplu yaşamdaki son yılında, bu oyunun izin verdiği, kâh birlikteliğin kâh dışlamanın getirdiği pek çok sonuca kendini kapıp koyuverir. Odasının duvarları Eugène'lerin yaşamını betimleyen resimlerle kaplıdır. O korkunç varlıklar evrenselle ve yerleşmiş ne varsa hepsiyle alay ederler. Düzen onları hüzne bo-

22) Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée,* Paris, Gallimard, yeni basım 1995 (Folio), s. 449.

ğar. Benzersiz olmak isterler. Uzun lafın kısası, onlar Yüksek Öğretmen Okullu-durlar, yani onlar varlıkların en iyisi, en zekisi, en özgürüdürler. Öykündükleri biri olmadığı gibi, kimse de onların düzeyine erişemez. Kendilerinde dünyayı yeniden ama onlara benzer biçimde yaratma gücünü bulurlar.

Sartre ve dostları kendilerini neyin beklediğini bilmektedirler. Acı alay, kendileri için bir hafiflik hayali yaratmalarına izin verir. Halbuki, maskenin altında, yaşadıkları duygu neşe değildir. 1929 yılı başlarında *Les Nouvelles littéraires* "Bugünün Öğrencileri" konulu bir anket yapar. Yanıt verenler olur. Dergi, 2 Şubat günü, Sartre'ın şaşırtıcı mektubundan bir parça yayımlar. "Zihnin çelişkisi şurada ki, işi gerekliyi yaratmak olan insan, varlık düzeyine kendiliğinden yükselemez. (...) İşte bundan ötürüdür ki, insan denen varlığın da, doğanın da ta içinde hüzün ve sıkıntı görürüm." Bir önceki kuşakla karşılaştırılırsa, diye sürdürür Sartre, "daha mutsuz ama daha candanız."[23]

Şu son yargısı bir yana bırakılırsa, Sartre'ın metni 1929 öğrencilerini anlatmaktan çok yazarın otoportresini çizmektedir. Sartre'm psikolojisinden bakınca bir varlıkbilim görülür. Eğitim yılları, belleğinde üst üste yığılmış bilgi katmanları, oyuncu yeteneği, kinler, sevgiler, bütün bunların bir işlevi vardır. İnsanların çoğunda, bu veriler kişiye kendisinin toplumsal varlığını oluşturacak olan iyi ve kötü nitelikleri vermeye, adeta onu giydirmeye, yarar. Sartre'da böyle bir şey olmaz. Yapılması gereken, geçmişteki o fazlalık küçük oğlanı anlama yollarını bulmak, ona bir anlam, hattâ yerine göre, bir öç alma fırsatı vermek, ona eksiksiz bir varlığın tüm gereksinimlerini sağlamaktır. Bu noktadan bakınca, *Les Nouvelles littéraires*'e yazılan mektup, Poulou ile *Varlık ve Hiçlik* arasında bir bağdır: Var olma edimi, sürekli tehdit eden bir olumsallık ve yalnız kalmışlık zemini üzerinde çizilidir. İnsan olmak zordur, belki de, oluşum aşamasındaki yetişkin geçmişteki çocuğu yakalamadıkça olanaksız kalacaktır. Bu sonsuz bir çabadır ve içinde bulunulan büyük isteği haklı gösteren tek şeydir: Kötümserlik zemini üzerinde bir istenç, ona bağlı olarak da bir iyimserlik kurulmaktadır. Daha genel olarak söylenirse, geçmişte yaşananlar ve ileride yazılacak kitap, Sartre'ın edim ve yapıtlarının bütünlüğünü kapsayacak ve elbette herhangi bir yaşamöyküsüne güvenle girişilmesini önleyecek bir yankılar ağı içinde yer alır. Yaşamöyküsünü kesinlikten uzak tutar, çünkü bu cin fikirli adamda her şey her şeyin içindedir.

---

23) *Ecrits de jeunesse, a.g.y.*, s. 434.

Sartre-Nizan-Maheu üçlüsü, Sorbonne'un koridorlarında kızları etkiler. Hâlâ züppe olan Nizan'ın ayağında golf pantolonu, gözünde bağa gözlük vardır. Sartre gelişigüzel giyinir. Sivilceli ve kirlidir, kendini sıkıya sokmaz, yakası bağrı açıktır, başında kocaman bir şapkayla görüldüğü olur; kendisine sevecenlikle yaklaşılmasını engelleyecek itici bir hava takınır. Bununla birlikte, önüne gelen kıza da kur yapar ve kiminden az, kiminden çok bir yanıt alır. Başarısızlığa uğradığı zamanlarda, Guille, "Üne kavuşmak işi düzeltecektir," diye arkadaşıyla eğlenir. Beyefendiler alçakgönüllülük gösterip de bir derse girdiklerinde ayrı oturur, kimseyle konuşmaya tenezzül etmezler. Aralarında kendini erişilebilir gösteren sadece Maheu'dür. Arkadaşlarının devam etmediği Brunschvicg'in dersinde, bir gün, Simone Bertrand de Beauvoir'ın yanına oturur. Birkaç Eugène resmi çizer. Kızın hoşuna gider. Bir sonraki derste yeni bir dizi çizim, bu kez yanına şiirler ve kanıt olarak ele aldığı bir bireyci sav da katar. Kız bayılır. Ulusal Kitaplık'ta birlikte çalışmayı âdet edinirler.

Maheu kızı arkadaşlarına tanıtmaz. Kıza ise Sartre'ı sıradışı bir adam olarak anlatır: "Hiçbir anı düşünmeden geçirmez."[24] Fakat fethettiği kızı kendine saklamayı yeğler. Sartre, ileride, Simone'un Maheu'ye âşık olduğunu iddia edecek, o da Maheu'yle ilgilenmiş olduğu, ancak kendisinin onu sevmesinin mümkün olmadığı yanıtını verecektir. Zaten Maheu evlidir ve bu, o yıllarda, Matmazel de Beauvoir gibi bir iyi aile kızına her türlü âşık ilişkisi düşüncesini yasaklar.

Bu genç kızı fark etmiş olan ve Maheu'nün onu tanıdığını bilen Sartre, agregasyon yazılısından birkaç hafta önce, kıza ithaf ettiği bir resmi Maheu'den ona vermesini ister; bilinmeyen bir kadına seslenen açık saçık konulu bir resimdir bu. Resmin adı *Leibniz Banyoda Monadlarla*'dır. Yapıtın korunup korunmadığını gösterir herhangi bir kanıt olmadığı gibi, beğenilip beğenilmediği de bilinmemektedir.

Maheu, Simone'u "Eugèneci kozmoloji"nin gizlerine alıştırmaya çalışır. Soyadının İngilizcede kunduz [Fransızcada: *castor*] anlamına gelen *beaver* sözcüğüne benzemesinden, kızın da o ufak kemirgenler gibi yapıcı bir kafaya sahip olmasından ötürü ona Castor diye ad takar. Kız ise kendisini "havayı soluyan kadınlar, yani bir yazgısı olanlar"[25] arasında sayar. Böyle bir seçimin onu Sartre ile aynı ulam içine, gözü doymazlar ulamına koyduğu kesin. Henüz karşılaşmamışlar-

24) Sartre, *un film*, *a.g.y.*, s. 34.
25) Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée*, *a.g.y.*, s. 449.

dır. Fakat o sırada o karşılaşmanın sırf rastlantısal olacağı da kesin olarak söylenmez. André Breton *Nadja*'yı yayımlamıştır: Üniversitenin koridorlarında "nesnel bir rastlantı" hazırlanmaktadır.

Yazılı, haziran sonunda yapılır. Konular şunlardır: "Özgürlük ve olumsallık", "Tümdengelimli bilimlerde tümevarımın işlevi". Raymond Aron'a akıl danışan Sartre yazdıklarının istenen havada olmasına çalışır. Sözlüye kadar adayların önünde birkaç haftalık bir zaman vardır. Birlikte kapanıp her birinin bildiğini gözden geçirirler. Sartre, bu çok önemli günlere Simone de Beauvoir'ı çağırır. "Hoşuma gidiyordu. Onu tanımak istiyordum."[26] Maheu öneriyi götürür. Kız çok sevinir. Sadece Maheu'yü yeniden göreceği için değil, ayrıca onu takımına katılma onuruna eriştiği için de mutludur.

Temmuz ayı içinde bir gün, Sartre'ın üniversite yurdundaki odasına ilk kez girer. "Sartre beni salon erkekleri gibi karşıladı; pipo içiyordu." Kız "çekingenlikten taş kesmiş"tir ama, arkadaşlarına Leibniz konusunda bir sunum vermeyi de başarır. "Üst üste her gün gittim, ve çok geçmeden buzlarım çözüldü."[27] Sartre'ın hep alesta olmasına hayran kalır. Hiçbir hazırlık yapmaksızın programdaki herhangi bir yazar ya da konu üzerinde bir sunum kotarabilmekte, bıraktığı yerden açıklamasına her an yeniden başlayabilmekte, filan noktayı aydınlatıp falan kanıtı tartışabilmektedir. "Sartre hep üstün gelirdi."[28] Sabahları çalışırlar. Öğleden sonraları Henriette Nizan da onlara katılır. Nizan'ın arabasıyla gezmeye çıkar, eğlenirler. Orléans kapısındaki panayıra giderler, bistroların önlerindeki terasları dolaşırlar. Oyun oynar, şarkı söylerler. "Sartre'ın güzel bir sesi ve zengin bir şarkı dağarı vardı."[29] Tüm Offenbach ezberindedir ve günün modası caz havalarının hepsini bilir. Maheu ile ikisi, ellerinde hangi metin olursa olsun bir ikili ortaya çıkarıverirler. Odasında bir fonograf ve birtakım caz plakları bulunur.

Temmuz ortasında yazılı sonuçları açıklanır: Maheu dışında takımın tümü sözlü hakkını almıştır. Simone de Beauvoir ile arasındaki ayrıcalıklı ilişki, bozulmaması için çok çaba verdiği o ilişki anında bitecektir. Kent dışına gider. Sartre hemen ondan boşalan yeri doldurur. "Bugünden başlayarak sizi ele alıyorum" diye haber verir. Kızın aklına gülmek gelmez. "Artık onunla geçirmediğim zamanın yitik zaman olduğunu sanıyordum. Sözlüler üç gün sürdü, üç gün boyunca

---

26) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 138.
27) Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée, a.g.y.*, s. 467.
28) *A.g.y.*, s. 468.
29) *A.g.y.*

ancak uyumak için birbirimizden ayrıldık."[30] Sınavdan çıkınca rıhtımlarda gezerler. Jean-Paul, Simone'a *Pardaillan*'lardan ve *Fantomas*'lardan armağan eder. Sinemada kovboy filmlerine götürür. Ciddi insanların düşünceleriyle, kültür idolleriyle alay eder. Sadeliğiyle kızı hayran bırakır. Simone ona tutulmuştur.

Agregasyon sonuçları ağustos başında ilan edilir. Başlangıçtaki yetmiş altı adaydan yirmi yedisi sözlüye girme hakkını almış, onlardan da on üçü agregasyonu verebilmiştir. Sartre birinci, Beauvoir ikinci, Nizan beşincidir. Jean Wahl, Sartre'ın "Ruhbilim ve Mantık" konulu sunumunun "insanı etkileyici bir ders"[31] olduğunu söyleyecektir. Okul arkadaşlarına ve –ileride Sorbonne'da felsefe profesörü olacak olan– Maurice de Gandillac'a göre, jüri üyeleri bölünmüştür. Sartre kendine çok güvenmektedir, sıradışı bir canlılık ve parlaklığı vardır ama Simone de Beauvoir daha kesin, daha güçlü, daha mantıklıdır. Uzun tartışmalardan sonra, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisine öncelik tanırlar. Sartre yirmi dört yaşında yani agregasyon için biraz büyük, Simone de Beauvoir yirmi bir yaşında yani biraz gençtir. Yükseköğrenim diplomasını aldıktan sonra, alışılmış hazırlık yılını geçirmeden agregasyona başvurmuştur. İkinciliği çok önemli bir başarıdır.

Birlikte geçirdikleri haftalar iki genci birbirine çok yaklaştırmıştır. Artık söz konusu olan bir felsefi birliktelik değildir. "Sartre on beş yaşımdaki isteklerime tıpatıp uygun düşüyordu. İçinde kendi bütün aşırı tutkularımı akkor durumunda bulduğum kopyam idi. Onunla her zaman her şeyi paylaşabilirdim. Ağustos başında ondan ayrıldığım zaman, bir daha hiçbir zaman yaşamımdan çıkmayacağını biliyordum."[32] "Onu güzel bulurum, onu her zaman, hattâ tanıştığımızda başında çirkin bir şapka varken bile güzel bulmuşumdur. Onunla ille tanışmak istiyordum, çünkü güzeldi, çünkü hoşuma giden türden bir kafası vardı, hâlâ vardır. Simone de Beauvoir'da hayran olunacak şey şu ki, bir erkeğin zekâsına, bir kadının duyarlığına sahiptir. Yani ben onda isteyebileceğim her şeyi bulmuşumdur."[33]

Bu tanışma konusunda ikisinin söyledikleri, başkalarının bunun hakkında anlattıkları sonradan kurulmuş bir öyküden başka bir şey değildir. 1929'da tanışan o iki kişi ünlü Jean-Paul ile tanınmış Simone değildir. Agregasyon sınavını vermiş, parlak, gözü yükseklerde iki gençtir. Arkalarında bir yazgı bulunmaz, kendi çevrelerinin dışındaki kimselerce gözde canlandırılan bir imgeye sahip de-

30) *A.g.y.*, s. 473.
31) Claude Bonnefoy, "Qui était Sartre à vingt ans?", *a.g.y.*
32) Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée, a.g.y.*, s. 482.
33) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie, a.g.y.*, s. 235.

gillerdir: Milyonlarca çiftten biridirler. Bazı kimseler onların tanışmasının sanıldığından daha sıradan olduğunu ispatlamak için çırpınmışlardır. Böyle bir şey yapmak, işi yanlış ele almak olur. Maheu, agregasyon sınavına hazırlanma, Simone de Beauvoir'ın Sartre grubuna girmesi, Sartre tarafından sorumluluğunun üstlenilmesi, sevginin doğuşu, bütün bunlar pekâlâ sıradan şeylerdir. Öyle olduğunu ispatlamaya kalkmak yararsız. Bizim bakışımız ise, bu iki kişinin yaşamöykülerini bildiğimiz için, bu olaylara bir saygınlık halesi ve bir gereklilik niteliği veriyor. Yaptığımız, boş bir yansıtma; çünkü çiftin öyküsünü yersizce bir söylenceye dönüştürüyor. Halbuki, davranışlarının tümü, tanışmalarının kendi gözlerinde hemen büyük önem kazanmış olduğunu gösterir. Elbette, o tanışmaya nasıl bir içerik vereceklerini, ilişkilerinin ne kadar süreceğini bilemezlerdi. Fakat her ikisi de ruh kardeşini bulduğundan emindir. Her ne olursa olsun, böyle bir duygu unutuluveren gelgeç olaylar hesabına yazılamaz.

Simone'un babası Georges, soylu denebilecek, Limousin'li Bertrand de Beauvoir ailesindendir. Paris doğumludur, ne yazık ki ailenin büyük oğlu olma gibi bir talihe sahip değildir. Bu yüzden çalışmak zorundadır. Oyuncu olmak istemişse de avukat olmuştur. Hoşa gitmesini bilen biridir, tasasızdır; hevesi sadece aylaklığa ve salon yaşamınadır. Günlerini adliye sarayında geçirir ama orada da başarısıyla parıldamaz. Drahomasını düşünerek bir banker kızıyla evlenmiştir. Banker iflas eder, drahoma hiç gelmez. Fakat banker kızı kusursuz bir eş çıkmıştır. Françoise Brasseur kocasını sevmiş, çok iyi bir ev hanımı olmuştur. Zekidir, dediğini yaptıran biridir, kocasından bekleyecek pek bir şey olmadığını kısa sürede anlamıştır. Ailedeki yoksullaşmanın gün geçtikçe belirginleşen işaretlerini gözlerden saklayabilmiştir. Çünkü görünümü kurtarmanın, âdetlere uymanın saygınlığı yitirmemek ve, ondan da önemlisi, kızlarını evlendirmek için tek yol olduğuna inanmaktadır.

Kızların büyüğü Simone 9 Ocak 1908 günü, Paris'te Raspail bulvarında, Rotonde kahvesinin üzerindeki apartmanda doğar. Anne ve babası kızlarına öylesine taparlar ki gören dostları şaşkınlığa düşer. Simone şımartılmış bir çocuktur. Üç yaşındayken öfke krizleri geçirir, yüzü morarıncaya kadar soluğunu tutup istediği şeyi elde eder. Dört yaşında okuma öğrenip kitaplar yutmaya başlar. Babası bundan çok hoşnuttur. Aile yakınları, "Farklıydı, özeldi,"[34] diye anlatırlar.

34) Deirdre Bair, *Simone de Beauvoir*, Paris, Fayard, 1990, s. 39. Simone de Beauvoir'ın gençliği konusunda verdiğimiz bilgiler bu kitaptan ve kendisinin *Mémoires d'une jeune fille rangée* kitabından alınmıştır.

Okumadan yazmaya geçer. Yedi sekiz yaşlarında romancıklar çiziktirir. Geleceğin pedagoğu olarak, küçük bir kız kardeşinin olmasından hoşnuttur, çünkü öğrendiğini ona öğretebilecektir. 1910'da doğan Hélène'in oğlan olmamak gibi bir kusuru vardır. Annesi babası bu kızlarını Simone'un silik bir kopyası diye görürler. Bunun sonucunda bastırılamaz bir kin doğabilecekken iki kız gereksindikleri sevgiyi onlara göstermeyen anneye babaya karşı çok geçmeden birlik olurlar; en çok da, ele güne açık vermeme tasasıyla yaşamı cehenneme çeviren annelerine karşıdırlar. Okul yaşına gelince, Rennes sokağında bir özel okula, Adeline-Désir'e yazdırılırlar; burada anneler derslere girebilmektedir ve öğrencinin dinsizleşme tehlikesi yoktur.

Savaştan sonra ailenin durumu daha kötü olur. Georges elinde kalan azıcık serveti Rus tahvillerine yatırmak gibi bir yanılgıda bulunduğu için onurunu yaralayan işlere girmek zorunda kalır, ve işverenler onun hiçbir şey yapmadığını gördüğünde de teker teker bu işlerden kovulur. 1919'da daha alçakgönüllü bir ev aramak zorunda kalırlar. Rennes sokağında bir binanın konforsuz beşinci katına yerleşirler. Her meteliği düşünerek harcamak, giysilerini tümden yıpranıncaya kadar giymek zorundadırlar. Hizmetçiye yol verilir, yani aile artık geri dönüşsüz bir biçimde mevkiini yitirmiştir. Geçmişteki yaşamla aralarında kalan tek bağ, ailenin Uzerche yakınlarındaki Meyrignac malikanesinde oturan yakınlarının yanında geçirdikleri tatil dönemidir.

Simone katılaşır. Kız kardeşi kadar güzel olmamasıyla tanınır; o da oyunlarla, fiziksel etkinliklerle pek ilgilenmediğini söyler ve ölçüsüz bir düzen ve disiplin merakı geliştirir. En önemli amacı okulda başarılı olmaktır. Yeniyetmeliği çok zahmetli geçer. Annesi kendisinin insanı sınırlayan dindarlığından ve ahlakından Simone'un uzaklaştığını dehşetle görmekte, gittikçe sertleşmektedir. Babası hiç çekinmeden kızına çirkin olduğunu söyler. Ne var ki, kız ona hayrandır çünkü babası kızını okumalarında yönlendirir, onu düşünce dünyasına sokar. Yavaş yavaş iki kardeş arasında bir uğraş ayrımı olur. Güzellik, dişilik, sayısız dostlar Poupette dedikleri Hélène'e, zekâ, "erkek kafası"[35] okumakla geçen bir yalnızlık da Simone'a düşer. Okulda arkadaşı yoktur. Bu kötü giyimli ukala kıza, arkadaşlık edilemez gözüyle bakarlar. Yalnızdır, kendini zihinsel kesinliklere vermiştir, seçimi yoktur. Başkaları ona var olma yollarını sağlamadığına göre, o yolları kendisi kitaplarda bulacaktır.

---

35) *A.g.y.*, s. 66.

Sonunda, coşkularını paylaşacağı bir dosta rastlar. Bu, Elisabeth Lacoin adında bir sınıf arkadaşıdır; kısaca Zaza dedikleri bu kıza açılır, onu kendi alter egosu olarak görür. Güzellikten yoksun yeniyetme değişmektedir. On yedi yaşına doğru incelir, güzelleşir, hoş bir genç kız olur. Uzak akrabasından olan ve kendisine şiiri, gerçeküstücülük akımını, bohem yaşamını tanıtan Jacques Champigneulle'ün gösterdiği yakınlığa ilgisiz değildir. Delikanlıya hayran olur, âşık olur ve yaşamına Sartre girinceye kadar ona âşık kalır.

Désir'deki öğretimin önemli eksiklerine karşın, Simone 1925 yılında liseyi bitirir. Aziz Thomas tarikatından bir papazın azar azar anlattığı felsefe onu heyecanlandırmıştır. Kararını vermiştir, felsefe öğretmeni olacaktır. Babası, boş laflar diye sızıldanır; annesi dinsizlik diye öfkelenir. Simone ise, az görülen bir kişilik gücüyle direnir. Onun lehine işleyen bir şey vardır. O da hâlâ XIX. yüzyılda yaşayan anne ve babasının drahomasız kızlarının evde kalacağından emin olmalarıdır. Ne de olsa, agregasyon sınavını verip öğretmenliğe girmesi büyük kızlarına kendilerinin yitirmemek için çırpındıkları burjuva saygınlığından izler taşıyan bir yaşam sağlayacaktır.

Annesi Simone'u Neuilly'de ders düzeyi epeyce yüksek olan Sainte-Marie Enstitüsü'ne yazdırır. Kız çok çalışkan olduğu için eksiğini kısa sürede tamamlar. Daha ikinci yılında Sorbonne'un derslerini düzenli olarak izlemektedir. Bir dereceye kadar bir özgürlük elde etmiştir; bu, sigara, alkol, sinema, bar gibi birtakım baştan çıkarıcı zevklerle tanışmasına yol açar. Yürekli ve idealist bir burjuva kızı niteliğiyle, işçi davasından yana bir Hıristiyan hareketi olan ve başkanlığını Robert Garric'in üstlendiği "Equipes sociales"e katılır. Zaza ile arasındaki bağlar güçlenir. 1927 yılı tatilinin bir bölümünü onun ailesiyle birlikte, Bordeaux yakınlarında geçirir. Orada yaz için işe alınmış Polonyalı bir kız öğrenciyle, Stepha dedikleri Estepha Awdykowicz ile arkadaş olur. Canlı, havai bir kız olan bu öğrenci, doğduğu kent olan Lvov'dan kaçmış, bir süre Alban Berg ile yaşamıştır, Sorbonne'da edebiyat okumaktadır. Eğlenceyi sever. Elinde avcunda ne varsa harcadığından sıkıntıdan kurtulmak için bir kahyalık aramıştır. Simone Paris'e döndükten sonra Stepha ile her gün görüşür. Temasları hiç kesilmeyecektir.

Hélène sanatçı olmak istemektedir. Montparnasse Akademisi'ndeki dersleri izler; orada Gégé dedikleri Géraldine Pardo ile tanışır; Géraldine mesleğine tutkun ve ne olursa olsun çalışmaya kararlı bir işçi kızıdır. Simone ile birlikte ayrılmaz bir üçlü oluştururlar. Pek güven vermeyen barlara giderler, tartışıyor gibi

yapar, susuz içer, müşterilerin damarına basarlar. Beauvoir kızlar açılır, düzeylerinin altında kişilerle dostluk eder fakat birer iyi burjuva kızları olarak kalırlar. Yatmak söz konusu olmaz. Simone, Stepha'nın Saint-Sulpice meydanında kiraladığı küçük odaya gittiğinde kızın dostunu istifini bozmadan yatakta otururken görünce pek afallar. Aslında Simone akıl almaz derecede erdemli geçinen bir kızdır. Gégé gebe kaldıkları için evlenmek zorunda olan kızlardan söz ettiğinde, o bu sözleri işitmemek için kulaklarını tıkar. Buz gibi bir baba ve annenin okşayışlarından yoksun kaldığından kendisine dokunulmasına dayanamaz.

1928 yazında, bir ivedilik duygusunun dürtüsü altında, kendi yaşam çerçevesinin dışına çıkmak için duyduğu mantıkdışı bir gereksinimle, önündeki aşamaları atlayıp gelecek ders yılında agregasyon sınavına girmeye karar verir. Lisans sınavlarında aldığı parlak sonuçlar bunu yapabileceğini göstermektedir. Sonucu biliyoruz.

Simone, Sorbonne'da parlak ne varsa onun yakınında olmaya bakar. "Toplumda başarı konusunda ideali, çok parlak öğrencilerin arasına kabul edilerek olsun, en saygın profesörlerin verdiği en zor dersleri alarak ya da kitaplıkta öğrencilerin en iyi dedikleri yere oturarak olsun, zihinsel mükemmeliyetin göbeğinde bulunmaktı."[36] "Matmazel her şeyi bilirim" kimliği "sınıf birincisi" sanıyla sürer. İçe dokunan bir yanı da vardır. Stepha ona giyinmeyi, süslenmeyi öğretmeye çalışır. Boşuna. Kız öğretileni anında unutur. O saçmalıklarla kaybedecek vakti yoktur. Her şey kafa içindir.

Ciddiyeti ve güzel mavi gözleri ateşli bir Katoliğin, Maurice de Gandillac'ın aklını başından almıştır; Maurice Simone'un uzun zaman önce bıraktığı Aziz Thomas felsefesine dönmesine çabalamaktaysa da başarılı olamaz. Bir de kuşkular içinde bir Katolik, Maurice Merleau-Ponty kıza yaklaşır ve dost olurlar. Simone Maurice'i Zaza'yla tanıştırır. O ikisinin arasında bir yakınlık kurulur, evlilikten söz etmeye başlarlar. Simone Zaza için sevinir. Fakat arkadaş çevresi pek zengin değildir. En iyiler, en parlak, en istenebilecek olanlar yani Sartre'ın takımı o çevrede yer almamaktadır. İşte Maheu teması bu sırada kurar; Simone da Castor'a dönüşür.

Sartre ile Beauvoir'ın rastlaşmaları bir tanrı tarafından kotarılmış değildir ama, ikisi birbirine tıpatıp uygun düşer. Özgeçmişleri birçok bakımdan birbirine benzer. İkisi de şımarık çocuk olmuştur, kitap ve sözcük delisidirler. Kendilerini sıradışı varlıklar sayma, dünyayı kafalarına göre biçimlendirme yolunda

36) *A.g.y.*, s. 141.

besledikleri eğilimler birbirine denktir; tutkuları çakışır. İkisi de yazmak için yaşar. Birbirlerine karşısındakinin beklentisine uygun bir toplumsal imge yansıtırlar. Her şeyde birinci, aydın görünmekten çok, aydın olma çabasında ve alt edilmez birer aydındırlar. Ne biri ne öteki bundan fazlasını ister. Simone, zihinsel özgürleşme bakımından Sartre'dan hafifçe geridedir. Gerçi uzun zamandır agnostiktir ama hâlâ yargılarını gölgeleyen birtakım düşünsellik kırıntıları ya da tinsellik izleri kalmıştır. Sartre çok geçmeden bunları temizleyecektir. Simone felsefenin klasikleri karşısında beklemededir; okur, onların düşüncesini alır ama, o düşünceden kendi dizgesini meydana getirecek öğeleri çıkarma işine girişmez. Daha sonraki yaratıları, ana çizgileriyle, Sartre'ınkileri izleyecektir. Aralarındaki bu zaman aralığı uygun düşer; gerçekten de Simone de Beauvoir bir gün şöyle diyecektir: "Bir erkeğin benimle eşit olması için, biraz üstün görülmesi gerekir."[37]

Agregasyon biter bitmez ayrılmak zorundadırlar. Simone, olması gerektiği gibi, ailesiyle birlikte tatili geçirmek üzere Meyrignac'a gidecektir. Annesi kızının aldığı sonuçla övünür. Yine de ona eski zaman kızı gibi davranmaktan geri kalmaz, yani Beauvoir ailesinin kızları yanlarında bir büyük olmadan bir erkekle karşılaşamazlar. Günün yirmi dört saatinde gözetim altındadırlar. Sartre böyle bir şeyden korkacak değildir. Bir gün tarlaların ortasında beliriverir. Kendisine yardım etmesi için Simone'un akrabasından Magdeleine'i bulur; kız Simone'a haber verir, bir buluşma ayarlar. Malikane çok geniştir. Gözlerden uzak bir çayırda buluşur, sabahı, öğleden sonrayı orada geçirirler. Bu böyle günlerce sürer. Sartre yakınlarda bir hana yerleşmiştir, her sabah Simone'la buluşur. Magdeleine gizli konuğun yemeği için ne gerekliyse mutfaktan aşırır.

Simone de Beauvoir'ın ileride söylediğine göre, onu dudaklarından öpen ilk erkek Sartre'dır. Bu, Paris'te, öğrenci yurdunda olmuştur. Limousin kırlarındaysa ilk seviştiği erkek Sartre'dır. Görünüm pek ilginçtir. Sartre o korkunç doğadan, yüksek otlardan, böceklerden, kır havasından hiç hoşlanmaz. Çılgın aşkların, evliliğin düşünü kuran Magdeleine durumu olabildiğince romantik ve hafif bir rezalet kokusu da geldiğinden heyecanlı bulur. Dördüncü gün, Simone'un annesi babası çıkagelir ve genç adamdan kızlarının adını lekelemekten vazgeçmesini, çekip gitmesini rica ederler. O ise bir felsefe kitabı hazırladıklarını, daha yapacakları işleri olduğunu, gitmeyeceğini söyler. On gün daha kalır. Beauvoir'ların otoritesi bitmiştir.

---

37) Madeleine Chapsal, *Envoyez la petite musique*, Paris, Grasset, 1984, s. 55-76.

O 1929 yazı sonunda Sartre tuhaf bir ruh durumu içindedir. O zamana kadar üzerine titrediği özgürlüğünü, elde etmek istediği kızların ayaklarının dibine bırakagelmiş, ancak istediğini elde eder etmez o özgürlüğü geri almak üzere bunu yapmıştı. Bu kez durum değişiktir: "Oltaya geldim. Castor bu özgürlüğü kabul etti ve kendinde alıkoydu. (...) Bundan acı çekme aptallığında bulundum. Karşılaştığım o çok sıradışı şansı göreceğime, bir çeşit melankoliye kapıldım."[38] Agregasyon sınavını vermiş ve âşıktır; çifte tuzağa düşmüş durumdadır. Sadece dış dünyaya açılmakla kalmayacak, aynı zamanda yaşamını düzenlerken bir başka kişiyi hesaba katması da gerekecektir. Bu da, kendini huzursuz hissetmesi için yeterlidir.

Epiméthée başlıklı bir oyun yazar. Bu oyun muhafaza edilmemiştir ama, kendisi konuyu anımsayacaktır: "Tanrılar cezalandırmak istedikleri bir köye girerler; o köyde şairler, romancılar, sanatçılar vardır; sonunda trajedi doğar."[39] Epimetheus, Prometheus'un kardeşidir. "O tarihte benim 'yalnız adam' dediğim şeyi,"[40] toplum ilişkilerine katılmaya çalışmayan, sıradan insanlardan başka türlü düşünen kişiyi canlandırır. Sanatçılar köyü, titanlar, bunlar hiç de yeni şeyler değildir. Sartre'ın antikçağ sevgisi Yüksek Öğretmen Okulu'nun ve onun mensuplarının imgesini silemez. O üstün varlıkların bir dünyalı yazgısına gereksinimi yoktur. Dış âleme fırlatılmak, kendini dünyanın aşağılık etkinliklerine vermek, yalnızca düşünmek ve yaratmak amacıyla yaşamayı bırakmak, artık özgür ve güçlü olmamak, gülünç tanrılara boyun eğmek, evet bütün bunlarla trajedi başlıyordu. Yirmi dört yaşında çiçeği burnunda bir dâhi olan Sartre, insanlar arasında yaşamak ve ekmek parasını kazanmak zorundaydı. Bir karabasan. Daha sonraki aylarda tek perdelik bir oyun yazar: *Cenaze törenim güzel olacak.* Bu, yatıp ölen bir hastanın monoloğudur. Dünyayı unutmak, kaçmak, gözden yitmek: Düş. Tek sözcükle, Sartre korkmaktadır.

Ekim ayında Castor Paris'e döner. Paris'ten uzaklaşmamak için, hemen bir iş bulmaya can atmaz. Annesi ve babasıyla anlaşarak büyükannesinin dairesinde bağımsız bir oda kiralar. Zor elde ettiği bağımsızlığından bir iki yıl yararlanmak ister. Sartre da geçici olarak büyükbabasıyla büyükannesinin yanına yerleşmiştir. Dört yıldır tecilli olduğundan kasımda askere gitmesi gerekmektedir. Bu, onun pek hoşuna gidecek bir tasarı değildir, çünkü Yüksek Öğretmen Oku-

38) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 272
39) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, a.g.y., s. 237.
40) *Les Temps modernes*, no. 531-533, *Témoins de Sartre*, a.g.y., s. 875.

lu'ndaki askerliğe hazırlık derslerinde düzenli yürümeyi bir türlü öğrenememesiyle dikkati çekmiştir. Orduyu devletin herhangi bir kuruluşundan daha az itici bulması için herhangi bir neden yoktur. Yine de askere gitme tasarısının bir iyi yönü vardır; bu, hemen etkin yaşama katılmayacağı anlamına gelmektedir. On sekiz ay süreyle başkaları ona bakacaktır. Gelişmeyi bekleyebilir.

Castor'un Paris'e dönüşüyle Sartre'ın askere gidişi arasında topu topu birkaç hafta geçer. Fakat bu haftalar önemlidir. Her ikisi de anne ve babalarına, kendilerinin, aynı çatı altında oturmasalar da bir çift oldukları gerçeğini kabul ettirirler. Birbirlerini arkadaşlarına tanıtırlar, dostluklarını ve toplumsal yaşamlarını birbirine karıştırırlar, Sartre ile Castor olurlar. Bundan sonra herkes onlardan böyle söz edecektir. Jean-Paul ile Simone, yani delikanlı ile genç kız silinir. Birliktelikleri bir kurumu andırır. Sartre birçok kez evlilikten söz açar. Böyle bir şey hoşuna gittiğinden değildir. Fakat neye sarılacağını tam bilememektedir. Castor, dışarıdan serbest görünmesine karşın, hâlâ çok ilkecidir. Belki çekingenliği gizli isteğini ortaya koymasına engel olmaktadır. Hem acaba Sartre da Simone'a olan bağlılığının niteliğinde ve anlamında hiçbir şey değiştirmeyen o biçimsel sorunlara gereğinden fazla önem vermeli midir?

Evlilik düşüncesi eğlenceli bir oyunun içinde eriyip gider. Bulundukları yere göre ya bir küçük burjuva çift, Bay ve Bayan M. Organatique ya da Amerikalı iki milyarder, Bay ve Bayan Morgan Hattick olurlar. Sartre mektuplarında Castor'a, "Benim morganatik karıcığım,"* der. Evcilik oynamak, hâlâ nazik olmayı sürdüren bir sorunu uzaklaştırmalarına yardım eder: 1930'da nikahsız bir çift toplum ahlakına ciddi bir saygısızlıktır.

Buna karşı, Sartre bir şeyden emindir: Eşine ona bağlı kalacağı yolunda söz vermek istemez. Böyle bir ilkeye boyu eğmek için hiçbir ahlaksal neden göremektedir, boyun eğmemek içinse bütün varoluşçu nedenler söz konusudur. Simone de Beauvoir'a göre, daha o zamandan gerekli bir sevgiyle –onların sevgisi– olumsal sevgiler arasındaki ayrımı saptamıştır. İmge güçlüdür, uzun zaman tutunmuştur ve çok da akla uygun gelir. En çok da, bulvar tiyatrolarında görülen alışıldık üçlüyü –karı, koca ve metres ya da kadının âşığı– yermenin yeni ve özgün bir biçimi olarak ortaya çıkar: Castor'un sadakatsizliğini düşünmekten Sartre elbette hoşlanmaz ama mantıklı davranmaktadır. Başlangıçta çift iki yıllık

---

* (Fr.) *Morganatique*: Soylu birinin eşine soyluluk sanı verilmeksizin kıyılan nikah ve o eş için kullanılan sıfat. –*çn*

bir anlaşma imzalamaya karar verir. Bu süre içinde tüm zamanlarını birbirlerine ayırmaya hazır olacaklardır. Her şeyden önce, birbirlerine her şeyi söyleyeceklerine söz verirler. Kıskançlığı, darılıp barışmaları, sevgi oyunlarının öteki alışılagelmiş törensel sahnelerini önlemenin tek yolu saydamlıktan geçer. Sartre kartlar açık oynamak ister ve bu, Simone'un içini rahatlatır.

Sartre 1929 Kasım'ından 28 Şubat 1931'e kadar askerlik yapar. Bu, on altı aylık bir sıkıntıdır ve ilk üçü Saint-Cyr kalesinde, gerisi Tours yakınlarında Saint-Symphorien'de geçer. Hava kuvvetlerinin meteoroloji hizmetine ayrılmış olan Raymond Aron, kendinden küçük iki arkadaşının, Sartre ile Guille'in de aynı yere verilmesini sağlar. Onların eğitim çavuşu olur. Onlara anemometreyi kullanmasını, kümülüs bulutunu sirüs bulutundan ayırt etmesini öğretir. Sartre'ın öteki askerlerle hemen hiç teması yoktur. Aralarından ancak bir ya da ikisiyle konuşur. Neyse ki, askerlik yaşamı çok boş zaman bırakmaktadır. Saint-Cyr uzak değildir. Haftada iki üç akşamı Castor ile birlikte geçirir. Saint-Symphorien'de, "meteoroloji istasyonuna dönüştürülmüş bir villada bir karakol amiri ve üç er"[41] olarak kalırlar. Takım birbirini tutmayan kişilerden oluşmaktadır. Burada da Sartre arkadaşlarıyla temas etmez. Yanındakiler, "hırsız ve numaracı" bir Toulouse'lu ve "ayakları leş gibi kokan"[42] bir papaz okulu öğrencisidir. Programlarını istedikleri gibi yaparlar; düzenli izinlerden başka hepsinin ayda birer haftaya hakkı vardır. "Yani Paris, ortak yaşamımızın merkezi olarak kaldı."[43]

O aylar boyunca, zamansızlık Sartre'ı şiir yazmaya iter. Denemeleri kahkahalarla karşılanır. Direnmez. Bir de acayip bir metin kaleme alır: *La Légende de la vérité*. İlk kez toplumsal dünyayı açınlamaktadır. Mademki o dünyanın içine atılacaktır, onun ne olduğu hakkında kafa yorması iyi olur. "Şu halde, derim ki, İnsan ilişkilerinin düşsel kızı Hakikat çok gerçek Demokrasi'yi doğurur; Demokrasi, birincil yapıdır, tek yapıdır, bütün öteki yönetimler gelgeç biçimlerdir."[44] Bu bilmecemsi ve çok kesin ifade, oluşum aşamasındaki bir dünya görüşünün bireşimini yaparken bir yandan da genç adamın korkularını yansıtır.

Başlangıçta –Yüksek Öğretmen Okulu'nun tasasız yıllarında– insan kendini düşüncelerinden ayırmıyordu. "Düşünceler bedenden bağımsız değildi", "büyük evrensel uyum"dan ayrılmıyorlardı; sonra insanların mal alıp mal sattığı pazarlar

41) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, Paris, Gallimard, yeni basım, 1991 (Folio), s. 38.
42) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 330.
43) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 38.
44) Michel Contat, Michel Rybalka, *Les Ecrits de Sartre, a.g.y.*, s. 537.

kuruldu; "insan artık kendi kendisiyle baş başa değildi."[45] Düşünceleri sanayi ürünleri gibi işlem gördü. Düşünceler artık kişisellikten uzak hale geldi; insan onları tanıyamadı. Kolu kanadı kırılmış, boyun eğmiş, yitirdiği birliğini bir daha bulamayacak duruma düşmüş olarak, "saygıyı, utancı, bilme gereksinimini" tanıdı. Kendine tanrılar yarattı; o tanrılar düşüncelere yavaş yavaş bir töz verdiler, tüm niteliklerle donattılar, onlara sonsuzluk verdiler. İşte hakikat böyle doğdu.

Sartre, Okul'un dışına çıkıverince La Rochelle'deki acıları yeniden yaşayacağından korkar. "Kendisinin en iyi bölümü kesilip alınınca, ona sadece organik devinimler, tutkular ve vücudunun körlemesine çırpınışları kalıyordu": Kendi kendinden yoksun bırakılmış, başkasının gözleri önünde, yenilmiş, hiçliğe indirgenmiştir, "kendisinden duyduğu utançla kendi kendisini yemektedir."[46]

Tek çare: Saldırı. Hakikatin dünyası özgürlüğü öldürür. O dünyada varlıklar birbirinin yerine geçebilir. "Her insan her zaman başka bir adamın yerini alabilir çünkü aralarında uyum ve nedenler bakımından Sokratesvari bir diyalog her zaman olabilir."[47] Hakikatin koruması altında herkes birbiriyle eşdeğerdedir: İşte demokrasinin saltanatı böyle başlar. Birbirine eşit insanların oturduğu demokrasi ülkesi yüksek surlarla çevrilidir. Doğa onu etkileyemez. "Evler Ölçü'nün kurallarına göre dizilmiştir; hepsinin panjurlarının arkasında bir doğru düşünce bulunur. Her yurttaş bu yapay Evren tarafından bir zırh gibi sarmalandığını duyumsar. (...) Hakikat, tapınılan ve acımasız bir zorbadır."[48] Vay –Sartre gibi– kendi başına düşünmeye kalkanlara! "Yalnız adamdan kuşkulanmayı öğretirler. (...) Doğal soyluluk bu dürüst yurttaşlara dayanılmaz gibi gelir."[49]

Utkuya ulaşan demokrasi, geri döneceği korkusuyla, sonunda doğayı dizginlemeye girişti. Bilimi ve tekniği kendisine sadık birer ikiyüzlü uşak durumuna getirdi ve onları dünyayı ele geçirmeye gönderdi. Sömürgecilik, demokrasinin en üst aşaması. "Burada duruyorum: Büyük ve ağır bir barış dünya üzerinde egemen. (...) Her şey dingin."[50]

Aristoteles'in üçüncünün olmazlığı* ilkesinden sömürgeciliğe giden çizgi dolaysızdır. Sartre ile, toplumsal-tarihsel dünyanın bundan kurtulma olasılığı za-

---

45) *A.g.y.*, s. 534.
46) *A.g.y.*
47) *A.g.y.*, s. 538.
48) *A.g.y.*, s. 539.
49) *A.g.y.*, s. 539-540.
50) *A.g.y.*, s. 545.
* Klasik mantıkçıların *A B'dir ya da A B değildir* ilkesi –çn

yıftır. Daha kaynağında kötülükçü, köleler ve namussuzlarla dolu bu dünyanın gelişmesi tümüyle Poulou'nun cennetten kovulmasının etkisi altındadır. Sartre hiçbir zaman, dünya kötülüktür demeyecektir, çünkü dünyayı Kötülük'ün mucidi olarak kabul eder. Kötülük oradadır, kendini dayatmaktadır. Fakat o nefret edilecek saydamsızlığından çıksa çıksa eksik ve çürümüş ürünler çıkar, onlar da insanı bölme, doğru yoldan çıkarma ya da köleleştirme, onun insanlığını yadsıma ya da kırma eğilimindedir. Uygarlığı yaygın bir çürüme kemirmektedir.

Her çeşit politikanın dışında kalıyoruz. Sartre her şeyi toptan yadsımaktadır. Dostlarıyla yaptığı tartışmalarda konu ne olursa olsun, savunduğu çözüm her zaman en kökten çözüm olur. Bir gün Aron'a, Devrim olsa, der, "bir ilkokulda öğretmen gibi ona hizmet vermek isterim."[51] Muğlak bir söz. Öğretmen *olarak* değil de, öğretmen *gibi*. Mutsuzlar, ezilenler, çocukları olacak, Sartre da onlara yol gösterecektir. Belki onlara "olasıyı, Sıkıntı'yla Hakikat'in tekne kazıntısı oğlunu, doğrudan daha doğru olanı"[52] öğretecektir. Bu *La Légende de la vérité*'nin son satırları arasında aralanmış bir kapıdır. Herhalde ilkokul öğretmeni olmayı, bir varsayım olarak bile, düşünmüş olması pek akla yakın gelmiyor, çünkü lise öğretmeni olmak yeterince canını sıkmaktadır.

Sayıları kısıtlı bir seçkin aristokrat düşünürler çevresinden olduğuna inanmış, bilincinin ta derinliklerinde antidemokrat olan Sartre bilir ki artık toplumla iyi geçinmek zorundadır. Fakat bu hiç de topluma ödün vereceği anlamına gelmez; toplum Sartre'dan hiçbir şey alamayacaktır. Kendisinin güçlü olduğunu da bilir. Demir gibi bir istenci, sağlam bir kafası vardır. Sonradan dediğine göre, *La Légende de la vérité*'de "genel fikirlere sahip birtakım insanlar yani filozoflar ve burjuvalar vardı. Sonra, yalnız adamın yani benim olmak istediğim gibi adamın, kendi başına düşünen ve düşündüğü ve duyduğu şeyle düşlerdeki toplumu aydınlatan adamın fikirleri vardı."[53] Yapıtını sürdürecektir; işte o kadar.

Bir süreden beri zihnini uğraştıran bir düşünce vardır. Mademki yaşama atılacaktır, neden kökten bir atılma olmasın bu? Çocukluğunda okuduklarını, Conrad'ı ve daha başka düş dağıtıcılarını anımsar. Neden serüveni denemesin? "Öyle bir serüvene girse, İstanbul'da iskele hamallarıyla arkadaşlık eder; ayaktakımı arasında pezevenklerle birlikte kafayı çeker; dünyayı dolaşır ve ne Hindistan'daki paryaların, ne Athos Dağı'ndaki papazların, ne de Terre-Neuve balıkçı-

51) Raymod Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 545.
52) Michel Contat, Michel Rybalka, Les *Ecrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 198.
53) Simone de Beauvoir, L*a Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 198.

larının ondan gizli saklısı kalır."[54] Yazar olursa, dünyanın tanığı olur. Dünyanın çeşitliliğini dile getirir, dünyaya yitirdiği birliği yeniden kazandırır. Bu konuda harekete de geçer. Kyoto'daki Fransız-Japon kültür merkezinde bir Fransızca öğretmenliği boşalmıştır. Başvurur. Kabul edilirse 1931 Ekim'inde işe başlayacak, iki yıl orada kaldıktan sonra yeniden Castor ile bir araya gelecek, sonra yeni bir keşfe çıkacaktır.

Paris'te Simone de Beauvoir'ı derinden etkileyen bir acı yaşanır. Arkadaşı Za-za'yı yitirmiştir. Bayan Lacoin, araştırmasını yaptıktan sonra, kızının Merleau-Ponty ile evlenmesine karşı çıkmış, umutları kırılan Zaza da kendini bırakmış, birkaç hafta ölüm kalım arasında gidip geldikten sonra, yirmi bir yaşında, ölmüştür. Simone kendini sorumlu hissetmektedir. "Birlikte bizi bekleyen iğrenç yazgıya karşı savaşmıştık ve uzun süre özgürlüğümü onun ölümüyle satın aldığım sanısına kapıldım."[55] Sartre bu acı olaydan bir roman çıkarmayı düşünür. Bir bölüm yazar. Arkadaşları romanı sürdürmekten caydırırlar. Bu, onun öyküsü değildir, kendi öyküsüne bunu katmamalıdır.

Castor ile birlikte arkadaşlarıyla görüşür, sinemalara, bistrolara gider. Hemen hiç paraları yoktur. Simone, bir yere atanmayı beklerken özel ders vererek yaşamını kazanmaya karar verir. Jean-Paul'ün bir gelir kaynağı yoktur. Beklemediği bir olayla karşılaşır; babaannesinden gelen ve pek küçümsenmeyecek –yüz bin franklık– bir miras, restoranlarda arkadaş ağırlamasına, kitaplar ve heves ettiği şeyler satın almasına olanak verir. Bu para birkaç yılda suyunu çekecektir.

Aron ile arasındaki zihinsel yakınlık tazelenir. "Sanırım yaşamımdaki en büyük tartışmaları yirmi beş yaşımdayken Raymond Aron ile yapmışımdır."[56] İki arkadaş şöyle bir anlaşma yaparlar: İkisinden birinin ölümünden sonra sağ kalan, Yüksek Öğretmen Okulu'nun mezunlar dergisinde arkadaşının ölüm haberini yazacaktır.

Nizan ile ciddi konuşmalar olmaz: Artık uyuşmazlar. Olsa olsa burjuvayı kınamak ya da kapitalizmi mahkum etmekte anlaşırlar. Fakat eğlenirler. Henriette Nizan'ın erkek kardeşi sinemaya merak sarmış, kendine bir kamera satın almıştır. Yönetmenliğe arkadaş takımıyla başlar: Saint-Germain-en-Laye'de, Alphen'lerin evinde *Tu seras curé!* adlı filmin birkaç sekansını çekerler. Senaryo taslağı güçlüdür. Sefahate düşkün bir genç (Sartre) ahlakça zayıf kadınlarla (Henri-

54) Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée, a.g.y.*, s. 476.
55) *A.g.y.*, s. 503.
56) *Sartre, un film, a.g.y.*, s. 117.

ette Nizan, Emmanuel Berl'in karısı, Beauvoir) vur patlasın çal oynasın yaşar; bu arada bir papaz (Nizan) onu imana gelmeye zorlar. Başka çekimler de öngörülmektedir. *Le Vautour de la Sierra Madre*'da Sartre ile Nizan arasında bir şemsiye ve baston düellosu canlandırmak isterler. Bu eğlenceler sinemaya gerçek bir ilgi duyduklarını gösteriyor. İki arkadaş bir ara Jules Renard'ın *Poil de Carotte*'unu sinemaya uyarlamayı düşünmüşlerdir.

Simone Jollivet yeniden ortaya çıkar. Yıllardır sahneye çıkmanın düşünü kurmaktadır ama, herhangi bir yerde değil, Atelier Tiyatrosu'nun saygıdeğer patronu Charles Dullin'in yönetiminde. Amacına da erişir. Aristophanes'in *Kuşlar* oyununun temsilinde, her akşam, ön sırada bir koltuğa oturup kendini göstererek Dullin'i alkışlar. Birkaç akşam bu oyunu yineledikten sonra kolayca bir randevu alır. İki üç hafta daha geçer, arkadaşları bir de bakarlar ki, yeni âşığı onu Gabrielle sokağında bir zemin kata yerleştirmiştir. Birkaç ay sonra da, tiyatroda ilk adımlarını atmaktadır.

Castor'u, Bayan Morel'in çevresindeki dostlar arasına sokarlar. Başlangıçtaki çekirdeğe Sartre'ın üniversite öğrenci yurdundan tanıdığı edebiyat doçenti Marc Zuore da katılmıştır; etkileyici bir sesi vardır. "Bir gün Şalyapin düzeyine erişeceği"[57] ve bir bas olarak büyük kariyer yapacağı kesindir. "Şu Hanım"ın ve Pierre Guille'in ölçülü davranışları Castor'u fetheder. Topluca görüşürler ama, bu da hoş bir şeydir, güler, gezerler, çok iyi anlaşırlar. Fakat ikili, üçlü görüştükleri de olur. Sartre ile Castor bir akşam bir restoranda Bayan Morel ile Guille'e rastlarlarsa da yanlarına gitmezler. "Herkesin daveti ayrı."[58] Dostluk kişiden kişiye kurulur. Bu, aslında, Yüksek Öğretmen Okulu'ndakinin tersidir: Hepsi hepsiyle kaynaşamayınca, teke tek dostluğu seçmektedirler.

Sartre için Aron'un mantığının, Nizan'ın komünistliğinin pek önemi yoktur. Onlar her şeyden önce arkadaşıdır. Yanında bulunmalarından hoşlanır. Kuram üretme makinesinin tam verimle çalışmasına karşı, sevme ve sevilme gereksinimi sürekli olarak bir dış destek arar. Arkadaşlarına karşı hep eli açıktır. Çevresine kabul ettiklerine hiç hesabını tutmadan nezaket, mizah, fikir, bilgi ve para dağıtır. Karşılığında, başkalarından da, canının istediğince almasına izin vermelerini bekler. Yazarlara, felsefecilere böyle davranır; onların fikirlerini istediği gibi alıp dağarına ekler. Dostlarıyla da tutumu aynıdır. Verdiği gibi alır da. Olanca

57) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 138.
58) A.g.y., s. 47.

duyarlığıyla, durumları, geçmiş olayları ve imgeleri özümser; zihni onları dönüşüme uğratır, onlarla beslenir, onların özüyle zenginleşir. Merleau-Ponty ile az görüşmesinin nedenlerinden biri budur. Okul arkadaşı kendini sakınır. Yağma etmesinden korkarak düşüncelerini Sartre'dan saklar.

Sartre ile Castor sıradışı birer kültür biriktiricisidir. Güncel gelişimleri dikkatle izlerler. Brecht'i tanımasalar da *Dreigroschen-Oper* oyununu çok beğenirler. "Önce biftek, ahlak sonra" diye bıkıp usanmadan yinelerler. Soylu tiyatro, Comédie-Française, Œuvre Tiyatrosu, Giraudoux'nun yapıtları, onların Joséphine Baker'den tat almalarına engel değildir. Sartre Maurice Chevalier'yi ve Dranem'i görmüştür. Sahnede hiyerarşi yoktur. Fakat türler aralarında eşit değildir ki. "Tiyatronun biraz daha aşağı bir tür olduğunu sanırdım."[59] Yazındaki saygıdeğer türler, roman ile denemedir. Sartre polis romanlarını yutar gibi okur. Simone'dan kendisine "eğlenceli kötü romanlar"[60] bulmasını ister. Öylesini bulamayınca, ciddi yapıtlara yaklaşır. Sovyet yazını ikisinin de ilgisini çeker: Pilniak, Babel, Ehrenburg'u keşfederler; Zamyatin'in *Biz* adlı kitabını hiçbir şey anlamadan okurlar. Her ne kadar Claudel koyu Katolikse de, *Le Soulier de satin*'e [*Saten Pabuçlar*] bayılırlar. Teknikteki gözüpek ilerleyişlere hiç ilgi duymamakla birlikte, Saint-Exupéry'nin *Vol de nuit*'sine [*Gece Uçuşu*] gönül verirler. Jean Wahl'in *Le Malheur de la conscience* [*Bilincin Mutsuzluğu*] adlı yapıtı Hegel'le ilk karşılaşmalarına olanak verir. Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde üne ulaşan yazarları ellerinden geldiğince okurlar. Amerikan yazınını seven Castor bu tutkusunu arkadaşına da geçirir. O da ona psikolojilerini araştırmakta olduğu mistik yazarları tanıtır. Sartre tutarlıdır. Romancı ve filozof olarak her iki alanda da düzeyi tutturur ve bu alanların ne birini ne ötekini uzun zaman boş bırakmak niyetinde değildir. Castor'a, "Spinoza ve Stendhal olmak istiyorum,"[61] der. Artık yapması gereken, istediğini yapmak ve olduğu şey olmaktır. 28 Şubat 1931'de terhis edilir, yirmi beş yaşını yedi ay geçmiştir. "Karanlık yıllar"[62] başlamaktadır.

59) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 237.
60) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 57.
61) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 184.
62) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 286.

III

BUNALIMDA BİR ADAM

1931-1939

8

HATALI ÇIKIŞ

Agregasyon sınavını vermişsinizdir, zihinsel bakımından tepelerdesinizdir ama kendinizi sadece taşrada görülebilen o son derece sıkıcı ücra yerlerden birinde buluverirsiniz. Öğrenci Sartre ile öğrenci Nizan'ın da, kendilerini bekleyen bu yol yıllarca kafalarını meşgul etmişti. "Öğretmenlik bize çok itici geliyordu. Kendi kendimize, 'Tamam', diyorduk, 'taşrada yirmi yıl boyunca öğretmenlik yapacağız, taşralı bir kadınla evleneceğiz...' Yakınmak için kendimize bir operacık yaratıyorduk."[1] Nizan Bourg-en-Bresse'e, Guille Reims'e atanır.

Şubat 1931'de Sartre'ın Japonya'ya atanma dilekçesine olumsuz yanıt gelir. Düşlerin sonu. Üniversite onu Le Havre'a yollamaktadır. Depresyon geçirmekte olan bir öğretmenin yerini alacaktır. En kötüsü başına gelmiştir. "Anımsıyorum, derslere başlayacağım gün, müdürün odasının önündeki bekleme salonundaydım, pencereden süzülen soğuk bir gün ışığı yeri yaldızlıyordu ve ben içimden, 'Ben öğretmenim,' diyordum."[2] İnsanlar arasına atılmıştır. Herhangi biridir, herhangi bir yerdedir. "Bu sert bir darbe oldu."[3]

Tam o sıralarda, Nizan ilk kitabını yayımlar: *Aden Arabie*. Yine arkadaşından öndedir. Artık yazın çevreleri içindedir; eleştirmenlerin takdirini toplamıştır. Sartre, Nizan'ın kitabını parlak bulursa da, içtenliğine ve derinliğine inanmakta zorluk çeker. *La Légende de la vérité*'yi yayımlatmak için ondan yardım ister. *Bifur* dergisinin haziran sayısında bir bölümü çıkar. Nizan yazarı, "Genç filozof. Yıkıcı felsefe konulu bir eser hazırlamaktadır"[4] diye pohpohlayıcı sözlerle tanıtır.

Aslına bakılırsa, yıkıcı daha çok kendi yaşamını yeniden düzene sokmaya çalışmaktadır. Le Havre'da tren garına yakın Charles-Laffitte sokağı 8 numaradaki

---

1) *Sartre, un film, a.g.y.*, s. 48.
2) *A.g.y.*, s. 49.
3) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 272.
4) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 93.

Printania Oteli'nin iğrenç bir odasında kalmaktadır. Tren düdükleri, pek yakındaki elektrik santralının ve komşu gecekonduların dinmeyen gürültüsü, hiçbir şey onu uyumaktan alıkoyamaz; her şey kentin atmosferine gömülmesine yardımcı olur. Hayatı tümden dışa açıktır. Lisede dersler, Guillaume Tell kahvesinde yemek, belediye kitaplığında çalışma. Bugün elde bulunan bir fotoğrafta genç öğretmeni öğrencilerinin arasında görüyoruz. Yüksek Öğretmen Okulu'ndaki derbederlik dönemi kapanmıştır. Sartre yelekli bir takım elbise giyer, kravat takar. Kurala uymayan tek şey, başında şapka bulunmamasıdır.

Hemen değişik bir öğretmen olur. Bilgi, onun için hiçbir zaman insanın eline alıp da sonradan bir yere bıraktığı bir nesne olmamıştır. Bilgi ancak özümsenmiş, özneye dahil olmuşsa bilgidir. Kendisinin felsefeye yaklaşımına, soru sorma, yanıt geliştirme biçimine öğrencilerini ortak eder. Temmuz ayında, ödül dağıtma töreninde resmi konuşmayı en genç öğretmenin yapması âdettir. Zavallı Sartre, tören cüppesinin içine gömülmüş, o âdet olmuş kalıp lafların yerine "Sinema Sanatı" konulu ve herkese belli edercesine sadece öğrencilere seslenen bir sunum yapar; sunumunda sinemanın bir sanat olduğunu ispatlamaya çalışır. Bu arada pek büyük bir yanlış da yapar: Sesli sinemanın geleceği olmadığını söyler. Veli anneler ve eşraf yeni öğretmenin seçtiği konuyu, incelikten uzak konuşma biçimini pek ayıplarlar. Çalışma saatleri uygundur. Haftada iki kez Sartre gara koşup trene atlar. Le Havre-Paris arası iyi bir polis romanı okuyacak uzunluktadır. Yaşamının önemli bölümü Paris'te sürmektedir.

Simone de Beauvoir bir bunalım geçirir. Kendi üzerindeki o eksiksiz egemenliği bazen kırılıverir. Görünür bir neden olmaksızın, arkadaşlarının arasında, herkesin içinde, birden ağlamaya başlar, kendini tutamayıp hıçkırıklara boğulur. Sonra birden gözyaşları kesilir. Gözlerini kurular, yüzünü pudralar ve konuşmaya katılır. Sartre ne yapacağını bilemez durumdadır. Onun ilgisini başka yönlere çekmeye çalışır, alır kırlara götürür, çünkü Simone doğayı çok sevmektedir. Mirastan kalan parayla bilmedikleri bölgelerde kısa sürelerle kalırlar, gezinirler, okurlar, tartışırlar. Boşuna. Bütün bunlara somut bir sorun da eklenir. Castor, iki yıllık bir duraklamadan sonra öğretmenlik için dilekçe vermiştir. Marsilya'ya atanır. Sonbaharda okullar açılır açılmaz, çift ayrılacaktır. Çaresizlikten Sartre Simone'a evlenmeyi önerir.

İş ciddidir. Hizaya gelip, her ikisi de tutkulu heveslerini evlilik çerçevesi içine mi sokacaklardır, yoksa bu oyunu oynamayı reddedip yaşamlarını hiçbir ku-

rumsal desteğe dayanmadan mı kuracaklardır? İkinci yolu seçerler. Saygınlıklarını burjuva yaşam biçimiyle bozmaları söz konusu olamaz. Trenlerde kaç saat geçirmeleri gerekiyorsa geçirecekler, bir an önce birbirlerine yakın yerlere atanmaya bakacaklardır. Simone de Beauvoir kendilerini nikah memurunun karşısına ancak çocuk sahibi olma isteğinin oturtabileceğini söyleyecektir. Sartre için böyle bir şey düşünülemez. Simone ise, o, seçimini yapmıştır. Yazar olma yolundaki hevesi ve Sartre'a olan aşkı yaşamını bol bol doldurmaktadır. "O kendine yetiyordu, bana yetiyordu. Ve ben kendime yetiyordum."[5]

Bununla birlikte, yenilenebilir sözleşme fikrine bir son vermeye karar verirler. "Uyumumuz başlangıçtakinden çok daha sıkıydı, birbirimizden daha çok şey bekler olmuştuk; kısa ayrılıklar olabilirdi ama, ikimiz de ötekinin uzun süre uzaklara gitmesine dayanamıyorduk. Birbirimize sonsuza kadar bağlı kalacağımıza yemin etmedik fakat ayrılmamız olasılığını da otuzlu yaşlarımızın uzak günlerine erteliyorduk."[6]

Özgür bir erkek ve özgür bir kadın, saygıdeğer ve açık bir çift. Bu imgede pek çok aldatma var. Sartre, davranışlarında gelenekçidir. Günlük işler denilen o korkunç şeyle uğraşmak onun için tiksindirici bir yüktür. Kadınlar ne güne durmaktadır? Tren saatini sorması, gidip biletini alması, kalacak bir ev bulması, üst baş satın alması gerekiyorsa, bunları ancak zorunluluk halinde yapacaktır. Olağan durumlarda Castor pekâlâ işi kotarmaktadır. Kendisininse, maddi hayatının gerektirdiği birtakım ufak tefek şeylerle ilgilenmesi için bir kadına gereksinimi vardır.

Keza, birbirlerine karşı olan özgürlükleri de göstermeliktir. Cinsel alanda, Simone eşi için hiçbir tehlike oluşturmaz. Ahlak bakımından son derecede katı bir ortamdan daha yeni çıkmıştır. Zaten âşığıyla nikahlanmaması başlı başına bir devrimdir. Serüven arayan bir kızdan çok, kocasına bağlı bir ev kadınını andırır. Sartre'a gelince, o kendinde birtakım âşıkane buluşmalara gitme hakkını görür ve bunlardan ötürü hiçbir suçluluk duygusuna da kapılmaz. Bundan daha burjuvaca davranmak mümkün değildir. Tam XIX. yüzyıl gelenekleri söz konusudur: Günlük işler için uygun bir eş, değişiklik olsun diye de biri gidip biri gelen metresler.

Sartre'ın yaşamında tatil her zaman özel bir yer tutmuştur. Tatil aylarında ya-

---

5) *A.g.y.*, s. 92.
6) *A.g.y.*, s. 93.

şam daha bir yumuşak geçer, rastlantılara ve düşlere daha açıktır. Annesiyle üvey babasının yanında geçirdiği artık gelenekselleşmiş bir haftanın dışında, aile ile ilgili gidip gelmelerden kurtulduğuna göre, uzun zamandır istediği bir lükse, gezilere başlayabilir. Yaz gelince, Castor ile birlikte ilk kez Fransa dışına çıkarlar. Arkadaşları Stepha İspanyol ressam Fernando Gerassi ile evlenmiştir; aynı zamanda bir politik kışkırtıcı da olan ressam, krallığın devrilip cumhuriyetin kurulmasına yardımcı olmuştur. Haziran ayında çift Paris'e gelir ve Stepha bir oğlan doğurur. Bu bebek, Sartre'ın kucağına aldığı alacağı tek çocuk olacaktır. Fernando, Sartre ile Simone'u evine, Madrid'e davet eder. Artık serüven yolu açılmaktadır.

İspanya'da altı hafta geçirirler. Barselona'ya, Montserrat ve Saragossa'ya giderler, başkent yakınlarını, Escurial, Segovia ve Avila'yı dolaşırlar; eylül sonunda Santillana, Burgos, Pamplona ve San Sebastián üzerinden Fransa'ya dönerler. Simone tam bir turisttir. Elinde bir *Guide Bleu*, her şeyi görmek, her şeyi öğrenmek, manzaraları seyretmek, kokuları içine sindirmek, mimarlık harikalarını tanımak, müzeleri gezmek, daracık sokaklarda yolunu yitirmek, yerel yemeklerden tatmak, halkın arasına karışmak ister. Sartre'a kalsa, günlerini sevimli bir meydanda oturup piposunu tüttürmek ve önünden geçen insanları seyretmekle geçirirdi.

İkisi de yabancı bir ülkenin nasıl kavranacağını kitaplardan öğrenmiştir. İçinize çekeceksiniz, soluyacaksınız, koklayacaksınız. Kalabalığa karışacaksınız: Onlar da boğa güreşiyle coşarlar. Kenar mahalleleri hiç unutmayacaksınız. Çünkü halkın yüreği oralarda atar. Bu bakımdan da ödevlerini yaparlar. Fakat aynı zamanda, Prado'ya, Toledo'ya ve El Greco'ya da hak ettikleri saygıyı sunarlar. El Greco'nun resimlerinden öylesine etkilenirler ki, Goya'yı ihmal ederler. Sartre elbette resim sever ama, kafasıyla. Resimde gerçekliği arar. Bundan ötürüdür ki, onca beğenilen Tiziano'dan nefret eder. Yine bundan ötürüdür ki, kendi kendine yeten soyut resme hiç ilgi duymaz. Resmin bir şey, bir nesne, bir durum, bir anlam "vermesi" gerekir.

Bayonne'da Castor aktarma yapıp Bordeaux-Marsilya trenine biner. Sartre Paris'e, oradan da Le Havre'a devam eder. Bundan sonra Toussaint'de görüşeceklerdir. Sartre sınıfına, öğrencilerine, odasına, çalışmakla geçen dışa dönük yaşamına geri döner. "Artık yaptığım her şeyi *yaşantım* belirliyordu. Atak tavırlarıma dönmem mümkün değildi." Bu sezgi onu etkisi altına alır. İki yıl boyunca da ya-

kasını bırakmayacaktır. "Belli belirsiz biçimde duyumsadığım şuydu ki, insan, yaşamı konusunda onu yaşarken bir görüşe sahip olamıyormuş, yaşam arkadan gelip çullanıyor ve insan kendini onun içinde buluveriyormuş. Yine de dönüp arkaya bakarsa görür ki, yaşadıklarından kendi sorumludur ve bu, kaçınılmaz bir şeydir."[7]

Öyküsü artık önünden gitmez; yaptığı, artık olmakta olduğu şeyden ayrı değildir. Nasıl bir yaşama sahip olmak istediğini anlamanın tam sırasıdır. Yazmak, elbette. Yazı onu doğrulayacaktır, bunu bilir. Fakat bu yaşamak mı? Yazmış ama başından hiçbir şey geçmemiş olan Tennyson'un yaşamı onu korkutur. "Castor'a öfkeyle şöyle derdim: Herhalde Tennyson'unki gibi bir yaşamım olsun istemezdim."[8] Cézanne'ın hamaratça sabrını daha onurlu bulur. Ne var ki, gönlünün Rimbaud ya da Gauguin'den yana kaymasına da engel olamaz. Onlarınki ne de olsa daha coşku veren yaşamlardır. Emek yoluyla kurtuluşa varmak, evet, kabul ama, bir nebze çılgınlığın da bir zararı olmasa gerek.

Heveslerinde romantiklere, Shelley ve Byron'a öykünür. Yaşam denen şey, başarılı bir yapıt gibi güzel olmalıdır. İçinde yaşanılan anın kendi başına bir değeri yoktur. O ancak "yaşam zemini" üzerinde yükselirse bir değere sahip olabilir. Gelecek zaman geçmiş zamanı aydınlatır, yaşlılık yeniyetmelik dönemine bir anlam verir. "Her şimdiki anı yaşanmış bir yaşam açısından görürdüm; daha doğrusu, bir yaşamöyküsü açısından demeliyim. (...) Şimdi kendime, 'Güzel bir yaşamı gösterecek ölçüt nedir?' diye sorunca görüyorum ki, güzel bir yaşam sadece duyarlı bir yazar tarafından anlatıldığında okurun gözlerini yaşartan yaşamdır."[9]

Koşullar böyle olunca, şimdiki zaman karşısında düş kırıklığına uğranmaz da ne yapılır? Bir öğretmen hiçbir şey değildir. Çalışması gerekir. Mesleğini yürütmesi, kitaplar yazması. Yazık: Şimdiki zaman, oluşma yolunda bir duygunun, beklenen yücelmelere doğru ilerleyen bir yazgının zemini üzerinden yükselip göze görüneceğine, iç sıkıntısının ve anlamsızlığın tekdüzeliğinde eriyor. Gerekli hiçbir şey yok, güçlü hiçbir şey yok. Europe yayınları *La Légende de la vérité*'yi geri çevirir. Zaten Sartre'da da yapıtın dikkate değer olmadığı kanısı gittikçe güçlenmektedir. "Birkaç ufak denemeden sonra kendi kendime, 'Artık yazmaya başlamanın zamanı,' diyordum."[10]

---

7) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 272.
8) *A.g.y.*, s. 287.
9) *A.g.y.*, s. 277-279.
10) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 161.

9 Ekim 1931 Cuma, Printania Oteli. Bay öğretmen sevdiği kadına yazıyor. Haftayı nasıl geçirdiğini anlatıyor. Lisedeki dersler, özel dersler. Öğle yemeklerini, "Le Havre'ın o çok sevdiğim ve Olumsallık konusundaki sunumda kullanmaya karar verdiğim mahallesinde, gar karşısında,"[11] dediği bir restoranda yer. Sunumun dekoru ve konusu artık bellidir. Le Havre deneyimi yazar için yeni bir şeydir: Kentte yalnız adam. Sokakları arşınlamak, birtakım alışkanlıklar edinmek, bazı çehreleri tanımak: Sartre'ın Le Havre'daki yaşamı en alt düzeye indirgenmiş durumdadır. Orada olmak ve düşünmek. Geri kalan her şey, ikincildir. "Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirirken bu konuda başlı başına bir kuram geliştirmiştim: Ben 'yalnız adam', yani düşüncelerinin bağımsızlığıyla topluma karşı çıkan fakat topluma hiçbir borcu bulunmayan, özgür olduğu için de hiçbir biçimde toplumun etkisi altında kalmayan adamdım."[12]

Salı günleri öğleden sonra dersi yoktur, öğle uykusuna yatar, saat üç buçukta bir suçluluk duygusu içinde uyanır. Bir yazardan yazması beklenmez mi? İşe başlamaya karar verir. Bu ruh durumu içinde işe yarar bir davranışta bulunur: "Yüreğim hafiflemiş halde, bir ağacı görmeye gittim. Bunun için güzel bir mahalle arası parkın parmaklıklı kapısını itmek, (...) kurbanını ve bir sandalye seçmek yetiyor. Sonra da seyretmek." Sartre gibi, bizim gibi oraya öylece konuluvermiş usdışılık olan kestane ağacının varlığıyla, o katıksız varlıkla aydınlanan Antoine Roquentin'i* görüyoruz bu sözlerde.

Olumsallık konusunda yazdığı metin, ilk biçimiyle, daha önce yazdıklarına benzer. İçe dönük bir felsefi düşünce üretimidir. Simone de Beauvoir onun böyle bir şey hazırladığını öğrenince metni alıp düzene koyar. "Sartre'ın, Roquentin'in keşfine romanesk bir boyut vermesi için direndim."[13] Kitap dediğin okunabilir olmalıdır. Mademki Sartre henüz basılmamış yazılarını ona okutmaya razı olmaktadır, o da kendini okurun yerine koyacak, onu ele alacak, felsefi söylemin akışını yönlendirecek, yararsız benzetmeleri tarayacak ve, her şeyden çok, hoş bir öykü yaratmasını isteyecektir. Polis romanlarını, sinemayı seven Sartre, "kararsızlık sıkıntısı" nedir, bilir. Simone, anlattığı şeye bolca kararsızlık sıkıntısı koymasını söyler. Sartre her noktada onunla aynı fikirdedir ve dediklerine titizce uyar.

---

11) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 45.
12) *Situations X*, *a.g.y.*, s. 176.
* Yazarın *Bulantı* adlı romanının kahramanı. –çn
13) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 124.

Castor işe el koymasaydı acaba Sartre hiç romana geri döner miydi? Orası belli değil. On sekiz yaşında kaleme aldığı gerçekçi anlatılardan son zamanlardaki antikçağ türü mesellere giden yolda hep soyutlaşmıştır. Filozof, yazın adamını kıyısından köşesinden kemirmiştir. *Er L'Arménien*'de hâlâ düşsel kişilere ve durumlara rastlanabilirken, *La Légende de la vérité* sadece kavramları harekete geçirir. Simone de Beauvoir'ın tanıklığından öğreniyoruz ki, Sartre ileride *Bulantı* olacak olan eseri yazmaya başladığında kendini düşünsel gelişiminin akışına bırakmıştır. Onu duygularına soyut bir açıklamadan çok, algılanabilir bir biçim vermeye zorlamakla ona paha biçilmez bir hizmette bulunmuş olur. Böylelikle onu bağlarından kurtarır. Yazar, imgelere başvurmakta, sözcüklerle oynamakta, izlekleri birbirleriyle karıştırmakta, telkin etmek, yorumlamak ya da susmakta, felsefesi içinde hiç yer almamış tüm duygu ve düşünceleri kendi içinde yeniden ele almakta artık kendini özgür hisseder.

Bu dönüşü, kuşkusuz, Castor'un isteklerinden başka yazarın yaşam koşullarındaki kökten değişikliğin yarattığı şok da meydana getirmiştir. Tümüyle toplulukça üstlenilmiş yaşamdan bilinmeyen bir yerin ortasında yitmiş bir insanın yaşamına doğrudan geçiş, yeni baştan tam bir duygusal örgütlenme ister. Böyle bir dönüşüm sıkıntısız, acısız olmaz. Sartre hiçbir şey belli etmemektedir ama, etkilenmiştir.

1932 yılı Paskalya yortusu. Çift, Bretagne bölgesinde yağmurlu bir on beş gün geçirir. Saint-Malo surlarının dibinde Le Grand Bé'yi gezerlerken filozof, Chateaubriand'ın mezarına çişini yapmaktan kendini alıkoyamaz. İçindeki çocuk ölmemiştir. *NRF*'in bir sayısını karıştırırlarken yüzyılın üç büyük romancısının Proust, Joyce ve Kafka olduğunu ileri süren bir yazı okuyup pek şaşarlar. Kafka mı? Bilgiççe gülümserler. Kendileri tanımadığına göre, *NRF*'in ileri sürdüğü kadar büyük yazar olmasa gerek diye düşünürler.

Haziran ayında öğrencileri olgunluk sınavına hazırlanırken, Sartre Marsilya'da on gün geçirir; temmuzda Saint-Etienne'den Paris'e taşınmış olan annesiyle üvey babasının yanında bir hafta kalır. Narbonne'da olan Castor'un yanına gider, sonra ikisi bir yıl önceki tatillerini tamamlamak üzere yola düzülürler. İspanya'nın kuzey yarısını görmüşlerdi, bu kez güneyi keşfe çıkarlar. Balear Adaları'ndan ve İspanyol Fası'ndan başlarlar. Kapalıçarşılar, renkleri, kokuları, zanaatkarları. Bakarlar, koklarlar, satın alırlar. Sonra Sevilla'ya çıkarlar; orada Bayan Morel ve Guille ile buluşacaklardır. Onlar, çifte ülkeyi otomobille dolaşmayı önerirler. "Sevilla, o herkesçe bilinen ve bizi baştan çıkarmaya pekâlâ yetecek

olan çekici yönlerinden başka, ertesi sabah, bize bir de hükümet darbesi gibi bir eğlence sundu."[14] Askerler, komplolar, tutuklamalar, halk hareketleri, olanlar korkunç derecede pitoresktir. Alt tarafı politika. Sartre gördüklerine estet gözüyle bakar. "Şu Hanım" ve Guille eski zaman turistleridir. Görülmesi öğütlenen anıtları, özel yerleri ve sanat yapıtlarını ararlar. Sartre ile Castor ise sokaklarda aylak aylak dolaşmayı, ortamı içlerine sindirmeyi isterler. Birkaç ufak kapışma, yazlarının parlaklığını söndürür. Guille sessiz öfkeler, Sartre ise soğuk kızgınlıklar yaşar. Ronda'da iyice hiddetlenir. İnsan nasıl olur da aristokrat konaklarına ilgi duyabilir? O, lüks eşyayı, cilalı parkeleri değil, halkın oturduğu mahalleleri, içinde yaşanan yerleri sevmektedir.

Sonbaharda, ders yılı başında, Simone'un yeni görev yeri çiftin yaşamını kolaylaştırır. Rouen'a atanmıştır. Le Havre-Rouen arası bir saat, Rouen-Paris arası bir buçuk saattir. Perşembeleri ve hafta sonlarını birlikte geçirirler. Para durumları elverdiğinde, Paris'te buluşurlar.

Sartre ile Beauvoir ne zengin ne fakirdir. Öğrenciyken arkadaşlarının çoğu gibi beş parasızdılar. Öğretmenliğe atanınca ellerine doğru dürüst bir maaş geçer olmuştur. Yine de, sürekli para sorunu çekerler. Ay sonları zor geçer. Mektuplarında hep "kokozluk"tan, "meteliksiz kalmış" olmaktan söz ederler. Borç alırlar, öderler, bir daha alırlar, sonu gelmez bir kısırdöngü içindedirler. Sartre, Castor'a ortak para ilkesini dayatmıştır. Berikinin kazandığı ötekinin, ötekinin kazandığı da berikinindir. Önemli olan, paranın nereden geldiği değil, paranın olmasıdır. İlke kuşkusuz akla uygun ama, şu kusuru var ki, Sartre'ın parayla ilişkisindeki acayipliği aile içine, hattâ daha öteye taşır. Paradan söz etmeye, birbirlerinin ve dostlarının para durumu konusunda duydukları tedirginlikleri dile getirmeye epeyce zaman harcarlar. Gereksinimi olan herkesin yardımına koşmaya bakarlar, hem de titizlikle. Castor'un kız kardeşi Hélène her zaman sıkışık durumdadır. Her ay ona durumunu bir nebze düzeltecek bir şey gönderirler. Yakınlarından birinin senet vadesi gelirse gerekli parayı denkleştirirler. Ceplerinde bir şey kaldığı sürece öderler, verirler, dört bir yana dağıtırlar. "Bir açıdan, benim için para yoktu. Alıyordum ve harcıyordum."[15] Ekonomi kavramı –ister ev için olsun, ister politik– ona tümden yabancıdır. "Dünyalık" gökten iner. Onun kişiliğiyle de, etkinlikleriyle de bir ilişkisi yoktur.

---

14) A.g.y., s. 132.
15) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 427.

Sartre, kendi öyküsünü anlatırken bunun nedenini araştırır: "Her zaman bana verilen fakat bana ait olmayan parayla yaşamışımdır."[16] Karl'ın evinde, Mancy'nin evinde, annesi de, o da kendi evlerinde değillerdi. Ellerine birtakım kâğıt parçaları veriliyordu ve o kâğıtları nesnelere çevirme hakları vardı. Herhangi bir emekle ya da herhangi bir değerle ilgisi yoktu bunun. "Para bana yaşamın dışında görünüyordu."[17]

Evet ve hayır. Para elbette yaşamının dışındadır, şu anlamdadır ki, onun kendine verdiği değerle gelirlerinin tutarı arasında bir bağ kurmaz. İnsan fiyatı olmayan bir şeyi ödeyemez. Ama para başkalarıyla olan ilişkilerinin tam göbeğindedir. Borç almalar, geri ödemeler bunu gösteriyor. Para onun ellerini yakar. Eline para geçer geçmez harcar. Fakat onu kendisine birtakım nesneler almak için de kullanamamaktadır. Her şeyi okuyan o adam hemen hiç kitap satın alamaz. Kitaplıklar ona yetmektedir. Ola ki, bir tane satın aldı, onu da okur okumaz birine verir. En zorunlu parçalar dışında mobilya alması da söz konusu değildir. Aslında, yaşamsal gereksinimlerini karşılamaya bakmaktadır. Bunlar da, altında uyunacak bir çatı, üzerinde yemek yenecek bir masa, bunlara ek olarak bir de bir yerden bir yere gidebilme. Gerisi başkalarının işidir. Castor'un, dostların, dostların dostlarının, tanışların.

Burada dar bir para sorununun dışına çıkıyoruz. Sartre ve Castor'un yakınlarıyla ilişkileri, alışılagelmiş dostluğun ötesine uzanan ilişkilerdir. Bunlar akrabadan akrabaya ilişkidir. Sürekli temastadırlar. Herkes hakkında her şeyi bilirler; sürekli olarak ötekinin başına ne geldi tasasıyla yaşarlar. Zamanlarının büyük bölümünü ondan bundan söz etmekle, Poupette'in tarzındaki değişiklikten, Gégé'nin kocasıyla yaşadığı zorluklardan, Marc Zuore'un gitgide belirginleşen cinsel tercihindeki kararsızlıktan, "Şu Hanım"ın tasalarından konuşmakla geçirirler. Gönül maceraları yaşanır ve biter. Poupette'in –Hélène de Beauvoir'ın– Fernando Gerassi ile küçük bir macerası olmuştur. Bunu bilirler, bunun sözü edilir. Bütün bunlar, sımsıkı ve çoğu zaman sevimli ve özü ve havası bakımından son derecede özgür bir olaylar zinciri yaratır. Herkes hem kendi yaşamını hem de takımın öteki üyelerinin yaşamını sürdürür.

Fakat bu topluluk serüveninde kapalılık vardır. Oraya sonradan kabul edilen seçkinler pek azdır. 1932 sonbaharında Beauvoir'ın meslektaşı bir kadını, Ni-

---

16) *A.g.y.*, s. 425.
17) *A.g.y.*, s. 428.

zan'ın hararetle salık verdiği Colette Audry'yi aralarına alırlar. Castor, Troçkistlere yakın bu kadından hemen hoşlanır ve onu Sartre ile tanıştırmaya karar verir; bu, sıradışı bir onurlandırmadır. Yeni gelen heyecanını şöyle anlatır: "Kendimi yeniden buluyordum, ve daha sonra da ne zaman onlarla, ikisiyle birlikte ya da ayrı ayrı, başkalarından ya da kendimizden söz etmek için bir araya gelsem, sanki kendimi yeniden bulur gibi oluyordum."[18] Sartre da, öğrencilerinden biriyle dost olur. Canlı ve kuralları kıran zekâsından hoşlandığı bu Lionel de Roulet'den söz ederken alaycı bir yolla, "benim çırak" der ve onu felsefe öğrenimine yönlendirir. Yeni ve eski yakınlarının oluşturduğu çevrenin dışında, Sartre ile Castor'un pek sosyal yaşamı yoktur. Meslektaşlarını, birkaçı dışında, aptallar sürüsü, öğrenci velilerini de mesleğin baş belaları olarak görürler. Daha geniş birer çevre olan Le Havre ya da Rouen sosyetelerinin ise sözü bile geçmez. Bir sonraki kışı Le Havre'da geçiren Aron burjuvazinin katılığını, toplum düzenindeki hiyerarşinin acımasızlığını anlatacaktır. Sartre'ın gözünde öyle bir dünya yoktur. Öyle bir topluma ait insanlar arasında hiçbir ayrım bulunmaz. Birkaç genel ve pek iyi niyetli olmayan –Bouville'li "pis herifler" bu konuda bir fikir verecektir– niteleme söz konusu kişileri belirlemeye yeter. Çözümleme yoktur, konuya giriş yoktur. Katıksız bir tiksinti vardır.

Öteki, ancak ortak yaşama kabul edilmiş olarak vardır. Bu seçilmişlik yazgısı dışında, belirsiz bir yığından başka bir şey değildir. Sartre'ın paraya karşı tutumu da aynı çizgilere uyar. Ortak yaşamın dışında para, beklenmedik bir yardım, sanki sihirli bir biçimde her ay sonunda yinelenen bir doğal olaydır. Grupta bir düzenleyici olarak etki yapar. Grup üyelerinin durumunun sürekli olarak eşitlenmesine olanak verir. Hiçbiri zor durumda kalmamalıdır; her biri gelirini ötekilerin kullanımına açmalıdır. Paylaşımcılar toplumunda herkes herkesin yoksulluğundan yararlanır.

Bu sürekli dolaşım çok zaman ve çok enerji ister. Cepten cebe geçen para gittikçe psikolojik bir anlam kazanmaktadır. Dayanışmaları sağlamlaştırır. Böylece bir bağlama aracı olur. Sartre artık, La Rochelle'de olduğu gibi, sevilmek için bir şey ödemek zorunda değildir. Onun yerine, kurduğu sürekli yeniden dağıtım işleyişiyle, ötekini gruba sokmakta, onu kendisiyle özdeşleştirmekte, kendini onunla özdeşleştirmektedir. Ben ve Sen artık ayrı değildir. Karşılıklı birbirlerini var etmektedirler. Narsis ve kaynaşma arzusu geri dönmüştür.

---

18) Colette Audry, *La Statue*, Paris, Gallimard, 1983, s. 208.

Bu, Sartre için de, Castor için de hoş bir yaşam biçimidir. Karşılarında hep keşiflerinden, tasalarından, yaşamlarında meydana gelen ya da zihinlerinden geçen bir şeyden söz edebilecekleri biri vardır. Fakat Sartre için bu yaşam biçimi bir üzüntü zemini üzerinde belirlenir. İkinci kez dünyaya fırlatılmaktadır. Neyle karşılaşacağını biliyordu ve kendini buna hazırlamıştı. Yine de şok sert olmuştur. Öğretmenliğinin ilk yılında kendini tümüyle durum karşısında bocalamamaya, yeni yaşamını düzenlemeye verir. İkinci yıl, durumunun gerçekliği olanca çığlığıyle ortaya çıkar. Öğretmen olmuştur; tam anlamıyla ve galiba, yazık ki, kalıcı olarak. Olumsallık konusunda hazırladığı yazı, umut kırıcı bir yavaşlıkla ilerler. O zamana kadar hiç böylesine az yazdığı olmamıştır. Artık sonsuza dek, öğrencileri karşısına alıp kendi bilgisinden verebildiğini onlara veren beydir.

Yüzeyden bakılınca böyle bir şey onun için sorun oluşturmaz. İşini iyi yapar, görünüşe göre işinden hoşlanır da. Öğrencilerini sever, hiç değilse onlarda bir zekâ belirtisi gördüğünde... Onlarla birlikte gülüp eğlenir, geziler yapar. Fakat, içinin derinliklerinde, hiçbir şey yolunda gitmez. "En karanlık yıllarımda bile, gençliğimin çöküşü alttan gerçekleşti, cephe olduğu gibi kaldı."[19] Fazlalık olma duygusu karmaşıklaşır ve artık bir geçmişe, bir daha yaşamayacağı ve hiçbir şey üretmemiş olan iki yıllık bir geçmişe sahip olduğu konusundaki kesinlik bu duyguyu daha da ağırlaştırır.

1933 ilkbaharında ruhsal durumu en alt düzeydedir. Aptalca bir oyun olan yoyo modası tüm ülkede alıp yürümüştür. Sartre da dostlarını bununla sinirlendirir. Sabahtan akşama kadar "kaygı verici bir hırsla,"[20] bir manyak gibi o değersiz parçayı atar tutar, ipini çözer ve sarar. Rodolphe Töpffer'in en az bu oyun kadar değersiz ve kendisinin bir zamanlar bir deftere not ettiği şu tümcesini anımsar: "Yirmi sekiz yaşında üne ulaşamamış bir kişi, ünden umudunu sonsuza dek kesmelidir."[21] Bu hesapla, kendisi fırsatı kaçırmıştır. Yaşam onu sırtından vurmuştur. "Kendimi gittikçe daralan bir yola girmiş gibi duyumsuyordum; bana öyle geliyordu ki attığım her adımda olanaklarımdan bir tanesi yitip gidiyordu."[22] Bir gün Castor, hayat arkadaşının saçlarının döküldüğünü fark edip bir çığlık atar. "Bu benim için simgesel bir yıkım oldu."[23] Sartre ölüm düşüncesine aldırmaz ama, yaşlanmaktan dehşete düşer.

19) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 277-278.
20) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 141.
21) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 273.
22) *A.g.y.*, s. 272.
23) *A.g.y.*, s. 273.

Aslında, her şeye sıfırdan başlaması gerekmektedir. Kendi yalın varlığıyla ve sadece onunla, orada oluşuyla dünyaya yeniden sahip olmak. "Olayları günü gününe yazmak daha iyi olacak. Açıkça kavramak için bir günce tutmalı. Önemsiz gibi görünseler de küçük ayrıntıları, olaycıkları kaçırmamalı, özellikle hepsini sınıflamalı. Şu masayı, sokağı, insanları, tütün paketimi nasıl gördüğümü anlatmalıyım, çünkü değişen *bu*."[24] Bunlar *Bulantı*'nın ilk tümceleri. Sartre dünyaya hem büyülü bir çekim altında, hem de tiksintiyle girmektedir. Romanına Valéry'nin *Eupalinos*'undan aldığı bir imgeyle, maddesi ve biçimi birbirine karışan ve doğası tanınamayan bir nesne imgesiyle başlar. Bu, deniz kıyısından alınmış bir çakıl taşıdır. Kendiliğinden nesne. Devinimsiz, kendisiyle dopdolu, aşılamaz ve saçma. Fakat Valéry'de kaygan olan ve bir bütün oluşturan şey, şimdi biri kuru ve dümdüz, diğeri nemli ve çamurlu iki yüze sahiptir. Nesnelerin cıvık, yapışkan ve tatsız bir alt yanı vardır. özel kitap grubu

Dünyanın varlığı her şeyden önce bir duyulanmadır. Yazmakta olduğu yapıtta, o duyulanımı az çok bir başarıyla tanıtmaya çalışır. Yapıtın ilk biçimi yılın başında tamamlanır. Daha o zamandan Antoine Roquentin'in *Bulunmuş Günce*'si biçiminde sunulmaktadır; Bouville, limanı ve eşrafı biçimlenmiştir: Belli başlı kişi ve izlekler çizilmiştir. Fakat bütün bunlar hâlâ son derecede soyut ve dışa dönüktür. Okuduğu bir eser Sartre'ın antikçağ yapıtlarına düşkünlük döneminde fazlasıyla bağlandığı klasisizm kurallarından uzaklaşmasını sağlar. Okuduğu kitap, o sıralarda yeni yayımlanmış olan *Voyage au bout de la nuit*'dir [*Gecenin Sonuna Yolculuk*]. Bu, onun yazmayı düşlediği kitaptır. Bazı bölümlerini baştan sona ezbere öğrenir. Kitabın yazarı Céline'de de Sartre'ın sessiz öfkesi, kurallara, geleneklere karşı oluşu vardır ve o, bunları dile getirmek için bir biçem yaratmıştır. "Sartre bu örneği izledi ve o, katı ve doğallıktan uzak biçemini bir daha dönmemek üzere bıraktı."[25] Hemingway de ona başka bir örnek olur; onunla, her şeyden bir öykü çıkaran romancıyı, yapıtında dünyayı nesnel ele gelirliğini yitirtmeksizin bilinç tarafından kavrandığı biçimiyle ortaya koyan romancıyı tanır. Gerçekçilikle öznelcilik arasındaki eski çekişme geride kalmıştır.

Romana dönmüş olması, Sartre'ın sahip olduğu zihinsel araçları kullanmaktan vazgeçtiği anlamına gelmez. Dünyanın varlığı felsefi soruların en klasiğini ortaya koyar. Niçin hiçbir şey değil de bir şey vardır? Niçin şu değil de bu? Sartre,

24) *Œuvres romanesques*, yay. haz. Michel Contat ve Michel Rybalka, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1981, s. 5.
25) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 158.

dünyayı yeniden ele aldığı gibi, felsefeyi de yeniden, yani en başından ele alacaktır. Raymond Aron o yılı Berlin Fransız Enstitüsü'nde geçirmekte, tezini orada hazırlamaktadır. Paris'e bir gelişinde Sartre ve Castor ile buluşur. Onlara Husserl ve Alman fenomenolojisinden söz eder. Bir fenomenolog, diye açıklar, felsefesini öncüllerinin dizgelerini ele alarak ve onları sürdürerek değil, birtakım hiçlerden, orada olan ya da olmayan bir şeyden, herhangi bir nesneden, herhangi bir varoluştan yola çıkarak kurar. Sartre bunda kendi sorularını, nesne konusundaki tasasını ve nesnenin somut ele gelirliğini bulur. İki yıl önce Emmanuel Levinas tarafından yayımlanmış olan *La Théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl* adlı kitabın üzerine atılır. Babası olmayan adam, öğretmenlerin saltanatından nefret eden adam, ilk kez bir ustası olduğunu kabul etmektedir. Yıllarca, o "Husserlci"dir artık.

Bu konuda daha fazlasını öğrenmek ister. Aron kendisi gibi yapmasını öğütler, yani Sartre da bir burs isteyip bütün bir yılı Berlin'de geçirebilir, rahat rahat Husserl'i hatmedebilir. O bir yıl boyunca kendisi Le Havre'da onun derslerine girebilir. Sartre bu öneriyi kabul eder. Gerekli başvuruları yapar. Profesör Léon Brunschvicg ile Profesör Henri Delacroix referans mektupları yazarlar, Le Havre Lisesi onay verir. Bursu alır.

Ne var ki, yola çıkmadan önce tatil yapacaktır. Dünyayı keşif paskalyada bir Londra gezisiyle sürer. "Kendimizi sokaklara attık."[26] Sartre ile Castor saatler boyu aynı tatları, aynı zevkleri paylaşarak yürürler. Castor, "İkimiz tek kişiyiz," diye düşünür. Gördükleri şeyler karşısında yaklaşımları, alabildiğine birbirini bütünler. "Genellikle Sartre bir 'kuram' önerirdi; ben onu eleştirir, hafifçe değiştirirdim; bazen tümden geri çevirir, yeniden gözden geçirmesini sağlardım."[27] Fakat amaçları birbirinden ayrıdır. Beauvoir nesneler içinde erimek, Sartre onları kendi içine almak ister. "Ben gerçekliğin, hakkında söylenebilen her şeyin dışına taştığı düşüncesini savunurdum; onu sözcüklerle dile getirilen anlamlara indirgeyeceğimize, onunla iki yönlülüğü ve saydamsızlığı içinde karşı karşıya gelmek gerekirdi. Sartre da yanıt olarak, nesnelere sahip olunmak isteniyorsa –ki biz bunu istiyorduk– bakmak ve heyecan duymanın yeterli olmadığını söylerdi. Ona göre, nesnelerin anlamını yakalamak ve birer tümce içinde saptamak gerekiyordu."[28] Londra, onun yakalamak, bir merkezde toplamak, gi-

26) *A.g.y.*, s. 165.
27) *A.g.y.*, s. 166-167.
28) *A.g.y.*, s. 168.

dimli* biçime sokmak istediği bir bütünlüktür. Sartre'da uyuklayan bir Hegelci vardır. Gerçek olan usçuldur, usçul olan gerçektir: Sözcüklerin gücünden hiçbir şey kurtulamaz.

Yaz boyunca, çift İtalya'yı keşfeder. Mussolini yabancıları Roma'daki Faşist Sergi'ye çekmek istemektedir. Sergiyi ziyaret edeceklere tren biletleri üzerinden %70'lik bir indirim uygulanır. Neden utansınlar? Castor ile Sartre da bu beklenmedik armağandan yararlanırlar. Pisa, Floransa, Roma, Orvieto, Venedik, Milano. Simone coşku içindedir, Sartre ise somurtur. Fazla kuru bir ülke, diye sızlanır. Roma'da akşamları sokaklarda amaçsız gezmek yasaktır. Namuslu insanlar uyurlar. Kara gömlekliler her türlü kural bozma girişimine sert biçimde engel olurlar. Sartre biraz korkar, çünkü ekim ayından sonra göreceği gömlekler kahverengi olacaktır.

"Berlin'de bir yıllık bir tatil geçirdim, orada gençliğimin sorumsuzluğunu buldum."[29] Ekim 1933'ten Haziran 1934'e kadar Wilmersdorf diye seçkin bir mahallede yeni kurulmuş olan Fransız Akademi Evi'nde pansiyoner olarak kalır. Geniş bir odası ve bol zamanı vardır. Genel hava Yüksek Öğretmen Okulu'nu andırır. Birlikte olduğu genç öğretmen ve araştırmacıların çoğu onun gibi Yüksek Öğretmen Okulu'ndandır. Hiçbir maddi tasası bulunmadığından düzenini alışık olduğu biçimde kurar. Sabahları Husserl okuması, öğle yemeği, gezinti, saat on yedi de, olumsallık konusundaki yazısının yeni bir biçimi üzerinde çalışma, akşam yemeği, serbest akşam saatleri.

Hitler ocak ayından beri iktidardadır. Aron totaliter sistemin yerleşmesini, kitap yakmaları, şiddeti, soğukkanlı acımasızlığı anlatan ve kınayan birçok makale yazmış ve yayımlamıştır. Sartre bu konuya hiç ilgi göstermez. Orada ne denli iğrenç olursa olsun bir diktatörü kınamak için değil, fenomenolojiyi incelemek için bulunmaktadır. Sartre'ın kayıtsızlığı tutarlı bir mantığın sonucudur. O, resmiliğin her türlü belirtisine karşı alerji duyar. Üniforma, geçit resimleri, askeri biçem, ona olsa olsa tiksinti verir ama, Fransa'daki III. Cumhuriyet ve onun uşakları öfkesini körüklemeye yetmektedir. Hitler onun içindeki manzaraya hiçbir şey eklememektedir. Berlin sokaklarında gözlerinin önüne serilen görünümü ele almak istese bile uygun sözcük bulamaz.

---

* (Fr.) *Discursif.* –çn

29) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 273.

Yüksek Öğretmen Okulu'ndan çıktığından beri tarihsel dünyaya bakışı belli belirsiz değişmektedir. Daha dostluklarının başında, Colette Audry ile uzun tartışmaları olmuştur. Ekonomik kriz Fransa'yı fena vurmaktadır; kapitalizm çökecek, varlıklı sınıf yere serilecektir. Bu olasılık Sartre'ı hoşnut eder. Simone de Beauvoir, Anılarında, o sırada ikisinin belki politikaya bulaşmadıklarını, ama gerekli denilen ve çağdaşlarının birçoğunun zihinsel düşlerini dolduran bir amacı, sınıf bilincini edinmekte olduklarını yazar. Dediğine göre, Dos Passos'u okumaları, onlarda sınıf belirlemenin önemi karşısında bir duyarlık uyandırmış, komünist ya da Troçkist dostlarının sözleri onları militanların çözümlemeleriyle yakınlaştırmıştır. "Sonunda kendimize şu soruyu sorar olduk: 'İşçi sınıfının yürüttüğü savaşıma yakınlık duymakla yetinmeli miyiz? O savaşıma katılmak da gerekmez mi? O yıllarda Sartre, birkaç kez, Komünist Parti'ye girecek gibi oldu." Olur mu? Olmaz mı? İkircikli kalma süreleri kısadır: "Düşünceleri, tasarıları, mizacı buna karşıydı."[30] Sonunda şu yargıya varırlar: Bir proleter elbette komünist olmalıdır ama onların, yani ikisinin, dertleri başlarından aşmıştır ve, durum değişene kadar, proletaryanın yanında olmaları yeter.

Castor mizah yapmaktan geri kalmaz. Partiye girmemek için ileri sürdüğü gerekçelere bakılırsa, Sartre'ın aklına neden böyle bir şeyin geldiği merak edilebilir. O yıllarda böyle bir varsayım eyleme geçme yolundaki belli belirsiz bir istekten, kışkırtmanın güzelliğinden ileri gelebilirdi ama, hiçbir biçimde, usa yakın bir şey olarak görülmezdi. Keza, Sartre'ın sınıf kavramına ilgi duyduğundan bile kuşkulanabiliriz. Le Havre sosyetesi konusundaki suskunluğu, bu konudaki tutumunu iyice belli eder. Ona gereken, ne bir Marksist görüştür ne herhangi bir açıklayıcı monizmdir; ona gerekli olan ahlaksal bir imgedir: Bir yanda mülk sahipleri, öte yanda zavallı halk. Gerçek olanı masaya yatırmak onu ilgilendirmez. Amacı, dünyanın kötü olduğunu, o dünyayı yeniden yaratmak gerektiğini görmek, bilmek ve bu konuda her fırsatta kendini doğrulamaktır.

Bu tasa Sartre'ın gezilerindeki tutumunda açıkça belli olur. Yoksulları görmek ister. Londra'da Castor'u yoksul mahallelere götürmüş, bir dahaki sefere Birmingham'a ya da Manchester'a gideceklerine dair söz vermiştir. İşte bu konuda değiştiği görülür. İnsanların somut yaşamına eskisinden çok ilgi duymakta, tasalarının neler olduğunu, tinsel yaşamlarını zihninde canlandırmaktadır. Ekonomik krizin belirsizlik içine savurduğu milyonlarca işsiz acaba ne düşünür, tepki-

30) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 156.

leri nelerdir? Güzel bir tasa. Ama Sartre'da harekete geçiren herhangi bir istenç yoktur. Sadece yolculuğa başlar: Herhangi bir meraklının yaptığı gibi güzel ve pitoreskin gerçekle karıştırıldığı bir dünyayı keşfetmesi yakışık almaz. Bu, olmaz. O, pekâlâ bilir ki, gerçek, bir kartpostal değildir. Bunu kendisine ispatlamak ister. Görmek istediğini görür.

Koşullar böyle olduğuna göre, dünyadaki varlığı başka bir düzlemde, kendisinin hiç üzerinde durmaksızın toptan yadsımayı sürdürdüğü politik kurumlar düzleminde bulunan Hitler diye birini ne yapsın? Sartre için bu konuda yapıcı olarak söylenecek hiçbir şey yoktur. İktidarın her biçimini kural olarak iğrenç bulduğundan, hiçbir zaman bir başkası adına bir rejime saldırmayı düşünmeyecektir. Almanya'nın yeni yöneticilerine zerre kadar yakınlık duymaz ama, daha öncekiler için de daha iyi bir yargıda bulunacak değildir. Kırk yıl sonra, Michel Contat Nazizmin onun kaygılarının yönünü neden değiştirmediğini sorduğunda verdiği yanıt konuya girmek istemediğini gösterir: "Bir kuramla karşı karşıya olduğum aklıma gelmemişti, yani Nazizmi görüyordum, zaten Doumergue dönemini yaşadığımıza göre, bizde de yarı diktatörlük vardı..."[31] Hepsi aşağılık heriflerdir: Üçüncü Cumhuriyet de, Nazi rejimi de aynı yolun yolcusudur. Aralarında derece farkı vardır. Hitler de ötekiler gibidir, sadece biraz daha kötüdür.

Sartre'ın suskunluğuna esef edilmiş, suskun kalışı kınanmıştır. Tarih açısından bakılırsa, elbette bunun hiç önemi yok. Sartre'ın açısındansa mantığa uygun. Fakat zihinsel işleyişindeki büyük bir eksikliği ortaya koyuyor. Sartre'da tarlasındaki köylüden bir şeyler vardır: Gözüyle görmediği şey, yok demektir. Politikayı ilgi alanına sokmak istemediği için, kendini bir çıkmaza sokmuştur. Nazizmi başka bir rejimden ayırt etmesini, özelliklerini saptamayı ya da nitelikleri konusunda birtakım varsayımlar üretmeyi bilemez. Kendini ayırt etme yetisinden yoksun kılmıştır.

Berlin'de geçirdiği o bir yılın büyük bölümü Husserl'e ayrılır. 1913 yılında yayımlanan ve çok önemli bir yapıt olan *Ideen zu einer reinen Phänomenologie*'yi okur. "Biliyorsunuz, ben ki ağır insanımdır, bir yıl *Ideen*'i okumama yetti."[32] Amaçladığı, bir düşünceyi şöyle bir tanımak değil, onu içine alıp sindirmektir. Sartre kitapları büyük hızla tüketebilir. Bir göz atma, ana izlekleri şöyle bir görme, hepsi o kadar: Dikkatini bir noktada toplama ve kavramları özümleme konusundaki sıradışı yeteneğiyle bir yapıtın bütünündeki gelişmeyi yeniden kurması, eklemlenmeleri birbirinden ayırması, muhtemel sonucu kavraması ve o

31) *Sartre, un film*, a.g.y., s. 44.
32) *A.g.y.*, s. 43.

yapıtın acımasız bir eleştirisini yapması için birkaç öğe yeter. Husserl ile böyle bir şey olmamıştır. "*Anlamak*, yani kendi kişisel önyargılarımı kırmak ve Husserl'in düşüncelerini benim ilkelerimden değil de, kendisininkilerden yola çıkarak kavramak için"[33] filozofun söylemi içine dalar. Yeni karşılaştığı fikirleri kendi fikri yapması demek, onları kendi üzerinde denemesi, küçüklüğünde Pardaillan'ların serüvenlerini nasıl yaşadıysa öyle yaşaması demektir. Bunu, soyut kipte değil, somut deneyim, serüven ve keşif düzeyinde yapar. Sartre'da bir öğrenci, bir çırak ruhu yoktur. Körü körüne boyun eğmesi söz konusu olamaz. Özümsediği şeyi dönüşüme uğratır. İşlemin amacı, varlığını sezinlediği şeyi, yani kendi bilinç alanında karanlık kalanı dile getirmesine ve kendi dizgesinin yerleşmesinde ilerlemesine olanak verecek araçları aramak ve bulmaktır.

Kış verimli geçer. Sartre romanının ikinci biçimini bitirir. Romana uygun bir özgün biçem bulmuş, felsefe ağırlıklı malzemesini öykünün içinde eritmiştir. Roquentin'in varlıkbilimsel yaşantısını kavramsal soyutlamadan geçmeksizin elle dokunulur bir niteliğe eriştirebilmiştir. Fakat ilk okuru ve eleştirmeni olan Castor, sıfatları ve benzetmeleri fazla kullandığı yargısına varacak ve metni bir kez daha gözden geçirmesini isteyecektir.

Kendini okuduklarına vermiştir ve her şeyden çok istediği, özümsediklerini işleme koymaktır. İlkbahar boyunca kısa bir deneme yazar: *La Transcendance de l'ego. Esquisse d'une description phénoménologique* [*Ego'nun Aşkınlığı. Bir Fenomenolojik Betimleme Taslağı*]. Şeylerin varlığı konusunda kendine sorular sormak akıllıca bir şeydir. Ne var ki, soran konusunda da kendine soru sormak gerekir. Yine *cogito*'ya dönüş. "Ben düşünürüm" dediğimde "ben"in bilincimde yerleşmiş birini gösterdiğini sanmak yanlış olur. "Bilincin fenomenolojik kavranışı, 'ben'in birleştiren ve bireyleştiren işlevini tümden yararsız kılar. Tersine, benim 'ben'imin birliğine ve kişiliğine olanak veren, bilinçtir."[34]

Fenomenolojinin büyük gücü, var olmakla görünmek arasındaki ayrımı gereksiz kılmasındadır: Yönelmişlik kavramı –bu, aslında, Sartre'ın Berlin'de geçirdiği kış keşfettiği en büyük şeydir– sayesinde bu iki terim tek bir terim oluşturur. Tözel bir arka plan yoktur, gizem yoktur, saklı derinlikler yoktur. "Demek ki bilinçte her şey açık ve durudur."[35] Bilinç, özerk ve kişidışı bir alan olarak karşımıza çı-

---

33) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 404.
34) *La Transcendance de l'ego, Esquisse d'une description phénoménologique*, Paris, Librairie philosophique, J. Vrin, 1992, s. 23.
35) *A.g.y.*, s. 24.

kar. Ne "ben"e ne "kendim"e –kendim "sadece dönüşlü edimde görülür"–[36] gereksinim vardır. Keza, egonun da gücül denilebilecek tek bir varoluşu vardır: O "yansımış bilinçlerimizin sonsuz dizisinin düşünsel ve dolaylı birliğini oluşturur."[37] Klasik ruhbilimin çözümlediği figürler bilinç için olasılık koşulları değil, birer nesnedir. Düşüncelerin bilinçdışından fışkırdığı savına gelince, bu, "*a priori* ve Freudculuk gibi boş kavramlarla kurulmuş kuramlar"[38]dan kaynaklanır. Konuda artık içine girilemeyen bir şey kalmamıştır. Sartre için bu bir açılmadır: "Her zaman 'içsel yaşam'dan nefret etmişti. Bilinç, bir nesneye doğru kendini sürekli aşmasıyla kendisini yaşattığı için içsel yaşam kökten ortadan kaldırılmış oluyordu."[39]

Sartre artık düşünebilir. Yansıtıcı bilincinden kaynaklanan oluşumlar kuşkusuz egosunu dönüştürmeye katkıda bulunacaklardır ama egoya bağımlı değillerdir. Düşünceleri bireyselleşecektir ama birtakım yeraltı etkilerle bozulma tehlikesiyle karşı karşıya değillerdir. Daha iyisi, bilinci "kendim"in bilinci olduğu gibi dünyanın da bilinci olacaktır. Sartre'a göre, fenomenolojiyle uğraşanlar "insanı tekrar dünyaya savurdular, olanca ağırlıklarını insanın kaygılarına, acılarına ve aynı zamanda başkaldırılarına verdiler."[40] Artık çıkış noktası bellidir. Sartre, 1934 baharında, kendini elindeki araçlara tam egemen olarak duyumsar. Bir çalışma programı oluşmaktadır. Bir ruhbilimi hazırlayabilir, arkasından bir ahlak, sonunda da bir politika. Dünyayı yeniden yapmak.

Berlin'de, zihinsel coşkularının dışında Sartre'a boş vakit de kalır. Gezer, şehri –yoksul mahalleleri unutmadan– inceden inceye tanır, geniş birahanelerine gider ve çok hoşnut kalır. Bu zevkleri başkalarıyla paylaştığı için daha da hoş gelir. "Alman kadınların nasıl seviştiğini öğrenmeye iyice kararlıydım." Düş kırıklığı: Almanca olarak derdini anlatabilir –şivesinden yabancı olduğu hemen hiç belli değildir– ama bu, kadınların aklını başından almaya yetmez. Başarı olasılığı sıfıra iner. "Böylece silahlarımdan yoksun durumda, apıştım kaldım; hiçbir şeye girişemedim; bir Fransız kadınla yetinmek zorunda kaldım."[41]

Fransız Akademi Evi'nin konuklarından biri Jean-André Ville adında bir matematik doçentidir. Sartre adamın karısıyla yakından ilgilenir. Marie Ville hemen hiç konuşmaz, dalgındır, yolunu şaşırmış gibidir. Ne olduğu belli olmayan bir

36) A.g.y., s. 43.
37) A.g.y.
38) A.g.y., s. 50.
39) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, a.g.y., s. 215.
40) *La Transcendance de l'ego*, a.g.y., s. 86.
41) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 528.

şeyi bekler sanki. Bu huyundan ve yuvarlak yüzünden ötürü Sartre ona "aysı kadın" der. Castor şubat ayında Berlin'e geldiğinde Sartre ona metresi olmuş olan o kadını tanıtır: "Kadın hoşuma gitti ve hiç kıskançlık duymadım."[42] Beauvoir'ın bu sözleri inandırıcı olamayacak denli kesin, yeterli bulunmayacak denli hızlı verilmiş bir yanıttır. Sartre'ın Marie Ville'e bağlanması, ahlaksızlıktan değilse de, gününü gün etme isteğinden ileri gelir. Boş zamanlarında bir kadın arkadaşı bulunmasından hoşlanır. Kış dedikodularına konu olan boynuzlama olaylarında kazanan tarafın kendisi olması da pekâlâ hoşuna gider. Castor için de büyük kıskançlığa neden olacak bir durum yoktur. Fakat ortalığa ilan ettiği o anlayışlılığı, olayın kendisine ufak bir aşağılıklık havası eklemekten başka ne katıyor onu pek göremiyoruz.

Aslında, Sartre ile Castor, birbirlerine yaklaştıkça birbirinden uzaklaşmaktadır. Artık birbirlerini en ayrıntılı biçimiyle tanımaktadırlar. Her ikisi de karşısındakinde günlük yaşamı meydana getiren çekicilikleri, çirkinlikleri, hileleri, tikleri, alışkanlıkları belirlemiştir. Birbirlerine saygı göstermeyi, ötekini öteki olarak kabul etmeyi öğrenmişlerdir. Artık istedikleri, yani anlaşacaklarını bildikleri alanlarda birbirleriyle karşılaşabilir, görüşebilirler. Sadece zihin ürünü şeyler alanında değil, aynı zamanda yaşam, zevkler, beklentiler alanında da birbirlerini tamamlamakta, harekete geçirmekte, güçlendirmektedirler. İkisinin birlikte sahip olduğu şeye paha biçilmez. Karakter, kendinin ve başkalarının bilincinde olma, duygusal bağlantılar, hevesler, tasarılar: Aynı ritimle soluk alır, birlikte yürürler.

Bununla birlikte ortak noktalarının az olduğu alanlarda birbirlerine gereksinimleri yoktur ve yavaş yavaş birbirlerinden uzaklaşabilirler. Açıkça anlaşılabileceği gibi, seks de o alanlardan biridir. Her ikisinin de düşünsel etkinlik bakımından ağırlık taşıyan kişiler olduklarını belirtmek bile gerekmez. Seksüel bakımdan birbirlerini etkilemedikleri, hattâ birbirlerinin isteğini söndürdükleri düşünülebilir. İlişkileri gittikçe iki kardeşin, hattâ ikizlerin ilişkisini andırır.

Sartre'ın Berlin'de yaşadığı hikâye, artık başka serüvenlere hazır olduğunu gösterir. Her şeyin üzerinde kadınların varlığını, güzelliğini, sohbetlerini, kokularını sever. Daha kısa süre önce Castor ile yaptıkları anlaşma değiştirilmemiş olsa da, artık bu zevkten kendini yoksun bırakmayı düşünmez; yakınlıkların ve koşulların lütfedeceği olaylarla bu zevki yaymaktan çekinmez.

Castor da her noktada buna benzer bir yol izlemektedir. O da kadınlarla bir-

42) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 212.

likte olmaktan hoşlanır. Öğrencilerinden biriyle, on yedi yaşındaki Olga Kosackiewicz ile dost olur. Ekim devriminden kaçmış bir Fransız-Rus çiftin büyük kızı olan Olga felsefe öğretmenine vurulmuştur; Rouen kahvelerinde onun peşinden gider, sonunda kendini davet ettirir. Castor bu çekingen hayranının gözüpekliğine ilgisiz kalmaz.

Aysı kadın olayından etkilenip etkilenmediğini hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Ne olursa olsun, 1934 yılında hiçbir şey belli etmemek zorundadır. Sartre ile arasında yeni bir somut durum oluşmuştur. Elinden bu durumu kabulden başka bir şey gelmez. Ne var ki, çözülmenin gerçek olaylarla at başı gittiği kesin değildir.

Buna karşı, kesin olan şudur ki, salam sucuk seven Sartre Prusya sosislerinden bolca yer. "Almanya dönüşümde ufak bir Budha'ya benziyordum. Guille kazağımın üzerinden karnımı avuçluyor ve Bayan Morel'e koca göbekli olduğumu gösteriyordu; ben de keyifle gülüyordum." Sorun göründüğünden daha ciddidir. "Kel kafalı, bastıbacak bir şişko olacağım diye korkudan ölüyordum."[43]

43) *Carnets de la drôle de guerre*, a.g.y., s. 332.

9

SINIRLARIN KIŞKIRTICILIĞI

Berlin-Paris, 1934 yazı: Kuzeyden güneye, doğudan batıya yolculuklarla geçirilen iki ay Castor ile Sartre'ı Almanya konusunda kararsız bırakır. Hamburg'u ve Lübeck'i, Dresden, Münih ve Nüremberg'i gezerler. Hava ağırdır; Almanlar da kendilerini sersem eden o rejime benziyor gibi gelir onlara. Hayranlık duydukları tek şey, Oberammergau'da gördükleri *Passion* temsili olur. Prag'da geçirdikleri birkaç günü iç açıcı bulurlar. *Dönüşüm*'ü ve *Dava*'sı Fransızcaya çevrilmiş olan Kafka'yı sonunda okumuşlar ve onu *NRF*'te yüzyılın en büyük yazarlarından biri olarak tanıtan gazetecinin düşüncesine katılmışlardır. Joseph K.'nin sonuçsuz girişimlerinde kendi yazar yaşamlarından bir şeyler bulurlar: "Göze görünür hiçbir bağın yolları ve varılacak noktaları birleştirmediği sisler arasında"[1], tek kesin sonun ölüm olduğu bir kitap, sonra bir tane daha yaratmak. Prag'da eski Yahudi mezarlığında dolaşırlar. Fakat hepsinden çok Fransız usulü kahvelerden, yeniden kavuşulmuş neşeden hoşlanırlar. Viyana'ya gitmek istemezler; oraya gitmek istedikleri gün Dollfuss öldürülmüştür. Sartre "saçma bir dramla görünümü değişmiş bir kente gidip de canını sıkmak istemez."[2] Bilinçsizlerin iyimserliğiyle, Nazi kangreninin yayıldığını görmek istemez. Innsbruck ve Salzburg'dan geçerek eylül başında Alsace'a varırlar. Sonunda ülkeye dönmüşlerdir. Otuzlu yıllarda yaptıkları yolculukları kırk yıl sonra gözden geçirdiklerinde sadece bir tekini, 1934 yazında yaptıkları yolculuğu unutacaklardır. "Almanya'dan boyumuzun ölçüsünü almıştık."[3]

Sartre, Castor'a ailesinin yaşadığı bölgeyi gösterir ve Paris'e döner, Castor da Korsika'ya Guille ile buluşmaya gider. Sartre, annesi ve üvey babasının yanında

---

1) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 215.
2) *A.g.y.*, s. 222.
3) *A.g.y.*, s. 226.

on beş gün geçirir. Geleneklere çok düşkün olan Mancy hâlâ Simone de Beauvoir ile tanışmamıştır. Onun gözünde nikahsız bir çift hâlâ ahlaka karşı bir şeydir. Zavallı Sartre bir örümcek ağına yakalanmış gibidir. Karl Schweitzer'in bilinci pek yerinde değildir. Kızıyla damadının yanında oturmaktadır ve sürekli bakıma ihtiyaç duyar. Bazı şeyleri alınganlık etmesin diye Mancy'den saklamak gerekmektedir. Küçük hesaplar, ikiyüzlülükler gırla gider. Sartre'ın tepkisi de kendine göre olur: Bir gece astım kriziyle uyanır. "Aile dediğin bok torbası."[4]

Ders yılı başlar. "Döndüğümüzde, Le Havre, öğretmenlik yaşamım beni beli daha acı biçimde avcuna aldı. Anımsıyorum, o yılın kasım ayında, Castor'la ikimiz Le Havre'da, denize karşı Martılar adında bir kahvede oturmuş, artık yeni hiçbir şeyle karşılaşamayız diye yakınıyorduk."[5] Toplum ve meslek içindeki konumunu yeniden bulduğu anda Sartre çöker. Yaşamı kendisine bir yabancıya görüneceği gibi, yani bir dost çevresi, bir iş, tekdüze günler gibi görünür. Ufukta ölümden daha kötü bir gelecek belirmektedir. Nefret ettiği ne varsa –önemsiz bir burjuva, aşağılık bir adamla bir hiç arasında bir şey– kendisi işte o olacaktır.

Roquentin, romanda, Varoluş'u keşfeder ve sonunda gerçeğin ortaya çıkışıyla birlikte gelen bulantıyı alt eder. Yazarın kendisi, Sartre ise varoluşun içine dalmış ve iflah olmamıştır. Biçimden yoksun bir zamana yapışmış, okul yaşamının ritmi içinde sıkışıp kalmış, bir mahpusa dönüşmüştür. Bunun nedeni sadece toplum ve dünyanın düzeni değildir. O ve Castor kendilerinin aşırı derecede kararlı oldukları, ilişkilerini ve yaşam biçimlerini fazlasıyla "inşa ettikleri" kanısındadırlar. "Aslında, özlemini çektiğimiz şey, düzensiz bir yaşam, huzursuzluk ve zorunluluğu anında boşlamaktı; uzun süre ölçülü olmuş olduğumuz için ölçüsüzlüğe gereksinim duyuyorduk."[6]

Yenilik, serüven dolu bir şey isterler. İstedikleri olacaktır.

Kış sakin başlar. Yüzeyde hiçbir kıpırtı yoktur. Sartre işini dürüstçe yapmaktadır. Kurallara uymayışından, saklamadığı horgörüsünden ötürü onu itici bulan öğretmenlerin çoğu dönüşünü pek sevinçle karşılamamışlardır. Yine de, bazıları için o, bir dost değilse de, Le Havre'ın kasvetli yaşamında hoş bir değişikliktir.

Beden eğitimi öğretmeni Raspin Sartre'daki özgünlüğü beğenir ve, hepsinden önemlisi, ondan kendisiyle sıkıcı felsefe sohbetlerine girmesini istemez. Hattâ Sartre bir gün onun davetini kabul edip evine gider. Gider ve hastalanır. Bayan

4) *Lettres au Castor, cilt I, a.g.y.*, s. 54.
5) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 273.
6) *A.g.y.*, s. 274.

Raspin sofraya istiridye getirmiştir. Islak, bulantı veren, canlı türünden. Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te cıvık olma durumunu "yumuşak, salyalı ve dişil eğilimli bir etkinlik"[7] olarak anlatır. Kusmak işten değildir. Meslektaşıyla birlikteliğinde ona zevk veren şey, o sofradakilerin tam tersidir: Kuru ve açık bir erillik. "Uzun boylu, oldukça yakışıklı, güçlü kuvvetli, fıkralar anlatan biriydi; hoşlandığım şey, cinsellik öyküleriyle, kavga dövüşleriyle erkek yaşamlarıydı."[8] İstiridyeyle yakışıklı erkek arasında ikircikli kalacak bir şey yoktur. Sartre kadınlarla teması sever ama, kendini onların fizyolojik varlığına pek uyduramaz; o imgeyi hemen felsefenin nötr alanına iteler. Sartre çoğu zaman, boşa konuşmama kaygısıyla kendisini açıkça ifade etmiştir; fakat galiba hiçbir zaman eşcinsel olup olmadığını sorgulamamıştır, en azından açık açık.

Bir de bir Fransızca öğretmeniyle arkadaş olur. Alphonse Bonafé adındaki bu kişi boksa meraklıdır ve Sartre'a da boksa başlamasını önerir; o da seve seve bunu kabul eder. Bir ilişkilerin dışında, Sartre öğretmenler odasına ancak girmek zorunda olduğu için girer; müdürle ve yardımcısıyla karşılaşmamaya bakar, bulunması kesinlikle gerekli olmayan törenlere katılmaz. Ancak, yerel bir kültürel âdete uyar. Öğretmenler paralı konferanslar verirler. "Belediye ve kütüphane tarafından düzenleniyordu. Ben de Le Havre burjuvalarına çağdaş yazarlar konusunda konferanslar verdim."[9] Dinleyicilere Gide'den söz eder, onlara tanınmamış birini, James Joyce'u, bir başka tanınmamış kişiyi, William Faulkner'ı tanıtır. Metin çözümlemeleri yapar. Metinler nasıl, neyle ve ne amaçla kurulmuştur? Her şey ortadadır. Saçma sapan konuşmaya, yorumlar, açıklamalar sıralamaya gerek yoktur. Bir metnin ne dediğini öğrenmek için nasıl konuştuğunu görmek yeter. "Bir teknik, bir metafiziktir."[10]

Sartre'ın kendini en rahat, hattâ en mutlu hissettiği yer sınıfıdır; bu, sıradışı bir kişiye yaraşır biçimde, öteki sınıflardan biraz uzakta yer alan geniş bir salondur. Zeki, düş gücü yüksek ve tembel bir öğretmendir yani bir yandan çok sevilecek bir yandan nefret edilecek bir öğretmen olmak için ne gerekirse onda vardır. Geçer akçe olan biçimlerin hiçbirine uymaz, disiplin hiç umurunda değildir; öğrencilerin sigara içmesine, ceket çıkarıp, kravat çözmesine aldırış etmez, ara yoklamaların sayısını zorunlu olduğu asgari düzeyde tutar ve ancak yıl sonunda,

---

7) *L'Être et le Néant*, *a.g.y.*, s. 655.
8) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 333.
9) *A.g.y.*, s. 254.
10) *A.g.y.*, s. 255.

o da zorunlu olduğu için, not verir. Elbette, söylemek bile gereksiz ki, verdiği notlar hiçbir zaman ortanın altına düşmez.

Dersleri açıktır. Kürsünün üzerine oturur, öğrencileriyle sanki meslektaşlarıyla sohbet ediyormuş gibi konuşur. Fakat sohbetinin gösterişli bir havası vardır: Felsefe, öğretmenin ağzından tümüyle silahlanmış olarak çıkar. Eleştiri araçlarına, not almaya, başvuru kaynaklarına, koltuk değneklerine gereksinim yoktur. "Sartre bize haftalar boyu Kant'ın ahlakını anlattı; Sartre'ın kendisi konuşuyordu ama, sanki Kant'ın düşüncesi doğrudan doğruya kendi kafasında ve bizim önümüzde oluşuyormuş gibiydi, Kant'ın düşüncesini aktarırken bu düşünceye hayat veriyordu sanki."[11] Öğrencilere kendisinin çok önem verdiği bir şeyi, mantık ve psikolojiyi öğretir ve onları fenomenolojiyle tanıştırmaya çalışır. Geri kalan konuları da ders kitabından öğrenmelerini öğütler. Kürsüden tek yönlü bir söylev gibi verilen dersleri hiç sevmediğinden öğrencilerinden etkin olmalarını ister. Kendisine soru sorulmasını hep iyi karşılar; sırayla her öğrenci arkadaşlarının önünde bir sunum yapmak zorundadır.

Bu yöntemle çok iyi sonuçlar alınır. Eski tozlu biçeme alışmış öğrenciler coşku içindedir. Onyıllar sonra öğrencilerin anlattıkları, büyük ölçüde birbirine benzer. Öğretmenlerini ilk gördüklerinde çok şaşırmışlardır. Rahat ve canlı konuşması hemen dikkatlerini çekmiş, başka bir öğretmenle olsaydı soyutluğunu ve karmaşıklığını itici bulacakları konulara varıncaya kadar onu tutkuyla izlemişlerdir. En çok da konuşma biçimi onlara çarpıcı gelmiştir. İnce, güler yüzlü bir tutumla onlarla eşit bir düzlemde, arkadaş gibi konuşmuş, ne zaman yardım isteseler onlara yardım etmiştir. Sartre felsefeyi onlara, yetki ilkesine ve yarışma havasına başvurmadan tanıtmıştır.

Bu anlatılan biraz az kalıyor. Sartre son derecede parlak bir öğretmendir, belki Yüksek Öğretmen Okulu'nun yetiştirdiği en etkileyici öğretmenlerden biridir. Herhangi bir durumdan yola çıkarak ve tek aracı belleği ve bir düşünceyi canlı kılma becerisi olmak üzere, en karmaşık konu üzerinde önceden hazırlık yapmadan iyi kotarılmış bir ders çıkarabilir. Nasıl not vermekten vazgeçebiliyorsa, kendisinin gidimli gücüne dayanarak disiplinden de vazgeçebilir. Onun için yetki, dışarıdan dayatılması gereken bir ilke değildir. Yetki onun kendisinden doğar. Sartre kendi kendini dayatır, hepsi bu.

Buna karşı, biçimleri, yoklamaları, sınavları yadsıması, bir politik seçimden

11) *Les Temps modernes* no. 531-533, *Témoins de Sartre*, *a.g.y.*, s. 1269.

ileri gelir. Sartre seçkin bir sınıfa seslenir. Onu izleyebilen izlesin. Ötekiler onu ilgilendirmez. İşte bunun içindir ki, yöntemi ancak o yolu tutturabileceklerin gözünde çok iyi bir yöntemdir. Neyse ki Le Havre'daki lise seçkin Protestan burjuva ailelerinden gelen, zihinleri uygun araçlarla donatılmış delikanlılarla doludur. Bu işte zorlananların hiçbir şansı yoktur. "Sartre çok seçmeciydi" diye anımsıyor bunlardan biri, "temas ettiği öğrencilerin hepsinin bir şeye yeteneği vardı ya da sunacak bir özelliğe sahipti. Zamanını herkese değil, bazı seçilmişlere verirdi."[12] Seçilmişler kulübünden olmayanların durumu zordur. Gözlerinin önünde olup bitene yetişemezler, bir çerçeveden yoksundurlar, yönlerini yitirdikleri duygusu içindedirler. Bazen öğretmenleri, görünürde bir neden yokken öfkeye kapıldığından onu güven verici bulmazlar. "Sartre'dan çok korkardım."[13]

Uyumsuz bir tanıklık övgü konusundaki ağız birliğini geçersiz kılmaz ama, bazı şeyleri yerli yerine oturtur. Hayranlıklarını dile getirenlerin çoğu, sonradan dostları olmuş olan yetenekli öğrencileridir. Onlar için, Sartre ile yaşadıkları gerçekten anlattıkları gibi, yani tutkulu, coşku verici, bazen de karar verdirici olmuştur. Kendilerini görmezden gelen bir öğretmenden korkmuş, belleğinde o yıllardan kötü anılar saklamış olanlar, ötekiler kadar konuşmak istememişler, susmuşlardır. Bunların birbirlerine oranı ne kadardır, bilmiyoruz. Fakat Sartre, bu çelişkili görünümde, tam da kendisi gibi ortaya çıkar. Felsefe öğretmeni Sartre'da ilkokul öğrencisini, liseliyi, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisini buluyoruz. Yani arkadaşları arasında iyi aile çocuğu, akıllı çocuklar arasında üstün bir zekâ, önemsizleri görmezden gelen, uçsuz bucaksız zekâsının çekiciklerini onu tatmasını bilenler karşısında sergileyen biridir.

Benimsediği öğrencilere ağabeyleri gibi davranır. İlişkileri sınıfın dışına taşar. Spor salonunda buluşurlar; orada bir elli yedi boyundaki tüy sıklet Sartre ile onu bir baş geçen delikanlılar arasında unutulmaz boks maçları yapılır. Dürüst yarışmacı olarak yenilgiyi sızlanmadan kabullenir. Güçlü kuvvetli biri olarak da sert vurur. Bistrolarda bira şişelerinin çevresinde ya da sinemada tutucuların kınadıkları filmlerin karşısında buluştukları, birlikte Rus bilardosu yahut satranç oynadıkları da olur. Havalar düzelince birlikte yüzmeye giderler ya da plajda piknik yaparlar. Hattâ Sartre Le Havre burjuvalarının ağzına sakız olacak çirkin bir olay da yaratır: Ödül dağıtımı töreninden bir gün önce, birkaç öğrenciyle birlikte öy-

---

12) Alıntılayan: John Gerassi, *a.g.y.*, s. 164.
13) *A.g.y.*, s. 165.

lesine eğlenirler ki, sonunda kendilerini zilzurna sarhoş olarak bir genelevde bulurlar. Ödül töreninde, ayakta zor durur. Öteki öğretmenler onu tutmak zorunda kalırlar. İnsanlar rahatsız olur, dedikodular başlar. Tam bayıldıkları şeydir.

Öğrencileri Sartre'ın nikahsız olarak birlikte olduğu genç kadından, Paris, Rouen ve Le Havre arasında geçen bohem yaşantılarından söz edildiğini duymuşlar, bazıları da o genç kadınla tanışmıştır. Yavaş yavaş daha bir yakınlaşırlar, çiftin arkadaş grubuna girerler. Her şeyden haberdar olur, zevklerini, meraklarını, sorunlarını paylaşırlar. "Tilmiz" olan Lionel de Roulet vardı, şimdi ise yazar olmaya karar vermiş Albert Palle ve lisenin eski bir papazının küçük oğlu ve ileride Sartre'ın en ateşli ve en sadık dostu olacak olan Jacques-Laurent Bost vardır. Bost'un en iyi arkadaşı Jean Pouillon da onlara katılır. Agregasyon sınavına hazırlanmaktadır ve Sartre'ın yanında bir haftalık bir staj yapar. Grupça kabul görür.

Castor da aynı biçimde davranır. Seçtiği arkadaşları ya da öğrencileri arasında ayrıcalıklı olan bazıları gruba girerler. Öğretmen ve militan olan Colette Audry vardı, Olga Kosackiewicz de katılır.

Her şey burada başlar. Castor ders yılı başında genç kızı Sartre'la tanıştırır. Kız sevimli ve ilgi çekicidir. Noel yortusunda Sartre ile Castor tam bir evli çift gibi tatile çıkar ve Chamonix'te kayak zevkini ilk kez tadarlar. 1935 baharında Sartre Olga'ya âşık olur.

Bu, görünüşte tümüyle sıradan bir şeydir ama, hiç de sıradan olmayan bir zamanda ve koşullarda ortaya çıkmıştır. Sartre, tatilden döndükten sonra uslu uslu romanının başına oturmuştur. Vaktiyle yükseköğretim bitirme tezini sunmuş olduğu Profesör Henri Delacroix, eski öğrencisi Sartre'a o tezin konusunu –"Psikolojik Yaşamda İmge"– tekrar ele alıp ondan bir kitap meydana getirmesini önerir. Sartre bu öneriyi kabul edip, romanı bırakarak çalışmaya koyulur. İmgelem: Ego hakkındaki düşüncelerinin doğrudan devamı olan ve Berlin'de biraz üzerinde durduğu insan psişesini sistematik olarak inceleme tasarısı çerçevesine giren güzel bir konu.

İmgelemle ilişkili kuramları topluca eleştirel biçimde gözden geçiren birinci bölümü kısa sürede yazar. Bu bölümde yaptığı, daha önce sindirdiği bilgileri yeniden ele alarak onların klasik yorumlara ne dereceye kadar uyup uymadıklarını araştırmaktır. Hemen arkasından ikinci bir bölüm hazırlar, bunda kendi kuramını fenomenoloji kavramlarına dayanarak dile getirmeye girişir. Bu, çok ça-

ba isteyen bir iştir. Çünkü geçmişteki filozoflarla tartışmayı bırakıp gözlemden yola çıkacak ve "olanca malzemesini kendi deneyiminden çıkararak yöntemi de, içeriği de"[14] yaratacaktır.

Bir bilincin içinde neler olup biter? Bir önceki yıl, Sartre ile Castor Rouen'da bir gönül kırıklığından ötürü paranoyak bir taşkınlığa kapılan bir bayan öğretmenin durumundan etkilenmişler, kendisiyle konuşmaya, dünyanın ona kötülük etmek için söz birliği etmediğine onu inandırmaya çalışmışlardı. Ancak bu çabaları sonuç vermemişti. Kendilerini "çürütülmesi Leibniz ya da Spinoza'dan daha zor muhteşem bir yapı"[15] karşısında bulmuşlardı. Zavallı kadının bir akıl hastanesine kapatılması gerekmişti. İnsan zihni son derecede hassas bir makinedir, en ufak bir şeyle bozulabilmektedir.

Sartre makine odasına girmek ister. Saint-Anne hastanesinde doktor olmuş olan okul arkadaşı Daniel Lagache ona bir meskalin* iğnesi yapmaya razı olur. Bu, tehlikesiz bir şeydir. Bir iki algılama bozukluğunu gözlemleyecek kadar bir süre ufak bir içsel yolculuğa çıkacak, sonra normale dönecektir. Deney 1935'te bir şubat sabahı yapılır. Sonuç, bir felakettir. Sartre içsel bir patlama yaşamaktadır. Castor onu endişe verici bir durumda bulur. "Akşama doğru (...) Sainte-Anne'a telefon ettim: Sartre çatlak bir sesle telefonumun kendisini ahtapotlara karşı yürüttüğü ve kuşkusuz üstün gelemeyeceği bir savaştan çekip aldığını söyledi."[16]

Deli olduğu söylenebilir mi? Kuşkusuz hayır. Zihin yetileri yerindedir ama, deliliğin alanına girmiştir. Dönüşmekte olan, biçimi ve tözü kötücül bir istence göre değişen bir âlemde dolaşır. "Akbaba şemsiyeler, iskelet papuçlar, ucube yüzler görmüştü; sırtının iki yanında yengeçler, ahtapotlar, eciş bücüş varlıklar kaynaşıyordu."[17] Akşamüzeri Le Havre'a trenle dönerken, oturduğu kompartımanın tavanına ayaklarından asılmış bir orangutanın yüzünü cama yapıştırdığını görür.

Daha sonraki haftalarda Sartre iyileşmişe benzer, meskalinin etkileri geçiyor gibidir. Fakat durum hiç de öyle değildir. Her an evler, çeneleriyle onu tehdit etmekte, saatlerin kadranları baykuş kafalarına dönüşmektedir. "Elbette bunların ev olduğunu, saat olduğunu biliyordu; gözler, sırıtmalar, bunlara inandığı söy-

---

14) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 240.
15) *A.g.y.*, s. 203.
* Meksika'da yetişen bir kaktüsten çıkarılan ve insanda sanrılar uyandıran özsu. –*çn*
16) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y*, s. 240.
17) *A.g.y.*, s. 241.

lenemezdi ama, bir gün inanacaktı; bir gün gerçekten arkasından bir ıstakozun geldiğine inanacaktı. Gözünün hizasında bir kara leke ısrarla dans etmeye başlamıştı bile."[18] Sartre kendini bir tecilli deli olarak görmektedir. Tanısını bile koymuştur: Kronik sanrılı psikoz. Sinirlenen Beauvoir tek deliliğinin kendini deli sanması olduğunu söyleyerek onu tersler. Bu, birkaç ay böyle sürer. Arada, Kuzey İtalya göllerinde geçirdikleri paskalya tatilinde kısa bir iyileşme yaşar.

Bu olayın gülünç bir yanı vardır ama, durum ciddidir. Meskalin bir çeşit tetikleme işi görmüş, kilitleri kırmıştır. Sartre olabilecek en sorumluluk sahibi, en denetimli adamdır. Gevşekliklere ve insanlığı sıradan yapan öteki duygu çıkışlarına sapmadan işleyen muhteşem bir zihinsel makine olmak, kendisini dehşete düşüren bir dünyanın karşısında, eğilmeden, açık bir görünümle, sözü ve usuyla dimdik durmak istemiştir. O dünyayı kendi içine almak, kendi ölçüsüne göre yeniden yaratmak için kendi kendisine meydan okumuşken meskalin onun özenle kapadığı kapıları birden açar. Organik olan onu istila eder. Kaynaşan, değişken, ucubemsi yaşam us alanına yerleşmektedir. Zihninin ta içinde bile kendini yabancı bir yerde gibi duyumsar. Dışındaysa artık hiçbir şeyden emin değildir. Deniz kıyısında yerden bir kaydırak taşı aldığında elinde bir taş tuttuğundan emindi; o zamanlar artık geçmiştir. Nesneler artık yanıt vermemektedir; eskiden oldukları şey değillerdir. Her şey belirsiz hale gelmiştir.

İyi bir aydın olarak, durumunu bu konuya az çok yaklaşan yayınları okumakla çözümleme eğilimindedir. Yine de gerçek ve derin bir kaygı içinde bulunmaktadır. Yıllar boyu çevresinde oluşturduğu zırh paramparça olmuştur. Bütün fırtınalara, bütün sinir bozukluklarına açık, çırılçıplaktır. Gereken, deli olup olmadığını bilmesi değil, kendisinin gücül olarak her şey ve herhangi bir şey olduğunu görmesidir. "O sırada anladım ki, *benim başıma* her şey gelebilirmiş."[19]

Bu duygu iki zorlu olayla pekişir: En parlak öğrencilerinden biri kendini öldürür ve Rouen'daki psikiyatri hastanesinin müdürü Sartre'a hastaneyi gezdirir, yani onu cehenneme indirir. Yaşam ile yadsınması, muhtemel ile kabul edilemez, sıradan ile akıl almaz arasındaki sınır çok ince bir çizgidir. O sınırı aşan mahvolup, bir daha geriye dönememektedir. Bu da Sartre'ı rahatlatacak bir şey değildir. Doktorundan kendisine izne çıkması için rapor vermesini rica eder. Doktorsa, tersine, çalışması ve hiç yalnız kalmamasını öğütler.

---

18) *A.g.y.*, s. 241-242.
19) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 575.

O ağır ilkbahar boyunca yegane gevşeme anları Olga ile birlikte geçirdiği zamanlardır. Rouen'da bulunduğu zamanlarda onunla meşgul olan, çoğu zaman Olga'dır. Sartre'la konuşur, dikkatlidir, tam bir hemşire gibi davranır. Ay ışığında dolaşırlar. Yazar ve genç kız, hasta ruh ve sevecen yürek. Sartre dayanamaz. Olga bir düştür. İşte kendisi, eskiden hiç olmadığı kadar, çılgın, büyük bir coşkunun pençesinde, tutkular içindedir.

Başlayan bu aşk macerası muhtemelen yaşamının en dolu macerasıdır, gerçekten bedeninin ta içinde, mesafesiz, alaysız, tiksinmesiz yaşadığı tek maceradır. Burada her şey muğlaktır. Castor hayat arkadaşına Olga'yı tanıtırken, bizzat kendi bağlılığını ve onu olası bir arzu nesnesi gibi gördüğünü dile getirmişti. Sartre ise, kendi yaşamından tüm ruhuyla nefret ettiğinden, kızda daha özgür, daha açık başka bir yaşam bulmuştu.

Aslına bakılırsa Olga bu yansıtmalara çok iyi uyar. Olgunluk sınavını vermiştir, ne olmak istediğini bilmemektedir; geleceğin, o gelecek nasıl bir şey olursa olsun, içine girmeyi reddeder. Oradadır ve hemen erişilebilir; içinde bulunduğu ruhsal durumu, çökkünlüğü ve neşeyi, yadsımalarını, dengesiz tutkularını, tasasızlığını başkalarına dayatır; o başkaları da bundan çok hoşnutturlar. Düşüp bayılıncaya dek dans edebilir, çocuklar gibi gülüp ağlar, bir kadın gibi kendini verir ya da çeker. O an içinden geldiği gibi davranır, kışkırtıcıdır, nefistir ve çekilmezdir. Yirmi yedi yaşında kendini yaşlanmakta hisseden Castor direnmemiştir. Otuz yaşında, daha şimdiden kendini bir yaşlı olarak gören Sartre neden onun yolundan gitmesin? İkisi birden, duygusal gereksinimlerine uygun bir düşsel varlık yaratırlar. Kısa süre sonra onu bir roman kişisi kılacaklardır. *L'Invitée*'deki [*Konuk Kız*] Xavière ve *L'Âge de raison*'daki [*Akıl Çağı*] Ivich.

Olga'nın annesi ve babası, kızlarını kararsız, tembel, gittikçe daha asi bir durumda görüp tıp fakültesine girmesine karar verirler. Giriş sınavına pek aklı yatmadan hazırlanır, girer ve başarısız olur.

Yaz tatili bu çifte macerayı bir süre için kesintiye uğratır. Olga içindeki sıkıntıyı Rouen sokaklarında ardı sıra sürüklerken öğretmenler dünyayı arşınlarlar.

Bayan Mancy oğlunun durumuna üzülmektedir. Kocasıyla birlikte Kuzey denizlerinde yapacakları bir yolculuğa onu da çağırır: Norveç'e, gece yarısı güneşine gideceklerdir. Sartre kabul eder. Onlarla birlikte öyle pek eğlenmez. Belki kendini çocuk hissediyordur ve annesine gereksinimi vardır. Belki de yakın bir geçmişte babasını yitirmiş olan annesinin yanında bulunması gerektiği kanısın-

dadır. Karl Schweitzer o yılın baharında pek acılı koşullarda ölmüştür. Kuzeyde, fiyortları gezerlerken Sartre bir öykü taslağı kaleme alır – elyazmasını kaybedecektir. Yeniyetme bir kızın gözünden gece yarısı güneşini anlatan bu öykü için sonradan *uygulamalı fenomenoloji* diyecektir. Kültürle ve önyargılarla bozulmamış çıplak bir göz neler görür? Konusundan anladığımıza göre, var olanı en yalın olandan, gündüz ve geceden, aydınlık ve karanlıktan başlayarak yeniden öğrenme girişimi anlatılmaktadır. Dünyanın ışığı içinde yeniden doğmak.

Dönüşte, Sartre bir trene atlayıp Orta Fransa'da bir köyde bulunan Castor'un yanına gider, ikisi ıssız Larzac yaylalarında yürüyüşler yaparlar, Tarn Irmağı'nın boğazları boyunca gezerler. Castelnau-de-Montmirail'a yağmur altında vardıklarında Sartre bir karar verir. "Deli olmaktan bıkmıştı. Bütün o gezi boyunca, ıstakozlar peşinden gelmeye kalkmışlardı; o akşam onları kesinlikle kovdu. Sözünü de tuttu. Ondan sonra ruhsal durumu hep sarsılmaz kaldı."[20]

Eylül ayını Paris'te geçirirler. Gelirlerinin azlığından fakat aynı zamanda uğraşlarından ve, hepsinden çok, Le Havre'la Rouen arasında hoş ve arkadaşlık bakımından zengin bir yaşam sürmelerinden ötürü Paris'e gittikçe seyrek gider olmuşlardı. Dostlarıyla defalarca görüşürler, İspanya'yı bırakıp Paris'e yerleşmiş olan Gerassi çiftini yeniden bulurlar; tezini hazırlamaya dalmış olan Aron'a rastlarlar; vaktiyle Simone Jollivet aracılığıyla tanıdıkları Charles Dullin ile ilişkilerini tazelerler.

Nizan ile temasları kesilmiş gibidir. O, kitap üzerine kitap yayımlamaktadır. Sovyetler Birliği'nde bir yıl geçirmiştir ve orada gördüğü rahatlık ve zenginliğin nimetlerini bir rastlaşmalarında onlara coşkuyla anlatır. Tam da o yıl, 1935'te, romanlarının en Stalinci olanı *Le Cheval de Troie*'da [*Truva Atı*] Lange adını verdiği bir taşra öğretmeninin portresini çizer; öğretmen ana çizgileriyle Sartre'a benzer: Umutsuz bir adamdır, anarşisttir, "yalnız insanın Varlık ile olan ilişkisi" dışında hiçbir şeye inanmaz. Düzgün komünist militanların peşinden gitmek istemeyen Lange gözü bağlı bir terörizme kapılır ve sonunda faşist olur. İnsanın kendini roman kahramanına dönüşmüş bulması eğlencelidir. Buna karşılık, bir insanı olmadığı şey olmamakla kınamak saçmadır. Sartre'ın bu zırvalarla uğraşacak vakti yoktur.

"Kripto-faşist" çalışmaktadır. Romanının metnini yeniden ele almıştır. Adını, Dürer'in gravüründen, *Melancholia* koymaya karar vermiştir. Deliliği yaşamış, al-

20) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 253.

gılamanın bilinen alanı dışına sapmış olması yazdıklarına usdışı bir boyut eklemektedir. Nesneler, varlıklar aralarında bir bağ yokmuş gibi görünürler, nedensiz yere hiçlikten görünürlüğe düşerler hep.

1 Ekim'de yine Le Havre-Rouen arası gidip gelmeye başlarlar. Otel yaşamını, öğrencilerini, Colette Audry'yi, Rouen'a atanmış ve Castor'la aynı otelde kalmakta olan Marc Zuore'u yeniden bulurlar. Ve Olga'yı.

Olga ikinci bir kez tıbba giriş sınavında başarısız olur Sartre ile Castor anne ve babasını kızlarının eğitimini kendilerine bırakmaya razı ederler. Bir felsefe lisansı hazırlamasına yardım edeceklerdir. Kız, Castor'un kaldığı otele yerleşir ve Sartre Rouen'a olabildiğince sık gelir. Dersleri kötü geçer. Olga felsefeye ilgi duymamaktadır; onu ilgilendiren tek şey, içinde bulunduğu anı yaşamaktır. Birkaç ay sonra her türlü pedagojik iddialarını fiilen bırakırlar. Fakat korumalarına aldıkları o kızla devamlı temasta olmanın mutluluğunu yaşarlar.

> Iki yıl boyunca, 1935 Mart'ından 1937 Mart'ına kadar, deliliğimin ve Olga'ya olan tutkunluğumun en karanlık aşamasındaydım. (...) Daha karanlık ama o denli tatsız olmayan bir âleme girdim. Olga'ya gelince, ona olan tutkum rutin kokuşmuşluklarımı havagazı lambası alevi gibi yakıp kavurdu. Bir deri bir kemik kaldım; aklımı kaçırmıştım: rahatıma veda ediyordum. Sonra, Castor ve ben, o çıplak ve anlık bilincin sarhoşluğuna maruz kaldık; sadece şiddet ve saflıkla hissediyor gibiydi. O zaman onu öyle yükseklere koydum ki, yaşamımda ilk kez olarak kendimi tanımak istediğim bir kişinin önünde silik ve silahsız duyumsadım.[21]

Castor'un tutumu, fiziksel çekime kapılma, zihinsel hayranlık ve anne sevgisinin bir karışımıdır. Olga'nın sevecenliğini dokunaklı bulur, edilgenliğini en üst düzey özgürlük gibi görür, kızdan gördüğü iyi niyet, özveride bulunma isteğini harekete geçirir. Sartre büyülenmiştir; dünyayı ve yaşamını her an, o zamana dek olmadıkları derecede dolu ve zengin kılan bir varlık karşısında aklı başından gider. Olga ile her şey bir serüvene dönüşmektedir. Hiçbir kofluğa, hiçbir boşluğa rastlanmaz. Günlük yaşam ve ağırlığı sihirli bir biçimde uçup gider.

Fakat genç kız ne birinin ne ötekinin beklentilerine yanıt verir. İkisinin ilgisinden de gururu okşanır, ikisine de bir çeşit sevgi duyar, birlikte ya da ayrı ayrı onlarla geceler boyu konuşmaktan ya da susmaktan hoşlanır. Fakat şakacı, uçarı, düşçü biri olan, dolayısıyla daha iyi arkadaşlık edebildiği Marc Zuore'la

21) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 275.

çıkmaktan daha çok hoşlanır. İki erkek arasında bir çeşit aşk çekişmesi olur. Küçüğün dikkatini kim çekecek, kim küçükle çıkacak, onun sevgi dolu davranışları kime yönelecek, bunlar üzerinde çekişirler.

Zarlar hilelidir. Bir acemi gibi sıkışmış olan Sartre tüm dersleri, verdiği kararları unutur. Olga'yı kıskanır, Castor'u kıskanır, Zuore'u kıskanır. Bekleyişten hayranlığa, düş kırıklığından umutsuzluğa geçer durmadan. Daha olgunlaşmamış bir yumurcak tarafından oraya buraya çekilmektedir. Onun olgunlaşmamış olması bile onun gözünde arzulanabilir olmanın en üst derecesidir. Kızın gür sarı saçları altında gizlenmiş üçgen biçimli ufak çehresi dünyanın en değerli şeyi gibi görünür.

Noel'de yeni bir ayrılık. Sartre ile Beauvoir tatillerini İsviçre'de Gsteig'da, Poupette ve Lionel de Roulet ile birlikte geçirirler. Sartre'ın "tilmiz"i ile Castor'un küçük kardeşi kendilerini Rouen ve Le Havre'a götüren trende bir rastlantıyla tanışmışlardır. Bir daha birbirlerinden ayrılmayacaklardır.

1936 baharında Sartre artık ne ıstakoza ne yengece rastlar; delilik konusunda da öyle alabildiğine konuşmaz, fakat şimdi de üzerinde durmadan konuştuğu konu Olga'dır. Kızın davranışlarının her birini incelemeye, dalgınlıklarından ötürü tedirginlik duymaya ya da nazik davranışlarına sevinmeye saatler harcar.

Sahiplenici bir kişi olur. Olga kendisinin, yalnızca onun olmalıdır. O Zuore'la çıkıp gittiğinde ağlar, cehennem azabı çeker. Kız, elbette, ne yaptığını bilir. Oyun oynuyordur. Hayır demez, evet de demez. Âşığı kızın gözüne girmek hep gözünde kalmak için her şeye hazırdır. Kızın düşündüğü şeye bir kuram değeri verir, sevdiği şeyi göklere çıkarır. Romanını yeniden ele almıştır, metni Olga'ya okutur. İyiden daha iyi der tanrıça. Sartre çok sevinir. Artık kendi adını bile bilmez. Büyük adam ölmüştür.

Beauvoir üzüntüden çılgına dönmüştür; hayat arkadaşının kendisini unutacağı zamanın yaklaştığını hisseder. Onun tek kadını olmamaya razıdır ama, bir başkasının tek kadın olmasını hiç mi hiç istemez. İşbirliği etmeye karar verir. "Olga'yı onunkilerden başka bir gözle görebilmek için her açıdan Sartre ile uyuşmam gerekiyordu."[22] Duygularını ona uydurur, Olga uzaklaştığında ağlar, merhamete geldiğinde sevinir. Anılarına bakılırsa, o sırada yeni bir ilişki kurulmuştur. "Artık çift değil de bir üçlü olacaktık. İnsan ilişkilerinin hep yeniden keşfedileceğini, hiçbir biçimin önsel olarak ötekilerden daha iyi, hiçbir biçimin ger-

22) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 276-277.

çekleşemez olmadığını düşünüyorduk."[23] Kulağa hoş geliyor. Fakat yenilik bunun neresinde? Castor, kocası tarafından bırakılmış pek çok kadın gibi, yaltaklanmayı –adamı büsbütün yitirmektense, biraz elde tutmak daha iyi– seçmiştir.

Bu reçete etkisini gösterir. Sartre, birden yatışmış gibidir. Üçlü birlikte gezer. Biri okurken ikisi çene çalar. Kır kahvelerine giderler, birlikte eğlenir ve çalışırlar. Gergin değillerdir, kendilerini rahat hissederler. Cehennem bitmiştir, yaşasın cennet. Paskalyada Paris'tedirler. Bu kez bir dörtlü oluşturmaktadırlar çünkü Marc Zuore da aralarına katılmıştır. Olga oradayken mutluluk içinde yüzerler, o yokken işin tadı tuzu kaçar. Yine de, Olga ailesinin yanında birkaç gün geçirirken, Sartre ile Castor, yalnız olarak, Belçika'ya kısa bir gezi yaparlar.

Sıradan bir yaklaşımla, durumun cinsel planda belirginleştiği varsayılabilir. Kadınlardan çok erkeklere yakınlık duyan Zuore yarışmadan çekilmiştir. Anne ve dost olan Castor erkek arkadaşının sıkıntılarını anlar: Bu sıkıntılarla mücadele etmektense onları yönlendirme yolunu seçmiştir. Sartre'a gelince, bilmem kaç kez geri çevrildikten sonra, sonunda Olga'dan beklediğini elde etmiştir.

Ama beklediği neydi ki? İnsanın içinde bulunduğu ruhsal durumu aldatmaca kabul eden bir kişi olarak, tam ve sağlıklı bir cinsel doyum umduğu düşünülebilir. Sonunda arzu nesnesiyle yatmış olabilir. Bu varsayım fazlasıyla basittir. Sartre cinsel birleşmeye duygusal coşkulara verdiği önemden daha fazlasını vermez. Kadınların orgazma verdiklere öneme şaşar ve her zaman şaşacaktır. Onun için önemli olan küçük ölüm değildir. "Normal bir cinselliğim olduğundan çabuk ve rahat uyarılırdım; sık fakat çok büyük bir zevk almaksızın, sadece sonunda ufak ama vasat bir haz alarak cinsel ilişkide bulunurdum. Vücudun tümüyle temasta olmayı, vücudu okşamayı, yani ellerim, bacaklarımla etkin olmayı, yanımdaki kişiye dokunmayı cinsel birleşme denilen şeye yeğlerdim. O, bana zorunlu bir şeymiş gibi gelirdi; o yüzden de, bir kadınla olan ilişkilerimde bunun böyle bitmesi gerekirdi. (...) Fakat benim kendi isteğim o yönde değildi. Çıplak olarak bir yatakta çıplak bir kadınla yatar, cinsel birleşmeye kadar gitmeksizin kadını okşayıp öpebilirdim pekâlâ."[24] İstediği her ne olmuş olursa olsun, Olga'nın ona bazen arzu ettiği şeyi verdiğini düşünebiliriz.

Fakat Sartre Olga'ya çekici gelmez. Kız gerçek anlamda onun olmaz ve hiçbir zaman olmayacaktır. Çevresinde zorlukla kurulmuş olan denge onu doyurmaz. Oyunun başını çekerken artık kendi elinde olmayan birtakım olayların etkisi al-

23) *A.g.y.*, s. 278.
24) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 400.

tındadır. Eskisinden daha acayip davranmakta, hiçbir açıklamada bulunmadan ortadan kaybolmakta, sünger gibi içmekte, kendini bırakmaktadır. Bir akşam, elini bile bile sigarayla yakar; olayı gören Sartre ve Beauvoir dehşete kapılırlar; sonradan ikisi de bu olayı bir roman sahnesi olarak kullanacaklardır.

Onlar da artık kendilerini rahat hissetmemektedir. Olga'nın yanında birbirlerini tanıyamazlar. Yüzlerindeki anlatım, hareketleri sahteleşmiştir, mutluluklarına bir aldatmaca girmiştir. Castor sinirlenir. Sartre'ı nereye gitmiştir? Olga'sı nerelere kaybolmuştur? Sartre horozlanır. "Olga macerasında kendimi erkek hissettim."[25] Fakat umutsuzluğa da kapılır. Bilir ki, görünürdeki anlaşma sahtedir, üçlü işlemez, kendi tutkusu da boşuna alev alıp durur.

Kâh kabul görerek, kâh katlanılarak ya da büsbütün yadsınarak mutlulukla öfke arasında gider gelir. 1936 yılı Mayıs'ında bir günden, üç yıl sonra, duygusallıkla, "Bana beni sevmediğini söylediği o sayısız günlerden biriydi"[26] diye söz edecektir. Tatlı işkence: Zincirlerinin içinde inilder, zindancısına başkaldırır ve bundan ötürü onu daha da çok sever. Ders yılı sonunda artık dayanamamaktadır. Birkaç hafta Olga'yı görmekten kaçınır. O da, kızlarının felsefe öğrenimi konusunda kuşkuya düşen anne ve babasının çağırısı üzerine, Rouen'dan ayrılır.

İlkbahar biterken *L'Imagination* [*İmgelem*] yayımlanır. Bu bir düş kırıklığıdır. Sartre'ın teslim ettiği metinden Alcan sadece birinci bölümü, yani en az kişisel olan bölümü kullanmış, ikinciyi bırakmıştır. Yazar, ufak bir teselliyi *La Transcendance de l'ego*'nun [*Egonun Aşkınlığı*] "Filozofik Araştırmalar" dizisinin altıncı yapıtı olarak yayımlanmasıyla bulur. *Melancholia*'nın metnini de Nizan'a teslim eder; o da okunsun diye Gallimard yayınlarına vermeyi üstlenir.

Delilik ve tutkunun bulanık sularında yaşamaya başladığından beri, yazın Sartre'ın yazar etkinliklerine dönmüştür. Üst üste öykü taslakları kaleme alır. Sadece adını ölümsüz kılmak amacıyla Efes tapınağını yakan adamın öyküsü olan *Erostrate*'ı [*Herostratos*] bitirir. Sartre'ın Herostratos'unun adı Paul Hilbert'dir ve sokaktan geçen birkaç kişiyi öldürerek ün kazandığını ileri sürer. Bu kişi yazarın bir kopyası değildir ama yitik bir olasılık, sınırlarının ötesine geçmiş ve büyüklüğünün tepesinden bakıp tüm insanlığı düşman belleyen ve onu yok etmenin düşünü kuran bir Sartre'dır – meskalin ve Olga'nın sıradan bir şapşallığa sürüklediği fazlasıyla yapmacıklı bir Sartre.

---

25) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 520.
26) *A.g.y.*, s. 71.

Yaz molası. Sartre ile Castor İtalya'nın kuzeyini şöyle bir görmüşlerdi; güneyi görmek isterler. Yolculuklarına üçüncü kişi olarak kimse katılmayacaktır. Yola çıkmadan önce Halk Cephesi'nin* iktidara gelişinin tadını çıkaracak zamanları olur. Mayıstaki seçim zaferi Sartre'ı memnun eder ama, kayıtsızlığını sarsmaz. Oy vermemiştir. Solun iktidarda olması ona bir barış güvencesi gibi gelir. İyi bir şey ama, ortalığı velveleye vermeye de değmez. Buna karşılık hazirandaki grevler. Ne zevk: Burjuva düzeni, uydumculuk, aptallık, bütün bunlar silinip süpürülmüştür. Dünya, birden daha taze, daha yenidir. Mümkün olan, aşama kaydetmiştir.

Grenoble çevresinde birkaç Stendhalvari gezintiden sonra, Roma'nın gürültü ve kokuları arasında on gün geçirirler; kıpır kıpır ve onları büyüleyen bir dünyaya ayak basarlar: Napoli'dedirler. Neye uğradığını şaşırmış Sartre Olga'ya seyahatname uzunluğunda bir mektup yazarak izlenimlerini anlatmaya çalışır. Bu, kof bir otoportredir. Kendisinin olmadığı ya da olmak istemediği her şey Napolilidir ve Napolililer bunu gösterirler. Katıksız bir hayvansılık, her yerden görülebilen canlı bir yaşam, utanmazlık, partallar içinde kirli tenin varlığı, zekâ yoksunluğu, her çeşit güzellik ya da duygu kaygısı yokluğu, hattâ her türlü düşüncenin yokluğu. Bu insanlar "şehvet düşkünü yabanıllar"dır,[27] sokakta, herkesin gözünün önünde çalışan, seven ve acı çeken bir sürü.

Castor Amalfi'yi gezerken, Sartre Napoli'de bir bekar gecesi yaşar. Altı ay sonra yazdığı *Dépaysement* adlı bir öyküde de o geceyi anlatır. Roquentin orada-varlığı deneyimlemekteydi. Bu öyküde düşlediği gezgin öykü kişisi ise bir adım ileri gitmek ve bir yerde olmak ister. Daha doğrusu, Napoli'de. Zor. Dünya Napoli'de bir karındır: Yiyecek ve seks. Başka bir şey değildir. İçine girmek, görmek, koklamak, tatmak gerekir. Bir muhabbet tellalının tuzağına düşüp geneleve giden öykü kişisi, orada Pompei'deki erotik sahneleri taklit eden biri genç, öteki yaşlı iki çıplak kadın görür. Adlandırılamaz olanı, bir et parçasına dönüşmüş istek nesnesini, cinselliğin kösnüllükten tümüyle sıyrılmış imgesini, kadının cinsel organını görmek. Nedense Sartre sanki Napoli'nin kendisinde uyandırdığı imge karşısında kadın olmak, yani kadının içine girme edimini sorgulamamak istiyormuş gibi, öyküsündeki bu turiste tanıdık bir kadının adını verir: Audry. Audry hem iğrenmiş hem büyülenmiş olarak bu sahneyi seyreder. Fahişeler ilgi-

---

* 1936-38 yıllarında Fransa'yı yöneten birkaç tane sol partinin oluşturduğu koalisyon, sonradan eski muharipler, insan hakları dernekleri, savaş ve faşizm karşıtı dernekler gibi kuruluşlar da cepheye katılmıştır. –*çn*

27) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 72.

sini uyandırmıştır ama oyuna katılmayı reddeder. Sertleşmesi, o kendini sunan yumuşak etin içine girmesi, mümkün değildir. Ayrılır oradan. İstediğine sahip olmuştur: "Napoli'dey*im*."[28]

Garip bir hazır bulunma biçimi. Biliyoruz ki, Sartre cinsel ilişkide kadının içine girmeye ancak ikinci derecede bir önem verir. Fakat öyküsündeki ikizi, öyküyü kuran varlıkbilimsel gereğin tuzağına düşer. Söz konusu olan, o yerde ve o anda hazır bulunmaktır. Oysa o ancak kendini, aradaki uzaklığı içeren ve vurgulayan bakışla gösterir. Aracısız temas yoktur. Fahişelerden biri fildişinden bir erkeklik organı sallar. Kuzum neden kadınlar konuya girme biçimine bunca önem verirler? O nesne gülünç bir şeydir. Ona başvurmak yararsızdır, bakış yeter. Aydın kusuru: Bir kenti görmek, orada olmaktır; bir kadını görmek, ona sahip olmaktır. Paul Hilbert, *Herostratos*'ta bir sokak kadınından soyunmasını ve karşısında çıplak olarak salınmasını istiyordu. Doyuma varıyordu ve iş bitiyordu. Haz yakından değil, uzaktan gelir. *Dépaysement* bir fobiyi gösterir. Napoli'nin içine girer gibi bir kadının içine girmek demek, organik olanın içinde yitmek, bir karında, bağırlar ve salgılardan oluşan bir âlemde ökseye tutulmak demektir. Bayan Raspin'in istiridyelerine batıp çıkmak. Sartre yazdıklarının kendini ele verdiğini hissetmiş olmalı ki, ancak zararsız bölümlerini yayımlamıştır.

Capri, Palermo, Syracusa. Dönerken Sartre ile Castor Venedik'te beş gün geçirirler ve bütün bir gece boyunca ay ışığında dolaşmaya karar verirler. Yeni ders yılı ve sorunları yakındır. Saatlerce, kanalların, daracık sokakların dinginliği tedirgin edici bir varlıkla bozulur: Peşinden bir ıstakoz gelmektedir.

Öğretmenlik mesleğine girdiklerinden beri, Sartre ile Castor her yıl Paris'e atanmak için başvurmuşlardır. 1936 sonbaharında Simone de Beauvoir'ın başvurusu kabul edilir; Paris'in XVI. arondismanındaki Molière Lisesi'ne atanır. Sartre'a Lyon'da bir Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfı önerilir. Yıllarca orada çürümekten korkarak geri çevirir. Onu Laon'a yollarlar. Trenle bir saat uzaklıktadır. Hemen tüm vaktini Paris'te geçirir.

Sartre kabilesi artık doğal ortamındadır: Paris, bistroları, sokakları. Castor Gaîté sokağında küçük bir otele, Royal-Bretagne Oteli'ne yerleşir. Louis-le-Grand'a atanmış olan Marc Zuore, Delambre sokağında daha derli toplu bir binada kalmaktadır. Jacques-Laurent Bost bir yıldan beri eski öğretmeninin yönetimi altında felsefe agregasyon sınavına hazırlanmaktadır. Baharda sık sık Rou-

28) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s. 1557.

en'da kalmıştır. Sorbonne'a yazılır ve Paris'e yerleşir. Saint-Germain-des-Prés meydanında, ağabeyi Pierre'in yanına yerleşmiştir; romancı olan Pierre, Gallimard yayınevince iyi kabul görür, zaten orada incelenmek üzere sunulan kitap metinlerini okumakla görevlidir.

Guille evlenmiştir. Bazıları onun uydumculuğa doğru çark etmesine eleştirel bir gözle bakarlar; ayrıca Olga'yı beğenmemek gibi bir tersliği de vardır. Onunla gittikçe daha seyrek görüşürler. Buna karşılık, Bayan Morel'le aralarındaki sevgi her zamankinden daha güçlüdür. Onun evi kalmak için gözde bir yer, arabası şenlikli toplu geziler düzenlemek için bir araçtır.

Simone Jollivet'nin her zaman Sartre'a sunulacak bir tasarısı bulunur, Castor da ona hayrandır. Devamlı ilişkidedirler. O ve Charles Dullin aracılığıyla, tiyatro çevreleri ve sorunlarıyla temasa girerler.

Hélène de Beauvoir kendini tümüyle resme vermeye kararlıdır. Beş parasız olduğundan Santeuil sokağında konforsuz bir atölyede oturmaktadır. Haziran ayında tabloları ilk kez sergilenir ve bu, ablasının dediğine göre başarılı bir sergi olur. Sartre'ın el yazılarını daktiloda temize çekerek biraz para kazanır. Birlikte yaşadığı adam, Lionel de Roulet, ara sıra yine Sartre'la boks yapmayı sürdürür. Hepsi, Géraldine Pardo'yla, yani Castor'un en eski arkadaşı "Gégé"yle sık sık görüşürler. Gégé mutsuz bir evlilik yapmıştır, ruhsal çökkünlük içindedir ve onların yanında avunmaya çalışır. Gerassi'ler Montparnasse yakınlarında güzel bir atölyede otururlar ve esas olarak Stepha'nın geliriyle geçinirler. Olga, sonunda, yine çıkagelir. Anne ve babasını, onların isteğine karşı çıkarak, terk etmiş, Paris'e gelmiş, ne idüğü belirsiz bir kafeteryada ufak bir iş bulmuş ve Castor'un otelinde bir oda tutmuştur.

Arkadaşlar arasında kimsenin kuşkusu yoktur ki Sartre ile Castor –Bost'un deyimiyle– "kraliyet çifti"ni[29] oluşturmaktadır. Yaşları en büyük olan, Bayan Morel bir yana bırakılırsa, o ikisidir. Senli benli davrandıkları bu kişilerin daha önce öğrencileri ya da koruduklarını gençler olmaları ve birçok bakımdan bu konumlarını sürdürmeleri kimseyi rahatsız etmiyor gibidir. Castor Anılarında Olga ile kendisi arasındaki ilişkinin öğretmen-öğrenci görüntüsünden nasıl eşitler arası bir ilişkiye dönüştüğünü anlatır. Sartre'a gelince, onun aldırdığı yoktur. Karşısındakini sever, yakınlık duyar, sinirlenir, horlar, karşısındakinin ne düşündüğüne ise hiç aldırmaz. Baba yanı iyi kabul görür: Yaklaştığı kadınların tümü "kü-

29) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 230.

çüğüm"dür. Keza, pedagojik kafası da öyle: Açıklar, belirler, karşısındakinin anlamasını sağlar, dediklerini izlemezlerse şaşırır, karşısındaki haksızsa aradaki zıtlığı beğenir, haklıysa zıtlığa kızar. Geri kalanlar için, durum daha karmaşıktır. Hepsi, bu iki sıradışı insan karşısında büyük bir hayranlık duyar, onlar tarafından fark edilmiş, seçilmiş olmayı bir ayrıcalık sayarlar. Oyuna katılırlar. Bu, onları harekete geçirir, büyütür, yaşamlarını duygusal ve zihinsel bir serüvene dönüştürür. Bu, onlara aileden kurtulma yolunu da açmaktadır. Ancak, bilirler ki, oyunun kurallarını koyan kendileri değildir.

Yarı zamanlı sürgün Sartre için çok yorucu bir vals başlamıştır. Haftada iki kez Paris'e gelir. Castor Kuzey Garı'nda onu beklemektedir. Bir kahve içerler, birbirlerine son günlerin olaylarını anlatırlar. Bunun, birlikte geçirdikleri tek an olduğu olur. Onun dışında, Sartre bir randevuya koşar, arkasından bir tane daha randevusu vardır, Bost'la çalışır, Olga'yla gezmeye çıkar, grubun karargahı olan Dôme'da oturup birkaç sayfa yazar, şurda birine biraz borç verir, burada birinden biraz borç alır, grup üyelerinden biriyle bir diğer grup üyesinin psikolojik durumunu, sonra o kişiyle birincinin ruhsal sıkıntılarını konuşur, birkaç saat uyur ve geldiği yere döner.

Bost'un gelişi, bu karmaşık birlikteliği derinlemesine değiştirir. Marc Zuore yeni gelene âşık olur. Yeni gelenin ise eşcinselliğe hiçbir şekilde eğilimi yoktur. Zuore'un umutsuzluğu, gözyaşları, tehditler, duygusal tartışma sahneleri. Üstelik, zavallı, yıllardır düşünü kurduğu o büyük şarkıcılık mesleğinin hiç gerçekleşmeyeceğini anlamaya başlamıştır. Sırayla tüm arkadaşlar, maneviyatını düzeltmeye çalışırlar.

Bost'un çekiciliği, Simone de Beauvoir'ın ifadesine göre, gençliğinin pervasızlığından gelmektedir. Yirmi yaşındadır ve kim olursa olsun kimsenin başka bir yaşta olacağını düşünememektedir. Sartre ile Castor, adına Küçükkafa dedikleri yeni bir kişilik yaratmışlardı. Küçükkafa'nın içsel yaşamı yoktur, sadece dışta, gerçeğe olabildiğince yakın bir durumda yaşar. Bundan böyle Küçük Bost dedikleri kişi ona benzer: "Nesnelere onun gibi yapışırdı. İçtiği vermutun bardağına, anlatılan öyküye. Hiçbir tutkulu hevesi yoktu ama bir alay küçük isteğinde inat ederdi, o istekler yerine geldiğinde de ölçüsüz sevinirdi."[30]

Olga direnmez. Yaşamına nasıl bir yol vereceğini hâlâ bilmemektedir ama, artık hoşuna giden erkeğin kim olduğunu bilir: Bu Küçük Bost'tur. O da âşık olur. Temiz bir sevgi.

---

30) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 282.

Durum sıkıntılıdır. Olga Sartre'dan kaçar. Onun bilmesini istemez. Sartre kızı arar, bulamaz, şaşar. Orada, derler; burada, derler; yalan söylerler. Sırrı keşfedecek diye korkarlar. Castor her şeyi görür, her şeyi bilir, o olmayacak üçlü macerasından kurtulduğu için mutludur, Sartre'ın şaşkına döndüğünü, hiçbir şey anlamadığını görüp üzülür. Marc Zuore'un bir boşboğazlığı kurbanın gözünü açar ama, bilmek aşkı yok etmez. Sartre hâlâ umut beslemektir. Neyin umudu, kendi de pek bilmez. Sürekli kaygılar içinde yaşar.

Sanki bu yetmiyormuş gibi, son soluk alma gerekçesi de yadsınır, belirsiz hevesler alanına fırlatılıp atılır: Yılın başında Nizan'a emanet ettiği *Melancholia*'nın metni reddedilmiştir. Beş yıllık çalışması, Jean Paulhan'ın metnin okunduğunu, basılmayacağını bildiren kısacık pusulasıyla havaya gitmiştir. Çok büyük bir başarısızlık. Yakınlarından bazıları romanının belki de sıkıcı olduğunu ima edince Sartre derinden yaralanır. Onu kabul etmiyorlar, onu sevmiyorlardır.

Fakat yapıtının değeri konusunda onu hiçbir şey kuşkuya düşüremez. Uğradığı aşağılanma durumunda duyduğu güç, kendine olan katıksız güvenden doğmaktadır. Var olmak, yazmak demektir. Artık kendini Wagner saymamakta ve başarılı bir yapıtın dünyayı kurtarmaya yeterli olacağını düşünmemektedir fakat hâlâ, ta içinden, kendinin bir dâhi olduğuna inanır. Yazınsal hayal kırıklığına aşk konusundaki hayal kırıklığından daha iyi dayanır. Başka bir yayıncıyla görüşmeden önce saygınlığı çok büyük olan Charles Dullin ile çalışma arkadaşlarını çok yakından işleyebilecek olan Pierre Bost'tan Gaston Gallimard nezdinde aracılık etmelerini ister. Kitabının metni bir kez daha okumaya alınır.

1936-1937 kışı baştan sona kötü geçer. Birkaç aydan beri Sartre ile Castor İspanya'yı parçalayan iç savaşın gelişmesini izlemektedirler. Önceleri bu savaşa pek ilgi duymamışlardı. Birkaç üniformalı haydudun darbesiydi. Her şey düzene girerdi. Cumhuriyet yasal haklarına kavuşurdu. Ancak, olay uzamaktadır, savaşa dönüşür. Güçlerin yazgısının ne olacağı belli değildir. Sartre, ilk kez, kendini politik bir olaya karışmış bulur. O ülkeyi tanır, sever ve yaşamda nefret ettiği her şey, daha kısa süre önce neşesinin, yaşam biçiminin tadına vardığı bir halkı ezmektedir. Fernando Gerassi karısını ve çocuğunu bırakıp çarpışmaya gider. Kahramanı geçirmeye gara giderler. O, hiç değilse, harekete geçmektedir. 1937 Şubat'ında birkaç günlük bir izinle Paris'e gelir. Getirdiği haberler kaygı vericidir. Bost savaşa katılmaktan söz eder. Nizan'ın fikrini almak ister; o da Bost'u Malraux'ya gönderir. Malraux genç adama mitralyöz kullan-

mayı bilip bilmediğini sorar. Hikâye orada biter. Sartre da, Castor da, Gerassi gibi davranmayı bir an bile düşünmez. Elbette Fransa'nın işe karışmamasından utanç duymaktadırlar ama, kendi coşkuları da gözlemci düzeyinde kalacaktır. Sartre'ı rahatına düşkün bir küçük burjuva olmakla suçlayacaklardır; kendisi de ileride geriye dönük olarak aynı suçlamayı yapacaktır. Halbuki olsa olsa davranışı övülmelidir: Er Sartre'ın şu ya da bu İspanyol cephesinde hayatta kalma şansı, bir mayın tarlasında dolaşan uyurgezerin hayatta kalma şansından daha fazla değildir.

Bost'un o pek güçlü olmayan hevesi Sartre'ı etkilemiş ve savaşın her türlü söylevin ve her türlü ideolojik güdünün ötesinde ne olabildiğini anlamaya zorlamıştır. Düşlenemeyecek şeyi, ölüm karşısındaki insanı düşlemeye kendini zorlar. Mart ve nisan aylarında bu izlek üzerine bir öykü yazar: *Le Mur* [*Duvar*]. İspanya savaşı arka planı oluşturmaktadır. Konuda politik hiçbir şey yoktur. İdam mahkumları arasında bulunan bir idam mahkumunun son gecesi anlatılır. İnsan kendini yaşamından sıyırabilir mi? Bir kez inançlar gibi, din gibi fazlalıklardan ve aşklar ya da değerimizin bilincinde olma gibi alışkanlıklardan sıyrıldık mı, geriye ne kalır? Var olma duygusu, artık var olmadığından emin olma, tüm bunlar önemsizdir. "Bir adamı duvarın dibine dikecekler ve öldürünceye kadar üzerine ateş edeceklerdi: Ha ben olmuşum ha Gris ya da bir başkası, fark etmez."[31]

Bir yaşam hiçbir şey değildir, onun yerine bir başkası konulabilir. Saçma: İşte bizim gerçeğimiz, ortamımız, durumumuz. Sartre, kendisini yazmaya iten şeyin dostluk olduğunu unutmaktadır. Bost kılıç sallamaya gitseydi, öğrencisinin başına bir şey gelecek diye ödü kopacak, aklına en kötü şeyi getirecekti, sanki varlığı önemsiz değilmiş gibi davranacaktı. Sanki bir değeri varmış gibi. İşte Sartre öyküsünü varlıklar birbirinin yerine konulabilir şeyler olmadığı için, bir yaşam onun gözünde saçma olmadığı için yazmıştır. Felsefedeki köktenciliğinde epeyce bir hatır sayarlık vardır: İnsan içini rahat ettirmek için neler demez ki?

Mart ayında Simone de Beauvoir'ın akciğerlerinde bir kan toplanması olur. Saint-Cloud'da bir klinikte haftalarca yatar. Sartre Paris'te olduğu her öğleden sonrayı onun başucunda geçirir. Aşk ateşi sönmemiştir. "Olga'ya duyduğum tutkunun son zamanlarıydı. Sinirliydim, tedirgindim. Her gün onu göreceğim anı ve, o anın ötesinde, bilmem hangi imkânsız tekrar yakınlaşmayı bekliyordum.

31) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s. 231.

Trenimi beklerken Saint-Cloud garında geçirdiğim o dakikaların geleceği, o olanaksız aşktı."[32] Yine de, hareketsiz kalmaz.

Uğradığı başarısızlığı telafi edecek basbayağı gerçek pek çok aşk yaşar. Olga'nın üst üste geri çevirişleri, kendinden kuşku duymasına yol açmıştı. Tam ve yalnız kendisini hedef alan bir sevgiyle sevilmediği için acı çekmişti. Yitirdiklerini geri almaktadır. Arzulanmak, tutkular uyandırmak, tek olmak, başkalarına yeğlenmek, sıradışı olmak istemektedir. Birkaç aydan beri çılgın gibidir. Hiçbir kadın elinden kaçmayacaktır. Elinin uzanabildiği her şey üzerinde çekiciliğini sınar. Castor'un öğrencileri onun için iyi bir avlaktır. Onlara onların ruhundan söz eder; dil vasıtasıyla okşamalar, sözler vasıtasıyla yakınlık; büyülenmiş, kendinden geçmiş, anında tüketim için hazırdır işte öğrenciler. Bu yöntem son derece etkilidir ama, ana dili Fransızca olmayanlara sökmez; o da zaten öylelerinden özenle kaçınmaktadır.

Her şey yüzeyde olup biter. Acımasız Sartre avlarını, onların önemsiz duygularını, önemsiz tasalarını gözlemler. Onlardan *Intimité* [*Özel Yaşam*] başlıklı bir öykü çıkarır. Öykünün kısa olması içinde bulunduğu ruh durumuna uygun düşer. Tutkuları hep bütünleştirici olmuştur. Felsefede olsun, yazında olsun her zaman dünyayı avcuna almak, onun nabzını bir düşünce ve imge fışkırması aracılığıyla attırmak istemiştir. Geçirdiği bunalım bunu kesintiye uğratmıştır. Dünyanın kesintili olduğu ortaya çıkmış, bütünlük paramparça olmuştur. Anlar, durumlar, psikolojik ya da dramatik düğümler ayrı ayrı ele alabileceği, birbirinden bağımsız konulara dönüşür.

Özel Yaşam ucuz psikolojiye saldırır. Öyküye adını veren mahremiyet orada, dayanılmaz bir arka plan gürültüsüne, kendi çevresinde dönen bir monoloğa, tiksintiler, ıslak duyulanımlar ve uyuşuk bekleyişler yinelenmesine, yani dişil ve çukur bir evrene dönüşür. Röntgenci ve maço Sartre, bu acıklı mikrokozmosu hatırladıkça zevk duyar. Yaratılarındaki kişileri hiçbir şey umursamaksızın gülünçleştirir. Kadın kahramanı çocuksudur, erkek vücudundan nefret eder, ona haz verebilen sadece kendisidir. Üstelik, sevgili kocası iktidarsızdır. Buna zevk alma denmez, çılgın bir öfkedir bu. Artık karşımızdaki kişi Sartre değil, Aziz Hieronymus'tur. Et, iğrençtir; o iğrenç insan bir bok çuvalıdır. Sartre işi abartır. Yıkıcı öfkesi bir kez daha, varlıkların fizyolojik gerçekliğine karşı duyduğu bilinçaltı reddi olduğu gibi ortaya koyar. Deliliği sırasında yaşamın biçimden yoksun kaynaşmasına gömülmüş olmasının öcünü alıyor, diyenler çıkabilir.

---

32) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 185.

Yakınlarının gözlüğüyle bakılırsa Sartre'ın aşk maceraları günlük, sıradan şeylerdir. Âşık olmak, yatmak, aldanmak, az ya da çok hızlı bir biçimde eş değiştirmek, bütün bunlar, aslına bakılırsa, her arkadaş topluluğunda görülen şeylerdir. Böyle şeyler genellikle gizli olur, bir sürü yalanlar, dolanlar, kalleşçe darbeler işin içine karışır, sayısız gözyaşı sahnesi, diş gıcırdatması da cabası. Sartre'ın kabilesinde de işler böyle yürür, ne var ki biçem, burjuva toplumundaki kadar kasıntılı değildir. Buna karşılık, daha fazla konuşulur. Bir ilişki ortaya çıktı mı, oturulup çözümlenır, didik didik edilir, ilgili kişilerin geçirdiği değişiklikler ve o andaki durumları az çok başarılı biçimde ortaya koyan sözlerle dile getirilip sorun rafa kaldırılır.

Sartre ile Castor daha ileri giderler. Birbirlerinden hiçbir şey saklamayacakları yolunda çok zaman önce karşılıklı verdikleri söze bağlı kalırlar. Sartre yatak öykülerini anlatır ve bu öykülere birlikte olduğu kadının meziyetleri, kusurları, kokusu, becerileri hakkında edepsizce yorumlar ekler. Géraldine Pardo'yu "düzdükten" sonra kocasına gönderdiğini anlatırken Castor'un alınacağından korkmaz. Her şeyi açık açık, olabildiğince sevecenlik ve şefkat dolu bir dille anlatır; hayat arkadaşının ruh durumunu, üzülebileceğini düşünmez. Anlattıklarını, yerine göre hoş, ilginç ya da çekici bulmasını bekler. Saydamlık tek yönlü işler. Bu, Castor ilkeyi kabullenmediği için değil de onun, görünüşe göre, o çeşitten öyküsü pek olmamasındandır. İlişkide eşitlik yoktur. Olga macerasından acı çekmiş ve başına gelene katlanmak için o üçlü senaryoyu sahneye koymuştu. Başka şeyleri de sineye çekecektir, ta ki doğruluk oyunu gerçekten iki yönlü oluncaya kadar.

1937 baharında, Sartre çok ilginç biriyle tanışır. Bu, Olga'nın küçük kız kardeşi "Toute petite"* ya da kısaca T.P. dedikleri Wanda'dır. Normandiya bölgesinden gelmiştir, tiyatrocu olmak ister ve ablasından daha kararlıdır. Sartre kızın çekiciliğine kapılır. Kuşkusuz, büyük ölçüde, Olga'ya olan tutkusunu ona aktarıyordur. Fakat aynı zamanda kızın tazeliğine de vurulmuştur. O ağır hava dağılır; daha rahat soluk almaktadır. Cinsel çılgınlıkla bu yeni coşku arasında tam bir doyum yaşar. Olanaksız aşk silinmeye başlar. Bir sabah, Olga ile Dôme'da randevusu vardır: "Ona bir yakınlık duyuyordum. Fakat bu, önemli bir karşı-sınama, zararsız, hissetmesi hoş bir yakınlıktı. Onun bendeki etkisi sadece hareketlerimi ve sesimi yumuşatmak oldu."[33] Kesinlikle klasik bir dostluğa doğru yol almaktadırlar.

---

* Mini minnacık. –çn

33) *Lettres au Castor, cilt I, a.g.y.*, s. 123.

Nisan sonu. Castor güneyde nekahet dönemini geçirmektedir. Coşkulu bir mektuptan Sartre'ın başarısını öğrenir. *Melancholia* Gallimard yayınevince kabul edilmiştir. Romanı Kafka'nın romanlarına benzeten Jean Paulhan iki öykü daha okumuştur. Birini *NRF* için alıkoymak, ötekini *Mesures* dergisine vermek ister. Yazar sevincinden yerinde duramamaktadır. Artık bir yazardır. Fransa'nın en saygın topluluğu içine girmiştir. Valéry, Gide ve Malraux ile aynı kulüptendir. Sonunda yerini bulmuştur.

Birkaç hafta sonra, yönetim ona bir iyilik yapar. Denetim kurulu Sartre'ı "Paris'te bir kürsüye uygun adaylar"[34] arasına koymuştur. Laon'da çalışma arkadaşlarıyla yaşam iyi geçmemişti. Okulun etkinliklerine katılmamış, bundan ötürü de eleştirilmişti. Öteki öğretmenlerin ihanetine uğradığı olmuştu; hattâ iş saygıdeğer felsefe öğretmeninin sevgili meslektaşlarından birine yumruk atmasına varmıştı da "on beş dakika gırtlak gırtlağa gelmişlerdi."[35] Söylemeye bile gerek yok ki, oradan ayrılma düşüncesi Sartre'ı çok mutlu eder. Kesin olarak taşradan kurtulacaktır.

Tasalı ruh durumu geçer. "İçime birdenbire görülmemiş derinlikte bir gençlik dolmuştu, mutluydum ve yaşamımı güzel buluyordum."[36]

Melancholia'nın yayına hazırlanması işi Brice Parain'e verilmiştir. Yüksek Öğretmen Okulu mezunu ve felsefeci olan Parain, romanındaki popülist yaklaşım yüzünden Sartre'ı eleştirir. Sahneler çok uzun, gelişmeler gönül almaya yönelik, bağlantılar fazlasıyla göze çarpıcıdır. Yazarın bütünün yüzde onu kadarını çıkarmasını ya da üzerinde oynamasını ister. Sartre sesini çıkarmaz ve çalışmaya koyulur. Kaleminden çıkmış her sözcüğün korunması gerektiği görüşünde değildir. Gururu hiçbir zaman kibire dönüşmez. Eleştirileri kabul eder ve kendisinden istenileni gocunmadan yerine getirir.

Özsaygısını zorlayan bir nokta vardır. Gallimard, avukatı Maurice Garçon'a danışmış, bazı parçalar ya da bazı sözcüklerin müstehcenlikten ötürü kovuşturmaya uğrayabileceğini ileri sürmektedir. Haziran ayı içinde Sartre yeterince boyun eğdiği kararına varır: "Artık metinde tek bir rahatsız edici söz kalmadı, umarım herkes hoşnut olacaktır. Her halde ben daha fazlasını yapamam."[37]

Son bir pazarlık başlık üzerine yürütülür. *Melancholia* Gallimard'ın hoşuna gitmemiştir. Sartre *Les Aventures extraordinaires d'Antoine Roquentin* diye bir baş-

---

34) *A.g.y.*, s. 144.
35) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 410.
36) *Carnets de la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 276.
37) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s. 1693.

lık ortaya atar. O da fazla uzundur. Gallimard *Bulantı*'yı önerir. Castor'un ikircikli kalmasına karşın bu başlık kabul edilir. Sözleşme haziran sonunda imzalanır, yayın tarihi olarak 1938 başı saptanmıştır. Sartre, Gallimard şirketine bu kitaptan sonra yazacağı on kurgusal yapıt üzerinde öncelik tanımayı kabul etmiştir. Ta başlangıçtan beri düzenli olarak okuduğu *La Nouvelle Revue française*'in temmuz sayısında *Duvar* adlı öyküsünü yayımlanmış görünce sevinir. Birkaç gün sonra Paulhan'a coşkuyla kaleme alınmış bir pusula gelir: "Kim bu yeni Jean-Paul? (...) Sanırım ondan çok şey bekleyebiliriz. Öyküsüne gelince, bence bir başyapıt."[38] İmza: André Gide. Gide ve Sartre Paris'in yazın çevrelerinin dostu kitapçı Bayan Adrienne Monnier'nin düzenlediği bir akşam yemeğinde tanışırlar.

İçi rahat eden Sartre deliliğine dönebilecek durumdadır. *La Chambre*'da [Oda] kısa süre önceki deneyimlerini yeniden ele alır, inceler, bir delinin dünyasına, ne yaptığına, ne hissettiğine, yakınlarının tepkilerine kulak verir. Tanı yoktur, sağaltım yoktur. Doktorculuk oynamaz. Çözümleme, açıklama getirmez. Filozofluk yapmaz. Muhtemelen Sartre'ın en mütevazı metnidir bu. Amacı, sadece, görmek, duyumsamaktır. İçine çekmek, dokunmak, işitmek. Görünmeyen varlıklar ve nesnelerle dolu bir dünya kurulur. Sevmek, kuşkulanmak, korkmak. Bu dünya en basit duygusal tellerden bile ses getirtebilir ve bunu en dolaysız yoldan yapar. Kendisine dönen bilinç yoktur artık. Katıksız durumuyla mutluluk ya da acı vardır. Deliliğin evrenine girince Sartre dibe oturmuştu. André Breton'un pek sevdiği "gecenin parçalanmaz çekirdeği"nin varlığını kendi içinde görmüş ve kabul etmişti. Bu, kendisinin felsefi kanılarıyla bağdaşmayan fakat kendisini kara bir güneş gibi çeken bir şeydi.

1934'te Castor'la birlikte, "inşa edilmiş olan"ın yaşamlarını ele geçirmesine izin verdikleri için yakınıyordu. Bu, artık sona ermiştir. Şimdi bilir ki, yitip gidebilir, saçmalığa da tutkuya da açıktır, kıskançlıktan boğulabilir ya da mutluluktan ağlayabilir. *Egonun Aşkınlığı*'na dair makaleyi yazdığı için pişmandır çünkü orada kişinin herhangi bir derinliği olmasını yadsımıştır: "Ben'i, pekâlâ, istenmeyen bir konuğu kovar gibi bilinçten defederim."[39] Şimdi bilir ki, bilincine yerleşilmiştir. Kendi başına gelen, bir başkasınınkine gelmemektedir. Duyumsadığı şey, bir üçüncü kişi tarafından duyumsanmaz. Katıksız bir zihindi, şimdi bedenselleşmiştir.

---

38) Alıntılayan: Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 230.
39) Carnets de *la drôle de guerre*, *a.g.y.*, s. 576.

10

KİTAPLAR VE KADINLAR

1937 Temmuz'unda Sartre ile Castor Pire'ye gitmek üzere Marsilya'dan gemiye binerler; Bost onları Pire'de beklemektedir. O dönemde Yunanistan bir Doğu ülkesidir. Kahvenin yanında bir kaşık tatlı sunulur, nargile içilir, yoksul çocuklar turistleri taş atarak karşılarlar. Egzotizm. Akropolis'te, Pnyks Tepesi'nde saatler geçirir, adaları dolaşır, kıyı teknelerinin güvertesinde uyurlar. Delos, Delphoi ve Olympia'ya hayran kalırlar; antikçağdan söz ederler. Manastırlarla, Bizans sanatıyla tanışırlar. Mistra'da aralarında, yaşamlarının "iki üç unutulmaz tartışmalarından biri"[1] geçer. Castor, Taygetos Dağı'na çıkmak ister. Bu, güneşin alnında on dört saat sürecek bir yürüyüştür. Sartre hayır der. Keza, Selanik'te geçirdikleri bir haftadan sonra Meteora'dan dolanmayı da kabul etmez. Castor öfkesinden ağlar. Her şeyi görmek isteyen, bir de üstelik yürüme delisi olan biriyle geziye çıkmak kolay değildir. Sartre razı olur ve sesini çıkarmaz.

Aslında turizm Sartre'ın hoşuna gitmez değildir. Aylar boyu kentlerden adalara, anıtlardan sitlere koşmak soğurma yeteneğini tüketmez. Onda nesneleri görme ve onlara dahil olma yolunda, dünyayı arşınlama ve ölçme yolunda dindirilmeyen bir istek vardır. "Sevgili küçük dünya"sı Wanda Kosackiewicz'e yazdığı ırmak-mektuplar yolculuğun serüvenlerini kâh sevecen kâh alaycı bir havayla anlatır. Güçlü bir gözlemcidir. Hiç abartmaz. Gördüğü şeyin betimlemesini, yaşadığı şeyin anlatımını hiçbir biçimde kendine yontarak yorumlamaz. Sistemli ve ayrıntılı metni nesneye tıpatıp uyar. Anlatıcı, işlevini doğru bir biçimde yerine getirir, yani ne aydın ne turisttir; ya da her ikisi birdendir; karşısına çıkanı alır, eğlenir, onu "pek hoş", kendisini de bazen "pek şairane" bulur, sonra uzaklaşır. Ara sıra daha büyük bir heves baş gösterdiği olur. Napoli'yi yakalamak istediği gibi Atina'yı da yakalamaya çalışmaktadır. "'Kentlerden izle-

1) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 355.

nimler"[2] tarzı bir öykü bir derlemesi" yapmayı düşünür.

Eylül ortasında Paris'e dönerler. Sartre atandığı yeni yeri –yaz içinde atanma onaylanmıştır– sekiz yıllık bir sürgünün sonu olarak algılar. "Dôme ya da Coupole'de çalışabilecek, Paris'te dolaşabilecek, Paris'in biraz bana ait olduğunu düşünebileceğim. (...) Kendimi kesinlikle köklerinden sökülmüş halde hissediyordum (ve bunu ahlaki bir erdem yapmıştım) çünkü hiçbir yerde evimde değildim: Oturduğum o taşra kentlerinde evimde olmayı istemiyordum, Paris'te de evimde olamazdım."[3]

Sartre ile Castor sonunda aynı çatıyı paylaşırlar. Maine caddesiyle Montparnasse mezarlığı arasında bulunan, Cels sokağı 24 numaradaki Mistral Oteli'ne taşınırlar. Evli bir çiftin yerleşmesini andırır herhangi bir şeyden kaçınılmıştır. Sartre üçüncü kata yerleşir, Castor ikinci katı yeğler. Birlikte yaşarlar ama, birbirlerini gözetim altında tutmazlar. Ayda adam başına üç yüz elli franga "geniş, temiz, sedir-yataklı, tabanında halı, duvarlarında kitap rafları olan iyi düzenlenmiş"[4] odaları vardır. Daha ne istesinler? Ne biri ne öteki bir ev tutmayı düşünür. Seçtikleri bu yolla her türlü ev işi derdinden kurtulmuş olurlar. Geçim sorunları düzene girdiğine göre, yaşamlarını meydana getiren şey üzerinde yoğunlaşabilirler.

Beauvoir Molière Lisesi'ndeki sınıfına döner, Sartre Neuilly'deki Pasteur Lisesi'nin yolunu tutar. İki okul da güzel mahallelerdedir. Öğrencilerin çoğu kalburüstü ailelerin çocuklarıdır. İyi olsunlar, kötü olsunlar, aptal ya da kurnaz olsunlar, bu genç insanlar Kant'ın ve Descartes'ın saygı görmesi gerektiğini bilirler. Dinlemeye hazırdırlar. Sartre derslerini her zamanki gibi verir; dobra dobra ve dinlemeyenlere aldırış etmeksizin. Statüsünde değişen bir şey vardır. O, artık yazan bir öğretmen değil, ders veren bir yazardır. İşine eskisi kadar önem vermez gibidir. Yine de, her zamanki gibi, öğrencilerine arkadaşça, uydumculuk karşıtı bir tavırla yaklaşır. Bazılarının gözünde insanın gözlerini kamaştıran bir üstat, bazılarına göreyse kabul edilmezin sınırlarında dolaşan bir başına buyruktur.

Bunalım yıllarının dağıttığı parçalar yeniden bir araya gelmiştir. Sartre kendini toparlar, silkinir, dünyadaki varlığının somut derinliği içinde kendisine kulak verir. Kurgu ve kopukluk dönemi bitmiştir. Filozof gücünü yeniden toplar. Çökme tehlikesini atlatmış biri, yaşamda kalmış bu kişiyi, özneyi oluşturan mümkün olanla geçmişin karışımından söz etmezse başka neden söz eder? O da, eski ta-

2) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s. LII.
3) *Les Temps modernes*, no. 531-533, *Témoins de Sartre*, *a.g.y.*, s. 1392-1393.
4) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 160.

sarısını tekrar ele alır: Fenomenolojik bir psikoloji oluşturmaya koyulur yeniden. "Ben önce kendi insan gerçekliğini az çok üstü kapalı biçimde anlayan bir varlığım, bu demektir ki, kendimi bu şekilde anlayarak insan olurum."[5] Kitap *La Psyché* adını alacaktır.

Sartre kışı bu kitaba ayırır. Dört yüz sayfa kaleme alır, sonra bırakır. Daha sonra, bu Husserl'di, diyecektir. "Husserl ile arama gittikçe derinleşen bir boşluk giriyordu; onun felsefesi aslında idealizme doğru gelişiyordu. Bunu kabul edemiyordum."[6] *Psyché*'si bu dalgalanmadan etkilenir. Sartre artık düşüncesini Husserlci çerçeve içinde tutamaz. Raymond Aron'un kısa süre önce yayımladığı *Introduction à la philosophie de l'histoire*'ı okur [*Tarih Felsefesine Giriş*]. Dostunun hakkı vardır. Artık tarih olmaksızın felsefe yapılamaz. Tarih şimdiden sonra ufku tıkamaktadır. Savaş artık bir kavram değil, bir risktir. "Tarihi ve kendi yazgımı anlamam için elime araçlar verilmesini istiyordum." Kısaca, "Heidegger'i anlayacak kıvama gelmiştim."[7] Berlin'de okuyamadığı bir kitap olan *Sein und Zeit*'ı ve *Was ist Metaphysik*'i de okur. Bu yapıtların dokunaklı gücünden çok etkilenir. Ölüm, Yazgı, Hiçlik. Heidegger'in fenomenolojisi döneminin trajedisini üstlenmektedir.

La Psyché'den sadece *Esquisse d'une théorie des émotions* başlığını koyduğu kısa bir bölüm alıkoyar. William James ile Pierre Janet'nin klasik kuramlarına karşı, sadece düşüncesizce yapılmış davranışta bilinçdışını gören psikanalize karşı, kendisinin "insansal gerçeklik" dediği Heideggerci "Dasein" ile donanmış olarak, duyguları belirleyip tanımlamaya çalışır. Üç yıldan beri ağzının payını almıştır. Bu Descartesçı yandaşının duygulara kendinde bir değer atfederek onları şeyleştirmesi söz konusu değildir. Bir duygu, "dünyanın bir dönüştürülmesidir. Çizilmiş yollar fazla çetin hale geldiğinde ya da yol göremediğimizde, böylesine geciktirmeye gelmez, böylesine çetin bir dünyada kalamayız. Tüm yollar kesilmiştir, yine de hareket etmek gerekir. Bu durumda, dünyayı değiştirmeye, yani onu, sanki şeylerle şeylerin gizilgüçlülükleri arasındaki ilişkiler determinist süreçlerle değil de sihirle düzenleniyormuş gibi, yaşamaya çalışırız."[8] Bilinç, duygunun sihirli dünyasına atıldığında değerinden yitirir. Kendi üzerine dönüşlü gücünü kaybeder, bulanıklaşır, düşte ya da hipnoz altındaymış gibi uykuya dalar.

---

5) *Esquisse d'une théorie des émotions*, Paris, Hermann, yeni basım 1995, s. 14
6) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 405.
7) *A.g.y.*, s. 408 *ve* 406.
8) *Esquisse d'une théorie des émotions, a.g.y.*, s. 43.

Sartre bir adım bile gerilemez. Son zamanlarda yaşadığı deneyim, duygu bilincin normal bir kipi olarak göründüğü için, ayraç içine alınmaz ama bilinç durumları hiyerarşisine kaydedilir: Aklını yitirdiğinde ya da yetileri zayıfladığında öznenin sığındığı hayli ilkel alanlara, en aşağılara. En üst basamaktaysa felsefe yer alır. Duygunun karşı-savı, kendini keşfetmenin kıyaslanamaz aracı olan felsefe öznenin kendini toparladığı ve kendi sorumluluğunu üstlendiği yerdir. Sanat yapıtı yoluyla kurtuluşa ulaşma söylencesi yok olup gitmiştir, felsefi araştırmayla kurtuluşa ulaşma söylencesi ise yerli yerinde durur.

Yazdığını yayımlamak gelir sağlamaktadır. Öyle büyük paralar değil ama maaşa katkı olan, çok işe yarayan ek paralar. Sartre, öğretmen aylığına karşın, hâlâ hep beş parasızdır. Sırtındaki yük de ağırlaşmaktadır. Kabile üyelerinin çoğu kendi ayaklarının üzerinde duramamaktadır. Sartre ile Castor her ay Poupette'in kirasını öderler. Bost'un birçok ay sonu sıkıntılı geçer. Olga da, Wanda gibi, oyuncu olmaya karar vermiştir. Dullin'in tiyatrosunda ufak bir deneme rolü üstlenmiştir, ders almaktadır. İki kardeşin durumlarını sürdürebilmeleri için sağlam bir desteğe gereksinimleri vardır. Kraliyet çifti gocunmadan gelirlerini sunar ama, olanakları her zaman eliaçıklıkları oranında değildir.

Bazen durum pek zorlaşır. Tatil dönüşlerinde Sartre'ın günlerce, kredi alabileceği birini aradığı olur. Bir kez de, tek bir kez, trene binmek üzeredir ve yanında yolda okuyabileceği hiçbir şey yoktur, kitapçının önündeki sergiden polisiye romanlar çalar. Bu, garip, ilginç bir duygulanımdır ve okumanın tadını değiştirir.

Tam yokluğa düştüklerinde, geriye babalar ve anneler kalır. Sartre Castor'a, "Anne babanızdan 200 kâğıt ödünç almaya bakın" diye yazar, "çünkü gerçekten *meteliğimiz kalmadı*."[9] Otel parasını ödeyemeyecek duruma geldiğinde Mancy'lerin evine yerleşir, Anne-Marie de pek mutlu olur. "Günde 10 franga çok iyi yaşıyorum; tütün, kibrit: 5 frank; 2 metro: 40 sou,* gerisi kahvede içtiklerime gidiyor (bir bira, bir kahve). Annem her sabah 10 frangımı veriyor."[10] Annesi ara sıra berber parası olarak yirmi frank daha ekler. Oğlu bir gün bu berber parasını kahvede harcar. Elbette bu, kitap çalmaktan daha ağır bir suçtur. Bayan Mancy kızar. Sartre yeniden Poulou olur: Kendini suçlu hissetmektedir.

Annesi ve üvey babasıyla olan ilişkiler sıkı olduğu kadar zordur da. Sartre bir-

---

9) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 176.

* *Sou*: Eski bir para birimi. 40 *sou* 2 frank ederdi. –*çn*

10) *A.g.y.*, s. 167.

takım yol yordamda hiç kusur etmez. Yüksek Öğretmen Okulu yıllarında olduğu gibi pazar günü yemeğine katılır. Dostları, hattâ kendisinden epeyce küçük olanlar bile, aileleriyle olan ilişkilerini en aza indirmiştir. Sartre'ın bu bağlılığını sorguladıkları ya da alayla baktıkları olur. Ancak, durumu hiçbir şey değiştirmez. Haftada bir yaşadığı o sıkıntılı saatler kutsaldır. Mancy'lerle yılda bir kez de, şiddetli baş ağrısıyla biten –baş ağrısına karaciğer krizinin eklendiği de olur– bir haftalık bir tatil geçirir. "Onların yanında kesintisiz iki saatten fazla kaldım mı, kendi kendimi sinirlendiriyorum, her hareketimi algılıyor, bundan da sonsuz bir tiksinti duyuyorum. Burada üvey babamın beceriklice yerleştirdiği yavaş ve kabul edilebilir bir ölüm havası var; o hava önüne kim çıksa hakkından gelebilir. Sonra, onlar, kafalarındaki bana dair algıyla sarmalıyorlar beni ve benim de o algıya uygun davranmam ve biraz oynamam gerek, yoksa çatışma çıkar."[11] Kendini uydurduğu o imge çökerticidir: Sartre: Gençlik uçup gidinceye kadar yazınla ve düşüncelerle oynayan, geleceği parlak bir öğretmen. Ölümcül bir şey.

Bayan Mancy düş kurar. Oğlu artık Neuilly'de ders verdiğine göre, öğle yemeğini her gün evde yiyebilir. Passy'de oturmaktadırlar. İki adımlık yoldur bu. Poulou direnir. "Çok aksi biri olan üvey babam sürekli olarak beni azarlıyor ve beni büsbütün dışlamakla tehdit ediyor": Onu pek görmemek daha iyidir. Yine de, uysal bir çocuk olarak, pazarlardan başka perşembeleri de öğle yemeğini ailesiyle yemeye başlar. Ayrıca, haftada bir kez "öğleden sonra birkaç saati" ödül verir gibi annesiyle geçirir, "Bu da pekâlâ anlaşılabilir bir şey, çünkü şu sıralar çok iyi davranmakta."[12]

Sartre yüklendiği rollerin her birine kendini tümüyle verir. Annesiyle, Mancy'yle birlikteyken, sevgiyle dolup taşan çocuk Poulou ve, bu dünyada en azından bir şeyin, ailenin –hesap sormadan barınak ve para sağlayan rezil, iğrenç ailenin– değişmez ve güvenilir olduğunu bilen yitik yeniyetme Jean Paul'ün kalıtçısıdır.

Yazara gelince, o tümüyle yazar rolünü üstlenmiştir. Artık Parisli olmaya alıştığına göre, nerelerde görünmenin uygun düşeceğini bilmektedir. Utanıp sıkılan bir Bost'u yanına alıp o sıralarda yıldızı gittikçe parlamakta olan Les Deux-Magots kahvesinde bir gün geçirir. Kendisinin de o seçkin çevreden olduğunu belli etmek için yanına bir tomar düzeltilecek baskı provası almayı unutmamıştır, ama kahveden düş kırıklığıyla ayrılır. "Öyle pek baş rollerde kimseye rastlamadık."[13]

11) *A.g.y.*, s. 158.
12) *A.g.y.*, s. 174.
13) *A.g.y.*, s. 169.

Toplumsal dünya görüşünde eşitlikçi hiçbir şey yoktur. Onun gözünde aynı zamanda bir doruk da olan bir merkez ve aynı zamanda bir uçurum da olan bir dış halka vardır. Merkez, elbette, Paris'tir. Seine Irmağı'nın sol yakası, yaratıcıları, sanatçıları, yazarlarıyla o kıyının seçkinleri. Oranın bir parçası olduğu için mutludur. Sébastien-Bottin sokağına* daha ilk gidişinde, yaşam alanını belirler. "Parlak bir biçimde girdim. Asmakatta yedi tane sümsük bekliyordu. (...) Bir köşeye oturdum."[14] Bu sözleri bir yerde alıntılayan Castor pek tatsız bir şey olan "sümsük" yerine "adam" sözcüğünü kullanmıştır. Sartre'a göre, sanatçılar cennetine heves eden ama sanatçı olmayanlara bir göz atmaya bile değmez.

Hiçlik çok geniştir: Bazı kişilerin yaratıcı olmama mutsuzluğuna bir de Parisli olmama mutsuzluğu eklenir. Dış halkanın adı taşradır. Sartre'ın orada oturanlar hakkındaki değerlendirmesini biliyoruz. Öylelerini bir bakışta fark eder: La Coupole'de otururlar ama yanlış saatte ve yanlış yerlerde. Köylü herifler!

Bir de farklı varlıklardan oluşan uzak bir insanlık vardır. Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*'da [*Olgunluk Çağı*] kendisinin ve Sartre'ın hiçbir zaman halkların psikolojisine boyun eğmediklerini, "Fransız şöyle der", "Alman böyle yapar", "Arap şöyledir" gibi tümcelerden hep nefret ettiklerini yazar. Bununla birlikte, Sartre ne zaman bir Yahudiye rastlasa adamın Yahudiliğini belirtir. "Sana o yapışkan Yahudiden söz ettiler mi?" Halbuki bir Protestan hakkında böyle bir şey söylemeyi hiç düşünmez. Napoli insanlarını anlatırken, "okşayan ve kurnaz bakışlarıyla güzel ve tembel Doğulu çehreleri"nden[15] söz etmekte duraksamaz. Tembel ve kurnaz Doğulu. Bundan daha katıksız bir klişe bulunamazdı. Kuşkusuz bu bir zaaf; bu tür yargılar Sartre'ın başvuru dizgesinde yer almaz, ama karma bir tutumu ifade eder. Başka kültürlerden olanların gerçek yaşamı yoktur. Onlar hakkında söylenebilecek şeyin bir önemi olmaz. Onların Sartre'ın düşüncesi içinde yeri yoktur. Sparta'da bir kahvede Wanda ile birlikte otururken kıza düşüncelerini açar: "Bu insanlar Sparta'ya ait. Sabahları Sparta'nın işyerlerine gidiyorlar. Yemekten sonra öğle uykusuna yatıyorlar. Akşamları buraya geliyorlar; tüm yaşamlarını böyle geçirecekler. Ben de Spartalı genç kızların en zengin, en mutlu olanlarına göre bile sizin ne kadar talihli olduğunuzu düşünüyordum. Çünkü, ne de olsa, Sparta'da doğup orada yaşayan, orada ölen insanlar var."[16] İnsan nasıl Spartalı olabilir?

---

* Gallimard yayınlarının bulunduğu sokak. –*çn*

14) *A.g.y.*, s. 113-114.

15) *A.g.y.*, s. 69.

16) *Les Temps modernes*, no. 531-533, *Témoins de Sartre*, s. 1407.

Dünyanın merkezinde yaşamanın bilincinde ve bundan hoşnut olan Sartre kendini ortalarda çok gösterir, önemli sergi açılışlarına katılır, gündelik olayları yakından izler, ilişkiler kurar. 1937 sonbaharında, Beauvoir ile birlikte, Gaveau konser salonunda, Beethoven'in dörtlülerinin tümünü dinlerler. Hâlâ sinemayı çok seven Sartre sık sık Chaillot sinema kulübüne gider; Fransız sinemasının yoksulluğundan ötürü yakınır, Amerikan filmlerinin tümünü görür, çizgi filmle tanışır. Donald Duck'ı taklit eder, beğenilir. Noel yortusunda karlar altında bir tatil geçirirler. Gittikleri Megève kayak istasyonu çok moda olmaya başlamıştır. Yanlarında Bost, Poupette, Gégé ve birkaç kişi daha olan Sartre ile Castor kayak dersi almaya karar verirler ve Arbois Dağı'nın yamaçlarından aşağı dikkatle kayarlar.

Parlak biri karşısında Sartre'ın gözleri hiçbir zaman kamaşmaz. Faulkner'ın *Sartoris*'ini ciddi biçimde eleştirir. Bu Amerikalı romancının yarattığı dramatik etkiyi çok beğenir, onun dünyasına girmesinde yardımcı olmuş yöntemler dizisini bu yapıtında kullanmadığı için yakasını bırakmaz. "Biçem, günlük hareketleri hantallaştırıp ağırlaştırıyor ve onları bir destanın görkemi içinde boğarak kurşun oyuncaklar gibi dibe gönderiyor."[17] Sartre soğukkanlı bir biçimde çalışır. Öyle çalışıyor diye, kendini başkasının yerine koymadığı söylenemez. Faulkner'ın lirizmi bulaşıcıdır, ama bir giz saklar; bu, "bilincin ta merkezindeki bir karanlığın" düşüdür. Sartre'a göre bu, dürüst bir yöntem değildir. Fakat Faulkner'ı kardeşi gibi görür: "İyi kurulmuş bilinçlerimizden, geveze mühendis bilinçlerimizden nefret ediyor."[18] Makale *NRF* tarafından alınır ve 1938 yılı Şubat sayısında yayımlanır.

Felsefe ateşi yeniden yükselmiştir ama bir sonuç vermez. Daha 1938 yılının başında, yazın Sartre'a kendini dayatmaya başlar. Öykülerinin yayımlanması sürmektedir. *Mesures* dergisinin ocak sayısında *Oda*, *NRF*'in ağustos ve eylül sayılarında *Özel Yaşam* yayımlanır. *Bulantı* büyük okur kütlesince tanınmaya başlamış ve tutulmuştur. İlk yıl yedi bin satar. Bir ilk roman için bu, çok büyük bir rakamdır. Hele eleştiriler pek sıradışıdır. Edmond Jaloux'dan Maurice Blanchot'ya, André Billy'den André Thérive'e, Jean Daniélou'dan komünist Claude Morgan'a herkes, yapıtı ve yazarını son on yılın en büyük keşifleri arasında kabul eder. Landerneau'nun yazın çevresinde artık kimse Sartre'ı tanımazdan

17) *Situations, I*, Paris, Gallimard, *a.g.y.*, 1947, s. 9.
18) *A.g.y.*, s. 13.

gelmeyecektir. Cezayir'de Albert Camus adında tanınmamış bir genç, bir makalesini ona ayırır.

Sartre, öykülerini derleme halinde yayımlamasını Gallimard'a önerir. Eldekiler epeyce bir hacim tutar, biraz beslemek yetecektir. Anlaşmaya varılır. Paskalya yortusunda, uzun öykü ya da kısa roman denebilecek, biçem ve genel hava bakımından daha öncekilerden çok farklı olan *Bir Şefin Çocukluğu*'nu tezgaha koyar. Kahramanı Lucien Fleurier'nin gençliği kendi gençliği değildir ama Poulou'nun gençliğine son derecede benzemektedir. Şu farkla ki, o kibar mahalle çocuğunun babası vardır. Poulou'nun göremediği "ilk sahne"yi küçük Fleurier yaşamıştır. Bundan ötürü de o, Sartre'dan farklı olarak, toplumsal değerlerle ahlak ilkelerini özümseyebilir ve, çevresinin belirlemelerine uygun olarak, tam bir hödük olabilir. Onun düşsel yaşamöyküsü bir özyaşamöyküsü-karşıtı olarak, yani Sartre'ın olabileceği şeyin öyküsü olarak ele alınabilir.

Lucien Fleurier buyurmak için doğmuştur: Aile reisi, baskıcı patron ve, neden olmasın, küçük faşist kışkırtıcıdır. Onun anti-savı ise, nazik, son derecede eşitlikçi, her türlü iktidarı reddeden, her türlü hiyerarşiden nefret eden Sartre'dır. Öğrencileriyle birlikte biraları yuvarlayan öğretmen Sartre gibi bir şey. Fakat Sartre kendini herhangi biri olarak düşünmez, öyle her önüne gelenle düşüp kalkmaz. Bu bakımdan Fleurier'nin kendisine benzediğini kabul etmek zorundadır. Başka bir anlatımla, pek iyi bilir ki, anlattığı hödüğün bazı niteliklerini kendi içinden bulup çıkarmıştır. Kurguladığı kişide kendini açıkça bulamayacaktır. Benzerliği perdelemek, benzemezliği vurgulamak için onu bir burjuva ve bir sağcı, yani kendisi daha yeniyetmeliğinden beri neye karşı aşılandıysa o şeyler yapar. Böylece ikisini karıştırmamız tehlikesi ortadan kalkmıştır. Sağda hödükler ve Fleurier; solda sanatçılar ve Sartre. Fakat bu, bir yanıltmacadır.

Sartre başkalarına sinirlendi mi, hep şu ya da bu biçimde kendine kızıyor demektir. Kendisinde bir itin niteliklerini bulduğunu söylemek, kendisinin bir hödük *olduğu* anlamına gelmez. Bu noktada karşımıza eski bir izlek çıkıyor. Sartre, Fleurier'yi babalı yaratmıştır. Böylece, içinde taşımakta olduğu düşsel babanın ona davranacağı gibi kendine davranma fırsatı bulur. Fleurier'de kendinden nefret eder ve kendini mahkum eder: Nasıl her babanın oğluna karşı bir hödük olduğu peşinen kabul edilirse, o da kendi kendisi için bir hödük olur. Kendine kötü davranır, olduğu şey olma hakkını kendinde görmez, kendine hiçbir bilinmezlik payı tanımaz, kısaca, özlemlerinde yaşattığı o hayran olunacak varlıktan,

açıkçası *Bir Şefin Çocukluğu* öyküsünün içi boş olarak çizdiği kişiden başkasına yer vermez; Bildiğimiz Sartre'ın kafasını kurcalayıp duran tüm rezilliklerden arınmış, ideal bir Sartre. Ona arzu edilebilir gibi gelen ve diğerlerinin rahatlıkla sevip hayran kalabilecekleri her şeyden oluşan, ustalıkla işlenmiş devasa bir üstben.

Öykü, övgülerin, kutlamaların yağdığı bir sırada doğmuştur. Bu, muhtemelen bir rastlantı değildir. Sartre, bir gün, ummadığı bir yetkiyle, bir saygınlıkla donanmış bulur kendisini. Yüksek Öğretmen Okulu mensubu olma nitelikleri, parlak bir öğretmen oluşu başarının yanında, benzerlerince kabul görmenin yanında bir hiçtir. Henüz büyük üne kavuşmamıştır ama, ağzından çıkan sözcüklerin artık dinleyenler indinde özel bir değer taşıdığını sezmektedir. Besbelli, böyle bir şeyden hoşlanır ve bundan hoşlanması kendisini korkutur. Topluluk içinde yaşarken davranışları sert, saldırgan hattâ sinirliydi. Küçük bir şefin davranışlarıydı. Bunu bilir, unutmamıştır. Öyküsü belki o anıdan uzaklaşmanın, o anıyı etkisiz kılmanın, erdemleri konusunda kendi kendine güvence vermenin bir yoludur: İktidar hödüklerin işi, benim değil.

Bulantı'nın başarısı Simone de Beauvoir'u coşturur. "Ona, 'Belki de gerçekten tanınmış yazarlar olmak hoş olur' dedim. (...) Başka insanlar, başka şeyler tanırdık, (...) bir yenilenme olurdu." Nasıl olursa olsun, bir değişiklik iyi karşılanacaktır. "Şu dokuz yıl boyunca yaşadıklarımız artık kabak tadı vermeye başlamıştı."[19] Doğru, tanıştıkları dönemden beri onları tutan sevgi ağı tiftiklenmektedir. Guille ile teması hemen hemen kesmişlerdir: Arkadaşlığı onları sıkar. İspanya'da cumhuriyetçilerin bozgunuyla umutsuzluğa düşen Gerassi'ler Sartre ile Castor da aralarında olmak üzere tüm Fransızları ödleklikle suçlamaktadır. İki taraf da birbirinden kaçar. Marc Zuore onları eğlendirmeyi sürdürür ama, gönülsüzce eğlenirler. Bost ise Amiens'de askerliğini yapmaktadır. Olga da zamanının çoğunu hafta sonunda onu görmeye gidebilmek için para aramakla geçirir. Borç isteme dışında, Sartre'la karşılaşmaktan kaçınır.

Hélène de Beauvoir, Olga gibi, birlikte olduğu erkeğin yanına gidebilmek için günlerini sağdan soldan para toplamakla doldurur: Lionel de Roulet "böbrek tüberkülozu"ndan[20] mustariptir; Saint-Cloud kliniğinde aylarca yatmış, ciddi bir ameliyat geçirmiştir; kısa bir iyileşmeden sonra doktorlar kemik veremi tanısı

19) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge, a.g.y.*, s. 373.
20) *A.g.y.*, s. 358.

koymuş, onu Kuzey Denizi kıyısında kasvetli bir kasaba olan Berck'te bir sanatoryuma göndermişlerdir. Sürekli acı çekerse de, içinde bulunduğu çevreyi gözlemlemeye çalışır. Sartre, *Le Sursis*'yi yazarken onun betimlemelerini anımsayacaktır.

1938 baharında, Sartre ile Castor, sanki geçmiş yaşamlarına veda eder gibi, eskiden tanıdıkları birkaç yeri dolaşırlar. Sartre çalışırken Castor'un amaçsız dolaştığı Bask bölgesinden dönüşte La Rochelle'de kalırlar. Birkaç hafta sonra Lionel de Roulet'yi görmeye giderler. Dönüşte Le Havre ve Rouen'a uğrarlar. Bütün bunlar uzakta kalmış, neredeyse ölmüştür.

Aralarında bir şeyler değişmiştir. Simone'un maceraları vardır. Dostlukları, açılmalardan yakınlaşmalara doğru gider ve bazen aşk ilişkisine döner. Guille ile arasında şöyle böyle bir şeyler geçmiştir. Ayrıca, uzun zaman karanlık kalan, kabullenmesi zor bir şeyi, Anılarında hiçbir zaman sözünü etmediği bir noktayı artık açık bir biçimde kabul eder: Erkeklerden olduğu kadar kadınlardan da hoşlanmaktadır. Olga tutkusu sırasında iki cinsliliğinin ortaya çıktığı kesin değildir. Kendisine dokunulmasını genellikle kabul etmemesine karşın, Olga'ya fiziksel sevgi gösterisinde bulunduğunu yakınları fark etmişlerdi. Bu durum, ilişkilerinde cinsel bir niteliğin olduğu anlamına gelmez. 1938 baharında benzer bir olay meydana gelir. Küçük bir öğrenci, Polonya'dan göç etmiş bir Yahudi ailenin kızı Bianca Bienenfeld[21] öğretmenine hayrandır, onu kendine örnek seçer, kendini onunla öylesine özdeşleştirir ki, öğretmen ve filozof olmak ister. Beauvoir kızı davet eder, ona bağlanır, gittikçe daha sık görmeye başlar. Yaz başında birkaç gün Morvan'da yürüyüşe çıkarlar. Yarım yüzyıl sonra öğrenci yaşadıklarını şöyle anlatır: "Fiziksel ilişkilere, henüz çekingen bir biçimde olmak kaydıyla, o gezi sırasında başlamıştık. Beş gün süren yürüyüşten sonra (...) güzel, sevimli ve rahat bir otelde mola verdik. (...) Ertesi gün, bizi Paris'e götüren otobüste sevgiyle el ele tutuşmuştuk."[22]

Sartre'a gelince, o hâlâ meşguldür. Wanda ondan sürekli ilgi bekler. İlişkilerinde cinsellik yoktur. Hiç sevişmemişlerdir; katıksız bir dostluk onları birbirlerine bağlar. Fakat, kızın kendisini horlamasına karşın –ya da o nedenle– Sartre kıza gözünün bebeği gibi önem verir. Kızın ruhsal durumu durmadan değişir, kendi kendine âşıktır, kıskançtır ve dostu sırf onun olsun ister. Castor'u tehlikeli bir rakibe diye görür, ondan nefret eder, her fırsatta ona sözle saldırır. Patırtı

---

21) *Lettres au Castor*'daki Louise Védrine.
22) Bianca Lamblin, *Mémoires d'une jeune fille dérangée*, Paris, Editions Balland, 1993.

çıkmaması için Sartre yalan söyleme, saklanma ve uydurma programlar düzenlemeye epeyi güç harcar. Bu cambazlıklar hoşuna gitmiyor değildir.

Baştan çıkarma isteği ve ondan duyduğu haz, Sartre'da, tükenmek bilmez bir şeydir. Doygunluk fikri aklının ucundan geçmez. Zaten karışık olan durumu, aşk maceralarıyla daha karmaşık duruma getirir. Flörtler, önüne gelenle yatmalar, hoş kadıncıklar, içe dokunan küçük hanımlar... bir türlü durmak bilmez. "Olga macerasından beri, tutkuya benzer en ufak bir şey, hafif bir sinirlenme bile olsa, görür gibi oldum mu, içime iyice yerleşmiş bir çeşit korkuyla, boynunu kırıveriyorum. Yalnız Olga'ya karşı değil, tüm dünyaya karşı kaskatı oldum."[23] Avlağı, her zamanki gibi, okul çıkış kapıları, Atelier tiyatrosunun kulisleridir. Kosackiewicz kız kardeşler tiyatroya bulaştığından beri kadın oyunculara her türlü masumiyetten arınmış bir ilgi duyar.

Temmuzda Castor Mont-Blanc çevresinde Bost ile birlikte dolaşır. "Başıma yola çıkarken hiç düşünmediğim çok hoş bir şey geldi. Küçük Bost'la yattım."[24] Aralarındaki ilişki, uzun süre, koşulsuz bir dostluk ve az çok fiziksel bir sevginin karışımı olarak kalacaktır. Bu arada Sartre Lucile diye özgür davranışlı ve kırıtkan bir kızla eğlenmektedir. Tavlamak istediği Colette X[25] adında, kurban olabileceğini düşündüğü birinin de çevresinde dolanır. Colette agregasyon sınavına hazırlanmakta ve Jean Wahl ve Merleau-Ponty kadar ciddi kişilerin başını döndürmektedir. Yüksek Öğretmen Okulu'nda "kayman", yani felsefe müzakerecisi olmuş olan Merleau-Ponty kadına açıkça âşıktır. Sartre eğlenir. Kızı davet eder, baştan çıkarmak için her şeyi yapar, ne kadar yol aldığını ölçer: "İşler iyi gidiyor. Dün o ateşli kızı öptüm. Dilimi elektrik süpürgesi gücüyle içine çekti."[26] Kız, peşinden koşanlar arasından Sartre'ı seçer. Çok önem verir gibi göründüğü kızlığını sunar ona. Sartre kabul etmez. Fazla rizikolu bir iştir, arkasından olaylar çıkabilir. Onunla yatmayacaktır. Üç gece aynı yatağı paylaşırlar. İkinci gecenin sonunda, kendini tutabilmekle övünür: "Yatmak dışında *her şeyi* yaptım."[27] Üçüncü gecenin sonunda hiçbir şeyden emin değildir. Kızın içine biraz girmiştir, fazla değildir, kendisi de kesin bilmemektedir. Ertesi gün, çarşafta bir kan lekesi vardır. Kız yaz mevsimi için "şen ve hiç umut beslemeksizin" Paris'ten çıkıp gi-

---

23) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 180.
24) Simone de Beauvoir, *Lettres à Sartre*, Paris, Gallimard, 1990, s. 62.
25) Beauvoir'ın Anılarında Martine Bourdin olarak geçer.
26) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 184.
27) *A.g.y.*, s. 188.

der. Gitme zamanı da gelmişti zaten. "Ona yaşamımda hiçbir yer olmadığından ötürü içimde acı denebilecek bir üzüntü var."[28] Devamı yeni ders yılına.

Sartre'ın günleri böyle geçer. Genellikle klinik gözlemi andırır betimleme ve yorumlarını Castor'a açar. Castor'un da röntgenci bir yanı olmuştur hep. Bir köşede durup da insan denen o karıncaların gidip gelişlerini seyre bayılır. Sartre söz konusu olduğunda fazla açık saçık ayrıntıların onu güldürdüğünden pek emin olamayız. Fakat oyunbozanlık etmez. Colette X'in kızlığını bozmaktan kaçınmasını Sartre'a öğütleyen odur. Ana gibi kol kanat gerer: Eğlen, ama çok dikkatli ol, fazla ileri gidersen, yanabilirsin. Sartre'la ikisinin arasında o dönemde hiçbir cinsel ilişki kalmamış olduğunu, on yıl sonra, söyleyecektir. "Cinsellikten heyecan duymayan bir adamdır. Her bakımdan ateşli, canlı biridir ama, yatakta değil."[29] Seks yok, yani fiziksel sahip olma yok, aşk savaşı yok. Gerilimler, kıskançlık bitmiş değildir ama bunlar, o yaz başı Sartre'ı meşgul eden sevgi dozu düşük maceralar için geçerli olamaz. Bir çeşit denge bulmuşlardır: Aralarında eksiksiz bir duygusal ve zihinsel güven, üçüncü kişiler karşısında da tam bir cinsel bağımsızlık vardır. İkisinin de birlikte oldukları kişilere karşı çok dikkatli davranmayı kabul etmeleri koşuluyla bu formül işleyebilir. Edep kurallarını hiçe sayma ortaklıklarının koşulu olmuştur. Valmont ile Madame de Merteuil'den* pek uzakta değiliz.

Temmuz sonu. Sartre *Bir Şefin Çocukluğu*'nu bitirmiştir. Çok sevindirici iki haber alır. *Sartoris* için yazdığı eleştiri beğenilmiştir. Dos Passos'a ayırdığı bir başkası da ağustosta yayımlanacaktır. Bunlara ek olarak, *NRF*'le kasım ayından başlamak üzere ayda bir yazı için sözleşme yapar. Ayda önce 350, sonra 400, daha sonra da 500 frank alacak ve istediği konudan söz edecektir. Öte yandan, Gallimard *Bulantı*'nın bir zahmete değeceğine karar vermiştir, roman Goncourt ödülüne aday gösterilecektir. Bu başarılar Castor'da bir burukluk yaratır. Aynı Gallimard'a önerdiği öykü kitabı, *Quand prime le spirituel*, reddedilmiştir. Kendisi arkadan gelmektedir. Bazen Dôme kahvesinde Sartre'ın Wanda'yla, Lucile'le ya da başka biriyle olan randevusundan dönmesini –o da gelirse– bekler, yazılarının provalarını okuyup düzeltirken kendini çok yalnız hissetmektedir.

---

28) *A.g.y.*, s. 190.

29) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren. Un amour transatlantique, 1947-1964*, Paris, Gallimard, 1997, s. 218.

* Choderlos de Laclos'nun *Tehlikeli İlişkiler* (1782) romanının kahramanları. –çn

Tatil gelince biraz ferahlar. Sartre ile birlikte Fas'a giderler. Sıcak, kum, kurumuş dereler, sefalet, gizemli kapalıçarşılar. İnsanın kendini ilgisiz hissetmesi zordur. Politik hava kurşun gibi ağırdır. Südetler bunalımı, postal sesleri, pazarlıklar, Münih konferansı. 1938 Eylül'ünde artık hiç kimsenin, uluslararası konumdan geçmeden kendisinin dünyadaki varlığını düşünmesi mümkün değildir. Tarih bilinçlere burgu gibi girmektedir. Dos Passos konusundaki makalesi, Sartre'ın ilgi alanının genişlediğini ortaya koyar. "Ne robotuz ne de içimize şeytan girmiş; daha kötüsü: Biz özgürüz. Tümüyüle *dışarıda* ya da tümüyle *içerideyiz*. Dos Passos'un adamı melez bir varlık, içte-dışta. Onunla birlikteyiz, onun içindeyiz, onun bocalayan bireysel bilinciyle birlikte yaşıyoruz ama o, birden, çöküveriyor, güçsüzleşiyor ve ortak bilinç içinde eriyor."[30] Savaşı göze alıp Hitler'e direnmek mi, yoksa barışı korumak için geri adım atmak mı gerekmektedir? Herkes kendine bu soruları sorar, herkes kendince yanıtlar. Kendine bu soruları soran herkes başkaları gibi davranır: Özgürlük nerede başlar, kişinin ve topluluğun payları bilinçlerde nasıl kesişir? Sartre yaşamı boyunca bunun yanıtını arayacaktır.

Konunun tarihselliğinin bilincine varmasını sağlayan somut neden üzerinde görüşü açıktır: Münih konferansında varılan anlaşma utanç verici bir tabansızlıktır, fakat savaş korkusu öyledir ki insanın elinden yine de oh demekten başka bir şey gelmemektedir. Anlaşma imzalanmak üzereyken Sartre hoşnutluğunu dile getirir: "İnsanlar burada daha dingin, daha mutlu: Onlara öyle geliyor ki belki birkaç yıl başları dinç olacak. Bana gelince, ben de şu sırada daha fazlasını istemiyorum; sonrasına bakacağız."[31] Birkaç gün sonra bu konuyu Aron'la konuşur. Aron'un anılarında Sartre'ın tutumu açıktır: "Önce çılgına dönmüştü, çünkü o zamana kadar gazete okumazdı ve, gazete gediklisi olmadığından, gök kubbe üzerimize çöküyormuş, savaş ertesi gün çıkacakmış gibi geldi ona. Münih kararları karşıtı duygularımı kendisine anlattığımda (...) şöyle dedi: 'İnsanın başkalarının yaşamıyla oynamaya hakkı yoktur.' Tepkisi, bir politikacının değil, bir ahlakçının tepkisiydi. Belki Münih'i imzalayanların birer alçak olduğunu düşünmeye hazırdı ama, anlaşmayla içi rahat da etmişti."[32]

Iki aydır, Sartre zihninde yeni bir tasarıyı evirip çevirmektedir. "Tignes'deyken," diye anımsar Beauvoir, "Sartre'dan bir mektup aldım. (...) Bir roman dü-

30) *Situations, I, a.g.y.*, s. 24.
31) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 215.
32) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 209.

şünüyormuş. Şöyle yazıyordu: 'Romanımın konusunu, bölümleri arasındaki oranı ve başlığını bir anda buluverdim. Tam sizin istediğiniz gibi: Konu, özgürlük.' Baskı harfleriyle yazdığı ad *Lucifer*'di. Birinci cildin başlığı *La Révolte*, ikincininki *Le Serment* olacaktı. İç kapağa şöyle yazılacaktı: 'Felaket şu ki, özgürüz.'"[33] Münih'ten sonra, yapıtındaki olayın şimdiki zamanda geçmesine karar verir. Yapıt kendisinin onu tasarladığı anda başlayacak ve adeta olayların işleyişiyle birlikte gelişecektir. *NRF*'te sürekli yazmaya başlaması tam uygun zamana rastlar; o iş öyküleme sanatı üzerinde düşünmesine yardım edecektir. Yaşanmakta olan olaylar öyküye girecek ama, aynı zamanda, geçmiş de anılacaktır. İleride, *Lucifer*'in, diye anlatacaktır, "başkalarından farklı olan, bir bakıma başkalarından üstün olan fakat, aynı zamanda, lanetlenmiş, yalıtılmış olan birinden, 'yalnız adam'dan miras kalmış bir anlamı vardı":[34] Bu, otuzlu yılların, kendini meydana getirmek için tek başına çalışan, psişenin işleyişini anlamak için kendi bilincinin derinliklerini deşen Sartre'dır. Romanı özyaşamöyküsel olacaktır.

Sartre, geçmiş yaşamını dışarıdan, aşılmış bir bütün gibi görür. Castor aynı yolda yürümektedir. İlkbaharda karşılaştığı yazınsal başarısızlıktan sonra, yeniden çalışmaya oturur ve *Konuk Kız* olacak olan romanına başlar. Özyaşamöyküsel malzeme açık seçik fark edilmektedir: Olga ile kurulmuş "üçlü" anlatılmaktadır. Kurgusallık olaya aslında hiç sahip olmadığı bir tutarlılık, istençli bir görünüm verir. O durumun böyle yazın yoluyla kabullenilmesi bugün bile, Sartre-Beauvoir çifti söylencesine epeyce katkıda bulunur. Kitabın sonunda Françoise/Castor o rahatsız edici Xavière/Olga'yı öldürdüğüne göre, yazara iyi bir rahatlama sağlar. Castor'un Olga'yı gösterirken Wanda hakkında da birtakım art düşünceler beslemiş, ancak bunu dile getirmekten kaçınmış olması pekâlâ akla yakın bir şey; zaten onu da başka bir biçimde, Anılarında ondan söz etmemeye özen göstererek ortadan kaldırır.

Yazın ödülleri zamanı gelmiştir. *Bulantı* favoriler arasındadır ama hiç ödül almaz. Nizan'ın talihi daha yaver gider ve ona *La Conspiration*'u [*Fesat*] için Interallié ödülü verilir. *Ce soir* gazetesinde *Bulantı* için iyi niyetli bir tanıtma yazısı yayımlamış olmasına karşı, eski dostu Sartre, *NRF*'te onun romanı için şöyle böyle bir övgü yazısı yayımlar. Kasım ayında *Marianne* dergisinden Bayan Claudine Chonez Sartre ile uzun bir söyleşi yapar. Yazar, gazeteciye yazın alanındaki tasa-

33) *La Force de l'âge*, a.g.y., s. 375.
34) *Œuvres romanesques*, a.g.y., s. 1862.

rılarından söz eder. Bir sonraki romanı, Antoine Roquentin'in yaşamının devamını anlatacaktır: "Jean-Paul Sartre kahramanına her şeyin savaşla süpürülüp gideceğini sandığımız şu son günleri yaşatıyor. Onu silah altına alınmış ve başını döndüren eksiksiz özgürlüğünü bu kopmada keşfederken kurguluyor. Dönüşte, Antoine artık nedensiz edimin zevkine hazırdır. (...) Bekleneceği gibi, bir kadının ırzına geçer ve bir cinayet işletir."[35] Bu Dostoyevskivari çıkış noktası, seçilen başlığın düşündürttüğü ahlak çatısına uyuyor. "Işık-getiren", *Lucifer* geçilmesi zorunlu bir yoldur: "İstediği, ışığın Kötülük'ten geldiğini daha iyi görmek ve sonra durumunu düzeltmek için Kötülük'e düşmek gerektiğini göstermekti."[36]

Yazın alanındaki başarı, bir felsefeci olarak da meslek yaşamını canlandırır. Ekim ayında *Revue de métaphysique et de morale* dergisi, vaktiyle Alcan yayınlarının geri çevirdiği *İmgelemsel*'in içinden uzun bir parça yayımlar. Ocak ayında, daha *Oda* yayımlanır yayımlanmaz, Gabriel Marcel, Sartre'ın yazdıklarından çok etkilenir ve onu kendisinin evinde düzenlediği felsefe akşamlarına katılmaya çağırır – Sartre Colette X'le orada tanışır. Hıristiyan filozofun isteği üzerine, orada "Yemin" konulu bir sunum verir, Aron da bir sonraki hafta bunu yanıtlar. Hazırlık aşamasındaki romanının bir başka ana izleği şudur: Özgürsek, bize kalıtım ya da koşullar tarafından dışarıdan verilmiş bir kişiliğin içinde kapanıp kalamayız. Şu ya da bu olmayı seçmekle, kendi kendimize ettiğimiz yeminle, kendi kendimizi kurarız.

Sartre, her şeye egemen olmak istemektedir. Romanının içine, *Bulantı*'ya başladığında yaptığı gibi, körü körüne dalmayacaktır. Kaleme alma sırasında nereden hareket ettiğini, nereye gittiğini ve hangi kurallara göre oyunu yönettiğini bilecektir. Silahıyla, stratejisiyle bir yazı "kampanya"sı başlatır. Dişlerini sivriltmeyi ilk Mauriac'ın üzerinde dener. *La Fin de la nuit*'de anlatıcının durumu ve konumuyla ilgili olarak yaptığı sıkı, sert çözümleme, yıkıma dönüşür. Paulhan, "Hiçbir zaman M.'nin hilesi bu denli ortaya çıkmamıştı"[37] diye yazar. Aşırı müdahaleler, olamayacak durumlar: Mauriac özgürlükten söz etme iddiasındadır ama anlatıcısı Tanrı gibi davranır ve sırf bundan ötürü özgürlük düşüncesinin karşısında yer alır. "O da, yazarlarımızın çoğunun yaptığı gibi, görecelik kuramının roman dünyasına tümüyle uygulandığını, nasıl Einstein'ın dünyasında ayrıcalıklı bir gözlemciye yer yoksa, gerçek romanda da durumun öyle olduğunu

35) *A.g.y.*, s. 1697.
36) *A.g.y.*, s. 1862.
37) Jeannine Kohn-Etiemble, *226 lettres inédites de Jean Paulhan*, Paris, Klincksieck, 1975, s. 170.

görmezden geldi."[38] Bu, önce, Sartre'ın kendisi için geçerli bir ders. Yazacağı yapıtta anlatıcı anlatılan öyküye içkin olacaktır yani öykünün hiçbir yerinde kişilerden fazla bir şey bilmeyecektir.

Arkadaş topluluğunun toplumsal yaşamı yer değiştirir. Sartre ve Castor, Olga'nın etkisi altında, tiyatro çevrelerinden kimselerle karşılaştıkları Flore kahvesine daha sık giderler. Olga'dan sonra, pek genç bir adamla, Jacques Prévert ve dostlarının, yani Flore'un önde gelen kişilerinin benimseyip içlerine aldıkları Mouloudji ile aralarında bir yakınlık kurulur. Sartre, kadınlarının arasında hâlâ Wanda'yı yeğler; kızın huysuzluğu sürdükçe onu daha da çekici bulmaktadır. Birkaç ay için Colette X'le kendisine sıkıntı veren düzenli bir ilişkisi olur, kadınla tutku oyunu oynarsa da kadın, sonunda ayrılma mektubunu yollar; zaten Sartre da bunu beklemektedir.

Noel'de yine Megève'e gider, orada Bianca Bienenfeld'le buluşurlar. Kız Sartre ile daha önce tanışmıştır. Kayağa ve Spinoza'ya ayrılmış saatler arasında kaçınılmaz olan gerçekleşir. "O andan başlayarak bana sürekli kur yaptı ve birlikte çıkmaya başladık. Ben on yedimi biraz geçmiştim; o ise otuz dört yaşındaydı."[39] Olgunluk sınavını verince, kız Sorbonne'a girer, elbette felsefeye. Sartre'ın üç eski öğrencisi ve tilmiziyle arkadaş olur: Bernard Lamblin, Raoul Lévy ve Jean Kanapa. Sorbonne'un koridorlarında bu dörtlü, Sartrecı öncü olarak tanınır.

"Evet, Sartre bana kur yaptı ve pek âşık görünüyordu. (...) Beni baştan çıkarmak için epeyi sıkıntıya katlanıyor ama, isteğine ulaşıyordu."[40] Birkaç hafta bu oyunla geçtikten sonra, sıra asıl soruya gelir. Yatacaklar mıdır? Evet, diye yanıtlar Sartre. Evet, diye doğrular kız. Olayın üzgün kahramanı kadın kasvetli sahneyi çok daha sonra anlatmıştır. Kuşkusuz, bellek birçok şeyi değiştirir ama, ilk izlenimi silmez; o ilk izlenim de buz gibidir: Bir genç kızın bekaretini bozan Sartre, yani öğretmenden uygulamayla son bulan bir ders. Sunumuna geçmeden, bir gün önce aynı işlemi başarıyla yerine getirmesiyle övünür. Çıplak, yatağın kıyısına oturmuş, açıklıyor, gösteriyor, örnek veriyor. "Kendisini fiziksel olarak özgür bırakmayı, kösnül bir coşkuya teslim olmayı beceremediğini çok iyi hissediyordum. Her an uyanık olan zekâsı, zihniyle vücudu arasındaki tüm bağları koparıyordu. Kuşkusuz, vücuduyla ilişkili şeyler kendisine yabancı geliyordu."[41] Sonuç felaket-

38) *Situations, I, a.g.y.*, s. 56-57.
39) Bianca Lamblin, *Mémoires d'une jeune fille dérangée, a.g.y.*, s. 49.
40) *A.g.y.*, s. 50.
41) *A.g.y.*, s. 56.

tir. Aradan onlarca yıl geçtikten sonra kurbanın yargısı hasarın büyüklüğünü gösteriyor: "Sartre'ın sertliği, kabalığı, fiziksel soğukluğu, ukalalığı, züppeliği, benim için tüm normal cinsel doyum olanaklarını yıllarca imkânsız kılmıştır."[42]

Bir yaşamöyküsü, mahkeme ilamı değildir. Sartre'ın davranışını nasıl anlamalı? Hiç kuşku yok ki, soğukluğu en üst düzeyde değilse de, dikkati çekecek derecedir. Gelen komutlar kafasından hiç çıkmaz ama, bilmesi gerekirdi ki, karşısındaki gencecik bir kızdır ve belki biraz daha duyarlı, hattâ duygusal bir şey beklemektedir. Bir çaba gösterebilirdi. Ama hayır. En ufak bir kösnüllük yoktur. Kendi yöntemine uygun olarak vereceğini verir, ötesini öğrencisine bırakır, elinden geleni yapsın diye. Kızda filozof kafası yoksa, sevişmenin fenomenolojik bir deneyime benzeyebileceğini bilmiyorsa, ne yapalım?

Duyma ve paylaşmadaki bu yeteneksizlik, bir sakatlığı belli eder. Sartre da bunun bilincindedir. Bir yıl sonra, geçmişteki yaşamından söz ederken şöyle yazacaktır: "M. Teste* gibi kendimden kopuk yaşıyordum; onca insanı avutan ve yatıştıran o sıcak, içten yakınlığa sahip değildim kendimle. (....) Bende bu bakımdan bir eksiklik vardı. O eksik olan, dile getirilemez bir şeydi, öyle ki, uzun süre onun farkına varmaksızın yaşadım; bu, kendine dayanmak, kendiyle bir bütün oluşturmaktan başka bir şey değildi."[43] Elyazmasında Sartre önce şöyle yazmıştı: "Bende ölü olan bir şey vardı. Ölü olan..." Yaptığı düzeltme bir şey belli ediyor. İçinde ölü bir parça taşıyan, kesilmiş, budanmış Sartre: Soğukluğu, katıksız bir zihinsel istencin sonucu değildir. O soğukluk derinlerden gelir. Egemen olduğu alanların dışında hiçbir şey işitmek istemez. Mevcudiyet olmayınca, cisim olmaz. Hiçbir şey kıpırdamaz, hiçbir şey hareket etmez. Organik işlevler, hepsi o kadar. Onları görebilir, açıklayabilir, fakat onların kendisini yönlendirdiğini kabul etmez. İçeriden gelen ve bilincinin özgür işleyişini bozabilecek ya da etkileyebilecek hiçbir şeye yaşama hakkı tanımaz.

Sartre kendinde tanımadığını başka bir kişide görüp tanıyamaz ve o başkasına kendine davrandığı gibi davranır. Onu dışarıda, bilinç ve kavrayışın egemen olduğu belli alanlarda üstlenmeye hazırdır fakat içerinin bir varlığı olarak ortaya çıkması durumunda onu yadsır: Ne derinlik ne değer tanır. Bu düzeyde, genç öğrenci kız onun için bir kişi değil, bir araçtır. Seviliyor olduğunu, yani var ol-

---

42) *A.g.y.*, s. 58.

* Paul Valéry'nin bir roman (1929) kahramanı. –*çn*

43) *Carnets de la drôlc du guerre, a.g.y.*, s. 513.

duğunu kendine kanıtlamanın aracı. Fakat, mevcudiyetinin içi boştur. Kıza onu sevdiğini, hattâ –neden olmasın– arzuladığını söylemeyi, onunla hoş saatler geçirmeyi, bu arada da cinsel görevi diye kabul ettiği şeyi yapmayı çok ister. Kızdan bir yanıt gelirse, kendisinin verdiği dersler verimli olmuşsa, kıza dünyanın kapılarını açtığını hissederse, mutlu olacaktır. Fakat kızın tat alıp almadığını, birlikte oluşlarının ona zevk verip vermediğini, kızdaki duygusal bir beklentiyi yanıtlayıp yanıtlamadığını öğrenmeye çalışmaz; bunlar ıvır zıvırdır.

Elde ettiği kadınlar, genellikle çok gençtir. Olgunlaşmış, direnecek, varlığının kabulünü dayatacak bir kadın olsa hemen reddedilir. Çok güzel, çekici bir aptal da istemez. Kafasız bir vücut işine yaramaz. Zeki ama cinsel bakımdan olgunlaşmamış genç kızlar arar. Öğrenmeye ve anlamaya susamış olanlar, onun güçlü zekâsı karşısında ağzı açık kalmaktan hoşlananlar, bunların yanı sıra, fiziksel talebi pek olmayanlar. Elinde ne varsa onlara verir, elinde olmayan ondan istenmemelidir. Kızlardan her bakımdan üstündür, onlar ise hiçbir bakımdan ondan üstün değillerdir.

Başkasının etkisi altına girmek, edilgenlik, üstün gelinmek: Sartre'ın büyük korkusu budur. Kendisi de bunu rahatça kabul eder: "Cinsel birleşmede orgazmın öznel ve edilgin bölümü, yatma edimini oluşturan nesnel ve etkin bölümün karşısında yok oluyordu." Etkin olma isteği öylesine güçlüdür ki, alışverişi sıfıra indirir. "Benim için, o zaman ve her zaman önemli olmuş olan şey, etkin taraftı, yani elimin konumu ve elbette etin duyulanımı fakat benim oluşturmamla ortaya çıkan duyulanımıydı. (...) Önemli olan, benim edimim ve kavradığı şey, yani karşıdaki vücudun nesnel, dışsal tarafıydı. (...) Karşılıklılık, öteki kişinin de benim vücudumu hissetmekten zevk alacağı gerçeği en az duyumsadığım şeydi."[44] Peçelenmiş bir özyaşamöyküsü olan *Varlık ve Hiçlik*, birkaç yıl sonra, bu davranışının anahtarını verecektir: "Sadist, kendini ötekinin karşısında katıksız aşkınlık olarak değerlendirir; *kendisi için* belirsizlikten nefret eder, onu alçaltıcı bir durum olarak görür. (...) Cinsel ilişkilerin karşılıklı-olmamasını *ister*; bedeni yoluyla esir edilmiş bir özgürlüğün karşısında sahip çıkan ve özgür bir güç olmaktan tat alır."[45] Sadistin kendi tarafından çizilmiş resmi. Her şeyi orada buluyoruz. Sartre kendini bilir. Bir otel odası ve birkaç kitapla yetinen o, pekâlâ bilir ki, yaşam biçiminde gözlemlenen o alçakgönüllülüğün arkasında bir avcı hayvanın tutkulu istekleri saklıdır. Her şeyi ister. Dünya, kadınlar, dizlerinin dibinde ve

---

44) *A.g.y.*, s. 400 ve 401.
45) *L'Être et le Néant*, *a.g.y.*, s. 439-440.

tümüyle ona ait olarak, yürek çarpıntısı içinde, lütfedip de onları paşa gönlüne kul etmesini bekleyeceklerdir.

1939 yılı Şubat'ında Sartre'ın öykülerini bir araya getiren kitap birinci öykünün başlığı altında yayımlanır: *Duvar*. *Bulantı* Castor'a ithaf edilmişti; *Duvar*'ın ithaf yazısı Olga Kosackiewicz adınadır. Herkesin dönemi ayrı. Aynı ay, *NRF*'te Mauriac hakkındaki o ağır eleştiri yayımlanır. Sartre ürkütmeye başlamıştır. Sağlıksız öyküler anlatmak, anıtları yıkmaya kalkmak: Bu kadarı da fazladır artık. Gelenekçiler rahatsızlık duyarlar. *Duvar*, korkunç-iğrenç içinde gelişir; kitapta birtakım müstehcen sahneler vardır; insan dini bütün Katolik ise, bu iğrençlikleri okuyamaz. Yazar bu rezaletten iyi pay çıkarır: Kitap iyi satmaktadır. Ciddi eleştirmenler, yazın sevenler kitabı *Bulantı*'yı selamladıkları gibi coşkuyla selamlarlar. Yapıt kendini kabul ettirir.

İlkbahar ve yaz boyunca Sartre birçok eleştiri ve kısa metin kaleme alır. *NRF*'ten sonra, Jean Cassou'nun yönettiği *Europe* dergisi de bir yazın köşesi hazırlamasını önerir. Bu işbirliği, ilk yazılarının tesliminden sonra, savaş nedeniyle kesilir. Vladimir Nabokov, Denis de Rougemont, Charles Morgan: Sartre güncel olanı tanıtmıştır. Ayrıca, eski bir yazısını, Berlin'deyken, Husserl'de yönelmişlik konusunda kaleme aldığı kısa bir sunumu da araya katmıştır. *Verve* dergisinin "insan çehresi" konulu bir özel sayısı için birkaç portre yorumu ve çehre denilen ve bir *şey* olmayan o nesne hakkında kısa bir deneme yazar.

Faulkner'ın *The Sound and the Fury* (1929) romanına ayrılmış ve "Faulkner'da zamansal süreç" başlığını taşıyan sunumda zamanın metafiziğini bölümlere ayırır ve tersine çevirir: Faulkner'ın adamı geçmişe dönüktür; önceden kestirilemeyen ve felaket dolu olan gelecek adamın üzerine çullanır, onu allak bullak eder, geçmişine gömülür. Sartre için, bu görüntü kabul edilemez bir şeydir. "Tersine, doğası gereği, bilincin önüne doğru, geleceğe doğru atılması gerekir; onun ne olduğu ancak ne olacağı yoluyla anlaşılabilir; bilinç şimdiki varlığında kendi olabileceklerinden geçerek belirlenir."[46] Bu, *Varlık ve Hiçlik*'in çekirdeğidir. Faulkner'ın bakış açısındaki yanlışlık, "bugünkü yaşamımızın toplumsal koşullarının doğurduğu umutsuzluktan ileri geliyor. (...) Hepimiz için olduğu gibi, onun için de geleceğin önü kesilmiştir. Gördüğümüz, yaşadığımız her şey bizi 'Bu, böyle gidemez' demeye zorluyorsa da, değişiklik –kıyamet gibi bir şey kopmazsa– ola-

46) *Situations, I, a.g.y.*, s. 79.

sı görünmüyor. Olanaksız devrimler çağında yaşıyoruz ve Faulkner o sıradışı becerisiyle yaşlılıktan ölen bu dünyayı ve bizim soluksuzluktan tıkanmamızı anlatıyor."[47] İnanılmaz sözler: 1939 baharının sonlarında fazla yaşlı, fazla ağır bir dünyada Sartre'ın soluğu tıkanıyor. Farkında değil mi ki, geleceğin önü "kesilmişse", bu, içinde yaşadığı dünyanın dayanılmaz olmasından değil, davet ettiği kıyametin, yani Nazizmin gelmiş olmasından? Akıl almaz bir körlük. Meğer Avrupa Hitler tehdidi karşısında titrerken, düşman hâlâ, bu durumuyla toplummuş, cumhuriyetçilerin ve kapitalistlerin istençsiz dünyasıymış. Sartre'ın hakkını yememek için anımsatalım ki, yaşlı dünyamızı silah ve kanla yıkma düşünü –tam da Nazi barbarlığı o işi yapmak üzereyken– gören yalnız o değildi: Sosyoloji Kurulu* üyeleri Georges Bataille, Roger Caillois aynı havadan çalan metinler yayımlarlar. Bu beyler, şöyle güçlü bir fırtınanın uyuklayan Avrupa'yı sarsıp, yitirdiği gücünü ona yeniden kazandıracağında birleşmişlerdir.

Sartre, yılın başlarında yeni romanının adını değiştirmeye karar verir. Fazlasıyla simgesel bulduğu Lucifer yerine *Les Chemins de la liberté* [*Özgürlüğün Yolları*] diye bir başlık seçer. Birinci cildi kaleme almaya başlar. Olay, 1938 Haziran'ının iki günü içinde geçer. Özel çevreden çıkılmamıştır. Sartre, Castor, Olga, Bost, Zuore, Gerassi çifti, Nizan, herkes oradadır, Dôme'da, Delambre sokağında, kaldıkları otellerde, sık sık gittikleri gece kulüplerindedirler. Takma adlar kullanmasına karşın romana özgü kurguya pek rağbet etmez. Geçmiş yaşamına olumsallığı içinde yaklaşır, olaylara ve herkeste olabilecek bilince tutunur.

Simone de Beauvoir ilişki ağlarının "yıpranma belirtileri" gösterdiğini söylemişti: Sartre'ın romandaki kardeşi Mathieu yıpranmış bir dünyada dolaşır. Bol zekâ vardır ama, iç gücü, ilerleme nedeni yoktur. Ne yapmalı? Günü gününe, kendine dışarıdan bakarak mı yaşamalı? Komünist Parti'ye girip sorunu basitleştirmeli mi? Katıksız bir özgürlüğe sahiptir, öyle ki, o zamana kadar herhangi bir inancı, bir bağlılığı olmuşsa bile, onları içinden söküp atmıştır. Ahlak da, herhangi bir kimseyle dayanışma da yoktur. Olgu ve olayların anlamsız yığını karşısında yalnız adam. Fakat, özgürlüğü nesnesi olmayan bir özgürlüktür. Hiçbir yerde somutlaşmaz, ne değer ne edim olarak gelişir. Kendisinin hiç işine yaramaz. Adam bir çeşit varlıkbilimsel depresyon geçirmektedir.

---

47) *A.g.y.*, s. 80.

* Fransa'da 1937 yılı Kasım'ında kurulup 1939 Temmuz'una kadar etkin olan bir akademi: Collège de sociologie. –çn

Sartre bir yol ağzına gelmiştir ve hangi yöne sapacağını bilemez. Yazarlık başarısının avantajına sahiptir; kendini boş hissederse hiç değilse bunu söyleyebilir. Fakat bu yeterli değildir. Sıradan bir kişi, yaşamda bir yerde "sınmiş" biri olmaktan korkmaktadır. İnsanlardan ayrı, çatışmaların dışında dura dura, kendini işin dışında, geride kalmış, zavallı hisseder. "Hiç kimse özgürlüğümün önüne set çekmedi, onu yaşamım emdi."[48] Gençliği bitmiştir. Mathieu gibi o da olgunluk çağına girer. "Sınanmış tinsel durumlar, daha o zamandan sessizce onun buyruğuna hazırdılar: Gözü açılmış epikürizm, güler yüzlü hoşgörü, boyun eğme, ciddilik ruhu, stoacılık vardı; kısacası ıskalanmış bir yaşamı bilen bir kişinin onu çarçabuk tadıvermesine olanak veren her şey oradaydı."[49] Sartre'a güvenelim: Bu denli kaba tuzaklara düşmekten bir an bile korkmaz. Fakat, henüz hiçbir yol, hiçbir çıkış da görmemektedir.

Mathieu boşlukta asılı kalmış değildir. Sartre onu bir "olabildiğince gerçek bir konum" içine yerleştirmiştir. Olayın düğüm noktası, birlikte yaşadığı kadının, Marcelle'in gebe olmasıdır. Bebeği taşısın mı, düşürsün mü? Castor, çocuk sahibi olmama yolunu seçtiğinden söz etmişti, Sartre hayır. Ona göre, sorun bir daha ele alınmamak üzere kapanmıştır. Kalıcı biçimini almakta olan romanda, her zamanki fobilerinden uzun uzun söz eder: Fizyolojik, içerisi, dişil. "Karnında, yavaş yavaş kabaran küçük, bulanık bir dalga vardı."[50] Tiksintisinin kaynağında annesinin karnı vardır. Bir kadının vücuduna girmek demek, geldiği yere, kendisini hem çeken hem ürküten o yıvışık yere geri dönmek, öz annesinin ırzına geçmek demekti. Sevişme ediminde ensesti andırır bir şey vardı. Sevişmede kadının içine girmektense okşamayı yeğlemesi, bunu açıkça söylemesi bundandır. Sartre kendisine katıksız mutluluğu tattırmış olan genç kadından, Anne-Marie'den tümüyle kopmamıştı, sonuna kadar da kopmayacaktır. Anne imgesini seks imgesine bağlamak kendisindeki bu korkuyu kabullenmek anlamına gelirdi.Bu nedenledir ki doğum onda mide bulantısı uyandırır. "Hiçbir zaman, diyecektir, bir cinsel organın yumurtladığı çocuğa kanım kaynamamıştır."[51]

Macera üstüne macera yaşamak, kadın arkadaşlardan herhangi birinin, karnını şişirip insanın karşısına gelmesini önleyecek çok iyi bir yoldur. 1939 yazın-

---

48) *Œuvres romanesques, a.g.y.*, s. 729.
49) *A.g.y.*
50) *A.g.y.*, s. 410.
51) Alıntılayan: Benny Lévy, "Sartre and biography", yay. Stirling Haig, *The French Review*, cilt 55, özel sayı, 1982 yazı, s. 13.

da Sartre'ın yaşamı çok hareketli geçer. Unutulanların bağışlanması ricasıyla, şu kadarı özetlenebilir: Colette X, Sartre'la arasındaki eski ilişkiyi tazelemek istemekte ama başarılı olamamaktadır, çünkü o sırada Sartre'ın Bianca Bienenfeld ile dönem dönem kesintiye uğrayan bir ilişkisi vardır; Bianca Castor ile düzenli bir ilişki sürdürmektedir; Castor, Bost ile gelgitli bir ilişki yürütür; Bost ile Olga arasındaki ilişki değişmez; Olga ise Wanda'nın Sartre ile ilişkisini özenle kollamaktadır. Herkes herkesi kıskandığı için, yalan söylemek, dolap çevirmek gerekmektedir. Yıpratıcı iş.

Kadın tiryakisi, temmuz ayında Yonne'a giderek annesi ve üvey babasıyla birlikte birkaç gün geçirir. Can sıkıntısından ölecek gibi olur, çalışır, her zamanki gibi astım krizi geçirir. Sonra, Annecy yakınlarında bir yerde Bianca Bienenfeld ile buluşurlar. Ciddi bir ameliyat geçiren Bianca nekahet dönemindedir. Olga ile bir sahte üçlü ya da olanaksız üçlü oluşturan Castor ile Sartre, Bianca ile sahici bir üçlü meydana getirirler, çünkü ilişkileri karşılıklı, dolu ve eksiksizdir. Sartre üst üste ilanı aşk eder; karşısındakine öyle çok özen gösterir ki insanı duygulandırır. Fakat nezaketinde yapmacık bir şey sezilir. Tümüyle kendini vermemektedir. Ona göre, Bianca kabileye girebilecek, orada bir eş, bir öykü, bir yaşam bulabilecek biriyse de, baş rol oynayacaklardan değildir. Sartre ona, "*Bizim* geleceğimiz *senin* geleceğindir,"[52] diye yazar. Kız artık kabul edilmiştir, onun dünyasına katılma konusunda tam hak sahibidir. Fakat üçlü o durumuyla yaşayamaz. Tutku, bağlanma yoktur. Sağlamlık eksiktir.

Şu basit nedenle ki, artık iki yeni ikili oluşmaktadır. Molière Lisesi'nde, ders yılı içinde, Simone de Beauvoir yeni bir sarışın hayran bulmuştur. Beyaz Rus olan Nathalie Sorokine[53] zeki ve saldırgan bir kızdır; demek ki Castor genç Slav kızlarından, onların taşkın mizaçlarından, asi zekâlarından hoşlanmaktadır. Alışılmış senaryo yinelenir. Sorokine topluluğa alınır. Olga ve Wanda Kosackiewicz kardeşlerle arkadaş olur. Birtakım saplantıları tarz özelliği olarak ötekilerce kabul edilir; genel kanı "çok hoş" olduğu yolundadır. Sartre'a gelince, o, temmuz ayının birkaç gününü Wanda ile güneyde geçirir. İlişkilerinin doğası değişir: "Bu sabah onunla ilk kez yattım."[54] Çok asılır ve hayran olunacak bir bağlılıkla kızla birlikte olur, ve, daha da önemlisi, onu harika bir kavga partneri olarak görür. "Sorun şu ki, yaşadığımı hissedebilmem için, tartışmaların şiddetine ya da barış-

52) *Lettres au Castor*, cilt 1, *a.g.y.*, s. 229.
53) Beauvoir'ın Anılarında Lise Oblanoff adıyla tanırız.
54) *Lettres au Castor*, cilt 1, *a.g.y.*, s. 239.

maların dokunaklı havasına gereksinim duyarım. Dün akşam pek güzel bir tartışma yaşadık. Buna değdi."[55]

Sartre ile Castor Marsilya'da buluşurlar. Bir gün öğleden sonra sokakta Nizan'a rastlarlar. Nizan onlara, bir zafer edasıyla, üçlü antlaşmanın hemen hemen imzalanmak üzere olduğunu haber verir: Almanya çökecektir. "İyimserliği yüreğimize su serpti. Birbirimize barış içinde mutlu tatiller diledik ve çıktı gitti (...) sonsuza* dek."[56] Çift, ağustos ayının bir bölümünü Juan-les-Pins'de çok güzel bir yalısı olan Bayan Morel'in yanında geçirir. Denize girilir, hareketli akşamlar yaşanır. "Şu Hanım"ın çocukları arkadaşlarını davet etmişlerdir. Zuore da oradadır. Hâlâ ara sıra güldürdüğü olur ama, çoğu zaman iç sıkıntısı vermektedir. Gerassi çifti tatilini birkaç kilometre uzakta bir yerde geçirmektedir. Sartre ile Castor artık onlara dayanamamaktadırlar. "Bu insanlar kukla."[57]

Beş parasızdırlar. Doğru dürüst bir gezi düzenleyememektedirler. Pirenelerde şöyle bir tur atıp, becerebilirlerse Bordeaux'dan gemiye binip Portekiz'e gitmek isterler. 23 Ağustos'ta imzalanan Alman-Sovyet anlaşması onları yola düzülmekten alıkoymaz. Carcassonne'da sokaklar bomboştur; Mont-Louis'de ilk seferberlik afişlerini görürler; Foix'da Paris'e dönmeye karar verirler.

Simone de Beauvoir, *Olgunluk Çağı*'nda savaşın kendilerini nasıl hazır bulduğunu anlatır: Bilinçli, dayanışma içinde, her türlü barışçı hayallerinden sıyrılmış, tarihe iyice kök salmış ve iliklerine kadar antifaşist. Yalan. Son dakikaya kadar neşeli bilinçsizliklerine sarılmışlardı. O yaz birbirlerine yazdıkları mektuplarda güncel olayların sözü hiç geçmez. Sartre, şen bir dille Juan-les-Pins'deki yaşamı, yeni başladığı ya da yazmaktan vazgeçtiği romanları, denizde batıp çıkmaktan aldığı zevki, denizin dibinde saklanıp yüzenleri çeken Canavar'dan duyduğu korkuyu anlatır. Politik durum hakkındaki ilk çözümlemesini ayın son günlerinde yapar: "Gerçekten savaşa inanmıyorum."[58] Hitler'e karşı fazla sayıda güç birleşmiştir ve Alman halkı çekinmektedir. Korkulması gereken tek şey, bir "aptallık"tır. 31 Ağustos'ta güzel bir iyimserlik örneği sunar: "Sen güven. Hitler'in Alman halkının bu ruh durumuyla bir savaşa girişmeyi düşünmesi olanakdışı. Yapılan şey, blöf. Belki genel seferberliğe kadar gidilecektir ama (...) seferberlik demek savaş demek değil."[59]

55) *A.g.y.*, s. 241.

* Nizan savaşın başlarında vurulup ölecektir. –*çn*

56) *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 427.

57) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 484.

58) *A.g.y.*, s. 268.

59) *A.g.y.*, s. 271.

2 Eylül günü saat sabahın beşinde, silah altına alınmış olan Sartre yedek er olarak birliğine katılır. Meteoroloji sınıfındandır, donanımını teslim alır; Alsace'ta bir rasat istasyonuna verilmiştir. Çocukluğunda tatilini geçirdiği bölgede, çoğu Brumath, Bouxviller ve Morsbronn-les-Bains'de olmak üzere dokuz ay sınırda kalır. Eylül-ekimde savaşın kısa süreceğine inanmaktadır. "Bir yıl, en çok bir buçuk yıl. İki kış sürerse şaşarım. Almanlar barış isteme konusunda öylesine kararlı ki, savaşı uzun süre götürecek gibi hissedemezler kendilerini."[60] 1940 Nisan'ında Norveç ile Danimarka'nın istilasını Almanya'nın çok büyük bir gafı olarak görür ve bu hareketin savaşı çarçabuk bitireceğini sanır. Genellikle stratejik çözümlemeleri pek az değişiklik gösterir: Alman utkuları, acısı er geç çıkacak birer yanılgıdır; Müttefiklerin bozgunları bozgun sayılamaz, çünkü bir savaşım yitirmek savaşı yitirmek demek değildir. 12 Mayıs'ta, "Meslekten kötümserler Almanları şimdiden Paris'te görüyor,"[61] diye sinirlenir. 16'sında, Fransız hatlarını yaramayacaklarından emindir. 30'unda, Almanlar o kadar çok asker ve malzeme yitirmişlerdir ki "zor durumda kalmaya başlamışlardır."[62] 8 Haziran'da haberleri "iyice" bulur; ertesi gün haberler "öyle pek korkutucu olmamakla birlikte, iç ferahlığı da vermemektedir."[63] Aslan asker: İyimserliği, barış isteği sonsuzdur. İstediği kadar cumhuriyetin kurumlarına ateş püskürsün, aslında o kurumlara güvenmektedir. Nazizme karşı her fırsatta pembe gözlük takar. Nazizmin doğasını kavramamış, onun gücünü değerlendirememiştir. Felaket ancak üzerine çöktüğü anda anlaşılabilir olmaktadır.

O dönemde her gün Castor'a, annesine ve Wanda'ya uzun mektuplar yazar. Günlerini, sürdüğü asker yaşamını, okuduklarını, tasalarını ayrıntılarıyla anlatır, yakınlarının özel yaşamından haberler sorar, yorumlar yapar, bazı konularda araya girer, para dağıtımıyla uğraşır, ziyaretleri ve izinleri düzenler. İzin kısa sürelidir ve seyrek verilir. Artık bir önceki yaz yaptığı gibi birden çok aşk macerasını aynı zamanda yürütemez. Gönül işlerini mektuplarıyla ve Paris'e şöyle bir uğramalarıyla düzene koymaya çalışmaktadır.

Çok açık bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Savaş dünyada belki de her şeyi allak bullak edecektir, "ama hiç değişmeyen, değişemeyecek olan bir şey var: Ne olursa olsun, ben ne olursam olayım, o şeyi sizinle birlikte olacağım."[64] Bu sözler el-

---

60) *A.g.y.*, s. 366.
61) *Lettres au Castor*, cilt II, Paris, Gallimard, 1983, s. 222.
62) *A.g.y.*, s. 258.
63) *A.g.y.*, s. 273 ve 278.
64) *A.g.y.*, cilt I, s. 329.

bette "sevgili Castor'um"a yazılıyor. Ağustos ayında Juan-les-Pins'de neredeyse on yıldır hep yeniledikleri bağlılık anlaşmasını yenilemeyi artık bırakmalarını önermiştir ona. Bu sözlerini şimdi pekiştirir: "Bu gelgeç anlaşmalar artık bize gerekli değil. Sanırım, hiç kimse bizi bizim birbirimizi anladığımız gibi anlayamayacağı için birlikte olacağız – her zamanda birlikte olmamız gerek."[65] Sartre-Beauvoir ilişkisi "inşa edilmiş" türden bir ilişkidir. Araya giren uzaklık, çatlakları gösterebilirdi, tersine, binanın sağlamlığını ortaya koymaktadır. Lionel de Roulet, onlardan söz ederken şu ilginç saptamayı yapar: "Apayrı kişiliklere sahip olmalarına karşın, onları karıştırdığım olurdu; karıştırırdım çünkü o sürekli diyaloglara, her şeyi paylaşma biçimlerine bakınca birinde öteki öyle büyük benzerlikle yansırdı ki, ikisini birbirlerinden ayıramazdınız."[66] Onlar ikizdir. Birbirlerinde onsuz dünyanın anlamını da, tadını da yitireceği *alter ego*'larını bulmuşlardır. "Siz benim kişiliğimin cisimleşmiş halisiniz."[67] Bir ayna gibi çalışırlar; biri kavradığı her şeyi ötekine yansıtır ve ötekinin kabulü ona bir geçerlik ve değer sağlar. Sartre, yaşamının sonuna kadar yazdıklarını Beauvoir'a okutacaktır. Bu, güvenden de öte bir şeydir. Beauvoir o metne *imprimatur*,* yani dünyada var olma hakkını vermiştir.

Araya giren uzaklık, öteki kadınlar konusunda, birtakım sadeleşmeleri zorunlu kılar. Wanda hâlâ önceliklidir. "Tutkulu yönü" yadsıyışı konusunda ne demiş olursa olsun, onunla ilgili duygularında gidip gelir. Bir gün kızı unutur, öyle biri yoktur. Ertesi gün onun yokluğundan ölecek gibi olur. Kızın kasım ayında Blin ile bir ilişkisi olduğunu duyar. Kıskançlık, öfke. İlişkiyi keser. Aralık ayında kıskançlığını budalaca bulur. Kızın ona gereksinimi vardır. İlişki tazelenir. Her şey yolundadır. Mayısta Wanda'nın kendini iyi hissetmediğini tatlı Castor'a yazar; Wanda'nın ona, Sartre'a gereksinimi vardır; "üç günlük izne gelebilmek için Wanda ile evlenmeye hazırdır." Lütfedip bunun "tümden göstermelik" bir evlilik olacağını da vurgular.[68] Bu konu daha öteye gitmez. İzinlerinde zamanın yarısından fazlasını Castor'la, azını Wanda'yla geçirir.

Öteki kadınlar unutulmuştur. Castor ona, kendisinin çok yakın olduğu Sorokine'den söz eder: "Bu kızda tam bir tılsım var. (...) Fakat, içiniz rahat etsin, kafamda herhangi bir tasarı yok. Ne garip, bende tanık olduğunuz küçük macera-

---

65) Alıntılayan: Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 248.
66) *A.g.y.*, s. 231.
67) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 308.
* (Lat.) Basılma izni. –*çn*
68) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 220.

lar yaşama konusundaki o rezil isteği bu savaş nasıl da uyuttu."[69] Haftada iki üç kez Bianca'ya sevecen ama gittikçe içeriği boş mektuplar yollar. O da, Castor gibi, kızı bazen sevimli, çoğu zaman da sıkıcı bulmaktadır. Kız yavaş yavaş onların sevgi alanından çıkmaktadır. Castor onu Kosackiewicz kız kardeşlere "yem olarak fırlatmaya"[70] bakar. 1940 Şubat'ında Sartre bir ayrılık mektubu gönderip son darbeyi vurur, ve nisanda kısa bir izne geldiğinde o yazdıklarını sözlü olarak da kızın yüzüne karşı bildirir. Bianca, ertesi bahar sınıf arkadaşı Bernard Lamblin ile evlenecek, savaştan sonra Beauvoir ile yeniden temas kuracaktır, Sartre'a gelince onunla hiçbir zaman yeni bir ilişkiye girmeyecektir. Simone de Beauvoir Bianca için, "Kendisine gerçekten kötülük ettiğimiz tek insandır"[71] diyecektir.

Bianca ile ilişkinin kesilmesi, sadece geniş bir temizlik girişiminin sonuçlarından biridir. Şubat ortalarına doğru, pek duygulu bir sahne yaşanır. Colette X, Sartre ile arasındaki aşna fişneyi Mouloudji'ye anlatır, o da yemez içmez, Wanda'ya yetiştirir. Wanda ihanete uğramış zevceyi oynar. Olay kapandığına göre, tavır daha da gülünçtür. Sartre sinirlenir. "Sahte durumlar canıma tak etti, başım dinç olsun istiyorum."[72] Wanda'nın içini rahat ettirmek için, Colette X'e kadını iyice gücendirmeyi göze alarak çok kaba bir mektup yazar. Fakat daha sonra bu olayı anımsarken çok alçakça davrandığını kabul edecektir. "O kıza ne gerek vardı? Köyün çapkınını oynamak için değil miydi o yaptığım? (...) Burada suçladığım, onunla birlikte olan benden çok, genellikle cinsel kişiliğimdir; bana öyle geliyor ki, bugüne kadar insanlarla olan fiziksel ilişkilerimde kötü ruhlu çocuk davranışı gösterdim." Kendini "edepsiz" bulur ve Colette X'e karşı alçaklık yaptığı yargısına varır: "Bugün dirilen ve midemi bulandıran şey, sadist bir ahlaksızlık havası. (...) Bunu değiştirmek gerek."[73] Birkaç gün sonra, aynı konuya döner: "Biliyor musunuz, midemi bulandıran şey, yaşamımızın batağa saplanmasına izin verdiğimiz bu yarı önlemler ve yarı yalanlar dünyası."[74]

"Yaşamımız": Castor da onun kadar bu işin içindedir. Saplandıkları o sapkın oyunun kurallarını kuşkusuz Sartre koymuştur ama, Castor da sonunda oyunu oynamıştır. O da Sartre gibi sürekli bir çıkmazın içindedir: Kadınlar tarafında Bi-

---

69) *Lettres au Castor*, cilt I, *a.g.y.*, s. 497-498.
70) Simone de Beauvoir, *Journal de guerre, septembre 1939-janvier 1941*, Paris, Gallimard, 1990, s. 277.
71) Simone de Beauvoir, *Lettres à Sartre, a.g.y.*, s. 258.
72) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 89-90.
73) *A.g.y.*, s. 93.
74) *A.g.y.*, s. 106.

anca ve Sorokine, erkekler tarafında Bost ve Sartre'ın eski öğrencisi ve onun koruduğu bir kişi olan genç Jean Kanapa vardır. Bu vals, bir ileriye kaçışı andırır. Saydam olması gereken, ışık geçirmez olarak kalmaktadır. Sartre'a göre, Beauvoir'ın tutumu iki yönlüdür. Genç metreslerini ona tanıtırken hâlâ muhabbet tellalı gibi, adam o genç kızları baştan çıkarırken de kıskanç zevce gibi davranır. Kendine her şeyi söylemek acıları hafifletmez, bayağılıkları bağışlatmaz ve altta yatan nedenleri aydınlatmaz. Beauvoir'ın nedenleri hâlâ açıklığa kavuşmuş değildir. Hoşa gitme isteğiyle bencilliğin, özgür seçimle Sartre'ın buyruklarına uymanın karışımıdır. Sartre hödük gibi davrandığına aklı yatıp da "hovardaca ve alçakça serüvenlere"[75] bir nokta koymaya karar verdiğinde Beauvoir'ın tepkisi elbette büyük bir sevinç duymak olur. Artık karşısında bir rakip yoktur.

Askerlik yaşamının iyi yanları vardır. Sartre, ilk askerliğinde olduğu gibi, bu kez de görece özerk bir topluluğun içindedir. Kaldığı yerler çok büyük koğuşlar değildir, talime çıkmaz, bağırış çağırış yoktur, ast-üst ilişkisi pek belirgin değildir. O ayları, Bar-le-Duc Lisesi'nde matematik öğretmeni olan Jean Pierre adında bir onbaşı ve iki erle birlikte geçirir. Erlerden biri, Paris'te kadın hazır giyimi üzerine bir dükkanı olan Gaston Piederkowski –aralarında Pieter derler–, öteki taşrada telefon idaresi memurluğu yapan Müller'dir. Sartre'a Kafka'nın *Şato*'sundaki kadastrocu olduğu, yanında da arkadaşlarının bulunduğuna dair hoş bir duyguya kapılır. Bunlar meteoroloji uzmanlarıdır. Teknisyenler. Onlara saygı gösterilir, hiçbir angarya yüklenmez. Hattâ çavuşlara sen demek gibi bir ayrıcalıkları vardır. Gününe, havasına göre, aralarında uyuştukları da olur, uyuşmadıkları da, gülerler, birbirlerine yaşamlarını anlatırlar, birbirlerine salak muamelesi yaparlar, kalleşçe davranırlar, birleşirler, sinirlenirler, barışırlar, yardımlaşırlar. Bu, en yalın biçimde yaşamdır; rastlantıyla bir araya gelmiş, bir bağdaşma yolu bulmak zorunda kalmış ve her üyesi geride bıraktığı sevgililerine, alışkanlıklarına bir an önce kavuşmayı uman bir topluluğun yaşamı.

Sartre, durumun ve varlığını ancak kitaplardan tanıdığı çevrelerden gelen silah arkadaşlarının yabancılığına bağlı kısa bir bocalama süresi geçirdikten sonra, kendini toparlar. Öğretmen uyanmakta, öncü yeniden ortaya çıkmaktadır. "Artık iyice alışıldı: Akşamları bir litre beyaz şarap getiriyorlar, oturuyorlar, ben kürsüden konuşur gibi konuşuyorum, onlar dinliyorlar. Konuşmam bitince, Pieter tarafından benim için hazırlanmış bir levhayı duvara asıyorum. Levhada, 'Lütfen

---

75) *A.g.y.*, s. 108.

canımı sıkmayınız' yazılı. Onları, Berlin'dekileri korkuttuğum gibi, müthiş korkutuyorum. Ne garip, adamlarla ilişkilerim (Yüksek Öğretmen Okulu – Berlin – burası), yaş ve topluluk değişiklikleri bir yana, hep aynı kalıyor."[76] Genelde, Sartre durumdan hoşnuttur. Sivil yaşamda olduğu gibi, kendi kendinin efendisidir. Bol bol satranç oynar, iyi, hattâ iyiden de fazla yer, kilo alır, rejim yapmaya başlar, çok içer. Sakal ve favori bırakır, temizliğe pek aldırmaz: 1940 Mart'ının sonunda, hafif bir şişinmeyle, "Pasaklılığım dillere destan oldu,"[77] diye yazar.

İş günleri fazla yorucu değildir. Bir balon uçurup dürbünle izlemekten ibaret birkaç rasat, biraz kayıt kuyut işi, bir alay iç sıkıntısı... gün doluverir. Boş zamanı kalmaktadır. Romanı hızlı ilerler. Başlığı 1939 sonunda, son derece mantıklı olarak, *Akıl Çağı* olan kitabın ilk yazılışı 31 Aralık'ta son bulur. Sartre, *Septembre* başlığını koyacağı bir sonraki cilde geçmeden önce yazdıklarını düzeltmeye oturur, bir bölüm ekler, başka bölümlere ekleme ya da çıkartma yapar, bir önsöz yazmaya koyulur, yarıda bırakır. Kendisinde romancı yeteneği olup olmadığı konusunda kuşku duymaya başlar. "Sanırım ki, bende roman düşlemi yok. Bu, başkalarınınkilerden daha kötü romanlar yazacağım demek değil ama, kısaca ben romana 'uygun' değilim."[78] İlkbaharda, yapıtının sonbaharda basılabileceğini düşünür. Haziranda, önceden tasarladığı her şeyi unutmuş olarak ufak tefek değişiklikler yapmayı sürdürür.

Parisli yazar kimliğini yitirmemiştir; yayıncılarıyla ilişkisini sürdürür; yeni düşünceler ve tasarılar ortaya atar. Daha eylül ayında Paulhan'a söylediğine göre, *NRF*'e "ölüm konusunda düşünceler" izleğinde bir yazı vermek niyetindedir. Bu fikri askerlik durumunun taşıdığı tehlikeler değil de, *Akıl Çağı*'ndaki bir sahne vermiştir. Yayıncı Hermann aralık ayında *Théorie des émotions*'unu yayımlar; bu *La Psyché*'den kalan tek bölümdür. Ocak 1940'ta Sartre'ın zihninde birçok tasarı vardır. Bir tiyatro oyunu düşünür. "Bir kent kuşatması, ne bileyim, Yahudi kıyımları falan istiyordum."[79] Bir *Prometheus*, neden olmasın? Konu tutmazmış. Tiyatro adına büyük kayıp. "Sanırım, kafamda tiyatro biçemi var ve onu hiç değilse bir kez kullanmak istiyorum."[80] O olmayınca, *Er L'Arménien*'in biçeminde olduğu gibi, fakat daha özenli biçimde, kurgu ile düşüncenin karıştığı ve "Jules

76) *A.g.y.*, s. 52-53.
77) *A.g.y.*, s. 259.
78) *A.g.y.*, s. 58.
79) *A.g.y.*, s. 29.
80) *A.g.y.*, s. 33.

dayıma öyküler" başlığını taşıyacak bir diziye başlamak ister. Ondan sonra, yazın türlerini örneklerle açıklayacağı küçük bir kitap yayımlamayı düşünür. Alexandre Koyré bir mektup göndererek ne yazarsa yazsın, dergisi *Recherches philosophiques*'te yayımlamaya hazır olduğunu bildirir. Sartre, hiçlik konusunda bir şey düşünmektedir. Daha önce geri çevrilmiş olan *İmgelemsel* başlıklı deneme şubat ayında Gallimard tarafından yayımlanır. Paulhan'ın anımsatması üzerine, Jean Wahl ve Léon Brunschwicg o denemeyi doktora tezi olarak kabul ettirmesini Sartre'a önerirler. Kendisinden ikinci bir doktora tezi yazmasını istememeleri koşuluyla, kabul eder. O iş suya düşer ama, Sartre hiçlik konusunda tez olarak da sunabileceği felsefi bir eser yazmayı düşünmeye başlar. *NRF*'in mart sayısında Aristoteles felsefesi ve Giraudoux konulu bir makalesi yayımlanır. *Duvar* iyi satılmaktadır. Halk Ödülü jüri başkanı Sartre'dan adaylığını koymasını ister: Kazanma olasılığı yüksektir; kazanırsa alacağı iki bin frank çok da işe yarayacaktır. Sartre ikircikli kalır. İnsanın üzerine popülist yaftasının yapıştırılması tehlikelidir; üstelik ödülü alamaması durumunda, Goncourt olayından sonra, suyu iyice ısınacaktır. Adaylığını koyar ve ödülü alır.

Kışlada deliler gibi okumakta, döne döne okumaktadır. Eline ne geçerse, her türden, her alandan, okur. Birçokları arasından, gelişigüzel şunları sayalım: Kafka'dan *Der Prozeß* [*Dava*] ve *Das Schloß* [*Şato*] Dabit, Gide ve Green'in günceleri, Queneau'dan birçok roman, *Budala*, Shakespeare'in büyük yapıtlarının tümü, Flaubert'den *L'Éducation sentimentale* [*Aşk Eğitimi*] –bunu insanı ağlatacak denli aptalca bulur–, Jules Romains'in romanları –bunlar karşısında heyecan duyar–, Saint-Exupéry'den *Terre des hommes*, Koestler'den *Le Testament espagnol*, biraz Marivaux, Drieu la Rochelle'den *Gilles* ve *La Comédie de Charleroi*, Margaret Kennedy'den *Solitude en commun*, Lissagaray'den *La Commune*, Stendhal'den *Parma Manastırı* ve *Günce*, Emile Ollivier'den *L'Expédition du Mexique*, Heine'nin bir yaşamöyküsü, Faulkner'dan *As I lay dying*, Duveau'dan *Le Siège de Paris*, Emil Ludwig'den *Goethe*, *Wilhelm der Zweite* ve *Bismarck*, Jules Renard ve Samuel Pepys'in günceleri, *La Condition humaine, L'espoir, Don Quichotte.*

Bu tabloda, yazın tutkusu zemini üzerinde tarih öne çıkar. Sartre, ocak ayı başlarında, hâlâ kendisinde "tarih anlayışı"nın eksik olmasından yakınır. Nisan sonundaysa, Castor dünyayı kafasının içinde yeniden yaratma yolunda onun dile getirmiş olduğu isteğin artık tarihsel bir boyut kazandığına işaret etmektedir. Romana dair yaşamı bunu gösterecektir: Mathieu *Akıl Çağı*'nda tarihsel boyut

kazanmaz[81] ama, sonraki ciltlerde bu olacaktır. Bu konuya giriş bölümü baştan başa Heidegger düşüncesiyle doludur. Sartre askerlik arkadaşlarına o düşünceleri anlatır, onları metafiziğe çekmeye çalışmaktadır. Heidegger'deki "ölüm-için-varlık", "savaş-için-varlık"a dönüşür.

Sartre, kendi çevresinden kopunca dünya ile ilişkisinin biçim değiştirdiğini görür. Yanında değil, içindedir. Yine de, kendini hâlâ "ayrı" bir varlık olarak algılar, çünkü burjuva yaşamının özelliklerinden olan toplumsal hırs ya da kurumlara saygı onda hiç yoktur. Castor'a yazdığı bir mektupta şöyle bir açıklama yapar: "Demokrasi, memur toplumu, merkeziyetçilik, bendeki gurur tarzına ve benim aydın ve yazar gelişimime eklenince beni kapalı ve köksüz bir bütün yaptılar."[82] Düş kırıcı bir görüntü: Fenomenolog, tarihin küpüne düşer düşmez dediğim dedik bir determinizme dalar. Karl Schweitzer'in torunu, cumhuriyetin oğlu tekrar ortaya çıkmıştır: Özgür bir insan için bu kadarı yetmez.

Askerlik, mektup, yazın ve felsefeyle ilgili uğraşları zamanını doldurmaya yetmediğinden, bir günce tutmaya başlar. Eylül ortasından başlayarak yaptıklarını ve düşüncelerini defterlere yazmaya başlar. 1940 Haziran'ına kadar on beş defter dolduracaktır. Bunlardan altı tanesi bulunmuş ve *Carnets de la drôle de guerre [Tuhaf Savaşın Güncesi]* başlığı altında yayımlanmıştır. Ne kadar eksik olursa olsun, bu, çok önemli bir yapıttır. Bir defada yazılan, üzerinde çizik, karalama bulunmayan bu yapıt, günü gününe tutulmuş eşsiz bir öz-çözümleme ve felsefi düşünce karışımıdır. Bu defterlerde *Varlık ve Hiçlik*'i buluruz: Onun ana düşünceleri, kaba örgüsü ve işlenmiş bölümlerinin bazıları daha o zamandan konulmuştur. Duru bir kafayla düşünen Sartre, orada aynı zamanda, araya giren uzaklık gereği, geçmiş ve o sıradaki yaşamının bir muhasebesiyle birlikte kendisinin ontolojik bir portresi diyebileceğimiz şeyi de ortaya koyar.

Kendisinin yaşam biçimi sorununa dönerek determinist açıklamayı yeniden ele alır ve tüm memur oğullarının otelde yaşamadıklarına işaret eder: Karl Schweitzer ve merkeziyetçilik Sartre'ın durumunun sorumlusu olamaz. Oysa, o Sartre'dır, başka biri değildir. Fenomenolojiye başvurması zorunlu olur. Toplumdaki avutucu hoşluklar karşısında niçin kayıtsız kaldığını anlamak istiyorsa, kendini "dünya-içinde-varlık" olarak kavraması gerekecektir:

---

81) *A.g.y.*, s. 191.
82) *A.g.y.*, s. 216.

Sahip olmayı istemeyişim, her şeyden önce, soyut gururdan. Kendi-için'in hiçleştiren yalnızlığında kendime yetiyorum. Kendimin bu tözleşmiş ikamelerinde hiçbir destek bulacak değilim. Ancak nesnelerden kaçıp kurtularak, kendimden kaçıp kurtularak, özgürlük içinde rahat olurum; ancak Hiçlik içinde rahat olurum; ben, gurur sarhoşu ve yarısaydam gerçek bir hiçliğim. Ne var ki bu, soyut sorunu çözümlemiyor, çünkü gururlu olayım ya da olmayayım, ben bir *eksikliğim*, ve bende eksik olan şey de *dünya.* Demek ki, sahip olmak istediğim şey, dünya. Fakat yerine simgesel bir şey koymaksızın. (...) Birey olan ben, dünyanın bütünlüğü karşısında duruyorum, ve sahip olmak istediğim şey, bu bütünlük. Bu mülkiyet biçimi, temelde, dünyanın anlamını tümcelerle yakalamaktan ibaret.[83]

Dünyayı daha iyi kavramak ve anlamak için dünya karşısında ödün vermemek. Bu, Sartre'ın mistik yanı: Öznenin silinmesi aracılığıyla, içinde bulunulan anın hiçliği aracılığıyla, bütünlük içeri dalar ve eksiksizliği ile ortaya çıkar. Yazı pekâlâ duayla eşdeğerdedir. Birkaç sayfa sonra, ozan olmadığına yakınır. "O pırıltılı ve saçma şeylerden, şişenin içindeki gemiye, bir anın sonsuzluğuna benzeyen şiirlerden yaratabilmeyi isterdim."[84] Saltık bilinç olarak, evreni kurtararak onu yok eden sözcüğü bulmak elinden gelseydi, görevini yerine getirmiş olurdu. Fakat, ozan değildir ve niçin olmadığını da bilmektedir:

Doğru, ben gerçek biri değilim. Ne hissediyorsam, daha hissetmeden önce onu hissettiğimi biliyorum. Ve o zaman artık –hissettiğim şeyi tanımlamakla, düşünmekle uğraştığım için– yarı yarıya hissediyorum. Benim en büyük tutkularım, sinir hareketlerinden başka bir şey değil. (...) İnsanların hissettiği her şeyi kestirebilir, açıklayabilir ve kâğıda dökebilirim. Fakat hissedemem. Yanıltırım, duyarlı bir insan gibi görünürüm, halbuki bir çölüm ben.[85]

Acıklı itiraf. Sartre eksikliğinin farkındadır ama, o eksikliği giderecek hiçbir çare bilmemektedir. Yüzeyde, insanların en sevimlisi, en naziğidir. Aslındaysa, kendi varlığından başka hiçbir şeyi duyumsamaz. Ona gerekli olan şudur: Eksikliğe dönüşmesi için çöl olması gerekir. Sabırla inşa edilmiş bina, saltık bilinç, her şeyin efendisi, sadece o kendine yabancı olduğu için ve diğer herkes ona yabancı olduğu için mevcutturlar ve mevcut olabilirler. O, Kayıtsız Olan'dır. Kişi-

83) *Carnets de la drôle de guerre, a.g.y.*, s. 487.
84) *A.g.y.*, s. 564.
85) *A.g.y.*, s. 254.

lerin hiçbir önemi yoktur, yeter ki o onları belleğinin derinliklerinde tutabilsin. Coşkularının hiçbir önemi yoktur, yeter ki o, o coşkuları çözümleyebilsin. Yaşamak, düşünmek, yazmak, bunlar bir bütündür, şeyler o bütünün içinden geçerler, o bütün, onları dönüşüme uğratır, şeyler yapıtlar biçiminde dışarı çıkar.

Mayısta hayalet savaş gerçek bir savaşa dönüşür. Sartre, Bost'un yaralandığını öğrenir. Bu, neredeyse bir müjdedir. Yarası ağır değildir ve cephe gerisine yollamışlardır. Yaşamı kurtulur. Nizan'ın 23 Mayıs'ta cephede vurulup öldüğünü Sartre aylarca sonra öğrenecektir. 10 Haziran günü kendi üzerine dönüş zamanı biter. Kaygı dolu birkaç gün boyunca, kimse kimseden haber alamaz. Er Sartre, silah arkadaşlarıyla birlikte, köyden köye, bazılarının emir olarak kabul etmekte direndikleri, ancak daha o zamandan toplu bir göçe benzeyen hareketin içinde, dolaşır durur. Yaşamda kalabilmek, bir iki bilgi toplamak, yönünü saptamak, bir taşıt ayarlayabilmek, Almanlardan kaçınmak. Bütün bunlar var olmaya yetmektedir. Geçmiş yaşam hızla uzaklaşır. "Bir akşam, on kilometre kadar mesafedeki bir köyü döven topun sesini duyduk. Düz yolda köy epeyce açık görülüyordu. Almanların ertesi gün geleceklerini biliyorduk." 21 Haziran 1940 günü, otuz beşinci yaş gününde tarih gelip Sartre'ı bulur: "Birtakım sesler, silah atışları, bağırışlar duyduk. Çarçabuk giyindim, bunun esir olacağım anlamına geldiğini biliyordum; (...) dışarı çıktım ve hissettiğim o acayip sinemada olma duygusunu anımsıyorum; bir sinema sahnesi oynuyormuşum gibi gelmişti."[86] Vosges eyaletine bağlı, Lorraine'de Padoux'nun ana meydanından Alman tüfeklerinin tehdidi altında geçer. Kilisenin tepesinden, gelişigüzel ateş edilmektedir. Daha sonra, o yalnız atıcının kendisi olduğunu, öleceğinden emin, gözünü kararterak insanların serüveninin içine daldığını düşleyecektir.

86) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, a.g.y., s. 490.

IV

HİÇLİKTEN ÜNE

1940-1946

11

YERALTI YILLARI

Sartre Strasburg ile Nancy arasında Baccarat gezgin jandarma birliği kışlasında iki ay geçirir. Arkadaşlarının çoğu gibi, o da bunun geçici bir tutukluluk olduğunu, salıverileceklerini sanmaktadır. Bulundukları yerin sıkışıklığına, yoksunluklarına bu inançla dayanırlar. Kapalı bir yerde on dört bin kişidirler. Yerde, dip dibe uyurlar. 2 Temmuz 1940 günkü mektubunda Castor'a, "Çabuk bir koli *yiyecek* gönderin" diye yazar. "Çünkü insan burada biraz zayıflıyor."[1] Karşısındakinin içini rahat ettirmek için hafifletilmiş bir söz. Aslında açtırlar. "Yanımdakilerin çoğu gibi, iki üç gün açlıktan biraz oynatmıştım; yiyecek bir şeyimiz olmadan orada öyle, yerde yattığımız için sayıklıyorduk. Kâh sayıklıyor kâh soğukkanlılığımıza kavuşuyorduk, duruma göre değişiyordu bu. (...) Sonra günün birinde bize ekmek parçaları verdiler, iyileşmeye başladık."[2]

Kendisi ve arkadaşları üzerinde dolaşan tehlikenin bilincine vardığı günden beri Sartre değişmiştir. Fransa, Almanya, tuhaf savaş, bütün bu sözcükler tanıdık, ama soyut bir evren yaratıyordu. Birdenbire algıladı ki, Fransa'nın durumu kötüleşirse kendisi sıkıntıya düşecektir, ordu çökerse kendi yaşamı tehlikeye girecektir. Baharda kendini yazar olarak düşünen ve yaşayan, silah altına alınmış bir yazar olarak görüyordu. Onbaşı Pierre, kendisinin de öğretmen olmasından ötürü, kendini onunla aynı düzeyde gördükçe Sartre öfkeleniyordu. Yer beziyle peçete karıştırılmaz. Onbaşı ötekilerle aynı vasıflarda, aynı çapta bir arkadaştı, elbette Sartre'ın alanına ayak basmadıkça, onun yaşamını istediğince sürmesine karışmadıkça. Şimdiyse onun alanı diye bir şey artık yoktur. Sartre, ilk kez olarak, fiziksel ve ruhsal alanını paylaşmak zorundadır. İçinde yaşadığı tüm topluluklar son derece hiyerarşik topluluklardı. Şimdiki ise, insanın aklının alabileceği en eşitlikçi toplu-

---

1) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 283.
2) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux.*, *a.g.y.*, s. 491.

luktur. Herkes, herkese bağımlıdır. Öteki artık bir yabancı değildir. Her biri ötekini içinde taşır. Ötekinin beceriksizliklerinden zarar, başarılarından fayda görülür.

Savaş tutsağı yeni yaşamını istifini bozmaksızın kabullenir. Gücünü bulduktan, gündelik yaşamını düzene soktuktan sonra, bu yalıtılmışlığı hoş bile bulur; tutsaklık arkadaşlarının bayağılıklarına sinirlenir, soğukkanlılığını bozmaz. Sıkıntısını orada bulduğu birkaç kitabı okuyarak, şurada burada laflayarak, az çok eğlenerek giderir. Hiçbir şeyden vazgeçmez. 23 Temmuz'da Castor'a yazdığı mektuptan: "Bir metafizik kitabı yazıyorum: *Varlık ve Hiçlik*, ve romanımı bitiriyorum."[3]

Ağustos başından itibaren, bazı tutsak grupları kışladan çıkarılır. Özgür mü bırakılırlar, yoksa başka tutsak kamplarına veya Almanya'ya mı gönderilirler? Söylentinin bini bir paradır. Sartre'a sıra ayın ortasında gelir. Günlerce bir hayvan vagonunda, bir avuç erle birlikte kaygı çeker, umutlanır. Her istasyon, her demiryolu makası birer işarettir. Fransa topraklarındaki son çatal da aşılınca, gerçek yüzlerine çarpar: Almanya'ya götürülmektedirler. Sartre 1940-41 sonbahar ve kışını Trier yakınlarında stalag* 12 d'de geçirir. Burası, yirmi beş bin kişilik bir kamptır. Bulundukları tepeden kent seyredilebilir. Bu, yabana atılır şey değildir. Sartre manzarayı çok güzel bulur. Dünyaya tepeden bakmayı sever. Bu, iç gücünü korumasına yarar. Dikenli teller gerisinde karmaşık bir toplumsal yaşam yerleşir. Bu, disiplin ve başıbozukluktan, itaat ve başkaldırıdan, kurallar ve açıkgözlülükten, yokluk ve değiş tokuştan oluşmuş bir yaşam biçimidir. Bencillik ve dayanışma karmaşık bir kimyada iç içe girmektedir. Her biri elinden geldiği gibi paçayı kurtarmakta, hepsi birlikte Fritz'e, yani Alman'a karşı birleşmektedir.

Sartre en kötü durumda olanlardan değildir. İki ay boyunca, bir "çalışma grubu"na verilme korkusuyla revirde yaşar. "Sağlıkça olabilecek en iyi durumdaydım. Beni oraya yazı yazmama fırsat vermek isteyen yazın sever bir Alman doktor yerleştirmişti."[4] Tam tembel harcı bir yer: Üç kişilik bir oda, bir yatak, bir masa, bir sandalye, bir dolap ve yapacak hiçbir şey yok. Her gün, yarım saat jimnastik yaptıktan sonra başı dinç olarak *Varlık ve Hiçlik*'i yazmaya oturur. "Tuhaf bir yaşamım var. Acayip ve hoş, çok dolu."[5] Kampta çok aydın yoktur. Marc Bénard adında Le Havre'lı bir gazeteciyle iyi anlaşır ve kampın papazı olan Bois-

---

3) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 286.

* (Alm.) *Stammlager* (temel kamp) sözcüğünün kısaltması. 1939-45 savaşında Almanların subay olmayan savaş tutsaklarını kapattıkları kamplara verilen ad. –*çn*

4) Simone de Beauvoir, *Journal de guerre*, *a.g.y.*, s. 358.

5) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 296.

selot adında bir Dominiken rahiple dostluk kurar. Cerf yayınlarının yöneticisi olan bu rahip, vaktiyle, kendisinin de katıldığı bir kilise müziği korosunu yöneten Gabriel Marcel'in evinde tanıştığı biridir.

Sartre konferans vermeye teşnedir. Peder Boisselot öneriyi yakın bir dostuna, rahip Marius Perrin'e aktarır; olayı düzenleyen Perrin şöyle anlatır: "Akşamın kahramanının görünüşü hiç de öyle etkileyici değildi (...): Tıknaz, bodur, giyimi kötü, bacakları çarpık, saçı başı dağınık biriydi."[6] Sartre durumdan tat alır. Dinleyicilerin çoğu din adamıdır; kışkırtıcı bir zekâ tarafından eleştirildikleri için pek hoşnutturlar. Tartışma, kanın kaynaması, davetler. Sartre yemeklerini bu papazlarla birlikte yemeye, onlarla bir sonuca varmayan düşünce alışverişlerinde bulunmaya başlar. "Öğrencilerden vazgeçmiyorum."[7] Papazlar tanrıbilimle ilgili bir noktada kendi aralarında anlaşamayacak olsalar, Sartre'a danışırlar. "Karara bağlayıveriyorum. Dün Günahsız Doğum konusunda Papa IX. Pius'u haksız çıkardım. Benimle IX. Pius arasında ikircikliler."[8] Aralarından üçüne felsefe dersi vermektedir. Üzerinde en çok durduğu konu özgürlüktür. "Burada karşıda olduğundan daha özgür olabiliriz"[9] der. Öğrencileri düşünür ve doğru bulurlar. Marius Perrin bir yerden Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ının Almanca aslını [*Sein und Zeit*] bulmuştur. Her sabah saat onda Sartre onun yanına gider, yapıtın dilini sökmeye ve açıklamalara bir iki saat ayırır. Bunun karşılığında öğrencisi de ona Bossuet'yi sevdirmeye çalışır, fakat başarılı olamaz.

Ötekiler üzerindeki yetkisi sadece düşünceyle ilgili alanlarla sınırlı değildir. Tutsaklar, aralarında, kendilerini birtakım kurallara uydururlar. Alışveriş yaparlar, fakat aldatma, hırsızlık olmaz. Ayaküstü kuruluvermiş bir mahkeme, fazla ileri gidenleri kabul edilebilir sınırlar içine dönmeye çağırır. Sartre da "yargıçlar" arasında yer almaktadır. Sözüne önem verilir. Öğretmen ve yazar olma gibi bir çifte statüsü vardır; ayrıca sorunları belirleyebilmekte, özünü anlayabilmekte ve onları açık biçimde dile getirebilmektedir.

Revirde kalmak için hiçbir nedeni olmadığını kamp yetkilileri sonunda anlarlar. Kovulur. "Fakat çarçabuk iyileşip arkadaşlarını oyalamak için temsiller veren otuz kadar şarkıcı ve çalgıcıdan oluşan Sanatçılar topluluğuna yazıldım."[10]

6) Marius Perrin, *Avec Sartre au Stalag 12 d*, Paris, ortak yay. Jean Pierre Delarge-Opera Mundi, 1980, s. 16.
7) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 296.
8) *A.g.y.*, s. 300.
9) Marius Perrin, *a.g.y.*, s. 149.
10) Simone de Beauvoir, *Journal de guerre*, *a.g.y.*, s. 358.

Kampta kaldığı zamanın sonuna kadar oradadır; somut koşullar elbette revirdeki kadar rahat değildir ama, daha ilginçtir. Tiyatrocular arasına kabul edilir ve "bir çeşit halk üniversitesi"[11] kurmakla, yani arkadaşlarına konferanslar vermekle görevlendirilir. Her şeyden, ama en çok da, içinde bulundukları koşullar nedeniyle nazik bir konu olan cinsellikten söz eder. Sözleri, dinleyicilerinin kendi tepkilerinde anlama sıkıntısı çektikleri şeyleri formüle edip açıklayarak, mevcut durumu içeriden aydınlatarak, toplu yaşamı kolaylaştırmaya yöneliktir. Çeşitli güldürüler, kısa oyunlar yazar ve sahneye koyar. Yine onun yazdığı polisiye bir oyunun temsili son anda yasaklanır. Sartre Dullin'in provalarına birçok kez katıldığından bu işi iyi becermektedir. Oyuncuları nasıl yönettiğini, sahneyi nasıl düzene koyduğunu gören onu profesyonel sanır. On beş günde bir temsil verirler. Tutkusu büyük olduğundan son zamanlarda tanıdığı ve onu heyecanlandıran bir yazar olan Claudel'in *Soulier de Satin*'inden birkaç sahne oynatmaya heveslenir. Ne var ki, hazırlık toplantıları "tiyatro provasından çok Mallarmé'nin Salı Buluşmaları'na benzer"[12] ve tasarıdan vazgeçilir.

Noel yortusuna doğru büyük bir hareketlilik başlar. Bir şey düzenlemek gerekmektedir. Sartre eski misterlerin* geleneğini canlandırmayı önerir. Peder Boisselot'nun onayını da alarak –rahip bu konuda Sartre'a tam özgürlük tanır– ilk gerçek tiyatro oyunu olan *Bariona ou le Fils du tonnerre*'i yazar. Vakitleri sıkışıktır. Sabah yazar, öğleden sonra prova ederler. Sartre sevinçten yerinde duramaz. Tiyatroya başlıyormuş gibi gelir ona. "Bir yazarın tüm okurlarını tanıması ve o okurlar için yazmasının, bir tiyatro yazarının oyunlarını kendisinin sahneye koyup kendisinin oynamasının nasıl bir şey olacağını düşünün."[13] Aldığı zevk, giriştiği işin başarısıyla artar. "Bir Noel misteri yazdım; pek heyecanlandırmış, besbelli, öyle ki oyunculardan birinin oynarken ağlayası gelmiş."[14] Seyirciyi etkileyebilmekte, heyecanlandırabilmektedir. Bunu yeni fark etmektedir. "Bilin ki, tiyatro yazarı olarak gerçekten yeteneğim varmış. (...) Bunu Dullin'e söyleyin, ayrıca deyin ki gözleri yaşaranlar oldu."[15] Önünde yeni bir yol açılmaktadır.

Sahne yazınındaki başarısı, üstelik, onu şuna inandırır ki, tiyatroda seyirci kendini kişiler ve durumlarla özdeşleştirmeli, onları kendi yaşamı söz konusuy-

11) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 300.
12) Marius Perrin, *a.g.y.*, s. 59.
* *Le mystère:* Ortaçağda dinsel konuları ele alan bir tiyatro oyunu türü. –*çn*
13) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 301.
14) *A.g.y.*
15) *A.g.y.*, s. 300.

muş gibi algılamalıdır. Onun duygusal katılımı başarının koşuludur. Oyun yazarı hiçbir şeyi açıklamaz, bir mesaj vermez, gösterir ve hissettirir. Tiyatro aldatmacasını bu amaçla ayakta tutmak gerekir. Sahne ayrı bir yer olarak kalır; o yerde seyirci kendinden çıkarak kendini yansıtabilir, sınayabilir ve gönlünce yeniden kurabilir. Tek sözcükle, Sartre bir klasiktir.

Oyun, 24, 25 ve 26 Aralık günleri altmış maskeli oyuncu tarafından oynanır. İlk temsilden sonra bir ayin yapılır ve Sartre, oyunbozanlık etmeyip ayine katılır. *Bariona* İsa'nın doğuşunu anlatmaktadır. Oyunun merkezinde içinde ne İsa'nın doğduğu öküz yalağı ne Kutsal Aile vardır: Romahların işgaliyle bir Filistin köyünün reisi vardır. "Düşüşe boyun eğmemeliyiz, çünkü boyun eğmek bir insana yakışmaz."[16] Durum açıktır: Alman ve yenilen karşı karşıyadır. Oyun tutsaklara seslenir, onlara içinde bulundukları koşullardan söz eder. Sartre bunun bir direniş kışkırtması olduğunu söyleyecektir. Anlaşıldığına göre, dinleyicileri bunu böyle almamışlardır. Aralarından bazısı "son derece dini bütün bir yapıt"[17] görebilmiştir; bir söylenceye göre, oyunun dinsel coşkusu bir tanrıtanımazı imana getirebilecek düzeydedir. Papaz arkadaşlarının yararına insanları dine yönlendiren Sartre: Görünüm pek saçma. Belki bazı saf kişiler genel havanın, Kutsal Kitap'tan alınma dekorun da etkisiyle oyunun içeriğini iyi kavramamış ve kendilerini tatlı düşlere kaptırmış olabilirler.

Metnin kendisi böyle abartılara yol açacak bir şey değildir. Açık ve kesindir. Öteki yazıları gibi, Sartre'ın kaleme aldığı andaki tasa ve saplantılarının durumunu yansıtır. Bu da, *Varlık ve Hiçlik*'in merkez izleklerinin tutsaklık zemini üzerinde sunulmasıdır ve belki Sartre'ın bu izlekleri halka mal eden yapıtlarının en iyisidir. Yüzüstü bırakılmış, çaresiz bir duruma itilmiş insan, özgürlüğün kullanımını *in situ** öğrenir. Sartre sahnede bebek İsa'yı selamlamaya gelen krallardan Baltazar'ı oynar. "Bak, insan her zaman olduğundan daha fazla bir şeydir. (...) Mesih'in sana öğretmek için geldiği ve senin daha önceden bildiğin bu doğruyu keşfedeceksin: Çünkü sen çektiğin acı değilsin. Ne yaparsan yap ve onu nasıl düşünürsen düşün, sen çektiğin acıyı sınırsızca aşıyorsun, çünkü o ancak senin onun olmasını istediğin şeydir."[18] Yazar hiçbir duyarlılığı zedelemek istememiştir, oyu-

---

16) Michel Contat, Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 580.

17) Ingrid Galster, *Le Théâtre de Jean-Paul Sartre devant ses premiers critiques*, Tübingen-Paris, yay. Gunter Narr Verlag ve Jean Michel Place, 1986, s. 47.

* Yerinde, doğal ortamında. –çn

18) Michel Contat, Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 604 ve 625.

nu her referans sistemiyle bağdaşır. O oyunda bir Hıristiyan İsa'yı, bir komünist anti-kapitalizmi, bir kuşkucu ironiyi, bir duygusal sevgi gösterisini bulabilir. Oyunda sadece, ilgisiz olanın payına bir şey düşmez. Sartre ilgisiz olanın karşısına oyunun özünü oluşturan şeyi, yani bir ahlakın doğuşunu çıkarmaktadır. Özgürlüğünden hiçbir şey oluşturmayan insan insanlığından vazgeçiyor demektir. Bir tutsağın başına gelebilecek en kötü şey, başına geleni kabullenmesi, başına geleni fersah fersah aştığını görmemesidir. Herkes kendi kurtuluşunu kendi icat eder. Köy reisi Bariona, sonunda, silaha sarılıp İsa'yı Romalılara karşı korur.

Bundan biraz acele bir sonuç çıkarmak isteyen bir kişi, Sartre'ın 1940 yılı Aralık ayında seçimini yapmış, Almanlara karşı savaşmaya kararlı olduğunu söyleyebilir. Bariona onun sözcüsü değildir. O, Sartre'ın elbette düşündüğü fakat hiç de tek çözüm olmayan bir şeyi canlandırmaktadır. Başka kişiler, başka davranışlar da düşünülebilir. Publicanus* vardır, işgal gücüyle işbirliğine hazırdır, yeter ki eline üç kuruş geçsin. Aşağılık herif. Son karardan önceki Bariona vardır; umutsuz bir adam, köyüyle birlikte dünyadan kaçma yolunu seçmiş: Felsefi intihar; hiçliğin doğrulanması. Bariona'nın karısı Sarah vardır, yaşamda kalma konusundaki biyolojik istencini belirtir: Kendi-içinde-varlık. Simon vardır, Kayafa,** çobanlar ve bir melek vardır; hepsi dünya içinde bulunur, hepsi kendi tarzında etkindir; o tarz en yalın beklentilerden ya da en çılgın umutlardan, kolay reçetelerden, sağduyudan oluşabilir: Kendi-için-varlık. Sartre, kendini betimlemekten çok, tanıklık eder. Arkadaşlarına onların seçimlerinin değişkeli imgesini yansıtır. Sonra "kucağa alınabilecek, öpücüklere boğulabilecek denli minicik şu Tanrı" önündeki hayranlığıyla Bakire Meryem vardır, onun o iyice gölgede kalmayı yeğleyen yaşam arkadaşı vardır: "Betimlemeyeceğim, sadece bir gölge olarak göstereceğim Yusuf."[19] Sartre, Kutsal Aile önünde rahat davranır: Anne-Marie, Poulou, Jean-Baptiste: Onlarla, kendi evindedir. Son olarak da Baltazar, yani oyun kişilerinden ona en benzeyen vardır; o, bilinçlidir, her şeyi kavrar, ötekiler için bir ahlakın sınırlarını çizer fakat bir davranışta bulunmaz. Tinlerin efendisidir, insanların yol göstericisi olmaktan çok, dindışı bir rahip gibidir. Öğretmen Sartre'dır, tutsak kampındaki Sartre'dır: "Birçokları için bir tinsel yönetici olma yolundayım."[20]

---

* Romalılarda vergi mültezimi. –*çn*

** Simon: İsa'nın on iki havarisinden biri; Kayafa: Tutukladıklarında İsa'yı huzuruna çıkardıkları başrahip. –*çn*

19) *A.g.y.*, s. 617.

20) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 302.

Sohbetlerinde savaşım vermenin gerekliliğinden çok, yapılabilecek olan şeyin kapsamı üzerinde duyarlılık gösterir. Tuhaf savaş sırasında politik konuşmalardan kaçınmıştır. Şimdi sakınımlı görünmektedir. De Gaulle konusunda kuşkucudur: Görünüşe göre, iktidar ve burjuvazinin bir uşağıdır. Marius Perrin ile görüşmelerinde birkaç özgün düşünce geliştirir. Bir "Özgürlük Partisi" kurmayı düşlemektedir. "Programı, hiç değilse ana çizgileriyle, hazır. O programda Fourier'den pek çok şey, Saint-Simon'dan da bazı şeyler görüyorum. Herkese, başkasının özgürlüğüne engel olmadıkça, istediğini yapma özgürlüğü... Buna karşı, ekonominin üstünlüğü konusundaki Marksist savdan, insanın *homo faber*'e* indirgenmesinden sakınıyor. İktisat, onun anlayışında, ikincil sıraya düşüyor."[21]

Rahibin anıları Sartre'ın "program"ını biraz yavanlaştırmış olabilir. Yine de, programdan Sartre'ın o dönemde bir bireyci olarak kaldığını görüyoruz. Faşizm karşıtlığı, bir tutsağa ve bir özgür kafaya ait, yoksa komünist ya da başka çeşitten bir militanın faşizm karşıtlığı değil. Otuz beş yıl sonra, Simone de Beauvoir ile görüşmelerinde bu konuyu yine ele alacaktır. "Sosyalizm beni az çok doyuran bir öğretiydi ama, kanımca, ortaya gerçek sorunları koymuyordu. (...) Tutarlı bir sosyalist olmak için maddeci olmak gerekir, bense maddeci değildim. Olmayışımın nedeni özgürlüktü. O özgürlüğü maddeleştirmenin yolunu bulmadıkça sosyalizmde beni iten bir şeyler vardı, çünkü kişi topluluklar yararına eritiliyordu. (...) Savaş ve direniş yıllarında henüz bu noktadaydım."[22] Kısa bir süre sonra, *La Mort dans l'âme*'ın ikinci bölümünde, *Drôle d'amitié*'de ve *La Dernière Chance*'ta uzun politik tartışmalar sahneye koyarsa da bunların kendi yaşadığı deneyimle ortak bir yanı pek yoktur. Onlar daha sonraki tasalarını, en çok da yakın tarih ve Alman-Sovyet antlaşması konusundaki düşüncelerini yansıtır. Fakat böyle tartışmalar, kamp yaşamı içinde seyrek olur ve dikkate alınmayacak demesek de, çok az bir yer tutar. Henüz politik yaklaşımı değişmemiştir. Bunu Bariona sahnede şöyle özetler: "Siz, zenginler, krallar, dümeninizi açıkça görüyorum. Yoksulları uslu otursunlar diye birtakım martavallarla uyutuyorsunuz."[23] Her iktidar bir yalan ve bir baskıdır, her güç tiksinti verir.

Tutsak olmasının Sartre'da politikaya ilgi uyandırdığı, onun aydın sorumluluğunun bilincine orada vardığı, tutsaklıktan değişmiş olarak döndüğü söylen-

---

* (Lat.) İşleyen insan. –*çn*

21) Marius Perrin, *a.g.y.*, s. 127-128.

22) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 447-448.

23) Michel Contat, Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 603.

miştir. Kendisi de yaşamının kamptan önce ve sonra diye ikiye ayrıldığını birçok kez dile getirir. Bu, güçlü bir formüldür; çoğu zaman da yanıltıcı olmuştur. Sartre bir başka kişi olmadı. Her zaman ne ise, kampta da o olarak kaldı. Eşitliği, kardeşliği kampta keşfetmedi. Tutsaklık arkadaşlarına mesafeli davranır, üzerine basa basa onlarla sizli bizli konuşur. Onların çoğu, Sartre'ın hiç temas etmemiş olduğu, sözcük dağarını, davranış kurallarını bilmediği bir insanlığa aittir. Peşinden gitmeyenleri, burnu büyük bir biçimde, tanımazdan gelir ve, dostu Marius Perrin'in sözleriyle, "sevmediklerine hiçbir sevecenlik göstermez."[24] Kamptan önceki aristokrat ve soyut, başkalarına ilgisiz bir Sartre'ın karşısına kamptan sonraki eşitlikçi ve somut, insan kardeşlerine yakın bir Sartre'ı koyamayız.

Yaşadığı deneyimin onun üzerinde iz bırakmış olduğu doğrudur. Çünkü öncelikle, elbette, tüm tutsaklık arkadaşları için olduğu gibi onun için de, o deneyim, koşullara uyma yeteneğini ve tinsel niteliklerini sınamadan geçirmesi nedeniyle, yaşamının akışında büyük bir kesinti oluşturmuştur. Sonra da, Sartre'da, kökü derinlerde bir geçmişle birleşmiştir. "Kampta Yüksek Öğretmen Okulu'ndan beri karşılaşmadığım bir ortak yaşam biçimi buldum ve son çözümlemede, mutlu oldum."[25] Başlangıca dönüş: Kapalı ve içi dolu topluluğa, aracısız verilmiş ve anlaşılmış bir duygunun, saydam bir varoluşun mutluluğuna. Özel yaşam alanıyla ortak yaşam alanı arasında bir uzaklık kalmamıştır. Her türlü toplumsal yaşamın ötesinde, herkes ötekinde kendini bir aynada görür gibi görmektedir, çünkü o da aynı yoksunluğu çekmekte, aynı açlığı duymakta, aynı umudu beslemektedir. Öğrenci Sartre, geçmişte, *Er l'Arménien*'de bir çeşit titan birliği düşünüyordu. O insanüstü varlıklar tutsak oldu; bu ayrım bir yana bırakılırsa, geçmişteki o gerçekleşemez düşüne çok benzer bir şey bulmuştur: "Yaşam alanımın sınırı, derimdi; yanı başımda gece gündüz bir omzun ya da bir göğsün sıcaklığını duydum. Bu durum tedirgin etmiyordu: Ötekiler, yine bendim."[26]

Yaşantısının maddesel koşullarına ancak ikinci derecede bir ilgi duyar. Soğuğun, bitlenmenin, kirin, pis kokunun pek önemi yoktur. Tersine, temizliği bir saygınlık belirtisi olarak alanlara inat, işi daha ileri götürür, kirin ve çaputlarının içinde hoşnuttur. Tutsaklığın psikolojik koşulları karşısında bundan daha ilgili değildir. Buyruklar, karşı buyruklar, azarlar, kıça inen tekmeler, bunların hiçbiri onu etkilemez. Bu ufak tefek şeylere, her şeyden ve kendinden sıyrılmış bir fi-

24) Marius Perrin, *a.g.y.*, s. 41.
25) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 253.
26) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 348.

lozofun alaycı horgörüsüyle bakar. Çok mutludur. Bunu yalnız daha sonra yazdıklarında, yaptığı görüşmelerde değil, Castor'a sıcağı sıcağına gönderdiği mektuplarda da söyler ve yineler: ""Sıkılmıyorum, çok neşeliyim"; "Hiç mutsuz değilim. (...) Heidegger'i okuyorum ve hiçbir zaman kendimi böylesine özgür hissetmemiştim"; "Hiç sıkılmıyorum. (...) bir an bile üzüntüye kapılmadım."[27] Tiyatro, yazma, dersler, tartışmalar... kendisine bir şey okumak için azıcık bir zaman bırakan çok dolu bir programı kararlılıkla yürütmektedir: Dekobra'yı, Hegel'in seçme parçalarını ve yeni keşfettiği bir kitabı, Bernanos'un *Journal d'un curé de campagne*'ını okur. Akşamları koğuşta, arkadaşlarını öyküler anlatarak uyutur. Bir boks karşılaşmasında genç bir dizgi ustasına iki raundda yenilince sevinir.

O aylar boyunca bir şey olur. Sartre, koşulların kendisini içine attığı olumsuz evrende, insanın alıştığı yaşamıyla düşünü kurduğu yaşamı aynı zamanda sürdürebileceğini fark eder. Her zaman olduğu gibi kendisi olabilmekte, aynı zamanda, başkalarıyla birlikte de kendini dolu dolu duyumsayabilmektedir. Kendi olmak ve bir ortaklıkta erimek: Onu geçmişe, okulun korunmalı dünyasına, çocukluğun mutluluğuna doğru çeken, geriye gidişli bir ütopya, ileriye gidişli bir ütopyaya dönüşür. İdeal toplum mümkündür. Daha önce gökyüzüyle yer arasında askıda olan, içerikten ve yönden yoksun olan özgürlüğü, bir tasarıda somutlaşabilir. Özne Sartre bilir ki, yalnızlığa yazgılı değildir: Yalnız adam mitosunun sonu gelmiştir. Bilir ki, başkalarıyla birlikte olmanın henüz düşünülmemiş, fakat düşünülebilir ve düşünülmesi gereken bir değişik yolu daha vardır. Amaçladığı henüz politikaya girmek değil, insanların toplumuna girmek ve oraya kendi özgürlüğünü kazımaktır. Ocak 1941'de Sartre "kulesinden çıkıp mücadeleye katılmaya"[28] karar verir.

Kamptan ayrılmanın zamanı gelmiştir. Sartre'ın sporcu bir yapısı yoktur. Dikenli teller arasında sürünmek, kurşunların altında koşmak, gecelerce yürümek: Bu, umutsuzlukla başvurulacak bir çözüm olurdu. O, yaşamaya önem verir. Marius Perrin'in yardımıyla sahte bir doktor raporu almayı becerir. Kendisinde kısmi körlük olduğu için, denge bozuklukları çekmektedir ve askerlikten bağışık tutulması gerekmektedir. Sahte rapor tutuklanmasından önceki bir tarihi taşır. Böylece sivil yaşama iadesinin gerektiği gösterilmiş olur. Artık Alman yönetiminin onu tutsak olarak yanlışlıkla alıkoyduğunu fark etmesini beklemeye kalır iş. İleride Sartre aslında kampta kendini çok iyi hissettiğini, o denli ki, ayrılmaya

27) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 300-301, ve Simone de Beauvoir, *Journal de guerre*, *a.g.y.*, s. 359.

28) Marius Perrin, *a.g.y.*, s. 128.

zor karar verdiğini söyleyecektir. Bu bir cilve; çünkü mektuplarından, elbette ki, mutlu olduğu fakat aynı zamanda salıverilme konusunda sürekli umut beslediği de anlaşılmaktadır. Martta normal bir yaşama dönüş hazırlığı yapmaya başlar. "Paris anılarımın hepsinin buzları birer birer ama, sakınımla erimekte."[29] Özgürlük duygusu gücünü yitirip yerini geçen zaman duygusuna bırakır. 9 Mart'ta iki yüz sayfa yazmıştır. Beklediği olay bir hafta sonra gerçekleşir. Sartre resmen salıverilir. Drancy'ye gönderirler, orada tam bir atalet içindeki birkaç yüz tutsakla birlikte on gün geçirir. Nisan başında Paris'e kavuşur ve işgalle tanışır.

Sartre çeşitli görüşmelerde, Beauvoir da Anılarında hiçbir utanç duymaksızın kaçıştan söz ederler. Kullandıkları sözcük abartılıdır ve canını tehlikeye atıp da yakalanmış ya da vurulmuş olanlara saygısızlıktır. Belki bu abartıya tepki olarak birçok şey anlatılacaktır. Drieu la Rochelle,* 1940 sonbaharında, kendisinin *NRF*'teki etkinliğine karşılık salıverilmelerini istemek üzere tutsak yazarların bir listesini çıkarmıştı. O listede adı bulunduğundan Sartre'ın kayırıldığını ileri sürenler olmuşsa da hiç kimse böyle bir şeyin en ufak izine rastlamamıştır. Daha da ağırı, bazı kişiler *Bariona*'da Romalı bir memurun Yahudiler hakkında söylediği sözlere dayanarak Sartre'ın Yahudi aleyhtarı olduğunu, bu sayede Alman makamlarının lütfundan yararlandığını ileri sürmeye kalkmışlardır.[30] Buna söylenebilecek en basit şey, bu varsayımın yanıltıcı olduğudur.

Nisan 1941. Sartre özgürce hareket etmeyi yeniden öğrenmektedir. Bir kahvedeyken başı döner: İnsanlar birbirlerinden ışık yılları kadar uzaktırlar. Yeniden keşfettiği o acayip dünyada, insanlar birbirine değmemektedir. "Burjuva toplumunu yeniden bulmuştum (...) ve birden ortaya çıkan agorafobim, bir daha dönmemek üzere koptuğum o toplu yaşam için duyduğum belli belirsiz özlemi açığa vuruyordu."[31] Yaşamayı, iki kadınının –ikizi Castor ile metresi Wan-

---

29) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 306.

* Pierre Drieu de la Rochelle (1893-1945), romancı, yazın eleştirmeni, yazın dergisi yayıncısı. İşgal yönetiminden yana olduğu olmuş, kurtuluştan sonra kendini öldürmüştür; *Gille* başlıklı romanı 1939'da yayımlanmıştı. –*çn*

30) Gibert Joseph *Une si douce Occupation* başlıklı kitabında bu savı kolaycı usavurum temeli üzerinde tekrar ele alır: Oyun bir Yahudi topluluğunu canlandırmaktadır ve Alman sansürü tarafından kabul edilmiştir, şu halde bu, Yahudi aleyhtarı bir oyundur. Joseph bir Yahudi topluluğu içine yerleştirmeden İsa'nın doğumunun nasıl anlatılacağını söylemiyor. Ayrıca, oyunu okuması gerekirdi. Sonunda o topluluğun üyeleri istilacı Roma'ya karşı silah kullanmaya karar verirler.

31) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 349.

da'nın– yanında yeniden öğrenmektedir. Dönüşünden birkaç gün sonra, Wanda'nın kısa bir yokluğundan yararlanarak Castor'a bir not yazar: Kıskançlıklar, saklanıp gizlenmeler yeniden başlamıştır. "Aile" küçülmüştür. Castor, Sorokine, "küçük Bost" ve Kosackiewicz kız kardeşlerden oluşan sert çekirdeğin çevresinde artık sadece birkaç önemsiz gök cismi dönmektedir. Mouloudji artık Wanda'nın bir yakınıdır. "Meteliği yok ve kendine basbayağı baktırıyor."[32] Beauvoir derli toplu yaşar ve düzenli olarak Merleau-Ponty ile görüşür; kız kardeşi, Roulet ile birlikte, Portekiz'dedir, Gerassi'ler Avrupa'dan kaçmışlardır. Savaştan önce Sartre Sorokine'i tanıma fırsatını pek bulamamıştı; döndükten birkaç gün sonra, iş tamamdır: Kız onunla yatar. Adam kızı denemiştir, kız da adamı. İyi eski dostlar gibi olurlar. Sorokine'in aracılığıyla Sartre ve Castor Alberto Giacometti ile tanışırlar: Çehresi, görünüşü, yıllardan beri ikisini de büyülemektedir. Adam, göründüğü gibi çıkar. Hemen dost olurlar.

Paskalya tatilinin sonudur. Artık öğretmenlerden, Yahudi de mason da olmadıklarını bildirir bir belge imzalamaları istenmektedir. Beauvoir imzalamıştır. Sartre geri çevirdiğini ileri sürecektir. Genel müfettiş, kendisi de Sartre ile aynı doğrultuda düşündüğünden, görmezden gelmişmiş. Orası kuşkulu. Herkes gibi ya da, daha doğrusu, ölmeyi ve işgal kuvvetlerinden gizlenerek yaşamayı göze almamış her devlet memuru gibi, Sartre da imzalamıştır muhtemelen.

Martta Castor Sartre'a can sıkıcı bir haber verir: "Paris sizi unutmuyor. (...) *La Gerbe** geçen gün şöyle yazıyordu: 'Öğrendiğimize göre Bay Sartre *Akıl Çağı* diye bir roman yazıyormuş; umarız kendisi de akıl çağına varır.'"[33] Düşmanları onu düşünmektedir. Sartre romanının sadece bir parçasını Beauvoir'ın eleştirisine sunmuştur. Onun öğütlerine uyarak metin üzerinde son değişiklikleri yapar. Fakat yayımlanması söz konusu değildir. Metin bir çekmeceye yerleştirilir. Öngörülen devamının yazılması ve, ondan da çok, bu derece katı olmayan bir zamanın gelmesi beklenecektir. Bu arada düşman eline düşmesinin ve tutsaklık yaşamının anılarını yazmaya girişir. Bu notların bir bölümü 1942 yılı Aralık ayında Brüksel'de *La Mort dans l'âme* başlığı altında yayımlanacak, fakat yazar tasarısını sonuna kadar götüremeyecektir.

---

32) *Lettres au Castor*, cilt II, a.g.y., s. 307.

* İşgal (Alman) güçleriyle işbirliği yapan bir dergi. –çn

33) Simone de Beauvoir, *Lettres à Sartre*, a.g.y., cilt II, s. 239.

Savaş, genel yayın ve eleştiri görünümünü değiştirmiştir. Drieu la Rochelle'in eline geçmiş olan *NRF*'le çalışmak artık söz konusu olamaz. Buna karşılık, acaba eski bir kuruluşta, kısa süre önce deneyimli gazeteci René Delange'ın yönetimine giren haftalık yazın dergisi *Comœdia*'da çalışması uygun mudur? Sartre önce razı olur. Kendisine dostça davranan Delange yazın köşesini üstlenmesini önerir. Sartre kabul eder ve haziranda, Herman Melville'in *Moby Dick*'ine ayırdığı ilk makalesini verir. Aynı sayıda Paul Valéry ve Marcel Carné ile yapılan söyleşiler ve Jean-Louis Barrault, Arthur Honegger ve Jacques Audiberti'nin yazıları yayımlanır. Sartre yazın yaşamına dönüşünde sağlam bir ölçü tutturmuştur. Yazısı birçok konuya değinir, hiçbirini tam ele almaz. Tek bir amacı açıkça belli olur: Kitabın önsözünü yazmış olan Jean Giono'nun canını acıtmak. Bundan daha Parisli de olunamazdı.

Comœdia'nın sütunlarında Alman kültürüne övgüler düzülmekte, okurlar Almanya'yı tanımaya yüreklendirilmekte ve savaştan hiç söz edilmemektedir. Orada bir makale yayımlamak, hele bir köşe yazarı olmak tam bir beceriksizliktir. Bununla Sartre yargılanacak, utanmaz bir işbirlikçi ilan edilecek değildir ama, ahlakçı, ağırbaşlı, başını dik tutup çarpışma gereğine inanmış bir Sartre görünümünü bozmaya yeter. Bu olay, kendi çıkarını unutmadığını gösteriyor. Yirmi ay uzak kaldıktan sonra döndüğünde yazın ortamına yeniden adım atmak ister. Delange'dan hoşlanır, Alman kültürüne hayrandır. Her zamanki gibi, çevrede dönenlerin farkında olmadığı için aldanır ve Alman kültürünün yüceltilmesinin, o koşullarda, politikayla ilgili bir şey olduğunu görmez. Pek düşünmeden burnunun dikine gitmiştir. Birkaç iyi dost tarafından uyarıldığını düşünebiliriz: Tutumunu düzeltir ve bir daha makale vermez.

Sartre yakın geçmişte yaşadıklarını unutmaz. Kamptan, harekete geçmeye kararlı olarak çıkmıştır. Birtakım temaslarda bulunur. Ekim 1940'tan beri birkaç Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi çok düzenli olarak *Sous la botte* diye bir gazete çıkarmaktadır. Başlarında Troçkist bir matematikçi olan M.'nin bulunduğu grupta felsefe agregasyon sınavına hazırlanmakta olan Toussaint Desanti, karısı tarih öğrencisi Dominique ile felsefeciler François Cuzin, Yvonne Picard ve Simone Devouassoux, fenciler Georges ve Jean Chazelas bulunur. Çoğunluk Marksist eğilimlidir. Aralarında ortodoks komünistler, –Alman-Sovyet anlaşmasından ötürü– tiksinmiş komünistler, Troçkistler ya da sempatizanlar vardır. Sadece bir matematikçi, Raymond Marrot, boş hayallere kapılmadığını söyler.

Birçoğu Dominique Desanti'nin Sartre'a duyduğu hayranlığı paylaşır. "Nisan

ayında çok önemli bir haber bizim için dönüm noktası oldu: Sartre Paris'teydi."[34] Anı yazarı biraz abartıyor. Sartre Mesih değildi, ama, o gençler *Bulantı*'yı okumuşlardı ya da Sartre'ın öğrencisi olmuşlardı. Bunlar ona hayran olmak ve güvenmek için iki nedendi. Direniş hareketine girmek istiyorsa, *Sous la botte* takımı onun hizmetine hazırdı. Yüksek Öğretmen Okulu'ndan Merleau-Ponty takımın etkinliğine katılmaktadır. Temas kurulmuştur. Sartre M.'yle görüşür. Yeni bir takım oluşturma kararı verilir. Bu grup kendini De Gaullecülüğün sağından, komünizmin solundan ayrıştıracaktır. 1941 ilkbaharında Molotov-Ribbentrop antlaşması hâlâ geçerliğini korumaktadır ve yasaklanmış Komünist Parti'nin yöneticileri şaşkınlıkla boyun eğme arasında gidip gelirler.

Gay-Lussac sokağında bir otel odasında toplanırlar. Merleau-Ponty takımıyla gelir, Sartre da kabilesini, yani Castor, Bost, Olga ve Jean Pouillon'u getirir; onlara "tilmizler" Jean Kanapa ile Raoul Lévy de –saf çocuklar– katılır. Toplandıkları oda giriş katındadır. Bir baskın olursa pencereden kaçabileceklerini hesaplamışlardır. Sartre yalnızmış gibi, konuşur, konuşur. Tutkusu, gittikçe çoğalacak ve Fransa'yı bir direnişçi ağıyla kaplayacak olan küçük gruplar oluşturmaktır. Otuz yıl sonra, "böylelikle Almanları kovacak bir şiddet hareketi yaratmayı"[35] düşünmüş olduğunu anlatacaktır. Tasarı gülünçtür, çünkü direniş örgütleri vardır ve ağ biçiminde yayılmaya başlamaktadırlar. Sartre'ın düşü burnunun dibinde gerçekleşmektedir. Niçin hareket halindeki trene binmesin? Belki orada yararlı olabilir. Hayır. Her şey ille ondan doğmalıdır. Direniş hareketini o tasarlayacak, ona o hayat verecek, biçimini, amaçlarını, alacağı sonuçları o saptayacaktır. Hırslarının büyüklüğü, onların ne kadar çocuksu olduğunu gösteriyor.

Almanları kovmak, bu önemli bir şeydir. Onun da ne amaçla yapılacağını bilmek gerekir. "Bundan sonra amaç, daha ilerisini görmek, kurtarılan Fransa'nın genel görünümünü çizmek, sonrası için bir öneri hazırlamak, faşizm yenildikten sonra başa geçirilecek olan sosyalizmi özgürlük içinde örgütlemektir."[36] Çizilen bu yola göre, akım "Sosyalizm ve Özgürlük" adını alacaktır. Sartre silaha sarılmayı ya da bir yerlere bomba koymayı düşünmemektedir, hiç değilse ciddi olarak. Anlamak, açıklamak, öngörmek, işte onun yapmasını bildiği ve grubun yapacağı şey. Bu yönden bakınca, denilebilir ki, o Nazizme ancak ikinci derecede muhaliftir. O yönetim biçiminden nefret eder ama, Nazi karşıtı savaşım onun gözün-

34) Dominique Desanti, *Ce que le siècle m'a dit. Mémoires,* Paris, Plon, 1997, s. 140.
35) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 492-493.
36) Dominique Desanti'nin Annie Cohen-Solal'a anlattıklarından, a.g.y., s. 299.

de artık dönemini kapamış bir aydın sorunudur. Kuşkusuz acılı ve belki uzun sürecek, fakat sonradan ortaya çıkacak sorunları perdelememesi gereken zorunlu bir dönemdir. Almanlar Sartre'ı ilgilendirmez. Er ya da geç ezileceklerdir. O zaman, sosyalizm ve özgürlük, militanların dediği gibi, gündemde yerlerini alacaktır. Aslında, Sartre'ın korktuğu şey, bir burjuva zaferi, Üçüncü Cumhuriyet'in dönüşü, eşraf ve sermayenin egemenliğidir. Radikalizme dair eski temeli canlanmaktadır. Savaşın sonu toplumsal bir değişme getirmelidir. İşte amaç.

Ereklerin gerçekleşeceği gün gelecektir. O zamana kadar varoluşunu günü gününe haklı göstermek gerekir. Ne yapmalı? Sartre yöntemli iş yapar. Geleceği hazırlamak için, içinde bulunulan zamanı anlamak gerekir. İlk çalışma toplantılarından birinde hazır bulunan Maurice Nadeau, Sartre'ın oturumu şu gerçeküstü dilekle kapadığını duyunca küçükdilini yutar: "Vichy tarafından kurulan devletin niteliğini bir yıl sonra açıklığa kavuşturmuş olmamız gerekecek."[37] Sartre için bu program yeter de artar bile. Fakat bir grup, bir gruptur. Üyeleri vardır, o üyeleri çalıştırmak gerekir. Pek çok ve epeyce ölçüsüz laf edildikten sonra bir şey yapmaya karar verirler. Olabildiğince çok bilgi toplayacak, bunları basacak ve dağıtacaklardır. Hattâ belki, fırsat düştüğünde, İngilizlere de geçireceklerdir. Aynı zamanda bir de süreli bülten çıkarmaya karar verirler. Onun aracılığıyla, topladıkları bilgileri duyurabileceklerdir. Fransa'nın geleceğinin ne olacağı konusundaki düşünceler de o bültende yer alacaktır. Grup politik bakımdan açıktır: Yayının temel öğesi olan başyazı, sırayla bir komünist ve bir komünist olmayan üye tarafından yazılacaktır.

Çalışmaya koyulurlar. Dominique Desanti metinleri daktiloda temize çeker, bu metinler kâh Ulm sokağındaki mahzenlerde, kâh Georges Chazelas'ın bir arkadaşının evinde, hattâ gelen geçenin gözünün önünde olmak üzere Pouillon'un annesinin bahçesinde, eski bir teksir makinesinde basılır. On beş, belki yirmi kişidirler. Üç beş kişilik gruplara ayrılır ve en ufak bir sakınma önlemi almaksızın bütün gün dağıtım yapar ya da evrak çantaları bildirilerle tıka basa dolu olarak Paris'i bir baştan bir başa dolaşırlar. Tam birer amatördürler. 15 Haziran günü Georges Chazelas sabotaja çağrı afişleri yapıştırırken tutuklanır ve altı ay Santé Cezaevi'nde yatar.

Zavallıcıkların çalışması ortada olduğu denli etkisizdir de. İşe yarar bir "bilgi"nin ne olduğu konusunda hiçbirinin en ufak bir fikri yoktur. Raoul Lévy,

37) Maurice Nadeau, *Grâces leur soient rendues, Mémoires littéraires*, Paris, Albin Michel, 1990, s. 58.

Rambouillet ormanında birtakım Alman tanklarının konuşlandığını öğrenmiştir. Ne yapmalıdırlar? Bunu bildirmek için Churchill'e yazmalı mıdırlar? Beauvoir, "Bunu daha sonrası için, İngilizlere verecek başka haberlerimizin olacağı zamana saklamaya karar verdik"[38] diye anımsayacaktır. Çaresizlikten, Alman gazetelerinin işgal bölgesinde okunmasıyla ilgili gülünç bir "anket" yaparlar.

Sartre girişimin ne denli cılız olduğunun farkına varır. Daha sağlam, daha anlamlı bir şey olmasını ister. Ekip üyeleri birtakım temaslar kurarlar. İçişleri Bakanlığı'nda uluslararası basın özetlerinden sorumlu David Rousset'nin ara sıra bilgi getirdiği olur ama, onlar da çoğu zaman yanlış çıkar. Zaten doğru da olsa kime ileteceklerini bilmezler. Matematikçi ve filozof Jean Cavaillès Clermont-Ferrand ile Paris arasında "İkinci Kol" hareketini yönetmektedir. "Sosyalizm ve Özgürlük" üyelerinin ona sunabilecekleri hiçbir şey yoktur. Sartre iki üç kez onunla görüşür ama, bir sonuç çıkmaz. İçerdeki direnişin önemli bir üyesi durumuna gelen Cavaillès 1944 başlarında tutuklanır ve kurşuna dizilir.

Yaz gelir. Grup yalıtılmış durumdadır. Sartre ve Marksist eğilimi temsil eden Merleau-Ponty, tatil başlamadan hareketin ne düşündüğünü ve istediğini duyuracak iki makale yazmaya karar verirler. Bir çeşit iki başlı manifesto. Bugün, ne yazık ki, Sartre'ın metni elde yoktur. Tam bir alçakgönüllülük ve sadelikle gelecekteki Fransa'nın anayasasını yazmıştır. Sık yazıyla yüz sayfadan fazla. Bu kışkırtıcı makaleyi güney kesimine* geçirmekle görevlendirdikleri Simone Devouassoux metni trende okur, sonra kendi nüshasını üzerinin aranmasından korkarak yok eder. "Sartre bu metinde gelecekteki devlet için bir program sunuyordu. Dayandığı, büyük ölçüde Proudhoncu ve korkunç derecede çağdışı düşüncelerdi."[39] Zanaatçı ve esnaf loncalarınm temsil edileceği bir parlamento, değeri çalışma saati süresiyle ölçülecek bir para. Bu anı kırıntıları yazının ana çizgilerini vermeye yetmiyor ama Sartre'ın düşüncesinin tozlu niteliğini gösteriyor. Loncaların ekonomik ve sosyal yapının temeli olarak alınması, politikanın sürekli reddi, emeği yüceltme. İnsan kendini neredeyse 1848'de sanacak. Raoul Lévy, eski öğretmenine duyduğu hayranlığa karşın bu metni maskaralık olarak niteleyecektir.[40]

---

38) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 291.

* 1940 Haziran'ında Paris'le birlikte birçok yer Almanya tarafından işgal edilmişti ama, ülkenin güneyi, yönetim merkezi Vichy kenti olmak üzere göstermelik bir bağımsızlığı koruyordu; Kasım 1942'den sonra bu bağımsızlık da kalkmış, güney kesimi tam işgal altına girmişti. –*çn*

39) Alıntılayan: Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 305.

40) *A.g.y.* s. 306.

Tatil programı yüklüdür. Güney kesimine geçilecek, temaslarda bulunulacak, direniş ağı genişletilecektir. Üç beş kuruş edinebilmek için bisiklet çalıp üstüne bir boya geçtikten sonra satmak gibi kötü bir alışkanlık edinmiş olan Sorokine, Sartre ile Castor'a pırıl pırıl iki bisiklet sağlar. Ağustos ortasından eylül sonuna kadar Sartre ve Castor, lastik yamar, tekerlek şişirir, Orta Fransa'da, güneyde, Alpler'de pedal çevirirler. Katettikleri yüzlerce kilometrelik yoldaki karşılaşmalarının tümü birbirinden daha umut kırıcıdır. Lozère'in ücra bir köyünde eski bir arkadaşlarının oğlu olan ve bir direniş ağı kurmuş olan Pierre Kaan'la konuşurlar. Marsilya'da sosyalist bir direnişçi olan Daniel Mayer'le görüşürler. Cabris'de Sartre, Gide'in evine gider ve ona mücadeleden çok sosyalizmden söz eder. "Sartre geldi; en ilginç ziyaretlerden biri. Kendisine, 'seyyar düşünce satıcısı' diyor gülümseyerek; düşünceleri de en bozguncu, hattâ en tehlikelisinden."[41] Saint-Jean-Cap-Ferrat yakınlarında oturan Malraux'yu görmeye gider. Sartre'ın kitaplarından hoşlanmayan Malraux onu mükellef bir öğle yemeğine alıkoyar ve bir yazarın, o günün koşullarında, kimsenin okumayacağı kışkırtıcı yazılar yazmak yerine çalışması gerektiğini söyler. Grenoble'da arkadaşları ve yerel direniş örgütü üyesi Colette Audry'ye uğrarlar. O da onlara yapmasını bildikleri şeyi yaparak, yani yazarak yararlı olmalarını salık verir. Tam bir fiyasko söz konusudur. Elleri boş dönerler.

Gerçekleri görmek gerekir, "Sosyalizm ve Özgürlük" bitmiştir. Grup birkaç ay daha yaşamını şöyle böyle sürdürdükten sonra yıl sonundan önce yok olur. Eski *Sous la botte* üyelerinin çoğu Komünist Parti'ye girer. Tasfiye kararını vermek güçtür ama gereklidir. Direniş artık tutkulu, saf ve yalıtılmış grupların işi değildir. "Sosyalizm ve Özgürlük", işgalin ilk kışında doğan ve yavaş yavaş yerini De Gaullecüler ve Sovyetler Birliği'nin savaşa girişinden beri komünistler tarafından kurulan daha örgütlü kuruluşlara bırakan pek çok sayıda grupçuktan biridir. Simone de Beauvoir Anılarında hayat arkadaşının başarısızlığında komünistlerin parmağı olduğundan söz eder: Ona iftira etmişler, el altından onu gözden düşürmek için uğraşmışlardır. Oysa, "Sosyalizm ve Özgürlük" hiçbir ağırlığı olmayan bir topluluktur. Minicik çocuğun üzerine topla tüfekle gitmenin anlamı nedir? Ne var ki, güney kesimde komünistlerin her türlü kuşkulu bilgiyi yaymayı sürdürdüğü anlaşılıyor. Alman-sever Sartre'ın, Almanların etkin göz

41) *Cahiers d'André Gide*, no. 6, "Les Cahiers de la Petite Dame, 1937-1945", Paris, Gallimard, 1975, s. 272.

yumması olmasaydı, kamptan çıkamayacağı; özgürlüğüne karşılık onlar hesabına çalışma sözü vermiş olduğu dillendirilmekteydi. Denetlenemez olduğu kadar anlaşılmaz da olan bu iftira, rakip bir hareketin ortaya çıkması korkusundan çok baltalama isteğinden ve yerleşmiş bir kuşku politikasından ileri gelmiş olabilir.

Etkinliği durdurma kararı tam zamanında alınmıştı, çünkü ilkbaharda nispeten acı vermeyen amatörlük, artık tehlikeli oluyordu. Sartre'ın eski dostu olan ve "Pentagon" adlı direniş grubunu yöneten Alfred Péron kısa bir süre sonra tutuklanacaktır. Yvonne Picard, Komünist Parti'ye girmek üzere "Sosyalizm ve Özgürlük"ten ayrıldıktan kısa süre sonra yakalanıp toplama kampına gönderilir. Her ikisi de bir daha dönmeyecektir. François Cuzin 1944 Temmuz'unda tutuklanıp kurşuna dizilecektir. Harekete kısa bir süre katılmış olan Nathalie Sarraute sert ve kesin bir yargıda bulunur: "Güya bir direniş grubuydu. Aslında yaptığımız, geleceğin Fransa'sı konulu okul ödevleriydi."[42] Sert konuşmuş ama, sorunun merkezine pamak basmış oluyor. Sartre sorumsuz davranmıştı. Özgürlük konusunda birkaç sayfa yazma uğruna, çevresindeki insanları akıl almaz tehlikelere atmıştı. Direnişçi adını taşımaya layık hiçbir örgüt onu ciddiye alamazdı.

Bu kadar zaman sonra bakınca, bu olayda dokunaklı bir şey bulunabilir. Sartre kendine göre çok fazla büyük bir şeyle oynamaya kalkan bir çocuğa benziyor. Raoul Lévy'nin anlattıklarına göre, Cavaillès'in karşısında hayranlıkla kendinden geçmiş, "neredeyse küçük bir çocuk"[43] gibidir: Öğrenmekten başka bir şey istemeyen bir çocuk. Dünya ile bir şey yapılabileceğini öğrenmişti ama ne, ondan da önemlisi nasıl? Dürüstlüğü, iyi niyeti tamdır, fakat onlarla ne yapacağını bilemez. Jean-Toussaint Desanti, Sartre'ın, bir kez tutulacak yönü belirledi mi işe bitmiş gözüyle baktığını söyler: "O düşünceleri, değişikliklerinin günü gününe denetlenmesi gereken gerçek bir politik uygulama içine yerleştirmek, onun için doğru ölçüsünü saptayamadığı bir güçlüktü, ayrıca bunu yapmaya özel bir istek de duymuyordu."[44] Bir eylem adamı mizacına sahip olmadığını söylemek bir örtmecedir. Aslında, politikanın ne olduğunu hâlâ anlamamıştır. Onun için, politika zevk ilkesine uymalı, hemen amaca gitmelidir. Direnmeler, gizlilik, gerçeğin değişkenliği gözünden kaçar. Dünyanın önünde eğilmeyi istemez, dünya onun sözüne uyacaktır.

---

42) Arnaud Rykner, *Nathalie Sarraute*, Paris, Le Seuil, 1990, s. 174.
43) Alıntılayan: Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 304.
44) *A.g.y.*, s. 306.

1941 sonunda kendini toparlar. Condorcet Lisesi'nin Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfına öğretmen olarak atanmıştır. Haftada üç yarı-gün. Büyük şans. "Gittiğimiz liselerde, Sartre ve ben, derslerimizi gönlümüzce veriyorduk; kimse, hiçbir zaman, bizden hesap sormuyordu."[45] Birçok meslektaşı yaptıklarından ve tutumlarından ötürü tedirgin edilirken ve edilecekken, Sartre istifini bozmadan dersini verir, çünkü geçmişinde politikayla ilgisi görülmemiştir; "Sosyalizm ve Özgürlük" işi de pek ortaya çıkmamıştır.

Bu atanma, "Sartre'lar" yeniden kalabalık bir ailenin bakımını üstlenmek zorunda oldukları için daha da iyi gelmiştir. Olga, Wanda ve Sorokine tümüyle onların eline bakarlar. Bost kendi gereksinimlerinin ancak pek ufak bir bölümünü karşılayabilir. Simone de Beauvoir'ın babası yaz başında ölmüştür, annesinin geçinecek hiçbir şeyi yoktur. Castor artık ona aydan aya bir para vermektedir. Sartre ile onun ayda üç bin beş yüzer frank gelirleri vardır. Epeyce para ama yedi kişiye yetmez. Üstelik ara sıra birtakım dostlara, dostların dostlarına da yardım edilir. Castor, Mistral Oteli'nde mutfaklı bir oda tutmaya karar verir. Yiyecek karneleriyle cambazlıklar yaparak, lahana, şalgam avına çıkarak, bozulma belirtileri gösteren bir parça et bulup da kokusunu yok etmek için sirkeyle yıkayabilirse bayram ederek herkesi bir sofra başında toplar. Toplumsal yaşam yoğunlaşır. Öteden beri olduğu gibi grup içinde, ikili görüşülür. Günlük yaşamın ağırlık merkezi Montparnasse'tan Saint-Germain'e ağır ağır kaymayı sürdürmektedir. Sartre La Coupole'de çalışır ama Flore'a daha sık gitmeye başlar. Mistral Oteli'ne kaçamaklar yapar, kaldığı hanları düzenli olarak değiştirir. Bayan Morel Paris'ten ayrılmış, Angers'ye yirmi kilometre kadar uzaklıkta, La Pouèze'deki evine yerleşmiştir. Sartre ile Castor oraya olabildiğince sık, Noel'de, paskalyada, yazın giderler. Orası, ikinci bir konut gibi olur; oradan İşgal'in zorlukları daha hafif görülmektedir.

1941 yazında yaptıkları gezi, hiç değilse bir noktada, verimli olur. Hyères Adası'nda gezinirken birden Sartre'ın kafasında bir tiyatro sahnesi canlanır. Argos'ta bir meydan, ağzı burnu kana bulanmış bir Jüpiter heykeli, karalar giymiş bir yaşlı kadın kafilesi ve bir adam: Orestes. Hemen çalışmaya oturur. Bütün kışı ona ayırır. 1942 Mayıs'ında oyun bitmiştir. Adı *Les Mouches [Sinekler]* olur. Antikçağ ve mitoloji konuları Sartre'a kendiliğinden gelmeyi sürdürür. İçinde bulunulan politik durumdan ötürü bu ilham hayırlıdır çünkü sansürü zor bir

45) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 588.

konuma sokar. Klasik diye kabul edilmiş konum ve söylemler nasıl suçlanabilir ki? Sartre, böylelikle, güçlü konuma geçmiş olmaktadır. Olimpos'un tepesinde oturmuş, hem felsefe tezleri sunmakta, hem tarihsel bağlamı aşan bir dramı sahneye koymakta, hem de güncel sorunları sıcağı sıcağına ortaya koymaktadır. Yapılmaması gereken tek beceriksizlik, amacın felsefi ve zaman-dışı niteliğini unutmak ve fazlasıyla okunaklı bir "mesajı" antikçağ eskileriyle sunmak olurdu. Böyle bir şey söz konusu değildir, çünkü Sartre'ın mesaja filan gereksinimi yoktur. Onun istediği, şifreli bir oyun yazmak değildir. Onun için, her şey her şeyin içindedir: Düşünceleri, fenomenolojide olduğu gibi, günlük yaşam düzeyinde anlaşılamıyorsa, felsefe yapmanın bir yararı yoktur; bir güncel sorun dramın ve onun kazanç ve zararlarının genel görünümü içine girmiyorsa, onu sorun yapmanın da yararı yoktur. Antik konum, özgürlük üzerine konuşma, işgalle ilgili düşünceler bir bütünlük içinde eriyip birleşecek ve sahne tam da o bütünlüğün zenginliğini somut biçimde göstermeye olanak verecektir.

Orestes Sartre'm başarısız kaldığı konuda başarılı olmuş, tarihe girmiştir. Aigestes'i, yani halka her gün alçaklığını anımsatan ve pişmanlığa davet eden –Pétain gibi– bir sahtekarı; babasını öldürüp annesiyle –Mancy gibi– yatan bir hödüğü öldürmüştür. Orestes bu sayede Sartre'ın sahip olmadığı bir var olma niteliği kazanır: Ağırlık. "Fazla hafiftik, Elektra: Şimdi ayaklarımız araba tekerleğinin yola saplanması gibi toprağa batıyor."[46] "Sosyalizm ve Özgürlük" hareketinin başarısız deneyimi Sartre'ı kendisine döndürmüştür. O, sözcükler dünyasından insanlar dünyasına inmeyi bilmez. Ağırlığı yoktur. Bir yıl boyunca kendini dinler. Freud kendini analiz ederek psikanalizi icat etmiştir. Sartre da *Varlık ve Hiçlik*'i yazarak "varoluşçu psikanaliz" dediği şeyi deneylemiştir. Elinde bir yığın not vardır. Tuhaf savaş sırasında kaleme aldıklarının hemen tümü yitiktir ama, kamptaki çalışmaları durur. Çılgınlar gibi yazar. 1941 sonunda başladığı yapıt 1942 Ekim'inde biter. Alt başlığı *Essai d'ontologie phénoménologique* olur. Fakat aynı zamanda bir özyaşamöyküsü ve sanatçının kendi portresidir. Sartre bu yapıtta umutları ve korkularıyla kendini anlatır, kendini resmeder. Birinci tekil kişiyi seyrek kullanır. Bilgiççe bir "biz", geçişlere ve bildirilere hazırlar. Düşüncesini uzakta tutarak kendini tümüyle kitabının içinde akıtır. Kitabında onu, annesinin sevgisini içinde taşır ve o sevgiyi kendine güveninin birinci nedeni ka-

46) *Les Mouches*'la devam eden *Huis clos*, Paris, Gallimard, 1947, yeni baskı 1996 (Folio), s. 240.

bul ederken görürüz; kitabında, bir yeniyetme olarak onu, görülmüş olmanın utancını yüklenmiş ve karşılığında sınırsız bir gururu açıkça sergilerken tanırız.

Otuz yedi yaşındadır, Orestes değildir. Ne yapması gerekmektedir? Anneannesinin bir özdeyişini anımsar: "Kayıp geçiniz, ölümlüler, abanmayınız." Sanatçı, düşünür dünyaya bir köylü ya da bir burjuva gibi değil de, karda kayan bir kayakçı gibi sahip olurlar. "Kaymak, kök salmanın tersi. (...) Kayma edimi, sürdürülen bir yaratma edimine benziyor. Hız –bilinç gibi–, devam ettiği sürece, bu konuda derin bir nitelik yaratıyor ve o nitelik hız var olduğu sürece devam ediyor."[47] Bilinç dünyayı bir araya getirir ama, onu dondurup devinimsiz duruma getirmez. Onu yoğunlaştırır ama içine girmez. Anneannesinin ilkesi yüzeysel kalmaya teşvikin tersidir: "Derinlemesine bireşimler yapın ama kendinizi tehlikeye atmayın."[48] Kendini tehlikeye atmak mı? Sartre bununla ne demek istediğini birkaç sayfa ileride anlatır. Elimde katı bir nesne tuttuğumda, onu bırakabilirim, yeniden alabilirim. O, devinimsizdir. Kendi-içinde'yi kavrayan kendi-için niteliğimle, ben efendiyim. Fakat elimde cıvık bir nesne varsa, onu artık bırakamam. O bana yapışır, yayılır, beni tutan odur: "Cıvık, terimlere yer değiştirtir: Kendi-için birden *tehlikeye atılmış* olur. (...) Cıvığın üzerinden *kayıp gidemem.*"[49] Kendini tehlikeye atmak; nesnelerin içinde ökseye tutulmak, orada boğulmak, kendi gücünü eritmektir. Cıvık olanın Sartre için dişil olduğunu biliyoruz: Erkekliğini yitirmek, bir kadın olmaktır.

Düşünmek, yazmak, yaratmak, erkeklik böyle ortaya koyulur; dişil bir dünyanın lütufları böyle elde edilir. Sartre varoluşçu psikanalizi "her insanın kendi varlığını seçme yolu"nu[50] arayışı olarak tanımlar. Poulou'nun utkusu: Burada, kendisinde daha başından beri cinselliği yazıya bağlayan antlaşmayı yeniler. "Sosyalizm ve Özgürlük" fiyaskosunun bir krize yol açtığını düşünebiliriz. En önemli yapıtını kaleme alma yoluyla hem istediği "derinlemesine" bireşimi işleyebilmekte, hem Berlin'de geliştirdiği dizgeye dayalı projeyi bitirmekte, hem de kendini yeniden kavramaktadır. Kişilik, ona göre, "kendi'nin öne atılımı"ndan,[51] yani projeden,* insanın kendine verdiği ve tutmayı önemsediği bir vaatten başka bir şey değildir. *Varlık ve Hiçlik* hem vaadin biçimi, hem de içeriğinin gerçekleştirilmesidir.

47) *L'Être et le Néant*, *a.g.y.*, s. 629-630.
48) *A.g.y.*, s. 630.
49) *A.g.y.*, s. 655. İtalikler Sartre'ın kalemindendir.
50) *A.g.y.*, s. 645.
51) *A.g.y.*, s. 596.
* Metinde *pro-jet* olarak yazılıdır; Latince *projactare* (öne atmak) fiilinden. –*çn*

Sartre bilir ki, dünyanın içindedir. Varoluşçu psikanalizin, varlığın kendini çevreleyen şeyle ilişkisi üzerinde bir etkisi olur. Belli başlı etkisi de "bizi, bilindiği gibi, dünyaya egemen olan o *ciddiyet anlayışından* vazgeçirmek"[52] olmalıdır. Ciddiyet anlayışı kayma ediminin tersidir: Durur, şeylerin içine girer, şeyleri kuşatır, onları saydamsız kılan değerlerle donatır, ahlakın ve kötü niyetin egemenliğini hazırlar. Burjuva ciddidir, hödük ciddidir. Devrimci de öyledir:

> Maddeciliğin ciddi olması rastlantı değildir; onun her zaman ve her yerde devrimcinin benimsediği öğreti olması da bir rastlantı değildir. Çünkü devrimciler ciddi adamlardır. Kendilerini, önce, kendilerini ezen dünyadan yola çıkarak tanırlar ve kendilerini ezen o dünyayı değiştirmek isterler. Bu bakımdan, eski rakipleri olan varlıklılarla aynı düşüncededirler; onlar da kendilerini dünyadaki konumlarından yola çıkarak tanır ve değerlendirirler. Şu halde, her ciddi düşünce dünya tarafından yoğunlaştırılır, pıhtılaşır (...). Ciddi adam "dünya"ya aittir ve kendisinde başvuracağı bir şey kalmamıştır. Dünyadan *çıkış* olanağını göremez bile. Elbette şurası açıktır ki, ciddi adam özgürlüğünün bilincini kendi derinliklerine gömer, *kötü niyetlidir* (...). Marx nesnenin özne üzerindeki üstünlüğünü dile getirdiğinde ciddi olmayı birincil dogma olarak koymuştu.[53]

Hafiflik dünyayı kurtaracaktır. Sartre dağıtımını yeniden yapar: Orestes politik insan niteliğinden ötürü hantallaşıyordu; hafifler ve kendine dünyayı kavrama gücünü verir, bunu da uzakta konum alarak yapacaktır. Bir fildişi kuleye kapanmak söz konusu değildir. Sadece, Sartre *cogito*'yu, yani her dünya bilincinin öznede başladığını unutmamaya kararlıdır. Ortak bilincin ya da, örneğin, sınıf bilincinin "biz" adılı karşısında son derece sakınımlı davranır; çünkü o "biz" ancak ona biçim ve mevcudiyet veren birçok "ben" izin verirse vardır. "*Biz*'in deneyimi bireysel psikoloji alanında kalır."[54] İkincil ve bağımlı olan bu deneyim, her halükarda, benim başkası-için-varlığım ile ilişkilidir. Kavramların, saptanmış ölçülerin ve şeylerin yoğunluğu öznenin uzamını doldurmamalıdır; yoksa özgürlüğünden yararlanma alanı da, o yararlanmanın varlık nedeni de yok olur. Dünyayı ben inşa ediyorum, beni biçimlendiren dünya değil. Bunun için de benim dünyadan çıkmam, yani onun üzerinde bir görüş açısına sahip olmam gerekir.

---

52) *A.g.y.*, s. 674.
53) *A.g.y.*, s. 626.
54) *A.g.y.*, s. 466.

1942 yılı dışsal olaylar bakımından hemen hemen boş geçer. Yazın Sartre ile Castor güney kesimde yeni bir bisiklet gezisi düzenlerler. Haftalar boyu sürekli çaba harcarlar, bütün bir günü bir şey yemeden geçirdikleri olur. Dönerken La Pouèze'de Bayan Morel'e uğrarlar. Vardıklarında Sartre düşer bayılır. Üç gün yatar. "Ben," der Castor, "sekiz kilo vermiştim, vücudum sivilce içinde kalmıştı."[55] Bir yıl önce bisikletten düşmüş ve haftalarca şişmiş bir suratla dolaşmıştır. Bu kadar bir şey için bisikleti bırakacak değillerdir. Sartre bisikleti yürümeye yeğ tutar: Daha az zorluğu yoktur ama daha hızlı gidilir.

Cahiers du Sud dergisi Sartre'dan yazın eleştirileri yazmasını ister. *Explication de "L'Étranger"* başlıklı bir yazı gönderir. 1943 Şubat'ında yayımlanacak bu makalede Camus'nün kitabını beğenmekte, onu dokunaklı bulmaktadır, ancak sarsılmış değildir. "Saçma" kavramını ciddiyetle çözümler. Camus'yü Fransız ahlakçılar sınıfına sokan bu kavram Sartre'ın söz dağarında yer almaz. "*L'Étranger* [*Yabancı*] klasik bir yapıt, bir düzen yapıtıdır."[56] Bu, altında ince alay yatan bir hayranlık. Sartre, Camus ile tanışmamıştır. Bu genç meslektaş, uzaktan, şöyle böyle hoşuna gider.

Eylülde, ders yılı başlarken, Beauvoir kötü bir sürprizle karşılaşır. Mistral Oteli, eski odasını saklamamıştır. Sorokine'in yardımıyla varını yoğunu oluşturan birkaç bavulla kitap kolilerini bir el arabasına yığar, Dauphine sokağına götürür. Kabilenin yeni sofrası artık, kasvetli bir döneme yakışır biçimde, iğrenç bir otelin zavallı bir odasında kurulmaktadır. Aileye yeni bir üye katılmıştır: Sartre'ın eski öğrencilerinden Jean-Pierre Bourla felsefe agregasyon sınavına hazırlamak niyetindedir. İspanyol kökenli bir Yahudi olan bu genç adam, Yahudilere yöneltilen acımasız davranışlardan babasının serveti ve İspanya elçiliğinin korumasıyla kurtulacağına inanmaktadır. Sorokine'le arkadaş olur; birlikte yaşamaya karar verir, Castor'la aynı otele yerleşirler.

Varlık ve Hiçlik'in sık yazılmış 724 sayfası, Sartre'ın yazma tutkusunu bastırmaya yetmemiştir. *Sinekler* biter bitmez, uzun sürecek bir tasarıyı, *Akıl Çağı*'nın devamını ele alır. Her gün aynı şeye eğilmemekle zevklerini dönüşümlü olarak doyurur. Roman onun felsefe yorgunluğunu çıkarmakta, felsefeyse romanınkini unutturmaktadır. Önceden düşündüğü *Septembre* başlığı henüz durmaktadır. Olay, 23 Eylül 1938 Cuma gününden 30 Eylül Cuma gününe olmak üzere bir

---

55) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 597.
56) *Situations, I*, *a.g.y.*, s. 121.

haftaya yayılmıştır: Kriz ve Münih anlaşması. Sartre kendisinin Mauriac hakkında yazdığı makaleyi anımsar. Tanrısız bir dünyada anlatıcı, Tanrının görüş noktasını benimseyemez. Durumun olabildiğince bilincine varmak için bakış açılarını ve olay kişilerini çoğaltmak, ancak bunu yaparken de dramın kişileri için düşünülebilir olanın sınırlarını aşmamak gerekir. Paris'te, bir sanatoryumda, Marakeş'te, Prag'da herhangi bir kişinin kulaklarında, savaş, savaş çıkacak, savaşa girecek miyiz gibi sözcükler nasıl çınlar, gözlerinde o korkunç imgeler nasıl canlanır? Sartre *Akıl Çağı*'nın kişilerini tekrar ele alır, onlara yirmi kadar yeni kişi, elli kadar da figüran ekler. Anlatı, hiçbir ön hazırlık olmaksızın, konuşma kırıntıları, durumlar, düşünceler yakalayarak kişilerin birinden ötekine geçer. 1938 Eylül'ünde Sartre anlaşmayı imzalayanların hiçbirine yakınlık duymuyordu ama Münih-karşıtı da değildi çünkü barış her şeyden önce geliyordu. 1942'de artık o tarihteki görüşünün nasıl hayalci olduğunu bilmektedir. O görüşe dönmek yararsız. Yine de, kararsız, olayların dışında kalmış, politikaya karşı tepki göstermeyen bir Mathieu ile karşılaşırız: "Hiçbir zaman bu çeşit sorunlarda bir görüş sahibi olamamışımdır."[57]

Varlık ve Hiçlik on yıllık bir felsefi düşünme sürecini özetler. Sartre'ın kafasında kitap hazırdır. Kaleme alma işi hızla ilerler. *Septembre* ağır gitmektedir. Sartre rahat değildir. Anlatım yolları, konu ve, onlardan da çok, amacın niteliği onun alışık olduğu şeyler değildir. Kişisel yazgılara son verilecek, roman tarihten ayrılmayacaktır. Tarihse yutamadığı bir yabancı cisim gibi boğazına takılır. Geçmişi deşmek, olmuş olanı ölçüp biçmek, oyuncuları ve muhtemel kazançları bilmek, bütün bunlar onu ilgilendirmemektedir. Konunun sınırlayıcı perspektifi içinde yazar: Varlık, kendisinin dünyadaki mevcudiyetini etkileyen dönüşümlere nasıl tepki gösterir? Aslında, Sartre Heideggerci dokunaklılıktan hâlâ ayrılmamıştır.

Bu kitabın doğuşundaki yavaşlık, yazarın içinde yaşadığı zamana duyduğu ilginin yeniden uyanmasından da gelmektedir. 1942 sonunda askeri durum tersine dönmeye başlar. Almanlar, birçok cephede savunmaya geçmişlerdir. Yaşam koşulları görülmemiş derecede zorlaşsa da, incelikli bir değişim hissedilmektedir. "Gelecek bize iade edilmişti; sadece biraz sabır gerekiyordu."[58] Sartre ile Castor günlerini ve gecelerini Flore'da geçirirler: Kahvenin patronu Paul Boubal'in

---

57) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s. 826.
58) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 601-602.

akıllılık edip ortaya koyduğu kömür sobası sayesinde orası tek sıcak yerdir. Gündüz kahve bir sınıfa benzer, gece Paris yaşamının kalburüstü yüzünü yansıtır. İki yazara katılanlar arasında Prévert ve takımı, Picasso ve Dora Maar, Odette Joyeux, Serge Reggiani, Raymond Queneau ve daha birçok kişi vardır.

Havanın değişmesi, direniş hareketinin politikasında kendini sert bir dönüşle belli eder. Jean Paulhan, daha 1942 başında, Jacques Decour'a –ileride Ulusal Yazarlar Konseyi (C.N.E.) olacak olan– Yazarlar Komitesi'nin yayın organı *Lettres françaises*'e Sartre'ı da almasını önermiş, bu önerisi geri çevrilmişti. Komünistler bu filozofa karşı bir güvensizlik duyuyorlardı. Sartre'ın, üstadı Heidegger gibi, nasyonal sosyalizmin bir propagandacısı olduğunu düşünüyorlardı. Bir yıl sonra parti rota değiştirir. Çok dar çerçeveliyken, değişik görüşlere daha açık bir duruma gelir. Paulhan bir kez daha kollarını sıvar. 1943'ün ilk günlerinde Sartre C.N.E.'ye girer ve gizlice yayımlanmakta olan *Lettres françaises* ile işbirliği yapmayı kabul eder. Derginin öncüsü olan komünist Claude Morgan –Claude Lecomte'un takma adı– kendisini büyük sevinçle karşılar. Nisanda Sartre dergiye "Drieu la Rochelle ya da Kendinden Nefret" başlıklı bir makale verir. Komünist Parti'nin etkili üyelerinden Aragon yeni gelene hiç güvenmez ve Morgan'a, "Kullan bunu ama güvenme,"[59] diye fısıldar.

C.N.E. oturumları, "başkan" Eluard ile yardımcılarının –Claude Morgan, Jean Paulhan, François Mauriac, Jean Guéhenno ya da Jacques Debû-Bridel– çevresinde düzenli biçimde örgütlenir. Bu, sahici direniştir. Sartre'ın kamptayken düşünü kurabilmiş olduğu şeyin tam tersi. Oraya kabul edilmek hem bir onur hem de bir terfidir. Rolünü ciddiye alır, hiçbir toplantıyı kaçırmaz. Fakat "Sosyalizm ve Özgürlük" günleri geçmiştir. Önereceği bir politik tasarı, savunacağı bir gelecek görüşü yoktur. Claude Morgan'ın anlattığına göre, Sartre'ın konuşmaları, büyük bölümüyle bir araya getirmeyi ve birleştirmeyi amaçlar. Oradaki mevcudiyeti, ne kadar etkili ve içten olursa olsun, dünya görüşünü eylemin hizmetine veren bir filozofun değil, bir kültürel yaşam kuruluşunda kendisi gibi yazın adamlarıyla bir araya gelen bir yazarın mevcudiyetidir. C.N.E.'nin üyeleri gerçek tehlikelere atıldığından, Sartre'ın orada saygınlığı artar. Örneğin, Yazarlar Komitesi üyesi ve İnsan Müzesi direniş ağından olan Jacques Decour idam edilmiştir. Mayıs 1942'de bir kez tutuklanmış olan Jean Paulhan, ikinci kez hapse atılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. C.N.E.'nin ilk genel kurulu ancak 1943 yılı Mayıs sonunda yapılabilir.

59) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 267.

Sartre *Sinekler*'in sahneye konulacağı bir tiyatro aramaktadır. Oyun uzundur, yazarı kendini ispatlamaya fırsat bulamamıştır. Üstelik tanınmamış bir kadın oyuncu, Olga Kosackiewicz için yazmıştır ve Elektra rolünün ona oynatılmasında direnmektedir. Olga'ya kendisi için bir şey yazmaya razı olacak bir yazar bulmasını öğütlemiş olan Jean-Louis Barrault bu işe girişmeyi göze alamamakta ya da almayı istememektedir. Varlıklı bir sanat koruyucusu arayışı da sonuçsuz kalır. Sonunda, bu girişimi Dullin göze alır. Meslek yaşamının başındaki bu tiyatro yazarına Paris'in en saygın sahnelerinden birini sunar. 1941'de Paris belediyesi ona Sarah-Bernhardt tiyatrosunun başına geçmesini önermiş, o da kabul etmişti. Bir yıl sonra, salon yenilenmiş ve Cité tiyatrosu adı altında, "arileşmiş" olarak tekrar açılmıştı. Bu çalışma, açık ki, işgal güçleriyle anlaşarak yürütülmüştü. Bundan ötürü, bazıları Dullin'in işbirlikçi olduğunu ileri sürmüşler, bazıları da buna yanıt olarak onun bir tiyatro delisi olduğunu, tiyatronun kendisine verilmesini değerinin bilinmesi olarak kabul ettiğini söylemişlerdi. Sartre, elbette, ikinciler yanında yer almaktaydı.

Gallimard *Sinekler*'i nisan ayında yayımlar. Sartre *Comœdia*'dan bir gazeteciye mülakat vermeyi kabul eder. Oyunu halkın önüne çıkarmadan önce, C.N.E.'den izin alma düşünceliliğini göstermiş, Konsey de oynanması gerektiği yolunda görüş bildirmişti. Alman sansürü, nisanda Jean Cocteau'nun *Renaud et Armide*'i, aynı ay içinde on üç tane "prömiyer" için yaptığı, eylülde de Jean Giraudoux'nun *Sodome et Gomorrhe*'u için yapacağı gibi, buna da onay verir. Propaganda dairesinin sorumlularından teğmen Gerhard Heller, *Bulantı*'sına hayran olduğu Sartre'ın oyununun kabulüne kendisi el altından yardımcı olduğunu söyleyecektir. Karardan sorumlu memur, birtakım kuşkular duyduğundan, ondan bir provada hazır bulunmasını istemiştir. Heller "Elektra ile Orestes'in sözcükleri ve edimleriyle amaçlananların sadece Aigestes ve Klytaimnestra olmadığını" pekâlâ anlamıştır; fakat kibar davranarak oyunun "direniş hareketiyle hiçbir ilgisi olmadığını", "evrensel yazını onurlandıracak"[60] bir oyun olduğunu onaylar. Talep edilmemiş bu destek bir rol oynamış olsun ya da olmasın, Heller'in tanıklığı, *Sinekler*'in, tarihle ilgisi olmayan bir tiyatro oyunu olarak kabul ettirilebileceğini gösteriyor. Bu belirsizliği Sartre aleyhine kullanmak isteyenler olmuştur. Bu, bir bakış sorunudur. Susma ya da çekmecesi için yazma yolunu seçmemiş, ülkeden kaçmamıştır. Yazar ve sesini duyurmak ister: Girişimi kabul ediliyorsa, ne kadar az an-

60) Gerhard Heller, *Un Allemand à Paris*, Paris, Le Seuil, 1981, s. 160.

gaje olursa olsun her yayının koşulu olan belirsizlikten bunun da epeyce nasibini aldığını kabul etmek gerekir. Bu anlamda, sansürün oyunun temsiline izin vermiş olması daha çok onun lehine bir noktadır. Amacına varmış demektir.

Sartre kışın Dullin'in öğrencilerine Yunan tiyatro sanatı konulu bir dizi ders vermiş ve bu, *Bariona* deneyimini yeniden ele almasına, onu genişleterek dizgeleştirmesine ve *Sinekler*'in montajının hazırlanmasına bir fırsat olmuştu. Sartre da, Beauvoir da provaları çok severler. Büyük dekorlar, birçok figüran, baleler, şarkılar, sahne müziği: Geniş bir temsil olacaktır. Tiyatroda Olga Dominique adını kullanmaya karar veren, Olga, ilk büyük rolünde çok kötü oynar –Dullin umutsuzluğa kapılır–, sonraki oyunu fena değildir, nihayet iyi denebilecek bir oyun çıkarır. İlk temsil 3 Haziran'da verilir. Bu bir başarısızlıktır. Eleştirmenler kararsızdır. Oyun aşırı ağır, karmaşık, fazla lafazandır. Olumsuz eleştiriler çok, övgüler azdır. Yirmi beş kez yarı boş bir salon karşısında temsil edildikten sonra oyun afişten indirilir. Sartre bununla umutsuzluğa düşmez. Sahne deneyimi hoşuna gitmiştir. Tiyatro türünü işleyebildiğini ispatlamıştır. Üstelik eleştirilerin politik yönünü hiç de kötü bulmaz. En aleyhte olanlar –*Comœdia* da içlerinde olmak üzere– işbirlikçi basından, en yakınlık gösterenler de direnişçi basından gelmiştir. Sahne yazarlığı mesleği önünde açılmaktadır. Artık bir loncanın üyesidir. Pek resmi bir biçimde Tiyatro Yazarları Derneği'ne kaydını yaptırır.

Bir meslek ötekileri silmez. Eleştirmen Sartre Maurice Blanchot ile ilgili ve "Aminadab* ya da Bir Anlatım Yolu Olarak Fantastik" başlığını koyduğu bir makale yazar ve bu, *Cahiers du Sud*'ün nisan sayısında yayımlanır. Romancı Sartre ise daha sessiz bir biçimde Cenevre'de ve Lyon'da bölümleri yayımlanan *Akıl Çağı* ile kendini gösterir. Filozof Sartre'a gelince o, büyük sürprizini 25 Haziran günü *Varlık ve Hiçlik*'in satışa çıkışıyla yapar. Kitap Castor'a ithaf edilmiştir. Büyük sessizlikle karşılanır. Öylesine bir canavar on beş günde yenilip yutulmaz. Fakat yavaştan yavaşa bir sindirim faaliyeti başlamıştır. Queneau hayran kalmıştır: "Şu Sartre gerçekten bu işi iyi kıvırıyor. 1943 yılında tam tamına bir kilo çeken bir kitap yayımlamak! (...) Kiloyla un ya da patates satan bütün bakkalların bundan birer tane dükkanlarında bulundurmaları gerekecek."[61] *Kıvırmak*. Bu, gerçekten de doğru bir sözcük. Dört yıl uzak kaldıktan sonra, Sartre yeniden Paris sahnesindedir.

---

* Kutsal Kitap'ta Harun'un kayınbabası ve Levi ailesinin başı. –*çn*

61) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 267.

12
ÖZGÜRLÜĞÜN AĞIRLIĞI

Beauvoir için 1943 yılı kötü başlar. Haziranda öğretmenlikten atılmıştır. Sorokine'in annesi, kızının yaşam biçimi ağırına gittiği için, eski öğretmenini onu ahlaksızlığa teşvikle suçlamıştı. Soruşturma bir sonuç vermemişti ama, üniversite yetkilileri ahlak bakımından bir tazelenmenin yaşandığı o dönemde, otelde yaşayan, öğrencilerine Proust'tan ya da Gide'den söz eden bir kadın öğretmenin uygunsuzluk yarattığı sonucuna varmışlar, böylece Simone Paris Akademisi'nden uzaklaştırılmıştı. Kabullenmesi ve yeni bir geçim kaynağı bulması gerekiyordu. O, yaz başında Orta Fransa yollarında bisikletini onararak şanssızlığına yanarken, Sartre Paris'te kalıp Wanda'nın ruhsal durumuyla uğraşır. Wanda ablası gibi yapmaya, tiyatro oyunculuğunu meslek olarak benimsemeye karar vermiştir. Dullin'in yanında işe başlar.

Sartre yeniden bulduğu ününden yararlanarak yöntemli bir araştırmaya girişir. Üniversite artık Beauvoir'ı istememekte, Sartre da üniversiteyi istememektedir. Tiyatro deneyimiyle, başarısız sayılsa da, insanın memurluk dışında da para kazanabileceğini görmüştür. Kuşkusuz, öğretmenliğe sadece başlangıçta, dünyaya düştüğü duygusuna kapıldığında, önem vermişti. Ona alışmıştı, daha doğrusu, zevkine uygun bir meslek olarak bulmuştu: Fazla işi yoktu, yetiştirdiği öğrenciler vardı, felsefi tutkularını paylaşma zevkini tadıyordu. Fakat on yıldan fazla bir zamandan beri de bu işi yapmaktadır ve bu kadarı yeter. Artık çok aranan bir adamdır. Castor'a yarı şaka yarı ciddi bir havada, "Şimdi önemliler sırasına girmeye razı olmak gerek,"[1] diye yazar. Bundan yararlanmalıdır. Düşüncelerini okuldan çok daha etkili yollardan yayabilecektir.

René Delange'la teması kesilmemiştir; etkili biri olan Delange onu sinema yönetmeni Jean Delannoy ile tanıştırır. Senaryo yazabileceği; bunun, hem hoş bir iş

1) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 313.

olduğu hem de iyi para getireceği, Pathé-Cinéma firmasının ilgileneceği söylenir. Sinema tutkunu biri için bundan iyisi olur mu? Daha yaz başında toplantılar yapılır. Delannoy, Giraudoux ve prodüktör Raymond Borderie'den oluşan bir kurula Sartre ilk senaryo taslağını sunar. İyimserdir. Tasarı kabul edilirse, "Alma Mater'e,* 'Hadi sana yol göründü,' diyebiliriz."[2] Birkaç gün içinde yazılan *Les Jeux sont faits* [*İş İşten Geçti*] kabul edilir. Sartre bir yıllık öğretmen maaşının karşılığı bir çeki cebine atar. Pathé'nin yazı işleri bölümü, onunla 1 Kasım'dan başlamak üzere bir yıllığına anlaşma yapar. Alacağı para ayda yirmi beş bin franktır, yani bir servet.

Hepsi bu kadar değil. 8 Temmuz'da Sartre Castor'a artık onun da bir işi olduğunu söyler. "Delange –sahiden bulunmaz pırlantaymış adam– bana bu sabah size bir şey bulacağını söyledi: 12 tane radyo skeci."[3] Yapılacak şey, "Müzikhollerin Kökeni" konulu bir dizi program tasarlayıp kotarmaktır. İş, çoğu zaman iddia edilenin tersine, Nazilere bağlı Radio-Paris için değil, Radio-Vichy için yapılacaktır. Elbette bu radyoda da Vichy düzenini savunanların sesi işitilebilir ama, C.N.E. oraya insanın alçalmadan katkıda bulunabileceğini kabul etmektedir. Her şey ne denileceğine bağlıdır. Beauvoir hiç tereddütsüz kabul eder. Metin ve müzik montajından oluşacak yayınlar aşağı yukarı onar dakika sürecektir. Renksiz ve acısız. Yayın başına, pek az bir zahmet karşılığında, bin beş yüzle iki bin frank arasında bir para ödeyeceklerdir.

Temmuz ortasında Sartre ülkenin ücra köşelerinde yapmayı âdet edindikleri bisiklet yolculuğu için Castor'la buluştuğunda para sorunları hemen hemen çözümlenmiştir. "Kafamız dinç yaşayacağız."[4] Milli Eğitimi boşlamaya hemen karar veremez, çünkü Pathé'de işe alınması henüz kesinlik kazanmamıştır; onay ekimde verilecektir; Castor'un öngörülen gelirleriyse pek yüksek değildir. Sakınımlı davranmak iyi olacaktır.

Beauvoir'ın tatili bir utkuyla biter. İki yıl önce bitirdiği ve Gallimard tarafından kabul edilen romanı *Konuk Kız* ağustosta yayımlanır. İyi eleştiriler alır, satış son derece iyi gitmektedir. İlk yıl yedi binin üzerinde satar. Geçmişte *Bulantı* için olduğu gibi bunun için de Goncourt ödülünden söz edilir. Bu bir devrimdir. Artık Beauvoir hiçbir şey yayımlamamış yazar olmaktan, Sartre'ın yaşam arkadaşı ve gölgesi olmaktan çıkmıştır. Bağımsız bir kişilik olmaktadır. Durum ter-

---

* (Lat.) Sütnine: Özellikle Sorbonne, genellikle üniversite için kullanılan bir takma ad. –*çn*

2) *A.g.y.*, s. 312.

3) *A.g.y.*

4) *A.g.y.*, s. 311.

sine dönmektedir. Aşağılanan öğretmen, saygı gören yazın kadını katına yükselir. Tatlı bir öç.

1943-1944 kışı, Sartre'ın yaşamının belki varlıklı ve gözde çevrelerle en çok ilişkide bulunduğu dönem olarak geçer. Tanıdık ve dostları çoğalır. *Sinekler* oyununun genel provasında bir davetli gelip kendisini tanıtır: Albert Camus. Flore'da buluşurlar, birbirlerinden hoşlanırlar. C.N.E. üyesi olan Michel Leiris *Les Lettres françaises*'de oyuna övgülü bir eleştiri yazar. Sartre da *L'Âge d'homme*'u okumuş ve çok beğenmiştir. Dost olurlar. Leiris ve karısı –dostlarının Zette dedikleri– Louise, Sartre ve Beauvoir'ı Grands-Augustins rıhtımındaki, duvarlarında Picasso'nun, Masson'un ve Miró'nun tabloları asılı olan dairelerine davet ederler. Çift, Leiris'ler tarafından Picasso'ya, Georges Bataille'a, Jacques Lacan'a, Georges Limbour'a tanıtılır. Raymond ve Jeanine Queneau ile, Armand ve Lucienne Salacrou ile dost olurlar. Flore'da buluşurlar, Leiris'lerde geçirdikleri akşamlar olur, hattâ bazı akşam yemeklerini Castor'un odasında yerler. Castor han değiştirmiş, Seine sokağında Flore kahvesinin devamlı müşterilerinin kaldığı ve biraz daha konforlu olan Louisiane Oteli'ne yerleşmiştir. Toplumsal görünümleri değişmektedir. Sartre ile Castor yaşıtları çiftlerle görüşürler, davetlere giderler, karşılığında davetler verirler. Burjuva mıdırlar? Böyle bir şey söylemek fazla ileri gitmek olur. Yeni dostlarını titizlikle seçerler. Hâlâ sanatçı ya da aydın çevre içindedirler. Fakat kişiler yetişkindir; ilk kez öğrenci ve öğrenci arkadaşlarının oluşturduğu bir ortamın dışındadırlar. Karşılarındakileri eşit silahlarla baştan çıkarırlar.

Sartre Camus'ye hayran olmuştur. Kendisinden sekiz yaş küçük olan bu insanı tilmizi yapmak için çok geçtir. Üzerinde avlandıkları alanlar aynıdır: Anlam, saçmalık, ahlak, roman. Okurlar *Bulantı* ile *Yabancı*'yı karşılaştırmaya başlamıştır bile. Camus bir rakiptir. İkisi, hem dostça hem acımasız, tuhaf bir yarışmaya girerler. Felsefe yaptıktan sonra, Saint-Germain'de boy göstermeye başlamış olan acemi oyuncu kızlara el atarlar. Tutsaklıktan döndüğünden beri Sartre pek az gönül macerası yaşamış, kimseye vurulmamış, Wanda ile derli toplu bir yaşam sürdürmüştür. Şimdi bu boşluğu kapatmakta, gece yaşamına dalmakta, serüven üzerine serüven yaşamaktadır. Çirkin bodur adamla gizemli yakışıklı, kadın avcısıyla don juan. Sartre-Camus ikilisi canlar yakar.

Sartre karşısındaki kişiyi iyi kavrayamaz. Kendisi gibi seçkin biri değildir, ne agregasyon sınavı vermiştir ne öğretmendir. Alt tarafı bir gazeteci, yol katetmiş bir sokak çocuğudur. Rahatlığı, alaycılığı alışılmış bir şey değildir. Daha dün Pa-

risli olmuş bu adamın yeni tanıdığı dünyada çekingen adımlar atması gerekirken o, tersine, bir kral gibi davranmaktadır. Gallimard yayınevinde hemen kendini oranın öteden beri tanınan bir kişisi gibi kabul ettirivermiştir. Yayıncı Pléiade adı altında bir ödül koyar, Camus jüri üyesi olur ve Sartre'ın da jüride yer almasını ister. Aradan birkaç onyıllık bir süre geçtikten sonra bile bu ezikliği unutmayan Beauvoir şöyle diyecektir: Sartre, "o tarihte, Camus kadar az önemli biri tarafından davet edilmemesi gereken ünlü bir yazardı."[5] Daha kötüsü, Camus özel yaşamı konusunda hiçbir şey söylemez ama, herkes onun etkin bir direnişçi olduğunu tahmin etmektedir. Dostu Pascal Pia tarafından "Combat" grubuna alınmıştır. Bu, Sartre için sinir bozucu bir durumdur. Bu acemi çaylak, cinsel kazanımlar dışında kalan her cephede onu bastırmaktadır.

Septembre'ın yazımı ilerler. O yıl romanın kalıcı başlığı *Le Sursis* olur. Sartre bu kitaba ara vererek, zaman zaman çalışmaktadır. Eylülde, La Pouèze'de aşama kaydetmiştir. Dönüşte, binbir çeşit etkinliğe dalar. Bunun üzerine çalışmasını keser ve yeni bir tiyatro oyununa başlar: *Gizli Oturum*. Fikri veren, Lyon'lu eczacı ve yayıncı Marc Barbezat'dır. Barbezat'nın "esmer Olga" denilen karısını Sartre Dullin'in tiyatrosundan tanır ve eski dostturlar. Oyundaki kadın rollerinden birini o üstlenecektir. Wanda da bir başka rolü oynayacaktır. Turneye çıkarılabilsin diye sahnelenişinin kolay olması gerekmektedir: Az kişi, tek dekor. Sartre dekor olarak önce bombardıman sırasında bir sığınak, sonra da sonsuzluk süresince cehennemi düşünür. Tek perde on beş günde yazılır. Kişiler, iki kadın, bir erkektir. Bir rakibi sınırlamanın en iyi yolu, onu kendi yanına almaktır: Sartre da Camus'ye, sahneye koyma işini üstlenmesini ve Garcin rolünü oynamasını önerir. Camus önce tereddüt, sonra kabul eder. Ekip çalışmaya koyulur. Provalar Castor'un odasında yapılmaktadır.

"Yeni Bir Mistik", yani Georges Bataille üzerine bir makalesi, arkasından Brice Parain'le ilgili dil konulu bir başka makalesi 1943 Ekim'i ve 1944 Şubat'ında *Cahiers du Sud*'de yayımlanır; bunlar Sartre'ın çağdaş deneme alanındaki yerini sağlamlaştırır. "Eleştirmenin işlevi eleştirmektir, yani yandaş ya da karşıt olmak ve konumlandırarak konum edinmektir."[6] Gabriel Marcel kısa bir süre önce "varoluşçuluk" sözcüğünü ortaya atmıştır. Sartre belli bir sınır dahilinde kullanılması koşuluyla bu terimi kabule hazırdır. Örneğin Bataille, Kafka ya da Camus

---

5) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 336.
6) *Situations, I*, *a.g.y.*, s. 231.

gibi, insanın durumundaki saçmalığı kavrar ama, ondan bir mistik ve bir bilimci olarak söz eder. Hata. Öne-atılımı yani "pro-je"yi, Heidegger'in aldığı anlamda, "varoluşun ciddiyeti" olarak tanımlar ve onun karşıtı olarak gülmeyi gösterir. Bu "güya devrimci mizah" yapay bir şeydir. Sartre, "gerçeküstü büyücülüğü" ve "Freud, Adler ya da Jung'un kaba ve ne idüğü belirsiz yöntemlerini" şöyle bir kazıyınca, Bataille'da bir "ürkek Hıristiyan"[7] ile, Tanrı özlemi çeken biriyle karşılaşır. Bu da, bir varoluşçunun karşı savıdır.

Parain'e gelince, o, bir rakip değil, dosttur. "Dilin Doğası ve İşlevleri" başlıklı denemesini ele alan Sartre, onun köklerinden uzaklaşmış köylü yaşamı içinde, düşüncesinin kaynaklarını ve hareketlerini izler. Parain'in, Nietzsche'ye kapılıp, *cogito*'nun gülünç bir yaklaşımının peşinden gittiği düşüncesindedir. Kendisinin pek seyrek ele almış olduğu bir izleği geliştirmek için iyi bir fırsat çıkmış olur. *Cogito*, "aracısız olarak kendi içinde hazır bulunma diye tanımlanan bir varoluş türü" ortaya koyar: Kavrayışımla kavrayış bilincim arasında bir boşluk yoktur. Halbuki, ötekinin bulunduğu yerde aracısızlık yok oluyor. Ben dile dönüşüyorum: "Dil, başkası-için-varlıktır."[8]

Sartre ile Beauvoir Pathé-Cinéma ve Radio-Vichy ile imzaladıkları sözleşmelerin koşullarını yerine getirirler. Öngörülen on iki bölümlük diziyi Castor yıl sonunda teslim etmiştir. Bunlar 17 Ocak-10 Nisan 1944 arasında yayımlanacaktır. Dizide "Ortaçağda Bir Panayır", "İtalyan Komedisi", "1813'te Le Caveau" vb izleklerinde şiir ve şarkılar yer almaktadır. Dizi "Cinayet Bulvarı"yla son bulur. Bu arada Castor Stendhal'in *Lamiel*'inin bir uyarlamasına da imzasını atar. Sartre'a gelince, o da Pathé'ye birçok senaryo yazar. Aralarında şunları sayabiliriz: 1953 yılında Yves Allégret'nin *Les Orgueilleux* adlı filmi olacak olan "Typhus"; kendi oyunu *La Putain respectueuse*'e [*Saygılı Yosma*] esin verecek olan "Histoire de nègres". Bunların yanı sıra bugüne kadar basılmamış olan iki de kitap yazar: "La Grande peur" ve "L'Apprenti sorcier". Sözcüklerini görüntüye çevirmek için acele eden yoktur. 1944'ün ilk günlerinde, "Senaryolarımın geri çevrildiğini görünce biraz onurum kırıldı,"[9] diye yazar. Ekmek paralarını sağlayan bu çalışmalarda çift, geçici olarak bir yardımcının hizmetinden yararlanırlar: Jacques-Laurent Bost, Castor'a belgesel araştırmalarında yardım eder ve Sartre'la birlikte senaryo diyaloglarını yazar. Birçok görevini yerine getiren Sartre keyifle *Sursis*'yi yazmaya oturur.

7) *A.g.y.*, s. 168, 172, 173, 178 ve 188.
8) *A.g.y.*, s. 237.
9) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 319.

Meslek yaşamında gittikçe ikizleşen çift, özel yaşamda uzaklaşmaya başlar. Sartre, kendini akşam toplantılarına, aşklarına, yeni arkadaşlıklarına vermiştir. Beauvoir yazın alanında kazandığı başarının ruhsal kârlarını cebe indirmektedir. Anılarındaki şu kısa tümce epeyce şey belli eder: "Mademki artık bir kitabım yayımlanmıştı, C.N.E.'nin toplantılarına katılmam normal olurdu."[10] Kendine güveni tamdır. Ancak, bilindiği kadarıyla, C.N.E.'ye katılmak hiç kimse için bir hak değildir. Kendinden kuşkulandığı bir zaman olmuşsa bile, artık iyileşmiştir. Noel'de Sartre onunla kayak yapmaya gitmeyeceğini bildirir. Sinirlenen Simone, Bost ile birlikte gider. Sartre'ın Paris'te kalması, ileri sürdüğü gibi çalışma için değil, kıskançlıktan ötürüdür. Wanda'yı gözünün önünden ayırmak istemez. Kız, Camus ile işi pişirmeye hazırlanmakta, Camus ise zokayı yutmuş görünmektedir.

Olga Barbezat şubat başında tutuklanır. Hazirana kadar Fresnes cezaevinde kalacaktır. Deliye dönen kocası *Gizli Oturum*'un sahneye konma işini bırakır. Sartre, Gallimard'ın araya girmesiyle Vieux-Colombier tiyatrosunu satın almış olan Annet Badel adında bir eski avukatla tanışır. Tiyatronun yeni açılışı Sartre'ın oyunuyla yapılacaktır ama, Badel kendi koşullarını dayatır: Sartre'ın ekibi atılır. Sahneye koyucu Camus'nün yerine Raymond Rouleau geçecektir. Oyuncu Camus de kendi kendine yol verir. Sartre kadın rollerinin birini bir dostuna, diğerini bir metresine oynatacaktı. Badel o rolleri karısı Gaby Sylvia ile eski karısı Tania Balachova'ya aktarır.

O 1944 baharında Paris havasında gerçekdışı bir şey vardır. Karabasanın sonunun geldiği sezilmekte, gelecek sevinçlerden avans alınmaktadır. Bir yandan da, saldırılar, baskınlar, tutuklamalar, kamplara göndermeler acıklı biçimde artar. İnsanlar öldürmekte ya da ölmektedir ama, içlerinde bir sevinç hissederler. Sartre kendini savaşımdan çok zevke verir. Bununla birlikte C.N.E.'nin toplantılarına katılmayı sürdürmektedir. Salacrou'nun aracılığıyla Ulusal Tiyatro Konseyi'ne kabul edilmiştir ve onun toplantılarına da sektirmeden katılır. Bunlara ek olarak bir de *Lettres françaises* dergisine yazdıkları vardır: İkisi de nisanda çıkan "Yazın Denen Şu Özgürlük" ve "Savaş Sonrası için Bir Film" ile temmuzda çıkan "İnsana Dönüşmüş Umut" başlıklı makaleler.

Bu metinler, gizli basılan bir dergide yayımlandıkları için birer direniş edimidir. İçerikleriyle gelecek günleri hazırlamaktadırlar. Sartre, kışın Pathé'ye verdi-

10) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 644.

ği senaryolar arasına "işbirliği ve direniş hareketi konusunda epeyce melodrama kaçan bir taslak"[11] da katmıştır. Makalesi niçin bu konuyu seçtiğine açıklık getirir ve kurtuluştan sonra Fransa'da sinemanın nasıl bir işlev yüklenmesi gerektiğini belirtir. Bu halk sanatı yolundan sapmış ve içtenci olmuştur. Bir kez Vichy'nin boyunduruğundan kurtulsun, yığınların sesini yığınlara duyurması gerekecektir. Büyük toplumsal fresklerde kurşuna dizilmeleri, topluca kamplara gönderilmeleri, Direniş'in işbirliğine karşı verdiği o korkunç savaşımı gösterecektir. Sartre, senaryoları kabul edilir ve tutulursa, kameranın gerisine geçmek ve kendi filmlerini yapmak ister. 1944 baharında işvereninin pek hevesli davranmaması, düşlerinin bir bölümünü alıp götürür. Tasarılarının getirdiği zayıf sesin ona pek yardımcı olmadığı düşünülebilir.

Buna karşılık, yazın alanında talihi yaver gider. Yazdıkları, şimdiden işbirlikçilerin temizlenmesi hareketinin ruhunu haber vermektedir. Sartre sanatçının sorumluluğu sorununu ortaya koyar: "Yapıt başka özgürlüklere kendini kabul ettirmek isteyen bir özgürlüğün edimi değilse, değersiz bir gevezelikten başka bir şey değildir."[12] İşbirlikçi bir yazar, özgürlüğü kösteklenmiş bir okur kütlesine seslenir. Şu halde yazındaki doğal eğilimi yadsıyor demektir. Şu halde bir işbirlikçi, sahici bir yazar, iyi bir yazar olamaz. Demek istediği bu denli açıktır. Kısaca, Sartre, daha 1944 baharında, kesinlikten, ödün vermemekten yanadır. Bu demek değildir ki, şu ya da bu ad altında Vichy ile hoş geçinmiş olanların hepsi kırıp geçirilecektir. Hangi sınırları aştığında bir yazar suçlu kabul edilmelidir? "İnsana Dönüşmüş Umut"ta ideolojisini ve kötümserliğini kınadığı Marcel Aymé konusunda kendisini sorgular. Bununla birlikte, onu işbirlikçi olarak kabul etmeyi yadsır. Onu Châteaubriant, Brasillach, Rebatet ya da Drieu gibilerle bir kefeye koyamaz.

Kendisi, görülmesi gereken yerlerde, eleştirilmeyi göze alarak, kendini göstermeyi unutmaz. Örneğin, kısa süre önce ölen Giraudoux'ya, *Comœdia*'nın 5 Şubat sayısında yayımlanan bir yazısıyla saygılarını sunar. Aslında, yalnız değildir: Colette, Paul Valéry, Jean Cocteau, Léon-Paul Fargue, Daniel Halévy, Jean Grenier, Marcel Jouhandeau, Henri Mondor ve daha birkaç kişi de onunla birlikte imzalarlar. Aralarından hiçbiri Delange'ın katılma isteğini geri çevirmek istememiştir. Sartre açısındansa bunu reddetmek kabalık ve hakaret olurdu.

---

11) Michel Contat, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 486.
12) *A.g.y.*, s. 97.

Bir ölünün arkasından saygı sunmakla işbirlikçi, birkaç makale yazmakla da direnişçi olunmaz. Anlaşıldığına göre, direnişçi olup olmama konusunda savaşın son yılı Sartre için biraz incitici geçmiştir. Düşlemi çalışır durur. Bir direnişçi, ona göre, yazın konularında kafa yoran bir öğretmen olamaz. Direnişçi dediğin kahraman olacak, sıradan olmayacak. Hattâ sıradanlığının arkasında tam bir savaşçı gizlenecek; Almanların eline düşecek de, tek sır vermeden ölecek. Çocukluğunun düşü. Ama kimsenin ondan böyle bir rol istediği yoktur. Simone de Beauvoir'ın yaşamöyküsünü yazan Bayan Deirdre Bair bu konuda iki tanıktan ilginç sözler dinlemiştir. Direniş hareketi öncülerinden birine göre, diye aktarır Bair, Sartre "yumuşaktı, efemine bir kişiliği vardı, seçimi her zaman kolaydan yana olurdu, gereğinden çok fazla konuşurdu; –düşünce belki haklı belki haksız– en sudan bir sorgulamadan geçirildiğinde, ne biliyorsa canı yanmasın diye anlatacak biriydi." Bir İngiliz ajan da onu şöyle anlatıyor: "Konuşmaktan hoşlanan bir çocuk (...), yerli yersiz konuşup ağzından epeyce bilgi kaçıracak türden biri. Ne olursa olsun, 43'te adı aramızda geçtiğinde biz böyle düşünmüştük. Tehlikeyi dünyada göze alamazdık."[13] Zavallı Sartre: Sağlam değil, güvenilmez, bu işler onun harcı değil. Onu istemiyorlar.

Bunlar sert yargılar ama anlaşılamaz değil. Söyleneni yapılmış sayan ve "Sosyalizm ve Özgürlük" deneyiminde eyleme elverişsizliğini iyice göstermiş olan bir adama kim güvenir? 1941'de güneyde dolaşırken karşılaştığı ve bazı sabotaj grupları oluşturan Pierre Kaan'ı 1943 yılı içinde birkaç kez görür. Sartre tren uçurmak istemektedir, konuşulduğunu duyduğu bir silah deposundan söz açar. İş orada kalır. Yalnız, Paris'in kurtuluşundan birkaç hafta önce, Camus, Beauvoir ile Sartre'ı *Combat* gazetesi yazı işlerinin bir çalışma toplantısına götürür. Sartre kendisinden şehir haberlerini yazması istense kabule hazırdır. O tarihte bu olayın artık hiçbir anlamı yoktur.

Paris tartışır, Paris eğlenir. Pléiade ödülü için Sartre Mouloudji'nin romanı *Enrico*'yu önerir. Jürinin seçimi de o yolda olur. Böylesine bir talih kuşu birdenbire başına hiç konmamış olan "aile" bayram eder. Georges Bataille'ın bir konferansından sonra İyi ve Kötü konusunda uzun bir tartışma açılır. Konuşanlar arasında şunlar da vardır: Gabriel Marcel, Peder Daniélou, Pierre Klossowski, Hegelci Jean Hyppolite. Sartre, Bataille'ın merakını uyandırır. "İyi ki, içip dans ettiğim –çiftler arasında bir köylü, bir hayvan gibi tek başıma dans ettiğim– o geceyi anımsıyo-

13) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 317.

rum. Tek başıma mı? Aslında, ikimiz, *filozof* –Sartre– ve ben uzak ülkelere ait saçma bir büyü yapar gibi karşı karşıya dans ediyorduk."[14] 19 Mart günü, Leiris'lerin evinde büyük bir akşam toplantısı vardır. Aralarında Sartre ile Beauvoir'ın da bulunduğu birkaç muzip, Picasso Ağa'nın yazdığı *Désir attrapé par la queue* adlı güldürüyü birlikte okurlar. Sartre'ın canlandırdığı "Yuvarlak uç"tur, Castor "Kuzin" olur. Oyun, *Ubu* ile *Les Mamelles de Tirésias*'ın bir karışımıdır. Bayatlamış olduğu gibi, güldürmez de. Fakat Paris Picasso'ya bayılmaktadır, bundan ötürü de insan sosyeteden dışlanmayı göze almadıkça onun kaba güldürülerini alkışlamak zorundadır. O akşam çağrılanların tümü gelmiştir. Saat on bire doğru konuklar –gece sokağa çıkma yasağından ötürü– giderler. Oyuncular ve birkaç dost sabaha kadar eğlenmeye karar verir. Bu, bir dizi coşkun "fiesta"nın ilki olacaktır.

Leiris, Queneau, Bataille, Salacrou, Camus, eşleri, metresleri, dostları. Her biri bulabildiği kadar yiyecek ve alkollü içki alıp getirir. Tıka basa yenilir, içilir, dans edilir, eğlenilir ve sarhoş olmaya özen gösterilir. Dört yıllık Vichy yobazlığından arınmaktadırlar. Topluluğa yeni dostlar katılır: Camus'nün tutulduğu yeni bir sahne oyuncusu: Maria Casarès; Bost'un bir dostu, *Bulantı*'ya öykünen, sözcüklerle oynayan Robert Scipion.

Savaş bitmemiştir. Bir gece, otellerinin taraçasından, Sartre ile Beauvoir iki saat boyunca bir bombardımanı seyrederler. Gökyüzü aydınlanmıştır, uçaklar atlarınkine benzer bir gösteri yapmaktadır. İkisi de, büyülenmiş durumda, korkmayı unuturlar. Naziler kurbanlarının peşini bırakmazlar. Condorcet Lisesi'nde öğrencisi ve tilmizi olan, geleceğin mimarı Jean Balladur, Sartre'a Robert Misrahi adında, annesi babası Türk bir Yahudi göçmenini tanıtır; delikanlı agregasyon sınavını vermek istemekte, fakat ufak tefek işler yaparak ancak karnını doyurabilmektedir. Filozof delikanlıya bir aylık bağlar. Sınavı geçinceye kadar o parayı ödeyecektir. Bir sabah, "aile" korkunç bir haberle sarsılır. Zamanını "aile" ile gerçek ailesi arasında bölüştüren Jean-Pierre Bourla, babası ve kız kardeşiyle birlikte tutuklanmıştır. Çılgına dönüş, araştırmalar. Sorokine, sonunda Drancy'ye götürüldüklerini öğrenir. Onu tutuklananların salıverilebileceklerine inandırırlar; sonra, haftalar sonra, vurulduklarını bildirirler. Aslında, Fransa dışına götürülmüşlerdir ve Auschwitz'de öleceklerdir. Beauvoir isyan eder: "Şimdiye kadar ölümlülüğümüzün keyfi dehşetini hiç bu kadar açıkça hissetmemiştim."[15] Na-

14) Georges Bataille, *Œuvres complètes*, cilt VI, "Sur Nietzsche", Paris, Gallimard, 1973, s. 90.
15) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, *a.g.y.*, s. 662.

zizm ve Yahudi aleyhtarlığı sorunu ortaya konmaz: Ezeli trajedinin kaçamak biçimi, tortusu. Mutsuzluğun temeli varlıkbilimseldir. Bir yaşamın on dokuz yaşında sona ereceği söylenebilir mi, böyle bir şey kabul edilebilir mi? Sartre'ın düşüncesi edilebileceği yolundaydı: Bu ölüm, çok yaşlı bir kimseninkinden ne daha fazla ne daha az saçmaydı.

Sartre ile Beauvoir'ın bu felaket karşısındaki tutumları acıklıdır. Yıllarca Bourla'yı her gün görmüşlerdi. Her an nasıl bir tehlike içinde bulunduğunu biliyorlardı. Ortalıkta dolaşmasına, sanki felaket ona dokunamazmış gibi yaşamasına seslerini çıkarmamışlardı. Gençti, bir şeyin farkında değildi. Ona daha az göze batmasını, daha sakınımlı davranmasını söylemek akıllarına gelmemişti. Yaşamlarından çıkıp gittiği günse hemen içtenlikten uzak bir ağıt yakmaya kalkarlar.

Çiftin politik bilgi alma düzeyi son derecede zayıftır. Fakat, Yahudilerle temasları olduğu için onları nasıl bir şeyin beklediği konusunda söylenen –hiç değilse ima edilen– bir şeyler duymamaları olacak şey değildir. Tepkileri, Beauvoir'ın Anılarında anlatıldığı biçimiyle, gerçekliği öğrenmeyi yadsımalarından ileri gelir. Dehşet hakkında hiçbir şey bilmeyi istemezler. Daha başından Nazizmi ve etkilerini kendi düşünce alanlarından çıkarmışlardır. Yaşarken, Bourla onları eğlendirirdi. Nazilerin kurbanı olunca artık onları ilgilendirmez. Her ikisi de bu olayda en kötü yüzleriyle, ilgisiz, duyarsız, empatiden yoksun olarak karşımıza çıkar. Sartre'ın Misrahi'ye verdiği burs bu gerçekliği örtemez. Misrahi parlak bir felsefe öğrencisidir. Sartre'ın yaptığı, sıkıntıda olan bir Yahudiye yardım etmek değil, bir dengini yüreklendirmektir.

Sartre'ın bu hiç değişmeyen duyarsızlığı, zihinsel gücünün doğal bir sonucudur. Onun işi, dünyayı sözcükler içine koymak ve dünyayı bu sözcükler aracılığıyla tanımaktır. Şeyler ona sadece, her şeye gücü yeten usunun süzgecinden geçmiş olarak görünür. Onun için, üzerinde düşünmediği şey, mevcut değildir ya da, mevcuttur ama, ancak ikincil dereceye indirgenmiş olarak. Akıl almaz verimliliğinin gizlerinden biri bu noktadadır: O, hiçbir zaman olgulara gitmez. Sartre, uçsuz bucaksız bilgisine, çok gelişmiş başvuru dizgesine karşın, türü kendine özgü bir cahildir. Olayların akışı hakkında hiçbir şey bilmek istemez, gazete okumaz, "kulağı delik" olmayı hiç istemez. Şeylerin ve olayların özgünlüklerini dikkate almaz. Daha doğrusu, ancak o özgünlük evrenselleşebiliyorsa dikkate alır. Bir deneyim, nasıl bir deneyim olursa olsun, insanın durumunu bütünlüğü içinde yansıtır. "Geçtiğim bu kasvetli sokak, kışlaya benzer yapılarıyla, gözümün

alabildiğince uzayıp gidiyor. Bu, benim yaşamım; bu, yaşam. Benim yalnızlığım da, *yalnızlık*, yani insanın tek başına bırakılmışlığı."[16] Bourla'nın ölümü, *ölüm*'dür. Nedenleri ve sonuçları konusunda herhangi bir düşünce üretmez. Nazilerin iğrenç düzeni, hiçbir zaman bir mekanizma olmaktan öteye gitmez: Rastlantısal, geçici ve daha önemlisi, anlamdan yoksun. Tek sözcükle, duyarsız.

Gizli Oturum oyununun genel provası mayısın son günlerindedir; Normandiya çıkartması 6 Haziran günü gerçekleşir. Piyes, daha ilk temsillerinden başlayarak, bir savaş sonu havası içinde oynanır. Alman sansüründe kabul edilmiştir. Anlaşıldığına göre, izin verilmiş, sonra geri alınmış, sonra kesin olarak verilmiştir. Nedeni belli değil: Metnin dile getirdiği felsefi konumlarla hemfikir olmayabilir, oyunda direnişle ilgili bir bölüm görmemiş olabilirler. Olsa olsa, seyirci bazı repliklere, örneğin sık sık kesintinin olduğu bir dönemde, "İstediğimiz kadar elektriğimiz var," denmesine güler. Sahneye koyuş çok iyi, oyuncular kusursuzdur, oyun hemen tutulur. Geleneklere bağlı eleştirmenler oyun kişilerinin ve yazarın ahlaksızlığına ateş püskürürler. İğrençtir, gençliği yoldan çıkarmaktadır, falan filan. Böylece, düzen-severler, erdemciler Sartre'ı cehennemlik yapıp çıkarlar. Bu da, belki, ününe çok yardımcı olacaktır. Drieu la Rochelle'e gelince, o da başka bir yapay görünüm sergiler. *Günce*'sinin 10 Haziran sayfasında piyesin yorumunu yapar. Sartre'ı, "doğumundaki Hıristiyanlıktan kurtulamayan bir adam" diye betimler ve yazısını şöyle sürdürür: "Sartre'ın komünist olduğunu söylüyorlar ama, piyesi aslında anti-Marksist ve antikomünist."[17] Bataille'ın derisine bürünmüş Sartre: Bastırılmış bir Hıristiyan. Komünist Sartre: Bunu kim söylüyor? Nedense, yazarın doğmakta olan ünü birtakım yanlış anlamalar üzerinde yükselmektedir. Yorumsal bir ündür bu. İlle bir kiliseye bağlı olması ya da, hiç değilse, bir kiliseye karşı olması istenmektedir. Sartre, 1944 yazında, her şeyden çok kilise-dışı ve komünizm-dışıdır. Hâlâ nasıl birlikte yaşanabildiğini, başkalarına çarpıp ölme tehlikesi olmaksızın yaşamın nasıl katedilebileceğini merak etmektedir. Bu fena bir fikir değildir. Başkasıyla ilişki denen şey, onun felsefesinde, aydınlığa kavuşmamıştır. *Varlık ve Hiçlik*'in sonunda bir Ahlak'ı haber vermekteydi. Bu ahlak geliştirilmeyi beklemektedir. Bu arada, öteki hâlâ ensesinde ağırlığını hissettiği şu bakıştır. Kendi-için'in tarihselliğini ya da zamanla ilişkili boyutunu keşfetmiştir ama, o da bir işine yaramaz. İşin içinden çıkamaz, herkes her-

16) *Cahiers pour une morale*, Paris, Gallimard, 1983, s. 577.
17) Drieu la Rochelle, *Journal 1939-1945*, Paris, Gallimard, s. 401.

kesin celladıdır. Acımasızlık, nasıl tarihsel dünyada hüküm sürmekteyse, varlıklar arasındaki boşluğu da doldurmaktadır. Onun tiyatrosu, bu anlamda, Antonin Artaud'nunkine benzetilebilir.

Yine de öteki ile teması sağlamak, onu nasıl kavrayacağını bilmek gerekir. Sartre Brice Parain konusundaki makalesinde dilin "öteki-için-varlık" olduğunu yazmıştı. Francis Ponge'a ayırdığı ve *Poésie 44* dergisinin temmuz ve ekim sayılarında yayımlanan uzun bir denemede, temmuz ayında bu izleği yeniden ele alır: Sözcükler fazlasıyla insanlık yüklüdür, onları arındırmak, ilk yalınlıklarına dönmeleri için anlam ve duygu kılıflarından kurtarmak gerekir. Kökensel yalınlığa değil, nesnenin belirtilmesi ve adlandırılmasındaki yalınlığa dönülmelidir. Yine fenomenolojiye dönüş: Sözcükler "şeylerin varlığı"nı kavrar, onlara ağırlıklarını geri verir. Onların böylece çıplaklaşmış durumu karşısında biz kendimizi buluruz. "Çünkü insan kendisinde değil, dışarıda, her zaman gökyüzünden yere kadar dışarıda yoğunlaşır. Çakıl taşının bile bir içi olur, insanın yoktur, ama insan çakıl taşı var olsun diye yok olur."[18] Dışarıdan bir varlık, Heidegger "uzaklardan" der. Fakat bir "başkası-için-varlık" mı? Henüz değil ya da pek az öyle: "Benim için değer taşıyan, başkası için de değer taşır. Ben başkasının etkisinden kurtulmaya çalışırken o da benimkinden kurtulmaya çalışır; ben başkasını köleleştirmeye çalışırken, o da beni kölesi yapmaya çalışır. (...) Sürtüşme, başkası-için-varlığın ilk anlamıdır."[19] Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te saptadığı noktalarda kalıyor: Ötekilerle ilişki, savaş.

Jean Vilar'ın ricası üzerine, 10 Haziran günü, seçkin bir dinleyici kitlesi karşısında, "Tiyatro Yazınında Biçem" konulu bir konuşma yapar: Tiyatroda sözcüklerin edimler gibi ses vermesi, dilin eksiltili olması, söylenen sözlerin geri döndürülemez bir değere sahip olması gerekir. Tiyatro da bu koşullarla etkili olur. Konuşmayı tanıdıklar arasında yapmaktadır. Dinleyicilerine, yani Camus, Barrault, Salacrou'ya düşüncelerini sorar. Flore kahvesinde ya da başka bir yerde başladıkları söyleşiyi herkesin içinde sürdürüyor gibidirler. Sartre ile yeni dost olan Jean Genet, kendisini keşfeden adamı, Jean Cocteau'yu da getirmiştir. Cocteau *Gizli Oturum* oyunu karşısında çok heyecanlanmıştır. Sartre ve Cocteau, olmayacak gibi görünen bir buluşma. Kişilikleri bağdaşmaz. Yine de birbirlerine duydukları hayranlık etkili olur. Birbirlerine değer verirler. Belki yaşamın-

18) *Situations, I, a.g.y.*, s. 261 ve 291.
19) *L'Être et le Néant, a.g.y.*, s. 404.

da tek bir kez, Sartre değer sistemi, yaşam biçimi, beğenileri kendisininkilerin tam tersi olan bir adama bağlanır.

Camus, temmuz ortalarında, Sartre ile Beauvoir'a Paris'ten uzaklaşmalarını öğütler. *Combat* gazetesinde çalışan bir kadın tutuklanmıştır. Onlar da bir toplantıya katıldıkları ve tanınmış kişiler oldukları için boş yere tehlikeye atılmamaları gerekir. Birkaç gün Leiris'lerin evinde kalırlar, sonra bisikletle Neuilly-sous-Clermont'a gider, orada bir oda tutarlar. 11 Ağustos'ta Amerikalıların Chartres'a yaklaştıkları haberi gelir. Sartre ile Beauvoir çantalarını toplar, bisikletlerine atlar, kentin kurtuluşunda hazır bulunmak üzere zamanında Paris'e varırlar. Çılgınca geçen iki hafta yaşanır. Sartre günlerinin ve gecelerinin büyük bölümünü Leiris, Salacrou ve onların dostlarıyla geçirir. Ulusal Tiyatro Konseyi üyesi olarak Comédie Française'e çağrılır. Meydanı boş bırakmamak gerekmektedir. Orada burada, dost evlerinde ya da otelde uyunur. Seine Irmağı'nın bir yakasından ötekine gidip gelinir. Haber almak, biraz yiyecek bulmak, bir yakını rahatlatmak üzere oraya buraya koşuşulur. Binalardan tek başına ateş edenler, zırhlı araçlar, kent içinde bir yerden bir yere gitmenin her türlüsünü tehlikeli bir girişime dönüştürmektedir. Gelip geçenlerden vurulanlar olur, nereden çıktığı bilinmeyen sıhhiyeciler cesetleri alıp götürürler. Arada bir Senato'nun tepesine bakanlar gamalı haçın hâlâ orada olduğunu görürler.

Camus, *L'Intransigeant* gazetesinin bürosuna yerleşir. Sartre'dan *Combat* için o günler üzerine bir röportaj yapmasını ister. Bir bölümü Castor tarafından kaleme alınan yedi makale, sıcağı sıcağına, 28 Ağustos ile 4 Eylül arasında yayımlanır. Başkaldıranlar, 1789, 1848, barikatlar, kardeşlik gibi sihirli sözcükler göze çarpar. Seyirci olan Sartre, kendini oyuncu olarak algılamaktadır. Tarih mi? İşte buyurun, buradadır. Kendisi tarihe batmış, tarih aracılığıyla kendini yapmakta, tarih de onun aracılığıyla yapılmaktadır. O, tarihin görkemli olmasını ister. Rastlantının güzelliğine bakın ki, öyledir de. 25 Ağustos'ta Castor ile birlikte Orléans caddesine Leclerc'in zırhlı birliğiyle kente girişini görmeye koşarlar. Artık bu tarih değil, bir mittir. Yıllardır beklenen insanlar bir düzen içinde geçmekte, siviller onlara ellerini uzatmaktadır. Başkaldıranlarla ordu kardeştir. Harika! Halkın alkışları arasında uzlaşan devrim ve vatandır bu. Sartre 26 Ağustos'ta Louvre Oteli'nin bir balkonundan Charles de Gaulle'ün bir kumandanlık arabasında ayakta geçişini görür. Ertesi gün pazardır. İyice kafayı çeker. Pazartesi işbaşı yapılır.

Yayınlar, senaryolar ve tiyatro, artık Sartre'a yeterli ve düzenli gelir sağlamak-

tadır. Öğretmenlikten vazgeçebilir. 1944 sonbaharında kendi kendine sınırsız izne çıkar (kesin istifasını ancak altmışlı yıllarda verecektir). Artık zamanını özgürce kullanabilecektir. Sinemayla ilgili tasarıları iyi gitmez; ne var ki, önüne başka bir meslek çıkmıştır: Gazetecilik. Biri *Combat*, öteki *Les Lettres françaises* olmak üzere iki yerden sesini duyurabilecektir. Yazarın birinci görevi tanıklık etmektir. Mademki artık rahat soluk alınabilmektedir, insanların soluksuz kaldığı yılların nasıl yaşandığı anlatılmalıdır. Sartre pek ustalıklı bir iş çıkarır. Artık gizli çıkmak zorunda olmayan *Les Lettres françaises*'in 9 Eylül sayısında "Sessizliğin Cumhuriyeti" konulu kısa bir metni yayımlanır: "Hiçbir zaman Alman işgali altında olduğumuz denli özgür olmamıştık." Daha tutsak kampındayken dile getirdiği bir düşünceyi, tutsak gardiyanından daha özgürdür düşüncesini yeniden ele alır ve geliştirir. "Çünkü bir insanın gizi, Oidipus kompleksi ya da aşağılık kompleksi değildir; bir insanın gizi özgürlüğünün sınırıdır, işkenceye ve ölüme direnme kudretidir." Makalenin gücü, tehlikeli yöntemden gelmektedir. "*Biz* şöyle yapmıştık...", "*bize* hakaret ediyorlardı...", *biz*..., *biz*...: "Burada gerçek direnişçilerin oluşturduğu seçkin bir topluluktan değil, ama dört yıl boyunca gece gündüz her saat hayır demiş olan tüm Fransızlardan söz ediyorum."[20] Oyun yazarı Sartre düşsel bir ülkeyi sahneye koymaktadır. İşbirlikçi olup da bunu itiraf edenler –ki bunlar hiç de çok değildi– dışında hangi Fransız bu *biz* sözcüğünde kendini görmez? Onlar Sartre'ın kendisi ve birleşmiş, eksiksiz bir uyuşma içindeki yurttaşlarının her biridir. Uyurken bile *hayır* demişlerdir.

İşler açılır. De Gaulle'e çok bağlı olan *Carrefour*'da tiyatro konusunda bir mülakat yayımlanır: Sartre mitolojik oyunlardan uzaklaşmakta, bir dava uğruna yazılmış, güncel konuları ele alan oyunlar yazacağını bildirmektedir. Kurtuluş günlerinde temsillerine ara verilmiş olan *Gizli Oturum*, ilk özgür tiyatro mevsimini 11 Eylül'den başlayarak açar. Vieux-Colombier tiyatrosunun müdürü Annet Badel, ekibini kahraman bir direnişçi hücresi diye tanıtarak özenli bir reklam yaparsa da *L'Humanité* gazetesinden ağzının payını alır. Sartre, Londra'da çıkan *La France libre* dergisine kasım ayında "işgal altında Paris"i anlatan bir yazı verir. Artık bunda kurgu yoktur. Günü gününe yaşam, bozgundan doğan suçluluk, göze görünmeyen ama kestirilebilen dehşet, tüm edimlerdeki belirsizlik vardır. Birlik bitmiştir. Savunma konumundaki Sartre ister ki, direniş hareketinde etkin rol oynamış olan azınlığın yüzü suyu hürmetine Fransızların çoğunluğunun gösterdiği zayıflıklar bağışlansın.

20) *Situations, III*, Paris, Gallimard, 1949, s. 11, 13 ve 12.

Savaş bitmemiştir. Gündelik yaşam hâlâ zor koşullarda sürer. Ekim ayında Sartre ile Beauvoir La Pouèze'e biraz güç toplamaya giderler. Dönüşte, Gallimard'a Sartre *Akıl Çağı* ile *Le Sursis*'yi, Beauvoir da *Le Sang des autres*'u [*Başkalarının Kanı*] getirir. Simone de Beauvoir artık tanınmış bir yazardır. Kısa süre önce *Pyrrhus et Cinéas*'ı yayımlanmıştır. *Les Bouches inutiles* adlı oyununu Badel, Vieux-Colombier tiyatrosu için almıştır. Çiftin toplumsal yaşamı çok parlak sürmektedir. Günün birinde Aron Londra dönüşü Flore'a geliverir. Sarmaş dolaş olurlar. Sorokine Amerikan askerlerinin peşinde dolaşır, acayip insanlarla tanışır. Sartre ile Beauvoir'ı Hemingway'e tanıtır. Ritz Oteli'nde bütün bir gece içerler. Alkole dayanıklı diye bilinen Sartre saat üçte gidip yatar. Yorulmak bilmeyen Castor ise şafak sökünceye kadar dayanır. Bir akşam Romain Gary ile laflar, o günlerin gözde papazı Peder Bruckberger ile buluşurlar, sosyete yaşamının tek bir olayını kaçırmazlar.

Bir önceki kış, Sartre, Castor, Camus, Leiris, Merleau-Ponty ve Parain bir ansiklopedi ya da bir dergi çıkarmaktan söz etmişlerdi. Savaş öncesi dünya dağılmış, klasik açıklama dizgeleri paramparça olmuştu. Şimdi dünyayı toparlamak, olduğu gibi, yani bir bütün olarak yeniden kavramak gerekmektedir. Daha eylülde bu düşünce somutlaşır. Çıkarılacak şey, bir dergi olacaktır. Sayısız toplantı ve tartışmanın ardından, çıkaracakları yayın organına *Les Temps modernes* adını koymaya karar verirler. Bu ad, hem programı çizmektedir hem de Chaplin'in filmine bir saygı ifadesidir. Müdür Sartre olacak, yönetim kurulunda Aron ve Beauvoir, Leiris ve Merleau-Ponty, Albert Ollivier ve Jean Paulhan bulunacaktır. Ollivier, *Combat*'da başyazıyı yazdığı için, bir bakıma, Camus'nün resmi temsilcidir. Malraux, ekibe katılmayı reddeder.

Tasarı büyük yayın dalavereleri temelinde ortaya çıkar. Camus gibi, Sartre da fazla Hıristiyan olan *Esprit*'de yazmayı reddeder. Sadece Komünist Parti'nin yayın organına dönüşmüş olan *Les Lettres françaises* ile işbirliği yapmayı da bırakırlar. Vercors, Sartre'a Minuit yayınlarının yeni çıkacak dergisinin tanıtılmasına katılmasını önerir. Geç kalmıştır, çünkü *Les Temps modernes* rayına oturmuştur bile. İşin uzun süreceği anlaşılmaktadır. Kâğıt kıtlığı nedeniyle, yeni yayınlara verilecek izin pek sıkı koşullara bağlıdır. Sabretmek gerekir. Aylar geçtikçe girişim örgütlenir. Gallimard, bu takımda kendi yayınevine bağlı pek çok yazar bulunduğundan, para koymayı kabul eder, ayrıca binasını da onlara açar. Uzun süre *NRF*'i yönetmiş olan Paulhan, mesleki deneyimini katmaktadır. Cesur Beau-

voir, resmi dairelerde koşturup derginin davasını savunur, maketi hazırlar, yayın düzenini kurar.

Sartre'a gelince, o, düşünür. İlk sayıyı tanıtacak olan "Sunuş" yıl sonundan önce hazırdır. "Yazar hep 'işin içinde'dir, ne yaparsa yapsın, en ücra sığınağında bile damgalanmış, lekelenmiştir."[21] Katılmama bile konum almanın bir biçimidir. Sartre hep yüklenmekten hoşlandığı abalıya, bir yıl önce mektuplarını okuduğu Flaubert'e vurmaktadır. "Komün'ü izleyen şiddetli bastırma hareketinden Flaubert ve Goncourt'u sorumlu tutarım, çünkü onu engellemek için tek satır yazmamışlardır."[22] Buna karşılık, örnek olarak da Calas davasında Voltaire'in, Dreyfus davasında Zola'nın davranışlarını gösterir. Sartre'ın yaptığına pişkinlik denir: Kendisi, Voltaire ya da Zola takımından değil de daha çok Flaubert takımındandır. Mantığını işletseydi, İşgal döneminde işlenmiş suçlardan kendisini de sorumlu tutması gerekirdi, çünkü o da bu suçları engellemek için tek satır yazmamıştı. Davaya bağlılık konusunda ikiyüzlülük. Diyelim ki yazarın bir savaşçı olması, tarih sahnesinde hazır bulunması gerektiğini söylüyor; bu varsayıma göre, Sartre'ın yapacağı şey, kendi isteklerine hiç uyamadığını kabul etmek, kendini Fransız yazın çevresinden dışlamak. Ya da yazarın, ne yaparsa yapsın, "bu yolun yolcusu" olduğunu, içinde yaşadığı dönemin ruh durumunu, tasalarını yansıttığını –ki bu biraz tahmin edilebilir bir şey– söylemek istiyor. Sartre yazdığı makaleye, verdiği demece göre ve okurlarına, konuştuğu kişilere bağlı olarak, kullandığı sözcüğün terorist anlamıyla zararsız anlamı arasında gidip gelecektir.

Fakat savaş olayları hakkındaki suskunluğu ve ilgisizliği konusunu ele almayı bir kez bile düşünmeyecektir. Herhalde bu unutuşta eyyamcılığın payı olsa gerek. Sözünü etmeyince, direnmiş bir Sartre imgesinden yana olunur. Kurtuluş döneminde de, böyle bir şey yararlıdan öteye, gereklidir. İnsanın kahramanca yaşanmış geçmişi olmazsa mesleğinde ilerleyemez. Sartre, kendisini amansız bir savaşçı gibi gösterenleri yalanlamaktan özenle kaçınır. Fakat, kuşkusuz, davranışı bir hesaba dayanmamaktadır. Yaptığı şey tam da, kendi felsefesinin "kötü niyet" dediği şeyi uygulamaktır. Kendini gerçek olmama kipine oturtmaktadır. Yüreğinde Nazi karşıtı ve Pétain karşıtıdır ama, davranışı inancına uymamıştır. Kendi gözünde başarısızlığa uğramıştır. Bir davaya bağlılık kavramı ona bundan kurtulma yolunu açar. Geçmişini yeniden yazacağına, şimdiki zamanı sanki geç-

21) *Les Temps modernes*, no. 1, 1 Ekim 1945, s. 3.
22) *A.g.y.*, s. 5.

miş başka türlü olmuş gibi yazar. Bir davaya bağlılık, olmak istediği ama olmadığı direnişçiyi güya olmuş olan bir Sartre'ın haklı tasalarının ifadesidir. Kendisine ait ama somutlaşmamış bir tasarıyı anında kavrayıp sanki onu gerçekleştirmiş gibi yoluna devam eder. Gerçekliğin etkisi çarpıcıdır: Sartre sonunda kendisinin bir direnişçi, sahici bir direnişçi olduğuna inanacaktır.

Gelecekte derginin müdürü olacak yazar "Sunuş" yazısını sürdürür. *Les Temps modernes* angaje bir yayın olacaktır. "Yaşanacak bir tek *bu* yaşam var önümüzde, *bu* savaşın ortasında, belki *bu* devrimin ortasında."[23] O günlerin sahnesinde iki güç, gerici güçle devrim, çekişmektedir. Hazırlık durumundaki çatışmada dergi konumunu alacaktır. "Dergi bunu *politik yoldan* yapmayacak, yani hiçbir partinin hizmetine girmeyecek; fakat mevcut savların esinlendiği insan anlayışını ortaya koymaya çalışacak ve kendi desteklediği anlayışa uygun olarak düşüncesini söyleyecektir."[24]

Daha doğrusu Sartre, "totaliter" bir insan anlayışını yüceltmek ister. Bu terim baskıcı bir devlet anlayışı için kullanılmış olduğundan, bu noktada bir açıklama yapmak gerekiyor. Burjuvazi, egemenliğinin en başından beri, çözümlemeli bir dünya görüşü dayatmış, o görüşü devrimci bilince karşı bir silah olarak kullanmıştır. İşte Sartre buna karşı savunduğu şeye, "gerçekliğin bireşimsel kavranışı"[25] der. Elbette, burjuva propaganda ve baskı, şimdilik, proleter sınıfı yabancılaştırma ve işçiyi sadece kendi durumuna indirgeme sonucunu verir. Fakat işçi, kendi yazgısını seçmede, yani boyun eğme ya da başkaldırma ediminde özgürdür. Seçimi onu "proleter sınıfa bir anlam yüklerken hem işçi hem insan yapar. Düşündüğümüz insan budur: Tam insan. Tamamen angaje ve tamamen özgür."[26]

Canım proletarya. Gökten iniverir. Sartre'ın komünist alanda sınırlarını çizmesine yardımcı olmak dışında, bu programda ne aradığı anlaşılmıyor. Bu sözler büyük bir yadsıma: İki yıl önce filozof, devrimcilerin ciddiyet anlayışını acımasızca kınıyor, aydının şerefini tehlikeye atmasını yasaklıyor, bir bilincin nasıl ortak olabileceğini anlayamıyordu. Ne var ki, kendini yadsımamaktadır. Esasta kendine sadıktır.

İşte yetişkinler sınıfına girmiş, kabul edilmiş, yüceltilmiştir. Dünyaya girmeye, bir rol, yeniden doğan Fransa içinde kendi rolünü oynamaya kararlıdır.

---

23) *A.g.y.*, s. 4
24) *A.g.y.*, s. 8.
25) *A.g.y.*, s. 13.
26) *A.g.y.*, s. 19.

Onun dağarcığında her zaman toplumun değişmez bir resmi olagelmiştir. Kendine dönüşlü bir bilince sahip olduğundan, Mancy ile burjuvaziyi özdeşleştirebildiğinden beri, o resimdeki baskın öğe, annesini ondan çalmış olan o sınıfa duyduğu kindir. Kini sönmek bilmez. Her görünümün, her düşüncenin, toplumsal dünyayla ilgili her isteğin arkasında o kin belli olur. Geçmişinin en derinlerine kök salmış, kendisindeki baskın narsisizmle pekişen, olanca kültürüyle beslenip onaylanan bu kin, onu oluşturan öğelerden birine dönüşmüştür. Sorulsa, karakterinin bir parçası olduğunu söyler. Mücadeleye atılırken de, başka bir hareket noktası bulamaz.

Fakat kin kavramsal bir gereç değildir. Sartre Berlin'de düşlediğinin tersine, sosyoloji ve politika üzerinde çalışmamıştır; dağarcığında buna uygun aygıtlar bulunmamaktadır. İş ona kalsın, bu aygıtları düşünce pazarından sağlayabilir. Savaştan yeni çıkıldığı şu sıralarda seçenek sınırlıdır. Sağ vardır ama çaptan düşmüşlerdir, cezaevindedirler, yargılanmaktadırlar. Hıristiyanlar vardır ama, onlardan tiksinmektedir. Demokratlar: De Gaulle, iyi insanlar, onun nefret ettiği ne varsa hepsi. Geriye kala kala sol kalmaktadır. Sosyalistler mi? Var olmayan, gevşek, başvuru dizgesinden yoksun insanlar. Komünistler mi? Çok güçlüler ve tüm dünyayı gösterişli yoldan açıklayan sağlam bir dilin sahipleri – hem de ne sahipler! C.N.E.'ye almış olsalar da Sartre'ı sevmezler. O da onları sevmez. Ne yapalım. Onların başvuru dizgesinin bir bölümünü kullanır. Tarih felsefecisi olarak Marx'a hiç ısınmamıştır. Fakat onun sınıf mücadelesi ne müthiştir. Sartre, o mücadelede kendisinin burjuvalara duyduğu kini açık bir biçimde görmektedir. Öyle eften püften bir doktrin değildir bu. İnsanı savaşa çağırmaktadır. Sartre bu doktrini benimser.

Sorun, elbette, *Varlık ve Hiçlik*'teki insanı toplumsal belirlenimciliklerle uzlaştırmak, özgürlükle yabancılaşmayı bağdaştırmaktır. "Sunuş" yazısı belli belirsiz bunu yapmaya çalışır ama inandırıcı olamaz. Sartre on beş yıl bununla uğraşacak ve tatmin edici sonuçlar alamayacaktır.

Proletarya ona tümden yabancı değildir. Kitaplarda ondan söz edildiğini duymuş, otuzlu yıllardaki yolculuklarında yoksulları, sömürülenleri görmeye çalışmıştı. Kampta, durum gereği, proleterlerle dirsek dirseğe olmuş, hattâ okuma yazması olmayan, fakat son derece becerikli bir ruhsatsız avcıyla arasında dostluğa benzer bir şey kurulmuştu. Tam proleter değil ama, insanın içini ferahlatacak yalınlıkta bir adamdır bu. Bir işçiyle karşı karşıya kalınca nasıl şapşallaştığı-

nı birçok kez, mektuplarında, *Tuhaf Savaşın Güncesi*'nde anlatır. En kötüsünden bir budala da söz konusu olsa, Sartre, alttan almakta, şapşalca gülümsemekte, her şeye evet demekete, puta tapar gibi secdeye varmaktadır. Romanlarındaki işçiler, acınacak bir ruhsal fakirlik içindedir. Birtakım kalıplar kullanır: Sert kabuğun altındaki iyi öz ya da içten ve güçlü bir tokalaşma gibi. Sartre neden söz ettiğini bilmez. Ya da, daha doğrusu, neden söz ettiğini *duyumsamaz*. Bir kürek mahkumu bir sosyete hanımına ne denli yabancıysa, işçinin dünyası da ona öyledir. Kafasında birtakım istatistikler ve kuramlar vardır ama, hiçbir şeyi sezmez, hiçbir şeyin kokusunu almaz. Sonuç: Onun proletaryası düşseldir. O proletarya, burjuvanın elinde bir araç olur, burjuva da, zamanı geldiğinde iyi, haklı, doğru olanı, arzu edileni göstermek, kötülüğün, haksızlığın, yalanın iğrençliklerini vurgulamak için o aracı kullanır.

Daha "Sunuş" yazısında bize, "işgal altındaki ülkelerde tüm işçi sınıfının işgal kuvvetlerinin karşısında dikildiğini"[27] anlatır. Bu dediğinden de doğal olarak şu sonuç çıkar: Düşmanla işbirliği burjuvazinin marifetidir. Sartre, bir sonraki yaz, "Bir İşbirlikçi Nasıl Biridir?" başlıklı ve garip oyunlara kalkıştığı bir makalede şöyle bir açıklama yapar: "Burjuvaziye bir işbirlikçi 'sınıf' demek haksızlık olur. Fakat onu bir sınıf olarak, işbirlikçiler hemen tümüyle burjuvazi içinden çıktığı için, yargılayabiliriz ve yargılamalıyız."[28] Dava soruşturmasını sınıf adı altında yapmak yanlış ama, sınıf adı altında mahkum etmek uygun. Bizans usulü usavuruş. O da adalet olmuyor.

Ekim 1944'te Sartre *Réflexions sur la question juive*'i [*Yahudi Sorunu Üzerine Düşünceler*] kaleme alır ve bunu 1945 ve 1946 yılları arasında parça parça yayımlar. Nazilerin Yahudi düşmanlığının onu ilgilendirmediğini görmüştük. Toplama kampları, imhalar: Sorun orada değil (Sartre'ın lehine bir nokta olarak anımsatalım ki o, bununla, "nihai çözüm"* denen şeyi uzun süre savaşla ilgili pek çok olaydan biri diye gören yurttaşlarının tutumunu yansıtmış oluyor). Onun gözünde, Yahudi karşıtlığı Vichy yönetiminin zeminini oluşturur. Pétain ve avenesinin arkasında saklanan budur, yani dükkancı, başarısız zanaatkar ideolojisi. Kitabı bir "Yahudi karşıtı resmi" çizer. O, "korkan bir adamdır. Elbette Yahudilerden değil, kendinden, kendi bilincinden, özgürlüğünden, içgüdülerin-

27) *A.g.y.*, s. 15.
28) *Situations, III, a.g.y.*, s. 49-50.
* O tarihteki Alman devletinin Yahudileri topluca yok etme, kökünü kurutma programına bu ad verilmiştir: (Alm.) *Endlösung*. –çn

den, sorumluluklarından, yalnızlığından, değişimden, toplumdan ve dünyadan korkar; Yahudiler dışında her şeyden."[29] Yahudi karşıtlığı, Fransız toplumundaki korkaklık ve bayağılıkların bireşimini meydana getirir.

Birtakım betimlemeler ve düşünceler söz konusu olduğunda rahat yazan Sartre, iş olgulara, tarihe gelince yolunu şaşırır. Tutkusu Yahudilerden söz etme yolundadır, Yahudi karşıtlarından değil. Ama Yahudilerden söz edilebilir mi? Hem Yahudi cemaati diye bir şey var mıdır? "Yirmi yüzyıllık dağınık yaşamı, politik güçsüzlüğü onun bir *tarihsel geçmişi* olmasını engeller."[30] Son çözümde, filozof nesnelliğiyle bakınca, "Yahudi, öteki insanların Yahudi olarak kabul ettiği bir insan"dır. Tuhaf düşünce. Eskiden, diye sürdürür Sartre, "Yahudi'yi *yaratan* Hıristiyanlardır." Bugün, "Yahudi'yi yapan Yahudi aleyhtarı kişidir."[31] Çetin bir sav. Sartre'ın Yahudisi incecik bir pamuk ipliğine, başkalarının bilincine tutunur. Bu kadarı az. Bunu dile getirmekle, Yahudi yoktur demek neredeyse aynı şey. Bir parça haklılık payı verilir gibi görünse de, bu konuda kınanacaktır.

1944 sonunda C.N.E. yazın dünyasında çok güçlüdür. Stalin'in Parti kimliği olmayan herkesi gömmeye hazır "savcısı" Louis Aragon'un yönetiminde birçok kişi dışlanır ve damgalanır. Sartre oyuna isteksize katılır. Antifaşizme peki, pisliğe bulaşmış yayıncılara ve süreli yayınlara hiçbir şey vermemeye peki; yoksa büyücü avına çıkmak onu ilgilendirmez; oturumlara katılmayı bırakır (Brasillach'ın davası* görülürken Paris'ten ayrılmış olacaktır). Komünistlerin gözünde Sartre artık bir tehlike oluşturmaya başlar. Etkisi büyümekte, hayranları çoğalmaktadır. Flore kahvesindeyken çevresi hep doludur; öyle ki yakında orada çalışma olanağı kalmayacaktır. Hele düşüncesi tedirgin edici bir yönde gelişmektedir. Keşke küçük burjuva, bireyci bir Sartre olsaydı: Ötekilerden farksız bir düşman olurdu. Sınıf mücadelesinden söz eden, burjuvazi karşısında duyduğu kini haykıran, proletaryanın kurtarıcılığına inanan bir Sartre, rahatsız edicidir. Söz konusu alan, onların kendi alanıdır. Aralarına yabancı istemezler. Yüklenirler. Varoluşçuluk berbat bir yaratıdır. Gençliği sınıf mücadelesinden uzaklaştırır. Hem, sonra bu Sartre Nazi Heidegger'in çömezi olmaktan başka kimdir? Sanık, aralık ayında, *Action* dergisinde bir "Açıklama" yayımlar. Haftalık bir dergi olan bu komünist yayın organını

---

29) *Réflexions sur la question juive*, Paris, Gallimard, yeni bas. 1985 (Folio), s. 62.
30) *A.g.y.*, s. 80.
31) *A.g.y.*, s. 83-84.
* Robert Brasillach (1909-1945), İşgal yıllarında işbirlikçi olduğu için Kurtuluş döneminde idam edilen yazar, gazeteci ve sinema eleştirmeni. –*çn*

Francis Ponge yönetmektedir ve Ponge'un ona hiç değilse bir cevap hakkı borcu vardır. Sartre bu yazıda öyle pek coşkuya kapılmadan kendini savunur, varoluşçuluğun öznelciliğe ve kaygıya bayılmadığını, insanları eyleme geçmeye yüreklendirdiğini anlatmaya çalışır. Komünistlerin karşısında Sartre hiçbir zaman karşı saldırıya geçmez. Felsefi açıdan haksız da olsalar, politik açıdan haklıdırlar, çünkü kendisi hangi düşmanlara karşı savaşıyorsa onlar da o düşmana karşı savaşmaktadırlar. Onun görevi kendini savunmaktır, onlara saldırmak değil.

Sartre ile Beauvoir için yaşam sürekli bir yaratı olmalıdır. Hiçbir günün, bir öncekine benzememesi gerektiği gibi, benzemeye hakkı da yoktur. Her yinelenme bir başarısızlıktır, ölümün bir adım daha yaklaşmasıdır. Yazarlık işine kendini verme özgürlüğü Sartre'ın üzerinde olağanüstü bir doping etkisi yapar. Sayısız tasarısıyla sosyete yaşamı, aşklarıyla içki âlemleri, gazetecilik çalışmalarıyla denemeleri arasında, sonbaharda, Baudelaire'in mahrem yazılarının baskısına uzun bir önsöz hazırlamayı da başarır; bu önsöz üç yıl sonra yayımlanacak olan kitapta yer alacaktır. Anlattıkları, yazınsal olmaktan çok felsefe ve ahlakla ilgilidir. Şairin yapıtlarını değil, yaşamını söz konusu eder (eleştirilerde de, bir yapıtı olduğu şey için değil de, olmadığı şey için yargılama yolundaki o acayip âdete uygun olarak, bu nokta kınanacaktır). Sartre bilir ki, her insan yeterince deşerse, kendi eğilim ve korkularını başka bir insanın eğilim ve korkularında görüp tanıyabilir. Onun Baudelaire'i, onun bir ikinci kopyasıdır. Ve kendi yaşamında büyük bir yorgunluk gibi görünen şeyi onun *Baudelaire*'i dile getirir.

Baudelaire/Sartre pek kötü bir deneyim geçirmiştir. Daha pek erken anlamıştır ki, "Ben=Ben".[32] Ben, Öteki değildir, Ben ayrıdır. "Gördük ki, daha çocukken 'ayrılığını' başkalarının ona dayatmasını kabullenme zorunda kalmaktan korktuğu için o ayrılığı büyük bir öfkeyle kendisi benimser."[33] General Aupick'in damadı, La Rochelle'deki çocuk, kendinin ötekilerden başka olduğunu bilir, ayrıdır, ve "kendisini olduğu şey yapmış olmayı ister":[34] Özgür bir adam, yapıtlarının oğlu. Bu, *Varlık ve Hiçlik*'in felsefede kurduğu ve uygulamada doğrulamasını yaptığı izlencedir. Genç Sartre'ın istenci, en önemli kitabı aracılığıyla, bir dizgeye dönüşmüş ve varlıkbilimsel yasa gücü kazanmıştır. Iyi de, şimdi bu anlaşılması pahalıya mal olmuş özgürlüğü ne yapmalı? "Ve sonra, özgürlük duygusu ve zevkine sahip olan Baudelaire, bilincinin o bilinmez bölgelerine indiğinde özgür-

32) *Baudelaire, a.g.y.*, s. 21.
33) *A.g.y.*, s. 64.
34) *A.g.y.*

lükten korktu. Gördü ki, özgürlük insanı kaçınılmaz olarak salt yalnızlığa ve eksiksiz sorumluluğa götürmektedir. Dünyadan, İyi'den, Kötü'den yardım gelmeyince kendini sorumlu gören yalnız insanın şu kaygısından kaçmak istemektedir."[35] Bu, Sartre'ın yaşamının derindeki gerçekliğidir: Otuzlu yılların yalnız adamı, savaş sonrasının sorumlu adamı. Upuzun fenomenolojik metni aracılığıyla, o geçmişin bir hesabını çıkarır, kendisi geçmişte ne olduysa ona felsefi bir biçim verir. Buna karşı, gelecekte olacağı şey ise henüz icat edilmeyi beklemektedir. Yaşamı ne olacaktır, amaçları neler olacaktır, bunları bilmiyordur. Kitabın sonunda ortaya çıkan ders, "*onun* İyisi"ni[36] tanımladığı ölçüde bunları söyleyecek, bir başkasının değil, Sartre'ın dersi, yani tasarı durumundaki Sartre'ın kendisi, başka bir anlatımla varoluşunun yönü ve içeriği olacaktır. Bu, ağır bir izlence. İnsan, dolu ve tamamlanmış olarak kendinin sahibi olduğunu hissetse ne iyi olurdu. Olanaksız şey. "İnsan ancak kendini yaratırsa kendine sahip olur, kendini yaratırsa da kendi elinden kaçar."[37] Dur durak yok, hep ileri gitmek gerekiyor. Baudelaire'in ertelemeciliği Sartre'ı büyüler: "Bu tembelliğin nedeni ve anlamı, Baudelaire'in kendi girişimlerini 'ciddiye almamasıyla' açıklanabilir: İnsanın koyduğundan fazlasını hiçbir zaman bulamadığını fazlasıyla bilir."[38]

Aslında, Sartre bir çeşit depresyon içindedir. Başladığı işi uygulamaya koyma anı geldi mi kendini bırakıverir. Ne işe yarar? Baudelaire'in yüreğinin en derinine inilebilse, diye düşünür, belki orada kendisinde uzun zaman önce tanımladığı şey bulunabilir: "İlgisizlik."[39] Geleceğin ahlakçısı ilerler gibi yapar ama işi geçiştirir. "Bu yaşamda, bile bile kendine koyduğu amaçtan başka amaç olmadığı gerçeğini fark eden kişi, artık kendine başka amaç aramaya heves etmez."[40] *Libido philosophandi** krizi. O ana kadar, felsefenin nesnesi dışarıdan gelirdi, fikirler kendiliğinden fışkırırdı. Fakat *Varlık ve Hiçlik*'in işlenmesi onu boşaltmıştır. Büyük çaplı üretimine karşın, artık söyleyecek bir şeyi kalmadığı duygusuna kapılır. Bunu sık sık Simone de Beauvoir'a söyler: "Bundan sonra bir başka felsefe kitabı yazacağımdan emin değilim; artık fikrim kalmadı."[41] Bir defadan bir şey çık-

---

35) *A.g.y.*, s. 65.
36) *A.g.y.*, s. 76.
37) *A.g.y.*
38) *A.g.y.*, s. 31.
39) *A.g.y.*, s. 77.
40) *A.g.y.*, s. 30.
* (Lat.) Felsefe yapanın tutkusu. –*çn*
41) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 225.

maz. Sartre'ın ruh durumunda değişiklikler olur. Ya bütün bunlar bir maskaralıktan başka bir şey değilse? Kendisinin "ölüm-için-varlık" olduğunu duyumsayıncaya kadar bir çeşit vakit öldürmeyse? Descartes'ın izleyicisi La Rochefoucauld gibi konuşmaya başlar. "O üzgün ruhun ıssız manzaralarını görebilmek istiyorsak, unutmayalım ki bir insan asla bir yutturmacadan başka bir şey değildir."[42]

42) *Baudelaire, a.g.y.*, s. 30.

13

BÜYÜK ADAM

1944 sonunda önemli bir haber yayılır. Pierre Lazareff'in New York'ta Fransa şubesini yönettiği *Office of War Information,** Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na on iki Fransız gazeteciyi Amerika'ya davet edip ülkeyi, kentlerini, kültürünü, sanayisini, savaş çabalarını göstermesinin iyi olacağını anımsatır. Bu şirin görünme girişiminin her zaman pek iyi gitmeyen Fransız-Amerikan ilişkilerinin düzeltilmesine katkıda bulunacağı söylenir. Camus, Sartre'a *Combat* gazetesini temsil etmesini önerir; o da coşkuyla kabul eder. Buffalo Bill'in ve Faulkner'ın, gangster filmlerinin, cazın, gökdelenlerin ülkesi. Onun çocukluk düşleri, onun yazın alanındaki örnekleri, onun başka yeri ve öte dünyası. Gezi iki ay sürecektir. Ayrıca, *Figaro* da kendisinin özel muhabiri olarak Amerika'dan yazı göndermesini ister. Sartre o gazeteyi sevmez ama, nazlanmadan kabul eder. Böylece ek bir geliri olacak ve *Combat*'nınkinden daha geniş olduğu tartışma götürmez bir okur kitlesine sesini duyuracaktır. Genel görünümü gölgeleyen tek bir şey vardır: Beauvoir da katılmak ister ama, kendisine görev verecek bir kuruluş bulamaz. *Combat*'nın muhabiri olarak bir İspanya ve Portekiz turnesiyle yetinmek zorunda kalacaktır.

12 Ocak günü Amerika'ya hareket edilir. Sartre'ı ek bir keyif bekler: Yolculuk Amerikan hava kuvvetlerinin bir DC-8 uçağı ile yapılacak, o da ilk kez uçağa binecektir. Yirmi dört saat boyunca hava boşlukları, inanılmaz manzaralarda havalanmalar, yere inmeler. New York'a varıldığında, Sartre, gözü kamaşmış bir halde, insanın kendini savaşta hissetmediği, kıtlık çekilmeyen, insanların gece gündüz işleriyle uğraştıkları bir dünyada bulur kendisini. Meslektaşlarıyla birlikte Plaza'ya yerleştirilirler. Yeni bir uygarlığın keşfi başlar. "Amerika'nın savaş çabasını benim taktığım yoktu. Ben, Amerika'yı görmek istiyordum."[1] Fransız ga-

* O tarihte aralarında Ankara ve İstanbul'un da bulunduğu birçok yerde Amerikan Harp Haberleri Bürosu adı altında, etkinlik gösteren bir propaganda kuruluşu. –*çn*

1) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 302.

zetecileri karşılamakla görevlendirilen kişiler bunları öylesine perjmürde bulurlar ki, 5. caddedeki mağazalara götürüp baştan aşağı donatırlar. Sartre kenti tanımak amacıyla gezer, bir yemekten bir davete koşar. Oraya yerleşmiş Fransız sanatçılardan Léger, Duchamp, Masson, Tanguy ile buluşur. Denis de Rougemont onu Consuelo de Saint-Exupéry ile paylaştığı daireye davet eder. Rougemont daha otuzlu yıllarda belli bir davaya* baş koymuştur. Sartre aydın borcunu seve seve kabullenir. Gerassi'leri bulur. Onlar onu Calder ve Henriette Nizan ile tanıştırırlar. Henriette Nizan'ın anlattığına göre, Sartre ve arkadaşlarının "gerçekten ciddi bir havaları yoktu. Bol bol viski içip dört yıl sürmüş kıtlığı unutmaya bakıyorlardı. Onların gözünde Amerika tam bir 'köy eğlencesi' idi. Gece kulüpleri, güzel kızlar..."[2] Sartre Amerikancılığı Coca-Cola içmeye kadar vardırır. Bu içkiye bayılır ve içmeye devam da edecektir. Amerikalılarla temaslar zorlukla yürür. Alelacele muhabir yapılmış Sartre tek sözcük İngilizce bilmez ve bir çevirmene gereksinimi vardır. Doğru dürüst röportajları ancak Fransızca konuşan kişilerle yapabilecektir.

Orada bulunuşunun nedeni pek açık değildir. Amerikalılar bu geziyi Direniş hareketinde sivrilmiş kişiler için düzenlemişler, fakat on iki tane aday bulamamışlardır; bulunanlar, Sartre da içlerinde olmak üzere, sekiz kişidir. O, büyük bir direnişçi olarak tanıtılamaz. Başarısız girişimi ve yazınsal katılımlarıyla silik kalır. Olsun. Kimse onu karşı cephede olmakla suçlayamaz. Pekâlâ işi görür. New York'a varışlarından bir hafta sonra bir basın toplantısı düzenlenir. Fransız gazeteciler, Amerikalı meslektaşlarına Direniş ve İşgal'in ne olduğunu, gündelik yaşamı, savaşımı, soğuğu, bombardımanları anlatırlar. Direnişçilerin tümünün komünist olmadığını karşılarındakilerin kafasına sokmaya çalışırlar. Sartre ağzını bile açmaz.

Buna karşı, *Figaro*'ya gönderdiği makalelerin birincisi gözden kaçmaz. Amerika Birleşik Devletleri'nde De Gaulle yandaşlarıyla Giraud yandaşlarını karşı karşıya getiren üstünlük mücadelesini anımsatmakta ve yüksek mali çevrelerle Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın ikincileri tuttuğunu ileri sürmektedir. İtirazlar yükselir. Karşılıklı mektuplar yazılır. Birleşik Devletler'in konuğu kendisini davet edenlere hakaret etmektedir, Fransa'nın Amerikan yardımından vazgeçemeyeceği şu sırada dilini tutsa iyi edecektir. Sartre, ne demek istediğini, ortalığı ka-

---

* Avrupa'daki faşist yönetimlere karşı 1940'ta İsviçre'de bir direniş birliği kurmuştu. –*çn*

2) Henriette Nizan, *a.g.y.*, s. 365.

rıştırmış olan *New York Times*'ın sütunlarında açıklar. Amerikalılara karşı bir tavrı yoktur; tersine, onları sever ve iki ülke arasındaki dostluğa inanır. Ancak, yine de *Figaro*'da çıkan ikinci makalesinde aynı konuya döner, ve Giraud ile De Gaulle'ün iki ayrı Fransa'yı temsil ettiklerini vurgular. Bir yanda "Giraud'ların ve Pétain'lerin küçük burjuva Fransa'sı,"[3] öte yanda soldaki halkın Fransa'sı.

Savaşan halkın kahramanı De Gaulle: Bu imge Sartre'ın kaleminden çizilince insanı etkiliyor. Acaba De Gaullecü mü olmuştu? "France for ever" adlı De Gaullecü derneğin sorumlularının bu sanıya kapıldıkları anlaşılıyor. Sartre'ı meslektaşlarıyla birlikte Fransa başkonsolosunun başkanlığında bir akşam yemeğinde ağırlarlar. Kendisini överler, onuruna kadehler kalkar. Sartre'ın De Gaullecülüğü pek yalın bir biçimde açıklanır: Hükümete komünistleri kabul eden bir adam tümüyle kötü olamaz. Kendisini desteklemek gerekir, elbette komünistler hükümetten ayrılır ayrılmaz o destek son bulacaktır. Sartre birdenbire, Londra'nın 1940 Haziran'ından beri halka karşı komplo kuran haydutlar yatağından başka bir şey olduğu yargısına bu görüş açısından bakarak varır. Amerika'ya hareket etmeden birkaç gün önce de, *Combat*'da, Raymond Aron'un Kasım 1940'tan beri orada yayımlamakta olduğu *La France libre* dergisinin övgüsünü yapmıştır.

Çiçeği burnunda gazeteci bir yazar olduğunu unutmaz. Çağdaş Fransız yazını konulu bir konferans verir. Saygıya ve hayranlığa değer dinleyicilerine o sırada genel görünüme hangi akımların egemen olduğunu, hangilerinin egemen olacağını açıklar. Ona göre, iki savaş arasına damgasını vurmuş Gide, Giraudoux, gerçeküstü akım yandaşları sahneden çekilmiş ya da çekilecektir; Blanchot, Bataille, Anouilh gibi bazı çağdaşların geleceği yoktur. Leiris, Cassou ve hele Camus gibi başka çağdaşlar ise gizli etkinlikleri sırasında anlamışlardır ki yazıların bir ağırlığı vardır: Yazmak, etkilemek demektir. Bugünün angaje yazarları, yarının klasikleridir. Yaşlılardan bir tanesi, sadece Malraux bunu anlamıştır. O, hâlâ onur mevkiindedir. Sartre Kuzey Amerika yazınına da ilgi duyar. Gallimard, kendi adına sözleşmeler imzalaması için ona tam yetki vermiştir. Temsilcisinin yayınevine nasıl bir hasatla döndüğünü bilmiyoruz. Zaman azlığının üstüne bir de dil bilmeme eklendiği için pek verimli bir sonuç alınmamış olsa gerek.

Konuklar sekiz hafta boyunca tüm ülkede dolaştırılır: Philadelphia, Baltimore, Knoxville, Tennessee Valley, New-Orleans, San Antonio, Grand-Canyon, Los Angeles, Hollywood –Sartre orada sinemanın son akımları hakkında bilgi alır–,

3) *Le Figaro*, 25 Ocak 1945.

San Francisco, Chicago, Detroit. Kendilerine Amerika'nın savaştaki çabaları gösterilir. Silah fabrikalarını, talim merkezlerini, askeri okulları, yepyeni bir teknolojinin ürünü aygıtları, yeni yakıtları, mantar gibi bitivermiş sanayi komplekslerini, her şeyi görüp keşfederler. Sartre anlatılanları ciddiye almaya çalışır, verilen bilgileri beynine nakşeder, bunları makalelerinde anlatır. *Le Figaro* gazetesine kendi merakını ve coşkusunu ortaya koyan canlı betimlemeler gönderir. Okurlarının aydın azınlıktan olduğu varsayılan *Combat*'ya ise ekonomi, politika hakkında, Amerikan toplumunun derindeki eğilimleri konusunda yavan yazılar yollar. Camus Paris'te hırsından kudurur.

Sekiz gazeteci 9 Mart günü Washington'da bizzat Roosevelt tarafından kabul edilirler. Sartre, *Le Figaro*'nun okurlarına sosyete dergilerinin biçem ve edasıyla seslenmekte zorluk çekmez: "Başkan Roosevelt Fransız gazetecilere ülkemize duyduğu sevgiyi anlattı."[4] Tam sırasıdır. Halk, beklediğini alacaktır. Büyüklük, coşku; Amerikan başkanının, kendisinin De Gaulle'den yana olduğunu fark edeceği kadar güçlü ve saygın bir Fransa. Sartre pişmiş aşa bir damla soğuk su katmayı da unutmaz. Büyük adamın protresini çizerken, hiç duraksamadan, "çene kemiklerinin biraz yırtıcı sertliği"nden[5] söz eder. Kendi kendini yadsımamıştır.

Sam Amca'nın ülkesinde de Sartre, her yerde olduğu gibi, yoksulları, sömürülenleri arar. Fakat, içinde bulunduğu konum ve orada bulunuşunun koşulları dolayısıyla az çok ölçülü davranmak zorundadır. Hayran olacağı şeyler vardır, bundan da kendini yoksun bırakmaz: Kentler, kalabalık, düzeyine ulaşılamaz bir maddesel uygarlığın getirdiği hoşluklar. Fakat, neden göstermeksizin patronlardan, kapitalizmden, politikacılardan nefret de edemez. Kötülüğü temsil eden güçler incelenmeden kınanamaz. Politikadaki iyiliği arayayım derken bir barajın yapımında demokrasiyi ya da giysinin tek-biçimliğinde eşitlikçiliği bulmaya, işverenlere ya da sendikal kuruluşlara övgüler düzmeye çalışır. Bu dürüst çabaları, kınanması gerekenleri, örneğin yoksulluğu, proletaryanın kötü yaşam koşullarını ve, en çok da, sınıf mücadelesinin en üst biçimi olan ırk ayrımını kınamaktan onu alıkoymaz. Buna önem vermektedir. Hiçbir Fransız gazetecisi Birleşik Devletler'den cebinde ırkçılık hakkında bir röportaj olmadan dönmeyi göze alamaz. Sartre da bu genel kuralın dışına çıkmaz. Amerika ilk günahını, yani ırk ayrımı rejimini içinde taşır. Sartre bunu Teksas'ta ve New-Mexico'da öğrenecek, oraların

---

4) *A.g.y.*, 11-12 Mart 1945.
5) *A.g.y.*

özenli bir betimlemesini getirecektir. Ne yazık ki, yazınsal başvuru kaynaklarını, örneğin Faulkner'ın güney topraklarını, Dos Passos'un gurbetçilerini unutmuşa benzer. Hukuksal statüden, tüzüklerden, tarımsal emekten, aşırı kalabalık konutlardan söz eder. Yasalar, yüzdeler, rakamlar. Bir öğretmen çalışması.

Resmi gezi New York'ta son bulur. New York'a ilk gelişlerinde, *Office of War Information*'a uğradıkları gün, Sartre'm ayağı takılmış, piposunu düşürmüş, eğilip aldıktan sonra kendisine bakan güzel bir melez kadınla ayaküstü birkaç şey konuşmuş, sonra bir kez daha görüşmüşlerdir. Mart ayında New York'a döndüğünde onu bulur, kadının evine yerleşir ve orada kalışını iki ay uzatmaya karar verir. Kadın sonuna kadar yaşamından çıkmayacaktır.

Dolorès Vanetti Ehrenreich, *Office of War Information*'ın radyosu "Amerika'nın Sesi"nde, kadın yayınlarını hazırlayıp okumakla görevlidir. Kendisi Fransız olan bu kadın, savaştan önce, Gaîté sokağında bir tiyatroda oyunculuk mesleğine atılmak istemiş, sonra zengin bir Amerikalı doktorla evlenip onunla Amerika'ya gitmiştir. Evliliği iyi gitmez. Kadın Sartre'ın her zamanki aşk kalıbına hiç uymaz. Ondan epeyce gençtir ama, küçük bir kız da değildir. Slav kökenli değildir, sarışın değildir, âşığına Castor tarafından seçilmemiştir. Bu nokta pek önemli olmasa da, Sartre'dan biraz daha kısa boyludur. Canlılığı, doğallığı, yüzünün her zaman gülmesi, coşkusuyla New York'taki Fransız topluluğunda son derecede sevilen, aranılan biri olmuştur. Breton ona hayrandır; kadın Lévi-Strauss ile birlikte antikacıları dolaşır durur. Sartre'ı herkese tanıtır, onu kendi sevdiği yerlere, barlara, gözde ya da kuşku uyandıran gece kulüplerine, çok değişik çayhanelere götürür. Sartre cazla sarhoş olur; dinlediği, Paris'te caz diye dinlettikleri yavan şey değil, sahici cazdır. Kadın çalışırken o tutkulu bir biçimde kentte dolaşır; Brooklyn sokaklarında yolunu şaşırdığı olur; benzerliğin çekiciliğine kapılır. Gerçekten de sokaklar ve caddeler, benzer tuğla yapılarıyla, benzer merdivenleriyle, benzer gelip geçenleriyle birbirini izler. "Katıksız denklikler kentini bulmuştum; evrensel ve sıradandı, *bu* kaldırımda bulunmamla yüz blok ötedeki *aynı* kaldırımda bulunmamın nedenleri arasında bir ayrım yoktu."[6] Dolorès, New York. Sartre'ın gözünde bu ikisi birbirine karışır. Kadın kente büyüsünü vermiş, kent kadını aydınlatmıştır. Onların yanında artık Sartre kendini evinde hisseder.

Fakat dönmeyi de unutmamak gerekir. Mayıs sonu, Paris'e dönüş. Beauvoir, böyle bir aşk macerasının varlığını Camus'den duymuştur. Tedirgindir. New

6) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 67.

York'un adı geçtiğinde Sartre'ın nasıl coştuğunu görünce, orada yaşadığının ufak bir serüven olmadığını anlar. Erkeğin daha önceki metresleri, kendisinin dostlarıydı, yani onları denetleyebilirdi, her an elinin altında tutabilirdi. Kıskanırsa, işe el atabilir, uzaklaştırabilir, baştan çıkarabilirdi. Yeni ortaya çıkan bu kadınsa, her türlü çekiciliğe sahiptir, uzakta olmanın, değişik koşullarda tanışılmış olmanın öndeliğiyle o zamana kadar rastlanmamış bir tehlike oluşturur. Her şey olabilir. Bir önlem olarak, Castor, bir âşık edinmiştir. Bu, oyuncu ve tiyatro yönetmeni Michel Vitold'dur. Haziran sonunda onunla tatile çıkar. Sartre da tatil için annesinin yanına gider. Joseph Mancy ocak ayında, yetmiş yaşında ölmüştür. Bir ay boyunca "çok yürekli ve çok dokunaklı"[7] bir Bayan Mancy, Poulou'sunun canını, yersiz özeni ve uydurma tasalarıyla kibarca sıkar.

Ağustosta Sartre La Pouèze'e gidip Beauvoir ile buluşur, orada *Morts sans sépulture*'ü [*Mezarsız Ölüler*] yazar. Oyun yazarı, çağdaşlarının "gerçeğe olabildiğince yakın bir konumda", içinde bulunulan zamanda var olmalarına yardımı görev edinmiştir. Seçtiği konu, ne yazık ki, birçok yurttaşına üzerinden çok zaman geçmemiş acıları anımsatmakta, işkence altındaki bir grup direnişçiyi anlatmaktadır. "Bu, direniş üzerine bir oyun değil. Beni ilgilendiren, sınır konumlar ve o konumlarda bulunan insanların tepkileri."[8] Sartre savaştan arınmaktadır. Gerçekte yaşamadığını, yarattığı oyun kişileri aracılığıyla canlandırır. Ya bir Nazi zindanında ölüm tehdidi altında bulunmuş olsaydım? O zaman, Nazizm bir kenara konur, tümden kişisel başka bir sorun, acı ve ölüm sorunu söz konusu olurdu. Sartre, kendisi kadar eski bir düş ve düşüncenin peşinden gitmektedir. Beauvoir, "Düşlerinin tümünü oyuna doldurdu,"[9] diyecektir. Acımasızlık, kendisinin ve ötekinin inkarı, ayna oyunları. Katilleri ve kurbanları birbirlerini tanırlar: "Kardeşiz. Sana çekici geliyorum, değil mi? İşkence ettiğin ben değilim, sensin."[10] Sartre, *Baudelaire*'inde bu sessiz anlaşmaya bir açıklama getirmiştir: "Acı çektirmek, yok etmek olduğu kadar sahip olmak ve yaratmaktır. Kurbanla işkenceciyi karşılıklı birleştiren bağ, cinsel niteliklidir."[11] Daha sonraki mülakatlarında, oyununun amacının, "Almanların az çok suçortağı bir burjuvazi"[12] yeniden başını kaldırmaya başladığı için halkın belleğini tazelemek olduğunu söylemiştir. Yorumu oyu-

7) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 326.
8) *Un théâtre de situation*, Paris, Gallimard, 1992 (Folio), s. 285.
9) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, Paris, Gallimard, 1963 (Folio), s. 159.
10) *La P...respectueuse* ve *Morts sans sépulture*, Paris, Gallimard, 1947, s. 154.
11) *Baudelaire*, *a.g.y.*, s. 27.
12) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y*, s. 239.

nun içeriğini değiştirmez: *Mezarsız Ölüler*'deki milis üyesiyle direnişçi açıklığa kavuşmamış bir suçortaklığı içinde görünür. Deyim yerindeyse, "yanlış önerme".

Fakat sorun politik değildir. Sartre kendi saplantılarıyla oynamaktadır. "Hadi ama, bu bir komedi. Hiçbir şey hissetmedin, her şeyi düşleminde yaratıyorsun."[13] Kendisi hiçbir zaman uç bir durumda bulunmamıştır. Yani böyle bir şeyin neye mal olduğunu bilmez. Acınacak belirsizlik. Çocukken bağlarından kurtulduğunu, kötüleri kılıçtan geçirdiğini düşleyebilirdi. Bunun olamayacağını bugün artık bilmektedir. Düşlerini güne uydurmak gerekir. Oyunundaki kişilerin her biri kendisini, Sartre'ı temsil edebilir. Kendini yakınırken ya da kafa tutarken, korkak ya da yürekli durumuyla gözlemler. Başından geçenlerin bu düşsel dökümü aracılığıyla kendisi için, eski direnişçiye ait bir şimdiki zaman biçimlendirmeyi sürdürür. İşkenceyi, sanki onu yaşamış gibi bilir. Giriştiği bu sahteliğin oyunundaki kişiler üzerinde olumsuz etkisi hissedilir. Soyutturlar, avazları çıktığınca bağırmaları gerekir: Oynanacak gibi değildir. Acılarını seyretmekte, röntgenciliğe yaklaşan bir şey vardır. Sartre bunu duyumsar. İşkenceyi sahneye taşıyan belki tek sahne yapıtı olan *Tosca*'dan alayla karışık bir alıntı yaparak kendini kurtarmaya çalışır. Bu da yetmez. Kendisi de, "Iskalanmış bir oyun,"[14] diye kabullenecektir.

Sartre şaşkınlık veren bir adamdır: Her şeyi yapabilir. O 1945 sonbaharında, yazın ve düşün alanına hangi ucundan yaklaşırsanız, onunla karşılaşacağınızdan emin olabilirsiniz. Herkes tartışmaya, şu yapıtın bu yapıt kadar iyi olmadığını söylemeye hazırdır ama, hepsi birden göz önüne alınırsa, herkes kendi zevkine göre bir *opus* bulacağından emindir. Sartre ilkbahardan bu yana tüm cephelerde boy gösterdiğinden, yapıtlarının üst üste yığılması daha çok dikkati çekmektedir. Kendisi yurtdışındayken *Gizli Oturum* yayımlanmıştır. Ocak ve mayıs ayları arasında geniş okur kitlesi Amerika'dan telgrafla gönderilmiş otuz iki makalesinden hiç değilse herhangi birini okuma fırsatını bulmuştur. Baudelaire hakkında yazdığı denemenin bir bölümü *Confluences*'ta yayımlanmıştır. Eylülde *Özgürlüğün Yolları*'nın ilk iki cildi çıkar. Dizinin tümü Wanda'ya ithaf edilmiştir. Eleştirmenlerden de, okurlardan da bu yapıta hem olumlu hem olumsuz tepkiler gelir. Beğenenlerin de, beğenmeyenlerin de tepkileri genellikle birbirine benzer nedenlere dayanmaktadır. Çünkü hepsi, Mathieu Delarue ile dostlarının tasaların-

13) *La P...respectueuse* ve *Morts sans sépulture*, *a.g.y.*, s. 187.
14) *Un théâtre de situation*, *a.g.y.*, s. 286.

da kendilerinin yaşama yaklaşımını, kendi tasalarını, vücutları ya da yakınlarıyla ilişkilerindeki kararsızlıkları ve belirsizlikleri görmüştür. Bu yakınlığı itici bulan okurlar, bundan rahatsız olup, Sartre'ın düşmanları safına geçerler. Yakınlığın ilkesini kabul edenler, kitabı benimser, hattâ onu kendi özyaşamöykülerinin mahrem bir yansıması olarak görürler.

Bu sonuncuların sayısı gittikçe artmaktadır. Yeni kuşak için Sartre bir düşünce ustası olmuştur. Savaşın hemen öncesinde ya da savaş içinde yetişen, bir geçmişi bulunmaksızın düşünce piyasasına adım atan gençler, parti olsun, Kilise olsun, eski kurumların içine girmeye pek hevesli değildir. Sartre onlara bir seçenek sunmaktadır. Bir örgüt adamı değildir. Otuzlu yıllarda yolunu ağır ağır çizmiş olması artık onun hesabına geçecek bir artıdır. Geçmişten artakalmış biri gibi gözükmemektedir. Bu açıdan bakınca, Komünist Parti ona güvenmemekte haklıdır, çünkü partiye üye olabilecek gençleri kaçırmaktadır.

Kısa sürede bir moda etkisi oluşur. Basın Sartre'ı ele almış, yaşamını yapıtlarından çok diyemesek de en az onlar kadar tanıtıp yorumlamaktadır. Saint-Germain Paris'inin görünümlerinden oluşan bir imgeler dizgesi yerleşir. Bunun merkezinde Sartre bulunacaktır, çevrenin her üyesi kendisine varoluşçu diyecektir; bu sözcük de aşağı yukarı şu anlamda kullanılmaktadır: Yıllarca bunaldık, yaşamı çok güzel buluyoruz, tıka basa o yaşamla dolmalıyız. Şarap mahzenlerinin devamlı müşterileri, bistrolardan çıkmayanlar için, Sartre'ın varlığı bir nimettir. Eğlentilerine en iyi çeşidinden bir aydın havası verir. Bütün bunlar pek sevimli, hafifçe de züppe şeylerdir. 29 Ekim 1945 günü, *Esprit* dergisinden Marc Beigbeder ile Marc Calmy'nin yönettiği Maintenant kulübü "Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir" konulu bir toplantı düzenler. Bu olay uzun süre unutulmayacaktır. Salona iğne atılsa yere düşmeyecek bir kalabalık hücum etmiştir. Gişeler kırılır, sandalyelerin bir bölümü parçalanır. Üstadın sözlerini işitmek için insanlar birbirlerinin ayağına basar, itişir, küfürleşir. Boris Vian bu sahneyi *L'Écume des jours* [*Günlerin Köpüğü*] kitabında o kendi esprili diliyle anlatacaktır. Sonunda bilge konuşur. Felsefesinin davasını savunmaktadır. Sağından kendisine bir sapkın gözüyle bakan Katoliklerin de, solundan kendisini uyutucu bulan komünistlerin de ağzının payını verir. Konferansının metni bir sonraki yıl yayımlanacak ve Sartre buna pişman olacaktır. *Varlık ve Hiçlik*'in varlığını ancak bu yaklaşık ve aşırı derecede ahlaki tanıtma yoluyla öğrenen okurların sayısı çok fazladır. Bir yapıtın halkın anlayacağı dile indirgenmiş biçimi, özgün biçimin yerini tutmaz. Yanlış anlaşılırsa, zararlı bile olur.

Yorumcular, filozof hakkında eleştiri yapıtları yazmaya başlarlar. Hem büyülenen hem de tiksinen Katolikler ateş açarlar. Sartre, hoşgörülü olarak tartışır. O ünlü konferanstan birkaç gün önce varoluşçuluktan söz etmek üzere Brüksel'de bulunmaktadır. Kendisi hakkında bir inceleme yazısı kaleme almış olan bir papazla görüşürken kendisinin tanrıtanımazlığını açıklar ve Tanrısız olduğu için Tanrıya *karşı* olamayacağını söyler. Kilise, şeytanın temsilcisi bu adamı içine zor sindirir. Fazla ses getirmeyen ufak tefek şeyler yayımladığı sürece varlığından tedirgin olunmuyordu. Şimdi her taşın altından çıktığı için onu günah keçisine çevirir, ne kadar günah varsa onun sırtına yüklerler.

Elbette, Sartre'ın her yerde boy göstermesi, geniş çapta basının uydumculuğundan ileri gelmektedir. Bir kez genel dikkat bir kişi üzerine çevrildi mi, o kişi kovalanacak av hayvanına dönüşür. O kişiyi görmek, onu izlemek, hakkında her şeyi öğrenmek isterler. Satışını düşürmek istemeyen bir yayın organı da buna makaleleri, röportajları, görüşmeleriyle katılmak zorundadır. Sartre da bu işe çanak tutmaktadır. Yaşamı dışarıda geçtiğinden her an peşine düşülebilmektedir. Çevresi kadın erkek hayranlarla çevrilidir, onları ne yapacağını bilemez; meraklılar yapışmışlardır; bin türlü soru soran aydınlardan sıkılmıştır; yakınlarıyla hemen hiç görüşemez. On beş dakikalık bir sohbet için neredeyse yirmi münasebetsizi uzaklaştırması gerekir.

Fakat betimlemekle bir olay açıklanamaz. Sartre'ın başarısı, az çok ölçülüp biçilmiş bir yetki ele geçirme stratejisinin sonucudur. İlki Bourdieu olmak üzere, birçok araştırmacı, filozofun kendi kuşağından kişiler arasında tutunmasını, aydınlar alanını gittikçe ele geçirmesini, o alanın bölümlerinin hemen tümü üzerinde egemenliğini kurmasını ve elbette uzun sürmüş olan saltanatını incelemiştir. Böyle bir sürecin gerçekleşmiş olduğu doğruysa, 1945 yılının Ekim ayı çok önemli bir aşamayı işaret eder. Varoluşçuluk hakkındaki konferans ve *Les Temps modernes* dergisinin ilk sayısının çıkışı, aydınların dikkatini üzerine toplamıştır. Sartre'ın dergisi daha çıkmadan ünlü olmuştur. Dergi hakkında konuşulur, varoluşçuların nasıl kimseler oldukları merak edilir. Bazıları "Sunuş"un baharda İngiltere ve ABD'de yayımlanmış olan İngilizce çevirisini okumuştur. Paulhan'ın birtakım art düşünceleri vardır. "Sartre'ın *Les Temps modernes*'inin sadece 'angaje' (yani varoluşçu) yazın yayımlayacağını söylüyorlar. Ben de yürütme kuruluna girme zaafında bulundum."[15] *Les Temps modernes*, daha ekim ayında, insanın,

15) Jeanine Kohn-Etiemble, *a.g.y.*, s. 210.

neyin üzerinde düşünce üretmenin, ne düşünmenin uygun düşeceğini bilmek istiyorsa, okuması gereken dergi olmuştur.

Girişimin başında Sartre'a Maurice Merleau-Ponty ile Simone de Beauvoir yardım etmektedirler. "Yüksek kehanet, çağdaş insanın görevleri ve yazgısı üzerinde düşünme onların işiydi; politik ve kültürel alandaki güncel akışın eleştirisine de genç yandaşlar bakıyordu."[16] Üçlünün arasında hemen bir görev bölüşümü oluşur. 1952 yılına kadar Sartre'ın önemli yazılarının çoğu dergisinde yayımlanacaktır. Pek çok sayının içindekiler sayfasında Sartre'ın adı vardır. "Sartre'daki bu sıradışı verimlilik, karşı durulmaz bir üstünlük kalıbına dönüşür. Öyle ki, kendisi sahne önünde bulunduğu için, yönetimin göze görünmeyen görevlerini onun kadar üretici olmayan Merleau-Ponty'ye yıkar gibidir."[17] Öte yandan, görevlerin Sartre ile Beauvoir arasındaki dağılımı "cinsler arasındaki alışılagelmiş işbölümünü" yansıtır; "Sartre varoluşçuluğun felsefi, estetik, ahlaksal ve siyasi ilkelerini işler. Hayat arkadaşı da uygular, yayar, aydınlatır, destekler ve yönetir."[18]

Üstelik Sartre, derginin ilk sayısında, Beauvoir'a bağışlanmaz bir hakarette bulunur. Beauvoir tatsız ve yorucu işin tümünü üstlenmiştir, bir yıldır vaktini cömertçe harcamaktadır, yönetimi, yazı işlerini, baskı ve yayın işlerini yüklenmiştir. Sartre da, kimseye bir şey demeden "Sunuş" yazısını Dolorès'e ithaf eder. *Vazgeçilmez kadın* ile *gelgeç kadınlar* efsanesi bayatlamıştır artık. Hadi Simone, sen işine. Şaka Simone'un hoşuna gitmez.

Her alanda dizginleri elinde tutan Sartre, hayatını yaşamaktadır. Dur durak bilmez. Özetlenirse, yaşamını, yazmak, yine yazmak, hep yazmak oluşturur. Fakat, son zamanlarda yazar "doğasına" yeni bir şey eklenmektedir. Daha düne kadar yazdığı iyi ya da kötüydü, yayımlansın ya da yayımlanmasın, üçüncü kişilerin incelemesine sunulabiliyordu. Oysa Sartre artık yazarın biri değildir, yazardır o, döneminin büyük kişisidir. Eskiden onun kendini önde gelen yazınsal ve felsefi akımlara göre belirlemesi gerekirken, bugün o akımlar kendilerini Sartre'a göre tanımlamaktadırlar. Çok kişi için, Sartre'ın kaleminden çıkan şey, yepyeni bir gerçektir. Hayranları onu her yerde izlerler; onun için cehenneme gitmeye hazırdırlar. Onlara karşı bir sorumluluğu vardır. Angaje olmak demek, öncelikle, her şeyden çok bu demektir. Düşüncesi, gizli kaldığı sürece, sadece kendini bağlamıştır. Şimdi ise dünyaya düşünceler aşılamaktadır. Düşünceleri onun dı-

16) Anna Boschetti, *Sartre et "Les Temps modernes"*, Paris, Ed. de Minuit, 1985, s. 239.
17) *A.g.y.*, s. 240.
18) *A.g.y.*

şında yol alır ama Sartre, bu düşüncelere inanan kişilere, onların içeriği ve niteliği hakkında hesap vermek zorundadır.

Üstelik, sesini duyurduğu alan genişlemiştir. Sayısız "tilmiz"ine yine önceden olduğu denli derin ve sistemli, fakat daha geniş ve daha karmaşık bir düşünce üretiminin meyvelerini vermek zorundadır. *Les Temps modernes* dergisinin "tekelci"lik tutkusu, fenomenoloji üstadının tekelci görüş açısını sürdürmektedir. Bu görüş açısı, onun ününü iyi açıklar: Sartre her soruna, insanın kendisi için düşünü göremeyeceği ve böylece çağdaş dünyanın kapılarını açan bir güçle ve isabetle yaklaşan adamdır. Fakat o görüş açısı ona ağır bir sorumluluk da yükler. İlan ettiği kapsayıcı düşünceyi üretmek, güncelliğin ve düşüncenin her alanında doğruyu söylemek zorundadır. Psikoloji ve ontolojiden sonra, bir ahlak, bir politika ve bir estetik üretmesi ideal açıdan uygun olurdu. Bu ise olanaksızdır ama işte o da *Les Temps modernes* ekibinden tam da bunu ister; yani her ay, güncel gereksinimlere göre, henüz formüle edilmemiş bütünsel bir düşüncenin özünü damıtmaları gerekmektedir. Üstelik, bir filozof olmakla da yetinmez. Yazarın da sırtında aynı sorumluluk vardır. Romanlarını yazıp yayımlamak, sahne oyunlarını yazıp oynatmak zorundadır. Bütün bunları yaptıktan sonra neden yazını tanımlayıp, hattâ ona bir yön bulup hepsini birleştirmesin?

Sartre tam zamanında sahne almıştır. "Tekelci" tutkuları onu hem komünistlerin hem Hıristiyanların tek inanılır ortağı yapar; verimliliği, yeteneklerinin çeşitliliği ona hep sahnenin önünde bir yer sağlar; dergisi herhangi bir tartışmayı başlatmasına ve kamuoyuna bir düşünceyi ya da bir adı dayatmasına olanak verir. Konumu, daha 1945 sonbaharında, çok sağlamdır. Fakat bu sağlam konumu, uzun zamandan beri ölçülüp tartılan, ustaca yürütülen bir politikanın öngörülebilir sonucu diye kabul edebilir miyiz? Evet ve hayır. 1943'ten beri Sartre Paris sahnesine egemen olmak için elinden geleni ardına koymamış, hiç yanlış yapmamıştı. Gerektiğinde ortaya çıkıp, gerektiğinde gözden kaybolmuş, beklenmediği bir yerde yeniden bitivermişti. Çekiciliğiyle insanları etkilemiş, belirsiz alanları perdelemek için susmuştu. Yine de önerebileceği bir şeyi olması gerekiyordu. Ünlü olması sırf ünlü olmaya heves ettiği için değil, hattâ istediği için de değildi. Sartre'a niçin böylesine hayran olunduğunu belki 1945 Nisan'ında yayımlanan Jules Renard hakkındaki bir makalesi açıklayabilir. Bu yazısında XIX. yüzyıl sonundaki genç yazarların söyleyecek yeni bir şey olmadığına nasıl inanabildiklerine şaşar: "Bugün tüm yolların önümüzde açıldığını gören, hâlâ her şe-

yin söylenebileceğine inanan ve bazen önümüzde uzanan bu boşluklar karşısında başları dönen bizler için, eli kolu bağlı, fazlasıyla işlenmiş bir toprak üzerinde kısılıp kalmış o insanların yakınmasından daha yabancı bir şey yoktur."[19] Avrupa yıkılmış, eski değerler çökmüştür. Gelenekler, ilkeler, içi boş sözcüklere indirgenmiştir. Kaos geride kalmıştır, ileride geniş bir bakir alan vardır: Dünya yeniden keşfedilmelidir. 1945'te düşünen ve harekete geçmek isteyen bir insanın durumu, *Varlık ve Hiçlik*'in öznesinin durumudur. Varlığı, arkasında da, içinde de değil, önündedir: Her türlü değeri var eden hiçlik, onun yaptığında ve yaptığıyla vardır. Alain Tournier, Sartre'ın o okkalı kitabını okumanın kendisinde nasıl bir olgunlaşma meydana getirdiğini anlatmıştır. 1945'te yeraltı çalışması tamamlanmıştır. Filozofun, yazın eleştirmeninin yorumlarıyla bir yere oturan, yazın adamının roman ve tiyatro oyunlarına nöbeti devreden, gazetecinin makaleleriyle büyük okur kitlesine ulaşan düşüncesi anlaşılmaya başlar ve çağdaşlarının zihniyetine köklü bir biçimde uyar. Hesap kitap sonucu ortaya çıkmış olamayacak bu kesişme, kuşkusuz Sartre'ın şansı olmuştur. Bu kesişme olmasaydı, hiçbir strateji, hiçbir istenç ona ün sağlamaya yetmezdi. O kesişme sayesindedir ki, Sartre'ın uzun sabrı meyvelerini vermiş, gençlik düşü gerçekleşmiştir.

Artık çocuk değildir. Ölümsüzlüğe vardığı sanısına kapılmaz. Bir yere oturmuş olduğunu ve onurlu ününün felsefi bir temele dayandığını bilir. Ayrıca, *Varlık ve Hiçlik*'in fenomenolojiye ne borçlu olduğunu da bilir. Fransız okurlar için Alman ustaların çevirisini yapan bir öykünmeci olarak kabul edilmeyi istemez. Fakat boynuna "varoluşçu" yaftasını asmaktan da hoşlanmaz. O sözcük önemli bir anlam taşımamakta ve birinci derecede bir felsefe akımı içinde yer almamaktadır. Sık geçen Kierkegaard adı da o sözcüğe bir saygınlık vermeye yetmemektedir. "Descartesçı Özgürlük" hakkındaki bir makalede kendisini, Heidegger'den çok daha önce "varlığın tek temelinin özgürlük olduğunu" anlamış bulunan Descartes'ın vârisi diye gösterir. Onu ciddiye almayan hata etmiş olur, çünkü o artık büyük Batı felsefesi geleneğinin içinde yerini almıştır.

Kasım ayında, *Les Temps modernes* dergisinin ikinci sayısı "Yazında Ulusallaşma" konusunda bir makale ile başlar. Sartre bu makalede kendi felsefi konumunun değil de, birden gelen "ulusun onuru" niteliğinin kendisini içine soktuğu toplumsal ve ahlaki durumun sınırlarını belirlemeye çalışır. Eleştirmenlerin, yazarlara ortaya çıkar çıkmaz ölmüşler gibi yafta yapıştırma merakını kınar. Putlaş-

19) *Situations, I, a.g.y.*, s. 301.

tırmak istemez, kendisine bir anıtmış gibi davranılmasından hiç hoşlanmaz (o da, Camus gibi, kısa bir süre önce kendisine verilmek istenen Légion d'Honneur nişanını geri çevirmiştir). "Olup bitenlere bakınca sanki Fransa'nın büyük insanlara delicesine gereksinimi varmış gibi geliyor."[20] Bu gereksinimi eski kuşak silinince ortaya çıkan boşlukla –böylelikle, ancak otuz kırk yıl sonra toplumbilimcilerin istatistiklere dayanarak bulacakları şeyi daha o zamandan dile getirmiş olmaktadır– ve Fransa'nın dünyadaki yeni durumuyla açıklar. Ülke 1940 utancından sonra kendini toparlayamamaktadır. Güçsüz bir devlet durumuna gelen ülkenin elinde sahiden saygıdeğer tek bir ihraç metaı kalmıştır, o da yazındır. Yazın da bu durumdan zarar görebilir. Devlet, banka ve hattâ sanayi onu bir propaganda aracına dönüştürmeye kalkabilirler. Yazarın, bu kötü olasılığı göğüslemek üzere, "sorumluluğuna inanması" gerekir. "O, her şeyden sorumludur. Yitirilen savaşlardan da, kazanılanlardan da. Ayaklanmalardan da, bastırmalardan da. O, baskı altındakilerin doğal bağdaşığı değilse, baskıcılarla işbirliği yapıyor demektir. (...) Dileyelim de, kendisine atfedilen saygı silsilesini silkeleyebilsin ve kendinde rezalet çıkarabilme gücünü bulabilsin."[21]

Sartre, kendi bağımsızlığının tehdit altında olmadığını pekâlâ bilir. "Sorumlu" olma, bir de üstelik "rezalet çıkarma" isteğinde yeni bir şey yok: Katolikler de, komünistler de çoktan bu sözcükleri kendilerine mal etmişlerdir. Kanıtlamanın uzlaşılmış yanı rahatsız edicidir. Okur, Sartre'ın müşteri çekmeye çalıştığını sanabilir. Belki de öyle yapıyordur. Rakip dergilerden müşteri çalmak hoş olabilir. Fakat düşsel bir tehlikeyi bildireceğim diye kendi zaafını ortaya koymaktadır. Kendi sahasında dövüşeceğine, başkalarınınkine girmektedir. En yavan ahlakçılığa, bayat burjuva ahlakçılığına gömülür. Sorumlu –ya da ilke militanı– olmak gerekmektedir, baskı altındakileri savunmak gerekmektedir. Kendisinin zihinsel saltanatının başladığı anda bu kalıp sözleri etmesi tedirginlik verir. Başarı, diyecektir, ağır bir sınav: "İki yıla yakın bir süreyi tam bir karışıklık, kararsızlık içinde geçirdim."[22] *Baudelaire*'inin açığa vurduğu yorgunluk son bulmamıştır. Belki, kendisinde umutsuzca boş kalan bir sayfayı başkalarından aldığı yöntemle doldurarak içini rahat ettirmektedir.

Bir başka çatlak: Sartre'da Ben ile Biz arasında tatsız bir karışıklık yer etmek-

---

20) *Les Temps modernes*, no. 2, Kasım 1945, s. 204.
21) *A.g.y.*, s. 210-211.
22) *Les Nouvelles littéraires*, 1 Şubat 1951, "Rencontre avec Jean-Paul Sartre", Gabriel d'Aubarède ile görüşme.

tedir. Bu bakımdan, makalesi baştan sona muğlak bir nitelik taşır. Sözünü ettiği yazar hiç de genel bir yazar tiplemesi değil, basbayağı kendisidir. Yazındaki yeni gelişmeyi ele alırken şu saptamayı yapar: "Son yirmi yılda, Batılı bilinçte önemli bir ilerleme oldu. Tarihin baskısı altında öğrendik ki, tarihselmişiz."[23] Şaka ediyor herhalde. Tarihsel olduğunu öğrenen *kendisi*. Ötekiler o olmadan da bunu keşfetmişti. Her şeyin *cogito*'dan geçtiğini biliyor ama, onun *cogito*'su birden evrensel değer kazanıyor. Onun için geçerli olan herkes için geçerli. Bu da ona hiç gözünü kırpmadan şunu söyletiyor: "Öznellikten, bireysel öznellikten değil ama dönemin öznelliğinden çıkılamaz."[24] İki yıl önce böyle bir şeyi duysa irkilirdi. *Varlık ve Hiçlik*'te, "İdeal özne-biz," diyordu, "dünyaya egemen bir insanlığın *biz*'i olur": Bu, ütopyanın *biz*'i, ta en önde, tarihin bittiği noktadadır. Bu arada, diyordu yine, "Öznelliklere erişilemez, onlar birbirlerinden tamamen ayrıdır."[25] Uslanmaz bir Narkissos olan Sartre dünyaya eğilir ve kendi imgesini görünce hayran olur. Başarıya tökezlemeden ulaşabilir, her zaman ne olmuşsa o olarak kalabilir, her zamanki nezaketini, çekiciliğini gösterebilir: Ötekiler, onlar da kendisidir.

Bir öteki, tek bir öteki onu sahiden çekmektedir. 4 Ocak 1946 günü, ikinci kez olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne hareket eder. Bordeaux'dan kalkan bir *liberty ship*'te, küçük bir tür askeri şilepte yolculuk edecektir. Ceviz kabuğu gibi sallananan ve ağır yol alan bu gemide, bitmez tükenmez uğraklar, fırtınalar, hasarlarla on sekiz gün dalgalı bir denizde yol alınır. Okumak olanaksız, yazmayı düşünmek yararsızdır. İki gün boyunca bir Ahlak ortaya çıkarmayı düşünürse de bir engelle karşılaşır: "Niçin insan neredeyse her zaman *önce* cehennemi, gerçek olmama durumunu seçiyor?"[26] Yanıt süresiz olarak ertelenir. Bir de, *Les Temps modernes*'in daha ilk sayısında yayımlanacağı bildirilmiş olan "devrimcilerin materyalizmi" hakkında bir makale yazmaya kalkar, onu da yapamaz. Vakit öldürmek için herkesle laflar, hanımlara caka satmaya kalkar, beylerle kafayı çeker.

New York, bir yıl önce, hem alelacele seçilmiş hem de tanınmayan bir gazeteciyi kabul etmişti. Şimdi ise Fransız kültürünün elçisini ağırlamaktadır. Gezisini düzenleyen Fransız Kültür İlişkileri Sartre'a çeşitli yerlerde bir dizi konferans ayarlamıştır. Gazeteciler, yayıncılar, yazarlar, fotoğrafçılar onunla görüşme yap-

23) Les *Temps modernes*, no. 2, *a.g.y.*, s. 200.
24) *A.g.y.*, s. 202.
25) L'Être *et le Néant*, *a.g.y.*, s. 466.
26) *Cahiers pour une morale*, *a.g.y.*, s. 577.

mak, sözleşme imzalamak, tartışmak, fotoğrafını çekmek istemektedirler. Saygıdeğer bir yayın organı olan *Time Magazine* gururunu okşayacak bir fotoğrafını yayımlar, altına da filozofun karşısında kadınların kendini kaybettiğine dair bir altyazı düşülmüştür; *Harper's Bazaar* ise Simone de Beauvoir'dan Sartre'ın içyüzünü anlatan bir yazı istemiştir. O da derginin isteğini yerine getirir. Yale, Harvard, Princeton ve Columbia üniversitelerinde verdiği konferanslarda Sartre varoluşçuluktan, Camus'den, Amerikan romancılarının Fransa'daki etkilerinden, çağdaş tiyatrodan söz eder. Her yerde sıcak havası, babacan davranışlarıyla insanları kendine bağlar. Fakat bu kendisine pek para getirmez. Konferans başına elli dolar almaktadır. Birkaç makale satmaya çalışır. Şubatın 8'inden 10'una kadar hızlı bir Toronto, Ottawa ve Montréal turnesi durumu epeyce düzeltir. Yayıncısı Alfred Knopf ile yazar haklarının pazarlığını yapmayı öğrenir. *Gizli Oturum*'un bir uyarlaması için üç yüz bin frank alacaktır; bu da büyük bir başarıdır.

Öğleden öncelerini işe ve halkla ilişkilere ayırır ama, öğleden sonralarını çalışmak ve "artık Paris kadar iyi tanıdığı"[27] New York'ta tek başına yürümekle geçirir. Öğle yemekleri, akşam yemekleri, akşam toplantıları, geceler ve hafta sonlarıysa sadece Dolorès'e ayrılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ne kendini göstermeye, kendini satmaya değil, onunla buluşmaya gelmiştir. "Sizi öyle bir sevme tarzı vardı ki," diye anlatacaktır Dolorès, "kimselerinkine benzemezdi. Nesi varsa, ne biliyorsa ortaya koyardı. (...). Tüm zekâsını, yeteneklerinin hepsini o işte kullanır, sizde dayanılmaz bir çekim uyandırırdı. (...) Şaşılacak olan şuydu ki, âşıksa, sizi baştan çıkarmak istiyorsa, konuşur dururdu, sorular sorar, sonra da içinize tank gibi girerdi, gerçek bir tank gibi..."[28] Aşk, Sartre için savaşçının dinlenme vakti değildir. Bir yığın soruyu yanıtladıktan, bir sözleşme imzaladıktan, seçkin bir dinleyici topluluğu karşısında bir sunum yaptıktan sonra bir köşeye çekilip oturmaz. Tersine. O ana kadar kendisini sınırlı vermiştir, sıkılmış, çabalarını hesaplamıştır, halbuki aşk ilişkisinde kendisini bütünüyle verir, tüm olanaklarını ortaya koyar. Onun gözünde bir anlam taşıyan iki etkinlik sadece yazmak ve sevmektir, bunlar da aslında aynı hareket noktasından yola çıkarlar: Bir özneye –ister insan olsun ister soyut– girmek, oraya yerleşip kendi malı yapmak. Düşünceleriyle dünyaya girerek onunla bütünleşmek ya da bir kadını fethetmek, bunlar onu kendisinin tümüyle var olduğunu ileri sürmeye ve tüm ye-

27) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 332.
28) Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 464.

teneklerini sergilemeye yöneltebilecek iki nedendir. Her an dikkatli olması, öteki hakkında her şeyi bilme ve yaşamına dair her şeyi anlatma merakı ve isteği buradan gelir. Onda sürekli olarak bir tamlık, eksiksizlik tasası vardır; bu, ilgi gösterileriyle, neredeyse bir anneninkini andıran sevecenlikle, en zararsız davranışı açıklamaya varan hastalıklı bir özenle kendini gösterir. Felsefe gibi aşk da ötekini tüm görünümleri altında kavrayan ve onu açıklayıcı bir görüşün birliği içinde yeniden bütünleştiren bir sarıp sarmalama hareketi ile ortaya çıkar. Ötekine, yani karşısındaki kadına varlığının farkında bile olmadığı zenginliklerin hep şaşırtan imgesini gönderme, onun kendisinin ve değerinin ne olduğunu anlamasını sağlama becerisi, kuşkusuz çekim gücünün sırlarından biridir.

Castor'a yazdığı mektuplarda Dolorès'e beslediği tutkudan korktuğunu itiraf eder. Bunun paylaşılan bir sevgi olduğunu söylemeyi unutur. Amerika, hiç değilse bir süre için "yaşamak isteyeceği ülke"[29] olmuştur. New York'ta kalma isteği güçlüdür. Yüksek Öğretmen Okulu'ndan arkadaşı olan ve Columbia Üniversitesi'nde ders veren Jean-Albert Bédé'yle görüşmüş, ondan Fransızca bölümünde iki yıllığına bir kürsü önerisi almıştır. Karar veremez. Dolorès'e açık bir öneride bulunur: "Gel, seninle evleniyorum, yetti artık." Kadın, tek sözcük İngilizce konuşamayan bu adamın New York'a uyum sağlayabileceğine pek ihtimal vermez. Fakat birlikte Atlas Okyanusu'nu aşıp karı koca olarak Paris'e yerleşebileceklerini pekâlâ düşünür.

Sartre'a gelince, kafası karışıktır. Castor'a, "Ben de sizin gibi yaşam değiştirmek gerektiğini düşünüyorum," diye yazar. Fakat ne aldığı öneriden ne kendisinin kararsızlığından söz eder. "Sadece annemin ve Wanda'nın varlığı sizinle birlikte yılın altı ayında gidip bir yerlerde çalışmamı engelliyor,"[30] diye sürdürür mektubunu. Dört kadının arasında dört yana çekilen Sartre bir iğneli fıçıda gibidir. Mancy'nin ölümünden beri kendisini annesine karşı sorumlu hissetmektedir. Her günkü yaşam arkadaşı olduğundan beri Wanda'ya karşı da sorumluluğu vardır. Onlara göz kulak olması gerekir. Beauvoir ise, Sartre'ın *alter ego*'su konumunu elde ettiğinden beri Sartre'ın her konuda başvurduğu makamdır. Onun Sartre'a göz kulak olması gerekir. Yaşam değiştirmeye duyduğu heves bir boğulma duygusundan geliyor olabilir. Sartre sevgilerinin, bağlılıklarının altında ezilmektedir. "Aile" denen şey, içinde enseste benzer bir şeyler saklar, ve zamanla

---

29) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 500.
30) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 332.

kapalı bir sandık odası gibi kokar. Dolorès ile durum başkadır. O, bağımsız bir kadındır ve, Wanda'nın tersine, ne denli değerli olduğunun günde on kez söylenmesini beklemez. Sartre onunla özerktir ve Castor'la olan durumun tersine ondan düşüncelerinin ve isteklerinin her birini onaylamasını beklemez. Tek sözcükle, onun yanındayken, çocukluktan çıkar, ergin olur. Onunla nikahlansa, Paris'te de, New York'ta da yer yerinden oynar. "Aile" biter, her an kaynayan kazan, çekişmeler, sevgi aktarımları son bulur. Birkaç kaçamak olur elbette, ama, ikili bir ilişkide; öyle üçlü, dörtlü ya da çoklu bir ilişkide değil.

1946 Mart'ında Sartre Paris'e döndüğünde sorun çözümlenmemiştir. Dolorès ile hiçbir karar vermeme kararına varmışlardır. "Her yıl üç dört ayı birlikte geçirmeyi düşünüyorlardı"[31] – olabilirse New York'ta. Birinci derecede ilgili olan Beauvoir anlar ki, "aile" içine yarı zamanlı bir dahil oluş aldatıcı bir formüldür ve işin aslı bundan çok daha fazlasıdır. "Anlattıklarına göre, kadının tepkileri, coşkuları, sabırsızlıkları, istekleri hep onunkiyle aynıymış. Birlikte gezinirlerken Sartre ne zaman dursa o da aynı anda durur, ne zaman yürümeye koyulsa o da koyulurmuş. Belki bu, aralarında –yaşamın kaynaklarında, fışkırışında ve ritminde– derin bir uyum olduğunu gösteriyordu; bu, Sartre ile benim aramda olmayan bir uyumdu ve onun için aramızdaki anlaşmadan daha değerli bir şeydi."[32] Sartre artık ona ait değildir. Bulduğu aşk, az bulunur çeşitten, kişiyi tümüyle bağlayan, tüm beklentilerine yanıt veren bir aşktır. Böyle bir ilişki, daha önceki her türlü anlaşmayı, bağlılığı bilfiil sıfıra indirir. Beauvoir belki en kötüsünden, on yedi yıllık bir birlikteliğin sonunun gelmesinden, kesin ayrılıktan korkmaktadır. Sartre'ın kadınlarından söz ederken, Dolorès için, "Beni bir tek o korkutmuştu,"[33] diyecektir.

Sartre'ın kararsızlığı besbellidir. Karar vermesi gerektiğini bilir de, o olasılıktan dehşete düşer. "Bütün bu işin geleceği çok karanlık."[34] Vaktiyle seçtiği yaşamı bırakmak çok büyük bir fedakarlık olacaktır. Fakat o yaşamın kendisine hâlâ zevk verdiğinden de emin değildir. Belli ki, görünen kişiliğine aykırı bir duruma geçmek için gittikçe artan bir gereksinim duymaktadır. Öteden beri çok içen biri olarak tanınır. Rahat rahat bir şişeyi devirir. Ne var ki, sınırı aştığı olmaktadır. Aşırı çalışma yükü altında, işe son derecede yoğunlaşmış olduğu için,

31) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 101.
32) *A.g.y.*
33) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 389.
34) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 333.

sürekli sarhoş olarak gerilimlerinden sıyrılır. Yemeklerde şarap, daha sonra da ağzına kadar dolu bardaklarla viski içer. Bir gün önce ne yaptığını anımsamadığı sabahlar olur. Programı gün boyu oturup sarhoşluğunun geçmesini beklemeye izin vermediğinden, korkunç miktarlarda kahve ya da çay içer ve Corydrane (aspirin ve anfetamin karışımı) diye pek güçlü bir uyarıcı alır; bunlar durumunu düzeltir ve çalışma masasında oturabilmesini sağlar.

Bununla birlikte bir rastlantı sonucu iyi bir dinlenme fırsatı bulur. Kabakulak olmuştur, bu nedenle üç haftayı otel odasında kapanarak geçirir. Böylece 5 Mayıs'ta yeni anayasa referandumuna katılmama fırsatını da bulmuş olur. Castor aralarında geçen bir konuşmayı şöyle nakleder: "Ben: –Bu işten çekiliyorum. Sartre: –Böyle söylemek çok kötü. Ben: –Ama, siz oy bile kullanmıyorsunuz. O: –Önemli olan oy kullanmak değil, nasıl oy kullanılacağını bilmek."[35] Sartre, kafa adamıdır. Onun için, dünyayı düşünmek yeterlidir. Harekete geçmek, başkalarının işidir.

Hastalıktan kalkar kalkmaz, yeni bir mesleğe atılır, gezgin konferansçı olur. Mayıs sonunda Beauvoir ile birlikte İsviçre'ye giderler. Yayıncı Albert Skira onlara bir turne ayarlamıştır. Cenevre'de, Lozan'da ve *Gizli Oturum*'un temsil edilmekte olduğu Zürih'te varoluşçuluktan söz ederler. Konferanslardan sonra akşam yemekleri verilir. Savaş öncesini andıran büyük bir lüks sergilenmektedir. Ayrıca, gazetecilerin sorularını yanıtlamak, imza günlerine katılmak, son derece edepli toplantılarda sıkıntıdan patlamak gerekmektedir. Gezilere de biraz zaman ayırırlar. Neuchâtel, Luzern, Fribourg'da tertemiz köyler gezer, akordeon dinlerler. Sartre arkadaşını Seelisberg'e götürür, orada çocukluğunda tatil geçirdiği oteli, odasını, balkonunu bulur. "*Gizli Oturum*'daki Estelle," der, "çocuğunu bu balkondan suya atar."[36] Mekânlara ait anıları cinsel niteliklidir. Küçük bir kızla doktorculuk oynaması: Estelle'in davranışı ondaki anıyı tersine çevirir. Castor da arkadaşını Cervin doruğunu görmek üzere Zermatt'a kadar kendisiyle gelmeye razı eder. Lozan'dayken bir akşam genç bir Avusturyalı gelip Sartre'ın yanına oturur. Onun tüm yapıtlarını okumuş olan André Gorz konuşmayı peş peşe sıraladığı çetin sorularla açar. İlişkileri, Gorz "aile" üyesi payesini edindiğinden, bazen *Les Temps modernes* dergisinde olmak üzere, Paris'te yıllarca sürecektir.

Haziran sonunda Sartre ile Beauvoir yayıncıları Bompiani'nin çağrısı üzerine Milano'ya giderler. *Les Temps modernes*'e yakın bir yayın organı olan *Politecni-*

35) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 109.
36) *A.g.y.*, s. 133.

ca'nın patronu Elio Vittorini tarafından ağırlanırlar. İtalya onlara sadeliğiyle hayran olunacak bir görünüm sergiler: Antifaşist işçi ve köylüler, faşist bir burjuvazi, hepsi komünist olan aydınlar. Tanıtım öylesine hoşlarına gider ki, gözleriyle görüp emin olmayı bir görev bilirler. Üstelik, bu ülkede Fransa'da olmayan bir insan türüne, sevimli komünistlere rastlamışlardır. Vittorini onları dostu Ezio Vigorelli'nin Como Gölü kıyısındaki villasına götürür. Çift Milano'da Bompiani ile bir anlaşmazlığa düşer. Nedeni, Beauvoir'a göre, ideolojiktir. Bompiani faşistmiş. Açıklama yetersiz. Hiç ilkelerine olan bağlılığından ötürü altın madeninden vazgeçen satıcı görülmüş müdür? Nöbeti yayıncı Mondadori devralarak gelecekteki yapıtlarının yayın hakları üzerinden dolgunca bir avans verir ve onları Venedik ve Floransa'ya götürür. Gittikleri her yerde en zarif otellerde kalırlar, en şık barlarda komünist aydınlarla buluşurlar. Beauvoir hayretler içindedir. Savaş öncesi yolculuklarının zavallı hanlarını anımsamaktadır. Sartre'ın ağzı açık kalmıştır. İtalyan solunun birliği ve açıklığı ona kusursuz görünür. Roma'da Farnese sarayında Fransız maslahatgüzarı tarafından kabul edilirler. Kısa süre önce *Cristo si è fermato a Eboli* romanı yayımlanmış olan Carlo Levi ile dost olurlar; Ignazio Silone ile geziler yaparlar; onun ateşi soğumakta olan komünizmini kuşkulu bulurlar; Alberto Moravia ile tanışırlarsa da bir yakınlık duymazlar. Bütün bunlara bir de Napoli ve Capri'ye kısa bir nostaljik gezi eklenir.

İtalya'da kaldığı bu süre içindeki temasları, Sartre'ın ilgi merkezinin epeyce kaydığını gösterir. Fransa'da ilk tanınmaya başladığı zaman, 1938'de, sonra 1943'ten 1945'e uzun yükseliş döneminde, kendini yazın sahnesi içine oturtmuş, ona göre tanımlamıştı. Şimdi ise çağının ideolojik ve politik tartışmalarında bir yer tutmaya çalışmaktadır. Bir yapıtın yazınsal değerinin ne olduğunu merak etmek, yanlış bir soruya dönüşür, çünkü artık bilinmesi gereken o yapıtın okurlarını, hele de gençleri doğru yöne, yani devrime yönlendirip yönlendirmediğidir. Onun yargısı artık ideolojiktir. Bir yaratıcıda onu ilgilendiren şey politik ailesidir ve, bir peşin gerçeklik olarak, iyi yaratıcılar soldadır. Fakat solu temsil ettikleri iddiasında bulunan Fransız komünistleriyse onu istemezler. Bunu bir önceki kış saldırıları ve hakaretleriyle bol bol göstermişlerdi. Hattâ ortodoks Marksizmin bekçi köpeği Roger Garaudy, felsefesini "kokuşmuşluk"[37] olarak gördüğü Sartre'ı bu konuyu tartışmak üzere davet etmiştir ve onu "sahte peygamber" olarak gösterir. Stalinist olmuş ve Sartre'ın iyiliklerini unutmuş olan Jean Kanapa, "Varoluşçuluk Bir

37) *Les Temps modernes*, no. 36, Eylül 1948, s. 418.

Hümanizm Değildir" başlıklı bir saldırı yazısı yayımlamıştır; bu yazıda Sartre'dan söz ederken, "Bu hayvan tehlikelidir," der. Bu yaralayıcı davranış ve sözlere yanıt olarak Sartre İtalya'ya gidip orada onu bir numaralı halk düşmanı olarak görmeyen komünistler aramıştır. Onları kendi safına çekmek için olanca çekiciliğini kullanır. Bunu, o komünistleri, yazılarını "doğal" alıcılarına, *Les Lettres françaises* ya da Komünist Parti'nin herhangi bir başka organına yollamaktan vazgeçirip, *Les Temps modernes*'de yayımlayarak yapmaya çalışır; böylelikle de karşıtlarının altından sandalyeyi çekmiş, kendi dergisinin konumunu sağlamlaştırmış olmaktadır. Bir taşla iki kuş. Komünistler kendi yargılarını gözden geçirmekte, etkileri de azalmaktadır. Fakat onun isteği komünistlerle yarışmak değil, onlar tarafından kabul görmek, onlarla el ele çalışmaktır. *Politecnica*'ya verdiği bir mülakatta, "komünistlerle eylem düzleminde *dolaylı* bir işbirliğini gerekli olduğuna inandığını"[38] söyler. Eylemi unutalım; o, olmayacak duaya amin. Buna karşı "dolaylı" işbirliğinin tadına doyum olmuyor. Yanı başında mı, birlikte mi, koşut mu, izinde mi, kenarında mı? Kesin olan bir şey vardır, Sartre her ne pahasına olursa olsun komünistlerle anlaşmak ister. Onların kötülüğünü istemediğinden emin olabilirler.

Les Temps modernes'in haziran ve temmuz sayılarında yayımlanan "Materyalizm ve Devrim" başlıklı makalesinde onlara özde bir yanıt verir. Marksistler, der, XIX. yüzyılda geçer akçe olan bir olgucu gerekirciliğe saplanmaya fazlasıyla meraklılar. Bu bakımdan, öğretilerinin modası geçmiştir. Bu gelenekten miras kalan materyalizm-idealizm zıtlığı bir yutturmacadır. Marksistlerin mekanikçi ya da sahte diyalektik materyalizmi ona "ciddiyet anlayışının ve kendinden kaçışın biçimlerinden biri"[39] gibi görünür. Hegel'in *Phänomenologie des Geistes*'ini yeni okumuştur ve Marksistlerin yaptığı o ünlü diyalektik tersine çevirmenin olanaksızlığını gösterir (Marx'ın kutsal adını söylemez ama pekâlâ ondan söz etmektedir). Bu noktada, açıkça söylemeyi göze almasa da, kendi felsefesiyle Marksizmin temelde bağdaşamayacaklarına işaret eder. Her şeyin başlangıcından önce tanrısal söz vardı.* Ona göre, somut aracılığıyla soyut üretilmez; altyapı aracılığıyla üstyapıya varılmaz çünkü somut soyutla, dünya tasarılarla, varlık hiçlikle üretilir. Hegel, Marx karşısında haklıdır. Fakat Sartre, her ne pahasına olursa olsun Marksist olmak ister. Kendisiyle birkaç ay önce yapılan bir mülakatta şöyle demiştir: "Marksizm açık bir felsefedir ve, bu anlamda, ben Marksistim, çünkü in-

38) Michel Contat, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 150.
39) Situations, *III*, *a.g.y.*, s. 162.
* Yuhanna İncili, 1, 1. –*çn*

sanın, tarihini gerçekliğe olabildiğince yakın bir konumda yaptığı yolundaki temel düşünce üzerinde Marx ile hemfikirim."[40]

Bu açıdan bakınca, mevcut durumu ele almak gerekir. Makalesi "bugünün gençleri"ne seslenmektedir. "Mademki çok içtenler, mademki sosyalist rejimin başa geçmesini istiyorlar, mademki Devrim'e olanca güçleriyle hizmete hazırlar, şu halde onlara yardım etmek için, onlarla birlikte kendimize şunu sormalıyız: Devrim davası gerçekten materyalizmi ve nesnellik mitini gerektirir mi?"[41] Bu da Sartre'vari ufak bir din dersi oluyor: Devrim niçin zorunludur? "Biliyorum ki, insan ancak işçi sınıfı özgürlüğe kavuşursa kurtulur."[42] Evet ama, söz konusu olan hangi Devrim? "Kurumların değişmesiyle birlikte mülkiyet yönetiminde de derin bir değişiklik olursa, o zaman devrim var demektir."[43] – Devrim'e başvurmaya kimin hakkı vardır? "Devrimcinin baskı altında kalmış biri ve bir emekçi olması gerekir; baskı altında bulunması da emekçi olmasından ileri gelir."[44]

Sartre, daha düne kadar, bir sav ileri sürdüğü zaman, sözlerini kanıtlarla destekler, tartışır, zenginleştirir, acele etmez, karşısındakini ikna etmek için gerekli bölümleri seçerdi. Buradaysa, söyleminin temelleri, galiba usavurumun yerini almış olan kestirip atıcı bir tavırla dayatılmaktadır. En fazla, şurada burada olgulara çekingen bir göndermeye rastlıyoruz. Örneğin, insanın kurtuluşunun "işçi sınıfının özgürleşmesinden" geçtiğini söylerken bunu, "sırf olguların incelenmesi"[45] sayesinde bildiğini ekler. Hangi olgular? Bu konuda hiçbir şey öğrenemeyeceğiz. Buna karşılık, biliriz ki Sartre hiçbir zaman olguları incelemez.

Fenomenoloji dönemi bir daha açılmamacasına kapanmıştır. Fenomenoloji ona bu işe sahiden uygun tek "olgu"yu, yani egosunu, "Ben"in dünyayı ele alma, işleme ve dönüştürme biçimini inceleme olanağını vermekteydi. Bu, onun gücüydü. Sartre, öznenin konumundan yola çıkarak anlayabiliyor, açıklayabiliyor, hissettirebiliyordu. Kitapları dizge kurmaktan daha iyisini yapıyor, her insanın dünyasını içeriden aydınlatıyordu. "Materyalizm ve devrim" ile kendi bilgi alanının dışına çıkmış olmaktadır. Düşüncesinin nesnesi elinden kaçar. İspatlama becerisi güneşin alnında kar gibi erir. Elinde kala kala yetke kozu –"Ben bilirim"– kalmaktadır. O kozu da, hiçbir yargılamadan geçirmeden, vara yoğa ileri sürer.

40) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s. 1916.
41) *Situations, III*, *a.g.y.*, s. 138.
42) *A.g.y.*, s. 172.
43) *A.g.y.*, s. 176.
44) *A.g.y.*, s. 178.
45) *A.g.y.*, s. 172.

Fakat Sartre vazgeçmez. Kendini devrimci görünümü altında bulmayı başarır. Devrimci, kendisini sömüren işvereni tarafından bizzat kendi insanlığının içinde yadsınır. Bir doğa olgusu, bir zoolojik tür düzeyine indirgenir. Tek sözcükle, tıpkı Poulou gibi, olumsaldır. Onun devrimci düşü, sözcüğün tam anlamıyla insan –yani aklanmış ve gerekli insan– olma istencini dile getirir. Poulou'nun yazıda peşinden gittiği amaç buydu. Bunun için kendilerine var olma ve başkalarını ezme hakkını tanıyanların haksız düzenini yıkması gerekir. "Şu halde, devrimci birtakım haklar isteyen biri değil, tersine, bizatihi hak kavramını yıkan kişidir."[46] Sartre, Poulou ile buluşmuştur: Sonunda kininin bulduğu biçim, politik köktencilik, yani varlıklı ve güçlülerle her türlü bağdaşmanın açık ve saltık bir yadsınması olacaktır; bu, onların varsayılan egemenliğine karşı vereceği ölesiye bir savaşımdır. Politikaya kayıtsızlığı son bulmuştur. Çarpışmaya girmeye hazırdır ve kimsenin gözünün yaşına bakmayacaktır.

Bu uç formül neden? Aslına bakılırsa, güçlülere diş bilemiş, kötü anılar biriktirmiş tek insan Sartre değildir. Ötekilerin hepsi köktenciliği seçmemiştir. Savaşımdaki bu "aşırı-yatırım"ı anlamak için çocukluğundan yola çıkmak yerinde olur. Geçmişte, Poulou, kendini gerekli bir varlığa dönüştürmek için, bilinçdışı ama kesin bir seçim yapmıştı; bu, yazmaktı. Yetişkin yaşta da, Sartre hiçbir zaman bu ilk andını sorgulamaz. Yazıyla ve yazıdan geçerek yaşamıştır. Onu amacı ve kendisinin aklanması haline getirmiştir: Amacına ulaşmış ve olmayı düşlediği ünlü yazar olarak da, kendisini aklamıştır. Tüm varlığıyla yöneldiği ölümsüzlüğü ellerinde tutar.

Bir düş kırıklığı yaşar. Dolmamış, boşalmıştır. 1945-1946 kışı, son yılların verimi en düşük yılı olur. Zaten Kurtuluş dönemindeki havai fişekleri gören, bir boşluğa geçişi tahmin edebilirdi. Şimdi, bir başarısızlık durumu içindedir. Ahlak konusundaki kitabına başlamamıştır. Daha kötüsü, bir yıldır *Özgürlüğün Yolları*'nın üçüncü cildinde takılıp kalmış, bir türlü ilerleme kaydedememektedir. Mathieu Delarue artık kardeşi de değildir, ikinci kopyası da. Uzaktadır, unutulmuştur. Artık onunla konuşmaz. Yaşadığı sıkıntıların devamını anlatmak için, belleğini çalıştırması, savaş başlarındaki ruhsal durumu ve sorunları kendinde bulması gerekmektedir. 1946 yazında roman hâlâ yerinde saymaktadır. Kahramanına biraz canlılık vermek için kendisinin o sıradaki tasalarını ona yükleme yolunu seçer. Verdiği karara göre, Mathieu davasına bağlı bir adam olacaktır ve

---

46) *A.g.y.*, s. 189.

dünya onun gözünde bir anlam taşıyacaktır. Peki ama, nasıl bir anlam? Kendisi bunu bilmediğine göre, romandaki kişi nasıl bilsin?

Yaratma bunalımı, kimlik bunalımı. Sartre kendine tanıdığı görev süresini tamamlamıştır; şimdi yazar yaşamını hangi temeller üzerinde ve neleri amaçlayarak sürdüreceğini bilemez. Hem hâlâ yazar mıdır ve yazarlığa hâlâ önem vermekte midir? Belki birtakım kuşkuları vardır. Ne olursa olsun, yazma ona eskiden sağladığı doyumu artık vermez olmuştur. Artık onu var etmez. Her şeyi baştan almak gerekmektedir. Kendini nasıl gerekli kılmalı? Ne yapıp da olumsallığa düşmemeli? Yanıt köktencilikten geçer. İçinde olumsallığın acılı duygusunu yaratmış olan düzeni yıkarak yaşamını haklı gösterecek ve ona bir anlam yükleyecektir. İçinde artık doğal duruma indirgenmiş varlıklar, kurbanlar, sömürülenler bulunmayan bir dünya yaratacaktır. Otuzlu yıllarda ikincil bir yer tutan toplumsal mitolojisi, birdenbire, düşüncesinin merkezine yerleşir. Ona göre, reformistlerin kullanmaları için daha fazla sosyal adalet ve ona benzer palavralar için savaşım vermekle yetinilecek değildir. Yapılacak şey, var olmaktır ve varlık ne pazarlık konusu edilir ne bölünür. Önce kişisel amaçlarla işlenen düşüncesi, savaşımının boyutlarına göre genişleyecek ve silaha dönüşecektir. Varlıkbilim, tarih felsefesi alanını kuşatacak, varoluşçuluk, Marksizmin alanına işgal edecektir.

Girişimin ilk edimi materyalizmin eleştirilmesi olur. Fiziksel maddeden başka gerçeklik yoksa, o halde özgürlük kalmamış demektir. Dünya kocaman bir Lego oyun takımı olur. Nasıl işlediğini anlamak yeterlidir. Gerekircilik utku kazanır. Bunun karşısında, varoluşçuluk insanları çevreleriyle olan somut ilişkileri içinde gösterir ve onlara bulundukları zamanı ilerideki bir bütünlüğü amaçlayarak aşmalarını önerir. "Bir durumdan *uzaklaşıp* onun üzerinde bir görüş noktasına sahip olmak (...), özgürlük denilen şey işte budur."[47] Tanım itibariyle, devrimciye ait olan bu hareketi hiçbir materyalizm açıklayıp anlatamaz: "Devrimci felsefe bir aşkınlık felsefesi olmalıdır."[48] Bu koşul altında, devrimci felsefe "genel olarak insan felsefesi"ne[49] dönüşebilir. "Tek devrimci partinin Komünist Parti olduğu"[50] doğruysa, "bana pek zeki görünmemiş olan"[51] Bay Garaudy kusura bakmasın ama, bunu er geç anlayacaktır.

---

47) A.g.y., s. 194.
48) A.g.y., s. 195.
49) A.g.y., s. 222.
50) A.g.y., s. 224.
51) A.g.y., s. 215.

Yakın dostlar çevresinde önemli değişiklikler olmuştur. Sorokine yok olmuştur. G.I. peşinde koşa koşa sonunda ikiz ruhunu bulup evlenmiştir; adı Bayan Moffat olmuştur ve Hollywood'da oturmaktadır. Hélène de Beauvoir ile Lionel de Roulet evlenmiştir. Lionel Dışişleri Bakanlığı'nda yükselmekte, Hélène resim yapmaktadır. Castor ile Sartre onlarla teması yitirmiş gibidir ve onlara can sıkıcı kişiler diye bakarlar. Olga ile Bost da evlenmiştir. Olga veremdir ve sanatoryumlara girip uzun süre yatar. Beauvoir, İsviçre'nin, Leysin kentinde onu ziyaret etmiş ve Olga'nın sıkıntıdan patladığını görmüştür. Robert Scipion, Jean Pouillon, Sartre'ın eski bir öğrencisi olan ve psikanalistliğe başlayan Jean-Betrand Pontalis hemen her gün görüştükleri birer arkadaş olmuştur. Bost ve bu arkadaşlar sürekli olarak *Les Temps modernes*'in yayımlanmasında etkindirler. Araştırırlar, okurlar, çevirirler, düzeltir, tartışır, makaleleri eleştirirler. Tartışmalar canlıdır, bazen tam bir ağız dalaşıyla biter. Ara sıra kendi yazdıklarını yayımladıkları, Sartre'ın yazılarını yorumlayıp savundukları, yeni yazarlar tanıttıkları da olur. Patronun çevresinde istekleri süzgeçten geçiren, rahatsızlık verenleri uzaklaştıran bir tür yakın koruma oluştururlar. Buna karşılık, yazı işleri iyi işlememektedir. 1946 yazında Raymond Aron, Jean Paulhan ve Albert Ollivier uzlaşmazlık nedeniyle gemiyi terk ederler. Aron gerçek anlamda sadece ilk iki sayıya katılmıştır. Paulhan girişimi uzaktan izlemiş, daha çok öğütleriyle desteklemiştir. Ollivier'nin adıysa yayında tek bir kez yer almıştır. Artık yayın kurulu üyelerinin adı derginin içindekiler sayfasında yer almayacaktır. Kurulun şekillere bağlı olmayan ve değişken boyutlu bir kendilik olmasına bilfiil karar verilmiştir. Elbette, bu ilk çatlamada politik sorunlar rol oynamıştır. Komünistlerle bir yakınlaşmanın lafını duymak istemeyenler, Sartre derginin referans doktrini olarak kendi Marksizmini dayatmaya başladığı sırada, doğallıkla uzaklaşırlar. Şurası kesin ki, dergi sekter değildir. Bir dereceye kadar bir çoğulculuk egemendir, öyle ki komünistler de, antikomünistler de orada seslerini duyurabilirler. Kanapa'nın bile bir makale yayımladığı olmuştur. Fakat Sartre nefret ettiği şeye övgü yağdıranları, burjuva toplumunun ve politikacı siyasetin savunucularını dergiye kabul edemez.

Her ne kadar yayın komitesini politik sorunlar bölmüşse de, *Les Temps modernes*'i sadece politikaya indirgemek yanlış olur. Dergi kültür alanının tümünde vardır ve orada hazır-düşüncenin kurallarını belirler. Bir yazar, bir sanatçı, bir tartışma, şayet o derginin sütunlarında yüceltilmemişse, Paris aydın çevrelerince önemsenmesi olasılığı zayıftır. Sartre'ın Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya'da

dokuduğu arkadaş ağı kendisine bol bol yeten bir hammadde sağlar. Yazında, Amerikan yazarlarını över, Fransız okuruna zenci Amerikalı romancı Richard Wright'ı tanıtır, Carlo Levi'nin yapıtlarını çevirir, Raymond Queneau, Nathalie Sarraute, Jean Genet, Violette Leduc ve daha birçok başkasının düzenli ya da düzensiz katkısını sağlamıştır. Boris Vian adında çok hoş ve çok yetenekli bir delikanlının yazdığı her şeyi basar. Rakipleri Blanchot ve Bataille'a bir yer verir. Kendisine on iki sesli müziğin değerini tanıtmış olan ve çağdaş bestelerden neyi tutup neyi atmak gerektiğini gösteren René Leibovitz'in güvenilir rehberliğinden yararlanır. Güzel sanatlar için, kendi adres defterine güvenebilir. Giacometti'den Calder'e, André Masson'dan Picasso'ya kadar o kadar çok sanatçı tanır ki, o çevrede kendini kim ilgilendiriyorsa onun yanına rahatça girip çıkabilir. Çağdaş sanatla ilgili konulara gelince, Daniel-Henry Kahnweiler'a başvurması yeter. *Les Temps modernes* dergisinin bir hegemonya kurmakla suçlandığı olmuştur. Kuruluşunu izleyen yıllarda içindekiler sayfasındaki imzalara bakılırsa, bu, kıvanılacak bir şeydir. Derginin olumlu ünü, önemli sayıda değerli kalem ve değerli zihniyeti çekmiştir.

1946 yazında Sartre birkaç gün içinde *Saygılı Yosma* oyununu yazar. Michel Vitold'un yardımıyla *Mezarsız Ölüler*'in Antoine tiyatrosunda sahneye konuluşunu hazırlamaktayken temsil süresini doldurmak için kısa bir oyuna gereksinim duyarlar. Irkçılık gündemdedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yandan üst üste zenciler linç edilirken, bir yandan da senatörler ırkçı şiddetleriyle öne çıkmaktadır. Avrupa'da kamuoyu coşar. Sartre işe koyulur. Hödüklerin Amerika'sı, derin Güney, ezilen zenciler. Kalemine geldiği gibi yazar; kişiler ne bedene ne ruha sahiptir, durumlar olabildiğine yalınlaştırılmıştır. Ne yazık ki, Sartre bir davaya bağlı olmakla iyi duyguları birbirine karıştırır gibidir. Irkçılığın iğrençliğini bize anlatır ve kutsal öfkesini bizimle paylaşır. Vardığı sonuca bakınca, bunun istediğinin tersi olduğunu görürüz: Seyircinin gözlerinin önünde cinayet ve işkence vardır; seyirci kendini kurbanla özdeşleştirir, kötülere kin duyanlarla arasında bir birlik oluşur; sarsılması ona kendisinin bir hödük olmadığını gösterir; her türlü sorumluluk duygusundan sıyrılmış, içi rahat olarak uzaklaşabilir. Sartre ona paha biçilmez bir armağan, yani rahat bir vicdan vermiştir. *Saygılı Yosma* oyunu burjuva sahnelerinde epeyce tutulacaktır.

özel kitap grubu

İlk temsilden sonra bazı eleştirmenler Sartre'ın Amerikan karşıtlığına düştüğünü söyleyecek, o da haksızlığı kınamanın bir ülkeyi mahkum etmek demek olmadığını söyleyerek kendini savunacaktır. Bunu söyler ama, zihninde New

York'un çekiciliği zayıflamaya başlar. *Les Temps modernes*'in Amerika Birleşik Devletleri'ne ayrılmış bir özel sayısının "Sunuş" yazısında söz konusu ülkeyi karışık duygularla anlatır: Amerikancılık, her Amerikalının hemen her zaman doyumsuzluk ve umutsuzluk pahasına peşinden koştuğu ama hiçbir zaman ulaşamadığı bir mitostur. Birden ortaya çıkan bu uzaklaşmanın nedeni, herhalde, Sartre'ın toplumsal dünya üzerindeki konumunun genel anlamda katılaşmasıdır. Kapitalistlerin cennetinde birtakım anayasal yanlışlar bulunmaması olanaksızdır. O uzaklaşma, aynı zamanda duygusal bir uzaklaşmanın da yansıması olabilir. Baharda Dolorès ile yaptığı tasarılar hâlâ geçerlidir ama, dönüşüm durumunda ki bir duygusal bağlam içine oturmuştur.

Oyun yazarı eylülde Roma'ya gidecektir. *Gizli Oturum*'u çevirmek isteyen bir İtalyan film yönetmeni, senaryo için yardımını rica eder. Sartre, Pontalis'e kendisine yardım etmesini önerir. Sartre, Castor, Pontalis ve karısı Pantheon'a ve Navona alanına iki adım uzaklıktaki Minerva Oteli'ne yerleşirler. Orada kaldıkları süre çok iyi geçer. Çift Roma'ya âşık olur ve bu sonuna kadar böyle kalır.

Sartre'ın yaşam değiştirme isteğine Bayan Mancy kendine göre bir yanıt verir. "Üvey babamın ölümünden sonra annem kendisiyle birlikte oturmamı istiyordu."[52] XVI. arondismana göç etmesi söz konusu olamazdı. Annesi, oğlunun önerisi üzerine, Bonaparte sokağı 42 numaranın dördüncü katında bir daire almış ve ikisinin oturacağı biçimde değişiklikler yaptırmaya başlamıştır. Roma dönüşü, Sartre'ın yetişkinlik yaşamında ilk kez "kendi evi" olmuş olur. Annesi ona pek geniş olmayan ama aydınlık ve penceresinden Saint-Germain-des-Prés alanı ve kilisesi, Les Deux-Magots kahvesi ve Rennes sokağı görünen bir oda hazırlamıştır. Mobilyalar pek sadedir. Küçük bir yazı masası, iki sandalye, bir deri koltuk ve, dışarıda geçirmeyeceği geceler için, yatağa dönüşebilen dar bir kanepe. Duvarda birkaç etajerle, Dürer'in *Melancholia*'sının bir röprodüksiyonu asılıdır. Sartre hiçbir zaman herhangi bir şeye sahip olmak istememiştir. Şimdi de fikir değiştirmez. Hiçbir zaman kitaba boğulmadığı gibi, kitaplarının sayısı burada da makul düzeyde kalır.

Hemen yaşamın akışında bir düzen, birtakım alışkanlıklar yerleşir. Bayan Mancy, Poulou'sunun ününden hiçbir şey anlamaz ama, sonsuz gurur duyar. Alsace'lı hizmetçileri Eugénie ile birlikte oğlunu giydirir ve besler. Sartre artık her gün kusursuz ütülenmiş üç parça bir takım elbise, tiril tiril gömlekler giyer. Sabahleyin evdeyse kahvaltıyı birlikte ederler; öğle yemeğinde bir arada bulunmala-

52) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 259.

rı daha seyrektir. Çok çay içtiği için çalışma saatlerinde, annesi çay termosunun boş kalmamasına dikkat eder. *Les Temps modernes*'in kurul toplantılarında ev çörekleri yenilir. Bazen uslu oğulun homurdandığı olur: Uyarılarına karşın annesi yine alçı gibi peynirden koymuştur sofraya. Konukları duygulandıran eski bir alışkanlığı yenilemişlerdir. Gelenler, merdivenleri çıkarlarken bir piyano sesi duyarlar; kapıyı çaldıkları anda müzik kesilir. Anne-oğulun dört el çaldığını anlarlar.

Başka bir büyük değişiklik, Sartre'ın artık bir sekreteri vardır. Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfında okuyan bir genç ilkbaharda ondan kendisine bir iş bulmasını rica eder. Sartre hiçbir şey bulamaz. Delikanlı işin peşini bırakmayınca, Sartre ona kendi hizmetine girmesini önerir. Jean Cau artık her sabah Bonaparte sokağındaki eve gelmeye başlar. Patronunun odasına bitişik küçük bir odaya yerleşir, gelen mektupları ayıklar, yanıtlar, istekleri süzgeçten geçirir, randevuları saptar, kısaca Sartre'ı tümden özgür bırakır. Filozofun yeniden aile yaşamının zevklerine dönüşünün ilk tanığıdır. "Sartre'ı ya 'anneciğiyle' sabah çayını içerken ya da öğle yemeği için karşısına oturup bir kurumla peçetesini açarken görünce hep şaşkınlıkla karışık bir duygusallığa kapılırdım. Sartre'ın bir annesi vardı! Sartre bir geleneğe uyuyordu! Sartre çenesi düşük 'anneciğiyle' bir oğul olarak sıkılmayı kabulleniyordu. Sartre sevgi dolu bir oğul gibi davranıyor ve yeniden uslu çocuk oluyordu! Garip. Hoş ve garip."[53]

Uslu çocuk, saf çocuğa dönüşmemiştir. Kadından kadına koşar. Saint-Germain'de herkes kalın ve güzel sesli bir şarkıcıyla, Cau'nun tanıştırdığı Juliette Gréco ile ilişkilerini merak eder. Şarkıcıyı tanıtan "La rue des Blancs-Manteaux" şarkısını ona Sartre armağan etmiştir. Castor'a göre, "Gréco, Sartre ile ancak cümle âleme o işin olduğunu duyurduktan sonra"[54] yatmıştır. Juliette Gréco ile Jean Cau'nun dostu olan ve "fasulyecik" diye ad taktıkları şair Anne-Marie Cazalis de büyük adamın metresi olduğunu ileri sürer ama, anlaşıldığına göre bunun aslı yoktur. Fakat şair hanım grubun bir yakını olur. Sartre'ın Boris Vian'ın karısı olan ve şarap mahzenlerinin devamlı müşterilerince "güzel sarışın" denilen Michelle ile olan ilişkisi o kadar ortada değildir ama, kısa sürede yaşamında önemli bir yer tutar. Castor, Boris Vian ile karısını Sartre orada değilken tanımıştır. Sartre döner dönmez, muzip bir bopstil, caz delisi, her zaman esin dolu değilse de, düşlemi zengin ve, hepsinden önemlisi, eğlenceli bir arkadaş olan Boris'i pek sevmiştir.

---

53) *Les Temps modernes*, no. 531-533, *a.g.y.*, 1112.
54) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 466.

Michelle ile, başkalarına yaptığının aynını yapar. Baştan çıkarma manevraları, kuşatma hareketleri, çatışma oyunları. Simone de Beauvoir'a göre, kadın hemen teslim olmuştur. Başlayan bu aşk ufak bir macera değildir, sürecektir.

1946 sonunda Sartre duygusal olarak rahattır. İki yıldan beri dışa açık yaşamı katlanılmaz hale gelmişti. Her yandan aranıyordu, çalışmaları bölünüyor, rahatsız ediliyor, boğulacak gibi oluyordu. En sonunda Flore kahvesinden kaçmıştı. Annesi sayesinde hem işi için gerekli dingin ortamı hem yaşamsal bir sevgi varlığı bulur. Manen hiçbir zaman annesinden uzaklaşmamıştı. İlgili oğul konumu ona çok uygundur. İçeride rahat ve özgürlük, sevecenlik, küçük ilgi gösterileri, dışarıdaysa maceralar, çılgın akşamlar. Evde Poulou, sokakta Pardaillan.

Böylece kendisini toparlamasına ve belki de yaratıcılığının yeniden harekete geçmesine olanak veren bir denge kurulduğu için, bu durum, iyi bir şeydir. Fakat annesine dönüş, aynı zamanda bir gerileme niteliği de taşır. Dolorès, ona Castor, Wanda ve ötekilerin arasında sıkıştığı kısırdöngüden kurtulma olanağını vermekteydi. O, kendi "ötekiliği"ni onun karşısına çıkaran, ona dayatan ilk ve belki de tek kadındı. Ergindi, olgunlaşmıştı, kendi yaşamını sürüyor ve ona o yaşamı paylaşmasını öneriyordu. Bir *alter ego*'nun tersi, karşı-Castor. Onu eski davranış kalıplarının dışına itmekle, ona kendini kendinin ötesine doğru kendisini –Sartre'ın kullandığı anlamda– "aşma" olanağını sunuyordu. Aralarındaki macera bitmiş olmaktan çok uzaktır. Fakat, Sartre'ın annesinin yanına yerleştiği, kendi egemen olduğu çevreden bir kadınla sağlam bir maceraya atıldığı andan başlayarak işin içine üçkâğıt karışır. Sartre, eskiden olduğu gibi sağlam bir zeminde ilerleyecektir.

Simone de Beauvoir'ın korkusu gittikçe artar. Kendisini Sartre tarafından iki kez terk edilmiş gibi hisseder. Bir kez Dolorès, bir kez de annesi için. Hatalıdır. Çünkü Bayan Mancy ile oğlunun bir araya gelmesi, zaten can çekişmekte olan düzeni bertaraf ettiği için onun konumunu da kurtarmıştır. Sartre patlamanın eşiğine gelmişti, ne yana döneceğini bilemiyordu. Şimdi ise, kendi içinde bir şey değişmeden yeni bir yaşam çerçevesine oturmuş, insanlara karışmaya, her şeye meydan okumaya hazırdır.

V

TARİH ÖNÜNDE

1946-1952

14

DÜNYAYA BİR BAKIŞ AÇISI

Saat dokuz, Sartre gününe başlar. "Oturur, burnunu ovuşturur, omzunu ve boksör kolunu ileri geri oynatır, bütün şalterleri indirir ve makine işlemeye başlardı. (...) Tam bir iş canavarıydı. Yer yer de, kalemiyle doldurup mürekkep, çay, tütün, Corydrane ve istenç ve kaya gibi bir sağlıkla çimentoladığı kâğıt yığınları altında ezilirdi. Emekçiydi."[1] Neresinden başlamalı? Dediğimiz gibi, Sartre'da her şey her şeyin içindedir. Kendini toparlar ve kendini toparlarken dünyayı avcuna alır. 1946 Kasım'ında UNESCO'nun kuruluşu dolayısıyla Sorbonne'da verdiği "yazarın sorumluluğu" başlıklı konferansla saldırıya geçer. Konuşmasında o kışın çalışma programını açıklar. Çocukken kendini yazıyla oluşturmuştu. Artık bilir ki, yaşamına eskiden o yaşamdan beklediği dolu ve saltık anlamı vermek yetmemektedir. Yaşamının ilk itici gücüne, yazma nedenlerine dönmesi gerekmektedir.

Elbette, onun için bir psikanalize girişmek söz konusu değildir. Sartre, içinde bulunduğu zamandan, daha doğrusu tekrar oluşturulmuş geçmişinden yola çıkar. Savaşı boğazında takılıp kalmıştır. "İşgal yıllarında birçok yazar, gizli basılan dergilere yazdılar, ve direnişin bu çalışmayla sınırlı kaldığı kişilerde, doğrudan mücadeleye girenler karşısında hep bir çeşit aşağılık kompleksi oluştu."[2] Gizli çıkarılan bir dergi olan *Les Lettres françaises*'e makale vermekle, sadece gençliğinin izinden gitmiş, yazın denilen şeyin kendi kişisel kurtuluşundan başka bir şey olmadığı yolundaki inancına bir kez daha boyun eğmiş mi oluyordu? Hayır. Bundan çok daha fazlasını yapmıştır. Sözcüklerin bir önemi vardır. Sözcükler edimdir. Dünyaya adını verirken, dünyayı var ederler. "Nesneye bir kez adı verilsin, o nesne yaratılmış olur. Ad yeterlidir."[3] Bu olumlamadan davaya

---

1) Jean Cau, "Croquis de mémoire", *a.g.y.*, s. 1112.
2) *La Responsabilité de l'écrivain*, Paris, Verdier, 1998, s. 13
3) *A.g.y.*, s. 20.

bağlılık kuramı çıkar. Yazar kendi kurtuluşundan fazlasını yapar. Yazmak, doğası gereği özgür bir edimdir; yazan kişi herkesin özgürlüğünün hesabını tutar. "Özgürlüğün hep tehdit altında bulunduğu bir dünyada özgürlüğü olumlama ve özgürlüğü çağırma görevini sürdürmeyi üstlenir."[4] İşte, tek bir devinimle, aklanmış ve yeniden kurulmuş olur. Kalemi kılıç gibi kullanan kahraman-çocuk bir de bakar ki, meğer sadece kendi hesabına davranmıyormuş. Kurbanları kurtarıyor, baskı altındakileri özgür bırakıyor, iyiliği yayıyormuş. Eyleminin anlamı kendi içinde değil, yaptığındaymış. Kurtuluş düşüncesi sadece bir aldatmacaymış, aslında o, bir davaya bağlanıyor, onun peşinden gidiyormuş.

Truva atı yaptığı ve kendisine Paris aydınlar çevresini ele geçirme olanağını veren kuram, böylece saygınlık kazanır, "varoluş haline gelir", onun yazar yaşamının güdüsü ve, aynı zamanda, her türlü yazınsal yaratının temeli olur. 1946-1947 kışı boyunca kaleme alınmasıyla uğraştığı *Yazın Nedir?* başlıklı denemenin önermeleri ortaya çıkar. Bir davaya bağlılık kuramı, zamandışı bir saltık olarak konulamaz. Somut bir anlam, somut bir kapsam verebilmek için, onu bir yere oturtmak gerekir.

Bir yazar sözcüklerini bir tarih ve bir toplum içine kaydeder. Mademki sınıf mücadelesi Sartre için dünyayı konu alan her söylemin başı ve sonu olmuştur, yazarların –ve yazının– tarihi onların egemen ve egemen olunan sınıflarla olan ilişkilerinin tarihiyle karışacaktır. Bunun arkasından *Yazarın Sorumluluğu* başlıklı denemede şöyle bir değindiği, daha sonra da *Yazın Nedir?* içinde ayrıntılı ele aldığı bir yazın tarihine bakış gelir. Sartre bunda, Marksistlerin yazın hakkında söylediklerinin bildik kalıbını kendi yordamınca renklendirerek ele alır. Ortaçağla başlanır; o çağda derebeylerinin uşakları katipler "saygıdeğerliğini değişmeye direnmekle ispatlayan"[5] kilisenin suçortağıdır; bu tanımlama, halktan gelen okuma yazma öğrenilmesi ve antifeodal devrim lehindeki baskıyı kırma olaylarını kilisenin kullandığı anlamına gelir. Böyle böyle, masaldan karikatüre doğru şimdiki zamana varırız.

Bugün, örneğin Aydınlanma döneminde olduğu gibi, "yazarın tarih doğrultusunda bulunması"[6] uygun düşecektir. Bu gereklilik, ortaya nazik bir sorun koyuyor. Yazarlar genellikle burjuva çevrelerden çıkar, halbuki tarihin anahtarı proletaryanın elindedir. Sartre burjuva olduğu için 1789 ilkelerine saygı çerçevesin-

4) A.g.y., s. 29.
5) *Qu'est-ce que la littérature?*, Paris, Gallimard, 1948, yeni bas. 1985 (Folio), s. 93.
6) *La Responsabilité de l'écrivain*, a.g.y., s. 36.

de bir eğitim almıştır. Proletaryaya gelince, o, burjuvaziyle savaş durumundadır ve ortak eylem yollarını seçmiştir. Elbette, burada amaçladığımız, yazarın kendi kökensel sınıfıyla mı, yoksa seçtiği sınıfla mı dayanışacağını öğrenmek değil. Sartre, sağda yazar adına layık bir kimse bulunmadığına inanır. Buna karşılık, bir davaya tek başına ve kendi liberal kültürünün silahlarıyla bağlanmak ile ona kendi yasalarını dayatacak bir partiye boyun eğmiş olarak bağlanmak arasında bir seçim yapma olanağı vardır.

İçinde bulunulan politik bağlam yarım çözümlere, belirsiz bağlantılara hemen hiç olanak tanımadığından bu ikilem acılı bir yol ağzıdır. Fransa'da De Gaullecüler-komünistler, dünyada da ABD-SSCB çift kutupluluğu yaşanmaktadır. Soğuk savaşın mantığı ve kaygıları tüm politika alanını kaplamaktadır. Sartre sorunu en somut biçimiyle ortaya koyar. Sovyetler Birliği'nin işgali altında bir ülkedeki çalışma kamplarında bulunan bir milyon tutsak karşısında nasıl, Alabama'da linç edilen bir Siyah karşısında nasıl davranmalı? Bu soru zihinleri kurcalamaya başlar. Sartre bundan *Yazarın Sorumluluğu*'nda söz eder, sonra *Yazın Nedir?*'de bir kez daha ele alır. Her iki örnekte de baskı olduğunu kabul eder. Fakat ikisi arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bir Siyahın öldürülmesi nedensiz, iğrenç ve haklı gösterilemez bir şiddet edimidir; haklı gösterilememesi bir şiddet edimi olmasından değil, kapitalist bir ülkede, yani hiçbir şeye varmayacağı bir yerde gerçekleşmiş olmasındandır. Bir milyon kişinin çalışma kampına tıkılması da bir şiddet edimidir. Linç gibi, sadece şiddet edimi olmasından ötürü kınayamayız onu. Fakat bu olay tarihin doğrultusunda giden bir ülkede olduğu için bunu nedensiz bir dehşet edimi olarak göremeyiz. O "bir amaca ulaşmanın bir yoludur."[7] Sovyetler Birliği ve komünistler kapitalizmle savaş durumundadır. İçinde bulundukları tarihsel durum, onları "makyavelizmin ahlaka göre üstünlüğünü desteklemeye", yani "şiddete, fırsatçılığa ve amacın aracı haklı gösterdiği yolundaki öğretiye"[8] öncelik vermeye zorlar. İnsanları çalışma kampına gönderme ilke olarak kınanamaz. Kendimize sorabileceğimiz tek soru, bu kampların, bir araç olarak amacına uygun, amaçla orantılı ve amaca yararlı olup olmadığıdır. Aslında Sartre, bir milyon kurbanın gerekli olup olmadığını sormaktan kaçınmaktadır.

Les Temps modernes'de Stalinciliği kınama yolunu seçen eski bir komünistin, Arthur Koestler'in yapıtı hakkında tutumunu dile getiren Merleau-Ponty'ye bu

---

7) *A.g.y.*, s. 55.
8) *A.g.y.*, s. 47.

noktada çok yaklaşmaktadır. Koestler, 1946 sonbaharından beri sürekli oturduğu Paris'te *Zéro et l'infini* ve *Yogi et le commissaire* kitaplarıyla hızlı bir ün kazanmıştır. Komünistler, âdetlerine uygun olarak, yazarı hakaretlere boğarlar. Partiye kayıtlı olmayan Marksist aydınlar rahatsızdır. Yazar hoş, nazik bir adamdır, serüvenli yaşamı ona bir kahramanın saygınlığını verir. Anlattığı kulak arkası edilemez. Kendisi ağırlanır, değeri bilinir fakat sakınımlı davranılır. Merleau-Ponty, *Les Temps modernes*'de yayımlanan "Yogi ve Proleter" başlıklı yazısında, Marksist tarih görüşünün evrensel ve saltık değerini Koestler'e karşı savunur. "Marksizmin dışında, sadece birilerinin iktidarı, diğerlerinin de boyun eğmesi var."[9] Bu inanışın içinde elbette "insanın burada mı orada mı iyi olduğunu bilme sorunu değil, sistemlerden birinin (ve hangisinin) tarihsel bir görev yüklenip yüklenmemiş olduğunu bilme sorunu yatar."[10] Amacın aracı haklı kıldığı ilkesi uyarınca, Merleau-Ponty usavurumunu şöyle sürdürür: Açıkça ve her sözcüğün altını çizerek, Marksizm "*aşılamaz,*"[11] der. Bu formül Sartre tarafından da kullanılacak ve çok tutulacaktır.

Bu arada makale bir olay yaratır. Sartre ile Beauvoir Koestler'le tanışmışlardır. Macar onları Şehrazat, Troyka 22 gibi Rus gece kulüplerine götürür; bol votka içip bitip tükenmez politik tartışmalara girerler. Koestler ve Castor baş başa kafayı çektikleri bir gece kendilerini unutup birlikte yatarlar. 12 Aralık günü Vian'ların evinde bir eğlenti düzenlenmiştir. Konsantre süt ve alkol bazlı, sert bir kokteyl denerler. Yanında da o ünlü "herhangi bir şeyli turta" dediklerinden yenir. Herkes oradadır. Sartre'lar, Queneau'lar, Bost, Pouillon, Pontalis, Merleau-Ponty. Camus geç gelir. Merleau-Ponty'ye çatar. Makalesini Moskova davalarının haklı gösterilmesi gibi almıştır. Sartre arkadaşını savunur. Merleau-Ponty ile Camus yumruk yumruğa gelirler. Camus kapıyı çarpıp çıkar. Sartre arkasından koşar, Merleau-Ponty'nin düşüncesini açıklamaya çalışır. Camus Nuh der, peygamber demez. Bu, Sartre ile Camus'nün ilk dargınlığıdır ve mart ayına dek sürecektir. Saint-Germain'de soğuk savaş başlamıştır. Yumruk yumruğa gelme, ne denli hafif olursa olsun, duyarlıklarda köklü bir ayrılığın ortaya çıktığını gösterir. Bazıları –bunlar arasında Camus ve elbette Koestler de bulunmaktadır– için bir milyon kişinin yok edilmesinin haklılığı diye bir şey söz konusu olamaz. Bu cinayetleri düzenleyen bir rejimi hiçbir şey haklı gösteremez. Sartre ve Merleau-

9) Maurice Merleau-Ponty, *Humanisme et terreur*, Paris, Gallimard, 1947, s. 168.
10) A.g.y., s. 185.
11) A.g.y., s. 165.

Ponty gibi daha başkaları içinse, bunlar politik edimlerdir. Ölen ölmüş, ne yapalım. Tarihin yoluna çıkmasalardı onlar da.

Bu koşullarda Sartre ile komünistlerin birbirine yaklaştığı düşünülebilir. Halbuki hiç de öyle olmaz. Fransız Komünist Partisi Sartre'a ateş püskürür. Sartre, Fransız komünistlerinin dünyanın en kalın kafalılar olduğunu söyler. Onlara göre, Sartre'ın yaptığı ortodokslukla bağdaşmamaktadır. Halk Cephesi dönemi geçmiştir. Kendi safları dışından dostları olmaz, kendilerinin dışında sol yoktur. Kısaca, Sartre antikomünist olmak zorundadır. Garaudy onu mezar kazıcılıkla suçlayınca o da şöyle karşılık verir: "Elimden gelse onun kullandığı amaçlar için kullanmaktansa yazının mezarını kazardım. (...) Mezarcı olmayı uşak olmaya yeğ tutarım."[12]

Nazik durum. Sartre komünistlerin tarihin doğrultusunda gittiklerine inanmıştır, ama onlarla çatışmak zorundadır. Doğal dostları, uygulamada düşmanlarıdır. Yapacak tek bir şey vardır, o da onları kimliği kötüye kullanmakla suçlamak. Olduklarını ileri sürdükleri kimseler değillerdir. *Yazın Nedir?*'de, Komünist Parti'nin katılığını ve saldırganlığını devrimin yarı yolda kalmasıyla açıklar. Komünistlerin günahı fırsatçılıktır; onlar burjuvalaşmakta, aydınları dışlamakta, halkı dapdaracık ahlakları ve yurtseverlikleriyle aldatmaktadırlar. "Komünist Parti artık devrimci bir parti değildir."[13] Sonuç: "Sınıfından kopmuş ama burjuva âdetleri kalmış, proletaryadan komünist perdesiyle ayrılmış, aristokratik düşünden sıyrılmış burjuvalar olarak havada kalmışız"[14] (*biz* adılı aldatmasın, Sartre *ben* demek istiyor). Burjuva gökyüzü ile proleter yer arasında asılı kalan Sartre, ikisi de ona kucak açmadığı için, kendine başka bir mekân bulmak zorundadır. "Şurası gerçek ki, SSCB ile Anglosakson dünyadan birini *seçmek* gerek. Sosyalist Avrupa'ya gelince, o 'seçimlik' değildir, çünkü yoktur, *yaratılacaktır*."[15] Amaç bulunmuştur, Sartre nereye gittiğini bilmektedir. Garip sonuç. Başlangıçta Sartre yazın denen şeyin ne olduğunu soruyor ve kendisinin yazar olmayı sürdürmesindeki nedenleri öğrenmek istiyordu. Çözümlemesinin sonuna geldiğinde, okur nereden geldiği belli olmayan bir sözcük yağmuru altında kaldığını görüp şaşırır; bu, hiçbir öngörünün habercisi olmadığı bir politik tasarıdır ve yazarı düşüncesinin ve koşulların onu soktuğu çıkmazdan kurtarmaya yöneliktir.

Sartre'ın militanlık yaşamı makul bir yavaşlıkla başlar. Bir davranışta bulun-

12) *Qu'est-ce que la littérature?*, *a.g.y.*, s. 262.
13) *A.g.y.*
14) *A.g.y.*, s. 263.
15) *A.g.y.*, s. 292.

maktan çok, taleplere yanıt verir. 1946 sonunda *Réflexion sur la question juive* yayımlanır. O vesileyle, uçta bir siyonist kuruluş olan Irgoun'a yakın bir dernek olan Özgür Filistin için Fransız Birliği'ne kaydolur ve üyelere Kafka hakkında bir konferans verir, acı *Exodus** olayı sırasında bir ortak dilekçeye imza verecektir.

Yıllardan beri komünistler Nizan'ın anısına saldırmaktadır. Nizan, anımsanacağı gibi, Ribbentrop-Molotov antlaşmasının imzalanmasından sonra Fransız Komünist Partisi'nden ayrılmış, bunun üzerine eski yoldaşları onun polis muhbiri olduğunu ileri sürmüşlerdi. Durup durup usdışı bir inatla aynı savı yinelerler. Fısıltı gazetesi, broşürler, Parti'nin eski propagandacısını karalamak için her aracı kullanırlar. Bir zamanlar dostu olmuş olan Laurent Casanova, Nizan'a deli ve alçak der. Henri Lefebvre'e gelince, o, Nizan'ın tüm yaşamının hıyanet olduğu iddiasındadır. Henriette Nizan Sartre'la temasa geçer; öfkelenen Sartre, birçok gazete ve dergiye, Parti'yi suçlamalarını ispata, ispat edemezse çenesini kapamaya davet eden bir yazı yollar. Yazının altında Breton'dan Mauriac'a, Benda'dan Guéhenno'ya dönemin en saygıdeğer imzaları vardır. *L'Humanité* gazetesinde yayımlanan öfke dolu bir makaleden başka hiçbir yanıt alamazlar. Sartre Komünist Parti'nin suskunluğunu *Les Temps modernes*'de okurlara duyurur ve bunun Nizan'ın suçsuzluğunun kanıtı olduğunu söyler. Sartre bir dostun onurunu savunmuş ve Fransız Komünist Partisi'ne kafa tutmuştur. Kendisine minnettarlığını sunan Henriette Nizan herhalde *Les Temps modernes*'in 1945 Kasım sayısını okumamış olmalı. Sartre o sayıda Nizan'dan söz eder: "Alman-Sovyet antlaşması imzalandığı sırada Parti'den ayrıldı. Hatalı olduğunu kabul ediyorum; aslına bakılırsa benim üstüme vazife değil ama, ne olmuş yani? Öncelikle, savaşta öldü; sonra da birinci sınıf bir yazardı."[16] Keşke bunu yazmasaydı. Nizan'a en çok onur veren davranışı Sartre bir hata sayıyor. Yardım ettiği bir dost, suçsuz biri değil.

Özgürlüğün Yolları'nın üçüncü cildinin arka planını da yine savaşın başlangıcı oluşturur. *La Mort dans l'âme*'ın yazılışı hâlâ zorlukla ilerler. Sartre bunun üze-

* Almanya'daki toplama kamplarından İkinci Dünya Savaşı sonrasında sağ kalan ve Kızılhaç birimlerinde sağlık bakımları yapılan Yahudilerin nereye yerleştirileceği bir sorun olmuş, İsrail devletinin kuruluşu için çalışmakta olanlar bu kişileri Filistin topraklarına götürüp yerleştirmek amacıyla Amerikan savaş artığı bir gemi bulmuşlar, bu gemiye Kutsal Kitap'taki Çıkış (*Exodus*) bölümünün adını vermişlerdi. Fakat İngiltere o zamanlar kendi sömürgesi olan Filistin'i elinden çıkarmak istemediği için gemiyi yakın izlemeye almış, sonunda bir Fransız limanında demirlemeye zorlamış, bunun üzerine Fransız kamuoyu, gemidekilerden yana ve İngilizlerden yana olmak üzere ikiye ayrılmıştı. –ç*n*

16) *Les Temps modernes*, no. 2, Kasım 1945, s. 207.

rinde düzenli olarak çalışmaktadır. Kitaptaki kişilikler biraz ete kemiğe bürünmeye başlamıştır. Birinci bölümün sonunda Mathieu Delarue'nün sahte ölümünü sahneye koyar. 1940 bozgunundaki savaş öncesi Sartre'ın sonu mu? Elbette hayır. Mathieu'nün ortadan kalkması, *Varlık ve Hiçlik*'te, savaş sonrasının belirsizliğinde ve soğuk savaşın başlangıcında gördüğümüz Sartre'ın ölümünü işaret eder, onun başka bir kimliğe dönüşmesini hazırlar. Fenomenolog, mesafeli gözlemci ölmüştür. İkinci bölümde yeni bir kişi merkezde bir yer tutar. Bu, Schneider, öteki adıyla Vicarios'tur ve Nizan'ın ikinci kopyasıdır. Kendisini komünist Brunet'ye göre değerlendirir. İki adam karşılıklı konuşurlar, birbirlerinden sakınırlar, birleşirler, bir ara birlikte yol alırlar. Tutsak Sartre ile silah arkadaşlarının açlık çektikleri, tedirginlik içinde yaşadıkları o acılı Baccarat günlerinden söz eden yerlerde Mathieu Delarue artık ortaya çıkmaz. Öykü onsuz ilerler. Sartre'ın, romanında yeniden ortaya çıkmada çektiği sıkıntı, yakın zamanda yaşadığı değişim karşısındaki kararsızlığın kanıtıdır. Güçlü politik kanıların doğrulanması ona gittiği yeri bildiği duygusunu kuşkusuz verir ama, var olduğu duygusunu vermez ille de. Henüz sağlam bir zemin üzerinde tekrar yola koyulmasına olanak verecek soluğu içinde bulamamıştır; formunu bulamamıştır. Yeni Sartre henüz olgun değildir.

Senaryo yazarı sinemayla ilgili heveslerini de unutmaz. Jean Delannoy sonunda *İş İşten Geçti* filmini çevirmiştir. Sartre, filmin gösterileceği Cannes festivaline biraz isteksizce gider. Sinema yaşamı bitmek üzeredir. Pathé şirketiyle olan ve yıldan yıla uzatılan sözleşmesi 1946 sonbaharında son bulacaktır. Önerdiği son senaryolardan hiçbiri kabul edilmemiştir. Kaba bir güldürü olan *Les Faux Nez* başlıklı kısa oyun da hiçbir yönetmeni çekmediği gibi, arkası da gelmez. Daha iddialı bir senaryo olan *L'Engrenage* [*Çark*] da sinemada başarı kazanamaz ama, daha sonra tiyatroya uyarlanır. Politikaya dönüş. Düşsel bir ülkede, bir halk devrimi Jean'ı iktidara getirir. Petrol kuyusu sahiplerinin ve kendisini destekleyen büyük devletlerin baskısı onu "vaktinden önce bir tarımı sanayileştirme politikası uygulamaya ve başkaldıran köylü kitlelerini yurtlarından sürmeye"[17] zorlar. Adam bir zorbaya dönüşür. İkinci bir devrim onu alaşağı eder ve başa François geçer. Son haberlere göre, kapitalistler François üzerinde baskıya başlamışlardır. Sartre'ın iyimser olduğu söylenemez. İktidar insanı bozmakta, tarih kekelemektedir. Fakat yolun sonunda şafak sökecektir. "Devrim kurtulur. Sürgüne gönde-

17) *L'Engrenage*, Paris, Nagel, 1948, yeni bas. Gallimard (Folio), 1966, s. 26.

rilmiş olanlar birkaç yıl sonra dönecekler, petrol ulusallaştırılacak, insanlar mutlu olacaklar."[18] Pek hoş bir gelecek. Stalin'in kamplara tıktıkları –yani sağ kalanlar– duysalar bu çözümlemedeki inceliği takdir ederlerdi. Fakat Sartre birtakım kanıtlar ileri sürerek tartışmak niyetinde değildir, onun istediği etkilemektir. Bu bakımdan, senaryosu çok iyidir. Tarihi unutup da anladığı şey üzerinde yoğunlaştığında, tiyatro sanatındaki gücünü bulur. Çizdiği kişilerin içi doludur, kişisel ve genel mantık işleyişlerinin, duygusal ve usçul güdülenmelerin birbirleriyle örtüşmelerini her zamanki etkililiğiyle ortaya koyar.

Politik bilinç gereği, Amerika Birleşik Devletleri'ne duyduğu tutku yok olmaya başlar. Paris'te Amerika'daki azınlıklar konusunda bir konferans verir; ırk ayrımcılığı unutulmamıştır. Camus'nün evindeki bir akşam yemeğinde, Kaplan adında bir gazeteciye "özgürlüğün Amerikalı düşmanı olarak"[19] şiddetle yüklenir. Konuklar arasında bulunan Koestler de onu Stalin terörünü savunmakla suçlar. Ertesi gün, birbirlerine mektup yazarlar. Koestler ağır sözcükler kullandığı için özür diler. Sartre da, "Aramızda dargınlığa yol açacak hiçbir önemli neden yok," diye yanıt verir ve şunun altını çizer: "Bütün bunların altında *doğru* olan şu ki, aramızda temel bir ayrım var; bu, herhalde ileride de birbirimize sinirlenmemize yol açacak, ancak dost olmamızı engellemeyecektir. Sizi bir *parti* yetiştirmiş, kişi kişiye ilişkileri ortak bir hareketin *parçası* olarak görmeyi öğrenmişsiniz. (...) Bana gelince, Fransız burjuva toplumunun kişi kişiye ilişkiyi birincil ve psikolojik bir takdir olarak kabul eden bireyci terbiyesini aldım." Dostluk, ideolojinin önüne geçer. Sonuç: "Birlikte bir kadeh içebilmek için yarın sabah size, Pont-Royal'e telefon edeceğim."[20]

Soğuk savaş henüz seçkin kişilerin arasını açmamıştır. Fakat sol-sağ ayrılığı yalanlara ve küfürlere yol açmaktadır. *France-Soir* gazetesinin adamları habersizce Bayan Mancy'nin resmini çekmek ister, ancak çektikleri hizmetçininkidir. Sartre, öfkeden kudurur ve hemen müdür Pierre Lazareff'e "gangster yordamları", "polis yöntemleri" kullandığını söyleyen, "Gestapo"dan, yayımladığı "pisliker"den söz eden bir mektup gönderir. Ayrıca, *Mezarsız Ölüler* oyunu hakkında *France-Soir* gazetesinde çıkmış olumsuz eleştiriyi yorumlayıp sözü direnişçilerin acılarına getirir ve "Biz burada Almanlara karşı savaşırken siz herhalde onları faz-

18) A.g.y., s. 174.
19) Arthur Koestler, *Œuvres autobiographiques*, yay. haz. Phil Casoar, Paris, Laffont (Bouquins), 1994, s. 1231.
20) A.g.y., s. 1232-1233.

la yakından görmemek için Amerika Birleşik Devletleri'ne gittiniz,"[21] der. Şunu anımsatalım ki, Pierre Lazareff Office of War Information'ın Fransa şubesini yönetmekteydi. Sartre ayrıntılara inmez. Direnişçiler ve Naziler, sol ve sağ, iyiler ve kötüler, herkes yerli yerinde. Olguların ne önemi var.

Bu koşullarda, yılda birkaç ayı New York'ta geçirmenin anlamı kalmamıştır. 1947 Şubat'ında yolculuğu yapan Dolorès olur, Paris'e gelir. Üç ay kalacaktır. Beauvoir ile bir gerginlik yaşama tehlikesi yoktur çünkü Sartre onun orada bulunmaması için gerekli önlemi almış, Philippe Soupault'dan ona Amerika'da bir konferans turnesi ayarlamasını rica etmiştir. Girişim fikrinin arkadaşından geldiğini hiç bilmeyecek olan Beauvoir Birleşik Devletler'de dört ay geçirir, orada romancı Nelson Algren'le tanışır ve ona çılgınca tutulur. Sartre ile Beauvoir'ın aşk maceralarının arapsaçına dönmesi sadece rastlantıya mal edilemez. Savaş bittiğinden beri ilişkileri gevşemiştir. Elbette, hâlâ birbirlerini gerekli görmektedirler ama, pekâlâ bilirler ki artık bir çiftten çok iki ortaktırlar. İkisinden biri bir üçüncü kişiyle kalıcı bir ilişki kurarsa ortaklık tehlikeye girebilir. Castor için bu tehlikenin somutlaşmış durumu Dolorès'tir. Algren ile olan macerası, bir anlamda son sözdür. Yaptığı şey, Sartre'ın yaptığının karşılığıdır. Amerika düşü, uzak ülkenin çekiciliği, okyanus ötesi bir aşk macerasının büyüsü, bedensel ve duygusal bakımdan eksiksiz bir uyuşma. Simone de Beauvoir için, bu bir ilktir: "Tamam, aşk bu, yüreğim acı çekiyor. (...) Ebediyen sizin kadınınızım."[22] Nihayet, o zamana kadar hiç yaşamadığı bir tutku içindedir. Sartre gibi, o da, sevgilisinin yanına, Chicago'ya yerleşmeyi ya da en azından yılın birkaç ayını orada geçirmeyi düşünecektir. Öyküsünün ufkunda olmayacak bir çözüm belirir: Jean-Paul ve Dolorès Sartre ile Nelson ve Simone Algren. Alışılmış türden iki çift.

Simone de Beauvoir o adımı atabilir miydi? Olası görülüyor. Mektupları, "Dostum, biricik aşkım, bir haftalık ve sonsuza dek kocam,"[23] diye başlar. Algren için, daha önceki yaşamını ilkelerine varıncaya kadar unutabilecek gibi görünür. "Biliyorum ki, size kavuşuncaya kadar kimseyle yatamayacağım. (...) Örnek ve geleneksel bir eş gibi sadık kalacağım çünkü başka türlüsü elimden gelmiyor. İşin doğrusu bu."[24] Öte yandan, Dolorès de bundan başka bir şey istememektedir. Nisan sonunda, Paris'ten ayrılmak üzereyken, kalacağı haberini verir. Evlenmek is-

21) Pierre Lazareff'e mektup, tarihsiz (1946 sonu), özel arşivden.
22) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 18.
23) *A.g.y.*, s. 21.
24) *A.g.y.*, s. 72.

ter, öteki kadınlardan biri, bir odalık olmak niyetinde değildir. Eskiler, Simone ve Wanda, dışarı! Yeniler, Michelle Vian ve ötekiler, dışarı! 1946 yılı başında, Sartre alışılmış yaşam biçiminden, hiç değilse kısmen, ayrılmaya hazırdı. 1947 baharı biterken ise, ruh durumu değişmiştir. Dolorès'e Paris'e yerleşmesini önerir. Kadına küçük bir daire bulacak ve onu ötekilerle olduğu gibi, kendisine uygun gün ve saatlerde görmeye gelecektir. Kadın bunu istemez, kavgalar, tartışmalar olur, gözyaşları dökülür. Sartre'ın ona önem verdiği kuşku götürmez ama, herhangi bir şeye boyun eğecek derecede de değildir. Kadından kaçar. Beauvoir mayıs sonunda Amerika'dan dönünce Saint-Rémy-lès-Chevreuse'de bir han odasına yerleşir. Sartre zamanının büyük bölümünü orada onunla geçirir; Paris'e ancak zorunlu kaldığında gelir, Dolorès'le de ancak randevulaşarak görüşürler.

Dolorès, ileride, Sartre'ın çevresindeki insanların "görülmemiş acımasızlığından", "acımasız sertliğinden"[25] söz edecektir. "Aile" bireyleri kadını yalnız bırakıp âşığından uzak tutmak için olanca duygusal gücünü kullanmıştır. Bost ve dostları için, Sartre'ın imgesi Beauvoir'ınkinden ayrılamaz. Onlara göre, kraliyet çifti hiç o günkü kadar saygıdeğer olmamıştır. Castor'suz Sartre, hiç olacak şey midir? Bu, bir örneğin, hiç değilse onların örnek diye aldıkları şeyin çöküşü demektir. Dolorès, Sartre'ın sırf kendisine kalması isteğini açığa vurduktan sonra, kuşkusuz onların, kaygılı olduğu kadar buz gibi tavırlarıyla da karşılaşır. Az çok anlaşmalı bir biçimde, onunla Sartre arasına aşılmaz bir duvar örerler.

Dolorès her şeyden çok bir değerlendirme yanlışı yapmıştır. Sartre'ın aşk oyunlarından yorulup istek duyduğu bir kadının yanı başında –elbette ara sıra birtakım gelgeç heveslerini de doyurarak– durulup oturmak isteyeceği düşünülebilirdi ama Dolorès bundan fazlasını arar, Bayan Jean-Paul Sartre olmak, yani büyük adamına bağlı olarak yaşamak, onun aracılığıyla var olmak ister. Onun yaşamına, edimlerinin ve düşüncelerinin en yakınına sızmak. Tam anlamıyla karı koca yakınlığı. Sartre için böyle bir yaşam kesinlikle olanaksızdır. Dünyada hiçbir kadınla o koşullar altında bir ilişki yaşayamaz. Çünkü yazı her gün ona, en sadık eşin bile taklit edemeyeceği bir sebatla kendisiyle yakınlığı sunmakta, o yakınlık onun var olduğunu duyumsamasını, yolunda ilerlemesini sağlamaktadır. Desteğini, aynasını, uyarıcısını, huzurunu, bütün bunları eliyle beyaz sayfa arasındaki boşlukta bulabilmektedir. Bir üçüncü kişinin varlığı aracılığıyla doğrulanmaya gereksinimi yoktur. O üçüncü kişinin rolü üstlenilmiştir, o yeri ki-

25) Anne Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 547.

▲ Sartre, La Rochelle Lisesi ikinci sınıfta (ön sıra, soldan ikinci).
© *Jean-Loup Charmet.*

Sartre'ın dönem arkadaşları, Ulm sokağı. ▶
© *Jean-Loup Charmet.*

THEATRI

▲ Sartre, Nazizm kurbanları anısına düzenlenen Père-Lachaise gösterisinde, 16 Ekim 1944. © *Lapi Viollet.*

▼ Sartre ve Beauvoir'ın ilk radyo günleri, 1945. © *Doisneau-Rapho.*

Antoine tiyatrosunda *La P... respectueuse*, Simone Berriau (solda) ve Michel Vitold (altta) ile birlikte (Kasım 1946).
© *Harlingue-Viollet.*

© *Lipnitzki-Viollet.*

© *Keystone.*

▲ Sartre, Siyasi Devrimci Demokratik Birleşim macerasında (1948). © *Photo Keystone.*

Cannes Festivali'nde (1949). ▼
© *Lipnitzki-Viollet.*

Sartre ve Gide, iki "önemli çağdaş"... ▲
© *Harlingue-Viollet.*

▼ Brasseur ve Sartre, Sarah Bernhart tiyatrosu önünde, (Kasım 1953). © *Keystone Paris.*

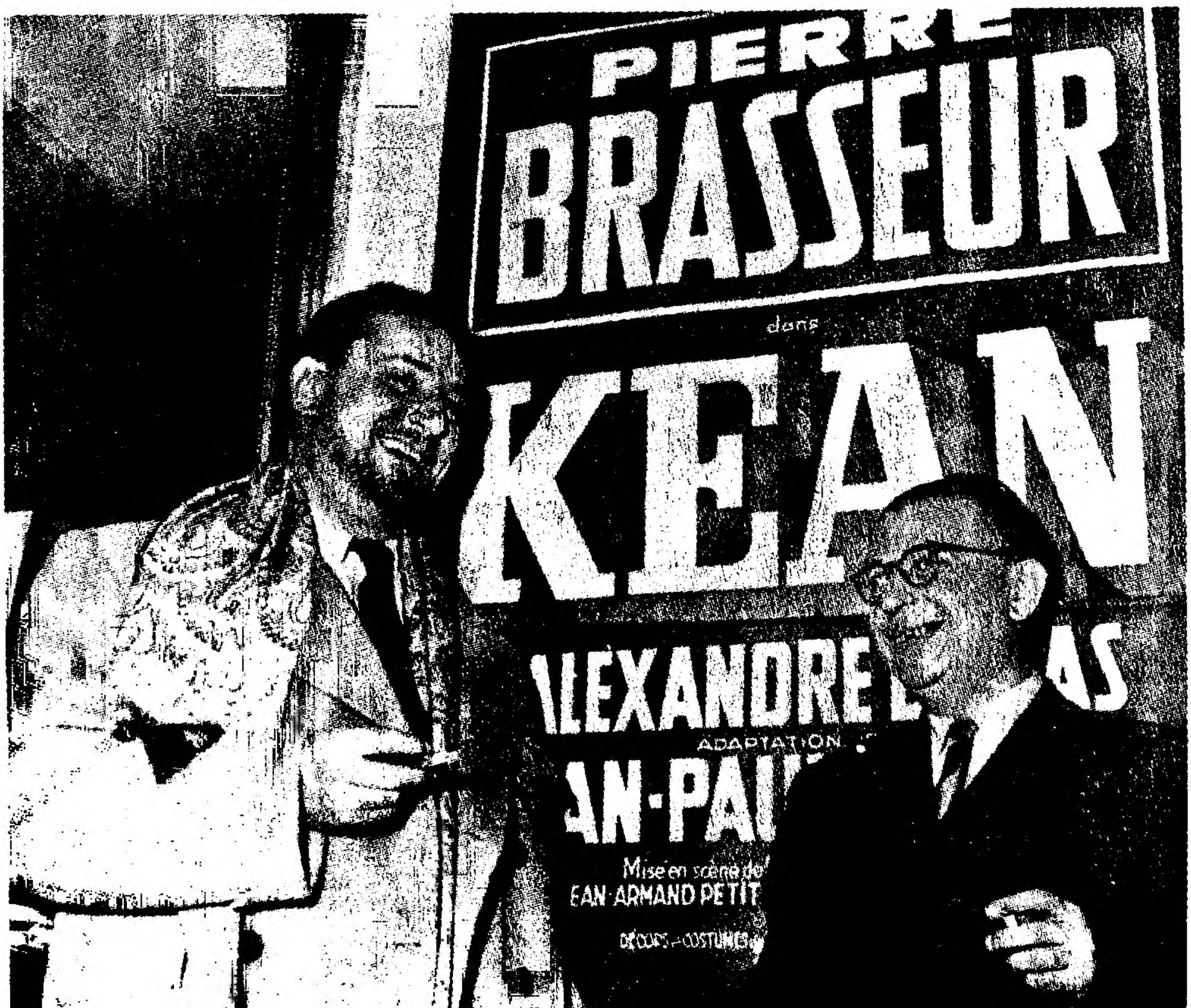

Alışıldık İtalya tatili: Venedik, Coma Gölü, Roma
© *Photo Keystone.*

© *Photo Keystone.*

© *Photo Keystone.*

Tiyatroya dönüş, *Nekrassov* (1955), ▲
Antoine tiyatrosu. © *Lipnitzki-Viollet.*

◀ Bonaparte sokağındaki ev.
© *Willy Ronis.*

Altona Mahpusları'nın provaları (1959), Claude Lanzmann'ın kız kardeşi Evelyne Rey ile birlikte.
© *Lipnitzki-Viollet.* ▼

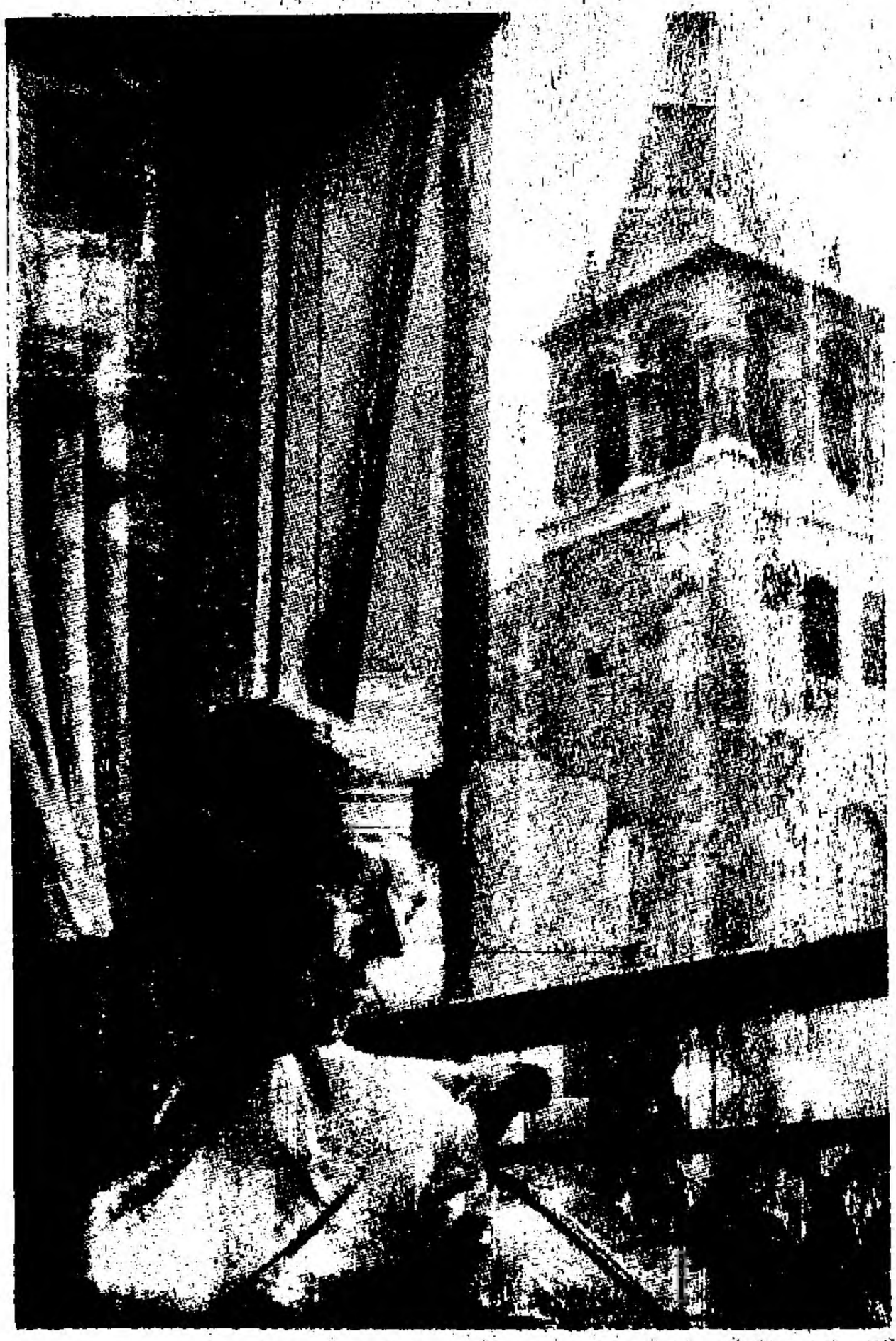

Sartre, Kessel
ve gazeteci Roger Priouret
Georges Arnaud lehinde ▶
tanıklık yapmaya geliyorlar.
© *Keystone*.

▼ Brezilya'nın keşfi (Kasım 1960).
© *Photo Keystone*.

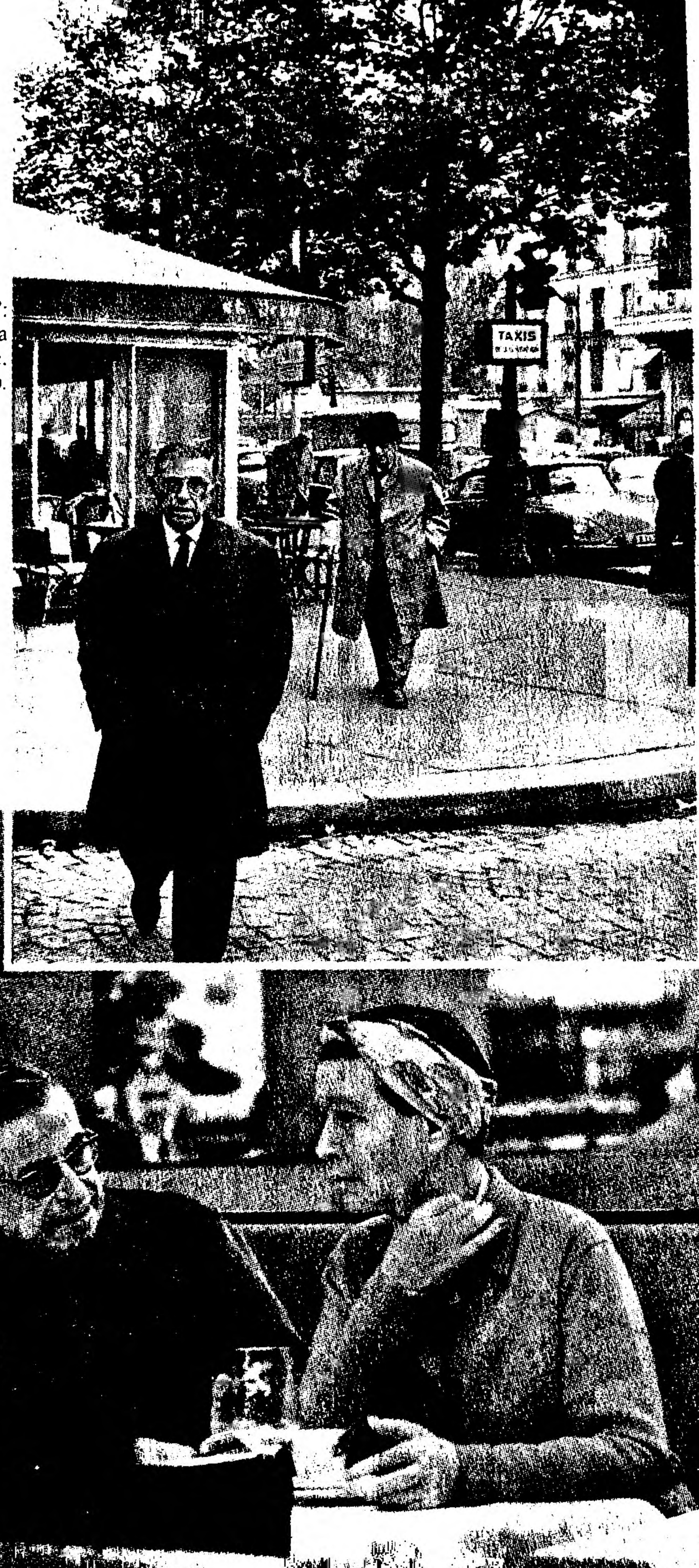

Sartre'ın "mekânı": Montparnasse ve La Coupole.
© *Berretty-Rapho.*

© *Barbey Bruno / Magnum Photos.*

▲ Alışıldık SSCB gezilerinden biri. Yanlarında Nikita Kruşçev'le (Ağustos 1963). © *Keystone / L'Illustration.*

▼ Sartre Nobel edebiyat ödülünü reddederken (22 Ekim 1964). © *Keystone.*

Sartre ve evlatlık edindiği kızı Arlette Elkaim. © *Photo Keystone.* ▼

Beauvoir, Sartre ▶
ve Lanzmann,
Mart 1967, Mısır
gezisi sırasında.
© *Photo Keystone.*

◀ 22 Mayıs 1968: Sartre
Sorbonne'un büyük amfisinde
öğrencilerle söyleşiyor.
© *Keystone / L'Illustration.*

© Gilles Peress / Magnum Photos.

La Cause du peuple'ün savunucusu Sartre. Yukarıda François Truffaut, arkada Simone de Beauvoir ve solda Jean-Luc Godard görülüyor.
© *Barbey Bruno / Magnum Photos.*

Renault (Billancourt) parmaklıklarının önünde Sartre (1970 ve 1972).
© Barbey Bruno / Magnum Photos.

© Keystone / L'Illustration.

© *Keystone.*

Jean-Paul Sartre Alain Geismar ▲
davasında tanıklık ediyor
(20 Ekim 1970).
© *Photo Keystone.*

Sartre, avukatı Klaus Croissant (solda)
ile birlikte Andreas Baader'i ziyaret ediyor:
Daniel Cohn-Bendit ile birlikte (altta)
(Aralık 1974).
© *Keystone / L'Illustration.*

▲ *Temps modernes*'de çalışma toplantısı (1977). © *Niépce-Rapho.*

Gemidekileri kurtarmak için mücadele:
Sartre, Aron, Glucksmann ve Cl. Broyelle
Elysée'den çıkarken (Nisan 1979).
© *Keystone / L'Illustration.* ▼

Sartre'ın cenaze töreni
(19 Nisan 1980).
© *Keystone.*

taplar almıştır. Sartre temmuz ayında Dolorès'i Le Havre'a kadar geçirirken kadın ona ya bir daha hiç gelmeyeceğini ya da gelirse, bunun ebediyen olacağını söyler. Sartre'a gelince, o, kadına doğru bir adım atmaya razı olmayacağını bilir. Ya öteki kadınlarla oyuna katılsın ya da oyundan çıksın. İş bu noktada tıkanır.

Bu olay Sartre ile Beauvoir'ı birbirine yaklaştırır. Kent dışında kaldıkları süreyi Londra'ya yaptıkları birkaç günlük bir geziyle uzatırlar, orada *Mezarsız Ölüler*'in ilk İngilizce temsilinde hazır bulunur, yıldızı Rita Hayworth olan kasvetli bir kokteylde sıkıntıdan patlarlar. Sonra uçakla Danimarka, İsveç ve kutup bölgesine giderler. Savaş öncesindeki âdetlerine dönmüşlerdir: Uzun yaz yolculukları, ortak çalışma ve keşifler, uzun konuşmalar. Ne var ki, Beauvoir gergin ve hoşnutsuzdur, bazen fazla miktarda alkol alır. Sarhoş olunca sızıldanır, ağlar, yaşlılık ve ölüm konularında sayıklar. Fakat yıllar var ki, o ve Sartre bunca yakın olmamışlardır. Ona bol bol Algren'den söz eder. Sartre onun hesabına mutlu olduğunu söyler ve birlikteliklerinin son bulacağından korkmuşa benzemez. Onu Chicago'ya dönmeye yüreklendirir. Zaten Beauvoir da eylül başında Paris'e dönmelerinden hemen sonra öyle yapar, on beş günlüğüne gider. Algren ondan orada kalıp kendisiyle yaşamasını ister; Beauvoir bu öneriyi geri çevirir. "Nelson, sizi seviyorum ama, size yaşamımı vermediğime göre, acaba sevginizi hak ediyor muyum?"[26] Seçimini yapmıştır. Sartre'ın ona gereksinimi, onun Sartre'a gereksinimi vardır. Birliktelikleri, en baş döndürücü bir tutku uğruna da olsa, feda edilmemelidir. Algren, Dolorès'in geri çevirdiğini kabul edecektir.

Sartre, Le Havre'daki eski meslektaşlarından biri olan Alphonse Bonafé ile temasını sürdürmektedir. Bonafé yılbaşından beri başbakan olan Paul Ramadier'yi iyi tanır. 1947 Eylül'ü biterken Sartre'a ve *Les Temps modernes* takımına radyoda haftada bir "*Les Temps modernes* Kürsüsü" başlığı altında bir yayın yapmalarını önerir. Böylece, politikadan söz edebilecek ve derginin görüşlerini okurlarınkinden daha geniş bir kitleye sunabileceklerdir. Öneri kabul edilir. Ekim ayı ortasından aralık başına kadar altı yayın olacaktır. Tartışmalar Sartre tarafından yönetilecektir. Katılacak olanlar, Beauvoir'dan başka, dostları Bonafé, Merleau-Ponty, Pouillon ve Pontalis'tir. İlk iki yayın sorunsuz geçer, ta ki, iyi niyetli biri Sartre'a fikrin başbakandan geldiğini, onun De Gaulle karşıtı ve antikomünist propaganda yapılması için filozofa güvendiğini söyleyinceye kadar. Sartre her şeyi yüzüstü bı-

26) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 53.

rakmakla tehdit eder. Sabretsin diye, radyo müdürü yalvar yakar olur. Ekimdeki belediye seçimleri yaklaşmakta ve De Gaulle yandaşlarının propagandası pek canlı olarak sürmektedir. Sartre devam etmeye karar verir. Üçüncü yayın hazırdır. Tamamen De Gaulle'ü hedef alır. Takım, mikrofonda coşar. Sartre De Gaulle'ü Pétain'e benzetmekten çekinmez. Biçemleri aynı, tepeden bakmaları aynı, Fransa'yı kurtarma iddiaları aynıdır. Bonafé daha ileri gider: Seçim kampanyası afişlerinde generalin bıyıklı bir bücür adama benzediği, kakülünün eksik kaldığını söyler.

Rezalet o dereceye varır ki, radyo bir sonraki yayında iki tane De Gaulle yandaşını, Henri Torrès ile general De Bénouville'i kahramanlarını savunmaya çağırır. Karşılaşma, gereksiz bir hakemin, Raymond Aron'un önünde iki monolog biçiminde gerçekleşir. Aron bir yandan dostunun görüşünü derli toplu bir biçimde destekleyemez, öte yandan Sartre'a ver yansın eden ve hiçbir şey dinlemeyen iki sinirli adamla karşı karşıyadır. "O kısa sahneyi dayanılmaz bir an olarak anımsıyorum: Bir yanda kendilerine hiçbir yakınlık duymadığım iki De Gaulle yandaşı, öte yanda küfürler karşısında kılı kıpırdamayan Sartre ve ağzımı açmayan ben. Her birimiz kendi tarafımıza çekiyorduk."[27] Birkaç gün sonra, Aron Bonaparte sokağına bir uğrar. Yüzleşmeden hoşlanmayan Sartre "pek istemese de, açıklamalarımı kabul etmek zorunda kaldı."[28] Dostluklarının sonu gelir. Bu olay tam bir kopuş değildir, somut bir durumu doğrular. İlişkileri düşünsel bir birlikteliğe dayanmaktaydı. O bağ ortadan kalkınca, kurtaracak pek bir şey kalmamıştır. Temasları seyrelir, sonunda büsbütün yok olur. Son yıllara kadar.

Fakat ikisi de bu olayda bir şeyler yitirirler. Dostça bir yarışma, kendisinin eşiti bir kimseyle konuşmanın verdiği tat, duygusal olmasa da altında teklifsizlik yatan bir yakınlık. Aron'un eski dostunun yapıtlarını okumayı sürdürdüğünden ve onlara kendininkilerde yanıt vererek diyaloglarını bu değişik biçimde yürüttüğünden çok söz edilmiştir. Fakat Sartre'ın da Aron'la hep uğraşarak, ona yüklenerek aynı diyaloğu sürdürmesi üzerinde hemen hiç durulmaz. Ona düşsel bir kişiyle konuşur gibi seslenmiş, doğru mu yanlış mı yaptığını bilme kaygısı taşımadan kendisini onlar aracılığıyla değerlendirebilmek için düşünce ve tepkilerini yeniden oluşturmaya gereksinim duyduğu bir adam yerine koymuştur.

Radyo programının geri kalan yayınlarında o kadar yakıcı konular ele alınmaz. Sosyalizmden, sendikal hareketten, komünizmden söz edilir. Genel hava

---

27) Raymond Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 317.
28) *A.g.y.*, s. 318.

değişir. Sartre, duru ve etkili sesiyle, ara sıra ince bir alay da sezilen bilgiç vurgulamasıyla, gazetecilik oynamaktadır. Sorular sorar, dinler, konuyu yeniden canlandırır, kendisi uzun konuşmaz. 1947 sonbaharında Fransa kaynamaktadır. Ramadier hükümeti zorlukla ayakta durmaktadır. Grevler birbirini izler, bahardaki toplumsal gerilim toplumsal savaşa dönüşür. Amerika Birleşik Devletleri Marshall planını uygulamaya koyarken SSCB de Doğu bloku ülkelerini egemenliği altına alma sürecini hızlandırır, Fransız ve İtalyan komünist partilerini açık bir sertliğe zorlar. İnsanlar acı bir biçimde, yeni bir savaş öncesi dönem yaşadıkları duygusu içindedirler. *Les Temps modernes* takımı De Gaulle'e sert çıkar, komünistlereyse daha üstü kapah saldırır. Bu çılgın robotların savaşa atılmasına izin verilemez. Gerçekten sosyalist bir yönetimi desteklemenin zamanı gelmiştir. Sendikaların artık bir partinin çıkarlarının temsilcisi olmaktan çıkması gerekir. İsteklerinin her biri, emekçilerin istencini biçimlendirdiği için, kapitalist düzenden bir kopmadır. Devrim emekçileri işitme konusunda aciz kalmış bir aygıt tarafından değil, alttan, ne eksiği bulunduğunu, ne olmak istediğini bilen kişiler tarafından yapılacaktır. Sosyalizm özgürlükten geçer.

Kasım sonunda hükümet değişir. Ramadier'nin yerine Robert Schuman geçer ve Üçüncü Kuvvetini oluşturur; bu, De Gaulle yandaşlarını rahatlatmayı amaçlayan oldukça antikomünist merkezlerin oluşturduğu bir birliktir. Fransa'da radyo hükümetin sesidir. Ramadier istediğini almıştı. Üçüncü Kuvvetinin üzerine oturan Schuman'ın *Les Temps modernes* takımına gereksinimi yoktur. Gelir gelmez takımı savar ve programı yayından kaldırır. Bütün bu iş iki ay sürmemiştir. Kaydı yapılmış olan üç program ancak... 1989'da yayına girecektir. Bunlardan birinde Sartre yazılı basında çıkacak olan ve "Uluslararası Kamuoyuna İki Çağrı"yı duyurur. Birincisi savaş kışkırtıcılarını kınamakta ve sosyalist Avrupa fikrini yeniden ele almaktadır. Sartre, onu izleyen görüşmede, kendisini ilgilendiren şeyin olası bir "üçüncü blok" niteliğiyle Avrupa değil, sosyalizmin kurulması olduğunu, bunun devrim, kapitalizmin alaşağı edilmesi ve üretim aygıtının ulusallaştırılması yollarıyla olması gerektiğini ve olabileceğini belirtir. İkinci çağrı, sosyalist rejimin Fransa'da kastedildiği anlamda demokratik bir rejim olmayacağını vurgular. Arkasından klasik Lenin kanıtlamaları gelmektedir: Burjuvaların biçimsel demokrasisinin karşısına emekçilerin elle tutulur demokrasisi konulacaktır. Bu da mülkiyetin ortaklaştırılmasından geçecek, bu ise işçilere üretim araçlarına el koyma ve onları denetleme olanağını verecektir.

Bu çağrılar, partilerinin içinde bir muhalefet yaratmak isteyen bazı S.F.I.O.* üyeleriyle olan temasların ürünüdür. Eylül sonundan beri, Sartre, Beauvoir ve Merleau-Ponty onlarla birkaç kez görüşmüşlerdir. Beauvoir, "O yaşlı kodamanlarla ve daha gençleriyle buluşup yemek yedik ve varoluşçulukla sosyalizm arasında bir bağ kurulup kurulamayacağını konuştuk," diye anlatır. "Pek bir şey beklemiyorum," diye sözünü sürdürür, "çünkü Sosyalist Parti acınacak durumda, yaşlı ve güçsüz. Bununla birlikte tutucu M.R.P.** ile Komünist Parti arasında tek açıklık o ve biz de onlarla birlikte bir şey yapmayı denemek zorundayız ve yapacağız."[29] Görüşmelere başka aydınlar da katılmıştır: Camus, Breton, *Esprit* dergisinin patronu Emmanuel Mounier, *Franc-Tireur*'den Georges Altman, Özgür Fransa hareketinden direnişçi ve *Combat* gazetesinin müdürü Claude Bourdet, eski Troçkist, ölüm kamplarından kurtulmuş biri olan ve *Les Jours de notre mort* başlıklı anıları *Les Temps modernes* dergisinde yayımlanan David Rousset. Toplantı metinleri Sartre, Beauvoir, Camus ve Rousset tarafmdan düzenlenir. Kamuoyuna seslenen ve daracık bir ilgililer çevresi dışında duyulması olasılığı bulunmayan iki çağrıyı kotarmak için üç ay boyunca tartışırlar. Bu, pek düşük bir verimdir. Aslına bakılırsa, hareketin önünde ciddi engeller vardır.

"Üçüncü yol" mitosu yayılmaya başlar. Bazıları kapitalizm de komünizm de olmayacak yepyeni bir şey icat etme düşünü kurar. Beauvoir Algren'e şöyle yazar: "Sosyalist Parti'nin ileri kanadı komünist olmayan, gerçekten devrimci, gerçekten solcu bir program hazırlamayı umuyordu."[30] Bu, pek açık bir heves değildir. Takım M.R.P. ile Komünist Parti arasında bir noktada, yani solun sağında, merkez solun yanında, Robert Schuman'ın Üçüncü Kuvvetinin yakın sularında mı yer alacaktı? Eğer öyleyse insan Sartre ile Beauvoir'ın orada işleri neydi, diye merak edebilir. Yoksa istenen, solun soluna, Komünist Parti'nin doğusuna mı yerleşmekti? O zaman da S.F.I.O.'nun orada ne işi vardı?

Bu kısa ve acayip ortaklık S.F.I.O.'nun tarihinde hiçbir iz bırakmaz ve hiçbir kalıcı politik eğilim yaratmaz. Zaten, Sartre ile arkadaşlarının iki "çağrısı", çağdaşların düşüncelerine hiçbir yeni malzeme sunmamıştır. Avrupa'da kök salma isteği, tek başına, ilineksel bir önem taşır; en azından Sartre için bu böyledir: Bu

---

* Section française de l'internationale ouvrière: 1905 ve 1971 yılları arasında Fransız Sosyalist Partisi'nin taşıdığı ad. –*çn*

** Mouvement républicain populaire: Cumhuriyetçi Halk Hareketi. –*çn*

29) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 70-71.

30) A.g.y., s. 146.

Avrupa olacaktır, çünkü bizler oradayız. Bu nokta dışında, çağrılar idealizm havası taşıyan Marksist-Leninist kutsal kitabın sıradan bir kopyası olmaktan öteye gitmemiştir. Amaçları Sovyetler Birliği'ndeki ağır işleyişin ve Fransız Komünist Partisi'nin burjuvalaşmasının lekeleyemeyeceği "tertemiz" bir komünizmdi. Sartre'ın radyo yayınlarında istediği "kendiliğindecilik"e burada rastlanmaz. "Üçüncü yol" konusundaysa, klasik türden devrim manifestolarıyla karşılaşırız, bunların belli başlı özelliği bir komünist mutfağından çıkmamış olmalarıdır.

Çözüm bulunamamaktadır. Bir yandan komünistlere karşı savaşırken onlarla aynı düşüncede olduğunu insan nasıl ispatlayabilir? "Bizim için," diyecektir Simone de Beauvoir, "S.S.C.B. sosyalizmin somutlaştığı ülkeydi ama aynı zamanda yeni bir savaş çıkarmaya hazırlanan iki büyük güçten biriydi de."[31] Bir rejimin, bir partinin hem yanında hem karşısında olmak zordur. Aslında, Marksizm-Leninizme dayanma temel seçimlerin yapılmış olduğunu düşündürüyor. Sartre ile Beauvoir, bir gün, Koestler'in yanında, "Komünist bir dikta rejimi De Gaullecü bir dikta rejiminden evladır,"[32] derler. Koestler patlar. Önlerinde hiçbir üçüncü yol açılmaz; tam bir çıkmazdadırlar. Grup küçük bir sorundan ötürü çözülür. Camus ve Breton sosyalist Avrupa'nın ölüm cezasını kaldırması gerektiği düşüncesindedir. Sartre ile Beauvoir, "tersine, sosyalist Avrupa'nın kendisini akladığı tek alanın bu olduğunu"[33] düşünürler. Artık dünkü çocuk değillerdir. Oyun böylece biter.

Onları sık sık La Pouèze'deki evinde ağırlayan Bayan Morel ile yakınlıkları sürer. Sartre ile Beauvoir 1947 Kasım'ından 1948 Ocak başına kadar orada kalır, çok rahat bir zaman geçirirler. Bütün gün üzerlerinde sabahlık, ayaklarında terlikle otururlar, odalarından çıkmaz, dur durak bilmeksizin yazı yazarlar. Sartre, bir tiyatro oyununun, *Les Mains sales*'in [*Kirli Eller*] esasını orada kaleme alır. Ocakta biten oyun daha nisanda Antoine tiyatrosunda temsil edilecektir. Sahneye koyan Pierre Valde'dir ama, Cocteau karşılığında bir şey almaksızın sahneye koyuş çalışmalarını denetlemektedir. Cocteau'nun nezaketi Beauvoir'ın hayranlığını çeker: "Hiçbir zaman bir tiyatro yazarının bir meslektaşının başarısını dert etmediği, ona yürekten yardım ettiği görülmemiştir. (...) Cocteau'nun bu gönül yüceliğinden duygulandığım kadar mutlu da oldum."[34] Sartre aynı zamanda *Mezarsız*

31) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 193.
32) Arthur Koestler, *Œuvres autobiographiques*, *a.g.y.*, s. VII.
33) Simone de Beauvoir, *La force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 195.
34) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 175.

Ölüler'in ilk temsilinde oynayan ve yeni rollere gereksinim duyan Wanda'yı bu meslekte desteklemeyi de amaçlamaktadır. Her zamanki tiyatro becerisiyle, birkaç zamandır çözümlemeye çalıştığı sorunu ortaya koyar. Güzel bir burjuva idealizmi çerçevesinde mi, yoksa proletaryanın Komünist Parti'ye bağlılığında mı devrimci olmak daha iyidir? Tiyatro anlayışına bağlı kalır ve soruyu yanıtsız bırakır. Oyun kişilerinden ikisi, Hugo ile Hoederer, idealizmi ve realizmi temsil ederler. Her ikisi de, ayrı ayrı, kendisine can veren mantığa göre hareket eder. Seçim seyirciye bırakılmıştır. Elbette Sartre, burjuva olduğuna göre, Hoederer'den çok Hugo'ya benzer. Ne var ki, Beauvoir'a göre, Sartre'ın sempatisi Hoederer'e yöneliktir; çünkü o kendisinin olmadığı her şeydir, eski muhariptir, parti çizgisinin değişimlerinde yer almıştır ve tarihin yollarının dolambaçlı olduğunu bilir. Zavallı oyun yazarı: "Her gün zengin çocuğu olmak hoş olmasa gerek. Yaşam için kötü bir başlangıç."[35] Bir işçi mahallesinde doğmuş ve ta ilk gençliğinden beri baskıya karşı mücadele etmiş olsaydı, ne iyi olurdu. Zorlanmalar, zorluklar, acılar şeylerin kendilerinden gelirdi. Her şey verilmiş olurdu. Dünyayı insanın kendi bilincinde yaratması gerekmezdi. Sadece hedefler, hedeflere ulaşma yolları ve etkililik bir önem taşırdı. Bu devrimci düşte bir tembellik kokusu seziliyor.

Komünistlere gelince, onlar Sartre'ı böyle algılamamaktadırlar. Sartre, mücadele gereğinin savaşanları ellerini kirletmeye zorlayabileceğini söyleme cesaretini göstermiştir. Büyük günah! Onlar temizdir, ama onları çamura bulamaktadırlar. Vuralım antikomüniste! Aslında belki haksız da değillerdir. Sartre'ın anlattığı adamlar, kendilerine o yolda buyruk verildiğinde, en iyi dostlarına hıyanete ya da onu öldürmeye hazır kişilerdir. Sartre, çağdaşlarının çoğu gibi, o yeteneğe, başkalarını kendi idealine feda etme yeteneğine hayrandır. Fakat, komünistler onun bunu söylemesine izin veremezler, çünkü bu, onların tümüyle soysuzlaşmış insanları kullanmak istedikleri anlamına gelir. Seyircinin hoşnutsuzluğunu belirtmesinden korkulmaktadır. Sartre'ın beklentisinin tersine, oyun antikomünist bir yapıt olarak karşılanacaktır.

Ocak sonu ile şubat başında Fransa elçiliği kültür ataşesi Félix Lusset ünlü çifte Berlin'i gezdirir. Hebbel-Theater'de *Sinekler* temsil edilmektedir. Diplomat, yazarı davet edip halka açık bir tartışma düzenlemenin iyi olacağını, bunun çok sıkıntılı bir aydın ortamına biraz taze hava getireceğini düşünmüştür. Sartre da katkıda bulunmaya hazırdır. Alışılagelmiş senaryo olaysız geçer. Halk salona dolu-şur, komünistler yazarı kınar, Katolikler saldırır, o kendisini sola karşı savunur,

35) *Les Mains sales*, Paris, Gallimard, 1948, yeni bas. (Folio) 1994, s. 109.

sağa karşı savunur, alacağını alır. Bu çeşit gezilerin yararı, genellikle, sağladıkları tanışmalar, buluşmalardadır. Beauvoir o günleri insanı şaşırtan bir rahatlıkla anlatır. O ve Sartre hiçbir şeyden hoşnut kalmamışlardır. Bir yerden bir yere kolay gidememiş, berbat yemekler yemiş, kötü kokan bir bira içmişlerdir (1948'in Şubat ayında Berlin'indeyiz!), insanlar çirkindir, diplomatlar insanın karşısına alıp konuşacağı kimseler değildir, konuşmalar sıkıcı geçmiştir. Sadece Alman komünistlerini cana yakın bulmuşlardır. Sartre gençliğinin aristokrat düşünün uçup gittiğini söylüyordu ama, elbette, uçmamıştır. Dostluk, yakınlık, empati, bunlar aynı dünyanın yazar ve sanatçı insanları, mutlu azınlık içindir, yeter ki bundan böyle ilerici olsunlar. Onun dışındakilere bir şey yoktur. Üstelik, ülkenin ahlaki durumu, hayat arkadaşını da, Sartre'ı da ilgilendirmez. Vicdan azabı sorunu, konuştuğu kişilerin zihnini kurcalamaktadır. Sartre onlara Almanların ortak sorumluluğu düşüncesini kabul etmeleri gerektiğini söyler. Fakat içlerindeki suçluluk duygusunu bir utanç ve ezikliğe dönüştürmeden bunu "gelecekte dürüstçe davranma yolunda somut bir istenç"[36] içinde aşmaları gerekmektedir. Bu sözler, felsefeden çok, ahlak dersini andırır. Bu, Sartre'ın yorulmadığını gösteriyor.

Radyodaki çalışmaları ve politik etkinlikleri, onun için, katlandığı bir görev niteliği taşır. İlerici güçler safında yerini bulmak, *Les Temps modernes* dergisi okurlarının sınırlı çevresini aşıp Fransa'nın aydın yaşamında etki sahibi olmak istemektedir. Fakat o etkinliklere ayırdığı saatler ve günleri sıkıcı bulur. Bunlar, tezgaha koyduğu asıl işin yanında ıvır zıvır kalır. Sonunda ahlak kitabını yazmaya oturmuştur. Önceki yaz, yirmi beş yaşında bir delikanlı, Francis Jeanson, gelip onunla ilgili olarak kaleme aldığı yapıtı sunmuştur: *Le Problème moral et la pensée de Sartre*. *Varlık ve Hiçlik*'i derinlemesine ele alan bir sunumla, bir ahlak felsefesi üretebilme olasılığının öğelerini ve koşullarını araştırır. "Ahlaksal davranışın ortaya çıkışı her zaman bir tekil edim olan bireysel dönüşüme göndermede bulunur: 'Tutumların ahlaksallaştırılması,' diyor Jeanson, 'her insanın yaşadığı kendinin tekil seçimi'ne bağlıdır."[37] Sartre bu yorumlarda olsa olsa kendini görüp tanıyabilir. Jeanson ona aynada kendisini göstermektedir. Düşüncesi bu noktada durmuştur, yeniden yola çıkarken o noktadan başlaması gerekir. Daha iyisini yapar ve Sartre'ı bekleyen başarısızlığı haber verir. "Varoluşçuluk tehlikeli bir dönemeçte bulunuyor. Ya tek tek tarihsel durumları görmezden gelen aş-

36) *A.g.y.*, s. 163.
37) Francis Jeanson, *Le Problème moral et la pensée de Sartre*, Paris, Seuil, yeni bas. 1965, s. 259 ve 262.

kın bir felsefeye ya da sadece tarihsellikle uğraşmaya –bu, her türlü gerçeğe uygunluk tasasının yitip gitmesi tehlikesini getirebilir– sapma yolunda büyük bir eğilim var."[38] Oyun sırası Sartre'dadır. Kolları sıvar.

Onun varlıkbilimi bir insan doğası öngerçeğini yadsırdı. İnsan doğulmaz, insan olunur. Aynı biçimde, ahlakı da tözcülüğü yadsır. Tanrısı olmayan bir dünyada iyilik kendiliğinden var olmaz. "Ahlaksallığın kendisi olmayan bir amaca doğru kendini aşması gerekir. Susamış birine suyu, ne su vermiş olmak için ne de iyi olmak için değil, susuzluğu gidermek için vermek. Ahlaksallık (...) kendi'nin seçimi değil, dünyanın seçimi olmalıdır."[39] Önceden saptanmış bir ahlak yoktur, kendimizi uydurmanın yeteceği kurallar, ilkeler yoktur. Ahlak ancak gerçekliğe olabildiğince yakın bir durumda vardır. Tarihten ve eylemden ayrılamaz. O, "eylemin kuramıdır."[40] Şu halde, onun yönünü ve yöntemlerini tanımlamadan önce, koşullarını açıklamak gerekir. Bunun için de, bir "eylem fenomenolojisi" ve bir "tarih fenomenolojisi"[41] ortaya koymak iyi olur. Çetin program.

Fenomenoloji, burada, bilimin Marksist kuram içindeki işlevini yükleniyor. Amaçlanan, nereye gidildiğini bilmek. Sartre, bireysel seçimlerin herhangi bir yönde sergilenmesinden yana değildir. Öyle olursa, göreciliğe ve aldırmazlığa düşüleceğini söyler. Ahlak olması için, seçimlerin bir noktaya yönelmesi gerekir. Son tahlilde, seçimlerin amacı ile tarihin amacı birbirine karışır. Bu amacı ise, Sartre ta başından beri bilmektedir. O, "tam bir ortak öznelliğin"[42] kurulmasıdır – ortakyaşarlıktır, titanların esrimesidir, Yüksek Öğretmen Okulu topluluğudur, tutsak kampının dolaylı yoldan tarihsel olanaklılığını gösterdiği mükemmelliktir. Sartre, öznenin kendini dünya içinde "hiçleştirmesi" ve orada tasarı olarak kurulması ediminin, "günah ve yitik cennetin anısı"[43] olduğunu belirtir. Bellek ve tutku, geçmiş ve son erek birbirlerine değerler. Bir kez daha özyaşamöyküsüyle felsefe birbirine karışıyor ve birbirini aydınlatıyor. Sartre, dünyanın öbür ucunda ve tarihin sonunda çocukluğuyla buluşmak istemektedir.

---

38) *A.g.y.*, s. 287.
39) *Cahiers pour une morale, a.g.y.*, s. 11.
40) *A.g.y.*, s. 24.
41) *A.g.y.*, s. 56.
42) *A.g.y.*, s. 22.
43) *A.g.y.*, s. 17.

15

MÜCADELE İÇİNDE

1948 yılı Mart'ında, Fransız politika sahnesine yeni bir hareket katılır. Kısaca R.D.R.* olarak adlandırılan bu birliğin başlıca mimarı David Rousset'dir. Rousset çevresine bir grup solcu sosyalist ile Komünist Parti'ye kayıtlı olmayan bir grup Marksist toplamıştır. Bunların arasında, Claude Bourdet, Gilles Martinet, Gérard Rosenthal, Georges Altman ve ikisi de birer militan sendikacı olan Jean Rous ile Léon Boutbien vardır. Sartre da harekete katılmaya karar vermiştir. Bir girişim komitesi oluşturur, olası üyelere çağrıda bulunur, bir basın toplantısı düzenler, programın ana çizgilerini sunarlar. Çürümekte olan bir sosyal demokrasi ile Stalinci dogmatizm arasında bir yerde bulunacaklardır. "Özgür insanların devrimci demokrasiyi amaçlayarak bir araya gelmelerinin özgürlük, insanın saygınlığı ilkelerini toplumsal devrim savaşımına bağlayacağını ve o ilkelere yeni bir yaşam verebileceğini düşünüyoruz."[1] İlk genel kurul 12 Mart günü toplanır, ondan bir hafta sonra da Wagram salonunda ilk miting yapılır.

R.D.R. daha başlangıçta rengini belli eder. Komünist Parti'nin alanında avlanmaktadır. Dünyanın geleceği işçi sınıfından geçmektedir. Fakat hareket, komünistlerinki kadar hoşgörüsüz ve onlarınki kadar ödünsüz olmayacaktır. Geçmişi tümden silme savında değildir. Pek anlaşılamayan bir biçimde ileri sürdüğüne göre, kapitalist demokrasiye karşı savaşım verecektir, fakat bunu yaparken demokratik özgürlüklere dokunmayacak ve "ekonominin ve yönetimin tüm kesimlerine halk yönetimini sokacaktır."[2] Bir parti değil, bir hareket olacaktır, yani herhangi bir örgütün üyeleri bu harekete özgürce katılabileceklerdir. Toplumbilimsel açıdan, proletaryanın o katı eklemsizliği geçmişte kalmıştır. Hareket, işçi

---

* Rassemblement Démocratique Révolutionnaire (Devrimci Demokratik Birleşim). –çn

1) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Ecrits de Sartre, a.g.y.*, s. 197.

2) *A.g.y.*, s. 198.

olsun, orta sınıf üyesi ya da aydın olsun, özgür insanlara seslenir.

Beklentilerine R.D.R.'den tam yanıt bulan Sartre kolları sıvar. Wagram salonundaki mitingde söz alarak amacının devrim ile özgürlüğü bağdaştırmak olduğunu söyler. Her yerde, mahallelerde, fabrikada komiteler kurulacak ve isteklerini duyuracaklardır. Yerleşik iktidarlara Fransa'da ve Avrupa'da tabanın soğuk savaşı istemediği ve sosyalizmi kurma niyetinde olduğunu anlatacaklardır. Halk reformcu değildir. Özgürlüğünü ilan eder etmez devrimci olur. Kurulu düzen ayakta kalmayacaktır. "Burjuva demokrasilerinde görülen demokrasi, bir aldatmacadır."[3] Bununla birlikte, Sartre *New York Herald Tribune*'e verdiği bir mülakatta, devrimin "kan dökülmeden"[4] yapılacağını ve burjuva özgürlüklerin kaldırılması için değil, yaygınlaştırılması için çalışacağını vurgular. Anlayan varsa beri gelsin.

David Rousset ise, hedefini şöyle saptar: R.D.R.'in, bir ay sonra, sadece Paris'te elli bin üyesi olacaktır. Basının bir bölümü harekete olumlu bakar. Merleau-Ponty'nin kuşkuculuğuna karşın, *Les Temps modernes* destekler; Merleau-Ponty harekete ancak ileri bir tarihte katılır. *Franc-Tireur, Combat* ve *Esprit*'nin sürekli yazarları girişim komitesinde yer almaktadırlar. Kendi süreli yayın organları onları desteklemektedir. *Le Monde* harekete yakınlık duymakta, komünistlerse toptan kınamaktadır. S.F.I.O., üyelerinden R.D.R. hareketine katılacak olanları atacağını ilan etmiştir. Daha mayıs ayında hareketin kendisine ait ve on beş günde bir çıkan bir yayın organı vardır. Adını *La Gauche-R.D.R.* koymuşlardır. Sartre bu dergiye, çekici başlıklar altında birçok makale verir: "Midesinde Açlık, Yüreğinde Özgürlük" (15 Mayıs), "Avrupa'nın Gençleri, Birleşiniz!" (16 Haziran). Amaç, düşüncesini açıklamak, konumunu belirlemek, bir muhatap kitlesi bulmaktır. Sartre, temmuz ayında, kamuoyunu yönlendiren aldatmacaları kınar. Bunlar, De Gaullecülük, Katoliklik, Fransız komünizmidir. Bunu yaparken yorulmaz: Hâlâ iğrenç olan Amerikan cinayetleri ile tersi ispatlanıncaya kadar gerekli olan Sovyet cinayetleri üzerine yürüttüğü mantığı aynen korumaktadır.

Katılımın Rousset'nin öngördüğünün çok altında olduğu çabucak belli olur. Paris bölgesi kayıtlarında ağustosta 736 kişi, aralık ayında 830 kişi görülür. Ocak ayına gelindiğinde, R.D.R.'in topu topu 1.900 üyesi vardır. Üstelik sorumluların hepsi toplantılara katılım olmadığından yakınmaktadırlar. Kısaca, politika sözcükleriyle dile getirilirse, hareket başlangıcını ıskalamıştır. 11 Haziran 1948 gü-

3) *A.g.y.*, s. 200.
4) *A.g.y.*, s. 201.

nü R.D.R. Bilim Dernekleri salonunda bir miting düzenler. R.P.F.'ten bir grup genç De Gaullecü, ellerinde coplarla, toplantıyı baltalamaya çalışır. Salonun kapısında kavga dövüş olurken konuşmacılar da Avrupa gençliğine çağrıda bulunmaktadırlar. Komitenin de, utku saatinin geldiği sanısıyla, etekleri zil çalar. Devrim gittikçe yayılacak, Fransa'dan Avrupa'ya taşacak, Avrupa'yı birleştirecek, onu halkların iki Büyük'lere verdiği yanıta dönüştürecektir.

David Rousset ile 18 Haziran ve 24 Kasım 1948 günleri yapılan ve bir sonraki yılın başlarında yayımlanan iki tane *Politika Hakkında Görüşme*, R.D.R.'in programını, durumunu ve amaçlarını belirler. Sartre bu konuda kendisini hiç öne çıkarmaz. Fransa'nın politikasının sıkıcı çözümlemelerini anlatırken, hareketin artık tarihe kaydolduğunu, tarihin yönünün sınıf mücadelesince belirlendiğini araya sıkıştırır. Bir önceki sonbaharda ele alınmış bir konuya döner ve şunu vurgular: Şayet Avrupa sosyalist temeller üzerine kurulursa, kesinlikle bir barış etkeni olacaktır.

Barış: Bu, güçlü bir sözcüktür. 1948'de S.S.C.B. Doğu'da nüfuzunu kurmuş, dört bir yanda gizli ya da açık sürtüşmeler baş gösterirken, sokaktaki adam savaş acaba yarın mı çıkacak diye merak etmektedir. Bu bağlamda, barış bir silaha dönüşmektedir. Komünistlerin anladığı budur. Ağustos ayında Polonya'nın Wroclaw kentinde "Barış için Aydınlar Kongresi" adıyla bir toplantı yapılır. Yazarlar Birliği'nin korkunç patronu Aleksandr Fadeyev komünist dünyanın seçkinleri önünde aydınlatıcı bir söylev verir. Barış adına Batı yazını ve sanatlarına savaş açtıktan, yeni insanın doğumunu müjdeledikten ve aydınların kayıtsız şartsız olarak işçi sınıfının (yani Sovyet Komünist Partisi'nin) saflarına gelmesini istedikten sonra, Batı'nın kusurlarını varlığında somutlaştırmış kişiye, "daktilo sırtlan" Sartre'a saldırır.

Sovyet barışı güçlüdür. Onun yanında Sartre'ınki, Rousset'ninki pek cılız kalır. Besbelli, R.D.R. hareketi ikide bir ortaya çıkıveren küçük bir Paris hevesidir. Bir ağırlığı yoktur. Fakat niçin her ne pahasına olursa olsun komünistlerin alanında avlanmak istemektedirler? Bu inatta insana saçma gelen bir şey var. Rousset'de anlaşılabiliyor. Eski bir Troçki yandaşıdır, kendi zihinsel kalıplarına sadıktır. Fakat Sartre'a ne demeli? Sanki ne kadar ağır sözler işitirse, kendisine hakaret edenlere o kadar hak veriyor gibidir. İki yıl önce, sınıf mücadelesinden söz etmeye başlıyor ama, Marksist materyalizmden de sıkılıyordu. Sonra, görüş noktasını felsefeye dayandırmaksızın, açıkça kabul etmiştir ki, tüm tarihin tek bir yönü vardır, o da, Marx'ın işaret ettiği yöndür. Sonra birtakım Leninist savları

benimsemiştir. Rousset ile yaptığı görüşmelerde ise proletarya diktatörlüğünün içermesi gereken demokrasi payı hakkında ağzından saçma laflar kaçırır ve onları düzeltmez. Henüz eksik olan diyalektik ile demokratik merkeziyetçiliktir. Kısaca, Sartre'ın konumu Sovyet ortodoksluğuna belli belirsiz yaklaşır. Bu arada, Sovyetler'den olsun, Fransa'dan olsun, komünistler onun yakasını bırakmaz. Son haberlere bakılırsa, onu Wall Street'in desteği olarak görmektedirler.

Sartre'ın felsefi düşüncesi Marksizm-Leninizm yönünde mi ilerlemektedir ya da başka bir şey mi söz konusudur? Sartre ne dediğini ve nereye gittiğini bilecek kadar güçlüdür. 1948'de düşüncesi sadece militan sınırlar içinde Marksisttir. Tarih ve politikadan söz etmeye başlar başlamaz işin içine komünist kavramları karıştırır. Fakat derinlemesine çalışmada yani Ahlakında, umulanı bulamayız. Otuzlu yıllarda ne ise o olarak, yani kurulu düzenden nefret eden, onun yıkıldığını görmeyi düşleyen ama bu görüş noktasına gelişmiş bir içerik verme zahmetine katlanmayan biri olarak kalır. Devrim hâlâ usun bir gereksinimi değil, duygusal bir tutumdur.

R.D.R.'e girmesi ve onun düşlerini paylaşması elbette politik olgulara o sırada nasıl baktığını gösterir. Fakat bu, daha derinde, bambaşka bir içsel gereksinimi de ortaya koyar. Simone de Beauvoir Anılarında onun bu olaydaki tutumunu açıkladığı bir dizi metnini alıntılamıştır. Bunlarda Sartre durumunun çelişkili olduğunu, burjuvaziyle proletarya arasında bir yerde bulunduğunu yazar. Ya bu durum aşılamaz ve felsefesi özgürlüğüyle birlikte tuzağa düşer ya da o durum aşılır ve R.D.R. onun aşkınlığının bir biçimi olarak görünür, yani ona bir yön verir ve hareket noktasındaki konumunun doğru olduğunu ispatlar.

Açıklama, çözdüklerinden çok daha fazla sorun koymuştur ortaya. İki sınıf arasında bulunduğunu söylemesi bir işe yaramaz. Sartre, aydın türden bir burjuvadır. Birtakım ideolojik yakınlıkları onu başka bir şeye dönüştürecek değildir. Buna karşılık, toplumsal nitelikleri ve unvanları onu özetlemez. Bir birey olarak kalır. Birey olarak da hep aynı zorluğa çatar. Onu haklı gösterecek ilke kendisinde yoktur. Yıllardan beri o ilkeyi arar ama bulamaz. Sonunda o nedeni kendi dışında bulmaya karar verir. "47'den başlayarak, çifte bir başvuru ilkesine sahip oldum; kendi ilkelerimi de başkalarınınkilerden, Marksizmin ilkelerinden yola çıkarak yargılıyordum."[5] Bu itirafta korkunç bir şey var. Doğrudan doğruya kendi *Baudelaire*'ine gönderme yapıyor: "Yalnızlık yasasını tersine çevirebilmek ve amaçsızlığa karşı başkasında bir deva bulabilmek için, başkalarına, başka *bir-*

5) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 207.

takım kişilere kutsal bir nitelik yüklemesi gerekti. (...) Yargıçlar arar. Bile isteye başlangıçtaki olumsallığın dışına koyabileceği, var olmaya hakları olduğu için var olan ve yargıları ona dengeli ve kutsal bir 'doğa' veren varlıklar ister."[6] İşte komünistler de, onun nezdinde, aman vermez Yasaları, yani Marksizmle donanmış olarak o işlevi görmektedirler. Yargıçlarla bağını kestiğini söyleyerek bu yasanın hükümlerine boyun eğen bir hareketin hizmetine girmekle hem o yargıçların yıldırımlarını üzerine çekmiş hem de onların görüşünü kabul etmiş olmaktadır. Üstelik onlar tarafından mahkum edilince, Sartre'da söz konusu yasanın saltık olduğu kanısı güçlenir. Çok hoş ve acıklı bir durum. Yetim Sartre kendisine bir baba vermiştir. *Cogito*'nun öznesi içine kapanıp kendi yalnızlığını kıran bir *logos* bulur ve onu insanların ortasına fırlatır. Artık yolun nerede olduğunu bilmektedir. Fakat yol uzundur. Marksist değerler dizgesini içselleştirmesi, kendisini o bildiğinden şaşmaz ve, bir us ürünü olduğu için daha da titiz davranan mahkemenin gözüyle görmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Her an yerinin, yönünün nerede olduğunu bilmesine olanak verecek yasa ve kurallar bütününün bilinçte açılıp sergilenmesine olanak vermek için, kendini unutmayı, hiç olmazsa kendini ayraca almayı öğrenmesi gerekmektedir. Kendini insanlar arasında gerekli kılabilmek için, ayağa kalkmak zorundadır.

Kirli Eller oyununda Hugo ile Hoederer arasındaki konuşma dosdoğru bu durumu yansıtır:

> *Hugo*: Bana disiplin gerek.
> *Hoederer*: Niçin?
> *Hugo, bıkkın*: Kafamda gereğinden çok düşünce var. Kovmalıyım onları.
> *Hoederer*: Ne tür düşünceler?
> *Hugo*: "Ben burada ne yapıyorum? İstediğim şeyi istemeye hakkım var mı? Kendi kendime oyun oynamakta değil miyim?" Böyle şeyler işte. (...) Kendimi savunmam gerek. Kafamın içine başka düşünceler yerleştirmeliyim. Birtakım komutlar: "Şunu yap. Yürü. Dur. Şunu söyle." İtaat etmeye ihtiyacım var. İtaat etmek ve hepsi bu. Yemek, uyumak, itaat etmek.[7]

Sartre boş bulunup da edilginken yakalanıvermekten her zaman korkmuştur. Komünistler ona bir baba yasası biçimiyle birlikte bir erkeklik imgesi de sunar-

---

6) *Baudelaire, a.g.y.*, s. 53-54.
7) *Les Mains sales, a.g.y.*, s. 106-107.

lar. Hugo'nun eşi, "İlk kez seni sahici erkeklerle kapışmış görüyorum,"[8] der. Sartre'ın zihninde yavaş yavaş bir imgeler birliği kurulur. Eskiden babaları burjuvalar ve hödüklerle özdeşleştirmişti. Fakat içinde bu olumsuz imgenin doldurma değil de perdeleme olanağı verdiği bir boşluk kalmıştı. Babanın işlevinin kötücül olduğunu, kendisini kendisinin yaratacağını söyleyip engelin çevresinden dolanıyordu. Engelin çevresinden dolanmak yetmedi. Kendini yazar ve büyük adam yaptı. Fakat boşluk hâlâ durmaktadır. *Varlık ve Hiçlik*'te delikler konusunda yazdığı o önemli bölüm sadece eleştirmenlerin ağzının suyunu akıtmak amacını taşımamaktadır. Delik, boşluk, dişilik: Kendisiyle ilgili bilincinin merkezinde hep açık bir yara kalmıştır. Ne olduğu belirsiz, biçimden yoksun ve alabildiğine edilgince açık bir varlıktan başka bir şey olmamaktan korkar. Ün, bu duyguyu güçlendirmiştir: Başkaları onu ellerine alır, yoğurur, canlarının istediğince yorumlar, onu istedikleri şeye dönüştürürler. Onların bu davranışını bir dişileştirme olarak görür; o dişileştirmeye karşı yeniden kendine sahip olma ve kendini yeniden belirleme koşullarını ise komünistlerde bulmaktadır. Onlar Sartre'ın halk adamlarına yakıştırdığı –bu noktada da Baudelaire geleneğini izler– erkeksi niteliklerle donatılmışlardır. Onların dünya görüşü ve değerler dizgesi, Sartre'ın, ahlak dersi veren genellemeleri yutmayan aydın isteklerini karşılar. Onlar babaların en kötüsünden daha sert ve daha acımasızdır. Tek sözcükle, onlar Sartre için ideali temsil eder. Tek başlarına onlar Sartre'a –sözcüğün tüm anlamlarıyla– gerekli güvenceyi verir, bu güvenceyle Sartre onları bir ikame baba imgesi olarak benimseyebilmekte ve içinde taşıdığı boşluğu onlara doldurtmaktadır. Bu bağlamda, itaatin cinsel değeri tersine döner; artık dişiliğin işareti değil, erkekliğin öğrenilmesi ve kanıtıdır. Hugo'nun yapmak istediği gibi, itaat etmek kendini aşmaktır. Sartre komünistler sayesinde bir erkek olmak niyetindedir.

Tekrar Ahlak kitabını yazmaya koyulur. Düşünceler birbirine girer, üst üste biner, kendilerine dönerler; çözümlemeler kesinlikler halinde birbirini izler. Tarih nedir? Harekete geçmek nedir? Ahlakın izini hem toplumların geçmişinde hem kendi kafasının derinliklerinde sürmeye çalışmaktadır. Fakat nesnesi ellerinin arasından kayıp gider. "İnsanda *eksik* olan nedir? Kendi temeli olmak. (...) İnsan Varlık'ın derinliklerinden çıkıp kendine gelmelidir."[9] İşin içinden çıkamaz. İçeriden hiçbir şey gelmez; içeride hiçbir şey İyi ve Kötü'nün bilinmesi-

8) A.g.y., s. 110.
9) *Cahiers pour une morale*, a.g.y., s. 455.

ne ya da önsel koşulsuz buyruğa* benzemez. Tanrı'nın ölümünün her ahlaksal düşüncenin önüne çıkardığı zorluğa Sartre'ın, çağdaşlarının çoğundan daha tepkili olmasının nedeni, kendisini dünyada yüzüstü bırakılmış, terk edilmiş hissetmesidir. Dışarıdan gelen bir doğrulama ilkesi olmayınca, ahlaksal düşünce, Münchhausen baronu** gibi, kendisinden destek alıp doğrulmak, yani mantıksal bir olanaksızlığı aşmak zorundadır. Sartre batağa saplanır.

Tek bir çare, öne kaçış olabilir. Ortak öznelliğin imgesi, tarihin yöneldiği son durak, bireysel seçimlerin kuramsal olarak toplandığı nokta etkin ilkeye dönüşebilir. İşi çözümleyecek tepeden inme bir tanrı bulunmadığına göre, içsel bir tanrı yaratalım; çünkü ahlak tarihin içindedir, her birimizin birer tarihsel gerekliliğe dönüşmemizde ahlak ilkesi bulunacaktır. Marksizme dönüyoruz. Elbette, Sartre kendi alanını belirlemeye önem verir. Marksizmden ancak uygun gördüğünü alacaktır. Özellikle de, bir toplum ahlakı tarihi ona diyalektikle hiç bağdaşmaz görünür. Fakat Marksist düşünceyle çizilmiş çerçevenin dışında bir ahlak da olamaz: "*Bugün* ahlakın devrimci sosyalist olması zorunludur."[10] Felsefe açısından bakılırsa, Sartre'ın seçimi işini kolaylaştırmamaktadır. Giriştiği işi Marksist tarihselciliğin yapmak istediğiyle bağdaştırmak, yeniden kurucu babalardan yani Hegel ile Marx'tan yola çıkmak, bu arada fenomenolojinin katkılarını yadsımamaya bakmak zorundadır. Sayfalar üst üste yığılır. Ayrıca, söylemini destekleme yolları bulması da gerekmektedir. Bu amaçla, altyapı edinebilmek için, tarih ve iktisat çalışmaya başlar.

Ramatuelle'de Sartre ile birlikte birkaç hafta sıkı çalışıp güneşlenen Beauvoir, 1948 Mayıs'ında Algren'le buluşmak üzere Chicago'ya uçar. Amerika Birleşik Devletleri, Guatemala ve Meksika'da iki ay geçirir. Dolorès'in bu süre içinde Paris'e gelmesi planlanmıştır ama kendisi son anda tasarısından vazgeçer, bu da Sartre'ın işine gelir: "*İçimdeki onunla çok iyiyim.*"[11] Çünkü yaşamına bir başka Amerikalı kadın girivermiştir. Birkaç ay önce *İş İşten Geçti*'yi sunmaya gittiği Cannes festivalinde, genç bir kadın Sartre'a yaklaşır ve Sartre öldüğünde gazetesinde çıkacak yazıyı hazırlamakta olduğunu söyler. Yirmi üç yaşında ve Sally

---

* Mutlak emir, *kategorischer Imperativ* (Kant). –*çn*

** Müncchausen Baronu (1720-1797) 1740'ta Ruslar safında Osmanlı güçlerine karşı savaşmış bir Alman. Adı, ölümünden sonra, Zaloğlu Rüstem ya da Don Kişot türünden bir öykü kahramanı olarak kullanılmıştır. –*çn*

10) *A.g.y.*, s. 20.

11) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 341.

Swing Sheley adındaki bu kadın Atlantik ötesi sosyete dergilerinin Fransa muhabiridir. Öyle dergilerde de ünlü kişilerin ölümlerinde yayımlanacak yazıların ne olur ne olmaz diye hazırda tutulması âdettendir. Sartre'ın hoşuna gider ve kadının istediği bilgileri vermeyi kabul eder. Yeniden görüşürler, dost olurlar, bol bol eğlenirler. Sartre kadını operaya götürür, kadın nasıl davranacağını bilmez. Evcilik oynarlar. Sartre anne olur, öteki de kızı. Sartre bayılır. Sonunda hep düşlediği kız kardeşi bulmuştur. İlişkilerinin cinsel yanı Sartre'ı sıkar. Akşamları "üzerine çıkıyor ve gerekeni yapıyorum."[12] Gerekeni yapmak. Bir kadınla yatmak anlamında bu sözcükleri çok kez kaleme almıştır. Son çözümde, cinsel birleşme ona arkadaşlar arası iyi bir uzlaşmanın verdiği coşkuyu vermez. Kadınlar ve birtakım toplum gerekleri onu cinsel birlikteliğe zorlar, o da razı olur, hepsi bu. Günün en sevdiği bölümü sabahtır. Taraçada kahvaltı etmek, güneş altındaki Paris çatılarını seyretmek, önünde bütün bir gün olması. Yanındaki kadın, işleri karıştırmayacak denli zekidir. "Duygularım yumuşak ve içten. (...) Kız bağlanıyor elbette ama ilerideki çözülmenin güvencesini de veriyor,"[13] diye Castor'un içini rahat ettirir: Castor Chicago'dan döndüğünde Sally gitmiş olacaktır.

İşleri başından aşmıştır. R.D.R.'den başka, politik bir dram da onu meşgul etmektedir. Ona göre, İsrail devlerinin kurulması yerindedir, gereklidir. İngilizlerin izlediği politikadan dehşete düşer. Yahudiler, Nazi cehenneminden çıkar çıkmaz, şimdi bir de her halkın kendi toprağında yaşaması hakkından yoksun bırakılarak, yerlerinden mi edileceklerdir? O tarihte genç bir gazeteci olan Jean Daniel'in yönetimindeki *Caliban* dergisinde mayıs ayında yayımlattığı bir makalesinde Birleşmiş Milletler Örgütü'nün yeni devleti silahlandırmasını ister. İsrail konusunda hiçbir zaman tutumunu değiştirmeyecektir. İsrail'in varlığı tartışılamaz. Eski öğrencisi ve koruduğu bir kişi olan Robert Misrahi patlayıcı madde bulundurmaktan Paris'te yargılanırken, Sartre, lehinde tanıklık eder. Misrahi bir para cezasıyla paçayı kurtarır.

Her ne kadar ciddiyet anlayışı tedirginlik verecek derecede yükseliyorsa da, Sartre'da masum bir yan kalmıştır. Dostları ona masonların desteğinin R.D.R. hareketine yararlı olabileceğini söylemişlerdir. Belli olmaz. Ne olur ne olmaz diye, bir mason locasında bir konferans verir. Herhalde birbirlerine ısınmamışlar ki, hiçbir sonuç çıkmaz.

---

12) *A.g.y.*, s. 342.
13) *A.g.y.*, s. 343.

Kitaplara önsözler, kitaplar için tanıtma yazıları, sergi katalogları, sahne gösterisi programları hazırlayıp durur. Yapıtlarının basımı ve yeniden basımı düzenli biçimde sürüp gider. En önemli makalelerini içeren, *Situations* dizisinin ilk iki sayısı 1947 Ekim'i ve 1948 Mart'ında yayımlanır. Savaştan önce *Çehreler* konusunda kaleme aldığı kısa metin Seghers tarafından yeniden basılır; arkası gelmeyecek olan *Théâtre complet*'nin ilk ve tek cildi Gallimard'dan çıkar. Dergilerde çeşitli konferansları ve kendisiyle yapılan görüşmeler yayımlanır. Bunlara bir de durmadan vermek zorunda kaldığı mülakatlar eklenir: Bir kitabın çıkışı, bir sahne yapıtının ilk temsili, yaptığı bir uyarlama, bir yeniden sahneye koyma, şu ya da bu yapıtının çevirisi, R.D.R.'in bir gösteri yürüyüşü ya da sadece Paris'e uğramış bir yabancı gazetecinin büyük adamla görüşmek istemesi. Gerçi bütün bu etkinliklerin gerektirdiği o büyük güç harcamasının bir bölümünü Jean Cau üstlenir ama patronunun yazılarını kaleme alamadığı gibi birincil kararları da veremez. Sartre'ın yazılarının yönetilmesi tam bir "iş" olmuştur. Pazarlık etmek ve sözleşmeler imzalamak, uygulanmalarını denetlemek, sözleşmeye uyulmaması durumunda mücadele etmek gerekmektedir. Sartre, *Kirli Eller* oyununun New York'taki temsil biçimine karşı çıkar çünkü metnin aslındaki düşünceyle hiç ilgisi olmayan bir biçimde hemen tümüyle değiştirildiğini duymuştur. En çok satan yapıtlarından biri olan *L'Existentialisme est un humanisme* [*Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir*] kitabını basan, kısa süre önce de *Çark* başlıklı senaryosunu verdiği yayıncı Nagel ile ilişkileri gittikçe gerilmektedir.

Heykeltıraş Giacometti'nin bir sergisi dolayısıyla "Saltığı Arayış"* başlıklı bir makalede sanatçının yapıtını yorumlar. Klasikler, doğruyu ararken uzlaşımı bulmuşlar; Giacometti ise onlardan ayrılmıştır. "Göreceliği birden kabul etmekle saltık olanı buldu. Çünkü insanın yontusunu, *görüldüğü* gibi, yani uzaktan yapmayı ilkönce o akıl etmiştir."[14] Tutkusu çok büyüktü, dövüşmüş, denemelerini bin kez kırmış, kuşkuya düşmüş, yeniden başlamış, hiç vazgeçmemişti. En sonunda, varlıklarını insanın gözüne ayrıntıları seçme, çözümleme fırsatı tanımaksızın dayatan o ince uzun biçimlere varmıştı. "Giacometti maddeye sahiden insansı olan tek birliği, edim birliğini verdi."[15] Tek sözcükle, "kazandı."[16] Giaco-

---

* (Fr.) *La recherche de l'absolu*: Balzac'ın dilimize *Mutlak Peşinde* olarak çevrilen romanının (1834) başlığıdır. –çn

14) *Situations, III, a.g.y.*, s. 299.

15) *A.g.y.*, s. 301.

16) *A.g.y.*, s. 305.

metti belki Sartre'ın en hayran olduğu kişidir. Alanında Sartre'ın kendi alanında izlediği şeyi gerçekleştirmiştir. Erkekleri ve kadınları birer imge değildir. Doğmuşlardır, onları daha önce görmüşüzdür. Hem eksiksiz hem bedenselleşmiştirler. İnsanın somut biçimini, yani parçalanmış, tarih tarafından yakılmış fakat gerek kendisi gerek başkaları karşısında her durumda tümüyle mevcut olan bütünlüğü bulmak ve dile getirmek; işte düş budur.

Olağan zamanda Sartre'ın yaşamı pek akıllı usludur. İstisnasız her gün sabahları ve akşama doğru iki kez üçer saat çalışır. Çetin bir konu gerektirdiğinde, kendisini vererek çalıştığı bu saatlerin sayısı artabilir. Corydrane yardımıyla aralıksız on beş saate kadar dayanabilirse de asıl ritmine olabildiğince bağlı kalır. O iki dokunulmaz dönemin arasında her türlü temasa açıktır. Öğle yemeği günün ana yemeğidir. Mutfak zevkleri daha çok karmaşıktır. Domates gibi bazı ana yiyeceklerden nefret eder ve sadece pişmiş yemek ister. Organik ya da canlı olandan nefret eder. Konserve meyveyi doğal meyveye tercih eder. Çiğ sebzeye, taze süte dayanamaz. İstiridye görse sofradan kaçar, bir lokma kırmızı ete belki dayanır ama yememeyi yeğler. İstediği, ne biçimde yenirse yensin, domuz etidir, onu da en çok salam, sosis, jambon biçiminde tercih eder ve bolca yer. Salamda hayvanın kendisi görülmektedir. Salam soyut, uygar bir yiyecektir. Sartre, sosisli lahanaya dayanamaz. Fakat o da ağır bir şeydir. Çikolatayı çok sevdiğinden, keza kaliteli tatlıya da hayır diyemediğinden kendine dikkat etmesi gerekir. Öğle yemeğinden sonra, Cau'nun saptadığı saatlerde randevuları, toplantıları, görüşmeleri vardır.

Dışarı çıkmadığı zamanlar, Sartre akşam yemeğini rahat rahat, bir francala ve bir dilim jambonla, bir viski yudumlayarak ve radyodan müzik dinleyerek yer. Müzikteki zevkleri klasik kalmıştır. Beethoven en büyüktür, onun son kuartetleri müzik tarihinin kesin başyapıtlarıdır. Çağdaş bestecileri tanımayı sürdürür. 1948'de Schönberg, Berg ve Webern'i keşfeder. Geçmişi yeniden yapmaya kalkmak saçma ama keşke Sartre müziğin ona sunduklarını, içinde uyandırdıklarını sözcüklere dökmeye çalışsaydı diye esef etmemek insanın elinden gelmiyor. Müzik ona fazla yakın, onunla fazla teklifsiz olduğu için onun müzikten uygun bir biçimde söz edemeyeceği çok sık söylenmiştir. Fakat Sartre hiçbir zaman içindekini dile getirirken olduğu kadar rahat ve dürüst değildir. Belki o sessizliğinde korkunun payı vardır. Kendini fazla açığa vurma korkusu, soyunma, kendini göstermek istediği gibi değil de, olduğu gibi gösterme korkusu.

Boş zamanlarını kadınlarının arasında bölüştürmeyi şöyle böyle başarır. Gelgeç bir serüvene kapıldığında, "düzenliler" yani Beauvoir, Wanda, Michelle Vian, biraz ihmal edilir. Bu kadınların hepsi bundan ötürü ortak erkeğe kızmamayı kabul etmişlerdir; verdikleri bu söze uyarlar. Ne var ki, kıskançlıklar, gönül sızıları da hiç eksik olmaz. Henriette Nizan bir gün, bir barda yaşadıklarını anlatıyor: "Güzel ve tatlı Michelle Vian'ı gözyaşları içinde bulduk. Boris'le arasındaki sevgi can çekişiyordu. Sartre'la arasındaki de öyleydi. Sartre hercainin biriymiş, talibi de çokmuş. Saatlerce Michelle'i avutmaya çalıştık."[17]

Sartre insanın sıkılıp sıkılmayacağını, kiminle karşılaşacağını önceden bilemediği resmi akşam yemeklerini hiç sevmez. Onun sevdiği, tanıdıklar arasında, Leiris'lerin, Camus'lerin evinde, bir bistroda, eski dostlarla ya da "aile" üyeleriyle bir arada olmaktır. Hattâ işler bazen tatsız gitse bile. Bir gece, zilzurna sarhoş olan Merleau-Ponty ile Scipion birbirlerini tokatlamışlardır. Koestler'le geçirdikleri akşamların politik kavgalarda boğulması tehlikesi vardır. Macar'ın kanı sıcaktır. Camus, bir gece sabaha karşı, bir gözü morarmış olarak oradan çıkmıştır. Zaten Koestler ile görüşmeler seyrelmektedir. Gittikçe daha az görüşürler ve bir sonraki yılın başlarında temasları büsbütün kopar.

Castor 15 Temmuz'da döner. Tam yola çıkacağı sırada Algren hemen onunla evlenmeye hazır olduğunu söylemiştir. O ise yanıtını Paris'ten verir. Hayır, der. "Ne denli övünüyormuşum gibi görünürse görünsün, Sartre'ın bana ne derecede gereksinimi olduğunu da bilmenizi isterim. Dıştan çok yalnız, içsel olarak da çok tasalı, çok huzursuz; ben tek sahici dostuyum, onu gerçekten anlayan, ona gerçekten yardım eden, onunla çalışan, ona dinginlik ve denge getiren benim." Ayrıca, Sartre'ın yirmi yıl boyunca kendisi için her şeyi yaptığını, kendisininse ancak birkaç yıldır bunun karşılığını verebildiğini de ekler. "Onu hiçbir zaman bırakamam."[18] Bunu söylerken tüm varlığıyla bağlandığı Algren'i yitirmeyi göze almaktadır. Fakat işte böyle. Ölür de Sartre'ı bırakmaz.

Dokunaklılık, çözülmez bir sorunu çözme yolunda mükemmel bir araç sunar. Algren hiç kuşkusuz Beauvoir'ın yaşamının büyük aşkıdır. Onun armağanı olan yüzükle gömülmeyi isteyeceğini biliyoruz. Fakat, ikizlik de korkunç bir bağdır. Sartre ile Castor'un artık ayrı yaşamayı düşünemeyecekleri denli birbirlerine bağımlı olduklarını kabul edebilir miyiz? Beauvoir iki açıklamayı üst üste

---

17) Henriette Nizan, *a.g.y.*, s. 396.
18) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 211-212.

bindiriyor: Borcum öylesine büyük ki, ona yaşamımı feda etmek zorundayım; öylesine dayanıksızdır ki, yokluğumda çöker. Minnet ve sorumluluk. Herhalde onun içinde bu iki duygu da vardır. Fakat bunlar âşığının önerisiyle düştüğü ikilemi gerçekten gösterir mi? Aynı zamanda süreklilik ile derin bir kopma arasında da seçim yapmak zorundadır. Geçmiş çabaların meyvelerini toplamakla yirmi yıl boyunca sabırla inşa edilmiş bir yapıyı yıkmak arasında bir seçimdir bu. Sartre ile başladığı işi sürdürmek, yargı ve söylemi dünyada ağırlık taşıyan, ünü aydın gücünü sağlayan bir kadın olarak kalmakla Amerikalı bir romancıyla evlenmiş Frenk kadını olarak kalması olasılığının büyük olduğu yabancı ve epeyce düşman bir bağlamda her şeye yeniden başlamak arasında. Kırk yaşındadır. Kararı vermek kolay olmamıştır ama romantik değil, aklı başında bir karar olmuştur.

Sartre'a gelince, o gerçekten Castor'un hissettirdiği o güçsüz ve yaşam karşısında savunmasız varlık mıdır? Yanıt, gerçek anlamda Sartre'ın hiçbir zaman Castor'un dünyası dışında yaşamayacağı düşünülürse, olumsuz. Fakat Castor'un söylediğinde doğru bir taraf olabilir. Sartre bir sütnineye, günlük gereksinimlerine özen gösterecek, hep güvenebileceği bir kadına gereksinim duyar. Bunun için Bayan Mancy vardır. Beauvoir'ın savaş yıllarında çok gelişmiş olan anne yönü artık Sartre'a gerekli değildir. Buna karşı, aydın desteği hâlâ çok önemli düzeydedir. Daha *Bulanti*'nın yazıldığı dönemde olduğu gibi Castor, Sartre'ın yazdığı her şeyi okur ve ciddi biçimde eleştirir. Pek önemli olmayan yazıları dışında, Sartre'ın onun yazın ve felsefe bakımından vereceği fetvaya gereksinimi vardır. Bu alanda Castor'un işlevi değişmemiştir. Her yazıya geçerlik belgesini, böylelikle de Sartre'a, her kitapta dünyadaki varoluşunu haklı gösteren izni veren o olur. O olmasa Sartre kendini daha önemsiz hissedecektir. Bu bakımdan, sadece bu bakımdan, Beauvoir "gerekli" olmuş olabilir.

Beauvoir ağustos ayını Paris'te geçirir. Otel yaşamından bıkmıştır; Bûcherie sokağı 11 numarada mobilyalı bir odaya taşınır. Odayı Algren'i düşünerek süsler ve çalışmaya oturur: Kadınları ele alan bir kitap hazırlamaktadır. Adı *Le Deuxième Sexe* [*Ikinci Cins*] olacaktır. Bu sırada Sartre, biraz zoraki olarak, Fransa'nın güney kesimlerinde dolaşmaktadır. Dolorès'in gönlü olmuş, Fransa'ya gelmeye karar vermiştir. Sartre mektuplarında, sanki bir hastanın ateşinden söz eder gibi, ilişkilerinin "hep aynı düzeyde kaldığını" yineler durur. Hâlâ âşıktır. Fakat bu macera artık olanaksızdır. Erkek kendi alıştığı yaşam biçimini sürdürme yolunu

seçmiş, kadınsa kendini o oyuna uydurmayı kabul etmemiştir ve onu bir kocaya çevirmeyi hâlâ ummaktadır. Bir çıkmaza girmişlerdir.

Sartre çalışmaktadır. Elbette Ahlak üzerinde. Fakat aynı zamanda, uzun süredir içinde taşıdığı ve artık bağlamak istediği *La Mort dans l'âme* üzerinde de çalışır. 1940 yılının askerleri tam bozgundadırlar. Rayından çıkmış bir dünyada, ipin ucunu bırakmakla –yapacak bir şey kalmamıştır– eylem –her şeyin yeniden yapılması gerekmektedir– arasında ikircikli kalmışlardır. Toplumsal ilişkileri yeniden düzenlemek, dünyayı, çöküşe götürmüş olan temel kadar kötü olmayan bir başka temel üzerinde yeniden kurmak. Bu, R.D.R'in tasarısı, düşüdür. Roman sonbaharda biter. Aralık 1948 ile Haziran 1949 arasında *Les Temps modernes* dergisinde tefrika edilecek, sonra kitap olarak Gallimard'dan çıkacaktır. Pek tutulan bir yapıt olmaz. Sartre başka bir tasarı üzerinde çalışmaya başlar. *Le Coup de dés*'yi okumuş, hayran kalmıştır. Yazınsal yaratı alanında belki kendisinin tam karşıtı olan adamı, Ozan'ı, Mallarmé'yi anlamak ister. Yapıtını ve hakkında yazılanların tümünü okur, notlar alır. Arkasından bir inceleme gelmiş olmalıdır.

Sartre ile Castor eylül başında buluşurlar. Cezayir'de altı hafta geçirirler. Keyif gezisidir ama, gerçekte, vakitlerinin çoğunu çalışmakla geçirirler. Kimse onları tanımaz, kimse rahatsız etmez; böyle bir durumdan yararlanmaya bakarlar. Ülke de, manzaraları bir yana, cana yakın gelmez. Viski bulamazlar, kentler yoksulluk içindedir, Araplar sinir bozucudur. "Yoksullar, üzgünler, hastalar, çirkinler durmadan boşa çene çalıyorlar. Onlardan daha iyi olmayan Fransız erleri ve subayları da cabası. Efendisi de kölesi de, burada herkes sevimsiz."[19] Kabiliye bölgesinin pisliğinden çok iğrenirler. Bou Saada'da geçirdikleri birkaç gün onları biraz rahatlatır. Dönüşte, bir hafta da Bayan Mancy'nin yanında, onun Nice'teki bakımlı evinde kalmaları gerekir. Sartre hastadır. Castor yaşlı hanımla çene çalar ama ona zor dayanmaktadır.

Les Temps modernes dergisi, ilk çıktığı günden beri, sömürgeler sorununda anavatanın suçlarını kınar ve sömürgelere bağımsızlık verilmesi politikasından yana tutum alır. 1947'de Çinhindi olaylarına büyük yer verdiği gibi, 1948 sonbaharında da Madagaskar'daki ayaklanmanın kanlı yoldan bastırılışını kınamaktadır. Sartre, bu soruna gittikçe artan bir dikkatle eğilir. Bir önceki yılın sonunda yayın yaşamına atılan *Présence africaine* dergisinin çıkışını ilk sayıya bir makale

19) *A.g.y.*, s. 231.

vererek kutlamıştır. 1948'de Léopold Sedar Senghor'un *Siyah Orpheus, Fransız Dilinde Kaleme Alınmış Zenci ve Madagaskar Yeni Şiir Sanatı Antolojisi* kitabına uzun bir önsöz yazar. Her şey Söz'den başlamış olduğuna göre, sömürü karşıtı devrim de Şiir'den fışkıracaktır. Sanayileşmiş ülkelerde proletarya, üzerindeki baskının bilincine varır ve teknik, örgütlenme, yararcılık, etkililik gibi olumlu yollardan harekete geçer. "Beyaz emekçi gibi zenci de, toplumumuzun kapitalist yapısının kurbanıdır."[20] Fakat önce ırkının bilincine varmalıdır, "zenciliğinin" adını koymalı, bunu yüksek sesle söylemelidir. Afrika şiiri "kara ruh" şarkısını söylemeye, "Zenci'nin dünya-içinde-varlığı"nı[21] dile getirmeye yatkındır. Yadsınmış, kaldırılıp atılmış kara bilinç, kendini acı çekerken bulmakta ve başkaldırmaktadır. "[Siyah adam] böylece acı sezgisi ne ölçüde ona ortak bir geçmiş verebilir ve gelecekte bir amaç gösterebilirse, o ölçüde tarihselleşiyor."[22] Sonuç şaşırtmayacaktır: "Zenciliğin en ateşli ozanları aynı zamanda birer Marksist militandır."[23] Bu nedenle de, sömürgecilik karşıtı mücadeleye katılmamakta inat eden Fransız Komünist Partisi kusura bakmasın, R.D.R.'e yeni müşteriler söz konusudur. Bu önsözüyle Sartre başkalarının başvurabileceği bir ders oluşturmuştur. Bu dersi kasım ayında Fas konusundaki bir toplantı dolayısıyla sunar. "Sizleri ezen sınıf ve kurumlara karşı yanı başınızda savaşarak kendimizi de özgürleştireceğiz."[24]

Eylülde eski bir U.S. Air Force pilotu, Gary Davis, Amerikan pasaportunu yırtıp BM'nin geçici merkezi Chaillot Sarayı'na giderek "dünya vatandaşlığı" almış, sonra da Dünya Vatandaşları Hareketi'ni kurmuştur. Aralarında Breton, Camus, Paulhan, Queneau ve Mounier'nin de bulunduğu birtakım aydınlar safdillikle suçlanmaktan korkmaz, bir basın toplantısı yaparlar. Davis'in BM'nin kürsüsüne çıkıp doğaçlamadan bir söylev vererek tutuklanmasından sonra, bir dayanışma komitesi oluştururlar. Sartre bu ikiyüzlü gösterilerde yer almak istemez. Fakat o idealist mert askerle karşı karşıya konuşmaya hazır olduğunu bildirir.

30 Ekim'de beklenmedik bir onur meslek yaşamına elbette yararsız ama gurur da okşayan bir destek sağlar. Roma'da papalık Sartre'ın kendisini ve kitaplarını parmağına dolamıştır. Kaleminden çıkanı Şeytan fısıldamaktadır. Cehenneme gideceği kesindir. Geçmiş ve gelecek yapıtlarının tümü Katolik kilisesinin ka-

---

20) *Situations, III, a.g.y.*, s. 236.
21) *A.g.y.*, s. 262.
22) *A.g.y.*, s. 276.
23) *A.g.y.*, s. 280.
24) *La Gauche*, no. 8, 15-30 Kasım 1948.

ra listesine alınır. Dini bütün biri *Bulantı*'yı satın almak isterse artık iki kez düşünecektir. Birincisi acaba kitap hoşuna gidecek mi diye; ikincisi kilisenin yasağına karşı gelmenin vereceği ürperti alacağı zevki artırır mı diye.

Gallimard'da başına daha ciddi tatsızlıklar gelir. Malraux hiçbir zaman Sartre'dan hoşlanmamıştır. Kısa bir süre önce Koestler ikisini yakınlaştırmak istemişse de başarılı olamamıştır. *Les Temps modernes*'in bir sayısı Malraux'yu sert bir dille ele almış, savaştan önce Troçki'ye karşı Stalin'i tuttuğunu ileri sürmüştür. O da Gallimard'a kesin bir uyarıda bulunup bu densizleri binadan kovmalarını ister. Yoksa kendisi yayıneviyle ilişkisini kesecektir. Gallimard Sartre'ı ve ekibini çağırıp durumu açıklar. Yeni bir yer aramaya koyulurlar. İki adım ötede, Üniversite sokağındaki Julliard yayınları, onlara sığınacak bir yer önerir. Aralık ayında taşınırlar. *Les Temps modernes*'de her işi yapanlar takımı başlangıçtaki gibi kalmamış, kadro genişlemiştir. Pontalis, Pouillon, Bost yerlerinde dururlar. Toplantılarda Sartre'ın dostları, Colette Audry, Francis Jeanson, Jean Cau ve yeni biri, Olivier Todd düzenli olarak görülür. Todd, bir süre önce Nizan'ın kızıyla evlenmiş, Sartre vaktiyle Nizan'm tanığı olduğu gibi, bu nikahta da tanık olmuştu. Merleau-Ponty'nin yakınları da, yazın haberleri sayfasından sorumlu bir Yüksek Öğretmen Okullu olan René Etiemble ile Sosyalizm ya da Barbarlık grubunun kurucusu Claude Lefort da toplantılara katılır. Başlangıçtaki üçlü, yani Sartre, Castor ve Merleau-Ponty derginin yönetiminin gerektirdiği birçok işi çalışma arkadaşlarına yükleyebilmektedir. Dükkan işler. Çömezler palazlanmakta, kendi imzalarıyla, çoğu politika konusunda olmak üzere başyazılar yayımlamaktadırlar.

Ahlak kitabı günden güne ilerler. Sartre'ın aldığı notlar bir sele dönüşmüştür. Öteki, daha doğrusu Öteki'nin bakışı sorununda sıkıntıya düşer. Çocukluğunda, içinde bir üçüncü kişi bulunan bir dükkana girme düşüncesiyle korkuya kapılması gibi. Öteki bana bakıyor. Gözleri beni nesnelleştiriyor ve hareketsizleştiriyor. Onun benimle ilgili imgesine kendimi uydurmaya çalışırsam o nesnellik oyununa gelmiş olurum. Yabancılaşma dedikleri şey bu işte. İnsanın kendisi olmayan bir şeye benzemeye çabalaması. Ayrıca, Öteki'nin bakışını geri çevirebilirim, kendimi o bakışın bana yansıttığı görüntüye karşı kurmam da olasıdır. O da yabancılaşma olur. Sartre buna, "suçortağı düşünce" der. Tek bir çıkış yolu vardır, o da "katıksız düşünce"dir. Kendimize tamamlanmış varlık olarak değil de, var olan olarak kendimiz hakkında sorular sormamız ve "kendimizle uzlaşma"[25]

25) *Cahiers pour une morale*, *a.g.y.*, s. 495.

tabanı üzerinde varoluşumuzun olası birliğini tasarlamamız. Bu yolu tutan kişi gerçeğe uygunluk ve özgürlüğe erişir. Tüm zorluk tutulan yolun değiştirilmesinde yatar. O da, tasarımızı "özdeşleşme ya da sahip çıkmayla değil, razı olma ve bağdaşmayla"[26] kendimizin kılmamızdan ibarettir. Kısaca, istediğim şeyi istemem gerekir. Saltık gerçeğe uygunluk, edimlerimin kendimi kurmamı sağlayan hareketle eksiksiz olarak çakışması. Katıksız gereklilik.

Sartre'ın isteğinde korkutucu bir şey var. Dünya, var olduğu biçimiyle, gerçeğe uygun olmamanın kirli alanlarına atılmıştır. Tasarı sözcüğü, onun kaleminde, tam varlıkbilimsel bir anlam kazanıyor. Bireylerin sosyoekonomik istekleri hiçbir şey değildir. Tarihin atıkları, boş ıvır zıvırlar, yabancılaşmanın az çok kınanabilir yöneyleri. Sadece var olanı varlığa ya da kendi-için'i kendi-içinde'ye yaklaştırmak isteyen bireysel ve ortak tasarıya uygunluk önemlidir. Bu düşüncelerde katı bir ilkeciliğin kokusu seziliyor ve *tutulan yolun değiştirilmesi* kavramı da burada pek beklenmedik bir şey değil.

Yarım adım atmak olmaz. İnsanların toplumuna, kendi kişisel özelliklerini getirme hevesiyle girmekle yetinilemez. Dünya dönüşmekte ama iyileşmemektedir. Sartre, sanayinin, devrimin lütfuyla değişmedikçe, tarihte bir anlamı olacağını düşünmez. Amaçlar onun düşüncesine göre öylesine bir ağırlık taşır ki, onlara götüren yollar ve yöntemler hemen tümüyle silinir. Bir edim ancak kökten-se ve var olana varlıkbilimsel bir değer katmayan her şeyi kesinlikle yadsıyorsa bir anlam taşır ve bir geleceğe sahip olur. Başka bir anlatımla, Sartre bir çıkmazdadır. İnsanlığın birden ve topluca yolunu değiştirip katıksız düşünce yoluna girmesi gerekmektedir. Bu, gerçekçi bir varsayım değil.

Buradan yeni bir soru çıkıyor. Şöyle ki, her birimizin başvurabileceği ve yol değiştirmeler katarını bağlayabileceğimiz bir makam var mıdır? Sartre'da cesaret yok değildir. Bu konuya yeni bir yapıt ayırır ama bu kitap ancak 1989'da çıkacaktır: *Vérité et Existence*. Gerçek, "Varlık'ın adım adım açığa çıkmasıdır."[27] O, kendinde mevcut değildir ve insanla birlikte yok olur. Zorunlu olarak, bizim edimlerimiz aracılığıyla *olmuştur*. Bundan ötürüdür ki, her eylem bilgi, her bilgi eylemdir. Gerçek denilen şey ne verilir ne de ortaya çıkarılır; mademki onu var eden şey benim özgürlüğümdür, o halde özgürlük olmazsa o var olamaz. Tamamlanmış, bütünlük durumuna gelmiş bir insanlık "Varlık ile Gerçek'in tek bir bütün oldukları bölgeye"[28]

26) *A.g.y.*
27) *A.g.y.*, s. 19.
28) *A.g.y.*, s. 132.

erişir. Bu varsayım iyimsere benziyor. Acıklı. "İnsan türünün bir yazgısı vardır, Tarih'in bir anlamı vardır (...). Fakat Tarih'in bu anlamı sadece Tarih'in *dışında* yer almış bir varlığa görünebilir çünkü Tarihin her türlü kavranışının kendisi tarihseldir." Başka bir anlatımla "*insanlığın gözlerini kapatacak biri* gereklidir. Bu biri de önsel olarak olanaksız olduğundan, insan hiç kimsenin bilmeyeceği bir gerçeğin yaratıcısıdır."[29] Sartre ya da Tanrı özlemi. Tarihin bitiminde ortada tanık olmayacak ki. Hiçlikten varlığa, bilgisizlikten bilgiye, sonra da hiçbir şey. Uçurum.

Bu koşullarda bir ahlakı nasıl ve neyin üzerine kurmalı? Denemesinin sonunda Sartre yeni bir yapıtın tasarını kâğıda döker. Mademki saltık bir temel yoktur, o halde geçmişin içine dalmalı, ahlaksal düşüncenin tarihini yapmalı, sonunda da, hiç vakit yitirmeden, insan gerçekliğine ve onun yazgısına uyan bir ahlak olabilecek olanı dile getirmeli. Dev bir çalışma izlencesi. Ahlaksal bir kavrayış ve ahlaksal bir tasarının bir ucundan yakalayabilmek için, olmuş olan ve olmakta olan her şeyi tek tek ele almak gerekiyor.

13 Aralık 1948 R.D.R. için bir onur günü olur. Pleyel salonunda bir toplantı yapılır, sahnede şu kişiler vardır: Sartre ve Rousset, Breton ve Camus, Richard Wright ve Carlo Levi, Claude Bourdet, *Franc-Tireur*'ün patronu Georges Altman. Ayrıca, Hindistan ve Çinhindi'nden, Madagaskar ve Fas'tan birçok aydın gelmiştir. Beauvoir kalabalığın üç bin kişi olduğunu tahmin eder. Sosyalist Avrupa'ya ve devrimci demokrasiye övgüler düzülür, büyük partiler ve soğuk savaş kınanır ve, en önemlisi, halklar barışa çağrılır. Düzenleyenlerin coşkusunu gölgeleyen tek şey şu olur: Zengin ülkelerin sözcüleri öyle uzun süre konuşurlar ki, sömürgelerden gelen temsilcilere tek sözcük söyleyecek zaman kalmaz. Bu arada, 1949 Ocak ayında, R.D.R. Çinhindi'nde barış isteyen bir ortak dilekçeyi dolaşıma sokar. Fakat yönetimi üstlenmiş çekirdekte işler hiç de iyi gitmemektedir. Parasız politika yapılmaz; bu hareketin de parası yoktur. Yine ocak ayında Rousset Amerika Birleşik Devletleri'ne gideceğini bildirir; orada sendikaların kendisine önemli bir destek vereceğini düşünmektedir. Sartre'ın bu konudaki tavrı çekingenlikten de ötedir. Haklı sayılabilecek bir nedenle, bu girişimi Amerikalılara yaklaşma yolunda bir sapma olarak değerlendirir. Rousset gitgide antikomünist görünürken, Sartre "Komünist Parti'nin sosyal eylem çizgisine gelmeyi"[30] yeğlemektedir.

---

29) A.g.y. Vurgular Sartre'a aittir.
30) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, s. 240.

1949 Şubat'ında Kravçenko olayı kamuoyunu ve aydınları coşturur. Bu Rus sürgünün* kitabının Fransızca çevirisi yayımlanmıştır: *J'ai choisi la liberté*. Komünistlerin elinde bulunan *Les Lettres françaises* dergisi yazarı kitabı onun yazmadığı savıyla mahkemeye verir. Bu, peşinen yitirilmiş bir davadır, çünkü komünistlerin elinde savlarını destekleyecek hiçbir güvenilir kanıt yoktur. Ama onlar bununla ilgilenmezler, sadece yazarı karalamak, onu bir alçak diye göstermek isterler. Beauvoir'ın Algren'e yazdığı mektuplara bakılırsa, bunda başarılı olmuşlardır. Elbette, diye kabul eder Beauvoir, komünistler dürüst olmayan, hattâ budalaca kanıtlara başvurmuşlardır ama sanık da onlardan daha iyi davranmış değildir. "Aslına bakarsanız, Kravçenko kötü bir kitap yazdı; tam bir hain tipi olan yazarın kendisine nasıl güvenilmezse, kitabın da tek sözcüğüne güvenilmez."[31] Konuyu bağlarken iki tarafı da birbirine denk bulduğunu söyler: "Kitabında Kravçenko'nun bolca yalan söylediği kesin, fakat tanıklığa gelen Stalinci Ruslar da aynı derecede yalan söylüyorlar."[32] Eski yansızlık numarası. Karşıtları, al birini vur ötekine yapıp, ikisine de birbirine denk suçlar yükleme. Her suçlama göndereene iade edilir. Kravçenko'nun yalan söylediğini mi ileri sürüyorsunuz? Evet, ama siz de yalan söylüyorsunuz. Sonuç: Onlar yalancı, zaten herkes bunu biliyordu, fakat Kravçenko da öyle; işte yeni olan bu. Suçlama kabul edilmiştir. Stalinciler amaçlarında başarılı oldular.

Bu iğrenç çekişmenin arkasında elbette Sovyet gerçekliği sorununu görüyoruz. Bir Troçkist olan Claude Lefort, bir yıl önce *Les Temps modernes* dergisinde Sovyet sisteminin işleyişini ele alan ve belgelere dayanan bir makale yayımlamıştı; bu yazıda devlet kapitalizmi dediği şeyi eleştiriyordu. Yazı işleri –yani yönetimden adı verilmemiş biri, belki Merleau-Ponty aracılığıyla Sartre– Lefort'un tutumundan duyduğu üzüntüyü dile getirmek zorunda kalmıştı. "Ona göre, S.S.C.B. sanıktır. Bize göreyse, büyüklükleri ve korkunçluklarıyla, arızalanmış bir girişimdir. İnsanın komünist olup olmadığını söylemesi gerekir, biz değiliz diyoruz. Fakat tek suçsuz parçası bulunmayan bir dünyada bu suçlamanın tarzı bize yersiz geliyor ve içkin bir mantıkla ele alınmamış görünüyor."[33] Durum an-

---

* Viktor Kravçenko sürgün değil, soğuk savaştan önce, yüksek düzeyde bir Sovyet görevlisiyken 1944 yılında, bir satınalma heyeti içinde Washington'a gönderilmiş, orada kalmayı seçmiş bir sığınmacıydı; Sovyet rejimini, perde arkasını anlatarak suçladığı kitabı 1947-48 yıllarında dilimize *Hürriyeti Seçtim* başlığıyla çevrilmişti. –çn

31) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 273.

32) *A.g.y.*, s. 275.

33) *Les Temps modernes*, no. 29, Şubat 1948, s. 1516.

laşılmıştır. Artık *Les Temps modernes* S.S.C.B. ile ilgili bir şeyden söz etmeyecektir. Kravçenko'nun duruşması sırasında dergi davayı birkaç satırda özetlemekle yetinir ve çok büyük bir yüreklilik göstererek, "Sovyetler Birliği'nde tam olarak neler olup bittiğini bilmiyoruz,"[34] diye belirtir. Bilmiyorlar mıymış? Beauvoir, Anılarında daha açıktır: Uzun zaman Moskova'da oturmuş olan Amerikalı gazeteci Louis Fischer'in bir akşam onlara "Sovyet rejiminin canavarlıklarını" anlattığını yazar. "Yolunu şaşırmış bir bağnazlıkla gözleri parıldayarak insanın soluğunu kesen birtakım ortadan kaybolma, ihanet, yok etme olayları anlatıyordu; bunlar kuşkusuz doğruydu ama, ne anlamı ne de kapsamı anlaşılıyordu."[35] Bu tümcelere uzun bir yorum gerek. İçinde her şey var. Gazetecinin dediği doğru ama anlaşılamıyor. Anlamaya çalışmalı mı? Sakın ha. O gazeteci Amerikalı. Yani bağnaz. Yani sayıklamalarının hiçbir anlamı yok. Anlayacak bir şey yok, boş verin. Özetlersek, Amerikalının biri doğru olmayan bir doğruyu dile getirmiştir; anlaşılmayan doğru, doğru değildir. Sade ve kolay. Biz cephemizi seçmişiz. Bundan kuşkulanmaya yol açan her şey, alçakların marifetidir.

Babanın uyarılarından oğulun değeri ortaya çıkarmış. 1949 baharında komünistler Stalin'e ateş püskürdüğü için, vakit yitirmeden Sovyetler cephesine yaklaşmak gerekmektedir. *Kirli Eller*'in oynanmasının engellenmesi için Kremlin doğrudan doğruya Finlandiya resmi makamlarına başvurmuştur. Kanapa yeniden *La Nouvelle Critique* dergisinin yönetimine geçmiş ve işini büyük coşkuyla yürütmektedir. Varoluşçuluğa da, onun papasına da saldırılmadığı tek sayı yoktur. İlya Ehrenburg kendisinde Sartre'ın horgörüden başka bir şey uyandırmadığını açıkça söyler. Georg Lukacs bile işe karışır. Paris'te geçici olarak bulunan Macar filozof *Combat* gazetesine verdiği bir demeçte varoluşçuluğa saldırır. Sartre da yanıtında, Lukacs Marksizmden hiçbir şey anlamaz, der. Bunun arkasından felsefe dozu düşük ve iki tarafın da yapıtlarının düzeyini ortaya koymayan bir atışma gelir.

Mart ortasından nisan başına kadar Sartre ile Castor çalışmalarına ara verirler, Cagnes'a gidip küçük ve sevimli bir otele yerleşir, Akdeniz güneşinin altında çalışırlar. Beauvoir *İkinci Cins*'in ilk bölümünü bitirmiş, ikinciye de son biçimini vermektedir. Sartre Ahlak kitabını yeniden eline alır ama ilerleme kaydetmez. *Günceler*'inin son sayfalarında, sanki bu onu rahatlatabilirmiş gibi, daha

---

34) *A.g.y.*, no. 45, Mayıs 1949.
35) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, Gallimard, yeni bas. Folio 1992, cilt II, s. 241.

Yüksek Öğretmen Okulu yıllarından kalma bir mitos içine dalma eğilimi gösterir ve bu eğilim gittikçe artar. "Öteki ile hiçbir zaman dolaysız olmayan, hep yapıt aracılığıyla kurulmuş ilişki."[36] Bir sanatçı ahlakı: Dünyanın daha iyi farkına varabilmek için onu yeniden yaratmak. Bir mutsuz ergen ahlakı: Kendisini sevdirmek için dünyayı diğerlerine sunmak. Başka şey düşünmek daha iyi olur. Sartre da kitabı ve tuttuğu iki bin sayfa notu bir kenara koyar.

Başka bir tasarıyla uğraşır. Zihninde *Özgürlüğün Yolları* bitmemiştir. Dizinin şimdiden üç romanı vardır. Dördüncüsü, *La Dernière Chance* iki bölümden oluşacaktır. Birinin başlığı "Tuhaf Dostluk"tur. Bunda militan komünist Brunet ile Nizan'ın romanlardaki ikizi Schneider/Vicarios bulunur. Bu iki adam kaçarlar, Vicarios öldürülür, Brunet yakalanır. Komünistlerin aşağılık dolaplarını aşarak dostluğun ve güvenin üstünlüğünü dile getirmeyi bilirler. Bu romanın çatkısı, bir öncekinden daha klasiktir. Diyaloglar, ne yazık ki çoğu zaman Komünist Parti'deki bir hücre tartışmasına benzer ama yine de kitaba egemendir. Mathieu hâlâ tekrar ortaya çıkmamıştır. Bir davaya bağlanan filozofun ve R.D.R. yöneticisinin düşlediği yeni Sartre henüz düşsel biçimini bulmamıştır. Bu yokluk, Ahlak kitabının yarıda kesilmesiyle koşut gider.

R.D.R. serüveni gittikçe kötüye gider. 20 Nisan günü, Pleyel salonunda, komünistlere bağlılık gösteren Barış Hareketi'nin ilk kongresi yapılır. On gün sonra Kış Bisiklet Pisti'nde R.D.R.yönetiminde "Diktatörlüğe ve Savaşa Uluslararası Direniş Günü" düzenlenir. Büyük bir kalabalık gelir. İnsan, ister istemez, bu ikinci gösterinin birinciye yanıt olduğunu düşünür. Aslında ikisini düzenleyenler arasında bazı temaslar olmuştur. Rousset geniş çaplı ortak bir gösteri düzenlenmesini önermiştir. Ne Fransız Komünist Partisi ne Komintern böyle bir şeyin sözünü bile işitmek istemezler. Onların barışı karşılarındakilerin barışı değildir. Gerçekten de, Rousset Amerika Birleşik Devletleri'nden, orada gördüğü kabulden ve iki büyük merkez sendikanın, C.I.O. ile A.F.L.'in desteğini almış olmaktan mutlu olarak döner. Gerçeği görmek gerekir. R.D.R. cephesini bilfiil seçmiştir ve bu, Sartre'ın cephesi değildir. Sartre gösteriye katılmayacaktır.

Dış Politika İncelemeleri merkezinde 24 Nisan günü verdiği "Avrupa Kültürü Aracılığıyla Fransız Kültürünün Savunulması" konulu bir konferansta kendisinin R.D.R hareketine katılmasının esas nedeni olan politik tutumu kültür alanına uygular. Bir kültürün canlı olması, devinim durumunda olmasına, kendisi-

36) *Cahiers pour une morale*, a.g.y., s. 487.

ni aşan bir şeye yönelmesine bağlıdır. Bir ülke bir başkasını eziyorsa, o ikinci ülke artık soluk alıp veremez ve kültürü nostaljik bir düş olur, ilkinin kültürüyse bir gelecek düşüne dönüşür. "Bundan şu sonuç çıkar ki, kültürler arası ilişkiler, bir dereceye kadar, güçler arası ilişkilerle belirlenir."[37] Bu güçler ekonomik ve askeri güçlerdir. Fransa kıskaca alınmış durumdadır. Burjuvazisi A.B.D.'ye bakar, proletaryasının gözü S.S.C.B.'ye kayar. Özerk bir kültürü korumak istiyorsa, onu aşacak ve zaafı yüzünden yitirdiği canlılığı ona geri verecek bir Avrupa tasarısı içine girmesi gerekir.

Tuhaf çelişki. Soğuk savaşla savaşma görüntüsü altında, Sartre, soğuk savaşın, tüm düşünce alanını ele geçirmesine sesini çıkarmamaktadır. İstemez, ama o onu kuşatmıştır. Fransa zavallı bir karikatüre indirgenmiş durumdadır. Neredeyse proleter Rusça, burjuva İngilizce konuşacaktır. Sartre, burada, tam da kendisinin Ahlak'ında "suçortağı düşünce" dediği şeyi uygular. Özgürlüğünü soğuk savaşa devretmiştir. Uslamasının çerçevesi, birden, kendi Avrupa tasarısını çürütür. İlkesi açısından ele alınırsa, kim onun peşinden gitmez ki? Fakat o ilkenin içi boş. Soğuk savaşa bir alternatif sunacağına dolaylı yoldan onun utkusunu belirginleştiriyor.

Besbelli, R.D.R. meselesinde kimse tarafsız olmamıştır. Rousset artık Amerikan politikasını savunmaktadır. Özellikle de Atlantik Paktı'nın imzalanmasından yana tavır koyar. Sartre Atlantik düşüncesini, Avrupa'yı Amerika'nın yörüngesinde savaşa sokma manevrası diye yadsır. Sosyalizmi, sadece sosyalizmi, tüm sosyalizmi istemekte, o malın da ne pahasına olursa olsun, Doğu'da bulunacağına inanmaktadır. Hâlâ kendini komünist olarak görmez. Komünistler de her sabah ona antikomünist diye diye, onu bu inancında desteklemek nezaketinde bulunurlar. Fakat Sartre komünistlerin amentüsünün –başta Amerikan düşmanlığı olmak üzere– hemen bütün maddelerini benimsemiştir.

Neşteri yaraya vurmak gerekir. Sartre, 1949 Haziran'ı sonunda yapılan çalkantılı bir toplantıda, hareketin yeni yönelimlerini sert biçimde eleştirir. "R.D.R. çözüldü," diye yazacaktır. "Komünistlerle birlikte çalışmak isteyen önemli bir çoğunluk vardı, Amerikan yandaşlarıysa azınlıktaydı."[38] Hareket üye yitirmektedir, bütün bir şubenin ayrıldığı olmaktadır. O zamana kadar bir var olma nedeni var idiyse bile artık o neden kalmamıştır. Sartre artık bu işle ilgilenmeyi bırakır. 12 Ekim'de resmen istifasını verecektir.

---

37) Michel Contat, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 213.
38) *On a raison de se révolter*, Paris, Gallimard, 1974, s. 30.

İleride kendisinin söyleyeceği gibi, Sartre bu başarısızlıkla gerçekçiliği öğrenmiştir. Daha da önemlisi, duygusallıktan uzaklaşmıştır. Ahlak kitabı bir dayanak noktası bulamadan kendi çevresinde dönüp dururken, bu ilk militanlık denemesi, onun bir türlü bulunamayan iç kuralın yerini tutacak bir zırh edinmesine olanak vermiştir. Doğuştan gelen köktenciliği tarihsel biçimini bulmuştur. Bu biçimse, ne yazık ki, soğuk savaştır. İki bağdaşmaz gücün, devrimci İyi'yle, kapitalist Kötü'nün, yani bir yanda Pardaillan ve ezilen halk ile öte yanda mülk sahipleri ve onların uşaklarının acımasız bir çatışmada karşı karşıya geldiği bir dünya Sartre'ı nasıl büyülemez? Diyalektiği hâlâ yadsıyan o, üçüncü bir yolu nasıl olur da isteyebilir? Davaya bağlılığı bir hataydı. Dünya beyaz ve siyahtan oluşmaktadır. Gri hiçbir zaman, kirli bir beyazdan ya da katışık bir siyahtan başka bir şey olmamıştır. Artık Sartre'ı bir daha kendini düşlerle avuturken göremeyiz. İstenççiliğin de bir sınırı olduğunu öğrenmiştir. Sıfırdan yola çıkarak bir kitle hareketi yaratılamamaktadır. Kitlelerin de bundan bir çıkarı olması gerekir. Ağzı yanan Sartre politika alevini kısar.

16
GERİ ÇEKİLME

Sartre 1949 yazında politikadan, görece olarak uzaklaşırsa da büsbütün kendi alanına dönmez. Hâlâ herkesin tanıdığı bir adam, Paris'in tanınmış kişisi, ulusun onuru, heyecan peşinde koşan gazetelerin kovaladığı bir av hayvanı ve tüm aydın tartışmalarının ya da politik tartışmaların zorunlu başkişisidir. Genç yazarlar çevresinde döner, gelip kapısını çalar, yazdıklarını bırakırlar. O, şöyle bir göz atar, bir randevu verir, onlarla görüşür, bıraktıkları yazı konusunda ne düşündüğünü açıkça söyler. Böyle devam ediniz, bırakınız, başka bir yol tutunuz. Onları destekler. Bernard Franck ve Bernard Pingaud *Les Temps modernes*'de çalışacaklardır. Nathalie Sarraute'un *Portrait d'un inconnu*'süne, Juan Hermanos'un *La Fin de l'espoir*'ına ve Roger Stéphane'ın *Portrait de l'aventurier*'sine önsözler yazar. Roger Nimier ilk romanı *La Prisonnière*'i ona ithaf eder.

Saint-Germain-des-Prés mitosu ve onun "papa"sı yazın çevresinin dışında da halk tarafından tanınmaktadır. Öteden beri peşinde olanlara, bir de konukların ve sadece seyretmekle yetinenlerin kalabalığı eklenmiştir. Meyhaneler çoğalmıştır ve varoluşçu olma iddialarıyla övünmektedirler. *Varlık ve Hiçlik*, kapağını açmadıkları için daha da büyük bir coşkuyla taptıkları bir put olmuştur. Felsefi bir görüş açısından bütün bunlar hem yapay hem de günü geçmiş şeylerdir. Soğuk savaşın değil de savaş sonrası dönemin düşünürü olarak algılanmasına karşı Sartre'ın elinden bir şey gelmez. O, özgürlük düşüncesinin somutlaşmasıdır; düşünceleri ve yaşam biçimi hafif bir günah kokusu yayar. Onun adını bayrak gibi dalgalandıran insanların çoğu için bu kadarı yeterlidir.

Yıllar boyu sürecek olan bu mitos, merkezindeki kişi için, kalıcı bir tanıtım aracı olmasının dışında, hiçbir anlam taşımaz. Sartre adı tiyatro salonlarını doldurur. Kitapları satılır. Çok para kazanır, para harcamayı ve bir sanat koruyucusu gibi para dağıtmayı sürdürür. Wols'un resminden hoşlandığı için ona Saint-

Germain'de bir otelde bir yıllığına oda tutmuştur. Bazen, nasıl olduğunu hiç bilemeden, beş parasız kalmayı da becerir. Alacakların hesaplanması, ödemeler, vergiler, bütün bu işlemlere sinirlenir, onları unutur, ödenmemiş borçları birikir, her şeyi birbirine karıştırdığında da kendisini kurtarmaları ve sorunu çözmeleri için annesine, Cau'ya, Castor'a güvenir. Buna karşılık, bir sözleşme imzalarken, bir makalenin ya da herhangi bir katkının pazarlığını yaparken çıkarlarını iyi savunur. Maddi konulardaki şen sorumsuzluğu, bunun sürekli olması için gerekeni yapmaktan onu alıkoymaz.

Ün sahibi olmanın kötü yanları da vardır. Heyecan peşinde koşan basın ve halkın dedikodu merakı, biraz kuşkulu hiçbir olayı kaçırmaz, iftira ve yalanları bayıla bayıla yayar. Bir gün Sartre, ünün kendisi için öncelikle kin olduğunu söyleyecektir. Pek açık bir söz değil. Herkesin hoşuna gittiğini bilmekten hoşnut değildir. Doğal düşmanlarının, yani patronların, toplum içinde saygı gören kişilerin gidip kendisinin oyunlarını görmelerini, tiyatrodan çıkarken yüce duygular yüklü övgülere boğmalarını istemektedir. Keyif kaçıran biri olmak istemektedir. İnsanın kendisini çamura bulamalarına neden olmasının her zaman tatsız bir şey olduğu göz önüne alınırsa, kinden hoşlanması olacak şey değildir, ama amacına ulaştığını gösterdiği için kin ona gereklidir. Burjuva ondan nefret ettiği sürece o, gücünü yitirmediğini bilecektir.

1949 yazı başında Beauvoir mutluluktan uçmaktadır. *İkinci Cins* piyasaya çıkar. Çok tutulmuştur. Algren sıcak mevsimi Avrupa'da geçirir. Sartre'dan hoşlanmıştır, hemen "aile" arasına kabul edilir, o her zamanki takımla yer, içer, eğlenir. Öyle bir viski içişi vardır ki, hepsi hayran kalır. Sartre ile Boris Vian'ın karısı Michelle arasında o zamana kadar sessiz sedasız yürüyen ilişki su yüzüne çıkar. Topluluk Bayan Vian'ı nezaketinden, açık bir düşünce yapısına sahip olmasından ötürü sever. Topluluğun güçlü üyelerinden biri olmuştur. Kabilenin yurdu değişmemiştir. Flore ve Deux-Magots kahveleri hâlâ ille de uğranılan yerlerdir. Yemeği de aynı caddenin karşı kaldırımındaki Lipp birahanesinde yerler. Fakat önüne gelenin yaklaşıp bir şeyler söylemesinden, turistlerin seyretmesinden bazen bezdikleri için Sartre ile Beauvoir, Pont-Royal Oteli'nin bodrum katındaki bara sığınırlar, dostlarıyla, yakın tanıdıklarıyla orada buluşurlar. Hafifçe merkezden uzak fakat tümden de yabancı yörede olmayan Martinik Rom Evi ile kapılarını tekrar açan Procope da sevilen buluşma noktalarındandır.

Çaprazlama aşklar dönemi kapanmamıştır. Ağustos sonunda Sartre New

York'a, Dolorès'in yanına gider. Bir yıl önce Beauvoir ve Algren birlikte Meksika ve Guatemala'ya bir gezi yapmışlardır. Sartre ile Dolorès onların gittiği yerlere gider, buna bir de adaları eklerler. Haiti'de Sartre bir horoz dövüşü, bir Vodu ayini ve bolca yoksulluk görür. Havana'da Hemingway'in evinde bir akşam geçirirler. İki yazarın birbirine söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Varoluşçuluk konusunda yüksek düzeyde bir sohbeti aktarmak* isteyen Bayan Hemingway'in beklentisini boşa çıkararak havadan sudan konuşurlar. Bu gezi, dönüşte *Franc-Tireur*'e verdiği demece bakılırsa, Sartre'da hiçbir iz bırakmamıştır. Dolorès yol arkadaşının huysuzluğunu unutmayacaktır. İlişkileri soğumaktadır.

Sanki politikadan uzaklaşması kendisine düşüncelerini yeniden düzene sokma, derleyip toparlama fırsatı veriyormuş gibi, Sartre'da küçük bir değişme olur. Ahlak onu tarihe yönlendirmiştir. Aslında, yapılması gereken şey, boş bir kavram olan angajman, yani bir davaya bağlanma kavramına somut bir anlam vermektir. İnsanın hangi yönde gideceğini bilmesi için nereden geldiğini ve hangi noktada olduğunu bilmesi gerekir. Tarih kitapları okur, Hegel'i yeniden ele alır, düzenli bir biçimde Marx'ı incelemeye koyulur. Bu, hem kendine yararlanılabilir bir veri bankası yaratmak hem de onları yorumlarıyla birlikte saklamak için çok iyi bir yoldur. Fakat Sartre, bunlardan da çok, kendi içine dalar. Gallimard, Jean Genet'nin yapıtlarına bir önsöz yazmasını önerdiğinde ona bu yolda bir fırsat vermiş olur. Sartre kabul eder, işi ciddiye alarak çalışmaya oturur.

Castor'la birlikte yazın bir bölümünü Juan-les-Pins'de, Bayan Morel'in 1939 yazından beri gitmedikleri evinde geçirmiş, günde on iki saat çalışmış, çevresinde fazla kalabalık ve gürültü oldukça Menton'a kapağı atıp bir otele kapanmıştır. Ekim ayında Orta Amerika'dan döndükten sonra onu Cagnes'da, baharda kaldıkları handa buluruz. Aralık-ocakta yine Bayan Morel'in evinde, ancak bu kez La Pouèze'dedir. Başlangıçta, birçok işi bir arada yürütmeye çalışır. Hâlâ bir Mallarmé tasarısıyla ilgili olarak bazı şeyler okur ve *Özgürlüğün Yolları*'nın dördüncü cildi üzerinde çalışır. O cildin ilk bölümü olan "Tuhaf Dostluk", *Les Temps modernes*'in kasım ve aralık sayılarında çıkar. Castor ile birlikte Algren'in bir romanını Fransızcaya çevirmek işiyle de oyalanır. Fakat Genet ile ilgili olmayan her şeyi yavaş yavaş bırakır. "Dâhi bir dolandırıcı ve oğlancı hakkında günde on beş saat çalışmak bambaşka bir şey. Beni kuşatıp büyülüyor. Geceleri uyandırıyor. Fakat heyecan verici."[1]

---

* Hemingway'in dördüncü ve son karısı Mary Welsh de bir önceki gibi gazeteciydi. –çn

1) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 349.

İkisi düzenli olarak görüşürler. Genet bir aile babasına âşık olmuştur. Sartre onun sevecen amca tutumuyla dostunun bebeğini pışpışlamasına eğlenerek bakar. Fakat aralarındaki ilişki açık değildir. Genet'ye göre, Sartre'ın hayranlığında anlaşılmaz bir şey vardır. Bu mantık adamının onun beden dünyasında ne işi vardır? Sartre'a göre, Genet, kültürün bir acayipliğidir. Bir yerlerden düşüp yolunu şaşırmış bir yumurcak, darağacını hak etmiş biri, bir eşcinsel, her türlü herzeyi yemiş, başından her şey geçmiş bir eski mahkum. Hayatta kendisinin olabileceğinin karşıtı. Genet'nin yaptığı şey, ona bir ayna tutmak, onun imgesinin terini yansıtmaktır. Yazacağı önsözün bir portre olması gerekirken ortaya çıkan şey bir otoportre olacaktır. İşte bu nedenledir ki, yazı, bir yapıtın giriş yazısının alışılagelmiş boyutlarından da, genel havasından da çarçabuk uzaklaşır. Sartre, Genet'den söz ederken kendi derinliklerini araştırmaktadır.

Yeniden kendi üzerine odaklanan, politik bağlarından kurtulan Sartre'ı rastlantılar eski dostluklara geri götürür. Bayan Morel'in evinde Yüksek Öğretmen Okulu'ndan dostu olan ve karısı kısa süre önce ölen Pierre Guille ile tekrar bir araya gelir. Simone Jollivet'nin yaşamı allak bullaktır, yıllardır sahneye çıkmamıştır. Çökmüş, alkolizmle isteri arasında gidip gelmektedir. Dullin bu duruma görülmemiş bir sabırla dayanırsa da, zavallı, aralık ayında birkaç gün içinde kanserden ölür. Sartre eskiden birlikte olduğu o kadınla iyi kötü bir temas kurar yeniden. Mektup yazar, ziyaretine gider, canlandırıp harekete geçirmek için bir şeyler yaparsa da başarılı olamaz. Maddi bakımını tümüyle üstlenir.

"Aile" içinde işler eskisi gibi gider. Yıllarca Paris'le sanatoryum arasında gidip gelen Olga sonunda iyileşmiştir. Dipdiridir. Hiç neden yokken Bost'la kıskançlık kavgaları eder. Yeniden sahneye çıkma hevesindedir. Scipion ve madaması "günde üç kez hırlaşıyorlar."[2] Sartre küçük Sally ile hâlâ iyi vakit geçirir, ara sıra Wanda'ya bir akşamını feda eder. "Vian'lar korkunç hırlaşıyorlar,"[3] sonra ikisi çekip kendi yoluna, Boris tüm zamanını onarımıyla geçirdiği arabasının, Michelle de kendisini teselli eden Sartre'ın yanına gider. Queneau'ların durumu, karı koca kavgası etmedikleri zaman, çok çok iyidir. Uzakta, Kaliformiya'da, Sorokine'in evliliği felakete dönüşür. Sartre'ın sadakatinden artık kesinlikle emin olan Beauvoir, aslına bakılırsa bekarlığın iyi bir şey olduğunu düşünür. Günlük yaşamlarında pek çok eğlenceli ya da gülünç olay geçer. Para koparmaya gelen

2) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 303.
3) *A.g.y.*, s. 312.

sarhoşların, kadri bilinmemiş dâhilerin haddi hesabı yoktur. Kraliyet çifti Saint-Germain'i konu alan bir filmde görünür. Nicole Védrès *La vie commence demain* adlı filminde filozofa bir rol verir. O da pekâlâ işin üstesinden gelir.

Sartre, R.D.R. macerasına atılırken tarih *ile* konuşabileceğini sanmıştı. Sözünün sihirli bir biçimde bir uygulamada nesnelleşeceğini, o uygulamanın doğal bir sürüklemeyle kitleleri ayağa kaldırıp devrime yürüteceğini düşünmüştü. Bireyden topluma, toplumdan tarihe bir süreklilik vardı. Sartre katır inadı dedikleri şeye sahiptir. Bir düşünceyi bilincine iyice yerleştirdiğinde, hiçbir şey onu oradan söküp çıkaramaz. O sevgili halk kitlelerinin onun düşüncelerine kayıtsız kalabilecekleri, oy verdikleri komünist ya da De Gaullecü partilerle yetinebilecekleri aklına bile gelmez. Hayır, kendisinin genel görüşünü doğrulayacak ve bütünleyecek bir açıklama gerekir. Sartre öznelliği keşfeder. Bireyler dünyayı olduğu gibi görmemektedir. Bu da biçim bozukluklarına yol açar. Öznelliğe insan eylemleri içindeki yerini vermelidir. Sartre, *Portrait de l'aventurier* için yazdığı önsözde, militan kadar kurallara bağlı ve onun kadar sıkıcı olmayan, aynı zamanda daha az etkili olan, fakat herkes önünde, herkese karşı özgür olma yeteneğinden ötürü tartışma götürmez derecede daha sevimli olan o insan tipine duyduğu yakınlığı dile getirir.

Stalinciliğin yanlışı, öznelliğe yer tanımamış olmasıdır. Dikkat edelim: Amaç, modası geçmiş burjuva öznelciliğin dönüşünü yüceltmek ve demokrasiyi yeniden devreye sokmak değildir. Amaç, ileri gitmek ve öznelliği "bizatihi tarihin hareketi aracılığıyla nesnelcilikten yola çıkarak"[4] yeniden devreye sokmaktır. Tarih, elinden geleni yapmakta ve yazara söylemini örnekleme fırsatını vermektedir. İşte Tito iki yıldır Sovyetler Birliği'ni at sineği gibi rahatsız etmekte, onu çıldırtmaktadır. Böylece, sosyalist yöneticilere artık öznellik aşılamıştır. Sartre bu konuyu Louis Dalmas'ın *Communisme yougoslave*'ı [*Yugoslav Komünizmi*] ele alan bir kitabına yazdığı önsözde işler ve Merleau-Ponty'nin *Humanisme et Terreur*'ündeki savları, onları benimsemiş olarak yeniden açıklar. Devrimden önce kitleler baskı altındaydı, ellerinde hiç güç yoktu. Öznel olarak devrimci olan o kitleler konumlarına göre ileriydiler. Devrimden sonra nesnel olarak devrimci bir devlet inşa etmek gerekti. Kolektifleştirme, zorunlu sanayileştirme. Bu süre içinde, kitlelerin öznelliğini susturmak gerekti. Sartre bunun ne anlama geldiğini bilir. Açlık, top-

4) *Situations, VI*, Paris, Gallimard, 1964, s. 28.

lama kampları, milyonlarca kişinin, ölümü demektir. "Bu kıtlık sırasında, iç savaş ve ona eklenen bir dış savaş yıllarında, işçinin doğallıkla yöneleceği hareketin yıkıcılık olması tehlikesi vardı. Örneğin, yeğin çalışmayı reddedebilir, ücretlerin artırılmasını, bir konut politikası uygulanmasını vb isteyebilirdi."[5] *Namussuz yoksullar*, diye özetlerdi Gabin.[6] Kapitalist dünyada işçinin en alt düzey beklentisi olan ücret artışı isteğinin sosyalist dünyada bir politik tehdide dönüşmesine insan hayran oluyor. Bu dönemde öznellik nesnelliğe oranla geride bulunuyor. Fakat Stalinciler devrim sürecini dondurmuşlardır. Onlardan ötürü, komünizm kendini, Kızıl Ordu'nun da desteğiyle ve tam nesnellikle uygulanması yeterli olacak bir yöntem olarak yukarıdan aşağıya dayatır. Bunun içindir ki, "Marksizm ölüyor ve skolastikleşiyor."[7] Rejim karşıtlarını hain diye tanıtmakla S.S.C.B. onların öznelliğini yadsımış olur. Tito'nun başarısı, gerçekleşmiş olması sebebiyle, Sovyetler'in taşlaşmış birliğini tartışma konusu yapar ve öznelliği yeniden ortaya çıkarır. Böylece yaratılan yeni durum kuramın yeniden elden geçirilmesini gerektirir: "Marksizmi bir kez daha düşünmek, insanı bir kez daha düşünmek gerekiyor."[8] Şunu iyice belirtelim ki, Sartre Marksizmin ilkelerine dokunmayı bile düşünmemekte, onu sürdürmek, tazelemek istemektedir. Bir başvuru doktrini olarak kazandığı utkuyla, sonra birbirini izleyen atılımlarıyla 1917'den beri yaratılmış olan yeni koşullara onu uydurmak gerekmektedir.

Sartre'ın tutumu doğrulanma isteğinden çok bir boyun eğme edimine benziyor. Elbette Sartrecı kalmak istiyor ama, Marksist kalıp içinde. Dostu René Leibovitz *L'Artiste et sa conscience* kitabına bir önsöz yazmasını istemiştir. Verdiği birkaç sayfada Sartre çağdaş müzik sorununu sadece dinleyicisi açısından ele alır. Çağdaş müzik seçkin bir dinleyici kitlesi istemektedir, aslında yapması gereken, halka seslenmektir. Çelişki. Müzik, zamanından ileride midir ve halka geleceğinin yolunu mu göstermektedir? İçinde bulunulan anın bir belgesidir de, sınıf mücadelesinin durumunu mu anlatmaktadır? Yoksa burjuvazi egemenliğinin aracı ve yığınların ezilmesinin işareti midir? Acıklı bir tartışma. Sartre alışılmış birtakım kalıpları önümüze getiriyor ve tartışmayı bu bağlamda pek yerinde olmayan, bundan ötürü de insanın kuşkularını gidermeyen bir biçimde Jdanov'un yeni tarihli yazıları üzerine odaklıyor. Jdanov, "sanatın pekâlâ savunulabilir ve il-

5) *A.g.y.*, s. 31.
6) Claude Autant-Lara'nın *La Traversée de* Paris filminden.
7) *Situations, VI, a.g.y.*, s. 37.
8) *A.g.y.*, s. 66.

le estetik dayatmacılık içermesi gerekmeyen bir kuramını"[9] sunmaktadır. Elbette, Jdanov ve yandaşları bu kuramı aptalca savunur ve ondan sanatçılar için zararlı sonuçlar çıkarırlar. Fakat, "Gerçekliği devrimci gelişmesi içinde göstermeli,"[10] derken haksız değildirler. Ah bu Stalinciler. Onlarla tartışılamaz ama dikkati hak eden tek muhatap haline gelmişlerdir. "Komünistler suçlu, çünkü haklı olma tarzlarında hatalılar ve hatalı olma tarzlarında haklı oldukları için bizi suçlu kılıyorlar."[11] Bu durumda komünistlerin hatası, doğru şeyleri beceriksiz biçimde söylemeleridir. Sartre'ın aldığı zevk ise, elbette, kendini suçlu bilmesindendir.

1950 yılı Ocak ayında, *Les Temps modernes* dergisinde epeyce zındıklık kokan bir yazısı çıkar. David Rousset *Le Figaro* gazetesinde Sovyet toplama kampları konusunda kalın bir dosya yayımlar. Fransız kamuoyu heyecanlanmıştır. Toplama kampları dünyası artık Amerikan propagandasının yaydığı bir söylenti olarak görülemez. *Les Temps modernes* onuru gereği harekete geçmek zorundadır. Zorunlu çalıştırma konusunda Birleşmiş Milletler'de yapılan bir görüşmeyi ayrıntılarıyla yayımlar; bu raporla birlikte Sartre ve Merleau-Ponty tarafından imzalanmış bir başyazı da yer alır (kaleme alan Merleau-Ponty'dir, Sartre okumuş ve onaylamıştır). Olgular kabul edilmektedir. Sovyet kampları vardır, bu kamplarda on milyon zavallı çürümektedir, bu kabul edilemez. "Şunu demek istiyoruz ki, her yirmi yurttaştan biri kamptaysa, orada sosyalizm yoktur."[12] Açık ve kesin olan işte budur. Bundan çıkarılması uygun düşecek sonuçlarsa o derece açık ve kesin değildir. Başyazıyı imzalayanların dediğine göre, S.S.C.B.'nin sosyalistliği kalmamışsa da, en azından, o da bizimle aynı ülküyü savunmaktadır ve bizim gibi kapitalizme karşı savaşım vermektedir. Şu halde, onu tartışma konusu yapmak söz konusu değildir. "Bugünkü Sovyet toplumunun niteliği ne olursa olsun, güçler dengesi içinde S.S.C.B. bildiğimiz sömürü biçimlerine karşı savaşım veren güçlerin *aşağı yukarı* yanında yer almaktadır."[13] Şaşılacak durum. Kamplar Fransa'da bilinmeyen bir sömürü çeşidi olduğundan, onlara ait bir kâr-zarar hesabı çıkarmak ve onları kınayanların Amerikalıların oyununa geldiğini de eklemek gerekiyormuş – zaten yazıda bu da yapılıyor. S.S.C.B. öldü, yaşasın S.S.C.B!

Sartre komünistlerden nefret eder, Sartre komünistleri sever. Onları eleştirir

---

9) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 32.
10) *A.g.y.*
11) *A.g.y.*
12) *Les Temps modernes*, no. 51, Ocak 1950.
13) *A.g.y.*

ama dünyayı ancak onlarla, onlar aracılığıyla düşünür. Bir de, dokunaklı bir titizlikle onları izler durur. 1950 Mart'ında Castor ile ikisi Afrika'nın iç kısımlarında bir sefere çıkarlar. Cezayir'den dosdoğru güneye inerler. Beauvoir yıllardan beri görmeyi düşlediği Gardaya'ya hayran kalır. Sartre'a gelince o, sinekler, pireler ve başka börtü böcekle savaşır. El-Golea, İn-Salah, Tamanrasset. Dört gün bir kamyonda giderler, yoğun nüfuslu yerlerden uzaklaşırlar, insanı afallatan manzaralar içinde, "toprağın üzerinde uyuyan" ve "çalışmamakla övünen"[14] Tuaregler arasında bulunurlar. Bir hafta boyunca küçük Fransız kolonisinin gerçekdışı havasına, dedikodularına gömülürler. Sonra, üç saatlik bir uçuşun ardından "süRüler, kuşlar, siyah insanlar, pembe kumlar ve Nijer Irmağı'nın gümüş rengi durgun sularının"[15] üzerine inerler. Gao'da Sartre dizanteri yüzünden iki gün boyunca yatmak zorunda kalır. Jacques Yankel adında genç bir jeolog onlara bölgeyi gezdirir. "Küçük yerleşmecilerden oluşan beyaz nüfusun geri kalanı sömürgecilik karşıtı eğilimlerini bildikleri için Sartre'ı hiç tutmuyordu."[16] Daha nisanda korkunç sıcaklar başlar. Pek konuksever olmayan kupkuru bir kentte on gün: "Burası çetin bir yer. Beyazlar ülkeden hiç hoşlanmıyor ve Siyahlardan nefret ediyorlar. Siyahlar da Beyazlardan nefret ediyor."[17] Uçakla Bobo-Diulaso'ya giderler. Bu kez Castor hastalanır. Sonra Beyaz yerleşmecileri, Avrupalılaşmış Siyahlarıyla Bamako. Yolculuklarının sonuna gelirler. "Afrika korkunç. Sahici bir kente, Dakar'a inince sevinmedim diyemem."[18] Dakar'da kırk sekiz saat kalır, sonra yine uçakla Fas'a gider, heyecan içinde geçen günlerinin yorgunluğunu orada çıkarırlar. Mayısın ilk günlerinde Paris'e dönerler.

Ne akla hizmet başlarına bu belayı sarmışlardı? Nedeni elbette politikaydı. Sartre Paris'te sömürgecilik karşıtı dostları aracılığıyla kısaca R.D.A. diye anılan Afrika Demokratik Devrimi hareketi üyeleriyle temaslarda bulunmuştu. Yolculuğunun amacı o hareketin militanlarıyla tanışmaktır. Önlerine sömürgecilik diye bir engel hiç çıkmamış olan komünistlerin sömürgecilik karşısındaki tutumlarının değişken olduğunu biliriz. Sartre'ın yolculuğu boyunca başarı kazanamaması gösteriyor ki, 1950'de Afrika'nın Büyük Sahra'nın güneyinde kalan topraklarında sömürgecilik karşıtı devrimciler kendilerine verilmiş buyruğa uymakta-

---

14) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 367.
15) *A.g.y.*, s. 374.
16) *Obliques*, no. 24-25, 1981, Michel Sicard yönetiminde "Sartre et les Arts", s. 70.
17) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 375.
18) *A.g.y.*, s. 378.

dırlar. Gerçekten de Sartre nereye gitse yakılmış arazi politikasıyla karşılaşmıştır. Militanlar buhar olup uçmuş, elebaşları ortadan kaybolmuş, örgütleri kayıplara karışmıştır. Kimse Sartre aradığında yerinde bulunmaz. Bobo-Diulaso'da otelinde kendisini bekleyen bir mesaj olması gerekirken hiçbir şey bulamamıştır. Buna karşı, ikisi de çok hoş kimseler olan vali ve eşi tarafından davet edilmişlerdir. "Bu gezi gülünç ve tatsız olmaya başlamıştı. Biz yönetime karşı savaşım veren Siyahları görmeye gitmiştik. Öyle kimselere rastlamadık ama yöneticiler tarafından pekâlâ doğru dürüst ağırlandık."[19] Bamako'da da aynı düş kırıklığına uğramışlardır. "Sartre her gün sabırsızlıkla R.D.A.'nın kendisiyle ilişki kurmasını bekliyordu, her gün düş kırıklığına uğradı."[20] Dakar'da da aynı oyun oynanır. "Siyah Afrika'daki bu kısa yolculuğumuz bir başarısızlık oldu. Kuşkulandığımız şey Paris'te doğrulandı: Komünistlerin buyruklarından etkilenen R.D.A. üyeleri, Sartre ile karşılaşmaktan kararlı bir biçimde kaçınmışlardı."[21]

Hiç değilse, Dakar'da, sömürgecilik karşıtlığı ile Marksizmi birleştirmeye olanak veren bir gerçekliği gözleriyle görüp sevindiler: "Proleterleşmiş yerliler."[22] Kulübesinde bir yerli elbette ilginçtir, ama sınıf mücadelesini değil, etnolojiyi ilgilendirir. Bundan, güzel kitaplardan başka bir şey çıkaramazsınız. Ortada önemli bir kuramsal sorun bulunuyor ve bu, komünistlerin sömürge karşıtlığı ile ilgili çekimserliklerinin epeyce bir bölümünü açıklıyor. Kırsal bölgelerin sömürge yönetimi altındaki halkı sömürülmektedir, kabul. Fakat proleter değildir. Oysa, proleterya devrim için gerekli bir harçtır. Şu sonuç görmezden gelinemez: Yerliyi proleterleştirmek gerekir. Orada burada kentsel gerçeklik, sanayileşme sayesinde, Marx'ın kavramlarına benzemeye başlamaktadır. Afrika'nın tarihe girme olasılığı doğmuştur.

Dönüşte Sartre özel bir sorunla karşılaşır. Dolorès, yerleşmeye kesin kararlı olarak Fransa'ya gelmiştir. Sartre'a göre bu ilişki artık yürüyemez. Kavgalar birbirini izler. Sartre kaçmaya çalışır, birkaç haftalığına Juan-les-Pins'de Bayan Morel'in yanına sığınır. Boşuna. Ağustos sonunda o zamana kadar hiç yapmadığı bir şeyi yapmaya karar verir ve ilişkiye kesinlikle son verir. Dolorès dönüp gider. Bir daha birbirlerini görmeyeceklerdir. Beauvoir yazı A.B.D.'de Algren ile birlikte geçirir. Algren artık onu sevmediğini söyler. İlişkileri belirsizleşir, sönmekte olan

19) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 302.
20) *A.g.y.*, s. 306.
21) *A.g.y.*, s. 307.
22) *A.g.y.*

bir tutkuyla güzel bir dostluk arasında bir yere oturur. Birlikte yaşamaktan bir daha söz etmezler.

Sartre-Beauvoir çifti için tuhaf bir dönem kapanmıştır. Savaşın bitiminde birbirlerinden uzaklaşıyorlardı. Her ikisi de, otuzlu yıllarda zorlukla oturttukları kalıbı kıran birer maceraya yönelebilmişti. Her ikisi de, ayrı ayrı, "vazgeçilebilir" ya da "gerekli" olmaktan öteye, bencil ve tam olan bir aşk deneyimi yaşamıştır. Rastlantıymış gibi, ikisi de bu dönüşümü Paris'te hiçbir şeyin değişmeyeceği bir uzaklıkta sınamıştır. Üstelik birbirlerini öylesine iyi taklit etmişlerdir ki, olay bir çözülme girişiminden çok bir bağlılık kanıtına benzemektedir. Maceranın sonunda başlangıçtakinden daha kaynaşmış durumdadırlar. Çift ateş sınavından sağ çıkmıştır. Sartre ile Castor sonsuzluk karşısında poz verebilirler. Artık ne olursa olsun ortaklıklarının süreceğini bilmektedirler. Beauvoir durumu açıkça şöyle özetler: "Bizi rahat bırakırlarsa, birkaç güzel yıl daha yaşarız."[23]

1950 sonbaharında Sartre garip bir havadadır. Kore savaşı başlar, ortalık kızışır. Kuzey Korelilerin saldırgan olduğu ortaya çıkmıştır. Bu, her zaman komünistlerin barıştan başka bir şey istemediğini söylemiş olan Sartre'ı rahatsız eder. Birkaç hafta sonra savunma biçimi bulunmuştur: Kuzey Koreliler "bir tuzağa düşmüşlerdir."[24] Oyun oynanmış, namussuzlar ağızlarının payını almışlardır, Amerikalılar "gözü dönmüş deliler" ve "pis domuzlar"dır.[25] Sartre politik inancında çatlaklar baş gösteren Merleau-Ponty ile uzun görüşmeler yapar. Sovyetler Birliği Fransa'yı işgal ederse ne olur? Herkes kendine bu soruyu sormaktadır. Beauvoir kendisi ve hayat arkadaşının hemen Sibirya'ya sürüleceğinden emindir. Yaşamak için çok uzaklara gidebileceklerini söyleyerek içini rahat ettirmeye çalışır. Amerika Birleşik Devletleri'ne olmaz elbette, çünkü o zaman kapitalizmi seçmiş olurlar. Fakat Güney Amerika ya da Afrika'ya gidebilirler. Bu, Sovyetler Birliği'nin aleyhinde düşünmek için bir neden mi? Değil tabii. Camus, Alman işgali altında ne yaptıysa onu yapacağını, yani direniş hareketine gireceğini söyleyince, Sartre, "proletaryaya karşı savaşmayı hiçbir zaman kabul etmeyeceği"[26] gerekçesiyle karşı çıkar.

Bir dinleyici kitlesi önünde artık hemen hiç konuşmamaktadır. Komünistlerle şirinlik siyaseti yürüttüğü ve Amerikan ırkçılığının kurbanı görünümünde ol-

---

23) Simone de Beauvoir, *Lettres à Sartre*, cilt II, *a.g.y.*, s. 383.
24) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 319.
25) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 419.
26) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 318.

duğu sürece göklere çıkardığı Richard Wright, aralık ayında bir gün Sartre'ı barış konulu bir Fransız-Amerikan toplantısına götürür. Toplantıda Sovyet karşıtı demeçler birbirini izlemektedir. Sartre iğrenir. En iyiler bile çark etmektedir. İçinde bulunulan koşullara karşın Sartre *The Nation* adlı liberal bir Amerikan dergisinde bir makale yayımlar. Bunda A.B.D.'nin savaş kışkırtıcısı olduğunu, barış istemeye razı olursa, hele Avrupa'nın tarafsız ve bağımsız olarak ortaya çıkmasına olanak tanırsa, umudun dünyada yeniden yeşereceğini söyler. Fakat Sartre'a göre, Amerika o yola gitmemektedir, Kore'de her şeyden sorumlu olan Amerika'dır. Bir tarım reformu yapıp Güney'i yoksulluğun pençesinden kurtarması gerekirken, komünistler utkuya erişecek korkusuyla ülkenin birliğini gözden çıkarmıştır. Ruslara gelince, onlar "tüm dünyada ezilmişlerin, sömürülenlerin davasını" savunmakta, ancak bunu "Rus çıkarları gerektirdiğinde onları bırakmak" üzere yapmaktadırlar; utanmazlıklarına rağmen "her zaman *doğru* taraftа"[27] olacaklardır. Sartre'ı nazikçe "daktilo sırtlan" diye niteledikleri Wroclaw kongresinden sonra yıllık gösterileriyle Barış Hareketi'ni ortaya çıkarmışlardı; bu kez pek çok kişinin imzaladığı Stockholm Çağrısı'nı ilan etmişlerdir. Bu çağrıda Sartre'ın imzasını görmeyiz. Bunun bir "aldatmaca"[28] olduğu kanısındadır –bu kanıda bir açık görüşlülük yok değil–, fakat arkasından, Amerikalıların davranışının bu başarıyı açıkladığını ve haklı gösterdiğini ekler. Daha sonra imzalamamasının "bir yanılgı"[29] olduğunu söyleyecektir.

Aslına bakılırsa, aklı başka yerdedir. Bir konferans verip bir yayıncıyla görüşmek için Frankfurt'a yaptığı kısa bir ziyaret (Camus'ye yazdığı mektupta, "Geçen hafta sonu Almanya'da canımı çok sıktılar,"[30] der) dışında tüm zamanını Genet konusunda yazdığı denemeye ayırır. Yazdıkları daha ekim ayında 850 sayfayı bulmuştur. "Gerçek şu ki (...) Öteki ile olan her ilişki kendi ile olan bir ilişkiden geçiyor: Öteki, kendi ile kendi arasında aracı: Kendinizi Öteki olarak görmek için kullandığınız araç gibi."[31] Sartre ve Jean-Paul arasında aracı Genet.

Filozof –politika konusu bir yana bırakılırsa– kendinde bulduğu şey dışında bir şeyden hiç söz etmez. Yarattığı kişinin çocukluğunu klasik izlekler özetler. Başlangıçtaki mutluluğu, yitik cenneti, Öteki'nin bakışını ve utancı, mutsuzluk-

---

27) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 229.
28) *A.g.y.*
29) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s. LXIX.
30) Alıntılayan Olivier Todd, *Albert Camus, une vie*, Paris, Gallimard, 1996, s. 809.
31) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 350.

larla örülü bir dünyaya düşüşü, olumsallığı, fazlalık çocuğu buluruz. Hiç kimsenin oğlu olmayanı, kendi kendini yaratmaya kararlı kişiyi buluruz. Bu, her bakımdan Poulou'dur. Özdeşleşme bu hareket noktasından ileriye gitmez. Dertlerini anlatan o iyi aile çocuğuyla on beş yaşında bir ıslahevine kapatılan Genet'nin ortak hiçbir yanı yoktur. Yolları ayrılır.

Genet bir çifte varlıktır. Hem kendisi hem başkasıdır. Bir yandan sevmek ve sevilmekten fazlasını istemeyen normal bir çocuk, öte yandan sadece kötülüğü arayan bir serseri, bir sinsidir. Serseri, uslu çocuktan sonra gelir. Düşüş günü, "Sen bir hırsızsın,"[32] diyerek onu böyle yapmışlardır. Genet bu imgeyi yavaş yavaş içselleştirmiştir. "Ağır ağır dönüşüme uğrar ve kendisi için bir yabancı olur."[33] Kendisinden başka bir şey olur ve yaşamöyküsü bu başkalaşmanın benimsenmesi ve yadsınması arasında ardı arası kesilmez bir gidiş geliş öyküsüdür. Bir sarkaç. Sartre'ın denemesi insana sersemlik verir. Onun Genet'si kendi çevresinde döner de döner. "Bu güçlü ve hareketli adamcık kendini zaten olduğu şey olma ve olmaması elinden gelmeyen şeyi yıkma girişimi gibi çılgınca bir işe adamıştır."[34] İyi ve kötü, namuslu ve namussuz, olumlu ve olumsuz, etkin ve edilgin: Arada durma olanağı bulamadan bir kutuptan ötekine atılır. Kendidir, ötekine dönüşür. Ötekidir, kendine dönüşür. Bu cehennem çarkını durdurmanın yolu yoktur. Fakat hiçbir zaman yenildiğini kabul etmez. Genet başlangıçtaki durumunu aşmak ister. Her ani değişiklik onu ilerletmektedir. Kendisi farkında değildir ama Hegelcidir: Kendini her olumlayışı onu kendini yadsımaya gönderir, o yadsıma da onu yeni bir duruma fırlatır. Yadsımanın yadsınması yeni bir olumlamaya dönüşür; bu yeni olumlama da yadsınır, sonra aşılır vb... Yukarı doğru yükselen bir sarmal. Yolun ucunda göğe yükseliş, öykünün sonu: Genet çıkış kapısını bulmuştur. "Nitelikleri gereği etkisiz kalmaya yazgılı olan yıkışları ve onamaları *simgesel düzeyde* gerçekleşir. Yazgısını isteme yolunu seçtiği gün, Genet, bilmeksizin, kendini simgeleştirme, kendini simgelerle dile getirme ve simgeler arasında yaşama kararını vermiştir."[35] Hırsız, şair olur.

Yükselerek giden bu yörünge, toplumsal ve ahlaksal zemin üzerine çizilir. Sartre, adeta korkutucu bir kozmolojiye tırmanmaktadır. Genet'de Kötülük'ün somutlaşmasını görenler, elbette, burjuvalardır, kurulu düzen yandaşlarıdır, er-

32) *Saint Genet comédien et martyr*, Paris, Gallimard, yeni bas. 1988, s. 26.
33) *A.g.y.*, s. 48.
34) *A.g.y.*, s. 390.
35) *A.g.y.*

dem tacirleridir. Sartre öfkesini görünürde çok karmaşık fakat aslında insanı afallatacak yalınlıkta bir söylemle ortaya koyar. Burjuva Manicidir. Olanı, yani kurulu düzeni İyi ile özdeşleştirir. Dünyada İyi güçlü konumdadır: "Kendiliğinden vardır, Tanrı'dır, toplumsal mekanizmadır."[36] Var olanı, yani Tanrı'yı ve burjuvayı tartışma konusu yapmak demek Kötülük'ün alanına girmek demektir. "Kötülük, Varlık'ın dışındaki Öteki diye tanımlanır."[37] Bu iğrenç dünyada hiçbir değişime yer yoktur. "Eylem, nasıl olursa olsun, henüz olmayan adına, olanı değiştirir. Eski düzeni yıkmadan yapılamadığına göre, sürekli bir devrimdir."[38] Şurası çok açık ki, bu koşullarda, harekete geçmek ve Kötülük etmek burjuvanın gözünde aynı kapıya çıkar. Yine de, "değiştirmek" yerine birkaç sözcük ileride "yıkmak" eyleminin kullanıldığını görünce belki şaşarız. Karl Schweitzer torununa yeterince yap-boz oyunu armağan etmemiş. Jean-Paul oyuncağını kullanmadan önce onu kırmanın zorunlu olmadığını anlamamış.

Bütün bunların Genet ile bir ilgisi yok. Genet'nin yaşamöyküsünü yazanlar[39] yapıtlarını okumuşlar, tanıklardan bilgi almışlardır. Gerek kendisinin gerek onu tanımış olanların anılarında, Sartre'ın anlattığı cehennemden hiçbir iz bulamayız. O cehennem olgularda da, zihinlerde de var olmamıştır. Genet, basılmadan önce metni okuduğunda Sartre'ın düşleminin yarattığı canavar karşısında yarı eğlenmiş yarı dehşete kapılmış görünecektir.

Sartre, sürükleyici kitabında kendini de masaya yatırır ve bu girişime balıklama atılması bir rastlantı değildir. Her fırsatta, "Kaybeden kazanır," der durur. Serüvene atılıyorum, kendimi orada yitiriyorum, sonunda kendimi orada buluyorum. İnançlarımın seyrini izliyor, kazandığımın üzerine oynuyor ve sonunda kendimi yitiriyorum. Vardığımızı sandığımız yere hiçbir zaman varmıyoruz. Genet'yi bir uçtan ötekine savuran sarkaç, Sartre'ın içsel durumudur, onu da yadsımadan olumlamaya, olumlamadan yadsımaya götüren sarkaç, devinimidir. Sartre yakın zamana kadar psikanalizden nefret ederdi. Daha 1947 Haziran'ında verdiği "Kendilik Bilinci ve Kendini Tanıma" konulu konferansta psikanalizin yararsız olduğu kanısındaydı hâlâ. Bugünse bir insanın geçmişini araştırmanın şimdiki zamanını aydınlatabileceğini kabul etmektedir. Ona göre Genet, kendi

36) *A.g.y.*, s. 181.
37) *A.g.y.*, s. 36.
38) *A.g.y.*, s. 33.
39) Jean-Robert Moraly, *Jean Genet, la vie écrite*, Editions de la Différence. Albert Dichy ve Pascal Fouché, *Jean Genet, essai de chronologie, 1910-1944*, Bibliothèque de littérature française de l'université Paris 7.

yeniyetmeliğine başkalarında sahip olmaya çalışmaktadır: "Kendisini evlat ediniyor ve çocukluğunu geri alarak halkayı tamamlıyor."[40] Sartre'ın Genet'yi aziz katına yükselterek yaptığı tam da budur.

Bir insan nedir? Baudelaire hakkındaki kitabını yazarken Sartre her türlü tarih ve her türlü olumsallığa meydan okuyan bir özgürlükle özgür olmak istiyordu. "Peki ya yaşamını hak etmişse? Ya insanlar, yerleşmiş fikirlerin tersine, sadece hak ettikleri yaşama sahip oluyorlarsa?"[41] Bunu yazdığı an ile Genet'yi kaleme alışı arasında Sartre ciddi bir başarısızlığa uğradı. Özgürlüğüne bir yön verememiş ve hiç yoktan iyidir diye politikayla yetindi. Gururu sarsıldı, vazgeçmek zorunda kaldı. İnsan yaşamına canının istediğince biçim verememektedir. Bunu, bazı koşullar altında, değiştiremediği bir verilmişten yola çıkarak yapabilir. Araştırmanın hareket noktası değişmiştir: "Önemli olan bizi ne yaptıkları değil, bizi yaptıkları şeyi kendimizin ne yaptığımızdır."[42] Jean-Paul artık Poulou'yu tanımazdan gelemez. Sartre kendisinin olan ve hiçbir zaman bırakamayacağı bir bedende yaşamaktadır. Özgürlüğünü ne yapacağını öğrenmek isterse o bedenden yola çıkmak zorundadır.

Garip bir şey olur. Genet eşcinseldir. Sartre onun "kulamparalığına" kuşkulu bir gözle, rahatsızlıkla yadsıma arasında gidip gelerek bakar. Hastasının, yaşamındaki değişimlerin düzenine göre edilginlik ve etkinlik, kadınlıkla erkeklik arasında art arda gidip gelen tutum ve coşkularını düşleminde canlandırır. Fakat Sartre, Genet'nin hep söylediği şeyi, yani hırsız olmadan önce eşcinsel olduğunu hiçbir biçimde kabul etmek istemez. Genet eşcinsel olmuştur çünkü toplum onu yolundan döndürmüş, doğaya uygun olmayan bir varlık yapmıştır. *Sözcükler*'in, Sartre'ın doğuşunda cinselliğin yerini saklamaya yönelik bir araç olduğunu görmüştük. Genet'nin eşcinselliğinin doğuştan geldiğini kabullenirse kendisini de aynı açıdan, yani yazar olma kararında cinselliğin payını dikkate alarak görmek zorunda kalır. İşte o olmaz. Bu noktada ince bir burjuva ahlakçılığı çok uygun düşer: Cinselliği her şeye egemen gösterip de beni rahatsız etmeyin artık; bu sıkıcı ve bayağı bir tutum. Sartre kendi öyküsünde cinselliğin rol oynamasını istemez, çünkü o yolu kabul edince içindeki babasına ait boş yeri de kabul etmesi gerekir. Kendisini tümüyle merkezdeki bu boşluğa göre kurmuştur. Oidipus mitosundaki üçlü olmayınca erkekliğini yazıyla ve yazının izin verdiği baştan çıkar-

40) *Saint Genet, a.g.y.*, s. 642.
41) *Baudelaire, a.g.y.*, s. 18.
42) *Saint Genet, a.g.y.*, s. 63.

malarla inşa etmiş ve olumlamıştır. Buna geri dönmek demek, her şeyi yeniden tartışma konusu yapmak demektir. Sartre kendisini körleştirmek zorundadır. Babanın yokluğu onun iyi talihi, yani özgürlüğünün nedeni olmuş olmalı; işte o kadar. Bunun üzerinde cinselliği herhangi bir burjuva çocuğundaki gibi gelişip serpilmiştir. Ortada sorun yoktur.

Başka biri üzerinde yaptığı içebakış çalışması, ona kendi geçmişini deşmenin yararsız olacağının kanıtını vermiştir. Genet'de olduğu gibi, orada da toplumsal düzenden türemiş, onun tarafından üretilmiş birtakım oluşumlardan başka bir şey bulunamaz. Fakat sert çekirdeğe, aşırı korumacı annesinin varlığı ve babasının yokluğu tarafından, kendine olan eksiksiz güven ve varlığının tam belirsizliği tarafından biçimlenmiş komplekse dokunulamaz. Kendine uygun gelen çıkışı çocukken bulmuştur: Yazı. Bütün, onda, kimsenin tartışma konusu yapamayacağı bir blok oluşturmuştur. Onyıllardan beri içinde dönen çarka açılabilecek kapıları, tam geçmişe yönelik bir kendini çözümlemeye girişeceği sırada kilitler. Farkında olmaksızın *Sözükler*'in zeminini hazırlamaktadır.

Bu kilitleme işlemi kendini savunmanın bir yoludur. Genet'nin iç âlemine girerken Sartre'ın başı döner. O varlığın içinde kendi içindeki boşluğu görüp tanımıştır. "Şayet kendiniz için şimdiden Öteki iseniz, ta içinizde sürekli bir yokluğun acısını çekiyorsanız, o halde o yokluğu herhangi bir başkasının yokluğuymuş gibi yaşayabilirsiniz: O başkası hiçbir zaman sizden daha fazla yok olmayacaktır."[43] Sartre başarıya erişmiştir ama olumsallık duygusu onu hâlâ kemirmektedir. Onda kendini olumlayan bir duygu yoktur, işleme gerek yoktur. Hâlâ kim olduğunu bilmemektedir. Kutuyu açıp içine baksa, içinde ve karşısında var olduğu yokluğun kendisini yutmasına izin verecektir. Bu da yaratmayı ve sürdürmeyi başardığı o dengeyi bozacak, tüm yaşamını etkileyecektir. Geri çekilir.

İşlemin bedeli, Genet'ye dayattığı o saçma toplumsal kozmolojidir. Her davranışın bir açıklaması olması gerekir. Genet'nin eşcinselliği, kurulu düzen yandaşlarının kötülüğüdür. Kendi yazma tutkusu büyükbabasının kitaplığı olacaktır. Bu görüşte Rousseauculuk var. Başlangıçta Sartre katıksızdır. Edim durumunda bir bütünlüktür. Toplum onu burjuva yapıp kirletmiştir. Fakat o, çevresinin kendisini kirletmesine izin vermeyecektir. Bir hain olacak, çevresine çektirecektir. Burjuvada olduğu varsayılan Manicilik, olsa olsa onun içinde bulundu-

43) *A.g.y.*, s. 100.

ğu çıkmazın yansımasıdır. Alçaklar kendi dünyalarını ve inançlarını İyilik diye kabul ederler ki onları Kötülük olarak kınayabilsinler. O da yıkılmamak için dünyaya karşı acımasız olacak, yok olmamak için var olandan nefret edecektir. Köktencilik ikinci bir doğa olmuştur.

Simone de Beauvoir bir pikap satın alır. Sartre'ın onda kaldığı akşamlar müzik zevkleri artık radyo programlarına bağlı değildir. Plaklarının çoğu klasiklerden oluşur: Beethoven, Franck, Debussy, Ravel, Stravinski ve en önemlisi, o yıl keşfettikleri Bartok. Caz da dinlerler. Vivaldi de. Meyve suyu yudumlarlar. Sartre "geçici olarak alkolü bırakmıştır."[44]

Julliard, *Les Temps modernes*'i binasına kabul edip basım işini de yüklendiğinden beri onları yüksek sosyetenin katıldığı akşam toplantılarına davet etmektedir. Francis Poulenc, Jean Massin, Lucie ve Edgar Faure, Maurice Chevalier ile tanışırlar. Bir kez de, züppelikte pek ileri gidip, Fas sultanı ile birlikte yenecek bir akşam yemeği davetini geri çevirirler. Sıkılmaktan korkmuşlardır. Cocteau ve Colette ile tanışırlar. Cocteau'nun gevezeliğine bazen sinirlenirler. Genet onları Léonor Fini'yle tanıştırır.

1951'in ilk altı ayı hemen tümüyle tiyatroya ayrılmıştır. Ocakta, Olga Vieux-Colombier tiyatrosunda yeniden oynanan *Sinekler* oyunuyla sahneye döner. Oyunun sahneye konuluşu berbattır. Beauvoir, eleştirmenlerin tersine, Olga'yı çok iyi bulur. Oyun kısa sürede temsilden kaldırılır. Olga bir daha sahneye çıkmayacaktır. İlk temsilden sonra, Sartre ile Castor birkaç hafta La Pouèze'e gidip kapanırlar. Şubatta kış sporlarına, martta Saint-Tropez'ye giderler. Sartre burnunu dışarı çıkarmaz. Deliler gibi kendini çalışmaya vermiştir.

Le Diable et le Bon Dieu oyununun mayısta hazır olacağı bildirilmişse de, metin uzar. 15 Nisan'da provalar başladığında, üçüncü perdenin daha ilk satırı bile yazılmamıştır. Prodüksiyonu Antoine tiyatrosunun müdiresi Simone Berriau üstlenmiştir. Metnin uzunluğunu görünce afallar, ne kadar kesilebilirse kessin diye Sartre'a yalvarır. Sahneye koyacak olan Louis Jouvet hastadır – ilk temsilden iki ay sonra ölecektir. Yapıtı beğenmemiştir, Sartre'la uyuşamaz. Gœtz rolünü oynayan Pierre Brasseur büyük korkuya kapılır. Ezberleme yetisi çetin bir sınavdan geçmektedir. Ortam gergindir. Maria Casarès'in de rolü olduğundan Camus çoğu zaman oradadır. Onun varlığı Sartre'ın gerginliğini azaltır. İlk temsil 7

44) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 321.

Haziran 1951'de verilir. Gösteri dört saat sürer; seyirci baştan sonra dikkat kesilmiştir ve oyunu çok beğenir.

Katolikler, başlığa aldanıp sevgili Tanrılarına karşı bir yapıt sanırlar, ondan ötürü eleştirirler. Sartre'ın Tanrı ile ilgilendiği yoktur. Tanrı, İyilik'in, yani kurulu düzenin kurgusal bir simgesidir. Hâlâ ve her zaman amaç, Ahlakın yok olmasının nasıl önlenebileceğini, belki de bunun nasıl aşılabileceğini bilmektir. *Saint Genet* kitabıyla Sartre kendi üzerine dönüyor ve her türlü fazla kişisel araştırmaya karşı bir savunma hazırlıyordu. *Le Diable et le Bon Dieu* oyununda ise uğradığı bozgunu açıklamaya ve ondan sonuçlar çıkarmaya çalışmaktadır. *Saint Genet*'deki bir not, konumunu derli toplu biçimde anlatır: "Bugün açıkça *olanaksız* diye tanımlanmayan her Ahlak, insanların aldatılmasına ve yabancılaşmasına katkıda bulunmaktadır."[45] Başarısızlığı ne kendinden ne felsefesinin bir zaafından gelir. O, dünyadan gelir. Üstlendiği görev, olanaksız bir görevdi. Ancak insan toplumu, olduğundan başka bir şey olduğu zaman ahlak olacaktır. Gœtz'ün başından geçenler bunun kanıtıdır. Kendini kötülüğe adamış, olumlu bir sonuç alamamıştır. Dünya olduğundan daha kötü olmamıştır. İyiliği uygulamaya çalışır, öteki girişiminden daha başarılı olamaz. Dünya olduğundan daha iyi olmamıştır. "Tanrı yeryüzünde İyilik'in olanaksız olmasını istemiş. (...) Tümden olanaksız: Aşk olanaksız! Adalet olanaksız! İnsanı sevmeye çalış bakayım, sonuç ne oluyor!"[46] Sartre sürekli olarak aynı duvara toslar. O duvar, hep yabancı, hep tehlikeli olan Ötekidir. Ona iyilik de edemem kötülük de. Ona erişemem. Yalnızlık.

Tek bir özlemi vardır. Gœtz kardeşidir. Piç olan o kardeş kendi kendini yaratmıştır. Ahlak çıkmazının dibinde bir çıkış bulur. "Hoşçakal gurur. Sadece insanlar varmış. (...) Her şeye yeniden başlıyorum. (...) İnsanlar arasında bir insan olmak istiyorum."[47] Başkaldıranların önderi ve bir militan olan Nasty'nin yanına gider. Onun hizmetinde sıradan bir asker olmak ister. Nasty, büyüklük göstererek orduların yönetimini ona teslim eder. Gœtz kabul eder. "Yapılacak şu savaş var ve ben o savaşı yapacağım."[48] Sartre tatlı düşler kurar. Komünist Parti'ye hizmet etmeyi önerecektir, parti de ona harekatın yönetimini gümüş tepside sunacaktır. İnsanların arasındadır. Yüksek Öğretmen Okulu öğrenciliği ve yazarlık son bulmuştur. Şimdiye kadar fildişi kulesinde yaşamıştı, artık ölümlülerin ara-

45) *Saint Genet, a.g.y.*, s. 212.
46) *Le Diable et le Bon Dieu*, Paris, Gallimard, yeni bas. 1994 (Folio), s. 107.
47) *A.g.y.*, s. 239, 241 ve 245.
48) *A.g.y.*, s. 252.

sına inecektir. Sıradan bir başıbozuk ama tepeden inme yönetici olacak bir başıbozuk. Bedeninden çıkmak ister ama pılı pırtısını yanında götürmeyi de unutmaz. Düşleri ne olursa olsun, gerçek şudur ki, 1951 Haziran'ında Sartre eylemin serüven dolu yollarında Gœtz'ü izlemeye kendini hazır hissetmektedir. Komünistlerin kendisini hâlâ düşman kabul ettiklerini bilmektedir. Fakat onların tarih karşısında haklı olduklarını söylemişti. Ne yaparlarsa yapsınlar, her zamankinden daha dil uzatılamaz bir konumdadırlar. Sahne yapıtıyla ilgili olarak verdiği bir mülakatta bu konuda düşündüklerini açıklar: "Durum değişene kadar parti benim gözümde proletaryayı temsil etmektedir. (...) İnsan proletaryaya karşı olmadıkça antikomünist bir konum alamaz."[49]

Gece yarısı güneşinde yaz. Temmuz ortasında Sartre ile Castor Oslo'dadırlar. Fiyortlar boyunca ve kutup çemberinin ötesinde gemiyle dolaşır, Rus sınırına kadar bir gezi yapar, Bergen üzerinden döner, sonra uçakla İzlanda'ya geçerler. Buraya ikisi ayrı zamanlarda uğramışlardı ve bir gün birlikte gelmenin düşünü kurmaktaydılar. Beauvoir hayran kalır: Doğa, kaynaçlar, buzullar ve yanardağlar. Sartre da öyle. Londra'ya dönerler, müzelerde biraz kültürle haşır neşir olur, doğru İskoçya'ya geçip, orada çiseleyen yağmur altında dolaşırlar. Sartre yine Beauvoir'ı izler. Eski âdetlerini canlandırmışlardır ama şu farkla ki artık ünlüdürler ve ünlü kişilerle karşılaşırlar. Rejkjavik'te, Paul-Emile Victor onlara Groenland'daki yaşamı konusunda heyecanlı şeyler anlatır. Nerede olurlarsa olsunlar, sabahları çalışırlar. Sartre, *Saint Genet*'yi yanında getirmiştir ve sonbahara bitirmeyi ummaktadır. Beauvoir da ileride *Les Mandarins* [*Mandarinler*] olacak olan roman üzerinde çalışmaktadır.

Beauvoir Chicago'yu bir daha görmeyeceğini sanırken, Algren yanına çağırır; eylül sonunda gider ve bir ay kalır. İkisi de kararsızlık içinde bocalamaktadır. Dost mudurlar, âşık mı? Valsin son dönüşlerini yapmaktadırlar. Pek de inanmaksızın seçimlerini dostluktan, güzel anılardan yana yaparlar. Bu arada Sartre Castor'un yokluğundan ötürü herhangi bir sıkıntı çekmez. Juan-les-Pins'de, sonra da Sainte-Maxime'de Bayan Morel'in evine kurulup aralıksız çalışır. Eylül ortasından ekim sonuna kadar Michelle Vian'la birlikte İtalya'da bir gezi yapar. Roma, Napoli, Capri, Venedik. "Nefes alır gibi yalan söyleyen"[50] Carlo Levi ile buluşur ve ülkenin sefalete gömüldüğü izlenimini edinir. *Saint Genet* hemen hemen

---

49) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 238.
50) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 470.

bitmiştir, yazar başını dinç hisseder. Geçtiği yerler hakkında notlar alır, onları işlemeye başlar. Henüz notlardan bir deneme mi, yoksa bir roman mı çıkaracağına karar vermemiştir. Başlangıçta günce gibi bir şeydir. Ortaya çıkacak yapıtın başlığı *La Reine Albemarle ou le Dernier Touriste* olabilir.

Les Temps modernes kurumlaşmıştır. İlk yılların dar kadrolu yönetim kurulu artık yeterli olmadığı için 1951 sonunda genişletilmesine karar verilir. İki gazeteci alırlar. Bunlardan Marcel Péju Sartre'la *Samedi-Soir* gazetesi için röportaj yapmıştır. Öteki, yirmi yedi yaşındaki Claude Lanzmann *rewriter* olarak çalışmaktadır. İki yıl önce Sovyetler Birliği'ndeki kamplar hakkında yayımladıkları diziden beri dergi politika konusunda çekingen kalmıştır. Yeni gelenler hem iyi birer felsefeci hem de politik bakımında Sartre'a yakındırlar. Onların varlığı "dergiye yeniden politik bir nitelik vermeye"[51] katkıda bulunacaktır.

Yılın sonunda Beauvoir bir araba satın alır. Ocak 1952'de sürücü sınavını verir. Kötü kullanmaktadır ve sonuna kadar kötü kullanacaktır. Hiçbir zaman ağır bir kaza yapmayacak fakat ufak tefek çarpmalar hiç eksik olmayacaktır. Sartre da ara sıra aynı şeye niyet eder ama hep birlikte sakınımı elden bırakmayan dostları onu caydırırlar. Araba sürmeye kalksa büyük tehlike oluşturacaktır. Onun yanında Beauvoir direksiyon ustası gibidir. O kış günlük yaşam kasvetli geçer. "Aile" yaşlanmaktadır. En eskilerin oluşturduğu üçlü, yani Wanda, Olga ve Bost artık çevrelerini pek şenlendirmezler. İki kız kardeş nevrozlarından kurtulmamakta bezdirici bir inat göstermektedir. Bost ise ne yaptığını tam olarak bilmeksizin sağa sola koşuşup durur. Sartre ile Beauvoir, bir türlü büyükler sınıfına geçememiş çocuklarına bakan yorgun anne babalar gibi onlarla uğraşırlar. Dikkatlidirler, onlara para yardımında bulunur, bazen tatillerini onlarla paylaşır, başlarından geçen şeylerle ilgilenirler. Aslında onun bunun kavgalarını ve sorunlarını üstlenmeyi artık istememektedirler. Sartre hâlâ ölçülü içer. Mart 1952'de Castor zararsız bir ameliyat geçirir. Bunun, Algren ile olan ilişkilerinin ölümünü simgelediğini düşünür. Kendine özen göstermeye karar verir ve Sartre gibi o da içkiden uzak durur. Artık akşamlar kafa çekmelerle son bulmamaktadır.

Her ikisi de çalışmaya gömülmüştür. *Mandarinler*'de Beauvoir, sona eren yılların, ikisinin Fransız yazını üzerindeki ortak egemenlik yıllarının öyküsünü anlatır. Anılar çoktur. Aktarılmaları her zaman kolay olmaz. Roman genişler. Sar-

51) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 344.

tre dışarıya az çıkmaktadır; artık Flore'da ve eski alışılmış buluşma yerlerinde hemen hiç görünmez. Okumaya çok zaman ayırır. Yazın ikinci plana atılmıştır. Dünya hakkında bilgi toplar. Tarih, iktisat, siyaset okur, insan toplumlarının nasıl yaşadıklarını merak etmektedir, daha önceki fazla soyut formasyonunu tamamlar; yine de işi gazete okumaya vardırmaz.

Yazmadan yaşayamayacaktır. Eski bir tasarısı, *Özgürlüğün Yolları*'nın dördüncü cildi, su yüzüne çıkar. 1949 sonunda bu ciltten "Tuhaf Dostluk" başlığı altında bölümler yayımlamıştı. Hepsini yeniden ele almaya girişir. Roman bittiğinde *La Dernière Chance* başlığını taşıyacaktır. Ayrıntılı taslak hazırdır. Yıllarca yazın alanında ölü kaldıktan sonra, Mathieu dirilir. Hâlâ tutsak kampındayız. Sartre'ın alter egosu bir kaçış şebekesini yönetmektedir. Çeşitli serüvenlerden sonra kendini Paris'te bulur ve gizli örgüte girmeye karar verir. Gœtz nasıl devrimin askeriyse o da direnişin askeridir. Tutuklanır, işkence altında kahramanca ölür. Sartre niyetini sonuna kadar götürmemiştir. İlk tasarladığından ancak birtakım kırıntılar kalmıştır. Dizinin bir yaşamöyküsü oluşturacağını düşlemişti; o öykü zihninde hep canlı kalacak ama hiçbir zaman tamamlanmayacaktır. Zamanını başka işlere verdiğinden Sartre bu işi hiçbir zaman yeniden ele almayacaktır. Konusunu, sunulmaya değmeyecek denli gerçekdışı bulmuş olabilir. İnsan geçmişi yeniden yapamaz. Ya Mathieu Sartre'ın yansıması olmayı sürdürecek, o zaman düşlediği sonu ona yakıştırmak saçma olacaktır, ya da Mathieu onun yansıması olmaktan çıkacak ve ancak modası geçmiş bir sorunsalın, Alman işgalinin canlı simgesi olacaktır.

Politik bir davaya bağlanmak, şimdilik, birtakım başka sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Ocak 1952'de Fransız Komünist Partisi'nin iki üyesi, Claude Roy ve Jean Chaintron, Sartre ile temas kurarak Henri Martin lehindeki kampanyaya katılmasını isterler. Söz konusu kişi, Çinhindi'ndeki savaşa karşı girişimlerde bulunan komünist bir denizci olup 1950 yılında tutuklanmış ve beş yıl hapis cezası almıştır. Sartre öneriyi kabul eder. Cumhurbaşkanı Vincent Auriol'den bir görüşme rica ederek, çeşitli eğilim ve inançlarda kişilerce imzalanmış bir dilekçe sunar; dilekçeden bir sonuç alınmaz. Bu davayı konu alan bir kitabın yazılışına katılmayı kabul eder. Onun gözünde bu, pek değerli bir iştir. Komünist Parti çizgisiyle hiçbir doktrin ya da uygunluk sorunu yoktur. Sömürgeler bir ucubeliktir, onların ortadan kalkmasına katkıda bulunan şey iyidir. Kitap 1953 yılı Ekim ayında yayımlandığı zaman konusu ortadan kalkmış olacaktır, çünkü Hen-

ri Martin ağustosta tahliye edilir. Fakat kitabın bir tanıklık değeri vardır. Sömürge yönetimine, kamu erkleriyle onların politikalarına, adalet çarkına ve uygulamalarına karşı bir suçlama oluşturan birtakım belgeler, yorumlar, çözümlemeler ve tepkisel metinlerden bir karma sunar. Sartre'ın imzası yer almamıştır. Söylemi eyleme katılan çeşitli tanık ve yetkililerin söylemleri çevresinde döner. Açık bir yergi yazısıyla teknik bir sunum arasında bir yerde, yapay saflıkla sahici öfkeyi, çözümsel soğuklukla duygusal çıkışları bir araya getirir. Zavallı asker-işçinin yaşamöyküsü bir mücevherdir. Azizlerin yaşamı biçeminde kaleme alınmış bu yaşamöyküsü, kendi sınıfını o sınıfa baskı yapan kötülere karşı ve Fransa'yı onu uçuruma sürükleyen satılmışlara karşı savunsun diye Komünist Parti'ye çağrılan bir halk çocuğunun hatasız yolunu anlatır.

Fransa bir uçurumun dibindedir. Sartre, yine 1952'nin Ocak ayında, *Evidences* dergisine verdiği bir mülakatta bununla ilgili ne düşündüğünü şöyle açıklar: "Fransa iktisadi, mali ve askeri bağımsızlığını yitirmiştir. (...) Bana kalırsa, Fransa'nın bir ordusu kalmadığı için De Gaullecülük gizli bir faşizm olmaktan bir adım öteye gitmez."[52] Nisanda *Les Temps modernes*'de yayımlanan "Demokraside miyiz?" başlıklı bir makalesinde görüşünü açıklar. Makale Fransız demokrasisinin işleyişi konusunda bir inceleme başlatmaktadır. Sartre, demokrasinin niteliği hakkında düşüncesini bildirmeden önce, onun bir gerçeklik olup olmadığını açıklığa kavuşturmak ister. Örneğin, kendisinin yolculuk yapma hakkı vardır. İyi. Peki, işçilerin öyle bir hakkı var mıdır? Hayır. "Sınırı geçme gibi soyut bir hakka sahipler ama onları birer turist olarak düşünebilir miyiz? (...) Kısaca, herkes aynı haklara sahiptir, ama herkesin o haklardan yararlanma hakkı yoktur."[53] Böyle bir anlayışla, baştaki soru elbette bir biçem oyunu olmaktan ileri gitmez. Fransa artık bağımsız değildir; burjuvazi onun kurumlarını gücünün ve hırslarının ölçüsünde budamıştır. Sınıf mücadelesi tüm yapıyı havaya uçuracaktır. Sartre her şeyin artık, "burjuva devrimin tam olarak gerçekleşmesinin onun tümden yok edilmesiyle çakışması gerekiyormuş gibi"[54] olup bittiğini saptar. Sartre Gœtz'ün peşinden gider. Kendi savaşını bulmuştur.

Bahar gelince Sartre, Bost ve Boris Vian'dan boşanmak üzere olan Michelle Castor'un arabasına doluşular ve dördü Saint-Tropez yollarına düşerler. Orada Michelle'in bir evi vardır. İlkönce geziden vazgeçilecek gibi olur çünkü Sartre

52) Michel Contat, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 245-246.
53) *Situations, VI*, *a.g.y.*, s. 72.
54) *A.g.y.*, s. 76.

korkunç diş ağrıları çekmektedir. Cau telefonda Castor'a, "Bağıracak, bağıracak,"[55] der. Bu, ilk kez değildir. Zaten Sartre'ın "aralarına piposunun sapını sokuşturduğu, çürüyüp kara sarı dipleri kalmış dişleri haraptır."[56] Bıçak kemiğe dayanmadan, ağrı dayanılmaz bir kerteye varmadan dişçiye gitmez; o zaman da iş işten geçmiş olur. Yıllarca bu krizler birbirini izleyecektir.

Saint-Tropez'de Mallarmé konusundaki denemesini yazmaya yeniden oturur. Genet ile ilgili olarak yaptığı içebakış çalışmasında aydınlık olmayan noktalar kalmıştı. İçinde bir yerde, psikanalizin baba imgesiyle birleştirdiği tasarım, kural ve örnek bütününü çoğu insanın tanımladığı ve kendisinse kısa bir süre sonra üstben olarak adlandırmayı kabul edeceği yerde, bir boşluk kaldığını görmüştü. Yine baba yokluğuna dönüş. Sartre o kişiden söz edilmesini istemez. "Çocuklarımız yeniden doğan ölülerden başka nedir ki? Çoğu zaman annesinin karnından yeni bir şansla çıkan, vaktiyle kin ve hınç yüzünden ölmüş olan babadır. Amca ya da dayı da olabilir. Ya da us, ilke, erdem veya işlevden oluşan bir varlık. Her ne olursa olsun, çocuk hiçbir zaman *bizzat kendisi* olmayacaktır: Anne ve babasının özen ve dikkati ona kendini, cisimleşme ya da kopya, kısacası kendinden Başkası olarak duyumsamayı öğretir."[57] Anneli babalı büyüyen çocuk, sanayi tipi üründür, yani anlamsız, boş bir kopyadır. Dünyayı yaratanlarsa piçler ve yetimlerdir.

Buna karşı, anne imgesi aurasını korur. Çocuk için "Annesi ve Dünya bir bütün oluşturur". Doğum-öncesi yaşama özlem: "Çocuk vantuzlarını annenin etine daldırır ve toprağın özsularını o tanıdık vücut aracılığıyla emer. Anne dünyayı yer, çocuk da anneyi."[58] Elbette, çocuğun sihirli çemberden çıkıp dünyaya gitmesi gerekmektedir. Annenin kutsanmış krallığının karşı savı olan babanın kısırlaştırıcı imparatorluğuna düşmek için mi olacaktır bu? Söz konusu olamaz. "Tek bir çıkış yolu var: Çocuk doğumundaki yazgıdan ancak kendini *yeniden yaratabilirse* kurtulacaktır."[59] Bu, Sartre'ın aile romanıdır, onu ileri doğru itmiş olan gereksinimin yansımasıdır. "İnsan aracılığıyla Yapıt ve Yapıt aracılığıyla İnsan kendilerini Hiçlik'ten çekip çıkaracaklardır."[60] Fakat insan sahiden kendini yaratabilir mi? Sadece Tanrı *causa sui*'dir.* Tanrı ölünce geriye hayaleti ve "saltık ge-

---

55) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 407.
56) Jean Cau, "*Croquis de mémoire*", *a.g.y.*, s. 1114.
57) Mallarmé, *La lucidité et sa face d'ombre*, Paris, Gallimard, 1986, s. 85.
58) *A.g.y.*, s. 97.
59) *A.g.y.*, s. 123.
60) *A.g.y.*, s. 135.
* (Lat.) Kendisinin nedeni. –çn

reksinimle tam bir yaratma olanaksızlığı arasındaki evrensel bilinç parçalanması"[61] kalır. Mallarmé deneyimi Sartre'ın sezgisine ışık tutmaktadır: "İnsanın Gerçekliği düşünülmez, yaşanır, çünkü o gerçeklik *çelişkidir*, bireşimsiz çatışmadır."[62] Dram, dünyadaki-varlığın tam merkezindedir. Kendi yapıtlarının oğlu olan Sartre artık ona inanamaz. Bilir ki, o engin çabası onu, daha dün yolun sonunda tasarladığı tamamlanmış varlık, dolu yaratık yapmaya yetmeyecektir.

Mallarmé gelişigüzel bir buluşma değildir. O, edep kuralları düzenine uymayı reddetmiş, tamamen kurulmuş olmayan herhangi bir şeye inanmak istememişti. Şiirin işleyişini çözmüş, Hiç'e baş döndürücü biçimde yaklaşmıştı. Varlıkbilim Sartre'ı hiçlikten varlığa götürüyordu, Mallarmé örneğiyse onun tersi olan sürece ışık tutar. Olan, hiçliğe yönelmektedir. Söz, dünyaya kavrıyordu, dünyaya soluk aldırıyordu. Yakalanan, şairin en aşırı isteğine boyun eğen söz azalır ve sessizliğe doğru gider. Dünyada varoluş, yaratma ve yıkmanın, olumlama ve yadsımanın çifte akımı içinde yer alır. Burada Genet'nin sarkacıyla karşılaşıyoruz. Fakat bu kez bireşim yok, Hegel'in "*Aufhebung*"u* yok. Sonsuz bir devinim, umutsuz bir kahramanlık var.

Kendi yapıtlarının oğlu yazar imgesi yerine, Sartre, güçlü ve saygıdeğer bir imge koyar. Bu, onun için kuşkusuz, varlığının yeniden aklanması değil, ama yazının onu uzun süre çok istemiş olduğu, "yeniden-bütünlenmiş bütünlük" yapmayacağı duygusuna bir tesellidir. Mitos bitmiştir, yazının sonsuz erki bitmiştir. Mallarmé incelemesi uzun bir saltanatın sonunu işaret eder. Sartre artık kül yutmaz. İşte yeniden yeryüzüne dönmüş, kendisine geri gönderilmiştir. Onyıllar boyu onu ileriye itmiş olan imge, yazar imgesi unutulmuştur. Onun yerine koyacak şeyi kendisinde bulamadığı için, durum zordur. İşte tam bu sırada Marksist zırh ona gerekli hale gelir.

---

61) *A.g.y.*
62) *A.g.y.*, s. 137.
* (Alm.) Yükselme. –çn

VI

MARX'IN GÖLGESİ

1952-1960

17

PARTİYLE BİRLİKTE

1952 Mayıs sonu. Sartre İtalya'da Michelle Vian ile birlikte üç hafta geçirir. Roma, Napoli, Capri; Bergamo, Milano. Kışm ve baharda düzenli olarak *La Reine Albemarle ou le Dernier Touriste* üzerinde çalışmıştır. O metinden ne çıkaracağını artık bilmektedir. Beauvoir, ileride, bu yapıt için, "Bir bakıma onun olgunluk çağının *Bulantı*'sı olacaktı,"[1] diyecektir. Peki, bu bir roman mıdır? Konuşan birinci tekil kişi neredeyse baştan sona yazarla çakışır. Venedik'i yağmur altında seyreder, Roma'da Carlo Levi ile görüşür, Napoli sokaklarında fahişe bulunmamasına şaşar. Bütün bunlar Sartre'ın geçen sonbaharda gördüğü, yaşadığı şeylerdir. Elbette kitaptaki kişi biraz ayrıksıdır. Gezginden başka bir şey olmayan, başka her türlü uğraşından sıyrılmış bir Sartre'dır. Son turist, yani nesneler artık gözler önüne serilmez olacağı anda onları gören, son gelen kişi. Fakat bütün olarak, bakışı, zihni, refleksleri, var olma biçimleriyle odur. Roman onda her zaman yaşamının hamurunu yeniden yoğurma, içinde bulunduğu anın tasalarını düşsel durumlara yansıtma biçimi olmuştur. Yazınsal pırıltılar artık yoktur. Roman türü hem saygınlığını hem gerekliliğini yitirmiştir. Ben artık bir başkası değildir. Kendisi olmak ister ve olabilir.

Pek gülünç bir olay Sartre'ın düşünce akışının yön değiştirmesine neden olur. Fransa tam bir psikodram yaşamaktadır. Kore savaşı olanca şiddetiyle sürerken Paris'e Amerikalı bir general çıkagelir. Sadece kendi liderlerini dinleyen komünistler adama karşı çok geniş bir kampanya başlatırlar. Onlara göre, General Ridgway Kuzey Kore'ye kimyasal silahlar atmaya hazırlanmaktadır. Hiçbir dayanağı olmayan bu bilgi, Moskova kaynaklıdır. Kargaşalıklar çıkar. 28 Mayıs'ta bir gösteri yapılacağı duyurulur. Polis müdürü gösteriyi yasaklarsa da yirmi ile otuz bin arasında kişi sokaklara dökülür. Akşam, polisle az çok şiddetli çarpışmalar-

1) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 276.

dan sonra, Komünist Parti sekreteri Jacques Duclos tutuklanır. Gerekçe: Arabasında güvercin taşıması. Militanlarla iletişimle görevli posta güvercinleri, der yargıçlar. Yoldaşlardan biri akşam yemeği için hediye etti, der sanık. Tuluat tiyatrosu gibi bir şey ama Pinay hükümeti kararlılığını kanıtlamak ister. Komünist Parti 4 Haziran için bir grev çağrısında bulunur; işçiler çağrıya uymaz. Sağın utkusu. Duclos bir ay delikte kalır.

Olay küçük bir şeydir. Sartre'ın gözündeyse çok büyük boyutlar kazanır. Birkaç yıl sonra heyecanını ve tepkisini dokunaklı bir dille anlatacaktır.

Son bağlar da koptu, görüşüm değişti: Bir antikomünist, köpekmiş, düşümcemde direniyorum, her zaman da direneceğim. Beni pek saf bulacaklar ama aslında böyle nicelerini gördüm de heyecanlanmadım. Fakat on yıl kafa patlattıktan sonra, kopma noktasına gelmiştim ve bunun için tek bir fiske yeterli olacaktı. Kilise diliyle, bu bir din değiştirme oldu. (...) Burjuvazinin bana öğrettiği ilkeler adına (...) burjuvaziye yaşadığım sürece devam edecek bir kin duydum. Alelacele Paris'e döndüğümde ya yazacak ya da boğulacaktım. Gece gündüz *Communistes et la paix*'nin [*Komünistler ve Barış*] birinci bölümünü yazdım.[2]

Sartre sözcüklerden korkmaz. Din değiştirmiş değildir. Düşünceleri dönüşüme uğramamıştır. Burjuvaziye olan düşmanlığı kendisi kadar eskidir, ve yıllar var ki kendisine antikomünist demesinler diye en ince dönüşlerle biçimden biçime girmektedir; hattâ ve en çok da komünistler onu yerin dibine batırdıklarında öyle yapmaktadır. Açıklaması, daha doğrusu mizanseni kuyruklu yalan. Doğru olan, ne yazık ki, daha duygusal türden. Nefret hepsinin önüne geçmektedir. Duclos ile güvercinlerinin başına geleni öğrendiği gün, Sartre öfkesini ortaya dökmeye karar verir. Tuhaf. Niçin sağın kendini gülünç edip de ona savaş açtığı zamanı seçer? Herkesi güldürmeyecek bir olayı beklemesi akla daha uygun olurdu. Sanki kendisine "din değiştirten" nedenin cılızlığını hissediyormuş gibi, Sartre bir de Henri Guillemin'in, "bir burjuva yüreğinde ne pislikler bulunabileceğini"[3] kendisine gösteren *2 Aralık Darbesi* konusundaki kitabını o sıralarda okumuş olduğunu ekleyecektir. Etki altında kalan zavallı birine mi dönüşmüştür yoksa? İşin doğrusu şu ki, öfkelenmek ister, nasıl bir bahaneyle olursa olsun, öfkelenmeye gereksinim duyar.

---

2) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 248-249.
3) *Sartre, un film réalisé par Alexandre Astruc et Michel Contat, a.g.y.*, s. 91.

Son kitapları kendisini Ahlak kitabı çıkmazından kurtarmıştır. Fakat bunu bir koşulla, kendi bulduğu çıkışı kendisinin görmemesi koşuluyla yapmışlardır. Sartre artık çifttir. Dünyayı avcuna alan, onu düşüncelere dönüştüren, olanca gerçekliği yutup kitaplara dönüştüren aşırı gelişmiş bir ego. Bir baba ikamesi peşinden koşan, o ikamenin ona insanlar içinde bir yer göstermesini bekleyen belirsiz bir ego. 1952 Haziran'ı başındaki çıkışı, bu açıdan bakıldığında, önemli bir aşama oluşturur. Bu, kendine seçtiği babanın yasasına uyma kararını verdiği andır. Kendini dolu dolu kendisi hissetmesi, özgürce davrandığı duygusuna sahip olması için, yoğun bir nefrete gereksinimi vardır. O nefret, Sartre'ın insanlar dünyasına girerken gösterdiği boyun eğme edimini saklayan bir perdedir. İçini nefretle doldurur ki, kendini eğilmeye zorlayabilsin.

Çıraklık *Komünistler ve Barış* ile başlar. Bunun ilk iki bölümü *Les Temps modernes*'in temmuz ve ekim-kasım sayılarında yayımlanmıştır. "Bu makalenin amacı, belirli ve sınırlı konularda komünistlerle, *onların* değil de *kendi* ilkelerimden yola çıkıp akıl yürüterek, aynı düşüncede olduğumu bildirmektir."[4] Sartre doğrulanmaya önem verir. Konuşan o'dur. İyi ya. İnsan gururunu birkaç günde ya da birkaç ayda yitirmez. Fakat ne demektedir? Akıl yürütmesi politik bir ön gerçeğe dayanmaktadır. S.S.C.B. sürekli bir "kuşatılmış olma" ve "Sovyet karşıtı bir haçlı seferi" saplantısı içinde yaşamakta, "her yolla, her politikayla kendini korumaya çalışmaktadır."[5] Sartre'ın gözünde bu korku, Alman-Sovyet paktı da içinde olmak üzere her şeyi açıklar ve haklı gösterir. Sovyetler'in savunma dışında hiçbir dış politikası olmamıştır. "Ne kadar düşünsem, şu son otuz yıl içinde Rusların herhangi bir saldırganlık girişiminde bulunduklarını anımsamıyorum; kuşkucu, peşindekilerden ürken bir ulus görüyorum."[6] Bu inanışın karşı kefesinde de şu vardır: Amerika'nın her politikası saldırgandır ve S.S.C.B.'yi yıkmaya yöneliktir. Ek bir ön gerçek de jeopolitik açıklamayla sosyoekonomik açılımı bir araya getirir: Proletarya toplumun kıyısına atıldığı için ilke gereği barışçıdır. Barışçılık "her şeyden önce işçinin bir sömürü toplumu ortasındaki yalnızlığı gerçeğinin tanınmasıdır."[7] Burjuva barışçı olamaz, sınıfının doğası, barışçı olmamasını gerektirir. Bundan ötürüdür ki, Barış Hareketi doğası gereği proleterdir. Onun komünistlerin elinde bulunması doğru bir şeydir.

---

4) "Les communistes et la paix", *Situations, VI, a.g.y.*, s. 168.
5) *A.g.y.*, s. 104.
6) *A.g.y.*, s. 105.
7) *A.g.y.*, s. 109.

Sartre, barış sorununun ötesinde, Fransız Komünist Partisi'nin yanı başında yol almanın gerekli olduğunu göstermek istiyor. Parti işçi sınıfının hem "*tam* ifadesi" hem de "*gerekli* ifadesi"dir.[8] Proletaryanın cisimleşmesidir; onsuz proletarya belirsiz bir yığın olur. Usavurumu, genellikle, gerçek ya da varsayımsal düşmanlarına karşı suçlamalardan oluşur ve bunların arasına istatistik göndermeler ve Lenin'den uzun alıntılar sıkıştırılmıştır. İşçiler dünyası söz konusu olur olmaz, Sartre, her zamanki gibi, sorunu görmezden gelişini örtbas etmek için duygusallığa başvurur: "Soğuk, açlık, polis baskısı bir süre için kitlelerin hakkından gelebilir: Partiye gelince, o, katıksız edimdir; (...) gücünün sonuna gelmiş işçilerin gücü, umutsuzluğa düşenlerin umududur."[9]

Bu henüz katıksız ortodoksluk değildir. Sartre, Sartre gibi konuşmakta direnmektedir. Fakat bu, bir bağlılık akdidir. Komünist Parti de mesajı anlamıştır. Sartre yeterince göz süzmüştür ona. Henri Martin olayında iyi niyetini, dostluğunu göstermiştir. Tutum değiştirme, bu seçkin askeri saflara katma zamanı gelmiştir. Gide ve Malraux'dan ve daha birçok kişiden sonra, Sartre da o onurlu yoldaşlar safına kabul edilebilir biridir.

Rota değiştirmek, onun için, önce komünistlere yakınlık duymayan dostlarından uzak durmakla kendini gösterir. *Les Temps modernes*'in iki yıldır politik tartışmalardan uzak durması, Merleau-Ponty'deki gelişmeden ileri gelir. Kore savaşı Merleau-Ponty'yi sarsmıştır; tarih ve tarihsel gereklilik açısından S.S.C.B.'nin tümden haklı olduğundan artık emin değildir. Coşkusu azalmıştır, ikirciklidir. *Komünistler ve Barış*'ı okurken Sartre'ın coşkusundan biraz ürker. Bunun ani bir ateş yükselmesi olduğunu düşünüp üzerinde durmaz, ama birbirlerinden uzaklaşmaktadırlar.

Camus ile olansa savaştır. *Le Diable et le Bon Dieu* oyununun provaları sırasında ikisi arasındaki ilişkiler tutarlı ve dostça yürümüş, o zamandan beri de eski düzenini bulmuştur, yani ara sıra karşılaşıp bir bardak bir şey içer, laflar ama konuşmazlar. Artık ortak bir şeyleri pek kalmamıştır. Yapıtları birbirleriyle rekabet bile etmez. Ayrı sularlada avlanırlar. Sonbaharda Camus *L'Homme révolté*'yi [*Başkaldıran Insan*] yayımlamıştır. Her zaman hakkında olumlu eleştiriler yayımlamış olan ve kısa süre önce bir makalesinin de çıktığı *Les Temps modernes*'den bir eleştiri bekler. Hiçbir ses çıkmaz. Aslında derginin yazı kurulu

---

8) *A.g.y.*, s. 88.
9) *A.g.y.*, s. 156.

huzursuzdur. Üyelerin hepsi de kitaptan nefret etmiştir, ama hiçbiri eline kalemi alıp da bunu söylemek istemez. Şubatta Sartre ve Camus, Wagram salonunda yapılan Franco rejimi karşıtı bir toplantı dolayısıyla karşılaşırlar. Sartre, Camus'yü uyarır: *Les Temps modernes*, kitabının ciddi bir eleştirisini yapacaktır. Ciddi sözcüğü hafif kalır. Derginin 1952 Mayıs sayısında çıkan eleştiriyi imzalayan Jeanson verip veriştirmektedir. Ilımlılığa susamış korkak düşünür Camus artık sadece Kızıl Haç tarzında ahlak dersi veren kitaplar yazmalıdır. Dahası var, Hegel ve Marx'a saldırmaktadır. Ne deseniz az. "Besbelli, Camus altyapılara inanmıyor."[10] Sartre Jeanson'dan kararlı ama nazik olmasını istemiş olmalı; o da kararlı davranmıştı.

Jean Cau, Camus'ye yanıt hakkı bulunduğunu bildirir. Yanıt ağustos sayısında çıkar. Camus'nün genellikle kullandığı fakat Sartre'ın alışkanlıklarına ters düşen resmi "Sayın Müdür" sözcükleriyle başlamaktadır. Camus'nün savunmasında kalleşlik eksik değildir. "Çelişkiye düşmek, kendi zekâlarını hiç saymak pahasına kökenlerini bağışlatmak isteyen burjuva aydınlarla"[11] alay eder. Nükte acımasızdır. Sartre, aynı sayıda, yanıtı yanıtlar. "Azizim Camus, dostluğumuz kolay bir dostluk değildi, ama özleyeceğim. Madem bugün o dostluğu bozuyorsunuz, demek bozulması gerekiyormuş."[12] Bir zaman boks yapmış olan Sartre sert vurur ve Camus'ye "kaygı verici kibir", "tatsız aşırılık" gibi sözlerini iade eder, onda "düşkünlerevi rahibesi"ni andıran bir hava bulur, "felsefedeki yetersizliğinden"[13] söz etmeyi de unutmaz. Dostluklarının gelişme koşullarını, savaşın sonunu, Direniş hareketini, tarihi anar. Camus'deki değişikliklerin onu üzmekte olduğunu söyler. Camus mücadelesini büyük kılan değerlerden vazgeçmiş ve bir bakıma, kendini tarih-dışı kılmaya çalışmaktadır. Elbette, işin can alıcı noktası Sovyet kamplarıdır ya da istenirse, komünist gerçeklik de denebilir. O gerçekliğin işlediği suçları kınayan Camus, sonunda, soyutlaşmış ve insanların yazgısını unutmuştur. Artık hiçbir şey üzerinde etkili değildir. Tarih onu kaldırıp atmakta, o da kötü tepki vermektedir. "Terorist ve salgırgan olmuştur", Jeanson'a uyguladığı "polisiye yöntemler"[14] bunu göstermektedir.

Belden aşağı yumruklarla öz konusunda tartışma arasında, ikisi de öyle dav-

---

10) *Les Temps modernes*, no. 79, Mayıs 1952.
11) *A.g.y.*, no. 82, Ağustos 1952.
12) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 90.
13) *A.g.y.*, s. 91 ve 93.
14) *A.g.y.*, s. 125.

ranır ki, geri dönüş artık olanaksızdır. Sartre dostluklarının "bozulması gerektiği" düşüncesindedir. Kuşkusuz bu doğrudur. Birkaç yıldır o dostluk ilişkisi öylesine soğumuştur ki, her ikisi de bu kalem kavgasından üzüntü duymamaktadır. Seyrek görüşüyorlardı, artık hiç görüşmeyeceklerdir. Buna karşın, bu olayla Sartre'ın sertleşmesi arasında bir bağ olsa gerek. Bir yıl önce olsaydı, herhalde pek coşkulu olmayan bir yazı yayımlatır, ama Jeanson'un o zehir zemberek yazısını koydurmazdı. Hiç ödün vermeyen bir eleştiri yayımlama kararı birbirlerine ateş açmalarına neden olur. Ilıman dönem bitmiştir. Sartre, artık komünistleri yaralayabilecek hiçbir şeye izin vermek istemez. Güzel bir dostluğun ölümünden onu sorumlu –ya da, ortada cinayet varmış gibi suçlu– saymak saçma olur, çünkü o dostluk zaten can çekişmekteydi. Ne var ki, ölüm belgesinin kaleme alınacağı ana ve koşullara karar veren o olmuştur. Tek başına ele alındığında kararı, dostluğun önde geldiği dönemin onun için kapandığı anlamına gelir. Soğuk savaş konusunda benim gibi düşünmüyorsanız, benimle aynı cenahtan değilseniz tartışma ve anlaşma birer boş sözcük olur, çünkü savaştayız.

1952 yazında Sartre yine roman tasarılarıyla ilgilenmektedir. Temmuzda Menton'da otururken bir gazeteciye *La Dernière Chance* üzerinde çalıştığını, romanın sonbaharda çıkacağını söyler. Ağustosta yine İtalya'dadır; bu kez yanında Castor vardır. Castor'un arabası sayesinde, ülkeyi baştan başa, Mantova ve Ferrara'dan Puglia ve Sicilya'ya kadar gezerler. Bir yandan *Komünistler ve Barış*'ın ikinci bölümünü yazarken bir yandan da *La Reine Albemarle*'ın düşünü kurar. Onun üzerinde düzensiz aralıklarla çalışır; birkaç sayfasını *L'Observateur* dergisinde yayımlatır. Michelle'e gönderdiği bir mektupta şöyle der: "Yaşasın özgür yazın. "Döndüm, o nefis, o güzel İtalya'yı yazmaya oturuyorum."[15] 9 Eylül'de melankolisi geçmemiştir. "'İtalya Gezisi'nden beridir sürünüyorum."[16] Dertleri bitmemiştir.

Görevin, keyfinden önce geleceğine karar vermişti. Bu yoldaki çabalarına Jean Cau tanıktır. "Politika mı? Angarya. Koyu sıkıntı. Bulantı. Şunu iyice anlamalı ki, Sartre gazete okumazdı, sözcüğün alışılmış anlamında "politikayla" hiç, ama hiç ilgilenmezdi. Aslında politikaya ancak *arkasından itilince* dalardı. (...) Bir kez de daldı mı, şaşırtıcı bir iyi niyetle –ve yapma bir coşkuyla– yüzerdi."[17]

15) *La Reine Albemarle ou le Dernier Touriste*, *a.g.y.*, s. 16.
16) A.g.y.
17) Jean Cau, "Croquis de mémoire", *a.g.y.*, s. 1120.

Üstelik komünistler sıkıcı insanlardır. "Onları gördüğü zaman bayram yapmıyor."[18] Zararı yok. Yanında bulunulması gerekenler onlar.

Kendi kendisiyle savaşır. Simone de Beauvoir, "Sartre bir gün bana şöyle dedi: 'Ben hep kendime karşı düşünmüşümdür,'"[19] diye anlatır. Kafasına başkalarının düşüncesini zorla sokmak zorundadır. Bu da kolay iş değildir. "Aslında çok zorlanmıştım ve hiçbir şey bilmediğimi fark ettim. (...) Her şeyi okumuştum; her şeyin yeniden okunması gerekiyordu; tek bir çıkış yolu vardı ama o da yetiyordu: Sınıf mücadelesinin bitip tükenmez ve zor deneyimi. Yeniden okudum; kafamda birkaç zorluk vardı, onların üstesinden geldim, kolay olmadı."[20] Bir önceki kış okudukları zaten buydu. Kafasındaki zorlukların üstesinden gelmek. Burjuva kültürünü kırmak, onun yerine, doğrudan doğruya Komünist Parti'den ithal edilmiş taze bir şey koymak. Başka türlü usa vurmak, başka türlü görmek. Sartre, o dönemden başlayarak, önüne gelene, kendine karşı düşünmeye çabaladığını söyler durur. Doğru. Bu tutumda bir çeşit kahramanlık görülmüştür. Daha çok bir trajediyi andırır. Kendi başına pekâlâ düşünebilen, elinde iyi bilenmiş, kullanılıp denenmiş düşünme araçları bulunan, düşüncelerini yeniden ele almakta, onları eleştirmekte, onlarla arasına bir uzakhk koymakta özgür olan bir insan, bir dükkana gidiyor, yeni araçlar alıp bunları elindekileri yok etmek için kullanmaya, düşünsel alanını baştan başa ve kendisine tümden yabancı zeminler üzerinde yeniden kurmaya karar veriyor. Bu adımın kendini yıkıcı niteliğinin arkasında, korkulu düş gibi bir şey vardır. Sartre değişmek istemektedir. "Beni başkası yapacak bir adım atmam gerekiyordu. S.S.C.B.'nin görüş noktasını tümüyle kabul etmem ve benimkini korumak için sadece kendime güvenmem gerekiyordu."[21] Kendisi olmaktan vazgeçmeksizin olmayı başaramadığı serüvenciye dönüşmek. Belki bazen Nizan'a benzemek, yani vücudu ve ruhuyla kendini bir davaya verip, elinde silah ölmek ister. Artık silahlı çatışmaya atılma zamanı geçmiştir. Fakat komünistlerin yanı başında, güzel bir politik efsane çerçevesinde, at koşturmak; işte o gösterişli olur.

İşte elinin altında bir efsane vardır: Barış Hareketi. *Komünistler ve Barış* bu şerefli topluluğa öneride bulunma biçimiydi. O metinde, öz olarak, Hareket'in S.S.C.B.'nin ve komünistlerin yapıtı sayılmasının yerinde olduğunu söylüyordu.

---

18) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 508.
19) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 356.
20) *Situations*, *IV*, *a.g.y.*, s. 250.
21) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt I, *a.g.y.*, s. 357.

Partinin üyesi olmayan fakat onu insanlığın şaşmaz rehberi saymaya kararlı olan kendisi de oraya kabulünden mutlu olacaktır. Fransız komitesinin üyesi Yves Farge ile görüşür ve Hareket'e katılır. Halkların Barış Kongresi Viyana'da 12-19 Aralık tarihleri arasında toplanacaktır. Sartre çağrılıdır. Bir komünist kulübü olan Ulusal Yazarlar Konseyi'nin öncülüğünde kaleme alınan "Soğuk Savaşa Karşı Manifesto"yu imzalayarak iyi niyetini gösterir.

Barış kongreleri iyi ve düzenli işleyen büyük kermeslere dönüşmüştür. Doğu-Batı arasında çok büyük bir gerilimin yaşandığı bir dönemde toplandığı için Viyana'dakinin pek sıradışı bir şey olması istenmektedir. Hazırlıklar özenle yürütülür. Fransa'da daha kasım başında *L'Humanité* gazetesi bu olay çerçevesinde büyük bir propaganda etkinliği düzenlemiştir. "Tüm ilerici insanlık Kongre'ye hazırlanıyor." Aynı sayıda açıkça belirtildiği gibi, bu başlık "savaş kışkırtıcılarını," yani "saldırgan, kanlı Amerikan emperyalizmini, dünya jandarmasını kınamak"[22] gerektiği anlamına gelmektedir. Bu kampanyada politikacı ağzıyla kalıplar dile getirilmez, her şey açıkça söylenir. Okumak yeter. Sovyetler Birliği'nin amaçları ve onlardan türemiş olan Fransız Komünist Partisi'ninkiler gün gün gazetede duyurulur. Kasım sonunda Slansky* davası kamuoyunda dalgalanmalara yol açar. *L'Humanité* veryansın eder. "Slansky ve suçortakları için hakkaniyetli tek bir ceza olabilir: Ölüm."[23] Elinden gelen tüm yolları kullanan Jacques Duclos, hazırlanmakta olan kongreye Prag davasını da eklemekten çekinmez. "Çekoslovak hainlerin devredışı bırakılması Barış'ın bir utkusudur."[24] Bu arada Sartre, pek ciddi denmeyecek biçimde, Antoine Pinay'nin "bir dikta rejiminin yollarını hazırladığını"[25] söyler.

Viyana'ya giderken, Freibourg im Breisgau'da öğrenci ve öğretmenlerden oluşan buz gibi bir dinleyici kitlesine bir konferans verir. Sonra, ortak hocaları olan Martin Heidegger ile görüşür. Bu iki adamın ilişkileri bir ara iyi gidecek gibi olmuştu; 28 Ekim 1945'te bademi bıyık filozof *Varlık ve Hiçlik*'i okuduğunda, Fransız meslektaşına coşkulu bir mektup yazmış, çıkar ve tasalarının aynı olduğunu vurgulamıştı. "Önümüzdeki yaz buraya gelseniz ne iyi olur. Bizim küçük dağ evinde birlikte felsefe yapabiliriz sonra Kara Ormanlar'da kayakla gezeriz."[26]

22) *L'Humanité*, 7 Kasım 1952.

* *Rudolf* Slansky (1901-1952). Çekoslovak Komünist Partisi önde gelenleri arasındayken uydurma suçlamalarla tutuklanmış, söylemesi istenenleri işkence altında söylemişti. İdamı tüm dünyada öfke uyandırmıştı. –*çn*

23) *A.g.y.*, 27 Kasım 1952.

24) *A.g.y.*, 29 Kasım 1952.

25) Michel Contat, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 251.

26) *Le Magazine littéraire*, no. 320, Nisan 1994, s. 47.

Böyle bir buluşma olmamıştır ve Merleau-Ponty'nin ve onun *La Phénoménologie de la perception* başlıklı kitabının ciddiyetini Sartre'a yeğleyen Heidegger kısa sürede onunla arasına bir mesafe koymuştur. "Davaya bağlılık onu iğrendiriyor," diye anlatır Sartre, "kendisine bunun sözünü ettim. Bana büyük bir acımayla bakıyordu. Sonunda boşuna konuştuğumu fark ettim."[27]

Big Brother,* "Savaş, Barıştır," diyordu. Viyana'daki Barış Kongresi tam Orwell anlayışında tasarlanmıştır. Kongrede halkların bağımsızlık ve güvenliklerinden, sürüp gitmekte olan sürtüşmelerin son bulmasından, uluslararası yumuşamadan söz edilmesi kararlaştırılmıştır. Açılış oturumunda Stalin Barış Ödülü sahibi Frédéric Joliot-Curie başkan seçilir. Verdiği söylev, barış içinde birlikte yaşamanın, yani pazarlığın ve uzlaşmanın savunulması gibidir. Söylev ayrıntılara girince, bununla ne anlamamız gerektiği ortaya çıkar. Amerikalılar NATO'yu dağıtmalı, kendi güvenlik sisteminden vazgeçmeli, Kore savaşına koşulsuz son vermeli, Vietnam, Laos, Malezya ve Kamboçya'da derhal tek yanlı ateşkes ilan etmeli, Avrupa Topluluğu savunma tasarısını bir kenara koymalıdır. Pazarlığın ve uzlaşmanın bu listede nerde bulunduğu pek anlaşılamıyor. Önemi yok. Önemli olan, kınamak ve dayatmak. Amerikan şeytanı, gerçekte değilse de, zihinlerde yeri öpmeli. Gündelik dilde buna, zehirleme derler. Kongre Joliot-Curie'nin ilan ettiği programdan sapmaz. Bu öyle bir mahkemedir ki, içinde sadece savcılar vardır ve hüküm duruşmalardan önce verilir. Şenliklerin sonundaki "Tavsiyeler" ve "Çağrı", açılış konuşmasındaki plan ve içeriğe uygundur. Her şeyin daha kongre üyeleri bir araya gelmeden yazıldığı besbellidir.

Bununla birlikte bu kongre, komünistlerin üstün geldiği, ama her cepheden "bağımsız" sesin de kendini özgürce duyurabildiği açık bir gösteri olarak bellekllerde kalacaktır. Düzenleyenlerin istediği tam da budur. İzledikleri yol, "merkezde büyük bir katılık"ın egemen olması koşuluyla "ikincil konularda bir dereceye kadar tartışma özgürlüğü"nden ibarettir.[28] Yöntem çok iyi işler. Katılanlardan %20 kadarının sempatizanlar ve yoldaşlar olduğu hesaplanmaktadır. Bunlar arasında Sartre da vardır. Çiçeği burnunda yoldaş olarak mevkiine layık bir kabul görmüştür. Komünist "merkez"in görüş açısından, orada bulunması, üzerinde

27) Jean Cau, "Croquis de mémoire", *a.g.y.*, s. 1128.

* Büyük Birader. Ağabey. George Orwell'in *1984* başlıklı kitabında baskı altındaki düşsel bir ülkenin tek partisinin başında bulunan ve tüm nüfusu gözetleyen, tüm nüfus tarafından tapınç konusu yapılan simgesel kişi. –çn

28) Dominique Desanti, *Les Staliniens (1944-1956). Une expérience politique*, Fayard, 1975, s. 247.

durmaya değmez ikincil bir olaydır. Kongreye yüzlerce makale ayırmış olan *L'Humanité* gazetesi tek bir yazısında Sartre'ın katılmasından söz eder. "Kenarda kalan" sempatizanların görüş noktasındansa onun gelişi kongrenin büyük olayıdır. Nereye giderse gitsin, ne yaparsa yapsın bir gazeteci ve fotoğrafçı kalabalığıyla karşılanır. Paris'ten New York'a, Londra'dan Roma'ya basın, onun orada bulunuşu ve konuşmaları konusunda yorumlar yapar.

Sartre sevinçten uçmaktadır. Bu, onun ilk kongresidir ve kendisi o kongrenin yıldızı olmuştur. Önemli bir olaya katılmanın verdiği insanı sarhoş edici duygu-

ya kendini bırakır. Halbuki açılış oturumundaki konuşması araya mesafe koyma değil, kendi özerkliğini belli etme isteğinde olduğunu gösterir. Joliot-Curie'nin sıkıcı söylevinden, Hindistan Kongre Partisi'nin saygıdeğer bir üyesinin Amerika karşıtı eleştirilerinden, bir İtalyan milletvekilinin geleneklere uygun ve genelgeçer sözlerinden sonra Sartre'ın konuşması bir tazelik havası estirir. "Kimse tarafından görevlendirilmiş değilim," diye üzerine basarak belirtir. Buna inanılabilir çünkü bunlar dayatmayla dile getirilmişe benzemeyen ilk sözlerdir. İki dünyayı karşı karşıya getirmektedir. Birincisi soyuttur. Bu soyut dünyada Öteki bilinmeyen ve korkulandır. Bu, Amerikalıların ve onların soğuk savaşının dünyasıdır. İkincisi, somuttur. O somut dünyada herkes doğrudan doğruya herkesin karşısında hazır bulunmaktadır. Kongreyi gerçekleştiren, o somut dünyadır. Sartre, bunları söyledikten sonra, uluslararası durum konusundaki görüşünü açıklar: Avrupa ülkeleri, "kapitalist Amerika ve sosyalist S.S.C.B.'den çıkan akımların karşılaştığı ve birbirine karıştığı yer olmalıdır."[29] R.D.R.'in eski düşüncesi yaşamını yenilenmiş bir çerçeve içinde sürdürmektedir. Viyana kongresinde böyle sözler açıkça sapkındır. Düşündüğünü bu sözcüklerle anlatan Sartre alanını belirlemiş olur: Ben sizlerle birlikteyim, sizi öveceğim ve destekleyeceğim konusunda bana güvenebilirsiniz. Fakat dikkat edin, sizin söyleminize uymuyorum; düşünce söz konusu olduğunda "emre amade" değilim. Neysem o kalırım.

Sartre, konuşmasından sonra Sovyet elçiliğinde bir kutlamaya çağrılmıştır. Birkaç kalburüstü kişiyle birlikte özel bir salonda ağırlanır. "Daktilo sırtlan" lafının mucidi Fadeyev kenarda kalmayı yeğlemiştir. Toplantıyı partinin ve yüksek şuranın önemli üyesi, gösterişli kabulleriyle ün kazanmış olan Ukraynalı Aleksandr Korneyçuk yönetmektedir. Önemsiz konuşmaların ardından, filozof Sov-

29) *Congrès des peuples pour la Paix, Vienne,* 12-19 *décembre 1952,* yay. Défense de la paix, 1952, s. 53-54.

yetler'i tanımadan eleştirmekle suçlanır. O da hemen S.S.C.B.'ye davet edilmemiş olduğunu ileri sürer. Derhal davet edilir. Sartre varoluşçuluk ile Marksizmin bağdaşabildiğini söyler. Korneyçuk aziz meslektaşının yapıtını okumadığı için bu konuda bir şey bilmediğini söyler. Ev sahipleri *Saygılı Yosma* oyununu Rusçaya çevirmek istemektedirler. O ise, çevrilecek kitabının *Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir* olmasını ister. Gülüşülür, üst üste kadeh kaldırılır; karşılıklı iyi niyet saldırılarında bulunulur. Sartre yüceltildiğini duyumsar. Tamamdır. Yüksek görevliler onu tanımaktadırlar. Proletarya onu benimsemiştir. O da bunun karşılığını verir. Şöyle ki, Viyana'da bir tiyatro *Kirli Eller* oyununu Barış Kongresi günlerinde oynamaya karar vermişken, yeni dostları bu oyunu sevmedikleri için, Sartre temsili durdurur ve bunun için yüksek tazminat ödemeyi kabul eder. Ben neysem o kalırım, ama sizlerin yanınıza kabul edilmek için de kendimi yadsımaya hazırım.

Bağlılığını ispatlamış, iktidar çevresi içine alınmıştır. Böylece uzun sürecek bir dostluk başlamış olur. Dostluk da bol içki âlemleriyle mühürlenir. Sartre Jean Cau'ya o unutulmaz Viyana gecelerinden birini anlatmıştır. "Simonov'la[30] geçirdiğimiz akşam. Daha doğrusu votkalı atışma. Genellikle bir Rusun, hele Simonov'un içki içmesi akılları durdurur. (...) Aşağılık herif, elbette, beni yenmek istiyordu. (...) Hadi bakalım. Kendi kendime, sen Fransa'yı, Devrim'i temsil ediyorsun, dedim. (...) Fitil gibi sarhoş bendenizde Fransız halkının dostluğu tümüyle cisimleşmişti; dayanmaya karar verdim. Bunun üzerine Simonov kopkoyu bir alkol bulutunun arkasından kişiliğime ve okumadığı kitaplarıma saygılarını sunmaya başladı. (...) Tam pes ediyordum ki, birden Simonov sallandı. Sona varmıştık. Kazanmıştım."[31] Yazarın "kahramanlığı" salt gülünç değil. Sarhoşluk alışkanlığı Sovyetler'de yüce bir kata kabul edilme törenlerinde yeri olan şeydir. Sartre bu sınavı başarıyla vermişti. Sözlerindeki alaylı hava da tümden masum değildir. Grup tarafından benimsenip kabul edildiğine göre, artık geri kalanlar karşısında kendisini bağımsız göstermekte, bunu açıkça ortaya koymakta özgürdür. Dünya çökebilir, politika yitip gidebilir; o istediği şeye –kabul, dostluk, yakınlık– sahip olmuştur ya. İnsanlar arasındadır. Burada, resmi konuşmasının düşünsel tarzda dile getirdiği şeyi duyusal tarzda yaşar, yani herkes doğrudan doğruya herkesin karşısında hazır bulunmaktadır. Titanlar topluluğu so-

30) Şair ve tiyatro yazarı; başarılı şarkılar da yazmış, üst üste Stalin ödülünü almış, kısa süre önce de *Novyi Mir* dergisinin başyazarı olmuştur.

31) Jean Cau, "Croquis de mémoire", *a.g.y.*, s. 1119-1120.

nunda gerçekleşmiştir. Sartre, Viyana'daki Sovyet elçiliğinde kardeşliği, gençliğinden beri düşünü kurduğu toplumun somut görünümünü bulmuştur.

Ülkesine döndükten sonra, kongreye etkin biçimde katılmanın gerektirdiği propaganda koşullarına uyar. Geniş halk kitlelerine ulaşacak yazı ve sözlerinde kongredeki görüşmelerin kesinlikle özgür olduğunu, katılımcıların büyük çoğunluğunun komünist olmadığını vurgular. 1 Ocak 1953 tarihli *Le Monde* gazetesinde barış kongrelerini eleştirenlerin özgürlük, demokrasi, içtenlik, görüşmelerdeki saydamlık vb konusundaki savlarını ele alır ve teker teker çürütür. Dediğine göre, Viyana'da bir çeşit ökümenizm egemen olmuştur. Komünizmi benimsemiş okur ve dinleyiciler içinse daha coşturucu şeyler söyler. Parti tarafından büyük bir spor salonunda düzenlenen bir toplantıda Viyana kongresinin nasıl bir şey olduğunu anlatır. Bir tanık, sarsıcı bir deneyim, gerek kendisinin gözünde gerek tarih açısından, Kurtuluş kadar, Halk Cephesi hareketi kadar önemli bir olaydır. Bu arada, solda olup da komünistlere güvensizlikle bakanlara çatar. Emmanuel d'Astier de la Vigerie'nin gazetesi *Libération* coşku dolu bir görüşme yayımlar: "İlk kez insanlar arasında bir umudun doğar gibi olduğunu görüyorum."[32] Bunlar birtakım aşırılıklardır. Sartre, hin bir politikacı gibi yalan söylemekte ve mutluluğa ermiş bir çocuk gibi kendinden geçmektedir. Dahası var: Fransa-S.S.C.B. ortaklık belgesinde, çağdaş bağlamda hâlâ değer taşıyan tek şeyin, "her ne kadar S.S.C.B.'de çatışmalar, örneğin sınıf çatışmaları ortadan kaldırılmış olsa da, çatışma yazını"[33] olduğunu söyler. Stalin'in imparatorluğu söz konusu oldu mu, doğruluk kavramının ve gerekliliğinin Sartre'ın düşüncesinde zerre kadar yeri kalmaz. Hedefi vuran her şey meşrudur. Ahlak kitabını yazıp bitirememesi, bu tutumunu kolaylaştırır. Mademki şu dünyada ahlak ancak kıyamet günü olacaktır, o halde bunca sakınıma ne gerek vardır? Yalan, bir yönetim aracı olduğu gibi, bir savaşım silahı da olabilir. Pekâlâ, hadi bakalım. Önemli olan ilk büyük adımdır; arkası kolayca gelir. özelkitapgrubu

Simone de Beauvoir, birkaç aydan beri *Les Temps modernes* kadrosuna en son katılan üye, Claude Lanzmann'la pek hoş bir aşk yaşamaktadır. Lanzmann, Beauvoir'ın gözlerine direnememiş, Beauvoir ise gençliğe dönüş duygusuna yenilmiştir. Yaşamında ilk –ve son– kez bir erkekle oturmaktadır. Lanzmann La

32) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 254.
33) *A.g.y.*, s. 260.

Bücherie sokağındaki küçük daireye yerleşmiştir. Çalışacak yer olmadığı için, Simone evinde çalışamaz, Bonaparte sokağına, Sartre'ın evine gidip çalışma ya da Montparnasse bulvarında bir kahvede onunla buluşma alışkanlığını edinir. Beauvoir ile Lanzmann, Sartre ile Michelle birlikte yolculuklar yapar, tatillerini Saint-Tropez ya da İtalya'da birlikte geçirirler. Günlük yaşamları genellikle olabildiğince sadedir. Yoldaş olması artık Sartre'a ağır yükümlülükler getirmektedir. Mitingler, toplantılar, her çeşit gösteriler, ziyafetlerin, resim sergilerinin, sosyete kokteyllerinin yerini almıştır. Hiç bozulmayan bir iyi niyet sergilemektedir. Nüfuzlu adam, komünist politikayı olanca ağırlığıyla desteklemeye karar vermiştir. Fransa'nın kültürel yaşamında Komünist Parti'nin hizmetinde bir baskı grubu işlevi gören C.N.E.'nin yönetim kurulu üyesi olmayı kabul etmiştir. Artık tribünlerde söylev verirken, Jacques Duclos, Casanova ve eskiden felsefesine hücum etmiş başka kişilerle selamlaşır, pusulalar alıp verirken görülür sık sık. Makaleler yazar, sayısız ortak dilekçe imzalar, davalar savunur, söylevler üzerinde çalışır. İşi çoktur.

Stalin 5 Mart 1953'te ölür. Tanrılarla sıkı fıkı olan Aragon 6 Mart'ta Sartre'la birlikte yemek yerken –politikanın büyüklüğüne bakın: Dünün rakipleri yoldaş olmuşlar– haberi verir. Komünizmdeki son gelişmeler *Yahudi Sorunu Üzerine Düşünceler* yazarına birtakım sorunlar getirir. Sovyetler'de ve uydularında Prag davaları, Beyaz Önlüklüler* olayı gibi Yahudi aleyhtarı gösteriler çoğalmaktadır. François Mauriac eski düşmanına bu konuda alayla saldırır. Sartre zamanı geldiğinde konuşacağını söyler. Hiçbir şey yapmayacaktır. Stalin'in ölümü o baskı dalgasını şıp diye kestiğinden bu sıkıcı soruna dönmekten kurtulur.

Nisanda Claude Lefort ile bir tartışması olur. *Komünistler ve Barış* kitabı konusunda Lefort birtakım çekinceler duymaktadır. Sartre, bu konuda *Les Temps modernes*'e bir makale yazmasını önerir. Lefort yazar ve verir. Sartre'ın partinin rolü ve proletaryanın devrimci uygulamaları üzerindeki görüşünü yetersiz bulmaktadır. O görüşe karşı, Sosyalizm ya da Barbarlık grubunun bürokrasinin

---

* Prag davaları: Kırklı yılların sonunda, ellili yılların başlarında Çekoslovakya'da birçok yüksek görevli aleyhine uydurma suçlamalarla açılan, sonucunda pek çok ölüm cezası verilen davalar. Bkz. Costas-Gavras'ın *İtiraf* filmi.
Beyaz Önlüklüler olayı: Stalin ölmeden birkaç ay önce ortaya atılan uydurma bir komplo olayı. Hemen tümü Yahudi olan bir grup doktor (beyaz önlüklü) yüksek düzeyde Sovyet yöneticilerinden ikisini öldürmek, başkalarını da öldürmeye hazırlanmakla suçlanmış, bu olay Yahudi toplumu üzerinde sindirici bir etki yapmıştı. Stalin öldükten hemen sonra ise doktorlar salıverilmiş, haksız yere suçlandıkları duyurulmuştu. –*çn*

eleştirilmesine dayanan çözümlemesini öne sürer. Sartre hoşlanmaz. "Lefort'a Yanıt" diye bir yazı kaleme alır ve aynı sayıda yayımlatır. "Aslında siz sınıf mücadelesi diye bir şeye inanıyor musunuz?"[34] Saldırı büyük ölçüde kişiseldir. "Bu konuda açıkça iğrençsiniz. Fakat sizi bağışlıyoruz çünkü sizde eksik olan şey, cesaretten çok düş gücü."[35] Merleau-Ponty öfkelenir ve Sartre çok ileri gittiği bir paragrafı metinden çıkarmazsa istifasını vermekle tehdit eder. Esasında bu tartışma meleklerin cinsiyeti üzerine yapılan bir tartışmaya benzemektedir. Fakat bir hastalık belirtisi olarak önem taşıyor. Yoldaş olmak kolay değildir. Dostlara karşı savaşmak, yakınlarının yanlışlarını düzeltmek, kardeşlerin zındıklığını cezalandırmak gerekir. Sartre, daha düne kadar kendisine hakaret edenlerin konumuna geçmiştir. Demokratik merkeziyetçilik ya da proletaryanın aydınlık öncülüğü kavramları şakaya gelmez. Bu, halkların geleceğiyle ilgili bir sorundur. Aforoz düzeni, inanç düzeniyle eştözlüdür. Doktrinin en ufak noktası için insanlar birbirinin kafasına dünya tarihini fırlatmaktadır. On beş ay sonra, *Les Temps modernes* "Soruya Yanıt" diye bir yazı yayımlayacak, bunda Lefort Fransız Komünist Partisi'nin karşı-devrimci olduğunu ispatlayacak ve kavga böylece son bulacaktır.

Nisanda Merleau-Ponty istifa tehdidini geri almıştır. Fakat artık Sartre'ın peşinden gidemez. İki dost uzun uzun tartışırlar. Mayısta Sartre hiçbir zaman sevmediği fakat iyi bir komünist olan Pierre Naville'in bir makalesinin yayımlanmasını ister. Telefonda uzun uzun tartıştıktan sonra Merleau-Ponty istifasını verir. Sartre caydırmaya çalışırsa da başarılı olamaz. Bunun arkasından birbirlerine anlaşmazlıklarının nedenlerini açıklamaya çalışan mektuplar gönderirler. "Sende beni rahatsız eden şu ki," diye yazar Sartre, "*ne* Rosenberg'ler *ne* Henri Martin için, *ne de* komünistlerin tutuklanmalarına karşı bir şey söylediğini duydum. (...) Oysa, o durumlarda söz konusu olan, ani gereklilikler karşısında verilen insanca tepkilerdi. Bence, beni dergide eleştirebilecek, yani politik bir diyalog başlatabilecek tek kişi, o gereklilikleri yerine getiren kimse olabilir."[36] Merleau-Ponty yazı kurulunun toplantılarına katılmaktan kesinlikle vazgeçer. *Komünistler ve Barış*'a yanıtını, iki yıl sonra, *Les Aventures de la dialectique* kitabının "Sartre ve Ultra-Bolşeviklik" başlığını taşıyan bir bölümünde verecektir. *Les Temps modernes* biçem ve yön değiştirir. Eski ekip çekilmiştir. Yazın sayfasını yöneten René

34) *Les Temps modernes*, no. 89, Nisan 1953, s. 1577.
35) *A.g.y.*, s. 1586.
36) *Magazine littéraire*, no. 320, Nisan 1994, s. 71.

Etiemble Stalincileri Nazilere benzetmeye cüret etmiştir. Sartre anında kovar adamı. Aralarında Jeanson, Cau, Todd, Gorz, Lanzmann ve Péju'nün bulunduğu yeni grup yoldaşlık konusunda Sartre'ın peşinden gider. Bunların çoğu acemilik dönemini geride bırakmıştır. Sartre'ın kavramlarını açıklayıp uygulamakla yetinmemekte, kendi düşüncelerini geliştirmektedirler. Fakat Sartre tek egemen olarak saltanat sürer. Üçlü yönetimin son bulması derginin işleyişini kolaylaştırır. Gelen yazıları okuyup yönetimle ilgili kararlar vermek Castor'un, yazı işlerinin politikasını yürütmek Sartre'ın görevidir.

Komünistlerle yoldaşlık etmek güncel olaylar konusunda sürekli bir dikkat gerektirir. Mayısta Sartre Barış Hareketi'nin Mutualité binasında yapılan bir toplantısına katılır. Fransa'nın Çinhindi politikasından söz eder. Bu kez çözümlemesi yersiz değildir. Fransa'yı savaşı uluslararası duruma getirmek istemekle, böylece ortaya bir "bomba"[37] çıkarmakla suçlar. 19 Haziran'da Michelle ile birlikte Venedik'tedir. Rosenberg çiftinin idam edildiğini öğrenir. Olayın etkisi altında yazdığı "Kudurmuş Hayvanlar" başlıklı makale üç gün sonra *Libération* gazetesinde yayımlanır. Amerikalılara seslenmektedir. "Nüremberg'i ve ortak sorumluluk kuramınızı anımsıyor musunuz? İşte şimdi onu size uygulamalı. Rosenberg'lerin ölümünden ortak olarak sorumlusunuz. Bir kısmınız cinayeti kışkırttığınız, bir diğer kısmınız da cinayetin işlenmesine sesinizi çıkarmadığınız için, Birleşik Devletler'in yeni bir faşizmin beşiği olmasını sineye çektiniz. (...) Dikkat, Amerika kudurmuş. Bizi ona bağlayan iplerin tümünü koparalım, yoksa biz de ısırılıp kuduracağız."[38] Bu, saflığın son aşamasıdır. Sartre siyah beyaz bir dünyada yaşar. Aron bu metnin "ileri derece Stalinci" yazına bir örnek oluşturduğunu söyleyecek ve, az çok hain bir tutumla, "Hitler'in ifrit biliminde Yahudiler ne yer tuttuysa, Amerikalıların da Sartre'ınkinde ona denk bir yer tuttuğunu"[39] sözlerine ekleyecektir. Dominique Desanti, "iki gün önce, 17 Haziran 1953'te, 'halkın askerlerinin' Doğu Berlin'de ayaklanan işçileri öldürdüklerini,"[40] Sartre'ın ise bu duruma öfkelenmediğini yazacaktır.

Roma'da bir süre kalmayı âdet edinen Sartre, temmuz ayını Michelle ile birlikte orada geçirir. Bir yıldan beri yaşadığı büyük politik ve duygusal temizlik

37) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 265.
38) *Libération*, 22 Haziran 1952. Unutmayalım ki, olaydan kırk yıl sonra K.G.B.'nin arşivlerinin açılması ve Sovyet ajanlarınm anlattıkları, Julius Rosenberg tarafından yönetilen casusluk şebekesinin ilginç etkinliklerinin öğrenilmesine olanak vermiştir.
39) Raymond Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 308.
40) Dominique Desanti, *Ce que le siècle m'a dit*, *a.g.y.*, s. 477.

arasında bir mola vermiş olur. Martta Pierre Brasseur'le buluşmuş, oyuncu ondan Alexandre Dumas'nın *Kean*'inden kendisi için bir uyarlama yazmasını rica etmiştir. Bu işi "birkaç haftada ve çok keyif alarak yapar."[41] Genel çizgiye açıklık kazandırır, modası geçmiş yerleri hafifletir. Böylece metin duyarlıktan yitirmiş, güçten kazanmış olur. Büyük oyuncu Kean, Sartre gibi sürekli "sahnede" yaşamaktadır. "Özel yaşamıma varıncaya kadar halka mal oldum."[42] Gücü vardır ve kendisi bunu bilir. Kendini herhangi biri olarak görmez. "Peynir tacirlerine"* ve onların saygınlıklarına yüklenir durur. Duygusal yaşamı Sartre'ın Castor, Wanda ve Michelle arasındaki yaşamı olabilir: "Kalbime üç kadın yerleştirdim, onlar orada çuvala tıkılmış kediler gibi birbirlerini paralıyorlar."[43] Yaşamaktan çok, kendi yaşamını seyreder ve hissettiği şeyleri sahiden hissettiğinden de hiçbir zaman emin olmaz. Kimdir o? "Ah, kibirden delirmiş olmalıyım. Kendimi birinci görmeden edemiyorum. Hepinizin birincisi! Benim dehama sahip *kim* var? Fakat bununla birlikte (...) içim derin bir alçakgönüllülükle dolu. (...) Ben her akşam kendi kendini yok ettiren adamım. (...) Bunca özsaygısı olup da kendine böylesine az değer vermek şaşılası bir şey."[44] Çift yüzlü adam. Bir akşam, yürekli bir davranışta bulunur. Oyunu oynamayı bırakır. Aristokrat seyircileri için, canları cehenneme, der. Bir başkası olur. "Kibirden hastaydım. Kibir, utancın tersidir. Bir kabarcık: Şişiyor, şişiyor, sonra patlıyor. Dün akşam patladım. (...) Hapisten çıktığımda peynir satacağım. Ne mutluluk: Kibir de kalmadı, utanç da. Sonunda herhangi biri olabileceğim."[45] İngiltere'den uzaklaşmak zorunda kalır ve New York'a gider.

Zavallı Sartre. Her şeyi anlamıştır. Kibir ve utanç, bir başkası olma isteği. Ne yazık ki, onun durumu aynı olmayacak, 1952 yazındaki yürekli davranış, onu değişime uğratamayacaktır. Ne peynir taciri olabilir ne Amerika'ya kaçabilir. Çift yüzlü, yaratıcı ve köle olarak kalır.

Temmuzda Beauvoir ile Sartre Amsterdam'da bir otele yerleşip, çalışırlar ve gezerler. Kanallar, Van Gogh, Hollanda'nın kentleri ve köyleri. Dönüşte Trier'e uğrarlar. Sartre, geçmişte bir ara kendisinde bir sahne yeteneği keşfettiği tepede

---

41) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, *a.g.y.*, cilt II, s. 34.
42) Alexandre Dumas, *Kean*, Jean-Paul Sartre'ın uyarlaması, Paris, Gallimard, 1954, s. 55.
* Peynir taciri. (Fr.) *Marchand de fromages*: Voltaire'in *Zadig ya da Yazgı* (1748) adlı felsefi öyküsüne gönderme. –çn
43) A.g.y., s. 61.
44) A.g.y., s. 69.
45) A.g.y., s. 179-180.

paslanmış dikenli tellerle, boş ve yıkık barakalar bulur. Basel'de mola verir, müzede Holbein ve Klee'nin yapıtlarını görürler. Lanzmann Cahors'da bir kaza geçirmiştir; onun yanına koşar, onunla birlikte Lot ve Limousin'i gezerler, yollarını Toulouse'a kadar uzatırlar. Sonra yine ikisi baş başa bir Bretogne turuna çıkarlar. Ceplerinde para, altlarında araba vardır, kendilerini engelleyen bir şey yoktur. Göçebe yaşam onlara uygun gelir. Sartre kültür gezilerine ve kültür açısından bir şeyler almaya pek bayılmasa da, kendini iyi kötü uydurur. Sık sık oda ve çalışma ortamı değiştirmek onu rahatsız etmez. Karyola kıyısına ilişmek yerine bir masası olsun da, o değişikliklere aldırmaz.

Kean'in ilk temsili 14 Kasım 1953'te Sarah Bernardt tiyatrosunda verilir. Oyun o denli başarı kazanır ki, ertesi yılın haziranına kadar afişte kalır. Sonbahar dingin geçer. Ağır tartışmalar, ciddi kopmalar olmaz. *Henri Martin Davası*'nı konu alan bir kitabının yayımlanması dolayısıyla kendisiyle yapılan görüşmede Sartre, Ahlak kitabı üzerinde çalıştığını ve bir özyaşamöyküsü hazırladığını söyler. On yıl sonra şöyle diyecektir: "İşin havasına girince daha önceki yapıtlarıma egemen olan o nevroz gibi şeyi açıkça gördüm."[46] Kendinden söz etme niyetinde olduğunu daha Albert Camus'ye verdiği yanıtta, ima etmişti. Merleau-Ponty ile olan tartışmalarında da aynı konuya dönmüştür. Kendinden söz etmek, yaşamını anlatmak ona her zaman saçma görünmüştür. Fakat yaşamöyküsü okumayı da hep sevmiştir. Yazınsal olsun, politik olsun her yapıtta birinci tekil kişi bulunur. Baudelaire, Genet ve en çok da Mallarmé üzerindeki çalışmalarıyla yazı ve yazının dokunulmazlığını kaldırmıştır. Yazar imgesini bırakmak kolay değildir. O imge, çocukluğundan beri bütün eylemlerinin şirazesi olmuştur. Yapacağı tam bir ölü kaldırma işiydi. Kendini kendinden sökmek için, ilk adımda, eskisinin yerine koyacağı bir "devindirici" bulması gerekiyordu. O da politikayı seçmişti. Fakat politika içsel yitiği kapatmaz. Tersine, eskiden severek, coşkuyla yaptığı şey artık zorunlu olarak yapılmaktadır. Bu anlamda, güzel yıllar son bulmuştur. Kendi kendisine veda edecektir. Yazmak, bir mesleği yürütmek, savaşmaksa bir görevi yerine getirmektir. Özyaşamöyküsü geçmişiyle arasına bir mesafe koyma aracı olacaktır.

Kendini toparlamak ve düzeltmek son derecede yorucu bir iştir. Sartre Ahlak kitabını da düşünür. İkircikli kalır. Geçmiş tarihe mi dalsın, yapılacak bir ta-

---

46) *Le Monde*, 18 Nisan 1964, "Jean-Paul Sartre *Sözcükler* üzerinde açıklamalarda bulunuyor", Jacqueline Piatier'nin röportajı.

rihe mi atılsın? Kore savaşının bitişiyle birlikte, Avrupa dünya çapında bir çatışmayı artık yakın olasılık diye görmemektedir. Sartre, bu kısa yatışma döneminden yararlanıp *Komünistler ve Barış*'ın üçüncü bölümünü yazmaya koyulur. Bu bölümü bir ekonomist ve tarihçi gibi kaleme alır. Son zamanlarda okudukları-nın sonuçları o sayfalarda fark edilebilir. 1848 ve 1871 felaketleriyle kalıcı biçimde darbe yemiş bir işçi sınıfını yoksulluk ve umutsuzluk içinde tutan Fransız işverenlerini Malthusçuluğu sür git ayakta tutmakla suçlar. Bu suçlar Fransız toplumunu kalıcı bir savaş durumuna sokmuştur; katillerin torunları, dedelerine layık birer vâris olarak proletaryayı ezmeyi ve aç bırakmayı sürdürmektedirler. Tarihi böyle dokunaklı bir gözle görmesi duygusal bir çökkünlükten ileri gelmeyip, güçlü bir gereksinime dayanır. Sartre'a öyle bir proletarya gerekir ki bunun varlığı bile yadsınacak ve olası tek isteği, o yadsımanın yadsınması olacaktır; yani Sartre'a gereken varlıkbilimsel açıdan devrimci bir proletaryadır. Ona proletaryayı yadsıyarak kendini ortaya koyan ve olası tek varlık biçimi proletarya karşısındaki korku ve kini olan bir burjuvazi gereklidir. Bu da varlıkbilimsel açıdan baskıcı bir burjuvazidir. Marksizm için bu uçlar olmasa da olur. Tarih ona yeter. Sartre fenomenologlara özgü reflekslerini yitirmemiştir. Tarihsel alan varlığın bütününü örtmez. Tarih alanında olup biten, köklerini, her dönemde, sahnede var olan oyuncuların dünyada-varlığı içine salmıştır. Bu kök salma isteği ona bir oyun oynar. Şöyle ki, savları, soluk alabilmek için, proleterin devrimci kendi-için'i ile burjuvanın baskıcı kendi-için'i arasındaki çatışmanın kalıcı yankısı olacak bir tarihe gereksinim duyarlar. Tarihi kendine göre yazmak zorundadır.

Ocak 1954'te Avrupa Savunma Topluluğu tasarısını başarısızlığa uğratmak için, komünistler --ve aynı doğrultuda hareket eden De Gaullecüler– yanında yer alır. Avrupa'nın "Marshalleşmesini"* ayıplar ve komünistlerle birlikte eylem birliğini överken bir yandan da yeni bir Halk Cephesi kurulması için çağrıda bulunur. Şubat başında, *Les Temps modernes*'de "Kanapa Harekatı" başlıklı bir makale yayımlar. Jdanov'un Fransız kopyası olan Kanapa Stalin'in öldüğünü hâlâ anlamamıştır ve *L'Humanité* gazetesinde "aynasız-aydınlar"ı, özellikle "davadan dönen Dyonis Mascolo", Colette Audry ve *Les Temps modernes* dergisini suçlar. Sartre kendisinin hedef alındığını hisseder. İşi açıklığa kavuşturmak için bir fırsat

---

* Savaştan harap çıkmış Avrupa'yı kalkındırmayı amaçlayan ünlü Marshall yardımını başlatan Amerikalı general George Marshall'ın (1880-1959) adından. –*çn*

çıkmıştır. "Seçmek gerek: Ben aynasızsam sizler salaksınız. Yok, eğer benim tanıdığım ve değer verdiğim komünistler budala değillerse (...) ne ben bir aynasızım ne de, Colette Audry "bir Blumcu revizyonist; bu durumda tek salak Kanapa'dır."[47] Oh, ne rahatmış. Sartre hakaretleri unutmamıştır ve öyle her şeyi kabul edecek de değildir. Kanapa'nın aptallığı, Parti üyesi olmadığını ve Sartre olarak kaldığını göstermek için ona iyi bir fırsat vermiş olur. Aynı zamanda birliğe çağrı için de fırsattır. Kendi üzerine kapanmış, kendi etiketini taşımayanla karşılıklı konuşamayan bir parti kendi çıkarına ters düşmüş demektir.

Şubat sonunda, Sartre Knokke-le-Zoute'tadır. Elsa Triolet onu Doğu ve Batı yazarlarıyla, Barış Hareketi çerçevesi içinde yapılacak bir toplantıya çağırmıştır. Seçkin kişiler vardır. Almanya'dan Anna Seghers ve Bertolt Brecht, İtalya'dan Carlo Levi. Bir de Sovyet heyeti. Bu küçük topluluk tartışır, bir demeç hazırlar, Belçika kraliçesi tarafından kabul edilir ve dağılır. Sartre ile Brecht'in tanışmasının her ikisi için de unutulmaz olmadığını anlıyoruz. Büyük haber, İlya Ehrenburg'un kişisel daveti olur. Sartre'ı Moskova'da beklemektedirler.

Cartier-Bresson'un *D'une Chine à l'autre* adını taşıyan bir fotoğraf albümüne alelacele bir önsöz yazar ve bunda Çinli köylünün Fransız çiftçi gibi sömürüldüğünü, aç Çinlinin İtalyan gündelikçisi kadar acı çektiğini, Çang-Kay-Çek ailesinin "kapitalizmin büyük derebeylerine"[48] benzediğini söyler. Sınıflı toplum, koyu yoksulluk, yola düzülmüş devrim, İşte Çin.

Diên Biên Phu, Sartre ile Beauvoir'ın kendi ülkelerine karşı muğlak bir tavır sergilediklerini düşünür. Beauvoir, "Yıllardan beri resmi Fransa'ya karşıydım," diye yazar, "ama o zamana kadar bir bozgununa sevinmem gerekmemişti: Bu, bir utkuyu kötülemekten de berbat bir duyguydu."[49] *Les Temps modernes*'de ellerinden geldiğince, sansüre yakalanmayacak kadar, eleştirel olmaya çalışırlar.

C.N.E.'nin isteği üzerine Sartre Paris banliyösünde bir fabrikada, bir Çek komünistin savaş sırasında Nazi cezaevlerinin dehşetini anlatan kitabını tanıtır. Metin haziran ayında *Les Lettres françaises* dergisinde yayımlanmıştır. İçinde Sartre'ın hiç peşini bırakmayan bir izlek vardır: İşkenceye dayanabilir miydim? Kahramanlığın kendisi bir amaç değildir. "İnsanlık mesleği"ni hakkıyla yerine getiren, yani içinde "sadakat, umut ve aşk"[50] taşıyan kişinin tutumudur. Sartre'ın bu-

47) *Situations*, VII, s. 103.
48) *Situations*, V, Paris, Gallimard, 1964, s. 12.
49) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 40.
50) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 712-713.

rada, Parti hesabına, anı yoluyla küçük bir bellek yitimi işlemi yaptığını düşünmemek elde değil. Size Slansky'den mi söz ettiler. Siz İşgal yıllarını, Gestapo'yu ve diğerlerini anımsayın daha iyi; bu önemsiz şeyleri unutursunuz.

Sartre'ın o yıl kaleme aldıkları içinde politik olmayan tek yazı, dostu Giacometti'nin Maeght galerisinde mayıs-haziran aylarında sergilenen resimlerini tanıttığı "Les peintures de Giacometti"dir. Birkaç yıl önce arkadaşının yontularındaki mevcudiyet niteliği üzerinde durmuştu. Şimdi onun boşluğu resmetmeyi de becerdiğini görmektedir: "Tablolarının her birinde bizi hiç'ten yaratılış anına götürüyor."[51] Ne mutlu o ressama. Yıllardan beri Sartre'ın istese de istemese de içine sınıf mücadelesini sokmadan herhangi bir nesneden söz ettiği yoktur. Meğer iyi ve sahici sanat eleştirmeni tazeliğini korumuş. Bakıyor.

"Sartre politik sıkıntılarında diretiyor. Kabul etmem gerekir ki, iyi iş başardı; kimse onun komünist olduğunu düşünmüyor; ne kadar istiyorsa o kadar özgür ve bağımsız kaldı ve buna karşın komünistler onu şimdi bir dost olarak görüyorlar. (...) Sonuç: Sartre mayıs ayı için Moskova ve Leningrad'a davet edildi, sevinçten uçuyor."[52] 24 ve 25 Mayıs'ta Dünya Barış Konseyi'nin programdışı bir toplantısı için Berlin'dedir. Konuşmasını son anda hazırlamıştır. "Hidrojen Bombası, Tarih'e Karşı Bir Silah." Castor haklıdır, bağımsız kalmıştır. Daha dün S.S.C.B. elinde hidrojen bombası olduğunu ilan etmişken o bombayı kötülemek yakışık alır şey değildir. Barış Hareketi için atom silahını yasaklamak artık bir amaç olmaktan çıkmıştır. Sartre sadece kendi adına konuşur. Fakat bağımsızlığı çok görecelidir. Ertesi ay bunu gösterecektir.

26 Mayıs'ta Sovyetler Birliği'ne uçar. Fransız basını yolculuğu saati saatine izlemektedir. Mektuplar zamanında gelmediğinden, Castor dostunun haberlerini gazetelerden alır. Sovyet makamları Sartre'a çok yorucu bir program hazırlamışlardır. Bir dakikası yoktur. Model fabrikaların ve kooperatiflerin gezilmesi, yazarlarla buluşma, resmi kabuller, radyoda mülakat. Ukrayna'nın Rusya'ya katılmasının yıldönümü şenliğinde hazır bulunur. *Combat* gazetesi "Malevkov ve Jean-Paul Sartre Kızıl Meydan'da" diye bildirir. Önünden bir milyon kişinin geçişini seyreder. Hayran olur. Üniversitede profesörler ve öğrencilerle görüşür. Simonov yoldaşın yapıtlarının fabrikada işçiler ve teknisyenlerce ciddiyet, ağırbaşlılık ve yetkinlikle tartışıldığını duyar, etkilenir. Aynı Simonov'un daçasına ak-

---

51) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 354.
52) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 540.

şam yemeğine çağrılır. Her yemekte bol içki vardır. Bu konuda, Sartre kendi rekorunu kıracaktır. Castor'a, "Kafa hakimiyetimi değil ama, bacaklarımın hakimiyetini kısmen yitirdim,"[53] diyecektir. Ertesi gün, onu trene kadar götürürler. Leningrad'a gidecektir. "Neva'nın rıhtımları, saraylar onu heyecanlandırdı; ama ona aman vermiyorlardı. Dört saat arabayla kent gezisi, anıtları ziyaret, bir saat dinlenme, dört saat de Kültür Sarayı'nı ziyaret. Ertesi gün de aynı program, akşam bale. Moskova'ya döndü, sonra uçakla Özbekistan'a gitti."[54] Taşkent ve Semerkant'ta sekiz gün aynı biçimde ağırlanır. Ondan hiçbir şeyi esirgemezler. Hattâ bir anaokulunu bile gezdirirler. Hep sevdiği şeyler.

Önceden kararlaştırıldığına göre, dönüşte Stockholm'e uğrayacak, orada Ehrenburg'la birlikte Barış Hareketi'nin bir toplantısına katılacaklar, Fransa'ya öyle dönecektir. Hareketinden birkaç gün önce, bir fenalık geçirir, Hastaneye kaldırırlar. Çılgına dönen Beauvoir telefon eder. "O zaman her şeyi itiraf etti: Ruslar buna kırba gibi içirmişler, votka, Gürcistan şarabı; bir de uyumasına fırsat vermeden, uçaktı, trendi, arabaydı o kadar çok taşıtla dolaştırmışlar ki tükenmiş, nabzı olağanın iki katı atıyormuş; tansiyonu da çok yükselmiş. Bir hafta dinlendirmişler; uyku, sükunet. Bir hafta sonra Paris'e döndü, hâlâ çok yorgundu, ama pek hoşnut kalmıştı."[55] Sartre'da yıllardır yüksek tansiyon vardı. 1951 kışında alkolden uzak durması herhalde doktorunun zorlamasıyla olmuştu. O zamandan beri eski temposuna geri dönmüştür, yani akşam alkolle sersemler, sabah çay, kahve ve Corydrane'la kendine doping uygular. Moskova'da başına gelen çok ciddi bir uyarıdır. Döndükten sonra, Beauvoir onu kent dışına götürüp gücünü toplayıncaya kadar birkaç hafta kimseyle görüştürmez.

Yirmi yıl sonra Sartre şöyle diyecektir: "S.S.C.B.'de gördüklerim bana heyecan vermedi. Elbette gösterilebilecek olanı bana gösterdiler; birçok çekincelerim oldu."[56] Doğru değil. Tek bir çekince bile dile getirmemiştir. Emekçi cennetine vardığında, orada her şeyin olumlu bir anlam taşıdığına olan sağlam bir inancı vardı. "S.S.C.B.'de insanlar arasında ve aynı zamanda insanlarla şeyler, yani bir yazarla okurları, işçilerle fabrika arasında kurulan yeni ilişkilere büyük ilgi duyuyordu. Çalışma, boş zaman, okuma, geziler, dostluklar, orada her şey buradakinden başka bir anlama sahipti. Ona göre, Sovyet toplumu bizim toplumumu-

---

53) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 43.
54) *A.g.y.*, s. 43-44.
55) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 541.
56) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 462.

zu kemiren yalnızlığın büyük ölçüde hakkından gelmişti."[57] Tatlı düşler. Nizan'ın ona otuzlu yıllarda anlattıklarını andırıyor. Buna göre, Doğu'da ölüm yenilmiştir. O zaman Sartre bu başı sonu olmayan lafları saçma bulurdu. Şimdiyse onlara inanmak için çırpınmaktadır. Bunun için, Fransa'da hiç sevmediğini orada çok güzel bulmaya, bakanların yanına oturup askeri geçitleri seyretmeye, en biçimci protokole uymaya hazırdır. Aslında S.S.C.B., Fransa'nın tersidir. Kendi ülkesinde bayağı olan her şey orada kusursuzlaşmaktadır. Fransa'da kusursuz bir şey olmadığına göre, S.S.C.B.'de bayağı hiçbir şey yoktur. Resmi kişiler, asık suratlar, ders verme hastalığı, sunumlardaki budalalık, her şey hayranlık vericidir. İlya Ehrenburg kıs kıs gülmektedir. Sonradan *Libération* gazetesinin patronu Emmanuel Astier de la Vigerie'ye anlattığına göre, Sartre gezi boyunca kendisine yutturulanların hepsine inanmakta; Ehrenburg da söylenenlerin tümünün doğru olmayabileceği kafasına girsin diye büsbütün abartılı şeyler anlatarak eğlenmektedir. "Sartre'ın benim oyunumu anlayacak, dediklerime inanmayacak kadar uyanık olduğuna içten inanıyordum. Salak! Bana inanmakla kalmadı, Fransa'ya dönünce her şeyi sözcüğü sözcüğüne nakletti bir de." "Olacak şey mi?" diye ekler Ehrenburg.[58]

15-20 Temmuz tarihleri arasında *Libération* "Jean-Paul Sartre'ın Sovyetler Birliği Gezisi İzlenimleri" başlığı altında bir dizi makale yayımlar. Gösterişli bir tanıtım, iri ve kalın harfler, içeriğin nasıl olacağını belli etmektedir. "S.S.C.B.'de tam bir eleştiri özgürlüğü var." Bu sayfalar klasiklere dönüşmüştür. Yalanlar, abartılar, yanlış yorumlar baş döndürücü bir hızla birbirini izler. Sovyet yurttaşları açık, saydam ve eleştiricidir. Ayrıca yüce gönüllüdürler: Eleştirileri hiçbir zaman kişileri hedef almaz, eylemlere yönelik ve yapıcıdır. "Şurası ilginç ki, Sovyet yurttaşlarıyla tartışırken, rejimlerinin herhangi bir yönünü gerçekten eleştirebiliyorsunuz." Henüz yeni insan oluşmamıştır, ama şimdiden "geçiş dönemi" insanı söz konusudur. Birey, doğumundan başlayarak toplumla bütünleşmiştir. Ah! Öncü kampları! Çocuk, "Sovyet özgürlüğü diyeceğim şeyi, yani köklü bir sorumluluğu büyük topluluktaki küçükçe bir topluluğun içindeki daha da küçük bir toplulukta kısa sürede öğreniyor." Sovyetler Birliği'nde herkes sosyalist ideale inanmaktadır. Bu arada şunu da söyleyelim ki "hayran kalınacak konutlarda oturtuluyorlar". S.S.C.B.'de ayrıcalık diye bir şey yok. İnsanlar geziye çık-

57) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 46.
58) Michel-Antoine Burnier, *Le Testament de Sartre*, Paris, Orban, 1982, s. 87 (yeni bas. Plon, 2000).

ma isteği duymuyor. Yiğit Sartre, bir tane "hayran olunacak derecede iyi örgütlenmiş pamuk fabrikası" bile görmüştür. Bundan da işçinin koşullarının değiştiği sonucunu çıkarmaktadır. Sonunda da kehanete kalkışır. "Fransa hep böyle yerinde sayarsa, 1960'a doğru, 1965'ten önce, S.S.C.B.'de ortalama yaşam düzeyi bizimkini %30-40 aşacaktır." Aslına bakılırsa, bu ülkenin tek bir derdi vardır. Yazın sınıf mücadelesinden beslenir. Oysa sınıf mücadelesi artık yoktur. Demek ki, yazın beslenecek bir şey bulamamaktadır. Bu arada, ağır topunu kendisi gibi Sovyetler Birliği'nden dönmüş ve *France-Soir*'da kendisininkinden epeyce daha eleştirel bir röportaj yayımlamış olan Pierre Lazareff'e fırlatır. Lazareff *Libération*'a yazar; Sartre 22 Temmuz'da ona kısa bir makaleyle yanıt verir ve her yerde G.P.U.'nun* gözünü görenleri alaya alır.

Makalelerinden ötürü hakkında dava açıldığında Sartre o sırada hasta olduğunu, yazıları bir kez daha okumadığını, zaten kaleme alanın Cau olduğunu söyleyecektir. Beauvoir'ın dediği gibi, "katip" dayanır. Daha sonra *Libération* diziyi kitapçık olarak basar ve dağıtır; Sartre iyileştikten sonra buna karşı çıkmamıştır. Kitapçık Almancaya çevrilecek ve Düsseldorf'ta yayımlanacak, Sartre buna da ses çıkarmayacaktır. Ağustosta France-U.R.S.S.'e bir mülakat verir ve *Libération*'da söylediklerini yineler. 1952 Mart'ında, Gide'in ölümünde yazdığı saygı yazısında, Sovyetler Birliği yanında yer aldıktan sonra, *Retour d'U.R.S.S.* adlı metnini yayımlayarak "düşüncesinden açıkça dönme"[59] yürekliliğini gösteren adama duyduğu hayranlığı dile getirmişti. Röportajının ilk bölümünün çıktığı 15 Temmuz'da Sartre gazeteyi Yazarlar Birliği dış ilişkiler komisyonu başkanı Apletin'e şöyle bir mektupla gönderir: "Sanırım, yirmi yıl kadar önce, André Gide'i havalimanına geçirmişsiniz. Geçen ay da beni geçirmek lütfunda bulundunuz. Fakat benzerlik buraya kadar. (...) Göreceksiniz ki ben André Gide değilim."[60] Dönek değildir, yeni dostları ona güvenebilirler. "Yanıma gelenlerin bitmez tükenmez meraklarını gördüğümde, sürekli sordukları soruları işittiğimde, yanıtlarımı alınca içlerinin nasıl rahat ettiğini gözlemlediğimde, anlıyorum ki, azizim Apletin, yorgunluklarınız da, sıkıntılarınız da boşa gitmemiştir."[61]

Sartre, kendisinden nezaketle rica edilirse yalan söylemesini bilir. Doğruluk ve kesinliğin gereklerine aldırmaksızın saygınlığını ve gücünü ortaya sürmekte

---

* Sovyetler Birliği'nde eski bir siyasi polis örgütü. –*çn*

59) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 87.

60) Ewa Bérard-Zarzycka, "Sartre et Beauvoir en U.R.S.S.", *Commentaire*, no. 53, 1991, s. 163.

61) *A.g.y.*

duraksamaz. Fakat söyledikleri de tam değil, yarı yalandır; aynı zamanda acıklı bir dürüstlüktedir. Bu, kendi varlığından pek emin olmayan, sırf sevildiğini, kendisine özen gösterildiğini, büyükler arasına kabul edildiğini duyumsayabilmesi için her şeyi söylemeye hazır birinin dürüstlüğü, gerçek insanların dünyasını cehennemle bir tutan ve başkalarına yaklaşmasına bir neden bulmak için kendine düş ürünü varlıklarla dolu bir cennet yaratmak zorunda kalan bir bireyin dürüstlüğüdür. Bir yanılsama diğerini kovar. Sartre, yazarın yapıtlarıyla ölümsüzlüğe eriştiğine inanıyordu. Şimdiyse düşüncelerin yardımının bir dünyayı yeniden kurmaya yeterli olduğuna inanmaktadır. Yazar öldü, yaşasın aydın.

18

EGONUN BAŞ DÖNMELERİ

Sartre'ın aşk yaşamı, Dolorès sayfası kapandığından beri, savaş öncesinde sürdüğü yaşamı andırmaktadır; şu farkla ki yeni baştan çıkardığı kadınlar eskiden beri bağlı kaldığı kadınlara eklenmekte, bu da yaşamını zorlaştırmaktadır. Öğle yemekleri, akşam yemekleri, yemek sonrası buluşmaları saptanır. Filan gün filanca hanımla, falan akşam falanca hanımla. Eski hanımlar dostları olmuştur; yeniler –olabilirse– hoştur, zekidir ve daha önemlisi, gençtir. Sartre olgunlaşmış kişiliklerle karşılaşmaya heves etmez. Eskiden olduğu gibi, şimdi de olgunlaşmamışlıkta, deneyimsizlikte bir çekicilik bulur. Kadınlara sunduğu şey, güçlü kişiliği, yani o sıradışı dikkat becerisidir. Kadınların düşüncelerinin, hareketlerinin her birinin içine işler, kadınlara o olmasaydı hiçbir zaman bulup çıkaramayacakları bir yönelim verir. Kadınları içlerinden aydınlatır, onları kendi deneyimiyle, kendi geçmişiyle zenginleştirir. Kadınlar onun elinden çıktıklarında kendilerinin daha çok bilincine varmış, daha zekidirler.

Ne var ki, önce onun elinden çıkmaları gerekir. Çünkü Sartre'ın yaşamını paylaşmak kolay iş değildir. Onun kurallarını kabullenmek gerekir. Simone de Beauvoir, Algren'e yazdığı bir mektupta, Lanzmann'dan söz ederken şöyle der: "Şu sırada ilgi duyduğum delikanlı (benden öyle genç ki) benim için âşıktan çok, kendisiyle ensest yaşadığım bir oğul gibi."[1] Bu söz, "aile"nin tümü için geçerli olabilir. Sartre'ın aşk çemberine girmek demek, onun çocuklarından biri olmak ve onu erkek ve kız kardeşlerin babalarını paylaşmaları gibi paylaşmak demektir. Yıllar boyu pek çok sayıda olduğu anlaşılan bir gecelik ya da birkaç günlük serüvenler bir yana bırakılırsa, metresleri çaprazlama aşklardan, iki yana çekilebilen sevgilerden ve titiz dostluklardan örülü çok sıkı bir ağ içine kabul edilir. O kadınlara önce Simone de Beauvoir'ın icazet vermesi gerekir. Sartre onun yargı-

1) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 532.

larını genellikle kabul eder. O iş olunca kadınlar kabilenin tam üyeliğine hak kazanırlar. "Sıcak" bir ilişki çerçevesine girmişlerdir. Her gün ya da ona yakın bir sıklıkta görüşülür. Maddi ve psikolojik sıkıntılar paylaşılır. Duygusal bakımdan sürekli hazır bekleyen Sartre mali yükümleri üzerine alır. Bu yarı-bağımlılık bir yarı-savaştır. Birbirlerini severler, desteklerler ama aynı zamanda birbirlerini kıskanıp çelme de takarlar.

Yeni gelenlerden biri, Claude Lanzmann'ın yirmi iki yaşındaki kız kardeşi Evelyne Rey, oyuna ayak uydurmakta zorlanır. Olga ve Wanda gibi o da sahne oyuncusudur. Genç, güzel ve zekidir, politikaya canlı bir ilgi besler. Sartre, kızın çekimine dayanamaz. Kız da ona âşık olur. Sartre kıza bağlanır ama filan gün, filan saatte. Kız adamın varlığına gereksinim duyar ama o bunu kıza damla damla verir. Kızın tepkisi başka aşklara atılmak olur. Bunlar da karmaşıklıklarından ötürü Sartre'ı sinirlendirir. Sartre ve Beauvoir arasında yıllar sonra bu konuda şöyle bir konuşma geçer: "Beauvoir: –Başlangıçta Evelyne başınızı çok ağrıtmıştı. Sartre: –Evet."[2] Serüven kötü başlamıştır. Evelyne hiç sorun yapmadan "aile"ye ait olma ilkelerini kabul eder. Simone de Beauvoir da onu benimser. "Onu sık görüyor ve çok seviyordum."[3] Simone ve Michelle Vian, analık duyguları içinde, kıza bakarlar, Sartre'ın yokluğunda avuturlar. O günü gününe uymayan Olga bile kızdan çok hoşlandığına karar verir. Fakat bu yakınlık gösterileri yetmez. Sartre onunla olan ilişkilerini gizli tutmak ister ve onu göz önündeki yaşamına karıştırmaz, onunla birlikte gezilere çıkmaz. Sonuç: "Kendinden ona fazla bir şey veremiyordu. Kız da bundan acı çekiyordu."[4]

Ağustos 1954'te hâlâ sağlıkça zayıf olan Sartre, yanında Michelle olduğu halde Roma'da ve Capri'de dinlenmektedir. Daha Fransız komünistleri Sartre'ı hakaretlere boğarken bile İtalyan komünistleri onun dostuydular. Şimdi yakınlığı büsbütün ileri götürmüşlerdir. Sartre Trastevere'de bir meydanda Togliatti ile akşam yemeği yemek onuruna erer. Özyaşamöyküsü üzerinde çalışmak istemektedir ama içinde bulunduğu çökkünlük durumu, Castor'a yazdığına göre, "iki sözcüğü bir araya getirmesine"[5] engel olmaktadır. Baskıya verilecek metinde yer almayan birkaç sayfalık karalamada geçmişini derleyip toparlamaya çalışmaktadır.

---

2) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 389.
3) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 534.
4) *A.g.y.*, s. 535.
5) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 48.

> Tam olmak istiyordum. Tam insan, çünkü tam insan bende tartışmalıydı. Bu bütünlüğü yeniden oluşturmak ve artık ondan vazgeçmemek gerekiyordu. *Edim durumunda* ve kendimin tam kullanımında bütün insan olmak gerekliydi. Kurtuluş şuydu: Bütünlüğü görebilmek için kendini bütünlük yapmak. Öteki insanlarla başlangıçtaki ilişkim onları yönetmek olmamalıydı, ne de onlara boyun eğmek; ama onlar olmak olmalıydı.[6]

Bu son tümce korkunç bir itiraf. Onun yaptığı gibi insanlar "olmak" yolu seçilmezse, insanlarla ilişki yönetmek ya da boyun eğmekten ibarettir. Dünyaya üstünkörü ve trajik bir bakış. Aşağılık herifler ve kurbanlar; hepsi bu kadar. Dünyanın sözcüklerin dışında var olduğunu anladığı gün sınıf mücadelesini her bilincin başı ve sonu gibi görmesi şaşırtıcı değildir. "*Ücretli çalışma*"nın önemini keşfeder.

> İnsanlık ikiye bölünmüşse ve ben büyük bölümünün acılarını ve emeğini görmezden geliyorsam nasıl bütün olunur? Burjuva hümanizmi kendi kendini yok ediyor. O andan başlayarak da sınıf mücadelesi düşüncesine geçiyoruz. İnsan kendi kendini yok ediyor. (...) Geriye, sınıfların olmamasını isteyenlerin yanında yer almak kalıyor. Fakat ona da daha zaman var. Önemli değil, çünkü onların ülküsü benim ülküm; onların çıkarı benim ideolojik çıkarımla birleşiyor. Fakat bütünlük yarın olacak, bugün değil.[7]

Bu metin, daha o zamandan başlayarak Sartre'ın ne olağanüstü bir körlük yeteneği olduğunu gösteriyor. Öteki, doğası gereği düşmandır. Nasıl ona karşıdan bakılır ve insanlığı kabul edilir? Sartre, başkalarını, bütün içinde erime kipinde kavrar; ben sen olurum, sen ben olursun. Bu kaynaşma dışında, olan şey savaştır. Orada ya egemen olan ya da egemen olunan vardır. Sartre, egodan tarihe geçer ve kendi duygusal örgütlenmesini toplumsal düzene yansıtmakla yetinir. Savaş, gerçek dünyanın özüdür. İnsan orada kendini yok eder, orada sonsuza dek kendini yadsır. Başka türlü olması düşünülemez bile. Yazar niteliği ile sürdürdüğü kişisel arayışın amacı olan bütünlük, tarihin aynasında gördüğümüz ortak arayışın amacına dönüşür. Savaş ancak, başkasılık yok olduğunda, her insan tüm ötekiler olduğunda, ortadan kalkacaktır.

---

6) *Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots"*, a.g.y., s. 22.
7) A.g.y., s. 23.

Michelle ile geçirdiği Roma tatilinin arkasından Simone ile birlikte çalışarak geçirecekleri "boş zaman" gelir: "Ağustos sonunda otomobille yola çıktığımızda Sartre hâlâ düzelmemişti. İlk akşam, Strasbourg'daki odasında bir iskemleye oturmuş, ellerini dizlerine koymuş, kamburunu çıkarmış olarak uzun zaman tek bir noktaya baktı durdu. Akşam yemeğini bir Küçük Fransa* restoranında yedik. 'Yazın dedikleri,' dedi bana, 'pislik.'"[8] Kara Ormanlar'dan ve Bavyera'dan geçerler. Salzburg'da haftalarca kalırlar ve Sartre orada çalışabilir. Viyana'ya kısa bir ziyaretten sonra, davetli oldukları Prag'a giderler. Eski mahallelerde dolaşır, kahveleri, sokaklardaki canlılığı eskiden olduğu gibi beğenirler. Sartre orada birkaç yazar tanımaktadır. Bu kişiler onlara değerli resimler gösterir, kiliseleri, Yahudi mezarlığını gezdirir, operaya götürürler. Sovyet fabrikalarını gezmekten daha hoş bir ziyaret olur. "Tek bir tatsızlıkla karşılaştık ama o da pek önemli bir şeydi. Bir kitaplığı gezerken bir ara yöneticilerden biri bizimle yalnız kaldı; adam birden şöyle mırıldandı: 'Burada, şu anda korkunç şeyler oluyor.'"[9] Beauvoir tepkilerinin –ya da tepki yokluğunun– ne olduğunu söylemiyor. Öğrencilerin geçtiği yoldan dönerler: Avusturya, Verona, Bologna, Floransa. "Sartre sağlığına kavuştu ve çalışmaya koyuldu; bir özyaşamöyküsüne başlıyor; çocukluğunu ele alan ilk bölümler çok iyi, bol bol güldürüyor."[10] Yapıtın adı *Jean sans terre*'dir [*Yurtsuz Jean*].

Kasımda Simone de Beauvoir'ı büyük bir onur beklemektedir. Yıllarca emek verdiği *Mandarinler* romanı Goncourt ödülünü kazanır. Çok sevinir ama yine de bu ödülü kazananın onuruna verilmesi âdet olmuş sosyete etkinliklerine katılmaz ve Komünist Parti'nin gazetesi *L'Humanité*'nin pazar sayısından başka hiçbir yayın organına demeç vermez. Olayı "aile" arasında kutlar. Kitap çok iyi satar, eleştiriler övgü doludur. Sağ, romanda antikomünizm bulduğundan sevinçlidir, komünistler de kendilerine yakınlık bulduklarından duygulanırlar. Uzun zaman "Grande Sartreuse"** diye anılan Simone artık kalıcı bir ad sahibidir. Sartre'a gelince, o, yeni bir sahne oyunu siparişi almıştır. "Bir aydır kafasını patlatıyor, arıyor, arıyor ama en ufak bir öykü çıkaramıyor."[11] Bir avans almıştır, o da bir şeydir.

---

* Alsace. –*çn*

8) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 51.

9) *A.g.y.*, s. 53.

10) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 547.

** La Grande Chartreuse manastırı ve o manastırın ürettiği likörün adına şaka yollu bir gönderme. –*çn*

11) *A.g.y.*, s. 550.

Aralık ayında France-U.R.S.S. derneğinin başkan yardımcılığına atanır. Bu, o sırada büyük bir onur olduğu gibi, aynı zamanda derneğin ünü açısından yöneticilerin yaptıkları akıllı bir hesabı da gösterir, çünkü Sartre'ın saygınlığı, pek etkili olmayan bir propaganda kuruluşundaki varlığı o kuruluşun ağırlığını ciddi biçimde artıracak kadar yüksektir. Sartre başkan yardımcılığını kabul eder. Durumu epeyce ilginçtir. Her türlü resmi gösteriden, gösterişçi teşhirden nefret eden bu adam, birdenbire kendisini tarım dernekleri için söylevler karalarken, halklar arası dostluğun şarkısını çığırırken ve başka zırvalıklarla uğraşırken buluverir. "Stalingrad dersi"ni almış olarak Rus yönetimiyle halkının bozulamaz birliğini dile getirir. "Rejimini halk yaratmıştır ve ondan ayrılamaz."[12] Bu, "kadim düşmanımız Almanları"[13] yeniden silahlandıran savaş kışkırtıcılarını kınamak için çok iyi bir fırsattır.

Politikanın beklenmedik sonuçları olabilir. Sartre da 1955 baharını en nefret ettiği yazar olan Flaubert'e ayırır. Bu işin sorumlusu da Garaudy'dir. Sartre komünistlerin gözünde yükseldiğinden beri, partinin felsefi fırıldağı onu dostların en iyisi saymaya, arkadaşlık etmeye değer bulmaya başlamıştır. Sartre da naz etmez. Garaudy ona hakaret mi etmişti? Olsun, bir sünger geçiveririz üstünden. Arkadaş oluverdiler bile. Tam da değil ya. Garaudy'de ciddi zihniyetlerin katı ortodoksluğu vardır. Sartre ise Marksizm için bir nebze özgürlüğün yerinde olacağını düşünmektedir. Diyalektik materyalizm bütün bir insanı açıklamaz. Flaubert'i "meydana getirmek" için elbette kapitalizm üretim biçiminin, liberal burjuvazinin, Rouen sosyetesinin varlığı gerekmişti, ne var ki 1830 yıllarında taşrada büyüyen bütün Fransız doktor çocukları birer Flaubert olmamıştır. Birey, kendi hakkında yaptığı seçimle kendi durumunu aşar. İki adam birbirlerine meydan okurlar. Her ikisi de Flaubert hakkında bir inceleme yapacak ve sonuçları karşılaştıracaklardır. En iyi yöntem hangisiyse o kazansın. Sartre savaş sırasında Flaubert'in mektuplarını okumuş, kişiliğinden hem büyülenmiş, hem tiksinmiştir. Bir türlü karar verip çalışmaya oturamaz. Zihninde başka bir yaşamöyküsü daha vardır: Robespierre'in yaşamını yazsa, bu, başka herhangi bir kişininkinden daha çok, diyalektiği edimlerde kavramasına yardım edebilir. Yine de romancıyı seçer ve üç ay çalışır. "İyi araştırılmış uzun bir inceleme yazdı ama biçimi yayımlamayı düşünemeyeceği kadar özensizdi."[14]

12) *France-U.R.S.S.*, Nisan 1995, s. 5.
13) *A.g.y.*
14) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, cilt II, *a.g.y.*, s. 97.

8 Haziran'da Antoine tiyatrosunda *Nekrassov*'un ilk temsili verilir. Sartre sonunda oyun için bir fikir bulmuş, "sansasyonel" denen basının alaylı eleştirisini yapmaktadır. Her zamanki gibi, bunun da yazılışı provalar başlarken biter. Daha sahneye konulmadan tepki çeker. Pierre Lazareff'e benzer bir basın patronu canlandırılmaktadır. Rolü oynayacak olan Louis de Funès vazgeçer. Konu, nazik bir konudur ve alınganlıklara yol açabilir. Seyirci şu ya da bu oyun kişisinde filan yayıncıyı ya da falan yazarı tanıyabilir. Sartre tiyatronun müdiresi Simone Berriau'nun ricası üzerinde bir sahneyi keser. Metni, yine uzundur ve bazı oyunlarda tedirginlik ya da aksiliğe yol açacak gibidir. Oyunun başkişisi, kendini "özgürlüğü seçmiş" Sovyet bakanı Nekrassov diye yutturan Georges de Valera adında bir dolandırıcı, Michel Vitold tarafından canlandırılır. Baş kadın kahramanı Wanda oynar.

Oyun komünist olmayan basının hemen tümü tarafından yerin dibine batırılır. Sadece Roland Barthes diye biri savunur. Çarçabuk afişten indirilir. Yapıtın böyle dışlanmasına esef edilebilir. Eleştirel alay güldürür, olayın işlenişinin epeyce başarılı serbest bir yanı vardır. Mizah Sartre'da sık rastladığımız bir malzeme değildir. Beauvoir filozofun özyaşamöyküsünün ilk bölümlerinin çok "güldürücü" olduğunu söylemişti. *Nekrassov*'un birçok sahnesi de o kadar gülünçtür. Sartre oyun kişilerinin durumunu kapkara resmeder. Üst üste çelişkilerle karşılaşılır. Harekete geçme ya da geçmeme nedenleri iç içe girer, birbirlerini yok eder, birbirlerinin üzerine çöker. Dünyayı yöneten kurallar çıplaklıklarıyla, yani yalancı ve içi boş olarak gözler önüne serilir. Fakat bütün bunlar güldürmez. Hep iki uçtan çekiştirilen Sartre eskiden devrimci günahı diye kınadığı şeyi bu metinde uygulamak zorunda kalmaktadır. Ciddiyet anlayışı, onun hanesine olumsuz bir puan eklemektedir. Alaycı eleştiri, ucuz sefalet edebiyatı ve sınıf mücadelesi ilkelerine göndermelerle tadının, etkililiğinin bir bölümünü yitirir. Sartre, yakın bir geçmişte *Saygılı Yosma*'da olduğu gibi, bunda da bir davayla özdeşleşme sağlamayı fazlaca istediği için, umduğu etkinin tersini elde etmiştir. Seyircinin kafasını karıştırayım derken netleştirmektedir.

Daha kötüsü, söyleminin ideolojik arka planı insanı hem üzüyor hem afallatıyor. Çünkü yazar, Sovyetler'in belli başlı sermayelerinden birini, "antikomünizmi" hiç çekinmeden kullanmıştır. Amaçladığı, komünizmin gerek "gerçek" biçimlerini, gerek kuramsal temellerini eleştirmeye cüret edenleri peşinen ve genel olarak küçük düşürmekti. Sartre kısa süre önce, "Bir antikomünist, köpektir,"

diyordu. *Nekrassov* bu sözü süsleyerek önümüze serer. Eskiler bu yönteme *argumentum ad hominem** derlermiş: Kanıt getirmenin en ilkel, en aşağı biçimi; bir kimseye temelde yanıt vermeyip, aşağılık herif demek. Sartre burada Paris'in küçük dünyasıyla sapkın bir oyun oynuyor. Oyununun eleştiri dünyasını sinirlendireceğini biliyor ve onların tepkilerinden önce davranıyor. Georges de Valera, "Kinin kokusunu içimize çekelim. (...) Kin içinde çalıştığıma göre burada her şey zehirli,"[15] diye yakınır. Başkalarına yakıştırdığı kin kendi içindeki kinin varlığını yadsımasına olanak vermektedir: "Kin benim hissetmediğim bir tutku."[16]

Sartre kendinden söz etmektedir. Özyaşamöyküsü üzerindeki çalışmasına dalmış, geçmişine gitmekte, kendisine kavuşmaya çalışmaktadır. Georges de Valera ona benzer. Bir piçtir. "Çocukluğundan beri deha ile ölüm arasında bir seçim yapmaya zorlandım; dehayı seçmeye layık olamadım."[17] Sartre yazıyı, Valera madrabazlığı seçmişlerdir. Büyük bir ayrım yok. Valera gizli silah diye yutturduğu ama içi boş valizlerle iş yapar. Düşüncelerin içlerinin boş kalmaması için cisimleşmeleri gerektiğini unutmuş bir yazarın yapıtları gibi bir şey. Sartre, bir gazeteciyle olan görüşmesinde hep "yaşamın anlamı hakkında tümden yanılmış olarak"[18] yaşadığını söyler. Madrabaz tiksinti içindedir ve ölmek ister. "Ölümüm ve doğumum, her şeyi kendimden çıkarmış olacağım; yapıtlarımın oğlu olan ben, kendi kendimin baba katiliyim."[19] Bu, özyaşamöyküsü tasarısının dayanacağı zemindir. Kendini öldürüp yeniden doğmak. *Nekrassov* oyunu, son noktası *Sözcükler* olacak olan "kendini yıkma" girişiminin bir parçasıdır. Sartre'ın kendini bir madrabazın çizgileriyle yansıtması nedensiz değildir. Geçmişteki yaşamı onu hiçbir yere götürmemiştir. Bir aldatmacadır. Kısa süre önce kendisini tarihe dahil edeceği düşünülen dava bağlılığının da daha iyi olduğu belli değildir. Valera'nın şu sözü bir itiraf gibi çınlar: "Bugün Rusya hakkında sahte ipuçları satıyorum."[20] Sartre belki bir önceki yıl yazdığı makaleleri düşünmüştür. En hafifinden şunu diyebiliriz ki, yarattığı oyun kişisi aracılığıyla ortaya koyduğu kendi imgesi, –tıpkı *Yurtsuz Jean*'da taslağını çizmeye başladığı imge gibi– değerinden yitirmiştir. Özyaşamöyküsü gibi, sahne oyunu da derin ve

---

* Kişiyi hedef alarak kanıtlama yapma; şahsiyat yapma. –*çn*

15) *Nekrassov*, Paris, Gallimard, yeni bas. 1992 (Folio), s. 176-177.
16) *A.g.y.*, s. 198-199.
17) *A.g.y.*, s. 116.
18) *Le Monde*, 1 Haziran 1955.
19) *Nekrassov*, *a.g.y.*, s. 29.
20) *A.g.y.*, s. 205-206.

yaygın bir iç karışıklığı gösteriyor. Acaba mızıkçı Poulou ve madrabaz Valera gibi bir sahtekar mıdır?

Kin hakkında söyledikleri, bu bağlamda, özsavunma yöntemine girmektedir. Kendi kendisinin baba katili olmayı istiyorsa, kendisinden nefret etmesi, kendisini boş bir varlık, hattâ zararlı bir varlık olarak kabul etmesi gerekmektedir. Kendinden nefret özyaşamöyküsü söyleminin son sözüdür. Ama Sartre intiharı gerçek anlamda düşünmeden bunu kabul edemez. Kinini kendi dışına yansıtırken kendisine görece bir ruh dinginliği sağlamış olur. İçeride her şeyi sorgulayabilir; kendisini avutacak, ilerlemesine yardımcı olacak dışarısı nasıl olsa elinin altındadır. Oyunda, militanlardan bir kadın Valera'ya niçin zayıf olduğunu sorar. "Sen, teninden daha fazla bir şey değilsin."[21] Kendinden büyük olmanın tek yolu Parti'den geçer. "Yoksulların umudunu kırmamak"[22] gerekir. Kurtuluş, insanlığın geleceği olanların yanı başında yürümektedir. Kendini unutup, ortak gereklere boyun eğmededir. Hattâ Sartre oyunun son biçiminde kesilmiş olan bir bölümde çok anlamlı bir sahne kaleme alır: Polisten kaçan Valera bir grevci yürüyüşünün ortasına düşer; adamlar onu kurtarır ve davalarım benimsetirler.

21 Haziran 1955'te yani ellinci yaş gününde Sartre Helsinki yolundadır; orada Simone de Beauvoir'la bir hafta kalırlar. Yolculuklarının amacı Dünya Barış Toplantısı'na katılmaktır. Sartre konuşmasını, bir yıl önce Berlin'de yaptığı gibi, hidrojen bombasına ayırmıştır. Bu bombanın, ölüm riskini evrenselleştirmekle barış isteğini de evrenselleştirdiğini, bundan ötürü barışın seçkin bir katmanın işi olmaktan çıkıp halkların işi olduğunu söyler. Bir kez daha savaş çıkaranlara karşı durur ve bloklar politikasını kınar. Bunu yaparken ilginç bir şey yapmayı da başarır. Blok sözcüğünü alışılmamış bir biçimde tekil kullanarak bir tane blokun, yani sadece Amerikalıların ve yandaşlarının savaş isteyen ve "yıldırma" yoluyla hükmeden blokunun bulunduğunu anlatmak ister. Barış içinde bir arada yaşamanın ancak "halkların çabası bloku parçalayabilirse"[23] gerçekleşebilece-

---

21) *A.g.y.*, s. 280.

22) *A.g.y.*, s. 208. Valera Sovyetler Birliği'ni eleştirir. Militan kadın sinirlenir: "Bu, Billancourt'da ne anlama gelir, biliyor musun? (...) Sana yoksulları umutsuzluğa itmen için para veriyorlar" (s. 207-208). Madrabaz, "Billancourt'u umutsuzluğa itelim," (s. 211) diye alay eder. 1955 yılında ortaya atılan o ünlü "Billancourt'un umudunu kırmamalı" sözü buradan doğmuştur. Sartre bunu herhangi bir yerde yazmış değildir. Fakat anlam açıktır: Sovyet başarısından kim kuşkulanırsa Fransız proletaryasının umudunu kırar (Billancourt: Paris yakınlarında bir sanayi kasabası). –*çn*

23) *Assemblée mondiale de la Paix, Helsinki, 22-29 Haziran 1955*, Dünya Barış Konseyi Sekreterliği, s. 222.

ği düşüncesindedir. Karşıda sadece kurbanlar vardır: "S.S.C.B.'nin ve halk demokrasilerinin barış isteğini biliyorum. Onların rejimindeki ciddiyet, hattâ asık suratlılık eleştirilmiş olabilir ama bunun nedeni her şeyden önce soğuk savaştır. Çevreleri kuşatılmış bu ülkeler içeride ve dışarıda bir sertleşmeye başvurmadan savunma düzenine geçemezler."[24] Kuşatılma lafı, çeyrek yüzyıldır kullanılan ve 1947'den beri de Doğu-Batı sürtüşmesinin ateşinde kızartılan eski bir Stalinci terimdir. Bu arada şunu da söyleyelim ki, Sovyet imparatorluğu yüzölçümünün on yıldan beri ulaştığı genişlik dikkate alınırsa, kuşatılmışlık takıntısıyla rahatsız olması gereken Batı'dır. Sovyet hidrojen bombasının patlatılmasının ardından Washington'un takındığı tutum göz önüne alınırsa, Sartre'ın ısrarlı Amerikan karşıtlığı yersizdir. Eisenhower "Barış için Atom" planını ortaya atmış, S.S.C.B. de buna katılmaya karar vermiştir. Bu plan Viyana'da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın kurulması sonucunu verecektir. Sartre konuşmasını yapmadan önce bu nokta Ehrenburg tarafından kulağına fısıldanmıştı. "Ehrenburg ona, konuştuğunda A.B.D.'ye fazla yüklenmemesini ısrarla söylemişti; zaman idare etme zamanıydı."[25] Sartre'ın "idareciliği" sertliğinden bir şey yitirmemiştir. Kuruluşun resmi çizgisini düşünmeksizin, içinden geldiği gibi coşkusunu açığa vuran tek konuşmacı belki o olmuştur. O, dokunulmazdır.

Helsinki toplantısı çeşitli buluşmalara da fırsat tanır. Sartre ile Beauvoir Yazarlar Birliği'nin baş sekreteri, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin merkez yönetim kurulu ile Dünya Barış Hareketi üyesi Aleksis Surkov ile bir akşam yemeği yerler. Bu nüfuzlu adam şairdir. Başka bir şairle, Kübalı Nicolas Guillen'le ve Brezilyalı romancı Jorge Amado ile de tanışırlar. Sartre Georges Lukacs ile bir öğle yemeğinde buluşur. 1949 baharında birbirlerine söyledikleri bayramlık laflar, aralarında bir sempati uyanmasına pek olanak bırakmadığından konuşmaları cansızdır. Düşünürler çevresinden büyük adamlarla zorunlu konuşma kadar da Sartre'ın içini sıkan bir şey yoktur. Güzel bir kadınla baş başa kalmak onu çok daha fazla ilgilendirir. Güneşli akşamlar, Kuzey'in beyaza yakın geceleri herkesi duygusallaştırır. Orada bulunan Dominique Desanti'nin anlattığına göre, Sartre'ı bir hayranlar kafilesi izlemektedir. Bayan Desanti onu on yaş gençleşmiş bulmuştur.

Sartre yazı Michelle ile birlikte İtalya'da geçirir. Uzun süre Roma'da kalırlar, sonra Como Gölü kıyısında Bellaggio'ya geçerler. Az çok düzenli biçimde *Yurt-*

---

24) *A.g.y.*, s. 223.
25) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 70.

suz Jean üzerinde çalışmaktadır. Bu arada Simone de Beauvoir İspanya'da Lanzmann ile bir gezidedir. Ona bu lüksü sağlayan Goncourt ödülü olmuştur. Bûcherie sokağındaki stüdyosu pek eski püskü bir yerdir, orasından burasından su alır. *Mandarinler* romanının getirdiği para ile Schoelcher sokağında 11*bis* numaralı bir ressam atölyesi satın alır. Montparnasse Mezarlığı'na bakan bu yer, giriş katında bir stüdyodur, içinden bir merdivenle geniş bir camlı odacığa çıkılmaktadır. Beauvoir sevincinden uçar. "Gökyüzü, olduğu gibi, camlardan içeri giriyor."[26] Taşınmak için pek az bir zamanı vardır, çünkü 2 Eylül'de Çin'de bir ay geçirmek üzere resmi davet almış olan Sartre'a eşlik edecektir.

Ziyaret sözcüğün tam anlamıyla resmidir. Kabuller, akşam yemekleri, fabrika ziyaretleri, söylevler, hazırlop konuşmalar, "hazırlıksız" demeçler filan. Komünist yönetimlerin iyi yanı şu ki, her zaman hayran turistlerin gözüne sokacak bir yıldönümü töreni bulurlar. Sartre ile Beauvoir'ın payına bir 1 Ekim geçit töreni düşer. Beauvoir hayran olur: "Yarım milyon katılımcı vardı, ellerinde bayraklarla, çiçeklerle Mao Zedung'a sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Utanmazların en kaşarlanmışının bile bunu görse soluğu kesilirdi."[27] Bunun arkasından Mao'ya saygı sunma gelir. Konuklar *Baş Dümenci*'nin önünden geçerler, hizasına gelince eğilirler. Çok etkileyici bir görünümdür. İktidarın, sahici iktidarın rüzgarı Sartre'ın sırtını ürpertir. Pekin'den sonra kuzeyde Mukden sanayi bölgesini bir baştan bir başa geçerler, sonra güneyde Şanghay ve Kanton'la tanışırlar. Her şey çok güzel geçer. Fakat. Ufak bir fakat vardır. "Her zaman gülmedik. Dillerini bilmediğimizden, Çinliler hem bizi yitirmekten korktukları hem de her şeyi elden geldiğince iyi göstermeye çalıştıkları için burnumuzun dibinden ayrılmadılar; her an tam anlamıyla bize yapışmışlardı; öyle ki nezaketlerine, terbiyelerine karşın bazen usandığımız oluyordu. Öyle istediğimiz gibi, sokaklarda keyfimizce çok ender dolaşabildik. Siz de olsanız, Sartre ve benim gibi, kimbilir kaç kez soğukkanlılığınızı yitirirdiniz."[28]

Üstelik çok iyi bir dost, Carlo Levi yanlarından ayrılmaz. Bir rastlantı gibi Moskova'ya ve Pekin'e uğrayan C. Levi'nin de bir bekçi mi, yoksa bir konuk mu olduğunu hiçbir zaman anlamayacaklardır. Prensler gibi ağırlanırlar, basın onlardan mülakatlar ister, yazarlarla tanıştırılırlar. Fakat kimse kimsenin kitabını okumamıştır. Sartre, karşısındaki kimselerin kim olduğunu bilmemektedir. Onların da Sartre'dan haberi yoktur. Zaman öldürmek için yemeklerden söz ederler.

26) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 559.
27) *A.g.y.*, s. 560.
28) *A.g.y.*

Bu ufak tefek aksaklıklar bizim iki gezginin coşkusunu gölgeleyemez. Beauvoir, döndükten sonra bir kitap yazacaktır. Sartre'ın S.S.C.B. konusunda yazdığı makaleler tüm yapıtı içinde neyse, Beauvoir'ın da altı ayda yazdığı ve *La Longue Marche* [*Bir Uzun Yürüyüş*] başlığıyla yayımladığı bu kitap da onun yapıtlarının tümü içinde odur. Sartre ise gördüklerini radyoda anlatır. "Bugünün Çin'ini belirleyen özellik yalnızlık duvarının çatlamış olmasıdır. Ben hiçbir yerde herkesin herkese gösterdiği böylesine bir özen, böylesine bir dayanışma görmedim. (...) Bazılarının bazen bir karınca sürüsünden başka bir şey olarak göremedikleri bu yığınlar kendi kendilerini eğitiyor, aralarındaki bağı güçlendiriyor, hem üretimin düzeyini hem dostluk düzeyini yükseltip özgürleşiyorlar. Benim her şeyden önce Çin'de edindiğim izlenim şu ki, dostluk ekonomik bir gereksinimin *ters yüzü*ymüş, üretimi harekete geçiren şeymiş."[29] Beauvoir'a gelince, o Çin köylüsünün, Hintli kardeşi gibi, sırtındaki yükün altında ezildiğini gözlemler fakat şunu da ekler ki Çin köylüsü neden eğildiğini bilmektedir. Farkı yaratan budur. O, artık bir hayvan değil, insandır. Bir efendi hesabına ya da Tanrı için değil, kendisi için çalışmaktadır. Şimdiden derli toplu giyinebilmekte, temiz bir yerde oturabilmekte, karnını doyurabilmektedir.

Çift iyi zamanda dolaşmaktadırlar. Devrim sonrasının kanlı sahneleri bitmiş, "Büyük Atılım"ı izleyecek korkunç açlık henüz başlamamıştır. Görece bir dinginlik içindeki ülkeyle tanışırlar. Devrimin saygınlığına henüz gölge düşmemiştir. Gözünü açmak istemeyen için hâlâ hayal kurma olanağı vardır. Beauvoir ile Sartre'ın söylemleri arasındaki zıtlık çarpıcıdır. Beauvoir kendisine söyleneni yineler. Büyük Fransa halkına seslenirken kullanılacak resmi dille. Sartre ise başka telden çalar. O, düşleminden yola çıkmaktadır. Hiçbir şey görmedi mi diyorsunuz? Ne önemi var? Çin, insanı yeniden yaratmaktadır. Neden o Çin'i yeniden yaratmasın? Bu, onun gücü ve zaafıdır. Dostluk, yani üretimi harekete geçiren güç üzerine buluşu, dokunaklıdır. Sevgi gereksinimini, başka insanlarla yakın olma isteğini, onların kendisiyle birlikte yaşadığını, nefes aldığını duyumsama gereksinimini hissettirir. Bu, onun şeyleri düşüncelere dönüştürmekle uğraşan o korkunç kafasının öteden beri yadsıdığı bir şeydir. Dostluk hakkında bulduğu şeyin, ne yazık ki, bir de tersi vardır. Dünyayı imgeleminde yeniden kurarken Sartre gerçeklikle olan temasını yitirmiştir. Gerçekliğin, düşlediği şey olması yetmektedir. Başka bir deyişle, kendi anlattığına inanmaktadır; tehlikeli olan da bu-

29) Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 657-658.

dur. Sartre'ın megaloman bir yanı olduğu hep söylenegelmiştir. O sözcük o kişi için tek başına kullanılamayacak denli belirsiz ya da o denli kesindir. Fakat tümüyle gerçek bir sorunu gösterir. Claude Roy bunu birkaç sözcükle ortaya koymuştur: "Simone de Beauvoir Sartre ile birlikte yaptığı gezileri anlattığında bu, varoluşçu Fenouillard ailesidir.* Sartre aynı gezileri anlatırsa, gezegen çapında yaptığı araştırmanın raporunu veren bir olağanüstü elçidir."[30] Sartre hiçbir zaman kendini sıradan biri olarak görmemişti, bunda haklıdır da. Fakat yavaş yavaş kendini Tanrı olarak görmeye başlamıştır. İnsanı kendi imgesine uygun biçimde yaratmak, dünyayı kendi ölçülerine göre biçimlendirmek istemektedir. Bu denli yükseği, bu denli uzağı görmekte büyüklük vardır; fakat acaba o büyüklük bir yere götürür mü?

Dönüşte Moskova'da bir hafta geçirirler. Zagorsk manastırında ağırlanırlar. Kendilerine havyar sunulur. Manastırın en yüksek görevlisiyle sohbet ederler. Sartre papaz okulu öğrencilerinin, "bir iki aşırı dindar dışında, tümünün iğrenç ikiyüzlüler" olduğu yargısında bulunarak sözünü şöyle bağlar: "Şayet biri çıkıp da yine bana S.S.C.B.'de dinin baskı altında ya da yasaklanmış olduğunu söylerse çenesini dağıtırım."[31] Beauvoir tüketim aşırılığı karşısında şaşkına düşmüştür. Restoranda, kabarede, dost evlerinde, gece gündüz sofralar kurulup koskoca et parçaları yenmekte, küplerle içki tüketilmektedir. Sartre'ın ilk Sovyetler Birliği gezisinde niçin direnemediğini anlamıştır. Sartre, bir eleştirmenler toplantısına çağrılır ve eleştirinin işlevi konusunda konuşur. Konuşmanın başlığı özgünlüğünden ötürü değer taşır: Köylü romanlarında traktörlere ve insanlara hangi yeri vermek uygun düşer?

Ekim sonunda Paris'e dönerler. Sartre kendisini Pekin sokaklarında nasıl Sovyet vatandaşı sandıklarını, o kimlikle yücelttiklerini *L'Humanité* sütunlarında anlatır. "Bu iki halk arasında ayrılık çıkması için herhangi bir neden düşünmek düpedüz deliliktir,"[32] diye yazar. Birkaç hafta Çin konusunda bir kitap yazmayı düşünür. Kitapta şu düşünceyi geliştirecektir: Çin'in bugünü geleceğidir; her şey şimdiden yerli yerindedir, içine girip yerleşmekten başka bir iş kalmamıştır. "Yepyeni, duvarları saten boya, çok modern bir hastane, fakat donanımı-

---

* Genellikle Fransız çizgi romanının atası (1893) sayılan bir yapıtın, gezip dolaştıkları yerlerden yalan yanlış izlenimler aktaran kahramanı bir aile. –*çn*

30) Claude Roy, *Somme toute*, Paris, Gallimard, 1976, yeni bas. 1982 (Folio), s. 127.

31) Ewa Gérard-Zarzycka, "Sartre et Beauvoir en U.R.S.S.", *a.g.y.*, s. 164.

32) *L'Humanité*, 1 Kasım 1955.

nın bir bölümünü ve hastalarının tümünü bekliyor. Bir kent kadar büyük bir fabrika ama henüz boş. Geleceğe ait bütün bu yıkıntılar, Colosseo'dan* daha fazla bizi ölüm hakkında düşünmeye itiyor."[33] Bu tasarısını daha ileri götürmez. Zihninde başka bir fikir vardır. *Théâtre populaire* dergisi için Bernard Dort'a burjuva tiyatrosu ve halk tiyatrosu konulu bir mülakat verir. "Halktan bir seyirci kitlesine, önce ona göre, yani kendisi için yazılmış, kendisinden söz eden oyunlar vermek gerekir."[34] Örneğin Sovyetler'in pedagojik tiyatrosu kötüdür ama bir gereksinime yanıt verir. Seyircisi vardır. Fransa'da böyle bir şey yoktur. Sartre ölmüş ve yaşayan oyun yazarlarını topluca gözden geçirir. Hayır, neresinden baksa, Avrupa'da halk tiyatrosu yoktur. Beckett ya da Brecht bile inandırıcı değildirler. Kendi oyunları da, –bunu rahatlıkla kabullenir– Fransız Komünist Partisi'nin desteğine karşın, en çok burjuva seyirci kitlesi tarafından izlenmektedir. Verdiği son örnek, Arthur Miller'in *The Crucible*'ından Marcel Aymé'nin *Les Sorcières de Salem* başlığı altında uyarladığı ve Sarah-Bernardt tiyatrosunda Raymond Rouleau'nun mizanseniyle çok tutulmakta olan oyundur. Sartre Aymé'nin emeğine acır, çünkü yapıtın aslını zayıflattığı kanısındadır. Yazık olmuştur, oysa mizansen iyidir.

Les Sorcières de Salem oyunu Maccarthyciliğe karşı bir suçlamadır. Konu iyi, çarpıcı ve günceldir. Aslında halk tarafından tutulabilirdi. Sartre'ın zihninde şöyle bir tasarı biçimlenmeye başlar. Marcel Aymé'nin çırpıştırılmış çalışmasını ele alıp oyuna kendi canlılığını, doğru olan kapsamını kazandırmak. Sinema tek halk sanatı olduğundan, bunu sinemaya aktarmak gerekir. 1955-1956 kışını bir senaryo yazmakla geçirir. Miller'ın söylemine, kendi fikrince o söylemin özünü oluşturan ama yeterince görülmeyen bir maddeyi sokar. Bu, sınıf mücadelesidir, kudurgan Maccarthycilik dalgasının kıyıya çarpışıdır. "*Le Diable et le Bon Dieu* oyununu New York'ta sahneye koymak isteyen"[35] John Huston'la aralık ayında buluşur. Huston *Les Sorcières de Salem* için eşi bulunmaz yönetmendir. Bu isteği gerçekleşmez, oyunu filme çeken Raymond Rouleau olur; başrollerde Yves Montant ve Simone Signoret vardır. Film 1957'nin başarılı yapımlarından olur. Ne var ki, çoğunluğu halktan bir seyirci kitlesini çektiğini söyleyemeyiz.

Nekrassov'daki Georges Valera, "Fikirlerim var, her dakika düzinelerce fikir

---

* *İlkçağ* Roma'sında (I. yüzyıl) gladyatör dövüşlerinin yapıldığı 45.000 kişilik gösteri yeri. –*çn*

33) *France-Observateur*, 8 Aralık 1955.

34) *Un théâtre de situation*, *a.g.y.*, s. 75.

35) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 562.

üretiyorum,"[36] der. Sartre da bir gün Jean Cau'nun önünde, "Benim altından bir beynim var,"[37] der ve Cau donar kalır. O kış zihni tasarılarla dolup taşar. Fransız devrimi üzerine bir film düşünür. Başkişisi, Halk Kurtuluş Komitesi tarafından atanmış bir komiser olacak, adam Thermidor'dan sonra sertlikte ileri gittiği için hüküm giyip başı kesilecektir. Bir sahne oyununun çatkısını çatar. Bunda yoksul bir aile, yoksulluktan kurtulamayacak, sonu ölüm cezasına kadar gidebilecek bir çocuğu dünyaya getirip getirmemekte ikircikli kalmaktadır. Yine de doğmasını engellememeye karar verirler. Çocuk, kendisini bekleyen o yaşamı sürer. Fakat davranışları ve seçimleriyle yoksulluğuna ve acıklı sonuna yüce bir kapsam verir. Sartre edime geçmemiş diye sevinebiliriz. Bu türde elbette Eugène Sue'nün eline su dökemez. Bu arada şuna da işaret etmemiz gerekir ki, XIX. yüzyılın bittiğinden haberi yoktur sanki.

Düzensiz aralıklarla özyaşamöyküsünü yazmayı sürdürmektedir. Tasarladığına göre, *Yurtsuz Jean*'ın ilk cildi yaşamının ilk yirmi yılını anlatacaktır. Arkasından bir ikinci cilt gelecektir. Sözcüğün klasik anlamıyla bir "yaşamöyküsü" düşünmektedir. Girişiminin amacı kendisini yazmaya itenin ne olduğunu anlamaktır. Yazındaki büyü uçup gittiğine göre, yazı neden o denli güçlü olarak kendisini dayattı, bunu bilmek ister. Özyaşamöyküsü girişimi, Ahlak kitabını yazmadaki başarısızlığını unutmanın, unutturmanın bir yolu olabilir. Hangi yönde gideceğinin işaretini kendi içinde bulamadığına göre, bir biçimde kutuyu açıp içinde ne var diye bakmak ister: Düşler ortadan kalktıktan sonra geriye kendisinden ne kalmıştır? Sartre kimdir?

Başka bir tasarı, yani Flaubert tasarısı, yöntembilim deneme alanı olarak işine yaramaktadır. Marksizme olan son direnişini de kırmaya kararlıdır. Eskiden bireşim dediği şeyle özdeşleştirdiği ve daha dün tarihin hesabını veremeyeceğini söylediği diyalektik artık Sartre'ın gözünde kutsal bir değer taşır. Ne olduğunu anlamak ister ve titizlikle bu konuya eğilir. Flaubert kitabı, bu anlama sürecinin neresinde olduğunu *doğal ortamında* kavramasının bir yolu olabilir. Fakat her zamanki gibi hırsı çok büyük olduğundan vakti bu işe yetmeyecektir. Söz konusu olan, bir adamı anlatmak değil, insan denen *bütünlüğü* anlatmaktır. Hiçbir şeyi kaçırmaması gerekir. Cau'ya, "Benim Flaubert'den sonra," der, "adamcağız hakkında söylenecek hiçbir şey kalmayacak."[38] Daha o zamandan kitabın bo-

36) A.g.y., s. 116.
37) Jean Cau, "Croquis de mémoire", *a.g.y.*, s. 1125.
38) Jean Cau, "Croquis de mémoire", *a.g.y.*, s. 1121.

yutları hatırı sayılırlığın sınırlarını aşmıştır. "Sartre o tarihte on kadar defter doldurmuştu ve bin sayfalık bir inceleme kaleme almıştı."[39] Fakat yaptığı şey onu tatmin etmez. Artık ilerleyememektedir.

Politikada Sartre Marksist olmaktan çok önce sömürgecilik karşıtıdır. 27 Ocak 1956'da Wagram salonunda, Cezayir savaşına karşı bir toplantıya katılır. Fransa egemenliğindeki Cezayir'in bir tarihçesini çizer, sömürge yönetiminin nasıl Cezayir toplumunun soyulmasına, genel bir yoksulluğa itilmesine, kültürel bakımdan çökertilmesine yol açtığını anlatır. İyi yerleşmeciler, iyi bir yerleştirme yönetimi olabileceğine inandırmaya çalışan "yeni sömürgeci" yalanına çatar. Cezayirlilerin ayaklanması haklı ve gereklidir, Fransızların onlarla savaşması bir canavarlıktır. "Sömürgecilik kendi kendini yok etmekte."[40] Beauvoir bu görüşü Algren'e yazdığı bir mektupta özetler: "Araplar bizi istemiyor, bizim çıkıp gitmemiz gerekir; onlar için hiçbir şey yapmadık, tam tersi; bizden nefret etmekte haklılar. Fakat hükümet Cezayir'i bırakmayı göze alamıyor, komünistler bile hükümeti destekliyor. Şu halde, Çinhindi'ndeki kadar kanlı bir savaşa, yitireceğimiz bir savaşa atılacağız."[41] Bu acıklı öyküde Komünist Parti'nin tutumu düş kırıklığı yaratır. "12 Mart'ta komünistler Guy Mollet'ye özel yetkiler verilmesinden yana oy kullanınca şaşırıp kaldık."[42] Sartre için onları izlemek söz konusu değildir. *Les Temps modernes* dergisi daha başından beri ayaklanmadan ve M.N.A.'nın (Cezayir Ulusal Hareketi) "ılımlılarına" karşı F.L.N.'den (Ulusal Kurtuluş Cephesi) ve silah altına çağrılıp da savaşmayı reddedenlerden yana tavır koymuş olduğu için sivri bir tutum izler. Sartre Aydınlar Eylem Komitesi'ne girer; o komitede Dyonis Mascolo, Edgar Morin ve Robert Antelme gibi kişiler vardır. Dünya Barış Hareketi'ne başvurarak Fransa politikasının kınanmasını ister. O sırada Paris'te bulunan bir Sovyet yetkilisi, bunun yersiz bir şey olacağını kendisine anlatır. Beauvoir bu konuda şöyle yazar: "Bizim inanışlarımız sadece sağduyudan kaynaklanmaktaydı; yine de inanışlarımız ülkenin geri kalanıyla aramıza girmişti; solun içinde bile yalnız kalmıştık."[43] Bu söylediklerine karşın, çekimser kalma alışkanlığını bozar ve şubat ayındaki milletvekili seçimlerinde oturduğu bölgenin komünist adayına oy verir.

---

39) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 18.
40) *Situations, V, a.g.y.*, s. 47.
41) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 567.
42) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 85.
43) *A.g.y.*, s. 90.

Komünist bir aydın olan Pierre Hervé, o yılın başında *La Révolution et les fétiches* diye bir kitap yayımlamıştır. Yazar bu kitapta birazcık demokrasinin Parti'nin işleyişine zarar vermeyeceğini ima eder. Basın yoluyla epeyce saldırdıktan sonra adamı Parti'den çıkarırlar. Sartre da kavgaya karışır ve *Les Temps modernes*'in şubat sayısında yayımlanan "Le réformiste et les fétiches" başlıklı makalesiyle Hervé'yi suçlar: "Haklı ya da haksız olarak *Parti'nin içinde* Parti arkadaşlarına iletemeyeceğini düşündüğü mesajını yine o arkadaşlarına *Parti'nin dışından* iletmiş oluyor."[44] Kol kırılır, yen içinde kalır. Komünist olmayan sol, bu zaaftan güç alarak yapay bir Hervé sorunu yaratır. Olsun, mademki tartışma ortada yapılıyor, kabul edilecek.

Bugün her aydın kendini "Marksizme göre tanımlıyor. (...) Bizim için Marksizm sadece bir felsefe değil, düşüncelerimizin iklimi, onların beslendiği ortamdır, Hegel'in Nesnel Tin dediği şeyin sahici hareketidir. Marksizmde solun kültürel bir mülkünü görürüz; hattâ burjuva düşüncenin ölümünden beri o, tek başına, Kültür'dür çünkü insanları, yapıtları ve olayları anlamaya yardım eden yalnız odur."[45] Sayıklamaya benzeyen bu metinde insanı en rahatsız eden şey, Sartre'ın gücüdür. Kendi gücüne, yargılanmış, karara bağlanmış şey yetkesi vermektedir. Marksist olmayan her insan, Sartre'ın mahkemesinde, varlık-olmamaya mahkumdur. Sovyetler Birliği devlet terorizmi uygulamakta; Sartre da, eşiti olması gerekenlerin arasından öne çıkıp her aydının kendine sorması gereken soruların neler olacağına bir hükümdar gibi karar vererek bu soruların hangi sınırlar içinde yanıtlanacağını belirlemektedir. Dahası var, Sartre hemen Yasa'nın yasal sözcüsünün kim olduğunu anımsayıverir: "Tarih tarafından desteklenen Fransız Komünist Partisi sıradışı bir nesnel anlayış gösterir: Yanıldığı pek seyrek görülür; gerekeni yapar."[46] Güvenelim, cennetin kapıları açılacaktır. Sartre her zaman çift değer taşır. Makalesi bir saldırganlığı dışa vurmakta, onun kendisi için seçtiği başvuru dizgesiyle düşünce birliği içinde olmayanı düşünür dünyasının dışına itmektedir. Öte yandan bir boyun eğme itirafıdır. Marksizm benim tanrımdır, Parti de onun peygamberi. Sartre diz çökmektedir.

Bir çekince, ateşini hafifletir. Partinin "nesnel anlayış"ı, ne denli şaşılacak bir şey olursa olsun, "çoğu zaman aydınlarda cisimleşmez."[47] Tam isabet! Sartre sev-

---

44) *Situations, VII*, *a.g.y.*, s. 107.
45) *A.g.y.*, s. 110.
46) *A.g.y.*
47) *A.g.y.*, s. 111.

gili arkadaşlarının hakaretlerini unutmamıştır. Komünistlerdeki düşünce donmasına esef eder: "Marksist evren çöller, henüz keşfedilmemiş topraklarla doludur."[48] Burjuvalar artık "hokkabazlık"tan başka bir şey yapmadıkları için, yerler boştur, Marksist araç "büyülü"dür: Sartre Marksist bir tarih yazımı, bir budunbilim, bir sanat tarihi ve bir ruhbilim geliştirilmesini ister. "Bizim Marksizmden istediğimiz tek şey, *yaşaması*, çok zararlı olan tinsel tembelliğini üzerinden atıp herkese, ödünsüz olarak vermesi gerekeni vermesidir."[49] Sartre, her ne kadar kendisi Pierre Hervé'yi eleştirmişse de *L'Humanité* gazetesinin Hervé'ye saldırılarının alçaklığı, yüzsüzlüğü karşısında "cesaretinin kırıldığını"[50] yazar. Bu sözü şu art düşünceyi vurgulamaktadır: Şayet komünist aydınlar Marksizmin düzeyine erişemiyorlarsa Marksizmin onlara verdiği çalışma programını yürütmeyi onların yerine üstlenecek başkaları bulunabilir. Putun önünde eğilirken yan gözle de bir çıkış kapısı arıyor olabilir.

Marksistlerde tanrıbilimci ruhu vardır. Tanrı her virgülde mevcuttur. Her şey tartılmalı, tartışılmalıdır. Hervé, daha nisanda, Sartre'a yanıt olarak bir mektup yayımlar. İki yüz elli sayfalık bu mektubun başlığı şöyledir: *Sartre'a ve Aynı Vesileyle Daha Başkalarına Mektup*. Mayıs ayında Sartre buna bir yanıt vereceğini bildirir ama vermez. Fakat Efendi'nin ailesinin birden çok kolu vardır. Troçki dalından Pierre Naville Sartre'a bir yanıt yazıp bunu 8 Mart'ta *France-Observateur*'de yayımlamış, Sartre da yanıta yanıtını *Les Temps modernes*'in mart-nisan sayısına yetiştirmişti. Sivri dili okuyanın hoşuna gider: "Marksizmin andavallıları kimseye bir şey koklatmazlar; özürleri de yoksullukları."[51] Partiye olan güvenini bir kez daha dile getirir ve Pierre Naville'in çelişki, yalan ve öteki kuşkulu yöntemlerini açığa vurur. Naville bir yanıt yayımlarsa da Sartre yanıta değmez bulur.

Bu tartışma boyunca yeni bir izlek ortaya çıkmıştır. Sovyet Komünist Partisi'nin XX. kongresi, başı ile sonu arasında geçen sürede Fransız komünistlerinin sorumlularının o büyük güvenlerini sarsmıştır. Stalin cinayetlerinin ve kişi tapıncının kınanması çelişkili ruh durumları yaratır. Büyük üzüntü, büyük sevinç ya da, daha sık olarak, kaygı ve kararsızlık. Sartre hemen özgün bir sav geliştirir. Naville yöneticilere boyun eğdirenin kitlelerin baskısı olduğunu söylemişti. Sartre, "Nasıl da," diye karşılığını verir, "S.S.C.B.'nin uğradığı değişikliklerin

48) *A.g.y.*, s. 112.
49) *A.g.y.*, s. 113.
50) *A.g.y.*, s. 114.
51) *A.g.y.*, s. 123.

devlet aygıtıyla birlikte ve onun aracılığıyla gerçekleştiğini görmüyor? Demeçlerin ve atılan adımların ustalıklı ilerleyişinden, karar verme yerindekilerin Stalin ölür ölmez yönetimini ele aldıkları karmaşık bir işlemin söz konusu olduğunu görmüyor mu?" O adımlar sayesinde yakında Sovyet halkında "daha aydınlık ve daha derin bir öz bilince dayanan yeni bir güven"in doğduğu görülecektir. "(...) Gerçek şu ki, S.S.C.B.'nin sanayileşmesiyle ve Sovyet vatandaşlarının maddi ve kültürel düzeyinin sürekli yükselmesiyle yeni bir politikanın koşullarını yaratan Stalincilik kendi kendini yok etti."[52] Güzel bir devrimci iyimserlik. Stalincilik gerekliydi, bugün artık değildir, kendi gemisini batırıyor. "Nesnel anlayış"a iyi kanıtlama. Belirtmemize gerek yok ki, Sartre'ın olguları molguları umursadığı yoktur. Yine de onu rahatsız eden bir şey vardır. "Yirmi yıl boyunca yürütülen Stalin tapıncı Fransız proletaryasının bir bölümünde kök salmış durumdadır."[53] Halkların babacığı imgesini kırınca proleterlerin ruhsal durumunu bozmuş, *Nekrassov*'da dendiği gibi, "yoksulların umudunu kırmış" olmuyor muyuz? Not olarak düşülen bu soru yanıtsız kalmıştır.

Martın son haftasında Venedik'te, Avrupa Kültür Derneği bir toplantı düzenler ve Sartre Doğu ve Batı'nın aydınlarını, yazar, sanatçı ve bilginlerini bir araya getirmeyi amaçlayan bu toplantıya katılır. Eski dostlardan bazıları da gelmiştir. Carlo Levi, Ignazio Silone, Stephen Spender ve, onlardan da önemlisi, Merleau-Ponty oradadır. İki eski dost sahiden dargın değillerdir, sadece teması yitirmişlerdir. Birinci oturum: "Görüşme başladı. Ben Merleau'yu beklediğim için yarım kulakla dinliyordum, biraz tedirgindim. Geldi. Her zamanki gibi gecikmişti. O sırada biri konuşuyordu. Merleau, ayaklarının ucuna basarak arkamdan dolandı, hafifçe omzuma dokundu, ben dönüp bakınca gülümsedi."[54] Bloklar arasındaki buzların eriyip erimediğini kimse bilmiyor ama Sartre ve Merleau-Ponty arasındakilerde erime başlamıştır. "Birçok akşamı birlikte geçirdik, aramızda hafif bir çekingenlik vardı, hiçbirinde yalnız değildik."[55] Toplantı zabıtlarına alınmış herkese açık görüşmelerindeki konu XX. kongrenin sonuçlarıdır. İkisi de "insanlığın başyapıtlarının" onları üretmiş olan toplumsal-ekonomik koşullar tarafından mekanik bir biçimde açıklanamadığı görüşündedirler. Peki, toplumbilim ve ruhbilimdeki araştırmalardan ne haber? Bunların evrensel bir değeri var

52) *A.g.y.*, s. 140.
53) *A.g.y.*, s. 122.
54) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 280.
55) *A.g.y.*

mıdır, yoksa Marksist açıdan hiçbir önem taşımayan burjuva bilimleri midirler ya da bunlar –bu, Sartre'ın görüşü– bugünkü durumda burjuva olup da Marksizmin kendi görüş çerçevesi içinde özümsemeye çalışması gereken bilimler midir? Sartre kısa süre öncesine kadar, tartışan iki filozofun her zaman kendilerinin en alt düzeyinde bulunduğunu söylerdi. Merleau-Ponty ile konuşması da bu kuralın dışına çıkmaz. Birtakım basit benzerlikler üzerinde uzlaşma oyunu oynamaktadırlar. "Nasıl Sovyet vatandaşlarının düşünceleri Sovyet ideolojisi tarafından koşullandırılmışsa, bizimkiler de, şu ya da bu yoldan, burjuva ideolojisi tarafından koşullandırılmıştır."[56] Ne yapalım, öyle olsun. İşin özü başka. Tekrar bir araya gelmişlerdir. Paris'e döndükten sonra yalnız görüşürler ama, herhangi bir düşe kapılmaksızın, "dostluktan emekliye ayrılmış"[57] iki kişi gibidirler.

1956 Temmuz'unda bir gün, Sèvres Yüksek Öğretmen Okulu giriş sınavına hazırlanan bir kız öğrenci Sartre'a telefon eder; okuldaki çalışmalarıyla ilgili olarak *Varlık ve Hiçlik* konusunda birtakım sorular sormak istemektedir. Cezayir'in Constantine kentinden bir Yahudi kızı olan on sekiz yaşındaki Arlette Elkaïm Sartre'ın hoşuna gider. Beauvoir, "Çok genç, çok çıtı pıtı, çok zeki olduğu için," diyecektir, "aynı zamanda kendisinden kısa boylu olduğu için."[58] Ufaktan bir aşk macerası başlar, önceleri düzensizdir, sonra düzenli hale gelir. "Aile" Sartre'ın çevresindeki kadın "kotasının dolmuş" olmasına karşın yeni geleni olumlu karşılar. Zamanını Simone, Wanda, Michelle, Evelyne ve Arlette arasında paylaştıracaktır. Bu da onu günlerini yalanla geçirmek zorunda bırakır. Birinin varlığını ötekilerden sakladığından değil de, her birine en önde gelenin o olduğu sanısını vermek istediği için yalan söyleyecektir. Birini bir başkasından daha çok görürse o başkasının bundan haberi olmaması gerekmektedir. Ayrıca, anladığımıza göre, o sıralarda bu çeşit ilişkilerde kısmeti pek açıktır, üst üste ufak maceralar yaşar. Yaşamı bunlardan ötürü tatlı biçimde karmaşıklaşır.

Aslına bakılırsa Sartre çok tutucu bir adamdır. Bir macerayı, çekilmez ya da anlamsız duruma gelmesi dışında, bitirmeye bir türlü karar veremez. Uygulanan, artık Castor'la bir çift oluşturdukları zamanlardaki gibi gündelik bir eş, keyif için de birden çok metres formüllü XIX. yüzyıldan kalma burjuva modeli değildir. Artık sanayi ülkelerinin "liberal" modelinin özgün bir değişkesi söz konusudur, yani tanışmalara, kişisel gelişmelere göre, çok kez evlenilir, çok kez boşanmaya

56) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 301.
57) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 281.
58) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 534.

gidilir. Şu farkla ki, Sartre yeni bir birliktelik kurduğunda eskileri bozmaz. Ona göre bu davranış biçimi son derecede rahattır. Duygusal kayba uğramaz, hep kazanır. Üstelik Sartre'ın kadınları onun çalışma düzeni içinde yer alırlar. Kitaplarını ve makalelerini –ilk okuma ve eleştiri ayrıcalığı Castor'da kalmak üzere– temize çekerler, baskıya verilecek biçimlerini hazırlarlar. Bu da çok hacimli bir iş olduğundan yeni birinin katılması ötekilerin yükünü hafifletir.

1956 Temmuz ortası. "Bir sabah, saat dokuza doğru, Coupole'ün önünde Michelle, Sartre, Lanzmann ve ben buluştuk: Yunanistan'a gidiyorduk."[59] Belgrad'da ve Üsküp'te aydınlarla buluşurlar. Her zamanki konuşmalar yapılır. Görüştüklerinin gerçeküstü akıma duydukları ilgi karşısında afallamışlardır. Sartre *Politika* dergisine tiyatro konusunda bir mülakat verir. Dördü de kırsal kesimin yoksulluğunu görünce şaşarlar. Kollektifleştirme başarılı olmuşa benzememektedir. Yunanistan'da insanların yoksulluk ve kederi karşısında şaşkınlığa düşerler. Selanik'te iki çift birbirinden ayrılır. İki ay göçebe yaşamı sürdükten sonra Roma'da buluşurlar ve Sartre ile Beauvoir kasımın ilk günlerine kadar orada kalır. Sabahları Rotonda meydanında, yani Panteon'da kahvaltı eder, otelde çalışırlar. Hoş bir yerde, çoğunlukla Navona meydanında öğle yemeğini yer, kentin tepelerinden birinde ya da dolaylarında gezintiye çıkarlar. Akşam yemeğini dostlarıyla birlikte yerler. Artık çift, Roma'nın aydın çevrelerinden iyice kabul görmektedir. Onların arasındaki güzel politik birlikteliği çok beğenirler. Ekimde Polonya olaylarını ilgiyle izler, Gomulka'nın iktidara gelmesine sevinirler. Ayın 24'ünde, gazetelerde "Macaristan'da Devrim" başlığını görünce şaşkına dönerler. Sovyet tankları halkın üzerine ateş açmıştır. Gergin birkaç gün geçirilir, ateşli tartışmalar olur. 4 Kasım'da Rus tankları Macar devrimini bastırmak üzere ikinci kez Budapeşte'ye girince komünistler ve komünizme yakınlık duyanlar artık ne kendilerinin kim olduğunu ne de niçin dövüştüklerini bilemez duruma gelirler. Bu bir suç, çöken bir ideal, trajik bir hata mıdır, yoksa gerekli bir tepki mi? Fransız Komünist Partisi, her zamanki gibi, katı tutumuyla dikkat çeker. Harekatın meşruluğundan kuşku duyanlar Parti'den atılır. Macaristan sorunu diye bir şey yoktur, varsa da pek basit bir şeydir, yani S.S.C.B. faşist bir karşı-devrim tehdidi altındaki sosyalizmi kurtarmıştır. Fransız Komünist Partisi kamuoyunun dikkatini başka bir bunalıma, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin Süveyş'te yarattıkları bunalıma çekmeye çalışmaktadır.

59) Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge*, cilt II, *a.g.y.*, s. 101.

Sartre'ın durumu arkadaşlarınınkinden daha iyi değildir. Bu olaylar ne anlama gelir? Nereye götürecektir? Nasıl bir tepki vermek gerekir? Elbette, sağla birlikte feryada başlayacak değildir. Susmak da söz konusu olamaz. 7 Kasım'da C.N.E.'nin yönetim kurulu üyeleriyle birlikte Kadar'a bir mektup yazarlar, mektup *France-Observateur*'de yayımlanır. "Sovyet Müdahalesine Karşı" başlığı altında, Macar yazarların başlarına gelebilecekler konusunda duydukları tedirginliği dile getirmektedirler. Sartre, politik görüşlerine uzaktan yakından ilgi duymadığı fakat sözlerini hızla ve geniş bir çevreye yayacak olan *L'Express* dergisi için 9 Kasım'da Pierre Viansson-Ponté'ye bir demeç verir. Bunda olayı ayıpladığını gösteren birkaç tümce okuruz: "Sovyet saldırısını tümüyle ve hiçbir çekince koymaksızın kınıyorum. Sorumluluğunu Rus halkına yüklemeden, şunu bir kez daha söyleyeyim ki, bugünkü hükümet bir cürüm işlemiştir (...). Tarihteki tüm cürümler unutuluyor (...). Belki bir zaman gelecek S.S.C.B.'ninki de unutulacak (...). Şimdilik elimizden onu mahkum etmekten başka bir şey gelmiyor. Macaristan'daki katliamları kınamayan (ya da kınayamayan) Sovyet yazarı dostlarımla bağlarımı üzülerek fakat tümden koparıyorum." Fransız Komünist Partisi için de bir ekleme yapar: "Şu sırada Fransız Komünist Partisi'ni yöneten kişilerle ilişkileri sürdürmem söz konusu olamaz ve olmayacaktır. Sözlerinin, davranışlarının her biri, otuz yıllık bir yalanın, otuz yıllık bir katılaşmanın sonucudur. Tepkileri, kesinlikle, sorumsuzların tepkisidir." Köktenci solun komünist olmayan tüm öğelerini bir araya getirecek olan "yeni tip bir tür halk cephesi" kurulması için çağrıda bulunur ve "Komünist Parti'yle ilgisini kestiğini" ilan eder.

Sovyetler'in Macaristan'a müdahalesini hiçbir şey haklı gösteremez. Yine de, bunu açıklamak gerekir. Sartre, müdahalenin "rejimin sosyalist temelleri denen şeyin toptan ortadan kaldırılması" tehdidine yanıt verdiğini saptar. Bunalımın kendisini geride bırakan daha derin nedenler etken olmuştur. "Önce Marshall Planı; bunun itiraf edilen amacı "uydu" ülkelerde sosyalizmin yapılanmasını önlemekti. Bugünkü olaylarda Amerika'nın sorumluluğu tartışma götürmez." Sonra, Stalin yönetimi kalıntılarının temizlenmesi gelir: "Evet, insanın ne istediğini ve nereye kadar gitmek istediğini bilmesi gerekiyordu; reformlar önceden davul çalmadan, aşama aşama yapılmalıydı. Bu noktadan bakarsak, belki en büyük yanlış Kruşçev'in raporu olmuştur, çünkü, bence, o kadar uzun bir süre rejimi temsil etmiş olan bir adamın tüm cürümlerinin herkesin içinde, törensel bir biçimde kınanması, ayrıntılı biçimde ortaya serilmesi –şayet böyle bir açıklık, hal-

kın yaşam düzeyinde önceden ve büyük çapta bir yükselme ile sağlanmamışsa– çılgınlıktır."

Bu sözler birkaç ay önce XX. kongre dolayısıyla gösterdiği sakınımlı davranışı açıklıyor. Kabul etmemiz gerekiyor ki, Sartre yürekli davranmaktadır. Önce, kendi söylediğine karşı çıkmaktan çekinmiyor. Mart ayında, "Sovyet vatandaşlarının maddi ve kültürel düzeyinin sürekli yükselmesinin" Kruşçev'in raporunu açıkladığını söylemişti. Bugün bu raporun erken olduğunu, çünkü daha önceden Sovyet vatandaşlarının düzeyinin "büyük çapta" yükselmesi gerektiğini dile getiriyor. Üstelik bu yargı, üstü örtülü biçimde, doğruyu öğrenmeye yalnızca zenginlerin hakkı olduğunu dile getiriyor, yani Sartre'ın halk sevgisini değişik bir biçimde gösteriyor. Sonra iki karış suya koca koca taşlar atmakta duraksamıyor. Kruşçev'in raporu bir yanlışmış: Birçok yaşlı Stalinci bu tümceyi okuyup kendini anlaşılmış hissetmiş ve Sartre'ın, içinde duyarak değil de politik nedenle kınadığını düşünmüş olmalı. Marshall Planı "tartışma götürmez" bir rol oynamış: Elbette Budapeşte'deki Amerikan elçiliği ve haber alma birimlerinin eli armut devşirmemiştir ama ta Kore savaşı öncesinden kalma bir kuruluşun bu meselede ne işi olabilir? Diplomatik servisler Sartre'ın kafasından daha hızlı gelişiyor.

Son olarak ve özellikle, Marksistlerin zihnini kurcalayan o çözülmez sorunu ortaya koyma yürekliliğini gösterir: Sosyalizm tehdit altındaydı. Simone de Beauvoir Anılarında bu görüşe dönecektir. "Nagy'nin ödünleri tedirginlik uyandırdı. Eski partilerin yeniden yapılandırılacağını, özgür seçimlere gidileceğini söylüyordu; (...) Varşova Paktı'nı dışlıyor, Macaristan'ın tarafsız olmasını istiyordu. Hâlâ A.V.O. avı sürmekteydi (...), yani artık sosyalizm tehlikedeydi."[60] Doğru. Sovyet görüşünü haklı çıkarmak istediğini söyleyemeyeceğimiz bir gözlemci, François Fejtö, aynı yönde düşündüğünü söyler: "Şurası kesin ki, Macar ayaklanması 28 Ekim'den sonra gittikçe antikomünist bir biçim alıyordu."[61] Sartre köşeye sıkışmıştır. Sosyalizm tehlikedeyse Sovyet müdahalesi yerinde bir davranıştır. Bastırmanın biçimi hakkında pazarlığa kalkabilir ama ilkesi hakkında değil. Halbuki o ilkeyi mahkum etmektedir. Mahkum edişinde bir çelişki bulunmaması için ayaklanmanın sosyalizmi tehlikeye atmamış olması gerekmektedir. Halbuki ayaklanma sosyalizmi tehlikeye atmıştır. Şu halde, lafı döndürüp durur; öyle ki bugün bile o

60) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 112. A.V.O.'lar "güvenlik gücü" üyeleriydi.

61) François Fetjö, *Histoire des démocraties populaires*, cilt II, *Après Staline*, Paris, Ed. du Seuil, 1969, s. 129.

tarihte Sartre Sovyetler'i kınamış mıydı, kınamamış mıydı diye tartışılmaktadır.[62]

Sartre France-U.R.S.S. derneğine resmen istifasını verir. Pek çalkantılı bir dönem geçirmekte olan Barış Hareketi'nden ayrılmaz. 1 ve 2 Aralık'ta komünist olmayan üyelerle birlikte, Hareket'in ulusal konseyinden Sovyet birliklerinin Macaristan'dan çıkmasını isteyen bir karar çıkartmayı başarır. Kısa süre önce ara sıra *Le Figaro* gazetesinde makale yayımlıyor diye François Fetjö'nün *Histoire des démocraties populaires* kitabını okumayı reddetmişti. Şimdi ise aynı yazarın bu olayların dumanı tüterken yazdığı ve yıl sonundan önce yayımladığı *La Tragédie hongroise* kitabına önsöz yazar ve, ondan da önemlisi, *Les Temps modernes* dergisinin üç aylığı bir arada yayımlanacak olan "Macar ayaklanması"na ayrılan sayısının yönetimini ona verir, dergi Ocak 1957'de çıkar. O sayının ilk yazısı olan "Stalin'in Hayaleti" başlıklı uzun denemede Sartre kendi konumunu aydınlatmaya ve içine düştüğü çelişkiyi çözmeye çalışmaktadır.

Fransız Komünist Partisi'nin yapmaktan hiç geri kalmadığı bir şeyi yapmakla başlar: Antikomünisti yere çalmak ve Macar balığını Süveyş Kanalı sularında boğmak. Sonra ikili bir iddiayı delil kabul etme hatasına düşerek politikanın "bazı kişilerce başka birtakım kişilere karşı ortak yürütülen bir eylem"[63] ve tek evrensel hareket sosyalizm olduğuna göre "bütün öteki politik hareketlerin saltık yargılayıcısı"[64] olduğunu yazar. Politika demek, savaş demektir. O, bu savaşta cephesini seçmiştir. Macaristan'dan söz edilecekse bu ancak, sosyalizmin kapitalizme karşı savaşı noktasından hareketle gerçekleştirilebilir.

Bunu böylece ortaya koyduktan sonra konuya girer. "Şu halde şunu söyleyerek söze başlayacağız ki, her şeye karşın, komünizm hâlâ sosyalizmi doğurma olasılığı bulunan tek harekettir."[65] Peki, hangi komünizm? Sovyetler Birliği'ninki işte dün kendini rezil etti. "S.S.C.B. kendi sosyalizmini ve Macaristan'da yerleştirmeye niyetlendiği sosyalizmi *edimleriyle belirledi:*"[66] Berbat. "Aşırı sanayileşme ve hızlı kolektifleştirme *zaten suç düzeyindeydi: İlk günden* Budapeşte'deki kanlı olaylara gebeydiler."[67] Bunalımın gelişme aşamalarına dönerek, Sovyetler'in 4 Kasım'daki ikinci müdahalesi kısmen antikomünist öğelere karşı yapılmışsa, bi-

---

62) Bkz. Claude Lanzmann ve François Dominique arasındaki polemik, *Le Monde*, 21 Aralık 1996, 9 ve 22 Ocak 1997.
63) *Situations, VII, a.g.y.*, s. 147.
64) *A.g.y.*, s. 148.
65) *A.g.y.*, s. 150.
66) *A.g.y.*, s. 157.
67) *A.g.y.*, s. 158.

rinciyi haklı gösterecek hiçbir neden bulunmadığını söyler. Cürüm 23 Ekim'de işlenmiştir: "Siz o ekim günlerinde ateş açarken, komünist ordunun tankları bir komünist şefin çağrısı üzerine komünist işçileri kırıp geçirirken, kurşunlarınızın ve güllelerinizin yok ettiği şey sosyalizmin ta kendisiydi."[68] Sonuç: "Macaristan'daki olayların müdahaleyi kaçınılmaz kıldığını söylemeye kimsenin hakkı yoktur. Hiç kimsenin, hattâ o müdahaleye karar verenlerin bile."[69]

Bunun arkasından, Sovyet müdahalesinin nedenlerinin şaşırtıcı bir çözümlemesi gelir. Sartre pek gerilere gitmektedir. Toplu sürgünlerin ve öteki Stalin cinayetlerinin gerekliliği hakkındaki eski savlarını yeniden ele alır. "İlkel sermaye birikiminin" Sovyetler Birliği'nde "korkunç bir çaba" pahasına gerçekleştiğini söyler; bunun ise yoksulluk ve gözden çıkarılmış yaşamlar bakımından ülkeye Batı ülkelerindeki kadar pahalıya mal olmadığı kanısındadır. Kazanım çok büyüktür. Proletarya bunun bilincindedir. Gerek Polonya gerek Macaristan'da "[proletaryanın] kınadığı bir *politika* uygulanmaktadır ama o, *rejime* sadık kalmaktadır."[70] Sartre, büyük bir iyi niyetle, komünist ülkelerin iç işleyişini içinden karşıt güçler, çelişkili akımlar geçen, değişen hareketlere yanıt veren, değişken yönlere giden, kâh o doğrultuda kâh bu doğrultuda dönen bir makinenin işleyişine benzetir. İçinde iyi bir proleterin yavrularını bulamayacağı bir makine. Kişilik tapıncını açıklayan karmaşıklık: "Stalin'in işlevi grubun çözülmezliğini temsil etmek değil de, o çözülmezliğin kendisi *olmak* ve hep birlikte onu meydana getirmektir. (...) Aslında Stalin ilkönce başkalarından üstün bir varlık gibi değil, temelde herkese benzer biri gibi ortaya çıkar; temsil ettiği, kişinin saygınlığı değil, son sınırına vardırılmış toplumsal bütünleşmedir."[71] Sartre çok şaşırtıyor. "Stalin, tek başına, katıksız birliktir, yani edimdir."[72] Tanrı, ama daha da iyisinden: Somut, tümüyle bedenselleşmiş, içinde herkesin kendisiyle ve ötekilerle barışacağı bir tanrı. Bu biçimde yeniden gözden geçirilip anlaşılan Sovyet destanı, büyüklükleri ve korkunçluklarıyla, insanın hayranlığını çekiyor. "Stalincilik ya da 'tek bir ülkede sosyalizm' sosyalizmden sapma demek değildir; bu, koşulların ona dayattığı bir çark ediştir. (...) Kendi kendini paralayan o kanlı canavara sosyalizm adını vermeli mi? İçtenlikle yanıtlıyorum ki, evet. Hattâ bu, ilkel aşamasındaki sosyalizmdi, başkası yoktu."[73]

68) *A.g.y.*, s. 167.
69) *A.g.y.*, s. 215.
70) *A.g.y.*, s. 221.
71) *A.g.y.*, s. 229 ve 231.
72) *A.g.y.*, s. 233.
73) *A.g.y.*, s. 233 ve 236.

Marshall Planı her şeyi değiştirmiştir. Doğu bloku ülkelerinde Stalin bir "politik dayanışma" kuruyordu, "Çekoslovakya'daki tereddütler bu dayanışmanın kırılganlığını gösteriyordu:"[74] Bir savaş ilanı demek olan Marshall Planı olmasaydı, Çekler kuzu kuzu gelip Stalin'in kucağına otururdu. Kendini tehdit altında gören Stalin hareketi hızlandırdı ve uydu ülkeleri sosyalizmin yapısı içine fırlattı. "Baştan sona haklıydı."[75] Fakat işler kötüye döndü. Sovyetler Birliği bildiği modeli, kendininkini, o modelin uymadığı ülkelere dayattı. İşte aşırı sanayileşme ve hızlandırılmış kolektifleştirmeden oluşan çifte suç bu noktada ortaya çıkmaktadır. "Stalin'in temel yanlışı bu oldu: S.S.C.B., bağlaşıklarını kendisine gerçek ve olumlu bir dayanışmayla bağlayacağına, o olmaksızın yaşayamayacak ucubeler yaratmayı yeğledi."[76] Bundan ötürü de "halk demokrasileri" bir kısırdöngü içine girdiler: Acayip kararlar, halkın karşı çıkması, tutuklamalar, yıldırma. Arkasından Kruşçev'in raporu geldi. "Korkunç bir darbe oldu. Halk demokrasilerinin komünist partilerini ortadan ikiye ayırdı."[77] Doğu ülkeleri yok yere yoksullaştırılıp harap edildiklerini gördüler. Proleter bir de baktı ki devrimini elinden almışlar. Polonya'da, Romanya'da ve Macaristan'daki ayaklanmaların kaynağında bu Stalinsizleştirme yatmaktadır.

Sovyetler Budapeşte'de asileri ezerken klasik bir güç politikası gütmekte ve her koşulda ana amaçları olması gereken şeyi, yani sosyalizmin kurulmasını unutmaktadır. Bu, çok kötü bir sapma. Sonuç: Batı'nın dünyaya sunacağı hiçbir şey olmadığından tutarlı bir sosyalist "yanlışları, canavarlıkları, cinayetleri süzüp sosyalist kampın göz önündeki ayrıcalıklarını kabul etmek ve bu ayrıcalıkları tehlikeye atan politikayı daha şiddetli bir biçimde kınamak zorundadır."[78] Fransa'da Komünist Parti temsil edilebilir durumda değildir; Halk Cephesi tasarısını kangrenleşmiş aygıtlardan değil, tabandan yola çıkarak canlandırmak gerekmektedir. "Aydınlar tarafından okunan aydınlara özgü kaynaklarımızla Fransız Komünist Partisi'nin Stalinsizleştirilmesine yardıma çalışacağız."[79]

Kahrolsun S.S.C.B., yaşasın S.S.C.B. Sartre diyalektiğin nimetlerini keşfediyor. Gerçi, tarihsel yaklaşımı kendisine fazlasıyla yardım ediyor. Okurunu, tutuklama ve sürgünlerin 1950'de uydu ülkelerde korkunç bir şey, fakat otuzlu

74) *A.g.y.*, s. 238.
75) *A.g.y.*
76) *A.g.y.*, s. 244.
77) *A.g.y.*, s. 269.
78) *A.g.y.*, s. 283.
79) *A.g.y.*, s. 307.

yılların Sovyetler Birliği'nde gerekli ve yüce eylemler olduğuna inandırmasına olanak sağlıyor. Uslaması, ne yazık ki, hem tembel hem ürkütücü bir ahlak göreciliğine kaymakta. Urallar'ın ötesinde iyi olan, Karpatlar'ın berisinde kötüdür. Tarih ona aynı zamanda S.S.C.B.'nin kınanmasının altındaki çelişkiyi çözme olanağını da veriyor. Bir önceki dönem, yani Stalin dönemi boyunca sosyalizm hep vardı; bugün yani 1956'da yok. İnsan soyunun umudu ve tek geleceği olduğuna göre, yarın yine olacak, hem de nasıl! Macaristan bir ayraç. S.S.C.B.'nin utancı, günahı, bir büyüklük ummanındaki küçüklüğü. S.S.C.B. aşağılık, yöneliminin yücelik olduğunu ona anımsatalım.

Sartre kendi yaşamı üzerine oynuyor. Uslamalarını çözümleyip de içinde doğru ne kadar, yalan ne kadar diye tartmanın yararı yok. Çizdiği Stalin imgesi gizli bir isteğin, kendi başına dünyanın bütünlüğünü özetleyecek bir Varlık'ın birliği içinde yitip gitme isteğinin dışa yansıtılmasından başka bir şey değil. Bir tür baba imgesinin yerine konan bir şey. Sartre betimlemesinde "burjuva kişilikçiliğin saçma kötülüklerini"[80] hedef alıyor. Mademki Stalin "bireyselliğin tümden yıkılmasını"[81] sağlıyor, niçin insan kendini o boş ihtirasla tüketmeli, farklı bir kişiye dönüşmeli? Stalin'le artık kendim olma zahmetine katlanmam gerekmiyor. Rimbaud'dan daha güçlü: Ben, bütün ötekilerdir. Eski düş, Sartre'ın ütopyası. "Sartre kimdir?" sorusuna artık yanıt vermek gerekmez çünkü her şey olmak için var olmak yetiyor.

Fakat Stalincilik zamanı geçti. Bütünlük tarih içinde cisimleşmez oldu. Marksizmin "nesnel anlayış"ının ışığında icat edilmeyi bekliyor. Sartre kendisine yön veren yıldızı gözden kaçırmaz ama yolun artık kendiliğinden çizilmediğini de –istemeye istemeye; Kruşçev'in raporu konusundaki çekinceleri bunu kanıtlamakta– kabul eder. Artık komünist yoldaşlığın sıcaklığında kendini yitirmeyi düşleyemediği gibi, onun devrim ötesinin bugüne bir yansıması ve önsezisi olduğuna da inanamaz. Adi bir burjuva gibi kendisi aracılığıyla var olmaya devam eder. Düş kırıklığı onu "tersine çevirir". Arkasına bakıyor, niçin yazar olduğunu bilmek istiyordu. Artık vakit yoktur. Acele etmesi gerekir. Geleceğin var olması için çarpışması, komünistlerin çırpıştırdıkları ödev kâğıdını temize çekmesi gerekmektedir. Dört yıldan uzun bir süreden beri kongreleri, toplantıları kovalayıp durmaktadır. Şaka artık bitmiştir. Çalışmaya oturur.

---

80) *A.g.y.*, s. 231.
81) *A.g.y.*, s. 232.

19

KAÇIŞ HATLARI

Sartre 1956 sonunda komünistlerle bağlarını kopardığını ilan ettiğinde, söz konusu olanın Fransız komünistleri olduğunu anlamalıyız, çünkü onlar esneklikten yoksun ve kapalı bir partiye aittirler. Ötekilerin çoğu hâlâ kendileriyle görüşülebilir insanlardır. Yapılacak şey, iyi tohumu Stalinci kötüsünden ayıklamaktır. Ocak 1957'de Sartre *Sinekler* oyununun ilk Lehçe temsili için Polonya'ya gider ve gördüklerinden çok olumlu etkilenmiş olarak döner. Polonya umut etmek için bir nedendir. Hemen *Les Temps modernes*'in bir sayısını hazırlar; bu sayıda çok resmi nitelikli komünist bilim adamları Fransızlara kendi ülkelerinde uygulanan modelin gizlerini anlatırlar. Marcel Péju, bir utku havasıyla "sosyalizmin uyanışı"nı duyurur. O ülkede "demokratik hareketin başını"[1] Parti'nin kendisi çekmektedir. Dergi 1959 ve 1960 yıllarında aynı yanlışa düşecek, Polonya'da yönetimin aldığı çok iyi sonuçlar konusunda ne dediği pek belli olmayan raporlar yayımlayacaktır.

Komünistlerle arasındaki bağı koparması, ne kadar kısmi ve bazı koşullara bağlı olursa olsun, yine de Sartre'ın yaşamına büyük bir değişiklik getirir. Artık o sayısız komünist gösteri ve toplantılara katılmamaktadır. Barış Hareketi'ninkilere katılmayı sürdürür. Artık onu resmi kürsülerde görmeyiz; hangisi olursa olsun bir Fransız politikacının sözünün edildiğini bile duymak istemez. Artık vakti vardır. Leh aydınları ondan "1957'de varoluşçuluğun durumu" konusunda bir yazı istemişlerdir. Birkaç haftada kaleme aldığı bu deneme nisan ayında Kraków kentinde yayımlanır. Aynı yazı, bir sonuç bölümü eklenmiş durumuyla, sonbaharda *Les Temps modernes* dergisinde *Questions de méthode [Yöntem Araştırmaları]* başlığı altında çıkar. Bunda Sartre, içinde bulunulan durumu açıkça belirtmektedir. Komünizme bağlı kalma kararı verdiğinden beri düşünceler birikmiş,

1) *Les Temps modernes*, no. 132-133, Şubat-Mart 1957, s. 1067.

dış koşullar ve başka yazı tasarıları bunları kâğıda dökme fırsatı bırakmamıştı.

Metin bir acayiplikle başlar. Sartre felsefi düşüncenin XVII. ve XX. yüzyıllar arasında üç "zamanı" olduğunu söyler. "Bunlar, Descartes ile Locke zamanı, Kant ile Hegel zamanı ve Marx zamanıdır. Bu üç felsefe, sırasıyla, her özel öğretiyi besleyen toprak ve her kültürün ufuk çizgisi olmuştur; dile getirdikleri tarihsel zaman aşılmadıkça bunlar da aşılmaz."[2] Neden bir dönemin başvurulacak tek bir felsefesi olması gereksin? Niçin beş filozof topu topu üç felsefe ortaya koysun? Kant ve Hegel'i meydana getirmiş olan dönemin, Sartre darılmasın ama, iki başvuru felsefesi vardır. Belki içine kötü bir düşüncenin, "şu *sağ* kavramı"[3] olan çoğulculuğun sızmasından korkuyordur. Bir dönem, bir öğreti, pekâlâ yeter. Ne olursa olsun, 1840'lı yıllardan beri piyasaya sağlam bir şey çıkmamıştır. Marksizm hâlâ "aşılamaz çünkü onu ortaya çıkarmış olan koşullar henüz aşılmamıştır."[4] Sartre daha sonra, kendisinin Marx'ı okuduğu o eski zamandan söz eder. "Her şeyi apaçık anlıyor fakat kesinlikle hiçbir şey anlamıyordum. Anlamak; değişmek, kendinin ötesine gitmek demektir: Bu okuma ise beni değiştirmiyordu."[5] Marx'ın okurlarının arasında iyi okur olanlar sadece o inancı kabul etmiş olanlardır. Daha başlangıçta ortaya koyduğu bu iki saptama, yani Marksizmin aşılamaz niteliği ve o inancı kabul etmenin gerekli oluşu, büyük yıkıntılara neden olur. Bunlar Sartre'da bir çeşit koruyucu işlevi görür. Onun seçiminin kesin ve kutsal niteliğini belli ederler. Herhangi bir düşünce Marksizm dışında yer alıyorsa, artık o düşüncenin Sartre'ın gözünde geçerliği olmaz. Kendisinin de Marx'ın ve sınıf mücadelesinin dışında tek adım atma hakkı olmayacaktır. Artık tüm çalışması kendi felsefesini, varoluşçuluğu sarıp sarmalayıp Marksizmin içine oturtmaya yönelecektir.

Yöntem Araştırmaları bir ön hazırlık yapar. Marksistler görevlerini yerine getirememişlerdir. Stalin dönemi bürokrasisiyle gevşeyip oldukları noktada kalmışlar, kısırlaşmışlardır. Kendilerini sadece *dikta*larla ifade eder olmuşlardır. Felsefelerine tekrar can vermelerinin zamanı gelmiştir. Sartre bir yıl önce ortaya atılan düşünceyi yeniden ele alır. Marksizm XX. yüzyılın aydınlarının buluşlarını üstlenmelidir. Amerikan sosyolojisi ve psikanaliz edinimlerini benimsemelidir.

---

2) *Critique de la Raison dialectique; Questions de la méthode* ile birlikte, Paris, Gallimard, yeni bas. 1985, s. 21.
3) *A.g.y.*, s. 29.
4) *A.g.y.*, s. 36.
5) *A.g.y.*, s. 28.

Bu açıdan bakılırsa, varoluşçuluk Marksizme, vaktiyle Kierkegaard'ın Hegel'e yaptığı hizmeti yapabilir, yani insanların var olduğunu anımsatabilir ve bunu yapmalıdır. Fakat Kierkegaard Hegelci insan anlayışını yadsımaktaydı. Varoluşçuluğa gelince, temel bütünlüğe onun dokunmaması gerekir. Onu zenginleştirebilir ama herhangi bir parçasını sorgulayamaz.

Marksizm Sartre'ı belli bir yere oturtur. Ona kim olduğunu göstermez –yapım edimi henüz tamamlanmamıştır– fakat nerede olduğunu gösterir. Böylece filozofa varlıkbiliminkinden çok daha hırslı yeni bir görev yükleyebilir: Dünyanın ucuna gidecek, onun bütünlüğünü kavrayacak, dönüp yaşayanların ayakları dibine bırakacaktır. "Tarih'in *anlamlarının* çokluğu ancak gelecekteki bir toplamanın zemini üzerinde keşfedilebilir ve kendi için ortaya konabilir (...). Bu toplama bizim o anlamlar çokluğunu her gün daha yakın kılma yolunda yerine getirdiğimiz hem kuramsal hem uygulamalı görevimizdir. Her şey henüz karanlıktadır fakat, yine de, her şey apaydınlıktır: (...) Bu çok-değerlikli dünyanın bağrında, bizim tarihsel görevimiz, tarihin *tek bir anlama* sahip olacağı anı yakınlaştırmaktır."[6] Bu koşullarda felsefi yöntem, yaşanmışla olası, birçokla tek arasında gidip gelen kesintisiz bir sarkaç devinimi olacaktır. Filozof tinsel etkinliğini hangi nesneye yöneltirse yöneltsin, nesneden her şeye anlamını veren bütünlüğe gidecek, sonra nesneye dönerek onu o anlamın ışığıyla aydınlatacaktır. Sartre buna, ileri gidişli-geri dönüşlü yöntem der.

Bir çerçeve, bir işlev, bir yöntem: *Yöntem Araştırmaları* ne yapılması gerektiğini söyler. Geriye, yapması kalır. Sartre hemen bu işe koyulur. Dünyayı keşfinin dışavurumu olan *Varlık ve Hiçlik*'ten sonra *La Critique de la Raison dialectique* [*Diyalektik Aklın Eleştirisi*] dünya üzerindeki egemenliğini gösterecektir. Öznenin evreninde boşa kulaç atıp duruyordu, insanlarınkini kucaklayacaktır. İki yıl boyunca kalıcı bir trans içinde yaşamıştır. Elli iki yaşındadır ve sağlığı iyi değildir. Sık sık tansiyonu yükselir; bazen bir tartışmanın ortasında yükselen tansiyonu onun iflahını keser. Hattâ bu yüzden "aile" dışında kimsenin haberi olmaksızın arada birkaç günlüğüne hastaneye yattığı olmaktadır. Buna karşın, yasaklanan şeyleri yemeyi, aşırı viski içmeyi, doktorların söylediğinin tam tersini yapmayı sürdürür. Öteden beri aklını yaşlanma korkusuna takmış olan Simone de Beauvoir elbette geleceği hakkında onun içini rahat ettirmeye bir katkıda bulunmaz. Sartre uzatmaları oynayan bir ihtiyar olduğu duygusu içindedir. Bekleme-

6) *A.g.y.*, s. 75-76.

nin kötü olacağını düşünür ve sanki yaşamının son çarpışması olacakmış gibi olanca gücüyle ileri atılır.

Felsefe dışında dikkatini verebildiği birkaç sorun kalmıştır. Cezayir dramını yakından izler. Mayıs ayında *Le Monde* gazetesine bir makale verir. Silah altına alınmış gençlerin işkence uygulamasına dair tanıklıklarını yorumladığı bu yazıyı gazete geri çevirir. Metnin biraz değiştirilmiş bir biçimi *Les Temps modernes*'in mayıs sayısında çıkar. "Hastayız, çok hastayız; ateşi yükselmiş ve bitkin, bir yandan eski şan şeref düşlerine, öte yandan düşeceği utanca aklını takmış olan Fransa, ne kaçabildiği ne iyice anlayabildiği belirsiz bir karabasanın ortasında çırpınıp duruyor."[7] 1 Haziran'da Sartre Barış Hareketi'nin bir toplantısında aynı şeyleri söyler. Savaşa karşı yapılan bir sessiz gösteride François Mauriac ile yan yana düşer. Temmuzda yine *Les Temps modernes*'de Albert Memmi'nin *Portrait du colonisé* ve *Portrait du colonisateur* başlıklı kitaplarını yorumlar. "Marx bir gün, proletaryanın gizinin, içinde burjuva toplumunun yıkılışını taşıması olduğunu söylemiştir. Sömürge insanının da bir gizi olduğunu ve sömürgeciliğin acılı can çekişmesiyle karşı karşıya bulunduğumuzu anımsattığı için Memmi'ye teşekkür etmeliyiz."[8] Bu çıkışları kısa ve pek işlenmemiş kalır. Sartre'ın öfkesi tamdır, ama kafasında başka tasalar vardır. Eleştiren bir gözlemci olarak kalmaktan öteye gitmez. Francis Jeanson'a gelince, o, *Les Temps modernes*'i ve oradaki rahatı bırakıp gizli eyleme atılır. Dergiden ayrılması tam zamanında olur, çünkü Sartre'la aralarına bir soğukluk girmiştir. Nedeni de, Sovyet güçleri Macaristan'a girdiği zaman Sartre'ın komünistlere karşı sarf ettiği sözleri aşırı bulmuş olmasıdır.

Yaz boyunca filozof *Diyalektik Aklın Eleştirisi* kitabının yazımına ara verir. İki yıldır ihmal ettiği iki işi, özyaşamöyküsü ile Flaubert incelemesini yeniden ele almak istemektedir. Fakat daha zevkli bir tasarıya girişir; bunun daha zevkli olması yeniliğindendir. Sanat kitapları yayıncısı Skira Sartre'dan bir ressam konusunda bir metin istemiştir. Sartre Tintoretto'yu öteden beri sevdiğinden onun hakkında bir inceleme yapmak ister. Venedik'e gidip tablolarını görür, sonra Roma ve Capri'de çalışır, Capri'de eylül sonuna kadar kalır. Denemesi *Le Séquestré de Venise* [*Venedik Mahpusu*] başlığıyla kasım ayında *Les Temps modernes*'de yayımlanacak ve basılacak bir incelemenin parçası olarak tanıtılacaktır.

Sartre, Marksizmle birlikte babalık öğesini özümlemiştir. Portresini çizdiği

---

7) *Situations, V, a.g.y.*, s. 58.
8) *A.g.y.*,s. 56.

insanlar galerisinde Tintoretto piçler dizisinin dışında kalır. O, kendi kendini tek başına yaratmamıştır, başarısını kendisine borçlu değildir. Tersine, onun kökleri vardır, saf kan bir Venediklidir. "Kimse görev verilmemişse ne resim yapar ne yazar: '*Ben* bir Başkası olmasa' buna cesaret edilir mi? Jacopo çalışkan bir halkın tümü tarafından, saf kan Venediklinin ayrıcalıklarını sanatı aracılığıyla yeniden ele geçirmekle görevlendirilmiştir."[9] Fakat kasvetli bir dünyaya gelir. "Her şey baş döndüren bir boşluk, Tanrısız bir Sanat tarafından kemiriliyor."[10] Hiçbir ışığın aydınlatmadığı, her şeyin icat edileceği bu dünyada, Tintoretto "kendi cehennemini seçti."[11] Burjuvayı baştan çıkarmak için çırpınacaktır. Bununla birlikte, bilir ki burjuva onu istememektedir, çünkü burjuva kendisine Tiziano tarafından bol bol sunulan düşsel ve yalancı Güzellik'i seçmiştir. Tintoretto yarışmayı başlamadan yitirmiştir. Yine de, kendini tüketinceye, umutsuzluğa düşünceye dek savaşır. O da, Sartre gibi, korkunç bir iş kotarmaktadır. "Ölünceye kadar zamana karşı yarışır ve çalışma aracılığıyla kendini mi arıyor, yoksa aşırı yorgunluğun içinde kendinden mi kaçıyor bilemeyiz."[12] Tintoretto kendi ustalarını ve başarısızlığını seçmiştir. "Tanrı'nın terk ettiği bu adam kendisine yargıçlar seçmek için aldatmacaya başvuracaktır; yargıçları bulduğundaysa duruşmanın ertelenmesini sağlamak için hile yapmak gerekir. (...) Sıkıntı ve öfke, saldırganlık, esneklik, hırslı çalışma, kin, amansız bir kibir ve mütevazı sevilme arzusu, bunların hepsi bir aradadır."[13] Bu tabloya bakıp Sartre'ı görür gibi olmamak elde değil. Tintoretto için kullandığı sözcüklerin tümü kendisi için de kullanılabilir. Sanatçının kendi portresi diyeceğimiz bu tablo kuşkusuz abartılı, ama Sartre'ın biçemi böyledir. Başkalarına da sert davranır, kendisine de. Tintoretto'nun durumu Sartre'ın kendi öyküsünü yansıtır. Yargıç arama, aldatmaca: Bu, Ahlak kitabının başarısızlığından sonra sınıf mücadelesinin ve komünistlerin peşinden koşan Sartre'dır. Yitirdiğini peşinen bildiği bir davanın ertelenmesi: Bu da, komünizm konusunda dolambaçlı yöntemler kullanan, onu alçaltıp sonra daha çok onurlandıran, önce mahkum edip sonra onun buyruklarına boyun eğen bugünkü Sartre. *Diyalektik Aklın Eleştirisi* de ileriye kaçma, yargıçlarıyla buluşup onlarla birleşme, ya da daha iyisi, imkânsız bir uzlaşmış insanlık imgesinde onlarla

---

9) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 308.
10) *A.g.y.*, s. 332.
11) *A.g.y.*, s. 334.
12) *A.g.y.*, s. 296.
13) *A.g.y.*, s. 335.

birlikte erime yolundaki umutsuz girişimdir. *Venedik Mahpusu* ise bir tedirginliği, harcamakta olduğu çabanın yararsızlığını belli etmektedir. Mallarmé hakkındaki incelemesinde, yazarın gördüğü serabın yitip gitmekte olduğu dönemde, hafifçe dokunup geçen baş dönmesi bu yazıda da karşımıza çıkar. Orada da önünde boşluktan ve ölümden başka bir şey olmadığını bile bile hep ileriye giden bir adam görmüştük. "Boşluk tarafından yutulan Jacopo, sonunda geri dönmeyeceği hareketsiz bir yolculuğa gömülür."[14]

Kendini bırakması söz konusu değildir. Sartre kendisini ezen duyguyu hafifleten bir şeyi André Gorz'un *Le Traître*'ine [*Hain*] yazdığı bir önsözde bulur. Gorz'un varlığı *Les Temps modernes*'in yazı kurulunda gittikçe daha çok kendini gösterir. Politik yazılarla görevlendirilmiştir, ödünsüz ve katı bir Marksist çizgi izler. Sartre'ın *Des Rats et des hommes* [*Fareler ve İnsanlar*] adlı metni, hain tipi lehinde uzun bir savunmadır. Yazar bunda kuşkuya ve ruhsal durumlara karşı sağlam bir savunma duvarı örer. "Hain'in sesi, 'Ben bir başkasıyım,' der."[15] Daha-sı var, o, Başkalarıdır, şu ve bu, filanca ve falancadır. Stalin döneminde olduğu gibi, Hain'de Ben, bütün insanlar oluyor. Fakat kendisinin birçok biçimiyle karışmıyor. Aradaki açıklığı hiç bozmuyor. "Tek sözcükle, ben onu İlgisizler sınıfına sokuyorum."[16] Herhangi bir kimseye benzese de, onu, yaptığı her şeyi bir taklitçinin titizliğiyle yapmasından fark edip tanıyabiliriz. "Kendini insan *yapma* tutkusu yoluyla, türümüzün var olmadığını bize anımsatır."[17] İlgisiz, belirsiz, bütün ötekilerce yaratılmış [olan bu kişi] "*Gorz diye biri*" olamayınca kendini "Evrensel İnsan"[18] yapabilir. Hain, insanların dünyasında yeni bir türdür. İnsanların dünyasında başka bir ad altında bilinir ve nefret edilir: "Bu Şeytan'ın avukatını bir *aydın* diye adlandırmazsanız, nasıl adlandırırsınız?"[19] Hiç kimse evrenselin içine yerleşemez. Hain de sonunda bireyleşecek, kendisinin bir insan, tek bir insan olduğunu, bir adı, tek bir adı bulunduğunu görecektir. Fakat ötekilerin dünyası içindeki yolculuğu, üzerinde ağırlığını duyduğu birtakım kararların bilincine varmasını sağlayacaktır. Koşullanmıştır ve kendisi bunu bilir. Kendini toplayabilir, çözümleyebilir, açıklayabilir. "Bu Oidipus araştırmasını kendi geçmişi ve anılarının geçerliliği, deneyim hakları ve usun sınırları üzerine yöneltir. Hain her

14) *A.g.y.*, s. 333.
15) *A.g.y.*, s. 48.
16) *A.g.y.*, s. 58.
17) *A.g.y.*, s. 60.
18) *A.g.y.*, s. 62.
19) *A.g.y.*, s. 63.

şeyi siler ve kendine yeniden başlar."[20] Tek olduğunu kabul edebilir. "*Ben* demek için *biz* demeyi bilmelidir:"[21] Okurla buluşur ve "yaşamın devinimine, özelin doğrulanması ve aşılmasıyla gerçekleşen o yavaş evrenselleşmeye"[22] kavuşur.

Sartre'ın yarattıkları içinde Hain, Piç'i izler. Piç'in tek tutkusu kendini yaratmaya yönelikti. Bir Narsis'ti. Hain'in ise bir geçmişi vardır ve o, insanların arasında yaşar. Sartre, o bir Oidipus'tur, der: Öteki'yi tanır, çoğula açıktır. Sartre bu noktada şaşırtıcı bir şey yapar. Hain Öteki'yi herhangi bir kimseyle iletişim kurmaksızın deneyimler, yani onu kendi içinde yeniden oluşturur. *Varlık ve Hiçlik*'ten beri Sartre'ın felsefi açınsaması kendisini Öteki'den ayıran engeli yok etme konusundaki yetersizliği üzerinde tıkanıp kalmıştır. Öteki ile arasında ortak değer, empati yoktur. Hain tipi ise Sartre'a bir savunma, kendisinden çıkmaksızın başkasıyla buluşma, taklit yoluyla onu yeniden yaratma olanağı vermektedir. Başkasının hayaleti, tıpkı Stalin'in hayaleti gibi onda toplumsallık duygusunu su yüzüne çıkarır. Artık silahlanmıştır, toplum içine girmeye hazırdır. Fakat bitmedi. Hain'i Aydın'la özdeşleştirirken bir taşla iki kuş vurmuş olmaktadır. Aydın'la sıradan insanı birbirinden ayıran şey, Aydın'ın Evrensel'le ayrıcalıklı bir ilişkiye sahip olmasıdır. Görkemli ve korkunç bir görev için hazırlanmış, sıradışı varlık olan Aydın, Sartre'ın on yıl önce yazarın heykelini devirdiği kaideye kurumla yerleşir. Başkasını keşfettiğini ve Biz sözcüğünün ne anlama geldiğini açıkça söylediği an, sıradan insanlarla arasına olabildiğince büyük mesafe koymayı becerir. Lütfedip de sıradan insanlarla bir araya gelirse de bu, yukarıdan iniş biçiminde olacaktır. Onları aydınlatacaktır.

1957 Ekim'i, tatil sonrası, Bonaparte sokağı: Jean Cau çıkıp gider. "Bilindiği kadarıyla, ne biri ne öteki niçin ayrıldıklarını açıklamamıştır."[23] Komünist Parti'nin eski bir ücretli üyesi Claude Faux son romanını Sartre'a gönderir. Görüşürler. Faux iş aramaktadır ve bir anda kendisini Cau'nun bıraktığı karışıklığı biraz düzene koyarken bulur. Zor durumdaki kadın arkadaşlara ve dostlara yapılan aylık ödemeler, para sızdırmaya gelenlere ufak yardımlar ve, bunlardan da çok, kalın vergi dosyasının güncelleştirilmesi. Faux bakar ki, Sartre "mekanizması" bir "firma" olmuş. Ona bir şirket kurmasını önerir. Para sorunlarıyla uğraş-

20) *A.g.y.*, s. 75.
21) *A.g.y.*, s. 80.
22) *A.g.y.*, s. 80.
23) *Œuvres romanesques, a.g.y.*, s. LXXVII.

mayı kesinlikle reddeden Sartre bunun sözünü bile ettirmek istemez. İğrenç bir kapitaliste çeviremeyeceklerdir onu. Kırıp sarma işi Faux'ya düşer. Resmi dairelerle çetin pazarlıklar sonucunda mali çark üç aşağı beş yukarı dönmeye başlar.

1957-1958 kışı çok sıkıntılı geçer. Sartre ve yakınları, nefret ettikleri bir savaşa tam anlamıyla girmiş bir Fransa'dan dışlanmış oldukları duygusu içindedirler. Sokakta, kahvede kulaklarına çalınan laflar onları çok rahatsız eder. Görüşlerini paylaşan birkaç dosttan başka konuşacak kimse bulamazlar. Aralık ayında Sartre Cezayir Meclisi eski başkan yardımcısını öldürmekle suçlanan Ben Sadık lehine tanıklığa çağrılır. Mart 1958'de *Les Temps modernes*'de Fransız askeri adliyesinin taraf tutmasını ve aşırı sertliğini kınar. Aynı ay, *L'Express* dergisinde de "Bir Utku" başlıklı bir makalesi yayımlanır. Bunda Cezayirli bir gazeteci olan Henri Alleg'in kendi tutukluluk durumunu anlattığı, sistemli biçimde yapılan işkenceyi kınadığı kitabı *La Question*'u yorumlamaktadır. "Demek ki, birbirlerinden ayrılamaz bu iki çiftten, sömürgeciyle sömürge yerlisinden, cellatla kurbanından ikincisi birincinin ürününden başka bir şey değil."[24] Makale amacına ulaşır, yani rahatsız eder ve derginin o sayısına el konulur. "Bir Utku" *Le Canard enchaîné*'de mikroskobik harflerle, sonra da *La Question* ile birlikte İsviçre'de yayımlanır. Sartre, nisan ayında, Malraux, Martin du Gard ve Mauriac ile birlikte İnsan Hakları Derneği'ne yazılmış bir açık mektubu imzalar; mektup *L'Express*'te yayımlanır. Bu mektupla sansürü, el koymaları protesto eder, Alleg'in savlarına kanıt olarak gösterdiği olguların aydınlatılmasını ister ve resmi makamlara işkencenin cezalandırılması yolunda çağrıda bulunurlar. *L'Express*'in müdürü Jean-Jacques Servan-Schreiber'le ikisi, Fransız Komünist Partisi üyeleriyle bir otelde buluşur, antifaşist komiteler kurma fikri üzerinde konuşurlar. Sartre, bir ay sonra, François Mauriac, Laurent Schwartz ve General Billotte ile birlikte bir basın toplantısına katılır, toplantının konusu Cezayir'de insan hakları ihlalidir.

O yıl Sartre'ın yaşamı, o sırada aylık çıkmakta olan *Les Temps modernes* ile *Eleştiri*'nin kaleme alınışına indirgenmiştir. 1952'den beri kendisine verdiği eğitim, sonunda yararını gösterir. Marksist iktisatçılar, Marksist tarihçiler, Marksist siyaset bilimciler ona malzeme ve bir görüş açısı sağlamış, eline bir bakış ve bir kalem vermiştir. Bu yıllar boyunca defterlere notlar almıştı. Yeni yapıtında yer alacak önemli düşüncelerin taslağı o notlardadır. Onları alır, bir düzene sokar ve sonuçlandırır. Deliler gibi yazar. Sık satır günde on sayfa çıkarır. "Her za-

24) *Situations*, V, *a.g.y.*, s. 86-87.

manki gibi arada mola vererek, yazdığının üzerini çizip, sayfayı yırtıp baştan alarak çalışmıyordu; saatlerce kesintisiz, dönüp de yazdığını okumaksızın sayfaları peş peşe sıralıyordu, kaleminin, dörtnala gitse bile, yakalayamayacağı birtakım fikirlerin pençesine düşmüş gibiydi. Bu tempoyu sürdürmek için Corydrane hapları çiğnediğini duyardım; günde bir tüp bitiriyordu."[25] Hapın çifte etkisi olur, onu hem uyarır hem de çabasına yoğunlaştırır. "O Corydrane bana kendi kendimle tam birlik içindeymişim duygusunu verirdi. Genel duygulanım durumu* neredeyse tümüyle ortadan kalkardı, yazdığım anda oluşan düşünceler vardı, yazı vardı, bütün bunlar aynı zamanda olurdu."[26] Simone tedirgindir çünkü Sartre çalışmak için hap, gevşemek için hap, uyumak için hap almaktadır. Bir iki bardak viski içti mi, yürüyüşü sarsaklaşır, ne dediği anlaşılmaz olur. Genellikle bebekler gibi uyuyan adam geceleri uyumaz olmuştur. Uyarıcıların etkisini dengelemek için uyku ilacı almaya başlar. Kısacası, görev uğruna kendini basbayağı helak etmektedir. Saate karşı yazar. Elden geldiğince çabuk bitirmesi, yıllardır biriktirdiği ne varsa boşaltması gerekir. Kendini kitabına akıtır. Kurgulamaya, giriş çıkışları hesaplamaya, bakış açılarını ayarlamaya vakti yoktur. Yapıt, uslamlama ve işlemelerin iç içe girdiği, birbirlerini yansıttığı, çıkış noktalarına geri döndüğü, ardı arkası kesilmez bir devinimle yumaklanıp çözüldüğü organik bir kitle görünümündedir. *Théorie des ensembles pratiques* başlığını taşıyan birinci cilt bile, tek başına, *Varlık ve Hiçlik*'ten epeyce daha uzundur. Tam bir dev.

"İnsanlık tarihinin işe yarar tek yorumunun tarihsel materyalizm olduğunu söyledim ve söylerim. (...) Marksizm, kendinin bilincine varan Tarih'in ta kendisidir."[27] Sartre bunu birçok kez yineler. Marx'ın dile getirmiş olduğu şey dokunulmazdır. *Kapital*'in yaptığı sentez "açıklığıyla herhangi bir yorumu dışlar."[28] Bu "açıklık" müminlerin açıklığına benziyor, yani Şeytan'dan başka hiç kimsenin kuşku konusu yapamayacağı bir doğruyu gün ışığına çıkarıyor. Fakat böyle bir benzetme de aldatıcıdır. Sartre bir inanç adamı değildir ve hiçbir zaman olmayacaktır. Marx'ın düşüncesi ona bir amentü vermez. Kendinde o düşünceyi sürdürme, derinleştirme, içinde yaşadığı zamana uyarlama hakkını bulmaktadır. O

---

25) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 146.
* Metinde: *la cénesthésie.*
26) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 418.
27) *Critique de la Raison dialectique, a.g.y.*, s. 158.
28) *A.g.y.*, s. 325.

düşünce Sartre'a göre dünyanın ve tarihin kapılarını açan Kelam'dır. Kendini insanlar arasında bir insan olarak duymak için ona boyun eğer.

Bununla birlikte, Sartre'a göre, tarihsel materyalizm diyalektik usçuluğu kurmaya yetmemiştir. İşte onun niyeti budur. Hain'e dönüyoruz: O, yalnız kendi kişiliğinde evrenselin ve tekilin çifte deneyimini yaşar. Hem kendisi, hem bütün ötekilerdir. İşte diyalektik. Öznenin bizatihi bağrında, sürekli olarak onu tekliğinden bütünlüğe gönderen, sonra yeniden oluşumuna geri getiren devinimin içinde doğar. Sartre'ın ustalığı Aron'u şaşkınlığa sürükleyecektir: "Böylece Sartre, herhalde felsefe tarihinde ilk kez olan bir şeyi yapıyor, diyalektik örneği olarak diyaloğu değil, bireyin, hem de yalnız bireyin bilincini alıyor."[29] Sartre, Öteki olmadan Öteki'yi deneyimlemeye kararlıdır. Doğal ortamında algılanan diyalektik, ona geçmiş ve geleceğe, kaynağa ve ereğe, araçlara ve amaçlara saldıracağı silahı vermiş oluyor.

İnsanlar az bulunurluğun yönettiği bir dünyada yaşarlar. Ben senin elindekine sahip olmak için dövüşüyorum. İnsanlar Sartre'ın "kılgılı-devinimsiz"* dediği şeyle çevrelenmişlerdir. Bu, olmuş fakat donup kalmış şeylerin saydamsızlığıdır, yani önceden orada olan, hareketlerimiz üzerinde ağırlığını duyuran, kurumlar, alışkanlıklar, maddesel çevre gibi şeylerdir. *Diyalektik Aklın Eleştirisi* kitabı, *Varlık ve Hiçlik*'teki özgür adamın defterini dürer. "Tüm insanlar, yaşam deneyimleri kılgılı-devinimsiz alanda geçtiği ve o alan başlangıçta az bulunurlukla kesinkes koşullanmış olduğu için birer köledir."[30] Özgürlükten vazgeçmek elbette söz konusu değildir. Fakat şimdi özgürlüğün onu yadsıyan bir zemin üzerinden, onunla savaşan bir tarihin içinden, onu dışlayan bir burjuvaziye karşı sökülüp alınması gerekmektedir. Toplum tarafından "koşullandırılmış" bireyler "dizisellik" kipine göre yaşamakta, bu da onlara birbirlerinden ayrı, birbirinin yerine geçebilir olma niteliği vermektedir.

Öykü, sanki sihirli bir biçimde, dizinin, Sartre'ın eski düşünün, "kaynaşma halindeki grup"un yeni bir değişkesinde eridiği anda başlar. Bu, tek bir organizma gibi ortak bir amaçla harekete geçen, soluk alan, etki ve tepki gösteren devrimci yığınlardır. Sartre, olayın tarihini de bilir; bu, Bastille'in ele geçirilişidir.

---

29) Raymond Aron, *Histoire et Dialectique de la violence*, Paris, Gallimard, 1973, s. 36.

* Metindeki sözcük: *pratico-inerte*. İlk kez Sartre'ın *Diyalektik Aklın Eleştirisi* kitabında karşılaşılan bu sözcükle bireysel tasarılara şeylerin dışsallığını ve devinimsizliğini veren nesnelleşmenin niteliği anlatılmak istenmektedir. –*çn*

30) *Critique de la Raison dialectique*, *a.g.y.*, s. 437.

Marksist tarihçilerin o şaşırtıcı Marx hayranlığını devralır, Marx'tan önce olup bitmiş her şeyi bir tarihöncesinin içine fırlatır; bu, uzun sürmüş, sınırları belirsiz bir dönemdir; arkasından da şöyle hızlıca gözden geçirilen bir tarih gelir. Öncü olaylar vardır: Spartacus, Mesih'in geleceğine inanan birkaç kişi, köylü ayaklanmaları. Sonra, insanın insanlığının Fransa'da oluştuğunu gösteren olayların bildik sıralanışı gelir: Bastille, 1830 Temmuz'u, ipek işçilerinin kazan kaldırması, Şubat ve Haziran 1848, Komün. En sonunda büyük başarı, geleceğe giriş: Petrograd, Ekim 1917. Bu kutsal dizi Sartre'ın her şeyi kucaklamasına olanak verir. Bunda yer almayan, "kılgılı-devinimsiz"e aittir. Yer alanlar ise damla damla akıtılmış bir tür Tanrı esini gibidir, ışığı tarihin loşluğunu aydınlatır, bir gün biz insanların hep birlikte olacağımız o göz kamaştırıcı Bütünleşme'yi şöyle bir görmemize olanak verir.

Kaynaşma halindeki grupta, birey başkalaşıma uğrar, eskiden olmadığı bir başkası olur. "Sıradan birey olarak insan, herkes tarafından (ve kendisi tarafından) her insanda *yeni bir var olan* olarak yaratılır."[31] Kaynaşma halindeki grup doğal durumunda kalıcı olamaz. Üyeleri birbirine yeminle bağlıdır; yeminin işlevi çok önemlidir. "Öteki'yi yıldırmak ve, her şeyi tümden silerek, her insanın içinde Aynı'nın diktatörlüğünü kurmak."[32] Her bir kişide: Sadece haini ve sınıf düşmanını yok etmek değil, aynı zamanda bendeki Öteki'yi de öldürmek zorundayım. Sartre buna, "terör-kardeşlik" der: "Kardeşlik şiddetle dayatılmalı."[33] Kendimi sende öldürüyorum, kendimde seni öldürüyorum, böylece Aynı olacağız: "Terör-kardeşlik, şiddetini ve zorlayıcı gücünü *yeni doğuş* miti üzerinde kurar."[34] Terör, bu açıdan görülünce, gücü ele geçirme döneminden bambaşka bir şey olur. O anda gerçekleşmekte olan Bütünleşme'nin ayrıcalıklı aygıtıdır, bireyin "alt-insan statüsüne dönmenin"[35] olanaksızlığını kabul ederek diziselliğe sırtını dönmek ve büyük *praksis* ve tarihin anlamı yoluna girmek için kullandığı bir araçtır.

Sartre "dev"in birinci bölümünü 1958 baharında bitirir. Soluklanmadan ikinci bölüme başlar. *L'Intelligibilité de l'histoire* başlığını verdiği bu bölüm, kuramın gerçek tarihsel süreç içinde nasıl yer aldığını gösterecektir. Aslında konuya gömüleli birkaç ay olmuştur. Birinci cildin son çeyreğinde Fransa tarihine genel bir

---

31) *A.g.y.*, s. 533.
32) *A.g.y.*, s. 561.
33) *A.g.y.*, s. 682.
34) *A.g.y.*, s. 669.
35) *A.g.y.*, s. 533.

bakış sunar. Bu genel bakışta hep eski saplantılarla karşılaşırız. Bu mutsuz ülke bir yıkıntı alanıdır. Burjuvazi sadece proletaryaya duyduğu kinle yaşamaktadır. Yoksulluk, açlık ve doğumların denetlenmesiyle tek bir amaç, kadim düşmanının ölümü amacını güder. Hattâ 1919'dan sonra "işçi sınıfına karşı güdümlü bir yok etme hareketi"ne[36] bile atılmıştır. Sartre, Gogol'un *Ölü Canlar*'ına yakışır bir muhasebeci tutumuyla, doğmamış proleterleri sayar. Bu korkunç durumun yanında Stalin'in cinayetleri çocuk oyuncağı kalmaktadır. 1958'de aynı oyun devam eder. Burjuvazinin "sınıf ırkçılığı"[37] hâlâ eskisi kadar yırtıcıdır. "Çocuk dürten, aç bırakan, insanları bölen burjuva sınıfı, katliama devam ediyor. Zaten kalabalık olan hizmet sektörünü, memurlarla proleterler arasındaki sınıf gerilimi artsın diye, üretim sektörünün aleyhine keyfi olarak şişiriyor."[38]

İkinci cilt yarım kalacaktır. Sartre bireyden gruba çıkar, sonra gruptan topluma geçer ve her düzeyde nasıl her şeyin anlaşılabileceğini, aydınlanabileceğini ve geleceğin ışığı altında aşılabileceğini gösterir. "Savaşım, insanlar arasında bir ilişki olarak seyrek bulunan bir şeydir."[39] Sartre ara sıra bilimkurgu romanları okur çünkü başka bir dünyada başka çeşitten ilişkiler olabileceğini pekâlâ kabul etmeye hazırdır. Fakat burada kural aykırı örnek kaldırmaz. İnsanlar dövüşürler. Bireyler arası ilişkiler, boks maçına benzer. Katıksız şiddet. Fakat bu, masum bir şiddet değildir. Yönlendirilmiştir. Çalıştırıcı, boksörü kullanır. Maçın acımasızlığına bakıp sınıf mücadelesinin acımasızlığını görebiliriz. Şaşılacak şey, Sartre kendi amatör boksörlük anılarına başvurmaz. Boks karşılaşması onu ilgilendirmemektedir. Önemli olan, içinde karşılaşmanın yapıldığı çevredir. Açıkça söyleyelim, varlıklar arası ilişkiler önemsizdir. Birinin yaptığı ötekini ilgilendirmez. Zarlar hilelidir. Biri ve Öteki ancak kendilerini kapsayan Bütünlük içinde kavranmışlarsa bir anlam taşırlar. Böylece özne çıkıp gider.

Fransız toplumunun tarihinden sonra Sartre S.S.C.B.'ninkini ele alır. Her türlü ahlak sorununun dışında, olaylar, onun anlayışı sayesinde, olumsallık düzeninden gereklilik düzenine geçecektir. Ona göre, Sovyetler'in şansı, başlarına gelen hiçbir şeyin, gerçekliği ne denli zor hattâ acı olursa olsun, bir dizinin parçası olmamasındadır. Elbette olumsuz durumların yinelenmesi olur fakat örneğin

---

36) A.g.y., s. 861.
37) A.g.y., s. 875.
38) A.g.y.
39) *Critique de la Raison dialectique*, cilt II, *L'Intelligibilité de l'histoire*, Paris, Gallimard, 1985, s. 22.

bir bekleme kuyruğunun soylu bir anlam elde edebilmesi ancak Doğu blokunda olabilmektedir. Gün gelecek, bütün bunlar aydınlanacaktır. "Gelecek burada basit bir olasılık ya da bir düş değildir, hattâ bir bireyin ya da bir grubun umudu da değildir. O, uzak, saltık, soyut, *algılanamaz* ama güçlü sondur, egemenin yönetilen topluluğa dayattığı erekler hiyerarşisi ondan, yani gelecekten yola çıkarak oluşur."[40] Bir son erek, uyum içinde bir halk ve aydınlanmış politik sorumlular, yani hesap tamam. *Varlık ve Hiçlik* öznenin doğuşunu sahneye koymaktaydı, *Eleştiri* ise onun ölümünü ve çehre değiştirmesini haber verir.

Eskiden Sartre politikadan nefret ederdi ve o konuya girmek istemezdi. Daladier de, Hitler de aynı yolun yolcusu aşağılık heriflerdi. Hâlâ aynı derecede nefret etmekte, hâlâ o konuya eskisinden fazla girmemektedir. Onun tarih felsefesi kıyamet bilimi gibi bir şey. O felsefede bir olay ancak kendi sonuyla aydınlanmışsa bir anlam taşır. *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nden Sartre'ın insanların dünyasına girmesine olanak sağlaması beklenirken kitap, yazarı o dünyadan uzaklaştırır. Çizdiği evrende insanlık tarihi küçülür, olsa olsa 1917 yılı Ekim ayına, birkaç haftaya indirgenir. Gerisi, hiçlik. Daha da kötüsü, kılgılı-devinimsizlik, ayakbağı. Toplumsal yaşamın, sınıf mücadelesi düşüncesi içinde kullanılmasından başka hiçbir ele gelir tarafı yok. Devrimi üstlenen yanı dışında, politika hep haydutluğun bir biçimidir. Hukuktansa hiç söz etmeyelim; o, baskı sınıfı tarafından üretilmiş bir köleleştirme aracıdır. Hele iktisatsa, hiç yoktur. Halkı satmak ya da aç bırakmak için bir numaradan başka bir şey değildir. Sartre az bulunurluğun bitmesini, bolluk döneminin başlamasını diler. O bolluk zamanında insanların geçmişteki emekleri hiçe sayılacaktır. O, sahte gereksinimlerin karşılanmasına yönelik, satılmış emektir. Bütünleşmenin bayrağı altında, şeyler kendiliklerinden yerlerini alacak, değerler de özneler-arası özgür işleyişten doğacaktır. O zaman, insanlar neye gereksinim duyacaklarını bileceklerdir. Sartre, o zaman gelinceye kadar insanlık dünyasının zenginliğinin kötülük ve ölümün elinde kalacağını öngörür. Bu konuda herhangi bir karşı düşünce duymak bile istemez.

Bu da onun *guru* yanı. Bizleri yolumuzun sonunda bekleyen Doğru'yu dile getirmek, bizleri uyutanların yalanlarını kınamak, doğrulara cennete nasıl gidebileceklerini anlatmak. *Diyalektik Aklın Eleştirisi* saltık köktenciliğin kutsal kitabı olabilirdi. Son satırına kadar okuyan pek az sayıdaki tutkunları dışında hiç kimse için kutsal kitap olmayacaktır. Yapıt okuru çekip kendine bağlayamayacak kadar kalın

40) *A.g.y.*, s. 133.

ve gerek bakışında, gerek dilinde soyuttur. Ayrıca belki fazla dokunaklıdır da. Her şeyi anlama, en ufak bir olguyu anlaşılabilir kılma konusunda gösterilen ve asla gevşemeyen inatçı bir iradenin ifadesidir. Marksizm gerçeğe uyuyorsa her şeyin hesabını vermelidir. Herhangi bir gölge bulunması kabul edilemez. Sartre her türlü olumsallığın dışlandığı dolu bir dünya düşünün peşini bırakmaz. Hiç değilse o dünyada bir yeri olacağından emindir. Fakat bu bir düştür, kendisi de farkındadır. İstediği kadar koca koca şeyleri yan yana getirsin, saçmalıkları yıksın, tarihi ve insanları kendi düşüne göre yeniden yapsın, o düşü gerçekleştirememektedir. Başladığı şey bitirilebilecek gibi değildir. Onun sonu, dünyanın tümünün yutulması olurdu. Bütünleştirici bir aydınlatma aygıtından yoksunsa artık hiçbir şey olmasın. Öte yandan Sartre iyi bilir ki, ne kadar derin kazarsa kazsın yine içine işleyemeyeceği bir kalınlık kalacaktır. İkinci ciltte, antropoloji, "yani olduğu gibi somut"[41] hakkında bir kitap yazacağını haber verirse de öyle bir kitap hiç gerçekleşmez.

Daha kötüsü şu ki, gösterdiği çaba onu tehlikesi yüksek alanlara iter. Eskiden kendine güvenirdi: Ben kendimi geleceğe yansıtıyorum, neler olacağını göreceğiz. Bugün kendini kendinden koparıyor: Gelecek kendini bana yansıtıyor, beni nasıl dönüştürdüğünü göreceğiz. Onu her an kendisinden uzaklaştıran eğreti bir taşıta binmiş, başı öne eğik, bilinmeyene doğru atılıyor. Aron şöyle diyecektir: "Özgür bilinçten gönüllü köleliğe geçiş[i] en açık biçimde *Eleştiri*'de ifadesini bulur."[42] Sartre hiçbir zaman yapmadığı kadar kendine karşı çalışmaktadır. Bu kitabı yazdığı zaman kafasını "patlattığını" söyleyecektir. Kendi canına okumak, kendini olduğundan başkası yapmak, eski Sartre'a, sınıf bilinçsizliği günahı işleyen Sartre'a tükürdüğünü yalatmak. Kendisine sorsalar, onda burjuvadan ne iz kalmışsa tümünü "tasfiye etmek" der şimdi. Marksist kültürün dışında kültür, diyalektik ve materyalist düşüncenin dışında düşünce, devrimci duyarlılık dışında duyarlılık yoktur. Bu, kendi kendinin kökünü kurutma, boşluk, kendi'nin ölümü demektir. Arkadaşlarının dostluğunu satın almak için annesinden para aşıran çocuğu anımsıyoruz. Sartre bu kez insan topluluğuna ait olduğu sanısını vermek için kendisine karşı mızıkçılık etmektedir. Fakat mızıkçılığı çok kötü sonuçlanacak türdendir. Sadece kendisini yıkmakla kalmaz, kendisini yadsır da. *Diyalektik Aklın Eleştirisi* bir felaketi sahneye koyar. Bu kitap herhalde zihinsel intiharların en işlenmişi, en iyi saklanmışı ve en etkileyici olanıdır.

---

41) A.g.y., s. 25.
42) Raymond Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 586.

1958 baharı biterken Sartre kürek mahkumu çalışmasına bir mola verir. Tüm Fransa radyo başına kilitlenmiştir. Salan mı? De Gaulle mü? Sartre, 22 Mayıs'ta *L'Express*'te yayımlanan ılımlı bir makalede De Gaulle'ün dayatmasına karşı çıkar. Cumhuriyetin darbecilere gereksinimi olmadığı gibi, bir "güçlü adam"a da gereksinimi yoktur. "Aile" haftalarca dikkati haberlere, söylentilere, sokaktaki gösterilere yönelik olarak yaşar. Sartre artık yürüyüşlerin başını çeken değildir, kalabalığın arasında, herkesle birlikte *Marseillaise*'i söyleyerek yürümektedir.

Olaylar ve yorgunluk zihnini bir konuya odaklamayı zorlaştırır. Simone Berriau'nın tiyatro mevsiminin açılışı için ısmarladığı, kendisinin de ocak ayından beri kafasında evirip çevirdiği bir oyunu yazmaya çalışırsa da beceremez. Oyunda "ikinci askerliğini Cezayir'de yaptıktan sonra dönen bir gencin suskunluğu nedeniyle ailenin içinde doğabilecek çözülmeyi"[43] göstermek istemektedir. Başrol için düşünülen Serge Reggiani ile bir yemekte buluşur ve oyunun genel çizgilerini anlatır. 2 Haziran'da John Huston'la görüşür. Huston kendisinden Freud hakkında bir film senaryosu yazmasını istemiştir. Bu, tam zamanında gelmiş bir öneridir. "Hiç param kalmadığının tam o sırada farkına varmıştım; sanırım annemin vergilerimi ödeyeyim diye on iki milyon vermesi o zamana rastlar."[44] Huston'un önerisi yirmi beş milyondur. Öneriyi kabul eder. Yeniden görüşürler, uzun uzun konuşurlar. Film Freud'un hipnozdan vazgeçip psikanalizi bulduğu o çok eski dönemi ele alacaktır. Huston birtakım öyküler anlatır, Sartre dinler.

15 Haziran'dan 15 Eylül'e kadar İtalya'da –ikisi Castor'la, biri de arada Arlette'le bir kesinti olmak üzere Michelle'le– geçirdiği üç ay, Sartre'ı kendine getirmeye yetmez. Kurgu yazmak artık onu oyalamaz. Tekrar *Eleştiri*'ye dönmek ister. Fakat bir kez söz vermiştir. Oyun zorlukla ilerler. Sansürden korktuğu için olayı Nazi-sonrası Almanya'da geçiyor gibi gösterir. Beauvoir *Les Séquestrés d'Altona*'nın [*Altona Mahpusları*] birinci perdesinden düş kırıklığına uğrar. Baştan almak gerekir. Sartre, Ernest Jones'un Freud biyografisini –birinci cildinin Fransızca çevirisi o sırada yayımlanmıştır– okuyarak oyalanır. Carlo Levi, Moravia, Merleau-Ponty gibi birkaç kişiyle görüşmeleri olur. Roma'da karşılaştığı Servan-Schreiber ondan *L'Express*'te yeni Anayasa konusundaki referanduma karşı tutum almasını ister. Pek hevesi yoktur, ikircikli kalır, hayır demek üzeredir ki, Beauvoir onu paylar: "Düşünürseniz, sizden istenen, düşüncenizi açığa vurma-

---

43) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 320.
44) *Situations, X*, *a.g.y.*, s. 205.

nız. (...) Biliyorum ki, elinizde yazacağınız o oyun var, Huston da herhalde rölans dedi filan. Fakat *şimdi* konuşmazsanız daha önce yaptıklarınızın tümünü yadsımış olursunuz."[45]

Roma'da kaleme aldığı ilk makale 11 Eylül'de yayımlanır. "Bizden istenen, bir darbeyi onaylamamızdan başka bir şey değil."[46] Referandum bir yutturmaca, halka dizgin vurmayı amaçlayan bir aldatmacadır. Sartre Paris'e döndükten sonra ikinci makaleyi yazmaya koyulur. Kendini fena hissetmektedir. Castor, karaciğer krizi, diye yazar. Sartre işe sarılır, yirmi sekiz saat uyumadan çalışır, ama koca bir makale çıkarır. "Bir Kral Arayan Kurbağalar" başlıklı yazıda Dördüncü Cumhuriyet'in başarısızlığını çözümler ve "başka insanlar, başka topluluklar, başka bir çoğunluk, bir program"[47] ister. Genel olarak militanın değil, öğretmenin havası sezilir. Merkezde bulunan, eskiden olsa "güç sahipleri" denecek okurlara seslenmektedir. Onları ürkütmemek gerekir. Yine de şunu vurgulayarak söyler: De Gaulle faşist olmayabilir ama De Gaulle'e oy vermek demek faşizme evet demektir. 28 Eylül'de referandum yapılır. Evet oyları %80'dir. *Les Temps modernes* ekibi yıkılmıştır. Sartre gidip yatar.

Genel durumu kötüye gitmektedir. Günlerce baş ağrısı çeker ama doktora gitmeyi kabul etmez. "Anımsıyorum, Simone Berriau'nun yanındaydım, viski içiyordum, bardağı sehpanın üzerine koymak istedim, yere bırakıvermişim; sakarlık değil, denge bozukluğundan. Simone Berriau hemen fark etti."[48] Birkaç gün sonra da, yazmış olduklarını okumak istediğinde, ne olduğu anlaşılmaz birtakım karalamalar olduğunu görür. "Sözcüklerini karıştırıyor, zorlukla yürüyor, yazısı, yazımı korkunç."[49] Sonunda bir doktora gider. İnmenin eşiğinden dönmüştür. "Kafasını patlatırken," diye yorumunu yapar Beauvoir, "sinirlerini de yıpratmış."[50] Doktor kesin konuşur: Bu tempoyla giderse, altı ayı çıkaramaz. Dinlenmesi kesinlikle gereklidir. "Yıpranmış olduğumu gördüm. Hiç korkmamıştım ama durdum. Sanırım, iki ay boyunca hiçbir şey yapmadım."[51] İki ayı hiçbir şey ya da neredeyse hiçbir şey yazmadan geçirir. Bu, yaşamında ilk kez başına gelen bir şeydir. *Altona Mahpusları*'nın ilk temsili bir yıl öteye atılır. Freud bekleyecek-

---

45) Simone de Beauvoir, *Lettres à Sartre*, cilt II, *a.g.y.*, s. 438.
46) *Situations, V, a.g.y.*, s. 103.
47) *A.g.y.*, s. 142.
48) *Situations, X, a.g.y.*, s. 150.
49) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 233.
50) *A.g.y.*, s. 234.
51) *Situations, X, a.g.y.*, s. 150.

tir. O sıralarda Beauvoir ile Lanzmann'ın birlikte yaşamları da son bulur. Beauvoir duruma göğüs gerer: Tamam, yaşlılık başlıyor. Sartre öylesine açık bir duygu içinde değildir; o sorun onun aklını kurcalamamaktadır. Fakat geçirdiği kriz, 1954'tekinden de ağır olduğu için, ona ölümlü olduğunu anımsatmıştır. Kendisini öldürmeye kalkmış olan Michel Leiris'le uyku ilaçlarından, müsekkinlerden konuşurlar. Yaşam ağırlaşmaktadır.

Yılın sonunda Sartre kendini toparlamıştır. 15 Aralık'ta Huston'a *Freud* için kısa bir senaryo taslağı verir. Fakat kabul eder ki, saate karşı yarışırken yitireceğini bilerek oynamaktadır. Kendine bakması daha iyi olur. Yeniden çalışmaya sakınımla başlar. Üzerinde çalıştığı, elbette *Eleştiri*'dir. Acelem var duygusu geçmiştir. Yapılacağın özü yapılmış, ana fikirler ortaya konmuştur. Artık yapılacak şey, o ana fikirleri tarih alanına yaymaktır. O da pek kolay değildir. Olgular, söz konusu ister Fransa ister S.S.C.B. olsun, Sartre'ın kavramlarına boyun eğmez; o da bazı sarsıcı ayrıntıları açıklayabilmek için çok büyük beceri sergilemek zorunda kalmaktadır. Örneğin, sosyalistlerde seçimler neden hep oybirliğiyle sonuçlanır? Yanıtı açık: Komünistlerde oy burjuvalardakinden başka bir işleve sahiptir. Başlangıçta edilen yemini, Yıldırma'yı yerleştiren yemini yinelemenin bir yoludur. Söylemesi kolay da ispatlaması zor. Hep böylesine çalışmak, insana usanç verir. Kitabın ikinci cildi yavaş ilerler – yine de bugün elde sık satır basılmış dört yüz sayfa kalmıştır.

O sıralarda Garaudy Sartre'a bir yorum yazısı ısmarlamıştır. Çağın belli başlı düşünce akımlarına ayrılmış bir kitap hazırlanmaktadır ve Garaudy'nin bu kitapta varoluşçuluk hakkında bir sunumu vardır, Sartre bu sunumu yorumlayacaktır. Sartre bundan yararlanarak Marksizmle nasıl ilişkiler yürütmek istediğini gösterir. Marksizm, dar kafalı komünistlerin elinde oyuncak olmuş, dediğim dedik bir idealizmin içinde donup kalmıştır. "Bilgisiz bir temel" olup çıkmıştır. Onda eksik olan bilgiyi, somut olma gibi bir üstünlüğü bulunan varoluşçuluk getirebilir. "Biz insanlarla uğraşıyoruz; korkarım, siz onları biraz unuttunuz."[52] Açıkçası, *Eleştiri*'nin görevi Marksizme onda eksik olan eti, kanı ve soluğu vermek olacaktır. Kitabın içinde Sartre'ın sandığı gibi insana değil, Marksizme rastlarız. Kendi gözünde insanlığı özetleyen harekete kendine göre eriştiğinden, insanlığa da eriştiğini sanmaktadır. Demek ki, ötekiler olmak için, o ötekileri kutulara yerleştirip, kutuları da uygun bilişim sandıklarına koymak yetermiş.

---

52) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 334.

1959 yılında pek politik etkinlik görmüyoruz. Bir önceki yılın bitip tükenmez cumhuriyet masallarından dili yanmış olan Sartre tiksinmiş durumdadır. Bu yolda anlamlı tek davranışı, Francis Jeanson'un yeni kurduğu gizli bir aylık dergi olan *Vérité pour...* için verdiği mülakat olur. Eskiden *Les Temps modernes*'de çalışmış olan Jeanson iki yıl sessiz kaldıktan sonra, Evelyne Rey'in bir arkadaşı olan ve kendi örgütüne bağlı bulunan Marceline Loridan aracılığıyla yeniden dergiyle temasa geçmiştir. Sartre dayanışmaya hazır olduğunu hemen bildirir. "Elinizden nasıl geliyorsa beni öyle kullanın."[53] Mülakatta, sömürge düzeninin işveren-le proletarya arasında sömürge halkına karşı nasıl bir dayanışma yarattığını açıklar. Fakat "gittikçe faşistleşen ve harap olan bu ülkede yığınların, Cezayirli muhariplerle aralarındaki yeni ama derin dayanışmanın açıkça bilincine varmaktan başka bir savunması yok,"[54] diye ekler. Sartre o noktada kalır. Politika düşünecek durumda değildir.

Altona Mahpusları'nı yazın İtalya'da bitirir. Bu yapıt belki üzerinde en çok emek vermesi gereken tiyatro oyunu olmuştur. Sonuç, zor elde edilmiş büyük bir başarıdır. İkisi son anda ortaya çıkan beş kişiyi kapalı bir ortamda görürüz. İlk temsil 23 Eylül günü Renaissance tiyatrosunda verilir. Başrollerde, öngörüldüğü gibi Serge Reggiani, her zamanki gibi Wanda vardır; onlarla birlikte Fernand Ledoux ile yazarın yeni gözdesi olan ve gelişi ablası tarafından hiç de iyi karşılanmayan Evelyne Rey sahnededir. Oyun derhal başarı kazanır ve mevsim boyunca afişten inmez.

İnsan, bir babası olur da, açık bir dünyada yaşayabilir mi? Hayır. Yanıt apaçık. Tintoretto'nun bir babası vardı, Venedik mahpusu oldu. Frantz'ın bir babası vardır, o da Altona mahpusudur. Babalık, hapsetmek demektir. Sartre büyük bir sıçrama yapmış, Oidipus'un dünyasına girmiştir; o dünyada Öteki, daha başından beri, mevcudiyetini özneye dayatmış ve ona beklenti ve edimlerinin kendi yollarını gerçeğin ışık geçirmezliği ve dirençleri arasından çizmeleri gerektiğini öğretmiştir. Fakat serüven yön değiştirir. Sartre öyle bir dünyayı düşleminde canlandıramaz. Bir baba her serüveni kısırlaştırır. Büyük bir kapitalistin oğlu olan Frantz imal edilmiş bir üründür. Onun içinden çıkma olanağı yoktur. "Ben seçilmişim. Doğumumdan dokuz ay önce adımı, görevimi, huyumu ve yazgımı seçmişler."[55] Sartre özgürlüğü ancak yetim olarak düşünebilmektedir.

---

53) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie, a.g.y.*, s. 214.
54) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 728.
55) *Les Séquestrés d'Altona*, Paris, Gallimard, 1960, s. 177-178 (yeni bas. Folio 1972).

Oyundaki Von Gerlach ailesiyle kıyaslanınca kendini son derecede rahat hisseder. O aileyi kendininki ile karıştırması olanaksızdır. Babanın varlığı her türlü benzetmeyi olanakdışı kılar. Hattâ Sartre, Frantz'ı, yemek zevklerine varıncaya kadar –oyunun kahramanı istiridyeye bayılmaktadır– bir anti-Sartre yapmaya dikkat etmiştir. İşi iyice sıkı tutmuş ve hiç kimse oyunda Anne-Marie'den bir iz bulamasın diye annesiz bir aile düşünmüştür. İzi değil, gölgesi bile görülmez. Daha önceki oyunlarında baba nasıl yoksa bunda da anne yoktur. Artık, bağımsızlığından emin, sansürün kösteklerini kaldırıp atabilir. Gerlach ailesi dört yanı kapalı bir karşılıklı aynalar düzeni içinde mahpustur. Karşılıklı birbirlerini öylesine biçimlendirmişlerdir ki, onları birbirlerinden ayıramayız. Frantz ve babası: "Kısacası, ikimizden hangisi ötekini yarattı, ben galiba unuttum (...). Beni kendisine benzer yaratmış; yok eğer kendisi yarattığına benzemişse, o başka."[56] Frantz ve Leni: "Ben, Leni, ensest günahkarı kız kardeş, Frantz'ı aşkla seviyorum, ve onu seviyorum çünkü o benim kardeşim."[57] Kimlik, enseste kadar, ölüme kadar imgelere gönderen imgeler. Kız kardeş erkek kardeşle yatar, baba ile oğlu birlikte intihar ederler.

Sartre çok eskiden, sokakta peşinden yengeçler kovalıyor sandığı sıralarda, kendisini deli kabul ediyordu. Frantz ise günlerini yengeçlerle konuşarak geçirir. Anti-Sartre olan Frantz aynı zamanda Sartre'ın öteki yüzüdür, deli Sartre'dır. Öte yandan, o derecede delidir ki, çağdaş Almanya hakkında sayıklar gibi konuşur: "Yerle bir edilmiş kentler, kırılmış makineler, yağmalanmış sanayi, hızla artan işsizlik ve verem, hızla düşen doğum oranı, hiçbiri benim gözümden kaçmıyor."[58] Bir iki noktayı değiştirirsek, bunlar Sartre'ın Fransa için söylediklerinin aynıdır. Büyük zorluklarla oluşturulmuş tarihi, aç bırakıcı, çocuk düşürtücü işverenleri sadece hasta bir kafanın ürünü müdür? Deli Frantz'ın kardeşi, mahpus Sartre dünyayı çekilir kılmak, o dünya içinde kendini çekebilmek için dünyayı yaratmak zorundadır.

Kapanma, ensest, delilik. Bu üç izlek Freud'un Oidipus kuramından değil, Sartre'ın narsis deneyiminden alınmıştır. Karanlık bir dramın belirtisidirler. Ötekiliğin bilinmeyen kıyılarına yanaştığını sandığı anda Sartre, kendi aile romanının bileştirici öğelerine gönderilmiş bulur kendisini: Ayna oyunları, yansıtma, baştan çıkarma, ensest düşleri, ensest düşünün özyaşamöyküsü için göz-

56) *A.g.y.*, s. 168.
57) *A.g.y.*, s. 149.
58) *A.g.y.*, s. 181.

den geçirdiği biçimiyle bir daha görülmesi yollarının tümü. *Altona Mahpusları*, sonunda eriştiği olgunluğun oyunu, kendi içinde Öteki'nin varlığını kabul eden adamın oyunu olması gerekirken, onun güçsüzlüğünü gösterir. Her şeyin sonuna kadar gitmiş ve oradan ilk çocukluğunun imgesini getirmiştir. Frantz "kendinden kaçmaya bakar,"[59] Sartre bunu beceremez. *Eleştiri*, onu en gerideki kalelerine itmiştir. Çok büyük bir çaba harcamış, çok yorulmuş, sözcüklerden bir evren yaratmış, yine de aynı kalmıştır. "Bir artı bir, bir ediyor, işte bizim gizimiz burada."[60]

Fakat Sartre yarattığı oyun kişisinin deliliğini üstlenirse kendi gözünde düşer. Bir kaçış yolu bulması gerekir. Hayır, Frantz deli değildir. Hem, Almanya'nın zengin mi yoksul mu olduğunu bilmek o kadar önemli midir ki? Frantz kaybeden kazanır oyunu oynamıştır, Almanya da öyle. Bozguna uğradı, arkasından zenginleşti. Suçlandı, ardından tanığa dönüştü. "Sanık kendi lehine tanıklık ediyor. (...) Ben İnsan'ım, Johanna. Ben her insanım ve İnsan'ın tümüyüm, herhangi biri gibi, ben Yüzyıl'ım."[61] Bu, *Sözcükler*'in son tümcesidir: Her insan gibi bir insan, yani insanın tümü. Sartre, *Eleştiri*'de cisimleşen zihinsel sınanmasının sonunda kendisini insanın tanığı olarak ortaya çıkmakta haklı görür. Konuyu tanımaktadır. Her yönünden ölçüp biçmiştir. O da, kaybeden kazanır oyunu oynamıştır. *Varlık ve Hiçlik*'teki saltık özgürlüğü yitirip Marksist mahkeme huzurunda sanık sandalyesine oturmayı kabullenmiş, kendini cezalandırmış, içindeki bütün dirençleri kırmış, burjuvayı tasfiye etmiştir. Bunu yaparken Bütünlük'ü dünyada iş başında görme hakkını kazanmıştır. Artık bilmekte ve anlamaktadır. Eskide kalmış Poulou gibi, o da kehanette bulunabilir: Kehanetler gerçekliğin içinde erimişlerdir.

1959 yılı Eylül sonu, Ekim başında Sartre Arlette Elkaïm ile birlikte İrlanda'dadır. Huston onları St Clerans'taki evine Freud konusundaki filmin senaryosuna çalışmak üzere davet etmiştir. Garip bir hava hakimdir. Sartre *Altona Mahpusları*'nın kazandığı başarıdan hoşnut olduğu için pek keyfi yerindedir. Az içer, sıkı çalışır. Huston'la ilişkiler pek kolay yürümez. Ev sahibi herhangi bir saatte atla uzun gezintilere çıkıp, şaşırmış konuklarını kendi başlarının çaresine bakmak durumunda bırakır. Sartre, "Dikkatini beş dakika bir şey üzerinde tutmak olanaksız," diye sızıldanır, "çalışmayı unutmuş, kafasını çalıştırmaktan çe-

59) *A.g.y.*, s. 228.
60) *A.g.y.*, s. 374.
61) *A.g.y.*, s. 281.

kiniyor."[62] Huston da en az onun kadar düş kırıklığına uğramıştır. "Hiçbir zaman Sartre kadar inatçı, dediğim dedik biriyle çalışmamıştım," diyecektir. "Adamla konuşulamıyor. Sözü kesilemiyor. Soluk almadan beni laf selinin altında boğuyordu."[63] Huyları bundan daha zıt iki kişi zor düşünülebilirdi. Yine de senaryo her şeye karşın ilerlemektedir. Sartre bu işi ciddiye almıştır. Yedi saatlik bir film çevrilecek bir metin verir. Huston kesmesini ister. O da keser. Ama yeni sahneler ekler. 1960'ta ilgisi biraz zayıflayacak, dosya yavaş yavaş unutulur gibi olacaktır. Film 1961'te çevrilecek, ama bu, baştan sona elden geçmiş bir senaryoya dayanacak ve Sartre kendi adının jenerikte yer almamasını isteyecektir.

Sartre'ın *Freud*'u bir siparişstir. Yazarın yaşamından birkaç hafta, biraz dikkat, birkaç okuma. Bu, ona Freud ve yapıtı hakkındaki görüşünü tazelemek fırsatını vermiştir. Bazı bakımlardan kendisine benzer bir insanı keşfetmiştir: Ciddi, ısrarlı, kurumları ve ödülleri küçümseyen, temellerini kendisinin atmadığı, geçerliğini kendisinin denetlemediği her düşünceyi yadsıyan biri. Freud'la arasında kurulan empati psikanaliz karşısındaki direncin kırılmasına yardım eder. Fakat Freud aynı zamanda onun tersidir. Babası olan, babasını zayıf bulan ve kendine birçok ikame baba edinen bir adamdır. Senaryosunda Sartre, tek bir kez, yaşamında tek bir kez olmak üzere, böyle bir adamın baba boyunduruğundan nasıl sıyrıldığını göstermiştir. Freud, "Ben kendimin karşısında yalnızım ve artık kimseden nefret etmiyorum,"[64] diye son noktayı koyar. Anti-mahpus. Belki Sartre'ın gizli düşü budur. Bir babaya sahip olmuş olmak ve artık tüm babalardan nefret etmemek. Sartre bir daha aynı konuya dönmeyecek ve Oidipus kalıbı onun gözünde bir nişan alma oyunu olarak kalacaktır. Fakat onun *Freud*'u hafif bir geçmiş özlemi hissettirir. "Hattâ belki," der Pontalis, "babadan vazgeçmek istemekle insanın yaşamı boyunca bir sözcük çocuğundan başka bir şey olmama tehlikesine düştüğünün farkındadır."[65]

Sartre soluk alabilir. Ana yapıtı saydığı kitabın birinci bölümünü bitirmiştir, son sahne oyunu kalıcı bir başarı kazanmıştır, sağlığı yerine gelmiştir. Herhalde 1959-1960 kışı, uzun zamandan beri geçirdiği en rahat kış olur. Arlette ve Castor'un yardımıyla birinci cildi nisanda çıkacak olan *Eleştiri*'yi yeniden okur ve düzeltir. Çok düzenli bir kadın olan Arlette her şeyi gözetmektedir. Sartre'ın çevre-

---

62) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 360.
63) *Le Scénario Freud*, J.-N. Pontalis'in önsözü, Paris, Gallimard, 1984, s. 11.
64) *A.g.y.*, s. 403.
65) *A.g.y.*, s. 19.

sindeki yayın ekibi içinde yeri doldurulmaz biri olmuştur, çünkü kısa süre önce *Mémoires d'une jeune fille rangée [Bir Genç Kızın Anıları]* başlıklı anılarını yayımlamış olan Beauvoir metinlerin ilk biçimlerine odaklandığı için yönetim işlerine daha az zaman ayırabilmektedir. Beklentilerine, inatçı isteklerine sinirlendiği Evelyne'le ilişkilerinde Sartre normal bir ritim yakalamıştır. *Altona Mahpusları*'nı onu düşünerek yazmış, ona bir rol verdirmişti. Oyunun başarısı, onun da başarısıdır. Fakat Evelyne tatmin olmamışır: Çocukları olsun ister.

4 Ocak 1960 günü Camus bir araba kazasında ölür. Eski dostu Sartre bir makale yazarak Camus'yü över. Unutulmayan bu makaleden: "Onunla dargındık. Dargınlık, bir daha görüşülmeyecek olunsa bile, hiçbir şey değil. Birlikte yaşamanın bir başka yolu."[66] Kalıpların güzelliğinin altında pek duygu yoktur. Sartre bu ölümdeki haksızlığa karşı duyarlıdır. Fakat Camus'den hiçbir zaman bu kadar uzak olmamıştır. Cezayir savaşı, aralarındaki uçurumu aşılmaz duruma getirmiştir.

Aynı ay, Madeleine Chapsal *L'Express* dergisi için Sartre'la bir görüşme yapar. Bu Sartre'a bir durum saptaması fırsatı vermiş olur. On beş yıldan beri kafasında gelişmekte olan düşünceler sonunda *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nde ortaya konulmuştur. Sonra, "*Varlık ve Hiçlik*'ten sonra olduğum gibi tümden boşalmış ve dingin olacağım. *Boşluk.* Bir yazar için bu şanstır. Söyleyecek bir şeyi olmadı mı insan *her şeyi* söyleyebilir."[67] O kalın ve zor anlaşılır felsefe kitabı, "antropolojiye politik bir temel bulma"[68] iddiasını gütmekteydi. Bitirdiğinde yapacağı şey antropolojiyi ele alıp işlemek olacaktı, böylece amacına ulaşacaktı. Felsefe takıntılarının bulaşmayacağı felsefedışı kitaplar yazabilecekti. Mallarmé, Tintoretto, Flaubert, özyaşamöyküsü. Ya da başkaları. Şimdiden kendini hafiflemiş ve özgür hissetmektedir. Son zamanlarda okuduğu şeylerden, yazın dünyasını etkileyen hareketlerden söz eder. Yazın, müzik; zevk aldığı şeyler bunlardır. Yaratının çağdaş biçimlerini inceler. Müzikte hâlâ ve her zaman Webern. Roman alanında Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet ve savaştan sonra ortaya çıkmış ilk büyük yazar olarak kabul ettiği Michel Butor. "Şayet yazın *her şey* değilse, tek bir saat için bile zahmete değmez. 'Angaje olmak'tan ben bunu anlıyorum. (...) Bir dönemin yazını, yazını tarafından hazmedilmiş dönemdir."[69] Eski yıllarında sevdiği

66) *Situations, IV, a.g.y.*, s. 126.
67) *Situations, IX*, Paris, Gallimard, 1972, s. 10.
68) *A.g.y.*, s. 9.
69) *A.g.y.*, s. 15.

fakat yıllarca felsefe ve politikanın baskısı altında kalmış olan şeyden tat alması elbette zamanı geçmiş birtakım mitlere dönmesi değildir. Yaşı ilerlemiş, olgunlaşmıştır. Çekici bir yanı da bulunan "biz yaşlılar"[70] sözünü söylemeyi göze almaktadır. Düş kırıklıklarına uğramış ve umut dolu, her şeyi denemiş ve her yöne atılmaya hazır bu adam bir mesleği olduğunu bilir, o kadar. "Fakat bana kalan tek bir inanç var, ondan vazgeçmeyeceğim: Yazmak herkes için bir gereksinim. Yazmak, iletişim gereksiniminin en yüksek biçimi."[71] Bir meslek, tamam, ama bütün mesleklerin en güzeli.

70) *A.g.y.*, s. 29.
71) *A.g.y.*, s. 38.

VII

DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK

1960-1968

20

SAVAŞ

Komünistlerle patırtılı bir biçimde ayrılmasının üzerinden üç yıl geçmiştir. O olaydan bir ay sonra Sartre Polonya'da yeni bir model keşfetmiş, bir yaz sonra da İtalyan komünistleriyle yeniden temas kurmuştu. Nisan 1958'de Cezayir savaşına karşı gösteriler çerçevesinde Fransız Komünist Partisi'ne yeniden yaklaştı. 1959 sonbaharında Sovyetler'in Paris elçiliğindeki bir davete Simone de Beauvoir ile birlikte gitti. Orada Paris yayın yaşamının kalburüstü kişileriyle karşılaştılar. Gallimard'lar, Julliard ve gedikli Aragon-Triolet çifti oradaydı. O yılın başında, çok uzaklarda bir adada birkaç sakallı iktidara el koyduğunda Sartre herhangi bir tepki göstermemişti. Sağlığından ötürü tasaları vardı ve guerillero'ların ne yapacağı belli değildi.

Artık Fidel Castro'nun uyduruk bir devrimci olmadığı bilinmekte, yaptığı, ettiği herkesi ilgilendirmektedir. Gündelik *Revolución* gazetesinin yöneticisi Carlos Franqui 1959 sonbaharında Paris'e gelmiştir. Yapılanları yerinde görüp kapsamını değerlendirsinler diye birkaç önemli kişiyi davet etmiştir. Bunların arasında Picasso, Breton, Le Corbusier ve –elbette– Sartre bulunur. *Eleştiri*'nin ağırlığından kurtulan Sartre kendini böyle şeylere açık hisseder ve cürümün ve aptallığın tuzağına düşmüş bir Fransa'dan uzaklaşacağına hiç de üzülmez. 1960 yılının 22 Şubat'ından 21 Mart'ına kadar Küba'da Beauvoir ile birlikte bir ay kalır.

Ziyaret her zamanki senaryoya uygun gelişir. Şekerkamışı ve tütün tarlalarını, kooperatif çiftliklerini, fabrikaları, okulları gezerler. Öğrencilerle ve işçilerle karşılaşır, yüksek düzeyde sorumlularla görüşürler. Bunların arasında Ulusal Banka'nın patronu olan ve "Che" dedikleri Ernesto Guevara da vardır. Sürecin can alıcı noktası, Castro'nun kendisiyle geçirdikleri üç gündür. Program, tahmin edileceği üzere, çok yorucudur. Her şey S.S.C.B. ya da Çin'deki gibi olup biter. Yine de her şey başka türlüdür. Sartre'ın coşkusu, S.S.C.B.'de safdil bir acemi-

nin, Çin'deyse düşlemi zengin bir körün coşkusuydu. Küba'daki artık ince uzmanlık edinmiş birinin coşkusudur.

Kesintisiz bir coşku. Minicik bir ada düşünün. İğrenç bir yönetim altında sömürülen altı milyon kişi, dünyanın tüm kötülüğünü doğuran devin gölgesinde çürüyor. Küba'nın hiçbir şansı yoktu. Bir hiçlik. Ama işte, Sartre'ın kâğıt üzerinde düşünü gördüğü her şey, birdenbire, bir avuç delikanlı tarafından gerçekleştirilivermiş. Artık dayanamaz. "Çok rica ederim," der Castro, "bizim için sosyalist demeyin." O dev her şeyi anlamıştır. Sartre'ın *Eleştiri*'de gelecek konusunda söylediği tam da budur: Akıl alır gibi değil. Umutlarımızı anlatan sözcüklerin, devrimden sonra, bir varlık nedeni kalmayacak. O sözcükler şeylerin içine girecek ve hangi biçim altında çıkacaklarını da kimse bilmez. Küba'da devrim, kimsenin tanıdığını iddia edemeyeceği ve adını koyamayacağı şu Öteki'ye doğru her gün kendini aşmaktadır. Demek ki, sosyalizmden söz etmek gereksizdir. Bu, edim halindeki devrimdir. Sartre coşar ve öğrencilerden oluşan bir dinleyici kitlesine, "Küba'da aklı başında bir uygulama, insan kavramına varıncaya kadar her şeyi değiştirmiş,"[1] der gözünü kırpmadan.

Kübalı yöneticilerin yaş ve biçemleri onu şaşırtmıştır. Yumurcaktır bunlar. Oğulları. Kendilerinden geçmiş gibi çalışmaktadırlar. Her an didişmeye hazırdırlar. Küba'da geceyle gündüz arasında bir ayrım yoktur. İnsana randevuyu gece yarısı da verirler, sabaha karşı ikide de. Devrim, önce, her birinin hepsine ve hepsinin her birine gösterdiği sürekli özenle belli olmakta; bunun ilk örneği de elbette Castro'dan gelmektedir. Adam, genel politikayla nasıl uğraşıyorsa, bozuk bir parçanın yerine yedeğinin takılmasıyla da öyle uğraşmaktadır. Törensellik yok, hiyerarşi yok, politikacı palavrası yok. Herkes ne yapması gerektiğini bilir ve onu yapar. Her zaman dolaysız biçemi ve dobra dobra konuşmasıyla bilinen Sartre, herhangi bir yolu seçmeye ampul değiştirir gibi karar veriveren bu gençlerle kendisini kolayca özdeşleştirebilmektedir. Somutturlar, edimlerini ideoloji bulamacına daldırmamakta, bürorasi hatasına düşmemektedirler. Küba topraklarında bir ciple yolculuk yapan Sartre kendini Maurice Barrès sanmaktadır. Burada, toz ve böcekler bile onu büyüler. Bundan daha doğalı olmaz, evindedir. *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nin sayfaları arasında yolculuk etmektedir. Gözlerinin önünde nabız gibi atan şey, kaynaşma halindeki gruptur.

4 Mart günü, Fransız gemisi *La Coubre*, Havana limanında silah yüklü olarak

1) "Idéologie et révolution", *Obliques*, no. 18-19, *a.g.y.*, s. 297.

havaya uçar. Havaya bir duman sütunu yükselir, yüz kadar ölü ve kayıp vardır. Resmi makamlar hemen sabotaj olduğunu ileri sürerler. Ertesi gün, Castro bir protesto gösterisi düzenler. Devrimci terörden söz eder. Sartre tribündedir. Coşkusuna sınır yoktur. Kaynaşma halindeki grup dediği şey orada, gözlerinin önündedir. "Terör-kardeşlik" izleğini doğuracak olan andın törensel anını yaşamaktadır. Canlı yayında tarihsel diyalektik. Sartre'ın coşkusu o kertededir ki, Amerika Birleşik Devletleri'ne cinayetleriyle tarihin akışını hızlandırdığı ve öylelikle yeni dünyanın doğumuna tanık olma fırsatını kendisine verdiği için alay yollu teşekkür eder: "Düşman, dolaplarını çevirmekle bir iç süreci hızlandırmaktan başka bir şey yapmamış oluyordu, o süreçse kendi yasalarına göre gelişiyordu."[2]

Bir gece Castro ile yaptığı bir görüşmede daha özel başka bir coşku yaşar. Bir insan ne isterse istesin, der Sartre, onu elde etmeye hakkı vardır, çünkü şu ya da bundan ötürü, o isteği bir gereksinimi dile getirir. Castro bunu doğru bulur: "'Bir insanın gereksinimi öteki haklarının önüne geçen temel hakkıdır.' 'Peki sizden gökteki Ay'ı isteseler?' diye sordum, yanıtından emin olarak. Purosundan bir nefes çekti. Sönmüş olduğunu fark edip bıraktı, bana döndü. 'Benden Ay'ı istediklerine göre, ona gereksinimleri var, demektir,' diye yanıt verdi." Sartre çok duygulanmıştır: "Az dostum vardır çünkü dostluğa çok önem veririm. O yanıttan sonra, onun da dostlarımdan biri olduğunu hissettim."[3] Dost Castro, dağından inerken Ay'ı yerinden söküp filozofun ayağının dibine bırakmıştır. En önemlisi o isteğin hangi gereksinimi dile getirdiğini anlamıştır. Açıkçası, sevilmeye olan gereksinimi dile getirdiğini. Dokunaklı bir öykücük. Sartre, psikanalistlerin gerçeklik ilkesi dedikleri şeyden nefret eden bir çocuktur. Onu silmek için, iyi bir devrim gibisi var mıdır? Sonra, Ay'ı bedavaya verirler. Castro'nun yanıtı Sartre'ı sevgiye boğar. Elbette, söylemeye bile değmez, işler aslında öyle gitmemektedir. Sartre aynı zamanda kaşarlanmış bir filozoftur. Artık *Eleştiri* ona dünyanın kapılarını açtığı için, bilen birinin yetkisiyle her konuda konuşmaktadır. Öğüt verici yanıyla ve yorumlarındaki züppelikle çok kez Castro'yu sinirlendirdiği anlaşılıyor. Hattâ Castro'nun, "Çileden çıkıyorum,"[4] dediği bile söylenmiştir. Dostluksa dostluk, ne yapalım.

Dönerken kısa süre New York'ta mola verirler. İki saat süreyle eski günleri anıştıran bir gezi, arkasından da bir basın toplantısı. Beauvoir kenti "kasvetli ve

2) *A.g.y.*, s. 295.
3) "Ouragan sur le sucre", *France-Soir*, 14 Temmuz 1960.
4) Annie Cohen-Solal tarafından alıntılanan, sahibi bilinmeyen sözler, *Sartre*, *a.g.y.*, s. 666.

hemen hemen yoksul" bulur ve sokakta rastladıkları kişilerin "kötü giyimli"[5] olmaları dikkatini çeker. Hani, neredeyse, Kübalılar zavallı Amerikalılar için yardım toplayacaklardır. Fransa'ya döndüğünde Sartre kendinden bekleneni yapar ve Küba lehine yoğun bir propaganda yürütür. Birçok mülakat verir, yaşayıp gördükleri konusunda bin sayfadan fazla yazı yazar. Yazdıklarından bazı bölümler, yüksek tirajlı bir gündelik gazete olan *France-Soir*'da "Şekerin Üzerindeki Kasırga" başlığıyla çıkacaktır. Fakat kitabını yayımlamayacaktır. İleri sürdüğü savların büyüklüğü, duygusal dışavurumlarındaki zevksizlik, kitabı basbayağı okunamaz bir şey yapıp çıkmıştır; zaten Castroculuğun evrimi de kısa sürede kitaptaki söylemin insanı şaşırtan safdilliğini gözler önüne serecektir.

Küba gezisinden değerli bir şey kalır: Paul Nizan'ın *Aden Arabie* kitabının Maspero'dan çıkan yeni baskısına Sartre'ın yazdığı önsöz. Önce isteksizce kabul ettiği bu önsöz bir havai fişeğe dönüşerek ortak gençliklerini, Nizan'ın geçtiği yolları, davasına bağlılığını, kuşkularını, gücünü aydınlatır. Sartre bu metne her şeyiyle, tutkuları ve öfkesiyle girişmiştir ve bu metinde sıradışı bir pervasızlık ve şişinmeyle bundan böyle kendi alanının neresi olduğunu ortaya koyar. Savaş sonrası dönem son bulmuştur; kararsızlık, tanrıbilim, "sorguya çekmeler", "yanıt vermeler" dönemi kapanmıştır. Aydınların savaş bittiğinden beri gösterdikleri tutuma karşı bir suçlama hazırlar. Kendilerini küçük mücadelelerinin, küçük güvencelerinin içine kapamışlar, "ruhlarımız dediğimiz şu gazla şişmiş vaziyette"[6] durdukları yerde çürümüşlerdir. Dönemin gençleri bile "kırklık harabelere"[7] dönüşmüştür. Elbette Fransız Komünist Partisi var oldu: Bir çıkmaz sokak. "En cömertler kendilerini partiye vermişti, o da onlara her şeyi, bir aile, sımsıkı kurallar, dingin bir şovenizm, bir saygınlık verdi."[8] Sol? Düşünmek yararsız. Kurtlanmış. "Kokuyor bu leş."[9] Kısaca, kurtaracak bir şey yok. Bir yıkıntı görünümü. Sartre genel gevşemeye karşı Nizan'ın "ateşli duruluğunu"[10] diriltmek ister. "Kin, doymamış istek, yıkım dönemine, bizden birazcık daha yaşlı olan André Breton'un Kazakların Concorde meydanına gelip atlarını suladıklarını görmek istediği o zamana dönmeye çalışalım."[11]

---

5) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 287.
6) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 134.
7) *A.g.y.*, s. 135.
8) *A.g.y.*
9) *A.g.y.*, s. 138.
10) *A.g.y.* s. 134.
11) *A.g.y.*, s. 141.

Sartre'ın çağrısı gelişigüzel yapılmış değildir. Tek sözcükle tanımladığı bir görüşten kaynaklanır: "Biz, dedeler."[12] Bununla bir ay önce *L'Express*'e verdiği bir mülakatta kullandığı "biz yaşlılar" sözünü yinelemektedir. Gençlere seslenir: "Muhasebeci ya da şamatacı, meşin ceketli ya da teknisyen olsunlar, soluksuz kalıp boğulma tehlikesine karşı umutsuzca ve yalnız başlarına savaşım veriyorlar."[13] Bir dede torunlarıyla konuşuyor. Çok hoş bir konum. Onlara babalarının başarısız olduğunu açıklayabilir –ama babalardan bir şey beklemek gerekir miydi– ve onlardan onların da pes etmemelerini rica edebilir: Öfkeleri güzel ve kutsaldır. *Eleştiri* sayesinde Sartre çocukluktan yaşlılığa geçmiştir. Dünyada en çok tiksindiği şeyden, iki arada olmaktan, kaçınmıştır. Kısa süre önce, *Freud*'unu yazarken, baba olmanın ne anlama gelebildiğini kestirmiştir. Eksik olsun! Senaryodaki kişiye dedirttiği gibi, artık kimseden nefret etmemek ha? Ne korkunç! Kazakların zamanı gelsin bari.

Sartre tam formundadır. Kine, yıkıma çağrıda bulunduğunda abartmamaktadır. Kendisine kurduğu felsefe terazisinde gelecek zaman ölçüsüz derecede ağır basmaktadır. Erekler açısından, yaşanılan hemen her eylem hiçliğe gönderilebilir. Cennetin anahtarını ele geçirince niçin dünyayı dümdüz etmemeli? Mistikler ya da çok zenginler gibi, o da kendisine saltık köktencilik lüksünü verebilir. Üstelik onun felsefi konumu öznel konumunu pekiştirir. Eskiden komünistler karşısında davacı durumundaydı. Bugün, Marksizmi, tüm Marksizmi hatmettiğinden, Yasa'nın onun için anlaşılmayan tek bir maddesi kalmadığından, onu canının istediği gibi kullanmakta özgürdür. Canı isterse komünistlere elini uzatabilir, canı isterse –aynı cepheden oldukları için temelde dost kalsalar da– onları eleştirebilir. Buna karşılık, dünyanın geri kalanı en ufak bir acımayı hak etmez. Elinde tarihin yaylarını sökme makinesiyle, bu işi seve seve yapmaktadır: Babalar, hükümetler, esnaf, Amerikalılar, diziselliğin tüm destekçileri, kılgılı-devinimsiz tacirleri, hepsini süpürür delikten aşağı. *Eleştiri* onun için yaşamı da, dünyayı da sadeleştirir.

Hepsi bu kadar değil. Gençliğe seslenişiyle Sartre kendine yeni bir dinleyici-okur kitlesi bulduğunu fark eder. *Aden Arabie*'nin yeni basımıyla *Eleştiri* ile Küba hakkındaki sayısız mülakatın yayımlanması aynı zamana rastlamıştır. Bu arada *Altona Mahpusları* da hâlâ afişlerdedir. Sartre fikir ve yazın sahnelerinde hep

---

12) *A.g.y.*, s. 138.
13) *A.g.y.*, s. 139.

vardır. Fakat kendisiyle birlikte okurlarının da yaşlandığını bilir. Nizan'ın ilk kitabının bu yeni baskısı daha ilk tümcesinde kendini görüp tanıyacak olanlara, yani yirmi yaşındaki delikanlılara seslenmektedir. Bu özel yoldan onlara seslenirken Sartre onların gözünde babalarının okuduğu sıkıcı yazarlardan biri olmaktan kaçınır. Bir yıldan beri zaten gençlik izleği üzerinde konuşmalar yapmaktayken *Aden Arabie* ile tutumunu pekiştirir. Kendinden, mesleğinden, yani yazarlıktan söz eder, fırsat bulunca kendisindeki köktenciliğe uygulamada verilmesi uygun düşen yönü açıklar: "Adalet kavramının toplum için vazgeçilmez bir şey olduğundan emin değilim. Sanırım o, eski bir tanrıbilimsel katmandan geliyor. Tanrınız yoksa o kavramın da bir anlamı kalmaz (...). Adalet kavramı sahiden yararsızdır."[14] Tümcenin akıllı bir havası var, kendisi iğrenç. Keyfi tutuklamaları, sürgünleri, katliamları, toplu mezarları haklı gösteriyor. Sartre, hiç değilse, açık konuşuyor. Devrim bir çocuk oyunu olmayacaktır. Şiddetli ve acımasız olacak, suçluları öldürdüğü gibi günahsızları da öldürecektir. İnsanlık bir kan ırmağında utkuya erişecektir.

Yeniden bir aydın çıkarması yaparken kamu sahnesinde de boy gösterir. Bu, sosyete yaşamında olabilir, örneğin mart sonunda Kruşçev'in Sovyet elçiliğinde verdiği kabul resmine davet edilir. Ya da yazın alanında olabilir, örneğin buzların erimesi sırasında görüldüğü gibi, Doğu ve Batı blokları yazarları arasındaki bağları sıkılaştırmak için, Yugoslav Yazarlar Birliği'nin çağrısı üzerine mayısta bir koşu Belgrad'a gider; oyunlarından ikisinin temsilinde bulunur, edebiyat fakültesinde bir konferans verir, Tito tarafından kabul edilir. Son ve hepsinden önemli olarak da Cezayir'in haklarını savunmak için olabilir: Jeanson'un gizli bir basın toplantısını *Paris-Presse* gazetesinde duyurup yorumladığı gerekçesiyle *Le Salaire de la peur*'ün yazarı Georges Arnaud aleyhinde açılan davada, 17 Haziran'da, Paris'te kalburüstü sol olarak kimler varsa onlarla birlikte tanıklık eder. Yaz başında, K. S. Karol ile birlikte *Vérité-Liberté*'ye "Gençlik ve Cezayir Savaşı" konulu bir demeç verir. *Aden Arabie*'ye yazdığı önsözdeki düşüncesini sürdürerek, yaşlanmakta olan solun şiddetten vazgeçmesine üzüldüğünü bildirir ve gençleri buna bir çare bulmaya çağırır. Fransız solunun Cezayir Kurtuluş Cephesi F.L.N. ile dayanışması gerektiği düşüncesindedir. Askerler bundan hoşlanmazlar. Dergi toplatılır. Temmuz sonunda Sartre ve *Les Temps modernes* ekibi Boyun Eğmezlik Hakkı Üzerine Manifesto'ya imza atarlar. Baharda Dionys Mascolo'nun orta-

14) *Les Cahiers libres de la jeunesse*, no. 1, Şubat 1960.

ya attığı bu fikri Maurice Blanchot, Maurice Nadeau, Jean Pouillon ve birkaç arkadaşları yeniden ele alıp geliştirmişlerdir. F.L.N.'e destek veren örgütlerin üyeleri tutuklanmıştır. Davaları eylülde başlayacaktır. Savaşa isyan eden aydınlar tarafsız kalamazlar. Başkaldıranlarla ve Cezayir'in bağımsızlığını savunanlarla dayanışma durumunda olduklarını göstereceklerdir. Tüm Paris'in önde gelen kişileri imza verir. Oyuncular, profesörler, yazarlar, sanatçılar. Yüz yirmi bir imza. Söz konusu olan basit bir protesto değil, sivil itaatsizliğe açık bir çağrıdır. Kendini yasadışı konuma sokmanın bir yararı olmadığını düşünenler de vardır. Servan-Schreiber 121'lerin Manifestosu denilen bu bildiriyi *L'Express*'te yayımlamayı reddeder. Komünistler imzalayanları kınarlar. *Les Temps modernes* ağustos sayısında bildiriyi yayımlar. O sayı hemen toplatılır. Sartre ile Beauvoir, politikadaki gerilim ve belirsizliklere karşın, tedirgin fakat korkusuzca, önceden tasarladıkları gibi Brezilya'ya hareket ederler.

Üçüncü dünyayı anlamak, Castro hareketinin çekirdeğiyle ilişki kurmak, Küba devrimini tanıtmak, eski komünist militanların, en çok da Jorge Amado'nun çağrısına yanıt vermek, Fransa'yı ve Cezayir savaşını kınamak, bir yıl önce bir konferans turnesinde De Gaulle'ün Cezayir politikasını savunan ve Sartre'ın bir işbirlikçi olduğunu söyleyen Malraux'yu unutturmak. Bütün bunlar Brezilya denen gezegeni ziyaret için birer nedendir. Brezilya'da kalacakları süreyi Amado ve karısı düzenlemiştir. Daha doğrusu konuklara ilk günden son güne dek soluk alamayacakları bir program yüklemişlerdir. Sovyet modasına uygun bir pedagog olan Amado, ağustos ortasından ekim ortasına sürecek ve ülkede gezilmemiş yer bırakmayacak bir tur öngörmüştür. Amazon ormanları da içinde olmak üzere, her bölgeye gidilecek, tüm ekonomi kesimleri konusunda bilgi alınacak, tarım ve sanayi üretiminin önemli kesimlerinden işletmeler gezilecektir. Politika çevresine tanıtılacaklar, sendikacılar da içinde olmak üzere solun tüm eğilimlerinden kişilerle temas edeceklerdir. Yemeklerden dinsel inançlara kadar ülke keşfedilecektir. Yerli âdetleri ve uygarlığıyla tanışacaklar ve arada konuklara kültürel zenginlikle maddi fakirlik de gösterilecektir. Üniversiteler sıradan geçecek, profesör ve öğrencilerle sohbet edilecektir. Başkan Juscelino Kubitschek'ten mimar Oscar Niemeyer'e ya da yazar Paulo Freire'ye, Brezilya'nın ilginç kişileriyle bir araya geleceklerdir. Şeytanı da hiçbir zaman unutmamak gerektiğine göre, büyük bir toprak ağasıyla da bir akşam geçireceklerdir.

Bitmedi. Sartre ile Beauvoir emip almak için oradadırlar ama aynı zamanda vermek için de. Basınla birçok kez karşı karşıya gelecekler, sıkı bir konferans programı uygulayacaklar, imza günleri düzenleyeceklerdir. Castro yolunu tanıtmak için bir fırsat olması öngörülen bu turne aslında De Gaulle ve Cezayir sorunu üzerine odaklanır. Lafını esirgemek Sartre'ın âdeti değildir. Oradaki konuşmalarında da çok açık davranır. Castor, "Elimizden geldiğince De Gaulle karşıtı propaganda sokuşturuyoruz,"[15] diye yazar. Fransız diplomatik görevlileri ne yapacaklarını bilemezler. Ülkeden gelen bu elçi onların Fransa'sını çok kötü durumda bırakmaktadır. Sartre'ın saygınlığı öyle büyüktür ki daha da ileri gidebilir. Dahası, Brezilyalılara ülkelerini yoksulluktan ve sömürülmekten çekip çıkarmaları yolunda ders vermekten çekinmez. Sendikacıları azarlar: Fazlasıyla yumuşaktırlar, yeterince devrimci değillerdir. Bu derslerden herkes hoşlanmaz. Ne zararı var, soldaki insanlar hoşnuttur ya.

Sartre'ın duyguları karışıktır. Gücüne ve saygınlığının düzeyine erişen yoktur. Daha Küba'dayken adının, hattâ yapıtlarının ne denli tanındığını görebilmişti. Brezilya'da da öğrenciler, kültürlü okur ve seyirci, aydınlar ve sanatçıların hepsi bir şeyler işitmiş ya da okumuşlardır. Konferansları tıklım tıklım dinleyici dolar, hepsi onu görmek, elini sıkmak için hücum eder: Bir *star*'dır. Basında Sartre'a ayrılmış ve, safça hayranlıktan öfkeli bir kine kadar çeşitli duyguları barındıran, inanılmaz sayıda yazı çıkar. Fakat o kendini iyi hissetmemektedir. Bu sürekli fır dönüş hem anlamsızlığı hem de gerektirdiği çabayla onu tüketmektedir. Can sıkıntısına karşı eşsiz bir silah bulmuştur. Karmaşanın başladığı yer olan Recife'de kendilerine rehberlik eden genç kadına âşık olmuştur. Yirmi beş yaşındaki Christina T. ailesine ait oteli işletmekte, biraz da gazetecilik yapmaktadır. Beauvoir, Algren'e, "Sartre'la övünebilirsiniz," diye yazar. Kara kuru bir Cezayirli kızın, bir sahici, iki de sahte sarışının kendisine yetmediğine karar verdi. Eksiği neymiş? Bir kızıl saçlı. Onu da buldu ve bir maceraya girişti."[16] Katolik bir ülkede, gelenekçi bir toplumdadırlar. Oralarda hanımların erdemi şakaya gelmez. Sartre Rio ve Sao Paulo'dayken kesilen aşk macerası, Amazon bölgesinde yeniden canlanır ve son hafta boyunca gelişir. Manaos'ta Beauvoir fena ateşlenir, dönüş uçağına binecekleri Recife'ye nakledilir, birkaç gün hastanede yatar. Bu arada Sartre ve Christina dolaylarda gezintiler yapar. "Sartre çıldırdı. (...) Sartre'ın çekimine pek fazla ka-

15) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 580.
16) A.g.y., s. 582.

pılan bu kız, iradesi, kişiliği de olduğundan, onunla çok kez görüşmüş. (...) Sartre'ın onunla yatmayı isteyebileceğini anlayınca, dini bütün kız, karşısında şeytanı görür gibi olmuş. Kavga etmişler. Sartre hastanede yatan benimle ve yarı dostane yarı ürküntüyle davranan o kızıl saçlı arasında pek sıkıntılı günler geçirdi. Bol bol kafayı çekiyor, uyuyabilmek için de yüksek dozda Gardénal alıyordu."[17] Castor sevinçten uçar, çünkü Sartre'a karşı koyan bir kadın çıkmıştır sonunda. Olaydan on beş yıl sonra Christina'nın "karakter sahibi" olmasını hayranlıkla anacaktır. Öte yandan tedirgindir de. Sartre sağlam değildir, aşırı miktarda aldığı alkol, uyku ilaçları, kötü durumda olmasının işaretleridir. Yaşlanmaktadır. Bu hikâye pek coşkulu biter. Sanki otuzlu yıllara dönmüş gibidirler. "Christina çıplak elle bardaklar kırdı, sığır gibi kanı aktı. Sartre'ı çok sevdiği ve ondan nefret ettiği, ertesi gün de yola çıkacağımız için kendini öldürmek istediğini söyledi."[18] Sartre dayanamaz. Beauvoir da öyle: "Kız nazik, bunu söylemem gerekir, ve çekici. Paris'e gelecek. Sartre evlenmekten söz ediyor, belki."[19] Castor son sözü söylemiş: "Belki." En gerçekdışı öyküler en güçlülerdir. Christina'nınki ne oldu, bilmiyoruz. Sartre'ınkinin bir sanatçı coşkusu olduğu söylenebilir. Kurgusaldır, canlandırılmıştır, bugüne taşınmış ve yeniden birleştirilmiş yaşam parçalarından oluşur. Daha önce görülmemiş bir duruma yansıtılmış bir hastalık öyküsü. Herhalde, egzotizm ve iç sıkıntısının etkisiyle gelişen ve aşk sanılan çılgınca bir davranış olduğu söylenebilir. Öykünün yarını olmayacaktır.

Avrupa'ya dönüş, akıl almaz koşullarda gerçekleşir. Sartre ile Beauvoir sürekli olarak Péju ve Lanzmann'dan güncel olaylar konusunda bilgi almışlardır. Kısaca "Jeanson örgütleri" denilen ve Cezayir Kurtuluş Cephesini (F.L.N.) desteklemeye amacıyla kurulmuş olan derneklerin üyeleri aleyhine açılmış dava 7 Eylül'de başlamıştır. Savunma avukatlarından biri olan Roland Dumas, Sartre'ın tanık olarak dinlenilmesini ister. Sartre ise, Brezilya turnesini yarıda kesmek istemediğinden ifadesini yazılı olarak göndereceğini bildirir. Aslında, yazacak kadar vakit yoktur. Posta duruşmaya yetiştiremeyecektir. Sartre söylemek istediklerini telefonla Péju ve Lanzmann'a özetler; o ikisi Sartre'ın belirttiği gibi onun adına yazarlar. Siné de imzasını taklit eder. Bu ifade askeri mahkeme huzurunda, 20 Eylül 1960 günlü duruşmada okunur. Sartre bu metinde sanıklarla tam dayanışma durumunda olduğunu söyler. Ona göre ortaya konan sorun, Cezayir'in ba-

17) *A.g.y.*, s. 583-584.
18) *A.g.y.*, s. 584.
19) *A.g.y.*

ğımsızlığı sorunu değildir. Bu, artık kuşku götürmez. Asıl sorun, Fransa'nın bağımsızlığı sorunudur. Fransa'nın Cezayir'de yürüttüğü pis savaş onu içeriden çürütmüştür. Askerler artık politik iktidarı tehlikeye atmaktadırlar. Fransa "hiç abartısız faşist denecek bir evrim geçirmektedir."[20] Sol, göğüs germeyi becerememiştir. Yeniden güçlenmek istiyorsa yapacağı tek bir şey vardır: F.L.N. yanında Fransız askerlerine karşı dövüşmek. Bunun arkasından, pek mantıki olarak, bugün o cephenin yanında savaşan Fransızların hain olamayacağı sonucu çıkar. Onlar Fransız demokrasisinin savunucularıdır. Péju ve Lanzmann her şeyi, sadece Sartre'ın iletmek istediğini değil, aynı zamanda, düşlerini de anlamışlardır. İşgal yıllarına sessiz sedasız ama fark edilebilen bir dönüş: "Direniş sırasında Sorbonne'un profesörleri mektup getirip götürürler, bağlantıyı sağlarlardı. Jeanson benden bir bavul taşımamı ya da Cezayirli bir militan barındırmamı istemiş olsaydı, ben de bunu onlara zarar vermeksizin yapabilecek durumda olsaydım, hiç duraksamadan kabul ederdim."[21] Yargıçlar şunu bilmelidir ki, F.L.N.'in davasını benimsemiş gençler yolunu şaşıran birkaç kişi değildir. Sayıları her gün artmaktadır. Mektup şu tümceyle son bulur: "Onların temsil ettiği şey, Fransa'nın geleceğidir ve onlar hakkında yargı vermeye hazırlanan bu geçici iktidarın ise daha şimdiden temsil ettiği hiçbir şey kalmamıştır."[22]

Kışkırtıcı bir metin. Kışkırtıcı olarak da kabul ederler. Sartre'ın bir art düşüncesi vardır. 121'lerin Manifestosu etki yaratmıştı. Bakanlar kurulu itaatsizliğe kışkırtanlar için öngörülen cezaları artıran yasa gücünde bir kararname kabul etmiş, ortak dilekçeyi imzalayanların birçoğu tedirgin olmuşlardı. Devlet memuru olanlar açığa alınmıştı. Evlerde aramalar yapılmış, sorgulamaya çağrılanlar olmuştu. Dilekçenin önde gelen adı olan Sartre resmi makamları bile isteye kışkırtmaktadır: Mantıklıysalar, güçlüyseler, ona, Sartre'a el atmaları gerekir. Recife'deyken korku ve telaş içindeki Lanzmann'dan telefonlar alır: Sizi havalimanında tutuklayacaklar, İspanya yoluyla dönün. Sartre ile Beauvoir bu sözlere uymaya karar verirler. Uçaktan elleri kelepçeli olarak inmeleri fena olmazdı, ne var ki, dostları her şeyden önce onlara son olaylar konusunda bilgi vermek istemektedirler. Küba'da mola verirler. Orayı baharda olduğu kadar şen bulmazlar. Daha az "kaynaşma halinde", daha fazla düzenli. Çifti havalimanına keyfi yerinde olan Castro'nun kendisi geçirir. 4 Kasım'da Barselona'ya inerler. Sartre da, Beauvoir

20) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie*, *a.g.y.*, s. 216.
21) *A.g.y.*, s. 217.
22) *A.g.y.*, s. 218.

da sınırı dikkati çekmeden geçmek, Fransa içinde yollarına sessizce devam etmek ve sanki hiçbir şey olmamış gibi kendilerini Cezayir-Paris girdabının ortasında bulmak isterler. Dikkati çekmemek isterler ama Barselona'da bir gazeteci ordusunun hücumuna uğrarlar. Gümrük görevlisi onlara viski sunar ve kendisinin onur defterini imzalamalarını rica eder. Ülkeyi bir baştan bir başa geçerlerken peşlerinden bir fısıltı bulutu da gelmektedir.

Ülkede bulunmadığı süre içinde Sartre bir öncüye dönüşmüştür. 121'ler Manifestosu'nun kaynağındaki kişi o değildir ama kamuoyu için işin mimarı odur. 3 Ekim günü sağcılar Champs-Elysées caddesinde, "Sartre'ı kurşuna dizin!" diye haykırarak yürümüşlerdir. Hiç kimsenin aklına, "Kahrolsun Blanchot!" demek gelmemiştir. Sartre bir simgedir. İnsanlar şükranlarını da, kinlerini de ona yöneltmektedir. Sağ, savaştan sonra, onu iğrenç şeylerden söz etmekle suçlayarak, ünlenmesine epeyce katkıda bulunmuştu. Şimdi de ona bir anıt dikmektedir. Vatan haini Sartre. Övdüğü hain tipine sunulan saygıdan ötürü onun da olsa olsa gururu okşanır.

"Paris'te," diye anlatır Beauvoir, "ilk işimiz kendi hakkımızda suç duyurusunda bulunmak oldu."[23] Tutuklanmış bir Sartre, düş gibi bir şey olurdu. De Gaulle diktasının zalim rejiminin pençesinde bir direnişçi, bir kurban. Zincire vurulmuş bir ülkede tek özgür adam vb. Umutları boşa çıkar. Babacan bir komiser çiftin ifadesini almaya eve gelir. İçleri rahat etsin diye, "Artık rahat edebilirsiniz, suç duyurunuz elinizde,"[24] der. Ama hayır, hiç de öyle olmaz. Yargıçtan bir çağrı yazısı gelir. Söylenen tarihte çağrı ertelenir. Yargıç bey hastadır. İkinci çağrı da, sudan bir bahaneyle, tarih verilmeksizin ertelenir. Çift hiçbir zaman kovuşturmaya uğramaz. İktidarın mantığı sadedir; De Gaulle bir bakanlar kurulundan çıkarken bunu tanımlamıştı: Devlet memurlarına karşı yaptırım uygulanmakta, aydınlara dokunulmamaktadır. Başkan birkaç örnek verir – fısıltı gazetesi de, "Voltaire tutuklanmaz," diye sonradan ünlü olacak bir tümce uydurur. 1 Aralık günü Beauvoir'ın küçük dairesinde Sartre kısa bir basın toplantısı yapar: Başkaları hakkında suç duyurusunda bulunulmuştur da kendisi hakkında niçin böyle bir şey olmamıştır? Bu son konuşmasına pek yankı gelmez. Süt kabardığıyla kalmıştır, savaş sürer.

O dönemde Sartre'ın ününün uğradığı nitelik değişiklikleri, günlük yaşamın

---

23) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 396.
24) *A.g.y.*

düzenlenmesi üzerinde hissedilir etkiler yapar. Simone de Beauvoir pekâlâ bilir ki Sartre'ın bu bağırıp çağırmaları her şeyden önce bir gösteridir. Suç duyurusu mu? Belki, diye yazar dönüşünün ertesinde, "fakat hapis, dava? Hayır, Tehlike aşırı sağdan geliyor; onlar Sartre'ı öldürmekten, hiç değilse taşa tutmaktan tat alacaklardır. Orada aşırı coşmuş ve sahiden tehlikeli adamlar var. O da sakınımlı davranıp ortalarda görünmüyor, artık geceyi kendi evinde geçirmiyor."[25] Birkaç hafta geniş bir dairede kapanır kalırlar. Beauvoir, savaş sırasında olduğu gibi, ocak başına geçer. Kahvelere, restoranlara gitmelerini arkadaşları yasaklamıştır. Bost ve "aile" düzenli olarak gelip onlarla görüşürler. Bu durum sıkıcı olmaktan çok, eğlencelidir. Sartre'a göre sorun yoktur: "Bütün kadınları kendilerine yeni birer âşık bulmuştu; bu da onun işini kolaylaştırıyordu."[26] Aralık ayında ikisi de kendi dairesine döner.

Kocasından ayrılmış, annesinin ölümünden sonra umutsuz bir şaşkınlığa düşmüş bir genç kadın olan Liliane Siegel, *Aden Arabie*'nin önsözünü okuyunca kendinden söz edildiğini sanmıştır. Sartre'a bir mektup yazar. Sartre kadına bir randevu verir, onunla görüşür, bir daha görüşür, onu dinler. Haftada bir buluşma önerir. Ruhsal tedavi ile sevgi arasında gide gele yeni bir aşk macerası başlar. Liliane kendisine ekmek parası sağlayan bir iş, sorunlu bir erkek çocuk ve koyu bir depresyon arasında zor bir yaşam sürmektedir. Sartre, baba gibi davranarak, kadının maneviyatını güçlendirir, güçlü olmayı öğretmeye çalışır, sıkıntılarını dile getirmesinde yardımcı olur. O, kadın için bir tanrı, kadın da onun için hoş, cici bir şeydir. Sartre'ın, onu arzulamaktan çok, evlat gibi benimsediğini varsayabiliriz. Daha başlangıçta, yaşamında ona vermek istediği yeri belirler. Varlığını sadece Simone bilecektir. Wanda, Michelle, Evelyne ve Arlette'in hiçbir şeyden haberleri olmayacaktır. Onu haftada bir kez önceden kararlaştırdıkları bir saatte görecektir. Birlikte tatil geçirmek, birlikte geziye çıkmak diye bir şey söz konusu değildir. Öte yandan, ona her bakımdan yardım edecektir; kadın onun sınırsız olarak her yardıma hazır olmasına güvenebilir.

Yıllardır, Sartre ile Beauvoir zaten eskisi kadar dışarıya çıkmamaktadırlar. İçinde bulunulan koşullar nedeniyle yakınlarının öğütlediği ev yaşamı hoşlarına gitmemiş değildir. 1961 baharında, uzun bir süredir ilk kez olmak üzere, soluklanıp kendi düzenlerince çalışabilirler. Biraz politikaya eğilirler. Örneğin, yılın ba-

25) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 586.
26) *A.g.y.*, s. 587.

şında her ikisi de, fırsat çıktıkça bir konuşma yapıp –sonuçla ilgili olarak hiç hayale kapılmaksızın– Cezayir'in kendi kaderini tayini konusundaki oylamaya "hayır" denmesini salık verirler. Sartre *L'Express*'te bu konuda De Gaulle karşıtı bir çözümleme yapar. "Bu adamcağızın iki yıldır bizi uyutmasından bıktık."[27] Troçki yandaşlarının gazetesi olan *La Voie communiste*'e bu görüşünü açıklayan bir demeç verir ve o demeçte F.L.N.'in tam devrimci kimliğini vurgular ve Fransa'da ağır bir ekonomik krizin De Gaullecülüğü silip süpürmekte gecikmeyeceği kehanetinde bulunur. *Les Temps modernes* birçok kez sansüre uğradığı için sakınımlı davranmak gerekmektedir. Yıllardan beri yazı kurulu gayri resmiydi. Sadece müdür Sartre'ın ve genel sekreter Marcel Péju'nün adları belirtilmekteydi. Bundan böyle gerekli biçimiyle bir kurul oluşturulur. Üyeler aynıdır: Beauvoir, Bost, Gorz, Lanzmann, Péju, Pingaud, Pontalis, Pouillon. Artık yargıçlar kimin sorumlu olduğunu bileceklerdir. Dergi, her sayısında Cezayir ve F.L.N. davasına bağlılığını sürdürür. Nisan-mayıs sayısı "Saygılı Sol"a ayrılmıştır. Péju o saygılı solu, saygısına son vermeye ve F.L.N. ile "sahici bir örgütsel bağ kurmaya çağırır."[28]

Fakat artık Sartre en ön safta değildir. Sanatla uğraşmaktadır. Bir süreden beri dostlukları Cezayir savaşının dolaylı etkisi altında kalmaktadır. De Gaullecüleri, De Gaulle'e yakınlık duyanları, ilgisizleri ufkunun dışına sürmüştür. 121'ler Manifestosu'nu hiç onaylamamış olan Bayan Morel ve Pierre Guille ile teması yitirmiştir. Bir daha birbirlerini görmeyeceklerdir (Bayan Morel 1964'te, Guille 1971'de ölür). Ailenin Robert Scipion gibi bazı yakınları uzaklaşır. Sanatçılarla bir sorun yoktur. Onlarla başka şey konuşurlar, beklentilerdeki zamanlama aynı değildir. Giacometti ile ilişkileri hâlâ çok iyidir. Sartre'ın savaşın bitiminden beri tanıdığı ve Arzu izlekli bir dizi çizimi üzerine bir yorum yazısı kaleme aldığı André Breton onu Pierre Boulez ile tanıştırır; Boulez'in ağırbaşlılığı ve açıklığı Sartre'ın çağdaş müziğe olan ilgisini canlandırır. Dubuffet'nin yapıtını keşfeder; Lapoujade'ın bir sergi kataloğuna önsöz yazar. O sergideki kalabalık ve ayaklanma, işkence ve Hiroşima izlekleri ona o kadar çok sayıda taze kavramı anımsatır ki, ilgisiz kalamaz. Metni akıcı olmaktan uzaktır, anlamın kıvrımları arasında bocalar. Nesne fazlasıyla göze çarpar. Asıl çalışması başka bir düzlemde ilerler. Tintoretto hakkındaki incelemesini, 1957'deki görüş açısına göre bambaşka bir noktadan bakarak sürdürmektedir. Yapıtların çözümlemesini yapar. Sartre gör-

---

27) *Situations, V, a.g.y.*, s. 159.
28) *Les Temps modernes*, no. 169-170, Nisan-Mayıs 1961, s. 1529.

mesini öğrenmiştir. Bir kompozisyonu oluşturan eklemleri büyük ustalıkla açar. Biçimler ve ışıklar, gölgeler ve devinimler, kişilerin konumu, bakışlar arası ilişkiler, niyetteki tutarlılığı ve ihaneti, göz aldatımlarını, bakanı şaşırtmak için yapılmış hileleri kavrar. Yapıtın bir insan, bir meslek ve bir dönemin karşılaşıp çatıştıkları bir güçler alanı gibi algılanan hakikati.

İnceleme yarım kalacak, 1966 ve 1980'de metinden birer bölüm yayımlanacaktır. Tintoretto dünyevidir. Yaradan'a değil, insan gözüne seslenir. Tablolarındaki azizler tonlarca ağırlıktadır. Yarattığı Tanrısız dünyada, "Varlık, Tanrı tarafından yoğurulduğu, kendi yerine kapatıldığı ve yüzüstü bırakıldığı haliyle, şeyin bizatihi kendisidir."[29] Bundan ötürü çağdaşları tablolarının çirkin olduğunu söylemişlerdir. "Çirkinlik budur, yani maddesellik kanserinin kemirdiği bir tören düzeni."[30] Kişileri yerçekimine kapılmıştır. İki kat olurlar, düşeceklerdir. Öte dünya bile ağırlaşmıştır: "Jacopo delikanlılıktan yaşlılığa kadar Gök'ün ağırlığını duymaktan geri kalmaz."[31] Aşkınlık, onunla, "aşkın-iniş"e[32] dönüşür. Sartre geleceğin ağırlığını taşır. O ağırlığı yaşamlarımıza indirmek onun ve çağdaşlarının görevi olacaktır. Tintoretto'ya bir "Göğe Yükseliş" tablosu sipariş etmişler. Resmettiği zavallı Mesih insanların dünyasından bir türlü ayrılamıyor; ona bir "asansör",[33] düşmesin diye tutacak melekler gerek. Olaylar burada geçmektedir. Fakat Sartre'ın çözümlemesi bir sanat tarihi tezine benzemeye başlar. İyiymiş, kötüymüş, önemi yok; o bununla ilgilenmez. Kendini, derinliği yansıtmanın binbir yolu üzerine yazılmış sıkıcı bir makalede değil de, Tintoretto'nun kişiliğinde, hain tipinde bulabilmektedir. Vazgeçer. Kafası dinç kalınca başka şey düşünür. İngiliz eleştirmen Kenneth Tynan'la konuşurken laf arasında Alkestis mitosu üzerine yazmayı düşündüğü bir sahne oyunundan söz eder: Bir kadın Azrail'den kocasına dokunmamasını, onun yerine kendisini almasını rica eder. Azrail pazarlığı kabul eder, sonra yüreği dayanmayıp kadını yaşama geri yollar. "Benim anlatacağım biçimiyle bu mitos, kadının esaretten sıyrılışının tüm öyküsünü içerecektir."[34]

Genel hava tatsızdır. Sartre hiç yapmadığı bir şey yapar. "Cezayir savaşına karşı koyuşundan ötürü İtalyan komünistlerinin kendisine verdiği *Omegna* ödü-

29) "Saint Marc et son double", *Obliques*, no. 24-25, "Sartre et les arts", *a.g.y.*, s. 174.
30) *A.g.y.*, s. 175.
31) *A.g.y.*, s. 178.
32) *A.g.y.*, s. 181.
33) *A.g.y.*, s. 200.
34) "Entretien avec Jean-Paul Sartre", *Afrique Action*, 10 Temmuz 1961, s. 29.

lünü"[35] almak üzere Milano'ya gider. Ödül tutarı olan bir milyon frangı Cezayirli mahkumlara bağışlar. Beauvoir'la ikisi Paris'ten kaçarak bir aylığına Antibes'e yerleşirler. Oraya vardıklarının ertesi günü, gazetelerden gülünç bir öyküye benzeyen Domuzlar Körfezi olayını öğrenirler. Sartre, *L'Express*'e uzun bir demeç vererek Fransızların sömürgeciliğine benzeyen fakat ondan daha sinsi olan Amerikan sömürgeciliğini kınar. Küba tutkusu biraz durulmuş gibidir ama Castro'ya verdiği sözü tutar: Kübalılar, der, "komünist değillerdir ve toprakları üzerinde Rus füze üsleri kurmayı hiçbir zaman düşünmemişlerdir."[36]

4 Mayıs'ta Merleau-Ponty, birdenbire, bir kalp krizi sonucu ölür. Sartre'ın küsüştüğü kişiler arasında en yakın kalan o olmuştu. Düşünülürse, ikisi de Marksizme bağlılıklarını göstermiştir. İnançları birbirine yakındır. Merleau, son kitabı *Signes*'de, Sartre'ı kendi aşırılıklarına, en çok da *Aden Arabie*'ye yazdığı önsözdeki aşırılıklarına karşı savunmuştu. Venedik'te ilişkileri tazelendikten sonra birkaç kez görüşmüşlerdi. Sartre, *Les Temps modernes*'de ona ayrılmış bir özel sayı hazırlanmasına karar verir ve ağıt yazısını kaleme almaya başlar. Fakat artık çalışmak neredeyse olanakdışıdır. Çünkü Melun'de Cezayir savaşına son verme amacıyla görüşmeler başlamıştır. Şubat ayında kurulmuş olan ve kısaca O.A.S. diye anılan Gizli Ordu Örgütü bir saldırı kampanyası başlatır. *L'Observateur*'ün yayın bürosu bir bombayla harap olur. Sartre, iyimserce düşünerek aşırı sağın şiddetinin Fransız halkının Cezayir lehine bir çaba göstermesini sağlayacağını ummaktadır ama kendini korumak zorundadır. 121'ler Manifestosu'nu imzalayanlar tehdit edilmektedir. Sartre da aylardan beri düzenli olarak bugün yarın kendisine bombalı bir paket gönderileceği yolunda mektuplar almaktadır. Peş peşe ölüm tehditleri gelir. Bonaparte sokağından ayrılması gerekmektedir. Annesi otele, o da Castor'un yanına yerleşir. Yerinde bir karar vermişlerdir, çünkü 19 Temmuz 1961'de, saat 7.30'da, İtalya'ya gitmek üzere bavullarını hazırlarlarken telefon çalar ve Bayan Mancy apartmanın girişine patlayıcı atıldığını haber verir. Zarar büyük değildir.

Ağustos-ekim. Roma'da, bombaların patırtısından uzakta, Sartre "Yaşayan Merleau-Ponty" başlıklı makalesini yazar. Metnin ekim ayında *Les Temps modernes*'de yayımlanan son biçimi, birbirlerini az tanıdıkları Yüksek Öğretmen Okulu yıllarından Merleau'nun yaşamının son aylarına kadar ilişkilerinin bir tablo-

35) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 412.
36) *L'Express*, 20 Nisan 1961, s. 8.

sunu çizmektedir. Bu, aynı zamanda, *Les Temps modernes* dergisinin de tarihçesidir. "Meziyetlerimiz ve eksiklerimizle, birimizin ilan edilmiş şiddeti, ötekinin gizli aşırılıklarıyla pekâlâ uyuşmuştuk. Peki bunu nasıl kullandık? Dargınlıktan kaçınmaktan başka hiçbir şey yapmayarak. (...) Biz birbirimizi sevmesini bilemedik."[37] Sartre, Castro hakkında konuşurken dostluğa değer verdiğini söylüyordu. Merleau-Ponty hakkında konuşurken ise esef duymaktadır. Son kez görüştüklerinde Sartre grip olmuştur. Merleau bunu görüp Sartre'ı soğuk davranıyor sanır ve bozulur. Böyle bir yanlış anlaşmayla ayrılırlar, Sartre, ayrılmalarının açık ve tam bir uyuşma üzerine dayanmış olmasını tercih ederdi. Hüznü gerçek bir üzüntünün ifadesidir. Genellikle Sartre coşkularını, duygularını tanır, ama onları hemen hiç hissetmez. Onları algılamaktan çok yapay biçimde kurar. Iskaladıkları o son karşılaşmalarına atfettiği ağırlık, üzüntüsünün derinliğini göstermektedir.

Olayı izleyen birkaç gün şaşırtıcıdır. "Sartre artık hiçbir şey yapmıyordu."[38] Dinlenir, tembellik eder, polisiye romanlar okur. Bu, böyle devam edemez. Bir gün ve bir gece –Castor zorla durduruncaya kadar– Frantz Fanon'la konuşurlar. Görüşmeleri ertesi gün yeniden başlar ve günlerce sürer. Bir psikiyatr olan Fanon sömürgelikten kurtulma ve devrim kuramları üretmiş, Cezayir davasına bağlanmış, o davanın gizli elçisi ve tanıtıcısı olmuştur. Yaptığı işler arasında gündelik *El Moudjahit* gazetesinin başyazarlığı da vardır. Sartre'ın *Diyalektik Aklın Eleştirisi* kitabını coşkuyla okumuştur. Tunus'ta Lanzmann ve Péju ile buluşmuştur. Düşünce üstadı kabul ettiği Sartre'a, Roma'da Afrika konusundaki görkemli tasarılarından söz eder. O da coşar ve *Les Damnés de la Terre*'e [*Yeryüzünün Lanetlileri*] bir önsöz yazmayı kabul edip çalışmaya oturur.

Avrupa hapı yutmuş durumda. Tam ifadesi bu. Bize böyle bir şey söylenmesinden hoşlanmıyoruz, ama hepimizin bundan haberi var. Dünya Avrupa'ya karşı. Sömürülen, sözü aldı, Avrupa'nın uzun zaman tekelini elinde tuttuğunu sandığı sözü, ve o söz şimdi Avrupa'yı dışlıyor. Üçüncü dünya kendisinin farkına vardı. On yıl önce, Sartre, devrimin gerçekleşebilmesi için orada bir işçi sınıfının yaratılması gerektiğini düşünüyordu. Bugün, Fanon'la birlikte, sınıf mücadelesi konusunda özgürce davranmakta kendini özgür hissetmektedir. Üçüncü dünyada "*radikal* sınıfın"[39] işlevlerini yerine getiren artık köylülüktür. Proletarya da

37) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 287.
38) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 420.
39) *Situations, V*, *a.g.y.*, s. 171.

aralarında olmak üzere ötekiler, "köylü kitlelerinin konumuna göre hiza alacaklardır."[40] Çünkü sömürgelikten kurtulma ya devrimci çizgide olacak ya da hiç olmayacaktır. Ilımlı burjuvazileri kaldırıp atın, yoksa onlar bağımsızlığa emperyalistler lehine el koyacaklar. Üçüncü bir güç yok. Kaynaklara da dönülemez. "Sahici kültür, Devrim'dir."[41]

Fanon böyle konuşur. İşte, der Sartre, Fanon'un da haber verdiği gibi, zombi haline gelmek istemiyorsak, anlamamız gereken bu. Avrupa canavar bir varlık, bir yarı insan, yani yerliyi yaratmıştır. Avrupa'nın yerliyi büsbütün yok etmemiş olmaması, yarım bir yaşam sürmesine izin vermesi, ona gereksinimi olmasındandır. Fakat Avrupalı bir şeyi unutmuştur: "Ancak bizi yaptıkları şeyi tam ve kökten yadsırsak olduğumuz şeye dönüşürüz."[42] Aziz Genet'ye dönüş. Eskiden soru şuydu: Bizi yaptıkları şeyle biz ne yaptık? Bugün yanıt şudur: Bizi yaptıkları şeyi yadsımak gerekir. Bayan Mancy Sartre'ı bir burjuva yapmıştır. Sartre eskiden, bunun, öznenir oluşumunda göz ardı edilemeyecek bir veri olduğunu düşünmüştü. *Ben* gökten düşmüyordu, onu kabullenmek gerekiyordu. Fakat geçmişi onu özgürlüğünün ve tasarılarının ittiği yere götürüyordu. Artık bitti. Annesi ve üvey babası onu bir burjuva yaparken özgürlüğüne ve tasarılarına bir içerik vermiş oldular: İçindeki burjuvayı yadsımak. Bu olumsuzluk özütüne karşı savaşıp tekrar sıfırdan yola çıkmak. Sartre'daki devrimci köktencilik her şey dümdüz etmeyi içerir. İyi bir devrimci olabilmek için belirlenmemiş olmak gerekmektedir. Bundan ötürüdür ki, üçüncü dünyanın elinde kendi kininden başka bir şey yoktur ve olmamalıdır: "Cinayet çılgınlığı, sömürge insanlarının ortak bilinçaltıdır."[43] Şiddet sadece haklı değil, aynı zamanda gereklidir. Bugün dünyanın bazı yerlerinde gördükleri Avrupalıyı vurmaktadırlar. Bundan daha doğal bir şey yoktur. "Bu bastırılamaz şiddet (...) kendini yeniden oluşturan adamın ta kendisi. (...) Sömürge insanı sömürgeciyi silahla kovarak kendi sömürge nevrozunu iyileştiriyor. (...) Bir Avrupalıyı öldürmek demek, bir taşla iki kuş vurmak, yani hem ezeni hem ezileni ortadan kaldırmak, geride bir ölü adam, bir de özgür adam bırakmak demek. Sağ kalan ilk kez ayaklarının altında bir *ulusal* toprak hisseder."[44] Şiddet içinde tüm sömürülenler artık tek bir bütün olmuştur.

---

40) *A.g.y.*
41) *A.g.y.*, s. 172.
42) *A.g.y.*, s. 178.
43) *A.g.y.*, s. 179.
44) *A.g.y.*, s. 183.

"Onların birbirlerine olan kardeş sevgisi, size yönelttikleri kinin öteki yüzüdür"[45] ve aralarında en ufak bir anlaşmazlık çıkıyorsa, bilelim ki bu, sömürgecilik etkenleri yüzündendir. Son sömürgeci öldürüldüğünde ya da suya atıldığında doğallıkla "sosyalist kardeşlik" ve "daha yüksek nitelikte bir başka adam"[46] ortaya çıkacaktır. Afrika'nın ve sömürgelerin durumu budur. Sartre, Avrupalı okurları için şunu da ekler ki, onların her birinin içinde gizli kalmış olan sömürgeciyi söküp atmanın zamanı gelmiştir: "Bizde bir insan demek, bir suçortağı demektir."[47] Bizler kangren olmuş, kokuşmuş, ileri derecede çürümüşüz. Bari sömürge halklarının şiddeti bizi uyandırsın. "Üstümüze saldıracak ve hakkımızdan gelecekler (...): Ya dövüşeceğiz ya olduğumuz yerde çürüyeceğiz."[48] Orada savaş, burada savaş. Aman yok! Ufukta, nefis bir gelecek. "Bizim türümüz, bir gün kendini yaratıp ortaya çıktığında, yerkürede oturanların toplamı olarak değil, onların karşılıklılığının sonsuz birliği olarak tanımlanacaktır":[49] Küba'da karşılaştığı yeni insanın ta kendisi.

Bu metinde konuşan kim? Sartre mı, Fanon mu, dönem mi? Sartre imzalamıştır; gözü dönmüş bir hayvan olmadığı, istediği zaman kendini tutmasını bildiği için, bu sözlerden ötürü onu sorumlu tutmamız gerekiyor. Öfke, kin, şiddete özendirme; herhangi bir sıkılma duymadan içini boşaltmaktadır. Elbette, evine bomba koymuşlardır. Saldırıyı yapan alçaklara ve onların politik kardeş ve yakınlarına veryansın etmesi anlaşılabilir bir şeydir. Daha geniş bir açıdan bakılırsa, aşırı sağdan nefret etmesi, onun cinayetlerini ve Fransa'nın Cezayir'deki politikasını kınaması, Cezayir'de her gün olagelen işkence ve zulüme karşı çıkması onun en yasal hakkıdır. Fakat kınayışına ve kinine korkutucu bir genişlik ve kapsam vermektedir. Çözümlemesi hiçbir yere varmamaktadır: Uzun bir beddua. Cinayete çağrı çıkarmakta, kan, ölüm, ceset yığınları istemekte, saçmalamaktadır. Şiddet hakkındaki öteki yazıları gibi, bu önsöz de, "faşist eğilimli yazın antolojilerinde yer alabilir,"[50] diyecektir Aron. Sartre, düşmanlarından, onların sadeliğini almış. Hakkından gelmek, bu alçakların ağzını kapamak. Fransa'da O.A.S. programında yer alan bu sözleri Sartre'ın da sömürgeler programında görüyoruz. Manevi bir çöküntü, zekânın yolunu şaşırması.

45) *A.g.y.*, s. 184.
46) *A.g.y.*, s. 184 ve 185.
47) *A.g.y.*, s. 187.
48) *A.g.y.*, s. 192.
49) *A.g.y.*, s. 188.
50) Raymond Aron, Mémoires, *a.g.y.*, s. 714.

Diyalektik Aklın Eleştirisi için bir aydın intiharıdır, demiştik. Bu önsöz de, Sartre'ın kendini nasıl yıktığını gösteriyor. Fanon'un düşüncesinin içine dalıyor ve dekoru kuran bilgilerle, kendisininkilere az çok yakın –hattâ bir bölümü de ulus düşüncesi gibi çok yabancı– ve söylemine biçemini veren düşüncelerle donanmış olarak yüzeye çıkıyor. Bunların hepsini bir parça "kaynaşma halindeki grup"ta kırıp ufalıyor ve tamamdır: Gönlüne göre bir devrimle karşı karşıyayız. Yapılacak şey olağan akışı izlemek. Birlikten sonra yemin ve terör-kardeşlik gelecek. Alçakların öldürülmesinden sonra sırada hainlerin saptanması ve yok edilmesi var. Sartre yerler ve durumlara hiç aldırmadığı için, bu senaryo her yere ve her duruma uygulanabilir. Bunlar uygulanacak ilkeler, dövüşen toplumlar değil. Bu yemeğin kotarılması için tek bir koşul var: Nasıl solunmak için hava gerekliyse, bunun için de köktencilik gerek. Tarih diyalektik olduğuna göre, yarı-olumlamayla da, yarı-yadsımayla da yetinemez. Ya hep ya hiç. Ilımlıya –tıpkı orta sınıf gibi– Sartre'ın katında yer yok. Cürümde coşku ya da mutlulukta coşku, birini seçmek gerekir. On beş ay önce Kübalı öğrencilere şunu söylemişti: "Burjuva parlamentarizminin, bireyciliğin bozguncu ideolojisi ile halkın insancıl ideolojisi arasında bir orta yol yoktur."[51] Bundan böyle Sartre'ın kesin bir çözümlemede bulunabilmesi için dünyanın herhangi bir yerinde kökten bir hareket olması gerekir ve yeterlidir. Hareket dünyanın geleceğini yansıtır. Çevresinde daha az kökten bir formülü göklere çıkaran kim varsa, hepsi düşmana satılmıştır. Ancak kaynaşma halindeki grup ve onu izleyenlerin kendilerini oluşturacağı ölümüne bir mücadele halka, ulusa, ezilen azınlığa kendi gerçek tarihlerinin yoluna girme ve sosyalizmi icat etme olanağını verecektir.

Sartre kendine bir çeşit izlence çizmiştir; bu, her zihinsel sorunu göğüsleme olanağını veren bir araçtır. Tarihin gidişine ve başkalarının düşüncelerine göre kendini akıntıya bırakması ve elekten geçebilecekleri yakalayıp onları da süzmesi yeter. Önsözünde Avrupalıların dramının, "bir zamanlar Tarih'in özneleriyken şimdi nesneleri olmamız olduğunu"[52] söyler. Onu, bir kez daha, 1961'de *Eleştiri*'siyle donup kaldığı biçimiyle karşımızda görmekteyiz. Burjuva ve aydın, yani doğuştan aşağılık ve konumu nedeniyle hain ya da, isterseniz, önce lanetlenmiş sonra kurtuluşa ermiş diyebiliriz. Kendi bakışının nesnesi, yönünü ve sonunu saptadığı ve içinde kendine bir yer ayırdığı bir tarihin nesnesi. Kendi bilincine

---

51) "Idéologie et révolution", *Obliques*, no. 18-19, *a.g.y.*, s. 297.
52) *A.g.y.*, s. 189.

katılmış, "yeniden bütünleşmiş" olarak bundan sonra sadece görevini yapacaktır: Devrimci ödünsüzlüğün rotasını korumak, ve içindeki burjuvayı daha burnunun ucunu gösterir göstermez haklamak.

1961 sonbaharı siyah beyaz oynanır. Kötücüldür. Zulüm, saldırılar, aşağılamalar. Hava, savaş havasıdır. Sartre 19 Ekim'de Paris'e döner ve bir yıl önceki gibi pek göze batmayan bir yerde saklanır. Saint-Germain bulvarı ile Saint-Guillaume sokağının köşesinde bir apartmanda kalmaktadır ve bunun adresini pek yakın çevresi dışında kimseye vermez. İki gün önce, Müslümanların bir gösterisi vahşice bastırılmıştır. Kudurmuş polisler birer katile dönüşmüştür. Tam bir katliam. Yüzlerce ölü vardır. Haftalarca Seine Irmağı'ndan ceset toplanır. Buna karşın, pek az tepki yükselir. Göstericiler örgütlenmiş kişiler değildi. Arkalarında bir parti ya da bir sendika olmadığından solu şöyle böyle ilgilendirirler. Kamuoyu da ne olup bittiğini bilmez ya da bilmek istemez. 1 Kasım günü Maubert alanında sessiz bir protesto gösterisi yapılır ve bu gösteriye Sartre da katılır. On beş dakika süren, kısa bir konuşmanın yapıldığı bir gösteridir ve hemen polis tarafından dağıtılır.

Sartre'ın artık, başkalarıyla birlikte yaşama yeteneğine sahip olduğu konusunda rahatlatılmaya gereksinimi yoktur. Tersine, o, kendini türünün tek örneği olarak duyumsamaktan bıkmıştır. Fransa'daki köktenci sol can çekişmektedir. Sadece Fransız Komünist Partisi, değişmez biçimde ayaktadır. Sartre İtalya'da birçok komünistle görüşmüştür. Alışverişleri her zamanki gibi içten ve verimli olmuştur. Beauvoir ile ikisi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi XXII. kongresinin Stalin'in izlerini silme yolunda yeni bir aşama oluşturduğuna iyice inanmışlardır. Sartre'ın Fransız komünistleriyle olan ilişkileri de hiçbir zaman tümden kopmamıştı. Şu ya da bu komünist aydınla yollarının kesiştiği çok olmuştu. Aralarından bazıları açıkça onunla temasa geçmiş, De Gaulle karşıtı ve ırkçılık karşıtı bir bildiri imzalamasını istemişlerdi: "Bu, bir gösterinin ve ırkçılık karşıtı bir örgütlenmenin çıkış noktası olacaktı."[53] Niçin onlara yaklaşmamalı? Tartışmalar zorlu geçmektedir. Komünistler O.A.S.'e karşı dövüşmek, Sartre ve arkadaşları da F.L.N.'i desteklemek istemektedirler. Bununla birlikte, bir adım atmaya karar verirler. Bir "Antifaşist İttifak Birliği" kurulur. Gösteri 18 Kasım günü yapılır. Komünist Gençlik kuruluşunca düzenlenen bu gösteri binlerce kişiyi bir araya getirmiştir; polis güçlerinin şiddet içeren tepkisine karşın bunun yapılabilmesi, epeyce bir başarıdır.

---

53) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 435.

Komünistlerle yakınlaşma, Garaudy'nin "Marksizm ve Varoluşçuluk: Diyalektik Üzerine Tartışma" konusunda düzenlediği bir oturumla sürer. Bu, Mutualité'nin binasında gerçekleştirilen "Marksist düşünce haftası" çerçevesinde yer alan bir etkinliktir. Diyalektik sadece tarihin bir yasası mıdır, yoksa aynı zamanda doğanın da yasası mıdır? Sartre, diyalektik insansaldır diye yanıt verir. "Hepimizin kabul ettiği bir ilkeyi getirir; bilginin tek olduğu yolundaki epistemolojik ilkeyi."[54] Fakat onun doğanın bir yasası olduğunu söylemek, Tanrı'yı tekrar felsefeye sokmak olur. Bu tartışmada eskimiş bir şey vardır. Sartre'ın adı büyük bir kalabalığı çekmeye yetmiştir ama XIX. yüzyıl tarzı bilimcilikle Marksist tanrıbilimi, Hegelcilikle pozitivizmi karıştıran sorular ve yanıtlarda biraz küflenmiş bir hava sezilir. 1961 yılında, bilginin tekliği düşüncesini sahiplenen yeni bir söylem, hem Komünist Parti'nin hem varoluşçuluğun bu alandaki öndeliğini çalmaktadır. Bu, aydınlar sahnesine çıkarma yapan yapısalcıların dilidir. Sartre, Collège de France'ta kendisine önerilen kürsüyü o yıl yaza doğru iyice düşünüp ikinci kez geri çevirmekle bu bakımdan belki bir yanlışa düşmüştür. O güçlü yeri alsaydı yitirdiği toprağı yeniden ele geçirmiş olabilirdi. Ayrıca, F.L.N.'in davasını savunmak için elinde saygın bir kürsü bulunurdu. Bu ikinci nokta nedeniyle tereddüt ettiyse de, kurumlara karşı öteden beri beslediği olumsuz duygu ağır basmıştır.

Aralık ayı ortalarında "Marksizm ve Öznellik" konusunda konuşmak ve Marksistlerle tartışmak üzere Gramsci Enstitüsü tarafından davet edildiği Roma'da birkaç gün geçirir. Bilincin filozofu Sartre, burada, fenomenolojinin etkisi altında geliştirilmiş felsefi çerçeveyi sınıf mücadelesine uydurarak ele alır. "Mücadele sırasında, nesnel anın içinde bulunma biçimi olarak öznel an, toplumsal yaşamın ve tarihsel sürecin diyalektik gelişmesinde çok gereklidir."[55] Başka bir anlatımla "kendimizin –ister işçi ister burjuva– toplumsal varlığı olmamız ve bunu öncelikle öznel olan bir biçimde olmamız gerekir."[56] Sartre, İtalya'da, Cezayir konusunda bir mitinge de katılır ve *Avanti*'ye bir demeç verir; *L'Humanité* bu demeçten bazı bölümleri, "Komünistlerle birleşmedikçe etkili savaşım olmaz" başlığı altında yayımlar. Sartre, Fransa'ya döner dönmez, O.A.S. karşıtı ve Komünist Parti tarafından düzenlenmiş bir gösteriye koşar. Bu alışkanlık iyice oturmuştur. Beauvoir, "Hepimiz birbirimizi tanıyorduk, sanırsınız yazın adam-

54) *Marxisme et Existentialisme, controverse sur la dialectique*, Paris, Plon, 1962, s. 7-8.
55) *Les Temps modernes*, no. 560, Mart 1993, s. 39.
56) *A.g.y.*, s. 36.

larının katıldığı bir kokteyldeydik,"[57] diye yazar. Kokteyl hep aynı biçimde son bulur: Toplum polisi ayaktakımını coplarken Castor ile Sartre, dehşet içinde, bir bistroda fırtınanın geçmesini beklemektedir.

7 Ocak 1962 günü, Bonaparte sokağındaki daire bir bombayla havaya uçar. Bombacılar işi fazla abartınca binanın beşinci katındaki daireler yıkılmıştır. Sartre'ınki yerle bir olmuştur. Giriş kapısı, hol ve holdeki gömme dolaptan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Ana merdiven boşlukta sallanmaktadır. Bir duvar çökmüştür. Kimse ölmemiştir ama bombacıların niyetinin Sartre'ı öldürmek olduğu açıktır. Sartre ile Beauvoir gizlenmek zorundadırlar. Birkaç aydır oturdukları daire artık güvenilir bir yer olmaktan çıkmıştır. Fakat kimse de onlara bir yer kiralamaya yanaşmaz. Bir hileye başvurmak zorundadırlar. Claude Faux onlara, sahte bir ad altında, XVI. arondismanda, Louis-Blériot rıhtımı 110 numarada geniş bir mobilyalı daire kiralar. Birkaç gün sonra polis müdüriyetinden bir memur gelir ve iki meslektaşının gece gündüz onlara göz kulak olacağını bildirir. Polis müdürü Papon'un emridir bu. Bu arada Komünist Gençlik kuruluşundan bazı üyeler Beauvoir'ın Schoelcher sokağındaki dairesine yerleşirler, çünkü burası ile ilgili birtakım tehditler alınmıştır; gençlerin amacı saldırganları suçüstü yakalamaktır.

Sartre ile Beauvoir bu kasvetli hava içinde çalışmaya çalışırlar. Castor, Anılarını kaleme alma işinde ilerlemektedir; Sartre ise Flaubert konusundaki kitabını yeniden ele almıştır. Bonaparte sokağındaki patlama henüz basılmamış yazılarında ciddi zarar ziyana yol açmıştır. Envanter tutmaktan hoşlanmayan Sartre için, ölen ölmüştür. Yıkıntılar altında kalan binlerce sayfa artık onu ilgilendirmemektedir; yeniden kullanılabilecek olanları arama zahmetine katlanmaz bile. Üzerinde çalışmakta olduklarını, yani her şeyden önce kendi yaşamöyküsü ve Flaubert ile ilgili yazdıklarını alıp götürür; ya da Flaubert'in son biçimi ile ilgili demeli, çünkü elli yılların ortalarında yazdığı yüzlerce sayfa ortada yoktur. Daire satıldığında yeni mal sahibi neredeyse bitmiş yapıtlar, makaleler, aralarında 1946'nın bitmemiş Ahlak'ı da bulunan sayısız müsvedde bulacak ve bunları azar azar satacaktır.

Savaş bitmemiştir. Tüm ocak ayı boyunca, O.A.S. çılgınca etkinliklerde bulunur. 8 Şubat'ta O.A.S. karşıtı bir gösteri Charonne metrosu yakınlarında kanlı bir biçimde son bulur. Sekiz kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Bu kez kurbanlar Müslüman değil, Fransızlar, üstelik komünist sempatizan Fransızlar-

57) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 441.

dır. Cenaze işini sendikalar üstlenir ve bu, dev boyutlarda bir barış gösterisine dönüşür. Beauvoir sokaklara dökülmüş Paris'e, "yeniden kavuşulmuş kardeşliğe" hayran olur, sonra da şöyle yazar: "Parisliler 8 Şubat kurbanlarında *kendi yakınlarını* görüyorlar."[58] 11 Şubat'ta Antifaşist Birlik'in ilk toplantısı yapılır. Komünistler bu birliği yalnızca O.A.S.'i hedef alan bir aydın hareketi yapmak isterler. Sartre'ın yakın çevresi ve en çok da Laurent Schwartz De Gaulle yönetiminin uygulamada O.A.S. ile ortak olduğu, birini hedef almadan ötekinin suçlanamayacağı düşüncesindedir. Birlik, De Gaulle'e ve politikasına karşı yöneltilmelidir çünkü faşist tehlike oradadır. Bundan başka, Birlik, Fransızların devrimci bir kitle hareketiyle sağa kaymalarına karşı da savaşım vermek zorundadır. Hareket hakkında söz sahibi olan komünistlerdir; onların temsilcileri Sartre'a boyun eğmeyi reddetmektedir. Birlik'in adı F.A.C. olacaktır. Açılımı, "Antifaşist bir birleşme için üniversite mensupları ve aydınların eylem ve eşgüdüm cephesi" anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, bu yeni cephenin varlığını dünyaya tanıtan bildiride o sırada yürürlükte olan rejimle de savaşım isteği dile getirilmektedir. Kurucular, buna bir kez karar verdikten sonra, günler boyu örgütlerinin tanımı ve erekleri üzerinde tartışıp dururlarsa da, bir eylem izlencesi üzerinde birleşemezler.

12 Mart'ta Sartre ile Beauvoir kısa bir süre için Belçika'ya giderler; Sartre orada Cezayir ve Fransa'da faşizm konusunda bir konferans verir ve kendisiyle bir görüşme yapılır. Belçika'nın aşırı sağının Fransız aşırı sağından geri kalır yeri olmadığından yolculuk acayip koşullarda gerçekleşir. Hangi yollardan geçileceğine son anda karar verilir, buluşma yerleri gizli tutulur, durmadan dolambaçlı yollar seçilir; korumalar vardır, araba değiştirilir; gizlenen bir savaş komutanının yolculuğunda uygulanan yöntemlerdir bunlar. Adeta bir macera romanı.

Üç gün sonra F.A.C.'nin ilk mitingi yapılır. Sartre büyük bir birlik eyleminin, bir parti olmayan ama proletaryayı faşizmin ve De Gaulle'ün karşısına diken geniş bir devrimci hareketin düşünü kurmaktayken bir fiyasko yaşanır. Komünistlerse olan biteni başka bir gözle görmektedir. Onlara göre, savaş birkaç güne kadar bitecektir, Fransızlar artık karara bağlanmış bir dava için seferber olmaya hazır değillerdir. Kendilerini yormazlar. F.A.C. ölü doğmuş bir çocuktur. Sartre, bu konuda vardığı sonuçları üç ay sonra *La Voie communiste* dergisine verdiği bir demeçte açıklayacaktır: "Komünist Parti'yle işbirliği hem gerekli hem olanaksız

58) *A.g.y.*, s. 453 ve 455.

bir şeydir."[59] Ateşkes 18 Mart 1962'de imzalanır. Ertesi gün Sartre düş kırıklığını dile getirdiği ve *Uyurgezerler* başlığını koyduğu kısa bir metin kaleme alır. "Onlar, Cezayirliler, devrimci güçlerini yitirmedi. Bizimki nerede?"[60] Fransız halkının peş peşe gelen hükümetlerin politikasına karşı olduğuna inanmak istemektedir: "Fransız halk kitleleri gücünü gösterseydi ne çok yaşam kurtulurdu."[61] Sonuç: Cezayir'de "ateşkes devrimci bir ilk adımdır, başlangıcın başlangıcıdır,"[62] halbuki Fransızlar özgürlüklerini bir adama devretmiş, kendi kurumlarını hiçe saymışlardır. Yapacak tek bir şey kalmıştır. O.A.S., bundan emin olabiliriz, ateşkesi başarısızlığa uğratmaya çalışacaktır. Fransızlar ordunun bağlılığını sağlama almak, Salan'ın iktidara geçmesini önlemek ve gerçek bir barış imzalanmasını sağlamak için "eylem birliği"ni[63] diriltmek zorundadırlar.

Birlik, aydınlatıcı bir sözcük. Sartre, nasıl bilginin birliğine inanıyorsa, solun da birliğini istemektedir. Solda birlik olmazsa, bütünlük olmayacak, tarih olmayacak, gelecek olmayacaktır. Yazarın bu çağrısına belki geçmişe duyulan bir özlem de sızmış olabilir. Kendisi ilk kez büyük çapta bir politik çatışmanın içinde gerçekten yer almış, eski romantik düşlere kendini kapıp koyuvermeksizin elindeki silahlarla dövüşmüştür. Sonunda doğru çıkmış olsun ya da olmasın, çözümlemeleri halka açık tartışmalarda yer almış ve Fransız kamuoyunda savaşa açıkça karşı bir kesim oluşmasına katkıda bulunmuştur. Komünistler pek belirgin olmayan davranışlara, kaçamaklara saplanır kalırken o, açık bir konum alınmasını isteyenlerin sesi olmuştur. Roland Dumas, "Cezayir savaşı, *onun* savaşı oldu,"[64] diyecektir. Ateşkesin imzalanması, savaşı onun elinden alır. Onun savaşı çok daha ileri gitmeliydi, faşistleri De Gaulle'ün gizli suçortaklığından yararlanarak iktidara el koyma girişiminde bulunmaya yöneltmeliydi. O zaman halk sokağa dökülür, kaynaşma halindeki bir grup ortaya çıkardı. Bu, hem Cezayir'de hem Fransa'da başlangıcın başlangıcı olurdu. Böyle bir şey olmadı, onu yarından yoksun bıraktılar.

Cezayir savaşının son bulması, *Les Temps modernes* dergisinin yazı işleri kurulunda bir bunalım yaratır. Péju, Ben Bella'nın sosyalizmi konusunda çalışma arkadaşlarına şiddetle karşı çıkar ve onları F.L.N.'i yarı yolda bırakmakla suçlar.

59) *La Voie communiste*, yeni dizi, no. 29, Haziran-Temmuz 1962.
60) *Situations, V*, *a.g.y.*, s. 162.
61) *A.g.y.*, s. 164.
62) *A.g.y.*
63) *A.g.y.*, s. 165.
64) Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 731.

Haziranda Péju yazı işlerinden çıkarılır ve genel sekreter olarak yerine Jeanson getirilir. Bunun arkasından birtakım acı söz kavgaları yaşanır. Péju'ye yönelttikleri suçlamaların başında, dergide ortak anlayışa zarar verecek biçimde sorumluluk üstlenmesi ve dergiye kendi çizgisini dayatmak istemesidir. Bu olaydan sonra *Les Temps modernes* Gorz'un etkisi altında ve Sartre'ın onay ve desteğini alarak bir İtalyan dönemine girer; bu dönemde dergi düzenli olarak İtalyan Komünist Partisi'nin iç tartışmalarını sunar. Sartre'a gelince, o, Cezayir dosyasının artık kapandığını açıkça kabullenir. Önemli olan, filan ülkenin falan ülkeye göre öncelik taşıması değil, tarihin ilerlemesidir. Hangi "eylem birliği"ne, hangi "devrimci yığınlar"a yönelmeli? Fransız Komünist Partisi'nin ne denli uyuşuk kalabildiğini kısa süre önce görmüştür ama komünistlerden vazgeçememektedir. *Eleştiri* nedeniyle, devrimcileri nerede –isterlerse sosyalist blokta– olurlarsa olsunlar aramaya kendini zorunlu görmektedir. Son zamanlarda verdiği demeçlerde birçok kez Moskova'nın son çözümde Washington'dan daha az kötülüğe yol açtığını söylemiştir. İyice düşünülürse, belki Sovyetler canibinden elde edilecek bir şeyler olabilir.

21

MOSKOVA'YA DÖNÜŞ

1 Haziran 1962'de Sartre Beauvoir'la birlikte Moskova'ya uçar. Yazarlar Birliği'nin çağrılısıdırlar ve iyimserlikle dolup taşmaktadırlar. "Sovyet güneşinin altında gerçekten yeni bir şey vardı."[1] O güzel ülke artık bir başka aydınlanmaktadır. Hep sevimli eski dostlar, canlı sokaklar, neon ışıklı tabelalar. Bir Rönesans diyen Beauvoir bu yolculuğun nasıl bir hava içinde geçtiğini şöyle özetler: "Soğuk savaşın daha başında biz S.S.C.B.'yi seçmiştik. Bir barış politikası izlediği ve Stalin yöntemlerinden vazgeçtiğinden beri onu yeğlemekle yetinmiyoruz: Davasını, yaşayabileceği olayları da benimsiyoruz. (...) Sovyetler Birliği'nde insan kendini oluşturmakta."[2] Sorun Sovyetler Birliği'nin bir cennet olup olmadığını bilmek değildir, artık değildir. Birçok eksiği, çoğu Düşman'ın entrikalarına bağlı eksikleri olduğu kabul edilmiş durumdadır. Sorun, kapitalist kutbu alaşağı edecek ve geleceğimizi kuracak olan devrimci girişimin dünyamızın sosyalist kutbundan hareketle nasıl davranabileceğini bilmektir. Yılın başından beri Sartre'ın kulağına Küba'da birtakım tatsız olayların olduğu gelmektedir. Castro yüzünü Çin'e ve Arnavutluk'a dönmekte, sol sapmacılığa düşmektedir. Moskova'ya varınca iyi haberle karşılaşırlar. Havana'dan tanıdıkları dostları Sartre ile Beauvoir'ın içini rahat ettirir. "Sekreterlik bitti, polis rejimi bitti, dediler bize":[3] Küba yeniden Moskova'nın yörüngesine oturmuştur, her şey yolundadır. Tek bir Kabe vardır, o da Moskova; Sartre o Kabe'nin peygamberi olmaktan mutlu olurdu.

Resmi yazarlarla ilişkilerini tazeler; o yazarlar onu sanki 1955'teki son ziyaretinden beri hiçbir şey olmamış gibi karşılamışlardır. İlya Ehrenburg, Aleksandr Korneyçuk, Konstantin Simonov gibi eski tanıdıklarla buluşur. Simonov, yine

---

1) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 464.
2) *A.g.y.*, s. 482-483.
3) *A.g.y.*, s. 463.

Sartre'ın bir tanıdığı olan Aleksandr Tvardovski'nin yerine *Novyi mir* dergisinin başına getirilmiştir. Sartre, Yazarlar Birliği'nin birinci sekreteri ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi merkez komitesinin ve Dünya Barış Hareketi Konseyi'nin üyesi olan şair Aleksis Surkov ile tanışıp yakınlaşır. Köy kökenli bir romancıyla tanışmak ister, çünkü Fanon köylülerin radikal sınıfı oluşturduğunu söyledikten beri gözü traktörlerden yana kaymaktadır. Simonov kolhozları eleştirel sözlerle anlatmış olan E. Doroh'la tanıştırır onu; Doroh Sartre'ı Rostov'a götürür. Fakat yerel makamlar öyle her şeye burnunu sokanlardan hoşlanmadıkları için önce bu ziyareti reddederler, sonra da her dakika peşlerinde dolaşan "resmi" görevliler tüm sorulara politikacı ağzıyla yanıt verirler, Doroh ve köylü dostlarıyla herhangi bir diyalog kurulmasını özenle engellerler. Sartre çok öfkelenir. Bu koşullarda gezilemez, Moskova'ya dönmek ister. Yetenekli bir genç şair olan Voznesenzki ile tanışmak ister. "Onunla bir rastlantı sonucu gar peronunda karşılaştık."[4] Sartre'a heykeltıraş Neyzvestniy'den söz ederler; sanatçının atölyesine davet edilir. Tass Ajansı'na verdiği demeçte eski temcit pilavını ısıtıp Batı üzerinde faşist tehdidin yükselişini dile getirmekte tereddüt etmez. Tartışma ve buluşmalara biraz da turizm ekleyip Leningrad ve Kiev'i ziyaret ederler.

Sartre'a göre ziyaretin önemli noktası, bir mahalle kitaplığındaki bir okuma toplantısı ve onu izleyen Voznesenzki ile okurlar arasındaki tartışma olur. Beauvoir'ın dediğine göre, bu çeşit toplantılar genellikle halktan ve hepsi de şiir tutkunu binlerce insanı bir araya getirmektedir. Sartre'ın katıldığı toplantıda ancak birkaç yüz kişi vardır. Voznesenzki son şiir kitabıyla ağır eleştiriler almıştır. Toplantıda şiirler okunduktan sonra, bir genç kız söz alıp ayağa kalkar. Şairin şiirlerini son kez dinlediğinde kişilerini şüpheli bulup buna çok üzüldüğünü, o gün ise durumun değiştiğini, duygulandığını anlatır. Bu tür törenler Sartre ile Beauvoir'ı mutluluktan çıldırtmaktadır. Gözlerinin önünde yazarların halkın soluğu olacağı o mutlu dönemin renkli resimleri canlanır. Bu içi dışı bir insanların yapmacıksız soruları onları allak bullak etmektedir. Heyecanlı bir dosya daha vardır: Kamplar sorunu. İnsanlar ha bire konuşur. Filanca kamplarda beş yıl geçirmiştir. Falancanın babası kamplarda altı yıldan fazla kalmıştır. Korkunç mu? Pek değil. En uzun ceza hiçbir zaman on yılı aşmamıştır. Hem de anlatılanlardan bir çeşit geniş tatil kampı havası sezilmektedir. "1936'ya kadar kamplar, gerçek birer ideolojik eğitim merkeziymiş: Ölçülü bir çalışma, liberal bir yönetim uygula-

4) *A.g.y.*, s. 466.

nırmış; tiyatrolar, kitaplıklar varmış; sohbetler yapılırmış; sorumlularla tutuklular arasında yakın, neredeyse dostça ilişkiler gözlemlenirmiş."[5] Devrimcilerin üstünlüğü işte buradadır, düşünsel yaşama önem vermektedirler.

Bu gezi sırasında tazelenen temasların sonunda birtakım tasarılar ortaya çıkar. Sartre, her zamankinden de çok, ikilik içindedir. Kurumlardan nefret eden bu adam, Sovyet sınırından adımını atar atmaz seçkin bir düzen adamı olup çıkmaktadır. Surkov, iki yıl önce İtalyan Komünist Partisi'nin çekimi altındaki aydınlarca kurulmuş ve aldatıcı adına karşın tam bir sosyalizm ürünü olan Avrupa Yazarlar Topluluğu C.O.M.E.S. içinde yer alır. Onun ricası üzerine Sartre, başkanı Giuseppe Ungaretti ve genel sekreteri Gian Carlo Vigorelli olan, Sovyetler Birliği'ne sadık ilerici yazarlardan uluslararası bir cephe oluşturmaya çalışan ve birkaç Fransız yazarın da katıldığı bu kuruluşu tanıtıp güçlendirme işini üstlenir. Surkov, yakın bir gelecekte Sartre'ın başkan yardımcısı olabileceğini ileri sürerek onun gözünü boyar. Buna benzer bir çerçevede, Sartre'ın Barış Hareketi ile arasındaki ilişkiler de pekişir; temmuz ayında toplanacak olan bir sonraki kongrelerine katılmaya karar verir. Korneyçuk ona bir de gelecek yıl toplanma olasılığı bulunan bir "Savaşa Karşı Kültür Emekçileri Kongresi"nden söz eder. Sartre da orada hazır bulunacağına söz verir. Gösterişli unvanlar, resmi törenlerden korkmamaktadır. Ünlüler arasında bir ünlü olarak dünyanın en güçlü komünist devletinin kültür politikasına katılmaktan memnundur ve sesini duyurmaya kararlıdır.

Fakat Sartre Stalincileri desteklemek istemez. Pek sağlam değil ama etkili bir senaryo geliştirir. Stalin'in boyunduruğu altında olgunlaşmış, o dönemin sıkıntılarını çekerek saygıya hak kazanmış tutucu bir eskiler takımıyla Kruşçev'i izleyen daha özgür kafalı, devrimci bir yenilik hareketi perspektifinde bir miktar yapıcı eleştirinin Sovyet yazını için yararlı olacağını düşünen bir yeniler takımı S.S.C.B.'de karşı karşıyadır. Sartre'ın "muhalefettekiler" dediği yenilikçiler arasında Ehrenburg gibi birkaç da "yaşlı" bulunmaktadır. Sartre'ın niyeti muhalefettekilerle görüşüp onları Fransa'da tanıtmaktır. Sovyet rejimine karşı çıkanları arayıp onların yazılarını yayımlayan Paris yazın ortamına karşı, gerçek muhalefetin rejimin içinde geliştiğini ve her gün gerek Sovyetler Birliği gerek kardeş ülkeler içinde, dar kafalı komünistler, yani Stalincilerle açık fikirli komünistler, yani tam devrimciler arasında, kazanç ve kayıpların ağırlığına karşın, verimli ve nazik bir diyaloğun sürüp gittiğini göstermek ister.

---

5) *A.g.y.*, s. 474.

Herhalde bir zar atımının koşulları tersine çevireceğini bilse, Mallarmé gibi Sartre da bundan hoşlanmazdı. Bu durumda bir kez zar tutmak yeter. Sovyetler Birliği'ne gidişi abartılı bir şaka gibi olmuştur. Eskiden kolaydı. Sartre'ın önüne o genelgeçer törensel kabuller, söylevler, düzenlenmiş ziyaret ve buluşmalar numarası sürülüyordu, o da hepsini yutarak, ülkesine hoşnut dönüp sisteme övgüler düzüyordu. Artık bunlara alışık olduğu için birtakım istekler dile getirmektedir. Şimdi durum çok daha naziktir. Bir yabancı, kim olursa olsun, ülkeye girdiği andan çıktığı ana kadar sürekli izlenmekte ve denetim altında tutulmaktadır. O yabancı Sartre gibi özgür olma iddiasında biriyse, hiçbir şey fark etmemesi için birçok ince kurnazlığa başvurmak gerekmektedir. Rostov'da Sartre'ın hiddetlenmesi üzerine koruyucu melekleri yöntem değiştirmeye karar verirler. Bunu rehberliğini ve çevirmenliğini yapan kadının raporundan anlıyoruz: "Bu olay gösterdi ki, Sartre'la çalışırken kalıplaşmış protokol ziyaretlerinden kesinlikle vazgeçmek gerekir. (...) Kendisinin ziyaret programı öyle düzenlenmelidir ki, sadece karşılaşmak istediği kimselerle karşılaştığına, sadece görüşmek istediği konuları görüştüğüne inanmalı, kısaca programını kendisinin saptadığını sanmalıdır."[6] İşte garın bir peronunda Voznesenzki ile karşılaşması, o gerçekten şaşılası rastlantının nedeni. Sovyetler'deki doğallığın şu iyiliği vardır ki, her zaman konukların beklentilerine yanıt verir.

Yine de bu iyice yağlanmış çarkın içine bir kum tanesi kaçmıştır. Yazarlar Birliği Sartre'a rehber ve çevirmen diye Ehrenburg'un eski sekreterlerinden birini, Lena Zonina'yı vermiştir. Bu kadın o sırada, "Sovyet Yazarlar Birliği'nin 'Yabancılar Komisyonu'nda Fransız yazını konusunda danışmanlık" yapmaktadır. Sartre ise hiçbir zaman güzel yabancıların çekiciliğine dayanamamıştır. Görenlerin Slav tarzı büyüleyici bir kadın diye anlattıkları, "beyzi bir çehresi, çok güzel siyah gözleri, çok koyu renk gür saçları, oldukça kalın bir sesi olan o ilginç ve son derece kültürlü"[7] kadına tutulur. İş ciddidir. Lena Zonina neredeyse kırk yaşında vardır ve yaşamı kendisine aittir. Sartre'ın kendinin biçimlendirmediği, kendisinin düşünce ve isteklerini yansıtmayan bir kadınla ilişki kurması ikinci kez olmaktadır; birincisini Dolorès Vanetti'yle yaşamıştı. Koşullar göz önüne alınırsa bu, zor bir şeydir. Sartre'ın günlerini düzenlemek, ona yol göstermekle, yolculuğunun tüm somut cephelerini üstlenmekle görevli olan Lena Zonina konu-

6) Ewa Bérard-Zarzycka, "Sartre et Beauvoir en U.R.S.S.", *a.g.y.*, s. 165.
7) Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 678.

ğun tüm hareket ve davranışlarını rapor etmek ve onu özel yaşamına karıştırmamak zorundadır. Onu geçmişteki bir K.G.B. ajanı gibi kullanmak istemişlerdir. Sovyetler Birliği içinde yabancılarla temas eden herkes o yabancıların etkinliği konusunda bir rapor vermek zorundadır. Bu onun normal görevleri arasındadır. Bunu –elbette yabancı dışında– herkes bilir. Böyle bir rapor vermesi kişiyi "kagebeci" durumuna getirmez. Yaptığı, haber alma dairelerinin o inanılmaz bürokrasisinin her Sovyet yurttaşına dayattığı şeydir yalnızca. Lena Zonina, Sartre'ı her görüşünde buluşmaları konusunda bir rapor verecektir. Bir an gelip bunu Sartre'ın kendisine de söylemiş olduğunu düşünebiliriz. Ne var ki, özel ilişkilere konulmuş yasak, kadını bazı tehlikeleri göze almaya zorlamaktadır. Gizlenmek, saklanmak, komşulardan suçortaklığı beklemek gerekmektedir. Gidip gelmelerinin ev sahipleri için nasıl bir sorun yarattığının acaba Sartre farkında olmuş mudur?

Sartre ile Beauvoir dönüşlerinde Varşova'ya uğrarlar, Krakov'u ziyaret eder ve Nowa Huta "kombina"sını gezerler. O ülkede çok iyi Fransızca konuşan ve "muhalefettekiler" kategorisine konulabilecek pek çok aydın fakat aynı zamanda pek çok da Katolik bulunur. Bizim gezginlerin bu bakımdan içleri rahattır çünkü Katolik olan işçiler değil, burjuvalardır. Oh, neyse. Zaten, diye ekler Beauvoir, ülke "sosyalizm yolunda S.S.C.B. kadar ilerlemiş değil."[8] Hâlâ gerici yuvaları kalmış olmasına şaşmamak gerekir.

Sartre Paris'te birkaç gün geçirdikten sonra Moskova'ya döner ve Dünya Silahsızlanma Kongresi dolayısıyla 9-14 Temmuz tarihleri arasında orada kalır. Söz konusu kuruluş Kore Savaşı sırasında olduğu kadar bir yankı yapmaz. Uluslararası bir yıldızın gelmesi büyük nimet olur. Sartre'ın adı, eskiden Viyana'da olduğu gibi, burada da afişlerin en tepesindedir. Konuşması "Kültürün Askersizleştirilmesi" konusundadır. Kruşçev barış içinde bir arada yaşamaktan söz etmiştir. Sartre da bu birlikte yaşamanın politika alanına olduğu gibi, kültür alanına da uygulanması gerektiğine işaret eder. Batı, tüm dünyaya kültürün savaşçı bir görünümünü dayatmış, burjuvanın insanı özetlediğine karar vermiş, bundan burjuva olmayan hiçbir şeyin insansal olmayacağı sonucuna varmıştır. Bu sürekli saldırı karşısında Sovyetler Birliği de bir meşru savunma refleksi geliştirmiş, Batı'nın kültürel ürününü yadsımıştır. Bu, insanı üzecek bir durumdur. Faulkner ya da Kafka gibi yazarların tekelini o alçaklara bırakmak yazık olur. Sosya-

8) Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, cilt II, *a.g.y.*, s. 486.

list ülkelerin, bu savaş mantığını kırıp öyle yapıtları inceleyip eleştirmelerinin zamanı gelmiştir. "Sizin yorumlama yöntemleriniz Batılı eleştirmenlerinkinden daha ileri gidiyor. Ya da, daha doğrusu, içlerinde yanlış olanı atıp doğru olanı aldığınızda, daha ileri gidecektir."[9] Örneğin, Batılı eleştirmenler zavallı Kafka'yı öylesine kötü işlemişlerdir ki, Ruslar da sonunda onu kendilerinin baş düşmanı olduğu sanarak çevirmeyi yararsız bulmuşlardır. Ama işin aslı bu değildir. Burjuvazinin yalanlarına kapılmamak gerekir. *Dava*'nın Rusya'da da yayımlanması zamanı gelmiştir. Marksist eleştiri, kapitalist eleştiriden üstündür. Barışçıl bir yarışma yapılsa, "Kafka'nın kime, bize mi, size mi ait"[10] olduğunu Marksist eleştiri gösterecektir. Konuşmanın sonunda ileriye yönelik çok güzel bir tasarı sunar: Büyük yazarların önemli yapıtları dünyanın bütün ülkelerinde "kültürlü insanların denetimi altında" yayımlanacak, "o insanlar söz konusu yapıtları kabul edilmiş ideolojiye göre halka açıklamakla"[11] yükümlü olacaklardır. Sartre'ın vaat ettiği gelecek pek hoş biçimde pedagojik olacak ve kimse özgür olma tehlikesiyle karşılaşmayacaktır.

Sartre Marksizmin kalem efendileri gibi davranmak için çırpınmakta ve bunda pekâlâ da başarılı olmaktadır. Bununla birlikte, iyiyle kötünün karşılaştırıldığı bu patırtıdan belki birkaç şey çıkarılabilir. Çünkü, aslına bakılırsa, anlamı ve kapsamı açık bir öneri getirmektedir: Kafka'yı yayımlayın ve okuyun. Sartre sosyalist âlemde dilin nasıl kullanıldığını anlamaya başlamış olabilir. İsteyerek yavanlaştırılmış bir konuşmanın içine gizli kapaklı bir mesajın öğeleri sokuşturulur; bu çeşit uygulamalara alışık dinleyiciler de hemen şifreyi çözerler. Tam bir rastlantı olmuş, Sartre son derece sade olma yolunu seçmiş de olabilir. Konuşmanın sonunda Kübalı bir şairle görüşür. Buluşmada bir de Macar gazeteci bulunur. Şair her yazarın bir "içsel sansür"e sahip olması gerektiği görüşündedir. Sartre bunu onaylar. "Kendi toplumu ve ulusu önünde bir sorumluluk duyan her yazarın bir içsel sansürü olmalıdır; buna içsel denetim, vicdan da diyebiliriz."[12] Adeta biçim, kesim ve oranları değişken bir vicdan. *Ego'nun Aşkınlığı* günlerinden çok uzaklardayız.

---

9) *Situations, VII, a.g.y.*, s. 328.
10) *A.g.y.*
11) *A.g.y.*, s. 331.
12) Laszlo Robert, "Encounter with Jean-Paul Sartre", *The New Hungarian Quarterly*, cilt III, no. 8, 1962.

Cezayir savaşı sona erdikten sonra, 1962 sonbaharında, Sartre ile Beauvoir olağan yaşam koşullarını bulurlar. Beauvoir eski dairesine döner. Sartre da ona çok yakın bir yerde, Raspail bulvarı 222 numaranın onuncu katında küçük bir daireye yerleşir. Daracık bir stüdyodur ama Montparnasse mezarlığıyla, Paris'in çatılarına bakar, manzarası çok güzeldir. Saint-Germain-des-Prés yılları bitmiştir. Otuzlu yılların mahalle yaşamına dönerler. Sürdüğü yaşam Sartre'ı sıkmaktadır. Seksen yaşındaki Bayan Mancy için yakınlarda bir otelde bir oda tutar. Yaşamındaki kadınlar kendi yollarına gitmektedirler. Michelle Vian çocukları ve aşk maceralarıyla uğraşır. Wanda Kosakiewicz "gitgide aklını yitirmektedir,"[13] Evelyne Rey her gün daha çok ele avuca sığmaz olur. Artık haftada iki kez görüştüğü Liliane Siegel ile arasındaki ilişki tıpkı bir ruhbilim doktorunun hastasıyla olan ilişkisine benzemektedir. Kadın Sartre'ın stüdyosuna bir çalışma masası alır, bir kitaplık yaptırır, ayaklı bir lamba, küllükler koydurur ve Arlette Elkaïm'den nefret etmeye başlar. Arlette gerek duygusal gerek mesleki açıdan Sartre evinde merkez bir konuma sahip olmuştur. Onun da ötekiler gibi günleri ve saatleri belirlidir. Bu otoriter kız, koruyucusunun yaşamını oluşturan şeylerden hiçbirinin gözünden kaçmamasına dikkat eder. Didişmeyi de sevdiğinden, Sartre canını sıkan bir dosyayı rafa kaldıracak gibi olduğunda ona görevini anımsatmakta, bazen de önüne savunulacak yeni bir dava sürmektedir.

Simone de Beauvoir'ın yeri hâlâ dokunulmaz konumdadır. Sartre ona gereksinim duyar, çünkü daha konuşmaya başlamadan onu anlayan bir tek o vardır. İkiz kardeşlerde görüldüğü gibi onların arasında da derin ve sessiz bir uyuşma bulunur. Beauvoir, Sartre'ın yazdıklarında da, sözlerinde de hemen hiçbir zaman iğnelemediği tek kişidir. Simone de Beauvoir, o tarihten başlayarak kendisiyle kitapları konusunda konuşmak üzere temasa geçmiş bir felsefe öğrencisi olan Sylvie Le Bon'la yakınlaşır. Bu kızla olan ilişkisi "Beauvoir'm yaşamının son yirmi yılının en önemli ilişkisi"[14] olacaktır. Sylvie Le Bon'un Beauvoir yanındaki yeri Arlette'in Sartre yanındaki yerine benzetilebilir ve bu, yirmi yıldan beri her ikisinin de geçmişlerinde yerleşmiş olan simetri yasasına uygun düşmektedir; elbette şu farkla ki, bu kızlar birbirinin tam eşi değildir, birlikteliğe ikisi de ayrı, kendi kişiliklerini yansıtan bir hava getirir. Sartre Sylvie Le Bon'un varlığından hoşnuttur. Castor'la bir yemek randevusu olduğunda, "Kızcağızınızı da getirin,"[15]

13) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 604.
14) Deirdre Bair, *a.g.y.*, s. 583.
15) *A.g.y.*, s. 589.

der. Beauvoir yeni gelene çok vakit ayırır. Bu da Sartre'a verebileceği vakti o oranda azaltmaktadır. Birbirlerini artık haftada iki akşam görürler. Sartre'ın boş kalan saatleri Arlette'in olur.

Otuzlu yılların sonunda Sartre'ın Beauvoir'a dayattığı, sonradan da Simone'un, önderliği Dolorès tarafından doğrudan tehdit edildiği dönemde yeniden yürürlüğe koyduğu duygu düzeni artık hiç değişmez. Sartre bazen kendini o düzenin içinde hapsolmuş hissetmektedir. Kadınlar arası kıskançlıktan hiçbir zaman hoşlanmamıştı. Yalan tam zamanlı bir zevkti, sürüp giden bir zorunluluktu. Sartre bir melek sabrı mı göstermiştir, yoksa tam anlamıyla kendini feda mı etmiştir, bilmiyoruz: Filancanın isterik çığlıklarına katlanması, falancanın anlattığı bitip tükenmez sorunları dinlemesi, bir üçüncünün sorgulamasından geçmesi, bir başkasına o gün ne yaptığının hesabını vermesi gerekir. Filancaya iş bulmak, falancaya biraz para vermek gibi dış ilişkiler de cabasıdır. Sartre her şeye yumuşaklıkla yanıt verir, güler yüzünü hiç bozmaz ya da pek seyrek bozar; açıklamalarını yaparken, karşısındakini rahatlatırken adları karıştırmadığından emin olmak için hepsine "yavrum" der. Dokunaklı bir durum. Bunun karşılığında elde ettiği şey, o kadınların varlığı, çekiciliği, dinlendirici gevezelikleridir. Biraz da seks mi? Belki. Artık o da pek kalmamış gibidir. Hem rastlantısal karşılaşmalara da bir şeyler saklamak gerekir. Aslında bu bizi ilgilendimez: Herkes gibi, yaşlanan bir vücudun ritmine uyarak yaşamını sürdürmektedir o da.

İşler bu merkezdeyken Lena Zonina ile karşılaşması gerçek bir mutluluk olmuştur. Kadın binlerce kilometre uzakta oturmaktadır. Sartre, onunla, hafif bir ortamda yeni bir hava solur. Ona çok mektup yazar ve onu elinden geldiğince sık görür. Kısaca Moskovalı olup çıkmıştır. 28 Aralık 1962'den 13 Ocak 1963'e kadar Moskova'da kalır. Kendisine Castor eşlik eder. Castor'un varlığı yararlıdır çünkü Sartre yalnız kalmamış olur. Sartre hanım arkadaşıyla gelip onunla aynı otelde kalınca, Zonina'nın iş arkadaşları ve amirleri memur hanımla ziyaretçi arasında bir ilişki bulunduğundan nasıl kuşku duyabilirler? Beauvoir için bu görev tatsız bir şey değildir. Sovyetlerin ülkesini sever, orada oluşma sürecinde bulunan kültür politikası tasarılarıyla doğrudan ilgilenir, Lena'nın güçlü kişiliği ve sohbetini beğenir. Ayrıca, kimbilir, belki kendine rakip olabilecek bir kadını da gözünün önünde tutmak istemektedir.

Sartre birkaç kez Surkov'la görüşür. Uluslararası çapta bir yazarlar konferansı düzenlemeyi düşünürler. Bu toplantı sonunda kalıcı bir komite kurulması ola-

sılığı vardır; komite dünyaca tanınmış yirmi kadar yazardan oluşacak, bu yazarlar konferansın önerdiği izlekler üzerinde konuşmalar yapacaklardır. Bu, geçerliğini üyelerinin saygıdeğerliğinden alan ve Kremlin'in resmi çizgisini mi, Sartre'ın devrimci radikalizmini mi, yoksa sıkıntıya düşmüş komünist yazar ve sanatçıları mı savunacağı pek anlaşılmayan, dünya çapında bir baskı grubu olacaktır. Sorunun pek açıklığa kavuştuğunu sanmıyoruz. Bir kez daha hileli zar atılmıştır. Sartre düş görürken Surkov işini yapar. "Muhalefettekiler"in dostu olmaya gelince, o, düzenin sağlam bir direğidir. "Arkasında her sözcüğü, her hareketi gözetleyen ve yöneten K.G.B. duruyordu."[16] Rejim için olduğu gibi, onun için de amaç, Sartre'ın saygınlığının, kendisine fark ettirmeden en iyi şekilde nasıl kullanılacağını saptamaktır.

Moskova'da yazın ve sanat çevreleri kaynamaktadır. Kruşçev bir çağdaş resim sergisini gezerken öfkelenmiş, burjuva sanatıydı, çöküştü gibi o alışılagelmiş lafları etmiştir. Yaşlı ideologlar buna çok sevinmektedir. İdeolojinin patronu sanat kuramını çarın keyfine uydurmaya çalışır. Yenilikçiler savunmaya geçerler. Sartre onlardan bazılarıyla görüşür, Ehrenburg'la konuşur, olaya üzüldüğünü söyler, bunun Doğu-Batı ilişkilerini yavaşlatmasından korkar. Görüşlerini bir dergide dile getirmesi istendiğinde bu isteği geri çevirir. Açıklamaları hoştur: Bir yabancı dost bir ülkenin ideolojik çatışmalarına karışmamadır, çünkü "Parti yönetimiyle bu alanda her zaman aynı fikirde değildir."[17] Sartre terbiyeli adamdır: Tümüyle aynı fikirde olsaydı konuşurdu. Bir davaya bağlılık konusundaki bu yepyeni anlayış, yani düzen adamı anlayışı onun Sovyetler Birliği'ndeki genel tutumu kapsamına girer. Kendisinin devrimci inançlarını tanıtıp yayabileceği bir yeri, iktidarı aramaktadır. Halbuki görüşünü dile getirseydi, bunun Kruşçev'i korkutması olasılığı yoktu. Karşılaştığı kişilere, bu arada İtalyan Komünist Partisi'nin kültür işleri sorumlusu Mario Alicata'ya ve "muhalif" bir derginin yazı kurulu üyelerine anlattıkları bir yıl önce Barış Kongresi'nde söylediklerileriyle aynıdır: "Marksist ideoloji, yabancı hattâ kendisine karşı olan öğeleri içine alabilecek kadar güçlü ve bir o kadar sarsılmazdır."[18] Bununla birlikte, suçlanan sergiyi gezmek ister. Dayanılır gibi değildir. Jdanov'un zırvalarına göre yapılmış bez parçaları da, çağdaş tablolar da aynı derecede iğrençtir. "Bir görüşmeye temel sağlaya-

16) Doris Lessing, *La Marche dans l'ombre, autobiographie (1949-1962)*, Paris, Albin Michel, 1998, s. 87.
17) Ewa Bérard-Zarzycka, "Sartre et Beauvoir en U.R.S.S.", *a.g.y.*, s. 166.
18) *A.g.y.*

cak birtakım devrimci sanat yapıtları ortaya konmadıkça," der –ve Zonina bunu nakleder– eğilimler arası tartışma "verimli olamaz."[19] Bu, karşıtların hiçbirine hak vermeksizin sorunu bağlamak, siz önce devrimci olun da, sonra tartışırız demektir. Burada da önemli olan, bir tartışmanın özü değil –tartışmanın dışavurumu Sartre'ı ilgilendirmez ve bunda onunla aynı düşüncedeyiz–, dünya devriminin ve onun sözcüsünün yazgısıdır. Muhalif-tutucu tartışması bir göz aldatmasıdır. Amaç, Moskova'yı devrim füzelerinin fırlatılacağı stratejik üs yapmaktır; füzelerin harekete geçmesine katkıda bulunacak olan da, bu tartışma olacaktır.

Sartre'ın Fransa'da sahip olduğu gösterişsiz araçlardan biri *Les Temps modernes* dergisidir. Dergiyi Sovyet yazınının hizmetine sunar. Komünistlerce örneğin *Les Lettres françaises*'de yayımlansa Parti'nin ve yakınlarının dar çerçevesinde kalacak bir yapıt, kendi dergisinde yayımlandığında son derece geniş bir kesim tarafından tanınacaktır. Komünist olmayan bir yayıncıda da anti-Sovyet dangalaklar tarafından kendi çıkarlarınca değiştirilebilir. Sartre'ın dergisinde sorun olmayacaktır. Orası elbette eleştirel bir çevre olacaktır ama en ödünsüz çeşidinden sosyalist olduğu için sağlıklı bir çevredir. Eleştiri sorunu Sartre'ı tasalandırır. Komünistler, diye yineler, kendi safları dışında olup bitenle ilgilenmeli. İtalya'daki komünist basının Andrey Tarkovski'nin *İvan'ın Çocukluğu* adlı filmi karşısındaki coşkusuz ve sakınımlı tavrına şaşar ve Alicata'ya seslenen bir açık mektup yayımlar; bu mektupta, Batılı eleştirmenlerce burjuva bir traji-komediye dönüştürülmüş böyle bir filmin nasıl olup da komünist bir görüş açısından "Sovyet trajedilerinden biri"[20] olarak anlaşılabildiğini göstermeye çalışır. Tarkovski "insanın ve tarihsel ilerlemenin acı hakikatini ortaya koyuyor. Peki bu, ilerleme sözcüğünün bir anlam taşıdığı tek büyük ülke olan S.S.C.B.'den daha iyi nerede anlatılabilirdi?"[21] Komünistlerin yargılarındaki biçimcilik onların kendilerine zarar vermektedir. Yargılamakta acele edince kendi kültürlerinin zenginliğini kavramaktan yoksun kalmaktadırlar.

Paris'e dönüş; kış ve bahar mevsimleri sakin geçer. Politika Moskova'da yapılmakta, Paris yaşamı pürüz çıkarmamaktadır. Haftalar birbirine benzer, hepsi aynı sıkışıklık içinde, hiç boş zaman bulamadan geçer – bu Beauvoir'ın saplantısıdır ve aynı saplantı Sartre'da da yavaş yavaş yer etmiştir. Böyle bir yaşantı Sartre'ın giriştiği büyük çalışma için çok uygundur. Bir önceki sonbahar Flaubert'e yeniden gö-

19) *A.g.y.*
20) *Situations, VII, a.g.y.*, s. 340.
21) *A.g.y.*, s. 342.

mülmüştür. Bir İtalyan yayıncı politik yazıları topladığı bir antolojiye önsöz istemiştir. Sartre, Moskova'ya dönüşü konusunu açıklamak ve komünistlerle arasındaki ilişkilerin diyalektik olduğunu, yani değiştiğini göstermek için bir fırsat sayar bunu, o günkü yoldaşlığının ellili yıllardakine oranla ne bakımdan değişik olduğunu, yakınlığının nedenleri ve niteliğinin hangi konularda değiştiğini anlatacaktır. Bütün bunları birkaç sayfada anlatmak kolay şey değildir. Kendi geçmişini deşmesi gerekmektedir. Onu Marksist olduğunu iddia etmeye yönelten nedir ve karşılığında Marksizm onun geçmişini nasıl aydınlatmış ve dünya ile ilişkisini nasıl değiştirmiştir? Kısaca kendini özyaşamsal meseleye gömülmüş bulur. İstenen önsözü yazmaktan vazgeçer, Flaubert'i bırakır, *Yurtsuz Jean* metnine geri döner.

Dosyanın yeniden açılmasına yardım eden, kendisinin dışında bir olaydır. 1963 başında Amerikalı bir yayıncı Sartre'la temasa geçmiştir. Uluslararası üne sahip yazarlardan kısa metinleri on iki dilde yayımlamak istemektedir. İyi para, çok iyi para verecektir. Sartre'ın da birtakım maddi güçlükleri vardır. Birkaç yıldır yeni bir yapıt yayımlamamış, başarı kazanacak bir oyun yazmamıştır. Amerikalının önerisini kabul eder ve özyaşamöyküsünün birinci bölümü saydığı şeyi vermeyi önerir. 1955'ten beri kitaplarından sorumlu olan Robert Gallimard'a –Gaston Gallimard'ın yeğeni– bir yemek sırasında bundan söz edince adam bağırmaya başlar. O yapıtı yalnızca kendisi basacaktır. Kitap çok tutulacaktır, bundan emindir. Gerekirse parasını verecektir, ama kitabı istemektedir. Sözleşme imzalanır. Metnin büyük bölümü ilkbahar boyunca yazılır, sonra yazın gözden geçirilir. Bu arada başlığı da *Sözcükler* olmuştur.

Daha sonra Sartre, ilk kez metni kısa kesmek için vakit harcadığını söyleyecektir. Kara güldürüyle pırıldayan, duraksamayan bir biçemde kaleme alınmış bir mücevher. Yazına, daha doğrusu güzel yazılar denen şeye bir vedadır. Sartre "yazma nevrozu"nu iyileştirmek için geçmişine dalar. Babasının izini sürmek üzere Périgueux'ye gider. Bir ara psikanaliz yaptırmayı da düşünür. "Tilmiz" konumundan çıkıp Fransa Psikanaliz Derneği'nin üyesi, C.N.R.S.'te araştırmacı ve *La Nouvelle Revue de Psychanalyse*'in müdürü kimlikleriyle parlak bir meslek yaşamı süren Pontalis'e bu niyetini şöyle bir açar. Pontalis kabul etmez çünkü birbirlerini fazlasıyla yakından ve fazlasıyla uzun süredir tanımaktadırlar. Sartre da tasarıyı hemen bir yana bırakır. İsteğinin kendini anlama ya da kendini değiştirme amacından çok, bir aydın merakından ileri geldiği söyler. Aynı zamanda bunun politik bir özyaşamöyküsü olduğunu da söyleyecektir. İçindeki burjuvayı

öldürmek –zavallı Poulou ile büyükbabasına sınıflarının tüm günahlarını nasıl yüklediğini görmüştük– politik bir eylemse, evet. Hele olgunluk çağına kadar inandığı biçimiyle yazar mitosunu yıkmak politik bir eylemse, evet.

Elbette özyaşamöyküsüyle politika arasında bir bağ buluruz. Sartre ne zaman komünistlerle biraz yakınlaşmışsa, aklına yaşamını anlatmak gelmiştir. *Yurtsuz Jean* ilk yoldaşlık dönemine, *Sözcükler* ise ikincisine rastlar. Esneklikten yoksun bir Yasa ve bir Parti'nin çatısı altına sığındığı anda baba yokluğunun kendisi için şans olduğunu, bir üstben'i bulunmadığını, hiç kimsenin onu ikameler yaratırken görmediğini, görmeyeceğini açıklama zorunda duyumsar kendini. Şaşılası bir savunma, itiraf gibi bir şey. Tam büyük yazar mitosu çöktüğü anda kendini Marksizmin ağına atmıştır. Bir düş uçup giderken yerini bir yasa alıyor, yazma zevki yitip giderken savaşma zorunluluğu onun yerini dolduruyordu. Baba –ya da baba imgesi– sorunu bu süreçte belirleyici bir işlev yüklenmiştir: Kendi kendini yaratmış olan insan mitosunun yerini, yavaş yavaş, hain, yani bütün babalara sahip olan ve onların hepsini öldüren adam mitosu almıştır. Sartre, kendisini yerin dibine batırmaya her an hazır yargıçlarla arasındaki diyaloğu sürdürür, kural olarak ortaya çıkan bir felsefenin dayatmalarına boyun eğerken bir bakıma babalık imgesini de ehlileştirmiştir. *Eleştiri*'de bu felsefe ve bu diyaloğu üstlenir ve onları aşarken öyle bir zırha bürünmüştür ki, onunla her yere gidebilmekte, her konuda bilen adam tavrıyla konuşabilmektedir. "Açıkça görüyorum, gözüm açıldı, asıl görevlerimi biliyorum,"[22] diye yazar. Babaların çocuklarına vermeleri beklenen şeyi, bir üstben'i o kendisine vermiştir.

Fakat bu üstben zorlama bir yapıya sahiptir ve köklerini Sartre'ın geçmişine salmaz, bundan ötürü de babasının erken ölümünün sonuçlarını yok edemez. Bu üstben, ruhsal yapısında öteden beri hata yapan şeyi saklamaya yönelik bir kaçamaktır. Baba, nefret edilen, kıskanılan, sonra sevilen, öykünülen, sonunda karşı karşıya gelinip aşılan Öteki'dir. Sartre onu yeniyetmeliği sırasında kafasının içinde yeniden yaratmış ve görüntüsünü de acı kin anı üzerinde dondurmuştur. Öteki, o anı aşmamış olduğundan, Sartre için yabancıdır. İstediği kadar Marksizm ile kendi kişisel mitolojisinin karışımı içinden bakıp, kendisi ile başkasının tek bir bütün olacakları mutlu günü düşlesin, Sartre engelinin üstesinden gelememiştir. İşte bu nedenledir ki, ona başkası-ile-varlığın kapılarını açacak olan Ahlak kitabının hazırlanması askıda kalmaktadır.

---

22) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 204.

Sözcükler'in son sayfaları yaranın hâlâ kapanmamış olduğunu gösteriyor. Açıkça gördüğünü, görevlerini bildiğini söyledikten sonra şunu ekler: "Uyanan, uzun, acı ve tatlı bir delilikten kurtulan, yaşamını nasıl kullanacağını bilmeyen bir adamım. Yedi yaşımda nasıl bir biletsiz yolcuysam şimdi de oyum."[23] Söylediği bu iki şey birbiriyle çelişiyor. Görevini bilenle yaşamını nasıl kullanacağını bilmeyen çakışmaz. Yine de bu iki imge birbirlerine değmeksizin birbirlerini izler. Onlar Sartre'ın iki gölgesidir. Görevlerini bilen adam yalın ve etkindir. Elinde gelip geçen trenlerin hepsinde kabul görecek birinci mevki bir bilet vardır. Müjde'yi yaymak için yollara düşmüş Marksisttir. Yaşamını nasıl kullanacağını bilmeyen adamsa acıklı bir gölgedir. O, kafasını patlatan, saçmalıklar düşünmeye kendini zorlayan, kendine yakışmayacak laflar eden Sartre'dır. Eskiden babaların açıkça oğullarından nefret ettiklerini sandığı için kendinden nefret eden adamdır. Bir babanın yapacağı gibi kendisini kendine karşı davranmaya zorlayan, hissettiği ve sevdiği her şeyi yadsımak için çırpınan filozoftur.

Sartre yeni varlıkbilimsel konumunun farkındadır. Tam bir çelişkiye dönüşmüştür. Gururu da, alçakgönüllülüğü de katıksızdır. Hükümdar ve köle olarak, kendisine geçmişin ve geleceğin anahtarlarını veren bir aracı kendi bilincinde oluşturmuş fakat onu elde etmek için kişiliğini feda etmiştir. Aşırı gelişmiş bir bilinç ama bitmiş bir ego; bir izlence var ama tasarı kalmamış. Varoluşçu Sartre ölmüştür. Utkuya varmak için kendini yok etmiştir. Artık ününden ve gücünden emin olarak, yüzüstü bırakılmış, işe yarayacak bir post gibi devrimci davanın önüne atılmış olan kendisine kayıtsız kalır.

Sartre, öldüğüne göre, kendini yaşamaya terk edebilir. Artık düşünce ona verilmiştir: O düşünceyi izleyeceğim diye kendini tüketmesi gereksizdir. Bu, yeni konumunun büyük üstünlüğüdür. Eskisi kadar gergin değildir, kimbilir ne için'e ve hemen hemen hiç'e kendini daha çok açar. Temmuz ayının ikinci yarısını Arlette ile birlikte Hollanda'da geçirir. Kızın birtakım ilkeleri vardır. Kapitalist değildirler, onun için de kapitalistlere göre otellere gitmeyeceklerdir. Pek zavallı hanlar ve "berbat yemekleri normal biçimde sunan normal restoranlar"[24] aramaktadır. Böylesi, halkın içinden olmak demektir. Sartre, söylenir, eğlenir, razı olur. Bu kız bazı bakımlardan yeni bir Castor'dur. O da bir ülkede her şeyin

---

23) A.g.y., s. 204-205.
24) *Lettres au Castor*, cilt II, *a.g.y.*, s. 365.

görülmesi, hiçbir müzenin, hiçbir anıtın kaçırılmaması gerektiği düşüncesindedir. "11.30'dan 17.30'a kadar turistik çabalar."[25] Geri kalan zaman tam bir tembellikle geçer. Sartre, günde iki tane Simenon romanı okur, hattâ (çok) ucuz bir casus romanı dizisi olan "OSS 117"den bir kitabın da hakkından gelir.

Paris'te Claude Faux Sartre'ın katipliğini bırakır. Yerine Arlette'in bir arkadaşı olan André Puig alınır. Sartre Sovyet bloku dışında pek sık politik konuşma yapmamaktadır. 1963'te, Güney Afrika'daki ırk ayrımı ya da İspanya'daki Franco rejimi gibi birkaç sağcı baskı yönetimiyle ilgili olarak demeçler verir, gösterilere katılır, Cezayir savaşı sırasında hüküm giymiş itaatsizlerin ve asker kaçaklarının durumuyla ilgilenir, Martinik Adası'nda sömürgeciliğe karşı çıkan bir örgütün üyelerinin davasında tanıklık eder. Bu arada yazdığı önemli bir metin, *Les Ecrits de Lumumba* için kaleme aldığı, "Patrice Lumumba'nın Politik Düşüncesi" başlıklı önsözdür. Bu önsözde *Yeryüzünün Lanetlileri* için yazdığı önsöze göre daha ılımlı bir dil kullanır. Sömürge insanının yavaş bilinçlenmesini, sömürge cehennemine tek alternatif olarak devrimin keşfedilmesini anlatır. Sınıf mücadelesine ve diyalektik akıla dayanan soyut bir çözümlemeye kısa bir bilgiyle renk katar. "Hükümet sömürge halkını ufalayıp dağıtıyor ve onları *dışarıdan* kralın tebaası olarak birleştiriyor. Bu *dışarıdan birleştirme*nin *yerine içeriden* bir bütünleşme konulmazsa, bağımsızlık bir sözcük olmaktan ileri gitmez."[26] Lumumba tarihin kendisine üç değil, sadece iki senaryo –yeni sömürgecilik ya da Afrika sosyalizmi– sunduğunu anlamamış, yeterince devrimci olmamıştır. Bağımsızlık anında Kongo "olma" gücünü göstermiştir. Fakat bunun arkasından "Lumumba'nın kitleler tarafından radikalleştirilmesi, kitlelerin de Lumumba tarafından birleştirilmesi"[27] gelmeliydi. Küçük burjuvazi buna vakit bırakmadan adamı hakladı. Afrika bu olaydan ders almalı: "Birlik, savaştır; (...) ayrıca sosyalist devrimdir."[28] Sartre güneşinin altında pek yeni bir şey yok.

1963 Ağustos'unun 5'i ile 8'i arasında Sartre ile Beauvoir roman izleği çerçevesinde Yazarlar Birliği'nce düzenlenmiş ve C.O.M.E.S tarafından desteklenen bir toplantı için Leningrad'dadırlar. Dili bağlı insanlarla çalışmak kolay olmaz. Estetik zevklerinde bir özgünlük bulunmayan Kruşçev çağdaşlık konuşup çağdaşlık düşünen "zıpçıktıları" yola getirmeye karar vermiştir. Gerçekçilik ve ma-

25) *A.g.y.*, s. 364.
26) *Situations, V, a.g.y.*, s. 213.
27) *A.g.y.*,s. 249.
28) *A.g.y.*, s. 252-253.

nevi sağlık, halk yığınları işte böyle eğitilmektedir. Sartre'ın muhalefettekiler diye adlandırdıkları, özellikle Ehrenburg, kötü durumdadırlar. Kongrede Sovyet üyeler –açıkça çoğunluktadırlar– soysuzlaşmış Batı'ya ve yaptığı aşağılıklara veryansın ederler. Sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştır. Aralarında Nathalie Sarraute'un, Alain Robbe-Grillet'nin de bulunduğu tek tük zavallı Fransız, yeni romandan söz etmeye, yazarın okurlarının ruhlarını yüceltmekle görevli bir pedagog olmadığını anlatmaya çalışırlarsa da bir sonuç alamazlar. Bir sağırlar diyaloğu. Surkov, herhalde Sartre'ın esnekliğine güvendiğinden kapanışı onun –hazırlıksız olarak– yapmasını rica eder. O zavallı da elinden geldiği kadar bu tatsız işi yapar.

İki gün sonra, kongreye katılanlar bir uçağa bindirilirler. Gidilecek yer Kruşçev'in Gürcistan'daki malikanesidir. Beauvoir ekim ayında Roma'dan Nelson Algren'e gönderdiği bir mektupta şöyle yazar: "Kruşçev'in evinde Karadeniz'e karşı görkemli bir akşam yemeği yedik, votka içip havyar kaşıkladık; adam pek candandı ama güvenmem."[29] Sartre da dönüşünde bu anıyı doğrulamıştır. Kruşçev'te, der, "dürüst bir adam havası var, çok sade, bakışındaysa bir tür kurnazlık seziliyor."[30] On yıl sonra, Beauvoir başka şey anlatacaktır: "Sanki kapitalizmin destekçileriymişiz gibi bizi haşladı (...). Surkov biraz sonra alçak sesle ona, 'Fazla sert davrandınız,' diye fısıldayınca, 'Anlamaları gerek!' dedi sert bir sesle."[31] Kruşçev yemekte hiç ağzını açmamıştır. Beauvoir, olayın sorumlusunun Thorez olabileceğini de ekler: Thorez tam o sabah Kruşçev'e Sartre ve arkadaşlarının antikomünist olduklarını söylemiş olmalıdır. Beauvoir'ın da, Sartre'ın da neden sıcağı sıcağına yalan söylemiş olacaklarını anlamak kolay değil. On yıl sonra Beauvoir'ın tarihi yeniden yazmakta ne yarar gördüğü ise anlaşılıyor. Havyar kaşıklamalar, Nomenklatura'nın* cennetinde büyük eğlence artık yakışıksız kaçmaktadır. İş o noktaya gelince, Fransız Komünist Partisi'ne de bir şaplak atıverilir. Doğru olan ilk anlattıklarıdır: Sartre ile Beauvoir keyifli bir dost toplantısında bulunmuşlardır.

Resmi program bitince beş hafta tatilleri kalır. Rehber ve çevirmenleri Lena Zonina'dır. Moskova'da Yüksek Öğretmen Okulu'ndan bir arkadaşları olan ve

---

29) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren, a.g.y.*, s. 606.
30) Georges Michel, *Mes années Sartre, Histoire d'une amitié*, Paris, Hachette, 1981, s. 60.
31) Simone de Beauvoir, *Tout compte fait*, Paris, Gallimard, 1972, yeni bas. 1995 (Folio), s. 398.

* S.S.C.B.'de ve Doğu bloku ülkelerinde özel ayrıcalıklardan yararlanan kişiler. *–yhn*

inancından ötürü oraya yerleşmiş, yaşamını çeviriyle kazanan Cathala ile görüşürler. Moskova'da birçok kişiyle yakınlaşır, birkaçıyla dost olurlar; bunlar Moskova'da bulunmalarında, politik nedenlerini ikinci planda bırakan dostluklar olacaktır. Kırım'a giderler, Karadeniz kıyısı boyunca dolaşır, o yıl büyük kıtlık çeken Gürcistan'ı, başkenti Tiflis'i ziyaret ederler. Ermenistan'ın güzel göllerini, Erivan'ı, manastırları, Ağrı Dağı'nı görürler. Birkaç gün daha Moskova'da kalıp eylül sonunda Paris'e dönerler.

Orada birkaç gün, ancak yakında çıkacak yazılarını gözden geçirmek için kalırlar. *Sözcükler*, *Les Temps modernes* dergisinin ekim ve kasım sayılarında çıkar. Gallimard, Beauvoir'ın Anılarının üçüncü cildi olan *La Force des choses*'u [*Koşulların Gücü*] kasım başında yayımlar. Fakat bu iki olayın ilk yankıları duyulmaya başladığında yazarlar Paris'ten ayrılmışlardır. Ekim ayını Roma'da, Minerva Oteli'nde geçirirler. Sartre Ronald D. Laing ve David G. Cooper'ın *Reason and Violence, A Decade of Sartre's Philosophy* başlıklı kitabına mektup biçiminde bir önsöz yazar. İkisi de psikiyatr olan yazarlar Sartre'ın tutkulu birer okurudur ve bu kitapta henüz İngilizceye çevrilmemiş olan *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'ni Anglosakson okurlar için özetlerler. Kasım ayında Sartre ile Beauvoir Yazarlar Birliği'nin çağırısı üzerine Çekoslovakya'ya kısa bir ziyaret yaparlar. *Altona Mahpusları* oyunun ilk temsili verilir, tartışmalar yapılır, konferanslar verilir. Simone de Beauvoir öğrencilerde ve aydınlarda "Marksizmin, ne yazık ki Sovyetler Birliği insanında olmayan o diri bilginin"[32] bulunduğunu gözlemlemekle mutludur. Sartre'ı dinlemek üzere Karl Üniversitesi'ne koşan öğrencilerden biri düş kırıklığını şöyle anlatır: "Onu bir papa gibi, bir Mesih gibi bekliyorduk, (...) binlerce genç onu dinlemek için amfiye koşmuştu. (...) Söz aldı ve sosyalist gerçekçilikten bahsetmeye başladı! Kimse kulaklarına inanmak istemiyordu ve yeni Çek kuşağı o gün Sartre'ı gömdü."[33] Fransız dostu bir deneme yazarı ve gazeteci olan Antonin Liehm ile tanışırlar. Hep "muhalifler" arayan Sartre *Les Temps modernes* takımına birkaç tanınmamış yazar sokar; bunlar arasında Milan Kundera diye biri de vardır.

Dönüşlerinde sıkıntılarla karşılaşırlar. Ay sonunda Simone de Beauvoir'ın annesi ölür. Kızı onun anlarını birkaç ay sonra *Une mort si douce*'ta [*Sessiz Bir Ölüm*] anlatacaktır. Sartre *Saygılı Yosma*'nın sinemaya uyarlanan baskısı için kendisini mahkemeye veren bir Amerikalı yayıncıyla boğuşur. Hakları iki kez

---

32) A.g.y., s. 446.
33) Alıntılayan: Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 756.

sattığı iddia edilmektedir. Bir mahkeme Sartre'dan yirmi beş bin dolar ister. Sonunda davayı kazanacaktır. Sartre'ın para sorunları hiç bitmez. Vergi borcu temizlenmiştir ama sözleşmeleri bakmadan imzalama gibi kötü bir huyu vardır ve bu, avukatı Suzan Blum'a büyük sıkıntılar çıkarır. Bayan Blum ondan disiplin değilse de en azından bir düzen beklemekte, ancak başarılı olamamaktadır. Yapıtlarının çeviri ve uyarlama haklarından alacakları düzensiz biçimde gelir. Elbette, hâlâ çok para kazanmaktadır ama düzensizlik ve gecikmeler yüzünden çoğu zaman darda kalır. Burs verdiği kişiler beklemezler. İsteklerinde ısrarlı, bazen de saldırgan olurlar.

Cömertliğinden hiçbir şey eksilmemiştir. Cömertliğinin dışavurumu her zaman maddesel düzeyde olmaz. Hâlâ o eski konuksever, güler yüzlü, şakacı, karşısındakini dinlemeye hazır ve ona eşitiyle konuşuyormuş izlenimini veren adamdır. Bu açıklığının yanında en koyusundan da bir kapalılığı vardır. Egosu yok, bilinci var, demiştik. Kendisine aptal deseniz gülüp geçer, fakat tarih diyalektik olmaz denilince yüzü solar, F.L.N. konusunda kuşkular öne sürülünce öfkeden çıldırır. Felsefe ya da politika söz konusu olduğunda, çok büyük bir şiddet gösterebilir, ters bir söz için bir kimseyi kapı dışarı edebilir. Tek bir gün bir konu üzerinde düşünmüşse, bir kuramı kendine göre işlemişse, o konudaki herhangi bir ters görüş, ona göre bir aptallık kanıtı ya da bir hakarettir. Bundan ötürüdür ki, kendi düzeyindekilerle konuşma onu ilgilendirmez. Sıradan insanlarla her türlü ölçülü davranışı unutur. Maria Craipeau adında bir gazeteci aralık ayında *Koşulların Gücü*'nün bir değerlendirmesini yapar. Sartre ertesi gün kadına saldırgan ve haksız bir mektup yollar; Cezayir savaşından söz etmese bu mektuba, Sartre'ın hırçınlığının çok çirkin bir dışavurumundan başka bir şey denemez. O soruna gelince, suçladığı yazıda yakından uzaktan öyle bir şeyden söz edilmemektedir. Ama yine de bu onun "Fransız solunun utanç verici ödlekliğinin"[34] kendisine ödetilmek istendiğini varsaymasına engel değildir. Çok aceleci davranır. Daha doğrusu, kafasında akıl almaz saçmalıkta bir öykü uydurmuştur. Önce öfkelenmekte, sonra öfkesini sayıklamaya benzer bir şeylerle beslemektedir: Bir yüreklilik simgesi olduğu için ona kızmakta, kendisine karşı bir komplo hazırlamaktadırlar. Onu eleştirenlerin aralarında bir cephe kurmuş kişiler olduğuna her zaman inanmıştır. "Ona bağlı kişiler ve 'aile' ortamı dışında, kendisine karşı bir komplo havasında, şüpheli biçimde hareket eden belirsiz kişilerle dolu

34) *France-Observateur*, 12 Aralık 1963, "Une lettre de J.-P. Sartre."

geniş bir kesim olduğuna inanmaktaydı."[35] Artık tarihin yollarını tanıdığına göre, ona komplo kuran tüm evrendir. Sağduyunun sesi buna paranoya der.

1964 baharında, dinginleşmiş olan Sartre, ocak ayında çıkan *Sözcükler*'in yayın gelirlerini toplar. Kitap çıktığı anda çoksatarlar arasında yerini almıştır. Hoşnut olmayan sadece Bayan Mancy'dir. Ona göre Sartre "çocukluğundan hiçbir şey anlamamış"tır.[36] O yılın yayın yaşamında Sartre'ın adı egemendir çünkü bahar, yaz ve sonbaharda *Situations* dizisinin IV, V ve VI. ciltleri çıkar. *Qu'est-ce que la littérature?* [*Edebiyat Nedir?*] ve *Baudelaire*'in yeni baskıları cep kitapları formatında yayımlanır ve anında büyük ilgi görmeye başlarlar. Roma'da, bir önceki yıl sözü edilen ve politik yazılarını bir araya getiren kitap çıkar. Sartre bir klasiktir, yani kendisine her konuda her şey sorulan ve dünyayı aydınlatacağı varsayılan bir adamdır. Fransa'da yükseköğrenim konusunda konuşması rica edilir. Üniversite profesörleri tarafından yapılan gösterişli sunumu ateşli biçimde eleştirir ki bu, aklı başında bir şeydir. Sovyetler'deki öğretimi över ki, bu da şaşırtmaz. Komünist Öğrenciler Derneği'nin üyeleri arasında Sartre'a hayran pek çok genç vardır. Bu ilgiler Sartre'ın hoşuna gider. Bu, gençliğe ulaşmanın ve Fransız Komünist Partisi'nin fazlasıyla düzgün işleyen tekerine çomak sokmanın bir yolu olmaktadır. Derneğin yayın organı *Clarté* için verdiği bir demeçte gerçekçiliğin ne olduğunu anlatır. Sanat belki de Sartre'ın kurtuluşudur. Sanat yapıtları söz konusu olduğunda onun Marksizmi, toplumsal-tarihsel alandakinin tersine, karşısındakini görmesine engel olmaz, bir yorum süzgeci olmaktan çıkar ve başvurabileceği az çok ölçülü bir görüş alanına dönüşür. Nesne yoğunluğunu korur. Sartre'a göre, eleştirinin işlevi, yapıta bir insanın kendi yaşamı ve dönemini ele alma ve onları değiştirmek üzere onlara dönme biçimi olarak bakmak olmalıdır. Yöntemini kendisi, birkaç ay önce, savaşın bitiminden 1951'deki ölümüne dek besleyip barındırdığı ressam Wols'un yapıtına uygulamıştı. "Parçaların ve bütünün sessiz kanıtı, kozmik birliği olan Güzellik, her zaman dünyadır, ya da en azından, kendi yoğunluğuyla ve gücüyle gerçekleşen muhtemel bir dünyadır."[37]

Aynı zamanda *Sözcükler*'den, yapıtlarından ve kendinden de söz eder. Nisan ayında, *Le Monde* gazetesinden Jacqueline Piatier'ye derinine inen bir demeç verir ve bunda kendisinin son zamanlardaki gelişmesinden söz eder. "Ölen bir ço-

---

35) Jean Cau, "Croquis de mémoires", *a.g.y.*, s. 1127.
36) *Œuvres romanesques*, *a.g.y.*, s.LXXXIV.
37) *Situations, IV*, *a.g.y.*, s. 433-434.

cuğun karşısında *Bulantı* pek bir ağırlık taşımaz."[38] Son derece ahlaki olan bu söz on yıllık bir politik oluşumun sonucudur. "Bende eksik olan gerçeklik duygusuydu. Gerçeği öğrenmek için uzun bir çıraklık dönemi geçirdim."[39] Gerçekten de Sartre otuzlu yıllarda politikayla uğraşmıyordu ve "gerçek" dediği şeye yaptığı böyle bir göndermeyi horgörürdü. Ne var ki, bugün de gerçeklikle eskisinden daha fazla uğraştığı yoktur. Politika onun için bakışını dünyaya uydurmanın bir yolu değil de, çocukluğundan beri yakasını bırakmayan bir düşle dünyayı bağdaştırma sanatıdır. Yaptığı yolculuklar da yaşadığı politik deneyim de onu gerçekliğe açmamış, onlar sadece onun sözde ya da kâğıtta kalan gücünü besleyip pekiştirmiştir. Düşüncelerinden şu sonuç çıkar: Devrimci olmayan toplumlarda "herkesin okuyacağı zamanı hazırlamanın" yolu "sorunları en kökten ve en ödünsüz biçimde ortaya koymak"tan[40] geçer. Köktenciliği kesin zorunluluk olarak peşinen kabul edilmelidir. Sartre başlangıç noktasına dönmüş, kendini –ve ona sadık olanları– dünyanın onun, yani Sartre'ın öznelliği ilkelerine göre düzenlendiğine inandırabilmiştir.

"Açlıktan ölen bir çocuk" konusunda söyledikleri epeyce mürekkep harcatmıştır. Sartre okurlarını duygusallıkla bezenen bu tür ahlakçılığa alıştırmamıştı. Kaldı ki, birkaç satır aşağıda bir Ahlak geliştirmek niyetinde olmadığını söylemiştir. Kırklı yılların sonuna dönüyoruz, yani dünya kötüdür, o kötü dünyada bir Ahlak'ın ilkelerini yerleştirmek mümkün değildir. Böyle bir şey ancak sosyalizm insanların yaşam koşullarını iyileştirdiği ve Evrensel'in egemenliğini kurduğu gün düşünülebilir. Tek başına el alınırsa bu usavuruş saçmadır; zaten bu düşüncenin, her şeyden önce, Sartre'ın kendisini başkası-için-varlık olarak kurmakta çektiği zorluğu gizlemeye yaradığını görmüştük. Fakat şimdi onu, olduğu haliyle yeniden ele almaktadır. Birdenbire açlık konusundaki tümcesinin içinden anlamını çıkartıp onu bomboş bırakır. O tümce sadece birkaç yavan genellemeye gönderir duruma gelmiştir: Dünya kötüdür, onu iyileştirmek için dövüşmek gerekir, yazın sadece sözcüklerden yapılmıştır ama acıya gelince o, gerçektir gibisinden Sartre bize söylemese de bildiğimiz şeyler.

Sartre'ın Yüksek Öğretmen Okulu'ndan arkadaşı René Maheu UNESCO'nun başı olmuştur ve onu 21-23 Nisan günleri Danimarkalı filozof Kierkegaard konusunda yapılacak bir toplantıya katılmaya çağırır. Sartre, konuşmasında, birkaç

38) *Le Monde*, 18 Nisan 1964, "Jean-Paul Sartre s'explique sur *Les Mots*."
39) *A.g.y.*
40) *A.g.y.*

aydan beri Flaubert konusunda bir kez daha yanıtlamaya çalıştığı bir soruyu Kierkegaard vesilesiyle ortaya atar. "Kierkegaard hakkındaki bilgimizi sorgulayıp bir ölüde bilgiden ne kurtulur ve onun yokluğundan sonra *bize* ne kalır, onu bulacağız; gerçek anlamıyla bilgi denen şeye kapalı o varlığın, yani bir başkasının özenelliğinin, yine de, bize herhangi bir başka yolla verilip verilmediğini araştıracağız,"[41] der. Yanıtı, onun düşüncesinde, tarihsel trajik diyebileceğimiz şeyin ortaya çıkışını dile getirir. "Tarihsel bilgi için, insan yaşayıp ölür. Yaşam, kısa süre sonra durulan yüzeysel bir çırpıntıdır. (...) Yaşanan her girişim, Tarih'in sürekliliği gibi basit bir nedenle, başarısızlıkla son bulur."[42] Fakat tarih bir hapishane değildir. İnsan, varlığını duyuya dönüştüren ve kendisinden dünyaya duyu gelen varlıktır. (...) Her birimiz, kendi tarihselliğimizin içinde, Tarih'i yaptığımız ölçüde onun gözünden kaçarız."[43] Demek ki, bir insan, tekilliğinin içinde ve tekilliğiyle, yani kendini "*bütün* ötekilerden *başka*"[44] yaptığı ölçüde bütün öteki insanların çağdaşı olmaktadır. "İnsanlık ölülerini yitirir ve onlara kesinlikle yaşayanları aracılığıyla yeniden başlar."[45] İlk kez olarak Öteki, bizatihi kendi başkasılığı içinde, kendi gerçek mevcudiyeti olarak kabul edilmektedir. Sartre Kierkegaard'ın "*benim* olmaktan çıkmaksızın bende öteki kalma"[46] tarzına hayrandır. Şaşırtıcı bir dönüm noktası: Geçmişine veda eder, devrimci ilkenin saltık gücüne koşulsuz boyun eğdiğini söylerken Sartre, diyalektik materyalizmin fazlasıyla zorlayıcı çerçevesinden kurtulmakta, kendini uyruklar arasında bir uyruk olarak bulmaktadır. Dirilerle ölüler birbirleriyle konuşmaktadır. Aralarında tarih ötesinden bir bağ kurulmuş ve iletişimleri "bir içsellik ve karşılıklı içkinlik ilişkisi"[47] içinde yürümektedir. Sartre öteden beri içsellik kavramını burjuva budalalıkları cehennemine sürmüştür. Sanki diyalektik konusundaki aşarı katılığı onu ürkütüyormuş, sanki kendine karşı düşünme hastalığına bir panzehir gerekiyormuş gibi, ufkunda o kavrama bir yer açar. Gerektiğinde Sartre onun sayesinde daha rahat soluk alabilecektir.

New York eyaletindeki Cornell Üniversitesi'nde bir dizi konferans vermek üzere 1965 Mayıs'ında bir çağrı alır. Kabul eder ve Ahlak tasarısını yeniden ele alma-

41) *Situations, IX, a.g.y.*, s. 153-154.
42) *A.g.y.*, s. 164.
43) *A.g.y.*, s. 178-179.
44) *A.g.y.*, s. 183.
45) *A.g.y.*, s. 188.
46) *A.g.y.*, s. 189.
47) *A.g.y.*, s. 188.

yı düşünmediğini söylemiş birisi için şaşırtıcı bulunacak bir ana izlek önerir. İzlek "Bir Ahlak için Araştırmalar" olacaktır. Bu konuda, mayıs ayında Roma'da düzenlenmesi gereken bir kolokyumun "Ahlak ve Toplum" başlıklı temasından esinlenmiş olabilir. Ahlaktan konuşmak belki kendisinde eski bir merakı uyandırmıştır. Çalışmaya oturur. 23 Mayıs günü Roma, Gramsci Enstitüsü'nde verdiği konferans "Kararlılık ve Özgürlük" üzerinedir. Konuşması, Ahlak'ı işleyen bir denemeden çok, var olan ve "bir sınıfın, bir toplumsal çevrenin ya da bütün bir toplumun genelgeçer kalıplarını oluşturan dayatmalar, değerler ve değersel yargılar bütünü"[48] olarak tanımlanan mevcut ahlakların sosyopolitik bir eleştirisidir. Ahlakın iki açıklamasına, pozitivizm ve strüktüralizm açısından yapılan açıklamalara çatar. Onun düşüncesine göre, ikincisi birincisinin mirasçısıdır. Bunların kusuru, der, "tarihi sisteme bağımlı kılmalarıdır."[49] Yanlış: Tarih, sınıf mücadelesine bağımlıdır. Aslında elimde sadece tek bir somut örnek, yani kapitalizmin örneği yok, iki örnek var: Biri, baskıcı varlığına maruz kaldığım kapitalizm örneği; ikincisi, "kapitalizmin yıkıntılarının ötesinde gerçekleşecek gelecekteki sistemin, kapitalist sistemin yıkılmasından doğacak ve uğruna kapitalizmi yıkmaya değecek olan sistemin"[50] örneğidir. Birazcık sadeleştirerek diyebiliriz ki, kötü bir ahlak vardır, o bugünküdür ve iyi bir ahlak vardır ve o devrimden sonra gelecek olandır. Demek ki, bir burjuvanın tek bir geleceği vardır; o da kendi sınıfınınkidir; fakat bir proleterin "en azından *iki geleceği*" vardır, biri ona dayatılan, öteki kendi kendine vereceği gelecek.

Sartre 1964 yılı boyunca ve belki 1965 başlarında yeni Ahlak'ı üzerinde çalışmayı sürdürür. Yüzlerce sayfa yazacaktır, ancak bunlar yayımlanmamıştır. Fakat yapıtının öncülleri, Roma'da ortaya koyduğu biçimiyle, politik bir ahlakın temellerini attığını göstermektedir: Mademki önümüzde iki gelecek, birbirine zıt iki sistem var, mademki bunların birer ahlakı olacak, o halde kabul etmek gerekir ki biri için iyi olan öteki için ille de iyi olmayacaktır. 1948'in tartışmalarına ve "iki ağırlık, iki ölçü" ilkesine dönüyoruz. Kapitalizmde bir insanı idam etmek cinayet, sosyalizmde bir milyon insanı yok etmek bir çaparız; gerisinde iyilik de olabilir, kötülük de. Duruma göre değişir, yani söz konusu ülke rotasını kararlı biçimde sosyalist geleceğe çevirmişse iyidir; yok, eğer gevşiyor, bürokrasiye dalıyor, Stalincileşiyorsa kötüdür. Sartre burada, yıllardan beri hapis, işkence, katliam konularında ölçüt diye kullandığı şeyin varlığını doğruluyor sadece.

48) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 736.
49) *A.g.y.*, s. 742.
50) *A.g.y.*, s. 744-745.

1964 yılının 30 Mayıs-10 Temmuz günleri arasında Sartre ile Beauvoir S.S.C.B.'dedirler. Bu kez orada kalışları esas olarak turistik ve duygusaldır. Yine de gezileri Kiev'deki resmi şenliklerle başlar. On yıl sonra Beauvoir'ın yazdığına göre şölen iyi geçmemiştir, Ukraynalıların Yahudi aleyhtarı, burnu büyük oldukları, kin tuttukları belli olmaktadır. Gezinin genel koşullarına, aynı Simone de Beauvoir'ın Algren'e gönderdiği mektuplardaki coşkusuna bakılırsa 1964'te olayların kötü gitmesi için herhangi bir neden yoktur. Bu nedenle, her şeyin her zamanki gibi olup bittiğini, votka içilip havyar yendiğini, gülünüp eğlenildiğini varsayarsak, bu pek yanlış olmaz. Moskova'nın keyfi her zamankinden iyidir. Erzak sağlama koşulları iyileşmiştir, iyi yenilip içilir, kentin modernleştiği apaçık görülür. "Muhalefet" cephesindekilerle ilgili hesapsa biraz karışıktır. Örneğin yenilikçi ressamlar yasaklıdır, sinema sansürden çok çeker, fakat öte yandan Kafka çevrilmekte, Brecht'in oyunları temsil edilmektedir. Ehrenburg'a saygınlığı geri verilmiştir. Hepsinden önemlisi, *Sözcükler*'in, Lena Zonina'nın çevirisinden yayımlanmasıdır. Kitabın ithaf edildiği "Bayan Z."nin kim olduğunu Fransız okur bilmez. Lena'dır. Rusça baskısı için Sartre mektup biçiminde bir önsöz yazar ve bunda kendisinin Fransız burjuvazisinin bir ürünü olduğunu, Ekim Devrimi çocuklarının kendisine göre epeyce bir üstünlüğe sahip olduğunu söyler. Yine anı önsözde dile getirdiğine göre, özyaşamöyküsünün geri kalan bölümü, Rus devriminin, Sartre'ın kuşağının yaşamını ne denli aydınlattığını gösterecektir.

Castor, "Sovyetler Birliği'nde kalışımız artık orada edindiğimiz dostlarla yine çok hoş geçti," diye anlatır. "Elbette 'soldaki' dostlarla, çünkü her yerde olduğu gibi Sovyetler Birliği'nde de ilericilerle gericiler arasında sürekli bir çekişme var. Yazarlar yavaş, çok yavaş olarak bölük pörçük özgürlük kırıntıları elde ediyorlar."[51] Sartre ile Beauvoir çiftinin aradığı o nadir şeyi, yani devrimci arılık adına devrimci resmiyete karşı çıkan insanları tarih pek yazmamıştır. 1964 yılında Moskova'da "solda" olmak ne anlama gelir? Sartre ve Beauvoir için bu açık bir şeydir. Stalin yönetiminde geçen uzun yılların mirası boğuculuk cüppesini sıyırmak, devrimi tazelemek isteyen soldadır. Moskova geceleri Küba'daki gibi eğlentili değil, kasvetli geçer. Solda olmak her gün devrimi tekrar tekrar icat etme mutluluğuna bırakmaktır kendini. Bu görüş noktasından bakınca, ilgiye değer pek az "muhalif" bulurlar. Bununla birlikte, Soljenitsin'i, tam bir Marksist olmamasına karşın tüm dünyada çevrilmeye ve okunmaya değer buldukları için Sar-

51) Simone de Beauvoir, *Lettres à Nelson Algren*, *a.g.y.*, s. 610.

tre ile Beauvoir'ın ileri görüşlülüğünü övmemiz gerekir. Yazın alanında verdikleri yargı politik alanda verdikleriyle her zaman bağdaşmaz ve birincilerin ötekilerden daha güvenilir olduğu tartışma götürmez.

Daha sonra Zonina ile birlikte ülkenin içlerine doğru bir yolculuk yaparlar. Vladimir'i, sonra Leningrad ve Tallin'i gezerler. Beyaz geceleri yaşar, eski kentleri, ahşap kiliseleri, orman ve gölleri ziyaret ederler. Bunların hepsi onlara kâh sevimli kâh yapışkan "resmiler"ce anlatılır ve yorumlanır. Dönüş yolu üzerinde, Novgorod'da Zonina ile birlikte yalnız başlarına iki gün geçirebilirler: Bir başarı.

Çift, döner dönmez, iki aylığına Roma'ya yerleşir. Sartre orada biri Maurice Thorez'e, öteki Palmiro Togliatti'ye olmak üzere iki ağıt yazar. Kısa ve kuru olan birincisi 16 Temmuz'da *L'Humanité*'de çıkar. Bunda birkaç sıradan söz, ortadan kaldırılmasının iyi olacağına işaret edilen ayrılıklar üzerine birkaç uyarı, solun amaçları üzerine geleneksel bir formülden başka bir şey yoktur. Biçim verilmiş hiçlik. Togliatti içinse on ateşli sayfa yazar ve bu yazıyı 30 Ağustos tarihli *Unità*'da yayımlar. İtalyan Komünist Partisi'nin kesinlikle layık kalmayı bileceği bir dosttur. Sartre'ın İtalyan ve Fransız komünistlerine duyduğu yakınlık derecesi değişmemiştir. Paris'tekiler dar kafalı, çekicilikten uzak adamlardır; Roma'dakilerse en zeki, en açık varlıklardır. Sartre'ın coşkusu koşulsuzdur. Komünist Parti demek İtalya demek, İtalya ise Togliatti demektir. O politika adamında sevdiği, aralarındaki benzerlik, yani kendisine yaklaşanlara tümden açık olması, insanlık karşısında kurumlar ve sakınım gibi yasaklamaların ardına sığınmayı reddetmesidir. "O hiçbir zaman kendini kitlelerden ayrı tutmamıştır,"[52] diye yazar. Peşinden gelenlere yakın, hem otoriter hem sorgulanmaya hazır, açık ve kararlı, herhangi bir boyunduruk altına girmeyi reddeden güzel bir önder görüntüsü çizer.

T.N.P. [Ulusal Halk Tiyatrosu] Sartre'a Euripides'in *Troades* [*Troyalı Kadınlar*] oyununun bir uyarlamasını ısmarlar. Oyun, Cezayir savaşı sırasında başarı kazanmıştı. Sartre kabul eder ve yaz aylarını bu işe ayırır. Metni sahneye uyarlamak, çağdaş seyircinin anlayamayacağı anıştırmaları aydınlatmak, Euripides'in, kendi dilinde, çağının kalıplarından uzaklaştığı durumları Fransızcada yeniden kurmak gerekmektedir. Savaş bitmiş, Yunanlılar Troya'yı ele geçirmişler, sözde uygarların barbarlığı sözde barbarların uygarlığını yerle bir etmiştir. Erkekler ölmüş, kadınlar yazgılarıyla karşı karşıya kalmışlardır: Boyun eğme, nefret ettikle-

52) *Situations IX*, *a.g.y.*, s. 142.

ri efendilere hizmet etme, ölme. Savaş, insanlığı silip geçer: "Savaşın, siz salak ölümlüler, kırları da kentleri de yakıp yıkın (...). Bundan ötürü gebereceksiniz. Hepiniz."[53] Seçkin bir barışçı olan Sartre'a bu portre uygun düşmüyordu. İnsan hem radikal hem barışçı olamaz. O, belli bir savaştan sömürgecinin, emperyalistin, kapitalistin savaşından nefret etmektedir. İnsanların savaş yüzünden öleceğini söylemek, sonra da oyunun ilk temsilinde olduğu gibi, "Tanrılar da insanlarla birlikte ölecektir,"[54] diye eklemek saçma kaçar. Pekâlâ bilmektedir ki, savaş bittikten sonra da çarpışma sürecek ve tüm cephelerdeki tanrılar "salak ölümlüler" dediği kişilerin ruhlarını elde etmek için çekişeceklerdir.

Sonbaharda *Les Temps modernes*'de büyük manevralar yapılır. Yıldızı yükselen, Georges Gorz'dur; politik rehberlik işlevini yüklenir ve sadece Sartre'ın hoşuna gidebilecek bir radikal çizgi dayatır dergiye. Etnolog Pouillon, yapısalcılığın papası Lévi-Strauss'un izinden gitmektedir. Sartre ve Lévi-Strauss New York'ta karşılaşıp görüştükleri sıralarda pek yakın olmamakla birlikte dostça bir ilişki kurmuşlardı. Araya kuşku girer. Lévi-Strauss'un dergisi *L'Homme*'a da yazılar veren Pouillon, her iki düşünce üstadının ürettikleri yapıtları bağdaştırmaya çalışırsa da her zaman başarılı olamaz. On yıldan uzun bir süredir *Les Temps modernes* ekibi az değişiklik geçirmiştir. İstenen, büsbütün değiştirilmesi değildir ama biraz besleyip güçlendirmenin zamanı gelmiştir. Düzenli çalışacak bir grup yazar alınır. Bunlar arasında Georges Perec, Nicos Poulantzas ve Jean-Paul Dollé de bulunmaktadır. Dergi, Juillard yayınlarının başında René Juillard'ın yerini almış olan Christian Bourgois ile bir anlaşmazlığa düştükten sonra, 1965 yılı Ekim ayında yine eskiden olduğu gibi Gallimard ile anlaşır ve onun bir yan kuruluşu olan Denoël'in yönetim bürolarına yerleşir.

1964 Eylül'ünde Sartre birdenbire hiç hoşlanmadığı bir şeyle karşı karşıya kalır. Komünistlere yakın bir İtalyan felsefeci Enzo Paci, ondan Nobel ödülü töreninde yapacağı konuşmayı yayımlama izni istemiştir. Bundan İsveç Akademisi'nin Sartre'ı ödüllendirmeyi düşündüğü anlaşılmaktadır. İtalyan aydınlarının Sartre'ın dosyasını savunmuş olmaları düşünülebilir. Ola ki, İtalyan komünistleri de kendilerinin İtalya dışındaki en iyi propagandacısının ödül almasından, bu arada Fransız dindaşlarının damarına basmaktan mutluluk duyacaklardır. Sartre kararsız kalır. Nobel ödülü demek para demek, çok para demektir. "Wanda Ko-

53) Euripide, *Les Troyennes*, Jean-Paul Sartre'ın uyarlaması, Paris, Gallimard, 1965, s. 130.
54) *A.g.y.*, s. 8.

sakiewicz'e bir daire alabilir ve böylece onu nikahlamamış olduğu için çok uzun zamandır duyduğu vicdan azabını giderebilir."[55] Ayrıca dünyanın dört bucağındaki devrimci hareketlere para verebilirdi. Bir nabız yoklaması yapmaya karar verir. *Les Temps modernes* ekibi, hiç eksiksiz, kabulden yanadırlar. Fakat acaba onaylamaları yaşlarından (kırklı yaşlar) ve bir Nobel'in dergi üzerinde yaratacağı olumlu etkiden mi ileri gelmektedir? "Simone de Beauvoir'ın pek aklı yatmamıştı, daha genç, daha radikal kişilerin düşüncesini öğrenmek istiyordu."[56] Onlar sert bir tepki verirler. Kabul etmek "birinci sınıf bir cenaze töreni olur, burjuva dünyayla birleşmek olur."[57] Bu öfkenin nedeni anlaşılabilir. Birkaç yıl önce Nobel jürisi "S.S.C.B.'yi zor durumda bırakmak için"[58] ödülü kötü bir romanın yazarına, Boris Pasternak'a vermişti. Bunu bir yana yazmışlardı. O adamlarla uzlaşmayacaklardı. "Sartre açısından dava anlaşılmıştır. Bu gençler özde haksız olabilirler, ödülü kabule götüren nesnel nedenleri görmeyebilirler (...) fakat onlar onun müşterisidir. Müşteri her zaman haklıdır, der gülerek. Daha da önemlisi: Onlar Sartre'ın sevdiği, kendileriyle gururlandığı tek okur kitlesidir."[59] Birinci perde böyle biter. Sartre, Paci'ye Nobel verilirse geri çevireceğini yazar. Fakat bu bilgiyi ilgililere aktarması yolunda bir istekte bulunmaz.

14 Ekim'de yeni bir sürpriz ortaya çıkar. *Le Figaro* gazetesi Sartre'ın önde gelen adaylar arasında bulunduğunu yazar. Seçim ayın 22'sinde yapılacaktır. Sartre hemen mektubunu yazmaya oturur. 14 Ekim tarihini taşıyan ve İsveç Akademisi sekreterine gönderdiği mektup çok açıktır: "Kişisel nedenler ve daha nesnel başka birtakım nedenlerden ötürü adımın aday listesinde bulunma*masını* istiyorum ve bu onursal rütbeyi ne 1964'te ne daha sonra kabul edemem ve kabul etmek istemem."[60] Bu mektuba karşı Akademi'den aldığı telgrafta resmi adaylık diye bir unvanın bulunmadığı bildirilmektedir. Ayın 22'sinde Gallimard 1964 Nobel edebiyat ödülünün Sartre'a verildiğini kendisine bildirir. Bunun üzerine Sartre "ödülü istemeyişini İsveç basınına vereceği bir demeçle açıklamaya"[61] karar verir. İsveçli yayıncısının temsilcisi tarafından Paris'teki İsveç Elçiliği'ne veri-

55) Michel Contat, "Rien dans les mains, rien dans les poches", yazın dergisi *Quai Voltaire*, no. 6, güz sayısı 1992, s. 83. Nobel ödülü verilmesiyle ilgili bilgiler ve olayların kronolojisi tümüyle bu çok değerli yazıdan alınmıştır.
56) *A.g.y.*, s. 83.
57) *A.g.y.*
58) *A.g.y.*
59) A.g.y., s. 84.
60) Annie Cohen-Solal tarafından tıpkı basımı verilmiştir, *a.g.y.*, s. 741.
61) Michel Contat, "Rien dans les mains, rien dans les poches", *a.g.y.*, s. 85.

len ve France-Presse ajansı tarafından basına dağıtılan metin, 24 Ekim'de *Dagens Nyheter*'de İsveççe, *Le Monde*'da da "Yazar kurumlaştırılmayı reddetmek zorundadır" başlığı altında Fransızca olarak yayımlanır. Sartre bu yazısında "işin bir rezalet görüntüsü almış olmasından" duyduğu üzüntüyü belirtir ve reddinin nedenlerini açıklar. Reddi, kendisinin onurlandırmalara, kurumlara karşı tutumuna doğrudan doğruya uygundur. Bunları istememektedir. Ayrıca, "iki kültürün, Doğu ve Batı kültürlerinin barış içinde bir arada yaşamaları uğruna" verdiği savaşıma da uygundur. Lenin ödülünü de önerseler geri çevirecektir. İşin aslı, "nesnel olarak Nobel ödülü, Batılı yazarlara ya da Doğu'nun asilerine mahsus bir ayrıcalık olarak ortaya çıkmaktadır." Pasternak'tan çok Şolohov'a verilmesi gerekmektedir. Ödülü kabul etmek, "açık bir taviz"e göz yummak olurdu ki kendisi bunu her ne pahasına olursa olsun istememektedir. Ödülü kazanana verilmesi âdet olmuş iki yüz elli bin kurondan vazgeçer.

Pasternak ile Şolohov'u karşılaştırmak pek çirkin bir şey olmuştur. Elbette Sartre Şolohov'un büyük olasılıkla bir sahtekar olduğunu o sırada bilemezdi. Fakat pekâlâ biliyordu ki, 1958'de Pasternak ödülünü geri çevirmesi için Sovyet hükümeti tarafından zorlanmıştı. Belki de her şeyden çok istediği şey, genç radikal dostlarının hoşuna gitmekti. Öte yandan, "iki kültür" hakkındaki sözleri insanı rahatsız edecek derecede Jdanov kuramlarını andırıyor, iki lafın birinde kültürün evrenselliğinden söz eden bir adamın ağzında da gülünç kaçıyor. Ödülleri geri çevirme konusunda söyledikleri açık değil. Sosyete hafifliklerine duyduğu kin öteden beri bilinen bir şeydir. Kurumlar ve ödüllere alerjik olduğu tartışma götürmez. Bu bakımdan Nobel'i geri çevirmesi bir seçimden çok, bir refleks gibi görülebilir. Yapamamıştır. Bu olanaksızlığın arkasında elbette o uçsuz bucaksız kibri saklıdır: Ben temsil ettiğim şu ya da bu olarak değil, kendim olarak sevilmek ve saygı görmek isterim. Bu görüş noktasından bakılırsa, Camus'nün Nobel'ini içine sindiremediği yolunda birtakım kuşkulu kişisel gerekçeler ima edilmesinin haksız olduğu kadar dayanaksız da olduğu görülür. Fakat Sartre artık büyümüştür. Yerine göre, resmiyeti de, ödülleri de kabul eder. Aslında bunlar Doğu'dan geldiğinde öyle davranmaktadır. İyi bir sosyalist kurum, bir masa çevresini dolduracak komünist yetkili onu korkutmaz. Nobel'i, bir ödül olduğu için değil de burjuva bir ödül olduğu için yakışıksız bulur. Kendisini gömmelerine izin vermemesini öğütlemiş olan o "gençler"e ödülden bir ay sonra seslenen bir demecinde bunu doğrulayacaktır. "O ödülü neden mi geri çevir-

dim? Bir süreden beri o ödülün politik bir renge sahip olduğuna inandığım için."[62] Sartre'ın Nobel'den söz edildiğini duyduğunda önce olumsuz tepki gösterdiğini düşünebiliriz. Söz konusu bile olamaz, ne korkunç şey! Sonra, kendini toplamış, başa dönmüş, duygularıyla değil de mantığıyla düşünmüştür. İkinci aşamada ideoloji baskın çıkmıştır çünkü siyasi radikalizm onun ikinci tabiatı, kendini dışa satma biçimi olmuştu. Kabul etmesi radikal olmazdı. O halde geri çevirecektir. İnanışlarına olan bağlılığını gösterir, davasına bağlılığının gücünü kanıtlar, bir yandan da düşünce ve kitap piyasasındaki konumunu güçlendirir. Şunu da ekleyelim ki, bu olay dolayısıyla Sartre kendisine, düzeyine Saint-Tropez'deki hiçbir villanın, Karaibler'deki hiçbir gemi gezisinin erişemeyeceği bir lüks sunmuştur. Olay bir makaleler, karşı-makaleler, radyo ve televizyon yayınları, yorumlar, mektuplar tufanıyla son bulur; bütün bunlar sonunda Sartre'ı sinirlendirir ama uluslararası saygınlığını da iyice pekiştirir. Gallimard kendisine eksiksiz bir Pléiade dizisi armağan eder. Bu kitaplar, Sartre'ın hiçbir zaman hiç kimseye ne ödünç ne de kalıcı olarak vermeyeceği tek yapıtlar olacaktır.

Kasım ayında Fransız basınında yeni bir ses yükselir: Eski *France-Observateur* dergisinin soluğu artık tükenmiş, *L'Express* ılımlı bir yol tutturmuştur. Bu iki yayın organının çalışanları arasında dergilerin genel çizgilerine ters düşenler bir araya gelir ve solcu bir haftalık dergi kurarlar: *Le Nouvel Observateur*. İsim babasının Sartre olması olağan görülür, çünkü "bütün oğulları oradadır":[63] Bost ve Gorz, Lanzmann, Pontalis, Pouillon ve Todd. İlk sayı, dergiye olabildiğince geniş bir okur kitlesi sağlamak isteyen Sartre ile yapılmış uzun bir röportajla, 19 Kasım 1964 günü yayımlanır. Bu röportajda yeni kuşakları hedef almayı sürdürmektedir. Onlar için politikanın dışındadır deniliyor, der yine, fakat bu söylenen doğru değil, genç kuşaklar son derece politizedir. Bugünün gençleri "benimle aynı noktadalar. Onların yola çıkış noktası, benim varış noktam."[64] Bunun arkasından –şarkılarıyla, plaklarıyla, *Salut les Copains* dergisiyle– "ye-ye" olayının bir çözümlemesi gelir. Bu olayı babaların bir entrikasına indirgemektedir. Babalar sinsice çocuklarına bir özgürlük hayali vermektedirler. Aslında onları bir "tüketici sınıf"a[65] dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Fakat çocuklar bunu yutmamakta; yaşlanmış, tüm yerlerin zaten tutulmuş olduğu bir topluma geldiklerinin, hiçbir

62) *Situations, VIII*, Paris, Gallimard, 1972, s. 143.
63) Michel Contat, "Rien dans les mains, rien dans les poches", *a.g.y.*, s. 89.
64) *Situations VIII*, *a.g.y.*, s. 130.
65) *A.g.y.*, s. 133.

şanslarının olmadığının farkındadırlar. Sartre, bu noktada, bir manevraya girişir. İşlerin gidişini yalancı babalara karşı ele alır. Bugün gençler için tek bir çözüm, tek bir umut bulunduğunu, bunun Marksizm olduğunu söyler. Che Guevara ona bir gün şöyle demiştir: "Gerçekliğin Marksist olması benim kusurum değil ya."[66] Bu demektir ki, kapitalizm yıkılmadıkça, sınıf mücadelesi ortadan kalkmadıkça insanlar soluk alamayacaklardır. Röportajı yapan bir çıkışta bulunmak ister: Sorunlar "aslına bakılırsa, ister sosyalist ister kapitalist olsun, bütün sanayileşmiş ülkelerde hep aynı değil mi?"[67] Yanıt apaçıktır: Hayır. Sartre söylediğinden ödün vermez. Sovyetler Birliği'nde eşitsizlikler vardır ama "sınıf iktidarı" yoktur. "Sovyetler Birliği'nde birtakım çatışmalar olacaksa, bunlar bir devrim niteliğinde değil, bir reformizm niteliğinde olacaktır. Devrilecek bir sınıf olmayacak, fakat birtakım düzenlemeler istenebilecektir."[68] Moskova'yı hâlâ Kabe olarak görür. Ardından, Fransızların ekonomik durumunun bir çözümlemesi gelir. Fransızların zenginliği bir aldatmacadır. "Her zaman bir rejimin yoksullara otomobil satması onların yaşam düzeyini yükseltmesinden, onlara iş, okul ve konut vermesinden kolaydır."[69] Bu bir yana, Fransa'da "gereksinimin ivediliğinde bir azalma"[70] gözlemlendiği doğrudur. Devrimci eylemin koşulları değişmiştir. Artık insan devrimci kalmak niyetindeyse, "isteklerinin, burjuvazinin ancak parçalanırsa kabul edebileceği ereklere yönelmesi gerekir."[71] Başka bir anlatımla, ereksel, Sartre'ın dile getirdiği gibi, yaşam düzeyinin yükselmesi, iş, okul, konut değildir. Amaç, bozmaktır. Burjuvazinin belini kırmak gerekmektedir.

Sartre, *Yeryüzünün Lanetlileri* için bir önsöz yazdığı zaman bir büyükbaba olarak gençliğe sesleniyordu. Artık ilişkileri değişmiştir. "Rastladığım gençler gelip benden ders istemiyorlar, benimle bir eşitlik düzleminde tartışmak istiyorlar."[72] Sartre bu konuda inanıştan çok oyunlaştırma, sahneye koyma sanatına girecek bir öğreti geliştirir ve *Playboy* dergisine verdiği bir demeçte bunu şöyle anlatır: "Ben çifte hainim – kuşak çatışmasında hain ve sınıf mücadelesinde hain."[73] Bir bütün olarak dikkate aldığı gençlikle ilişkisinde kendine âşık bir konuma girer.

---

66) *A.g.y.*, s. 136.
67) *A.g.y.*, s. 138.
68) *A.g.y.*, s. 139.
69) *A.g.y.*, s. 140.
70) *A.g.y.*
71) *A.g.y.*
72) *A.g.y.*, s. 130.
73) *Magazine littéraire*, no. 55/56, Eylül 1971, s. 10.

Önce gençliğe bir ayna tutar: Bak ne güzelsin. Sonra gençlikte kendini seyreder: Ben de senin gibiyim, tertemiz, yıllara karşın dokunulmamış durumdayım. Sen yıkmaktan hoşlanıyorsun, ben yıkmak istiyorum. Senin hakikate gereksinimin var, ben sana onu sunuyorum. Saltığa özlem duyuyorsun, ben onu sana gösteriyorum. Egosundan arınmış ve bilinciyle dolu Sartre kendini hem varoluş hem bulunmayış olarak sunar. Bakın, buradayım, ben sizin aynanızım. İsteklerinizi bana yansıtın. Ben onları size biçimlendirilmiş ve kullanılmaya hazır olarak geri vereceğim. Beni sevin, ben de sizi seveceğim. Yeni bir tarih başlamaktadır. Ortaya çıkan bu düzenekte bir yanlış vardır: Moskova. 1965 gençliği Kremlin'i hiç umursamaz. Sonunda Sartre bunun farkına varacaktır.

22

AYDIN VE İMPARATORLUĞU

1965 yılı Ocak ayı sonunda Sartre Arlette Elkaïm'i evlat edinmek için gerekli başvuruyu yapar. Çocuğu yoktur. Vârisi olacak bir yakını yoktur. Fransa yasaları böyle bir kişinin ergin birini evlat edinmesine açıktır. Ölümünden sonra yazarlık haklarının devletin ya da kendine karşı ilgisiz kişilerin eline geçmesini istememektedir. Arlette gençtir, annesi ölmüştür, babası ve üvey annesiyle ilişkisi yok gibidir. Dosyayı Simone de Beauvoir'ın yakınlarından bir hanım olan avukat Gisèle Halimi hazırlamıştır. Başvuru 18 Mart'ta kabul edilir. Karmaşık bir öykünün son perdesi yaşanmaktadır.

Sartre ile Beauvoir Rus Lena Zonina'nın vize almasına çalışmışlar, Lena böylelikle Fransa'ya gelip yılın başında üç hafta geçirmişti. Sartre ona kızıyla birlikte Paris'e yerleşmesini önermişti. Böyle bir tasarıyı gerçekleştirmenin en kolay yolu evlenmekten geçerdi. Sartre evlenmeyi önerdi –bu, yaşamında üçüncü kez oluyordu–; Zonina ise köklerinden kopmaktan, yeni bir yaşama başlamanın zorluklarından korkarak bu işten vazgeçti. Vazgeçti ama bu olay Sartre'ın kadınları arasında bir depreme neden oldu. Çok zor anlar geçirdiler. Önce Lena Zonina diye birinin varlığı, sonra onun oradaki varlığı. Sartre'ın her birine yaptığı haftalık ziyaretler üç hafta boyunca askıya alınmıştı. Sonunda bir evlenme olasılığı.

Simone de Beauvoir için darbe ötekilere olduğu kadar şiddetli değildir. Lena'yı zaten bilir. Fakat Dolorès "olay"ından beri ilk kez kendini tehlikede hisseder. Zonina ile evlilik, kurumsal bakımdan, hattâ duygusal bakımdan ne kadar kabul edilebilir bir şey olsa da, Sartre'ın çevresinde onca zorlukla kurulmuş dengeyi bozardı. Beauvoir öndeliğini ve ayrıcalıklarını yitirmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Ancak, asıl tekmeyi birkaç ay sonra yer: Lena laf arasında Arlette'in evlat edinilmesiyle ilgili birtakım aşamalardan söz etmiştir ve kendisinin bundan hiç haberi yoktur. Kendini dışlanmış hisseder: Dışlanacak kadar yaşlı, artık hiçbir işe yaramaz durumdadır.

En büyük karşı koyuş hiçbir şeyi sezmemiş olan, şaşırıp kalan Arlette'ten gelir. Sartre onun tepkilerinden korkmaktadır. Arlette gururludur. Kadınlarına, "Kendini üstün tutmamayı bilmek gerekir,"[1] diye hiç yüzü kızarmadan ders veren Sartre'ın onlara uyguladığı "paylaşımcı" zihniyeti kabul etmez. Kendi davranışlarını ciddiye alan biridir, bu işi kötü karşılar. Reddeder, daha kötüsü Sartre'ı terk eder. Sartre için tek bir çözüm vardır. Acele etmelidir. Evlat edinmeyi önerir. Bunu daha önce de düşünmüş, sözünü etmiştir; artık harekete geçmenin zamanıdır. Önerisi tam bir güç gösterisi olur. Arlette kendi konumunun zayıfladığını hissetmekteydi. Sartre o konumu pekiştirmektedir. Çünkü olayın zamanlanması pek iyidir. Lena ile evlilik tasarısı suya düşünce evlat edinmenin kurumsal bakımından getireceği avantajlar ortaya çıkar: Böyle bir şey önce Sartre'a felsefi mirasının kendi istekleri doğrultusunda yönetileceği güvencesini verecek, sonra da Arlette'i ülkesine, yani Cezayir'e geri gönderilmesi olasılığına karşı koruyacaktır. Duygusal bakımdan da, Sartre-Arlette ilişkisi baba-kız ilişkisine çok benzer. Uzun zamandır, otellerde kat garsonlarının kendisine "kızından" mesaj getirmelerine alışmıştır. Altmış yaşındadır. Aslında kat garsonları haksız değildir. Yaşlı baba görüntüsünden hoşlanır. "Demek ki, yaşlandığımda tekerlekli sandalyemi itebileceksin."[2] Belki biraz daha fazlası da vardır. 1971'de gençlik arkadaşı Fernando Gerassi'nin oğlu John'a daha kaba bir açıklamada bulunur. "Sartre'ın bana dediğine göre Arlette Elkaïm'i evlat edinmesinin şöyle iki nedeni varmış: Bir yandan yazarlık haklarından gelecek parayı –başta Elkaïm'in kendisi olmak üzere– baktığı beş kadına dağıtacak birine gereksinimi varmış, çünkü o sırada Castor çoktan ölmüş olurmuş; öte yandan da bu, Elkaïm'le olan ilişkisini onun gururunu kırmadan bitirmenin çok iyi bir yoluymuş."[3]

Evlat edinme, öteki kadınları için yeni bir drama yol açar. Wanda bağırır, haykırır, evindekilerin yarısını kırıp döker, komşularını ayaklandırır; onlar Bost'u, Bost da Beauvoir'ı çağırır. Michelle Sartre'dan daha düzenli, ondan daha sadık bir erkekle birkaç yıl yaşamış, adam kısa süre önce ölmüştür. Michelle'e, umutsuzluğu içinde, Sartre'ın desteğine en çok gereksinimi olduğu sırada Sartre o desteği çekiyor gibi gelir. Onu teselli etme, geceler boyu yanında kalma, fazla içmesini önleme, gerektiğinde gözyaşlarını kurutma işini Beauvoir üstlenir. Liliane Siegel haberi gazetelerden öğrenir. Ağlar, karı koca kavgası gibi bir kavga çı-

1) Liliane Siegel, *La Clandestine*, Paris, Maren Sell yay., 1988, s. 74.
2) Alıntılayan: Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 751.
3) John Gerassi, *a.g.y.*, s. 235.

karır. O da kendisini, hıyanete uğramış gibi hissetmektedir. Sadece Sartre'ın böyle bir şeyi onun onayını almadan yapmamaya söz vermiş olduğuna değil, aynı zamanda haber verme yürekliliğini göstermediğine de içerlemiştir. Buna karşı, kabile tarafından biraz unutulmuş ve hâlâ büyük depresyon içinde bulunan Evelyne Rey üzerinde bu olayın herhangi bir etki yaptığını gösterir bir şey yoktur. Erkek kardeşi Claude Lanzmann –bu arada evlenmiştir– onun bu işten kendi kendine sıyrılabileceğini düşünür. Evelyne'in Claude Roy ile bir ilişkisi vardır. Aile kızın kurtuluşu için Roy'ya güveniyor olabilir. Durum kötüleşir, Evelyne kurtulamaz. Bir sonraki yılın başlarında kendini öldürecektir. Olaydan çok etkilenen Beauvoir ile Sartre bu konuda hiç konuşmazlar.

Bu duygusal burgacın içinde Sartre sinirlerini zapt etmekte zorlanır. Her zamankinden de çok alkol ve Corydrane alır. Zor işleri yüklenen Beauvoir'ın yardımı olmasa mahvolacaktır. Beauvoir kendisini Sartre'dan aşağı gördüğünü, bunun olağan olduğunu söylemekten çekinmez. Bir erkeğin kafa bakımından kadınının efendisi olması iyi bir şeydir. Elbette başka yönden ilişkileri kesinlikle eşitliğe dayanacaktır. Eski tarz "zevce" kimliğine bürünerek büyük adamının çevresinde bir güvenlik çemberi oluşturmuş, onun kararları ve edimleri karşısında gelecek tepkilerin o çembere çarpıp hafiflemesini sağlamıştır. Sağlığıyla sürekli ilgilenmekte, taşkınlıklarına üzülmektedir, ne var ki, bunları önleyemez. Yine de sıkı bir beslenme rejimi uygulayarak Sartre'a eski vücut çizgilerini kazandırmayı başarabilmiştir. Sartre her bakımdan ona borçlu olduğunu bilir ve *Vogue* dergisinin Amerika baskısına verdiği bir demeçte şöyle der: "Onu güzel bulurum. Her zaman güzel bulmuşumdur. (...) Simone de Beauvoir'da hayran olunacak şey şudur ki, o hem bir erkeğin zekâsına (görüyorsunuz ya burada biraz kölelik yanlısı gibi konuşuyorum) hem de bir kadının duyarlılığına sahiptir. Yani ben onda isteyebileceğim her şeyi bulmuşumdur. Hiçbir zaman gerçek bir tartışmamız olmamıştır (...). Bir bakıma her şeyi ona borçlu olduğumu söyleyebilirsiniz."[4]

Stockholm'deki burjuvalarla barış yapmayı reddettikten sonra Amerikan şeytanıyla neden düşüp kalksın? Şubat 1965'te Amerika Birleşik Devletleri Kuzey Vietnam'ı bombalayarak Vietnam savaşının alanını genişletir. Martta yani Cornell Üniversitesi'ne gitmek üzere yola çıkacağı tarihten bir ay önce Sartre A.B.D.'ye git-

4) Francis Jeanson, *Sartre dans sa vie, a.g.y.*, s. 235.

meyeceğini bildirir. Gitmesinin o ülkenin cürümlerini onaylamak olacağı düşüncesindedir. Olay o kadar büyük bir şey değildir ama birkaç hafta için, Kötülük yurduna karşı takınılacak tutum konusunda teolojik bir tartışmayı besler. Ambargo mu uygulamalı? Ya da orada İyilik denen şeyi savunmak için didinen zavallıları desteklemek için oraya mı gitmeli? Sartre birinci yolu seçmiştir.

1 Temmuz-5 Ağustos 1965 arasında Sartre ile Beauvoir Sovyetler Birliği'ndedirler. Bu, bir yıl öncekinden daha politik bir ziyarettir ve başka bir çerçeve içinde yapılmaktadır: Kruşçev düşmüştür, Rus-Çin ilişkileri bozulmuştur. Helsinki'de bir barış kongresi toplanacaktır. Sartre Ehrenburg'la konuşup kongreye 14 ve 15 Temmuz'da yani son iki gün katılmaya karar verir. Başlangıçta kapsamı çok geniş olan bu barış kongreleri artık komünist ayinlerine dönüşmüştür. Sartre'ın Fransız temsilcilerle olan ilişkilerini biliyoruz. Aralarından filanca ya da falancayla kişisel diyaloğa girse de birlikte olmaktan kaçınmaktadır. Helsinki'ye bağımsız olarak fakat Sovyet heyetiyle birlikte gelir. Oturum, Amerikalıların Vietnam'da işledikleri suçlara ayrılmıştır. Bu, Çin ile S.S.C.B. arasındaki sürtüşme dikkate alınırsa, son derecede nazik bir sorundur. İki devin delegeleri neredeyse yumruk yumruğa gelecek gibi olurlar. Ehrenburg küplere biner. "Sartre Amerika karşıtı tutumu, ve Vietnam halkına hemen yardımda bulunulması konusunda Sovyet heyeti tarafından getirilecek öneriyi desteklemeye hazır olduğunu bildirmişti."[5] Beauvoir'ın Anılarında yazdığına göre Sartre, Vietnamlılara yapılan Sovyet yardımının ürkekliğini olumsuz karşılamaktadır. Kendisinin Amerika karşıtlığına bakarak bunu akla yakın bulmaktayız. Fakat Sartre birlikte geldiği heyetin çizgisinde kalmaya, o heyeti kendisinin oradaki varlığıyla desteklemeye karar vermiştir. Herhangi bir ters çıkış yaptığı ya da saptanan çizgiden şu ya da bu biçimde saptığını düşündürecek bir kanıta sahip değiliz. Her ne olursa olsun, Ehrenburg ve ötekilerle birlikte döndüğünde oradan hareket ettiklerindeki kadar iyi ilişkiler içindedir.

Politikanın karıştığı bir başka tartışma da Sovyet yazarlarının Pen Kulüp'e katılması konusunda yaşanır. Bu saygıdeğer kuruluşa kaydolmalı mıdır? Söz konusu olamaz, diye yanıtlar Sartre. Ona göre, bu örgütün üyeleri, olabileceklerin en kötüsüdür, antikomünisttirler, Güney Afrika'daki ırk ayrımından yanadırlar. Buna karşı, C.O.M.E.S.'i geliştirmek gerekmektedir. O kuruluş, sömürgelikten kurtulma dalgasından yararlanarak üçüncü dünyanın ilerici yazarlarıyla ilişkiler ku-

5) Ewa Bérard-Zarzycka, "Sartre et Beauvoir en U.R.S.S.", *a.g.y.*, s. 167.

rabilir. Surkov'un Avrupalı ve Afrikalı yazarlar arasında bir buluşma düzenlemek düşüncesini coşkuyla destekler. Toplantı Cezayir kentinde, orası olmazsa Adis-Abeba'da yapılabilir. Zonina raporunda şöyle yazar: "Derneğin çalışmalarına katılacağını ve başkan yardımcılığı görevini kabul edeceğini bildirdi."[6] Fransa'da "gençler" cephesinin açılması eski dosyaları kapatmaz. Sartre'ın Sovyetler ile ilgili hevesleri eskisi gibidir. Hattâ daha da belirginleşir. Marksizme bağlı yazarlardan meydana gelecek ve *Les Temps modernes* dergisinin Fransa'daki yerine benzer bir yere uluslararası düzeyde sahip olacak, belli bir doktrin benimsememiş, açık, fakat devrim konusunda ödün vermeyecek ve gerici yazar ve aydınların amaçlarını köstekleyecek bir birlik kurma hevesindedir. Sevgili "muhalifler"i, elbette muhalif diye birileri var idiyse, artık sınıf mücadelesine hiçbir saygı duymayan o "ayrılıkçılar" dalgası altında kalmıştır.

İşte bu ayrılıkçıların başta gelenlerinden biri, kendinden söz ettirmektedir. Bir önceki yıl bir mahkeme Yazarlar Birliği'ne kayıtlı olmayan, adı hiçbir devlet örgütünde görülmeyen ve şair olma iddiasında bulunan Brodski diye birini mahkum etmiş, asalağın biri diye adama beş yıl kürek cezası verilmiştir. Sartre'ın dinleyiciler önünde bir konuşma yapması istenir. Kabul etmez. Sovyet kurumlarına güveni vardır. Fakat Batı'da kamuoyu coşmuştur. Sartre tedirgin olur. Surkov onu yatıştırır. Savcılık işe el koymuştur; iş çözümlenmektedir. Sartre kendisi yola çıkmadan önce hiçbir şey yapılmamışsa Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanına, yani Bay Mikoyan'a yazacağını söyler. Dediğini yapar da. Dava ilerlemediği için Fransa'ya döndükten on gün sonra Mikoyan'a bir mektup gönderir. Mektupta başkanın insanlığına seslenmekte, "S.S.C.B.'nin düşmanlarının saldırılarını" gittikçe şiddetlendirdiğini anımsatarak, "ideolojik çatışma çerçevesinde Doğu ile Batı arasındaki kültürel bağların pekiştirilmesi"nin yararına dikkati çekmekte ve "iyi bir şair olan ya da belki olacak olan bu delikanlıyı savunmasını" rica etmektedir.[7] Sartre mizahtan da geri kalmaz. Brodski'nin hiç önemi yoktur, ama "Brodski davası" diye bir şey vardır. Sorun siyasidir. Eleştiriye çanak tutmayın, ülkenizin dostlarının işini kolaylaştırmış olursunuz. Mikoyan'ın dikkatini Brodski'nin üzerine çekmekle Sartre'ın Brodski'yi büyük tehlikeye attığını söyleyen kimseler çıkmıştır. Ne var ki, kısa süre sonra mahkum salıverilir. Dosyasının durumundan Sartre'ın bu olaydaki yerini ve ağırlığını ölçecek durumda değiliz.

---

6) *A.g.y.*
7) *A.g.y.*, s. 168.

Sartre-Zonina-Beauvoir üçlüsü ülkenin göz önünde bulunmayan kesimlerindeki araştırma gezilerini sürdürürler. O yıl programlarında Litvanya vardır. Lena Zonina şöyle anlatır: "Vilnius'ta Litvanyalı yoldaşlar bir basın toplantısı düzenlemişlerdi. T.A.S.S. muhabirinin "Baltık halklarının Sovyetler Birliği'nce köleleştirildiği yolundaki Amerikan propagandası hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna Sartre, Litvanya'da sekiz günden fazla kaldığı, birçok Litvanyalıyla görüştüğü fakat köleye rastlamadığı yanıtını verdi. Tam tersi, dedi. Vilnius'ta, Kaunas'ta ve öteki kentlerde inceleme fırsatı bulduğu kalabalığın şen şakrak bir kalabalık olduğunu söyledi."[8] 1965 yazında Sartre'ın Sovyet-severliği değişmemiştir. Görülmesi gerekeni görür, söylenmesi gerekeni söyler. Düşünülmemesi gereken bir şeyi düşünüyorsa onu da kendine saklar. Dönüş yolunda Sartre ile Beauvoir Pskov'dan geçmek isterler. Kent ziyaret edilmiyordur. Zonina konukların isteğini yerine getirebilmek için büyük kurnazlıklara ve yetki gösterisine başvurmak zorunda kalır. S.S.C.B.'nin yabancılara, o yabancılar ateşli dostlar da olsa, kapalı olduğunu anlamışa benzemezler. Uluslararası yumuşama demek, ideolojik silahsızlanma demek değildir.

Roma'da geçirdikleri yaz, ekim başındaki C.O.M.E.S. toplantısıyla son bulur. Toplantıya Sovyet dostlarının tümü gelmiştir: Ehrenburg, Simonov, Surkov, Tvardovski. Sartre, Surkov ile anlaşmış oldukları gibi, başkan yardımcısı seçilir. Görünüşe göre, Rus yetkililer ne bir propaganda dairesi ne de gerçekten bağımsız bir dernek olan bu kuruluşa pek sıcak bakmamışlardır. Kuşkuludurlar. Toplantının yapılabilmesi için Sartre'ın ve İtalyan Komünist Partisi aydınlarının ateşli bir çaba göstermeleri gerekmiştir. Üçüncü dünyaya açılma sorununa gelince, onu çıkmaz ayın son çarşambası rafına kaldırmak gerekmiştir. İşlenecek izlek olarak "Dünün ve Bugünün Avrupa Öncülüğü" seçilmiştir. Bundan tedirginlik duyan yaşlı bir komünist olmuşsa da Sartre'ı dinleyince içi rahat edebilir. Sartre konuşmasında "bir dilin tüm olanaklarını işletmek, sözün sınırlarının deneysel incelemesini yapmak ya da okumaya yeni bir düzen getirmek" isteyen yazarların sahte öncülüğünü kınamıştır: Bu eğilim, "ister istemez gelenekçidir."[9] Bu görüşü ona elinin bir hareketiyle Céline, Joyce, Breton gibi birçok adı bir yana itme olanağı vermektedir: İşleri bitmiştir. Onlara Soljenitsin'i de ekler. Gerçi onu *Les Temps modernes*'de yayımlamıştır, ona saygı duyar ama sonuçta eski yazındır iş-

8) *A.g.y.*, s. 167.
9) *La Nouvel Observateur*, 20-26 Ekim 1965, s. 29.

te. Acaba Sartre nasıl bir kafa karışıklığına düşmüş de, Soljenitsin'in öncülük iddiasında olduğunu varsaymış diye düşünebiliriz. Hele Paris'i etkisine almış o karabasan, yeni roman dedikleri şey, *Tel Quel* dergisi, görmezden gelinemeyecek ve Butor gibi, Robbe-Grillet gibi yıldızların çevresinde dönen adlar: Cehenneme. Sartre bunların bazısını tanır, pekâlâ sever de, Butor'a bir zaman hayran olmuştur ama bunu söylemeyi artık göze alamamaktadır. Nöbetin değişmekte olduğunu bilmiyor değildir. Yirmi yıl önce Gide onun için neyse, o da şimdi bu yazarlar için odur. Rakip felsefe sülalesinden, yapısalcılıktan az çok esinlenen bu insanları kabulde zorluk çekmektedir. Ürettiklerini, ister şu ister bu olsun, kuşkuyla karşılamasını haklı gösterebilecek bir kanıt vardır elinde: Bu kişiler kurulu düzenin oyununu oynamakta, dünyayı olduğu gibi almakta, onu söküp söküp yeniden kurmaktadırlar. Onlar oyun oynayan tutuculardır. Sartre onlara karşı yazarın "sözle oynamayıp onu yaratması ve yaratıp ülkesine vermesi"[10] gerektiğini söyler. Vataseverliğin doğru kullanımı. Sartre sözlerini, böyle bir öncülüğün doğuşuna elverişli koşulların ancak "Avrupa dışında" bir araya gelebileceğini söyleyerek bağlar. Felsefi intihardan sonra edebi ölüm: Yazın artık geçmişi ve şimdiki zamanıyla canlı bir bütün değil, bir olasılıktır.

Genç bir Belçikalı filozof olan Pierre Verstraeten'e verdiği bir demeçte Sartre, "Yazar ve Dili" konusundaki yeni görüşünü anlatır. Dil/söz, "kılgılı-devinimsizdir, yani tümüyle, bir ideoloji ya da ideolojik bir gelenek, bir çeşit tarih tarafından kurulmuş maddesel bir alandır."[11] Her insanın ilk eğilimi, diliyle arasında burjuva bir bağlantı, yani bir mülkiyet bağlantısı kurmaktır: Benim dilim bana aittir. Sartre ise farklıdır: "Sözcükler benim içimde değil, benim dışımda."[12] Sadece dışsallık ve içselleştirme vardır. Şiire ve "yankılama yoluyla okuma"ya güvensizlikle bakar: "Aniden yankılandığını hisseden bir okur, o anda kendine doğru sürüklenir ve yapıtın tümünün amaçladığı iletişim yolundan döndürülmüş olur."[13] Bir mülakatla makale aynı şey değildir. Sartre bu konuşmasında gider gelir, konu değiştirir, yazarın sorusunu unutur. Fakat söylediği kadarından görülüyor ki, Fransa'da algılandığı biçimiyle yazın dünyasının bütünü üzerinde artık bir kuşku dolaşmaktadır. "Bir yazar gibi yazmak dedikleri şeyi gerçekten istemek için insanın bir sözcüğü yazmayı sevmesi gerek. Örneğin, somut bir nes-

10) *A.g.y.*
11) *Situations, IX, a.g.y.*, s. 78.
12) *A.g.y.*, s. 41.
13) *A.g.y.*, s. 59.

neye duyulan sevgi gibi bir sözcük sevgisi var Flaubert'de, bunu seziyoruz."[14] Sartre'a göre, yazarın bu narsisçe coşkularla bir ilgisi yoktur. "Yazar (...) dilin eksiksiz iletişim nesnesi, eksiksiz iletişim aracı olduğuna inanmış bir adamdır."[15] Sartre'ın krallığında çürümüş bir şey var. Orada felsefe koşulsuz biçimde egemendir. Felsefe, sözcükleri kullanır. Sözcükler, düşünceleri iletmeye yarar. Bu görkemli araçla karşılaştırıldığında yazın yoksul kalır. Yoğrulabilir nitelikte bir şey olan yazın, burjuva tarafından Flaubert tarzı bir "yankılar" ve az çok ilgili yakıştırmalar uçurumuna daldırılmış, böylece son çekiciliğini de yitirmiştir. Sartre artık yazın diye bir şeye inanmaz.

Cezayir savaşının bitiminden beri Sartre Fransa'nın politikasıyla eskisi kadar ilgilenmemiştir. Pupa yelken giden bir sağ ile yumuşayan bir Komünist Parti ve var olmayan bir sol arasındaki genel görünüm pek içini açmamaktadır. Haziran ayında bir konuşma yaparak Gaston Defferre tarafından ortaya atılan merkez sol federasyonu tasarısı konusundaki olumsuz düşüncelerini dile getirmiştir: Sol, komünistler olmadan birleşmeyecektir. Aralık ayında –bir defadan bir şey çıkmaz düşüncesiyle– hayranlarına ne yolda oy kullanacaklarını öğütler. Başkanlık seçimlerinde François Mitterrand'ı desteklemektedir. Onu beğendiğinden değil, o da ötekiler gibi bir politikacıdır. Fakat ona oy vermek demek "kişisel güce karşı" ve "sosyalistlerin sağa kaymalarına karşı"[16] oy vermek demektir. *Les Temps modernes*, Cezayir'de olup bitenleri dikkatle izlemekte fakat F.L.N.'in eski dostlarını eleştirmekten kaçınmaktadır. Sartre'a gelince, o hem dikkatli hem eleştiricidir. Aralık ayında "Ahmed, Ben Bella'yı savunmak üzere kurulan komitede, birçok Fransız ve yabancı tanınmış kişi"yle bir araya gelir; "üye devletlerin dikkatini şu sırada Cezayir'de insanın kişilik haklarına ve bireysel güvencelere yöneltilen saldırılar üzerine dikkati çekmek üzere"[17] B.M.'nin insan hakları komisyonuna bir yakınma dilekçesi verilir. Ne kadar sessiz sedasız olursa olsun, bu olay beklenmedik bir şeydir. Sartre'ın sadece sağı suçlamasına alışılmıştır. Marksizme dayanan bir rejim cürüm işlemez, yanlış yapar. Hangi güdüler, gerekçelerle yönlendirilmiş olursa olsun, Sartre'ın davranışı kayda değerdir ve sosyalist bloku tek yönlü desteklemeye son verdiğini gösterir.

---

14) *A.g.y.*, s. 53
15) *A.g.y.*, s. 46.
16) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 423.
17) *A.g.y.*, s. 423.

Sartre'ın Nobel ödülü konusunda söylediklerinden biri de, ödülün, seçilen yazarı anıtlaştırmakla, onu toprağa gömdüğüydü. 1966'da istesin ya da istemesin, o artık bir anıttır. Düşünce sahnesinde kendine bir ad edinmek isteyen herkes onun desteğini arar, dergiler ona özel sayılar ayırır, yaşamının bilançosunu çıkarırlar. *La Nouvelle Critique* dergisi, zihin cambazlığına kalkmış bir diziye giriş olarak, "Sartre Marksist midir?" diye sorar. Jean Pouillon da *Les Temps modernes*'in bir sayısını Sartre ile yapısalcılık arasında bir yakınlaşma girişimine ayırır. Boşuna zahmet, çünkü *L'Arc* dergisinin Sartre'a ayırdığı bir özel sayıda Bernard Pingaud'nun filozofun kendisiyle yaptığı bir görüşme onun konumunu açıklar: Genç kuşak, yani Foucauld'nun, Robbe-Grillet'nin ve Lacan'ın, *Tel Quel* dergisinin, dilbilimcilerin kuşağının belirgin niteliği, "tarihi reddetmeleri"dir,[18] bu reddediş de rastlantısal bir şey değildir. "Elbette, tarihin gerisinde hedef aldıkları, Marksizmdir. Yeni bir ideoloji oluşturmayı, burjuvazinin yine Marx'a karşı yükseltebileceği son barajı kurmayı amaçlıyorlar."[19] Sartre *Cahiers de philosophie* dergisine verdiği "Antropoloji Konusunda Konuşmalar" başlıklı yazıda, daha az saldırgan bir dil kullanarak aynı sözleri söyler. Yapısalcıların çırılçıplak yapısı ancak, yeniden bütünleştirilmiş bir bütünlüğe dayanan bir *praksis* içine gömülmüş "bütünlükten sıyrılmış-bütünlük"[20] olarak kavranırsa anlaşılabilir. Başka bir anlatımla, söz konusu yapının hiçbir zaman tarihten çekip alınmaması gerekirdi, çünkü ona bir anlam veren sadece tarihtir.

Sartre artık pek makale yazmamaktadır. Yayın organlarına mülakat verme yoluyla daha çok şeyi daha hızlı biçimde dile getirme olanağını elde etmektedir. Ne var ki, bu yöntemle daha az işlenmiş ürünler verilir. Nitekim birkaç yıldır Sartre'ın ağzından çıkanlar, konu ne olursa olsun, söylemin kendinden çok, dayanaklarını ortaya koymaktadır. O yolla, usavurum yoğunlaşmış güç kazanmakta, kesinlik yitirmekte ve çoğu zaman tamamlanmamış kalmaktadır. Sartre bir seçim yapmıştır. Artık vaktini ve düzenli çabalarını tek bir konuya, Flaubert'e ayırmaktadır. 1962-1963'te bunun üzerinde çalışmış, sonra yazdıklarını bırakıp *Sözcükler*'i, ondan sonra da Ahlak denemesini ele almıştı. Şimdi Flaubert'e dönmüş ve artık onda karar kılmıştı. Bittikten sonra yapıtın alacağı adı, daha yazmaya ilk başladığında, 1956-1957'de seçmişti, *L'Idiot de la famille [Ailenin Budalası]* ola-

---

18) *L'Arc*, no. 30, 4. trismestr, 1966, "Jean-Paul Sartre", s. 87.
19) *A.g.y.*, s. 88.
20) *Situations, IX, a.g.y.*, s. 90.

caktı. Sartre şaşılacak bir güçtedir. İki günde bir makale verir, iki haftada bir tiyatro oyunu, iki ayda bir deneme, iki yılda koskoca bir felsefe kitabı yazar. On yılı geçkin bir süredir de, kelimelerin yakalayamadığı bir yapıtı meydana getirmeye çalışmaktadır. Bu, bir ırmak, bir dağdır; tam bir ölçüye sığmazlık örneğidir. *Ailenin Budalası* yıllar geçtikçe yazarı, eleştirmenler, okurlar için tam anlamıyla olanaksız bir yapıt olur. 1966'da Sartre bu kitaptan yüz kadar sayfayı *Les Temps modernes*'de yayımlar. Yazdıklarının hepsi ne kadardır? Herhalde binlerce sayfa. Flaubert, Sartre'ın kanseri olmuştur. Yayılır, gelişir, her yönde metastaz yapar: Duyarlılık, heyecanlar, akıl. Sartre Flaubert'den geçerek yaşar, herhangi bir göndermede bulunacağı zaman Flaubert'i araya sokar, her fırsatta ondan alıntılar yapar. Elbette, söylemek bile gereksiz ki, böylesine içine yerleşmiş olan kişi aynı zamanda en birinci düşmanıdır. Flaubert'den nefret etmektedir. Komün hareketinin celladı, burjuva alçaklıkların ete kemiğe bürünmüş biçimi. Fakat adam bunların hepsinden fazla, numaracıdır, yalancıdır, sadece biçeminin zarafetiyle ayakta duracak bir kitap düşlemiştir. Zındıklık: Yazınsal yapıt tek başına ayakta duramaz. Tersini amaçlamalıdır. Dünyayı kavramak, çelişkilerini ortaya koymak ve onları aşmak. Şimdiki zamanın içinde bütünlüğün gölgesi olmak, her gün her birimizde azar azar açığa çıkanın görünür biçimi olmak. Diyalektik usun katarına asılmış giden yazın, tarih kendisini nereye çekmek lütfunda bulunursa o yönde gidecektir. Sartre'ın kendisi peronda kalır. Artık yazına inanmamaktadır. Yazından vazgeçmesine Flaubert yardımcı olur. Bir çocuğun kendini nasıl yazına adadığını anlamaya çalışırken kitaplarla arasında bağları birer birer söküp atar.

Les Temps modernes'de yayımlanmış bölümler Sartre'ı tatmin etmez. Yapıtın tümünü yeniden ele almaya karar verir. Fakat dikkatini başka işlere de çevirmek zorundadır. Gerçekten çalışmaya bir sonraki yılın ortasından başlayarak oturduğunu düşünebiliriz. Bu arada, 1966 Mayıs'ından 1967 Mayıs'ına kadar tam bir dünya gezgini olmuştur.

Önce S.S.C.B.'de bir ay geçirir. Yılın başlarında bir mahkeme iki rejim karşıtına, Sinyavski ve Danyel'e ağır cezalar vermiştir. Aydınlar bu durumdan rahatsızdır. Fakat aydınlardan sadece birkaçı –Ehrenburg ve Doroh da bunların arasındadır– tepki verme yürekliliğini göstermişlerdir. Aynı olayla ilgili olarak Batı'da o zamana kadar rastlanmamış bir şeyle karşılaşılır: Aragon bu iki mahkumiyeti *L'Humanité* gazetesinde hem kendi adına hem Fransız Komünist Partisi adına kınar. Gazetenin Sovyetler Birliği içinde dağıtımı bir hafta boyunca yasak-

lanır. Sartre tedirgin olur, tartışır, anlamaya çalışır ve rejim karşıtlarının en itibarlısı olan Soljenitsin'le görüşmek ister. Soljenitsin bu başvuruyu kendisine ileten Zonina'ya olumsuz yanıt verir: "Sartre'ın bana biraz meraktan, biraz sonradan görüşmemizi anlatmaya, hattâ belki eleştirmeye hakkı olsun diye gereksinimi vardı; halbuki ben haklılığımı kanıtlayacağım bir kürsüyü nereden bulurdum bundan sonra? Çevirmen bayana şöyle dedim: 'Birinin ağzında tıkaç varsa, elleri arkadan bağlanmışsa yazarlar arası bir buluşmadan nasıl bir sonuç çıkabilir ki?'"[21] Soljenitsin haklı, çünkü Sartre'a bu adımı attıran gerekçeler arasında bir de aydın züppeliği var. Ünlü birini –elbette haklı bir ün kazanmış birini– kaçırmayı hiç istemez. Soljenitsin Avrupa'da bir efsane olma yolundadır. Tanımak gereken adamdır. Bunun arkasında bir de belki, kimbilir, *Les Temps modernes* dergisi ile Rus yazar arasında ayrıcalıklı ilişkiler kurma umudu bulunabilir.

Sartre, Beauvoir ve Zonina Orta Asya'ya gitmeye karar vermişken, Özbekistan'da deprem olması yüzünden vazgeçmek zorunda kalırlar. Yalta, Odesa, Kişinov ve Lvov'a geziler yaparlar. Beauvoir, Anılarına bakılırsa, Sovyetler Birliği'nde bir yabancının çevresindeki yasakların çokluğuna nihayet şaşmıştır. Hayran olunacak bir kavrayış ve çok kesin bir sezgiyle bunların çarlık döneminden "kalma"[22] olduğunu söyler. Bu ufak pürüz dışında, her şey her zamanki gibi iyi geçer. Sartre ile Beauvoir daha sonraki yıllarda da aynı yerleri ziyaret etmek niyetindedirler; Sartre'ın Zonina ile yine ayrıcalıklı ilişkileri vardır. Beauvoir da yine hem eşlik etmekte, hem görünüşü kurtarmaktadır.

Bu gezilerin ardından gelen yazı Akdeniz'de geçirirler. Önce Yunanistan'a gider, sonra İtalya'ya geçerler. Atina'da Sartre Yunanistan Komünist Partisi'nin yasallaştırılması lehine konuşur. Bu demeci France-Presse ajansı tarafından duyurulur. Roma'da kısa süre kalırlar. Sartre da, Beauvoir da okumakta, bilgi toplamaktadırlar. Akılları 18 Eylül'de çıkacakları Japonya yolculuğundadır. Orası Sartre'a göre belki gidilebilecek en uzak ülkedir. Bir zamanlar orada öğretmen olmayı düşündüğünde Japonya düşleri görmüştü. 1955'te, Çin'e gittiğinde, ülke Sovyetler Birliği'ne Marksist göbekbağıyla bağlanmış olduğundan sanki daha önce gördüğü bir yere geldiği izlenimine kapılmıştı. Brezilya'da ise hâlâ bir Latin dilinin ülkesindeydi. Japonya'da bildik hiçbir şey yoktur. O ülke başkalığın ta kendisidir. Ayrıca, bu gezi, herhangi bir ideolojik mücadele örgütünce planlanmamış ilk büyük yolculuktur.

21) Alexandre Soljenitsyne, *Le Chêne et le Veau, Esquisse de la vie littéraire*, Paris, Seuil, 1975, s. 121.

22) Simone de Beauvoir, *Tout compte fait*, *a.g.y.*, s. 445.

Sartre'ın ünü, kendisine ters düşme çabasındadır. O, sadece komünist ülkeleri sever, onu da sadece kapitalist ülkelerde severler. S.S.C.B.'de, temaslarına, dostluklarına, *Sözcükler*'in çevrilmiş olmasına karşın, adı sadece halk arasında değil, aydın dünyasında da pek bilinmemektedir. Japonya'daysa yapıtları, Fransa'da çıkar çıkmaz çevrilir. Aynı şey makale ya da mülakatlarının derlemeleri için de geçerlidir; hattâ *Diyalektik Aklın Eleştirisi* bile Paris'te çıkışının üzerinden bir yıl geçmeden Japonya'da yayımlanmıştır. Üç konferans vermek üzere Sartre'ı davet eden Jimbun-shoin yayınları, Sartre'ın yapıtlarının Japonya'da basılmasını, çevirmenin ve Sartre düşüncesinin birçok uzmanının da ders verdiği Keio Üniversitesi ile ortaklaşa üstlenmiştir. İki haftalık bir resmi ziyaret, iki haftalık da özel gezi öngörülmüştür.

Sartre ile Beauvoir bir devlet başkanına gösterilecek saygıyla ağırlanırlar. Birçok gazeteci gelir. Basın toplantıları yapılır. Coşkulu bir kalabalık vardır. Dinleyici dikkatlidir. Beauvoir da bir dizi konferans verir. İkisi de çok sevilmektedir. Rehber ve çevirmenleri Asabuki Tomiko hayatta en çok hayranlık duyduğu bu çiftle geçirdiği dört haftayı aradan otuz yıl geçtikten sonra ayrıntılı ve dokunaklı bir biçimde anlatacaktır. Konukların en ufak isteklerinin yerine getirilmesine dikkat eder, onları Japon kültürüne yumuşak bir yolla alıştırır. Müzeler, bahçeler, tiyatro, canlı sokaklar, geyşalar, kibar davranışlar. Eline ilk kez bir fotoğraf makinesi alan Sartre, durmadan fotoğraf çeker. Tek olumsuz nokta, yemek sorunudur. Çiğ balık! İkinci gece Sartre çok hastalanır. "Castor, ölüyorum!"[23] diye haykırır, sonra bulantının ne olduğunu öğrenir. Tokyo'daki Fransız ve Alman restoranlarının gedikli müşterisi olur. Batılı yiyecek bulamayınca gelen yemeklere dokunmaz, mükemmel Japon viskisine yumulur.

Konferansları *Plaidoyer pour les intellectuels* başlığı altında toplanacaktır. Yönlendirilmiş bir tarih içinde yaşamaktayız. "Gerçek, varlığa varlık-karşı'ndan, şimdiki zamana da kılgılı gelecek zamandan yola çıkarak gelir."[24] Amaç yavaş yavaş *praksis* arasından görünmeye başlar. Fakat gerçek toplumda *praksis* sapmıştır. "Amaçlar egemen sınıf tarafından belirlenir ve emekçi sınıflar tarafından gerçekleştirilir."[25] İkisinin arasına yapay olarak bir sınıf yerleştirilmiştir. Bu, hizmet sektörü denilen sınıftır ve bu sektör çalışanları, yüksek makamlarda be-

23) Asabuki Tomiko, *Vingt-huit jours au Japon avec Sartre et Simone de Beauvoir*, Paris, Langues & Mondes - L'Asiathèque, 1996, s. 13.
24) *Situations, VIII, a.g.y.*, s. 380.
25) *A.g.y.*, s. 381.

lirlenmiş birtakım amaçları gerçekleştirme yollarını bulup yaratmakla yükümlüdür. Aydınlar hizmet sektöründen çıkar. Onlar bu sektörün, uygulamaya koydukları yöntemlerin evrenselliği ile hizmet ettikleri ideolojinin tikelliği arasındaki zıtlığın bilincine varmış olan üyeleridir. Daha somutça belirtilirse, hizmet sektörünün üyeleri üstlerine vazife olmayan şeylere burunlarını sokmaya başladıkları anda aydın olmaya başlarlar. Bomba yapan bir bilgin bilgindir; burjuvazinin o bombayla yapacağı şeyi kınayan bir bilgin aydındır. Hain'in geri dönüşü: Onu hizmet etmek için programlamışlardır, o kalkıp, kendini programlayan düzeni kınamaktadır. Sartre bir kez daha Jdanov'la flört etmektedir. Ortaya koyduğu kuram, bir burjuva bilim ve bir de proleter bilim olduğunu varsayar. Teknisyenler "bir 'burjuva bilim' olmadığını söylüyorlar ama onların bilimi *sınırları bakımından* burjuvadır ve onlar bunu bilirler."[26] Jdanov'a sorsalar bu "sınırları bakımından" sözünü kabul etmez. Çünkü burjuva bilim, sınıf mücadelesi dönemine aittir, proleter bilim kendini sınıfsız bir toplumdan yola çıkarak gösterir. Birincisi sınırlı, ikincisi evrenseldir. Sartre bunu böyle anlar. Aydınlar sosyalist toplumda hain olmazlar, çünkü amaçlar düzeni, sömürücü bir sınıf tarafından saptanacağına tarihin kendi düzeni olacaktır. Kapitalist toplumda bir aydın ancak radikal ve devrimci olabilir. Sahte aydının, Nizan'ın burjuvazinin "bekçi köpeği" dediği kişinin, sınıfsız toplumun utkusundan önce evrenselci uslamlamayı savunmaya çalışan kişinin amaçladığı, reformculuğu çerçevesinde, *statüko*nun sürüp gitmesini sağlamaktır. Aydının işlevi, sonuç olarak –halkı, kavrayacağı yöntemlere sahip olmadığı bir evrensellik konusunda değil, onun sömürülen sınıf konumu ve "evrensellik çabası"[27] konusunda aydınlatarak– halka hizmet etmektir. O amaçla şunları yapmaya çalışacaktır: Burjuva ideolojinin tuzaklarına düşmüş olanların gözünü açmak, "işçi sınıfının bağrından çıkmış aydınları"[28] yetiştirmek, evrensel insanın yükselişini haber veren bilginin evrenselliğini kurmak. Ayrıca ve son olarak yapması gereken şeyler şudur: "Sürüp giden eylemi radikalleştirecektir; bunu yakın hedeflerin arkasındaki uzak hedefleri, yani emekçi sınıfların tarihsel amacı olarak evrenselleşmeyi göstererek yapacaktır. Etkili olduklarında bütün yolların –yönelinmiş amacı bozanlar *dışında*– iyi olduğunu" kabul ederek, "kitle partileri ve kitlelerin peşinden gittiği, tarihsel amaçların bekçisi işçi sınıfının örgütü aracılığıyla kendi-

26) *A.g.y.*, s. 395.
27) *A.g.y.*, s. 419.
28) *A.g.y.*, s. 423.

sini ifade eden siyasi iktidar da içinde olmak üzere, *her türlü iktidara karşı* olacaktır."[29]

Sartre tarihin varlığını ancak geç ve isteksizce kabul etmiştir. Şimdi de ona yol vermektedir. Tarih silinmekte, tarih son ereğinin acımasız saldırısı altında yok olmaktadır. Önem taşıyan sadece gelecektir ve aydın bunu çağdaşlarına bildirmekle yükümlüdür. Kendi kilisesinin tek rahibi olan, yeniden-bütünleştirilmiş bütünlüğün Savonarola'sı* olan Sartre dünyaya acımaz. Dünya günaha adanmıştır. Sadece diyalektik esin onun karanlığını aydınlatır. Artık her gerçeklikten kuşkulanılacaktır. Bu arada, Sartre soğuk savaşın da defterini dürer: Bir komünistin içinde bir burjuva gizli olabilir; sosyalist blok, içinde sömürgeciler barındırabilir. Sartre yakında tertemiz biri olacaktır. Dünyadan arınınca ona kirlenmemiş Söz'ü, bir gün bedeninin yaratılacağı Kelam'ı tanıtacaktır. Kısaca, Sartre yarım yüzyıl önce Tanrı'yı kovduğu tahta oturmuştur.

Geriye bir hüzün kalıyor. Yazar. Bir aydın mıdır? Bu, onun cankurtaran simidi olabilir. Yazarın çıkarı şuradadır ki, o bir bilgiyi değil, halkın davası için daha değerli olabilecek bir şeyi iletir. Amacı, "*dil-içinde-varlığını dünya-içinde-varlığının* ifadesi kılmaktır."[30] Yazarlar, "varlıklarının tarihsel tikelliği [ile] hedefle-rinin tümelliği arasında"[31] sıkışıp kalırlar. Bundan ötürü de yapıtları "dönemin tümünden yani toplumsal dünyada yazarın durumundan ve bu tikel dahil oluştan yola çıkarak toplumsal dünyanın tümünden sorumlu olabilir ve olmalıdır; bu dahil oluş yazarı, kendi varlığı içinde *somut olarak* tartışma konusu olan, dahil oluşunu *kuşkulu* bir muhtemel bütünlük temelinde yabancılaşma, şeyleşme, engellenme, yalnızlık yoksunluğu biçiminde *yaşayan* bir varlık durumuna getirir."[32] Sartre bir karışıklığın kurbanı olmasın? Bu süzgece bağlı olarak mevcut yapıtların tümünün şifresini çözebilecek –neden olmasın– yazınsal eleştiriye bir çalışma programı saptıyor burada. Fakat niyeti sahiden yazından söz etmekse, yazının bu yaşamı sürdürmesine izin vermektense, yirmi yıl önce yazdığı gibi, onu kendi elleriyle gömmesi daha iyi olurdu. Sartre'ın usunun işleyişi insanı korkutacak kadar sapkındır. Sosyalist gerçekçiliğin pedagojik saplantısını bilir. O çe-

---

29) *A.g.y.*, s. 424.

* Girolamo Savonarola (1452-1498). Bir süre Floransa'yı cehennem korkusu içinde baskıyla yönetmiş, sonunda papanın kararı üzerine hemşerilerince yakılmış olan bir keşiş ve vaiz. –çn

30) *A.g.y.*, s. 448.

31) *A.g.y.*, s. 441.

32) *A.g.y.*, s. 453.

şit aptallık ona göre değildir. Yazar yabancılaşmasını dışa yansıtmalı ve evrenselleşmeye olan özlemini açık seçik sözcüklerle, bir bilgi biçiminde değil, tersine, *yaşanmış* bir acının, bir gerilimin, bir umutsuzluğun karanlığında açığa vurmalıdır. Başka bir anlatımla, yazar zamanının çelişkilerini farkına varmaksızın içselleştirmelidir. Örneğin –Sartre Japonya'dadır– atom tehdidi ve insan türünün yok edilme olasılığı sosyalizme doğru ilerler. Şu ya da bu biçimde bu zıtlığı "anlatmaya girişmeyen" yazar bir "göz boyayıcı ya da bir madrabaz"dır.[33] Şu halde, kendisi bilsin ya da bilmesin, sahici bir yazar, tanımı gereği, gerçek bir aydın ve gerçek bir devrimcidir.

Japon öğrencilerin coşkusu belki kısmen Sartre'ın sözlerindeki radikalizmden gelmektedir. Söz konusu coşku, daha güvenilir biçimde Sartre'ın Vietnam'daki Amerikan cürümlerini kınarkenki kesinliğine ve her şeyden çok ahlaksal modernliğin öncüleri olan saygıdeğer Sartre-Beauvoir çiftinin imgesine bağlıdır. Hattâ onları "bilginin Beatles'ı"[34] diye tanıtanlar olmuştur. Bu Beatle'lar Japonya'da geçirecekleri zamanın resmi nitelik taşıyan bölümünü tamamladıktan sonra, ülkeyi tanıma yolculuklarına çıkarlar. Asabuki Tomiko onlara, yağmura karşın, çok iyi bir gezi programı hazırlamıştır. Kyoto, Nara, Osaka, Kobe, Hiroşima, Beppu, Nagasaki: Japonya'nın önemli bölümünü üç haftada görürler. Sartre'ın bavulu polisiye romanlarla doludur. Gittikçe daha çok polisiye roman okumaktadır. Fakat yola çıkmadan önce Japon romancıları okumuştur. Tanizaki'nin erotik evreni merakını çeker. Romancının dul karısıyla görüşür ve ona "epeyce mahrem sorular"[35] sorar. Beauvoir ile birlikte, Tanizaki'nin *Dört Kız Kardeş* romanını bir başyapıt kabul etmektedir ve o kitabın, Japon yaşamının garip âdetlerine iyi bir giriş olduğu düşüncesindedir. Âdetler değişir, sömürü değişmez. Sartre Japon işçisinin, patronu tarafından sömürülmesi konusunda bir iki yorum yapar ve bir sendikanın Vietnam'daki Amerikan politikasını kınamak amacıyla yaptığı grev çağrısını desteklediğini duyurur.

1966 Ekim'inin sonunda Paris'e dönüşte Sartre politikaya dalar. Güney Afrika'daki Irk Ayrımına Karşı Komite'nin çağrısı üzerine ırk ayrımına karşı bir tartışmada konuşur. Ulusal Vietnam Komitesi'nin isteği üzerine Vietnam savaşına karşı bir toplantıya katılır. Bir süreden beri bir kuruluş kendinden söz ettirmektedir.

33) *A.g.y.*, s. 453-454.
34) Asabuki Tomiko, *a.g.y.*, s. 53.
35) *A.g.y.*, s. 67.

Doksan dört yaşındaki matematikçi ve filozof Bertrand Russell Amerikalıların Vietnam'da işledikleri cürümleri mahkum edecek bir tür "mahkeme" kurmaya karar vermiştir. Bu mahkemeye davet edilen Sartre, kendisine yararsız gibi görünen bir harekete girmeyi reddeder. John Gerassi katılmaktadır. Sartre'la temasa geçer, buluşurlar, Sartre'ı katılmaya razı eder. Sartre Londra'ya gider. Kuruluşun tüzüğü ve amaçlarını görüşmek üzere 13-15 Kasım günlerini orada geçirir. Çeşitli ülkelerden aralarında Simone de Beauvoir, Russell ve Sartre'ın da bulunduğu on beş kadar aydın "Vietnam'da Savaş Suçlarına Karşı Uluslararası Mahkeme"nin kurulduğunu ilan ederler. Örgüt genellikle "Russell Mahkemesi" olarak anılacaktır. Yürütme kurulu başkanı olarak atanan Sartre yeni görevini çok ciddiye alır. Kendisine yedek olarak Claude Lanzmann'ı alır. *Nouvel Observateur*'ün 30 Kasım sayısında mahkemeyi Fransızlara tanıtır. Bundan anladığımıza göre Amerikalıların suçlu olup olmadıkları üzerinde durulmayacaktır; suçludurlar, mahkumiyetleri "hukuki ya da ahlaki"[36] olmayacak, hem hukuki hem ahlaki açıdan bir mahkumiyet sayılacaktır, bu bir ilk olacaktır, ama daha önce benzerleri de olmuştur, sahici mahkeme değildir, ama sahici hükümler verecektir. Sartre kendini rahat hissetmeyince işi isteyerek karıştırmayı becerir. Usavurum-karşıtı söylemi *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nden kırıntıları hukuk terimlerine benzer sözcüklerle karıştırır; bunların hepsi ana niteliği mizah olmayan bir politikacı diliyle birbirine bağlanır. 2 Şubat 1967'de, Vietnam'a gönderilmiş ilk araştırma heyetinin raporunu, Laurent Schwartz'la birlikte, Fransız basını ve öteki yayın organlarına sunar.

Sartre, 1967'nin ilk aylarında, Vietnam trajedisini beklemeye alıp tüm zamanını İsrail-Arap ilişkilerinin kalın dosyasına ayırır. 1965'ten beri Mısır cephesinde devrime benzer bir şeylerin belirdiğini görmektedir. Bunu coşku verici bulur. İsrail'de solun iyice kök salmış olduğunu bilmektedir. Neden şunu düşlemesin? İsrail'deki sol ile Mısır'daki sol, ortak çıkarlarının savaşta değil devrimde olduğunu görebilir ve her ikisi de hükümetlerini devrimin koşulu olan barışa zorlamaya karar verebilirler. Sartre'ın her iki ülkede de dostları vardır. Onlarla görüşmek ister. 25 Şubat-13 Mart arasını Mısır'da, 14-30 Mart arasını da İsrail'de geçirir. Bu, hiç kimse tarafından atanmamış bir diplomatın yolculuğudur.

Nasır'ın Mısır'ı, komünistlerin hapse atıldığı o rejim uzun süre Sartre'a itici gelmişti. S.S.C.B. ile yakınlaşmaysa durumu değiştirir. Sartre, eski muhalif olup da rejimle barışan Lütfi El-Holi ile birkaç kez görüşmüştür. El-Holi Sartre'a Mı-

36) *Situations, VIII, a.g.y.*, s. 28.

sır'ı ziyaret etmesini önerir. Resmi davet *El-Ahram* gazetesinin müdürü Heykel'den gelir. Sartre ile Beauvoir, yanlarında Lanzmann olduğu halde, yola çıkarlar. Yolculuk antikçağdan başlar: Müzeyi, piramitleri, sonra Luksor ve Asuan'ı gezerler. Politik amaçlı bir ziyaret olduğu için, bunların arkasından bir kimyasal madde fabrikası, bir demir-çelik kompleksi, sulama kanalları gelir. Konuklara, yakında ülkenin her yanında boy gösterecek kooperatiflerden, devlet çiftliklerinden söz edilir. Kısaca otuzlu yılların Sovyetler Birliği'ndeki ağır sanayi ve kolektifleştirmedir gösterilmek istenen. Bazı önemli kişilerle görüşürler. Bunlar, El-Holi'nin yönettiği bir sol dergi olan *Al Talia*'nın yazarları, kültür bakanı, iktidardaki partinin yani ülkenin tek partisinin başkanı, "Marksistler ve çeşitli kişiler"dir.[37] Beauvoir bu insanlar tek partili rejimden rahatsız görünmüyorlar, diye pek şaşar. Buna karşı, devrimci bilgelikle dolu aynı insanlar toprak ağalarına karşı savaşmaya öncelik vermektedirler. Dahası var, bu adamlar sanki Sartre'ın Japonya'da verdiği konferansları okumuş gibidir. Bir hizmet sektörünün –"yönetici kadrosuyla teknisyenlerinden" oluşan bir sınıfın– ortaya çıkmasının ülke için ne anlama geldiğini, bol para alan o kişilerin hepsinin "bireyci ve gerici eski küçük-burjuvalar" olduğunu, onların "kendilerine gereksinim olduğu için çekmek zorunda kalınan bir çıkarcılar kategorisi"[38] oluşturduklarını pekâlâ bilmektedirler. Başka bir anlatımla, orta sınıfların varlığı *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'ne bir saygısızlıktır. Tarih onlara günlerini gösterecektir.

Konuklar Nasır tarafından kabul edilmekle, Mısır'ın en büyük onurunu elde etmiş olurlar. Nasır'ın Heliopolis'teki başkanlık konutunda üç saatten uzun konuşulur. Görüşmenin sonunda Sartre yolculuğunun nedeni olan Filistinliler sorununu açar. Sartre'ın dediğine göre, Nasır çelişkiyi görmektedir: Filistinlilerin [topraklarına] dönmeleri gerek", fakat "İsrail kabul edemez."[39] Buna karşı, kendisi de bir çözüm görememektedir. Aslında, soruların ve yanıtların pek önemi yoktur. Önemli olan, buluşmanın gerçekleşmesidir. Nasır'ı bilgilendirmekle görevli makamların kendisine Sartre'ın Fransa'da ne kadar sözü geçer olduğunu söylediklerini düşünebiliriz. Nasır onu kabul etmekle, Avrupa kamuoyundaki imajını iyileştirmeye katkıda bulunur. Ayrıca, bilmektedir ki Sartre kendisiyle görüştükten sonra İsrail'e gidecektir. Onu kabul etmek, dışa açılmaya doğru simgesel bir harekettir.

37) Simone de Beauvoir, *Tout compte fait, a.g.y.*, s. 518.
38) *A.g.y.*
39) *Situations, VIII, a.g.y.*, s. 346.

14 Mart'ta Atina üzerinden Tel-Aviv'e uçarlar. Solcu sosyalist parti Mapam, Barış Hareketi'nin etkin üyeleri ve *New Outlook* dergisinin militanları tarafından davet edilmişlerdir. Gezinin düzenlenmesi işi Mapam üyesi Simha Flappan'a verilmiştir ve düzenleme kurulunun başında şair Abraham Şlonski bulunmaktadır. İlk gün, bir delikanlı gelip kendilerine rehberlik etmeyi ve onları rahatsızlık verecek kişilerden korumayı önerir. Eli Ben-Gal adındaki bu gencin yanlarında bulunmasının çok önemli olduğu ortaya çıkacak, kendisi de zamanla dostları, yakınları olacaktır. Sartre onun için şöyle diyecektir: "Marx'a göre bir adam, işbölümünün ortadan kalktığı bir dünyanın nasıl bir şey olacağını bugünden gösteriyor."[40] Lanzmann ancak üç gün kalır; onun Sartre ile Beauvoir'ın yanındaki yerini Arlette alır. Gezi alıştıkları tempoyla geçer: Eski ve yakın tarihe ait önemli yerler, kentler ve köyler, okullar, fabrikalar. Elbette kibutz ziyaretleri de yaparlar. Kibutzlardan birinde Mapam partisinin başkanı, başka birinde Knesset'in* başkanı tarafından ağırlanırlar. Sınıf mücadelesine inanmayan sendikanın, Histradut'un yöneticileriyle görüşürler. İsrail'in çok ciddi eksiklikleri vardır. Kapitalist ve demokratik bir ülkedir. Simone de Beauvoir bu konuda çok kesindir: Karşılaştıkları tüm sağcılarla çok zor anlaşırlar; sadece çalışma bakanı Yigal Allon çok sevimli ve naziktir. Yine de, "Sol kesimdekiler dışında pek kimseyle karşılaşmadık,":[41] İki komünist partinin ve solcu parti Mapam'ın üyeleriyle, Amerikan karşıtı militanlarla görüşürler. General Dayan'ın da bulunduğu bir toplantıda Sartre Vietnam savaşına karşı çıkar. Sartre'ın birkaç gün önce Nasır'a sorduğu soru, İsrail'in bazı aşırı solcu gruplarının politik projesinde yankı bulur. Sartre'a oteldeki odasında "çeşitli eğilimlerde Arap heyetlerini"[42] kabul etme izni verilir. Arapların İsrail'deki durumunun birçok soruna yol açtığını gözlemler ve iki camia arasındaki diyalog yokluğunu üzülerek kaydeder.

Burada da en büyük onura nail olan çift, Başbakan Levi Eşkol tarafından kabul edilir. Öğrenildiğine göre, görüşme tatsız tuzsuz geçer ve kısa sürer. Sartre'ın bu gezideki konumu karmaşıktır. Karşısında bulunduğu çatışmanın romanesk bir şey olmamasını ilk kez görmektedir. İyiler iki tarafta da yer aldığı için davayı ortasından kesip ayırmak söz konusu olamaz. İsrail devletinin varlığını da, Filistinlilerin kendi topraklarında yaşamaları hakkını da meşru bulur. Gerek Mı-

40) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 91.
* İsrail parlamentosu. –çn
41) Simone de Beauvoir, *Tout compte fait, a.g.y.*, s. 532.
42) A.g.y., s. 535.

sır'da gerek İsrail'de, kendisinin orada taraf tutma amacıyla değil sadece öğrenmek amacıyla bulunduğunu söyleyip durur. Gazetecilerin sorularını kesin bir tarafsızlık zihniyetiyle yanıtlar. Öneriler getirmek ya da aracılık etmek söz konusu olamaz. Bu onun işi değildir. "Ben sadece bir bilgi verici olmak istiyorum,"[43] der. Sartre çok konuşur. Zihninde ne varsa hepsini sayısız konferanslar, gayri resmi sunumlar, söz almalar, yuvarlak masalar sırasında anlatır. Kibutzlar hareketinin çalışma merkezindeki konferansını Ben-Gal şöyle özetler: Marksizm bizim aşılamaz ufkumuzdur (dinleyicilerde hoşnutluk), onu tazelemek gerekir (resmi kişilerin oturduğu ilk sıralarda huzursuzluk), Marksist düşünce kemikleşmiştir (salonda dalgalanma), özgürlüğe yer açmanın zamanı gelmiştir (salonun arkalarından coşkulu bağırışlar). Sartre somut konularda da konuşur. Vietnam savaşını kınama, Russell Mahkemesi'nin ne olduğunu açıklama, onun da çalışabilmek için paraya gereksinimi olduğunu söyleme fırsatı çıktığında hiç kaçırmaz. Bilgi vericinin bilgi almaya da gereksinimi vardır. Mapam'ın başkanı Meir Yaari ile arasında uzun bir sağırlar diyaloğu geçer. Sartre'a göre İsrail devleti Filistinli mültecilerin topraklarına dönme hakkı ilkesini kabul etmelidir. Yaşlı parti başkanı da, İsrail'in intihar etmeye niyeti yok, diye yanıt verir.

Son bir basın toplantısı düzenlenir. Yüzeyde esen doyurucu havanın altındaki bilanço karışık çıkar. Sartre barışı Mısırlıların da İsraillilerin de istemediğini gözlemlemiştir. Umudu, iki ülkeden hiçbirinin savaştan bir çıkar beklememesindedir. Gazeteciler, barış olabilir mi, diye sıkıştırır. Sartre kendisinin asıl niyetinin, "Fransız halkını İsrail-Arap sorunu ile karşı karşıya getirmek"[44] olduğunu bir kez daha söyler. Fransız solu da, Sartre'ın kendisi gibi, Nazi zulmünün anısı ile Cezayir savaşının anısı, İsrail'in davasına duyduğu yakınlık ile Arap davasına duyduğu yakınlık arasında bölünmüştür. Sartre ikircikli kalmış Fransız soluna işi iyice öğrenip tutumunu ona göre belirleme yolunu sağlama isteğindedir. Bu nedenle de, *Les Temps modernes* dergisinin özel bir sayısını hazırlamaktadır. O sayıda ilk kez *iki* ayrı görüş açısı işlenecektir. Henüz bir diyalog değil de, aynı sorunlar üzerinde bir "çifte bilgilendirme"[45] söz konusudur. Gerçeği, artık ortada bir bağdaşmazlık bulunduğunu görmek gerek. "Politikacı olsaydım, ortada ağır bir sorun var, derdim sizlere."[46]

---

43) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 16.
44) *A.g.y.*, s. 287.
45) *A.g.y.*, s. 288.
46) *A.g.y.*, s. 289.

İki ay sonra, İsrail ile Arap ülkelerinin savaşa doğru gitmeleri büyük bir olasılığa dönüşmüşken, Sartre solun başka önemli kişileriyle birlikte Fransız kamuoyuna seslenen bir çağrı imzalar. "Biz aşağıda imzası bulunan Fransız aydınları (...). İsrail devletinin bugün tartışmasız bir barış isteği ve soğukkanlılık sergilediğini görüyoruz. Büyük devletlerin oyunu ne olursa olsun, kamuoyunun bir bölümünün İsrail'i emperyalist ve saldırgan bir cepheyle, Arap ülkelerini de sosyalist ve barışçı bir cepheyle doğal olarak özdeş kabul etmesi anlaşılabilir bir şey değildir."[47] Sartre'ın Arap dostları arasından birçoğu böyle bir konum almasından ötürü ona kızacaklar, fakat o, söylediğinden dönmeyecektir. İlk kez kendisini gerçek dünyayı sadeleştirmekten alıkoymaktadır. İsrail'in ve Filistinlilerin meşruluğu onun için görmezden gelemeyeceği apaçık bir gerçekliktir, ve herhangi bir görüşü, Marksist bile olsa bu olguyu dikkate almayan herhangi bir görüşü benimsemeyecektir. *Les Temps modernes*'in özel sayısı çıktığı sırada Altı Gün savaşı başlamıştır.

Mısır dönüşü, Amerikalılar, bombalar ve savaşın dehşeti yine ön plana çıkar. Russell Mahkemesi Vietnam savaşı davasının ön hazırlığını yapmaktadır. Uzmanlar atamış, o uzmanlar alan araştırması yapmışlardır; "belgeler" –çoğu Kuzey Vietnam'ın resmi belgelerinin fotokopilerinden oluşmaktadır– toplanmış; lehte ve aleyhte tanıklar dinlenmiştir. Artık mahkemenin toplanma zamanıdır. Başkanlığa Tito'nun dava arkadaşıyken ellili yıllarda gözden düşmüş, sonra saygınlığını yeniden elde etmiş biri olan Yugoslav Vladimir Dediyer getirilir. Russell duruşmanın Paris'te yapılmasını ister. Yetkili makamlar Dediyer'in vize isteğini geri çevirirler. 13 Nisan'da Sartre De Gaulle'e yazar: "Kuvvetle umuyorum ki, bir yanlış anlama olmuştur ve Bay Dediyer'e bir oturma vizesi verilecektir."[48] De Gaulle, söz konusu olamaz, diye yanıt verir. Russell "Mahkeme"si "hukukun ve uluslararası geleneklerin dışına çıkan bir yol" izlemektedir, Lord Russell ve dostları "ne bir yetkiyle donatılmıştır ne de uluslararası bir vekaletle yükümlüdür."[49] Başka kapıya gitsinler. Başka kapıya gitmek kolay olmaz. Başvurulan hükümetlerden birer birer ret yanıtı alınır. Russell ve Sartre bir gemi kiralayıp duruşmayı uluslararası sularda görmeyi düşünürler. Sonunda İsveç kabul eder. "Mahkeme" 2-10 Mayıs 1967 tarihlerinde Stockholm'de davaya bakar. Yolculuğa çıkamayacak kadar yaşlı olan Lord Russell'ın yokluğunda, "hepsi de Amerikan em-

47) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 444.
48) *Situations, VIII*, *a.g.y.*, s. 43.
49) *A.g.y.*, s. 45.

peryalizmine karşı olan"[50] on iki üyenin hiç tartışmasız en saygınları Sartre ile Beauvoir'dır. Bu duruşma günlerinin düzeni Barış Kongresi günlerininkini andırır, fakat hava ve biçem bambaşkadır. Çalışanlar yani sekreterler, basın ve çeviri bürolarının görevlileri, "Carnaby Street" modasını izleyen genç İngiliz ve Amerikalılardır: Beyler uzun saçlı, hanımlar mini etekli. Kaliforniya'ya gitmemiş olan Sartre ile Castor bu görünümü sevimli bulurlar. Sartre açılış oturumunda söz alır. Son gün de hükmün gerekçelerini sunar. İyi bir propagandacı olarak da birçok mülakat verir, basın toplantısı yapar, demeçleri, makaleleriyle "Mahkeme"nin yararlarını över, Amerika Birleşik Devletleri'nin mahkum edildiğini her yerde ilan eder.

Sartre istediği kadar gerçek bir mahkemenin söz konusu olmadığını, üyelerinin "mış gibi" davrandıklarını söylesin, ortaya attığı kanıtların tümü bunun yasallıkla donatılmış, hukuk yolunda hareket eden sahici bir mahkeme olduğunu ispatlamayı amaçlamaktadır. Her adalet meşruiyetini ya devletten ya "yığınlardan" alır, diye düşünmektedir. Savaştan sonra Müttefikler Nuremberg mahkemesini kurarak devletleri de cürümlerinden ötürü yargılamak gerektiğini göstermişlerdi. Fakat şimdi böyle bir kurumun sözünü bile duymak istememektedirler. Öyle bir kurum ortaya çıkarsa, sömürgelikten kurtulma çerçevesinde işledikleri cürümlerden ötürü kendilerinin yargılanmasını kabul ettikleri anlamı çıkacağını düşünürler. Şu halde, Nuremberg mahkemesi "ancak kitleler tarafından seçilmiş ve halkların yakınması üzerine devlet başkanlarını yargılayan *devrim mahkemesi* olarak"[51] yaşamını sürdürebilirdi. Öyle bir mahkeme vardır; bu, Russell Mahkemesi'dir. "Evrensel bir yasamanın Amerikan yönetiminin Vietnam anlaşmazlığındaki somut edimlerine, bir araştırmadan sonra ve kesinlikle uygulandığını görme konusunda halk yığınlarının duyduğu gereksinimden, olabildiği ölçüde, doğmuştur. Doğmuştur, çünkü halklar bu karanlıkta kalmış kanlı olayları aydınlatmak için hukukçu gruplarının açık seçik tanımlamaya çalıştıkları kesin kavramların, örneğin saldırı kavramının, kullanılmasını istemekteydi."[52] Fakat Mahkeme'nin ufak bir sorunu vardır: "Kimse onu görevlendirmedi."[53] Bu sorun da çarçabuk çözümlendi. Stockholm'deki oturumun sonunda, Mahkeme "yasallaşma yolunda ilk adımını attı: Tek vücut oluşumuz sayesinde herhangi biri ve birbirimizin yerine

50) Simone de Beauvoir, Tout compte fait, *a.g.y.*, s. 470.
51) *Situations, VIII*, *a.g.y.*, s. 97.
52) *A.g.y.*, s. 98.
53) *A.g.y.*

geçebilir olduğumuzu gördükçe, herhangi bir kimseye yerimizi bırakabilir duruma geldikçe anladık ki, halk yığınlarının asıl temsilcisi olmuşuz (...). Halk adamı olan bizler, *halk için* ve –hiç kuşkusuz– onun onayından *önce* hüküm verdik."[54] Artık iş Mahkeme'nin kararını halklara tanıtmaya kalmıştır. "Onaylarlarsa, bu *onların* yargısı olacak ve tüm nesnelliğini onlara borçlu olacak."[55] Sartre hangi onaylama sürecini işleteceğini belirtmiyor, fakat herhalde çok kesin bir şey düşünmediği de belli: Halk doğal olarak devrimcidir, oybirliği ile vereceği onay felsefi bir gerçeklik olur. Önceden sevgisi kazanılmış bir salonun alkışları bol bol yeter. O alkışları 16 Mayıs günü Mutualité salonunda toplar.

Sartre'ın bu olayda da her zamanki gibi bir ahlakçı olarak davrandığını düşünüp söyleyenler çıkmıştır. Evet ve hayır. Her şeyin Amerikalıların kötüleri, Sovyetler Birliği'yle onun bağdaşığı Kuzey Vietnam'ın iyileri oynadığı Manici bir dünya görüşüne dayandığı düşünülürse, elbette evet. Buna karşın, uslamasının kararlı ve saltık biçimde ahlakdışı olmasını amaçladığı düşünülürse, hayır. Sartre bir aydın sıfatıyla, yani nesnel bir tarih içinde yer almış olarak konuşmak niyetindedir ve içinde bulunduğu zamanı hangi ölçütlere göre ve hangi noktalardan bakarak yargılamanın uygun düşeceğini bilir. Onu, kendisinin seçtiği düzey olan bu düzeyde ele almak gerekiyor. Ne yazık ki, konumu gereği başvurmak zorunda olduğu kanıtlar yıkıcı kanıtlardır. Sartre uslamasını harcıalem bir ütopyadan hareket ederek yapar: Devrimci toplumda herhangi bir kişinin herhangi bir başkasının yerine getirilebileceği, herkesin herkes gibi düşüneceği gibi bir ütopyadan hareket eder. Herkesin herkesle özdeşleşmesi, her türlü sürtüşmeden, her türlü özellikten arınmış pürüzsüz bir dünya. Görüşlerini çevreleyen retorik katmanına karşın, bu noktada Marx'tan çok Cabet'ye yakındır. Fakat bir düş söz konusu değildir. Russell Mahkemesi toplanmıştır, mahkumiyet kararları mevcuttur, tüm dünyanın yayın organlarında o kararlar yansır. Ütopya tarih içinde birden ortaya çıkınca genellikle bir karabasana dönüşme eğilimi taşır. Fakat Stockholm'deki savcılar –Sartre bu noktada yalnız değildir– çevrelerine dostlarını, davalarına yakınlık duyanları alarak ve onları günah keçisi Amerika'ya duydukları kin içinde bir araya getirerek savaşın dehşetini kınasalar da, faşist önderler gibi davranırlar.

Sovyetler Birliği'ne gezi mevsimi yaklaşmaktadır. Sartre ve Beauvoir Yazarlar Birliği'nin X. kongresine çağrılıdırlar. Çağrıyı kabul etmezler. Beauvoir, Anıların-

54) *A.g.y.*, s. 98-99.
55) *A.g.y.*, s. 99.

da neden reddettiklerini şöyle açıklar: "Kabul etseydik, Sinyavski ile Danyel'in mahkumiyetlerini ve Soljenitsin'in mahkum edildiği sessizliği onaylamış gibi görünürdük."[56] Bundan daha açık ifade edilemezdi. Mahkum etmektense mahkum eder "gibi görünmek" daha iyi. Sartre'ın Sovyet severliği o tarihte henüz canlıdır. Lena Zonina kendisine bir iki şey açıklamıştır. O da, örneğin, posta ile mektup göndermemek gerektiğini çünkü mektubun haber alma servislerince okunacağını öğrenmiştir. Sartre ile Beauvoir mektuplarını ya diplomatik kuryeyle ya da dostlar aracılığıyla gönderirler. Fakat böyle sıkıntılar onlara pek önemli görünmez. Bunlar ufak tefek şeylerdir, bürokrasi aptallığını gösterir, belki eski dönem kalıntısıdır. Kısaca, Sartre S.S.C.B.'nin eleştirilmesine razıdır ama 1968 yılının Ocak ayında bile "diyalektik sadakat"[57] diyeceği şeyle aradaki bağı koparmadan. S.S.C.B. tarihin yönünde ilerlemektedir, Sartre bu konuda geri adım atmaz.

Yaz mevsiminin iki ayını tamamen sakin bir şekilde Roma'da geçirdikten sonra yeniden dışa açık yaşamına başlar. Serge Roullet'nin *Duvar*'dan sinemaya uyarladığı filmin "tanıtımı" için 5 Eylül 1967'de Cannes'dadır. Yapıtları o zamana kadar sinemada pek parlak olmayan ürünler vermişti. Sartre ilk kez sonuçtan hoşnut olduğunu söyler. Uyarlamanın hiç değilse yapıtın aslına sadık olma gibi olumlu bir yanı vardır. Tam o sırada Bolivya'da tutuklanan genç bir Fransız devrimci basını çok meşgul eder. Paris'in tüm aydınlarıyla birlikte Sartre da Régis Debray'nin salıverilmesi davasına etkin biçimde bağlanır. Basın toplantıları yapar, mitingler düzenler, *Le Monde*'da makaleler yazar. İsrail ve Arap ülkeleri Akabe körfezi konusunda karşı karşıya gelmişlerdir. Sartre İsrail lehine tutum alır. Frantz Fanon'un dul karısı bu durum ağırma gittiği için *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin yeni baskılarında Sartre önsözünün yer almasını yasaklar. Ekim sonunda çalışmalar yeniden başlar. Brüksel'de Vietnam konusunda hazırlık oturumu ve bir toplantı yapılır. Sonra, 20 Kasım'dan 1 Aralık tarihine kadar Mahkeme'nin yeni ve son duruşması, Kopenhag yakınlarındaki Rosskilde'de görülür. Sartre "Soykırım" başlıklı iddianamesini orada okur. Soykırım kavramı bir halkı, o halk olduğu için öldürme isteğini içerir. Amerikalıların istediği budur. Tıpkı Hitler'in Yahudilerin kökünü Yahudi oldukları için kurutması gibi, Vietnamlıları Vietnamlı oldukları için yok etmeye çalışmaktadırlar. Sartre'ın ispatlamaya çalıştığı budur. Kanıtlaması birkaç sözcükten ibarettir. Mademki gerilla savaşı halk savaşının aldığı biçimdir, ola-

---

56) Simone de Beauvoir, *Tout compte fait*, *a.g.y.*, s. 445.
57) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre*, *a.g.y.*, s. 459.

bilecek tek anti-gerilla stratejisi halkı yok etmekten geçer. Dahası var, Amerikalılar diktatörlüklerini dünyanın tümüne dayatma hırsı taşıdıklarından soykırım Vietnamlıların da ötesinde bütün insanlığı amaçlamaktadır. "Demek ki Vietnamlılar bütün insanlar için, Amerikan güçleri de bütün insanlara karşı savaşmaktadır."[58]

Cezayir savaşı Sartre'ın savaşı olmuş olabilir ama Vietnam savaşına karşı mücadelenin tam onun mücadelesi olduğunu pek söyleyemeyiz. Arlette "Mahkeme" tarafından redaktör olarak işe alınmıştı. Oturumların zabıtlarını düzenler, metinleri temize çeker ve baskıya hazırlar. Olivier Todd ileride şöyle yazacaktır: "Onun politik etkisi yıkıcı, yıkıcılığı da etkisinin derecesiyle orantılı olacaktır."[59] Sorun da kızın bir etkisi olup olmadığında ve herhangi bir kişinin Sartre üzerinde politik etkisi olup olamayacağında. Bu konuda birtakım varsayımlar üretmekten başka bir şey elimizden gelmez. Militan Sartre'ın var olma biçim ve biçemi konusunda söylenip yazılanların tümü birbirini tutuyor. Politik demeç ve yazıları, *Varlık ve Hiçlik*'te eskiden alaya aldığı biçimiyle, ciddi devrimci zihniyeti taşır; ama konferans salonlarının "mikrofonsuz" kulislerinde, otel lobilerinde ya da toplantılar sonrasındaki yemeklerde kendi kendini ciddiye almayan bir adam olup çıkar. Dalga geçer, yerleşmiş değerleri taşlayan eleştiriler yapar, özgür sohbetleri yeğler. Daha sonra, küçük bir grup içinde, hele Beauvoir'la birlikteyken, coşar. Bir gün, bir konferans, bir çalışma oturumu, ele aldıkları konu neyse o, bütün bunları en eğlendirici hınzırlıkla mercek altına alır. Sunumların niteliğinden kafeteryadaki yemeklerin niteliğine varıncaya kadar, burundaki sivilceden telaffuz yanlışlarına varıncaya kadar sıradan geçirir. Bu çerçeveden bakınca Sartre'ın kutsal kabul ettiği hiçbir şey yok gibidir. Sınıf mücadelesi konusunda başını şişirseler, onun de canı cehenneme der.

Bu zıtlık bir dereceye kadar onun militan aydın işlevleriyle açıklanabilir. Savaş ciddi bir iştir; bunun için de Vietnam'da yaşanan dehşetten söz ederken alaycı bir sesle konuşulmaması olağandır. Fakat sözlerindeki her türlü mesafenin yitip gitmesi niçin gerekiyor? Sartre politika konusunda son derece basitliğe giden aydın kurgulamaları yapar. Soykırım ile ilgili olarak düşünceden çok sözcük oyununa benzer uslaması buna bir örnek. Burada dış etkiler işin içine giriyor. Diyalektik rehberiyle donanmış olan Sartre kendini genel akışa kaptırır. Birisi göz dolduran bir olaydan mı söz etti, bir yerde bir şeyler mi oluyor, hemen oraya koşar, kendinden beklenen kısa radikal demeci verir, sonra yine yoluna gider.

---

58) *Situations, VIII, a.g.y.*, s. 124.
59) Olivier Todd, *Un fils rebelle, récit*, Paris, Grasset, 1981, s. 216-217.

O olay neyse ondan söz eden kişiyi, olayın kahramanlarını, ilgili çevreleri hoşnut etmiştir. Belki de etkinliklerinin ilk gerekçesini oluşturan şey artık budur: Hoşnut etmek. Örneğin, Arlette aracılığıyla her çeşit genci tanımıştır. Gençler çevresini alır, onu sevgileriyle avuturlar. Karşılığında o da, onlar için önemli olan her konuda olumlu ya da olumsuz bir tutum alır, bunu yaparken onlar kadar, elinden geliyorsa onlardan da fazla radikal olmaya çalışır. Gezip dolaştığı her yerde peşinden bir hayranlık ve coşku dalgası yükselir. Sevilmek istemektedir; sevilir de. Etkiden söz etmek biraz ileri gitmek olur, çünkü hangi konuda olursa olsun düşünce çatkısı kafasında hazırdır. Fakat bağlandığı davaların seçimi ve savaşımlarının niteliği büyük ölçüde başkalarınca belirlenir ve yönlendirilir.

Kasım ve aralık aylarında Beauvoir, Simone Jollivet'yi önce evinde, sonra hastanede birçok kez ziyaret eder; Jollivet 12 Aralık günü hastanede ölür. Sartre'ın, alkol yüzünden yarı delilik batağına saplanmış olan ilk aşkını görmeye gitmediği anlaşılıyor. Saydam olmak isteyen bu adam hâlâ çok kapalı bir insandır. O düşüş karşısında, kendisinin duygusal eğitiminde birinci derecede rol oynamış bir kadının ölümünü öğrendiğinde tepkileri ne olmuştur? Bunları bilmediğimiz gibi, yakınları arasındayken bile duygularından herhangi bir şey belli ettiği de kesin değil. Sartre'ın duyarlığı baştan sona bir kafa duyarlığıdır. Olay ona yaşlanmakta olduğunu anımsatmıştır. Fakat yaşlanma duygusunu hiç içinde hissetmiş midir? Sürekli olarak delikanlılarla, genç kızlarla çevrili olmayı, onların etkinliklerine katılmayı istemesi herhalde hiçbir zaman açıkça itirafı göze alamadığı bir korkusu olduğunu belli ediyor. Onlar sayesinde kendini genç gibi algılar. İnsanı güzel gösteren o yansımaların varlığı Sartre'ı kendi aynasına fazla önem vermekten kurtarır.

1968 yılı Ocak ayında Sartre, Küba'ya yapacağı bir geziyi iptal etmek zorunda kalır. Kültürel bir kongreye katılmayı kabul etmişken bir atardamar yangısı yüzünden gidemez. Küba'nın kültür bakanına gönderdiği bir mektupta [kongreye katılsaydı] yakın zamanda bağımsızlığını kazanmış ülkelere Avrupa kültürünü bir yana atmamalarını, tersine, devrimlerini gerçekleştirmek için kendilerine yardım edebilecek şeyi o kültürün içinde aramalarını söyleyeceğini yazar. Aslında, kültür Avrupa'nın elinde kalan tek şeydir. *Granma* dergisine telefonla verdiği bir demeçte Avrupa'nın artık tarihin öznesi değil, nesnesi olduğunu söyler. "Günümüzde bir Avrupalının yazgısı Vietnam'da, Küba'da ve Latin Amerika'da çiziliyor."[60] Küba'ya yolculuğunu iptal etmesinin asıl nedeninin Castro ve rejiminin onu düş kı-

60) *Granma*, no. 51, 24 Aralık 1967.

rıklığına uğratmış olmasını ileri sürenler olmuştur. Bu sorun karşısındaki tutumu açık değildir. Özel çevresinde Castro'yu bir gangster gibi anlatır. Che Guevara birkaç ay önce öldürülmüştür. Sartre Bolivya'da teşhir edilen ceset olayının bir aldatmaca olduğuna inandığını söyler. "Ne çehre ne vücut Che'nindi. Eminim, Castro diktatörlüğünü eleştirmesinden sonra, Havana'da ortadan kaldırılmıştır."[61] Che Guevara birden olanca saygıdeğerlikle donanmış, tüm devrimci erdemlerle taçlanmıştır. Sartre da, içi rahat olarak, o mitosun yaratılışına katılır. Bununla birlikte, herkesin içinde, Küba hâlâ Güney Amerika'nın izlemesi gereken modeldir. *Les Temps modernes* dergisinin Mart 1968 sayısını Sartre Castro devrimine ayırır. O sayıda Castro'nun bir metniyle birlikte, propaganda diliyle kaleme alınmış ve adanın ekonomisinden, gösterdiği büyük gelişmeden söz eden her zamanki sıkıcı metinlerden biri vardır. Başka bir anlatımla, art düşüncelere, kısıtlamalara izin vardır ama sosyalist dayanışması bunların ortaya çıkmasını engeller. En kötü cürümleri işlediğinden emin olsanız da kardeş bir ülkeyi kınayamazsınız.

O 1968 yılının başlangıcında Sartre'a devrim yola düzülmüş gibi gelir. Kazanılmış davalardan yitirilmiş savaşlara uçar. Prag'da partinin birinci sekreterliğine getirilen Dubçek'in verdiği ilk kararlarda Sartre sosyalizmin kurulması için yeni bir şans görür. Mart sonunda Yugoslavya'ya uçar. Castor ve artık dost oldukları, kendilerine rehberlik eden Dediyer'le birlite, Dubrovnik'te ve Dalmaçya kıyılarında bir ay geçirir, Saraybosna ve Mostar'ı ziyaret eder. Tito'nun Yugoslavya'sı onun gözünde hâlâ iyi kötü bir modeldir ya da bir model parçasıdır. Elbette Yugoslavya'da gereğinden fazla "dizisellik" ve "kılgısal-devinimsiz" nitelikler bulunmaktadır. Kapitalist şeytan kendi kendini yöneten girişimlere hep burnunu sokar. Fakat rejimin Moskova'dakinden daha liberal olduğu duyumsanır. Çeşitli sosyalist eğilimlerde gazete ve dergilere izin verilmiştir. İnsanlar her şey konusunda açıkça tartışabilmektedir. Sartre, Paris'e döndükten sonra Mutualité binasında "Siyah İktidar" lehinde düzenlenen bir mitinge Aimé Césaire ve Daniel Guérin'le birlikte katılır. Çok iyimser görünür. Yakında Amerika Birleşik Devletleri topraklarında yeni bir Vietnam savaşı başlayacaktır. Siyahlar, üçüncü dünyanın baskıcılar ülkesindeki ileri karakoludur. O ülkeyi havaya uçuracaklardır. Sosyalist dünya haritası üzerinde Fransa unutulmuş bir taşradır. Bir ay sonra, uzağa gitmeye gerek kalmaksızın, devrim kapısının önünden geçecektir.

---

61) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 138.

VIII

DÜŞLERİN ALACAKARANLIĞI

(1968-1980)

23

OLMAK VE OLMAMAK

Sartre altmış üç yaşındadır. Çabuk yorulmaktadır, çoğu zaman sendeleyerek yürür. Eski kuşaktan bir adamdır. Sokağa inen ve düşlerini iktidara taşımak isteyen gençler onu öyle görmektedir. İlk zamanlar kendisi de öyle tepki verir. Sempatizan "ağabeyler" safına süzülüverir. 8 Mayıs günü Paris'in öğrenci mahallesinde ilk çatışmalar başlarken Beauvoir, Colette Audry, Michel Leiris ve Daniel Guérin'le birlikte bir bildiri imzalar. *Le Monde*'da yayımlanan bu bildiride işçiler ve aydınlar öğrenci ve öğretmenlerin hareketini desteklemeye çağrılmaktadır. Ertesi gün, Maurice Blanchot, Pierre Klossovski, Jacques Lacan, Henri Lefebvre, Maurice Nadeau ve birkaç kişinin daha imzasının bulunduğu bir manifestonun altına kendi imzasını da ekler. Yine *Le Monde* gazetesinde yayımlanan bu ikinci bildiride imza sahipleri dünyanın her yerindeki öğrenci hareketleriyle tam dayanışma durumunda olduklarını bildirmektedir. 12 Mayıs günü kendisiyle bir röportaj yapan Lüksemburg radyosuna şöyle der: "Bu gençler, gelecek olarak babalarının geleceğini, yani bizimkini istemiyorlar. Bizimki bizlerin korkak, tükenmiş, yorgun, tam bir boyun eğme ile güçsüzleşmiş ve kapalı bir sistemin kurbanları olduğumuzu gösteren bir gelecek. (...) Rejim ne olursa olsun, babalarının onlara kurduğu sisteme henüz girmemiş olan öğrencilere kalan tek şey şiddet."[1] Yıpranmış bir dünyada şiddetin gerekliliği. Bu imgeler savaştan hemen önceki yıllarını andırıyor. O yıllarda "Collège de sociologie"de Pierre Klossovski, Michel Leiris ve bugün bazısı ölmüş, bazısı sessizliğe gömülmüş birkaç kişi daha Avrupa'nın silah ve kanla temizlenmesi çağrısında bulunuyor, Sartre da "yaşlılıktan ölen bu dünya"yı[2] kınıyor, kendi geleceğini ancak bir kıyamet çerçevesinde görüyordu. Şu yaşlılar da hiç yola gelmiyor. Estetizm ve devrimci mitolojiye daya-

1) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 463.
2) *Situations, I, a.g.y.*, s. 80.

nan aldatıcı bir tür gizli faşizm, onların aklını çelmiş durumda. Dövüşmek istiyorlar. Artık kaldırım taşlarını söküp atacak yaşı geçtiklerine göre, niçin gidip o öfkeli gençlere merhaba demesinler, aralarından en radikal olanları destekleyip kırılabilecek ne varsa kırmaya yüreklendirmesinler?

Kendiliğinden doğan bu sevgi refleksinin ötesinde, Sartre konuya girmek ister. "22 Mart Hareketi"nin bir genel kurul toplantısında Simone de Beauvoir ile birlikte üyelerden herhangi biriyle tartışmak istediklerini bildirir. Onlara, biri Alain Geismar olmak üzere, iki öğrenci gönderirler. *Le Nouvel Observateur* dergisi, sadece Paris'te dağıtılacak olan 20 Mayıs sayısında Sartre ile Daniel Cohn-Bendit arasındaki bir görüşmeyi yayımlar. Bu görüşmede öğrenci açıklayıp çözümlemeler yaparken filozof tam bir destek verdiğini göstermekle yetinir ve öğüt verir görünmekten kaçınır. "Sizden, der, insanı şaşırtan, sarsan ve toplumumuzun bugünkü durumunu meydana getirmiş olan nelerse onları yadsıyan bir şey çıktı. Buna olabilirler alanının genişlemesi diyeceğim."[3] 20 Mayıs'ta öğrenciler bu destekleyicilerine çok büyük bir saygı gösterisinde bulunarak onu Sorbonne'un büyük amfisinde konuşmaya davet ederler. *Le Nouvel Observateur*'ün kapak sayfasındaki başlığı şöyledir: "Yaşlı filozof burjuva demokrasisinin edinimlerini savunuyor." O kadarla da kalmaz. Sartre işleri karıştırır. "Biçimci" özgürlükleri yok etmektense onlara bir içerik vermenin daha yerinde olacağını birçok kez yaptığı gibi yineler. Fakat hangi içerik verilecektir? Devrim "sosyalizm ve demokrasinin bir olduğunu, yani toplum ve bireylerin toplum tarafından, toplumun da bireyler tarafından meydana getirilmesinin söz konusu olduğunu ortaya koyacaktır."[4] Yine Sartre'ın özneleri bütünlük içinde kaynaştırması ve bütünlüğün her özne içinde cisimleşmesi mitosuyla karşı karşıyayız. Her şey herkesin ve herkes her şeyin içindedir. Devrim, şayet bu da değilse, hiçbir şey değildir. Bu, biçimci özgürlükler yarın paçavralar gibi dökülecek demektir. Daha sonra Sartre savaş sonrasını ele alır. Ona göre, Yalta konferansı ve "Direniş hareketini çökertmek için elinden geleni ardına koymayan De Gaulle"[5] olmasaydı, Fransız Komünist Partisi 1945'te iktidarı ele geçirebilirdi. Tarihle olan bu randevunun kaçırılmasından sonra, Fransız solu yerinde sayıp durmaktadır. Nihayet, canlı bir kültür görüşünü savunur: Doğmacı eğitime ve onun kemikleşmiş bilgisine karşı "sizin kendi geleneğinizi yeniden yaratmanız gerekiyor". Bu, son sözüdür. "Artık sizleri bıra-

3) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 464.
4) *Le Nouvel Observateur,* 27 Mayıs-2 Haziran 1968, s. 124.
5) *A.g.y.*

kacağım, çünkü biraz yorulmaya başladım."[6] Alkışlar, uğultular.

Bir ay sonra hareketin soluğu kesilmeye başlar, kamuoyu tedirgin olur. 15 Haziran'da Sartre üniversite yurdunda öğrencilerle bir tartışmaya katılır. Onların eşiti gibi kabul edilmiştir; o da o sıfatla konuşur. Temel bir tartışma, öğrencilerin bilgilerini işçilerin hizmetine sunması görüşünü savunanlarla her şeyi işçilerin öğrencilere öğreteceğini savunanları karşı karşıya getirir. Sartre, herkesin herkesten bir şey öğrenebileceğini söyler ve orada bulunanların bu çok önemli konuda düşünce birliğine varmalarını sağlar. Bu arada, Çin ve Küba'yı över, "oralarda gerçek sosyalizmin ne olduğunu anlamaya başladıklarını,"[7] bu nedenle öğrencilerin staj için fabrikalara gönderildiğini anlatır. Serge Lafaurie'nin sorularına verdiği uzun yanıtlar *Le Nouvel Observateur*'ün 19 ve 26 Haziran tarihli sayılarında yayımlanır. "Raymond Aron'un Zindanları" adını taşıyan birinci görüşme ılımlı bir havada başlar. Kurumların yıkılması ya da patronluk sisteminin ortadan kaldırılması için çağrıda bulunmaz. 1968'in üniversitesini kendi gençliğininkiyle karşılaştırır. Öğrenci sayısının çokluğunu, öğretmenleriyle temaslarının kopukluğunu, başkaldırmalarının anlaşılabilir olduğunu saptar. İzledikleri yolu barışçı bulmakta, ne istediklerini sokaktaki adama anlatırken gösterdikleri pedagojik sabrı çok beğenmektedir. Buna karşı, Raymond Aron'un öğretmenlik niteliklerine büyük saldırganlıkla dil uzatır. Ona göre Aron, otuz yıldır mezuniyet tezindekileri anlatıp durmakta, kendisinin sorgulanmasına hiç razı olmamaktadır. Bir tür akademik sersem örneğidir. Bu, şaşırtıcı bir saldırıdır, çünkü Cezayir savaşından beri –o savaşta ikisi de çözümlemelerinin bağdaşmamasına karşın aynı cephede yer almışlardı– ara sıra karşılaşmışlar, selamlaşmışlar, gerçekleştirmeseler de birlikte bir yemek yemek üzere sözleşmişlerdir. Aralarında sorunsuz bir bağlantı yokluğu varken, birden, 1968 Haziran'ında, bu sert saldırı baş gösteriverir. Belki o gün mitos yaratıcısı Sartre'ın içine bir şeyler doğmuş ve sözlerini Aron üzerinde odaklaştırmakla kendine sağda bir yanıtlayıcı, bir karşılık bulmuştur. Ben, Sartre, olmayı reddettiğim her şey olan kişiyi işaret ediyorum. Kurulu düzenin simgesine dönüşen Aron kurumsal olmayan düşüncenin şampiyonu Sartre'ın konumunu pekiştirmektedir. Her ne olursa olsun, üniversite çevrelerinde Aron'un adını Sartre'ınkine bağlamayı gerekli sanma gibi bir alışkanlık, bu iki kişinin düşüncelerini karşılaştırma merakı o tarihte başlamıştır.

---

6) *A.g.y.*
7) *Situations, VIII, a.g.y.*, s. 199.

Nasıl bazıları için savaş sonrası dönemin yazar çifti Sartre ile Camus ise, başka birtakım kişiler için de aydınlar tarihinin çifti Sartre ile Aron olmuştur.

Mayıs hareketinin edimsel olarak bittiği gün yayımlanan ikinci görüşmede Sartre bir bilanço yapmaya çalışır. Düşüncesine göre, öğrenciler kendi yollarını çizmektedirler. Devrim tek bir günde yapılamayacağına göre, yeni eylemlere hazırlanmalıdırlar. Bazı tümceler kulaklara birer hastalık belirtisi gibi gelir. "Öğrenciler seçtikleri meslekleri yeniden belirleyebilecekler, örneğin doktorun bir sınıfın hizmetinde çalışan bir çeşit teknisyen mi, yoksa halk tarafından sağaltım işi için çağrılan ve halka ait bir adam mı olacağına karar verebileceklerdir."[8] Bu tür iddialardaki en tehlikeli yan, bilincin sınıf mücadelesi ilkesi tarafından zehirlenmesi değil de, yansıttığı bilginin neredeyse ortaçağa ait bir zihniyete sahip olmasıdır. İnsan vücudunun tanınması, zihnin gerektirdiklerine uymak zorundadır: Elinin nerede ve nasıl işlemesi gerektiğini doktora ruh bekçileri (proletarya, Komünist Parti ya da ötekiler) söyleyecektir. Sartre, öte yandan, torbasına elini sokmuş, hazır fikirler çıkarmaktadır. 1952 ya da 1960'ta yaptığı gibi, Fransız proletaryası, der, 1848'de yaşananlar ve Komün olaylarının etkisinden kurtulamamıştır ve politikacıları topyekün horgörür.

Temmuz. Fransızlar seçimlerde büyük çoğunlukla De Gaulle'ü başa getirir, sonra da tatile çıkarlar. Sartre birkaç günlüğüne Belgrad'a gider; orada ona öğrencilerle uzun bir görüşme ve devlet televizyonunda bir mülakat ayarlamışlardır. Batı Almanya'da çıkan haftalık *Der Spiegel* dergisinde "elinden geldiğince ileri giden, sonunda da sadece kendi 'temsilcileri' tarafından aldatıldığı için yenik düşen"[9] toplumsal solun tersine, politik solun adamsendeciliğini eleştirir. En çok da, De Gaulle'le işbirliği yapmakla suçladığı Fransız Komünist Partisi'ne saldırır. Komünistler için, "Ne olursa olsun iktidara gelmek istemiyorlardı,"[10] der. Stalinci "tek bir ülkede sosyalizm" mantığıyla yetiştiklerinden, muhalefet partisi rolünde kendi istekleriyle kalmaktadırlar. Yalta'da saptanan düzenin bozulması söz konusu değildir. Şu halde, yapılar üzerinde tartışılamaz, birtakım radikal istekler ileri sürülemez. Fakat bir gün devrimin zamanı gelecektir. Kapitalizmin neden olduğu yıkıntılar bunu er geç zorunlu kılacaktır. Fransız yurttaşı "hiçbir zaman özne değil, nesnedir."[11] Yabancılaşmıştır, elinden yaşamı, emeği, düşleri alınmış-

8) *A.g.y.*, s. 194-195.
9) *Les communistes ont peur de la révolution*, Paris, John Didier yay., 1968, s. 8.
10) *A.g.y.*, s. 12.
11) *A.g.y.*, s. 24.

tır. Almanya'da durum daha kötüdür; orada halkı maddi kazanç düşleriyle serseme çeviren aşağılık sosyal demokrasi egemendir. Sartre biraz başka bir havadan çalmaya başlamıştır, durum Doğu'da daha iyi değil, der. "Prag baharı, üretimi üretim uğruna insansallıktan uzaklaştırmış sisteme karşı bir başkaldırmadır."[12]

Bu sözlerden bir ay sonra Sovyet tankları Prag'a girer. Sartre Roma'dadır. Olay onu iğrendirir. S.S.C.B. artık örnek gösterilecek yer olmaktan çıkmıştır. Simone de Beauvoir şöyle yazacaktır: "Bizi Sovyetler Birliği'nden kesinlikle koparan, Çekoslovakya olaylarıdır."[13] 1967'de oraya gitmemeye karar vermişlerdi ama bu bir öfke tepkisiydi. 1968'de henüz kesin karar verecek zamanları vardır; ne var ki, sonunda, Prag darbesinin tüm dünyaca kınanması gözlerini iyice açar. Yıllık hac ziyaretleri dönemi kapanmıştır. Sartre S.S.C.B.'yi, 1956'daki gibi, kesin bir biçimde kınar. "Bunu tam bir saldırı, uluslararası hukukta savaş suçu denilen çeşitten bir şey olarak kabul ediyorum." 1956'da yaptığı gibi, söylediğine bir kesinleme de getirir: "Sovyetler Birliği'nin tarihine büyük saygı duyduğum, kendimi hiçbir yoldan antikomünist olarak görmediğim içindir ki, Çekoslovakya'nın işgalini koşulsuz olarak kınamayı görev biliyorum."[14] Antikomünistler, haydi siz yolunuza! Davayı Marksistler kendi aralarında görüşecek. Ekim ayında Sartre kınamasını yineler. Sovyet birliklerinin çekilmesini isteyen ve Çekoslovakya'da bazı aydınlar ve militan işçilerin tehdit altında bulunmalarını protesto eden bir çağrıyı imzalar. Herbert Marcuse ve Bertrand Russell tarafından da imzalanan çağrıda Çekoslovakya konusunda uluslararası bir toplantı yapılacağı da duyurulmaktadır; toplantı bir sonraki yılın şubat ayında yapılır ama Sartre katılmaktan kaçınacaktır.

Sovyetler Birliği yolculuklarının son bulmasıyla Sartre'ın yaşamında önemli bir değişiklik olur. Lena Zonina ile ilişkileri sürer ama ortak yıllık tatilleri bitmiştir. Sartre kadının Fransa'ya gelmesi için savaşım verir ve vermeyi de sürdürecektir; Lena da iki üç yılda bir gelecektir. Buna karşın, aydın ve yazar dostlarıyla arasındaki köprüler atılmıştır. Kültür alanında yapılması düşünülenler, rejimin ideolojik stratejisine katılma, barış kongreleri, bütün bunlar son bulur. Sartre'ın Cezayir savaşının bitiminden beri isteyip tasarladığı "Moskova politikası" yitip gider. Aslına bakılırsa, zaten yalama olmaktaydı. Örneğin, çok şey beklediği C.O.M.E.S. başkan yardımcılığının arkası gelmemişti. *Der Spiegel* dergisine ver-

12) *A.g.y.*
13) Simone de Beauvoir, *Tout compte fait, a.g.y.*, s. 446.
14) Michel Contat ve Michel Rybalka, *Les Écrits de Sartre, a.g.y.*, s. 470.

diği demeçte artık bakışlarının hangi yöne çevrildiğini söyler: "Gerçek bir enternasyonalizmin doğuşu bana şu son yılların en önemli olayı gibi görünüyor. (...) Belki devrimci öğrenciler bugünün Almanya'sında kendilerini yalnız hissediyorlar. Fakat biliyorlar ki, dünyada yalnız değiller; Prag'da, New York'ta, Belgrad'da, Paris'te, San Francisco'da, Milano'da, her yerde bağdaşıkları var."[15] Kentleri gelişigüzel seçmemiştir. Amerika'daki "liberal" sol, Fransa'da ve İtalya'da "goşist" yaftası altında sunulan onca küçük topluluk hep aynı amaca yöneliktir. "Komünist Parti'nin dışında ve onun solunda bir devrimci hareketin ortaya çıkmasının nasıl bir tehlikesi olabileceğini anlamıyorum. Hattâ sanırım ki, bu, önlenemez bir şey."[16] Bu enternasyonalde Küba ve Çin'e yer yoktur. Küba, Çekoslovakya'nın işgalini desteklediği için gözden düşmüştür; Çin ise Sartre'ı şaşırtmakta, zihnini kurcalamakta ve tedirgin etmektedir. Buna karşın söz konusu enternasyonalde Prag ve Belgrad vardır. O kentlerde Marksist diyalektiğin yeni serüvenleri, sosyalizme doğru yönelen yeni kanallar amansızca kendilerine yol açmaktadır; bunlar kapitalist üniversite yerleşkelerinde denenenlerin benzeridir. Yeni bir politik düş biçimlenmektedir: Bu, sahiden Marksist ve gerçek anlamda devrimci olan, kendi yüreğine göre bir sosyalizmi, bürokratik olmayan genç ve özgür bir sosyalizmi savunacak, her sabah geleceğinin biçimlerini yaratacak bir radikalizm enternasyonalidir. Hiyerarşi nedir bilmeyen, aygıtları tanımayan, Doğu-Batı arasındaki uçuruma aldırmayan bir enternasyonaldir.

Sartre Yugoslav öğrencilerle konuşurken onların savaşının Nanterre ve Berkeley üniversitelerindeki arkadaşlarıyla aynı olduğunu söylemiş olabilir. Kuşkusuz, Prag'da ayaklananlara söylemek istediği de buydu. 1968'in Kasım sonu, Aralık başında onu *Sinekler* ve *Kirli Eller* oyunlarının ilk temsilleri dolayısıyla ve Yazarlar Birliği'nin çağrısı üzerine Çekoslovakya'da resmi bir ziyarette görürüz. Dostları olan Sovyet aydınları ona her zaman herhangi bir şeyi yutturmayı becermişlerdi. Çeklerin de aynı şeyi yapmamaları için bir neden yoktur. Sartre o ziyaretten dönüşte pek utanmaz bir masal okur: "Çekoslovakya'nın bugünkü durumu Fransa'da fazla abartılıyor; acı bir dönemde işçilerle öğrenciler arasında yaratılmakta olan yeni birliğin büyük gücü yeterince gösterilmiyor. (...) Yıllardan beri hazırlanmakta olan ve ocak ayında açılan yol, ağustosta bir kesintiye uğramış olsa da, kesinlikle Marksist bir yoldur ve öteki liberal hareketlerden, burjuva bi-

15) *Les communistes ont peur de la révolution*, *a.g.y.*, s. 32.
16) *A.g.y.*, s. 29.

reyciliği hareketlerinden ayrılır. O yol, sosyalizmin daha gelişmiş bir formülü için onun demokratik özünü ortaya koyan bir model sunmaktadır. (...) Çekoslovakya'da işçiler sosyalizm ve egemenlik uğruna verilen savaşımm dayanağıdır."[17] Sartre yaşamı kendisi için sadeleştiriyor. Şöyle ki, Prag baharı kesinlikle Marksist olduğuna göre, istila kınanabilir. Fakat "normale dönüş" rejimi de kesinlikle Marksist olduğuna göre, tam anlamıyla bir kopma oluşturmaz. Yutturmaca tamam. "Ağustos ayındaki kesinti" ilkesi ve sonuçları –baskı– açısından kınanması gereken fakat rejimin temel erdemlerinden hiçbir şey eksiltmeyen bir tersliktir. Proletarya hâlâ "sosyalizm uğrundaki savaşımın dayanağıdır". Dahası var; Sartre, André Gorz'u alan incelemesine, şu gizemli "aydınlar ve işçi sınıfı ittifakı"nın –1969 Ocak ve Mart aylarındaki konuşmalarında yine sözünü edecektir– ne olduğunu keşfe gönderir. *Les Temps modernes*'in 1969 Nisan sayısında açıklamayı buluruz. "Yeni ittifak" kurumsal bir yeniliktir. Tüm ülkede "komünist öğrenci kesimleriyle komünist fabrika kesimleri" arasında bir kardeş kurum sistemi oluşturulmuştur. Atılan bu adımı önemli bir olay görüp de coşkuya kapılan iki kişi çıkar koca dünyada. Bunlardan biri Sartre, öteki Gorz'dur. *Les Temps modernes*'den öğrendiğimize göre, bu reform "devrimci bir yenilik" getirmekte, "'milliyetçi-burjuva' protestoyu" aşmaya olanak tanımakta, "elli yıl önce-nin uluslararası devrimci hareket ruhuyla" ilişkiye geçmekte ve "halklar arasında yeni sosyalist ilişkilerin"[18] habercisi olmaktadır.

Çekoslovakya'daki durumun bu "çözümlemeleri" gösteriyor ki, Sartre'ın bir daha Moskova'ya gitmeme kararı öyle pek dönülmez bir karar değildir. Uygun bir süre geçtikten sonra, koşullar elverince, hem oraya gitmeye hem de, Marksist retoriği radikal modaya uydurmasını bildiğinden, orada yeni dostlar aramaya hazırdır. Sorun, kendisinin soldaki genç dostlarından gelir. Komünist biçem onlara yabancıdır. Onların gözünde Komünist Parti, tıpkı De Gaullecülük gibi ya da millet meclisi üyeleri gibi kurulu düzenin bir parçasıdır. Politik dostluklarını Moskova yönünde arayacak adam gözlerinden düşecektir. Sartre daha iki yıl önce Moskova'ya gidebiliyor, Russell Mahkemesi'ne katılabiliyordu. Artık böyle bir şey düşünülemez. Ya Nanterre-Berkeley hattına bağlanacak ya da Sovyet dostlarıyla kalacaktır. Bunlardan birini seçmek zorundadır. Yaşlıların enternasyonaliyle gençlerinki arasında duraksamaz. Kendi yatışlarını bir yana itiverir. Belki de

17) *Le Monde*, 3 Aralık 1968, s. 2.
18) André Gorz, "Tchécoslovaquie, d'un printemps à l'autre", *Les Temps modernes*, no. 274, Nisan 1969, s. 1849.

bu, yani eski dayanışmaları bırakıp genç kuşakların yoldaşı olması, Sartre'ın yaşamında 68 Mayıs'ının en önde gelen sonucudur.

30 Ocak 1969 günü, Bayan Mancy, seksen yedi yaşında, bir enfarktüsün ardından ölür. 4 Şubat'ta Père-Lachaise mezarlığında toprağa verilir. 3 Ocak'ta hastaneye kaldırılmış, her gün ziyaretle, fısıltılı konuşmalarla, bekleme ve korkuyla bir ay geçirilmiştir. Evine bomba atıldıktan sonra değişen yaşam biçiminden memnundu. Raspail bulvarında bir otele yerleşmiş, her türlü ev işi tasasından kurtulmuş olarak rahat bir yaşam sürmekteydi. "Süslü ve bakımlıydı, hemen her zaman lacivertler giyer, giysisinin bir yerinde beyaz bir şey olurdu."[19] Oğlu, Paris'te olduğu zamanlar hep annesini ziyaret eder ve pazar günleri öğle yemeğini onunla birlikte yerdi. Dostları, kitaplar, televizyon ve Tuileries bahçesinde gezintiler arasında yaşıyordu. Müzik, birinci tutkusu olarak kalmıştı. *Sözcükler*'i tamamlamak ya da düzeltmek için kendi gençlik ve hâlâ Poulou dediği adamın çocukluk öyküsünü yazmaya girişmişti. Ölümünün Sartre'ın giysilerinin görünümünde fark edilir bir etkisi olur. Her ne kadar birlikte oturmayı bırakmış olsalar da, Bayan Mancy Sartre'ın güzel gömleklerinin, görev üniforması, en azından dış yaşam için gerekli üniforması niteliğindeki üç parça takımının bakımlı olmasına özen göstermekteydi. Sartre'ın kılığı anında değişir. Yeni görünümü açıkça daha sallapatidir. Balıkçı yaka bir kazak, ütüsüz bir pantolon, kışları bir mont, baharlarda deri eklemeleri olan, hemen kalıbı bozuluveren yünlü, garip bir ceket.

1969 yılı ilkbahar ve yazında Sartre, Fransız politikasıyla uğraşmayı sürdürür. Şubatta, öğrencilerin üniversiteden kovulmalarına karşı yapılan bir toplantıya katılır. Martta, Edgar Faure tarafından önerilen öğrenim reformuna karşı tutum alır. Nisanda, yönetim bölgeleri kurulması konusundaki halk oylamasının boykotunu destekler. Mayısta, başkanlık seçimlerinde Komünist Lig'in adayı Alain Krivine lehinde bir çağrıyı imzalar. Haziranda, başkanlık seçimlerinin ikinci turunda Poher ile Pompidou arasında bir seçim yapmaktan pek hoşlanmadığı için oy kullanmaktan vazgeçer. Temmuzda, Roma'da Daniel Cohn-Bendit ve Marc Kravetz ile görüşür; konu *Les Temps modernes* dergisinde çeşitli sol eğilimlere ayrılacak yeni bir tartışma sayfası açılıp açılmamasıdır.

Sartre seçimini radikal gençlikten yana yapmıştır. Sanki sol yanının geride kalmasından korkuyormuş gibi, gittikçe abartır. "Sahte demokrasiler, dokunak-

19) Simone de Beauvoir, *Tout compte fait*, *a.g.y.*, s. 128.

lı III., IV. ve V. Cumhuriyet adları altında birbirlerini izledi; övündükleri birkaç yasa yaptılar; o yasaların Fransa'ya 'özgür dünya' denilen o sefalet ve kan cehennemine girme hakkını verdiğini sanıyorlardı."[20] Sartre kendi kafasındaki karışıklığı dinleyicilerininkine ekler. Baskıdan söz eder ama gelişigüzel olarak. C.R.S.* = S.S. benzetmesini son derecede ciddi olarak üstlenir. En çarpıtıcı sloganları benimser. Görünenin arkasına geçeceğim bahanesiyle, her türlü politik çözümlemeyi ıskalar. Tek sözcükle, hep aynı Sartre'dır. De Gaulle ile Hitler'i birbirinden ayırt etmek istemez. Daha doğrusu, Marksizme ve devrime dayanmayan her politikacının maskesinin altında tek bir çehre, Hitler'in çehresini görür. Hattâ politik çatışma faşizm-komünizm karşıtlığınra donup kalmıştır; bunların ikisi de halkı sersemletmek için kullanılan tuzaklardır.

10 Şubat'ta Mutualité salonunda yapılan toplantıda dostları Sartre'a bir sürpriz hazırlamışlardır. Konuşmak üzere kürsüye çıkacağı sırada, mikrofonun yanında bir kâğıt görür, üzerinde, "Sartre, kısa kes" yazar. İsteğin çok kabaca bildirilmiş olması onu sinirlendirmez. Tersine, bu anımsatmadan döne döne söz eder, onu yorumlar; çok beğenmiştir. Çözümleme yapmanın zamanı ayrı, eyleme geçmeninki ayrıdır. Dinleyicilerinin kararlar vermek, uyarılarda bulunmak zorunda olduklarını söyleyecektir. Onlar görevlerini yapmaktadırlar. Buna saygı gösterilmelidir. Kendisine acele etmesi buyruğunu vermekte haklıdırlar. Peki, kendisinin bu arada bir şey yapması gerekmemekte midir? Kendisi, o sırada, kendini yadsıma yolunda yeni bir aşamadadır. Birkaç yıl önce, kendi diyalektik kuramını isteyenin hizmetine vermişti. Şimdi de kendi saygınlığını kullanmak isteyenin hizmetine kendini vermektedir. "Dövüşmek, evet, gerekiyor. Şiddete karşı şiddet. Dövüşmek ve açıklamak. Devrimi tek başınıza yapmayacaksınız. İşte tam bir işbölümü. Sizinle birlikte olan –yazık ki, hepimiz sizinle birlikte değiliz– ve aralıksız dövüşecek yaşta olmayan biz yaşlılar, bırakın da insanlara sizin davranışınızı, devrimci yadsımayı, her türlü katılımı geri çevirmeyi açıklayalım."[21] Yıllardan beri, demeçlerinde ve herhangi bir konuda yazdıklarında önüne getirilen konuyu *Eleştiri*'nin "yasalar"ına uydurmaya çalışır, her ne pahasına olursa olsun, her taşın altında bir dizisellik ya da kılgılı-devinimsiz, kaynaşma halindeki grup ya da terör-kardeşlik bulup çıkarırdı. Şimdi bu retorik ya büsbütün

---

20) *Situations, VIII, a.g.y.*, s. 229.

* Compagnie Républicaine de Sécurité. Fransa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş toplum polisi örgütü. –*çn*

21) *A.g.y.*, s. 242.

yok olmakta ya da arka plana geçmektedir. Sartre karşısındakilerin sözcük dağarını kullanmaya başlar. Eskiden gözünde Komünist Parti nasıl bir saygınlığa sahipse şimdi de onlar aynı durumdadır. Ne yaparlarsa yapsınlar sıradışı bir nesnel zekâ göstermektedirler. Onları dinlemek, düşüncelerini dinleyicilerinden gelen bir etkililikle yansıtmak Sartre'a düşer. O yıllarda politik konuşmaları kişisellikten uzak bir nitelik taşır. Elbette, o sözlerde yine bir Sartre havası buluruz. O ruhu vermemek büsbütün elinden gelmez ama olabildiğince az vermek için didinir. Dedikleri, militan toplantılarında söylenenleri yansıtır, kendisine ait olmayan ve soldaki dinleyicinin kullanımına sunduğu bir sorunsalı ve birtakım seçimleri açıklar, örnekler ve haklı bir zemine oturtmaya çalışır. Yazık ki, uyarcılık artık Sartre'ın düşüncesinin belli başlı öğelerinden biri olmuştur; kendisine başvuran çevrelerde söylenen ve düşünülen şeye uymak zorunda hisseder kendini.

Nisan ayında aklına gelen acayip düşünceyi bir dereceye kadar bu tutumuyla açıklayabiliriz. *Les Temps modernes*'de bir belge yayımlar; bu bir skandal yaratır. Söz konusu yazı, bir psikanaliz uzmanıyla hastası arasındaki konuşmadır ve doktorun haberi olmadan hasta tarafından kaydedilmiştir. Sartre'ın dayattığı bu yayına Pontalis ve Pingaud ilke olarak karşı çıkarlar. Bu, psikanalize karşı bir suçlamadır. Çünkü hasta doktorunu kınamakta, onu, kendisini ona bağımlı kılmakla, sırtından zengin olmak için hasta etmiş olmakla suçlamaktadır; bunu yaparken de şantaj ve korkutma silahlarını büyük beceriyle kullanır. Bugün bu metnin okunması üzücü ve yorucudur: Bir adam, kendini savunamayan bir diğerine dehşet salmaktadır. Katıksız, yalın bir saldırı söz konusudur. Sartre'a gelince, o, hayrandır. Belgeyi tanıtan yazıda yangına körükle gider: Ona göre psikanalist kurbanıyla feodal türde bir ilişki kurmaktadır, "transfer" denen şeyin temelinde katıksız bir saldırı vardır; transfer hastayı yabancılaştırmak, özne niteliğini yitirtmek için bir numaradır. Kısaca, psikanalist babalardan, patronlardan yanadır. Pontalis ve, ondan da çok, Pingaud yorumlarında bu belgenin yayımlanmasının onlara niçin kötü göründüğünü açıklarlar; onlara göre o yazı suçlanan tedavi çerçevesinden hiç çıkarılmaması gereken bir şeydir. O ikisi, artık *Les Temps modernes*'de sağı temsil ederler; karşılarında solu temsil eden Gorz vardır. Bir yıl sonra, Gorz'un üniversitenin yok edilmesini isteyen bir makalesinin yayımlanmasından sonra ikisi de istifa edecektir. Bu olayda Sartre'ın tutumu en azından kuşkuludur. Mantığı çok açıktır. Psikanaliz saygın bir yerde bulunduğundan, dokunulmaz göründüğünden, on beş yıldan beri psikanalizin varlığını

kabullenmek için kendini zorlamıştır; ne var ki hâlâ ciddi bir tereddüte sahiptir. Bu sözümona diyalog Sartre'ın içindeki monologla çakışmaktadır. Psikanaliz ortada özdeksel bir özne bulunduğunu varsaymakta ve –dünyada bilinçten başka bir şey yokken– var olmayan şeylere bilinçaltı, bilinçdışı, bastırma gibi adlar vermektedir. Sartre ise bu nesnelerin lafını bile duymak istemez. Onlar var olsa, sadece var olmaları olgusu bile, Sartre'ı kendi hakkında bildikleri konusunda kuşkulandıracaktır. Hem sonra, Freud babalar soyundan biridir. Oğulları ezmek için yollar bulmuştur. Teslim olmamalıdır. "Eli kayıt cihazlı adam" tam zamanında yetişir. O, oyunun kurallarına uymamaktadır. İster haklı ister haksız olsun, bilime saldıranları kendi yanına alacaktır. Sartre'ın yaptığı iş, yayımlamaktır. Aşırı solun sahnesindeki konumunu o yolla pekiştirir. Kurumların eleştirisinin üniversitenin ve politikadaki kurulu düzenin ötesine geçmesi ve örgütlenmiş bir nitelik gösteren her şeyi kapsaması gerektiğini gösterir. Kötü bir dünyada kötülük her yerdedir. Nereye saklanmış olursa olsun kötülüğü bulup çıkarmak ve kökünü kazımak için çaba göstermek gerekir.

Sartre, iki yıl önce, Russell Mahkemesi için büyük zaman ve çaba harcamıştı. O zamandan beri politik-ideolojik sorunlara günlerinin ancak ufak bir bölümünü vermiştir. 68 Mayıs'ı ilgisini çekmiş ama kendisi balkonunda kalmıştı. Arenaya inişleri sadece halka seslenen konuşmaları sırasında olmuştu. Bunlar, bir olaydan sonra, herhangi bir hazırlık olmaksızın sıcağı sıcağına yapılan görüşmeler, verilen demeçlerdi. Onun dışında, herhalde dostları ve yakınlarıyla pek çok görüşmesi olmuştur. Fakat hiçbir olay üzerinde gerçekten odaklanmamış, hiçbir hareket ya da örgüte bağlanmamıştır. Bundan ötürü de, olanlarla arasındaki mesafe gittikçe artmıştır. 1968-1969 kışı boyunca Sartre hemen hiç ortalıkta görülmemiştir. Roma'da, komünist solun dergisi *Manifesto*'nun yöneticileriyle yaptığı uzun görüşme, bu iki yıldır, politik düşüncelerinin derinliğine inen tek denemedir. Ele aldığı konu, kitleler arası ilişki, kendiliğindenlik ve komünist partidir. Tam bir teolojik tartışma olan bu konunun içine *Eleştiri*'nin belgelerini sokmaya çalışır. Fakat bir kısırdöngüden çıkamaz çünkü kaynaşma halindeki grup zamana dayanamamıştır. Onun yerine şu ya da bu anda bir örgütün getirilmesi zorunludur; o örgüt de onu kaçınılmaz biçimde diziselliğe düşürür. Sartre, güncel Fransız politika haberlerini aylarca bir yana bırakır ve birkaç uluslararası konu üzerinde konuşur. Ekim ayında "İsrail, Sol ve Araplar" konusunda bir demeç verir. Bu, savunma çizgisinde bir demeçtir; sol okurlara bir yanda iyi-

ler, öte yanda kötüler gören bir tutumun işleri çözüme götürmeyeceğini anımsatır ve İsrail'in Amerikan emperyalizmiyle özdeşleştirilmesinin kabul edilemez bir basitleştirme olduğunu söyler. Kasım ayında, Régis Debray'nin özgür bırakılması yolunda Bolivya yetkili makamlarına gönderilen bir ortak mektubu, Çekoslovakya'daki baskıları kınayan bir çağrıyı ve Soljenitsin'in Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği'nden çıkarılmasına karşı çıkan bir demeci imzalar. Aralık ayında, Québec Özgürlük Cephesi lehinde konuşur ve Amerikalıların Vietnam'da yaptıkları katliamları bir televizyon yayınında kınar.

New Left Revue adlı bir yayın organına verdiği mülakatta psikanalizden ölçülü ama kuşkulu bir dille söz eder –bu, nisan ayında devirdiği çamın yarattığı izlenimi az da olsa düzeltir–; sınıf mücadelesine olan inancını yineler. "Bugün de Marx'ın betimlediği biçimiyle buna kesinlikle inanmaktayım."[22] Sözü geçmişine, kitaplarına, kendisini o sıradaki konumuna getirmiş olan evrime getirir. Yapıtının bir bölümünü gömer. *Varlık ve Hiçlik* zamanında bireyin özgürlüğü konusunda söylediği artık kendisine yersiz görünür. Dergiye verdiği yazıda yaşamının nasıl olduğunu varsayıyorsa onun bir özetini yapmaktadır. Otuzlu yılların küçük burjuvası, tarihin ani şokuyla uyanan adam, uzun bir yol aldıktan sonra sınıf mücadelesini ve diyalektiği keşfeden filozof, sonunda da gerçekliğin ne olduğunu anlayan, ortak çatışmada kardeşleriyle buluşan, onlarla birlikte "utkuya doğru"[23] yürüyen kişi. Bu senaryo başına bir sorun çıkarır. Devrimci erdemin yasalarına uygun düşebilmesi için 1941 ile 1944 arasında komünistlerle birlikte ya da onların arasında direnmesi gerekirdi. Küçük burjuva güçsüzlüğünün bilincine varmada biraz geç kalmıştır. Bu açığı onu en başta gelen saplantılarından birine, işkenceye getirir. Direniş hareketine katılmakta gecikmesinin nedeni, tutuklanır ve işkence görürse konuşup konuşmayacağını bilememesiydi. Kısaca, kendi kendine kahramanlık sorusu soruyordu – içten değil ama çok da soylu bir soru. Belki de Sartre'ın yaşamöyküsü, yazılması olanaksız bir öyküdür. İçinde gereğinden çok çehre, gereğinden çok maske olacak bir öykü. Buna karşın, verdiği demeçler, mülakatlar boyunca ördüğü o düşsel yaşamöyküsünün de bir aldatmaca olduğundan kuşkusu yoktur. Olduğu kimse olmayı istemez. Özdeksel özne diye bir şey olmadığını saptadığına göre, neden kendini dönüşüme uğratmasın, neden bir başkasına dönüşmesin? Savaştan sonra, yaşamının acı sayfası-

22) *Situations, IX, a.g.y.*, s. 108.
23) *A.g.y.*

nın bir ahlak kurmak olanaksızlığı, yani Öteki'ye doğru gitme olanaksızlığı olacağını sezdiğine göre de kendi içindeki Öteki'yi sıfırdan yaratmıştı; ancak, bu Öteki bir insan ürünüdür. Almanlar ona işkence yapma lütfunda bulunmadıklarına göre, o da kendi kendine işkence yapmıştır. Acının içinde kendisini yaralamıştır. Kendinde politikayla edimin sapkın bir bağla birbirine bağlandığını pekâlâ görür. "Şu da ilginçtir ki, yazmak istediğimin tam tersini bana yazdıran bu nedenlerdir. Fakat bu apayrı bir konu: Bir insanın kendi zamanının tarihi ile olan ilişkileri konusu. Bundan ötürüdür ki, ileride yazacağım şey bir politik vasiyetname olacak."[24] Hiç de öyle bir şey yapmayacaktır. Olanaksızdır. Bir tarihte, insanın zamanına ve öteki insanlara ulaşmasının tek yolunun sınıf mücadelesine olan inanç olduğu yolunda bir yargı vermek zorunda kalmıştı. İşte politik vasiyetnamesini yazsaydı o acıklı zaafı itiraf etmesi gerekirdi. O itirafla birlikte seçiminin yıkıcı sonuçlarını, yani kendi'nin yadsınması, kendine karşı düşünme isteği, romancının ölümü, düşünürün köleleşmesi gibi olguların kabulü de politik vasiyetnamesinde yer almalıydı. Bu kendini yıkma girişiminin 1969 yılındaki sonucu, iyilikten yana militanlar kalabalığı ne söylemesini istiyorsa onu söyleyen o masalsı adamcağız, yani düşsel bir varlık, var olmayan bir kişidir.

Sartre *New Left Revue* ile yaptığı görüşmede bitirmek üzere olduğu yapıttan da söz eder. *Ailenin Budalası*'nın ilk iki cildi hemen hemen bitmiştir. Vaktini, dikkatini, düşünce oluşturma yeteneğini bu iki cilde adamıştır. 1968'den beri o iki cilde son biçimlerini verebilmek için, her zamanki gibi uyarıcılarla teskin edicileri dönüşümlü olarak alıp durmuştur. Çalışırken Corydrane, kahve ve çay, ara zamanlarda bol alkol, uyumak için de uyku ilaçları alır. Her zamankinden çok tütün, sert Fransız sigaraları, Boyards, en sert ne varsa onu içer. Sonuçta yüksek tansiyonu ciddi bir sorun olarak baş gösterir, yürürken sallanır, yüzünde sinirli tikler belirir, zaman zaman dalıp gider, o sıralarda ne dediği anlaşılmaz, kendinde değildir, yere düşüverecek gibidir, bazen düştüğü de olur.

1970 baharında yapıt ikinci okumadadır. Arlette daktiloda yazar, Simone okur ve eleştirilerini yapar. Sartre düzeltir. Yapıt on beş yılda çok genişlemiştir. Yazarının yaşamı ve birbirini izleyen tasalarıyla beslenerek, üzerinde bir daha, bir daha düşünülerek, yeniden yazılarak, yeniden biçimlendirilerek dev boyutlara ulaşmıştır. Sık satır iki bini aşkın sayfanın içinde küçük Flaubert sıkı sıkı kavranır, tekrar tekrar her yöne döndürülür. Doğumuna, ilk yıllarına, eğitimine,

24) *A.g.y.*, s. 134.

yazarlığa başlayışına tanık oluruz. Gençlik yapıtları ortaya çıkarılır, virgülüne varıncaya kadar incelenir. Flaubert, çağının, sınıfının, çevresinin, ailesinin, sevgi ve sevgisizlik mantığının biçimlendirdiği durumuyla olduğu gibi karşımızdadır. Yapıtın sadece boyutları bile bir sorun oluşturur. Sartre *Sözcükler*'de kendisinin yazma "nevroz"unun iyileştiğini söylemişti. Yazının büyüklüğüne olan inancı, evet. "Nevroz"u –bu sözcüğün uygun olduğunu kabul edersek–, hayır. *Ailenin Budalası* bir gayya kuyusudur. Sözcüğün gerçek anlamıyla baş döndürücü bir yapıttır çünkü her yanına boşluk korkusu sinmiştir. Sartre o boşluğa gözü kapalı atılmıştır. Onun için ölüm kalım savaşı gibidir. Bir insan hakkında her şeyi bilmek istemiştir. Çeşitli insan bilimlerinden partallarla beceriklice örtülmüş, bir sürü metodolojik araca göndermelerle doldurulmuş güzel bir tasarı. Fakat her şeyden çok, görkemli bir çılgınlık ve son çözümlemede, Sartre'ın tek ve en soylu kahramanlığı. Her şeyi görecek, her şeyi söyleyecek, tek bir hareketi, bir anı, bir sözcüğü gölgede bırakmayacak. Bir adamı parçalarına ayırmak, her parçayı yalıtmak, her birinin ötekiyle arasındaki eklemi kavramak, her şey aydınlanıncaya, kesinleşinceye, kesinlikler dizisinde kalıcı yerini buluncaya kadar aynı işlemi yinelemek. Düşünmeye başladığından beri yaptığı budur ve tüm yapıtı da bunu gösterir. Ben kimim? Benim, beni korkutan o öteki değil de ben olmamı sağlayan ve var olmak edimiyle karşı karşıya bırakan nedir? Emeğinin dürtüsü olan sorunun, "Bugün bir insan hakkında ne bilinebilir?"[25] sorusunun altında başka bir soru, "Nasıl yazar olunur?" sorusu yatmaktadır. Amacı sadece anlamak değildir. Anlaması için soyut bir açıklama yeterdi. Amacı, olmaktır. *Ailenin Budalası* bir çeşit *Kayıp Zamanın İzinde*'dir.* Amaç, bir yaşamı yeniden kurmak, ikinci kez onu mevcut kılmak, onu hem özünü hem yoğunluğunu, hem kaynaklarını hem nihai amaçlarını ortaya çıkaran bütünleştirici bir "ruh göçü" ile kurtarmaktır. "İstediğim şey, Flaubert'in varlığını okurun her an duyması."[26] Bir adamı, tüm hareketlerinin ayrıntılı ve somut olarak sayılıp dökülmesi, o hareketlerin onların boşuna yapılmamış olmasını sağlayan bütünlük içine oturtulması yoluyla kurtarmak. Sartre kendi araştırmasının konusu olamaz. Bir kitapta kendisini bütünüyle anlatamazdı; zaten kendisini anlattığı yapıtı vardır. Kendisini içi boş hisseden, her zaman kendini dünyayı arayan bir hiçlik olarak algılayan ve so-

---

25) *L'Idiot de la famille,* Paris, Gallimard, yeni bas. 1983 (Tel), cilt I, s. 7.

* Marcel Proust'un yapıtı. –*yhn*

26) *Situations, IX, a.g.y.*, s. 114.

nunda tüm özünü isteyerek boşaltan o, Flaubert sayesinde hareketlerinin her birinin yeniden ele alınabileceğini ve iyi seçilmiş bir yönde aşılabileceğini ispatlar. Var olmayan, postunu militanlara teslim etmiş olan adam, kendine ait bir laboratuvarda oturmuş, her şeye, kendine karşın hâlâ kabul edilebilir bir adam olarak kalabileceğinin kanıtını aramaktadır.

Kitabın ikinci okuma ve düzeltme çalışmaları sıkıcıdır ama zihni çok yormaz. Sartre'ın vakti vardır. Dört bir yandan dernekler yardımını ister. 1970 yılının ilk aylarında, bir önceki yılın sonbaharında olduğu gibi, yüzünü uzaklardaki çatışma ve felaketlere çevirmiştir. Biafra'daki savaş konusunda bir tutum alır, Brezilyalıların Brezilya burjuvazisi, Meksikalıların Meksika burjuvazisi tarafından ezilmesine karşı çıkar. Paris'teki İsrail-Filistin Komitesi'ne girer, "çünkü bu, devrimci solun üyelerince kurulmuş bir komitedir ve amacı gerçekten sosyalizmdir, çünkü kendisi İsrail-Filistin sorununa sadece Yakındoğu'da sosyalist güçlerin gelişmesi açısından bakmaktadır."[27] En çok da eski bir konuyu, Doğu bloku ülkeleri ve S.S.C.B. konusunu ele almak ister. İdeolojik seçimleri ne yolda olursa olsun artık bir daha Moskova'ya gitmeyeceğinden, ilerici yazarlar cephesi tasarısının kesinlikle yattığından kuşkusu yoktur. Canı istediği gibi açık eleştiri yapabilir. "Çekoslovakya'daki kültürel olay" konusunda bir dizi görüşmeyi bir araya getiren bir kitap *Trois générations* başlığı ile Gallimard tarafından yayımlanmak üzeredir. Antonin Liehm Sartre'dan bu kitap için bir önsöz yazmasını rica eder. Sartre'ın verdiği yazı, yakın tarihin özgün bir çözümlemesidir. 1945'te Çekler Sovyetler'e karşı minnet duygularıyla doludur. Onların savaşı kazanmasını, "kurtarılmış bir toplumun büyük bir kapitalist devlete karşı ya da, sadece, İyi'nin Kötü'ye karşı utkusu kabul ederek, Sovyet nüfuzu bölgesinde kalmaktan başka bir şey istemiyor ve 'ağabey'in önderliğini reddetmeyi düşünmüyorlardı bile."[28] Çok güzel bir hareket noktası ama sonradan olanlar malum: Amerikalılar Marshall Planı diye bir şey ortaya attı, çarçabuk Sovyetler de kardeşlerine "tornadan çıkmış" bir sosyalizmin kasvetli biçimlerini dayatmak zorunda kaldı. Çekler kendi devrimlerini yapmak istiyorlardı, paylarına başka bir devrim düştü. İnsanlara, kapitalizmde olduğu gibi, bir nesneymişler gibi davranıldı. Bir kuşak böyle feda edildi. Sonra, Kruşçev'in raporu okundu. Zarar ziyanın derecesi gözler önüne serildi. Parti'nin bağrında büyüyüp olgunlaşmış, ondan ayrılmayı aklına bile getirmeyen ikinci bir kuşak ortaya çıktı. "Şu

27) Michel Contat ve Michel Rybalka, "Les écrits de Sartre de 1969 à 1971", *Le Magazine littéraire*, no. 55-56, Eylül 1971.
28) *Situations, IX*, s. 232.

halde konuyu *içeriden* konuşacaklardır."[29] 1968'de kimsenin ummayı bile göze alamadığı şey olur. Genç kuşak "sistem" ya da "o şey" denileni, yani Sovyet biçimi sosyalizmi devirmek ister. Proletarya da en içten isteğine döner: "İktidar Sovyetlere." Bu iki istek kesişir, birbirini yüreklendirir, bileyip keskinleştirir. Fransızların ıskaladığı şeyi, aydınlarla halkın devrimci birliğini, Çekler başarır. "Şurası açık ki, bu süreci başlatanların her biri nereye gittiklerini, ne yaptıklarını bilmiyordu. Fakat sistemi tasfiye ederek ve yeni üretim ilişkileri kurarak *sosyalizmi gerçekleştirmeye* kalkıştıkları da kuşku götürmez."[30] Şu halde Sovyet istilası bir karşı-devrimdir. "Sovyetler Birliği yöneticeleri, sosyalizmin tekrar harekete geçtiğini görüp korktular ve o yürüyüşü durdurmak için tanklarını Prag'a gönderdiler."[31] Batı burjuvazileri bunda aldanmadı. Sovyet tanklarının Prag'a girişi onların içini rahat ettirdi. Avrupa solunun artık yapacak tek bir şeyi kalmıştır. O da, çözümleyip anlamak, "gelecek devrimi *o sosyalizmi* yaratma zahmetinden kurtarmak."[32]

Soldaki halkın sesi konuşmuştur. Sartre geriye çark eder. Bir yıl önce "Prag baharı"nın kârını zararını tartıyor, normalleştirmenin getirebileceği tehlikeleri de hesaba katarak çok parlak bir gelecek öngörüyordu. O coşkusu bugün durulmuştur. Onun çözümlemesi de bütün öteki politik çözümlemeler gibidir. Bazen rezil –kapitalizmle Nazizmi özdeşleştirme–, bazen saçma –Çek öğrencilerin tümü birer radikal Marksisttir– yanları da olan fakat sonucu gerçeğin her zamanki gibi gönlündekine göre resmedilmesi olan bir imgelem alıştırmasıdır. Yazdığı bu önsözle Sartre bir hesabı temizlemektedir. 1962'de Moskova'dan döndüğünden beri Sovyetler Birliği ile hem sessiz hem iki yana çekilir bir yoldaşlık ilişkisi olmuştu. Sovyet yetkililer gibi davranmış, Fransa'da en nefret ettiği şeylerle benzerliklerini görmezden gelemeyeceği kişilerle temaslarda bulunmuştu. Kendi yakın çevresinde eleştiriler yapmış olabilir ama, kişisel olarak ne düşünürse düşünsün, asıl konuda bir adım gerilememişti. Yani devrimin beşiği S.S.C.B., çevresinde devrimci dünyanın döndüğü eksen olarak kalmıştı. Her şey, şu ya da bu yoldan, buraya varmaktaydı. Şimdi yaptığı bu çözümlemeyse tüm köprüleri atar. Moskova, devrimin dayanak noktası ve ölçüsüydü, artık yadsınması ve karşı-örneği olur. 1952'de açılan "ayraç" 1970 baharında artık kapanır.

---

29) *A.g.y.*, s. 263.
30) *A.g.y.*, s. 273.
31) *A.g.y.*, s. 274.
32) *A.g.y.*, s. 276.

24

CEPHEDE

Nisan 1970'te Sartre güncel Fransız politikasına döner. Kabul etmek gerekir ki, 68 Mayıs'ı başarısızlığa uğramıştır. Çığ gibi büyümemiştir. Yine de, bir ara uyuşup kalan karşı çıkış yeniden canlanmaktadır. Baharın başından beri eylemler birbirini izler. Az çok 68'in doğrudan türevi olan çeşitli grupçuklar doğar, gösteriler düzenlerler, yayınlar çıkarırlar, üniversite düzenini bozmak için çalışır ve kesin başarı kazanırlar, proletaryayı ayaklandırmak için çalışır, bir dereceye kadar başarılı olurlar. Bunlardan Maocu bir grup olan Proleter Sol *La Cause du peuple* adlı, kötü kâğıda siyah ve kırmızı mürekkeple basılmış 4 ile 8 sayfa arasında bir dergi yayımlar. Başlığın altında şöyle bir tanıtma yazısı vardır: "Komünist, devrimci, proleter gazete." Sağda Mao'nun bir resmi ve orak-çekiç bulunur. Derginin müdürü Jean-Pierre Le Dantec mart ayında tutuklanmış, onun yerine geçen Michel Le Bris de on gün saltanat sürdükten sonra cezaevini boylamıştır. İçişleri Bakanlığı'yla çatışma durumundadırlar. Alain Geismar da gazeteyi çıkaranlar arasındadır. O, Sartre'ı düşünür. Cezayir savaşından beri genellikle onun dokunulmaz olduğu bilinir. Radikal davaya her biçimi altında hizmet etmek istediğini bildirmiştir. Saygınlığı ve dokunulmazlığı ile *La Cause du peuple*'e güçlü bir destek olabilir.

15 Nisan'da hareketten seçilmiş bir heyet Sartre'la La Coupole'de bir öğle yemeğinde buluşur. Adamlar, iyi birer Maocu olarak Sartre'ı sorularla sıkıştırırlar. Niçin o da Maocu değildir? Niçin yazmayı bırakıp gazetelerinin hizmetine girmektedir? vb. Sorunlarını anlatırlar ve derginin resmi müdürlüğünü almasını isterler. Hemen hemen hiçbir şey yapmayacaktır. Sartre karar veremez. Birdenbire gelen bu öneriye güven duyamaz; herhalde bu ateşli kişileri de biraz ham bulur. Fakat doktrin sorunlarının ne önemi var. Önemli olan, tümüyle solda bulunmak, üzerlerine kendi devrimci heveslerini yönelttiği bu gençlerle birlikte yü-

rümek. Hem *La Cause du peuple* dergisinin birtakım yazılarının işçiler tarafından kaleme alınmak gibi pek büyük bir üstünlüğü vardır. Aydınlarla proleterler arasında bir köprüdür. 28 Nisan'da, kabul ettiğini bildirir. Pratik sorunlar için, yaşamındaki kadınların en geride kalmayı bileni olan Liliane Siegel'in hizmetlerinden yararlanacaktır; onu yayın yönetmenliğine ortak eder. Liliane iletişimi sağlayarak, gelen istekleri süzgeçten geçirerek hem bağlantı hem baraj işlevini görecektir. Bu, Sartre için onu öteki kadınlarına tanıtma ve resmen "aile" içine sokma fırsatı olur. Derginin 1 Mayıs sayısında Sartre'ın yönetimi aldığı duyurulur: "Şayet hükümetin canı beni mahkemeye vermek isterse, davamın politik bir dava olmasını da önleyemeyecektir."

La Cause du peuple safdillere göre değildir: "Dergide, baskıcı toplumun ve işveren şiddetinin bir çözümlemesi yapılıyor, bunun yanı sıra, birtakım savaşım yolları destekleniyor; bu yollar arasında işverenlerin etkisiz duruma getirilmesi, sabotaj, yağma, hırsızlık da var; ayrıca iç savaşa çağrı, Filistinlilerin İsrail'e karşı verdiği savaşıma özel bir gönderme de bulunuyor."[1] Sartre bu açıklamayı *Le Nouvel Observateur* sütunlarında yapmaktadır. "*La Cause du peuple* dergisinin yönetimini ele alışım, benim için, iktidarı maskesini indirmeye zorlamanın bir biçimidir. (...) Kişisel olarak, Proleter Sol'un tüm konum ve yöntemlerini doğru bulduğumu söyleyemem. Fakat doğru bulmuyorum da diyemem. Sorun bu değil. Bugün önemli olan şey, onların savaşımının, olduğu haliyle, yani tutarlı bir yönelime sahip devrimci bir savaşım diye kabul edilmesidir."[2] Sartre'ın ne düşündüğü önemli değildir. Onu oraya aydın diye değil, anıt diye oturtmuşlardır. O, tarihi canlarının istediği gibi yürütme işini, 1970 Nisan'ında kabul edilen bir yasanın "tahripçiler" diye nitelediği kimselere bırakmıştır. Bu yeni yoldaşlıktan onun alacağı tat, ülkeyi yönetenlerin başını ağrıtmak olacaktır.

Bu da hemen başlar. Mayıs ayında çıkan sayılardan biri "saldırıları ve kundaklamaları övdüğü" gerekçesiyle toplatılır. Davaya bakan yargıç, daha önceden yaptığı gibi yöneticiyi tutuklatacağına "kimliği bilinmeyen faile karşı" soruşturma başlatır. Sartre sevincinden uçmaktadır. Proleter Sol ona güvenebilir. Tersini iddia etse de, kendisini tutuklatmak için elinden geleni ardına koymayacaktır. Haziran başında, öncülüğünü Simone de Beauvoir ile Michel Leiris'in yaptığı *La Cause du peuple* Dostları Derneği'nin kuruluşuna katılır. Marguerite Duras ile Je-

---

1) *Le Nouvel Observateur*, 18 Mayıs 1970, s. 48.
2) A.g.y.

an-Luc Godard da aynı derneğe üyedirler. Bu dernek dergiye değerli bir lojistik destek sağlar. 21 ve 26 Haziran günleri geniş bir reklam etkinliğine girişilir. Sartre ve dostları önce XIV. arondismanda, sonra büyük bulvarlar üzerinde, en kalabalık saatlerde *La Cause du peuple*'ü yasadışı olarak dağıtırlar. Bu, Paris'te, olay denen şeylerden biridir. Sartre'ın yanında elbette kadınlarından birkaçı da bulunur, fakat onlardan başka, Jean-Edern Hallier, Patrice Chéreau, Sami Frey, Louis Malle ve François Truffaut gibi tanınmış kişiler de vardır. En önemli noktayı unutmamalı: Hiçbir çıkarı olmaksızın yoldan geçen biri rolünü oynayan Robert Gallimard, Gallimard yayınlarının resmi fotoğrafçısını bu acemi gazete satıcılarının hizmetine vermiştir. Böylece sahne ölümsüzleştirilir. Devlet işi ciddiye alarak kötü adam rolünü üstlenir ve bir sonraki gazete satışı karakolda biter. Fotoğraf bu kez de ideolojik "damga aleti" işlevini görür. Ön planda, çok belirgin çizgilerle polis arabasının parmaklıklı penceresi, onun arkasında Sartre ile Beauvoir'ın yüzleri görülmektedir. Bir saat on beş dakika kimliklerin saptanması için tutulurlar; sonra ilk onlar salıverilir. "İki suçlu, kiraz hırsızları gibi heyecanlı döndüler."[3]

Aşırı sol için Sartre, birkaç haftada, her saat telefon edilip şu ya da bu davayı desteklemesi istenebilecek hızır gibi adam olup çıkmıştır. Sağlık durumu eskisi kadar emre amade bulunmasını engeller; yine de, olabildiğince, gösterilerde bulunmaya, mitinglerde söz almaya, adalet karşısında tanıklık etmeye, kendisinden istenen belgeleri, demeçleri imzalamaya hazırdır. Mutualité salonundaki patırtılı bir toplantıda çekilen, yumruğu havada resmi tüm dünyada yayımlanır. *La Cause du peuple* dergisinin bazı sayılarında, yazarları hakkında kovuşturmalar açıldığı için, tüm makaleler Jean-Paul Sartre ya da Simone de Beauvoir imzalıdır. Sartre tutuklanmış ya da hüküm giymiş öğrencilere politik tutuklu işlemi gösterilmesi için çırpınır. Haziranda, girişim komitesi bünyesinde, Maocuların, Kızıl Yardım adlı, "tüm savaşımları, grevleri, fabrika işgallerini, patronların etkisiz kılınması eylemlerini destekleyecek örgüt"ünün[4] kuruluşuna katılır. Kızıl Yardım hemen bir eşgüdüm görevi yüklenir. Goşist gruplar orada buluşup ortak eylemler ve gösteriler düzenlerler. Sartre baskıcı devlet ve polis yıldırması konusunda üst üste suçlamalarda bulunur. Çoğu zaman ayrı tarikatlardan kuramcıların yumruk yumruğa geldikleri inanılmaz sayıda tartışma toplantısına katılır. Söz konusu toplantılarda herkes birbirine sen demek zorundadır. Sartre, çalkantının

---

3) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 163.
4) *A.g.y.*, s. 154.

yayılıp genişleyeceğine, tüm toplumu kapsayacağına kendini inandırır. Yakında aydınlarla halk yığınları arasındaki birliğin gerçekleşeceğini söyler. Temmuz başında, "Fransa iç savaşa gidiyor,"[5] der.

Savaşçımız yazın, yanında Arlette ve dostu Vladimir Dediyer olduğu halde İskandinav ülkelerinde bir gezi yapar, sonra her zamanki gibi Castor ile birlikte bir süre kalmak üzere Roma'ya gider. Birkaç yıldan beri Albergo Nazionale'de kalmaktadırlar. O otelde onlara çatı katında bir daire ayrılmıştır. Teraslarından cumhurbaşkanlığı sarayı Quirinale'yi, San Pietro kilisesinin kubbesini ve Campidoglio Tepesi'ni görürler. Sartre *L'Idiot international* için kendisiyle bir röportaj yapan Jean-Edern Hallier'ye aydın kavramı üzerine düşündüklerini anlatır. Birkaç yıl önce aydını hain ve zorunlu devrimci diye tanımlamıştı. Bugünse aydın fazladan bir adım daha atmak ve kendini aydın olarak yok etmek zorundadır. Yeni örnek hazırdır. Çin'de o yeni örnekten bol bol, Fransa'da da "kanıtlanmış" adı altında birkaç tane bulunur. Bu, fabrikada çalışan aydındır. 1970 yılında Paris'te olanın en iyisidir, yani evrensel bir bilgiye sahip, burjuvazinin tarafından ve burjuvazi çıkarı doğrultusunda köleleştirilmeye çalışıldığını anlamış olan ve köleliği redde karar veren "uygulamalı bilgi teknisyeni"dir. "Evrensel bir erek sahibi olmanın yolu artık sadece evrensel bir toplum isteyenlerle, yani halk yığınlarıyla doğrudan temas kurmaktan geçer."[6] Aydın o halk yığınlarıyla birlikte olursa, sonunda, "somut evrensel"in[7] ne olduğunu anlayacaktır. Birlikte, adımlarını birbirine uydurarak devrime doğru yol alacaklardır. Sartre, bu arada, yaşlıları kayırır. Onların bir fabrikada yaşamlarını kurma yaşını geçtiklerini söyler. Örneğin, kendisi on beş yıldan fazla bir süredir Flaubert üzerinde çalışmaktadır. Bıraksın mı? Hayır. Artık çok geçtir. Başladığı işi bitirecektir. Fakat kendisini alesta tutar. "Şimdi kendimi benden istenecek ve politik açıdan doğru olan her görev için hazır hissediyorum."[8]

Görevden bol ne var? Eylül sonunda, Yaşasın Devrim grubunun yayın organı *Tout!* dergisinin yönetimini alır. "Her şey" anlamına gelen bu ad, grubun *İstediğimiz şey, her şeydir!* sloganına bir göndermedir. İşe başlayışını pek kışkırtıcı bir demeçle duyurur: "Burjuva sınıfını ya hakkımda politik bir dava açmaya –bu seferki açıkça basın özgürlüğüyle ilgili olacaktır– ya da açmayıp kasten yasadışı

5) *Le Monde*, 10 Temmuz 1970.
6) *Situations, VIII*, *a.g.y.*, s. 464.
7) *A.g.y.*, s. 467.
8) *A.g.y.*, s. 470.

baskı yaptığını ortaya koymaya zorlamak için her devrimci gazetenin hizmetine girerim."[9] Verdiği mesaj işitilir. İstekler yağar. Sartre on beş kadar yayının yöneticiliğine getirilir; bu işin bazen kendisine haber verilmeksizin yapıldığı da olur. Söz konusu yayınlar arasında *La Cause du peuple*'ün ekleri, Kızıl Yardım'ın bültenleri, karşı koyma ve çatışma temelinde ve aralarında *Le Bidasse en colère*'in de bulunduğu çeşitli süreli yayınlar sayılabilir. Ancak içindeki o büyük eylem isteğini ılımlı bir düzeye indirmesi gerekir. Eylülün son günlerinde, yaşadığı rahatsızlıklar yüzünden bir dizi muayeneden geçer. Uğradığı sık denge kayıplarını dolaşım bozukluğuyla açıklarlar. Dinlenme verirler. Yine de 8 Ekim 1970 günü, *Ailenin Budalası*'nın ilk iki cildini baştan başa son okuması ve düzeltmeleri yapılmış olarak Gallimard yayınevine teslim edebildiği için sevinçlidir. Fakat proleterlerin yaşam koşullarını yerinde görmek üzere Maocuların Fos-sur-Mer demir çelik fabrikalarına düzenledikleri geziden vazgeçmek zorunda kalır.

Sağlık sıkıntılarına karşın, olabildiğince hareketlidir. *La Cause du peuple*'ün birçok satıcısının yargılanmasında tanıklık eder. 21 Ekim'de Alain Geismar'ın davasında tanıklığa çağrılınca gitmeyi kabul etmez, mahkemeye bir mektup göndererek, oraya boş yere gitmeyi yararsız bulduğunu çünkü daha önceki tanıklıklarının dikkate alınmadığını yazar. "Bugün sokakta, kamuoyu önünde tanıklık etmek bana daha önemli geliyor."[10] O gün yapacağı şey Billancourt'da işçilerle konuşmaktır. Yanında iki Maocu ile saatçi ve sahne oyunu yazarı dostu Georges Michel olduğu halde Renault fabrikasının kapısına gider. İçeriye girmek yasaktır. Dördü, bir kahveye girip oturur, daha sonra ne yapılacağını konuşurlar. Maocular kapıları zorlamaktan yanadır. Georges Michel, konuşmacının dışarıda söz almasında direnir. "Sartre her şeye peki diyordu (...). Eylemi kabul ediyordu: Çıkacak olaylara aldırdığı yoktu."[11] Sartre'ın dışarıda kalmasına karar verir. Konuşma Bir-Hakeim meydanında yapılacaktır. "Çok az kişi vardı. Yer pek iç açıcı değildi. Hava sıcak da sayılmazdı. Hafif bir rüzgar vardı. Biraz bekledik. Küçük bir kalabalık toplandı. On iki kadar gazeteci, radyo ve televizyonla basın oradaydı. Bir militan, Sartre Yoldaş'ın konuşacağını haber verdi."[12] Zavallı, kısacık boyu ve titrek haliyle görülmemektedir bile. Onu üzerine çıkardıkları yükselti, hemen o

---

9) Michel Contat ve Michel Rybalka, "Les écrits de Sartre de 1969 à 1971", *Le Magazine littéraire*, *a.g.y.*, s. 42-43.
10) *A.g.y.*, s. 43.
11) Georges Michel, *a.g.y.*, s. 85.
12) *A.g.y.*, s. 87.

sırada bulunmuş boş bir fıçıdır. Tüm dünyada yayımlanacak bir resim daha. "Diyojen" Sartre elinde bir megafonla seyrek bir kalabalığa yirmi dakikalık bir söylev veriyor. Arka planda arabalar, bir kamyon, bir apartman, bir motosikletli, birkaç yaya. Tümüyle, bir kimsesizlik görüntüsü. Sartre boşluğa konuşuyor. "Halk ve aydınlar elli yıl önce birbirinden ayrıldı; şimdi bir bütün olmaları gerek."[13] Görüntüsü dokunaklıdır. O gün kendini iyi hissetmez, yürürken ayağı aksar. Yanındakiler destek vermek zorunda kalırlar. Yine de gider, kendisini fıçının üzerine cansız bir şey gibi çekip çıkarmalarına bir şey demez. Kendisine karşı ilgisizdir, bir çarpışma silahına dönüştürülmesini kabullenir. Egosu kalmamıştır. Söylevini nerede ve saat kaçta sunması gerektiğinin kendisine bildirilmesini bekleyen bir beden ve bir sestir.

Fakat cesareti kırılmaz. 1 Kasım'da yeni bir gazetenin yönetimini üstlenir. Bu, aralarında André Glucksmann, Michèle Manceaux ve Jean-Luc Godard'ın da bulunduğu birkaç kişinin katkısıyla çıkan *J'accuse*'dür. Bu yayın organı ötekiler kadar acınacak düzeyde değildir. Sartre'ın makale ve demeçleri düzenli olarak burada yayımlanmaya başlar. Aralık ayında acıklı-gülünç bir oyunda yer alır. Yılın başlarında, Nord'daki bir madende grizu patlaması olmuş, on altı kişi ölmüştü. Bununla ilgili olarak devlet kömür işleri yönetimini suçlayan gençler, öfke içinde, müdürlük binasına molotof kokteyleri atmışlardı. 14 Aralık günü Lens kentinde yargılanacaklardır. İki gün önce aynı kentte bir "halk mahkemesi" kurulur; savcı makamındaki Sartre, işveren ile devletin "cinayet"ten ve "taammüden adam öldürmek"ten suçlu olduklarını söyler ve, "Kimse halkın yasasını bilmiyor kabul edilemez," der, buna dayanarak sanıkların hemen salıverilmelerini ister. Beş gün sonra da, sanıklar, sahici davalarının bitiminde salıverilirler. Bu uydurma duruşmayı hazırlamak için Sartre suç yerine gitmiş, kendi "araştırma"sını yürütmüş, yani kendisi gibi peşinen yargıya varmış birkaç arkadaşla çene çalmıştır. Akıl almaz bir olay. Yerel militanlar ve maden işçileri tarafından ağırlanmış, onlarla bir prensin uyruklarına göstermesi gereken sadelikle konuşmuştur. Gündelik yaşamın zorluklarına eğilmiş ve gördüklerine pek şaşmıştır: Meğer kömür madeninde Paris'te yaşandığı gibi yaşanmıyormuş. Yemeğini orada yer, akşamı orada geçirir, gece de orada kalır. Has halkın arasında Sartre. İlk kez böyle bir serüven yaşamaktadır. Dostları coşku içindedirler. Onunsa biraz canı sıkkındır çünkü bu iş iki günlük çalışmasına mal olmuştur. Sofradaki sıradan kırmızı şarap zor içi-

13) *A.g.y.*, s. 88.

lir durumdadır. Üstelik tavşan yemeği çıkarmışlardır. O yüzden astım krizi geçirir, kriz yüzünden de gece gözünü kırpmaz. "Buraya ne halt etmeye geldim, bilmiyorum."[14] Paris'e döner.

Sartre'ın bu 1970-1971 kışında savunduğu davaların tümünü sayıp dökmek sıkıcı bir şey olur. Aralarından birkaç tanesi ötekilere oranla daha öne çıkan konulardır. Ocak ayında S.S.C.B.'deki –birkaçı Leningrad'da yargılanmakta olan– Yahudilerin göç etme özgürlükleri lehinde ve Franco rejimince Burgos'ta mahkum edilmiş ETA üyeleri lehinde konum alır. Şubat ayında Fransız cezaevlerindeki tutukluluk koşullarına karşı bir eyleme katılır. Küçük bir kamyonete saklanıp Billancourt'daki Renault fabrikaları "zindan"ına girer; Kızıl Yardım hareketinin politik mahkumlar lehine düzenlediği ve Michelle Vian'ın da içtenlikle katıldığı bir açlık grevini destekler. 13 Şubat'ta Sacré-Cœur kilisesinin işgal edilmesi girişimine katkıda bulunur. Bu son girişim yararsız olduğu kadar aptalcadır da. Ateşli birkaç kişiyle birlikte kilisede kapalı kalır, sinirlenir. "Yine yuttum işte, bu, salakça bir numara!"[15] Üç gün sonra Kızıl Yardım'ın yönetim kurulundan ayrılır. Bu hareketin o sonu gelmez çalkantısı, iş iyice ölçüp biçilirse, verimli olmaktan uzaktır. "Üstelik, der, kendime salak dedirtmek istemem."[16] Daha sağlam konulara döner ve Gisèle Halimi'nin *Burgos Davası* hakkındaki kitabına bir önsöz yazar. Bu önsözde ne olduğu anlaşılmayan birtakım sözcükler kullanır: "Eliyle, koluyla çalışan emekçi, aşırı çalıştırıldığının, yani kendi uyrukluğunun bilincine vararak kendisinin sosyalizme olan yatkınlığını anlıyor."[17] Ayrıca, o arada, "sosyalist kişiyi, kendi toprağı, kendi dili, hattâ kendi yenilenmiş âdetleri temelinde yaratan bir kültür devrimine"[18] çağrıda bulunan, pek de Sartre'dan beklenmeyecek birtakım sözler söyler. Mao, Barrès ve erdem arasında hangi yöne gideceğini biraz şaşırmış gibidir.

Birkaç hafta Castor, Arlette ve Sylvie Le Bon'la birlikte Saint-Paul-de-Vence'ta dinlenir. Duygusal yaşamı eski hayat arkadaşınınkini şaşırtıcı bir sadakatle izleyen Beauvoir Sylvie'yi de benimsemiştir. Sartre 1971 Mayıs'ında Paris'e döndüğü sırada *Ailenin Budalası*'nın ilk iki cildi yayımlanır. Yedi yıl önceki *Sözcükler*'den beri bu ilk önemli yayınıdır. Sanki ilk kitabıymış gibi sevinir. Belki öyledir de:

---

14) Liliane Siegel, *a.g.y.*, s. 126.
15) *A.g.y.*, s. 128.
16) *A.g.y.*, s. 129.
17) *Situation, X*, *a.g.y.*, s. 27.
18) *A.g.y.*, s. 36.

Kavuştuğu çocukluğunun yapıtıdır bu. "Her tekil kişi kendiliğinden işaretin yapısına sahipse ve gerçekleşebileceklerinin ve tasarılarının üst üste konulmuş bütünü ona anlamı olarak verilmişse, o anlamın ortasındaki bilinmeyen katı çekirdek, yaşamın ilk yıllarıdır. (...) Tarihöncesine ait geçmiş çocuğa Yazgı gibi döner; o, daha sonraki belirlemelerin açıklayamayacağı kalıcı olanaksızlıkların kaynağıdır. (...) Yaşam, çeşitli renklere bürünen çocukluktur."[19] Kendisinin Flaubert'e bakışında da büyük bir eksiklik vardır ve bu ona doğrudan doğruya Jean-Baptiste'in ölümünden gelir. Kendine uygun bir baba yaratmış ve kullansın diye Flaubert'e vermiştir. Zavallı Doktor Achille Cléophas'a horlanmaktan da öteye davranılır. Sartre onu dediğim dedik, eğitimsiz ve toplum içinde yükselme hırsıyla dolu bir adam, feodal tarzda bir despot yapmak, oğlunun nevrozunu babanın baskıcılığıyla açıklamak istemiştir. Aktarılan birçok bilgi ve mektup bunun tersini göstermektedir.[20] Sartre *Sözcükler*'de tutsak kalmıştır: "İyi baba yoktur, kural budur." Aslına bakılırsa, Flaubert ailesinin geri kalan üyelerini de şiddete maruz kalmış gösterir. Fakat bunu o kadar düzenli biçimde, o kadar yönü belli olarak yapmaz. Babaların kötü olması kuralı Sartre'ın kaçınamayacağı bir kurala dönüşmüştür. Buna inanmasa Sartre olmaz. Ölüm, yıllardan beri yazdığı, düşündüğü her şeyin geçersiz kalması demektir. Bunun da çok basit bir nedeni vardır: Babalar dünyaya getirdiklerini toplumsallaştırırlar. Oysa, her toplumsallaşma bir yabancılaşmadır. Babalar oğullarının bilincine sızarak onları yok ederler. "Öznenin içine girip yerleşmiş olan Öteki, özneyi bağımsızlığından, yani kurulmuş bir kişiliği kabullenecek ya da yadsıyacak özerk etkinlikten yoksun bırakır."[21] Sartre, çocuğun annenin varlığını içselleştirdiğini kabul eder ama babalarla buna benzer herhangi bir şeyin olmasına dayanamaz. Tersine. Çocuk *egemendir*, der. Babadan önce, babanın müdahalesi olmadan kendini kurar. Bu müdahale, bir şiddetten, bir yoksun bırakma girişiminden başka bir şey değildir ve çocukta yarattıkları sadece öfke, engellenme ya da başkaldırıdır. İyi baba yoktur, iyi toplumsallaştırma yoktur. Bir oğul ancak babasına karşı var olabilir, bir insan ancak topluma karşı yaşayabilir. Sartre, adına geçmiş zaman denen o ortak toplumsallaşmanın bulaşmadığı egemen bir dünya arar. Bu, belirsiz, yani özgür, özerk ve Sartre gibi, yani tüm yetimler gibi her sabah kendini yaratan bir dünyadır.

---

19) *L'Idiot de la famille,* cilt I, *a.g.y.*, s. 54-56.
20) Krş. *Débuts littéraires de Gustave Flaubert*'in yazarı Jean Bruneau'nun "Jean-Paul Sartre, biographe de Flaubert" içindeki kısa incelemesi, *Lectures de Sartre, a.g.y.*, s. 161-185.
21) *L'Idiot de la famille, a.g.y.*, cilt I, s. 399.

Sartre'ın peşinden gittiği, bir insan hakkında her şeyi bilme, her şeyi söyleme, düşü bir yere varamaz çünkü varacağı nokta onun içinde gizli kalacaktır. Bir insanın sadece kendi özüyle beslenmediğini, aynı zamanda başkalarından da yapılmış olduğunu algılayamaz, algılamak zorunda değildir. Sartre bunu kabul etseydi, yaşına karşın, Jean-Baptiste'in yasını tutması, zamanında olmadığı oğula dönüşmesi, tüm yaşamını yeniden kurması gerekirdi. Artık vakit kalmamıştır. Geçmişinin tutsağıdır. Kendi tarihöncesi, "Yazgı" olmuştur. *Ailenin Budalası* gelişmeye, yayılmaya devam edecektir. Dünyanın tüm sözcükleri bir araya gelse, Sartre'ın yüreğinde Jean-Baptiste'in yokluğuyla açılmış boşluğu dolduramaz. Radikalleşmesi sonsuza dek sürecektir. Kendisinin tutsak olduğunu görmemek için yarattığı özgür insan örneğini dünyada hiçbir toplum ona sunamayacaktır. Bu dünyaya duyduğu kin ise kendisiyle birlikte yaşayacaktır, çünkü o kin ona ilk çocukluğunun "bilinmeyen katı çekirdek"inden gelir: "Cehennem, bu dünya olmadan önce, onun kendi yaşamıdır."[22]

18 Mayıs 1971 akşamı Sartre Beauvoir'ın evine pek kötü bir durumda gelir. "Titriyordu, söylediği anlaşılmıyordu, ağzı biraz çarpılmıştı."[23] Ufak bir kriz geçirmiş gibidir. Birkaç gün tedirginlik verici bir durumda kalır. Sağ kolu ağırlaşmıştır, sigara bile tutamaz. Sık sık uyuyakalır, hemen hemen yazı yazamaz, Arlette'in evine her gidişinde –yani haftada iki akşam– çaldığı piyanoyu da çalamaz durumdadır. Doktor yürümesini yasaklamıştır. Fakat odaya tıkılıp kalmayı kabul etmez. Kendi evi, Simone ve Arlette'in evleri ve öğle yemeğine gittiği La Coupole arasında yaşar. Dinlenmeye zorlanmasına karşın, yeni bir militan grupçuğun yayın organı olan *Révolution!* dergisinin yönetimini üstlenir. Bir yıldır pek çok saçma yazıyı desteklemiş ya da bizzat yazmıştır. Fakat ne yaptığını da bilir; pekâlâ farkındadır ki koruduğu basın son derece kötüdür. Solda gerçekten adına layık bir yayın organı kurulması için övgüye değer bir çaba gösterilmektedir; haziran ayında Sartre bu çalışmaya katılır. Maurice Clavel ile birlikte "Libération" basın ajansını kurar. Yeni kuruluş şöyle tanıtılmaktadır: "Gerçeğin savunucusu yeni bir araç, her şeyi söylemek isteyen gazetecilere, her şeyi öğrenmek isteyen insanlara söz hakkı verecek yeni bir kürsü olacaktır. Halka söz verecektir."[24]

---

22) *A.g.y.*, s. 394.
23) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 31.
24) *A.g.y.*, s. 34.

19 Haziran günü Sartre adliye sarayına çağrılır. Orada iki bakan, Marcellin ve Pleven, emniyete ve cezaevleri yönetimine iftira etmesinden ötürü hakkında dört suçlama bulunduğunu kendisine tebliğ ederler. Suçlamaya neden olan şey, *La Cause du peuple* ve *Tout!* dergilerinde imzasız olarak yayımlanmış makalelerdir. İçişleri Bakanı Raymond Marcellin'in Sartre'a hıncı vardır. Sartre aşırı solun militanlığına başladığından beri onu haber alma servislerine gözlettirmektedir. Yakınları Sartre'ı bir yerden bir yere götürürken peşlerinden bir araba gelir. Mektuplarının da açıldığı anlaşılmaktadır. Hattâ birtakım "hafiyeler" evine girip bazı belgelerin fotoğrafını çekmiş bile olabilirler. Birlikte olduğu kadınların adları kayda geçmiş, fişlenmişlerdir. Goşistlerle görüşmeleri sözcüğü sözcüğüne dinlenir. "Sartre'ın banka hesabı büyük dikkatle gözetim altında tutulur. (...) Doktorların meslek sırrı sayılabilecek birçok bilgi bile fişlere geçmiştir."[25]

Kısaca, ününü hak ettiğini göstermek için polis çabalayıp durur. Bu da her sayısında Sartre'a küfür eden, hapse tıkılması için çırpınan haftalık aşırı sağcı *Minute* dergisinin ekmeğine yağ sürer.

Sartre, bir önceki kış, *Ailenin Budalası*'nın devamını yazmayı sürdürmüştü. O yaz bitirir. Alsace ve İsviçre'de Arlette'le üç hafta, Napoli'de Wanda'yla iki hafta, Roma'da Castor'la bir ay geçirir. İsviçre'de geçirdiği ufak bir kriz dışında tansiyonu aşağı yukarı normal düzeydedir. Öğle yemeklerinde bir bardak beyaz şarap, akşamları bir bira, yatmadan önce de iki viski içer. Bu, alıştığı tempoyla karşılaştırılırsa ılımlıdan da öteye bir rejim sayılır. Yalnız, ara sıra gelen bir kasılma, ağzını çarpıtmakta ve konuşmasını ya da yemek yemesini engellemektedir. Haziranda kaçınılmaz sonu bekleyen bir ihtiyarın kaderci düşüncelerine kendisini alıştırırken, yeniden yaşıyor olma duygusuna kavuşur. Düzenli çalışmaktadır. Sonbaharda *Ailenin Budalası*'nın sık satırla altı yüz elli sayfa tutan üçüncü cildini Gallimard'a teslim eder. Hemen dördüncü cildi yazmaya oturur. Arkadan bir beşinci gelecektir. Dostları ve gazeteciler başka tasarıları olup olmadığını sorarlar. Evet, *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nin ikinci cildini ele alıp bitirmek istemektedir. Fakat, bu olacak şey değildir. Onu yapabilmesi için birçok şey okuması, kalın bir dosyanın içine dalması gerekir. Flaubert'i tamamlamak daha önemlidir. Hayır, yirmi yıl önce bıraktığı *Mallarmé*'sini bitirmeyi düşünmemektedir. Zaten notlarını yitirmiştir. Evet, tarihsel içerikli bir oyun yazması gerekmektedir. Fakat, "Beni sıkıyor,"[26] der.

---

25) "Tout Sartre en fiches", *L'Express*, no. 2357, 5-11 Eylül 1996, s. 51.
26) *Situations, X*, *a.g.y.*, s. 113.

Evet, politik vasiyetnamesini kaleme almayı hâlâ düşünmektedir. "Ama, henüz tek bir satır yazmadım, ne zaman olur bilmiyorum."[27] Maocu yoldaşları, davaya bağlılığını gösterecek bir halk romanı yazarsa iyi olacağını öğütlerler. Bu gençler kendilerini kuralcı tarzda ifade etme alışkanlığındadırlar: Üniversite mensuplarına yönelik felsefe yapmak iyi değildir; halka yönelik kolay tümcelerle yazmalıdır. Sartre, kendisine yüklenilince, sanki suçüstü yakalanmış gibi, haklı olduğunu gösterme zorunluluğu hisseder ve bir açıklama yapar. Birincisi, bir şeye başlamıştır ve onu bitirmek istemektedir. İkincisi, karmaşık bir dili olduğunu kabul eder ama karmaşık nesneleri kavrayabilmek için bazen gelişkin araçlar kullanmak gerekir. Son olarak da, söyledikleri, yabancılaşma dönemi son bulduğunda halkın işine yarayacaktır. Uzun lafın kısası, halk romanı mı, elbette, niçin olmasın, fakat daha sonra, vakit bulduğunda.

1971 sonbaharında ve 1972 başlarında Sartre evinde oturur. Gösterilere, mitinglere az gider: Kasım ayında iki kez ırkçılık karşıtı gösterilerde ortaya çıkar; ocak ayında cezaevlerindeki koşulları kınayan bir basın toplantısına katılır. Jean Genet Sartre'ı yorgun bulur ve konuşmalarını, katkılarını sınırlamasını öğütler. Öte yandan hep hazır bulunması da istenmemektedir. Gösterilerde, konuları ne olursa olsun, her zaman sol grupçukların, Kızıl Yardım'ın ve benzerlerinin üyeleri bir araya gelmemektedir. Zaten adları ve mevcudiyetleriyle geniş bir tanıtım ve, gerektiğinde, güvenlik güçlerinin bir dereceye kadar insaflı davranmasını sağlayan birkaç saygın gedikli hep vardır. Örneğin Claude Mauriac ve Michel Foucault pekâlâ Sartre olmadan da idare etmektedirler.

Sartre'ın birkaç yıldır tanıştığı Michel Contat adında bir araştırmacı 1970 yılında, yazarın basılmış tüm yapıtlarını listeleyip tanıtan *Les Écrits de Sartre* başlıklı bir kitap yayımlamıştır. Contat, Sartre hakkında bir film yapmak üzere Alexandre Astruc'le bir araya gelir; Astruc yazarı savaştan beri tanır ve ona hayrandır. 1972 yılı Şubat ve Mart aylarında sekiz saati aşan görüşmeler kaydedilir. Görüşmeler boyunca Sartre'ın çevresinde Beauvoir, Bost, Pouillon ve Gorz bulunur. Çekimler kâh Sartre'ın kâh Beauvoir'ın evinde yapılır. Filmin montajı ve gösterilmesi 1975 ve 1976'ya kalır. Çok formunda bir Sartre'ı *Sözcükler*'in anlatmadıklarını dile getirirken görürüz. Yeniyetmelik yıllarından ve Joseph Mancy'yle ilişkilerinden söz eder. Yaşamının önemli bölümlerini özetler, politik bağlılığını açıklar. Kendi hakkındaki anlatısı artık son bulmuştur. Olguların an-

27) *A.g.y.*

latılışıysa kesin çizgilerle belirlenmiş ve elbet sonunda devrime çıkan bir öğretiler yumağı içinde yer alır. Ellili yılların başlangıcında olduğu gibi, Sartre'ın umudunu destekleyecek harap bir Fransa'ya gereksinimi vardır: "Hırsızların ve katillerin iktidarda olduğu iğrenç bir toplumda yaşıyoruz; bu, De Gaulle'ün kurduğu toplum. Bugün Fransa sadece değişmiş değil, her yeri yıkılmış, harap olmuş durumdadır. (...) Bugünkü Fransız toplumu, içinde bulunduğu durumdan ancak bir devrimle kurtulabilecek bir toplumdur."[28]

Bu bir kopma söylemidir, çağdaş dünya konusuna girmeyi reddetmedir: Sartre, 1972 baharında, artık ne çözümleme ne anlama peşindedir. Her şeyi, her edimi, düşünceden çok, slogana benzer birkaç yalın ilke boyutuna indirgeyen çılgın bir anlatım sanatına uymuş, gitmektedir. Bir "hasta grubu" için mektup biçiminde yazdığı önsözde ruh hastalığını kapitalist toplumdaki tek yaşam biçimi olarak gösterir, "çünkü, Marksist anlamda yabancılaşma, hakikatini zihinsel yabancılaşmada ve onu etkileyen baskıda bulur."[29] 25 Şubat günü, Brüksel barosu tarafından baskı konulu bir konuşma için çağrılır. Toplantıyı düzenleyenler, kuşkusuz varoluşçu bir filozofa başvurduklarını sanmaktaydılar. Kravatlı beyler, zarif hanımlardan oluşan bir salonun karşısına siyah kazaklı bir militan çıkıp hukukun halkı ezmeye yarar aşağılık bir sınıf madrabazlığı olduğunu, "halk adaleti"nden başka gerçek adalet bulunmadığını anlatmaya başlar. Fakat bu militanın insanı etkileyen bir yanı vardır. Donup kalmış dinleyicilerinin karşısında kendisinin son zamanlardaki gelişmesini anlatır. Nasıl olup da "hizaya getirilmesine" ramak kalmıştır; nasıl Maocular sayesinde dur durak bilmeden kendine karşı çıkmakta, kendi burjuva konumunu elinden geldiğince yadsımaktadır; Flaubert'ini yazarken, ne yazık ki burjuvaların dilini konuşan bir burjuva olarak kaldığını nasıl kabul etmek zorunda kalmıştır. "Onlardan biri olarak, cezalandırılmam gerekir."[30] Acaba bu da mı kendinden nefrettir? Daha da fazlası. Sartre çifte kişilik edinmiştir. Bir yandan, eski, yıpranmış, çürümüş, çok geçmeden kullanılamaz duruma gelecek fakat kendisinin yakından tanıdığı birtakım araçları kullanan, onları değiştiremeyecek kadar yaşlanmış olan bir adamcağız vardır içinde. O adamcağız işini sürdürmektedir çünkü başka bir şey yapmasını bilmez, değişmesi için de iş işten geçmiştir. Öte yandan da, derli toplu biri vardır içinde; halk için konuşan ve halkın sesi olduğunu ileri süren birtakım değersiz ga-

28) *Sartre, un film réalisé par Alexandre Astruc et Michel Contat*, *a.g.y.*, s. 108.
29) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 48.
30) *Situations, X*, *a.g.y.*, s. 62.

zetelerin yönetimini üzerine aldığı için de halkın ağzından konuşan biridir bu. Goşist düş Sartre'ı hiçliğe indirgemiştir.

Aynı ay, ikinci Sartre, yani "hizaya getirilmemiş" militan halkla duygu birliği kurmak için çok iyi bir fırsat bulur. Renault işletmesi işçi çıkarınca, Sartre ikinci kez o "toplama kampı cehennemi"ne girer. Birkaç Maocuyla birlikte bu işçi çıkarmaların politik bir nitelik taşıdığını proleterlere anlatacaktır. Proleter diyeyse, bula bula karşısında birkaç bekçi bulur; onlar da Sartre'ı, Maocuları ve elbette peşlerinden ayrılmayan gazetecileri yaka paça dışarı atarlar. Basın toplantısı yapılır: "İşçilerle konuşmak üzere Renault'ya gittik. Renault devletleştirildiğine göre içeride dolaşabilmemiz gerekirdi. İşçilerle konuşamadık. Bu da gösteriyor ki, Renault demek, faşizm demektir."[31] Zaten varmak istediği sonuç da buydu. Maocularsa bununla kalmazlar, her gün işletmenin kapısında bildiri dağıtırlar. Ayın 25'inde giriş kapılarından birinin önünde gösteri düzenlerler. Aralarından birkaçı fabrikanın içine girmeye kalkar. İtişip kakışılır. Tehditler savrulur. Bir silah patlar. Militanlardan Pierre Overney hemen orada ölür. İki gün sonra, Sartre, çevresinde gazeteciler ve televizyon kameraları olduğu halde, cinayet yerindedir. "Devletin adaletine güveniniz yok mu? – Hayır, hiç yok."[32] Ayın 28'inde Overney'in öldürülmesini kınayan bir gösteriye katılır; 4 Mart'ta 68 Mayıs'ından beri görülmemiş bir kalabalıkla kaldırılan cenazede hazır bulunur. Misilleme yapma amacıyla bir grup militan Renault'nun sorumlularından Bay Nogrette'i kaçırırlar. Sartre'ın bunu onayladığı söylenirse de öyle görünmemektedir. Yalnız, bir patronu bir yere kapatıp etkisiz duruma getirme düşüncesini parlak bulur, bunu yetkeye bağlı tabuları yıkmanın bir fırsatı olarak görür. Fakat bu olayda yapılanı yersiz bulur. Maocular da rahatsızdırlar. Belirli bir istek dile getirmeksizin, kırk sekiz saat sonra Nogrette'i salıverirler.

Sanki bütün bu olup bitenler yeterince sıkıntılı değilmiş gibi, Maocular olayı bahane edip korkutucu bir yola saparlar. Mart ve nisan ayları boyunca Sartre, bir yıl önce olduğu gibi, Saint-Paul-de-Vence'tadır; *La Cause du peuple*'ün yayımladığı makaleler o zamana kadar görülmemiş bir şiddet düzeyine ulaşır. Mayıs'ta Bruay-en-Artois kasabasında bir genç kızın öldürülmesi faşist tarzda –Maocuların kendilerinin bu sözcüğe verdikleri anlamda– bir kampanyaya yol açar. *La Cause du peuple* suçluyu bulmuştur; adam oralı bir noterdir. Suçluluğunun kanı-

---

31) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y,* s. 43.
32) *Sartre, un film réalisé par Alexandre Astruc et Michel Contat, a.g.y.*, s. 134.

tı mı? Noter olması. Saf halkı caniyi linç etmeye çağıran makaleler yayımlanır. Maoculardan nefret eden Arlette Sartre'ı azarlar: "Aklını kaçırmakta olan adamları desteklemek için sağlığını yıpratıyorsun."[33] Sartre da kabul eder ki yoldaşları fazla ileri gitmiştir – sonunda noterin suçsuz olduğu ortaya çıkacaktır. Söz konusu makaleleri haklı bulur, kabul edilebilir bir sınıf kini etkisi altında yazılmış olduklarını söyler, ama mesafeli durur. Yoldaşlarının işçi-severlikleri ona biraz yavan gelmektedir. Üstelik, derginin satışları da kötü gitmektedir, birtakım mali sorunlar yaşanmaktadır. Sartre, bir ay boyunca her akşam, ne yapılmalı, ne yapılmamalı tartışmalarını dinlemekten bitkin düşer. Michèle Manceaux'nun *Les Maos en France* kitabına önsöz yazar ve o yazıda iki yıllık faal yoldaşlığının bilançosunu çıkarır. Bu, birkaç aşamalı bir düşünce üretimi içerir. Her gerçek sosyalizm, yapısı gereği şiddet uygulayıcıdır. Fransa'da halk yığınları "silahlı çatışma aşamasına gelmemiştir."[34] Durumlarından memnun olduklarından değil. Proletaryanın yaşam koşulları "korkunçtur", patronlar "zorbalık"[35] uygularlar. Fakat onlar "diziselleşmişler" –burada tekrar *Eleştiri* çıkıyor karşımıza– ve dizisel düşünceyi egemen sınıfın değil de kendilerinin düşüncesiymiş gibi içselleştirmişlerdir. Sonuç: "Fransa'da henüz halk yoktur."[36] Bak hele. Bir nesne hakkında yanıldığını itiraf etmektense o nesnenin varlığını inkar etmek daha iyiymiş. Sartre halkını sevmeye hazırdır, ama o halkın sadece kendi kafasında var olması koşuluyla. *La Cause du peuple*, bir aradan sonra, haziran sonundan başlayarak yeniden yayına girer.

Ailenin Budalası'nın üçüncü cildi, yani Sartre'ın yaşamının son anıtsal yapıtı, çok belirgin bir çekinceyle karşılanır. Bu çekince özle değil, kitabın ağırlığıyla ilgilidir. Eleştirmenler henüz daha önceki ciltleri sindirememişken arkadan iki tane daha geldiği haberini alırlar. Bu koca yapıtı parça parça gövdeye indirip gözüpeklerin ilk bütünleştirmeleri yapmalarını beklemenin daha iyi olacağını düşünürler. Sartre bu ciltte Flaubert'i kendi dönemi içine sokar. Gustave'ın nevrozu ile İkinci İmparatorluk dönemine nüfuz eden o "nesnel düşünce nevrozu"[37] çakışır. Bir zamanlar gerçeklikten nefret ettiğini ileri süren Flaubert, neredeyse rejimin resmi yazarı rolünü üstlenmiştir. O ve zamanı, aynı bütünlük içinde yer

33) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 162.
34) *Situations, X*, *a.g.y.*, s. 38.
35) *A.g.y.*, s. 42.
36) *A.g.y.*, s. 44
37) *L'Idiot de la famille*, cilt III, Paris, Gallimard, yeni bas. 1988 (Bibliothèque de la philosophie), s. 37.

alır, aynı bozuk havayı solurlar. Var olmak amacıyla, kaçmak ve kendilerini imgelemde yeniden kurmak için aynı gereksinimi duyarlar. Flaubert Sanat, Sanat içindir'de "kendini gerçeklikten sıyırır." "Gerçeklikten sıyrılmanın merkezi, İmparatorluk,"[38] der ve aynı zamanda kendini o gülünç çıkmazında yok eder. Kitabın tümünü bozan şey, militan Sartre'ın artık kabak tadı veren önyargılarıdır. Artık tarihsel bir konudan söz edememektedir. Flaubert gerçeği öylesine horgörüyordu ki, hiç üzerine bir kitap yazmayı düşlemiştir; Sartre da geçmişten öylesine nefret eder ki, onu hiçliğe indirgemek ister. Kitabında, İkinci İmparatorluk da Doktor Flaubert kadar hırpalanmaktadır. Bundan ötürü de, "nesnel nevroz", usa uygunluğu tarihsel anlayış sorunundan çok ideolojik inanç sorunu haline gelen, tümden keyfi bir yapı gibi görünür.

Sartre altmış yedi yaşına gelmiştir. Sağlık sorunları, ihtiyar bir adamın sorunlarıdır. Son kalan dişlerini de çektirip, takma diş kullanması gerekir. İdrarını tutamaz olmuştur. Fakat, hepsinden önemlisi, yalnızlığa dayanamaz. Kadınları nöbetle yanında kalırlar. Bir an yalnız kalsa, içki içer. Haziran ayında bir akşamı yalnız geçirmek zorunda kalır; bu, tüm yaşamında hemen hiç başına gelmemiş bir şeydir. Puig onu kör kütük sarhoş ve yerde uzanıp yatarken bulur. Dışarıda yemek yenirken kadın arkadaşları onu yarım şişeyle yetinmeye razı etmek için hilelere başvururlar. Dayanamayıp içer korkusuyla Beauvoir ve Arlette evdeki her türlü alkollü içkiyi saklarlar. Sartre, viski yedeklerini gizlemek için gittikçe daha akla gelmez "zulalar" bulur. Tinsel durumu şaşırtır. Her zaman kendisine kayıtsız olagelmiş bu kişi, şimdi kendini bırakmanın erkekçe olmadığını düşünmektedir. Bir erkek tutarlı davranmasını bilmelidir. Yaşlılıkla sağlık sorunları at başı gider, der. Olağan bir şeydir bu, yakınacak bir şey yoktur. Beauvoir'a, "İnsan yaşlıysa alçakgönüllü olmalı,"[39] der. Fakat bu anlayış biçimi, sadece başkalarının önünde geçerlidir. Yalnızken hemen tersi bir duruma düşer. Yalnızken zırhla kaplı değildir, kararlılık yok olur. Kendini akıntıya vermiş bir ihtiyardır. Her şeyi unutur, kendini bırakır; tek bir şey ister: Kendini uyuşukluğa bırakmak. Birinin varlığı onu yaşama zevkine geri döndürünceye kadar var olmayı askıya almak.

Arlette Paris'te çok sıkılır. Sartre da uzun yolculuklar döneminin bittiğini bilmektedir. "Arlette ikisi için küçük bir kır evi düşlüyordu."[40] Fransa'da üç yıl geçirmiş ve İsrail'e dönmek üzere olan dostu Eli Ben-Gal ile birlikte ev aramaya koyu-

38) *A.g.y.*, s. 635.
39) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y*, s. 52.
40) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 193.

lur. İlkbahar sonlarında, Sartre ona Nîmes yakınlarında, Junas'ta, küçük bir köy evi alır. İki odacığı, bir mutfağı, önünde açıkta oturulacak yeri olan bir evdir. Gözlerden tamamıyla uzak bir yerde olduğundan Sartre köylülerce tanınmayacak, tam anlamıyla sakin bir yaşam sürecektir. Arlette bir iki onarım ya da ekleme yaptırır. Sonra, üç haftalığına Avusturya ve İsviçre'de bir geziye çıkarlar; arkasından, her zamanki gibi, Castor ve Sylvie Le Bon'la birlikte Roma'ya giderler. Roma'da kalışları Sartre'ın dengesini yerine getirir; güçlenir, eğlenir. "Sartre'da sıradışı olan, çevresindekileri afallatan şey şuydu ki, bir daha toparlanmamacasına içine düştüğü sanılan uçurumdan şen şakrak, bir yerine bir şey olmamış durumda çıkıverirdi."[41]

Yaptığı iş sıkıcı gelmektedir. *Ailenin Budalası*'nın dördüncü cildi *Madame Bovary* üzerinedir. Yazarken önemli yöntem sorunlarıyla karşılaşır. Kendini tekrarlamaktan korkar. "Yazacağı kitap hakkında soru sorduklarında, *birtakım fikirleri* olduğunu fakat henüz *fikrin* eksik olduğunu söylüyordu."[42] Çok önemli bir soruna takılır. Üçüncü cilt Flaubert'in yaşamının nasıl kendi nevrozu ve döneminin nevrozunun çakışmasıyla "programlanmış" olduğunu gösteriyordu. Bu koşullarda –örneğin Parnasse ekolü yazarlarınınkiler gibi– unutulmaya yazgılı bir yapıtçık değil de bir başyapıtı nasıl ortaya çıkarmış olduğunu insan anlayamıyor. Flaubert'in *Madame Bovary*'yi yazmış olması demek, Sartre'ın *Ailenin Budalası*'nda o zamana kadar ileri sürdüklerinin tümünü sıfıra indirecek bir özgürlüğe sahip olması demektir. Başka sözcüklerle dile getirmek gerekirse, Marksist ve onun tarihsel diyalektiği Sartre'ın içindeki varoluşçuyu ve onun varlıkbilimsel özgürlüğünü öldürmüştür. *Ailenin Budalası*'nın iki bin sekiz yüz sayfası insanın eline *Madame Bovary*'nin anlaşılabilmesini sağlayacak anahtarları vermemektedir. Onca sayfanın betimlediği engelleme katmanları altından, o baskılara karşı ortaya çıkmış ve onları aşan egemen bir özgürlüğün doğuşunu izlemek gerekirdi. İşte Sartre'ın yapmak istemediği de budur. Yapıt, tüm insan tarafından ve tüm insanla birlikte, tüm dönemi tarafından ve tüm dönemiyle birlikte açıklanabilmelidir. Nasıl Sartre'ın yapıtı onun geçmişinden ve döneminin engellerinden ortaya çıkıyorsa, o yapıt da bunlardan ortaya çıkacaktır. *L'Idiot*, bu bakımdan, *Sözcükler*'in devamıdır: Sartre yazarın elinden yapıtını çekip almaya çalışmaktadır. Yapıt o yazarın elinden çıkmıştır çünkü yazar filan anda, falan kişiydi: Başka türlüsü elinden gelmezdi.

---

41) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y*, s. 53.
42) *L'Idiot de la famille*, *a.g.y.*, cilt III, s. 663.

1972 sonbaharında, Sartre Pompidou yönetimini, daha sonra da ırkçılığı kınamak üzere *La Cause du peuple* dergisinin yanında yer alır. Dergide Gabriel Aranda adında bir devlet memuruyla yaptığı bir görüşmeyi yayımlar. Bu kişi *Le Canard enchaîné* dergisine nüfuz ticaretini açığa çıkaran birtakım belgeler vermiştir ve Sartre adama iktidarı halkın almasından yana olduğunu ne yapıp yapıp söyletmeye çalışmaktadır. Fakat böyle bir girişim artık çekiciliğini yitirmiş, bıktırmaya başlamıştır. Sartre yeni serüvenlere atılır. Kasım ayında Flaubert'i bir yana koyar. İki yıldan beri goşist grupçuklarla sürekli temas halinde yaşamaktadır. Bu yoldan bazı dostluklar kurulmuştur. Sartre, onlardan iki kişiyle yakınlaşmıştır. Bunlardan birinin, "Yaşasın Devrim!" örgütü üyesi gazeteci Philippe Gavi'nin *Les Temps modernes*'de birkaç makalesi yayımlanmıştır. Öteki, Proleter Sol örgütünü dağılmasına kadar yönetmiş olan Pierre Victor'dur. Gerçek adı Benny Lévy olan bu kişi, aslen Mısırlı bir Yahudi olup bir süre Yüksek Öğretmen Okulu'na gitmiş, biraz da felsefeyle uğraşmıştır. Gizli kapaklı işlerden hoşlanır, kara gözlükler ve takma saçlar altında gizlenir, önemli yeraltı hareketi önderi havalarına girer. Numara da tutar. Sartre Gavi ve Lévy ile bir dizi röportaja girişir. O, politik bakımdan izlediği yolu anlatır, karşısındakiler de goşizmin gelişmesi konusunda durum saptaması yaparlar. Bu gençler ona öğrencilik yıllarını anımsatmaktadır. Çünkü kendilerini sıradan kimseler olarak görmezler, zekidirler, dediğim dedikçidirler, karşılarındakine tepeden bakarlar. Gençliğin bütün çekiciliklerine sahiptirler. Onların suçlamaları ve kışkırtıcı sorularıyla kamçılandıkça, Sartre'a gençleşiyormuş gibi gelir. Kendini sorgulamaya ve devrimci ruhun yasalarına uygunluğunu ispatlamaya zorlanır. Hep o sevgi gereksinimi: "Sizinle birlikte olmak için kendime karşı çıkıyorum."[43]

Dikkati, aralık başından beri, yeni bir girişime yönelmektedir. Ayın 6'sında, Libération haber ajansının binasında geniş bir okur kitlesine hitap edecek yeni bir gündelik gazete çıkarılması tasarısıyla ilgili bir toplantı yapılır. Sartre bu gazetenin müdürlüğünü üstlenmeyi genel anlamda kabul etmiştir. Tutkuları iyi bir gazete çıkarmak, ilkeleri de "bilgi halktan gelir ve halka döner"dir.[44] Sartre coşku içindedir, toplantıların hepsine katılır. 1973 yılı Ocak ve Şubat aylarında yayımlanan birkaç makale ve demeci, kendi yolundan ayrılmadığını gösterir. "Salak tuzağı: Seçimler" başlıklı yazısında okurları mart ayında yapılacak seçimlere

---

43) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y,* s. 55.
44) Serge July, "Sartre et Libération", Libération, 17-18 Mayıs 1980 özel sayısı.

katılmamaya çağırır. Dolaylı demokrasi yönetimi yurttaşları darmadağın etmekte ve onlara dizisellik rejimini dayatmaktadır. Onun yerine, "dolaysız demokrasiyi, yani sisteme karşı savaşım veren halkın demokrasisini, kendilerini eşyaya çeviren dizisellik karşısındaki somut insanların demokrasisini"[45] koymak gerekmektedir. Dolaysız demokrasi kavramı Sartre'ın düşüncesinde gittikçe büyüyen bir yer tutar. Toplanılır, tartışılır, kuruldan bir üye, alınan kararları ilgili patron ya da kamu topluluğuna karşı savunmakla görevlendirilir. Görüntü açık değil: Bir hücre ya da çekirdek komite toplantısı, Çin'den gelen birtakım kalıplarla karıştırılıp topluma ve kurumlara yansıtılıyor. Safça ve kaynaşma halindeki grupla zor bağdaşır bir şey.

Sartre, *Actuel* dergisinden Michel-Antoine Burnier'nin şubat ayında kendisiyle yaptığı röportajdaysa, politik uygulamalar konusundaki görüşüne, bambaşka bir zihniyetle, birtakım açıklamalar getirir. Yasadışı olana inancını anlatır, ölüm cezasını haklı gösterir. "Burjuvazinin iktidardan kovulduğu devrimci bir ülkede, bir ayaklanma ya da darbe kışkırtıcılığı yapan burjuvalar ölüm cezasını hak eder. (...) Bir devrim yönetimi kendisini tehdit eden birtakım adamlardan kurtulmak zorundadır (...). 1793 devrimcileri belki yeterince öldürmemişlerdir."[46] Gazete tasarısını hazırlayanlar tam gaza gelmiş bu Sartre'a güvenebilirler. Devrim, varsa yoksa devrim. Sartre o konuşmasında, ayrıca, Maoculârla yoldaşlığının kendisini değiştirdiğini de söyler. Marksizmi ikinci doğası olmuştur, ondan ayrılacağa da benzemez. Fakat Komünist Parti'yle sürekli yüzleşmenin kendisine vurduğu prangadan ve Parti'nin propaganda dilinden kurtulmuştur. Sözleri dayanak olarak gösterdiği Sovyet örneğinden temizlenince, Fransız Komünist Partisi hemen zihninden silinmiştir. Artık öyle bir şey yoktur. Başka herhangi bir politik parti gibi, ölü bir kuruluştur. Görüşü, tüm toplumsal alanda, her "cephede" bulunan devingen bir solun görüşüdür. *Libération*'un alacağı biçim konusunda yürütülen görüşmelerde sırf politik olmayan, hangi toplumsal öbekten gelirse gelsin tüm savaşım biçimlerine açık bir anlayıştan yana konuşur. "Bugün, *Libération* ile birlikte, içinde Maocu olanlarla olmayanların buluşacağı, halk içinde zıtlıklar yaratanlar da aralarında olmak üzere, cinsellik, kadının durumu, günlük yaşam gibi sorunları ortaya koyacağımız demokrat bir günlük gazetenin deneyimine girişiyoruz."[47] Militan Sartre'ın içinde şaşırtıcı bir Savonarola ve kuzu karışımı vardır. Birbirimizi se-

45) Si*tuations, X, a.g.y.*, s. 87.
46) "Sartre parle des maos", *Actuel*, no. 28, Şubat 1973, s. 76.
47) *A.g.y.*, s. 75.

velim, sevmediklerimizi öldürelim. Tıpkı dostları gibi, siyah ve beyaz bir dünyada yaşamaktadır. Dostlarının tersine, o hâlâ, halkın komünist mitolojisine inanmaktadır. Buna inanırken de, gördüğümüz gibi, gerçek halkı hiçliğe savurmaya hazırdır. Bu, Eugène Sue'nün ve XIX. yüzyılın mirasıdır ve, iyice tartarsak, her türlü klikten goşistlerin sabah akşam beddua ettikleri "sistem"in temsil ettiği etten kemikten yoksun o Kötülük imgesine duyulan kinden daha iyidir.

Şubatta Sartre *Libération*'u tanıtmak için "burjuva" bir yayına, Jacques Chancel'in *Radioscopie*'sine katılmayı kabul eder. Çıkacak gazetenin halkçı erdemlerini ısrarla belirtir. "Şurası kesin ki, biz dolaysız demokrasiye inanıyoruz. Halkın halkla konuşmasını istiyoruz."[48] Ona göre, bu tasarının önceki yıllarda kavgacı gazete ve dergilere verdiği desteklerle bir ilgisi yoktur. Bu kez, etkin olarak katılacaktır. *Libération* onun kendi yapıtı olacaktır ama mülkü olmayacaktır. Onda grevciler de, göstericiler de, protestocular da söz alacaktır. Çalışanlar farklı düşüncelerde olacaktır. Varlığını halktan alan ve solun yönettiği bu gazete, kendisi gibi komünizmi aşmış olanların konuşmasına olanak verecektir. Sartre kendini gazeteci olarak görür. Haberciliğin öncüsüdür, yabancılaşmış bir şimdiki zamanın içinde gelecek zamanı biçimlendirecektir. Şöyle bastırır: "Biliyor musunuz, yapacak o kadar çok şeyim var ki, kendimle pek uğraşmıyorum. Bu sabah işim *Libération*'du, bugün öğleden sonra *Libération*, yarın sabah *Libération* olacak."[49]

Kendini aşırı derecede yorar. 6 Mart'ta yeni bir kriz gelir. Durumu ağırdır. Günlerce sayıklar gibi konuşur. Bir önceki akşamı Aron'la geçirdiğini, doktorun kendisini muayene edip viski verdiğini sanır. Liliane Siegel'i tanıyamaz. Doktorun koyduğu tanıya göre, "bir anoksi geçirmektedir; beynin oksijensiz kalması demek olan bu hastalık kısmen tütünden kaynaklanır, ama daha çok atardamarlar ve küçük atardamarların durumuna bağlıdır."[50] Biraz kır havası iyi gelecektir. Arlette hastayı alıp Junas'a götürür; Sartre orada polisiye romanlar okur –bir sabah Hercule Poirot ile randevusu olduğunu sanır– ve biraz kendine gelir. Birkaç gün sonra Simone'la Avignon'da buluşurlar ve birlikte Güney Fransa'da gezintiler yaparlar. Sartre kâh iyidir kâh dalgınlık geçirir. Günün birinde, bir gün önce kendisini "insanlar karşısında *tehlikede* hissettiğini, bunun üzerine kendisini görünmez sandığını"[51] anlatır. Birkaç günlüğüne Paris'e dönerler. Sendeler gibidir.

---

48) Jacques Chancel, *Radioscopie*, cilt I, Paris, Laffont, 1973, s. 207.
49) *A.g.y.*, s. 200.
50) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y*, s. 61.
51) *A.g.y.*, s. 64.

Nisanda tekrar Junas'a, oradan da Saint-Paul-de-Vence'a gider. Durumunda bir gelişme yoktur. Mayıs ayında Paris'te yine muayeneden geçer. Doktoru tedirgindir. Beauvoir'a her an her şeyin olabileceğini söyler. Ne var ki, Sartre 21 Mayıs'ta Philippe Gavi ve Benny Lévy ile olan görüşmelerine yeniden başlar ve bir militanın görüş açısından yaşamöyküsünü yazmak isteyen John Gerassi'nin sorularını yanıtlar. Korkunç derecede yaşlanmasına karşın, konuştuğu kişiler onu iyi bulurlar. Kendini öylesine iyi hisseder ki, yeni bir gönül meselesine atılmayı bile başarır. Hélène Lassithiothakis adında Yunanlı bir kız öğrenci, onun hakkında hazırladığı bir tezi sunar. Sartre kıza dayanamaz, kız da ona. Kıza eğitimini geliştirmek üzere Paris'e yerleşmesi için yardım önerir. Liliane Siegel öğrenciye bir daire bulmakla görevlendirilir. Tarih yol almaktadır.

23 Mayıs'ta *Libération*'un ilk sayısı çıkar. Aslına bakılırsa bu, Maocularla yoldaşlığının en önemli sonucudur. Sartre, eskiden *Les Comunistes et la paix*'yi yazdığı zamandakinin tersine, uygulamasının kuramını üretmemiştir. Onun yerine, bir kurtuluş biçimi bulmuştur. Devletle sürtüşme oyunu süremezdi. O sürtüşmede yorulduğu kesindir; belki de yardımı küçük "yoldaşlar"ının işine yaramamıştır. Onları Fransız toplumunun tasalarına gittikçe yabancılaşan bir eylemin içine sokmuştur. Onların sesi olmuş, onları yaptıklarının yasallığına inandırmış, böylelikle o olmasaydı zihinlerinden şöyle bir gelip geçecek birtakım kavram ve imgelere saplanıp kalmalarına yol açmıştır. Sonunda onların riski yüksek bir mantığın, salt yargılamaya dayanan bir evrende kapanıp kalma mantığının içine atılmalarına yardımcı olmuş, bu durum kendisiyle birlikte kendine özgü sonuçları, yani paranoyayı, katıksız şiddeti de getirmiştir. *Libération* dünyaya açılan bir kapıyı temsil eder. Gazetecilik yapmak demek, gözlem ve çözümleme yapmak demektir. Artık kapalı bir çevrim içinde dönüp durmak olmaz. *La Cause du peuple* deneyimi bitmiştir. Dergi birkaç ay daha yaşayacak, sonra Sartre yönetimi bırakacak, grup dağılacaktır. Üyelerinden, Benny Lévy'nin de aralarında bulunduğu birkaçı hemen o andan başlayarak yeni gazetenin yazı işlerine girerler. Sartre'ın, müdür olarak, her pazartesi günlük olaylara ayrılmış bir makale yazması kararlaştırılır.

Durumu konuşma yapmasını engelleyecektir. Sartre, her yıl, gözünü muayene ettirir. Tek gözüne çok önem verir. Gittikçe daha zor okumaktadır. Bir süreden beri büyük bir büyüteç bile yetmemektedir. Haziran 1973'te bir göz doktoru kendisine, onda dört oranında görme kaybına uğradığını bildirir. Zorlukla yazı yazar. Baş dönmeleri yeniden başlar. Doktor şeker başlangıcı tanısı koyar. Sı-

kı perhiz yapar ve dinlenirse, kendini toparlayabileceği söylenir. Temmuz ayını Arlette'le birlikte geçirir. Sonra Castor onu Venedik'e götürür, Sartre orada Wanda'yla buluşur. 16 Ağustos'ta bir aylığına Roma'ya geçer. Görmesi daha da bozulmuştur. Artık yazamaz. Okumalarını Beauvoir yapar. Arada yine fenalık geçirdiği olur; bazen hareketlerini ayarlamakta zorluk çeker. Fakat zihinsel yetenekleri yerindedir ve durumu üzüntüye kapılmadan kabul eder. Paris'e döner dönmez, gücünü savunmasına vermesi gerekecektir, çünkü iki yıl önce Raymond Marcellin ve René Pleven tarafından açılan davaya Paris mahkemesi, sonunda, bakmaya başlayacaktır. *Minute* dergisinin yazarları iftira gerekçesiyle kendisinden sekiz yüz bin frank tazminat talep etmektedir. Avukatı Gisèle Halimi'dir. Duruşma günü 8 Ekim'dir. Sartre dört yüz frank maddi ve bir frank manevi tazminat ödemeye mahkum edilir. Aynı gün, göz doktoru retinanın zarar görmüş olduğunu, bundan ötürü de iyileşme olanağı bulunmadığını söyler. Ekim ortasında durumu en kötü düzeydedir. "Günde üç saat kadar sağlığı düzgün olabiliyordu; sonra ya uyuyor ya kendinden geçiyordu."[52] Birkaç hafta geçirmek üzere Paris'e gelen Lena Zonina'nın ziyareti bile hastayı canlandırmaz. Kopmuştur. O serüven eskilerde kalmıştır. Lena artık ondan çok Beauvoir'ın dostudur.

Hasta, hemen hemen kör, her an yeni bir kriz geçirebilir durumdaki Sartre artık başkalarına bağımlı bir insandır. Sabahları birinin onu kaldırması, tıraş etmesi, giydirmesi gerekmektedir. Tek başına bir yere gidemez; restoranda tabağındaki eti bir başkası kesecek, elini tutup tabağına, bardağına doğru götürecektir. Sürekli bir bakıcının gözetimi altında olması gerekmektedir. Oturduğu daire bu düzeni kaldırmayacak kadar küçüktür. Ekim ayı sonunda Edgar-Quinet bulvarı 29 numaradaki binanın onuncu katında üç odalı bir yere taşınır. Burası, o sırada inşaat halinde olan Montparnasse kulesinin altında ezilen pek çirkin yeni binalardan biridir. Yatak odası avluya, çalışma odası Départ sokağına bakar. İkinci yatak odasında hafta içinde Simone'un, hafta sonları Arlette'in yatmasına karar verilmiştir. Yeni evinden hoşlanmaz. Yerleştikten birkaç gün sonra, "Burası, artık çalışmadığım yer,"[53] diye yakınır. Daha acıklı başka bir gerçeklik beyninde yavaş yavaş yer etmektedir. Yaz boyunca, görmesinde düzelme olacağını ummuştu. Doktorların biri gider, biri gelir, tanı değişmez: Artık göremeyecektir. Oysa yazması için görmesi gerekir. Yaşamında yazı makinesine bir kez elini sür-

52) *A.g.y.*, s. 80.
53) *A.g.y.*, s. 86.

memiştir. Metinlerini başkasına söyleyip yazdırmayı aklı almaz. Onun beyaz kâğıda gereksinimi vardır. Tüm yaşamının ritmi ve soluğu olan bir hareketle baş döndürücü bir kâğıdın tepesinden defalarca dalış yapması, o kâğıdı karartması, boşluğu doldurması gerekir. Bunu değiştirmesi olanaksızdır. Kalemi eline alıp okunaklıca bir şeyler yazmaya çalışır. Sonuç bir felaket olur. Satırları üst üste biner, birbirine girer, birbirini yok eder. Kendisinin anlamaya başladığı şeyi yakınları, büyük üzüntüyle, doğrularlar: Artık yazmayacaktır.

25

MELANKOLİ

Maddi okuma olanaksızlığı Sartre'ı bir düzenleme sorunuyla karşı karşıya bırakır. Beauvoir'ın günlerini kendisine bir şeyler okumaya ayırmasını isteyemez. Onun yerine hafta üç gün öğleden önce olmak üzere Benny Lévy'yi işe alır. Geri kalan zamanlarda Castor ya da Arlette okuyuculuğunu üstlenirler. Onların da olmadığı zamanlar France-Musique radyosunu dinler. On yıl önce sekreter olarak işe alınmış olan André Puig yerinde kalır. Sartre'ın yaşam koşullarındaki bu değişikliğin, çevresinde birtakım etkileri olur. Yaşamındaki kadınlar genellikle birbirleriyle pek seyrek karşılaşır, birbirlerini bilmezden gelirken, artık orada bulunma, bir yerden bir yere gitme, buluşma zamanlarını birbirlerinkine uydurmak zorundadırlar. İlişkileri bazı sorunlar çıkarır. Simone ve Arlette işler gereği görüşmek zorundadırlar. Bu, birbirlerinden hoşlandıkları anlamına gelmez. Genelgeçer nezaket kurallarına uymakla yetinmektedirler. Wanda'yla Michelle'in yeri pek sınırlıdır. Sartre'ın haftalık (öğle ya da akşam yemekleri) ve yıllık (tatiller) zaman çizelgesinde ufak bir yerleri vardır. Bir de, Sartre her akşam yatmadan önce Wanda'ya telefon eder. Bu buluşmalarda kıdem çok önemli bir yer tutar. Liliane son yıllarda Sartre'ın yaşamında çok hissedilir bir varlık göstermiş, çoğu zaman şoförlüğünü de yapmıştır. Haftada birkaç kez kahvaltıyı birlikte ederler. Sartre Liliane'la Arlette'i birbirine yaklaştırmaya çalışır. Birlikte sinemaya gidebileceklerini, birçok ortak noktaları bulunduğunu söyler. "Alt tarafı, ikinizi de ben yetiştirdim."[1] Arlette Liliane'ı Junas'a davet bile eder. Aşı tutmaz. Liliane hoşnutsuzdur. Sartre'dan kendisine düşen parçayı pek küçük bulur. En sonuncunun, yani Hélène'in gelişiyse işleri hiç de kolaylaştırmaz. Liliane'ın düşüncesine göre, Sartre Hélène'in güzel gözleri uğruna harap olacaktır. Benny Lévy'nin bu topluluğa katılması zaten pek karışık olan ortamı daha da karıştırır.

1) Liliane Siegel, *a.g.y.*, s. 141.

Durumdan yakınmaz görünen sadece Beauvoir'dır. Hasta bakma işi ağır gelmeye başladığından bir çalışma arkadaşının varlığı –o kimse bağnazlığıyla kendisini son derecede sinirlendirse de– onu kurtarır. Arlette ise birlikte olmaktan hoşlanmaz. "Yabancı"ya güvenmez. Yabancı kısa sürede onun içini rahat ettirir. Birkaç ay sonra çok iyi dost olurlar.

Sartre, üç yıl boyunca Fransa sınırları içinde militanlık yaptıktan sonra, 1973 sonbaharında uluslararası dosyaları yeniden açar. Eli Ben-Gal'in isteği üzerine Yom Kipur savaşı konusunda ne düşündüğünü açıklar. Eski çizgisinden ayrılmamaktadır. Buna göre İsrail devleti var olma, Filistinliler de kendi topraklarında yaşama hakkına sahiptirler. Filistin sorununun Arap politikası içinde çok önemli bir yer tuttuğunu vurgulayarak yineler ve o sırada yaşanmakta olan sürtüşmeleri, onları aşarak çözümleyecek olanın sadece sosyalizm olduğunu ekler. Paris'teki konumu katlanılmaz hale gelir. Yahudi dostları İsrail yandaşı olması için sıkıştırırlar. Goşist çevreler, genellikle, antisiyonizme gitgide daha sıkı sarılmaktadırlar. Ne yapsa iki cepheden ya birini ya ötekini kızdıracaktır.

Etkinliklerinin hızı hissedilir derecede düşmektedir. 1973-1974 kışında Sartre uyur. Kendi evinde uyur, başkalarının evinde uyur, her an içi geçer. Uyumadığı zaman yarı sersem durumdadır. Zavallı Benny Lévy aslında bu ilk yılı Sartre'ın uykusuna karşı savaşım vermekle geçirir. Sabahları Sartre'ın cevap vermediği olur, çünkü Beauvoir çıkıp giderken radyoyu France-Musique istasyonuna ayarlamış, Sartre da dinlerken uyuyakalmıştır. "Aslında bu, ölüme karşı savaşmaktı. Saatlerce uykunun güçlerine, kayıtsızlığın güçlerine ya da, daha yalın olarak, baş sallanmasına karşı savaştığım sanısına kapılırdım."[2] Doktoru Sartre'ın sağlığının iyi olduğunu, başına geleni fark etmemek için uykuya sığındığını söyler. Ne yazık ki, hakikat gitgide daha somutlaşır: Sartre bir sis içinde yaşamakta ve o sis koyulaşmaktadır. Bunamaktan korkar. "La Coupole'da yediğimiz bir öğle yemeğinde bana bir de şunu söylemişti: 'Galiba görmem düzelmeyecek.' Sonra şöyle devam etti: 'Onun dışında iyiyim.' Sonra sıkılarak, 'Eskisi kadar zeki miyim?' diye sordu. Evet, dedim, elbette."[3] Tütün içmemeye çalışır. Birkaç hafta dayanır, yeniden tütüne başlar, ara verir, bir daha başlar. Bir gün karar verdiğini, artık içmeyeceğini bildirir. Başka bir gün sanki uyulmaması gereken bir yasak söz konusuymuş gibi tepki verir kendi kararına. Dalkavuk dostlar çocukluğunu

2) Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 822.
3) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 88.

överler. Georges Michel ona, içinde o sevdiği Boyards sigaralarını saklasın diye ortası oyulmuş bir kitap hediye eder. Şubat ve mart aylarında Junas'ta, sonra Venedik'te kendini daha düzelmiş hisseder. "Aslında, zekâsı yerindeydi, okuduklarımızı yorumluyor, tartışıyordu. Fakat konuşmayı kısa sürede kesiyor, soru sormuyor, ortaya yeni fikir atmıyordu. Hiçbir konuda önemli bir şeye ilgi duymuyordu. Buna karşın, her gün yapılması âdet olmuş işler, alışkanlıklar üzerinde direniyordu, bunlara ilke gereği önem veriyor, sahici zevkin yerine inatçı bağlılıkları koyuyordu."[4] Sartre'da sıradışı bir canlılık vardır. Başına gelen felaket çok korkunç bir şeydir. İki yıl sonra, "Yazarlık mesleğim tümden yok oldu,"[5] diyecektir. Umutsuzluk içinde, sesini çıkarmadan o felaketi sindirmeye çalışır. Ara sıra kendini öldürmeyi düşündüğü olur.

Mayıs ayında birkaç yenilik, çarkı yeniden döndürür. Philippe Gavi ve Benny Lévy ile görüşmeleri marta kadar sürmüştü. Hazırladıkları kitap –Mao'dan alınan– *On a raison de se révolter* başlığıyla yayımlanır. Bu, Sartre'ın, kendisinden önce *La Cause du peuple*'ün başında bulunan Le Dantec ve Le Bris ile birlikte yönetimini üzerine aldığı "Yabanıl Fransa" adlı bir dizinin ilk kitabıdır. Bu dizinin yönetimini alır, ama öte yandan da sağlık nedenlerinden ötürü *Libération*'a istifasını yollar: Hayalet bir müdürün gazeteye yararı olmayacaktır. Gazeteye destği yine tamdır. Son aşkı Hélène başını ağrıtmaktadır. Garip krizleri, sayıklama nöbetleri olan bir kadındır. Birkaç gün bir hastaneye kapatmak zorunda kalırlar. Babası gelip Atina'ya götürür. Sartre kızı bir daha göremeyeceğini düşünür. Öteki kadınların umudu da o yoldadır.

Haziran ayında Sartre'a bir atılım yapabilecekmiş gibi gelir. Bir tasarı oluşturur: *Sözcükler*'i yazmayı sürdürmek. Özyaşamöyküsünü çok gerilerde kalmış fakat hep belleğinde canlı duran bir noktadan, annesinin onu terk edip Mancy ile evlendiği dönemden başlayarak tekrar ele almak. Beauvoir yazın Roma'da, onunla yapacağı birtakım görüşmelerin kayda alınmasını önerir. Yaşamından, yazından, felsefeden söz edeceklerdir. Sartre kabul eder. "Dokunaklı bir hareketle gözünü göstererek, '*Buna* iyi gelir,' dedi bana."[6] Junas'ta dingin bir temmuz ayı, Floransa'da Wanda'yla birlikte artık âdet olmuş olan iki haftayı geçirdikten sonra Castor'la buluşur. Albergo Nazionale'deki teraslarında otururlar; Castor teybi işletir, sorularını sorar. Sartre hemen hepsine ilgi ve zevkle yanıt verir. Bazı günler

4) *A.g.y.*, s. 92.
5) *Situations, X, a.g.y.*, s. 134.
6) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 95.

biraz yorgundur. Konuşmayı kesip ertesi gün sürdürürler. İşi yürüten Beauvoir'dır. Zihninde izlekleri, dönemleriyle ayrıntılı bir plan kurmuştur. İşi Roma'da bitiremez, Paris'e döndükten sonra, eylül sonunda tamamlarlar. Bu konuşmalardan yazarın ölümünden bir yıl sonra yayımlanan dört yüz sayfalık *Entretiens avec Jean-Paul Sartre* doğacaktır. Bu, bir otoportredir, karakterinin özelliklerini, var olma biçimlerini, en gizli kalmış zevklerini anlatır. *Sözcükler*'in devamı olmaktan çok daha fazlasıdır. Sartre'ı Sartre yapan ne ise onun bir dökümüdür.

1974 sonbaharı: Baygınlıklar, baş dönmeleri biter. Kendini toparlamış olan Sartre fazla sigara, pipo içmekte, bol yemektedir. Hemen hiç alkol almaz, meyve sularına başlamıştır ve her tarafta boy gösterir. Yazın son kez yazma denemelerine girişmiş, Flaubert'in dördüncü cildine başlamışsa da çabası boşa gitmiştir. Yazdığı okunacak gibi değildir. O tezgahın artık bir daha açılmamak üzere kapanmış olduğunu kabullenir. Eski girişimler ve yeni tasarılar için hizmet ve yardıma hazırdır. *Les Temps modernes*'in yıllardır Gorz ve Pouillon tarafından düzenli yürütülen ve kendisinin bir süre seyrek katıldığı toplantılarına artık düzenli gitmektedir. *Libération* çalışanlarıyla yeniden temasa geçer. Gazetenin ayakta kalmasını sağlayacak parayı bulmak için yeni patron Serge July ile birlikte didinir. Benny Lévy'ye çok önemli bir yardımda bulunur. Şöyle ki, ailesi 1956'da Mısır'dan kovulduğu için vatansız sayılan ve her an sınırdışı edilme olasılığı bulunan Benny Fransız uyruğuna geçmek için başvuruda bulunmuştu. O işlem, Benny'nin militan geçmişinden ötürü çok uzun sürebilirdi. İşte, Sartre Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'e bu işlemin çabuklaştırılmasını rica eden bir mektup yazar. Kendisinin yaşlandığını, gözlerinin iyi görmediğini, yapıtını bitirmek için o delikanlının yardımına gereksinim duyduğunu anlatır. Birkaç ay sonra Benny Lévy Fransız uyrukluğunu kazanır. Sartre cumhurbaşkanına nazik bir teşekkür mektubu gönderir; bu olaydan sonra da onu nazik biri olarak gördüğünü söyleyecektir.

Kasım ayında Maurice Clavel Sartre'a Antenne 2 televizyonu müdürü Marcel Jullian'dan bir öneri getirir. Jullian'ın istediği Sartre'ın kendinden söz edeceği bir dizi görüşme yayınlamaktır. Sartre karar veremez. Televizyon bir devlet kurumudur. İlke olarak, televizyona sadece sıradışı durumlarda, savunduğu davanın olabildiğince yaygın bir ortama duyurulmasını istediği zamanlarda demeç vermiştir. Sonunda, öneriyi geri çevirir. Sonra, Gavi ve Lévy ile konuşurken aklına başka bir fikir gelir. Başından beri yaşadığı yüzyılın öyküsünü anlatacak bir ya-

yın dizisi hazırlayabilir. Bu işi dört kişi birlikte kotaracaklardır: Sartre, Beauvoir, Gavi ve Lévy. Jullian ilgilenmiş gibidir. İyi sonuçlanırsa, böyle bir girişim, televizyonun liberalleştiğini gösterir, diye düşünür. Sartre'a gelince, o, "yakın geçmişimizin görünümünü önemli biçimde yenileyerek halk üzerinde etkili olmayı umuyordu."[7] Bu, hiç de alçakgönüllü bir amaç değildir; Sartre da, görüldüğüne göre, sivrilikleri törpülemek niyetinde değildir. *Libération*'da, "Ne kadar ileri gidebileceğimizi göreceğiz,"[8] diye yazar.

Bu arada, Sartre Almanya'ya gider. İki yıldır "Kızıl Ordu Fraksiyonu"nun Alman yöneticilere karşı yürüttüğü savaşın aşamalarını izlemekteydi. 1973 Şubat'ında *Der Spiegel* dergisine "Baader çetesi" üyelerinin gerçek birer devrimci olduğunu ama harekete geçmekte acele ettiklerini söylemişti. İlkbaharda *Les Temps modernes*, Alman hapishanelerindeki işkenceler hakkında birkaç yazı yayımlar. Baader'in avukatı Klaus Croissant Sartre'la temas kurar ve onu mahpusların durumunu yerinde saptaması için Almanya'ya çağırır. Alman yetkililere başvurulur. Kasım sonunda Sartre başvurusunun reddini kamu önünde protesto eder. Birkaç gün sonra yeni bir başvuru kabul edilir. Sartre 4 Aralık günü Stuttgart yakınlarındaki Stammheim hapishanesine gider. Yanında Benny Lévy, Klaus Croissant ve hapishane ziyaretinden sonra yapılacak basın toplantısında çevirmenlik yapmak üzere Daniel Cohn-Bendit bulunmaktadır. Yirmi beş dakikalık bir görüşme olur. Mahpusun gücü kuvveti yerindedir. Bazı eylemlerinin, temelde haklı olmakla birlikte, zamansız olduğunu söylemeyi göze alan ziyaretçisine küfür eder. Sartre bir diyalog başlatmaya çalışır, Baader'e eylemlerini nereye yönlendirmek istediğini, özellikle de devrimci eylemiyle "bir proleter hareketin oluşturulması"[9] arasındaki bağlantıyı nasıl tasarladığını sorar. Baader notlarını okur, soruları geçiştirir, tek kişilik bir konuşma sürdürür. Sartre orada fazlalık olduğu duygusuna kapılır. Yine de, duruma göğüs gererek, biri hapishaneden çıkışında, öteki de Paris'e dönüşünde olmak üzere, iki basın toplantısı yapar. Baader'in tutukluluk koşullarını sert biçimde kınar. Ne var ki, oyuna getirildiği duygusu içindedir. Üstelik bu işe karışması uluslararası kamuoyunun görüşünü değiştirmek şöyle dursun, genel bir öfke uyandırır, üzerine fazladan bir sövgü yağmuru çeker. "Sanırım, Baader'i ziyaretim bir fiyasko oldu."[10] Aradan

---

7) *A.g.y.*, s. 99.
8) *Libération*, 19 Kasım 1974, s. 3.
9) *Libération*, 17-18 Mayıs 1980, s. 33.
10) *Situations, X, a.g.y.*, s. 158.

bunca zaman geçtikten sonra, bu olay neredeyse sevimli geliyor. Batı dünyasının en nefret edilen kişisini savunmak için insanda gösterişli bir gözüpeklik olmalı. Uluslararası antlaşmalarla tanınmış güvencelere herhalde pek uymadığı görülen tutukluluk koşullarını eleştirmek haklı bir davranıştır. Fakat Sartre Baader çetesinin işlediği bazı cinayetleri haklı gördüğünü saklamamaktadır. Ayrıca, daha genel olarak bakılırsa, Nazizm de aralarında olmak üzere totaliter rejimlerin cürümlerine hiçbir zaman tepki göstermemiş olması, milyonlarca insanın ölümünün onu tek bir mahpusun başına gelen kadar rahatsız etmemesi acı bir şeydir.

Aralık ayında bir basın toplantısı için Michel Foucault ile bir araya gelir. Liévin'de bir maden ocağında bir kaza olmuş, kırk üç madenci ölmüştür. Sartre, iki yıl önce benzer bir kazada yapılmış açıklamaları olduğu gibi alır. Olayı yerinde araştırmanın hiçbir gereği yoktur. İşverenler ve devlet suçludur. İşte o kadar. Pek özgün davranmayan iki aydın kimin sorumlu olması gerektiğini gösterirler. Sartre, Foucault'nun düşüncelerine ilgi duymaz ama militan olarak ondan hoşlanır. Bir ay sonra ikisinin imzası saçma bir belgenin altında yer alır. Belgenin saçmalığı, Güney Vietnam Kuzey Vietnam'ın saldırıları altında çökerken –zaten birkaç hafta sonra Kuzey tankları Saygon'a girecektir– ta iki yıl önce Paris'te imzalanmış bir barış anlaşmasına uymadıkları için Güney Vietnam yönetimiyle Amerikalıları suçlamasıdır. Bu noktada Sartre'ın Amerikan karşıtı büyük öfkesi çağdaşlarınınkiyle çakışır. Bu, "Vietnam savaşı tarihinin en ağırlıklı bildirilerinden"[11] biridir. Paris'in gösteri ve yazın çevrelerinden kalburüstü kişilerin tümü imza vermiştir.

Televizyon tasarısı gerçekleşme yolundadır. Marcel Jullian Sartre'a, her biri bir saat on beş dakikalık on yayın hazırlamasını önerir. Her birinin bitiminde Sartre on beş dakika boyunca güncel duruma uygun bir izleği ele alarak, açıklamalar getirecek, kendine göre geliştirecektir. Sartre kabul eder. Ekip, uzun tartışmalardan sonra, tasarıyı elle tutulur duruma getirir. Şimdiden altı tane sinopsis kotarılmıştır. Bunlar yüzyıla damgasını vuran başkaldırıları, yani işçilerin, azınlıkların, kadınların, aydınların vb ayaklanmalarını anlatmaktadır. Çekim için François Truffaut'yla temasa geçerler; Truffaut o sırada boş olmadığından, O.R.T.F.'in yönetmeniyken Mayıs 1968'de istifa etmiş ve küçük çapta bir bağımsız firma kurmuş olan Roger Louis'yi salık verir. O, kabul eder. Dizi televizyonun "resmi" ekiplerine başvurmadan çekilebilecektir. Beauvoir, "Aralık ayı so-

11) Jean-François Sirinelli, *Intellectuels et Passions françaises*, Paris, Gallimard, 1990, s. 419.

nunda," diye anlatır, "Jullian Sartre'ın çalışma odasında altı dakikalık kısa bir film çektirmişti. Bunda Sartre, Benny, Gavi ve ben tasarımızı tanıtıyorduk."[12] Film *Libération*'un bir afişinin gösterilmesiyle başlar. Sonra Sartre'ın sesi duyulur: "Tutunamamışlara, toplumun kıyısında kalmışlara, kapitalizmin gadrine uğramışlara söz hakkı vereceğim."[13] Tasarının altı dakikalık tanıtımı 6 Ocak'ta gösterilecekken, ancak ayın 20'sinde *Libération*'un göründüğü planın kesilmesinden sonra yayımlanır. Bundan da önemlisi, hiçbir mali plan saptanmamış olmasıdır. Marcel Jullian gerçi Maurice Clavel'e tasarıyı finanse edecek bir kaynak bulduğunu söylemiştir, ama Sartre ve dostları ellerindeki olanakların ne olacağını bilmeden yol almaktadırlar. Ocak ayında, sözleşmenin tümünün ileride görüşüleceği kayda bağlanarak on üç bin franklık bir avansı zar zor elde ederler. Bu arada sinopsislerin geliştirilmesi sürmektedir; tarihçiler ve başka çalışma arkadaşlarıyla bağlantı kurulmuş, onların her biri çalışmaya oturmuştur. Toplantılar birbirini izler.

İlkbaharda kısa bir mola verirler. Mart sonu ve nisan başında Sartre, Castor, Sylvie Le Bon, Benny Lévy ve Serge July birlikte Karanfil Devrimi denilen şey neymiş görmek üzere Portekiz'e giderler. Siyasetin kotarıldığı yerlere girer, öğrenciler ve yazarlarla karşı karşıya gelir, sendika sorumlularıyla konuşur, Silahlı Kuvvetler Hareketi'nin devrimci subaylarıyla görüşürler. Ekip gözlemlemektedir. Devrimin Portekiz'de gelişmek için uygun ortam bulması olasılığı var mıdır? Sartre öğrencilerdeki coşkusuzluğa şaşar, kendi kendini yöneten bir fabrika karşısında heyecanlanır. Döndükten sonra *Libération*'a yazdığı bir makalede orada iktidarın yeni bir biçiminin, "emeğin iktidarı"nın[14] ortaya çıkmakta olduğunu, kooperatiflerin, kendi kendini yöneten fabrikaların gelecek demek olduğunu söyler. Fakat o da, arkadaşları da pek anlaşılmayan birkaç nokta bulunduğunu belirtmekten geri durmaz, ve Silahlı Kuvvetler Hareketi'ne eleştirel bir onay verirler. Yeni bir düşün peşinden gidilen, düş kırıklığına uğranılan, bıkkın bir yavanlıkla kaleme alınmış makaleler üretilen bütün bu olaydan bir bayatlık kokusu yükselmektedir.

21 Haziran 1975. Bilanço teslimi zamanı gelmiştir. Sartre Michel Contat'ya ve *Le Nouvel Observateur*'e kendisinin "Yetmiş Yaş Otoportresi"ni kaydetme ve yayımlama hakkını verir. Sağlık durumu kötü değildir. Fakat artık yazamaz. "Bir

12) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux, a.g.y.*, s. 103.
13) *Le Matin de Paris*, 3 Temmuz 1980, s. 34.
14) *Libération*, 22 Nisan 1975.

bakıma bu, tüm varoluş nedenimi yok ediyor; isterseniz şöyle diyelim: Var idim, şimdi var değilim. Fakat bitkin olmam gerekirken, bilmediğim bir nedenle kendimi epeyce iyi hissediyorum, yani yitirdiğim şeyi düşünerek ne hüzün duyuyor, ne de karamsarlık anları yaşıyorum."[15] Gerçekliği kabul etmek ve buna alışmak zorunda olduğunu bilir. Bununla birlikte, yazma hevesi sürer. "Yaşamımın tek amacı yazmaktı. Daha önce, düşünmüş olduğum bir şeyi yazardım ama önemli an, yazma anıydı. Hâlâ düşünüyorum ama yazı benim için olanaksızlaştığından düşünmenin gerçek etkinliği, bir biçimde, ortadan kalktı."[16] Korkunç itiraf. Yazısız beyin bir hiçtir. Çünkü yazı, biçemi getirerek, duyuya bir gerçeklik verir. Sartre kendi yaşamının yasını tutmaktadır. "Artık var değilim" doğru bir sözce. Varlığını oluşturan ve o olmadan kendisinin de artık var olmadığı şey sonsuza dek yok olmuştur. Bu bilgiyi öylesine kabullenmiştir ki, bütün kapıları sürgüleyip kapatır. Hayır, başka bir desteğe başvuramaz; hayır, sahiden "yazılmış" bir yapıtın iki kişiyle, üç kişiyle ortaya konabileceğini aklı almaz. Açıkçası, sahte umutlar beslemenin yararı yoktur.

Peki, elinde ne kalmaktadır? Politika, elbette. Kendisini anarşistlere çok yakın bulduğunu üzerine basarak söyler. "İçimdeki anarşist varlığı felsefe yoluyla keşfettim."[17] Biraz hafif bir söz. Sartre ideolojik durağını değiştirmemiştir. Sadece, her çeşit yetke ya da güç karşısında duyduğu biyolojik alerjiye parmak basmıştır. O anlamda, elbette, ta ruhunun içinde anarşisttir. Fakat *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nin anahtar kavramları hâlâ Sartre'ın başvuru sistemindeki yerlerini korurlar ve bunların anarşiyle hiçbir ilgisi yoktur. Buna karşın, düşüncesinin hayalci yanının şeylere bakışında gittikçe büyüyen bir yer tuttuğu yadsınamaz. Bazı yolları goşizm tarafından keşfedilmiş olan çok güzel bir sonranın öncü işaretlerinin peşinde yaşar. Önceki yıllarda işçilerin kendi kendini yönetme örneğini uygulamaya çalıştıkları Lip fabrikalarında yaşanan serüvene yönelttiği sürekli ilgi gibi, yakın geçmişte Portekiz konusunda uğradığı düş kırıklığı da bunu gösterir. Bu açıdan bakıldığında, Sartre Marksizmin, sadece bilinen görünümleri içinde kalması koşuluyla, onu sarmalayan düşünce içinde ve o düşünce tarafından aşılacağını tahmin eder: Bugün biliniyor ki, dünya Sovyet biçiminden başka bir biçimde yeniden yaratılabilir. O düşünceye bir biçim vermenin zamanı gelmiştir. Bu noktada havlu atar çünkü kendisi o biçimi veremeyecek denli yaşlan-

15) *Situations, X, a.g.y.*, s. 134-135.
16) *A.g.y.*, s. 135.
17) *A.g.y.*, s. 155.

mıştır. Fakat Benny Lévy böyle bir görevi yerine getirmek için gerekli tüm yeterliklere sahiptir. Çetin bir sonuç: İhtiyar hükümdar Sartre, sonunun yaklaştığını hissederek yerini kimin alacağını gösteriyor.

Yaz başında, televizyon tasarıları kesinlik kazanır gibidir. Dizinin belge değil de drama sınıfına girmesi kararlaştırılmıştır. Sartre parçaların uyumlu bir bütün göstermesi gereği üzerinde direnir. Bir "yapıt, yani bireşimci bir düşünce ile yönetilen bir bütün"[18] söz konusu olacaktır; elbet bunu söylerken o yapıtın yaratıcısının kendisi olacağını düşünür. Çalışma arkadaşları yönünden bir başkaldırı ile karşı karşıyadır. Fazla kalabalık vardır, anlaşmalı çalışanların sayısı fazladır. Tarihçilere, "başkalarının kafadan atma sonuçlar çıkaracakları belgeler toplamaktan"[19] gına gelmiştir. Durum gülünçtür: Yardımcılarınca alaya alınan bir mandarin görüntüsünde Sartre. Patırtılı bir toplantı sırasında, çevresine anımsatır ki, yayınlanacak program onun çevresinde örgütlenmektedir, çözümlenecek bir anlaşmazlık varsa karar verecek olan da kendisidir. Her şey düzene girer. Otoportresinde Sartre, kendisinin bir iktidar adamı olmadığını uzun uzun vurgular. Fakat otuz yıldır gücü elinde tutan bir insan gibi davranmaktadır ve yaşın ve hastalığın kendisini güçsüzleştirmediğini son zamanlarda göstermiştir. Tatile çıkılmadan birkaç gün önce bir sözleşme taslağı hazırlanır. Dönüşte imzalanacaktır. Her şey yolundadır.

O yıl yaz alışkanlıklarında bir değişikliğe gidilir. Temmuzu Arlette'le Junas'ta, ağustos başını Wanda'yla Roma'da geçirir. Sonra Castor ve Sylvie'yle Atina havalimanında buluşur. Hélène Lassithiotakis iyileşmiştir ve üniversite asistanı olarak Atina'da görev yapmaktadır. Sartre, yitirdiğini sandığı kızı her gün görür. Sonra on gün kadar *tam tembellik etmek üzere*, yanında Castor ve Sylvie olduğu halde, Girit'e gider. Atina'ya dönünce yine Hélène'le buluşur, baş başa yemekler yerler. Castor'la Rodos'ta bir on gün daha geçirir. Arkasından, ikinci kez Atina'ya döner ve Hélène'le birlikte son olarak birkaç kez baş başa kalırlar. Eylül sonu geldiğinde Sartre kendini uzun süredir olmadığı kadar iyi ve genç hissetmektedir.

Televizyon dizisinin durumu kötüdür. Sartre döndüğünde Jullian'dan bir "pilot yayın" yapılmasını isteyen bir mektup bulmuştur. Sartre, Beauvoir, Gavy ve Lévy derhal tepki gösterirler. Bunu Sartre'a bir hakaret olarak almaktadırlar. Sınava girecek yaşı geçmiştir artık. Gürültülü bir tartışmadan sonra ilişkiler kopar.

---

18) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 105.
19) *A.g.y.*, s. 104.

Daha sonra, Jullian pilot yayının, önerilen yapım giderlerinden ötürü, olası mali ortaklara gösterilmek için düşünüldüğünü, Sartre'la çalışmanın kolay olmadığını, çünkü durmadan işleri zorlaştıran isteklerde bulunduğunu söyleyecek, sözlerini, "Çalışmasını politik bir çarka çeviren biriyle görüşme zor oluyor,"[20] diye bağlayacaktır. Sartre da bir basın toplantısı yapar ve bir önceki yılın sonunda Jullian'a sunulan sinopsisin doğrudan doğruya içişleri bakanının masasına gittiğini, bakanın Başbakan Jacques Chirac'la görüştüğünü, çekimin yapılmaması kararının Chirac'tan geldiğini söyler. Tek sözcükle, sansür uygulanmıştır. Sol kamuoyunun görüşü bu yönde, sağ kamuoyununkiyse ters yöndedir. Olanı biteni Jullian'ın özel kalem müdürü olarak izlemiş olan Jean-Didier Wolfromm beş yıl sonra, olaya ayrıntılı bir açıklama getirecektir. Sartre'ın *Libération*'a verdiği yersiz demeçlerinden sonra, "Chirac doğrudan doğruya Jullian'a telefon etti. Öteden beri nefret ettiği bir toplumu yıkmak için"[21] konuşacak bir adamı istemiyordu. Bu sadece bir uyarı, ama açık. Sonra, sırada yönetmen sorunu vardır. Sartre evinde Roger Louis'yi Jullian'a tanıtmış, Jullian Sartre'ın evinden çıkarken, "Bu iş olmayacak," demiştir. Ona göre, "Roger Louis yapımın tümünü üstlenecek güçte değildir."[22] Sonra, tanıtım filmi olayı ortaya çıkmıştır. Aslında, o film *Libération*'un görüldüğü plan nedeniyle reddedilmiştir. "Tam bir sansür uygulandığı açıktı."[23] Bununla birlikte, asıl neden, Astruc'ün yaptığı filmin varlığının Jullian tarafından öğrenilmesidir. I.N.A.'nın* müdürü Pierre Emmanuel bir milyon frank cayma tazminatı ister. I.N.A.'dan bir pilot yayın istenmesi bundan ileri gelmektedir. Enstitüye yok yere para ödeneceğine, girişime onu da ortak etmeye kalkmışlardır. Sartre bunu anlamak istememiştir. Üstelik, Wolfromm'un dediğine göre, Sartre'la yapılan toplantılar çok yorucu olmaktadır. "Demek istediğim şu ki, her defasında neredeyse bir devrim mahkemesi huzurundaymışım gibi geliyordu. Sanıklar bizlerdik, tüm kusurlar bize aitti çünkü para bizim elimizdeydi, biz iktidara aittik."[24] Wolfromm, sonuç olarak, televizyonun "sıradışı insanları bünyesine almayı"[25] beceremememesine duyduğu üzüntüyü dışa vurur. Öyle de olsa, Sartre'ın tutumu, her kurumun arkasında bir düşman kokusu alan, konuş-

---

20) *Le Monde*, 28-29 Eylül 1975, s. 17.
21) *Le Matin de Paris*, 2 Temmuz 1980, s. 30.
22) *A.g.y.*, 3 Temmuz 1980.
23) *A.g.y.*
* I.N.A.: Institut National de l'Audiovisuel (Ulusal Görsel İşitsel Enstitü). –*çn*
24) *A.g.y.*
25) *A.g.y.*

maya kalkmadan silah çeken yaşlı bir çocuk tutumudur. Wolfromm, ayrıca ve haklı olarak, Sartre'ın hemen pes ettiğini de söyler. O 1975 sonbaharında filozofa bir bıkkınlık gelmiş olabilir. Baharda ağırlığını, güçlüklerini ölçebildiği bir girişimi göğüsleme gücünü bulamadığını düşünebiliriz.

Tatilden döndükten on gün sonra bitkin durumdadır. Beauvoir'la birlikte RTL'in *Journal inattendu* programına konuk olur ve büyük zorlukla konuşur. O günün akşamı, dengesinde bir bozulma olur ve düşer. Doktoru tansiyonunu çok yüksek bulur. Çok sıkı talimat verilir: Dinlenecek ve tütünden uzak kalacaktır. Günde dört Boyards sigarasıyla yetinmeyi başarır. Kısa sürede kendini toplar. Fakat genel durumu gerilemiştir. Bacakları vücudunu zor taşır. Sabahları kendini yarı felçli hisseder. Bir fincan kahveyle bir bardak portakal suyunu ancak bir saatte içebilir. Başkalarına bağımlılığı hissedilir derecede artar. Buna karşın, kafası gayet iyi durumdadır: Kendini kaybettiği olmaz ve zihinsel anlamda kendini tam formda hissetmektedir. Artık kamuya açık etkinliklerini azaltacağını bildirir. Yıl içinde Şili, Bask toprakları, Çekoslovakya, İspanya, B.M., tutuklu askerlerle ilgili, şaşırtıcı sayıda her türden bildiri ve çağrı imzalamıştır.

Kalın bir dava, çatışma, katılım, yardım, destek katmanının altında kalmış olan Sartre'ı seçebilmemiz 1973'ten sonra zorlaşır. Çünkü artık var değildir. Düş ürünü biri olmuştur. Üç yıl boyunca kalkan görevi yürüttükten sonra, artık istenen her şeydir. Bir basamak, bir paravan, bir megafon. Sartre öldü, yaşasın Sartre. O, elbette, kendini dış etkilere bırakmaktadır. Fakat çevreye ilan ettiği o kendine karşı ilgisizliğin altında elde kalan nedir? Bitip tükenmeyen Flaubert arayışını bir yana bırakırsak, *Sözcükler*'den beri özgün bir şey üretmemiştir. Altmışlı yılların sonlarında kaleme aldığı sayısız politik yazı, en iyi şartlarda, *Eleştiri*'nin bir kopyası, en kötü şartlarda, zamanın genel havasından alınmış kavramların bir karışımıdır. Flaubert'in hesabı verilebilirse, *Madame Bovary*'nin de hesabının verilebilmesi gerekir. Sartre, *Sözcükler*'de kendisinin yaptığı gibi, açıklanabilirse –tüm yapıtlarının arasında sadece tek bir tanesini saklaması gerekirse, koruyacağı yapıt olan– *Bulantı* da açıklanabilmelidir. Kitapları, aslına bakılırsa, özgürlüğünün meyveleri değil, dünyada olma –çocukluğu, yetişmesi, tekilliği ve nevrozlarıyla dünyada olma– biçiminin zorunlu sonuçlarıdır. Varoluşçu damgasıyla Marksist damgası arasından birini seçecekse birinciyi yeğlediğini söyler. Hayal. İçindeki Marksist varoluşçuyu sıfırlamakla kalmamış, ona karşı cephe de almış-

tır. Bu dünyada özgürlüğe yer yoktur. Özgürlük devrimle gelecektir, daha önce değil.

Fakat Sartre *Madame Bovary*'nin hesabını veremedi. Yapıtı elinden kaçmaktadır. Onu bir kutuya koyamadığı gibi, tarihinin ve döneminin bir uzantısı da yapamaz. Kişiliğinin hemen tümünden arınmış olsa da, karanlık bir nokta durmaktadır. Ondan hiç kurtulamayacaktır. İçindeki yazmayı sürdürme, her şeye karşın yapıtına devam etme isteğini ayakta tutan şey, kuşkusuz bu son saklı paydır. Yaz başından beri, Lévy ile birlikte, çekici bir tasarı üzerinde çalışmaktadır. Okuma saatleri uzatılmış, sohbet düzenli tartışmalar biçimi almış, konuşmaların içeriği düzenlenmiş, bir yön belirlenmiştir. Lévy hoş bir muhataptır. Sartre'la bir anıta seslenir gibi konuşmaz. Düşündüğünü dolambaçsız yoldan, bazen saldırganca söyler. Sartre, Robert Gallimard'a, "Sahiden hırlaşıyoruz, hoşuma gidiyor,"[26] der. İktidar ve özgürlük konusunda birlikte bir şeyler hazırlamaya karar verirler. Bu çalışmaya 1975 yılı Kasım ayından başlayarak günde üç saat ayırırlar. Sartre notlar almaya çalışır. Satırlarının üst üste binmesinden kaçınmak için çok aralıklı yazar. Harflerinin biçimi çok bozuktur, neredeyse okunmaz. Fakat Lévy alışıp okur. "Kendi değerlerinin arkasında durmasının sınırları konusunda yazıyor ve bana, 'Yazdığım şeye *inanmıyorum*,' diyordu. Fakat sonradan fark etti ki, kendini *Varlık ve Hiçlik*'ten ve *Eleştiri*'den yola çıkarak eleştiriyormuş, böylece yazdığına inandığı kanıtlanmış oldu."[27] Lévy ile bu konuşmaları sırasında Sartre Flaubert'den söz etmeye başlar. Sonra söz, döner dolaşır, Sartre'ın uzun zamandır zihnini kurcalayan Fransız Devrimi'ne gelir – *Ailenin Budalası*'na başladığı sıralarda Robespierre'in yaşamöyküsünü yazmayı düşünmüştü. Devrime olan tutkusu gitgide sönen Lévy o sıralarda Yahudiliğe, Yahudilerin durumuna ilgi duymaktadır. Sohbetleri inanç sapmaları ve yüksek giz bilgisine kayar. Sartre kendi alanını ve söz dağarını bulmuştur; bunlar varlıkbilime aittir.

Sartre burada söz alır, konuşur. Pasolini'nin ölümünden sonra Beauvoir'a bir mektup dikte eder; bu mektup *Corriere della Sera*'da yayımlanır. Şubat ayında, Nobel ödülü almış elli kişiyle birlikte, bir Sovyet tutuklunun, Doktor Stern'in, serbest bırakılması için kaleme alınan bildiriyi imzalar. Yıl içinde S.S.C.B. ve Polonya'ya karşı birçok kampanyaya katılır, "Alman-Amerikan Avrupa'sına Karşı Eylem Komitesi" denilen bir kuruluşun yanında yer alır. Bunu yapmakla, Mark-

26) Annie Cohen-Solal, *a.g.y.*, s. 822.
27) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 120.

sizmin ezeli düşmanı olan ve bu vesileyle Avrupa'daki Amerikan emperyalizminin mızrağı dediği sosyal demokrasiyi kınamaktadır. Mayıs ayında Baader çetesinin kadın üyelerinden Ulrike Meinhof'un hapishanede ölmesi karşısında duyduğu dehşet ve tiksintiyi dile getirir.

1976 yazı, Capri gezisi de içinde olmak üzere, alışıldığı gibi geçer, şu farkla ki, Sartre Atina'yı da bir haftalığına bu araya sıkıştırır. Gündüzleri Beauvoir'la gezer, akşamları Hélène'le baş başa yemek yer. Hélène de bir haftalığına sonbaharda Paris'e gelecek, bazı hanımları kızdıracaktır. Ekim ayında, Michel Contat ve Alexandre Astruc'ün 1972'de çektikleri *Sartre par lui-même* gösterime girer ve oldukça büyük bir gişe girdisi elde eder, Paris'te 56.000, taşrada 70.000 seyirci çeker. Metnin tümü bir yıl sonra yayımlanacaktır. O yıl Sartre'ın zaten büyük olan saygınlığı daha da büyür. *Situations*'un onuncu cildi yayımlanır; birçok kitabının yeni baskıları çıkar, çevirileri birbirini izler; yeniden sahneye konulan *Kirli Eller* büyük başarı kazanır. Birçok dergi Sartre'a ve yapıtına özel sayılar ayırır. "Eski ateşliliğiyle yeni tasarılara atılamadığından artık daha önce gerçekleştirdikleriyle yaşıyordu. Yapıtını bitmiş kabul ediyordu: İstediği gibi tanınıp kabul görmesi, yapıtı yoluyla olabilirdi."[28] Bu nedenle bu *dirilişi* saklamadığı bir hoşnutlukla kabul ediyordu. İçinde ne varsa yapıtına aktarmıştı; yapıtı varlığının tek dolu dışavurumuydu. *Sözcükler*'de şöyle yazmıştı: "Dokuzla on yaşım arasında tam bir doğuştan yetim olmuştum."[29] Kendi sonunun ötesinde artık kendini eskiden düşlediği durumuyla görmektedir. Doğuştan yetimdir ve yapıtı yaşamaktadır.

Sartre Yakındoğu'ya duyduğu ilgiyle hiç çelişkiye düşmemiş, o ilgi goşistlerin canavar düdüklerine boyun eğmemiştir. Liliane, Arlette ve Lévy'nin mevcudiyeti, Lanzmann ve Ben-Gal ile sürdürdüğü ilişkiler o alana duyduğu ilgiyi doğallıkla hep uyanık tutar. Bağlılığı ona ek bir saygı gösterisinde bulunulmasına yol açar. 7 Kasım günü İsrail Elçiliği'nde Sartre'a törenle Kudüs Üniversitesi onursal doktoru sanı verilir. Kendisine gösterilen bu lütfu geri çevirmez. Hattâ söylevini özenle hazırlar ve ezberler. "İsrail'le olan dostluğum daha az Arap yanlısı olduğum anlamına gelmez; tersine ne kadar İsrail yanlısı olursam o kadar da Filistin yanlısı olduğumu gösterir."[30]

Les Temps modernes'in yeni okur kitlesinden yararlanıp yeni bir kadro, yeni bir görüş açısı getirmediği için Sartre'ı eleştirenler olmuştur. Böyle bir şey yapmak, ye-

28) *A.g.y.*, s. 124.
29) *Les Mots*, *a.g.y.*, s. 162.
30) Ely Ben-Gal, a.g.y., s. 313.

ni bir dergi çıkarmak olurdu. Ona da gerek görmemiştir. Buna karşı, ekibi güçlendirmek gereğini duymuştur. Claude Lanzmann kendini *Shoah** hakkında hazırlamakta olduğu filme verdiğinden dergiyle uğraşmaya pek vakit bulamamaktadır. Bost, işitme sorunları olduğundan, artık gelmemektedir. Pouillon ve Gorz dönüşümlü olarak birer sayı çıkarma işini üstlenmişlerdir. Sartre yazı kuruluna Benny Lévy, Pierre Goldman, François Georges, Claire Etcherelli gibi birkaç yeni üye sokar. Bu, yeni bir kuşaktır ama Sartre yeni ekibe de, yadsıyorum dediği yeni görüş açısına da uzak değildir. Ne olursa olsun, artık dergide bir eski, bir de yeni mu-hafız birliği vardır ve bu, eski sol-sağ zıtlaşmasına bir değişiklik getirmektedir.

Ocak 1977'de Sartre *Libération*'a verdiği bir demeçte Benny Lévy ile birlikte yayımlamayı tasarladıkları yapıt konusunda açıklamalarda bulunur. Ortak bir yapıt ortaya koyma olasılıkları üzerinde pek düşe kapılmaz. İnsanlar ikili düşünemezler. Durumu, bu bakımdan, açıktır. "Aslında ölmüş değilim. Yiyorum, içiyorum. Fakat çalışmalarımın bitmiş olması bakımından ölüyüm."[31] Yine de bu kitabı, ne Sartre'a ne Lévy'ye ait olmayacak, ama kısmen kendi düşüncesini sürdürecek özgün bir şey yapacak bir "biz" kurulabilsin ister. Seçilen başlık düşüne işaret etmektedir: Tamamlamadığı Ahlak ve Politika'ya başlıkta yer verir. Bu "bütüne ait bulunmayan, ayrı bir yapıt olacaktır,"[32] fakat içinde kendisi bulunacaktır. Sanki sallantıda ve yapıtın nasıl gerçekleşeceğini kestiremiyor gibidir. Söz konusu olan sadece kaleme alma işi değil, aynı zamanda aralarındaki ilişkidir de. "Ya ben bunağın biriyim ve sen beni elinde oynatıyorsun ya da büyük adamım, fikirlerini beslemek için bana yaklaşıyorsun. İşte iki olasılık. Bir de iyi bir olasılık var ki, o da ikimizin eşit olması."[33] Eşitseler, kitap ortaya çıkabilir. Birbirine soluma hakkı tanırken birbirinin içine geçen ve birbirine saygı gösteren iki ses. Fakat acaba eşitler mi? Lévy kimsenin soluk almasına fırsat vermez. Bir fikir buldu mu, onu kendisi için bir din yapar; artık başkalarını o dine davet edecektir. Lévy'nin sinirlendirici varlığı kuşkusuz Sartre'ı harekete geçiren en etkili dürtü olmuştur. Fakat artık kendisinin yolunu yitirip bocalamasında onun katkısı olabileceğini düşünmektedir. Lévy'yi eşiti gibi görmekle bir yanlışa düşmektedir. Bu, kendini zayıf duruma koymak, kendi düşüncesinden herhangi bir kimsenin kuşkulanabileceğini kabul etmek demektir. Genel olarak 68 Mayıs'ından sonra

---

* Nazi Almanya'sının Yahudileri yok etme politikası. –*çn*

31) *Libération*, 6 Ocak 1977.

32) A.g.y.

33) A.g.y.

ortaya çıktığı kabul edilen "kendine karşı çıkma" edimi nihayetine burada erişmektedir: Kafası dağınık ama tarzı ateşli bir yumurcağın çıkıp da ona felsefesinin değersiz olduğunu söylemesi, onun buna inanması için yeterlidir. Düşünceler arasında da, insanlar arasında da değer bakımından fark yoktur; birini kaldırıp yerine bir başkası konulabilir: Sartre'ın düşüncesi, bizzat Sartre'ın bilincinde paramparça olur.

Birkaç hafta sonra *Le Nouvel Observateur*'de bir yazısı çıkar. Konu, yazma olasılığı elinden gittikten sonra ona kalan ve yaşamının tek değilse de birinci ilgi odağı olan şey, yani kadınlardır. Hiç çekinmeden yalan söyler. Gerekli ile önemsizler mitosunu ele alarak önemsizler konusunda çamlar devirip durur. "Onları tümden ikincil olarak görür, bu serüvenlerde neler olabileceğini hiç dert edinmezdim. Kendimin onlara hiçbir zaman bir şey katmayacağımı bilirdim."[34] Sadece Beauvoir önem taşımıştır. Kuşkusuz bu sebeple, kırk yıldır her akşam iyi geceler demek için Wanda'ya telefon etmektedir. Bunun için Arlette'i kızı yapmıştır, bunun için önce Dolorès'e, sonra Lena'ya evlenme önerisinde bulunmuştur. Genel olarak ele alınırsa, bu mitos üzerinde Sartre Beauvoir kadar direnmemiştir. Bu mitos ona o kadar gerekli olmamıştır. Belki bugün bunu yadsıyordur çünkü hastalık ve yaş kendisini bağımlı kılmıştır ve Beauvoir'ın varlığı onun için artık yaşamsaldır. Her ne olursa olsun, Beauvoir, onun gözündeki dokunulmazlığından ve varlığının yerleşmiş ve geri dönüşsüz bir olgu olmasından ötürü, "yasal eş" diyebileceğimiz kadın olmuştur ve öyle kalmaktadır. Ötekiler –bu, Beauvoir açısından iyi bir şeydir– elbette çeşitli ama sağlam yerler tutarlar; bu yerler hem Sartre için hem kadınların kendileri için önemlidir ve sıradan eğlence düzeyine indirilemez. Şunu yineleyelim ki, Sartre, birbirini izleyen birçok serüveni olmuş ve bunların hiçbirini sonlandırmaya karar verememiş bir adam gibi davranır, aşk yaşamının katmanları üst üste biner, fakat birbirini yok etmez.

Buna karşın, rastlantının ve Liliane Siegel'in ona hazırladığı daha gelgeç aşklara önemsiz diyebiliriz. Sartre uzanabildiği herkesi baştan çıkarmayı sürdürür. Kimbilir hangi gizli nedenden ötürü, Liliane ona arkadaşlarını tanıtmaya karar verir. "Hiç nazlanmadı; sadece kadınları biraz anlatmamı istedi. Kendisi seçecekmiş. Çok eğleniyor, yirmi yaş gençleşiyordu! (...) İlk seçtiği evliydi (...). Canlı, karşısındakini güldüren bir kadındı ama sanırım, Sartre'ı asıl çeken şey, elbette 'güzel bir kıçı' olduğuna emin olduktan sonra, onu 'yoldan çıkarabileceği' dü-

34) *Le Nouvel Observateur*, 7 Şubat 1977, s. 65.

şüncesiydi. O ise iki kez geldi (...). Korktu. Kaçtı."[35] İkincisiyle iş daha iyi yürür. Üçüncüsü Sartre'a "cinsellik (kadının kendisinin cinselliği) konusunda bir kitap"[36] yazmayı salık verir vs. Sartre cinsel birleşme edimine de cinsel doyuma da hiçbir zaman birincil önem vermemiştir. Bu, şimdiki durumuna uygun düşer. Durumu, hoşuna gideni yapma konusunda onu engellemez.

Şubatta, yanında Benny Lévy olduğu halde, Atina'da Hélène'in yanmda bir hafta geçirir. Martta Hélène onun yanına Paris'e gelir. Sartre yürümekte gittikçe zorlanmaktadır. Birçok kez düşer. Doktorlar kol ve bacaklarına hemen hiç kan gitmediğini kesin bir dille söylerler. Sigarayı tümden bırakmazsa, bacağını kesmek gerekecektir. Böyle bir olasılık Sartre'ı ürkütür. Mart ayında tütünü gerçekten bırakır. Venedik'te kısa bir süre kalır ama otelinden hemen hiç çıkmaz. Paris'e döner, Hélène'i bulduğuna sevinirse de hâlâ hastadır ve ara sıra kendini yitirir. İçtiği alkol Beauvoir ve Arlette tarafından sıkı sıkıya denetim altında tutulur. Fakat Lévy'yle her konuşmasının sonunda, "bir bardak viski içmek için öfkeyle tutturuyordu."[37] Akşamları gündüz bakıcısının dikkatle ölçtüğü dozu içmeden uyumaz. 1977 baharından beri yakınlarının tutumu, onun uzatmaları yaşadığını bilen insanların tutumudur. Bir doktor yıllardan söz etmiştir ama bir mi, iki mi, beş mi? Kimse on yıl yaşayabileceğini düşünmemektedir.

Yetmiş ikinci yaş gününde, Doğu bloku rejim karşıtlarının Récamier tiyatrosundaki davetine katılır. Bu toplantı, Brejnev'in aynı gün Elysée Sarayı'na yaptığı ziyarete karşılıktır. Sartre ile Beauvoir iki yıl önce lehinde aracılık ettikleri Doktor Stern'in yanına oturtulurlar.

Temmuzda *Le Monde* gazetesi için kendisiyle bir röportaj yapan eleştirmen Lucien Malson'a, yaşamı boyunca kendisini en çok meşgul etmiş olan sanattan, müzikten söz eder. Müzikten söz ederken ağzında sınıf mücadelesi ya da devrim gibi sözcükler yoktur. Tersine. "Müzik kendi içinde, belirli bir dönemde bir davaya bağlanmaz; sözcüğün tam anlamıyla devrimci olamaz."[38] Bir müzik "burjuva" ya da "proleter" olamaz. "Gereğince incelenecek olan, aslında, toplumun müzikle olan ilişkisi değil de, sözcüklerin müzikle olan ilişkisidir."[39] Müzik zevkinin Freudcu yorumunu eleştirir, France Musique radyosunun gelişigüzel saptan-

35) Liliane Siegel, *a.g.y.*, s. 166.
36) *A.g.y.*, s. 169.
37) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 133.
38) *Le Monde*, 28 Temmuz 1977.
39) *A.g.y.*

dığını düşündüğü yeni programına takılır, "somut" dedikleri müziği hiç sevmediğini söyler. "Özetlersem, gürültünün katıksız maddeselliğindense notanın hafif düşünselliğini daha iyi bulurum."[40] Şurası kesin ki, müzik Sartre'm kendisinin ideoloji tarafından yutulmasına izin vermediği tek alandır. Zevkine birtakım ilkeler karıştırmaz.

Güneyde, Venedik, Floransa ve Roma'da geçirdiği yaz, İtalya yarımadasını sarsan olayların etkisiyle çalkanır. Goşistlerle komünistler karşı karşıyadır. Sartre komünist dostlarıyla, hele Rossana Rossanda ile iyi ilişkilerini bozmamıştır. Kültür işlerinden sorumlu olan ve her yıl buluştuğu bu kadını Sartre, hâlâ kendisiyle ahbaplık edilecek biri olarak görmektedir. Fakat asıl sevdikleri *Lotta continua* hareketinin üyeleridir. Onlara verdiği bir demeçte her iki tarafı da gücendirmemeyi başarır.

Sonbaharda Hélène'den ayrılmayı düşünür çünkü Beauvoir'ın dediğine göre, onu çıkarcı bulmaktadır. Ayrılık gerçekleşir, ama yavaş yavaş: Bir yıl sonra, ilişki daha son bulmamış olacaktır. Sartre eğlenir. "Şen bir havayla bana şöyle diyordu: 'Çevremde hiç bu kadar kadın olmamıştı!' Hiç mutsuz görünmüyordu."[41] Sonbahar hiç olaysız, çok dingin geçer. Müzik, televizyon, kadınlar, okuma ve Lévy ile tartışmalar. Tasarladıkları kitap hemen hiç ilerlememektedir. Yine de Sartre işin peşini bırakmaz, notlar almayı sürdürür, Lévy'nin kendi yargısına sunduğu yeni konularla ilgilenir. Lévy Yahudiliğin eski dinsel metinlerine her gün daha çok eğilir olmuştur. Yahudi geleneğinden büyük coşku duyar. Bu tutkusunu Arlette'e de geçirir, o da hemen kapılıp gider. Bu düşünsel havayla dolup taşan Sartre İsrail sorunlarını coşkuyla izler. Aralık ayında *Le Monde* gazetesinde çıkan kısa bir makalesinde Mısır ve İsrail arasında başlamış görüşmelerden umutlu olduğunu söyler. Enver Sedat'ın İsrail'i ziyaretine sevinir. Eli Ben-Gal üçlüyü davet etmeye karar verir. Sartre, Elkaïm ve Lévy 2 Şubat 1978'de Tel-Aviv'e varırlar. Sartre'ın yürümek zorunda kalmaması ve yorulmaması için her şey öngörülmüştür. Lut Gölü kıyısında bir otelde iki gün, Kudüs'te de iki gün kalır, pek kısa olarak Eriha'yı ziyaret ederler. İçtenlikten uzak bir iki politik görüşme, bu gezinin özel niteliğini bozamaz. Birkaç dostla Kabalacılık ve Maimonculuk konusunda sohbet ederler. Ben-Gal Sartre'ın Yahudilikle ilgilendiğini görmekten hoşnuttur. Buna karşın, "Benny'nin coşkulu çıkışları"ndan rahatsız olur. Onun

---

40) *A.g.y.*
41) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 136.

bıkıp usanmadan "Sartre'ın 'Yahudi' söylemini bulup ortaya çıkarma"[42] çabasına sinirlenmektedir. Sartre'laştırılmış bir kutsal Yahudi metni ne kadar zavallı ve içi boş bir şey olursa, Yahudileştirilmiş bir Sartre da ondan farksız olmayacaktır. İlgisinin dışta kalması uygun düşer. Ben-Gal, Lévy'nin politik aşırılıktan dinsel köktenciliğe geçmesinden korkmaktadır.

Üçü birlikte, dönüşlerinden birkaç gün sonra, *Le Nouvel Observateur*'ün başında bulunan Jean Daniel'e düşüncelerinin sonuçlarını içeren bir görüşme metni gönderirler. Bu metinde Yakındoğu sorunlarına hiç değinilmemiştir bile. Genel olarak Yahudilikten, Sartre'dan, onun *Yahudi Sorunu Üzerine Düşünceler* adlı yapıtından, özel olarak da Benny Lévy'den söz edilmektedir. Bu, Lévy-Sartre ilişkisinin ne olduğuna tanıklık etmesi bakımından oldukça ilginç bir diyalogdur. Bu iki kişiden ilki ikinciyi suçlar, yanlışlarını kabule davet eder, bazı sorunlar üzerinde biraz daha fazla düşünmesini ister. İkincisi ona izin verir, kendini savunur, açıklar, cevap vermeye çalışır, hatalarını kabul eder. Hattâ Lévy, ona, keşke annem bir Yahudi "mama" olsaydı dedirtmeyi bile başarır. Çünkü *mama*, hiç değilse onu Mancy ile aldatmazdı. Lévy'nin doğru yere parmak bastığı da olur: "*Yahudi Sorunu*'nda, Nazilerin Yahudi kıyımını düşünmemiş olman şaşırtıcı."[43] Eleştirilerinin havası bazen büyük bir kabalık derecesine varır: "Bundan bir sonuç çıkarmayı becerememişsin...", "Yeterince düşünmüyorsun..."[44] gibi şeyler söyler. Büyük Adam, engizisyon mahkemesi huzurundadır.

Sonuç, elbette, yayımlanabilir gibi değildir. Metin, görüşmeden çok bir psikoterapiyi andırır. Jean Daniel basmayı reddeder. Birkaç gün sonra Lévy ve Sartre imzalı bir makale alır. Bu kez, Sedat'ın İsrail ziyareti ve barış süreci konusunu işleyen bir metin söz konusudur. Lévy'nin bunu göndermeden önce Sartre'a bir kez daha okuduğunu, onun da onayladığını düşünebiliriz. Eğer öyle yapmışsa, Sartre yanılmış. Çünkü o metin her şey olabilir ama, Sartre değildir. Politika ve varlıkbilimi, strateji ve Yahudi ruhunu birbirine katmış bir bulamaçtır. Aşırı karmaşık, dolambaçlı, Sartre'ınkine hiç benzemez bir biçemde kaleme alınmıştır. Jean Daniel bunu da reddeder. Bu olay bir bunalıma yol açar. *Le Nouvel Observateur*'ün yazı kurulunda bulunan Bost, Beauvoir'a haber verir. "Korkunç derecede kötü."[45] Beauvoir, Lévy'nin Sartre'ın yaşamında tuttuğu yerden ve

42) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 214.
43) *A.g.y.*, s. 319.
44) *A.g.y.*, s. 321.
45) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 140.

Lévy'yle Arlette'in yakınlaşmalarından bir süredir tedirgin olduğu için Bost'un dediğine hemen aklı yatar. *Les Temps modernes*'in "eskiler"ini içine alan bir cephe oluşur. Bir çalışma toplantısında Pouillon ve Gorz ile Lévy arasında "şiddetli bir ağız dalaşı"[46] yaşanır. Lévy "ondan sonra toplantılara adım atmadı."[47] Artık bir değil, iki Sartre "aile"si vardır. Eskiler-Yeniler kavgası* başlar.

46) *A.g.y.*
47) *A.g.y.*
* XVII. yüzyıl sonlarında Fransız Akademisi içinde baş gösteren ve uzun süre Fransız yazın ve sanat çevrelerini sarsan çatışmaya gönderme. –*çn*

26

İNSANIN DOĞUŞU

1978 paskalyası. Sartre Castor'la birlikte Garda Gölü kıyısındaki Sirmione'dedir. Çoğu zaman Venedik'e gittiklerinden bu onlar için bir değişiklik olmuştur. Gezintiler yaparlar, daha önce gitmiş oldukları Brescia'yı, Verona'yı bir kez daha görürler. Sartre'ın yaşamı yavaş yavaş, gündelik yaşamı çekici kılan ufak tefek şeylere indirgenmektedir. Bir taşra oteli, sevimli bir ortam, hoş bir kadın arkadaş, güneş ışığı. Biraz sade, ama geriye kalan bu. Paris'te de durum aynıdır. İyi müzik, her zamanki viski, otururken başı düşüp de uyuklamaya başladığı koltuk. Zaman Sartre'ın üzerinden kayıp akmaktadır. Gerek günlerinin akışında, gerek tasalarında yinelenen hareketlerin yeri gittikçe daha büyük bir yer tutmaktadır. Yemek saatleri önemli bir zaman dilimi olmuştur. "Sartre hep geleceğe doğru uzanmış olarak yaşamıştı. Çünkü başka türlüsü elinden gelmezdi. Şimdiki zamana indirgendiği için kendini ölmüş sayıyordu."[1]

Sartre –tüm tanıklar bunda birleşir– zihinsel yeteneklerini korumaktadır. Çabuk yorulur, o anlarda zihni bulanır. Genel durumuna bakılırsa, bu, olağandır. Düşmanları onu bunak bir ihtiyar gibi gösterseler de, bu doğru değildir. Sadece onu aşırı yormamak gerekir. Dinlenir ve serbest kalırsa zindeliğini korur. Michel Sicard, *Obliques* dergisinin iki sayılık bir özel baskısını Sartre'a ayırır. Bunun hazırlığı sırasında ikisi uzun süre konuşurlar. Sartre sözü körlüğüne getirir. "Yaşamım karardı; okuyamaz, yazamaz oldum; sanırım bu, düşüncemin sonu oldu; halbuki inceleyecek, söyleyecek, yazacak daha çok şeyim vardı."[2] Yine de, Benny Lévy'yle birlikte düşündüğü tasarı Sartre için büyük bir umuttur. Bu, bir diyalog biçiminde gerçekleştirilecek ve banda alınacaktır. "Kitap sonuna kadar götürülürse, var olan iki kişi arasında sahici bir tartışmadan" meydana gelen "yeni bir

1) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 151.
2) *Obliques*, no. 18-19, *a.g.y.*, s. 10.

biçim olacak". "Birbirimize karşı olursak, bir kurgu değil, hakikat olacaktır. Bir nokta üzerinde anlaşmaya vardığımızda, ona varmak için geçtiğimiz yolu göstereceğiz (...): Yani bu kitapta sürtüşme anları da, uzlaşma anları da olacak."[3] Sartre tatlı bir düş görmektedir. Yeni biçim olarak Lévy'nin tasarladığı şey, "Entretiens"in klasik bir cildinden başka bir şey değildir, ama Maocu, yani dediğim dedikçi tarzda ele alınmaktadır.

Artık Sartre'ın zihninde kitabın içereceği düşünce biçimlenmiştir. "Özü yine de ahlak olacak. Bu, daha *Varlık ve Hiçlik*'te haberini verdiğim ahlaktır. Ben yaşamımı onunla bitireceğim."[4] Savaş sonrası yıllarını anımsar: *Varlık ve Hiçlik*'in yaptığı sadece birtakım ilkeler koymaktı ve kendisi o ilkelerden yola çıkarak kitabın devamı olacak olan Ahlak'ını işlemeyi istiyordu. 1944'te ve onu izleyen birkaç yıl bunu yapmaya çalışmış, ancak on kadar kalın defter doldurmaktan öteye gidememişti. Girişimi başarısız olmuştu. "Bitirmedim, çünkü bir ahlak yaratmak güç iş! İlgim gittikçe azaldı (...). Sonra da başka şeye geçtim."[5] Bazen insanın ağzından çıkan, çok şeyi ortaya koyar. Sartre'ın aynı anda hem sıradışı bilinçliliğine hem de sıradışı körlüğüne tanıklık ediyoruz. Zihinsel yaşamının önemli dönüm noktasının Ahlak'ındaki başarısızlık olduğunu anlamıştır. Yaşamında yeniden ele alacağı bir şey, tek bir şey varsa bu, o iştir. Fakat neden başarısızlığa uğradığını söyleme anında tökezler: "Bitirmedim, çünkü...": O üç nokta orada hep öyle kalacak. Sartre neden başarısızlığa uğradığını bilmiyor. Fakat direniyor da. "Şu son zamanlarda, karar verdim, önce kendi başıma, ahlak konusunda bir yapıt ortaya koyacağım; başlığı 'güç ve özgürlük' gibi bir şey olabilir."[6]

Düşüncesinin çatallaştığı noktaya, yani tam kendisini kendine karşı düşünme zorunda hissedip köleliği seçtiği ana kadar geri gitmekte kararlıdır. Ahlak'ını sonuçlandıramayışının kendisinin narsis yapısından ileri geldiğini görmüştük. Dünyaya girmeye karar verdiğinde, o dünyada başkasını kabullenmeyi becerememişti. Ben, Sen'in varlığını özümleyememişti. İşte bugün bunu hissetmekte ama kafasında tam olarak netleştirememektedir. Başkasılık deneyimine alternatif olacak en iyi seçeneği, bu nedenle de sorunla yüzleşmeden sorunun çevresini dolanmanın en rahat yolunu sunan bir düşüncenin üzerine balıklama atar. "Varlıkbilimsel açıdan bakılınca, bilinçler yalıtılmış durumda değildir, birbirleri-

3) *A.g.y.*, s. 14.
4) *A.g.y.*
5) *A.g.y.*
6) *A.g.y.*

nin içine girdikleri düzlemler vardır. Yani birbirinden farklı iki ya da *n* sayıda bilincin yer aldığı ortak düzlemler bulunur. (...) Bilinçler arasında geçişlilik vardır. (...) Ya da şöyle diyebiliriz: İlk yapıtlarım hiçbir zaman BEN'den çıkmamıştır ve bu, bir BİZ ahlakıdır. Şu halde, yapıtın başlangıcı BİZ ahlakını var etmeye ve bir Biz nedir, bunu görmeye ayrılacak."[7] Mevcut olmayan Öteki'nin yerine Çokluk'u, başkasılığın yerine topluluğu koyar. Sen'in üzerinden atlayıp, Ben'in konumunun aşılmasını sağlayacak bir Biz'i doğrulayacaktır. Bu, gözüpek bir tasarıdır: Çünkü giriştiği işi onu bıraktığı sapma noktasından ele almasına, bunu yaparken kendisinin militanca seçimlerine dönmemesine, daha da önemlisi, kendisine üzücü sorular sormamasına olanak verecektir.

Fakat şimdilik bu tutkusu kavramsal açıdan güçsüzdür: Bilinçlerin "birbirlerinin içine girdiği" "düzlemler"inde ciddiyet yoktur. Yine de, direnmekte ve altına imzasını atmaktadır. Bilinçleri kendilerini topluca kurdukları düzeyde kavrayabilmek için, ahlakının, "etik sorunları varlıkbilimsel kaynaklarında" ele alması gerekmektedir. Başka bir anlatımla, her şeye, sıfırdan alarak yeniden başlamak zorundadır. "Ahlak araştırması, beni şu ana kadar geliştirdiğim varlıkbilimi tamamlanmamış ve yanlış olarak görmeye zorluyor. Şimdi varlıkbilimi hareket noktasından ele almak, bilincin ne olduğunu, bilinçlerin, başlangıçlarında ne olduklarını anlamak istiyoruz. Yani bu yapıt sahici bir felsefe kitabı olacaktır ama aynı zamanda *Varlık ve Hiçlik*'ten ve *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nden geriye sağlam hiçbir şey de bırakmayacaktır."[8] En hafifinden söyleyebileceğimiz söz, abartıyor, olabilir. Sözlerinin başında ben demekte, sonunda "biz"den söz etmektedir. Bunlar ahlaktaki Ben ve Biz değil, onun mevcut öyküsündeki ben ve biz'dir. Lévy kendisine saygısı olan bir varlıkbilimin ne olması gerektiğini ona açıklamıştır kuşkusuz. Kendisine kayıtsız olan Sartre da belki kendisini saldırıya uğramış olmaktan çok, kamçılanmış hissetmiştir. Ürettiği geçmişte kalmıştır, hastadır, yitirecek bir şeyi yoktur. O züppeye ve hayallerine bakıp kendi felsefesinin temellerine dönmeye heves eder. Neden olmasın? Bu her şeyi kaldırıp pencereden fırlatma coşkusu bir yıl önce *Lotta continua*'dan bir gazeteciyle konuşurken ağzından kaçırdığı şu tümceyi açıklıyor: "İki üç yıl var ki, artık Marksist değilim."[9] Lafın gelişi söylenmiş bir şey. Her şeye yeniden başlamak istemektedir. Fakat zorla ancak yirmi yılda kafasına soktuğu o başvuru sistemi bir kez sağlam biçimde

7) *A.g.y.*, s. 15.
8) *A.g.y.*
9) *Obliques*, no. 18-19, *a.g.y.*, s. 265.

yerleştikten sonra onu atıp yerine başkasını koymayı göze alacak değildir.

İş gelip elbette şuna dayanıyor: Ahlak'ına geri dönmekten söz ettiği sürece hâlâ kendisine inanılabilir bir kişidir, fakat bir kez daha her şeyi tepeceğini söylediği anda acınacak duruma düşer. Bunun gerçekçilikten uzak olduğu kadar gerçekleşemez olduğunu, böyle bir girişimin hiçbir olasılıkla düşünülemeyeceğini bilmemesi de olacak şey değil. İnsan yaşamını sil baştan edemez. Üstelik, kendi varlıkbiliminin temellerine döner ve üzerine her şeyin dayandığı yöntembilimsel aracı yani fenomenolojiyi tartışma konusu yapar. Bu bize, bilinçlerin, "hareket noktalarında" ne olduklarını anlama gibi bir iddiası bulunduğunu söylediğinde ne demek istediğini anladığımız için, saçma gelmektedir: Amaç, bilinçleri toplumsallaşmadan ve yabancılaşmadan önce yakalamaktır. Ufukta bir çeşit Rousseau biçimi toplulukçuluk belirir. Sartre'dan ne kalmışsa, bu ölçüsüz tasarıyla, dumanlı bir hayalin içinde yok olup gitmeye doğru yönelir.

Obliques dergisinin "Sartre ve Sanatlar" izleğine ayrılmış ikinci bir cildinin hazırlıkları kapsamında Sartre, 1978 yılı Haziran ayında Michel Sicard ve Jean-Yves Bosseur ile müzik üzerine iki görüşme yapar. Birlikte, tüm XX. yüzyıl müziğini A'dan Z'ye, yani Arnold Schönberg'den başlayıp Duke Ellington'dan geçip Luigi Nono'ya kadar tararlar. Sartre insan sesinin bir çalgı olarak kullanılmasından hoşlanmaz. "İnsan sesini bir bakıma *körelttiler*."[10] Bazı müzik türlerinin notaya yükledikleri işlevi bir kez daha kınar: "Bugün müzik *gürültü sanatı olarak* algılanıyor, (...) halbuki benim kuşağımın insanları müziği *seslerin sanatı* olarak görür; ikisi aynı şey değil (...).Yeni sanat biçimlerinde *güzelliğin* yeri nerede diye merak ediyorum."[11] Görüşme pek açık bir yolda ilerlemez. Sartre politikada devrimci olduğu için, karşısındakiler estetikte de devrimci olmasını istemektedir. Bu görüşme için bulunup ortaya çıkarılmış olan ve merakını uyandıran, ilgisini çeken, bir bölümünü de beğendiği bazı besteler konusunda konuşur, yorumlar getirir; fakat ondan sevdiği şey konusunda konuşmasını istememektedirler. Zevkleri, öncü yasalara uygun değildir. O, Béla Bartok'u severken önüne Henri Pousseur'ü sürerler. Müzik alanında Sartre klasiktir. Enstrümanlar ve bir biçim ister. Güzelliğe göndermede bulunduğuna göre, güzelliğin onun için ne olduğunu öğrenmek ilginç olurdu.

Junas, Güney, Roma: Yaz mevsimi iyi geçer. Sartre'ın sağlık durumunda iniş

---

10) *Obliques*, no. 24-25, "Sartre et les arts", s. 240.
11) *A.g.y.*, s. 244.

çıkışlar görülmez. Josée Dayan'ın Simone de Beauvoir üzerine çevirdiği filme –tıpkı bir süre önce Simone'un Contat ve Astruc'ün yaptıkları filmde hazır bulunması gibi– katılır. Sonbaharda, bölgelerinde bir askeri kamp kurulmasına karşı savaşım veren Larzac köylülerini destekler. Oyunları her yerde temsil edilir. Bir yıl önce *Kirli Eller*'i oynayan L'Est Parisien tiyatrosu şimdi de *Nekrassov*'u sahneye koyar. Dostu olan eski komünist militan ve filozof Jeannette Colombel Sartre'ın metinlerinden bir oyun kurgulamıştır ve oyun *Mise en théâtre* adıyla önce Lyon'da, sonra tüm Fransa'da başarıyla temsil edilir. Ocak 1979'da da Bernard Dort'la yaptığı bir söyleşide sahne yapıtlarının tümünü gözden geçirir. Sartre hiçbir zaman kendisinin bir biçim yaratıcısı olduğunu ileri sürmemiştir. Sahne yazınının son zamanlardaki gelişmesi karşısında kuşkulu görünür. "Tiyatro bir sahneye koyucular tiyatrosu olup çıktı. Artık yazar tiyatrosu diye bir şey yok. Halbuki, sahneye koyucu imgelemin değil, gerçeğin adamıdır."[12] Birkaç yıl önce tiyatroya dönmeyi düşünmüştü. O sırada yazsaydı, oyun eski bir düşünü canlandıracaktı: Doğan bir çocuğun yaşamı başından çizilmiştir. O zaman yaşamaya değer mi? İçeriği başlangıç senaryosunu aşarsa, evet. Sonra, bu eski kalıba bir şey ekler. "Bu, bir devrimcinin yaşamı, sonu acı ama mutlu. Çünkü o devrim uğruna ölecek son devrimci. Devrim kazanmıştır."[13] Amaçların saltanatı yarına kalıyor.

Dağarında hep bir dava bulunduran Jeanette Colombel ara sıra Sartre'a gelip eylemlerine katılmaya çağırır. Sartre da ona felsefede yapmak istediklerini, heveslerini anlatır: "*Varlık ve Hiçlik*'teki varlıkbilimin hiçbir değeri yok. Kaldırıp çöpe atacağım. (...) Bütün kötülük, ne kadar özgür olursa olsun, 'kendi-için'in özerkliğinden geliyor. Çünkü ötekiyle *karşı karşıya gelmekle* yetinilirse ahlak olamaz. Öteki, öznenin *oluşturan öğesi* olmalıdır. Ancak o zaman özgürlük kardeşliğe elverebilir ve kardeşlik olabilirse, işte ahlak onun gerçekleşmesidir."[14] Biz burada vurgunun yerini değiştirelim: "Öteki, öznenin oluşturan öğesi *olmalıdır*..." Sartre'ın görüşü kuralcı. Ahlaka gitmek için ahlaksal bir noktadan yola çıkıyor. Varlıkbilime dönüşe yükleniyor. Amacı varlığa doğru gitmek değil, her şeyi daha önceden saptanmış bir zorunlu-varlık temeli üzerinde yeniden yapmak.

İsrail'e yaptıkları son ziyarette Eli Ben-Gal, Sartre ve Benny Lévy İsraillilerle Filistinliler arasında bir diyalog için harekete geçmişlerdi. İsrail tarafında sorun

---

12) *Les Temps modernes*, no. 531-533, *Témoins de Sartre*, *a.g.y.*, s. 888.
13) *A.g.y.*
14) *A.g.y.*, s. 1139.

yoktur. Ben-Gal nerelere başvurulacağını bilir, Lanzmann da bu konuda yol gösterecek durumdadır. Filistin tarafmdansa pek kimseyi tanımazlar. *Les Temps modernes* yönetimi bu girişimin giderlerini –Gallimard'ın da epeyce bir yardımıyla– yüklenecektir. Ben-Gal'in dediğine göre herhangi bir maddi sorunu çözümlemekten aciz olan Lévy buluşmayı ayarlar. Görüşme 14 ve 15 Mart 1979 günleri Michel Foucault'nun evinde olacaktır. Dört İsrailli, dört de Filistin kökenli Arap, iki gün boyunca tartışırlar. Ben-Gal coşkulu değildir. "Bana göre bu, bir düş kırıklığı. Sartre'ın dikkati başka yerlerde gibi. Benny ise, her ne kadar çabalasa da, tam bir diyalog oturtamıyor. (...) Bu sağırlar sohbetinin tek başarısı, yapılabilmiş olması."[15] O da başarıysa. Simone de Beauvoir sekiz katılımcıdan altısının İsrail'den geldiğini, orada burun buruna olduklarını, istediklerinde birbirleriyle konuştuklarını, toplantı Kudüs'te düzenlenmiş olsaydı daha ucuza geleceğini söyler. Besbelli, oraya topladıkları o iyi niyetli adamlar orada ne aradıklarını, oraya buraya koşturan şu Benny Lévy'nin kim olduğunu, Sartre'ın niçin öyle bir köşeye çekilmiş uyukladığını merak etmişlerdir.

Sartre, Aix-en-Provence'ta sakin bir paskalya tatili geçirip döndükten sonra, Belçikalı bir "şair"in saldırısına uğrar. Adam, tımarhanede yatmadığı zamanlar Paris sokaklarında sürünen biridir ve Sartre'ı her gün rahatsız eder. O da ona birçok kez küçük yardımlarda bulunmuştur, sonunda artık hiçbir şey vermeyeceğini söyler. Adam üsteler. Sartre kapıyı açmaz. Adam neredeyse kapıyı kıracaktır. Evi ateşe vereceğini söyler. Sartre zinciri kaldırmadan kapıyı aralar. Beriki bir bıçak çıkarıp aralıktan Sartre'ın elini derince keser. Polis çağırmak zorunda kalınır. Sartre birkaç hafta eli sargılı dolaşır.

Durumunun durmadan kötüye gittiği açıkça bellidir. Birkaç yıldır kendisini görmeyenler onunla karşılaşınca görünümünden korkarlar. Bir gün kendisini görmeye giden Sergey Dubrovski kapısını çalar: "Birden, karşımda bir ihtiyar. Ayakta duruyor. Boyu kısalmış, sırtında bej rengi, acayip, deri ve yün karışımı bir mont. Kamburu çıkmış. Cenaze kokusu saçıyor. Zavallı, titreyen bir ses, *Buyurun*. (...) Ben o büyük adamımı görmeye gelmiştim. Ölmeden ölüsü çıktı karşıma." Sohbet başlar: "Koltuğuna çökmüş, tıraşı uzamış, gözleri yarı kapalı, yarı uykuda ya da uyuşmuş ihtiyar adam uyandı. Tadına doyulmaz nezaketteki sesi birden güçlendi. Titreme sihirli değnekle dokunulmuş gibi yok oldu. Donuk bakışları canlanıp şimşekler saçmaya başladı." Birkaç dakikalık görüşmede bir dö-

15) Ely Ben-Gal, *a.g.y.*, s. 223.

nüşüm olur: "Tümüyle ayılmıştı, yeniden madeni niteliğine kavuşmuş sesi çınlıyor, Sartre kesin yargılarda bulunuyordu." Görüşme biter: "Onu rahat bırakmalıydım. Oturduğu yerde yine dertop oldu. Buruşuk kabuğuna çekildi. Yorgunluk ve ölüm yüzünü kapladı."[16]

Birkaç hafta sonra *Le Matin de Paris* gazetesinde çıkan bir yazı Sartre'ı çok sevindirir. Bu, Françoise Sagan imzalı bir "Sartre'a Aşk Mektubu"dur. "Siz bizim dönemimizin tek hak, onur ve yüce gönüllülük adamı oldunuz. Durmadan çalışıp her şeyi başkalarına verdiniz. Şaşaadan da, çıplak katılıktan da uzak yaşadınız. Tabularınız da, –yazma coşkusu dışında– eğlence coşkunuz da olmadı. Sevdiniz, sevginizi verdiniz, baştan çıkardınız ama baştan çıkarılmaya da her an hazırdınız. Her çevreden dostlarınızı hızda, zekâda, parlaklıkta aştınız, ama bunu belli etmemek için hep onların hizasına geri döndünüz."[17] Sartre ve Sagan'ın karşılıklı dostlukları çok eskilere dayanır. "Vavin sokağında bir evdeydi. Bir öğleden sonra, benim yanımda bir erkek vardı, yanında bir kadın olduğu halde Sartre'la burun buruna geldik, geçip gittik. Elbette aramızda selamlaşma filan olmadı. O günün akşamı, akıl almaz bir rastlantı sonucu, o, kocam ve Simone de Beauvoir'la birlikte yemek yedim."[18] Artık dostça bir suçortaklığı ikisini bağlamaktadır. Sartre mektubundan ötürü Françoise Sagan'a teşekkür eder. Görüşürler, bir daha görüşürler ve on beş günde bir birlikte akşam yemeği yeme alışkanlığı edinirler. Her ikisi de karşısındakinin rahatlığından, kendini zeki ya da nüktedan olmak zorunda hissetmemekten hoşlanır. Sagan Sartre'ı çok iyi durumda bulur, yani Sartre'ın çekiciliği hâlâ etkisini göstermektedir.

1979 baharı sonunda tüm Paris, adlarına *boat people* denilen yeni bir tür göçerlerin başına gelenle çalkalanır. Bu insanlar solun yasalarına uymamaktadır. Birkaç yıl önce olsa, burjuva diye gerisingeri denize atılırlardı. Şimdiyse, yardıma gereksinimi olan bir insanın –onu ezen bir komünist yönetim de olsa– o yardımı hak ettiği kabullenilmektedir. "Vietnam'a Bir Gemi" komitesi kurulur ve 20 Haziran'da Lutetia Oteli'nde bir basın toplantısı düzenlenir. Durumu artık bu tür gösterilere katılmasına genellikle uygun olmayan Sartre toplantıda konuşmayı kabul eder. Söyledikleri o zamana kadar onda görülmemiş bir düşünce durumunu or-

---

16) Serge Doubrovsky, *Le Livre brisé*, Paris, Grasset, 1989, s. 77-78.
17) Françoise Sagan, *Répliques*, Paris, Quai Voltaire, 1992, s. 67.
18) *A.g.y.*, s. 68.

taya koyar. "İnsanları kurtarmak gerek."[19] Bu insanlar boğuluyor, onlara yardım etmek gerek. İdeolojinin, inançların bir önemi yok. Böylesi bir tutum, Sartre'ın hep olageldiği şeyin tersidir. Françoise Sagan ne düşünürse düşünsün, Sartre hiçbir zaman başkalarının mutsuzluğu karşısında duyarlıkla ya da zayıflara, ezilenlere karşı acımayla hareket etmemiştir. Tarihin yollarını izlemiş, o yollar kan almak istediğinde o susmuştur. Durum böyle diye, söyledikleri bir geri dönüş, bir kendini inkar olarak da alınmamalı. Zaten, nicedir Sartre kendini kullanmak isteyen herkese kendini sunmaktadır. O yıllarda kendine olan kayıtsızlığı artmıştır. Ne düşündüğünün önemi yoktur. Önemli olan saygınlığını, ününü kullanmalarıdır. Sevildiğini hisseder, tek ödülü budur. Başlangıçta amaç devrim yapmaktı. Davalar çeşitlendi, birbirlerini gerektirdiler. O, peşlerinden gitti, hâlâ da gitmektedir.

Artık Moskova'yı ve onun uydularını dışladığına göre (zaten şubat ayında da Moskova'da üç Ermeninin idam edilmesine karşı çıkmıştı), bugün ondan savunması istenen dava, onun başvuru sistemine ters düşmez. Reddetmesi için hiçbir neden yoktur. Bu, yeter: Kabul ettiğine göre, kendisinden ne söylemesi isteniyorsa, koşullar ve ondan hizmet bekleyen hareket ne istiyorsa söyler. *Boat people*'ı savunan adam, yazar ve filozof Jean-Paul Sartre değildir. Bayraktar Sartre'dır. İşte bunun içindir ki, gazeteciler, günün tarihini yazanlar bu basın toplantısını unutulmayacak bir an olarak kabul etmektedir. Sartre eski düşmanı Aron'un elini sıkmıştır. Sol ve sağ insan haklarında birleşmişlerdir. Gerek Jean-Paul Sartre, gerek Raymond Aron, bu ufak sıkıntıyı yok sayarlar. Aron'un orada bulunması, daha önceki bağlantılarının olağan bir sonucudur. Sartre'ınkiyse hiçbir biçimde Aron'un yolunda gideceğini göstermez. Buluşmalarına gelince, bunun için kesin bir şey söylenemez. Aron duygusal bir insandır. Anılarında şöyle diyecektir: "Aslında, onu öyle kör, neredeyse felçli görünce sadece derin bir üzüntü ve acıma duydum. Kendisini yıllardan beri görmemiştim, ölmek üzere olduğu hissine kapıldım."[20] Aron, Sartre André Glucksmann'ın koluna dayanmış olarak girmeden önce yerine oturmuştu. Glucksmann Sartre'a Aron'un adını söyleyince Aron döner elini uzatır. Sartre Aron'un elini eline alır. Aron sevgiyle, "İyi günler arkadaşım," der. Sartre bir şey söylemez ya da ağzının içinde bir iyi günler mırıldanır. Fotoğraf makinelerinin flaşları patlamaktadır. "Yüzden fazla ülkede satın alınan işte bu el sıkışmanın fotoğrafıdır."[21] Sartre için bu olay bir önem taşımaz. Olivier Todd'a bir kez daha

19) *Les Temps modernes*, no. 531-533, *Témoins de Sartre*, *a.g.y.*, s. 948.
20) Raymond Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 711.
21) *A.g.y.*, s. 710.

Aron'u bir burjuva ve bir halk düşmanı saydığını söyleyecektir.

26 Haziran günü saat 16.00'da, Sartre, Aron ve Glucksmann, yine "Vietnam'a Bir Gemi" komitesine üye üç kişiyle birlikte Elysée Sarayı'nda cumhurbaşkanı tarafından kabul edilir; cumhurbaşkanından, Fransa'nın *boat people*'a yaptığı yardımı artırmasını rica ederler. Giscard d'Estaing, "Sartre boğuk ve zor işitilir bir sesle konuştukça Raymond Aron'un oturduğu koltuğun kolluklarını tırmıkladığını"[22] görür. Çıkarlarken Sartre özel olarak birkaç sözcük söylemek için izin ister ve başkana Benny Lévy'nin uyrukluğa alınmasını kolaylaştırdığı için teşekkür eder. Aron'a gelince, eski arkadaşının değişmediğinin farkına varmaya başlar. "Elysée'den çıktıktan sonra Collège de France'ta son anda kararlaştırılmış bir basın toplantısında Jean-Paul Sartre kısa bir konuşma yaptı. Sesi değişmemişti, konuşma biçemi de aynıydı; duru, açık, neredeyse genç bir ses. Ne hatip ne öğretmen, tıpkı eskisi gibi."[23] Aron, Sartre'ın onunla yeniden karşılaştığına sevinebileceği konusunda en ufak bir hayale kapılmaz.

Sartre ve hâlâ sevgili Castor'um dediği Beauvoir Aix'te geçirdikleri paskalya tatilinden öyle tat almışlardır ki, ağustos ayında yine oraya giderler. Bütün gidiş gelişlerini taksiyle yaparlar. Sartre artık hemen hiç yürüyememektedir. Öğle yemeklerini birçok kez Mirabeau caddesinde yerler. Sonra Roma'ya uçarlar. "Yine San Pietro'nun insanın gözünü alan o hortlak beyazlığındaki cephesine karşı her zamanki odalarımıza yerleştik ve alıştığımız dingin yaşantımıza kavuştuk. Sartre ara sıra Roma'da oturan, yeni tanıştığı Amerikalı bir kadınla görüşüyordu."[24] Sartre pek formunda olmasa da hâlâ yüreklidir.

Çevresinde Eskiler-Yeniler savaşı olanca şiddetiyle sürmektedir. Bilinçli olarak birbirleriyle karşılaşmamaya dikkat ederler. Beauvoir, Arlette'le ancak zorunlu durumlarda temas eder. Lévy'yle ise hiç görüşmez. İki cephe de birbirine çok nazik davranır. Eskilerin görüşü Olivier Todd'un şu formülüyle özetlenebilir: "İhtiyarın iğfali."* Hırslı bir genç adam Sartre'ın evlatlığı kızla birleşmiş, onu çevresinden yalıtlamayı, eski dostlarıyla arasındaki köprüleri atmayı, onun zihinsel ve manevi mirasına tek başına el koymayı amaçlamaktadır. Hiç de doğru değil, diye bastırır Yeniler, biz Sartre'ın sırtına yük olan bir geçmişten, tozlu arkadaş-

---

22) Valéry Giscard d'Estaing, *Le Pouvoir et la Vie*, cilt II, *L'Affrontement*, Paris, Compagnie 12, 1991, s. 233.
23) Raymond Aron, *Mémoires*, *a.g.y.*, s. 711.
24) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 147.
* Hukuktaki küçüklerin iğfali kavramına alaylı gönderme. –*çn*

lıklar ve sorunlardan kurtulmasına yardımcı olduk. O solumayı ve düşünmeyi bizimle yeniden öğrendi. Ona gençliğini geri verdik. Sartre gençlik tapıncını kimseden çekinmeden, açıkça uygulamaktadır. Birkaç yıldır ağzından, "İhtiyarlar can sıkar," sözü düşmemektedir. Kuşkusuz onun bu tutumu, çevresini ikiye ayıran o gizli savaşın "kuşak çatışması" yanını körüklemektedir. Bu savaşın Sartre'ın değil de, tarafların her birinin çıkarlarına göre yürütüldüğü kuşku götürmez. Bu, onun tek bir ilişkisine dokunur. O da, zihinsel yaşamının Beauvoir'ın görüş alanından uzakta sürüp gitmesidir. Bu belki onu değil ama Beauvoir'ı etkiler. Her an erkeğin, düşüncesinin hangi noktasında olduğunu, ne hazırladığını, hangi yönde gittiğini artık eskisi gibi bilmemektedir.

1979-1980 kışında Sartre, gittikçe artan kayıtsızlığına karşın, birkaç olaya tepki verir. *Les Temps modernes*'in yazı kurulundan olup eylül ayında öldürülen Pierre Goldman'ın cenaze törenine katılmakta direnir. Ocak ayında Andrey Saharov'un ev hapsini protesto eder ve Moskova olimpiyatlarının boykot edilmesinden yana olur. Kafasının içinde çağdaş dünyanın düşüncesi ilerlemektedir. Kuşağının eşcinsellere karşı beslediği önyargıların tümünü paylaşmış olan bu adam, şubat ayında, *Le Gai Pied** adlı aylık dergiye bir demeç verir. *L'Arc* için de Catherine Clément ile Bernard Pingaud kendisiyle bir röportaj yaparlar. Bu yazılar yayımlandığında kendisi bu dünyadan göçmüş olacaktır.

Fakat gücünün önemli bölümünü yaşamının iki tutkusuna, yani kitaba ve kadınlara ayırır. "Etkinlikleri ilgisini canlı tutuyor, genç kadınlarla olan ilişkileri de onu oyalıyordu."[25] Olabildiğince çok kadınla görüşür. Varlıkları, gevezelikleri, hoş görünümleri, kahkahaları, hepsi onu, yirmi yaşında olduğu kadar, hayran bırakır. Muhakkak ki, Dubrovski'nin Sartre'da gözlemlediği dirilişi sadece onlar yaratabilir. Zihinsel mevcudiyet zamanları elbette o büyük felsefe tasarısına ayrılmaktadır. Sartre ve Lévy onlarca saatlik görüşmeyi şimdiden kayda almışlardır. Arlette sabırla bunların çözümünü yapmış, o da yüzlerce sayfa tutmuştur. Ayrıca, Sartre da not almaktadır. Yaşamının son yıllarında Sartre hemen hiç okunmaz, karınca duası gibi bir yazıyla binlerce sayfa doldurmuştur. Aralıklarını çok geniş tutmaya özen gösterdiği için artık satırlar birbirlerinin üzerine binmez. Günün birinde birinin çıkıp o sayfaları çözmesi gerekecektir. 1980 başın-

---

* İngilizcede eşcinsel karşılığında kullanılan *gay* sözcüğünün Fransızcalaştırılmış biçimini içeren bu dergi adı, kesmeden okunduğunda, eşekarısı kovanı anlamına gelir; krş. "arı kovanına çomak sokmak". –*çn*

25) *A.g.y.*, s. 149.

da, öngörülen çalışmanın bitmesine çok vardır. Sartre'ın kanısına göre, iki ya da üç yıllık bir okuma, "ondan sonra da son biçimi yazmak için iki yıllık bir süreç"[26] gerekmektedir. *Le Nouvel Observateur*, Sartre'ın bir önceki yıl Maria-Antonietta Macciochi ile yaptığı bir konuşmayı yeniden yayımlamak ister. Sartre ise o görüşmeyi beğenmemektedir. Daha önce yayımlanmamış bir metin vermek ister. O yeni metinde hazırladıkları kitabı sunacaktır. Bu metin, "Şimdi Umut" başlığını taşıyan üç görüşmeyi içerir ve Lévy tarafından Mart 1980 başında Jean Daniel'in masasına bırakılır.

Jean Daniel metni okuyunca şaşırır, karar veremez. Beauvoir, Lanzmann, Bost ve Pouillon görüşme metinlerini çöpe atması için ona baskı yaparlar. Yalnız Gorz o metinlerin dostlarının söylediği kadar rahatsız edici olmadığı görüşündedir. Sartre telefon eder. Sesi açık, kesin ve serttir. Daniel yayımlamazsa başkasına başvuracaktır. Ya evet ya hayır. Hepsi o kadar. O metne çok önem vermektedir. *Les Temps modernes*'deki ihtiyarlar hiçbir şey anlamamışlardır. Onun için çok önemli bir şey söz konusudur. Jean Daniel boyun eğer. Üç sohbet metni 10, 17 ve 24 Mart 1980 günleri yayımlanır. Bunu öğrenen Simone de Beauvoir yakınıp söylenmeye başlar. Sartre ona hıyanet etmiştir, imzası altında olur olmaz şeyler yayımlamakta, serserinin biri tarafından aldatılmaktadır. Kini de, öfkesi de belki aşırıdır. Fakat onun açısından bakınca, ağır bir bunalım yaşanmaktadır çünkü Sartre o metinle onu yarım yüzyıllık bir saltanatın bittiğini kabullenmeye zorlamaktadır. Bir metni onun keskin görüşüne sunmaması ilk kez oluyordur. Birbirlerine olan bağlılıklarında karşılıklı düşünsel denetimin çok önemli bir işlevi bulunduğu düşünülürse, bu, basbayağı bir ilişki kopmasıdır. Aralarındaki en güçlü bağlardan biri kopmuştur.

Gerçeği söylemek gerekirse, bu görüşme metinlerini okumak hiç de kolay iş değildir. Lévy'nin soru sorarken, yorumlarını yaparken takındığı edayı unutmak için büyük çaba göstermek gerekir. Hamhalatlığında değişen bir şey olmamıştır. Herhalde Sartre ona kendi eşiti gibi bakınca, Lévy gittikçe daha çok kendini dâhi sanmış, kaçıkların yüzsüzlüğüyle çapraşık tümceleri daha çok peş peşe sıralar olmuştur. Buna karşın, onu haksız bir biçimde suçlamak da saçma olurdu. Sartre'ı dindar Yahudilere çevirdiği, kanına dindarlık virüsü aşıladığı söylenmiştir. On iki bölümün bir tanesi Yahudilikle ilgilidir. O da en çok *Yahudi Sorunu* kitabını ele alır. Lévy o bölümde, haklı olarak, Sartre'ın, Yahudilerin tarihi yoktur deme-

26) Georges Michel, *a.g.y.*, s. 27.

sini kınar. Sartre da, Mesihçilik konusunu devrimin gerekliliğine getirerek konuşmayı kapatır. Bazılarının ileri sürdükleri din değiştirdiği iddiasından çok uzaktayız.

Sartre'ın birbirini tutmaz sözlerinin arasında eski saplantılarına rastlanmaktadır. Demokrasi kavramı hakkındaki birkaç düşüncesini işlerken, uygarlığımızda halk olmadığı veya olmuşsa da bugün kalmadığı için o uygarlıkta demokrasi, yani halk iktidarı olamayacağını anımsatır. Sonra, bu tür usavurumları daha ileri götürerek şöyle der: "Bizler, bu deyimi kullanmaya razı olursanız, alt-insanlarız, yani bir sonuca varmamış, belki hiç varmayacak fakat yine de o sonuca doğru giden varlıklarız."[27] Bizde insansal varlığın olsa olsa "tohumları" vardır. Tek sözcükle, doğmamışız. Bu, Sartre'daki nihilizmin ta en dip noktası. Olan hiçbir şey varlık diye nitelenmeyi hak etmemiştir. Burada, bir felsefi tutum göstermekten çok, karakterinin, yani, Sartre'ın terimleriyle, kendi hakkındaki seçiminin özünü ortaya koyuyor. Hiçbir şeyin var olmadığını başkalarına gösteren adam olmak istiyor. Dünya, ancak var olmadığı şey niteliğiyle, yani henüz oluşturulmadığı sürece seçilebilir ve istenebilir. Sartre kendini, tarihten öncede, kendi doğumundan öncede konumlandırıyor. Bu konum onun, tarihin üzerinden bakıp alt-insanların önemsizliklerini, zamana bağlılıklarını, küçüklüklerini görmesine ve, öteki uçta da, ereklerin egemenliğini anlamasına olanak vermektedir. Öte yandan, tek bir korkusu vardır: "Başarıya ulaşılamayacağı, amaç olmadığı, sadece uğrunda dövüşülen özel erekler bulunduğu düşüncesi."[28] İşte bu korkuya karşı direnerek, "Şimdi umut," der. İnsanın bir amacı vardır. Devrimcilerin kurmak istedikleri, sapına kadar insanca, yani insanlar arasındaki ilişkilerin ahlaka uygun olduğu bir toplumdur. "İşte devrimin en önemli amacı olan bu ahlak düşüncesini gerçek anlamda ancak bir tür Mesihçilik aracılığıyla düşünebiliriz."[29] Nihilizm, sanki sihirli değnekle dokunulmuş gibi, Mesihçiliğe açılıveriyor.

Peki, ikisi arası? Bu, hiç de tarihin ötesine varma değil. Hem onun için de tarihin içine girmek gerekir. Doğmuş olmak gerekir. *Eleştiri*'de Sartre terör-kardeşlik dediği şeyden çok söz etmişti. Fakat o zaman gündemde olan kardeşlik değil, terördü. "Tersine, toplumu insanlar arasında politikadan daha yaşamsal bir bağdan doğuyor diye alıyorsam, o zaman insanlar, kardeşlik ilişkisi olan temel

---

27) Jean-Paul Sartre, Benny Lévy, *L'Espoir maintenant, Les entretiens de 1980,* Paris, Verdier, 1991, s. 37.
28) *A.g.y.*, s. 81.
29) *A.g.y.*, s. 79.

bir ilişkiye sahip olmalıydılar ya da sahip olabilirler veya sahiptirler diye düşünüyorum."[30] İşte önemli olan şey bu. Şimdi, yakından bakınca, kardeşlik nedir? "Doğum, yanı başımızdaki insan için neyse bizim için de aynı şey olduğundan, birbiriyle konuşan iki insanın bir bakıma aynı anneye sahip olmaları gerçeğidir."[31] İnsanlar çok büyük bir aile oluştururlar. "Hepsi de bir kadının cinsel organından çıktığı için, kardeştirler."[32] Annenin utkusu, Anne-Meryem'in göğe yükselişi. İnsanlar eksikliğe ve kötülüğe yazgılı alt-insan olmaktan çıkıyor ve, kendilerini "ananın Oğlu"[33] diye kabul ettikleri anda, varmak istedikleri en önemli amaca doğru yürüyen eksiksiz varlıklar oluyorlar. Sartre kendi kendisinin ta merkezine dönmektedir. Dubrovski, "Yeniden kabuğuna girmiş," diyordu. Kalın bir sözcük ve düşünce katmanının, yani yapıtının altında gizlenmiş minicik, neredeyse göze görünmez bir adam. Beş yıl daha yaşayacağını sanmakta, on yıl daha yaşamak istemektedir. Fakat düşüncesi onu, kendini yadsımada daha ileri götüremez. Bir fetüs olarak, insan tohumu olarak yapacağı şey, başkalarının onun için doğmasına olanak vermektir.

19 Mart Çarşamba günü Simone de Beauvoir Sartre'ı uyandırmak ister. Onu yatağının kenarına oturmuş, "zor soluk alır, neredeyse konuşamaz"[34] durumda bulur. Hemen çağrılan doktor, hastayı Broussais hastanesine kaldırtır. Ertesi gün, Beauvoir'a akciğerde bir ödem oluştuğunu, onun da kısa sürede dağılacağını söylerler. Sonraki günlerde ateş düşer, hasta olağan bir duruma girer. Zayıflamıştır ama morali çok iyidir. Paskalya tatili için önceden kararlaştırıldığı gibi Castor ve Sylvie'yle birlikte Belle-Ile'e gideceğini düşünüp sevinir. İyi uyur, iyi yer. Arlette ve Beauvoir dönüşümlü olarak ziyaretine giderler. Fakat Beauvoir ne zaman hastaneden çıkabileceğini sorunca doktorlar kesin bir yanıt veremezler. Sartre'ın çok güçsüz olduğunu, gözetim altında kalması gerektiğini söylerler. Böbrekleri işlemez olmuştur. Kanında üre yüksektir. Beauvoir "üremi" sözcüğünü duyunca hıçkırarak ağlamaya başlar. "Anladım ki Sartre gidiyordu."[35] Bundan sonraki günler Sartre vaktin çoğunu yatakta uzanmış olarak ve az çok uyuklar durumda ya da uykuda geçirir. Uyanıkken çevresinin farkındadır, aklı başında

30) *A.g.y.*, s. 56-57.
31) *A.g.y.*, s. 57.
32) *A.g.y.*, s. 59.
33) *A.g.y.*, s. 57.
34) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 152.
35) *A.g.y.*, s. 154.

konuşur. Kadınları ve dostları sırayla yatağının başında beklerler. Kendisine bir bardak su veren Pouillon'a şöyle der: "Bundan sonraki ilk içişimiz benim evde olacak ve viski içeceğiz." Ertesi gün Beauvoir'a şöyle sorar: "Cenaze giderleri için ne yapacağız?"[36] Anlamıştır. Öteden beri ölümün kendisini korkutmadığını söylemişti. Şimdi korkmadığını bilmektedir. Düşünceleri gündelik konulara yöneliktir. Otuzlu yılların ortasından beri "aile"sine bakmaktadır. Paralar düzenli gelir ama öyle büyük bir tutarda değildir ve azalacaktır. Sartre'a bağımlı olan bu erkekler ve kadınlar nasıl başlarının çaresine bakacaklardır? Bu somut sıkıntı dışında, istediği sevecenliktir, yanı başında bulunmalarıdır. "14 Nisan günü geldiğimde uyuyordu; uyandı ve gözlerini açmadan bir şeyler söyledi, sonra bana dudaklarını uzattı. Ağzını, yanağını öptüm. Yeniden uyudu. Onda alışılmamış bir şey olan o söyledikleri, o hareketi elbette ölümünün yakın olduğunu düşündürüyordu."[37] Beauvoir çıktıktan sonra, her günkü gibi Arlette hastanın yanında yerini alır. O gün Arlette'in yanında Liliane da vardır. "Sartre kıpırdamıyordu, uyuyor gibiydi. Uzun süre, yatağın iki yanında sessizce oturduk. Kimse gelip bize *çıkın* demedi. Kendiliğimizden çıktık."[38] Sartre o akşam komaya girer. 15 Nisan'da Castor gününü ölmekte olan hastanın yanında geçirir. "Saatlerce durup ona baktım."[39] Saat 18.00'da nöbeti Arlette devralır. 21.00'da Sartre son soluğunu verir. Arlette Beauvoir'a ve kadın arkadaşlarına telefon ederek, "Durdu,"[40] der. Durdu dediği solunum aygıtıdır, yürektir, makinedir. Sartre ölmüştür. Bost, Pouillon, Lanzmann, Gorz koşarlar. Dostlarının çevresinde, sabah saat beşe kadar Simone de Beauvoir'la birlikte uyumadan beklerler. "Değişmemişti ama artık soluk almıyordu."[41] Onun en çok sevdiği şeyi yaparlar, yani konuşur, öyküler anlatır, viski, bol bol viski içer, ağlar ve gülerler.

Sartre son zamanlarında iki isteği olduğunu bildirmişti: Père-Lachaise mezarlığında annesiyle üvey babasının arasına gömülmeyecek ve yakılacaktı. "Geçici olarak Montparnasse mezarlığına gömmeye karar verdik. Oradan yakılmak üzere Père-Lachaise'e götürülecekti. Külleri Montparnasse mezarlığmda kalıcı bir mezara konulacaktı."[42] Soluk alması durduğu anda Sartre artık tümüyle kamuya

---

36) *A.g.y.*, s. 155.
37) *A.g.y.*
38) Liliane Siegel, *a.g.y.*, s. 176.
39) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 156.
40) *A.g.y.* ve Liliane Siegel, *a.g.y.*, s. 177.
41) Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, *a.g.y.*, s. 156.
42) *A.g.y.*, s. 157.

ait bir varlık olmuştur. Broussais hastanesinin girişi gazeteci ve fotoğrafçıların hücumuna uğrar. Bazıları özel bir haber verebilmek için hastabakıcı kılığına girmeye kalkar. Yakınlardaki binaların pencerelerinden teleobjektifle acıklı bir sahne yakalamaya çalışırlar.

En azından iki kuşak, kendisine yön veren birini yitirmiştir. Olgun yaştakiler kendilerine özgürlükten söz etmiş kişiyi anımsamaktadır. Gençler kendi başkaldırılarını anlamış adama ağlamaktadır. Fakat yalnız değildirler. Fransa baş belalarının şahını yitirmiştir. Az şey mi? Otuz yıldır politikasını da seçkinlerini de, sömürgeciliğini de Malthusçuluğunu da mahkum etme onurunu vermiştir ülkeye. Fransa'nın hâlâ var olduğunu, en keskin kalemleri ürettiğini, en yenilikçi beyinleri yetiştirdiğini dünya onun sayesinde bilmektedir. Elysée Sarayı bunun farkındadır. Giscard, Sartre'ın resmi bir törenin cenazesine gölge düşürmesini hiçbir zaman kabul etmeyeceğini bilir. Fakat giderleri ödemeyi önerir. "Aile" reddeder. Cumhurbaşkanı filozofun naaşı önünde saygı duruşunda bulunur.

19 Nisan Cumartesi günü, saat 14.00'da, Broussais hastanesinin amfisinde Simone de Beauvoir, Sartre'ın kadınları ve arkadaşları, *Les Temps modernes* ekibi üstü açık tabutun çevresindedirler. Sartre'a son bir kez bakarlar. Kapak örtülür. Mumun üzeri mühürlenir. Artık kimse yüzünü görmeyecektir. Binanın bitişiğindeki arabalıkta iki araba beklemektedir. İkinciye "aile" biner. Kapıları açarlar, konvoy yola düzülür. İğne atılsa yere düşmeyecek bir kalabalık vardır. Bazı fotoğrafçılar arabanın duman rengi pencerelerine çarpar, makinelerini cama yapıştırırlar. Arabanın çevresinde bir zincir oluşturulur. Dostları Arlette'le Castor'u korumaya çalışırlar. Cenaze alayı Sartre'ın Paris'ini bir baştan bir başa insan adımıyla geçer. Général-Leclerc caddesi, Denfert-Rochereau, Raspail bulvarı, Montparnasse bulvarı, Départ sokağı, Edgar-Quinet bulvarı. "Jean-Paul Sartre'ın yakınları, sayısız okurları arasından, Jean-Paul Sartre'a ve onda somutlaşan özgürlüklere saygılarını sunmak isteyen herkese bu olanağı tanımak için bir sessiz yürüyüş başlattılar."[43] Kalabalık çok büyüktür. Pazartesi günkü *Libération*, on beş ila yirmi bin kişinin toplandığını yazar. Bugün hâlâ süren efsane bu rakamı elli bine yükseltmektedir. Montparnasse mezarlığına akan geniş ırmak, her an gelip katılan dostlar, tanıdıklar, yazın adamları, sahne dünyasından insanlar, basın, militanlar, politikacılar, mahalleliler, meraklılar, düşmanlar, sahte dostlarla birlikte sürekli kabarır. Garsonların saygı sunuşuna da tanık olunur: La Coupole'ün

43) *Libération*, 18 Nisan 1980.

tüm personeli kapıya çıkmış kahvenin en cömertçe bahşiş dağıtan müşterisine saygı duruşunda bulunmaktadır. Mezarlığın içindeki hayhuy anlatılır gibi değildir. Gelenler, orada beklemekte olanlara katılırlar. "Her yandan sıkıştırılarak ilerliyoruz, boğulmanın sınırlarındayız."[44] Cenaze işleri görevlileri kalabalığın arasından yeter derecede bir boşluk açıp tabutu arabadan çıkarmakta pek büyük zorluk çekerler. Hiç kimsenin bir söylev vermesi öngörülmemiş olduğundan tabut herhangi bir tören olmaksızın mezara indirilir. Simone de Beauvoir birinin bir yerden bulup getirdiği sandalyeye oturur. Sonunda, yaşamla ölüm arasında bir sessizlik, birkaç dakikalığına uçurumun etrafında asılı kalır. Sonra kalabalık yeniden hareketlenmeye başlar. "Bir haç devrildi, bir adam Sartre'ın tabutunun üzerine düştü."[45] Beauvoir ürküntüye kapılır. Bayılmak üzeredir. Onu içinde bulunduğu karabasandan çıkarmak için yumruklarla da olsa bir yol açmak gerekir.

Bu son anda gösterilen akıl almaz sevgi, Sartre'ın görülmemiş bir şey başardığını gösteriyor. Kendisini yadsıya yadsıya, kendisine karşı savaşa savaşa, en ufak özsaygıyı reddede reddede, kişi olarak yitip gitmeyi ve tam anlamıyla öteki kişilerin hepsi olmayı başarmıştır. O, ister hayranlık ister kin duyarak olsun, kendisiyle özdeşleştikleri adamdır; çünkü onu kendi içlerinde görüp tanımaktadırlar. Sartre'ın oğulları değiliz, az çok Sartre'ız, çünkü onun evrensel tekilliği içimizde yankılanmakta. Her birimiz onun isteklerini, parıltısını, yadsımalarını, inadını, düşsel düzeyde de olsa, içimizde görebiliriz. Her birimiz onun belirsizliklerini ve güçsüzlüğünü, hayırları perdeleyen evetlerini, nevrozları saklayan kanılarını, inanışlara ve şiddete dönüşen kararsızlıklarını bulabiliriz. Sartre yaşamın karmaşık devinimini yansıtır. Gerek edimlerinde, gerek düşünce ve duygularında çifte değerlilik egemendir. Tüm yaşamında, kaybeden kazanır oynamıştır. Her şeyi yitirip her şeyi kazandığı da kuşku götürmez. Yitirdikleri: Kendisi, ben deme yetisi, içinde yaşadığı zaman. Kazandıkları: Bir yapıt, çağdaşlarının sevgisi ve ölümsüzlük. Acaba büyükbabasının kitap raflarında Hugo ve Corneille'in yanında yerini aldı mı? Bunu bilmiyoruz. Fakat kendi zamanının içinde sağlam bir yer bulmuştur. Onu oradan söküp atamazlar. Artık Sartre'ın adını anmadan XX. yüzyıldan söz edilemez. Onu hangi tarafından ele alırsak alalım, Sartre bizi kıskıvrak yakalamıştır.

---

44) Georges Michel, *Mes années Sartre*, *a.g.y.*, s. 37.
45) *A.g.y.*

BİBLİYOGRAFYA

ADDED, Serge, *Le théâtre en France dans les années Vichy, 1940-1944,* Ramsay, 1992

Album Jean-Paul Sartre, Annie Cohen-Solal tarafından seçilmiş ve yorumlanmış ikonografi, Paris, Gallimard, 1991, 320 s.

ALQUIE, Ferdinand, *Solitude de la raison,* Paris, Le Terrain vague, 1966, 194 s.

APPOLLONIA, Anne Chebel d', *Histoire politique des intellectuels en France, 1944-1954,* Bruksel, Complexe, 1991, 2 cilt, 220 ve 344 s.

Arc (l'), sayı 30, "Sartre aujourd'hui", Bernard Pingaud yönetiminde, Aix-en-Provence, 1966, 102 s.

ARON, Jean-Paul, *Les modernes,* Paris, Gallimard, 1984, 398 s.

ARON, Raymond, *Polémiques,* Paris, Gallimard, 1955, 252 s. (Les Essais LXXI)

ARON, Raymond, *Histoire et dialectigue de la violence,* Paris, Gallimard, 1973, 276 s.

ARON, Raymond, *Mémoires,* Paris, Julliard, 1983, 778 s.

Arts (les), no. 804, 11-17 Ocak 1961, "Qui etait Sartre à vingt ans?", Claude Bonnefoy'nın incelemesi

Assemblée mondiale de la paix, Helsinki, 22-29 juin 1955, yay. haz. Dünya Barış Konseyi sekreterliği, Paris, 1955, 718 s.

ASSOULINE, Pierre, *L'epuration des intellectuels,* Bruksel, Editions Complexe, 1996, 175 s.

AUDRY, Colette, *Sartre et la Réalité humaine,* Paris, Seghers, 1966, 192 s. (Philosophes de tous les temps)

AUDRY, Colette, *La statue,* Paris, Gallimard, 1983, 214 s.

Autour de Jean-Paul Sartre. Litterature et philosophie, Pierre Verstraetené'in Giriş Yazısı, Paris, Gallimard (Idées), 1981, 254 s.

BAIR, Deirdre, *Simone de Beauvoir,* Paris, Fayard, 1991, 834 s.

BARILIER, Etienne, *Les petits camarades, Essai sur Jean-Paul Sartre et Raymond Aron,* Paris / Lausanne, Julliard/L'Âge d'homme, 1987, 168 s.

BATAILLE, Georges, *Œuvres complètes,* cilt VI, "Sur Nietzsche", Paris, Gallimard, 1973, 488 s.

BEAUVOIR, Simone de, *Journal de guerre, septembre 1939-janvier 1941,* Paris, Gallimard, 1990, 372 s.

BEAUVOIR, Simone de, *L'Invitée,* Paris, Gallimard, 1943 (yeni baskı Folio, 1996, 504 s.)

BEAUVOIR, Simone de, *Lettres à Nelson Algren. Un amour transatlantique, 1947-1964,* Paris, Gallimard, 1997, 614 s.

BEAUVOIR, Simone de, *Mémoires d'une jeune fille rangée,* Paris, Gallimard, 1958 (yeni baskı Folio, 1995, 504 s.)

BEAUVOIR, Simone de, *La force de l'âge,* Paris, Gallimard, 1960 (yeni baskı Folio, 1991, 694 s.)

BEAUVOIR, Simone de, *La force des choses,* Paris Gallimard, 1963 (yeni baskı Folio, 1992, 2 cilt, 376 s. et 508 s.)

BEAUVOIR, Simone de, *Tout compte fait,* Paris, Gallimard, 1972 (yeni baskı Folio, 1995, 634 s.)

BEAUVOIR, Simone de, *La cérémonie des adieux suivi de Entretiens avec Jean-Paul Sartre août-septembre 1974,* Paris, Gallimard, 1981, 562 s.

BEN-GAL, Ely, *Mardi, chez Sartre. Un Hebreu à Paris (1967-1980),* Paris, Flammarion, 1992, 334 s.

BÉRARD-ZARZYCKA, Ewa, "Sartre et Beauvoir en URSS", *Commentaire* no. 53, 1991, s. 161-168

BLANCHOT, Maurice, "Les romans de Sartre", *La part du feu,* Gallimard, 1949, s. 195-211

BLANCHOT, Maurice, *Les intellectuels en question. Ebauche d'une réflexion,* Paris, Fourbis, 1996, 64 s.

BOISDEFFRE, Pierre de, *Des vivants et des morts... Témoignages 1948-1953,* Paris, Editions universitaires, 1954, 351 s.

BOSCHETTI, Anna, *Sartre et les "Temps modernes", une entreprise intellectuelle,* Paris, Minuit, 1985, 328 s.

BOST, Jacques-Laurent, *Le dernier des métiers,* Paris, Gallimard, 1946, 247 s.

BOURDIEU, Pierre, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire,* Paris, Seuil, 1992, 486 s.

BRANDT, Ingeborg, "Gesprāch mit Jean-Paul Sartre. Der franzōsische Dichter-Philosoph und Madame de Beauvoir schreiben ihre Autobiographien", *Die Welt am Sonntag,* 6 Ekim 1957, s. 13

BROCHIER, Jean-Jacques, *Pour Sartre,* Paris, Lattès, 1995

BROYELLE, Claudie ve Jacques, *Les illusions retrouvées: Sartre a toujours raison contre Camus,* Paris, Grasset & Fasquelle, 1982, 333 s.

BRUHAT, Jean, Il *n'est jamais trop tard,* Albin Michel, 1983, 292 s.

BUISINE, Alain, "Ici Sartre", *Revue des sciences humaines,* no. 195, 1984-3, "Lettres d'ecrivains", s. 183-203

BUISINE, Alain, *Laideurs de Sartre,* Lille, Presses universitaires de Lille, 1986, 166 s.

Bulletin de la Société des amis de l'Ecole normale supérieure, no. 122, Paris, Eylūl 1971, "Commémorations", s. 21-22

BURGELIN, Claude, *Claude Burgelin présente "Les Mots" de Jean-Paul Sartre,* Paris, Gallimard (Foliothèque), 1994, 212 s.

BURNIER, Michel-Antoine, *Les existentialistes et la politique,* Paris, Gallimard (Idées), 1966, 192 s.

BURNIER, Michel-Antoine, *Le testament de Sartre,* Paris, Olivier Orban, 1982, 204 s.

Cahier et revue de L'OURS, no. 116, Ocak 1981, "Deux années au lycée Louis-le-Grand (1922-1924)"

Cahiers André Gide, no. 6, "Les Cahiers de la Petite Dame, 1937-1945", Paris, Gallimard, 1975, 404 s.

Cahiers de Sémiotique textuelle 2, "Etudes sartriennes I", Paris X Üniversitesi, 1984, 156 s.

Cahiers de Sémiotique textuelle 5-6, "Etudes sartriennes II-III", Paris X Üniversitesi, 1986, 326 s.

Cahiers de Sémiotique textuelle 18, "Etudes sartriennes IV", Paris X Üniversitesi, 1990, 222 s.

Cahiers libres, no. 14, "Le droit à l'insoumission, "Le dossier des 121", Paris, François Maspero, 1961, 236 s.

CASANOVA, Laurent, *Le parti communiste, les intellectuels et la nation,* Paris, Editions sociales, 1949, genişletilmiş yeni baskı 1951, 200 s.

CAU, Jean, *Croquis de mémoire,* Paris, Julliard, 1985, 261 s.

CAWS, Peter, *Sartre,* Londra, Boston, Melbourne and Henley, Routledge and Kegan Paul (The Arguments of the Philosophers), 1979, XIV + 210 s.

CELEUX, Anne-Marie, *Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir: une expérience commune, deux écritures,* Paris, Nizet, 1986, 92 s.

CHANCEL, Jacques, *Radioscopie,* cilt I, Paris, Laffont (J'ai lu), 1973, s. 187-215, "Jean-Paul Sartre", 4 Şubat 1973 tarihli yüz yüze söyleyişi

COCTEAU, Jean, *Journal 1942-1945,* Paris, Gallimard, 1989, 738 s.

COHEN-SOLAL, Annie, *Sartre, 1905-1980,* Paris, Gallimard, 1985, 948 s.

COLOMBEL, Jeannette. *Sartre,* cilt I, "Un homme en situation", cilt 2, "Une œuvre aux mille têtes", Paris, Le Livre de poche (Textes et débats), 1985, 762 s.

COLOMBEL, Jeannette, *Sartre ou le parti de vivre,* Paris, Grasset, 1981, 317 s.

Congrès des peuples pour la paix, Vienne, 12-19 decembre 1952, Paris, éditions Défense de la paix, 1952, 1084 s.

CONTAT, Michel, RYBALKA, Michel, *Les ecrits de Sartre, Chronologie, bibliographie commentée,* Paris, Gallimard, 1970, 786 s.

CONTAT, Michel, "Rien dans les mains, rien dans les poches", *Quai Voltaire,* edebiyat dergisi, no. 6, sonbahar 1992, s. 79-99

CONTAT, Michel, "Sartre, Jean-Paul, 1905-1980", *Dictionnaire des philosophes,* yön. Denis Huisman, Paris, PUF, 1984, s. 2298-2309

DANIEL, Jean, *Le temps qui reste,* Paris, Gallimard, 1984, 202 s.

Débat (le), no. 35, Mayıs 1985, s. 60-78, Vincent Descombes, Jean-Philippe Domecq, François George ve Olivier Rolin, "Sartre, cinq ans après".

DESANTI, Dominique, *Les staliniens (1944-1956). Une expérience politique,* Paris, Fayard, 1975, 386 s.

DESANTI, Dominique, *Ce que le siècle m'a dit,* Paris, Plon, 1997, 692 s.

DESANTI, Jean-Toussaint, "*L 'Etre et le Néant* a cinquante ans", *Le Monde,* 2 Temmuz 1993

DOUBROVSKI, Serge, "Jean-Paul Sartre et le mythe de la raison dialectique", *La Nouvelle Revue française,* no. 105-106, yaz-sonbahar 1961

DOUBROVSKI, Serge, *Le livre brisé,* Paris, Grasset, 1989, 418 s.

ETIEMBLE, René, "Lettre ouverte à Jean-Paul Sartre sur l'unité de mauvaise action", *Hygiéne des lettres,* II, *Littérature dégagée 1942-1953,* Paris, Gallimard, 1955, s. 142-157

FABRE-LUCE, Alfred, *Vingt-cinq années de liberté,* cilt II, *L'épreuve (1939-1946),* Paris, Julliard, 1963, 286 s.

FE, Franco, *Sartre e il comunismo,* Firenze, "La Nuova Italia", 1970, 270 s.

FEJTÖ, François, *Mémoires. De Budapest à Paris,* Paris, Calmann-Lévy, 1986, 324 s.

FOUCHE, Pascal, *L'Edition française sous l'Occupation, 1940-1944,* Paris, Paris 7 Üniversitesi Çağdaş Fransız Edebiyatı Kütüphanesi, 1987, 2 cilt, 453 ve 447 s.

France-Observateur, 5 Aralık 1963, Maria Craipeau, "La vie en marge"

FRANK, Bernard, *En soixantaine. Chroniques 1961-1971,* Paris, Julliard, 1996, 480 s.

FRANK, Bernard, *Les rats,* yeni baskı 1985, Paris, Flammarion, 544 s.

FRANK, Bernard, *Mon siècle. Chroniques 1952-1960,* Paris, Quai Voltaire, Edima, 1993, 396 s.

FRANK, Bernard, *Un siècle débordé,* Paris, Flammarion, 1987, 310 s.

French Review (The), cilt 55, Special Issue, Yaz 1982, "Sartre and biography", yay. haz. Stirling Haig, 136 s.

GALSTER, Ingrid, *Le théâtre de Jean-Paul Sartre devant ses premiers critiques*, Tübingen/Paris, Gunter Narr Verlag/Jean-Michel Place, 1986, 396 s.

GALSTER, Ingrid, "Simone de Beauvoir et Radio-Vichy. A propos de quelques scénarios retrouvés", *Romanische Forschungen*, cilt 108, cahier 1/2, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1996, s. 112-132

GANDILLAC, Maurice de, *Le siècle traversé. Souvenirs de neuf décennies*, Paris, Albin Michel, 1998, 520 s.

GAULMIER, Jean, "Quand Jean-Paul Sartre avait dix-huit ans...", *Le Figaro littéraire*, 5 Temmuz 1958

GENTON, Bernard, *Les Alliés et la culture: Berlin 1945-1949. Essai de comparaison*, Paris, PUF, 1998, 452 s.

GEORGE, François, *Deux études sur Sartre*, Paris, yay. Christian Bourgois, 1976, 444 s.

GERASSI, John, *Sartre, conscience haïe de son siècle*, Monaco, Editions du Rocher, 1992, 304 s.

GISCARD D'ESTAING, Valéry, *Le pouvoir et la vie*, cilt II, *L'affrontement*, Paris, Compagnie 12, 1991, 471 s.

GORZ, André, *Le traître*, Paris, Seuil, 1958, yeni baskı. 1978 (Points), 315 s.

GRANJON, Marie-Christine, "Raymond Aron, Jean-Paul Sartre et le conflit algérien", *Cahiers de l'Institut d'histoire du temps preseni*, no. 10, Kasım 1988, s. 79-94

GRANJON, Marie-Christine, "L'Allemagne de Raymond Aron et de Jean-Paul Sartre", *Entre Locarno et Vichy. Les relations culturelles franco-allemandes dans les années 1930*, yön. Hans Manfred Bock, Reinhart Meyer-Kalkus ve Michel Trebitsch, Paris, Editions du CNRS, 1993, cilt I, s. 463-479

GRÉMION, Pierre, *Ecrivains et intellectuels à Paris — une esquisse —*, Fondation Konrad Adenauer, 1997, 33 s.

GUÉHENNO, Jean, *Journal des années noires*, Paris, Gallimard, 1947, 348 s.

GUILLET, Michel, "Jean-Paul Sartre au lycée de La Rochelle: un "fort en thème"... mais pas en maths...", *Sud-Ouest dimanche*, 25 Ekim 1964, s. 4

HARVEY, Robert, *Search for a father. Sartre, Paternity, and the question of Ethics*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1991, 234 s.

HAYMAN, Ronald, *Sartre a biography*, New York, Carroll & Graf Publishers, Inc., 1987, 532 s.

HELLER, Gerhard, *Un Allemand à Paris, 1940-1944*, Paris, Seuil, 1981, 220 s.

HERVE, Pierre, *Lettre à Sartre et à quelques autres par la même occasion*, Paris, La Table ronde, 1956, 252 s.

HOLLIER, Denis, *Les dépossédés (Bataille, Caillois, Leiris, Malram, Sartre)*, Paris, Les editions de Minuit, 1993, 202 s.

HOLLIER, Denis, *Politique de la prose. Jean-Paul Sartre et l'an quarante*, Paris, Gallimard, 1982, 312 s.

IDT, Geneviève, "Modèles scolaires dans l'écriture sartrienne: *La Nausée*, ou la 'narration' impossible", *Revue des sciences humaines*, no. 174, Lille, 1979, s. 83-103

JEANSON, Francis, *Le problème moral et la pensée de Sartre*, ek olarak *Un quidam nommé Sartre*, Paris, Seuil, 1965, 352 s.

JEANSON, Francis, *Sartre*, Paris, Seuil (Ecrivains de toujours), 1955, yeni baskı 1990, 192 s.

JEANSON, Francis, *Sartre*, Desclée de Brouvrer, 1966

JEANSON, Francis, *Sartre dans sa vie*, Paris, Seuil, 1974, 304 s.

JOSEPH, Gilbert, *Une si douce Occupation, Simone de Beauvoir-Jean-Paul Sartre 1940-1944*, Paris, Albin Michel, 1991, 384 s.

JUDT, Tony, *Un passé imparfait. Les intellectuels en France 1944-1956,* Ingilizceden çev. Pierre-Emmanuel Dauzat, Paris, Fayard, 1992, 404 s.

KALFON, Pierre, *Che. Ernesto Guevara, une légende du siècle,* Paris, Seuil (Points), 1997, 764 s.

KNEE, Philippe, *Qui perd gagne: essai sur Sartre,* Sainte-Foy (Canada), Les Presses de l'Université Laval, 1993, 222 s.

KOESTLER, Arthur, *Œuvres autobiographiques,* yay. haz. Phil Casoar, Paris, Laffont, 1994, 1406 s.

KOHN-ETIEMBLE, Jeannine, *226 lettres inédites de Jean Paulhan,* Paris, Klincksieck, 1975, 472 s.

LAMBLIN, Bianca, *Mémoires d'une jeune fille dérangée,* Paris, Editions Balland, 1993, 208 s.

LASZLO, Robert, "Encounter with Jean-Paul Sartre", *The New hungarian quarterly,* cilt III, no. 8, Budapeşte, Corvina Press, Ekim-Aralık 1962, s. 246-249

LECARME, Jacques, "'Les Mots' de Sartre: un cas limite de l'autobiographie?", *Revue d'histoire littéraire de la France,* Paris, Armand Colin, 1975, no. 6, s. 1047-1061

Lectures de Sartre, Claude Burgelin tarafından bir araya getirilmiş ve sunulmuş metinler, Lyon, Presses universitaires de Lyon, 1986, 340 s.

LEFRANC, Georges, "Qui etait le jeune Sartre?", *Banlieue-sud,* Antony, 9 Mayıs 1980, s. 2

LEIRIS, Michel, *Journal 1922-1989,* Paris, Gallimard, 1992, 956 s.

LEJEUNE, Philippe, *Le pacte autobiographique,* "L'ordre du récit dans *Les Mots* de Sartre", Paris, Seuil, 1975, s. 197-243

LEJEUNE, Philippe, "Ça c'est fait comme ça", *Poétique, revue de théorie et d'analyse littéraire,* no. 35, Paris, Seuil, Eylül 1978, s. 269-304

LEJEUNE, Philippe, *Je est un autre,* "Sartre et l'autobiographie parlée", Paris, Seuil, 1980, s. 161-202

LEJEUNE, Philippe, *Moi aussi,* "Les enfances de Sartre", Paris, Seuil, 1986, s. 117-163

LÉVI-STRAUSS, Claude, *La pensée sauvage,* "Histoire et dialectique", Paris, Plon, 1962, s. 324-357

LOTTMAN, Herbert R., *La rive gauche. Du Front populaire à la guerre froide,* Paris, Seuil, 1981, 560 s.

LOUETTE, Jean-François, *Jean-Paul Sartre,* Paris (Portraits littéraires), Hachette, 1993, 350 s.

MADSEN, Axel, *Hearts and Minds - the common Journey of Simone de Beauvoir and Jean-Paul Sartre,* New York, William Morrow & Company, 1977

Magazine littéraire (le), no. 55-56, Eylül 1971, "Jean-Paul Sartre, la pensée et l'action", s. 9-35

Magazine littéraire (le), no. 103-104, Eylül 1975, "Sartre dans son histoire", s. 8-74

Magazine littéraire (le), no. 320, Nisan 1994, "L'existentialisme", s. 16-89

Marxisme et existentialisme, controverse sur la dialectique, Jean-Paul Sartre, Roger Garaudy, Jean Hyppolite, Jean-Pierre Vigier, Jean Orcel, Paris, Plon (Tribune libre), 1062, 98 s.

MASCOLO, Dionys, *Lettre polonaise sur la misère intellectuelle en France,* Paris, éditions de Minuit, 1957, 99 s.

MERLEAU-PONTY, Maurice, *Humanisme et terreur, essai sur le problème communiste,* Paris, Gallimard, 1947, 210 s.

MERLEAU-PONTY, Maurice, "Sartre et l'ultra-bolchevisme", *Les aventures de la dialectique,* Paris, Gallimard, 1955, s. 131-271.

MICHEL, Georges, *Mes années Sartre. Histoire d'une amitié,* Hachette, 1981, 218 s.

MOLNAR, Thomas, *Sartre philosophe de la contestation,* Paris, La Table ronde, 1969, 192 s.

MONTEIL, Claudine, *Les amants de la liberté, L 'aventure de Jean-Paul Sartre et Simone de Beauvoir dans le siècle,* Paris, Editions No. 1, 1999, 324 s.

MONTEIL, Claudine, *Simone de Beauvoir. Le mouvement des femmes. Mémoires d'une jeune fille rebelle,* Monaco, Editions du Rocher, 1996, 188 s.

MURAT, Marie-Germaine, "Jean-Paul Sartre, un enfant séquestré", *Les Temps modernes,* no. 498, Ocak 1988, s. 128-149

MURDOCH, Iris, *Sartre, Romantic rationalist,* London, Chatto & Windus, 1987, 158 s.

NADEAU, Maurice, *Grâces leur soient rendues. Mémoires littéraires,* Albin Michel, 1990, 482 s.

NIZAN, Henriette, *Libres mémoires,* Paris, Laffont, 1989, 464 s.

NOUDELMANN, François, *Sartre: l'incarnation imaginaire,* Paris, L'Harmattan, 1996, 254 s.

Nouveau Candide (le), 3-10 Kasım 1963, "Sartre et Simone de Beauvoir racontent leur vie"

Nouvelle critique (la), revue du marxisme militant, no. 173-174, Mart 1966, "Sartre est-il marxiste?", s. 91-198

Obliques, no. 18-19, "Sartre", yön. Michel Sicard, Paris, 1979, 384 s.

Obliques, no. 24-25, "Sartre et les arts", yön. Michel Sicard, Paris, 1981, 306 s.

PAULHAN, Jean, *De la paille et du grain,* Paris, Gallimard, 1948

PAULHAN, Jean, *Lettre aux Directeurs de la Résistance,* Paris, Editions de Minuit, 1952

PERRIN, Marius, *Avec Sartre au Stalag 12 d,* Paris, Jean-Pierre Delarge'ın katkısıyla - Opera Mundi, 1980, 169 s.

Pourquoi et comment Sartre a écrit "Les Mots". Genèse d'une autobiographie, yön. Michel Contat, Paris, PUF, 1996, 502 s.

Quinzaine littéraire (la), no. 369, 16-30 Nisan 1982, "Sartre deux ans après", s. 8-20

RAGACHE, Gilles et RAGACHE, Jean-Robert, *La vie quotidienne des écrivains et des artistes sous l'Occupation, 1940-1944,* Paris, Hachette, 1988, 350 s.

RANWEZ, Alain D., *Jean-Paul Sartre's "Les Temps modernes", a literary history, 1945-1952,* New York, The Whitston Publishing Company, 1981, 158 s.

ROY, Claude, *Somme toute,* Paris, Gallimard (Folio), 1976, 532 s.

SAGAN, Françoise, *Avec mon meilleur souvenir,* Paris, Gallimard, 1984, 214 s.

SAGAN, Françoise, *Répliques,* Paris, Quai Voltaire, 1992, 128 s.

Sartre et la mise en signe, Michel Issacharoff ve Jean-Claude Vilquin tarafından hazırlanan metin, Paris, Klincksieck, Lexington (Kentucky), French Forum, 1982, 170 s.

SAUVAGEOT, Jacques, GEISMAR, Alain, COHN-BENDIT, Daniel, DUTEUIL, Jean-Pierre, *La révolte étudiante, les animateurs parlent,* Paris, Seuil, 1968, 129 s.

SCHIFFER, Daniel Salvatore, *Grandeur et misère des intellectuels. Histoire critique de l'intelligentsia du XXe siècle,* Monaco, Editions du Rocher, 1998, 264 s.

SCHWARZ, Theodor, *Jean-Paul Sartre et le marxisme. Réflexions sur "La Critique de la raison dialectique",* Lozan L'Age d'homme, 1976, 154 s.

SICARD, Michel, *Essais sur Sartre. Entretiens avec Sartre (1975-1979),* Paris, Editions Galilée, 1989, 384 s.

SIEGEL, Liliane, *La clandestine, récit,* Paris, Maren Selle & Cie, 1988, 192 s.

Simone de Beauvoir, Josée Dayan ve Malka Ribowska'nın bir filmi, yön. Josée Dayan, Paris, Gallimard, 1979, 94 s.

SIRINELLI, Jean-François, *Deux intellectuels dans le siècle, Sartre et Aron,* Paris, Fayard, 1995, 396 s.

SIRINELLI, Jean-François, *Génération intellectuelle. Khâgneux et Normaliens dans l'entre-deux-guerres,* Paris, PUF, 1994, 720 s. (Quadrige)

SIRINELLI, Jean-François, *La guerre d'Algérie et les intellectuels français*, Bruksel, Complexe, 1991

SIRINELLI, Jean-François, *Intellectuels et passions françaises. Manifestes et pétitions au xxe siécle*, Paris, Fayard, 1990 (yeni baskı Folio histoire, 1996, 594 s.)

SOLJENITSYNE, Alexandre, *Le Chêne et le veau. Esquisse de la vie littéraire*, Paris, Seuil, 1975, 539 s.

Temps modernes (les), no. 274, Nisan 1969, Jean-Paul Sartre, "L'homme au magnétophone", J.-B. Pontalis, "Réponse à Sartre", Bernard Pingaud, "Reponse à Sartre", A..., "Dialogue psychanalytique", s. 1812-1840; André Gorz, "Tchécoslovaquie, d'un printemps à l'autre", s. 1841-1850

Temps modernes (les), no. 531-533, Ekim-Aralık 1990, *Témoins de Sartre*, 2 cilt, 1434 s.

Temps modernes (les), no. 560, Mart 1993, s. 1-41, Michel Kail, "Introduction à la conférence de Sartre", Jean-Paul Sartre, "La conférence de Rome, 1961: marxisme et subjectivité", Tibor Szabo, "Note annexe".

TODD, Olivier, *Albert Camus, une vie*, Paris, Gallimard, 1996, 862 s.

TODD, Olivier, *Un fils rebelle, récit*, Paris, Grasset, 1981, 296 s.

TOMIKO, Asabuki, *Vingt-huit jours au Japon avec Jean-Paul Sartre et Simone de Beauvoir (18 septembre-16 octobre 1966)*, Japoncadan çev. Claude Peronny ve Tanaka Chiharu, Paris, Langues & Mondes, L'Asiathèque, 1996, 160 s.

VIRMAUX, Alain ve Odette, "Sartre 'collaborateur'? (Essai de mise au point)", *Jeune cinéma*, no. 231, Nisan 1995, s. 27-32

WILKINSON, James D., *The intellectual resistance in Europe*, Londra, Harvard University Press, 1981, 358 s.

WINOCK, Michel, *Le siècle des intellectuels*, Paris, Seuil, 1997, 704 s.

DİZİN

Adler, Alfred: 251
Alain: 85, 101, 110
Albert, François: 100
Alcan: 176, 201
Algren, Nelson: 309, 327, 330, 341, 345, 346, 352, 358, 359, 365, 374, 375, 407, 421, 466, 498, 505
Alicata, Mario: 492, 493
Alleg, Henri: 440
Allégret, Yves: 251
Allon, Yigal: 530
Alphen, Henriette, "Rirette" denir: 114
Altman, Georges: 330, 335, 351
Amado, Jorge: 415, 465
Andler, Charles: 107
Anouilh, Jean: 272
Antelme, Robert: 421
Apletin: 405
Aragon, Louis: 244, 266, 395, 459, 522
Aranda, Gabriel: 573
Aristoteles: 105, 135, 215
Arnaud, Georges: 464
Aron, Raymond: 96, 97, 99, 102, 105, 106, 108, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 122, 125, 134, 136, 137, 138, 152, 155, 156, 172, 189, 199, 201, 261, 272, 293, 328, 397, 442, 446, 476, 543, 544, 575, 605, 606
Artaud, Antonin: 258
Astier de la Vigerie, Emmanuel d': 394, 404
Astruc, Alexandre: 567, 588, 591, 602
Audiberti, Jacques: 232
Audry, Colette: 152, 157, 158, 173, 177, 236, 349, 400, 401, 541
Auriol, Vincent: 376
Awdykowicz, Estepha, "Stepha" denir: 129, 130, 146, 179

Aymard, Gustave: 64
Aymé, Marcel: 253, 419

Baader: 583, 584, 591
Babel, Isaak: 139
Badel, Annet: 252, 260, 261
Bair, Deirdre: 254
Baker, Joséphine: 139
Balachova, Tania: 252
Balladur, Jean: 255
Barbezat, Marc: 250
Barbusse Henri: 65
Barrault, Jean-Louis: 232, 245, 258
Barthes, Roland: 412
Bartok, Béla: 372, 601
Bataille, Georges: 206, 249, 250, 251, 254, 255, 257, 272, 294
Baudelaire, Charles: 57, 58, 70, 88, 267, 268, 275, 276, 282, 338, 340, 370, 399, 501
Beauvoir, Françoise de, doğum adı Brasseur: 127, 128, 200
Beauvoir, Georges de: 127, 200, 238
Beauvoir, Hélène de, "Poupette" denir: 128, 129, 150, 151, 174, 179, 190, 193, 195, 293
Beauvoir, Simone de, dite "le Castor" denir: 102, 116, 119, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 221, 222, 227, 229, 230, 231, 233, 235, 236, 238, 242, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 259, 261, 262, 267, 269, 270, 274, 275, 279, 284, 285, 286, 287, 288, 293, 295, 296, 297, 304, 309, 310, 327, 330, 331, 332, 333, 338, 341, 342, 345, 346, 347, 349, 351, 352, 353, 358, 359, 360, 364, 365, 366, 372, 374, 375, 377, 378, 383, 388, 389, 394, 395, 397, 398, 401, 402, 403, 405, 407, 408, 410, 412, 414, 415, 416, 417, 418, 421, 425, 426, 428, 435, 447, 448, 449, 453, 454, 459, 461, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 478, 479, 480, 481, 484, 485, 488, 490, 491, 493, 496, 497, 498, 499, 505, 506, 508, 513, 514, 515, 516, 518, 523, 524, 527, 528, 529, 530, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 541, 542, 545, 558, 559, 560, 563, 565, 566, 567, 571, 572, 576, 577, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 587, 589, 590, 591, 593, 594, 595, 596, 598, 602, 603, 604, 606, 607, 608, 610, 611, 612, 613
Beckett, Samuel: 419
Bédé, Jean-Albert: 285
Beethoven, Ludwig van: 23, 46, 193, 344, 372
Beigbeder, Marc: 277
Bellessort, André: 91, 92
Ben, Bella: 482, 520
Ben, Sadık: 440
Bénard, Marc: 222

Ben-Gal, Eli: 530, 531, 571, 580, 591, 595, 596, 602, 603
Bérard, Armand: 111
Bercot, Marc: 52, 79
Berg, Alban: 129, 344
Bergson, Henri: 93, 94, 99
Bernanos, Georges: 229
Berriau, Simone: 372, 412, 447, 448
Bienenfeld, Bianca: 196, 202, 208
Billotte, General: 440
Billy, André: 193
Blanchot, Maurice: 193, 246, 272, 294, 465, 469, 541
Blum, Suzan: 500
Boisselot, Peder: 222, 223, 224
Bompiani: 287, 288
Bonafé, Alphonse: 165, 327, 328
Borderie, Raymond: 248
Bosseur, Jean-Yves: 601
Bossuet: 223
Bost, Jacques-Laurent: 168, 178, 179, 180, 182, 190, 191, 193, 195, 197, 206, 208, 213, 218, 231, 233, 238, 251, 252, 255, 293, 304, 310, 349, 360, 375, 377, 470, 471, 510, 514, 567, 592, 596, 597, 608, 611
Bost, Pierre: 181, 182, 187
Boubal, Paul: 243
Bouchon, Maurice: 32
Boulez, Pierre: 471
Bourdet, Claude: 330, 335, 351
Bourdieu: 278
Bourgois, Christian: 507
Bourla, Jean-Pierre: 242, 255, 256, 257
Boutbien, Léon: 335
Boutillier: 73
Brasillach, Robert: 253, 266
Brasseur, Pierre: 372, 398
Brecht, Bertolt: 139, 401, 419, 505
Bréhier, Émile: 98
Brejnev: 594
Breton, André: 93, 125, 186, 274, 306, 330, 331, 348, 351, 459, 462, 471, 518
Brodski: 517
Bruckberger, Peder: 261
Brunet: 307, 354
Brunschvicg, Léon: 99, 106, 124, 155
Bülow, Cosima von: 106
Burnier, Michel-Antoine: 574

Butor, Michel: 454, 519
Byron: 147

Caillois, Roger: 206
Calas: 262
Calder, Alexandre: 271, 294
Calmy, Marc: 277
Camus, Albert: 32, 194, 242, 249, 250, 252, 254, 255, 258, 259, 261, 270, 272, 273, 274, 282, 284, 304, 308, 330, 331, 345, 348, 351, 366, 367, 372, 386, 387, 399, 454, 509, 544
Canguilhem, Georges: 99, 100, 110
Carco, Francis: 87
Cardineau: 73
Carné, Marcel: 232
Cartier-Bresson, Henri: 401
Casanova: 306, 395
Casarès, Maria: 255, 272
Cassou, Jean: 205, 272
Castro, Fidel: 459, 460, 461, 465, 466, 468, 473, 474, 484, 537, 538
Cathala: 499
Cau, Jean: 296, 343, 344, 349, 358, 378, 387, 388, 393, 397, 405, 420, 439
Cavaillès, Jean: 235, 237
Cazalis, Anne-Marie: 296
Céline, Louis Ferdinand: 154, 518
Césaire, Aimé: 538
Cézanne, Paul: 147
Chabrier, M.: 84
Chadel, Jean: 79, 82
Chaintron, Jean: 376
Champigneulle, Jacques: 129
Chancel, Jacques: 575
Chaplin, Charlie: 104, 261
Chapsal, Madeleine: 454
Châteaubriant: 253
Chavoix, Elodie, bkz. Sartre Elodie.
Chazelas, Georges ve Jean: 232, 234
Chéreau, Patrice: 559
Chevalier, Maurice: 139, 372
Chirac, Jacques: 588
Chonez, Claudine: 200
Chopin, Frédéric: 23, 40, 46
Churchill, Sör Winston: 235
Claudel, Paul: 139, 224
Clavel, Maurice: 565, 582, 585

Clément, Catherine: 607
Cocteau, Jean: 78, 122, 245, 253, 258, 331, 372
Cohn-Bendit, Daniel: 542, 548, 583
Colette: 253, 372
Colette X.: 197, 198, 201, 202, 208, 212
Colombel, Jeannette: 602
Colonna, d'Istria: 91, 93
Conrad, Joseph: 81, 136
Contat, Michel: 158, 567, 585, 591, 602
Cooper, David G.: 499
Corneille: 33, 34, 35, 613
Courteline: 35
Craipeau, Maria: 500
Croissant, Klaus: 583
Cuzin, François: 232, 237

Daladier, Edouard: 445
Dalmas, Louis: 361
Daniel, Jean: 342, 596, 608
Daniélou, Jean: 193, 254
Davis, Gary: 348
Dayan, Josée: 602
Dayan, General: 530
Debray, Régis: 535, 552
Debû-Bridel, Jacques: 244
Debussy: 46, 99, 372
Decour, Jacques: 244
Dediyer, Vladimir: 532, 538, 560
Defferre, Gaston: 520
Dekobra: 229
Delacroix, Henri: 105, 155, 168
Delange, René: 232, 247, 248, 253
Delannoy, Jean: 247, 248, 307
Delarue, Mathieu: 276, 291, 307
Desanti, Dominique: 232, 234, 397, 415
Desanti, Jean-Toussaint: 232, 237
Descartes: 17, 95, 105, 122, 188, 269, 281, 434
Desjardins, Paul: 105
Devouassoux, Simone: 232, 235
Dollé, Jean-Paul: 507
Dollfuss: 163
Doroh, E.: 485, 522
Dort, Bernard: 419, 602

Dos, Passos: 157, 198, 199, 274
Dostoyevski: 81, 201
Dubrovski, Sergey: 603, 607, 610
Doumergue, Gaston: 158
Dranem: 139
Dreyfus: 262
Drieu, La Rochelle: 215, 230, 232, 244, 253, 257
Du Bos, Charles: 105
Dubçek: 538
Dubuffet, Jean: 471
Duchamp, Marcel: 271
Duclos, Jacques: 384, 390, 395
Dullin, Charles: 138, 172, 179, 181, 190, 224, 245, 246, 247, 250, 360
Dumas, Alexandre: 398
Dumas, Georges: 99
Dumas, Roland: 467, 482
Dunot, Marcel: 50
Duras, Marguerite: 558
Dürer, Albrecht: 172, 295

Ehrenburg, Ilya: 139, 353, 401, 403, 404, 415, 484, 486, 487, 492, 498, 505, 516, 518, 522
Eisenhower, Dwight: 415
Elkaïm, Arlette: 425, 452, 490, 513, 514, 595
Eluard, Paul: 93, 244
Emmanuel, Pierre: 588
Eşkol, Levi: 530
Etcherelli, Claire: 592
Etiemble, René: 349, 396, 397

Fabre, Jean: 117
Fadeyev, Aleksandr: 337, 392
Fanon, Frantz: 474, 475, 476, 477, 485, 535
Farge, Yves: 390
Fargue, Léon-Paul: 253
Farrère, Claude: 64, 78
Faulkner, William: 165, 193, 205, 206, 215, 270, 274, 488
Faure, Lucie ve Edgar: 372, 548
Faux, Claude: 439, 440, 480, 497
Fejtö, François: 428
Fini, Léonor: 372
Fischer, Louis: 353
Flappan, Simha: 530
Flaubert, Gustave: 16, 19, 34, 60, 88, 215, 262, 411, 420, 436, 454, 480, 493, 494, 503, 520,

521, 522, 553, 554, 555, 560, 564, 566, 568, 570, 571, 572, 573, 582, 589, 590
Foucault, Michel: 567, 584, 603
France, Anatole: 35
Franck, César: 40, 46, 372
Franqui, Carlo: 459
Fraval, Charles: 89
Freire, Paulo: 465
Frey, Sami: 559
Freud, Sigmund: 19, 239, 251, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 551
Funès, Louis de: 412

Gabin, Jean: 362
Gallimard: 108, 176, 179, 181, 185, 186, 194, 198, 215, 245, 248, 250, 252, 261, 272, 343, 347, 349, 359, 459, 494, 499, 507, 508, 510, 555, 559, 561, 566, 590, 603
Galopin, Arnould: 50
Gandillac, Maurice de: 126, 130
Garaudy, Roger: 288, 292, 305, 411, 449, 479
Garçon, Maurice: 185
Garric, Robert: 129
Gary, Romain: 261
Gauguin, Paul: 147
Gaulle, Charles de: 227, 259, 260, 264, 271, 272, 273, 327, 328, 329, 447, 448, 465, 466, 469, 471, 478, 481, 482, 532, 542, 544, 547, 549, 568
Gavi, Philippe: 573, 576, 581, 582, 583, 585
Geismar, Alain: 542, 557, 561
Genet, Jean: 70, 258, 294, 359, 360, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 378, 379, 399, 475, 567
Georges, François: 592
Georgin, M.: 78
Gerassi, Fernando: 146, 151, 172, 181, 182, 206, 209, 514
Gerassi, John: 528, 576
Giacometti, Albert: 231, 294, 343, 402, 471
Gide, André: 78 165, 185, 186, 215, 247, 272, 386, 405, 519
Giono, Jean: 232
Giraud: 271
Giraudoux, Jean: 68, 139, 215, 245, 248, 253, 272
Giscard, d'Estaing Valéry: 582, 606, 612
Glucksmann, André: 562, 605, 606
Godard, Jean-Luc: 559, 562
Goethe: 94, 105, 107
Gogol, Nicolas: 444
Goldman, Pierre: 592, 607
Gomulka: 426
Goncourt, Edmond ve Jules: 262

Gorz, André: 287, 397, 438, 471, 483, 507, 510, 547, 550, 567, 582, 592, 597, 608, 611
Goya: 146
Greco: 146
Gréco, Juliette: 296
Grenier, Jean: 253
Griseldis, (Boccaccio'nun kahramanı): 66
Gruber: 79
Guéhenno, Jean: 244, 306
Guérin, Daniel: 538, 541
Guevara Ernesto, "Che" denir: 459, 511, 538
Guille, Pierre: 79, 99, 108, 109, 115, 118, 124, 134, 138, 143, 149, 150, 162, 163, 179, 195, 196, 360, 471
Guillemin, Henri: 384
Guillen, Nicolas: 415

Halévy, Daniel: 107, 253
Halimi, Gisèle: 513, 563, 577
Hallier, Jean-Edern: 559, 560
Hayworth, Rita: 327
Hegel: 139, 229, 289, 341, 359, 379, 387, 422, 434, 435
Heidegger, Martin: 189, 216, 223, 229, 244, 251, 258, 266, 281, 390, 391
Heller, Gerhard: 245
Hemingway: 154, 261, 359
Herland, Louis: 99
Hermann: 214
Hermanos, Juan: 357
Herriot, Édouard: 100
Hervé, Gustave: 110
Hervé, Pierre: 422, 423
Heykal: 529
Hilbert, Paul: 176, 178
Hitler: 156, 158, 199, 206, 209, 397, 445, 535, 549
Honegger, Arthur: 232
Hugo, Victor: 21, 33, 35, 100, 613
Hume, David: 105
Husserl, Edmund: 23, 155, 156, 158, 159, 189, 205
Huston, John: 419, 447, 448, 449, 452, 453
Hyppolite, Jean: 254

Ivoi, Paul d': 34

Jaloux, Edmond: 193
James, William: 189

Janet, Pierre: 189
Jaspers, Karl: 115
Jdanov: 362, 363, 400, 492, 509, 525
Jeanson, Francis: 333, 349, 387, 388, 397, 436, 450, 464, 467, 468, 483
Joiris, Lisette ya da Gisèle: 63, 72
Joliot-Curie, Frédèric: 391, 392
Jollivet, Simone: 102, 104, 106, 112, 114, 117, 119, 138, 172, 179, 360, 537
Jones, Ernest: 447
Jouhandeau, Marcel: 253
Jouvet, Louis: 372
Joyce, James: 149, 165, 518
Joyeux, Odette: 244
Jullian, Marcel: 582, 583, 584, 585, 587, 588
Julliard, René: 349, 372, 459
July, Serge: 582, 585
Jung: 251

Kaan, Pierre: 236, 254
Kadar, Janos: 427
Kafka, Franz: 149, 163, 185, 213, 215, 250, 306, 488, 489, 505
Kahnweiler, Daniel-Henry: 294
Kant, Immanuel: 105, 166, 188, 434
Kaplan: 308
Karol, K. S.: 464
Kruşçev: 427, 428, 431, 432, 464, 486, 488, 492, 497, 498, 516, 555
Kierkegaard: 281, 435, 502, 503
Klossowski, Pierre: 254, 541
Knopf, Alfred: 284
Koestler, Arthur: 215, 303, 304, 308, 331, 345, 349
Korneyçuk, Aleksandr: 392, 393, 484, 486
Kosackiewicz, Olga: 162, 168, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 190, 195, 196, 197, 200, 202, 205, 206, 208, 212, 231, 233, 238, 245, 246, 250, 293, 360, 372, 375, 408
Kosackiewicz, Wanda: 184, 187, 190, 192, 196, 198, 200, 202, 208, 210, 211, 212, 230, 231, 238, 247, 249, 250, 252, 276, 285, 286, 297, 310, 332, 345, 360, 375, 398, 408, 412, 425, 450, 470, 490, 507, 514, 566, 577, 579, 581, 587, 593
Koyré, Alexandre: 215
Kravçenko: 352, 353
Kravetz, Marc: 548
Krivine, Alain: 548
Kubitschek, Juscelino: 465
Kundera, Milan: 499

Lacan, Jacques: 249, 521, 541
Lacoin, Élisabeth, "Zaza" denir: 129, 130, 137
Lafaurie, Serge: 543
La Fontaine, Jean de: 38, 42
Laforgue, Jules: 80, 86, 91
Lagache, Daniel: 98, 99, 100, 109, 110, 116, 117, 169
La Hire, Jean de: 33, 50
Laing, Ronald D.: 499
Lamblin, Bernard: 202, 212
Lannes, Annie: 36, 74, 101
Lanson: 100, 110, 111
Lanzmann, Claude: 375, 394, 395, 397, 399, 407, 408, 416, 426, 449, 467, 468, 471, 474, 510, 515, 528, 529, 530, 591, 592, 603, 608, 611
Lapoujade: 471
Larbaud, Valery: 78
La Rochefoucauld: 269
Lassitiotakis, Hélène: 576, 579, 581, 587, 591, 594, 595
Lazareff, Pierre: 270, 308, 309, 405, 412
Le Bon, Sylvie: 490, 563, 572, 585
Le Bris, Michel: 557, 581
Lecarme, Henri: 99
Lecomte, Claude, bkz. Claude Morgan.
Le Corbusier: 459
Le Dantec, Jean-Pierre: 557, 581
Ledoux, Fernand: 450
Leduc, Violette: 294
Lefebvre, Henri: 306, 541
Lefort, Claude: 349, 352, 395, 396
Léger, Fernand: 271
Leibovitz, René: 294, 362
Leiris, Louise, "Zette" denir: 249, 255, 259, 345
Leiris, Michel: 249, 255, 259, 261, 345, 449, 541, 558
Lenin: 329, 386
Levi, Carlo: 288, 294, 351, 374, 383, 401, 416, 424, 447
Levinas, Emmanuel: 155
Lévi-Strauss, Claude: 274, 507
Lévy, Benny: 573, 576, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 587, 590, 591, 592, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 602, 603, 606, 607, 608
Lévy, Raoul: 202, 233, 234, 235, 237
Liehm, Antonin: 499, 555
Limbour, Georges: 249
Lindbergh, Charles: 111
Locke, John: 434

Loosdregt, M.: 61
Loridan, Marceline: 450
Lütfi, El-Holi: 528
Louis, Roger: 584, 588
Lukacs, George: 353, 415
Lumumba, Patrice: 497
Lusset, Félix: 332

Maar, Dora: 244
Macciochi, Maria-Antonietta: 608
Maheu, René: 89, 99, 109, 122, 124, 125, 127, 130, 502
Malaquin, kardeşler: 52
Malenkov: 402
Mallarmé, Stéphane: 87, 224, 347, 359, 378, 379, 399, 438, 454, 487, 566
Malle, Louis: 559
Malot, Hector: 33
Malraux, André: 105, 181, 185, 236, 261, 272, 349, 386, 440, 465
Malson, Lucien: 594
Manceaux, Michèle: 562, 570
Mancy, Anne-Marie, bkz. Sartre Anne-Marie.
Mancy, Joseph, Jean-Paul'ün üvey babası: 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 71, 73, 74, 118, 151, 164, 191, 239, 264, 275, 285, 567, 581, 596
Mao, Zedung: 416, 557, 563, 581
Marcel, Gabriel: 201, 223, 250, 254
Marcellin, Raymond: 566, 577
Marcuse, Herbert: 545
Marrot, Raymond: 232
Martin, du Gard: 440
Martin, Henri: 376, 377, 386, 396
Martinet, Gilles: 335
Marx: 110, 241, 264, 289, 290, 337, 341, 359, 365, 387, 434, 436, 441, 443, 521, 530, 534, 550
Mascolo, Dyonis: 400, 421, 464
Maspero: 462
Massin, Jean: 372
Masson, André: 249, 271, 294
Maupassant, Guy de: 33, 34
Mauriac, Claude: 567
Mauriac, François: 201, 205, 243, 244, 306, 395, 436, 440
Mayer, Daniel: 236
Meinhof, Ulrike: 591
Melville, Herman: 232
Memmi, Albert: 436

Mendès, France Pierre: 89
Mérimée, Prosper: 38
Merleau-Ponty, Maurice: 108, 130, 137, 139, 197, 231, 233, 235, 261, 279, 303, 304, 305, 327, 330, 336, 345, 349, 352, 361, 363, 366, 386, 391, 396, 399, 424, 425, 447, 473, 474
Meyre, kardeşler: 52
Michel, Georges: 561, 581
Mikoyan: 517
Miller, Arthur: 419
Mirbeau, Octave: 93
Misrahi, Robert: 255, 256, 342
Mollet, Guy: 421
Mondadori: 288
Mondor, Henri: 253
Monnier, Adrienne: 186
Montand, Yves: 419
Montherlant Henry de: 86
Morand, Paul: 78, 94
Moravia, Alberto: 288, 447
Morel, Albert: 109
Morel, Bayan: 109, 138, 149, 162, 179, 209, 238, 242, 331, 359, 360, 365, 374, 471
Morgan, Claude (Claude Lecomte): 193, 244
Morin, Edgar: 421
Mouloudji: 202, 212, 231, 254
Mounier, Emmanuel: 330, 348
Müller: 213
Musset, Alfred de: 47
Mussolini, Benito: 156

Nabokov, Vladimir: 205
Nadeau, Maurice: 234, 465, 541
Nagel: 343
Nagy, Imre: 428
Nasır: 528, 529, 530
Naville, Pierre: 396, 423
Neyzvestniy: 485
Niemeyer, Oscar: 465
Nietzsche: 106, 107, 251
Nimier, Roger: 357
Nizan, Henriette: 125, 137, 138, 271, 306, 345
Nizan, Paul-Yves: 52, 78, 79, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 99, 108, 110, 114, 118, 122, 124, 126, 137, 138, 143, 151, 152, 172, 176, 181, 200, 206, 209, 218, 306, 307, 349, 354, 389, 404, 462, 464, 525
Nogrette, M.: 569

Nono, Luigi: 601

Ollivier, Albert: 261, 293
Overney, Pierre: 569

Paci, Enzo: 507, 508
Painlevé, Paul: 100
Palle, Albert: 168
Papon: 480
Parain, Brice: 185, 250, 251, 258, 261
Pardo, Géraldine, "Gégé" denir: 129, 130, 151, 179, 184, 193
Pasolini: 590
Pasternak, Boris: 508, 509
Paul-Boncour: 110
Paulhan, Jean: 181, 185, 186, 201, 214, 215, 244, 261, 262, 278, 293, 348
Péju, Marcel: 375, 397, 433, 467, 468, 471, 474, 482, 483
Pelletier: 72, 73
Perec, Georges: 507
Péron, Alfred: 114, 118, 237
Péron, Matmazel: 118, 119
Perrin, Marius: 50, 223, 227, 228, 229
Pétain: 239, 262, 265, 328
Pia, Pascal: 250
Piatier, Jacqueline: 501
Picard, Bayan: 44, 50
Picard, Yvonne: 232, 237
Picasso, Pablo: 244, 249, 255, 294, 459
Piederkowski, Gaston, "Pieter" denir: 213
Pierre, Jean: 213
Pilniak: 139
Pinay, Antoine: 384, 390
Pingaud, Bernard: 357, 471, 521, 550, 607
Platon: 105
Pleven, René: 566, 577
Poe, Edgar: 84, 87
Poher, Alain: 548
Pompidou, Georges: 548, 573
Ponge, Francis: 258, 267
Ponson, du Terrail: 64
Pontalis, Jean-Bertrand: 293, 295, 304, 327, 349, 453, 471, 494, 510, 550
Pouillon, Jean: 168, 233, 293, 304, 327, 349, 465, 471, 507, 510, 521, 582, 592, 597, 608, 611
Pouillon, Bayan: 234
Poulantzas, Nicos: 507

Poulenc, Francis: 372
Pousseur, Henri: 601
Prévert, Jacques: 202, 244
Proust, Marcel: 78, 79, 81, 95, 149, 247
Puig, André: 497, 571, 579

Queneau, Jeanine: 249, 304, 360
Queneau, Raymond: 244, 246, 255, 294, 304, 348, 360

Racine: 35
Ramadier, Paul: 327, 329
Raspin: 164
Raspin, Bayan: 164, 165, 178
Rebatet: 253
Reggiani, Serge: 244, 447, 450
Renard, Jules: 138, 215, 280
Rey, Evelyne: 408, 425, 450, 454, 470, 490, 515
Ridgway, General: 383
Rilke, Rainer Maria: 116
Rimbaud, Arthur: 83, 147, 432
Robbe-Grillet Alain: 454, 498, 519, 521
Robespierre: 411, 490
Romains, Jules: 78, 215
Roosevelt, Franklin D.: 273
Rossanda, Rossana: 595
Rosenberg: 396, 397
Rosenthal, Gérard: 335
Roubaud, Alphonse: 91
Rougemont, Denis de: 205, 271
Rouleau, Raymond: 252, 419
Roulet, Lionel de: 152, 168, 174, 179, 195, 196, 211, 231, 293
Roullet, Serge: 535
Rous, Jean: 335
Rousseau, Jean-Jacques: 115
Rousset, David: 235, 330, 335, 336, 337, 338, 351, 354, 355, 363, 601
Roy, Claude: 376, 418, 515
Russell, Bertrand: 528, 532, 545

Sedat, Enver: 595, 596
Sagan, Françoise: 604, 605
Saharov, Andrey: 607
Saint-Exupéry, Antoine de: 139, 215
Saint-Exupéry, Consuelo de: 271

Salacrou, Armand: 249, 252, 255, 258, 259
Salacrou, Lucienne: 249
Salan: 447, 482
Sans, Simone-Camille, bkz. Simone Jollivet, "Toulouse" denir.
Sarraute, Nathalie: 237, 294, 357, 454, 498
Sartre, Anne-Marie, Jean-Paul'ün annesi: 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 70, 72, 73, 74, 86, 109, 113, 117, 119, 190, 191, 207, 208, 210, 239, 275, 285, 295, 296, 297, 358, 378, 447, 451, 548, 581, 611
Sartre, Elodie, doğum adı Chavoix, Jean-Paul'ün babaannesi: 16, 22, 26, 27, 58, 137
Sartre, Eymard, Jean-Paul'ün büyükbabası (baba tarafından): 12, 16, 26, 33
Sartre, Hélène, Jean-Paul'ün halası: 43, 58, 117
Sartre, Jean-Baptiste, Jean-Paul'ün babası: 14, 15, 16, 17, 18, 19, 26, 29, 37, 39, 61, 494, 495
Sartre, Joseph, Jean-Paul'ün amcası: 13, 14, 25, 58, 59, 117
Schneider: 307, 354
Schönberg, Arnold: 344, 601
Schuman, Robert: 23, 329, 330
Schwartz, Laurent: 440, 481, 528
Schweitzer, Albert, Dr, Jean-Paul'ün kuzeni: 12, 23
Schweitzer, Anne-Marie, bkz. Sartre Anne-Marie.
Schweitzer, Auguste, Jean-Paul'ün büyük dayısı: 12
Schweitzer, Charles ou Karl, Jean-Paul'ün büyükbabası (anne tarafından): 12, 14, 17, 20, 21, 22, 25, 26, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 41, 44, 45, 48, 49, 56, 58, 73, 77, 78, 117, 151, 164, 172, 216, 369
Schweitzer, Emile, Jean-Paul'ün dayısı: 22, 44
Schweitzer, Georges: 17, 22, 25, 55
Schweitzer, Louis, Jean-Paul'ün büyük dayısı: 12
Schweitzer, Louise, doğum adı Guillemin, Jean-Paul'ün anneannesi: 12, 20, 21, 22, 25, 29, 31, 36, 42, 46, 56, 73, 77, 78, 249
Schweitzer, Philippe-Chrétien, Jean-Paul'ün büyükbabası : 12
Scipion, Robert: 255, 293, 345, 360, 371
Seghers: 343
Seghers, Anna: 401
Senghor, Léopold Sedar: 348
Servan-Schreiber Jean-Jacques: 440, 447, 465
Shelley: 147
Sicard, Michel: 598, 601
Siegel, Liliane: 470, 490, 514, 558, 575, 576, 593
Signoret, Simone: 419
Silone, Ignazio: 288, 424
Simonnot, Emile: 21, 25
Simonov: 393, 402, 484, 485, 518
Siné: 467

Sinyavski: 522, 535
Skira, Albert: 287, 436
Slansky: 390, 402
Soljenitsin: 505, 518, 519, 523, 535, 552
Sorokine, Nathalie: 208, 211, 213, 231, 236, 238, 242, 247, 255, 261, 293, 360
Soupault, Philippe: 309
Surkov, Aleksis: 415, 485, 486, 491, 492, 498, 517, 518
Spender, Stephen: 424
Spinoza: 105, 139, 169, 202
Stalin: 266, 308, 349, 353, 394, 395, 400, 423, 424, 427, 430, 431, 432, 434, 438, 439, 444, 478, 484, 486, 505
Stendhal: 23, 81, 82, 139, 215, 251
Stéphane, Roger: 357
Swing, Shelley Sally: 341, 342, 360

Şlonski, Abraham: 530
Şolohov: 509

Taine, Hippolyte: 12
Tanguy, Yves: 271
Tanizaki: 527
Tarkovski, Andrey: 493
Tennyson, Alfred: 147
Thérive, André: 193
Thorez, Maurice: 498, 506
Tintoretto: 436, 437, 450, 454, 471, 472
Tiziano: 146, 437
Tito: 361, 362, 464, 532, 538
Todd, Olivier: 349, 397, 510, 536, 605, 606
Togliatti, Palmiro: 408, 506
Tomiko, Asabuki: 524, 527
Töpffer, Rodolphe: 153
Torrès, Henri: 328
Tournier, Alain: 281
Triolet, Elsa: 401, 459
Troçki: 337, 349, 423, 471
Truffaut, François: 559, 584
Tvardovski, Aleksandr: 485, 518
Tynan, Kenneth: 472

Ungaretti, Giuseppe: 486

Valde, Pierre: 331

Valéry, Paul: 154, 185, 232, 253
Vanetti, Ehrenreich Dolorès: 274, 279, 284, 285, 286, 295, 297, 309, 310, 327, 341, 346, 359, 365, 407, 487, 491, 513, 593
Védrès, Nicole: 361
Vercors: 261
Verlaine, Paul: 68
Verne, Jules: 34
Verstraeten, Pierre: 519
Vian, Boris: 277, 294, 296, 358, 377
Vian, Michelle: 296, 297, 310, 345, 358, 360, 374, 377, 383, 388, 395, 397, 398, 408, 410, 411, 425, 426, 447, 470, 490, 514, 563, 579
Viansson-Ponté, Pierre: 427
Vicarios: 307, 354
Victor, Paul-Emile: 374
Vigorelli, Ezio: 288
Vigorelli, Gian Carlo: 486
Vilar, Jean: 258
Ville, Jean-André: 160
Ville, Marie: 160, 161
Vitold, Michel: 275, 294, 412
Vittorini, Elio: 288
Vivaldi: 372
Voltaire: 22, 262, 469
Voznesenzki: 485, 487

Wahl, Jean: 126, 139, 197, 215
Webern, Anton: 344, 454
Wolfromm, Jean-Didier: 588, 589
Wols: 357, 501
Wright, Richard: 294, 351, 367

Yaari, Meir: 531
Yankel, Jacques: 364

Zévaco, Michel: 40
Zola, Emile: 262
Zonina, Lena: 487, 488, 491, 493, 498, 505, 506, 513, 514, 517, 518, 523, 535, 545, 577, 593
Zuore, Marc: 138, 151, 173, 174, 175, 178, 180, 181, 195, 206, 209